www.libtool.com.cn

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

PScan 359,4,2

Harvard College Library

FROM THE FUND OF

CHARLES MINOT

(Class of 1828).

Received 6 Nov., 1897.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

SVENSK TIDSKRIFT

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

SVENSK TIDSKRIFT

UTGIFVEN AF

FRANS VON SCHÉELE

FEMTE ÅRGÅNGEN

1895

UPSALA
EXPEDITION AF SVENSK TIDSKRIFT

Digitized by Google

VIII. 303. 2
Scan. 19. 3. 2
PScan 35942
www.libtool.com.cn
HARVARD COLLEGE
NOV 6 1897
LIBRARY.
Miriot fund.
(1895)

UPSALA 1896
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Innehållsförteckning.

Författarnes släktnamn ordnade i bokstafsföljd.

Uppsatser.

Sid.

AHL: I arbetareförsäkringsfrågan . . . . . 449 o. 513
CECILIA BÅÅTH-HOLMBERG: I Thüringerwald 43
Landsbygdsinteriörer 216
L. DIETRICHSON: Til erindring om Camilla Collett. Foredrag 385
J. A. EKLUND: Om öfversitteri 7
I. F.: De hårda tiderna 470
I. FLODSTRÖM: Om statens ingripande i näringslifvet, betraktadt med hänsyn till svenska förhållanden 65
EYA FRYXELL: Svenskt hvardagslif 32
A. H.: Spansk nutidslitteratur. Några anteckningar . 21, 232, 413 o. 533
MAX HIRSCH: Om hypnotism och suggestion 103
Om hypnotismen i läkekonstens tjänst 158
HARALD HJÄRNE: Unionskrisen 172
THEODOR HOLMBERG: Huru skall undervisningen i historia göras fruktbärande för lifvet? 321
HELLEN LINDGREN: Sommarstudier i svensk poesi 479
Efter EMIL METZGER: Framtidskampen mellan den hvita och gula rasen 129
ROBERT MÖRNER: Ett och annat från Norge. Reseminnen . . . 305, 363
C. N—N: De nittio dagarne 462
CARL NORRBY: Evolutionsläran och kristendomen. Med anledning af Drummonds nya arbete 83, 147
KRISTOFER RANDERS: Svensk lyrik 622
ROBINSON: Religionsmötet i Chicago 267
FRANS VON SCHÉELE: Ur själslifvet. Några psykiska kuriositeter och psykologiska tvistefrågor 245
Den lutherska försoningsläran. Efter F. A. Johansson 300
Individualisering inom skolväsendet 593
Den kristligt-sociala rörelsen i Tyskland 602
Efter H. TAMBS LYCHE: En amerikansk bildningsrörelse 433
Efter LEO TOLSTOJ: Gifves det en moral utan religion? 338, 424

Digitized by Google

Sid.

U.: Nordiskt idrottslif i forntiden 528
P. O. W.: Hvad är arbetsresultatet vid våra läroverk 115
Med redaktionsanmärkning 120
Lydia Wahlström: General Gordon 193, 275
Fredrik Wetterlund: Atterbom före Upsala-tiden 347
Ett nyromantiskt skaldeideal och idékretsen i Atterboms »Fågel Blå» 558
— En juridisk högskola i Stockholm 1
Med redaktionsanmärkning 5

www.libtool.com.cn

Dikter och berättelser.

Alfaro: Före stormen 186
A. U. Bååth. Kritikern. Dikt 444
A. Mickiewicz: Switez-älfvan. Öfvers. af A. Jensen 522
Carl Nissen: Solens barn. Skizzer från gamla Peru 493

Bokanmälningar och litterära notiser.

Bl. a. om arbeten af S. L—d Adlersparre, sid. 644; Juani Aho, sid. 255; Otto Bergström, sid. 320; Thore Blanche, sid. 255; Märta Bolle, sid. 643; Alma Cleve, sid. 642; Fred. Const. Bjarke, sid. 512, G. Björklund, sid. 190; Göran Björkman, sid. 637; S. J. Boëthius, sid. 583; C. V. Charlier, sid. 447; Chicot, sid. 255; George Egerton, sid. 634; Nils Erdmann, sid. 125; Carl Filipsson, sid. 256; Laura Fitinghoff, sid. 643; Anna Forsell, sid. 123; G. Fröding, sid. 511; Gustaf af Geijerstam, sid. 511 o. 624; Ola Hansson, sid. 587; V. v. Heidenstam, sid. 642; Harald Höffding, sid. 126; Ellen Idström, sid. 642; Alfred Jensen, sid. 512 o. 637; Arvid Järnefelt, sid. 509; A. Karlfeldt, sid. 634; Emil Kléen, sid. 641; Sigrid Leijonhufvud, sid. 644; J. Lieblein, sid. 250; H. Lindgren, sid. 584; Axel Lundegård, sid. 254; Mathilda Lönnberg, sid. 255; Mathilda Malling, sid. 127 o. 512; C. G. Malmström, sid. 447; Teuvo Pakkala, sid. 255 o. 512; Adolf Paul, sid. 512; E. Phragmén, sid. 506; Herman A. Ring, sid. 637; Anna Roos, sid. 512; C. G. Rosenqvist, sid. 320; C. H. Rundgren, sid. 121; Viktor Rydberg, sid. 511; Algot Sandberg, sid. 128; H. Schück, sid. 643; Mark Stern, sid. 642; C. E. A. Söderström, sid. 383; Leo Tolstoj, sid. 191; A. P. Valdés, sid. 192; Axel Wallengren, sid. 643; K. Warburg, sid. 643 o. 644; Valfrid Vasenius, sid. 384; E. Wrangel, sid. 644; Viktor Hugo Wickström, sid. 512; F. U. Wrangel, sid. 320.

Sid.

Allmän öfversikt af Svensk Tidskrifts innehåll årg. 1891—95 645

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

En juridisk högskola i Stockholm.

Stockholms stadsfullmäktige hafva i dessa dagar beslutat att lämna Stockholms högskola ett bidrag af 30,000 kronor om året till upprättandet af en juridisk fakultet i hufvudstaden. Jag vill ej inlåta mig på några gissningar om, huruvida högskolan vill foga sig i de uppställda villkoren, utan antager att allt går efter önskan och att högskolan om någon tid hos Kongl. Maj:t kommer att anhålla om examensrätt för den nu tillämnade — och då redan upprättade — fakulteten. Då de båda statsuniversiteten förut tillstyrkt nådigt bifall till en motsvarande anhållan från Göteborgs högskola, kunde det synas såsom en självklar följd, att de äfven skola förorda denna petition. Men ur statsuniversitetens synpunkt gestaltar sig frågan ganska olika.

Göteborgs högskola är till fördel för statsuniversiteten, emedan denna institution dels tjänar till att utbilda skickliga lärare, af hvilka statsuniversiteten sedan kunna hafva nytta, dels bereder statsuniversitetens yngre, oaflönade lärare en ökad utsikt till befordran och härigenom fäster dem vid vetenskapen. Af samma skäl hafva statsuniversiteten all anledning att med glädje se en naturvetenskaplig sektion i Stockholm. Men beträffande en ny juridisk fakultet blir förhållandet ett helt annat. En dylik kommer med all säkerhet att hafva den effekten, att statsuniversiteten, som *nu* endast med svårighet kunna få alla lärarplatser inom den juridiska fakulteten besatta, *då* löpa fara att få se dem tomma.

Det juridiska studiet är nämligen ej ett vetenskapligt studium i samma bemärkelse som t. ex. fysik eller historia. Om en yngling vid sin ankomst till universitetet beslutar att ägna sig åt något af dessa ämnen, gör han det oftast af kärlek till den speciella vetenskapen. Om han däremot bestämmer sig för att ingå i den juridiska fakulteten, sker detta i *regeln* därför, att han önskar blifva ämbetsman, hvarefter han, sedan han aflagt examen, direkt går ut i det praktiska lifvet. Men äfven den, hvilken har ett rent vetenskapligt intresse för juridiken, står dock närmare det praktiska lifvet än t. ex. en historiker. Hans vetenskap afser förhållanden i det praktiska lifvet, och det är därför helt naturligt, att han förr eller senare känner ett behof af att praktiskt tillämpa de teoretiska, men för det praktiska lifvet afsedda insikter han förvärfvat. Detta är lika naturligt, som att en läkare önskar sig patienter. Universitetet sörjer visser-

Digitized by Google

ligen för att läraren i medicin ständigt har tillgång på dylika, men åt juristen kan af helt naturliga skäl en dylik praktisk verksamhet ej beredas. Följden häraf blir därför ofta den, att den begåfvade juris professorn lämnar universitetets tjänst för en annan mera tilltalande och bättre aflönad plats i det praktiska lifvet.

Om det således under nuvarande förhållanden kan vara svårt nog att få alla juridiska lärarplatser väl besatta vid *två* universitet, blir denna svårighet än större, då ett tredje tillkommer. För den tillämnade högskolan blir väl denna svårighet föga kännbar, då en forskare i regeln föredrager hufvudstaden framför ett småstadsuniversitet och då lönerna förmodligen — ur klokhetens synpunkt — komma att sättas högre än vid statsuniversiteten. För dessa senare blir däremot denna brist på lärarkrafter desto kännbarare, och den farhågan är icke inbillad, att de i en framtid få nöja sig med sådana professorer, som redan misslyckats eller frukta att misslyckas i det praktiska lifvet. Men dåliga lärare vid statsuniversiteten draga ned hela den juridiska bildningen, ty de studenter, hvilka ämna aflägga ämbetsexamen komma med all säkerhet — såvida de ej i framtiden byta om håg och sinn' — i regeln att uppsöka ej de bästa lärarne, utan — de lättaste.

Om statsuniversiteten således *ur sin synpunkt* kunna hafva skäl att afstyrka den påtänkta examensrätten, så följer däraf ej att Kongl. Maj:t tager någon hänsyn till detta utlåtande, som han ej ens behöfver infordra. Jag antager också, att Stockholms högskola verkligen får den omtalade rätten och att Sverige således inom en snar framtid kommer att äga tre examensinstitutioner för blifvande jurister, men jag tillåter mig då att fråga, om detta kan vara lämpligt och nyttigt. För min del kan jag ej finna det, utan måste anse det såsom en ganska onödig — jag vill ej säga universitetslyx, utan — examenslyx.

Det är särskildt beträffande den juridiska fakulteten som nyttan af flera examensinstitutioner kan ifrågasättas. De båda teologiska fakulteterna äro genom prebenden och donationer så fast bundna vid Upsala och Lund, att de icke torde kunna förenas i en enda. Gagnet kan för öfrigt ifrågasättas. Då allt för ortodoxa vindar blåsa från det ena hållet, komma ofta friska fläktar från det andra, och man kan därför gärna försona sig med det nödvändiga; eljes blefve det kanske öfver allt lika kvaft. Den medicinska undervisningen sammanhänger med sjukhusen, och då endast ett begränsadt antal lärjungar kan tjänstgöra på dessa, äro tre fakulteter ej för mycket. De båda naturvetenskapliga sektionerna äro genom byggnader så bofasta i Upsala och Lund att de ej gärna kunna sägas upp, ehuruväl med någon mindre formalism betydande inskränkningar torde kunna göras; så är det mer än ett slöseri att hafva tre dyrbara astronomiska observatorier i landet — för kanske lika många lärjungar. Dessa pengar använda på *ett* observatorium med lika många professorer, som nu tjänstgöra på alla tre ställena, skulle säkerligen vara af långt större gagn för den astronomiska vetenskapen, och det vore väl ej så farligt,

Digitized by Google

om ett vid Stockholms observatorium taget examensbetyg finge gälla äfven i Uppsala och Lund. De humanistiska sektionerna äro väl mindre bofasta, men det torde ej heller vara lämpligt att rubba dessa, ty dels är en dylik sektion föga dyrbar — den kostar knappt mer än professorslönerna — dels skulle lärarne (och detta gäller äfven den andra sektionen) genom allt för många examinander dragas från vetenskapligt arbete, dels torde det för den vetenskapliga forskningens frihet vara nödvändigt att hafva flera universitet; en vetenskaplig teori blir annars lätt tyrannisk och förkväfver nya åsikter. En allt för nära beröring mellan forskare i samma ämne alstrar ock lätt ett kotteriväsen, som hindrar vetenskapens fria och allsidiga utveckling.

För det juridiska studiet, som mynnar ut i en ämbetsexamen, torde det däremot vara af fördel, att blott en fakultet finnes, ty därigenom vinnes den nödvändiga, nu tyvärr saknade enhetligheten i examen, och hafva vi att välja på de tre orterna Stockholm, Upsala och Lund, så synes Stockholm onekligen vara den lämpligaste platsen för en juridisk högskola. Om därför Kongl. Maj:t meddelar högskolan examensrätt — naturligen först mot *fullt* betryggande garantier — så synes man utan fara kunna *indraga* de båda juridiska fakulteterna i Upsala och Lund. Förslaget kan synas djärft och förblandas kanske lätt med den för några decennier tillbaka dryftade frågan om Upsala universitets förflyttning till hufvudstaden. Men någon dylik radikal omstöpning afses ej. De båda universiteten med dess byggnader o. s. v. få stå orubbade kvar — endast de juridiska fakulteterna, som icke genom några dyrbara institutioner äro bundna vid den skånska eller uppländska torfvan, få flytta. Föga skulle därigenom förloras, men mycket vinnas. Låtom oss därför skärskåda förslagets debet och kredit.

Den första invändning man får höra är säkerligen den, att Upsala och Lund då upphöra att vara verkliga universitet, d. v. s. vetenskapliga högskolor med de häfdvunna fyra fakulteterna. Men skulle så vara, skulle de verkligen förlora rätten till namnet universitet, vore olyckan ganska måttlig. Den titeln är lika tom som alla andra titlar, och rättigheten till den torde ej vara värd många kronor — allraminst bör den köpas på bekostnad af ett verkligt intresse. Men lyckligtvis behöfver »den honette ambition» ej lida, ty i begreppet universitet hvarken har legat eller ligger föreställningen om fyra fakulteter. Vid en mängd universitet finnes ingen teologisk fakultet, och världens främsta universitet — det i Paris — har under större delen af sin tillvaro saknat en juridisk fakultet. Föreställningen om ett universitet såsom »universitas scientiarum» beror helt enkelt på okunnighet i universitetshistoria.

Viktigare är en annan invändning. Städerna Upsala och Lund komma onekligen att förlora något genom de juridiska lärarnes och studenternas flyttning. I Upsala är f. n. af 1,448 studenter 378 jurister, och i Lund af 634 studenter 124 jurister. Men härvid är att märka, att en ny juridisk högskola i Stockholm likväl skulle draga ett stort antal studenter

Digitized by Google

från statsuniversiteten, särskildt från Upsala, så att förlusten i verkligheten blefve långt mindre. Sant är dock, att städerna härigenom blefve lidande, men knappt i den utsträckning att förslaget härigenom bör omöjliggöras.

www.libtool.com.cn

De praktiska svårigheterna torde ej vara synnerligen stora. De mest dugande krafterna vid de båda statsuniversiteten hafva, i den händelse en dylik indragning företages, förmodligen intet emot att flytta öfver till den nya fakulteten. De, som det ej vilja eller af en eller annan anledning ej anses lämpliga såsom lärare vid den nya fakulteten, kunna ställas på indragningsstat. Lämpliga lärosalar torde väl utan allt för stora kostnader kunna anskaffas, och utgifterna för dessa blifva knappt *mycket* större, därför att lärjungarne blifva flere, ty vare sig de juridiska fakulteterna i Upsala och Lund indragas eller ej, måste den nya högskolan i alla fall vara betänkt på att bereda sina lärjungar ett tillräckligt utrymme.

Men då staten onekligen skulle hafva en stor fördel af en dylik institution, som naturligen för att få examensrätt måste inrättas på ett lika betryggande sätt som statsuniversiteten, är det ej mer än billigt, att staten något bidrager till omkostnaderna — exempelvis med samma summa som Stockholms stad eller 30,000 kronor. Under förutsättning att högskolan offrar lika mycket får den nya juridiska fakulteten således att röra sig med en summa af 90,000 kr., hvilket är ungefär 15,000 kr. mer än som nu åtgår till professorslöner och docentstipendier vid de *båda* juridiska fakulteterna i Upsala och Lund. För en dylik summa bör en *mycket god och fulltalig* fakultet kunna upprättas och lönerna höjas öfver de belopp, som f. n. utgå till statsuniversiteten.

Fördelarna af en dylik anordning äro många. I stället för *tre* juridiska fakulteter, hvilka måste slåss om lärarkrafterna, få vi *en,* som vid sig kan fästa alla de dugande förmågorna och som fullständigare än de hittills varande, otillräckligt doterade fakulteterna kan tillgodose alla de olika juridiska disciplinerna, examen blir strängt enhetlig och växelverkan mellan juridisk teori och praxis blir större än vid statsuniversiteten dels genom det personliga umgänge mellan teoriens och praktikens män, som hufvudstaden lättare erbjuder än landsortsuniversiteten, dels möjligen ock genom ett direkt utbyte, så att en i praktiken förfaren jurist åtminstone för någon tid fästes vid högskolan och vice versa. Därigenom att den juridiska fakulteten lösgöres från universitetet möjliggöres enligt min mening ock dess utveckling i en friare och mera praktisk riktning. Juristerna själfva veta tydligen bäst, hvilka kunskaper man bör fordra af en blifvande domare, och det är därför bäst att de själfva få lagstifta därom utan att såsom nu i viss mån ställas under de andra fakulteternas förmynderskap. Detta om de fördelar *den juridiska bildningen* kan hafva af den föreslagna förändringen.

Staten gör en ren vinst — äfven om den skulle tillskjuta 30,000 kr. — af 45,000 kr. om året. *Staden Stockholm* har häraf visserligen blott

Digitized by Google

det gagnet, att man där får landets enda juridiska högskola, och de direkta fördelarna häraf kunna möjligen ifrågasättas, men då staden nu vill betala 30,000 kr. blott för att få en juridisk fakultet *jämte* dem, som redan finnas i Upsala och Lund, bör den naturligen heldre offra denna summa på en institution af den art, som här antydts. Äfven *Stockholms högskola* torde vinna på en dylik förändring, så vida nämligen vi utgå från det faktum, att högskolan uppgifvit sitt ursprungliga program af en fri högskola — för vetenskapliga studier, men utan examensskyldighet. Lämpligheten af denna programväxling vill jag ej diskutera, utan betraktar den som en fait accompli. Men då högskolan *vill* hafva en juridisk fakultet med examensrätt, är det naturligen en fördel för högskolan, att denna fakultet blir landets enda. Högskolan har därigenom erhållit en verklig kärna, ur hvilken möjligen ett fullständigt universitet kan utvecklas. Särskildt torde man kunna hysa den förhoppningen, att vid sidan af denna examensinstitution en fri statsvetenskaplig fakultet kan utvecklas — hvarigenom ett verkligt behof för landets hufvudstad skulle fyllas.

* * *

Författaren till dessa rader gör sig inga illusioner om sitt förslag och tror själf icke, att dessa drömmar skola varda verklighet, ty äfven om svårigheterna vore mindre och fördelarna större, blefve det dock nog vid det gamla. De juridiska fakulteterna äro nämligen bundna vid statsuniversiteten med ett vida starkare band än dyrbara institutioner och dylikt — med tröghetens och formalismens oslitliga bojor. Lösningen af frågan blir därför antagligen den, att den juridiska fakulteten i Stockholm — om den kommer till stånd — får examensrätt, hvarefter det efter någon tid visar sig olämpligt att hafva tre examensinstitutioner. Då aflösas dessa af en för hela landet gemensam examenskommission, och så har man nått ett sämre resultat — med större kostnader.

Redaktions-anmärkning.

Red. har intagit ofvanstående anonymt insända artikel, ehuru dess tendens, sådan den omedelbart framställes, alls icke synes oss tilltalande. Men är ytterst förf:s verkliga syfte att belysa obehöfligheten af en examinerande juridisk fakultet i Stockholm vid sidan af de redan befintliga vid statens universitet, så torde uppsatsen såsom en *deductio in absurdum* väl vara förtjänt af uppmärksamhet.

Att nu tala om ett upphäfvande af Upsalas och Lunds juridiska fakulteter för en tills vidare blott tilltänkt dylik fakultet i hufvudstaden, synes oss nämligen knappast på fullt allvar kunna yrkas. Äfven *om* tanken i och för sig hade något riktigt i sig, borde naturligen under de gifna förhållandena dess

Digitized by Google

förverkligande ej sättas i fråga förr än det faktiskt visat sig, att den nya juridiska fakulteten lyckats öfverflygla de gamla.

www.libtool.com.cn

Därjämte hafva vi för vår del en principiell anmärkning mot författarens åskådningssätt. Det är nämligen, enligt vår åsikt, ej sant, att alla titlar äro »tomma»; titeln kan ju ock vara det adekvata uttrycket för saken. Och så tyckes oss böra vara förhållandet med benämningen universitet, i betydelsen af *universitas scientiarum,* en vetenskapernas totalitet — det må nu vara huru det vill med termens historiska uppkomst.

Vi tro ej, att det är betydelselöst för en ung man, att han gör sina akademiska studier vid ett lärosäte, där alla de olika fakulteterna finnas representerade. Umgänget med kamrater tillhörande samtliga fakulteterna bör utöfva ett gagnande inflytande på hans utveckling, vidga hans vyer och lära honom sedan i lifvet bättre förstå sina medmänniskor och deras lifsuppgifter. Och detta torde gälla så väl om den blifvande juristen, som om alumnerna i någon af de andra fakulteterna. Det vore ej önskvärdt, att våra präster erhölle sin utbildning vid teologiska seminarier; och det torde väl vara tvifvelaktigt, huruvida en isolerad juridisk fakultet med examensverksamhet helt och hållet skulle kunna undgå att blifva ett jurist-seminarium, *sit venia verbo.*

Om sålunda studenten torde hafva gagn af »universitas scientiarum», så gäller detta i än högre grad om den akademiske läraren. För honom är faran att stängas för mycket inom sitt specialfacks trånga gränser än större än för studenten. Och beröringen med ämbetsbröder tillhörande helt andra studieområden är därför för honom af oskattbart värde.

Den, som en längre tid vistats i någon universitetsstad, bör ock själf ha erfarit något af den universitets-anda, som utgör en så nyttig luft för vetenskapen, och som för visso ej i samma grad kan utvecklas vid en eller två isolerade fakulteter.

Om i en framtid möjligen de juridiska ämbetsexamina skulle centraliseras till hufvudstaden, så borde, enligt vårt förmenande, statsuniversiteten ej därför stympas; utan då borde de i stället taga upp den uppgift, som hufvudstadens högskola låtit falla och som man kallat: »en fri statsvetenskaplig fakultet». Detta skulle innebära ett höjande, i stället för ett stympande af statsuniversiteten. Och för deras skull kunde då gärna ämbetsexamina få förflyttas till annan anstalt.

Men om ämbetsmannabildningen verkligen därpå skulle vinna, det är en annan fråga.

Red.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Om öfversitteri.

Enhvar, som har några minnen från penalismens gyllene tid eller åtminstone från dess sjunkande dagar, kan säkert framkalla för sig bilden af "öfverklassisten". Emot denna personlighet hjälpte inga böner, ja, knappt någonting. Inför honom tystnade logiken, rätten var suspenderad, armstyrkan kunde ej användas; än mindre kunde underklassisten skydda sig genom någon andlig öfverlägsenhet, t. ex. kvickheten — man fick icke vara kvick på bekostnad af öfverklassisten.

Så blef detta kulturbarn under tidernas lopp genom naturlig utveckling den lille klassiske urtypen för "öfversittaren". Och länge sedan den gamla penalismen försvunnit, skall detta namn lefva. Såvida vi icke hafva anledning att tro, det öfversitteriet skall försvinna ur världen?

Hvad är öfversitteri? Saken behöfver väl icke egentligen definieras. "Språkmedvetandet" och minnet från skolans lägre klasser hafva gjort föreställningen klar utan definition. Vi hafva klart för oss att öfversitteriet är en öfverlägsenhet, men en omotiverad eller blott subjektivt motiverad öfverlägsenhet.

Skulle man söka grunden till denna företeelse, vore det nog icke ur vägen att göra som skolpojken, hvilken gärna börjar krian med syndafallet. Anlagen ärfvas tydligen. Det ligger "i människans natur" att vilja ligga öfver. För öfrigt har ju Darwin lärt oss, att den tendensen är allt lefvande medfödd. Man kan nu visserligen icke demonstrera själfva anlaget. Men dess framträdande låter sig tidigt förnimmas. Redan i barnkammaren gör iakttagaren lätt den upptäckten, att ett barn kan vara en raffinerad öfversittare redan innan bytingen kan sitta upprätt för sig själf. Är det nu så, som det ofta är, att far och mor och andra omsorgsfullt vårda och utveckla detta anlag, så kan det till slut bli någonting af.

Människan vill ligga öfver. Och den som icke *är* öfverlägsen, inbillar sig gärna vara det. Lyckas han då också inbilla andra, att det har

Digitized by Google

sin riktighet med öfverlägsenheten, så är öfversittaren färdig. Det är klart, att *ensam* åstadkommer människan ingenting, icke ens öfversitteri. Hon måste hafva något, hafva någon att sätta sig öfver. Nu finnes det också, jämte dem hvilkas anlag öfvervägande gå åt det hållet att ligga öfver, sådana hvilka hafva anlag att låta sig kujoneras. Så bildas kulturprodukten i fråga.

www.libtool.com.cn

Allting har sin historia, också öfversitteriet. Att skrifva den, vore att författa ett ganska godt stycke kulturhistoria. Fromma själar, som tro "den mänskliga utvecklingen" om allt möjligt godt, skulle kanske vilja sätta såsom ett glädjande karakterstecken på mera framskridna tider, att öfversitteriet går tillbaka. Och om de äro lyckliga nog att tro vår tid vara en "framskriden" tid, skulle de nog om densamma fälla det omdömet, att detta onda nu är på retur. Och de skulle kunna framdraga många exempel, som synas tala därför. Börjande uppifrån, skulle de kunna framhålla, huru jämförelsevis omöjlig en Caligula eller någon annan öfversittaretyp är på en tron. Och adeln — ja, den får nu vara hygglig, höflig och lik andra människor. Husbonden kan icke oresonnabelt handskas med sin dräng, löjtnanten får fara varligt fram med beväringen, tjänstemannen är så god och visar artighet mot allmogemannen, o. s. v. Ja, optimisten skulle möjligen kunna framhålla — och med rätt — att de senaste femti åren hafva haft med sig ett stort omslag i berörda hänseende, en hel stilla revolution, som kanske t. ex. hos oss hvad umgängessättet angår åstadkommit lika stor förändring samhällsklasserna emellan, som den stora blodiga i Frankrike. Vi unga höra med förvåning omtalas, hurudan en "Hennes nåd" kunde vara i fars och mors ungdom. Ja, det är redan en viss skillnad på olika åldrar i det ännu lefvande släktet. En man "af gamla stammen" kan hafva en helt annan ton mot underlydande än hans son, en ton, som visar, att åtskilligt förr "gick an", som nu icke går längre. Och den nedlåtenhet, som gärna hänger i öfverklassmannen eller öfverklasskvinnan, då de tala med en man eller kvinna "af folket" — och som icke är något annat än öfversitteri i fåraklader — är dock mycket på retur, sedan bonden för länge sedan lärt sig att stryka luggen ur pannan och se folk i ögonen.

Det vore orätt att icke medgifva åt dylika fakta deras stora betydelse. Men den kritiske betraktaren säger kanske, åtminstone om han är litet pessimistiskt anlagd: det är humbug, talet om utveckling till det bättre i detta fall. Hela saken är, att öfversitteriet flyttar sig. Låt vara att ämbetsmannaöfversitteriet försvunnit, så att numera endast i mera afsides liggande

Digitized by Google

vrår en och annan subaltern byråkrat, en länsman, en konduktör eller stationskarl på en bibana kan tillåta sig brutalitet i skydd af sin ämbetsmannamyndighet — öfversitteriet kommer i stället "nedifrån": från publiken, allmänheten, menige man eller dem som föra dessas talan. Icke från "auktoriteterna" således, utan från den motsatta polen. Fadren är mera sällan en öfversittare, men sonen desto oftare. Husmodern mera sällan, men husjungfrun oftare. Arbetsgifvaren mera sällan än arbetaren. Prästen mera sällan än åhöraren. Statsrådet mera sällan än riksdagsmannen. Kungen får vara höflig, men tidningsmannen, som kritiserar hans ord och gärning, behöfver det icke. Det är — säger pessimisten — hela resultatet af "den stilla revolutionen". Han kunde möjligen också vilja bekräfta sitt resonnemang genom att uppvisa analoga resultat från de länder, där revolutionen icke varit stilla. Den revolutionen födde ett öfversitteri nedifrån nästan utan motstycke i historien. Han kunde peka på samtida förhållanden från revolutionens moderland. Carnot var visserligen — såvidt som man kan döma därom på afstånd — ingen öfversittare; åtminstone synes hans yttre uppträdande hafva haft till ögonmärke att undgå hvarje sken af att vara det. Men Caserio, Ravachol — och hela raden af den röda falangen — de äro de präktigaste öfversittartyper man kan vilja se.

Enhvar dömer efter sin tro. Så mycket kunna vi väl emellertid vara ense om: ännu är icke den gyllene tid kommen, då ingen öfversittare finnes. Skall den komma? Sannolikt först då, när "lejonet äter strå såsom oxen". Att *de* drömma blott en fager dröm, som tro, att man skulle få bort öfversitteriet, om man lyckades afskaffa den på en viss tid förefintliga s. k. öfverklassen — det bör man redan nu tydligt kunna se; "klassen under" tar genast upp den fallna manteln.

Låt oss nu, efter denna apologi för att frågan om öfversitteriet kan vara en tidsenlig fråga, söka mönstra några af de gängse former, hvari denna företeelse uppenbarar sig.

Det måste vara en ovanligt god grund för öfversitteri att ständigt lefva i den tanken och omgifvas af den åskådningen, att man genom själfva födelsen är alldeles a priori öfverlägsen sina medmänniskor. Den, åt hvilken födelsen skänkte börd, kunde i gångna tider lefva i den stärkande visshet att äga en öfverlägsenhet, som icke kunde tagas ifrån honom. Därför var det nästan underligt, att adelskapet icke medfört mera öfversitteri än det verkligen gjort. Det låter sig kanske förklaras däraf, att med adelskapet ärfdes mycket annat, som gaf en verklig grund för öfverlägsenheten. Därför framträdde öfversitteriet på bördens grund säkerligen mera

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

under de tider, då dessa med adelskap följande förmåner försvunno och endast skenet kvarstod.

www.libtool.com.cn

Den verkligt öfverlägsne blir icke öfversittare. Men det är naturligt, att i olika sfärer kräfvas olika förutsättningar för öfverlägsenhet. I pojkvärlden är armstyrkan i viss mån en sådan förutsättning. Ger man akt på saken, skall man därför finna, att den starke, som obestridligen "lägger hvem han vill", sällan är öfversittare utan snarare en godmodig själ i medvetandet om sin förmåga. Men där armstyrkan icke är verklig öfverlägsenhet, kan dess ägande nog bidraga att framkalla öfverlägsenhetens karrikatyr. Det kan stundom finnas en präst, som skryter med sin lekamliga kraft. Och eftersom det i "det andliga ståndet" ej bevisar öfverlägsenhet att "sätta kött sig till arm", blir det lätt öfversitteri af försöket.

I pojkvärlden är öfversittaren oftast en feg och svag själ, som har sin styrka i ord, tobakstuggning, rökande, spottande, drickande, svärjande o. d. Och när man bland dem, som icke äro barn, påträffar öfversitteriet i mycket barnsliga former, t. ex. hos den s. k. grilljannen, så är det i regeln något af samma valör som motiverar öfverlägsenheten.

Det finnes öfversitteri af "lokala skäl". En hel mängd människor anse sig öfverlägsna andra på den grund, att de äro födda eller åtminstone vistas på den plats, där omständigheterna placerat dem. Hos oss framträder detta anspråk nog mest i storstäderna. En stockholmare anser sig gärna i och med det att han så är öfverlägsen alla som bo "på landet" — hvartill då hela det öfriga Sverige räknas. Detta öfversitteri är ingalunda inskränkt till gatpojkarnes, madamernas och kyparnes sfär. Det träder oförtäckt och naivt fram hos en del tidningsmän. Ja, i själfva riksdagen höras yttranden, som antyda att det gäller såsom något mycket nedsättande för det stora flertalet riksdagsmän, att de icke äro från Stockholm. Samma tendens gör sig nu visserligen också gällande "i smått" t. ex. socknarne emellan. Backabönderna betrakta Dalabönderna som en sorts sämre folk, hvilket ju icke hindrar de senare att vara glada däröfver att de icke äro födda i Backa. Lokaliteten i och för sig motiverar nog ganska svagt öfverlägsenhet. Men öfversitteriet kan stundom basera sig på så godt som ingenting. — Det blefve tröttsamt att ingå på de kuriösa företeelser i den vägen, som hvardagslifvet erbjuder.

I regeln är det väl så att ett relativt företräde i dens ögon, som besitter det, antar oproportionerligt stor gestalt och så gör honom till öfversittare. Det synes mig som vore nästan hvarje "specialitet", hvarje enskild

Digitized by Google

sida af människolifvet af den natur, att den lätt betonas för starkt och så ger anledning till den missbildning, som här är i fråga.

www.libtool.com.cn

Det är därför "förståndet uppblåser", när dess verksamhet betraktas såsom den egentliga och högsta lifsuppgiften. Det vetenskapliga öfversitteriets allmänhet i alla tider är välbekant. Äfven i jämförelsevis ädla, men exklusiva förståndsriktningar är en tendens åt det hållet omisskännelig. Människorna indelas i vetande och icke-vetande, och de som hafva kunskapen, de må nu kalla sig gnostici, filosofer eller vetenskapsmän, se ned på de andra.

Men samma frestelse ligger nära till hands för alla dem, som hafva någon speciell begåfning, särskildt på sådana områden, där "den andre" obetingadt måste bli efter. En musikaliskt begåfvad, för hvilken tonerna äro lifvets högsta företeelser, får lätt den uppfattningen, att de omusikaliske äro parias. Samtida företeelser visa att ett långt drifvet öfversitteri låter sig baseras på estetisk begåfning. Våra "öfvermänniskor" — Nitzsche, Brandes, Strindberg, Ola Hansson o. s. v. — äro estetici. Här spelar ju också den kult, som någon gång ägnas dylika från publikums sida, sin roll.

I den litterära världen möter man icke sällan kvickhetens öfversitteri. Författaren, som vill behålla den skrattande publiken, behöfver kunna skämta nästan öfver allting, och om han icke har "humor" nog att på samma gång kunna gråta öfver det sorgliga eller mänskliga intressen nog att kunna värdera det värdefulla eller allvar nog att kunna böja sig för det, som kräfver underkastelse, så kan han lätt inbilla sina läsare och sig själf, att han är allt öfverlägsen. Naturligen är denna inbillning ett fattigdomsbevis; äfven om det icke gifvet bevisar fattigdom på begåfning, visar det på en "andens fattigdom" i andra afseenden. När populariteten sjunker och den hyllade belletristen icke har moraliskt mod nog att resignera, kommer kanske öfversittardraget starkast fram. Det bryter då lätt fram i det hån, som smakar af sårad fåfänga, hvilket ju är kvickhetens grafsång.

Äfven på moralens och religionens områden spåras analoga företeelser. Religion och sedlighet äro visserligen, då de förefinnas i sin sanna gestalt, sådana att de omspänna hela människolifvet, och där de verkligen så göra utesluta de självöfverskattningen. Men det är väl ej annorstädes än där kristendomen blifvit universellt härskande öfver människan, som detta sker. Annars kunna moral och religion sönderstyckas. Man tager delen för det hela.

Man kan bli sedlig "specialist". Och då ligger öfversitteriet nära. Exempel kan man finna i företeelser från det moderna nykterhetsträfvandet.

Digitized by Google

Hos dem, som gjort nykterheten till lifvets a och o, finnas frappanta öfversittartyper. — Men sedlig specialist blir en människa oundvikligen, så fort hon fattar sedligheten kasualistiskt. Ty hur detaljerade de nomistiskt fattade och strängt efterlefda bestämmelserna om rätt och orätt än äro, de komma alltid att lämna mycket och just det väsentliga, som icke låter sig i någon särskild regel bestämmas, oberördt. Vi se därför, huru högmod och etiskt öfversitteri starkt frodats äfven inom så aktningsvärda riktningar som stoicism, fariseism, asketism och puritanism.

www.libtool.com.cn

Ja, äfven religiositeten, fattad såsom en specialitet, hvari en eller annan "begåfvad", "anlagd", kan excellera, ger icke sällan grundlaget till ett olidligt öfversitteri. Vi känna väl till det under namnet andligt högmod. — Visserligen förefinnes detta ofta, där religiositeten är blott spelad. Det är då egentligen endast det vanliga "köttsliga" högmodet, som ikläder sig den fromma enfaldens och den kristliga ödmjukhetens gestalt; det finner sig väl skyddadt under trons barnslighet, och det låtsade flyktandet under Guds nåd befinnes vara ett ypperligt medel att göra sig oåtkomlig för hvarje kritik. — Men nekas kan icke, att äfven uppriktig religiositet kan alstra andligt högmod. Den i en viss färg nyanserade fromma känslan kan i sin exklusivitet öfverlägset sätta sig till doms öfver allt och alla, som icke erkänna dess absoluta rätt. Alla tiders sekthistoria erbjuder exempel. Och detsamma som gäller ensidiga känsloriktningar låter sig lika väl sägas om andra skarpt specifierade kyrkliga riktningar, t. ex. i dogmatiskt afseende skarpt ortodoxa. En präst, som lefvat andligen instängd några år i en sådan omgifning, kan nog komma därhän, att han — icke blott säger — utan af hjärtat tror t. ex., det han själf och några tiotal präster till och deras åhörare hafva den himmelska sanningen, under det alla andra "präster och biskopar och konsistorier och stift och kyrkosamfund" skola fara till helvetet. "Här tror man", sade någon, "att endast schartauaner i sista stadiet bli saliga." Och det är väl öfversitteri.

Nu finns det emellertid också "irreligiöst" öfversitteri. Äfven dess representanter bygga sin storhet på känslan af något extraordinärt: det fattas såsom något utomordentligt att kunna negera de religiösa trossatserna. Hos oss hafva de, som slagit sig till riddare på denna negation, icke varit så få. Vanligen har på samma gång förnekelse af de moraliska lagarne varit med i spelet — stundom ända därhän, att man bröstat sig öfver sitt osedliga lefnadssätt. Kuriöst var, huru man var stolt öfver "sexuell öfverlägsenhet". Man måste t. o. m. offentligen fram och skryta däröfver i litteraturen. Egentligen är det ju en ganska lättköpt storhet,

Digitized by Google

som väl också hastigt nog reducerats, ifall icke det på litet nytt hungriga publikum en tid beundrat hjältarne. Om en individ, t. ex. ett storstadsbarn, när sin själ med det ungkarlslitteraturen och varietéen erbjuda och sin kropp med bastanta supéer och mycket sprit och sedan flitigt firar sina sabbatstider i venuskult — ja, så blir han med tiden "ovanlig" i sexuellt afseende. Men det är ju ingenting att hofvera sig öfver.

Den en tid moderna s. k. pessimismen var i sina vulgära och imiterade former ett sträfvande att "sätta sig öfver allting". Det kallades genialt. Det var en tid modernt att gå omkring och visa den blaserades äckel öfver allt och så möjligen väcka andras äckel. Den rollen — också en roll! — att spela vomitiv är väl ej populär längre. Den sunda människan begrep, att det icke var något märkvärdigt med öfverlägsenheten i fråga. Man behöfver ju egentligen blott skaffa sig magsyra, så är den geniala, universellt-kritiska stämningen gifven. Och det kan man skaffa sig på många sätt. Den ofvan omnämnda könsmänniskan hade nog i regeln magsyra på morgnarne — och var hon författare, märktes det, äfven när hon deklamerade om lifsglädjen.

I den perioden alstrades stundom en varietet af förevarande sjukdom, som man kunde kalla "öfversitteri öfver sig själf". Jag tänker på en gammal kamrat, som hade detta till sin specialitet. Han började sannolikt ganska tidigt att förakta sig själf i ett föregående stadium — jag har skäl att förmoda, att sjuåringen djupt föraktade femåringen. Skolgossen grinade åt barnet och dess dumhet. Studenten gjorde i sin ordning narr af skolgossen. Förmodligen ser nu mannen öfverlägset ned på studenten. Jag undrar, om gubben skall fortsätta på samma bana? Där brukar det väl annars vända på sig — känslan af att det går bakåt är då alltför liflig. Men möjligen blir vännen P. sig själf trogen intill ändan, så att man ännu på kadavret skall kunna se den stereotypa öfversittarminen sitta kvar, som ville han ännu i döden hånskratta åt lifvet. — Det har nog gått så med åtskilliga af den mannens andliga bröder, att de blifvit själfmördare af purt öfversitteri. — —

Öfversitteriet är icke blott en individuell företeelse. Det låter sig också konstateras hos generationerna i deras förhållande till hvarandra. Man skulle därför med skäl kunna tala om ett världsåskådningarnes öfversitteri. En ny på sin tid modern företeelse brukar hafva många ord om öfvervunna ståndpunkter. Den som t. ex. känner Strauss' historia — författarens till Jesu lif — erinrar sig, huru för honom den ena ståndpunkten efter den andra blef en öfvervunnen, så att hela hans lif bestod i att öfver-

Digitized by Google

vinna sina egna ståndpunkter. I en sådan utveckling ligger ofta karrikatyren af framåtgående: ett framåtgående i öfversitteri.

www.libtool.com.cn

Här ligger nog en fara för alla som vilja vara moderna och tidsenliga. Vår tids vise argumentera oerhördt ofta med det skälet: det är tvåhundra år sedan man tänkte så. Det beror på, att man i sitt tidsmedvetande känner sig så öfverlägsen, att man icke behöfver motivera. Men att en sådan öfverlägsenhet ofta endast är af subjektiv giltighet, uppvisas i regeln af nästa tidehvarfs kritici. Vill man se klassiskt historiska gestaltningar af världsåskådningarnas öfversitteri, har man god tillgång på sådana i förra seklets upplysning med dess myckna tal om föregående tiders mörker och barbari. Man höre t. ex. tidehvarfvets heros, Voltaire, förklara Pascal eller skrifva om den Orleanska jungfrun för att se huru en liten själ sätter sig öfver de större. I de gustafvianska kretsarne hos oss var Gustaf Adolf en löjlig "kung Orre". I dess litterära värld gällde Shakespeare som en barbar, folkvisan som slagdänga o. s. v. — allt sådant, som sedan rubricerats bland bevisen på det stolta upplysningstidehvarfvets andliga inskränkthet. Men mycket tal i vår tid om gångna tiders andliga företeteelser klingar alltför likt det flydda seklets och är nog ett bevis på samma omotiverade storhet i egna ögon. När en naturvetenskapsman yttrar sig om Augustinus — jag minns exemplet från någon tysk författare — så låter det, som komme han därmed i beröring med en lägre stående själsvarelse än han själf (de flesta af hans fack skulle väl också rent af anse det under sin värdighet att syssla med dylika antikviteter). När den geniale pamflettisten Brandes träffar på sådant, som icke borde finnas i århundradets litteratur, så kan han knappt säga något värre om författaren än — ungefär hvad han säger om Chateaubriand — att han vill återföra poesien till den bibliska poesiens ståndpunkt. Ej underligt om våra eftersägare i tredje led voro än mer öfverlägsna.

Bekant är det "odium", hvarmed olika andliga riktningars representanter, äfven närstående riktningars, möta hvarandra. Odium teologicum är särskildt beryktadt för sin bitterhet. Denna bitterhet låter sig nog förklaras af det öfversitteri, hvarmed den ena riktningen behandlar den andra, och som gör, att man ej ens vårdar sig om att taga reda på dess tankegång. Att behandlas med dylikt öfversitteri är en pröfning för tålamodet, som icke mången består. Teologerna bestå det i regeln ganska klent. Exempla sunt odiosa. En klen tröst är, att det finns också ett odium politicum, medicum, philosophicum o. s. v.

Det finns en nemesis divina. På detta område visar den sig däri,

Digitized by Google

att hvar och en som omotiveradt häfver sig upp öfver andra en dag finner sin egen "öfverklassist". Det bildas — och det gäller både individuellt och socialt — öfversittarkedjor. Och i dessa kedjor är den sista länken, den som vill vara den främste, i regeln "den ytterste".

www.libool.com.cn

Vi hafva talat om vetandets, kvickhetens, begåfningens öfversitteri. Detta måste alltid bryta hornen af sig mot okunnighetens och dumhetens, då dessa träda fram på arenan — och de komma vanligen såsom en efterföljande länk i den kedja vi talat om. Den kvickes kvickhet är alldeles vanmäktig gentemot den, som är så okunnigt öfverlägsen, att han platt inte begriper den. Den bildade, lärde, skarpsinnige står obetingadt handfallen inför den, som förmår fullt uppriktigt förklara hans bildning, lärdom och skarpsinne för dumheter. På det sättet höjer sig barbaren lätt öfver bildningens representanter, då dessa tänkt högre om sig än de bort tänka.

Konstnären sätter sig ofta öfver dem, som icke reproducera utan på allvar lefva lifvet. Efter kommer kritiken och sätter sig öfver konstnären. Det är också en öfversittarkedja. Och den som sätter sig öfverst kan alltför väl vara den tarfligaste företeelsen.

Det låter sig nog uppvisas, att de tidehvarf, som varit mest öfverlägsna i sina egna ögon, af historien blifvit dömda såsom sjunkna. Här går högmod före fall. Vi nämnde nyss förra seklet. Analoga företeelser af höga tankar om sig själf finna vi både hos det sjunkande Rom och det sjunkande Israel. Den sista länken i en kulturutveckling, för så vidt den återspeglar sig i filosofiskt tänkande, är skepticismen — säga filosofiens historici. Och det är just den riktning, som kritiskt negerar och "sätter sig öfver" hvad de föregående riktningarne presterat. Skepticismen, som är uttrycket för tänkandets bankruttmässighet, gör alltid anspråk på att vara den högsta vishet.

Det är icke ett godt tecken på ett tidehvarf, om människorna "sätta sig mycket öfver". Det är snarast en tid, då släktet är blaseradt, utlefvadt. Om det gäller rörande vår tid att i den mycket blaseradt öfversitteri finns, så är det mer än en pariserfrivolitet, att vi lefva i dekadensens dagar.

Så länge man är ödmjuk nog att lära af föregångarne, så länge har man den växandes kraft att gå framåt. Plato och Aristoteles sitta i historien vid Sokrates fötter; Augustinus och Luther vid Pauli. Den som är ur stånd att lära af sin far är nog i de flesta fall ur stånd att bli bättre än fadren. Öfversitteri hindrar framåtskridandet, därför att öfversittaren är för hög att lära. Ville man söka orsaken till vetenskapliga riktningars död efter en tid af blomstring, skulle man icke sällan finna en sådan i

Digitized by Google

den aristokratiska slutenhet för lefvande intryck från andra lifssfärer, som gärna vill bli karakteristisk för "intelligensaristokraterna". Det är icke blott teologien; det är också filosofien och hvarje annan vetenskap, som behöfver den lefvande korrespondensen med de tankar, de trosåskådningar, de behof, som röra sig hos "folket", för att kunna lefva. Och den konst, som aristokratiskt afsöndrar sig från sitt folks lif blir snart en planta utan rot. Ingenting har sådan förmåga att afskära de sugrötter, hvarmed man kan hämta näring ur en annans andliga besittning, som öfversitteriet. Och detta, så väl då det gäller sambandet mellan de samtidiga lifsområdena, som då det gäller en tids förhållande till flydda tider.

Öfversitteriet stänger vägen mellan människa och människa — den väg, som kärleken ensam öppnar. Det föder antingen kryperi eller öfversitteri — ja, snarast båda på en gång — hos dem som blifva dess föremål. Den som tänker på skolåren minns nog, huru underklassisten lärde sig att krypa för den som satt öfver, för att taga igen skadan på dem, som sutto under. Tillvägagåendet är nog typiskt.

Ville jag än predika det högsta evangelium för världen — predika det "med människors och änglars tungor", men vore en öfversittare, så skulle det till intet gagna. Det hjälper ej, om jag vore aldrig så mycket "idealist" och predikade det högsta idealets rätt. Jag skulle blott göra det på ett sjukt, sårande, söndersargande sätt. Det är bitande frost i den kritik, som öfversitteriet föder, och den har ingen bättring till följd. Den som skall lyfta och bära, får icke sätta sig öfver — han måste böja sig, ja ofta ställa sig under. Det är kristendomens gamla kända lag, af Kristus praktiserad. — —

Öfversitteriet är ett ondt, som bör öfvervinnas. Hur skall det gå till? Det förefaller nästan, som vore det närmaste svaret: sätt dig öfver öfversittarne! Men det vore ju blott att bota det onda med det onda i annan form. Det vore en ympningskur af tvifvelaktigt värde. Nej, det korrekta svaret lyder nog så: laga att du blir dem i sanning öfverlägsen!

Men i många fall kan man vid tillämpningen af denna regel säga till den, som lider under den obefogade öfverlägsenhetens tryck: du *är* i själfva verket din tyrann öfverlägsen. Du behöfver blott inse tomheten af hans höghet. Det är icke mycket, som är så svagt, att det faller för "vetandet", men till detta lätt ramlande hör öfversitteriet. Vet man, att öfverlägsenheten är obefogad, så är det slut med den. Men detta vetande innebär nog i grunden icke blott en förståndsupplysning, utan också en

Digitized by Google

förändring af tron. "Förr trodde jag, att han var öfverlägsen; nu tror jag det icke."

Möter jag exempelvis en människa, som är nära att krypa för den tjocke materialisten — öfversittaren, som förklarar alla trons ord för fraser — så vill jag säga: blif icke rädd! För honom är det fraser, men däri ligger ingen öfverlägsenhet. Den som tror är den öfverlägsne. Det låter sig när som helst praktiskt bevisas, likasom det är historiskt bevisadt. Tappar man blott icke koncepterna, så är det icke farligt.

Det är alltid nyttigt och hälsosamt att spörja efter öfverlägsenhetens grund. Det reducerar stundom storheten betydligt. Om en person eller en tankeriktning på populi dyrkan baserar en tryckande storhet, så bör man besinna huru lös grunden är. Man vet ju, att samma populus som förlänat riket och makten och härligheten har befogenhet att taga tillbaka den gudomliga värdighet det förlänat. Så sker också vid nästa tronskifte.

Träder en öfversittande tidsriktning, som t. ex. den för någon tid sedan hos oss braverande "unga" riktningen, oss till mötes, så är det ett dåligt medel att ynka sig öfver den, klaga öfver den, larmentera emot den. Det stärker blott aktierna i de öfverlägsnes ögon. De ha onödigt roligt åt vår jämmer. Och att inskrida med lag mot sådana tidsriktningar behöfves ej, då man har andliga resurser. Det hjälper också sällan. En rektor, som söker ingripa med skollagens strängaste straff mot penalismen, lyckas knappt åstadkomma något annat än för en tid återväcka den till ett konstladt lif. Här är fråga om trossaker, som man ej kommer åt med yttre vapen. Bättre än att under jämmer slåss med öfversittarne är det redan att skratta åt dem. Mot det blaseradt öfvermodiga tidslynnet är humorn ett godt motgift. I färskt minne är det, huru hos oss en författare med godt lynne lyckades så godt som slå ihjäl hela den pessimistiska öfversittarlitteraturen med dess ynkedom. Det gick så långt, att dess representanter sedan försökt ett skratta de också — fast det gått klent.

Men det finnes ännu en slags öfverlägsenhet, inför hvilken allt öfversitteri kommer till korta. Jag menar den, som Kristus framhöll en gång, när hans lärjungar spelade öfversittare. Han kallade fram ett barn och ställde det midt ibland dem och sade, att den var störst, som ödmjukade sig som barnet.

Ja, barnet, det verkliga barnet, vinner den fullständigaste seger gent emot öfversittaren. I sin "tro", sin förmåga af beundran, af "hög värdemätning", sitt behof af att älska och sätta högt, att lära af allt och alla, begynner det en ny utveckling — den radikala motsatsen mot all deka-

Digitized by Google

dens. Och det är godt, att *den* nya utvecklingen begynner omigen i hvarje släktled.

Men samma sinne *kan* finnas hos yngling och man, hos begåfvad och vis. Det kan finnas i förening med den skarpaste kritik och den största mänskliga öfverlägsenhet. Mannen kan vara och "blifva såsom barn", och då är han räddad både från öfversitteriet och kryperiet. Därför är det så naturligt, att Mästaren sade: Utan att I ändren sinne och blifven såsom barn, dugen I icke för himmelriket. Mästaren hade rätt. Han kunde, om han tänkt på jordiska förhållanden, äfven där hafva tillämpat samma regel. Utan att blifva såsom barn duger människan i verkligheten ingenting till, hvarken i himmelen eller på jorden.

Häri ligger en diametral motsats mot "öfvermänniskans" evangelium. I detta har man apoteoserat öfversittaren. Man har presenterat oss en bild af den diaboliska herremänniskan, "den onde". Och äfven med den skapelsen har man ju i någon grad imponerat — tack vare den konstnärliga talangen och det patos, som tilltalar nerverna på nutidens människor.

Det synes icke klart, i hvilken form man tänkt sig denna människa, hvars advent förestår. Månne i en krigisk världshärskares — en några grader starkare diaboliserad Napoleonstyp? Det kunde ju något vara. Men eftersom typen är skapad ur estetiska hjärnor, är den väl också skapad efter deras beläte. Det är emellertid för svagt råstoff. Icke därför, att det skulle vara otänkbart att en ond tänkare skulle kunna kujonera människovärlden. Ty trons makt är stor. Tro människorna tillräckligt starkt på det etiskt okvalificerade och således äfven det onda geniets gudomliga rätt, så kunde "antikrist, som föregifver sig vara Gud" — vi hafva ju rätt att bruka våra kända termer — nog i kraft af sitt geni vinna öfvermänniskans seger. Den som tänker kan nog bli starkare än den som för svärd. Men han behöfver då åtminstone kunna popularisera sina tankar ungefär lika mycket som Kristus kunde. Och det är nog icke möjligt med estetiska, filosofiska eller vetenskapliga tankar. Därför blir den onde nog hvarken konstnär eller kritiker eller vetenskapsman. Men moraliska och religiösa tankar — det vill här säga immoraliska och irreligiösa — kunna nog tillbörligt populariseras. På det området hafva vi alltså att vänta "den som kommer". — En estetiker, filosof och vetenskapsman är aristokrat. Därför kunna endast s. k. bildade människor krypa under en sådan. Det är därför också, såsom man redan nu kan konstatera, endast hos dem man märker kryperiet under litteraturöfversittarne. "Folket" har sin frihet. Dess breda lager bli naturligtvis alldeles oberörda af en, som de absolut icke

Digitized by Google

kunna förstå. Om en liten litterär "öfvermänniskas" anspråk kunde öfversättas för menige man, så skulle de icke beundra. Möjligen skulle de för ett ögonblick gripas af förundran, men också blott för ett ögonblick för att sedan sannolikt brista ut i skratt öfver anspråkets brist på proportion. — Sannolikt hafva anhängarne af "herremoralen" icke tänkt sig, att det är i dessa breda lager afgörandet kommer att ligga — afgörandet mellan "öfversittaren" och dess antipod; vi kunna populärt kalla dem: antikrist och Kristus. — Om någon modern litteratör verkligen på allvar tror sig vara en Johannes Döpare, så gör det väl också på litet hvar snarast ett komiskt intryck. Man undrar huru de kunnat bli så stora i sina egna tankar. Men — "allt är möjligt för dem som tro". Äro de "den ondes" föregångsmän, ha vi åtminstone all anledning att räkna dem bland de mindre profeterna.

www.libtool.com.cn

En sak synes mig emellertid värd att anmärkas. Man har definierat den utlofvade öfversittaren såsom absolut ond. Detta är väl knappt tänkbart i den meningen, att han skulle kunna vinna sin storhet rent ut på ondskans tydligt uttalade program. Man skildrar honom såsom den *absolute* egoisten. Han synes mig otänkbar såsom sådan; ovillkorligen måste en skyddande förklädnad anläggas. Det måste vara i kraft af något socialt värderadt, vore det än så tomt som fransk gloire, som han skulle få de mindre egoisterna under sig. Han måste nog basera sin öfverlägsenhet på något, som åtminstone låter sig tros såsom godt. Vore han absolut ond, och det på allas bekostnad, synes den fysiska existensen omöjlig — och en sådan skall han väl ha, förmodar jag. Äfven om ingen man hade mod nog att slakta odjuret, så finns nog alltid någon Charlotte Corday som tar till knifven — åtminstone kvinnan skulle instinktmässigt känna, att enhvar har plikt att förpassa varelsen till dödsriket. Om *rätten* därtill kan det ju icke vara tal. Men om denne absolut onde kommer och börjar praktisera sina idealer, sätter man honom sannolikt, långt innan han sitter på världstronen, i den innersta cellen af Lombrosas moraliska dårhus.

Ännu är det blott fråga om estetiska och möjligen "socialistiska" profeter till honom. Somliga hylla visserligen den teorien, att man skall oskadliggöra rofdjur, äfven om de endast bruka munnen och ännu ej tagit till klorna. Det vore kanske lika godt det — om någon god djurtämjare kommer, så gör han det sannolikt.

Han skulle icke lyckas, säger någon. Du har ju själf sagt: "man kommer ej åt trossaker med yttre vapen". — Jo, om en som är starkare i tron kommer med vapen i hand och för dessa vapen "i tron", så segrar

Digitized by Google

han nog — visserligen icke i kraft af vapnen, utan i kraft af sin tro. I detta fall behöfves det blott fast tro på sin rätt att göra slut på det onda med vapenmakt. Det är den tron, som ännu fattas hos regeringar och diktatorer. Och ej underligt, ty det onda framträder icke "rent" nog. Men när det onda utvecklat sig tillräckligt långt, så kommer den nämnda tron på rätten — då kommer nog också djurtämjaren. Men icke kommer han för våra dekadenters skull; de äro oskadliga rofdjur — de ha nog redan mistat tänderna.

J. A. Eklund.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Spansk nutidslitteratur.

Några anteckningar.

III. Padre Luis Coloma.

Trots jesuiter-ordens stränga konservatism i politiskt, moraliskt och filosofiskt hänseende, hvilken utgör ett så stort hinder för den moderna andens eröfringar i de länder, där denna orden äger större inflytande, kan icke förnekas, att dess medlemmar i allmänhet besitta en förundransvärdt mångsidig och djup bildning och en häpnadsväckande förmåga att genomföra sina systematiskt väl ordnade planer. Ingen som helst modern, förnuftsenlig anordning lämnas åsido, då det gäller främjandet af deras mål, ingen modern yttring inom vetenskap, konst eller litteratur blifver af dem opåaktad. Deras verksamhet är därför icke begränsad till det religiösa området, och i alla tider har denna orden haft representanter, som inskrifvit ärofulla namn i vetenskapens, konstens och litteraturens annaler.

Den mest omdebatterade romanförfattaren i våra dagars Spanien är jesuiterpatern Luis Coloma.

Under det att biografiskt material för skildringar af nutida spanska prosadiktare är ytterst knapphändigt — eller åtminstone svårtillgängligt för oss svenskar — äger ett motsatt förhållande rum beträffande P. Coloma, emedan hans roman *Pequeñeces* (Bagateller) framkallat en hel litteratur, biografisk såväl som kritisk.

Så har Doña Emilia Pardo Bazán utgifvit en 121 sidor stark *Biografía y estudio crítico* med titel: *El P. Luis Coloma,* en utförligare utläggning af hennes artikel *Un jesuíta novelista* i hennes egen tidskrift *Nuevo Teatro Crítico;* Don Juan Valera en broschyr med titel: *Currita Albornoz al P. Luis Coloma;* Emilio Bobadilla (pseud. Fray Candil) ett häfte med titel: *El Padre Coloma y la Aristocracia;* carlisten Don Pablo Morales har publicerat artiklar i *El Heraldo de Madrid;* Federico Balart i *Los Lunes de El Imparcial;* P. Fray

Digitized by Google

Conrado Muiños i *La Ciudad de Dios* under titel: *La crítica de Pequeñeces y pequeñeces de la crítica;* Luis Alfonso två artiklar; E. Castelar artiklar i *La Ilustración artística;* Navarro Ledesma flera artiklar i *El Correo;* Vicente de la Cruz: *Más Pequeñeces . . . . El jesuíta;* Martíner Barrionuevo: *Un libro funesto* m. fl., m. fl., hvilket material delvis ligger till grund för dessa anteckningar.

www.libtool.com.cn

Luis Coloma är född den 9 januari 1851 i Jerez de la Frontera, där hans fader var en högt ansedd jurist. Vid 12 års ålder lämnade han fädernehemmet och insattes i den förberedande sjökrigsskolan i San Fernando. Någon håg för marinen tycktes emellertid icke finnas hos ynglingen, som däremot visade anlag för faderns yrke, hvilket föranledde hans inträde i juridiska fakulteten vid universitetet i Sevilla. Där väckte han tidigt uppmärksamhet och fäste stora förhoppningar vid sig.

Dessa studieår voro så att säga de enda han tillbragte ute i världen, förutom den korta tid han såsom advokat, men utan att utöfva advokatyrket vistades i Madrid.

Under vistelsen i Sevilla var han punktlig i föreläsningssalarna, men han försummade icke heller aristokratiens salonger och Señora Pardo Bazán säger om honom, att en finare, artigare, mera distingerad, mera fulländad sällskapsman sågs aldrig i *las sevillanas aulas.*

Vid sidan af de juridiska studierna ägnade han sig tidigt åt litterär verksamhet, hvarvid han knöt ett nära vänskapsband med den då sjuttiofemåriga Cecilia Böhl de Faber (Fernán Caballero), som med moderlig kärlek och varmt intresse fäste sig vid honom, odlade hans litterära smak och inspirerade hans första litterära försök.

En annan dam, men af helt annat kynne, ehuru af lika nobless i känsla och tankar, Doña Gertrudis Gómez Avellaneda, »skaldinnan med eldsjälen och den klassiska klarheten», räknades ock till hans intimare umgänge. Hennes inflytande var emellertid ingalunda af den betydenhet som Fernán Caballeros, men han var en trägen gäst i Señora Avellanedas salonger, och han dedicerade till henne sin första publikation.

Luis Colomas ungdomstid delades sålunda mellan litteratur och galanteri, men i de förnämas salongslif ingick vid denna tid i icke ringa grad politik, och den blifvande jesuiterpatern och framtida satiriska gisslaren af restaurationen blef snart en af den intrigerande aristokratiens verksammaste agenter, som arbetade för Alfonsos tillträde till tronen.

På hans publicistiska verksamhet för denna sak lämna Madrider-tidningen *El Tiempo* och Jerez-tidningen *El Porvenir* många prof. Hans alfonsistiska

Digitized by Google

entusiasm gjorde honom emellertid misstänkt och föranledde till en polisundersökning af hans bostad, utan att likväl några kompromitterande papper kommo i dagen, vare sig nu att sådana funnits och i tid undanskaffats eller att hela saken var ett falskt alarm. Denna händelse har han lifligt skildrat i *Pequeñeces*. Uti hans ungdoms politiska äfventyr för öfrigt finnes nyckeln till mångt och mycket i denna roman.

En vändpunkt i hans lif blef året 1874. En dag befanns han liggande sanslös i sin bostad, sårad af en revolverkula. Om här förelåg ett attentat, ett självmordsförsök, en duell eller en olyckshändelse är fortfarande insvept i dunkel och torde väl så bli, tills Coloma själf kan finna anledning skingra dunklet. Señora Pardo Bazán, som i sin biografiska studie öfver Coloma omtalar episoden, säger, att många olika rykten gå om denna händelse, men de bäst underrättade försäkra, att han sårat sig, under det han varit sysselsatt med rengörande af vapnet. Allt nog, läkarne gåfvo honom blott tre timmar att lefva, och säkert är, att han såg döden nära i ansiktet. Efter att en lång tid hafva sväfvat mellan lif och död lämnade han sjukbädden för att omedelbart därefter bereda sig för inträde i Loyolas orden, och vid föga mer än 23 år utbytte han togan mot soutanen, baretten mot munkmössan.

Med hvarje grad som passerades växte hans rykte, och när han omkring trettio år gammal af orden sändes till Madrid som predikant, var han redan en talare af stort anseende.

Vistelsen i Madrid blef emellertid icke af lång varaktighet, utan han sändes snart till ett kloster i Guipuzcoa. Om orsaken till denna förflyttning berättar Señora Pardo Bazán, att den kyrka i Madrid, där han predikade, ständigt var fylld af aristokratiens damer och att han till dem riktade sådana ord, uttalade på ett sådant sätt, att en hög dam, som eljes icke saknade självbehärskning, reste sig midt under predikan och lämnade kyrkan. Inom några få timmar voro konungen, nuntien, ministrarna och *tutti quanti* underrättade om saken och kort därefter var »den nye Elias eller Esaias förpassad till andra trakter af Israel». Och härmed är padre Colomas biografi slutad, ty »en rätt jesuit har ingen biografi».

* * *

I afseende på Padre Colomas arbeten är icke möjligt att följa en kronologisk ordning, ty af hans publikationer, hvilka till största delen utgöras af novelletter och småberättelser, s. k. *cuentos,* sakna några tryckår, andra äro

Digitized by Google

tillgängliga endast i en 2:a eller 3:e upplaga, och de ofvan anförda följdskrifterna till *Bagateller* lämna därutinnan ingen ledning.

www.libtool.com.cn

Af de särskilda novelletternas stil och tendens kan man emellertid till någon del sluta till tidsföljden, och däraf synes det antagligt, att bland de första äro *Juan Miseria* och *Solaces de un estudiante,* hvilka, om icke Colomas namn stode på titelbladet, man lätt skulle kunna tillskrifva den fromma, svärmiska, litet sentimentala Fernán Caballero.

Om Colomas skrifsätt denna första tid får man, om man läst Fernán Caballeros arbeten, en föreställning, och samma vördnadsvärda gamla dam yttrar om Luis Colomas förstlingsförsök: »denne yngling skrifver som en kvinna i jämförelse med mig». Och hennes skrifsätt är dock det mest kvinnligt veka inom den moderna spanska prosadiktningen.

År 1887 utgaf Coloma under titel *Colección de lecturas recreativas* en del af tillförene publicerade *cuentos,* däribland *El primer baile,* hvilken först stått att läsa uti *El mensajero del Corazón de Jesús,* till hvars förnämsta medarbetare Coloma räknas. Denna litterära revy är jesuiternas organ, men dess spalter stå öppna för tankens alla schatteringar och för alla klasser och räknar bland sina prenumeranter världsdamen såväl som nunnan, prästen såväl som dandyn, enligt Colomas egen utsago.

Redan i *El primer baile* röjer sig den blifvande jesuiterpaterns missnöje med de höga klasserna och han framställer där en markisinna såsom personifikation af frivolitet och extravagans och en hertig såsom typen för dumhet och moralisk ruttenhet.

I samma *Colección* återfinnas äfven *Chist!* där författaren med öfverlägsen styrka satiriserar allmänhetens löjliga fruktan för jesuiternas inflytande hos en hvar och allestädes, och *El Viernes de Dolores,* hvilken är såsom fluten ur Fernán Caballeros penna, innan ännu åldern kommit hennes hand att darra och beröfvat hennes själ dess ursprungliga friskhet och spänstighet.

Med skärpa gisslas i *Polvos y lodos* den aristokratiska ungdomen, »som öfver förfädernas ärofulla hjälmprydnad, hvilken Isabel la Catolicas hand prydde med grefvekronan, kastar torerons mössa».

I *La Maledicencia* möter åter en hertig, som snörflande skryter öfver sina bedrifter och hvars enda intryck af sin militära bana är att hafva luktat krutröken vid kungliga fester. *Pilatillo* är åter en inspiration af Fernán Caballero, hvars inflytande däremot knappt är märkbart i den därpå följande *La Gorriona,* som är en med kraft utförd skildring af stora världens salonger, som la crême de la crême gör till otuktens nästen.

Digitized by Google

Efter läsningen af *La Gorriona* förvånas man icke öfver någon djärfhet i *Pequeñeces* (Bagateller).

www.libtool.com.cn

Era un santo! handlar icke såsom de föregående om förnämt societetslif och baler utan om dessa borgerliga dygder, som åtnjuta allmänhetens aktning, men drabbas af den stränge prästens fördömelse, emedan de icke uppbäras af kristlig tro. Det är bristen på tro inom familjen, som här är föremål för författarens gissel.

I *Lecturas recreativas* finnes äfven intagen *Ranoque*, berättelsen om ett hittebarn, af onaturliga föräldrar öfvergifvet och upptaget af en from gammal kvinna. Ranoque får slutligen reda på sina brottsliga föräldrar och lär sin moder *el credo*, innan hon bestiger schavotten. Denne Ranoque är en skarpt mejslad relieffigur, som icke lätt utplånas ur läsarens minne.

En spansk författare underlåter sällan att förse sina arbeten med ett företal, där han antingen ger läsaren en inblick i sina åsikter i ena eller andra hänseendet, eller talar om huru hans bok tillkommit, eller lämnar biografiska data. *Colección de lecturas recreativas* saknar ej heller ett företal, där Padre Coloma bl. a. säger: »I vår tid är allt kateder, predikstol, hvarifrån kristendomens lära kan och bör utgå .... Långt ifrån att fördöma goda romanförfattare anser jag dem hafva en stor mission att fylla, samma betydande arbete att fullgöra som den skicklige kemisten, då han tillreder motgift.»

Alla här ofvan anförda alster af Colomas penna äro *cuentos* d. v. s. småberättelser. Ännu flera finnas, men tillfälle har saknats att därom taga någon kännedom. För fullständighetens skull må emellertid titlarna anföras: *La Almohadita del Niño Jesús* (Jesusbarnets krubba), *Del Natural, Las Conspiradoras, Catn, Paz á los muertos!, Por un piojo* .... och *Cuentos para niños.*

Det är möjligt — ja till och med troligt — att ännu flera finnas och kanske sådana, som framför de här omnämnda bort erhålla plats. Men denna brist så väl som den knapphändiga öfversikten af Colomas tidigare författarskap torde i någon mån kunna ursäktas däraf, att i ingen enda af de ganska talrika spanska bokkataloger, som stått tillbuds, återfinnes Colomas namn samt att i själfva Spanien hans författarverksamhet varit jämförelsevis litet känd ända till *Pequeñeces* såg dagen. Fray Conrade Muiñoz anmärker också i en ganska anmärkningsvärd artikel i *La Ciudad de Dios*, en mycket framstående klerikal revy, »att utom señora Pardo Bazán och den religiösa pressen känner ingen något om padre Coloma eller hans arbeten, allra minst de som i Madrid föregifva sig ge ton och lefva med i dagens litterära strömningar». Och allt detta torde nog äga sin grund, ty ända till *Pequeñeces* utkom, synes Coloma hufvudsakligen haft sin publik bland »*las devotas*» och hans namn har icke figu-

Digitized by Google

rerat i dagspressen eller i de litterära organen. Men så har han så mycket mera debatterats i dagspress, revyer och broschyrer sedan 1891, då *Pequeñeces* först utkom i bokform.

www.libtool.com.cn

Den, som i någon mån kunnat följa padre Colomas tidigare skriftställarverksamhet, spårar lätt däri en viss fördragsamhet gent emot det s. k. folket och ett utprägladt missnöje med de högre klasserna.

Detta missnöje har under de senare åren nästan tagit formen af en litterär sammansvärjning mot aristokratien, hvilken fått sitt skarpaste uttryck i Don José de Peredas roman *La Montálvez,* som utkom 1888, och som på sin tid gaf Señora Pardo Bazán anledning till en skarp kritik öfver Peredas i hennes tanke osanna skildring af aristokratien.

Pequeñeces stod först att läsa i *El Mensajero de Coorazón de Jesús;* inom ett år efter dess utgifvande i bokform hade den redan upplefvat fyra upplagor om tillsammans trettio tusen exemplar.

Denna hastiga och för spanska förhållanden stora spridning af en bok är exempellös och Valera skrifver, att han aldrig i sitt lif sett en sådan uppståndelse framkallas af en bok i Spanien.

Innan *Pequeñeces* utkom, hade i den litterära pressen en polemik pågått mellan Doña Emilia Pardo Bazán och Don José de Pereda med anledning af den senares roman *La Montálvez,* där den spanska aristokratien skoningslöst gisslas.

Señora Pardo Bazán anser, att Peredas syn på tingen är trång och ogillar hans bok för dess meskina tendens, föranledd af tillfälligheter. Sr. de Pereda, som lefver i Santander fjärran från den aristokrati han skildrar, anses af Señora Pardo Bazán, på grund af sin obekantskap med de förhållanden han tecknar, inkompetent att skrifva en bok om aristokratien, som hon tar i försvar mot Peredas angrepp. Detta är att ihågkomma med hänsyn till hennes biografiskt-kritiska studie öfver Padre Coloma och hans *Pequeñeces,* som satiriserar samma aristokrati.

Emilio Castelar, Spaniens yppersta vältalare, om hvilken spanjorerna säga, att hans stil är oupphunnen och att han »skrifver för gudar, ej för människor», är däremot icke sympatiskt stämd för *Pequeñeces* och dess författare. Han säger, att en hvar som läser denna bok skall anfäktas af en »*triste universal neurosis*» och han har med anledning af Señora Pardo Bazáns s. k. apologi för padre Colomas bok i *La Ilustración Artística* bl. a. yttrat: »Utomordentliga tillfälligheter hafva mycket mera bidragit till det allmänna intresset för boken än inneboende goda egenskaper hos produkten och författaren. Efter en polemik, närmast lik en dispyt, mellan min synnerliga vän Señora Pardo

Digitized by Google

Bazán och den berömde Sr. de Pereda rörande befogenheten att beskrifva det mer eller mindre verkliga väsen, som vi kalla 'stora världen', utkom denna roman (Pequeñeces) och presenterade sig icke såsom en konstprodukt, utan rent polemiskt, såsom en fotografi af detta omdisputerade, ryktbara väsen.»

www.libtool.com.cn

I det spanska originalet finnes ett företal — som uteslutits i den svenska öfversättningen och ersatts med ett »Förord till den svenska upplagan» — där författaren bl. a. säger: »Kom väl ihåg, att ehuru jag synes vara romanförfattare, är jag endast missionär; och likasom i forna tider en klosterbroder tog ett bord eller hvad som helst till predikstol på hvilken offentlig plats som helst och därifrån predikade hårda sanningar för dem, som icke gingo i kyrkan, talande till dem på deras eget grofva språk, så bygger ock jag upp en ställning på sidorna i en roman och predikar därifrån för dem, som eljes icke skulle höra mig, och säger dem på deras eget språk sanningen så osminkad, som den aldrig skulle kunnat uttalas under templets hvalf.»

Hvad han icke fick säga från predikstolen, det har han nu sagt i sin *Pequeñeces*.

Den förre restauratorn, Luis Coloma, skrifver ifrån klostret, dit han dragit sig tillbaka, när allt ute i världen log emot honom, en satir öfver denna restauration, gör likasom en offentlig bikt, där han lägger i dagen en själ, som brinner icke blott för att restaurera en gren af den bourbonska dynastien utan äfven den tro och de idéer, som han anser oskiljaktiga från den alfonsinska saken.

Padre Coloma har genom *Pequeñeces* inrangerats bland naturalisterna, och denna inrangering synes han hvarken förneka eller bekymra sig om. Han inskränker sig att förklara, att sedan Fernán Caballero formade hans litterära smak, har han, utan att förlora ur sikte hennes lärdomar, förts med af de moderna strömningarna. Han skrifver såsom det för ögonblicket utgår ur hans inre, och om han skulle tillhöra någon bestämd, modern skola, är detta blott en tillfällighet.

Därmed må nu förhålla sig huru som helst, för närvarande är hans naturalistiska realism den mest moderna och accentuerade, som en spanjor i våra dagar kan adoptera.

För en skarp observatör som P. Coloma kunde den spanska aristokratiens lyten icke undgå uppmärksamhet, och han går till botten med dess brist på moralisk kraft, som hindrar den att vara trogen den gångna tidens idealer, institutioner, religion, att öppet och ärligt mottaga det närvarande och hoppas på och arbeta för framtiden. Den blinda, konservativa alfonsismen är aristokratiens synd i P. Colomas ögon.

Digitized by Google

När P. Coloma beslöt sig för att skrifva om den höga aristokratien, kunde man, i betraktande af hans föregående skriftställeri, ej vänta annat än att skildringen skulle blifva skarpt gisslande. Men den har blifvit skoningslös; han har skjutit öfver målet, gått till ytterligheter och därigenom försvagat intrycket.

www.libtool.com.cn

Pequeñeces, skrifven af hvem som helst och i hvilket land som helst, skulle alltid uppväcka en stark rörelse; men skrifven af en jesuit och i Spanien blir detta ännu mera förhållandet.

Det får nämligen antagas, att inom jesuiterorden, såväl som inom andra religiösa ordnar, icke en rad publiceras utan samtycke af *el Superior* och att sålunda angreppen mot aristokratien skett med de höga fädernas goda minne och detta oaktadt aristokratien är den enda klass, som med vördnad och beundran talar om jesuiterna och som fortfarande låter uppfostra sina barn i jesuiterkollegierna. Jesuiterorden är icke populär i Spanien förutom hos aristokratien, som är sådan den blifvit danad af jesuiterfäderna.

Och under skyddet af denna restauration, som P. Coloma målar så svart och till hvilken han själf så aktivt medverkat, har jesuiterorden blomstrat, fått behålla sina institutioner orubbade, förblifvit i okvald besittning af sina ståtliga byggnader, som under andra upprörda tider sköflats.

Don Juan Valera säger i *Currita Albornoz al P. Luis Coloma* angående jesuiternas förmenta inflytande: »Allmänheten tror, att bland jesuiterna ingenting göres utan machiavellistiska planer, tror att deras inflytande sträcker sig öfverallt, tror att deras beskydd tillförsäkrar framgång, tror att intet hår krökes utan deras vilja, tror att hela städer äro fullkomligt beroende af denna orden. Det är en löjlig fruktan för en orden, som för öfrigt icke alls är populär i Spanien.»

Mot P. Colomas uttalande, att vår tid är mera fördärfvad än någon tillförene, vänder sig äfven Valera i samma *carta* med följande ord: »Knappast i något enda hänseende är vår tid sämre än forntiden; Cacus lefde i mytologiens tider, Villamelones hafva alltid funnits och mycket mera framstående ända från Marcus Aurelius, från Potifar o. s. v.; och hvad lystna kvinnor beträffar kunna sådana uppräknas i oändlighet allt ifrån Lots döttrar och Rahab, och underhållna älskare finnas mindre i vår tid än någonsin.»

Af alla de kritiker som gjorts öfver *Pequeñeces* är Doña Emilia Pardo Bazáns den mest djupgående och omfattande; den är ock den mest objektivt hållna, hvilket man för öfrigt hade att vänta af denna mångsidigt bildade och högt begåfvade författarinna.

Det är att märka, att Señora Pardo Bazán själf tillhör den högsta aristo-

Digitized by Google

kratien — hon är grefvinna, af hög börd på både fäderne och möderne — att hon i sin essay *La mujer española* (Den spanska kvinnan) tar varmt försvar för aristokratien och visar stor sympati för folket, hvaremot medelklassen är full af lyten, att hon i sin kritik öfver Peredas *La montálvez,* såsom ofvan nämnts, tar aristokratiens parti mot författaren, men i sin biografiskt-kritiska studie *El P. Luis Coloma* har öfvervägande beröm för *Pequeñeces,* där samma aristokrati så obarmhärtigt satiriseras.

www.libtool.com.cn

En kort sammanfattning af hennes omdömen om jesuiterpaterns bok må här meddelas.

Señora Pardo Bazán har en gång skrifvit en bok, *San Francisco de Asis,* hvilken ingaf de klerikala stora förhoppningar, att deras parti vunnit för sig en högt begåfvad skriftställare. Hennes litterära verksamhet har emellertid icke sedan dess gått i dylik riktning, men hon har en och annan gång uppträdt till försvar för munkordnarna, då dessa synts henne orättvist angripna.

Det är förmodligen af denna anledning, som hon i sin biografiskt-kritiska studie öfver P. Coloma säger, att hon hyser aktning och beundran för munkordnarna, men att detta icke alls väger i hennes omdöme, då hon nu går att skrifva om *Pequeñeces,* som varit utsatt för en ensidig kritik, därför att författaren är jesuit. »Men det är nu en gång så i Spanien», anmärker hon, »att prästen och kvinnan äro såsom skriftställare ungefär likställda därutinnan, att de båda äro klafbundna, och spränga de någon gång fjättrarna, samlas bitarna upp för att därmed piska författaren i ansiktet.»

Rörande de anmärkningar, som framställts mot att P. Coloma i *Pequeñeces* skulle hafva tydligt utpekat vissa nu lefvande personer, invänder Señora Pardo Bazán, att hon icke funnit, att han åsyftat några bestämda individer, men äfven om så skulle vara, har han därutinnan stora föregångare inom litteraturen. Dante t. ex. försatte i Inferno många af sina samtida, allmänt kända personligheter, specificerade deras synder och utsatte dem för gräsliga straff. Balzac var icke mera öfverseende mot sin tids societet och Tolstoy är ännu mera sträng.

Man har vidare klandrat P. Coloma för att han skrifvit en satir i stället för en roman — men satiren öfver sociala laster har varit tillåten i alla tider, och däraf har Gogol, Flaubert, Daudet m. fl. begagnat sig, för att ej glömma alla tiders mest beundransvärda satiriska roman *Don Quijote.* Men väl kan sägas, att satirikern Coloma skulle varit mera upphöjd, mera kraftigt verkande, mera nobel, om han varit mindre affekterad, mindre försåtlig, mindre pepprad.

På samma gång Señora Pardo Bazán erkänner, att P. Colomas skildring af den höga societeten är exakt, observerad, lefvande, anmärker hon, att han

Digitized by Google

öfverdrifver så, att ingen fullt tror på honom, lika litet som den, hvilken läser Juvenalis eller Persius, tror, att i Roma endast funnos laster. P. Coloma tror, att den moraliska depravationen är större hos aristokratien än hos medelklassen och folket. »Bättre än någon», fortfar Señora Pardo Bazán, »bör P. Coloma förstå, att vissa laster och lyten, oskiljaktiga från människonaturen, icke äro en enda klass' fädernearf. 'La concupiscencia carnal', för att tala med författaren, finnes öfver allt och har funnits i alla tider såväl som vin, spel, hat, frosseri, fint eller groft. Högmod är lika litet en aristokratisk synd, ty det finnes i ännu högre grad hos parvenyen, och politisk eller administrativ falhet frodas vida mera inom medelklassen, hvars privatsynd just denna är.»

www.libtool.com.cn

Den illustra författarinnan påpekar vidare, att P. Coloma icke framställer någon positiv lösning af politiska problem, att hans kritik är rent negativ — men att han föreslår ett radikalt medel mot den eleganta världens immoralitet genom särskilda salonger, där endast oförvitliga och anständiga damer och herrar skulle vinna inträde, hvilket medel af henne stämplas såsom ett slags boycottning, en orealiserbar utopi à la Tolstoy, ett slags social inkvisition.

En af de mest kommenterade passus i *Pequeñeces* är det besök Currita Albornoz gör i Loyolas kloster, där hon vägras inträde, hvilket af D. Juan Valera stämplas såsom »förolämpande och grymt».

Det har hviskats, att denna händelse skulle vara autentisk, och t. o. m. damens namn har blifvit nämndt. Detta anser Señora Pardo Bazán otroligt och hon ansluter sig till en åsikt, uttalad af en framstående politiker och hög aristokrat, som med henne talat i detta ämne. Den åsikten lyder så: Om ett sådant fall verkligen inträffat, skulle helt säkert damen fått inträde; hon skulle gjort sin bön korrekt framför San Ignacios bild, och de heliga fäderna skulle därefter gemensamt bedt för hennes omvändelse.

Angreppet mot frimurarna anser Señora Pardo Bazán lika orimligt.

En annan af Spaniens mest framstående kritiska pennor, D. Leopoldo Alas (pseud. Clarín), hvilken i allmänhet icke är lätt att tillfredsställa, förhåller sig ganska reserverad gent emot P. Coloma. Sammanfattningen af hans omdömen om *Pequeñeces* och dess författare är: bland de många, som för närvarande i Spanien idka romanskrifveri, fästes kritikens uppmärksamhet starkt på en jesuit, som visat talang, skarp blick, styrka, som kanske skall en gång konstnärligt behandla *el documento humano,* ehuru han nu hvarken kan skrifva väl eller komponera väl. Det andra kapitlet i *Pequeñeces,* d. v. s. presentationen af Currita Albornoz, är gjordt med mästerskap och här och där i romanen för öfrigt — ehuru med långa mellanrum — finnas några förträffliga teckningar. Det öfriga, det mesta, är dunkelt, oklart, saknar värme, är omständ-

Digitized by Google

ligt, klumpigt, och därför vågar jag icke med säkerhet förutsäga, att vi fått ännu en god romanförfattare.

www.libtool.com.cn

En sak är emellertid att ihågkomma beträffande *Pequeñeces*, en sak som af den spanska kritiken icke tagits med i räkningen, och det är att den är författarens *första* roman, att den i betraktande däraf ur många synpunkter kan anses mästerlig, om den, estetiskt sedt, än är behäftad med fel och kanske många.

Af hvad härofvan anförts ur högt ansedda spanska kritikers omdömen om *Pequeñeces* synes, att kritiken ingalunda varit enstämmigt berömmande, såsom i företalet till den svenska upplagan påstås, ty uttalanden af sådana som en Valera, en Castelar, en Leopoldo Alas väga tungt i den estetiska vågskålen.

Lika litet torde det hålla streck hvad som från spanskt håll påståtts, att Doña Emilio Pardo Bazán skrifvit en apologi för *Pequeñeces*, ty hennes *estudio* gör intryck af att vara ytterst objektivt hållen på samma gång som den är en högeligen intressant och med hennes vanliga talang väl skrifven essay.

Någon redogörelse för innehållet i denna märkliga bok har här icke ansetts nödvändig, då den är på svenska tillgänglig i en af E. Weer mycket omsorgsfullt gjord öfversättning med titeln *Bagateller*, utkommen på Lars Hökerbergs förlag förlidet år, och då denna öfversättning erhållit en välförtjänt spridning, som icke oväsentligt öfverstiger den flertalet till vårt språk öfversatta *värdefulla* romaner brukar få. De stora Stockholmstidningarna hafva dessutom på sin tid ägnat mera uppmärktamhet åt densamma, än som brukar komma öfversättningar till del.

Kort efter att *Pequeñeces* utkom, bebådade ett spanskt litterärt organ en under arbete varande andra roman af P. Coloma med titel *Grandezas bizantinas*. Det är möjligt, att *El Mensajeros* spalter kunna därom något förmäla, men i bokform har den bebådade romanen åtminstone icke ännu utkommit. Sannolikare är emellertid en annan uppgift, att jesuiterpatern är sysselsatt med en helgonbiografi af större omfång, hvarjämte han har under arbete en kortare novell med titel *El diputadito*, som skall föregå utgitvandet af *Grandezas bizantinas*. Huru som hälst torde ett nytt arbete af Coloma icke så snart vara att förvänta, enär hans hälsotillstånd icke lär tillåta honom ansträngande arbete.

Att P. Coloma icke sagt sitt sista ord med *Pequeñeces*, därom kan man vara öfvertygad, och hvad än han må komma att publicera efter denna, skall det säkert finna talrika och intresserade läsare och — kanske äfven talrika kommentatorer.

A. H.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Svenskt hvardagslif

tecknadt i vår mest lästa skönlitteratur,

närmast med anledning af Sigurds 10-årsjubileum och Snorres "Bitar".

Svenskarna anklagas — och kanske med rätta — för partisk beundran för allt utländskt, för en kosmopolitism, som hotar undanträngа känslan af egen nationell värdighet. Men hvad skönlitteraturen angår, så befinnes, att de verk, som bära genuin svensk pregel, som skildra svenska förhållanden från speciellt svensk synpunkt och med nationell uppfattning och färgton äro de, som läsas mest, som djupast slagit rot inom nationen, och som längst motstått tidens och glömskans utplånande makt. Därtill torde ock bidraga, att det skapande snillet sällan kan framträda så rikt och fulländadt som vid behandlingen af fosterländska ämnen, hvilka väcka känslor, tankar, intryck och åskådningssätt, som man så att säga insupit med modersmjölken. Man rör sig ej med långods och modestämningar, med intryck i andra hand. Det ursprungliga skaplynnet får fritt dana.

Inga författare från slutet af förra och första början af detta århundrade äro numera så lästa och kända som Bellman och Anna Maria Lenngren, och inga äro väl så specifikt svenska. Man invänder: det är melodierna som hålla Bellmans poesi uppe. Sant, men blott till en del. Hans kvickhet, hans snillrika, och humoristiska uppfattning och målning af Stockholms vagabondlif, den tilltalande lokalfärgen af hans taflor från hufvudstadens täcka omgifningar, samstämmigheten mellan hans natur och svenskarnas liksom vissa andra nordiska folks djupt rotade nationallyte att vid glaset söka glömma den långa vinterns mörker, kyla och sterilitet, detta allt skall länge rädda hans diktning från glömska, ehuru det aldrig förmått eller skall förmå göra honom till folkskald i den mening som Tegnér och Runeberg, d. v. s. känd och läst äfven i folkskolan och bondehemmen.

Det är också svenskheten i fru Lenngrens författarskap, som mest bidragit att göra henne så populär. Ingen bland hennes samtida eller föregån-

Digitized by Google

gare har såsom hon förmått skapa lefvande taflor af svenskt hvardagslif inom olika samhällsklasser. »I en koja kring en spis», — i prästgården, där det »slamrades i mortlar»; — på herregodset hos den gamla skinntorra grefvinnan, öfverallt är hon själf hemma och gör andra hemmastadda. Också är intresset för hennes dikter ännu allmänt. De hafva flere gånger varit omtryckta, senast i illustrerad upplaga. Ingen svensk författares verk af så hög ålder torde vara så litet föråldrade.

www.libtool.com.cn

Fredrika Bremer var, om jag ej misstager mig, — den första, som uppfann och använde den sedan ofta sedda titeln »Teckningar ur hvardagslifvet». Skildringarna hålla hvad titeln lofvar, men röra sig egentligen blott inom högre klasser, och skulle knappast vunnit så liflig beundran, om de ej varit uppburna af en kvinnlig individualitet, begåfvad med fjärrskådande siareblick och en ande så högstämd, ren och varm, att den adlat hela hennes författarskap äfven de senare delarna, där tendensen gjordt för stort intrång på den estetiska konceptionen.

Svenskt hvardagslif i växlande former, främst sjömanslifvet har Emilie Flygare-Carlén tecknat med en schwung och en trohet, som bära vittne om djupa intryck från den tidiga ungdomen, och som gjordt hennes romaner till en kär läsning för gemene man. Den lediga stilen, raskheten i skildringarna och det spännande i situationer och intriger, allt detta skall säkert ännu länge skaffa henne talrika läsare.

Bland äldre svenska författare finnes knappast någon, som förmått så som Fr. A. Dahlgren sätta sig in i svenska allmogens tale- och åskådningssätt, och som med så mycken humor, komik och medkänsla lyckats måla dess olika individualiteter. Hans »Viser på Varmlandske Tongmåle» inskränka sig till ett litet tunt band, men det är ett juvelskrin, hvars alla smycken äro äkta, emedan de alla vittna om snille och originell begåfning. Därför skola de skänka glädje äfven åt kommande generationer och ej dö, förr än folkbildningen utrotat den provinsialism, som gifvit dem sin form.

Men alla dessa författare tillhöra det förflutna, alla utom den sistnämnde hvila i grafven; — och äfven han har offentligen sagt farväl och tillkännagifvit för sin andes afkomlingar, att de ej kunna vänta flere syskon.

* * *

Men diktens genuina svenskhet i teckningar ur hvardagslifvet har ej dött ut med dem. Den har lefvat upp hos tvenne författare, hvilka, ehuru olika i vissa hänseenden, dock äga detta drag gemensamt och i hög grad utveckladt; hvarför de också blifvit mottagna af sina landsmän med sällspord värme. Kanske finnas

Digitized by Google

för närvarande i Sverige ingen så populär författare som Sigurd, och säkert är att hos oss högst få diktsamlingar erhållit tvenne upplagor på så kort tid som Snorres »*Bitar*».

www.libtool.com.cn

Som skäl till den lysande framgången kan ej anföras det i dylika fall ofta förekommande, att skandalen i en eller annan form lockat läsare. I dessa böcker porträtteras, karrikeras och exponeras inga enskilda kända personer; ej heller framställas i bearbetning och genomskinlig förklädnad bekanta och pikanta familjedramer till näring för skandalhungern. Det är ej individen som sådan och hans säregna lefnadsöden, som skildras; — det är typer af personer, händelser och samhällsförhållanden, som under många växlande biomständigheter förekomma, och som äro karakteristiska för tiden och nationen. Skildringarna äro icke speciella utan generella. Många exempel från båda författarne skulle kunna bestyrka påståendet, t. ex. berättelserna *Fru Vesterbergs inackorderingar, Fröken Jennys konditioner*, *Småstadslif* m. fl.

Ej heller kan man med fog säga, att dessa författare göra reklam för sina böcker genom att ockra på smaken för bohêmelitteratur. De tvärtom undvika ämnen af tvetydig beskaffenhet. I ett af sina företal undrar Sigurd, om han i sin roman skall lyckas fängsla läsarens uppmärksamhet, fast han icke tillgripit lockbetet af »skandal och förförelse». Han tycks vunnit sitt mål att döma af bokens afsättning.

Man måste söka andra skäl till Sigurds och Snorres framgångar. Några bland dem äro ej svåra att finna. Pessimismen inom vissa riktningar af vår moderna skönlitteratur börjar trötta och väcka leda. Publiken opponerar sig mot dessa teckningar med kolpenna, där man ofta tvingas att sällskapa med personer, som egentligen höra hemma på sjukhus, tukthus eller dårhus. Man börjar känna vämjelse vid de många berättelserna, hämtade från den fysiska och psykiska patologien och från brottmålsprotokollen. Sådana berättelser, om gjorda med talang, borde snarare intressera läkaren, juristen eller psykologen än en vanlig läsare, som förnämligast söker i skönlitteraturen andlig vederkvickelse och estetisk njutning. Det kan sättas i fråga, huruvida icke Zola's grundtanke i »le roman expérimental», eller i allmänhet sammanblandningen af vetenskap och konst är ett stort estetiskt misstag, hvilket, där det fått insteg, hämnat sig på alla slag af konstnärlig produktion, ej blott på den skönlitterära, och som äfven utsträckt sitt menliga inflytande till andra för mänskligheten viktigare områden. Det kan sättas i fråga, huruvida ej en sant konstnärlig skildring af människolifvet är till större verkligt gagn för den psykiska vetenskapen än denna skolas quasi-skönlitterära quasi-vetenskapliga alster, i hvilka de båda olika principerna neutralisera hvarandra. Men en undersökning härom, ehuru

Digitized by Google

behöflig och af intresse, skulle föra för långt från ämnet. Antagligt är, att dessa författares sjukliga öfvermått af Weltschmertz — ordet ehuru ej nyttjadt i vanlig bemärkelse torde dock icke missförstås — stämmer allmänheten till tacksamhet mot Sigurd och Snorre för att i deras böcker ej »allt går galet», och för att de skänka sina läsare en glad stund och ett godt skratt inom vänkretsen i det gröna eller vid aftonlampan.

Ehuru Snorre i inledningsstycket ber de »lärde kritici» ej till granskning upptaga hennes verser, vill hon väl ej förmena de olärda att begrunda orsakerna till hennes framgång. En af dessa angifver hon själf på sitt anspråkslösa sätt:

"Gudnås jag ej publiken kniper
Med djup och gåtfull poesi.
Jag riktigt skäms, att allt häri,
Jag tror, att hvar och en begriper."

Ja! se däri ligger det! De problematiska naturerna blifva till och med i litteraturen en smula besvärliga, då de för ofta återkomma, och man längtar efter normala individer, ja, t. o. m. efter snälla hvardagsmänniskor från den värld, som rör sig omkring oss. *De* finnas också, som tröttnat på att ständigt se »problem satta under debatt» och öfvergifna som olösta. Ibsen, nutidsdiktens konung, bär skulden och ansvaret för att hafva bragt till heders modet att skrifva i gåtor — ja! hur uttrycka sig riktigt — skrifva mångtydigt, symboliskt, så att den ene kommentatorn framställer en, den andre en annan uttydning af författarens mening o. s. v. Nu kan det visserligen någon gång vara berättigadt och hafva sitt goda med sig, när snillekonungen gifver sin samtid dylika problem till lösning; — lifvet gör så ock. Men när imitatorerna, så af första som andra rang, försöka göra efter konststycket, då är litteraturen kommen på afvägar; — och den store vägvisaren är ej alldeles utan skuld.

Från dessa komplicerade personligheter och symboliska tilldragelser längtar en stor del af publiken till en diktvärld, där verkligheten enkelt och karakteristiskt återgifves ej blott med dess sorger och förvecklingar utan ock med de ämnen för löje och satir, som i rikt mått förefinnas. Och denna längtan tillfredsställer våra båda författare con amore.

Sigurd och Snorre hafva också hållit sig fria från det moderna jäktandet efter »personlig stil», efter egendomlighet i formen — etwas noch nie da gewesenes. Originalitet i själfva uttryckssättet är visst en förträfflig, en beundransvärd egenskap, när den är äkta, d. v. s. naturlig och osökt; — men högst vidrig, då den är utstuderad, krystad, mer konstig än konstnärlig och framträder i oklara, oegentliga fraser, som därför äro tomma, obegripliga eller rent

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

af ologiska. Språket är till för att meddela tanken, och ju bättre det fyller denna sin hufvuduppgift, desto större förtjänst har det. Hos våra båda författare smyger sig stilen lätt och smidigt efter ämnet; den är enkel, naturlig, klar, ofta kvick och fyndig. Sigurd tycks aldrig behöft söka uttryck för sina tankar, och Snorres verser löpa så lätt och ledigt, som funnes ingen rimnöd till i världen. Ämnena för deras produktion ha också intet gemensamt med spekulationens dunkla sfärer och fresta dem ej att använda symboliska och filosofiska termer och talesätt.

De båda författarna vinna popularitet också därföre, att de hafva något att säga, som ligger dem på hjärtat. De skrifva ej för att underhålla hus och hem, ej för spis och pris, — att sådant följer med är naturligtvis högst angenämt, men dock ej hufvudsak. De skrifva, liksom fåglarna kvittra, emedan de ej kunna annat. Att Sigurd, tidningsmannen, stundom motvilligt griper till pennan och då och då nödgas gifva sin landtliga pegas ett rapp, bör betraktas som undantag, hvilka ej strida mot det ofvan sagda. Båda äro originella, och stå utanför omgifvande smakriktningar. Äfven utanför många moderna idériktningar, t. ex. den, som spekulerat bort begreppen rätt och orätt, dygd och last. Skillnaden dem emellan uppfatta dessa skriftställare både lifligt och varmt. Sympati och kärlek, indignation och afsky växla hos dem; och båda äro mäktiga af den numera sällsynta förmågan att kunna beundra. De sympatiska känslorna framträda varmast hos Sigurd; — »han har hjärta» säger en; andra beskylla honom för sentimentalitet. Men indignationen öfver fåfänga och slöseri, afund och förtal, öfvermod och vingleri är hos båda samstämmig och har kanske funnit sitt kraftigaste uttryck hos Snorre, som är mer satiriker än humorist. Sigurd tvärtom.

Ofvan är anmärkt, att dessa skildringar äro mindre speciella än generella. De sysselsätta sig mindre med sällsynta andliga abnormiteter än med de allmänna, andliga brister och dårskaper, som vidlåda släktet likt envisa kroniska åkommor, hvilka störa lifsglädjen och lägga grunden till de akuta utbrotten, då individen dukar under i brott, vansinne eller annat elände. Sanningen i bådas teckningar af dessa gängse miasmer i den oss omgifvande andliga luftkretsen träffar läsaren som ett beaktansvärdt: Gif akt! hvilket gör så mycket större verkan, som det icke framkommer i doktriner, teorier och förmaningar utan i berättelser på vers och prosa, så kvicka, slående, ofta lustiga, att smakligare moralpredikningar väl aldrig förekommit. Därmed dock ej sagdt, att Sigurds alltid äro smakfulla.

* * *

Digitized by Google

Sigurds förmåga att roa människor bidrager väsentligt till hans stora popularitet. Hans teckningar äro raska — några få penndrag, och personer och situationer stå lefvande inför läsarens ögon. Han har ett outtömligt förråd af tokroliga infall, vändningar och hugskott. Djupast sedt torde bifallet dock lika mycket härröra dels från hans val af ämnen, hvilka i allmänhet äro så rent mänskliga, att de måste tilltala en vid läsekrets, och dels från hans lifliga samkänsla med sitt folk, en samkänsla, som lärt honom uppfatta och värdera sällheten af svenskt hemlif med kärlek till vif och egen torfva. Han sympatiserar med bonden, arbetaren och herremannen i deras släp för utkomsten, i deras segerkänsla vid medgången, deras undergifvenhet vid förluster och olyckor. Sådana stycken som *Bara en ko, På pliktens väg, Gamla frun och Unga frun, Ett dödsfall* och många, många flere bära vittne härom. Han älskar den fattiga modern, det sträfsamma bondeparet, som arbeta och försaka, på det sonen må komma fram i världen. Temat återkommer ett par gånger, om ej flere, alltid lika djupt kändt, lika varmt och sympatiskt skildradt. Han har sett, d. v. s. haft öga för dessa förhållanden, och känt varmaste deltagandet för de ringa och förbisedda. Dessa intryck i en andlig jordmån, mättad med humor, iakttagelseförmåga och kvickhet, hafva alstrat bilder af svenskt hvardagslif hos de klasser, som draga dagens tunga och hetta, och som utgöra nationens must och märg: — bilder, hvilka i trohet, lif och omväxling lämna föga öfrigt att önska, och som därjämte äga förtjänsten af att vara ej blott sunda utan äfven fina och sköna. Sigurds skarpa öga upptäcker guldet i malmen, och förbiser ej det inre värdet för den råa ytans skull.

Hvad här yttrats om Sigurds skriftställeri rör endast hans skönlitterära verksamhet. Men äfven denna har ej idel ljussidor. Hos honom finnes en besynnerlig blandning af motsatser, af en nästan kvinnlig finkänsla och råbarkad pojkaktighet, af humor och burlesk, af innerlighet och groft uppsluppet skoj. Han faller ibland ur sin roll och berättar själf i en ton lika simpel som Kalles på Skogen, minus provinsialismerna.

Men man bör ej heller för strängt nagelfara med en komiker, om han stundom är grof, ja tillåter sig en och annan plumphet, när den passar i stycket och ej är osedlig. Hos Holberg och Fr. A. Dahlgren m. fl. förekomma uttryck af sann och oskyldig komik, men hvilka dock äro alltför burleska att kunna föredragas på en societetsafton. Det vore en estetisk förbrytelse att utmönstra sådana oskadliga utbrott af ett komiskt skaplynne. En författare skulle då aldrig hafva rättighet att måla en rå och själfvisk, retlig och retsam person sådan som herr Petterson i sina huspredikningar. Men Sigurd är någon gång i oträngda mål både rå och plump och därtill osmaklig, att ej säga vidrig.

Digitized by Google

Kritiken har ej varit öfvermåttan artig mot Sigurd; den har i allmänhet ignorerat eller persiflerat honom. En komisk episod är det missöde, som drabbat hans sista bok. Ehuru den, mot hvilken minst kan anmärkas, har dock några barnsliga Zeloter talat om att sätta in den i det litterära »giftskåpet» till skydd för andligt omyndiga själar. Sigurd har svarat dessa ingénuer med en vaggvisa.*

www.libtool.com.cn

En fara hotar Sigurds liksom allt produktivt författarskap, faran att förfalla till schablonmässighet. Han har ej lyckats helt och hållet undvika denna stötesten. Ämnena äro icke enformiga, tvärt om, men det är stundom något stereotyperadt i karaktersteckningen, som tyder på bristande studier af individualiteter. Fortsätter han på sin författarbana — något som flertalet svenska läsare säkert lifligt önskar — fordras ökad sofran och omsorg.

Många anklaga Sigurd för självkärlek, emedan han firat sitt tioårsjubileum med att egenhändigt skrifva sin meritlista: hur många och stora upplagor hans böcker erhållit och på hur många språk de blifvit öfversatta. Men detta är ju så mänskligt! När kritiken ej gjordt det, är frestelsen stor att göra det själf. Men sådant borde ej kritiken försumma; dylika fakta tjäna att belysa ställningar och förhållanden.

* * *

Man har beskyllt Snorre för imitation af fru Lenngren. Anklagelsen är knappast berättigad och borde i alla händelser snarare drabba moder natur, som alstrat tvenne så besläktade kvinnosjälar. En märkvärdig öfverensstämmelse råder mellan deras religiösa, moraliska och sociala idéer och personliga känslolif, men den har föga att skaffa med efterhärmning. Hos båda finnes samma verkliga men tempererade religiositet, samma rättrådiga, nyktra moral, samma benägenhet för status quo i sociala frågor, särskildt rörande kvinnans ställning; samma brist på förstående och sympati med de idéer, som uppröra deras samtid och bilda ferment till den nya tiden; samma ofördragsamma gäckeri med de röda eller gröna ungdomar, som i sin reformifver söka vända upp och ned på allt bestående så i lära som lif; — samma brist på uttryck för mänsklighetens djupaste känslor: den erotiska och den religiösa hänförelsen. — Men också finnes hos båda samma lifliga och kvicka uppfattning af omgifvande förhållanden och föremål, fast fru Lenngrens horisont var mycket vidare; — samma förmåga att

* I utlandet vinner Sigurds verk allt mer bifall. Så t. ex. har utgifvaren af Teologischer Litteratur-Bericht infört i decemberhäftet för 1894 en så obetingadt berömmande anmälan af Sigurds skrifter, att knappast någon svensk kritiker skulle våga framkomma med något dylikt af fruktan för åtlöje. Ingen är profet i eget land.

Digitized by Google

ledigt, troget och fyndigt återgifva bilder och stämningar; — samma älskvärda anspråkslöshet; — båda, ehuru verkliga skalder, tyckte sina dikter dock knappt värda att publiceras. Anna Maria Lenngren kallade sina helt blygsamt »Skaldeförsök», Snorre sina helt enkelt »Bitar». Båda äga samma styrka i satir och samma komiska begåfning men också samma brist på djupare humor. Snorre är svagast på de ställen, t. ex. i fablerna, där hon kanske i någon mån imiterat fru Lenngren; lyckligast där hon tecknar, hvad hon själf upplefvat. Man måste beklaga att omkretsen för hennes erfarenheter varit så trång. Men hvad inom denna sfär förekommit, det har ej undgått hennes uppmärksamhet eller hennes andliga fotografikamera, hvilkens bilder sedan retoucherats, så att taflans mest karakteristiska drag framträda. Husfruns besvär och vedervärdigheter äro lifligast framställda; hur hon före kalaset

"blåfrusen gnodde kring gator och torg
Med piga och korg
Och lånte "silfver och hyrde porslin,
Och herrn köpte vin."

Hur sedan kokfruarna kommo och

"Svedde fågel och kokte gélé
Som åt en armé.
Men medan i köket så flott det gick till,
Åt herrskapet sill;
Ty för att ens vänner ska' smörja sitt krås
Själf spar man förstås.
Och frun ifrån köket och stöket ej vek,
Så ansträngd och blek;
Och herrn gick där husvill och misslynt och tvär
Och va' till besvär. —
Men ändtligen blef det då färdigt en gång.
Och i sin salong
Stod frun så belåten på värkande ben,
Men ansiktet sken."

Ej mindre liflig är beskrifningen af »*En husmoders bekymmer i sommarvärmen*» på landtstället, där gäster väntas. Men — när »båten pep och kom» medförde den blott ett bref med löfte, att vännerna skulle hälsa på längre fram. Hvad hade matmor nu för all sin möda?

"Och allt jag lagat till — den myckna maten.
Med rysning ser jag nu de fulla faten,
Ty om vi också åte hela da'r,
Så blir det ändå allt för mycket kvar.
Och färsen surnar, lammet skäms, och tuppen!
— Skall man då rent i hvardags äta upp'en.
Och när till sist vi trugat ner hvar bit
Och ända gjordt på all den läckra maten
Och återgått till sillen och spenaten,
— *Då* komma våra kära vänner hit!"

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

Alla dessa taflor äro fulla af humoristiska smådrag, som sätta läsaren i bästa lynne. Andra stycken äro mer satiriska, men lika träffande, t. ex. parodien öfver de äldre romanerna och de moderna, och beskrifningen öfver afskedsfesterna för en afflyttande familj; enformigheten af skåltal och välfägnad och slutligen lättnaden, då allt var öfverstökadt och vännerna sin kos. Än lifligare är skildringen i *Småstadslif* af oron och rörelsen inom det borgerliga samhället, då en betitlad familj flyttat dit, och alla äflas om den förnäma bekantskapen:

"Nu blef ett lif i alla hus,
I alla kronor sattes ljus,
Gardiner tvättades och stärktes.
Man vände gammalt möbeltyg,
Men allt man gjorde som i smyg
Och trodde inte, att det märktes.
Och stadens sömmerska, som gått
Och haft så lugnt förut i tiden,
Fick i en hast så fasligt brådt
Att ändra alla "svarta siden".
Men ändtligen var allting klart,
Nu kunde de få komma snart.
Man gick uti en hemlig bäfvan,
I söndagskjol till hvardags klädd,
Och började så smått bli rädd
Att ej få lön för all sin sträfvan."

Så skildras hur det höga herrskapet börjar sina visiter:

"Och nu — hur alla hjärtan klappa!
Hvar fru bakom sin jalusi
Med döttrarna — ja själfva pappa
Bedrifver smått spioneri."

Sedan målas förtreten och förbittringen, då de väntade gästerna gingo deras dörr förbi, och söndringen inom det lilla samhället på grund af visiterna:

"Två veckor gått, och stadens frid
Ej mera det står till att rädda,
På denna lilla korta tid
Den redan hunnit få sig "grädda",
Som uppå té hvarandra ber
Och bjuder till att skarfva släpen
Och ömkansfullt tillbaka ser
Uppå de forna kafferepen."

Någon gång anslår Snorre liksom Anna Maria Lenngren den idylliska tonarten, och i dessa stycken framstår deras ursprungliga släkttycke kanske klarast. Det är samma andliga fysiognomi, som möter oss i *Den glada festen, Eklog* och *Grefvinnans besök* som i *Ett julkalas, Sommarlif* och *Gamla hemmet;* samma sunda, varma uppfattning af familjelifvets och hemmets enkla fröjder, samma öga för allt komiskt och samma flegmatiska, godmodiga stämning.

Digitized by Google

För naturens poesi har hvarken Snorre eller hennes snillrika själsfrände sinne. Hos fru Lenngren finnes knappast en enda naturbeskrifning, undantagandes *Taflan*, och Snorre har ej heller många. Hon nästan gycklar med hela genren:

"Ja! nu blir våren så skönt besjungen.
Utaf poeter från land och stad;
Hvar svärmisk tärna — gu' signe ungen! —
Nu nästan känner sig nödd och tvungen
Att rimma samman en liten rad.

Det är en likhet, som rent förvillar,
I detta slag utaf poesi.
Den lika ledigt som ärter trillar,
Och blommors kalkar och fågeldrillar
Ha' hedersplatsen alltjämt däri.

Och så hvar endaste en i kören
Vill se sin visa, förstås, i tryck;
Man skickar in den till redaktören,
Och guld och ära man väntar för'en
Och undrar blott, hvad han ger per styck.

Men efter hoppet så kommer sorgen;
Det är i lifvet en vanlig sak;
Att visan kryper i papperskorgen,
Därför jag nästan kan gå i borgen,
Ty redaktörer ha' ingen smak.

Jag sträfvar icke så högt mot Pinden,
Min visa saknar allt broderi
Af fågelns drill och af västanvinden,
Och därför kanske jag kan få in den
Just för dess brist uppå poesi."

Af landtlifvets frihet och friska skönhet har Snorre dock några täcka skildringar i »Sommarlif» och i det solmättade stycket »I sommarvärmen». I viss mening har hon dock rätt, då hon talar om sin »brist på poesi». Bitvis äro hennes »Bitar» verkligen blott rimmad prosa.

* * *

Om man skulle våga ställa horoskop för det sista decenniets skönlitterära produktioner af vårt lands yngre författare och söka förutsäga deras framtidsöden, ej på grund af himlakropparnas läge och lopp utan på samlad erfarenhet om de olika estetiska bokalstrens ljusstyrka och förmåga att sända ut sina strålar till aflägsna tider, skulle man nästan komma till den förmodan, att här omnämnda författares skrifter äro bland dem, som skola tränga längst, emedan de

Digitized by Google

äro så roande, nationella, rent mänskliga och spontana. Fredins epos Vår Daniel torde kanske kunna täfla med dem. I Gustaf Frödings dikter återfinnes också denna ursprunglighet, denna lifliga och sanna uppfattning af svenskt kynne och folklif; men pessimismen drager allt tätare och mörkare slöjor öfver hans genialiska och naturtrogna taflor. Och det är sund lifsglädje ett folk med framtid behöfver till andlig vederkvickelse i estetiskt hänseende. En blaserad, hyperkritisk och halft gallisk bildning skall hädanefter som hittills se ned på Sigurd och Snorre. Men svenska folket på herregods och bondgård skall sannolikt ännu länge finna nöje i deras naturtrogna och humoristiska bilder.

Eva Fryxell.

† Just som denna uppsats lägges i pressen, ingår underrättelsen om *Fredrik August Dahlgrens* död i Stockholm den 16 febr. innev. år. Vi inskränka oss till att genom detta omnämnande ägna en hyllning åt den fräjdade folklifsskildrarens minne. *Red.*

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

I Tyringerwald.

»Så välj en annan plats då», sade min läkare, en smula otålig öfver min synbara motvilja att tillbringa mina sommarferier någonstädes i Norges eller norra Sveriges högfjäll; »res söderut i stället, till Harz — eller — ja, det vore bäst, res till Liebenstein — —»

»Liebenstein?!»

»Ja, 'Bad Liebenstein' i Tyringerwald — en härlig plats, hvarken ödslig eller kal minsann — där är lifligt och gladt och grönt — och en makalös luft — — —»

Tyringerwald! Alla »romantiska» ansatser och böjelser inom mig vaknade med ens: Weimar, den tyska klassicitetens hemort, Göthes och Schillers, Herders och Wielands glada stad; Jena, den täcka Saalestaden; Eisenach, Wartburg — där all korstågens och medeltidens poesi, dess ädlaste gestalter ännu lefva i saga och legend, ja, dit ville jag fara, utan betänkande, dit, till det skogrika, leende landet i »Tysklands hjärta», mig kärt »sen barndomsdagar», som det heter i visan, tack vare en af yngre, mera »utvecklade» släkten nu stundom föraktad bok, »Nösselts stora», för fruntimmer. Denna bok har åtminstone jag för min del att tacka för mycket, bl. a. för det jag som ett litet »fruntimmer» på 8—10 år inhämtade outplånlig kärlek till historiens gestalter, egendomligt nog vanligen germaner såsom Otto den store, Henrik Fågelfångaren m. fl. Denna bekännelse till gamla Nösselts fromma och emot de många osynliga opponenterna anser jag mig vara af samvetet förpliktad att aflägga.

Till Liebenstein alltså! Söderut! Och belåten med resultatet af denna konsultation skyndade jag att meddela detsamma åt de mina, medan refrängen af en välbekant melodiös folkvisa ljöd för mina öron:

— — Tyringen, du holdes Land,
wie ist mein Herz dir zugewandt! — —

Lite kallt vatten på min reslust var kanske behöflig; i alla händelser kom det i form af en påminnelse om hur min älsklingsskald Schiller — jag vågar fortfarande blotta min omoderna smak — så ofta knotfullt klagat öfver sitt

Digitized by Google

»nordliga hem». Och det är sant. När han för 100 år sedan i diktarkretsen, samlad i Göthes »Junozimmer» i dennes ståtliga bostad i Weimar, hälsade sin vän och värd samt Wieland, Herder, Uhland m. fl. med högstämd sång, utbrast han, den för mig så oförnöjsamme:

Prächtiger als wir in *unserm Norden*
Wohnt der Bettler an den Engelspforten — —

Men Schiller var bröstsvag; hans idealer uppträdde dessutom gärna i antika dräkter. Och han var ibland rätt pessimistisk. Ty äfven när hans skaldelynne är gladt och han — tyvärr endast allt för ofta! — prisar punschen:

Tropfen des Geistes giesset hinein,
Leben dem Leben gibt er allein — — —

äfven då suckar han öfver Tyringens bleka solsken, som endast kan färga löfvet, men icke mogna frukten, där lefnadslusten är matt och behöfver piggas upp.

Doch, *der Norden* auch will leben!

Och diktens resultat utmynnar i ett hoch för punschen. Ett nordligt, solfattigt land alltså — men ack, för en svensk, för en västmanländing så sydligt solvarmt, så fylldt af blomdoft, skogspoesi och — frukt! Frukt i alla former, frukt på dignande träd, på buskar och spalier, på krypande slån längs marken, frukt i alla färger, från svartröda körsbär till mattgröna reineclaud, från gula plommon till fint rodnande persikor. Ett fruktland i sanning, långt mera än ett punschland! Ett söderns land för den, som bor norr om Mälaren eller kanske — hvarför icke lika så väl? — öfverhufvud taget norr om Getabäck och Hallandsås!

Sålunda befann jag mig en dag genom det kontinentala iltågets snabbhet plötsligt flyttad från landet norr om Mälardalen till sagornas, Tannhäusers och Luthers land, fann mig för flera veckor inlogerad å hotell Meininger Hof i Liebenstein, beläget i norra delen af Tyringerwald. I andlös fart, nästan i ett nu, hade jag förts genom Danmark, Mecklenburg och Brandenburg, hämtat andan ett ögonblick i Berlin och sedan skyndat vidare västerut, förbi städer och floder, förbi det gamla Halle, nu blomster- och flaggprydt i och för universitetets stora 200-årsfest; förbi Naumburg med dess vinberg och fruktlundar på Saaledalens täcka sluttningar. — Tyringen är, trots Schiller, dock ett vinland: naumburgervinet är berömdt, ty »der Saal' und Unstrutenrebensaft bringt Glut ins Blut und Riesenkraft — — —»; vidare förbi det högtberömda Weimar i den breda Ilmdalen — jag hinner knappast vinka ett »auf Wiedersehen», Ilm-Athen är försvunnet, och vidare, vidare bär det, förbi Gotha, Erfurt, Eisenach med sagoslottet Wartburg — —

Digitized by Google

Och då kännes det skönt att få pusta ut i det vänliga Meininger-Hof.

Det är egendomligt nog att i det vattenfattiga Tyringen finna badort vid badort i oräkneligt antal. Någon sjö finnes ju ej här, och »floderna» — Schwarza, Gera, Unstrut, Laucha m. fl. — äro i själfva verket endast »barn i början», d. v. s. de upprinna här i Tyringens skogar och å dess höjder; deras vatten är kristallklart, och de flyta genom idylliska skogsängar, genom mörka, smala klyftor och dalar, hvilkas behag de förhöja; det är de, som gifvit Tyringen namnet »Tysklands hjärta», enär deras flöden ila åt alla håll för att utgjuta sig i Rhen, Elbe och Weser. Tusentals ännu smärre bäckar bilda dessa bifloders biflöden, utvidga sig här och där till små mörka dammar eller spruta i kaskader från sten till sten. Men ändock är Tyringen för en nordbo skenbart vattenfattigt — dess största brist. Det äger däremot en rikedom af källor, som välla fram ur bergens inre, och hvilkas vatten är dels starkt mineralhaltigt, dels nästan kemiskt rent samt vinter och sommar har samma temperatur. Detta jämte Tyringens rena, friska, stärkande luft gör landet så besökt. En berlinerläkare har yttrat, att det är, som om lungorna rörde sig på sammet. Också känner man sig aldrig trött, hur mycket man än går och går; jag för min del fann mig åtminstone kry som en mört, när jag om aftnarna hemkom från någon flera timmars vandring i bergen och i trots af att detta upprepades hvarje dag.

Därför är Tyringen under sommarmånaderna alldeles uppfylldt af människor, särskildt nu i augusti, under »stora säsongen». Snälltågen från Hamburg, Berlin, från Köln och Breslau hitföra från skolor, affärslokaler, universitet dessa skaror, som tråna efter sinnesro, efter något af den skogsmystik, hvilken hvilar öfver Niebelungens och Hermanns, öfver Welfers och Hohenstaufers land, det gamla Germanien. Denna mystik finner man i sanning i Tyringen; det är som väntade man i hvarje ögonblick att få höra valdthornsklang från riddarlifvets dagar — bara ej hvarje liten stig, hvarje väg, hvarje »Gartenwirthschaft» vimlade af dessa nyssnämnda skaror!

Järnkällan i Liebenstein är mycket berömd och förnämsta upphofvet till det starka uppsving denna plats endast för några få år sedan ännu hade, då ända till 6—8,000 kurgäster årligen besökte »badet». Liebenstein är egentligen en stor by, liggande omkring 400 meter högt på Tyringerwalds södra utkant i Werradalen; af höga, bokskogsbevuxna åsar är den skyddad för alla nordliga och östliga vindar. I stället för den forna byn ser man nu eleganta villor, inbäddade i blommor och lummig grönska, omgifna af fruktlundar och fruktalléer; man ser hertigliga »småslott», teater, flera ståtliga hotell med balkonger och terrasser, präktiga badhus och »brunnstempel», musikpaviljonger, butikrader,

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

esplanad, springvatten och ett storartadt system af elektriska solar, hvilka om aftnarna upplysa det stora badområdet t. o. m. upp i bergsklyftorna.

Jag hade snart nog tagit hela härligheten i skärskådande, undrande om jag kommit till en förtrollad plats, hvars »tusentals» invånare måhända lågo i dvala! Ty esplanaden var öde; under det höga löfhvalf, som bildas af en rad kolossala lindar framför kurhuset — den egentliga »kurplatsen», försedd med en mängd småbord — satt en och annan enstaka figur; de stora hotellen stodo tysta med slutna dörrar och fönster och tomma terasser. Hvar håller då den stora badsocieteten till? — I Friedrichroda — bergsstaden vid Reinhardsbrunn, i dag badorten »på modet», måhända i morgon i sin tur öfverflyglad af Bad Ruhl, Bad Thal eller något annat »Bad» — i Friedrichroda, *där* finnas nu de tusenden, som skulle ha fyllt Liebensteins förtjusande alléer.

Och Liebenstein ligger verkligen i dödlik dvala!

Dock, på »mitt» hotell, Meininger-Hof, går det lifligt till; där är centrum för den ständiga turistström, som utan uppehåll rör sig fram och tillbaka; table d'hôten i den stora matsalen är alltid fullsatt, alla rum äro upptagna — i Meininger-Hof är gladt och muntert och intet »societetslif» i svensk badortsmening. De gäster, hvilka liksom jag stanna för något längre tid, äro alla gemytligt och rättframt »bekanta». Afton och morgon ätes vid småbord i en liten »Gartenwirtschaft zur Meininger-Hof» på andra sidan bygatan, som går förbi hotellet. Man har sin egen lilla utvalda vrå, den ingen tar ifrån en; jag hade valt min öfverst i den lilla trädgårdstrekanten under en tät, just då blommande lind, hvars grenar skuggade mitt bord. Här sitter man i det fria, betraktar alla de gående och åkande, cyklande och ridande som i en jämn ström passera, ser ned åt byn med korsvirkeshus och smedja, nickar åt bordsgrannarna till höger och vänster, tiger eller talar, som man har lust till, och känner sig väl till mods i denna så vänliga omgifning. Själfva hotellet är i *yttre* anordningar ej ens på långt när så inbjudande som de andra på platsen; och dock flyttar nästan en hvar, som bor i dessa, hit så fort rum kan fås. Och erkännas måste, att det utmärkta sätt, hvarpå värd och betjäning funktionera, gör Meininger-Hof till en behaglig vistelseort. Stora luftiga rum med präktiga bäddar, förträfflig och riklig table d'hôte utan »vintvång», måttliga priser och utsökt höflighet — allt detta mer än ersätter bristen af terrass och dunkla löfsalstunnlar.

En gång om dagen var »stor konsert» på kurhusplatsen. Den lilla badsocieteten samlades då mangrant; den uppgick f. t. knappast till 150 personer, till största delen föräldrar, som vistades här för sina barns skull, ty Liebenstein är numera en stor barnkammare. Man satt under de fem lindarnas löfhvalf,

Digitized by Google

hvilket är högt som i en kyrka, medan grenarna hängde långt ned och öfverskuggade alla borden; man drack mosel, bier, mjölk, kaffe; man sydde, läste och skref, tittade litet på hvarandra och åskådade, huru ett enstaka berlinlejon gjorde en stilla kur för en af Israels vackra döttrar.

www.libtool.com.cn

Men man tröttnade snart på alltsammans, ehuru det för en stund kunde vara härligt att sitta här i lindhvalfvets dämpade dager, i svalka och värme på en gång, lyssna till plasket från den stora brunnen tätt invid och från fontänen å blomterrassen samt blicka ut öfver Liebensteins by med villor i tät grönska, ut öfver den rika dalen, som här ligger öppen ned mot Salzungen till.

Med friska krafter begifver man sig sedan uppför den branta bergås, på hvars nedersta sluttning Liebenstein ligger, och på hvars krön finnas ruinerna af borgen »Stein». Hela berget är bevuxet med tät bokskog, där turturdufvan kuttrar, en bokskog, hvars like icke ofta skådas. Jag såg t. ex. här ett träd, hvars alldeles glatta, släta stam var 12½ — tolf och en half — meter hög upp till nedersta grenen samt 3 meter i omkrets och hvars krona var nästan som en skog för sig.

Borgen har en gång varit en af dessa medeltida rofriddarborgar, från hvilken plundringslystna adliga slags- och dryckeskämpar kastat sig öfver foror, som där nere i dalarna drogo fram med sina eskorter af handfasta landsknektar.

Här uppe från borgens öfversta fönster, till hvilka man lätt klättrar, ser man vidt ut öfver nejden — Tyringerwalds skogklädda, kupolformade åsar, bördiga dalar med gröna ängar och gula sädesfält i rektangulära bälten, i en och annan sidodal något vänligt »Ortschaft» med klungor af vinrankshöljda korsvirkeshus; man ser den breda, rika Werradalen med dess byar och fabriker. En skenbar rikedom! All denna yppighet skulle lätt förmå en att tro, det Tyringens befolkning vore välbärgad; detta är dock endast delvis fallet; ty å vissa orter, i de skönaste, bördigaste dalar, råder en fattigdom, den jag för min del ej sett maken till ens i mitt eget ofta karga land, och å dessa orter ser allmogen ut ej som fria bönder, utan som lastdjur, förpinta trälar. Detta är i synnerhet fallet i de distrikt, där fabrikerna utträngt allt annat arbete, och där en vuxen arbetare aflönas med *80 pfennige* om dagen. Och Tyringen är fullt af fabriker; en storartad industri drifves här: leksaks-, porslins-, glas-, kork-, portmonnä-, tobaksfabriker m. fl. m. fl. ser man öfverallt. Därtill kommer att »Tyringen», som bekant, ej är *en* provins eller *ett* land, utan är ett fullkomligt virrvarr af små »riken», påminnande om det, som Fritz Reuter så oöfverträffligt skildrat: Sachsen-Weimar-Eisenach, Sachsen-Coburg-Gotha, Sachsen-Altenburg, Sachsen-Meiningen, Schwartzburg-Sonderburg, Schwarzburg-Rudolstadt, här och där en bit Preussen, 2 furstendömen Reuss — små furstendömen, som

Digitized by Google

växa i anspråk allt efter som de aftaga i storlek. Och hvarje storhertig eller furste eller grefve skall hålla hof, skall äga flera residens och lustslott och — skatterna bli så höga och folket blir så armt. Lägg så till, att å de orter, där jordbruket står i högsta blomstring, ej sällan den gyllne vaggande grödan på åkern måst försäljas till i spannmål spekulerande judar — så kan man förstå, att tyringerfolket ej är rikt! Judar hatas djupt och innerligt här, och för en person af denna ras öppnar bonden ej godvilligt sin dörr, som eljest slås så vänligt och gästfritt upp för den trötte vandraren. Denna fattigdom förklarar äfven den »snikenhet», som den ytlige betraktaren tillvitar detta folk. Den förklarar ock, att folket, som ej alltid kan lefva på sitt landtbruk eller sin knappa arbetsförtjänst, måste söka en viktig binäring i sitt lands skönhet; därför — liksom hvarje borgruin, hvarje dal har sin saga, så har också hvarje by sitt »Bad» eller sitt »Sommerfrische» och är hvarje någorlunda beboeligt hus en »Gasthof».

Bönderna stå lågt och äro i alla hänseenden den starkaste motsats till norra Europas själfständiga, välbärgade landtbefolkning. Tänka sig en af dessa förslafvade tyringare med säte och stämma i riksdagen i Berlin! Stackars socialt förbisedde bonde, mången gång kanske knappast bättre aktad än hunden, som drar hans lass — *när* han äger en hund!

Ty allt för ofta får kvinnan tjänstgöra i dennes ställe. Jag såg här, just i Werradalen, kvinnor icke blott *köra* plogen, utan äfven *draga* den. Det är kvinnor, som afmeja säden och inbärga den, i senare fallet visserligen med tillhjälp af korna, med hvilka de hafva en viss frändskap: små och spensliga, får både den ena och den andra draga tunga lass. Kvinnan åligger det vidare att sköta höbärgningen och understundom valla boskapen i skogarna; kvinnan skall ombesörja allt inom hus och i ladugård. Om vintern spinner hon ull eller flätar hon och barnen vackra små korgar; om sommaren skall hon sälja dessa varor. Med väldiga bördor på ryggen och ofta bärande sitt minsta barn insvept i en flik af sin misskädande blå kattunsslängkappa vandrar hon omkring för att till de resande få sälja någon liten hemslöjdartikel. Men för att äga rättighet härtill under 3 månader får hon erlägga en skatt af 20 mark. Och då inskränker sig rättigheten till ett visst litet område, t. ex. det som representeras endast af Liebenstein eller endast af Friedrichroda.

Hon skall äfven tänka på vedförrådet till vintern. För andra 20 mark köper hon sig rätt att plocka vindfallna grenar i de väl skötta hertigliga skogarna, där träden stå som linjeregementen. Med stora risknippen på ryggen vandrar hon många gånger om dagen från skogen till hemmet, krökt, skrumpen, brun och fårad i ansiktet, redan vid 30 år en gumma — med vemod och tungsinne i blick och ton.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

Och under det kvinnan så trälar och släpar, arbetar mannen hela dagen i sin fabrik under dessa dåliga tider för, som sagdt, 80 Pfennige om dagen!

www.libtool.com.cn

Emot allt detta armod afsticker bjärt det glada turistlifvet. *Här* finnas hästar, stora och glänsande, vackra landåer, fyllda med damer, hvilka oftast äro klädda som till teater! Hela familjer med stora barnskaror åka sommartiden under ett par veckor på detta sätt genom Tyringerwald, från plats till plats; ännu flera genomströfva naturligtvis landet till fots. Särskildt nu under ferierna vimlade det å stigar och vägar af halfvuxen skolungdom, och ofta såg jag fäder, som själfva följde sina unga söner på deras ferieutflykt, vandrande i spetsen för dem, skämtande och glammande; ofta såg jag sådana glada och lyckliga grupper vid aftonbordet i Meininger-Hofs lilla trädgård — vackra familjetaflor ur den tyska medelklassens lif!

En af de utflykter, man bör göra i Liebenstein, är till »Drusenthaler Wasserfall» i en närgränsande dal. Man går genom Liebensteins välbyggda by, längs chausséen, som är kantad af valnöts- och fruktträd, förbi ängar, använda till dubbel nytta, enär de rika fruktlundarna alls ej tyckas skada den ymniga gräsväxten. *Hur* fattig bonden här än må vara, men nog har han sin äppelhage, och den af ett omfång ofta öfverstigande hvad man ser vid små herrgårdar i Sverige. Så viker man af på en skogsväg och har nu att följa »die garbe Farbe», som tyringaren säger, den gula färgen. Vid alla större platser finnas nämligen vägvisare, som tillkännagifva den »färg», hvilken utmärker träd och stenar längs vägen till en eller annan besökt ort.

Men plötsligt blefvo de gula färgstrimmorna borta för oss; vi stodo vid en liten skummande bäck och visste hvarken höger eller vänster. På måfå slogo vi in på en gångstig, som tycktes leda åt rätt väderstreck; mer än en timme vandrade och vandrade vi längs en hög ås i fåfängt hopp att någonstädes på stammar eller stenar återfinna de gula färgfläckarna. På en aflägsen äng långt inne i en hög bokskog upptäckte vi ändtligen bondkvinnor, som skördade hö. Tyringerdialekten är just icke så lätt att förstå ens för en högtysk, än mindre för en främling. Men jag hade i Liebenstein haft god öfning under mina samtal med korggummorna från Klein-Schmalkalden, och jag lyckades därför att göra mig bra nog förstådd. Vi hade förirrat oss mer än en mil och fördes nu af en gammal gumma öfver ängar och längs skogsstigar, sällan trampade af någon turistfot, samt kända endast af tyringerherdarna och deras hjordar.

Under tiden språkade gumman lifligt och berättade sina lifsöden, huru hennes man dött ifrån henne vid 27 års ålder, då hon var ung och satt med fem små barn och var »so arm, so arm», men — slöt hon med en omed-

Digitized by Google

vetet högtidlig rörelse med handeu uppåt: »der Gott in die Höhe hat uns alle erhalten!»

www.libtool.com.cn

När vi till sist åter kommit på banad väg och skildes från gumman, gåfvo vi henne en liten göpen tyska nickelmynt, dem hon emottog utan att räkna. Men väl vi vändt ryggen till, hörde vi hennes gladt förvånade utrop, och när vi sågo oss om, stod hon på sluttningen, alldeles invid det snår, vi nyss genomträngt, leende och nigande, med handen, hvari mynten lågo, utsträckt och vinkande åt oss med den andra, nedkallande öfver oss »Gottes segen» och önskande oss på tyskt trohjärtadt sätt lycklig hemkomst till vårt eget land.

Solen sken rakt på hennes bruna, skrumpna ansikte, ängen, där vi stodo, var så friskt grön, och ännu sedan snåret slutit sig bakom henne, hörde vi hennes glada mummel.

Nu voro vi å preussiskt område och efter en half timme framme vid byn Aelmelthal, som rättare bort heta Ärmenthal, så fruktansvärdt fattig och smutsig var den, så genomuselt var allt, hvad man såg, ett sådant mylleer var det af trasiga, skrofulösa barn. Och tyvärr, sådana byar ser man här ofta; ty äfven när korsvirkeshusen se pittoreska ut med sina blyinfattade små rutor, sina gröna fönsterluckor och blombalkonger, är det *inre* lika smutsigt, och man får brådt att åter komma ut, om man vågat sticka näsan in. Hälsovårdsstadgans allra enklaste grundlagar äro absolut okända; hela byn luktar lumpor och luften tyckes fylld af baciller.

Men i Aelmelthal var det likadant utan och innan. En liten smutsig barbent flickunge gaf sig att springa bredvid oss, då vi skyndade genom bygatan; hon inbillade sig sannolikt, att hon tjänstgjorde som vägvisare, ty efter en stund stannade hon, pekade med sin lilla hand åt vägen till Drusen och sade: »Seien sie so gut und schenken mir 'was!» Hon visade sina glimmande tänder och såg så smutsig och förhoppningsfull ut, att vi gåfvo henne en liten slant. Hon tog den, såg på den, vände den, såg på oss, sträckte ånyo ut handen: »Schenken sie mir *noch* 'was!»

Byn Drusen gör ett betydligt gladare intryck; den är ganska välbyggd, och tack vare den ifriga lilla bäck, som skuttar fram mellan de gröna ängarna, är den en rätt betydlig industriplats med kvarnar och cementfabriker.

Men snart afsmalnar den vackra dalen; rätt betydliga egendomligt formade klippväggar resa sig å ömse sidor om vägen; man hör ett sakta sorl och inom kort är man framme vid det berömda »vattenfallet», hvilket i tvenne armar »nedstörtar snöhvitt utför en 50 meter hög mäktig porfyrklippa» och erbjuder en »imposant» anblick. Så hade jag ett ögonblick förut hört det beskrifvas af ett par andra Meiningerhof-damer, hvilka äfven till fots vandrat hit. »Ach,

Digitized by Google

wie wunderbar, köstlich, einzig», prisade de i hänförda ordalag Drusenthalerfallets romantiskt sköna, öfver vilda klippor nedfallande lätta »brudslöja», medan de samtidigt underrättade mig om, att de voro släkt med »firman Josef Leja i Stockholm».

Man är framme på ort och ställe. Några stora flata stenar ligga vid vägkanten midt emot »fallet»; flera vandrare sitta redan här i andaktsfull beundran och hänförelse. Jag sätter mig bredvid, med möda kväfvande min skrattlust, väckt af den lilla rännil, som silade ned för den höga klippan och oförskylldt blifvit ett berömdt vattenfall af samma konstgjorda slag som de, hvilka förevisas i Sachsiska Schweiz.

Det var emellertid en god bit hem, och i stor sämja förflyttade vi oss jämte de andra naturdyrkarna till »Gasthof zum Drusenthaler Wasserfall», synnerligt inbjudande beläget invid den brusande kvarnrännan och inne i den verkligen storartade bokskog, som yppigt växer upp för berget. Här serveras foreller och »treffliches Bier». Den ena af »firman Josef Lejas» kvinnliga fränder begärde sin älsklingsrätt, s. k. »tyringerkäse», en för mig okänd läckerhet, hvilken var fasansfull att skåda och — lukta. Den består af små, små runda ostar, betäckta af ett klibbigt, rödaktigt hölje, som måste afskrapas; de sprida en alldeles obeskriflig parfym. Af höflighet emottog jag en liten enträget erbjuden smakbit; men med ett ofrivilligt utrop af fasa måste jag åter befria mig från densamma; smaken var som lukten — nok sagt.

Hemåt voro vi nu ett stort sällskap, som i gåsrad följde »die garbe farbe» på gångstigar genom åkerfält och ängar, öfver höjder och kullar, genom skogar och dälder och så åter uppför en brant ås.

Plötsligt höres en egendomlig aflägsen musik. Vi stanna högt på åsbrinken, lyssna och se oss om. Hvarifrån komma dessa toner? Är det fjärran kyrkklockor från de byar, man ser här och hvar i dalarna? Nej! — Eller är det klang af valthorn från den en gång mäktiga borg, som med sitt 50 meter höga vakttorn ligger därborta på toppen af en höjd och vänder fasaden mot grannborgen Stein?

Nej, musiken kommer djupt inne från skogarna, långt borta; vi stå alla stilla, väntande och tysta; harmoniskt och sällsamt klingar det i jämn rytm, närmare och närmare, starkare och starkare; en skönare öfvergång från pianissimo till fortissimo kan icke tänkas; se — en stor hjord nalkas i skogsbrynet; hvarje ko bär om halsen icke en skälla, utan en klocka; alla dessa klockor äro med afsikt olika stora, på det att klangen må bilda detta sällsamma klockspel. Herden och hunden sluta tåget, som långsamt rör sig bort mot dalen, medan ljudet af klockorna så småningom åter försvinner. Aftonsolen håller på att sjunka; vi vandra vidare genom ängar, öfversådda med blåklockor och röd

Digitized by Google

vallmo, öfver bäcken, där vi på utmarschen förlorade den gula färgstrimman, men nu återfunno den på de af vattnet öfverforsade stenarna. Det är lördagsafton, och vi möta skaror af långa, magra karlar, som återvända till sina dalar från veckans arbete i fabrikerna borta vid Schweina. Det är också teaterafton, och de flesta af »Meiningarna» skynda hem för att se »Der Senator», sommarens dramatiska nyhet.

www.libtool.com.cn

Angenämare tillbringar man dock sin afton, om man sätter sig att hvila i »der Erdfall», en grotta, bildad af höga klippor och beskuggad af resliga bokar och lindar. Från bergets hemlighetsfulla inre framporlar en källa, ett doft ljud, som af en brummande röst, höres genom plasket.

Man kan från det dunkel, som råder här, se bort till »teatern», som ligger i den elektriskt upplysta »Trinkalléen; hvarje gång någon går ut eller in genom dess dörr, hör man därifrån toner af någon banal musik.

Huru mycket mera uppfriskande är det ej att i denna svala klyfta lyssna till bäckens sorl, till trädens sakta sus, uppfånga de fantastiska ingifvelser, som den underligt formade klippväggen framkallar. Detta är moder Jords eget lif, hon, den eviga modern för allt, hon, som ständigt underhåller en af den djupa ingifvelsens bästa krafter: drömmens, romantikens innerlighet gent emot den antingen kalla eller dystra lifsuppfattning, som storstädernas brusande öfverkultiverade lif med dess hetsiga kamp för tillvaron och dess glödheta njutningsbegär framfödt. *Här* födes den sinnesro, den lifsglädje, hvilka synas mig kunna framkalla en idealism som Schillers, Tegnérs, en realism som Göthes, Runebergs.

Schillers betydelse i verklighetens värld fick man se litet af en dag, när en af staden Meiningens berömde skådespelare gaf »gästroll» i »Die Räuber». Det var också i bokstaflig mening en storhet, en högrest, plastisk figur med väldiga gebärder; den lilla scenen, lagom för en marionett-teater, tog han i två steg, och medan den berömde gästens hufvud snuddade vid molnen, voro hans långa armar i ständig kollision med klippornas toppar. Och dock var denna afton stämningsfull, åtminstone för den, som fäste sin uppmärksamhet vid publiken. Det var fullsatt salong; men det var icke en elegant badsocietet med fadd flirtation, som man fick se; där satt smeden, som kl. 4 hvarje morgon stod vid sitt städ; här sutto diligenskuskarna, korggummorna från Klein-Schmalkalden, körsbärs- och päron-gummorna, trötta af dagens möda, gripna och djupt rörda af detta skådespel, för dem nytt, som då det för 100 år sedan såg dagen; då den gamle Moor döende nedsjönk med en suck: »Ach, meine Kinder», brast smeden i gråt och böjde snyftande hufvudet mot soffryggen framför sig.

Nästa morgon kl. 4 väckte mig åter de klingande hammarslagen; men denna gång blef jag ej vid misshumör däröfver.

Digitized by Google

Det är ingen öfverdrift, om man säger, att en mera hänförande sommarvistelseort än Liebenstein är svår att finna. Dess luft är i sanning som »sammet», och dess skogar härliga — men öde. De stå liksom väntande, öfvergifna och sträcka förgäfves ut sina yfviga grenar till svalkande löfhvalf: den modebölja, som för en tid gjorde platsen så besökt, har dragit sig tillbaka och efterlämnat tomhet. Därför är det helt melankoliskt att vandra eller vistas i kurortens väl ordnade anläggningar och skogsparker. Man föredrar att kasta sig in i det brokiga turistlifvet och göra utflykter till sidodalarna, framför allt till slottet Altenstein, hertigens af Sachsen-Meiningen sommarresidens.

Man följer ett stycke den skuggrika, folkuppfyllda landsvägen, möter små flickor, hvitklädda och med blomsterkransar i håret; tre och tre och hand i hand gå de till barnfest i Liebenstein: man ser dem komma öfver ängarna och från smala, mörka skogsstigar: det är, som om älfvorna stämt möte vid Burg Steins gamla fäste!

Vid fabriksbyn Schweina viker man af till Altensteiner Höhle, en af dessa märkvärdiga grottor, som här och hvar finnas i dessa kalkstensberg. Denna upptäcktes för 100 år sedan. Man inkommer först i en lång smal gång, som efter hand vidgar sig till stora hvalf med gallerilikнande sidogångar, af hvilka långt ifrån alla ännu äro undersökta; så t. ex. går man förbi ingången till en, i hvilken tvenne grufarbetare för ett par år sedan gingo två timmar utan att finna dess slut, hvarefter de af fruktan vände om.

Man har naturligtvis fackelbärande förare med sig, och själf utrustas man med en tamburinliknande bricka med flera ljus; luften är iskall, fuktig och skämd af osunda ångor samt af rök från de illa lysande facklorna; då och då höjer föraren armen och belyser någon mörk afgrund, nedanför hvilken man hör ett dofft brus — det är från den underjordiska ström, som bildar en liten svart, djup, vindlös sjö, vid hvars strand är förtöjd en båt. Vår Karon stiger i; tysta och något kusliga till mods följa vi — underjordens skuggor — efter; att det ej är andeväsen, som embarkera, märkes dock, ty båten vippar och vickar, och en 13 års flicka med lång ljus fläta tar sin far om halsen och gråter så högljudt, att det ger sällsamt eko längs den tysta sjöns klippstränder. Så stöta vi ut och nalkas en konstgjord och illa motiverad »idyll» af hvita blommor kring en hertiglig byst; högt ofvan oss glänser det till; det är ett nytt sällskap, som är i antågande; dess förare, stannar vid en afsats och lyser ned på oss i djupet; skuggorna dansa och hoppa under hvalfven, det svarta vattnet glimmar ett ögonblick — så är det åter mörkt, och kölden kännes mera genomträngande. Man rent af jublar till, då man åter är ute och Tyringens ångande skogsluft åter slår emot en.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

Nu har man det vackra slottet högt ofvan sig; man sträfvar upp för den breda, skuggrika chausséen och stannar vid värdshuset, som ligger alldeles vid slottsporten, ett inbjudande sommarvärdshus med vinrankskládda väggar och bord vid bord, höljda med brokiga »Wartburgdukar», under blommande lindar. Här sitta fullt af resande vid friska seidlar. Slottet får man ej bese, men väl parken, som säges vara en af de ståtligaste i Tyskland och omfattar åtskilliga åsar och dälder. Dess högsta punkt är »die Teufelsbrücke», till hvilken man kommer på en å järnkedjor hängd gungande bro öfver en brant afgrund. Härifrån är slottet idylliskt att skåda. Hertigliga betjänter eller kammarherrar fjäska därnere omkring den 70-årige regenten och hans 30 år yngre gemål, f. d. skådespelerskan, för hvars skull han förverkat kejsarens ynnest. Man visste omtala, att Kaiser Wilhelm under sina tjäderjakter i nejden hellre tog in i ett vanligt värdshus, än nedlät sig att gå öfver den furstes tröskel, som förnedrat sig till *den* grad, att han gift sig med en kvinna utan en enda droppe blått blod!

Den grönhvita flaggan vajade från sin höga stång; gässen kacklade gemytligt nere i Schweina. Man såg åter ut öfver Werradalen med dess yppighet och fann åter och åter, att Tyringerlandet är skönt, något som bekräftas ej blott af glada och förnöjda resande från år 1894 utan af långt äldre utsagor. En och annan af dessa föllo i mitt minne, medan jag stod häruppe och tittade mig omkring.

Det var i den stora Wartburgsstriden, då Heinrich der Erlauchte stred med Sophie af Brabant om Tyringen och frågade sina rådsherrar, om landet verkligen vore värdt en dylik fejd. »Värdt?» svarade dessa; »åh, Tyringen är så skönt, att om Ers Furstliga Höghet hade en fot i detta land och den andra i himlen, skulle ni draga den senare tillbaka och behålla Tyringen!» Och själfva den dystre kejsar Carl V utropade betagen: »I sanning, detta land är så skönt som Frankrike!»

Sedan dess har stora världens kultur för länge sedan hållit sitt intåg i dessa urskogar, och dock har land och folk bevarat sin ursprunglighet och egendomlighet.

Det kan naturligtvis icke tänkas, att man lämnar orten utan att i tur och ordning ha besökt Louisenthaler-Wasserfall, Gerbenstein, Marienthalchen och allt hvad de heta, denna mångfald af smådalar och borgruiner, en hvar med sin saga, sin utsikt och sin Kneipe.

Är man någorlunda god lutheran, måste man naturligtvis vallfärda till »Lutherbuche mit Denkmal» på väg till Ruhla. Här i den förtjusande Luthersgrund var det, som den store reformatorn i maj 1521 på väg till Worms från Wittenberg af Fredrik den Vise fördes till Wartburg. Ett monument med talrika bibelspråk och andra inskrifter är rest här, och helt nära är den källa,

Digitized by Google

ur hvilken Luther skall hafva vederkvickt sig, innan han förvandlades till Junker Jörg. Silfverblank pärlar den ännu fram i den gröna dälden; den reellaste behållning man har, då man böjt sig ned för att få en klunk af dess vatten, är genomvåta skosulor.

På hemvägen har man sedan att fröjdas åt en den vänligaste tafla. Man viker snart af från den bullersamma landsvägen på en gångstig, som längs en bäck för vandraren genom ängarna ned till Schleifkothengrund. Vid ingången till denna dal sätter man sig under ett högt bokhvalf på sluttningen af den buktande åsen, längs hvilken bokskogen går i mjuka krökar; dess grenar tyckas hänga ned öfver byns röda tegeltak; långt borta, där dalen ser ut att sluta, reser sig tvärbrant den skogiga höjd, hvarifrån Burg Stein behärskar landskapet; bakom denna ser man åter Rhöngebirges blåa åsar.

Byn helt nära oss är Steinbach, *på afstånd* riktigt en ideal-by — för att vara i dessa trakter: nätta, alldeles i fruktlundar inbäddade hus med blombalkonger och gröna luckor; hela dalen är en enda frukthage, och hvarje träd sänker tyngda grenar djupt mot den friska ängsmattan.

På afstånd, ja, ty kommer man väl in i byns smala, små gator med stockrosor och gödselstackar, svinhus och andra opoetiska lokaler tätt inpå hvarandra, då försvinner det idylliska alldeles.

På sluttningen högt ofvan byn ligger kyrkan; från dess förfallna stapel ljöd just aftonklockan ut öfver dalen; det var något i klangen, som lockade mig dit upp på kyrkogården, hvilken i terrasser sträcker sig högt, högt uppför berget; branta trätrappor leda upp genom densamma. Nederst på de breda afsatserna äro de rikas grafvar, enhvar inmurad, blomhöljd och prydd med vackra kors. Högre upp ligga de fattiga, trångt och tarfligt, med en smula jord öfver sig; om utrymmet än må vara tillräckligt för de döda, så bör det alls icke kunna vara det för de lefvande, som bo därnere, så alldeles nedanför de dödas hvilostad, att man härifrån ser hustaken rakt under sig.

Om våren, när snön smälter, eller när störtregn sköljer öfver de grunda grafvarna och silar sig ned till källor och brunnar, då måste Steinbach vara en förpestad ort! — Att bo här, riktigt bo här, ej som en förbiskyndande främling endast kritiklystet taga en öfverblick af det pittoreska förfallet, men att ha sin verksamhet här, t. ex. nere i prästgården, hvilken blott en smula bättre än de andra husen, utan trädgård och med slutna dörrar ligger närmast invid porten upp till kyrkogården — huru förfärande! Och hvilken färgskiftning skulle denna verksamhet kunna få? Själfförgätenhetens och människokärlekens eller den slöa försoffningens?

Från marmorstenen, vid hvilken jag stod och såg ned öfver dalen, blickade

Digitized by Google

ett porträtt emot mig; det var den i stenen infattade bilden af en vacker flicka med fint tecknade drag; det var »vår enda oförgätliga dotter Ida, död i maj, 19 år»; de mörka ögonen ha ett tungsint uttryck; de se liksom gåtfullt på främlingen, som förirrat sig hit; det är, som skulle de vilja uttala all den smärta, som inrymmes i att dö vid 19 år — i maj månad — »da alle Knospen sprangen», och då just dalen därnere är fylld af skönhet och fågelkvitter, insvept i fruktblommornas rena, skära slöja —, dö med dessa sista ord i sina öron: »auf Wiedersehen». Ovissa ord! — När? Hvar? Huru?

Mina ögon fästes vid en annan grift:

> Wer liebend wirkt, bis ihm die Kraft gebricht,
> Und segnend stirbt, ach, *den* vergisst man nicht. — — —

Om *detta* är det lif, som lefves här, då har äfven denna lilla afspärrade by sitt stora, rika innehåll. — — —

Under dagliga promenader och utflykter af ofvannämnda slag, under stilla badortslif och allt gemytligare sällskapande med grannar och bekanta å Meininger-Hof, förflöto veckorna hastigt. Till slut var jag nästan ångerköpt, att jag låtit öfvertala mig att för de sista veckorna af mitt vistande i Tyringen beställa plats åt mig i Friedrichroda; men gjordt var gjordt.

Därför: farväl Liebenstein! Jag önskar dig en återuppståndelse!

Efter att ett par dagar hafva stannat i Eisenach-Wartburg, bar det således af till Friedrichroda.

En liten sidobana leder upp till denna lilla skogs- och bergsstad i den vackraste delen af Tyringerwald. Själfva staden ligger betydligt högre än Liebenstein i en dal, eller rättare i flera sig just här korsande dalar, ty hvarje gata leder in i en dalgång.

De omgifvande bergen äro kägelformiga, bevuxna med mörk furuskog och af ansenlig höjd: så är Abtsberg 700 meter, Regensberg 730, Spiessberg 698 meter högt o. s. v. Saftiga ängar af den bjärtgröna färg, som målaren Wærenskiold så gärna begagnar å sina taflor, liksom inlinda hela staden i en mjuk bädd, omramad af de svartgröna runda höjderna; de vattnas, dessa ängar, af den vackra lilla floden Schilfwasser, som äfven gör en sväng in emellan gatorna och är den naturliga medelpunkten för den industri, som här förnämligast idkas, nämligen linneblekeri.

Äfven Friedrichroda har höga anor, om de än ej som Eisenachs gå ända upp till hunnerdrotten Attila!! Men dess invånare äro betydligt självmedvetna och därför utsatta för en smula gäckeri af sina grannar. Så är t. ex. öfver stadsporten inmuradt ett af sten hugget manshufvud med vidt uppspärrad mun. Och skämtet berättar följande mollbohistoria:

Digitized by Google

En fjärran främling förirrade sig en gång upp på berget Gottlob, såg nedanför sig en vänlig liten plats med hvita hus och spetsiga tegeltak:

www.libtool.com.cn

»Hvad är det här för en liten by, min gode vän, och hvad heter den?» frågade han en af stadens borgare, som han händelsevis mötte.

Denne svarade djupt sårad:

»Det är alls ingen liten by, min gode vän; det är staden Friedrichroda!»

Vid denna underrättelse blef främlingen så öfverraskad, att han stannade med af förvåning vidöppen mun, som han sedan aldrig mera kunde tillsluta. Men »stadens» högvisa råd beslöt att till en varnagel för alla belackare låta afbilda hans hufvud öfver stadsporten.

Främlingen behöfver numera icke längre denna varning. Han ser strax, att han är å en »kontinental» plats, ty vid stationen råder en oerhörd trängsel af droskor, landåer, omnibussar och hotellbetjäning. Hvarje tåg medförde en mängd resande. Vid min ankomst voro 6,000 kurgäster inskrifna vid »badet», utom alla tillfälliga besökande; samtliga hotell och villor voro öfverfyllda af folk.

Vi fingo dock vårt beställda rum å hotell Waldhaus, det bästa och vackraste hotellet, därför ock det mest eftersökta och i så måtto olika de andra, att det var strängt antisemitiskt. Det skall i sanning vara en »modern» badort, där värdshusvärdarna ha råd att bestå sig med åsikter af på en gång så starkt ekonomiskt inflytande och af så tvifvelaktigt inre värde.

Emellertid var hvarenda liten skrubb ända till trädgårdspaviljongen upptagen, och i table d'hôten deltog aldrig under 150 personer, men ofta betydligt flera. Det var ett sorl och ett lif och ett skratt i korridorer och å verandor, ett godt humör, som motstod till och med den köld-, storm- och regnperiod, som nu inbröt. Så »nordbo» jag är, vet jag mig sällan »norr om Mälaren» ha upplefvat 10 i det stycket så förskräckliga sommardagar! Man packade på sig sin kofferts hela innehåll, man huttrade och frös och kröp samman i en trång krets omkring kaminen i läsesalongen. Och man lyckades, som sagdt, att bibehålla godt humör. Man frågade ej stort efter hvarken kurort eller badsocietet. Man bildade en societet för sig, inom hvilken man rörde sig fritt och ogeneradt som hemma. Egendomligt nog fanns hvarken här eller i Liebenstein någon svensk; och endast en enda gång under sex veckor träffade jag en enstaka landsman, som från sekelfesten i Halle gjort en tyringertripp. För öfrigt hvarjehanda nationer: engelsmän, bulgarer, holländare, danskar, ryssar och berlinare. Den senare bildade »la grande nation» så väl genom sin talrikhet som sin självkänsla.

Men solen, som lyste så varmt i Liebenstein, ville aldrig återkomma!

Digitized by Google

Dag efter dag lågo de blygrå molnen lika orubbligt tunga öfver dalarna, döljande bergstopparna och utsändande rasande stormilar. Natt efter natt piskade störtskurarna på trapersiennerna utanför ens fönster; blåsten kom hela huset att knaka och knäppa, det var ett rassel och ett väsen i spjälor och ribbor, som om fru Holla från Hörselberg med sina vilda jägare dragit ut på sin nattliga färd öfver tyringerlandet.

Men man resignerade och tog sig då och då mellan skurarna en liten titt ned i staden med dess många småtrefliga butiker; man kunde, om lyckan var god, kanske hinna taga sig en promenad till Reinhardsbrunn, hertigens af Sachsen-Koburg-Gotha residens, ett vackert slott med härliga parker och omgifningar, i hvilka man fritt får vandra. Eller man styrde, trots regnet, kosan till »Herzogsweg», som förde in i en barrskog, där träden i bokstaflig mening stodo som pelare i en skyhög dôme och med grenar så täta, att hvarken regn eller storm märktes därinne. Det lyckades mig sålunda att komma välbehållen både till den vackra byn och »kurorten» Tabarz samt ett stycke ned i »Ungeheuren Grund», en sitt namn illa motsvarande vänlig dalgång med traditionell bäck och löfskog.

Och till slut var man så van vid regn och blåst, att man hvarken frös eller längre tänkte på, att det var solstrejk och att termometern endast visade 8 grader Celsius. Man redde sig ändå; man utsträckte sina vandringar allt djupare inåt skogarna, njöt af de vattenrika bäckarnas sorl och ängarnas nytvagna friskhet och lyssnade med oblandadt nöje till valthornsklangen, då någon postvagn rullade fram längs någon trång dalväg; luften var underbart lätt, sinnet stämdes alltjämt gladt, och man rent af kände, huru man dag för dag blef friskare och starkare.

En afton gick jag långsamt ned för Friedrichrodas hufvudgata i sällskap med en dam, som teoretiskt var ifrig djurvän och i sitt hem ägde 400 hundar — af porslin, förstås! Här fanns nu en stor butik med familjegrupper af alla möjliga hundraser, hvilket ju var ytterst lockande för en »specialist». Plötsligt, midt i bullret från »historiska vagnar» — kolossala fyrspända arbetsvagnar med pressenningar, sådana man ser å bilder från 30-åriga krigets dagar — från landåer, hertigliga jaktvagnar, turister och badgäster, hörde jag åter denna harmoniska musik, som så ofta förtjuste mig borta i Werradalens skogsnejder.

Och se: ned genom »das Kühle Thal» kommer ur den höga, mörka granskogen en hjord — flera hundra gula kor med större eller mindre klockor; långsamt skrida de öfver ängarna, snart är hela gatan fylld; somliga kossor stanna vid en eller annan af de alltid rinnande brunnarna, så vika de af i sidogatorna, gå enhvar till sitt, in genom portarna, enhvar till sin gård; herden

Digitized by Google

kommer lika stillsamt till sist; men raden är oändlig; alla åkande hålla in sina hästar, alla gående tränga ihop sig längs husväggarna: klockspelet behärskar hela staden!

www.libtool.com.cn

Man lockas äfven här att fördjupa sig i jordens inre. Det finnes nämligen i ett berg vid Reinhardsbrunn ett sagolikt kristallpalats, den s. k. Marienglashålan. Man vandrar också nu med facklor genom en trång, fuktig gång, från hvars väggar vattnet sipprar och väcker obehagliga tankar på den lösa bergarten och det veckolånga regnet. Efter 20 minuter är man i en höghvälfd sal i flera afdelningar, hvars hvalf uppbäras af tre väldiga pelare. De vattenklara prismor, som öfverallt betäcka tak och väggar, gnistra i fackelskenet som tusentals eldslågor. Men all bergakungens glimrande prakt och härlighet uppväger dock icke ett andetag af den smekande luft, som fyller de gröna, tysta skogarna därofvan!

Man kan naturligtvis icke lämna Friedrichroda utan att ha varit på Inselsberg, Tyringerwalds Brocken, nära 1,000 meter högt. Endast i klart väder, då man här nerifrån tydligt kunde se dess mörka rundning, lönade det sig att fara dit. Och hvarje dag kastade man längtande blickar åt det håll, där man visste, att dess höga topp reste sig ofvan molnmassorna.

En morgon, då jag som vanligt mycket tidigt drog undan spjälluckan utanför mitt fönster, sken emellertid solen; hvita dimmor hängde visserligen som vajande trasor utmed »Gottlobs» höga klippor, men toppen af Inselsberg syntes skarp och mörk mot en blå himmel. Hur kvickt gick det icke att bli färdig, att komma ned, att få sitt morgonkaffe och springa bort till posthuset, därifrån omnibus till Inselsberg gick hvarje dag kl. 8. Ännu kvickare gick det att äntra upp på dess tak och få en plats med »fri utsikt»; båda vagnarna — det var solsken i dag och två åkdon! — blefvo i ett nu fullsatta; postiljonen blåste patetiskt: »jag öfvergifva dig», som den svenska öfversättningen af denna äkta tyringervisa lyder, och så for man genom »das Kühle Thal», där solen baddade, till »Heuberget», där man efter en rast och ett förskräckligt »seidlande» af alla medresande viker af från den vackra Schmalkaldervägen och i en halfcirkel åker omkring Inselsberg; dess östra sida är nämligen brant och otillgänglig, och man måste komma upp söderifrån. — Den soliga dagen hade lockat alla människor ut i skogarna; det myllrade af vandrare, det var som om väl hälften af nordvästra Tysklands befolkning denna dag promenerade i Tyringerwald!

Toppen af Inselsberg består af en rund, öppen plats, tvärs öfver hvilken den berömda »Rennstigen» bildar gränslinie mellan Preussen och Sachsen-Koburg-Gotha. Å ena sidan denna väg ligger ett preussiskt, tätt invid å andra

Digitized by Google

ett »gothaiskt» värdshus; båda ha utsiktstorn, små butiker och höga stänger, från hvilka flaggorna smälla och fladdra. Här är i dag centrum för tyringerlifvet: man får med knapp nöd en liten plats uppe på det högsta trätornet, som i den starka blåsten vajar och vippar betydligt. Man ser och man ser: mörka bergskupoler och blå bergskedjor — Schneeberg och Schmücke, Hörselberg och längst bort Brocken å Harz; liksom i en cirkel omgifva de detta landskap af skogar och dalar, städer och byar, ruiner och borgar; västerut ser man i töcken den lätt igenkänliga konturen af Wartburg och österut de tre ruinprydda bergstoppar, hvilkas borgar, »Drei Gleichen», fordom voro så mäktiga och romantiska. Ty huru har icke legenden och folksagan omhändertagit korsfararen, den tappre grefve Ernst af Gleichen, han, som fången i de otrognas land vann den sköna prinsessan Meleksalas kärlek, så att hon med honom flydde till hans fjärran borg, sedan påfven välsignat och hans i hemmet troget bidande gemål, den högsinta grefvinnan Ottilia, samtyckt till ett dubbeläktenskap. Huru ofta hade jag icke som liten flicka i mina sagoböcker läst om detta lyckliga »dreiblättrigen Kleeblatt», som lefde i frid, dog i kärlek och sedan århundraden hvilar i samma graf! Sagan var sanning. Där borta finnes ännu borgen, och grafven — också vid den hade jag nyligen stått; i Erfurts dôme ligger ännu stenen, som visar grefvinnan Ottilia med en spegel i handen, en sinnebild af hennes klokhet; vidare den sköna saracenskan, smyckad med furstekrona, samt mellan dem båda grefve Ernst, stödd på sin vapensköld.

Simmande töcken samlades emellertid allt mer nere i dalarna och skymde emellanåt utsikten, gledo åter undan och läto här och där en ljusstrimma skarpt falla öfver en liten bit af landet nedanför: här såg man plötsligt framskymta den vänliga staden Gotha med en öfvervägande röd färgton, liksom en hopgyttring af idel tegeltak; där borta tittade byarna Kabarz och Tabarz fram ur en annan remna i töckenslöjan — så drefvo molnen åter samman, och man stod, själf visserligen i solsken, men liksom afskuren från hela världen.

Så ljuder från skogarna valthornsklang upp genom dimmorna, välkända toner, ty »der Trompeter von Seckingen» är synnerligt populär bland droskkuskarna i Tyringen. Man beger sig ned till det »gothaiska» hotellet, köper i förbifarten »ein Andenken von lahmen Mann», som smutsig och vanför i ett litet bås säljer solkiga utsiktskort, försöker förgäfves få plats vid table d'hôten, försäkrar sig i stället om ett litet bord i det fria och släcker sin hunger och törst med »Rehbraten» och litet »Oppeheimer». —

Man lämnar naturligtvis ej dessa trakter utan att göra en tur ned åt Tyringerwalds sydligaste del, öfver Ilmenau och Gehren till Schwarzburg. I den »fria bergsstaden» Ilmenau stannar man något för att om än så flyktigt

Digitized by Google

få ett intryck af denna Göthes älsklingsplats, där den glada konstnärinnan Corona Schröter ligger begrafven, och hvars skogsidyll årligen lockar tusentals resande att njuta af en vederkvickande yttre frid. Det var just *denna,* som så starkt inverkade på Göthes eldiga ande; han fann här mer än en gång harmoni i sinnet, och det var en stilla aftonstund här, som han diktade den kända versen:

www.libtool.com.cn

»Über allen Gipfeln ist Ruh!
In allen Wipfeln spürest du
Kaum einen Hauch.
Die Vöglein schlafen im Walde,
Warte nur, balde
Ruhest du auch!«

Det var hit, han längtade, när han gammal och bruten kände sig snart vara ur sagan; det var hit, han flydde undan alla festligheter på sin sista födelsedag den 28 aug. 1831, och det var här han, åsyftande ofvanstående vers från sin obändiga ungdomstid, vemodigt utbrast: »Ja, warte nur, balde ruhest du auch!»

Man uppsöker en skogrik plats på en sluttning nära »der kleine Gabelbach» på väg till Kickelhahn, hvarifrån man har en präktig utsikt öfver Ilmenau, Gräfinau och andra smärre orter i den yppiga dalen. Man försöker inbilla sig själf, att man är högtidligt stämd af att här för sina ögon se det blomstrande landskap utbredt, hvilket bildar staffaget till »Wilhelm Meisters Lehrjahre», det landskap, som tjusade ej endast Göthe, utan Schiller, Herder och andra berömda diktare, framför allt Scheffel.

Men det är ett tissel och tassel i buskarna rundt omkring, så att tanken drages från det högtidliga till det groteska; man kommer plötsligt att tänka på, huru skalden, som diktat den vackra Ilmenauversen, tillsammans med sin grofkornige hertig, Karl August, båda utklädda till grufarbetare, här dansade natten om med de vackra bondflickorna. Man tittar sig om för att se, om tilläfventyrs någon modern faun drifver sitt spel med skogsnymfer af kött och blod.

Och se — bakom buskar och stammar tindra klara odygdiga ögon ur rosiga runda små ansikten; vi ha råkat in bland en skara lekande barn, hvilka allt dristigare slå ring omkring oss och nu, upptäckta, bli mer och mer högljudda: »Sind sie Sächsen, sind sie vielleicht Sächsen?» — »Wir sind Chinesen und speisen Kinder!» utbrast jag till slut en smula otåligt.

Allmän flykt. Utför gräsluttningen trillade, rullade, tultade bytingar af alla storlekar: »Ernest, Annchen — sie sind Chinesen!»

Men lugnet varade ej länge. En rödkindad unge med håret ned i pan-

Digitized by Google

nan och »målsman» för en storögd skara bakom vek försiktigt undan grenarna i en buske och hviskade halft skälmaktigt, halft skyggt: »*Wir* speisen Brot!»

www.libtool.com.cn

Ilmenau vore helt visst en förtjusande sommarplats att vistas vid. Men nu var sommaren förbi och »die Vöglein schlafen im Walde!»

Den oromantiska ånghästen för en snart, ehuru med oupphörliga tågombyten, till Stadt Gehren. Härifrån far man med droska ett par timmar genom ett ointressant landskap, tills man väckes ur sin likgiltighet vid att vägen gör en tvär krök och man nedanför sig ser Schwarzadalen, utan gensägelse den skönaste i Tyringen.

Omgifven af omkring 800 meter höga bergåsar, skurna af smärre sidodalar, vidgar den smala dalen plötsligt ut sig och tillåter Schwarzafloden att göra flera stora krökar och nyckfulla svängar, bilda små fall och öfverhufvud te sig som en riktig liten flod af rang. Midt in i dalen skjuter från öster en skogbetäckt ås, 400 mtr hög, på hvars stupande krön det stolta slottet Schwarzburg ligger, stamsäte för furstarne Günter af Rudolstadt och Sondershausen. Tyringerkrönikan påstår, att Didrik af Bern varit detta slotts grundläggare; sagan åter talar om den store Sachserhertigen Wittekind, »den svarte riddaren», såsom dess upphofsman. Det är endast tillgängligt från en sida medelst en bred, hvälfd bro, som öfver en djup klyfta är slagen till en annan i dalen utskjutande något lägre ås, på hvilken de stora hotellen äro uppförda.

Nedanför slottsberget ligger å ena sidan den pittoreska men oaktadt sin egenskap af fursteby fattiga och smutsiga byn Schwarzburg, genomfluten af den muntra Schwarza, som just här gör en af sina vackra svängar och i en jämn cirkel å tre sidor omsluter slottsåsen. Dess stränder äro tätt bevuxna med snår och lummiga bokar. Ofvanför densamma ligger högt på den genom bryggan med slottet förenade åsen Tyringens mest berömda hotell: Zum weissen Hirsch. Ofta hade under dessa veckor en eller annan nyförvärfvad bekant sagt åt mig: »res till Schwarzburg — vill Ni ha det *riktigt* komfortabelt, så res till Schwarzburg, till 'Weissen Hirsch'; reizend, entzückend, *aber* — man muss viel Geld haben!»

»Weissen Hirsch» befanns mer än motsvara dessa superlativa loford och var ej nämnvärdt dyrare än andra hotell, men mycket angenämare och utrustadt med all modern komfort. Och likväl pittoreskt och ursprungligt. Det brukar också vara öfverfylldt med resande, och endast efter mycket besvär erhöllo vi rum.

Det var redan sent på e. m., och vi skyndade att bestiga »Trippstein», som skogigt och mörkt höjer sig 500 mtr öfver dalen. På dess öfversta utsprång åt Schwarza till finns ett litet skjul; man inträder däri och står ovän-

Digitized by Google

tadt framför en hänförande naturbild, särskildt i denna aftonbelysning, då dalen med sina många hvita hus redan låg i skugga, men solen ännu lyste skarpt på slottets murar och torn, hvarifrån furst Günters gula flagga viftade. De mjuka åsarna tycktes alldeles stänga rundt omkring. Det hela var i dessa aftonens allt mera uppstigande dimslöjor som ett drömlandskap, drömlikt skönt, nästan overkligt; genom tystnaden här uppe på berget, där ej en vindpust rörde löfven i trädens kronor, hördes bruset från Schwarza därnere; från den idoga byn ljödo hammarslag, hundar skällde, gäss kacklade -- —

www.libtool.com.cn

Fordom voro Tyringens berg rika på ädla metaller och ädla stenar. Venetianerna eller »die Walden», som sagan kallar dem, drogo då omkring och samlade guld och ädelstenar i Tyringerwald, och bönderna, som bodde vid guldförande bäckar och floder, förde icke sina gäss till torgs, utan slaktade dem för att själfva rikta sig med de guldkorn, djuren möjligen kunnat svälja. Främst bland dessa floder var Schwarza, och larmet från de stora hvita gåsflockarna, som jag kunde skönja djupt under mig, väckte minnet af dessa sägner och — mera prosaiskt — äfven stark hunger efter en portion af den »unga gås», som med all visshet höll på att serveras å Weissen Hirsch.

Det var ingen lätt sak att så här mot aftonen lyckas få sig ett bord på dess långa veranda, som är byggd just på yttersta kanten af den ena höga sluttning, nedanför hvilken Schwarza slår en rundad sväng, och alldeles midt emot slottsfasaden.

Det var nämligen proppfullt af resande, som sutto här med sitt öl och sina kikare och kikade och kikade ned i den klargröna ängen, hvilken följande floden i sin tur rundar sig omkring en skogbevuxen bergstopp, bakom hvilken åter höja sig andra åsar, högre och högre, nu i lätta blå aftondimmor.

Men hvad efterspana de då så ifrigt, alla människor?

En och annan flyktig bekantskap från resan makade åt sig, skaffade oss ett litet bordshörn vid ett fönster, pekade ned i ängen, sade: »Hirschen — ach, die Hirschen!» och räckte oss sin kikare. Snart sutto också vi och kikade: i skogskanten af den motsatta höjden rörde sig just något — en brun hjort — tre, fyra till kommo ut på den sammetsliknande ängen; de följdes af flera — det rörde sig öfver allt — här kom en flock, där en annan; mer än 80 hjortar kommo nu i skymningen fram ur skogsskrymslena för att beta på ängen och dricka ur floden alldeles obekymrade om de många människoögon, som nyfiket stirrade ned på dem, till dess skuggorna från bergen blefvo så mörka, att allt där nere gick i ett och man endast hörde flodens sorl, medan ljusen tändes så väl i »den svarte riddarens» präktiga borg som å

Digitized by Google

»hvita hjortens» glada veranda, där man nu, ostörd af all romantik och idyll, ägnade sin uppmärksamhet åt hvad gastronomien vetat åstadkomma.

www.libtool.com.cn

Flodens brus i den tysta ängen, därifrån hjortarna sannolikt åter försvunnit, söfde mig denna sista natt i Tyringerwald, om än icke i Tyringen, hvars berömda städer det återstod mig att besöka: Jena, Weimar med dess alla skaldeminnen, Erfurt m. fl.

När jag nästa dag i vagn for genom Schwarzadalen till Blankenburg, hvarifrån tåget snabbt skulle föra mig upp till Saalestaden Jena, sände jag en tyst afskedshälsning till dessa nejder, som skänkt mig en så stor fond af ny hälsa och varaktig glädje:

Tyringen, du holdes Land,
wie ist mein Herz dir zugewandt!

Cecilia Bååth-Holmberg.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Om statens ingripande i näringslifvet,

betraktadt med hänsyn till svenska förhållanden.

I det praktiska lifvet är ingenting så farligt som principer. Naturligtvis äro lagbundenhet och regelmässighet här som på andra områden af ofantlig vikt och till oemotsäglig nytta. Men de stora reglerna kräfva stora undantag, betingade af hvad vi kalla omständigheter, och tages icke ständig hänsyn till *dem,* bli regler och principer ej sällan lika skadliga som de under normala förhållanden äro gagneliga.

Det gifves som bekant en princip i det ekonomiska lifvet, hvilken räknar många anhängare, att staten så litet som möjligt bör blanda sig i näringslifvet. Villigt erkännande dess giltighet i det stora hela — under nuvarande samhällsförhållanden —, kan jag dock ej underlåta att rikta några anmärkningar mot densamma, när den, såsom ofta sker, åberopas såsom ett i och för sig bindande skäl mot åtgärder, hvilka eljest med hänsyn till omständigheterna kunna visa sig berättigade. När frihetsgudinnans dyrkare, med uppfattning af sin egen frihet, blifvit hennes slafvar, då är ej rådligt att längre följa dem.

Vårt land intar i många fall en egendomlig ställning i ekonomiskt hänseende, olik våra samtidas i det västra Europa och oftast långt ifrån gynnsam. Vi sätta dock en heder i att följa med, kanske till och med att hålla oss framför på många områden, hvilka alls icke kunna räknas bland de inkomstbringande. Vi ha haft goda och löftesrika tider, hvilka framkallade en del förhoppningar, som kanske icke kunna förverkligas, och vanor, som ej kunna hållas uppe. Under sådana förhållanden är det en oafvislig plikt att hålla ögonen öppna för den ekonomiska underlägsenhet, som tyvärr måste sägas så godt som med nödvändighet vara utmärkande för vårt land i vissa afseenden. Och vi ha knappast befogenhet att lämna opröfvadt, om icke statsmakterna just på grund af för oss egendomliga förhållanden i ett eller annat fall kunna ingripa till landets fromma.

Någon systematisk framställning af Sveriges ekonomiska villkor kan här icke komma i fråga. Endast om några af de viktigare dragen af dess natur och befolkningsförhållanden skall en erinran göras, under samtidigt försök att ställa dem i den ekonomiska belysning, hvari de torde böra ses.

* * *

Digitized by Google

Sverige är ett kapitalfattigt land. Det är tämligen naturligt att så skall vara.

Se vi oss omkring bland våra inhemska näringsgrenar och göra oss den frågan, hvilken af dem som kan anses vara den mest vinstgifvande, så lär väl svaret knappast kunna blifva något annat än att det är *handeln,* som lämnar den största förtjänsten. Söker man bland landets kommuner efter de rikaste och mest blomstrande, så återfinnas dessa i främsta rummet bland sådana, som på grund af sitt läge fått sin betydelse såsom *handelsplatser.* Och på samma sätt är det med länder och nationer. England, Holland och Frankrike med sin kolonialhandel, Tyskland med sina gamla Hansestäder, Danmark med sitt Köpenhamn äro alla rika länder, till hvilka de kapitalfattiga i första hand pläga vända sig, när de genom lån söka fylla sina behof af penningar; och samma mäktiga ställning intog i äldre tider Italien, så länge dess städer behärskade världshandeln. Det är den internationella handeln — mellan- och transitohandeln — som skapar ländernas rikedomar; och sedan varuhandeln inbragt de första kapitalerna, kommer pänninghandeln — bankir- och äfven lotterirörelsen — och mångdubblar vinsten.

Sverige åter med sitt afskilda läge i en utkant af Europa har aldrig varit synnerligen ägnadt för internationell handel och aldrig haft några egentliga tillfällen att lägga an på samlandet af kapital. Det är därför ingenting att undra på, att vi härutinnan blifvit efter andra nationer med mera gynnadt läge.

Men denna brist på egna kapital är en verklig hämsko på landets ekonomiska uppblomstring. Visserligen kunna de penningar, som behöfvas för upparbetandet af våra naturliga hjälpkällor, lånas upp i utlandet utan allt för stora svårigheter i de flesta fall; och man hör ofta påstås, att det är fullkomligt likgiltigt om vi arbeta med egna kapital eller med andras. Ja, det är så: ungefär lika likgiltigt som det är för en landtbrukare om han sitter på ograveradt hemman eller har det intecknadt, så att han knappt ser sig god att betala räntorna. Det är *räntorna* på det lånade kapitalet hvilka tära på den ekonomiska kraften, vare sig det gäller en individ eller ett land. Och för Sverge äro dessa till utlandet gående årliga räntor utan tvifvel mycket stora; inberäknadt amorteringar torde de uppgå till minst 40 millioner kronor om året, motsvarande kanske 5 % af svenska produktionens årliga afkastning.

När så är och då det synes vara högeligen ovisst, om för kapitalbildningen i vårt land gynnsammare förhållanden någonsin skola inträda, så borde det vara oss angeläget att icke förskingra det lilla inhemska kapital, som möjligen kan vara eller blifva samladt. Ett sådant ingrepp på kapitalet är dock den nya arfsbeskattningen (så länge denna beskattning så godt som uteslutande sker för improduktiva ändamål), hvartill idéen, som till sitt ursprung är en eftergift mot teorierna om »den sociala klyftan», naturligtvis är importerad från främmande länder, mindre knappt ställda i fråga om kapitaltillgång än vårt, och hos oss accepterad utan

Digitized by Google

pröfning af dess lämplighet för våra säregna förhållanden. Det är en olycklig tanke att särskildt lägga an på kapitalets beskattning, när man har så ondt om det som vi. Bättre är då ur nationalekonomisk synpunkt att beskatta den årliga inkomsten, men ännu bättre en utsträckt konsumtionsbeskattning, direkt eller indirekt. Det förutsättes därvid naturligtvis, att beskattningen göres så rättvis som praktiskt möjligt och behöfligt är. Särskildt kunde en bostadsskatt vara någonting att tänka på för vårt land, hvarest taxeringsvärdet för s. k. annan fastighet (än jordbruks-) stigit från 1,189 mill. kr. år 1885 till 1,536.6 mill. kr. år 1893, d. v. s. ökats med 29 % på åtta år. En sådan bostadsskatt föreslogs i fjol af Frankrikes numera aflidne förre finansminister Burdeau i form af hyresskatt, utgående efter en för olika orter olika bestämd procent af hyresbeloppet och naturligtvis med vissa modifierande bestämmelser vid tillämpningen. Idéen till förslaget var möjligen hämtadt från en liten skrift af Ernst Volksmann: *Warum besteuern wir den Luxus nicht?*, som nyligen i Tyskland väckt stor uppmärksamhet och hvari utom några andra former af lyxbeskattning äfven föreslås en bostadsskatt, hvilken dock enligt Volksmanns mening helst borde utgå efter våningarnas storlek*.

Landets kapitalfattigdom borde mana oss att taga vara på hvad som finnes och icke så sorglöst se på, huru för våra förhållanden rätt stora summor så att säga skänkas bort till våra grannar. Den frikostighet som åsyftas uppenbarar sig i form af lotterispel. Spelandet på utländska lotterier lär dock knappast kunna förbjudas; och vill man söka kvarhålla inom landet de penningar, som särskildt från de sydliga provinserna strömma ut till danska och tyska lotterier, finnes ingen annan utväg än att bereda tillfälle till spelbegärets tillfredsställande på ett inhemskt statslotteri. Vinsten på ett sådant lotteri borde dock ej användas för statskassans behof, utan afsättas till en lånefond för industriernas räkning, där lån kunde erhållas mot låg ränta och utan alltför betungande säkerhetsanspråk. Får man döma af storleken af andra staters nettovinst på lotterierna, jämförd med storleken af deras folkmängd, så borde man i Sverige kunna vänta sig kanske 1 mill. kronors årlig behållning, och med årens lopp skulle på detta vis det för industrierna tillgängliga lånekapitalet, trots låg ränta och förekommande förluster, kunna uppgå till rätt försvarliga summor.

Nedanstående förteckning upptager namnen på de europeiska stater, i hvilka statslotterier för närvarande finnas, äfvensom de respektive staternas nettobehållning på lotterierna under räkenskapsåret 1891—92 (efter Handwörterbuch der Staatswissenschaften och andra källor) samt slutligen deras invånarantal.

---

* Förslaget om bostadsskatt i Frankrike väckte motstånd och kunde ej genomdrifvas hufvudsakligen af den anledning att man däri trodde sig se eftergifter för socialismen. — Frankrike har som bekant sedan lång tid tillbaka dels en byggnadsskatt, dels en fönster- och dörrskatt.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

	Nettoinkomst, mill. kronor.		Antal inv., mill.
Danmark	0.91		2.2
Preussen	7.19	Tyskland	
Konungariket Sachsen	4.08		
Mecklenburg-Schwerin (approx.)	0.85		49.7
Braunschweig	1.10		
Hamburg	1.66		
Nederländerna (1893)	0.99		4.5
Österrike	11.60		23.9
Ungern	?		15.2
Italien	18.10		30.0
Spanien	12.96		17.5
Portugal	1.13		4.7

www.libtool.com.cn

Härtill komma de mindre tyska staterna Sachsen-Weimar, Anhalt, Sachsen-Altenburg, Sachsen-Koburg-Gotha, Lippe-Detmold, de båda Reuss samt Schwarzburg-Sondershausen, i hvilka det kungl. sachsiska landslotteriet förvärfvat sig uteslutande rätt till bedrifvande af lotterirörelse, för hvilken rätt det betalar en årlig koncessionsafgift till de respektive statskassorna. De österrikiska och italienska statslotterierna äro s. k. nummerlotterier, de öfriga klasslotterier.

Det är naturligt, att talrika röster i dessa länder ständigt och jämt låta höra sig, ifrigt påyrkande lotteriernas afskaffande; men det är föga sannolikt att de skola vinna gehör. Först och främst gifva lotterierna, såsom man ser af ofvan meddelade uppgifter, icke obetydliga bidrag till statskassorna, hvilka vederbörande hafva svårt att förakta. Och för det andra — och detta är ett mycket viktigare skäl — är det lätt att inse, att om i en stat det bestående statslotteriet upphäfves, invånarna lika fullt skola tillfredsställa sin spellust, men på utländska lotterier i stället för det egna statslotteriet. Härigenom komma betydande summor att gå ur landet till förlust för nationen och till fromma endast för de stater, som icke bekväma sig till att stänga sitt eget lotteri. Så har det gått för Sverige. Men omsorgen om det egna intresset torde nu för tiden i de stater, hvilkas lotterier ännu äro bestående, vara så starkt utprägladt, att det nog lär dröja i ett oberäkneligt antal år ännu, innan ett eller annat af dem vågar sig på det experimentet att blottställa sina invånare för lockelserna i grannstaternas lotterier.

Vi ha som bekant i Sverige redan haft ett statslotteri, inrättadt 1771 af Gustaf III. Detta lotteri, som inbragte staten omkring 60,000 kr. om året, upphäfdes 1841 efter riksdagens beslut, och anledningen härtill var, att lotteriet var ett s. k. nummerlotteri, en vida fördärfligare form af lotterispel än det nu vanligast förekommande s. k. klasslotteriet. Förslag var verkligen väckt om dess förändring och ombildning till ett klasslotteri, ehuru det icke ledde till någon åtgärd. Hade man haft en aning om, hvilken utsträckning lotterispelet i vårt land skulle komma att få, sakna-

Digitized by Google

den af ett inhemskt statslotteri till trots, så hade man säkert betänkt sig två gånger, innan man beslutit sig för att fullständigt upphäfva detta. Det är nu Danmark och Tyskland som få mottaga de svenska insatserna, och deras kollektörer få lägga beslag på största delen af möjligen utfallande vinster. Efterfrågan efter lotter i det danska klasslotteriet har visat sig så stark, att ehuru antalet lotter däri endast för ett par år sedan höjdes från 75,000 till 85,000, man redan för innevarande år förbereder en ytterligare höjning af lotternas antal till 100,000. Men ökningen i efterfrågan säges vara icke minst stark från Sverige.

Det är fullkomligt i stil med här i landet i allmänhet följda hushållningsprinciper, att de lotterier, som i Sverige nu koncessioneras, företrädesvis ha till ändamål att uppmuntra företag, hvilka bestämdt kunna räknas till *konsumtionens* område och ofta tämligen nära falla under begreppet lyx. Ett lotteri med ändamål att bilda en industrilånefond skulle däremot befrämja *produktionen* och sålunda förena direkt praktiskt gagn med den indirekta fördelen att motverka utströmningen af landets penningar till utlandets lotterier.

Om ett statslotteri i Sverige en gång skulle komma till stånd, borde man dock akta sig att slafviskt följa utländska mönster. Lotterikontor i hvarje gathörn, såsom i de danska och tyska städerna, äro alldeles icke att rekommendera. Då lotteriets hufvudändamål vore att inom landet bjuda fullgod ersättning för de tillfällen till lotterispel, hvarmed främmande kollektörer så flitigt locka, men *icke* att narra folk till att spela så mycket som möjligt, borde den vanliga metoden för försäljningen af lotter genom privata kollektörer, som därutaf draga vinst, icke få följas. Och på grund af de olika förhållanden, som nu råda i skilda delar af vårt land, skulle det måhända icke heller vara oklokt att tillämpa i någon mån modifierade system på olika platser. Ett sådant efter förhållandena lämpadt statslotteri kunde, långt ifrån att ytterligare egga spellidelserna såsom man befarat, utöfva ett välgörande inflytande genom att leda dem i mindre farliga kanaler och på samma gång låta dem tjäna ett ändamål, som i och för sig är värdt all uppmärksamhet, nämligen befrämjandet af landets annars så svaga kapitalbildning.

Det är en kraftigare egen kapitalbildning som Sverige behöfver, för att dess industri skall taga fart. Och det är förmodligen på industrien som Sveriges ekonomiska framtid måste byggas. Vårt jordbruk lär nog aldrig komma att bli någon lysande inkomstkälla, och vår trävaruexport synes, efter alla tecken att döma, ej många år kunna hållas uppe. Men vattenkraft för industriella anläggningar finnes i mängd i vårt land (G. v. Paykull beräknar, Nationalekonomiska Föreningens förhandlingar 1884, den *användbara* vattenkraften i våra älfvar approximativt till minst $^1/_2$ mill. hästkrafter), och dess billighet kommer att gifva den svenska industrien ett försteg, som i framtiden af flere skäl torde bli af ännu större betydenhet än nu.

* * *

Digitized by Google

Utom sitt afskilda läge har Sverige en annan geografisk olägenhet af mycket stor betydelse att dragas med, nämligen sin stora utsträckning och glesa befolkning. Från landets nordligaste delar till dess sydände är afståndet icke obetydligt större än från Östersjöns strand till Medelhafvet eller ungefär lika långt som från Lübeck till Neapel. Landets ytinnehåll uppgår till nära 450,000 kvadratkilometer, ett område tolf gånger så stort som Danmark, tre gånger så stort som England med Wales och icke mycket mindre än Frankrike eller Tyska riket. Och på denna vidsträckta yta är utspridd en befolkning af ej fullt 5 mill. människor eller i medeltal 11 personer på hvarje kvadratkilometer, under det medeltalet invånare pr kvadratkilometer för hela Europa är 37. Bortse vi också från Norrland och Dalarna med deras vidsträckta skogar och öde marker, komma vi ej till högre folkmängdstäthet för Sverige än 25 invånare pr kvadratkilometer, under det motsvarande siffra exempelvis för Danmark är 57, Tyskland 91 (konungariket Sachsen 234), England 194, Skottland 51, Irland 55, Holland 140, Belgien 208, Frankrike 72, Österrike 81, Ungern 54, Schweiz 71, Italien 106, Portugal 51, Spanien 35, Polen 66, europ. Ryssland 18. Det är endast Finland och Norge med resp. 6.3 och 6.1 inv. pr kvadratkilometer som i detta afseende stå efter vårt eget land. Sverige söder om Dalälfven behöfver en befolkning, tre till fyra gånger tätare än dess nuvarande, för att nå samma ståndpunkt som Schweiz, Frankrike, Österrike, Tyskland och Italien, och först efter folksiffrans åtta- eller nio-dubbling kan det mäta sig med England, Belgien och Sachsen.

En ytenhet, grafiskt framställd i anseende till folkmängdstäthet, får alltså öfver hufvud taget följande utseende exempelvis i:

Södra och mellersta Sverige.	*Österrike* (mindre tätt bebyggdt än Tyskland).	*England.*
. . . . .	. . . . .	. . . . .
. . . . .	. . . . .	. . . . .
. . . . .	. . . . .	. . . . .
. . . . .	. . . . .	. . . . .
. . . . .	. . . . .	. . . . .
. . . . .	. . . . .	. . . . .
. . . . .	. . . . .	. . . . .
. . . . .	. . . . .	. . . . .
. . . . .	. . . . .	. . . . .

Man har ej så nära till grannas hos oss som nere på kontinenten eller i det brittiska öriket.

Det är ej svårt att inse, hvilka svårigheter redan de stora afstånden i och för sig skola innebära för den materiella uppblomstringen i våra tider, då varuutbytet spelar en så stor och afgörande roll i den allmänna ekonomien; och af icke mindre betydelse är den minskade möjligheten

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

till personlig beröring, som är en följd af befolkningens gleshet. En flitig samverkan är den väsentligaste häfstången för så väl det andliga som det materiella lifvets utveckling, och de hinder för denna samverkan, som vårt lands naturbeskaffenhet lägger i vägen, måste vi alltid rikta vår tanke på att oskadliggöra så vidt möjligt är.

Det må till Sveriges heder framhållas, att vårt land står främst bland Europas stater i fråga om utrustning med järnvägar, när vederbörlig hänsyn tages till folkmängden. Vid slutet af 1891 funnos nämligen på 10,000 invånare i Sverige 17.3 kilometer järnvägar; närmast komma Schweiz med 11.2 och Frankrike med 9.8 km. Motsvarande tal för Danmark är 9.2, för Tyskland 8.7, Storbrittanien och Irland 8.6, Norge 7.8. I Förenta Staterna funnos samtidigt 43.6 km. och i det australiska Victoria 39.5 km. pr 10,000 inbyggare.

Man kunde nu vara frestad att anse, att vi svenskar med våra långa håll skulle vara i behof af och med vår relativa rikedom på järnvägar vara i tillfälle till att *använda* järnvägarna för resor och för godsbefordran vida mer än andra folk, som ej hafva så stora afstånd att öfvervinna. Så kunde det tyckas. I verkligheten förhåller det sig dock så, att vi använda våra järnvägar betydligt mindre än tyskar, österrikare, fransmän, schweizare, ja åtminstone för godsbefordran t. o. m. mindre än ryssarne, hvilka dock ej hafva mer än 3.2 km. järnväg pr 10,000 inbyggare mot våra 17.3 km. och 0.6 km. banlängd pr kvadratmil mot våra 1.8. Följande lilla tabell åskådliggör graden af järnvägarnas användning för persontrafik och godsfrakt i de anförda länderna.

	Personkilometer pr inbyggare.	Godstonkm. pr inbyggare.
Sverige 1892	85	148
Ryssland 1891	51	167
Österrike-Ungern 1891 . . .	111	254
Schweiz 1891	242	194
Frankrike 1891	219	319
Tyska riket 1891—92	235	467

Visserligen är vid denna jämförelse att märka, att en del af dessa länder äga en stor transitotrafik, som naturligtvis icke kunnat frånskiljas, hvarigenom de siffror som komma på de resp. ländernas egna inbyggare här i tabellen blifvit något större än de i verkligheten äro. Men detta oaktadt torde det vara faktiskt, att vi stå långt efter dem alla utom Ryssland; och skulle vi försöka en jämförelse med Nordamerikas Förenta Stater, så bli våra trafikförhållanden nästan förödmjukande. 1892 års motsvarande siffror från Staterna äro nämligen 341 personkilometer och 2,119 godstonkilometer pr inbyggare.

Huru skall nu detta förklaras? Äro vi en så stillasittande, tillbakablifven nation, att det icke ens finnes samma *behof* af rörlighet hos oss som hos våra samtida på kontinenten?

Saken torde möjligen kunna förklaras på följande sätt. Om Sverige

Digitized by Google

— äfven det mera bebyggda Sverige — är, låt oss säga 4 gånger mindre tätt bebyggdt än Tyskland, så synes däraf följa, att en svensk i allmänhet har 2 (= V 4) gånger så långt till sina grannar som en tysk och alltså behöfver göra en dubbelt så lång resa för att besöka dem eller bekosta dubbelt så lång transport för att hämta varor hos dem. Men dubbelt så långa resor och frakter kosta också — under förutsättning af lika höga priser pr vägenhet — dubbelt så mycket. När man nu vet huru prisernas höjd inverka på resornas antal och godsbefraktningens storlek, så är det kanske ej att undra på att svenskarne blifvit efter. För att genom järnvägarna vinna lika stor rörlighet och affärsliflighet åt vår nation som åt den tyska — med hvilken jämförelsen här skett — erfordras alltså, att våra rese- och fraktkostnader ställa sig dubbelt billigare pr vägenhet och detta under antagande att penningens värde i de båda länderna är detsamma.

En sådan prisnedsättning synes väl vara en nästan ouppfyllbar fordran, om man fäster afseende vid att järnvägarna skola bära sig. Och utan tvifvel låter den icke realisera sig utan statens mellankomst. Men det kan måhända ställas i fråga, om icke staten här *bör* ingripa trots det att ett mindre godt finansiellt resultat åtminstone i början kan befaras. En förlust för staten kan mycket väl stå tillsammans med en vinst för nationen. När man betänker, att de årliga räntorna på Sveriges järnvägsanläggningar lågt räknadt uppgå till 20 mill. kronor, under det öfriga årliga utgifter för deras drift endast utgöra omkring 30 millioner, ligger den frågan nära till hands, om vi verkligen taga ut den nationella nytta som *kunde* tagas af den betydande ränteutgiften, hvilken på intet vis kan minskas och som vi ej på något vis kunna komma ifrån. Om också vägen till vinnandet af de stora nationella fördelar, som ligga i ökad trafik, lifligare beröring och lättadt handelsutbyte, skulle gå genom ytterligare statsutgifter, så bör denna omständighet icke afskräcka från att taga frågan under allvarlig ompröfning.

Men då sträfvandena för billigare resor nu hufvudsakligast synas vara riktade på att uppmuntra långresorna, så må här — utan att betydelsen af dessa sträfvanden i minsta mån förringas — inläggas ett ord till förmån äfven för de *korta* resorna, särskildt för tur- och returtrafiken. Det synes författaren att, hvad persontrafiken (icke godstrafiken) beträffar, det just är de mera lokala förbindelserna som det är af allra största vikt att befrämja, trafiken inom mindre, sammanhörande områden eller hvad man kallar marknadstrafiken. Det är genom ökad liflighet i denna som den så betydelsefulla personliga beröringen *hufvudsakligast* kan befrämjas, och tänker man på det finansiella resultatet af ett försök med tariffnedsättning, så torde det just vara på marknadstrafikens område som det skulle komma att utfalla fördelaktigast.

* * *

Digitized by Google

Det har förut nämnts, att Sveriges afskilda läge utgör ett väsentligt hinder för uppkomsten i vårt land af en kraftig internationell handel. Men äfven landets egen importhandel visar betänkliga tecken till svaghet, och långt ifrån att tilltaga i styrka synes den snarare vara i tillbakagång, visserligen icke till omfattning och utbredning men väl i intensitet. Ett fartyg från Tropikerna, som förut alls icke var någon sällsynthet, får man numera icke ofta se i våra hamnar. Antalet med last ankomna fartyg i direkt fraktfart mellan Sverige och utom-europeiska länder (med undantag af Nordamerika), som exempelvis under femårsperioden 1856—60 uppgick till 105 pro 10,000 af hela antalet från främmande länder ankommande fartyg, hade under åren 1876—80 sjunkit till 24 och uppgick 1881—85 till 28 samt 1886—90 till 29, allt pro 10,000. Huru de absoluta talen ställa sig ses af följande tabell:

Åren	Från utom-europ. länder, und. Nordamerika.	Från Ostindien, öfriga östasiatiska länder samt Australien.	Från Västindiska öarna.	Från Brasilien.
1851—55	371	79	29	257
1856—60	320	58	77	184
1861—65	322	14	105	201
1866—71 (sex år)	248	2	88	137
1872—75 (fyra år)	121	1	30	75
1876—80	110	13	35	30
1881—85	153	40	80	8
1886—90	158	37	95	1

Den naturliga förklaringsgrunden till detta förhållande torde ligga i vår vidsträckta kustbildning med många halfstora städer i förening med upprättandet af direkta ångbåtsförbindelser mellan dessa städer å ena sidan samt Hamburg och London å den andra. Om små, självständiga handelsstäder skola spira upp den ena efter den andra utefter en långsträckt kust omkring ett jämförelsevis glest befolkadt inland, så kan importhandeln aldrig vinna någon egentlig styrka. Den betydelse som Stockholm och Göteborg förut ägt för den svenska handeln såsom importörer i första hand har gått förlorad för dem. Från 1865 till 1892 har sålunda Stockholms handel — om vi till mått därför använda den bevillning som erlagts för handelsrörelse — endast tillväxt med 37 procent och Göteborgs med 79 procent, under det öfriga sjöstäders med mer än 10,000 invånare stigit i medeltal med 168 procent på samma tid. Det är världsstäderna London och Hamburg som fått öfvertaga våra egna storstäders forna roll.

Om staten kan och bör ingripa i denna fråga, skall ej här diskuteras. Meningen har endast varit att påpeka, att vårt land äfven på detta område har naturliga svårigheter att bekämpa. Och det tör vara skäl att betänka sig, innan man, med öppna ögon, ökar dessa svårigheter. Vi ha för närvarande nog af *ett* Malmö och *ett* Göteborg. Det bör vara stora fördelar som erbjudas, innan man skapar åt det förra en ny med-

Digitized by Google

täflare i Ystad eller Trelleborg, genom att till någon af dessa städer flytta den tyska posttraden, eller åt det senare i Uddevalla genom den projekterade Vänern—Uddevalla-kanalen.

* * *

Med flertalet västeuropeiska länder har Sverige gemensamt, att dess jordbruk i våra dagar på grund af natur- och delvis äfven kulturförhållanden ligger under i konkurrensen med utom-europeiska och några österuropeiska länder, förnämligast Ryssland. Det har icke alltid så varit. För att konkurrensen skulle bli kännbar, erfordrades först och främst de trans-oceaniska ländernas uppodling i större skala och för det andra kommunikationsväsendets och världshandelns utveckling; men dessa betingelser hafva först inträdt i vår tid och inför våra ögon. Priserna på brödspannmål hafva nedtryckts till en förut okänd grad, och ännu finnas inga större utsikter till att de skola nämnvärdt stiga. Möjligen skall den amerikanska exporten icke länge kunna hålla sig uppe i samma höjd som hittills, men i dess ställe förestår en betydligt ökad utförsel från andra håll, särskildt från Argentina och Sibirien*. Äfven i fråga om andra landtmannaprodukter, hvilka ännu hållit sig någorlunda uppe i pris, såsom kött och smör, börjar konkurrensen blifva hotande. Australien, Förenta Staterna, Argentina, Uruguay, Algeriet och Kanada stå färdiga att sända massor af fruset kött till de kolossala europeiska kylmagasinen, och till och med på smör har priset en tendens att falla.

Att detta prisfall å landtmannaprodukter, om det ej på något sätt kan motverkas, hotar de jordbrukare, som frambringa dessa produkter till afsalu, med ekonomisk undergång, kan icke undgå någon, som *vill* se.

Flertalet af de mest af konkurrensen hotade länderna hafva ock nu genom höga tullar — det enda medel, som för tillfället tyckes vara användbart — sökt motverka prisfallet å landtmannaprodukter i någon mån. Men öfver allt och icke minst hos oss ljuda ropen från lifsmedelstullarnas motståndare, hånande, beklagande, agiterande och — irriterande. Hvad vilja då dessa tullförkättare?

Man skall ej fördyra brödet för arbetaren och de fattige, heter det. Härpå må svaras: det är ej fråga om att *fördyra* brödet. Hvad den producerande landtmannen begär är endast, att hans varor icke skola alltför mycket *falla* i pris. Det är väl ingen som påyrkar, att priserna genom tullsatser skola stegras *utöfver* dem som han kunde erhålla de tider, då den utländska konkurrensen ännu var ett okändt ting. Om priserna med 7, 8, ja 10 kronor understiga dem han förut kunde erhålla och med hvilka

* Ett beaktansvärdt förhållande är den redan i somras i svenska tidningar omnämnda (och jämväl i C. E. Ljungbergs broschyr om mellanrikslagen påpekade) beslutade utsträckningen af det ryska järnvägsnätet till Arkangel, hvarmed hufvudändamålet lär vara att bereda tillfälle till export af rysk spannmål till Norge. Hvad detta kommer att innebära särskildt för Sverige, om mellanrikslagen icke förändras, är lätt att inse.

Digitized by Google

han hederligt kunde draga sig fram, och han begär en tullsats af 3 till 5 kronor, är detta att *fördyra* brödet?

Eller är meningen den att genom nöden drifva landtbruket in på »mera lönande» banor? Om man med sådana menar ladugårdsskötsel och mejerirörelse, så visar vår jordbruksstatistik, att den svenske landtmannen ingalunda varit overksam. Den till foderväxter använda arealen har från 27 % af hela åkervidden år 1870 under jämn stigning ökats till 32 % år 1893. Och smörexporten har som bekant stegrats alldeles ofantligt, från 1.6 mill. kg. i årligt medeltal perioden 1871—75 och 1.8 mill. kg. 1876—80 till 11.8 mill. kg. åren 1886—90 och 20 mill. kg. år 1893. Kan man med fog begära en snabbare och starkare förändring på ett sådant område som jordbruket, hvilket aldrig kan bli en efter dagen och konjunkturerna växlande spekulationsaffär utan måste ta hänsyn jämväl till skiftesbrukets fordringar, kapitaltillgångar m. m.? Och är det slutligen så visst, att utsträckt ladugårdsskötsel är och i framtiden fortfarande skall vara fördelaktigare, privatekonomiskt och nationalekonomiskt sedt?

Eller vill man tvinga våra lata och afsigkomna jordbrukare till att uppdrifva sitt jordbruk till högre intensitet? — Huru det i själfva verket står till med det svenska jordbrukets intensitet i jämförelse med andra länders framgår af följande tabell öfver afkastningen pr hektar af hvete, råg, korn och hafre, hämtad ur en uppsats af G. Sundbärg i Statistisk Tidskrift 1879. Talen angifva skörden (i 100 kg.) pr hektar efter medelberäkningar för senare hälften af 1870- och förra hälften af 1880-talet.

	Hvete	Råg	Korn	Hafre
Danmark	23.2	15.4	15.1	12.4
England	19.4	18.4	19.2	16.4
Holland	17.6	12.3	24.1	16.6
Norge	17.3	16.9	17.9	16.7
Belgien	15.2	14.4	17.7	16.9
Sverige	14.3	13.1	14.8	12.7
Tyskland	13.3	10.0	13.1	11.5
Finland	12.0	10.9	12.5	9.2
Frankrike	11.4	10.3	11.1	10.8
Österrike-Ungern .	11.2	9.9	10.5	9.1
Förenta Staterna .	8.3	8.5	12.2	11.3
Ostindien	6.7	—	—	—
Ryssland	5.2	6.2	5.3	6 1

[Med ofvanstående uppgifter kunna jämföras några beräkningar af Isaac A. Hourwich i hans arbete: The Economy of a Russian Villager, hvilka nyligen återgifvits i en svensk tidning. Dessa beräkningar, hvilka ganska noga synas stämma öfverens med de nyss meddelade, angifva procentförhållandet af skörden pr acre, i det talet för Ryssland sättes till 100, sålunda:

Digitized by Google

Råg: Ryssland 100, Förenta Staterna 134, Ontario 174, Frankrike 181, Tyskland 165, Österrike 163, Ungern 155;

Hafre: Ryssland 100, Förenta Staterna 249, Ontario 287, England 377, Frankrike 244, Tyskland 287, Österrike 164, Ungern 163.

Rysslands hafreproduktion tyckes efter denna beräkning ha varit ännu mindre än enligt Sundbärgs tabell.]

Dessa siffror synas gifva vid handen, att gradtalet på bildningsskalan är vida mer än gradtalet på termometern bestämmande för arealafkastningens storlek, och de vittna om att Sverige i fråga om jordbrukets intensitet redan står så högt som man med hänsyn till dess jordmån och klimat kan begära. Och då det tillika synes vara ganska tvifvelaktigt om i allmänhet taget en högt drifven intensitet är fördelaktig för jordbrukets ekonomi, torde det äfven ur nationalekonomisk synpunkt vara oklokt att utan misskund använda hjälp-er-själf-tumskrufven i fråga om landtbruket.

Det skulle vara en helt annan sak, om frihandelsvännerna kunde gifva de ruinerade jordbrukarna, denna stora del af Sveriges befolkning, en anvisning på andra och mer lönande näringskällor, som kunde drifvas i sådan omfattning att de förmådde taga emot alla dem som ej längre se sig i stånd att härda ut i jordbrukskonkurrensen. Kunde en sådan anvisning lämnas och kunde de för hvarje ny näring nödvändiga kapitalen tagas på hyllan, då vore det ej vidare klokt att sträfva att hålla jordbruket uppe, när mycket billigare lifsmedel än landet själft kan producera erbjudas oss utifrån. Men dess värre har vårt land icke, så vidt man vet, ett sådant öfverflöd på naturliga hjälpkällor att det kan afstå från att bruka den jord, som redan med mödor och kostnader är bragt i odling. Vårt lands jordbruk *måste* helt enkelt hållas i gång, och det blir samhällets oafvisliga plikt att såsom sådant se till att också jordbrukets idkare utan alltför svåra förluster kunna drifva sin näring. Det är orättfärdigt af andra samhällsmedlemmar att söka draga sig undan och låta jordbrukarna ensamma bära bördan af den främmande konkurrensen. Enhvar, som fått förmågan att känna sig såsom en medlem af samhället och icke endast såsom en individ däri, torde utan tvekan kunna erkänna detta. Och han kan bära bördan så mycket lättare, som det långt ifrån att vara någon ökad börda endast är det, hvartill han så att säga af naturen härdats, hvarvid han sedan uråldriga tider varit van och hvarifrån han för en kort tid varit befriad endast i kraft af omständigheterna och i följd af statsmakternas tvekan att genom sitt ingripande afhjälpa den ojämna fördelningen.

Man talar om, att staten redan gjort mycket kännbara uppoffringar till jordbrukets lättnad i och genom grundskatternas afskrifvande. Detta är sant; men man glömmer att jordbruket för icke länge sedan gjorde en mycket stor uppoffring till *statens* fromma genom 1855 års brännvinslagstiftning. Om storleken af den finansiella förlust, som i och med dess antagande drabbade Sveriges jordbrukare, kan man göra sig en föreställning, då man erinrar sig att år 1853 funnos i landet 33,342 brännerier,

Digitized by Google

hvilka tillsammans tillverkade omkring 36 millioner kannor brännvin, under det redan 1855 antalet brännerier hade nedgått till 3,481 och tillverkningen till 9½ mill. kannor. För dessa 9½ mill. erlades en tillverkningsskatt af 4.86 mill. kronor, under det tillverkningsskatten år 1853, då tillverkningen var boråt fyra gånger så stor, uppgick till endast 722,000 kronor. Öfvergången medförde sålunda en förlust för jordbrukarna på många millioner kronor, och det tör väl vara fråga om, huruvida grundskatteafskrifningen, fullt genomförd, när man ställer pengar mot pengar, ens förslår att ersätta förlusten*.

www.libtool.com.cn

* * *

Sveriges näst jordbruket viktigaste näringskälla torde vara skogshushållningen. Utförseln af oarbetade eller endast delvis arbetade (huggna eller sågade) trävaror uppgår i värde till öfver 100 mill. kronor om året, ett värde som i verkligheten torde utgöra vida mer än tredjedelen af det årliga värdet af hela vår export. Möjligen med undantag för Finland äger icke skogshushållningen en härmed på långt när jämförlig betydelse för något annat land i världen och kan sålunda sägas vara en karakteristisk faktor i Sveriges näringslif.

Men skogshushållningen själf har såsom näring betraktad en fullkomligt egendomlig karakter. Det är ej en gång för alla skapade naturprodukter, sådana som stenkol och malm, som dragas fram ur skogarnas djup, utan det är produkter som städse förnyas, som årligen och allt framgent kunna skördas — eller borde kunna skördas — i lika stora

* Det är icke ur protektionistisk synpunkt som lifsmedelstullarna här tagas i försvar. Protektionismen är *såsom system* betraktad enligt författarens åsikt icke blott gagnlös utan rent af skadlig i nationalekonomiskt hänseende. Under det en sund nationell ekonomi borde ha för ögonen att direkt eller indirekt uppmuntra de inhemska näringar, som löna sig bäst och hvars produkter äro mest vinstgifvande å världsmarknaden, har proktionismen till princip att företrädesvis skydda och uppmuntra de näringar som stå sig sämst. Ett fingeradt exempel skall möjligen klarare visa detta. Antag att en viss industri börjar bära sig dåligt på grund af utländsk konkurrens. Industrigrenen i fråga yrkar på statens hjälp i form af tullskydd. Hjälpen beviljas, men icke såsom tull utan på sådant sätt att staten själf tar hela industrigrenen om hand och drifver den för egen räkning och risk. (Man kan ju supponera, att staten lärt sig att drifva en industri lika bra som enskilde — hvarken sämre eller bättre.) Naturligtvis bär sig industrien lika litet för staten som den förut gjort för de enskilde näringsidkarna, men det betyder ingenting, ty förlusterna kan staten ersätta genom beskattning å öfriga näringar och samhällsklasser. Den sålunda omhändertagna industrien kan på detta sätt ånyo komma i en ofantlig "uppblomstring", dess tillverkning kan fördubblas, dess afsättning på utlandet uppnå en förut aldrig nådd höjd och statistiken visa glänsande siffror. Det är ju en förträfflig metod? I sak, om än icke till formen, är den fullkomligt det samma som tullprotektionism, och resultaterna af de båda systemen bli fullkomligt enahanda.

Utrymmet tillåter ej en närmare diskussion af spörsmålet. Här må blott påpekas den stora skillnaden som finnes mellan industrier och jordbruk, att de förra kunna utan allt för stora svårigheter utbytas mot hvarandra, när omständigheterna därtill nödga, under det jordbruket är jordbruk och kan ej väsentligen förändras.

Digitized by Google

massor. Men deras frambringande försiggår ej på ett år, såsom i åkerbruket, eller på ännu kortare tid, såsom i allmänhet i industrierna, utan kräfver mansåldrar.

www.libtool.com.cn

Att en sådan näring ligger i enskildes hand, innebär alltid en fara. På ett år kan här skördas hvad hundra år frambragt, om den enskilde ägaren så behagar. Och att frestelsen ofta är svår, har en sorglig erfarenhet visat.

I andra länder än vårt eget, länder för hvilkas ekonomiska existens skogshushållningen i allmänhet icke på långt när har den öfverväldigande betydelse som den har hos oss, är det också endast en mindre del af skogsmarken som tillhör enskilde. Tyskland har sålunda 48 % privatskogar, Ungern 32 %, europeiska Ryssland 30 %, Finland 55 %, Schweiz 29 %, Grekland 20 % och Spanien 18 %, medan i Sverige de enskildes skogar utgöra icke mindre än 78 % af hela skogsarealen. Det torde också icke komma att dröja så länge, innan följderna för landet af detta förhållande komma att visa sig.

Nedanstående lilla tablå öfver afverkningen och den beräkneliga årstillväxten i fyra af de norrländska länen ger oss en föreställning om, hvad vi kunna hafva att vänta. Den årliga medelafverkningen af sågtimmer är angifven i runda tal efter uppgifter i länsstyrelsernas femårsberättelser för 1886—1890 undantagandes för Gefleborgs län, hvars afverkning för utskeppning är approximativt beräknad efter uppgifter i Nordisk Trävarukalender. Till grund för återväxtberäkningen är lagdt ett medeltal af å ena sidan uppgifter öfver årstillväxten å Iggesunds bruks i Helsingland och Medelpad belägna stora skogar och å andra sidan de något högre beräkningar, som af domänstyrelsen vid 1894 års riksdag meddelades Första kammarens tillfälliga utskott n:r 3, hvilka beräkningar lära stämma öfverens med liknande i Finland gjorda. Resultatet blir följande:

	Antal timmer	
	Årlig afverkning	Årlig tillväxt
Västerbottens län	4,400,000	2,200,000
Jämtlands län	5,000,000	2,300,000
Västernorrlands län . . .	6,600,000	1,850,000
Gefleborgs län	5,000,000	2,000,000

Dessa beräkningar — som i fråga om tillväxten afrundats *uppåt*, men i fråga om afverkningen *nedåt* — taga ingen hänsyn till de vederbörande länens eget behof af skogsprodukter för byggnadsarbeten, bränsle och kolning. Och detta oaktadt tala de om en afverkning, som är från två till fyra gånger så stor som den årliga tillväxten.

I fyrtio års tid har skogsfrågan hos oss varit föremål för undersökningar och öfverläggningar, och ännu stå vi så godt som på samma punkt, utan någon verksam skogslag. Förslag hafva uppgjorts och förkastats. Dimensionslagar, utsyningstvång, återplanteringslagar — alla hafva de haft sina motståndare, och motståndet tör i viss grad hafva varit berättigadt.

Digitized by Google

Ty alla dylika lagar hafva, utom hvar och en sina egna olägenheter, ett gemensamt fel: de förutsätta en kontroll från statens sida öfver den enskilda hushållningen, som onekligen blir både dyrbar för staten och hinderlig för den private ägaren.

Det är ej här tillfälle till att ingå på en närmare redogörelse för den mycket omfattande frågans historik eller på en pröfning af de föreslagna bestämmelsernas fördelar och olägenheter. Frågan tyckes knappast kunna lösas på annat sätt än genom den bekanta metoden för lösningen af den gordiska knuten: man måste hugga den af. Och hugget skulle heta: statens öfvertagande af landets skogar, i så stor omfattning nämligen som utan tvång läte sig göra.

Svenska staten har en gång gjort ett ödesdigert missgrepp, när den i enlighet med 1823—24 års riksdagsbeslut genom försäljning afhände sig två tredjedelar af de dåvarande kronoparkerna. Af de yttranden, som under frågans föregående behandling infordrats från länsstyrelserna angående försäljningsförslaget, voro 18 afstyrkande och endast 6 tillstyrkande; de genom landshöfdingsämbetenas försorg inhämtade yttrandena från länens invånare voro *alla* afstyrkande, och såväl Kammar- och Bergskollegium som Sjöförvaltningen uttalade sig på det allra bestämdaste mot försäljningen. Att denna det oaktadt efter regeringens proposition af riksdagen beslöts hörrörde sig af finansiella svårigheter. Men redan 1854 heter det i en ständernas skrifvelse till regeringen, att »erfarenheten visat huru en åt enskilda lämnad friare dispositionsrätt öfver skogen varit till sina följder förderflig». Ett förslag om försäljning af statsskogarna söder om Dalälfven har som bekant äfven i våra dagar framkommit, ehuru det tillsvidare är lyckligen afböjdt. Där staten afyttrat större eller mindre delar af sina skogar, har man alltid sedermera bittert fått ångra detsamma. Så särskildt i Frankrike, där revolutionsregeringen för att fylla sina penningebehof tillgrep den utvägen, och där staten sedan fått göra ofantliga uppoffringar för att medelst skogskultur förhindra de ödeläggelser genom öfversvämningar från bergstrakterna, hvilka blifvit en följd af skogarnas uthuggning. Privatskogarna i Frankrike utgöra nu 66 % af landets skogsareal. Fransmannen Jules Clavé, som påyrkar statsinköp af skogar, yttrar i denna fråga (cit. efter en uppsats »om skogshushållning» af nuvarande byråchefen J. O. af Zellén i Tidskrift för Skogshushållning 1882): »Att vilja att staten skall sälja sina skogar, det är att antaga, att de i enskildas händer kunna göra samhället lika tjänster; det är att medgifva, att dessa tjänster ej äro underkastade andra lagar än den för tillgång och efterfrågan, och att följaktligen egenskaperna af skogsägare och skogsförvaltare icke ovillkorligen ingå bland statens rättigheter och skyldigheter. Skogsprodukterna, hvilka under så många former afhjälpa våra behof, än uti vedträdet, som sprakar i eldstaden, än i bjälken till det tak, som skyddar oss, sängen som ser oss födas och dö, kunna icke stampas fram ur jorden; de äro resultaten af tidens långa kemiska arbete. Det erfordras 20 à 25 år att framalstra vedskog, 150 à 200 år för ett såg- eller

Digitized by Google

skeppsbyggnadstimmer. Äro väl då dessa produkter sådana, att man efter sin vilja kan tillverka dem motsvarande behofvet vid efterfrågan? Uppenbarligen icke, alldenstund när behofvet yppar sig, tillgången ej kan inställa sig förr än ett eller två sekler senare. *Om* samhället således har ett oafvisligt behof af skogar, så kan det icke försäkra sig om sitt behof däraf annorlunda än genom att göra sig själf till skogsägare och genom statens mellankomst göra sig de tjänster, hvilka enskilda personer, som äro utsatta för alla lyckans växlingar, ej kunna lämna detsamma.» Och af Zellén tillägger: »Sanningen af dessa ord kunna ej nog beaktas. Skogshushållningens natur är nu en gång sådan, att den svårligen kan vinna fast och säker framgång, där enskilda ägare tidt och ofta genom ekonomiskt obestånd tillgripa skogskapitalet.»

Medan vi äro inne på citaternas område, torde ännu ett sådant tillåtas. »De motiv, som i allmänhet anses tala emot statens deltagande i näringsverksamheten», yttrar A. G. Blomqvist i ett i Helsingfors 1893 utkommet arbete: Skogshushållningens Nationalekonomi, »äro afsaknaden hos dess tjänstemän af det ständigt vaksamma, för egen fördel klarsynta enskilda intresset samt den energi i tanke och handling, som utgör en följd däraf. Men skogsbruket är till följd af sin natur icke ett fält för tillämpning af rörliga och ofta förändrade principer eller spekulationer, beroende af konjunkturernas växlingar. Tvärtom följes vid detsamma det mest konservativa fasthållande vid en gång väl utredda och fastställda grundsatser, och det utgör således en verksamhet, som har närmaste likhet med statens finanshushållning. Skogshushållningen behöfver icke en här af tjänstemän, och dessa äro dessutom icke i ekonomiskt hänseende oproduktiva statsfunktionärer såsom en stor del statstjänstemän för öfrigt, utan tvärtom verksamma arbetare i statens tjänst, af hvilkas arbete själfva produktionens uthålliga fortbestånd är beroende.

Den universella erfarenheten har öfverallt och på det mest otvifvelaktiga sätt ådagalagt, att de vackraste, bäst vårdade och största afkastning lämnande skogarna äro de, som tillhöra staten. Att denna vid sin forstförvaltning äfven måste följa privatekonomiska principer är självfallet, men då statsskogar äro nationens gemensamma egendom, böra dessa tillika och i främsta rummet behandlas sålunda, att de frambringa största möjliga allmänna nytta, hvilket sker då nationalekonomiens och af erfarenheten bestyrkta sanningar göras gällande vid deras förvaltning.»

De bäst skötta och mest inkomstbringande skogar i världen erkännes allmänt vara Tysklands statsskogar. Och Tyskland har — i förbigående sagdt — för dem att tacka sina många småfurstar och dessas kärlek till jakten, hvilken förmådde dem att göra sin rätt till skogarna gällande i kanske ännu större utsträckning än som ursprungligen tillkom dem.

I Sverige pågår nu visserligen statsinköp af skogar till kronoparker år från år, och reviren utökas och arronderas så småningom. Men kan förvärfvet icke ske snabbare än nu är fallet, så lära nog åtskilliga genera-

Digitized by Google

tioner af Sveriges invånare vara lagda i grafven, innan några nämnvärda verkningar af dessa inköp för landets allmänna skogshushållning kunna komma att förspörjas. Skall staten verkligen kunna uträtta någonting för befrämjandet af en bättre hushållning å Sveriges skogar, är ett vida kraftigare tillvägagående af nöden.

Man kunde tänka sig en lag som bjöde, att intet köp af jordegendom med åtföljande skog finge ske utan att köpet — åtminstone af den frånskilda skogsmarken — först hembjödes staten. En expropriationslag gällande vanvårdad skogsmark, såsom af herr Treffenberg vid sistlidna riksdag föreslogs, vore icke heller ur vägen. Huru en sådan lag af nödig stränghet skulle kunna innebära en uppmuntran till skogsödeläggelser — såsom tillfälliga utskottet befarade — är ej lätt att inse. En sådan expropriation vore endast ett upplifvande i något förändrad form af den gamla lagstiftningen om ödesmål.

I Norge har nyligen utarbetats ett förslag, som — om det icke kommer för sent — kan få en stor betydelse för dess skogsfråga, nämligen att hypoteksbanken skall erhålla rätt att utlämna lån mot inteckning i skog. Äfven för vårt land kunde en åtgärd i samma riktning komma att bli af utomordentlig nytta i flera afseenden. Ägare af skogshemman skulle ej längre af sin nödställda belägenhet tvingas att sälja sina hemman eller upplåta afverkningsrätten till skogen åt de stora sågverksbolagen, och den kontroll öfver skogens vård, som med beviljandet af skogslån blir nödvändigt förbunden, skulle skänka en garanti för hushållningen med privata skogar, som kanske blefve lika verksam och som säkerligen skulle kännas mindre orättvis — ur privatäganderätts-synpunkt — än dimensionslagar och dylikt. Det är öfver hufvud taget svårt att finna, att något lämpligare kunde föreslås, om och när den af riksdagen begärda utredningen angående sågverksbolagens skogsförvärf verkligen kommer att åtföljas af förslag till åtgärder för deras förhindrande. Men det vore kanske bättre att inrätta en särskild skogslånekassa än att öfverlämna låneverksamheten åt hypoteksföreningarna eller Allmänna hypoteksbanken; därigenom kunde denna lånerörelse äfven bli ett öfvergångssteg till skogsinköp för statens räkning.

Om staten på dessa sätt så småningom finge öfvertaga största delen af den skogsegendom, som ännu icke tillhör sågverksbolag eller andra större enskilda verk, vore en mängd fördelar vunna. Därigenom undginges de konflikter mellan det privata och det enskilda intresset, som alltid äro förbundna med en verksam offentlig kontroll. Därigenom bortfölle de ingalunda obetydliga kostnaderna för denna kontroll. Därigenom finge Norrlands hemmansägare trygghet för att icke deras ekonomiska svaghet skulle missbrukas af mäktiga privatbolag. Därigenom finge dess jordbruk en välbehöflig kapitaltillgång. Därigenom vunnes en möjlighet för staten att bereda lättnader för fattiga jordbrukare genom att bevilja

Digitized by Google

dem billig bränsle- och virkesfångst och billiga betesarrenden. Därigenom skulle den stora konkurrensen mellan säljarne minskas, hvilken nu trycker ner trävarupriserna och ej sällan har till följd, att våra dyrbara skogstillgångar rent af skänkas bort*. Därigenom tryggades nationens dyrbaraste egendom för kommande tider, och därigenom erhölle slutligen staten en väldig domän, hvars afkastning icke blott ersatte de förlorade grundskatterna utan säkerligen skulle gifva en inkomst vida därutöfver, en inkomst som efter all sannolikhet komme att befinna sig i stadigt stigande och som för långa tider skulle trygga statsverkets finansiella tillstånd. En större, vinstgifvande statsdomän är ur flere synpunkter ett önskemål, och såsom sådan kan ingenting vara lämpligare än landets skogar.

* * *

Den framställning, som här gifvits, har, begränsad af utrymmet som den varit, ty värr blifvit mycket knapphändig och fragmentarisk. Den torde dock hafva gifvit ett begrepp om, huru Sverige har att kämpa sin ekonomiska kamp under förhållanden, som i åtskilliga afseenden äro för detsamma egendomliga. Dess afskilda läge, dess stora ytvidd och dess långsträckta kuster, dess glesa befolkning och den säregna beskaffenheten af dess viktigaste inkomstkällor: allt detta ställer landet i en jämförelsevis ofördelaktig ställning. Verkningarna häraf synas dock till en viss grad kunna neutraliseras genom ett förståndigt ingripande från det allmännas sida. Skola vi då förkasta detta ingripande endast därför, att det *i regeln* icke anses vara lämpligt? Hafva vi rätt att förskjuta tanken därpå endast med en hänvisning till huru bra det går hos andra folk utan statens inblandning?

Flytta Sverige ner till Europas fastland, gif det en befolkning, 7 eller 8 gånger tätare än den det nu har, bygg ihop dess många små kuststäder till ett antal, som lämpligen svarar mot befolkningens fåtalighet, låt dess landtbruk sköta sig själft såsom i forna dagar utan inblandning af utländsk konkurrens, gif dess skogar en motståndskraft mot den enskilda vinningslystnaden, som de icke i sig själfva äga, — och statens ingripande i det enskilda näringslifvet blir ej behöfligt hos oss i större mått än hos andra nationer.

---

* Generaldirektör Lars Berg berättade vid sistlidna riksdag såsom ett exempel härpå, hurusom ett af våra största sågverksbolag under ett år utskeppat omkring 28,000 storverkstråd och därpå förlorat 30,000 kronor, "d. v. s. det skänkte utländingen skogens bästa alster och därtill 30,000 kronor i följd af öfverproduktion".

I. Fleodström.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Evolutionsläran och kristendomen.

HENRY DRUMMOND: *Människans utveckling.* Öfvers. från engelskan af O. H. Dumrath Stockholm, 1894*.

I en lyckönskningsskrifvelse till Darwin tillämpade åtskillige tyska lärde på denne store naturforskare de bekanta orden af den döende Faust: »Es kann die Spur von meinen Erdentagen nie in Æonen untergehn». Kraftigare än genom dessa ord kan knappast betonas det oerhörda inflytande Darwins teori om arternas uppkomst utöfvat och utöfvar på naturforskningen och på uppfattningen af naturen i allmänhet. Nyckeln till skapelsens gåta synes därigenom ändtligen vara funnen; en hel rad af framstående naturforskare ha med entusiasm gripit den och med den i hand gått till arbetet att under en gemensam lag, evolutionens, subsumera alla inom tillvarelsen verksamma krafter. Äfven historien har, som naturligt är, börjat betraktas och behandlas från den nya synpunkten och filosofien, ofta med förakt betraktad af den exakta forskningens män, och f. n. skjuten i bakgrunden som den är, har ej kunnat undgå att räkna med de faktorer, som från evolutionismen erbjudits eller påtvingats henne. Teologien har delvis kraftigt protesterat mot den materialism, som synes vara den oundvikliga konsekvensen af Darwinismen, men icke desto mindre har äfven hon i hennes nyare representanter rönt ett märkbart inflytande af den nya skolan. Detta uppenbarar sig framför allt i hennes behandling af den heliga historien, hvilken, äfven hon, inskjutes under evolutionens allt förklarande lag, hvarvid naturligtvis något rum för en gudomlig uppenbarelse i egentlig mening icke finns. Huru under sådana förhållanden uppfattningen af kristendomen måste gestalta sig, är lätt att inse. Om, såsom man väl måste antaga, evolutionen inom alla lifsområden, det sociala lika väl som det etiska och religiösa, långt ifrån är afslutad, så kan kristendomen svårligen blifva annat än ett visserligen betydelsefullt, men likväl endast ett moment, ett led i den oändliga kedjan och måste

* Ofvanstående uppsats var författad redan innan den svenska öfversättningen utkommit, och dess förf. utgår sålunda endast från det engelska originalet, *On the Ascent of Man.* Arbetet granskas i denna uppsats från teologisk synpunkt. Möjligen blir tidskriften i tillfälle att i ett följande häfte meddela ett yttrande om detsamma från mera filosofisk synpunkt. *Red.*

Digitized by Google

i sinom tid lämna rum för ett högre, som väl då torde visa sig stå i samma förhållande till kristendomen, som denna till hedendomen eller judendomen.

www.libtool.com.cn

Emellertid ha icke saknats röster, som påstått, att evolutionsläran, rätt fattad, långt ifrån att innebära någon fara för kristendomen, fastmera är ägnad att bekräfta den. Detta dock icke så att förstå, att den skulle fastslå den bokstafliga sanningen af vare sig den mosaiska skapelseberättelsen eller en hel del andra berättelser och framställningar i den h. skrift — med dem har hon i allmänhet intet att göra — men väl så, att kristendomen, med bevarande af dess karakter af uppenbarelse, kommer att framstå såsom spetsen af utvecklingen och så, att särskildt hans etiska innehåll från naturens sida får den mest fullständiga bekräftelse. Den naturforskare, som personligen stående på den kristna trons ståndpunkt och lifligt verksam för religiösa ändamål, framför alla andra har uppträdt för denna evolutionslärans öfverensstämmelse med kristendomen, är professorn vid universitetet i Edinburgh Henry Drummond. Redan förut känd äfven i vårt land genom några smärre skrifter, bland hvilka »Naturens lag inom andens värld» torde vara mest bekant, torde han i sitt senaste ofvan anförda arbete ha sagt allt hvad som från hans ståndpunkt kan sägas om och till försvar för den sak, till hvars målsman han gjort sig. Då hans bok delvis låter evolutionsläran framstå i en ny dager och utan tvifvel är värd ett närmare skärskådande torde en exposé af dess innehåll, åtföljd af några reflexioner icke sakna intresse.

Arbetet innehåller jämte ett kort företal en vidlyftig inledning, bestående af fyra afdelningar, af hvilka den första handlar om evolutionen i allmänhet (Evolution in general), den andra om den faktor, som felas i dess vanliga teorier (The missing factor in current theories), den tredje svarar på frågan, hvarföre evolutionsmetoden (för skapelsen) blef vald (Why was Evolution the method chosen?), och den fjärde har till öfverskrift: Evolution och sociologi (Evolution and Sociology). I den därpå följande hufvuddelen framställes i tio kapitel tillblifvelsen af kroppen (The Ascent of the body), kvarlefva (stommen) af föregående lägre utvecklingstillstånd i kroppen (The Scaffolding left in the body), afslutningen af kroppens utveckling (The Arrest of the body), gryende förnuft (The dawn of mind), språkets utveckling (The Evolution of language), kampen för (den egna) tillvaron (The Struggle for life), kampen för andras tillvaro (The Struggle for the life of others), huru en moder blef till (Evolution of a mother), huru en fader (Evolution of a father) och huru utvecklingen vänder sig inåt, den inre människans utveckling (Involution).

Jag vill försöka att först lämna en framställning af bokens innehåll för att sedan se till, om och i hvad mån författarens åskådning låter sig förena med kristendomen. Att den förra måste begränsas till hufvudtankarne, är naturligt. Det oaktadt torde den komma att synas alltför lång, i synnerhet som det svårligen skall lyckas mig att återgifva författarens liffulla stil. Så vidt möjligt vill jag dock låta förf. själf tala.

Digitized by Google

I.

www.libtool.com.cn

Vetenskapens sista i mångas ögon äfventyrliga produkt, det djärfvaste, hon någonsin försökt, är historien om människans tillblifvande. Denna den sista volymen af naturens historia har man vid slutet af vårt århundrade vågat öppna. Den mängd af monografier af utmärkte naturhistorici, som sett dagen, har dock ej förmått gifva, utan blott förbereda en sammanhängande konturteckning af det stora dramat. Den dag är emellertid förbi, då vetenskapen behöfde träda i skrankorna för sin behandling af människan såsom ett objekt för naturforskning. I själfva verket är ock människans tillblifvande ej blott det ädlaste problem för vetenskapligt studium, utan den praktiska innebörden af detta ämne står högre på vetandets lista än något annat.

Evolution är helt enkelt historia, historien om framsteg, ett gemensamt namn på historien om alla de utvecklingsskeden, genom hvilka världen har blifvit det hon är. Under alla de olika sätt, på hvilka denna historia blifvit eller kan blifva behandlad, förblir dess substans orubbad; fakta äro och förblifva fakta. Sekler skola måhända förflyta, innan historien är till fullo berättad, men konturerna till den skönjas redan klart nog.

Emellertid råder ännu ovisshet och vetenskaplig strid t. o. m. om, huru uppkomsten af arterna har ägt rum, och hvarje förståndig människa suspenderar tills vidare sitt omdöme så väl om denna punkt — den egentliga darwinismen — som angående faktorerna i och orsakerna till evolutionen i allmänhet. Evolutionsläran begär f. n. ingenting mer än att få blifva betraktad såsom en impulsiv teori. Men ehuru många af denna teoris detaljer ännu ligga i kritikens smältdegel, så har dock, för så vidt fråga är om teorien såsom sådan, allt hvad som hittills förekommit blott tjänat till att bekräfta dess styrka, dess värde och dess universalitet.

Ett misstag synes det ha varit, att man vid sökandet efter förklaring af tingens begynnelse icke börjat med slutet, med resultatet af utvecklingen, hvilket dock måste ske, om man skall kunna komma till klarhet öfver början. Naturalismens misstag har varit att söka förklara världen med utgångspunkt i atomerna, i stället för att utgå från människan, ty kan hon bringas inom evolutionens schema, så är därmed hela den öfriga världens plats därinom gifven. Och härvid måste man taga *hela* människan med, alla moraliska fakta och krafter äfvensom det moraliska medvetandet, så vidt det är verkligt.

En ödesdiger villfarelse, till hvilken Darwin indirekt har skuld, har varit och är, att man i principen: kampen för tillvaron, trott sig finna den yttersta grunden för gången af naturens utveckling. Att denna kamp varit en framstående aktor i detta drama är visst, men det gifves ock en annan faktor, lika betydande som denna, och det är *kampen för andras tillvaro*. Redan under utvecklingens tidiga stadier är dess medverkan uppenbar, under det att den vid världens senare progress under namn af altruism tillväller sig en makt, inför hvilken den tidigare kampen sjunker

Digitized by Google

till en obetydlighet. Nutritionen är basen för kampen för den egna tillvaron, reproduktionen åter för kampen för andras lif. Dessa båda funktioner löpa sin parallella gång (eller sin spiralgång, ty de slingra sig oupphörligt i hvarandra) från den första gryningen till lif och återfinnas på lifvets högsta stadier. Den första, nutritionsfunktionen, på hvilken kampen för eget lif beror, behöfver ingen förklaring. Efter som tiden går, antar den många skepnader, och i den moderna världen möter den oss under namn af krig och industri. Den andra, reproduktionen, ligger djupare under ytan. Det må tills vidare vara nog att säga, att den fysiologiska sidan af kampen för andras tillvaro redan mot slutet af djurriket så öfverskuggas af den psykiska och etiska, att det knappast är behöfligt att grundligare sysselsätta sig med den förra. Sympati, ömhet, osjälfviskhet och den långa rad af dygder, som uppkallar altruismen, är den direkta frukten af och det väsentliga bihanget till den reproduktiva processen. Redan inom den lägsta plantvärlden börjar moderskapets mödor och omsorger, och djurriket slutar med skapelsen af en varelse, hos hvilken denna funktion är fullkomnad till sitt högsta tänkbara uttryck. Endast darwinistiska fördomar och brist på fullständig undersökning har åstadkommit, att den stora etiska processen i kosmos icke i vetenskapen kommit till sin rätt. Man kan i själfva verket våga det påståendet, att moraliteten är det väsentliga resultatet af det kosmiska systemet och immoraliteten en biprodukt. Måhända äro dessa uttryck för starka, men hvad de afse är att påpeka, att den moraliska ordningen är en från begynnelsen fortlöpande linje, och att den har haft, så att säga, en basis i kosmos, på hvilken den likasom på ett gallerverk (trelliswork) klängt sig uppåt, till dess den hunnit spetsen. Därför att naturvetenskapen hittills icke kunnat erbjuda någon annan basis för lifvet än kampen för tillvaron, har den moderna filosofien slutat i agnosticism. Men såsom världen aldrig kunde ha existerat utan kampen för andras tillvaro, så sammanfalla också utvecklingens och altruismens vägar med hvarandra. Evolutionen är ingenting annat än kärlekens involution, uppenbarelsen af en oändlig Ande, det eviga lifvet, återvändande till sig själf.

Om evolutionen ingenting annat är än en skapelsemetod, hvarföre valdes denna utomordentliga väg för åstadkommande af världen? En skapelse *tout d'un coup* kunde ju ha fört till samma resultat. Det vanliga svaret på denna fråga är, att evolutionsmetoden är det oändligt ädlare schemat. När detta schema planlades, måste det ha förutsetts, att en tid skulle komma, då riktningen af evolutionen delvis skulle bestämmas af människan. Visserligen äro för hennes makt bestämda gränser dragna, men inom dessa äger hon ett stort välde. Hon bestämmer öfver det lägre lifvet, utrotar hvad hon behagar, förändrar och utvecklar; hennes urval träder i stället för det naturliga urvalet. Men icke blott detta. Hon finner sig vara vaktare och herre öfver sitt personliga öde och öfver sina medmänniskors. Genom af henne skapade institutioner, genom parlament, kyrkor, föreningar, skolor utstakar hon vägar till utveckling för sitt

Digitized by Google

land och sin tid. En mängd af de ädlaste män och kvinnor hängifva sig dagligen åt lösningen af problemet om människosläktets evolution, ja, under alla tider gifvas ej så få, hos hvilka altruismen kulminerar i utgifvandet af t. o. m. lifvet för andra. Hvem kommer nu dessa altruistiska evolutionister till hjälp? Ingen annan än naturen själf, hvilken, oaktadt hon anförtrott det fortsatta byggandet åt människorna, dock aldrig släppt själfva planen ur sin hand. Denna plan kan läras af det förflutna. Den kunskap, som vi behöfva för att med arkitektonisk följdriktighet komplettera naturens verk, ligger i naturen själf. När en affär öfverflyttas eller en kompanjon antages, uppvisas böckerna, affärens metod beskrifves och dess framtida utveckling utpekas. Så har ock skett med afseende på människans medvetna deltagande i evolutionen. Döljandet af hemligheten för henne skulle ha satt den blifvande evolutionen i fara; att förr än nu ha afslöjat den, skulle ha varit för tidigt. Kärlek måste komma före kunskapen, ty kunskapen är medel för kärleken och utan denna gagnlös. Men nu ha vi altruism nog i världen för att kunna begynna den nya eran, vi ha visdom nog till att dirigera den. — —

Af största betydelse för sociologien är observerandet och behjärtandet af det faktum, att kampen för andras lif (altruismen) lika väl som kampen för eget lif (egoismen) är en faktor i evolutionen. Man har hittills stannat vid den sistnämnda (darwinismen), och därföre har man förtviflat om en sund social utveckling. Ja, Huxley går så långt i sin misströstan om det läge, i hvilket darwinismen lämnar den mänskliga familjen, att han, om det icke gifves någon utveckling utöfver densamma, ville »hälsa ankomsten af någon vänlig komet, som kunde bortsopa hela affären». Annorlunda gestaltar sig saken, om man tager den andra faktorn med. Den borgen för både moralisk och social utveckling, hvilken man förgäfves söker i naturen, så länge man stannar vid den darwinistiska kampen för tillvaron, gifver sig själf, så snart man fattar i sikte kampen för andras tillvaro jämte den utveckling af omgifningen, som går pari passu med organismens egen utveckling. Med en omgifning, som vidgar sig och blir allt rikare, tills dess den innesluter — eller rättare *medvetet* innesluter — det gudomliga, och med människan, så utvecklande sig, att hon blir mer och mer medveten om, att det gudomliga finns där, och att det framför allt finns i henne själf, är allt behöfligt material och all möjlig säkerhet för en moralisk utveckling för handen. Intet af den visshet, religionen i detta hänseende gifver, omintetgöres eller minskas, därigenom att till den lägges naturens bekräftelse. Äfven en sådan sanktion, som anses ligga öfver naturen, måste vara rationell. Fastän i Comtes tanke en positiv religion icke är någon religion, så är dock en religion, som ej i någon mening är positiv, en omöjlighet. Och ehuru religionen måste hvila på tro, så gifves det dock skäl och grunder för tron, och det ej blott i förnuftet, utan ock i naturen själf. När evolutionen en gång har arbetat sig fram utmed sina stora naturliga gränslinjer, skall det visa sig, att den försett oss med allt hvad religionen antager, hvad filosofien kräf-

Digitized by Google

ver och hvad den exakta forskningen bevisar. Endast genom att bringa teologien i harmoni med naturen och på samma linje med vår öfriga kunskap, kunna de höga intressen, som hon har att bevara, bibehålla sin lifskraft i en vetenskaplig tidsålder. Det som först och främst är väsentligt för hvarje verksam religion är, att den öfverensstämmer med människan, och sedan, att den öfverensstämmer med naturen. Hvad den än må sanktionera, dess krafter få icke vara anormala, utan tvärtom en förstärkning och en högre potentiering af de krafter, hvilka från evighet ha skapat världens framåtskridande. En söndring här vid lag skulle omstörta förnuftet och tillintetgöra tron. Ingenting vinnes genom att påstå, »att den altruistiska utvecklingen, och det fördjupande och förmildrande af karakteren, som åtföljt den, är en direkt och egendomlig produkt af det religiösa systemet». Ty ingenting kan någonsin vinnas genom att ställa den ena hälften af naturen mot den andra eller det rationella mot det supra-rationella. Att påstå, det altruismen uteslutande är en produkt af religionen, det är att utestänga naturen från den moraliska och religionen från den förnuftiga ordningen. Om vetenskapen börjar att erkänna religionen, så måste religionen sluta med att erkänna vetenskapen. Ingen iakttagare af enkla fakta kan någonsin beröfva religionen hvad som tillkommer henne. Hon har under några få århundraden gjort mer för utvecklingen af altruismen än alla den geologiska tidens millioner. Men vi få ej heller beröfva naturen det henne tillhör. Vi få ej säga, att naturen under långa tidsåldrar spelade den förlorade sonens roll, och först i elfte stunden bättrade sig. Om naturen är Guds klädnad, så är den icke sömmad, utan virkad uppifrån och allt igenom. De, som i henne se stora luckor (och det ha vi alla gjort), sluta med att se dem fyllda. Vore dessa luckor väsentliga för någon teori, vare sig om universum eller om människan, så vore äfven fastslåendet af naturens enhet ett för högt pris för deras undanrödjande. Men den skenbara förlusten är endast vinning, och den skenbara vinsten vore en oersättlig förlust. Ty att spränga naturen sönder, är att förstöra förnuftet, och med det både Gud och människa.

* * *

Embryot till den blifvande människan begynner sitt lif i en enda enkel mikroskopisk cell, som i intet afseende skiljer sig ifrån den cell, från hvilken andra djur utgå. Vid en ännu aflägsnare period äro de tidigaste formerna för *allt* lefvande, vare sig plantor eller djur desamma. Utvecklingen sker, hvad de högre djuren och människan beträffar, medelst differentiering genom partition eller segmentation. Inom en kort tid har på denna väg den ursprungliga cellen växt till en oändlig mängd små celler. Det mänskliga embryots utveckling innefattar emellertid icke blott en tillsats af en mängd likartade celler, utan gestaltar sig såsom en organism med olika leder och mycket växlande funktioner. Det genomlöper för öfrigt alla det lägre lifvets stadier och antager därvid former,

Digitized by Google

som dels äro oss bekanta, dels tillhöra redan länge sedan försvunna varelser, af hvilka vi icke ha något minne. Och hvad sålunda sker med den individuella lifsutvecklingen, det har i stort skett med lifvet på jorden i allmänhet. Människoembryologien är en rekapitulation af några af hufvudkapitlen i världens naturhistoria. Samma utveckling, som nu äger rum under loppet af några veckor, har behöft tusentals år för att uppnå den höjd, som representeras af människan, eller, med andra ord, människan har till sin kroppsliga varelse samma ursprung, som alla andra, äfven de lägst stående varelserna. De lägre djuren hafva, hvart och ett på sina successiva stationer, stannat i sin utveckling, människan har fortsatt sin gång. Från likhet med fisken, fortskrider hennes embryo till likhet med reptilerna, därefter till likhet med mammalia för att slutligen framstå såsom människa. Alla lefvande varelser, eller allt hvad någonsin lefvat, äro förenade med hvarandra genom blodsband af olika närhet eller aflägsenhet, och hvarje nu existerande varelse har ett stamträd, som går tillbaka icke blott till tio eller hundra generationer, utan genom hela den geologiska tiden, sedan lif begynt på jorden. Studiet af evolutionen har uppenbarat för oss, att hvarje djur bär märken af sina förfäder, och det är nödsakadt att i sin egen utveckling uppvisa sin härstamning. De former, hvilka djuret under sitt fortskridande från ägget till full utbildning passerar, äro icke tillfälliga godtyckligheter, utan representera mer eller mindre noggrant, på ett mer eller mindre modifieradt sätt, de föregående successiva stadier, genom hvilka den nuvarande positionen så småningom uppnåtts. Människans evolution är således en gradpassering, och hon härstammar ej mera från apan än från hvarje annan lägre form af lif; hon har blott genomgått ett stadium, hvarunder hon mera liknat apan än något annat djur.

Att människan på evolutionens väg blifvit det hon är, framgår särskildt däraf, att i hennes kroppsbyggnad finnas talrika rester af organ, hvilka tillhöra varelser af lägre ordning. Så är, om eljest embryologien får anses såsom en ledsagare tillbaka till det förflutna, ingenting vissare, än att människans äldsta urfäder lefvat ett lif i vattnet, såsom ock under en viss period allt lif, som fanns, rörde sig i vattnet. Landtdjuren äro senare uppfinningar. Den varelse, som sedan blef människa, utvecklade sig ock allra först till en slags fisk. Det egentligt karakteristiska för fisken äro dess gälar och mot dem svarande fördjupningar eller små hål i nacken, vanligen täckta af ett slags lock (operculum). Dessa organ finnas ännu representerade i människans nacke, ja, hos somliga nyfödda barn äro t. o. m. dessa »hål» alldeles öppna, så att fluida, tagna i munnen, kunna passera igenom och sippra ut genom nacken. Då den blifvande människan sedan utvecklade sig till ett lif på det torra, öfvergingo dessa numera obehöfliga organ till öron, och det har understundom visat sig, att dessa hörselorgan hos människan haft sin plats halfvägs nedåt nacken, eller just där hvarest »hålen» skulle ha suttit, om de fått blifva kvar. Flere sådana lämningar af genomgångna stadier finnas hos oss, såsom rester

Digitized by Google

af svans med dess rörelsemuskler, närvaro af hår på kroppen m. m., hänvisande på en aplik form, hvilken småningom utvecklat sig till den nuvarande mänskliga gestalten. Med denna har människans kroppsliga evolution nått sitt kulmen. »På jorden skall aldrig uppkomma en högre varelse än människan.» Alla de orsaker, som drifvit fram utvecklingen till dess nuvarande höjd, ha nämligen upphört att existera. Den utveckling, som sedan lång tid tillbaka ägt rum, som pågår och framdeles kan komma att äga rum, består ej i fullkomnande af ännu bristfulla organ, utan att åstadkomma allt fullkomligare verktyg för dessa organ. Detta innebär en fara. I samma mån verktygen för hand och öga samt för förflyttning från det ena stället till det andra fullkomnas, försvagas de sinnen och lemmar, hvilka på detta sätt hafva delvis fått ställföreträdare. Däraf det faktum, att den civiliserade människan, hvad sinnenas skärpa, kroppsstyrka, härdighet m. m. angår är vilden underlägsen. Ja, den materiella delen af oss är i flera hänseenden rentaf reducerad till en symbol. Vår kropp frambringar ej längre energi, utan gör sig blott energi till godo; hon är endast ett verktyg, ett medium, en slags väderhane för den fysiska kraften. En uppgift för framtidens evolution måste det därför vara att förekomma kroppens degeneration under en viss tillbörlig punkt och att lyfta honom till en hans natur motsvarande verksamhetsgrad. — Såsom nu evolutionen i människroppen har erhållit sin afslutning, så har ock hela utvecklingsserien på jorden nått sitt mål. De djurslag, som finnas, utveckla sig ej mera till högre former; de ha hvar för sig nått fram dit de skulle komma. Civilisationen är således ej en utveckling, som har sitt ändamål i sig själf, den pekar alltid hän mot en fulländning, och när den vunnit den, så stannar den eller tar en annan högre väg. Det högre, som efterträdt den organiska evolutionen, är den intellektuella.

I fråga om medvetandets utveckling måste betonas, att ingen evolutionist har föregifvit eller kan föregifva sig vilja lösa gåtan om dess natur och yttersta ursprung. Lika litet som vetenskapen kan ta reda på lifvets ursprung, lika litet kan hon lyckas utforska källan till den underbara kraft, som heter medvetande, självmedvetande. Det är endast om dess *utveckling* det kan vara tal. För så vidt kunskap härom är möjlig gifves för vinnande af densamma endast fem källor. Den första är intelligensen hos ett litet barn, den andra dess beskaffenhet hos lägre djur, den tredje de materiella vittnena (flinta, vapen, lerkärl m. m.) om beskaffenheten af det primitiva förståndet, hvilka förvaras i våra museer, den fjärde är intelligensen hos en vilde och den femte språket.

Själslifvet hos ett litet barn utvecklar sig gradvis och i en bestämd ordning. Det är att betrakta såsom ett sig utvecklande embryo, och alldeles såsom kroppens embryo rekapitulerar den långa lifshistorien af alla de kroppar, som leda upp till detsamma, så skyndar detta långt subtilare embryo genom den tidiga barndomens hastigt tillryggalagda år uppför den psykiska skala, efter hvilken själslifvet sannolikt utvecklar sig. Hvarje fas af mental evolution hos ett barn representeras ock genom-

Digitized by Google

gående af något species af de lägre djuren, af idioter, eller af intelligensen hos någon ännu lefvande vilde.

Hvad åter djuren angår, så faller det numera ingen in att neka tillvaron af en viss intelligens hos dem. De själsrörelser, som hos dem förekomma, såsom fruktan, förvåning, tillgifvenhet m. m., återfinnas hos det lilla barnet i samma ordning, i hvilken de framträda hos djuren, och med undantag af de religiösa känslorna, det moraliska sinnet och perceptionen af det sublima, finns ingenting äfven i den mogne mannen, som ej i större eller mindre liflighet är representeradt inom djurriket. Naturligtvis kunna vi ej förstå, *huru* dessa rörelser och känslor finnas hos djuren eller hurudana deras förnimmelser äro, men *att* de finnas där, är tämligen säkert. Och ehuru människan har monopol på det rent rationella omdömet, så motsvara dock listorna på de intellektuella yttringarne hos människan och djuren i öfriga fall hvarandra, och om så är, hvarför skulle det mänskliga själslifvet på detta sätt i sin utveckling rekapitulera djurens psykiska lif, om ej någon vital länk förenade dem båda?

Öfvergå vi till den förhistoriska människan, så uppenbara de många relikerna från henne drag af en mycket låg intellektuell ståndpunkt, under det att en gradvis fortgående tillväxt af hennes förstånd och själslif förspörjes, och det i samma mån som vi nalkas vår tid. Det är evident, att människans civilisatoriska utveckling började med noll. Det har funnits tider i hvarje folks historia, då de enda hjälpmedel till de kroppsliga organen, som människan förstod att bruka, voro fältets stenar och skogens grenar, och ännu i dag gifvas stammar, hvilka ej ha kommit mycket längre. Klart synes det då vara, att människans intellektuella utveckling, i stort sedt, haft en långsam, graduell gryning, och att denna utveckling kan följas från ett tillstånd af ytterlig råhet till den högsta civilisation. Och härvid kunna vi ej undgå att märka, det utvecklingen af de högre intellektuella förmögenheterna gått jämna steg med det sociala framåtskridandet både som orsaker och konsekvenser.

Slutligen språket. Fråga vi efter orsaken därtill, att människan i intellektuell utveckling lämnat djuren långt efter sig, så blir svaret: det skedde i sammanhang med förvärfvandet af förmågan att uttrycka sig, eller genom talandet. Många djur hade hittat på en ofullkomlig form af denna förmåga, men människan ensam lyckades fullkomna den till en höjd, som medförde verklig vinst. Språket medförde tillfälle att öfva den lilla hjärna, hon hade, och med de oupphörligt nya tillfällen hon fann att öfva den, vann hon efter hand en rik utbildning af dess substans och ett fast kapital för rasen att hushålla med, förökadt som det måste blifva med hvarje af individen förvärfvad vinst. Om hon gjorde något, kunde hon *säga* det, om hon hade lärt något, kunde hon meddela det åt andra, om hon blef vis, dog hennes visdom icke med henne; den var placerad i mänskligheten andliga bank. Sålunda öfverlämnade den ene sin insikt till den andre. Lånet växte; räntan blef större och större. I kampen för tillvaron blef människans förstånd skärpt till en viss grad, men hade

Digitized by Google

hon ej lärt sig att tala, så skulle hon aldrig ha kunnat utveckla sig mycket utöfver djuret.

Men huru har språket utvecklat sig? Om evolutionen är det sätt, hvarpå skapelsen frambragts, så var språkförmågan ej någon plötsligt meddelad gåfva. Förr än människan kunnat utveckla sig till homo sapiens, måste hon en längre eller kortare tid ha varit homo alalus, och denna människa hade att bilda sina ord, och, begynnande med stumma tankar och oartikulerade ljud, bygga upp en språkkropp ord för ord, likasom kroppen blef byggd cell vid cell. Såsom barnet, innan det lärt att tala, med lifliga åtbörder och allehanda ljud tillkännagifver sina önskningar, och såsom vilda stammar än i dag till en stor del meddela sig med hvarandra genom uttrycksfulla gester, så har det från begynnelsen förhållit sig med människans sätt att uttrycka sig. Endast småningom har hon lärt sig talets svåra konst, hvarvid visserligen möjligheten att lära sig den var henne gifven, och hon tvangs efter hand till försöket att bilda ord, såsom uttryck för hvad hon ville, i det att teckenspråket, hvarmed hon tvifvelsutan började, visade sig gagnlöst, så snart det gällde att meddela sig på längre afstånd. Vi kunna antaga, att det första, som därvidlag förekom, var rop och hviskningar, hvilka antogo olika modifikationer, allt efter som de skulle uttrycka olika önskningar, en viss belägenhet m. m. För de henne omgifvande föremålen, i första hand djuren, fann hon på att bruka särskilda ljud, hvilka allt mer utbildades, så att de antogo karakteren af verkliga ord, och på detta sätt gick det under tidernas lopp framåt. Förutsättningen härför är naturligtvis, att människan utvecklat sig till en viss grad af intelligens, såsom å andra sidan, efter hvad redan är antydt, öfningen att tala återverkade på den intellektuella förmågan. Att ordförrådet under långa tider var obetydligt, förstås af sig själf, men då de sociala förhållandena började utbildas, och de första späda begynnelserna till civilisation framträdde, gick utvecklingen hastigare, och med den växande rikedomen af föreställningar och tankar, blef äfven språket bestämdare och rikare.

Äfven djuren, särskildt de högre, hafva ett slags språk, genom hvilket de kunna meddela sig med hvarandra. Hvarför ha nu t. ex. fåglarne, af hvilka flere tydligen ha ett språk, ej uppnått människans förståndsförmögenheter? Bägges urfäder voro ju säkerligen desamma. Vid en viss period måste de ha börjat gå olika vägar och sedan förblifvit för alltid åtskilda. Fåglarne togo en väg, de vertebrerade djuren en annan. De förra valde luften, de senare jorden till boningsort. Detta blef fatalt för fåglarne, ty deras lif i luften gjorde det omöjligt för dem att förvärfva sig det organ, som för den senare såsom människa framträdande varelsen blef af den väsentligaste betydelse, nämligen *handen*. Är det några varelser, som oupphörligen upptagas af kampen för tillvaron, så är det fåglarne, men just därföre att den del af kroppen, som hos människan blef hand, hos dem blef vingar, kunde de ej komma högre, än dit de kommit och nu äro.

Digitized by Google

Annorlunda med människan. Äfven för henne har kampen för tillvaron varit, såsom den ännu är, ett grundväsentligt, fastän icke det *enda* villkoret för evolutionen. Hon måste, naturligtvis först efter en ofantligt lång tid af utveckling, i början hafva framträdt såsom en i träd lefvande, aplik varelse. Af en eller annan orsak kom hon, som antagligen var kroppsligt svag, att begagna en trädgren såsom verktyg till försvar mot fiender. Då hon nödgades förflytta sig från det ena stället till det andra, begagnade hon käppen såsom stöd, i det hon försökte gå upprätt, och efter hand tvingades hon genom förhållandena att mer och mer fullkomna detta primitiva hjälpmedel; så uppkom klubban, spjutet. Så gick det steg för steg framåt. Människan lärde sig att bruka ej blott trädet, utan äfven stenen till allehanda ändamål. Köld och värme tvungo henne att inrätta sig efter dem med afseende på beklädnad och boning. Fadern till all industri är *hungern,* skaparen af civilisationen i dess tidigare former är kampen för lifvets uppehälle. I striden mot naturen för att vinna tillfredsställelse af sina materiella behof, fann människan efter hand *sig själf.* Det var denna strid, som bildade henne, kropp, förstånd, anlag och karakter; det var den, som gaf världen olika slag af människor, olika slag af kroppar, karakterer, anlag. Det som först åstadkom differentieringen af människorna är att finna inom geografiens och geologiens område, nämligen de faktorer, som behärska de förhållanden, under hvilka människorna på olika sätt utkämpa sin strid för lifvet. Denna strid är mycket mindre pinsam än den synes vara. Den är i sjelfva verket lifvet själft, som ju endast i form af sträfvan och verksamhet finnes till. Af denna strid följer för öfrigt, att endast de varelser, hvilka kämpa med den största framgången blifva bibehållna, under det att de mindre lyckliga försvinna. Detta är det »naturliga urvalet». Naturligtvis menas därmed icke, att den starkaste nödvändigt blir den öfverlefvande, utan den, som bäst svarar mot de honom omgifvande förhållandena. I den materiella världen beror sålunda öfverlefvandet på rikedom, hälsa och makt; i den moraliska världen vinner däremot den tåligaste, renaste och kärleksfullaste.

Den hela tillvarelsen behärskande striden för lifvet, har i den moderna världen, såsom förut är sagdt, tvenne hufvudformer: kriget och industrien. Jämte industrien och till en tid före den var kriget en fostermoder för civilisationen och en kraftig uppfostrare af människosläktet. Industrien är samma strid, blott i en annan form. Det torde komma en tid, då födoämnen på artificiell väg kunna beredas, och därmed fundamentalproblemet för allt lif — industriens — löst. Men ett bättre hopp än detta föreligger jämväl. En djupare kemi än den, som afser att i fysiskt afseende aflyfta bördan, förberedes den dag, då andens fordringar börja att täfla med, att neutralisera och supplera kroppens drifter. I mänskligheten hjärta har naturen nedlagt ett tillräckligt förråd härför. I jämförelse med kampen för andras tillvaro är kampen för det egna lifvet en öfvergående fas, och den förra är bestämd att intaga den senares plats.

Om denna kamp för andras lif är redan inledningsvis taladt. Den

Digitized by Google

är det fysiologiska namnet för etikens största ord: altruism, kärlek. Kampen för den egna tillvaron är självbevarelse, den för andra dessas bevarande, och bägge följas åt äfven i den fysiska naturen. Däri ligger en profetia om den dag, då kärleken skall gifva lifvet dess karakter. Kärleken — icke att förblanda med lidelsen — framträder redan på det lägre naturlifvets område i den självuppoffring för andra, som är dess väsen. Den enkla cell, som innesluter lifvet i dess första begynnelse, måste dela sig, det är uppoffra sitt slutna individuella lif för att rädda det. Med oändliga variationer i detalj fortgår denna självuppoffring inom växtvärlden, ända till dess den — hvarje art, hvarje växt — nått sin fulla utbildning, och hvarje sådan fullbildad växt lefver för andra. I sammanhang härmed står det underbara samarbete, som äger rum inom hela naturen, ifrån de lägst stående tingen till djurvärlden och människan. Naturen är så anlagd, att den ena varelsen måste tjäna den andra för att bägge skola få lefva. En alldeles isolerad individ finnes icke till; den som fullständigt afsöndrar sig från andra, måste dö; han har ingen framtid. Under ingen period var människan allena. Det finnes intet sådant ting i naturen som *en* man, lika litet som *ett* djur med undantag af de allra lägsta formerna. Differentieringen genom könsåtskillnaden betingar allt lefvandes existens. Intet af de bägge könen kan ensamt utföra de nödiga funktionerna; de måste arbeta gemensamt; association, inbördes hjälp, tillgifvenhet, allt saker, utan hvilka intet immaterielt, intet moraliskt sinnelag är möjligt, beror på detta förhållande. Och manlighet är en sak, och kvinnlighet en annan. Man och kvinna ha aldrig varit och skola aldrig blifva ett och detsamma. Och i följd af denna olikhet till anlag och gåfvor, har mannen hufvudsakligen fått kampen för tillvaron på sin lott, och kvinnan är det utvalda verktyget för utförandet af kampen för andras tillvaro. Den förre håller individualismen, den senare altruismen vid lif. Moderskapet är i själfva verket källan, modern till kärleken, kärleken såsom sådan, kärleken, framträdande i den försakelsefulla vården af barnet, i dess omsorg om arten, om släktets bevarande. Reproduktionen i och för sig, födandet af barn, uträttar ej detta. Vården om den lilla, hjälplösa varelsen måste omedelbart taga vid, och sålunda öfvergår reproduktionens mest fysiologiska akt till en etisk sådan. På hvilket stadium af det animala lifvet kampen för andras tillvaro öfvergår till altruism i etisk bemärkelse, är oväsentligt för konstaterandet af själfva faktum. För oss är det enda väsentliga det, att altruismen verkligen är där. Hvarje sak måste begynna någonstädes, och det gifves ingen sanning, som evolutionens arbete från hvarje ny lifsbegynnelse har tenderat att mera konstant uppenbara, än denna: »först det naturliga, sedan det andliga».

Det nämndes moderskapet. Det är ej för mycket att säga, att ett af den organiska naturens motiv har varit att frambringa mödrar. Målet för hela växt- och djurvärlden synes ha varit frambringandet af en familj, en sak som föranledt namnet mammalia, ett namn, hämtadt just från den omsorg om andra, som framträder hos denna klass af varelser. Ingen af

Digitized by Google

deras ungar kan föda sig själf; de måste söka modern, och modern kan ej annat än söka dem. Sedd från fysiologisk synpunkt kallas denna oemotståndliga makt laktation, från etisk synpunkt kärlek. Inom djurvärlden löses emellertid snart bandet emellan moder och barn. Icke så inom människosläktet. Då det första mänskliga barn föddes, inträdde i världen det som fattades för människans komplettering: en lärare i tillgifvenhet. Det må vara sant, att en moder lärer sitt barn, men i mycket djupare mening är det barnet, som lärer sin moder. Ömhet, mildhet, kärlek, omsorg, självuppoffring, dessa höga känslor, om ock såsom knoppar tillstädes inom det lägre skapelseområdet, utveckla sig i all sin skönhet först hos människan, hos människomodern. Den långa tid barnet är hänvisadt till modern är väl för bägge en lärotid i tillgifvenhet, dock framför allt för modern, af hvilken härvidlag kräfves tålamod, sympati, omsorgsfullhet och ömhet för hennes barn i en grad, som under vissa förhållanden nödgar henne att i bokstaflig mening offra sig för barnet. Från gammalt hafva vi hört, att »utan I blifven såsom barn, skolen I icke inkomma i himmelriket». Den nyaste vetenskapen lärer oss nu, — ehuru orden här hafva en mycket annan betydelse — att med mindre vi hade varit barn, så skulle det etiska fenomen, som förlänar uttrycket »himmelriket» hela dess innebörd, icke ha funnits till för oss. Utan de förhållanden, inom hvilka barndomen förer sitt lif, skulle uppenbarelsen af ett socialt lif hafva saknats i världens historia och därmed uppenbarelsen af sedlighet och religion.

Världen hade fått mödrar, men fäder funnos ännu icke. Under den långa process, hvars resultat modern blef, hade ännu ingenting inträffat, som rört eller angått mannen. Under det att naturen lyckades att frambringa en mänsklig moder, ett mänskligt barn, vandrade han ännu i skogen såsom en vilde, en själ, öfver hvilken ingen välsignelse hvilade. Icke desto mindre var tiden äfven för honom icke förspilld. Äfven han gick på sitt eget sätt i skolan och lärde de läxor, som en dag skulle uppenbara sin nödvändighet, och hvilkas inhämtande var af väsentlig betydelse för människosläktet. Förvärfvandet af de manliga dygderna är lika nödvändigt för den mänskliga karakteren, som de egenskaper, hvilka samla sig kring vaggan, och dessa robustare element — styrka, mod, manlighet, härdighet, självförtroende — kunde endast förvärfvas borta från de husliga omsorgerna. Emellertid hade naturen att inleda en lång och svår process för att reformera den vilde fadren och göra honom till en verklig mänsklig fader. I början var han, likasom fallet är bland mammalia, indifferent och måhända afvog mot sin afföda. Mellan honom och modern existerade ingenting, som kunde förtjäna namnet kärlek, och antagligen hade könen, likasom djuren, sin parningstid, efter hvilken mannen-vilden icke tog någon notis, vare sig om moder eller barn. Men då människans evolution nått en viss höjd och moderns omsorg om barnet en viss fullkomlighet, så att föräldrarne kunde vidtaga åtgärder till skydd mot köld och hunger, kunde gifva sina små kläder och bygga lador och visthus,

Digitized by Google

och det alltså ej var nödvändigt, att barnen föddes under det solen sken och frukten mognade, då började de första ansatserna till ett familjelif visa sig, och ett slags äktenskap kom till stånd. Däraf följde dock ej, att verklig kärlek förband man och kvinna. Ännu i dag är ömhet mellan makar hos flere folk, ja hos vissa lager af den civiliserade befolkningen, en sällsynt sak, och kvinnan hölls i ett slafviskt beroende af mannen. Barnet blef dock efter hand det band, som drog föräldrarne närmare hvarandra, och efter en lång tid möttes fader och moder i kärleken till det lilla barnet. Fadern blef dess och moderns beskyddare och försörjare, och i samma mån samlefnaden mellan honom och hustrun blef långvarigare, stadgades familjen och mannen blef införlifvad med den i samma mån han kände, att han i den hade en tillflykt och ett stöd. Han kunde nu ej heller vara en medlem af familjen och förblifva en ytterlig egoist, och då flere familjer efterhand förenade sig till en stam, blef nödvändigheten af en kontroll öfver det egna själfviska intresset mera tvingande. Dock fordrades alltid familjens enklare disciplin för åstadkommande af det altruistiska sinnelaget hos ett därför så obenäget sinne som mannens. Det välde öfver barnet, som redan modern utöfvat, blef i sin mån början till lag, men i fadern framträdde först den myndighet, som visste att göra sig gällande, och hans bifall eller missnöje blef afgörande för hvad som var godt eller hvad som var ondt. Detta blef begynnelsen till rätten, seder, godt uppförande och passande skick. Under många och långa öfvergångar, äfvensom flere deviationer kom slutligen den kristliga eran, under hvilken familjen blifvit en sluten helgedom, där odlingen af allt hvad som är heligt och skönt blef satt i gång. Från den tid, då familjen i människans historia började utföra sin funktion att framkalla kärlek, modern till all moralitet, fadern till all rättfärdighet, tar evolutionen en *etisk* riktning.

Det är en lika allmän som falsk mening i afseende på evolutionen, att den i sina senare faser skulle ha sin egentliga källa i eller vara blott konsekvenser af begynnelsen. Hvarken roten af en växt eller jorden vid hvilken den är fästad, äga i sig betingelserna för växten, för allt det som utgör växtens väsen. Roten är något helt annat än växten, och jorden desslikes. Rot och träd, bortsedt från frösäden, få sin förklaring icke af hvarandra, icke heller af något hos dem själfva, utan hufvudsakligen från något, som är utom dem. Evolutionens hemlighet ligger med ett ord i *omgifningen,* i det eller de förhållanden eller element, hvari allting lefver, rörer sig och har sin varelse. Och härvid är att märka, att omgifningen ej blott är den förnämsta faktorn i utvecklingen, utan att omgifningen själf höjer sig vid eller håller jämna steg med den fortskridande processen af hvilken lifsutveckling som helst. Såsom vid hvarje steg en bergvandrare tar uppåt, hans omgifning med nödvändighet ändrar sig, luften blir allt renare, och dess reaktion på hans kropp blir en annan i samma mån han stiger högre och högre, horisonten blir allt vidsträcktare, den nedre världen försvinner för hans blick och han, sedan han

Digitized by Google

genomvandrat snöns och dimmans regioner och nu ändtligen nått bergets spets, ser den öfver honom strålande solen, så förhåller det sig ock med evolutionen. Intet af de ting bergvandraren under sitt uppstigande mött, har under tiden kommit till, han har ej heller själf frambragt dem, de lågo än mindre potentiellt i bergets fot; det som händt, är helt enkelt det, att han mött dem, somliga för första gången, andra, ehuru förut kända, hafva nu inträngt i hans varelse i sådant fullmått eller till hvarandra intagit så olika relationer, att äfven de blifvit i praktiskt hänseende nya. Sammalunda har människan icke i följd af någon i henne inneboende tendens till framåtskridande, ej heller genom någon i den protoplasmatiska cellen inneboende energi, som efterhand framträdde, utan genom processens underhållande och stärkande utifrån nått allt högre ståndpunkter och från den rent sinnliga världen vid bergets fot vandrat uppåt med förädlade och förädlande förmögenheter till dess hon fick se den andliga solen. Men hvari består den omgifning, som betingar utvecklingen i social och etisk-religiös riktning? I alla de ting, personer, inflytanden och krafter, med hvilka människan vid hvarje grad af progressen kommer i korrespondens. Och i samma mån förmågan att fatta dem vinnes, infinna sig de sociala, moraliska och religiösa krafterna och begära inträde. Den yttersta källan till dessa krafter är visserligen ingen annan än den, från hvilken allt i världen kommer, men det faktum, att de högre principerna komma af samma omgifning, som den växten har, innebär dock ej, att de äro de samma som inträda i växten. I denna äro de fysiska, i människan andliga. Skillnaden mellan de båda krafterna ligger således icke inom dem själfva, utan beror på de varelser, inom hvilka de komma till verksamhet. Och för öfrigt, äro vi, när allt kommer omkring, säkra på, att det, som vi kalla den fysiska världen, verkligen är en fysisk värld? Termen »materiell värld» är missvisande. Världen är en andlig värld, endast tagande de materiella krafterna i tjänst för sina ändamål. Denna synliga värld har blifvit utformad af en *intelligens, som residerar i det osynliga*. Om evolutionen är Guds metod att skapa, så är det tydligt, att skapelsen ej förlorar något af sin gudomlighet, därigenom att den kommit till på evolutionens väg. Det är litet förstånd i att kalla allt som vi kunna begripa för naturligt, men det för oss okända för gudomligt, alldeles såsom vår okunnighet om en sak vore ett kännemärke på dess gudomlighet. För somliga människor är Gud till endast för att fylla luckorna i vår kunskap, men om de aldrig bli fyllda, är då Gud till endast i världens oordning? Att vilja reservera åt Gud vissa punkter för omedelbart ingripande, är att virtuellt utestänga Gud från återstoden af processen. Om Gud endast periodvis framträder, försvinner han ock periodvis. Idéen om en immanent Gud, evolutionens Gud, är ofantligt mycket högre än den gamla teologiens tillfälligtvis undergörande Gud. Det dagliga undret af en blomma, af stjärnornas gång, uppehållandet och regerandet af denna stora af lif sprittande värld kräfver en ledande vilja likaväl som skapandet af atomerna vid alltings begynnelse. Men evolutionens under finna vi dock ej i dess

Digitized by Google

process utan i dess resultat, kärleken. Evolutionen är ej en materiell progress; materien kan icke fortskrida. Den är en progress i andligt afseende, i det som är gränslöst, i det som är mest humant, mest förnuftigt, mest gudomligt. Evolutionen är uppenbarelse, det fenomenala uttrycket för det gudomliga. Och det finnes ej blott en grund för hoppet, att det gudomliga, att en uppenbarelse i högsta sanning, en religion, som öfverensstämmer med människans hela förflutna, som är ett med naturen och med en verksam tro, hvilken vetenskapen skall kunna acceptera, skall gifvas oss, den finnes redan, denna religion, och det är kristendomen. Evolution och kristendom ha samma upphofsman, samma ändamål och samma ande. En religion, som är kärlek, och en natur, som är kärlek, kunna endast vara ett.

www.libtool.com.cn

II.

Den framställning af evolutionsläran, hvars grunddrag ofvanföre äro angifna, innehåller dels något nytt, något som andra förfäktare af evolutionsläran icke uppmärksammat, dels betonar den bestämdare än förut skett vissa ganska viktiga moment, hvilka äro ägnade att befria evolutionismen från de drag af krass materialism, för hvilka den ej utan skäl anklagats. Det nya är det med liflighet och kraft framhållna faktum, att icke kampen för den egna tillvaron och det därvid förknippade »naturliga urvalet» varit och äro de enda betingelserna för utvecklingen, utan att äfven kampen för andras tillvaro är en lika, ja en *mera* verksam faktor därvidlag. Det som visserligen icke rent af förnekas af evolutionsmännen, men af dem alldeles så godt som förbises, men som af Drummond uttryckligen betonas, är, att bakom den fenomenala världen och bärande och ledande den ligger en intelligens af oändlig vishet och makt, såsom ock att evolutionen i och med människan nått sin kulmen, och att, så snart människan hade höjt sig till förnuftighet, evolutionen tog en social och etisk riktning. Att den kunde detta beror, enligt Drummonds mening, därpå, att sedlighet och religion härstamma från samma källa, som alla andra krafter, nämligen naturen, och att dessa naturliga krafter förändra karakter eller verkningssätt alltefter de varelsers art och beskaffenhet, i hvilka de vinna inträde. Så kunna samma krafter, hvilka i växtvärlden producera, låt oss säga alkohol, i människan öfvergå till etiskt verksamma krafter. Då förf. i kristendomen ser religionens härligaste blomma, hvilken aldrig kan öfverträffas, antyder han, att äfven den religiösa evolutionen nått sin höjdpunkt, hvarjämte af hans sätt att tala om kristendomen framgår, att hans evolutionslära ej hindrar honom från att hafva en varm religiös tro. Fråga är dock, om denna lära i sina nödvändiga konsekvenser låter sig förena med kristendomen, sådan den är historiskt gifven. Innan jag emellertid öfvergår till denna sida af saken, må det tillåtas mig att påpeka några af de svårigheter evolutionsläran såsom sådan erbjuder.

Digitized by Google

Arternas föränderlighet synes Darwin ha bevisat, och efter Agassiz' död har ingen vetenskapsman framträdt, som tagit den motsatta åsikten i försvar*. Dock kan sättas i fråga, huruvida denna föränderlighet är alldeles obegränsad. Väl har man från den föränderlighet, som man varit i tillfälle att iakttaga, slutat att så måste förhålla sig, men är denna slutsats fullkomligt berättigad och säker? Inom många, ja de allra flesta serier af det organiska lifvet saknas länkar mellan den ena och den andra arten, och det är likväl på tillvaron af sådana öfvergångsformer, som hela teorien hvilar. Det torde behöfvas lång tid och många fynd, innan man kan på ett tillfredsställande sätt förklara blott en del af dessa luckor, och förr än detta sker, har man skäl att förhålla sig något skeptiskt gentemot påståendet om arternas *obegränsade* föränderlighet. I sammanhang därmed är det ej ur vägen att eftersinna, huruvida alla varelser skola, såsom Darwin antog, anses härstamma från fyra eller fem urfäder, och att »skaparen inblåst lif i några få djurformer eller i en enda», eller om man t. ex. med Hæckel skall antaga, att kristallen är ursprunget till hela djur- och växtvärlden. Darwins mening synes i själfva verket *icke* innebära satsen om den obegränsade föränderligheten, ty då han talar om en *lifsmeddelelse* åt en eller flere *djur*former, så synes däraf följa, att dessa former med det lif, som för dem är egendomligt, icke kan hafva uppkommit ur växtvärlden. Hæckels åsikt är tvifvelsutan strängt konsekvent från evolutionslärans synpunkt, men denna konsekvens sönderbryter genom sin påtagliga orimlighet hela systemet.

Något tveksam måste man ock stanna inför satsen, att människoembryots beskaffenhet och utveckling hänvisar på en mängd olika lägre tillvarelseformer, som människan *måste* ha genomlefvat, innan hon blef det hon nu är. Hon skall ha genomgått fiskens, reptilens o. s. v. lifs-

* Denna uppgift må det tillåtas mig att beriktiga. Sedan min uppsats var lämnad till utgifvaren af denna tidskrift fick jag i Allgemeine Ev. Luth. Kirchenzeitung N:o 46 för 1894 läsa ett meddelande om följande yttrande af Virchow på den senaste antropologiska kongressen i Innspruch.

"Darwin själf afhöll sig i början att speciellt på människan tillämpa den i hans arbete om arternas ursprung framställda evolutionsläran. Man har mycket forskat angående denna fråga. Man har sökt lösa den på spekulationens väg och har så kommit till apteorien. Man hade lika snart kunnat komma till fårteorien."

Apteorien har enligt Virchow åstadkommit mycken skada i antropologien. Den n. v. antropologien sysselsätter sig mycket litet med denna sedan 25 år så mycket afhandlade fråga. Man måste ta i tu med den aktuella världen, och då kommer man till en rasfråga. Om det är möjligt att en färgad stam kan framgå ur en icke-färgad, är omöjligt att positivt bevisa. Förekommer något sådant hos en enskild individ, så betraktar man det såsom en patologisk händelse. *V. tror, att en metaplasi (ombildning ur en art till en annan) omöjligen kan inträda utan anomali*†. Att anomalien kan vara ärftlig inom en familj, lärer etiologien. Inträffar detta i en familj, så kommer man till ärftlig variation, och genom multiplikation kommer man till rasen. "Vi veta att tillbakaslag kunna inträda (atavismus). Där vi finna atavism, måste man emellertid uppkasta den frågan, om icke denna atavism är ett bevis därpå, att rasen har uppstått ur ett sålunda artadt lefnadsförhållande. Öfver en stams härkomst kan man icke med säkerhet bestämma någonting."

† Kurs. af mig.

Digitized by Google

former, innan hon efter en oändligt lång tid kunnat uppnå en aplik existens, och sedan, huru många sekler har hon ej behöft för att hinna från detta rent djuriska tillstånd till värdigheten af homo sapiens! Mot detta, man kan väl säga, svindlande antagande, tyckes en omständighet som Drummond anför, men hvilken han knapphändigt affärdar, tala. Likasom i människans fysiska byggnad skola finnas rudimenter af organ, som tillhöra ännu lefvande djur, så skall människoembryot under sin utveckling också förete egendomligheter, hvilka ej kunna vara annat än rester af genomgångna lifsformer, af hvilka man dock, hittills åtminstone, ej kunnat upptäcka minsta spår. Drummond slutar däraf, att dessa lifsformer någon gång måste ha existerat, och att människan har genomgått dem. Men är det så säkert, att naturen nödvändigt måste ha följt och följa den marschruta, som nutidens vetenskapsmän för att vinna stöd för sina hypoteser utstaka för henne? Trots det ljus naturvetenskapen spridt inom en en del af området för dess forskning, hvilar ännu ett djupt dunkel öfver naturens vägar, och till dessa vägars början tränger ingen dödlig blick. Och *om* nu de där lifsformerna, af hvilka spår skola finnas i människans embryo, aldrig självständigt existerat — en sak som är minst lika sannolik som det motsatta antagandet — då vacklar hela byggnaden. Ty lika väl som embryot kan ha bestämningar, som *icke* härflyta af en rekapitulation af någon af människan under hennes evolution genomlefvad tillvaro, kunna de likheter, som människans embryo företer med djurens, äfvensom de hos henne befintliga rudimenterna af organ, som ännu lefvande djur äga, förefinnas, *utan* att däraf med nödvändighet följer, att människan en gång måste ha genomgått dessa djurformer. Hela denna teori är en hypotes, hvilken, tills vidare åtminstone, måste anses mycket osäker.

Det är i allmänhet förenadt med risk att utsäga någonting bestämdt om saker eller tilldragelser, hvilka ligga långt bakom all erfarenhet, och vetenskapen, som träffar på nya och allt djupare gåtor angående sådant, som dagligen kan iakttagas, bör vara försiktig i sitt bedömande af det som döljer sig undan hvarje observation. När därtill kommer, att biologien, som för sina hypoteser behöfver en tidrymd, som tanken knappast kan fatta, mötes af allvarliga gensägelser från andra vetenskaper, särskildt matematiken, så borde hon åter och åter revidera sina påståenden, innan hon framställer dem såsom vetenskapligt bevisade. Jag tillåter mig att i afseende härpå ordagrant återgifva en del af det tal, som lord Salisbury för kort tid sedan höll i Oxford inför »British Association for the Advencement of Science», sådant talet i öfversättning stått att läsa i tidningen Vårt Land.

»Lord Kelvin var, tror jag, den förste, som påpekade, att den tidslängd, som darwinismens försvarare fordra för fullbordandet af de processer de tänkt sig, icke var möjlig, utan att man antog helt andra naturlagar än de, hvilka vi känna till. Hans åsikt var icke blott baserad på grundliga mekaniska beräkningar, utan den var så klar, att hvilken lekman som helst kunde begripa den. Åsidosättande de argument, som

Digitized by Google

kunna hämtas från motståndet af de strömningar, hvilka måste öfvergå all mänsklig föreställningsförmåga, kräfver hans argumentation, hvilken stödjer sig på lagarne för afsvalning, ringa vetenskaplig underbyggnad för att blifva förstådd. Hvar och en vet att varma kroppar svalna, och att svalningen sker hastigare eller långsammare allt efter kropparnes olika sammansättning. På grund af förökningen af värmegraden, ju längre man tränger ned i jorden, är det tydligt, att jorden håller på att afsvalna, och vi känna genom experiment inom vissa gränser, efter hvilken lag dess substans (de ämnen af hvilka den är sammansatt) afsvalnar. Däraf följer, att vi approximativt kunna beräkna, huru varmt det var för så och så många millioner år sedan. Nu är det visst att på en tid, då på jordens yta var 50 grader F. varmare än det nu är, kunde intet lif finnas på vår planet, och därföre kunna vi utan svårighet fixera en tidpunkt, före hvilken organiskt lif icke kan hafva existerat på jorden. Stödjande sig på detta åskådningssätt, begränsade lord Kelvin tiden för det organiska lifvet på vår planet till 100 millioner år, och professor Tait nedsatte dessa 100 millioner till 10. Men å andra sidan stå geologernas och biologernas fordringar. Länge innestängda inom folkkronologiens trånga gränser hafva de muntert tumlat om i sin unga frihet. De hafva slösat med sina millioner år såsom en slösaktig arftagare, hvilken genom extravaganser håller sig skadelös för sin ungdoms försakelser. Men det kan icke bestridas, att deras teori kräfver detta spelrum. Om vi tänka på de vidsträckta afstånd, öfver hvilka Darwin förer oss, från tiden för manetens uppkomst på urstranden till tiden för människans uppträdande, sådan vi nu känna henne; om vi betänka, att den ofantliga förändring, som behöfves för att transformera den ena arten i en annan, är åstadkommen af en rad generationer, af hvilka hvar och en fortskrider genom en ringa variation af sin företrädares lifsform, och om vi än vidare besinna, att dessa successiva förändringar äro så små, att under loppet af vår historiska period, låt oss säga 3,000 år, denna progressiva variation ej avancerat ett enda märkbart steg hvad beträffar människan och de djur och växter, hvilka vi känna till, så måste vi medgifva, att för en så vidsträckt kädja af förändringar, hvars kortaste länk är längre än vår kända historia, biologerna ej komma med någon orimlighet, då de fordra åtminstone många hundra millioner år för fullbordandet af dessa förvånande processer. Om nu matematikerna ha rätt, kunna biologerna ej få hvad de begära. Om för riktigheten af de senares teori organiskt lif måste ha existerat på jorden för mer än 100 millioner år sedan, måste det vid då rådande temperatur ha existerat i gasform. Maneten skulle ha varit upplöst i ånga, långt innan han hade en chance att åstadkomma en fördelaktig variation, som skulle göra honom till människosläktets stamfader. Jag finner af ett föredrag af en af mina mest framstående företrädare på presidentstolen, sir Archibald Geikie, att striden ännu är i full gång. Matematikerna hålla envist fast vid sina siffror, och biologerna äro alldeles säkra på, att matematikerna begått ett misstag. Jag vill icke blanda

www.liuool.com.cn

Digitized by Google

mig i denna strid, men innan den är afgjord, må det tillåtas lekmannen att uttala ett 'icke bevisadt' öfver de långt gående påståenden, som Darwins skola framkallat.»

www.libtool.com.cn

I det följande visar lord Salisbury med stöd af förklaringar af en framstående darwinist, hvilka oerhörda svårigheter antagandet af det naturliga urvalet, såsom princip för förklaring af arternas metamorfoser, har med sig, och han slutar med att anföra följande ord af lord Kelvin, hvilka han upptager såsom uttryck för sin egen åsikt: »Jag har alltid känt, att hypotesen om det naturliga urvalet icke är evolutionens sanna teori, om någon evolution ägt rum. Jag känner mig djupt öfvertygad om, att tanken på en förnuftig ledning har alldeles för mycket lämnats å sido i de nyaste zoologiska spekulationerna. Otvetydiga bevis på en förnuftig och kärleksfull ordning finnas rundt omkring oss, och om än svårigheter, såväl metafysiska som andra, vända vår uppmärksamhet från densamma, så återkomma de dock med oemotståndlig styrka och visa oss genom naturen en fri viljas inflytande samt lära oss, att allt lefvande beror af en evig skapare och uppehållare.» (Forts.)

Carl Norrby.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Om hypnotism och suggestion.

Då för några år sedan man först började höra talas om hypnotismen, särskildt tack vare en del franska läkares gjorda nya upptäckter, voro visserligen de ytterst fantastiska föreställningar, som fordom förbundos med talet om den *animala magnetismen,* en öfvervunnen ståndpunkt. Men länge vidlåddes dock åsikten om hypnotismens betydelse af en rest af fantasteri. Man betraktade det hypnotiska tillståndet såsom något mot psykologiens och fysiologiens allmänna lagar stridande och de på dess område gjorda upptäckterna därför såsom en inblick i en helt ny värld, där man väntade sig de underbaraste upptäckter, ja kanske lösningen af lifvets och dödens stora gåta.

Nu har man visserligen hunnit vänja sig vid de hypnotiska fakta, då äfven en och annan svensk läkare börjat i ej ringa utsträckning begagna sig af *hypnosen* såsom terapevtiskt medel. Men så mycket står dock kvar ännu af det gamla föreställningssättet, att mången fortfarande betraktar hypnotismen mera såsom en trossak, än något som kan inrangeras inom den oomtvistliga erfarenhetsvetenskapen. Fortfarande kan man så få höra den ene säga, att han »tror på» hypnotismen, den andre, att han »icke tror på» den.

Egentligen är detta uttryckssätt lika orimligt, som om man talade om att »tro på» eller »icke tro på» astronomien. Det korrekta uttrycket lyder: »jag känner till astronomien» eller »jag är okunnig i astronomi». På samma sätt borde man ock uttrycka sig gent emot hypnotismen.

Genom de sista årens vetenskapliga studier af hypnotismen har man nämligen ganska fullständigt lyckats inrangera de hypnotiska företeelserna under de allmänna psykologiska och naturvetenskapliga lagarna. Framför allt är det Nancy-skolans båda mästare Liébault och Bernheim, som härvid gått banbrytande i spetsen. Så ha åtskilliga tyska forskare lämnat sina viktiga bidrag, bl. a. i den af J. Grossmann utgifna *Zeitschrift für Hypnotismus.* Den ryktbare nervläkaren i Wien, professor v. Krafft-Ebing har skänkt sin auktoritet åt den så småningom utbildade teorien. Från psykologisk synpunkt har framför allt Wilhelm Wundt, den moderna fysiologiska psykologiens hufvudman, genom sin kritik bidragit att befria teorien från dess fantastiska utväxter.

Digitized by Google

Den allmänna åsikt, som de mest kompetente sålunda småningom arbetat sig fram till, ha vi ingenstädes sett så förträffligt framställd i populär form, som i en broschyr, som nyligen utgifvits af specialisten för nervsjukdomar och för hypnotisk behandling doktor Max Hirsch i Berlin under titeln »*Der Hypnotismus und seine Heilwirkung*. Ein Wort zur Aufklärung» (Berlin, H. Brieger 1895).

Af denna på en gång enkelt lättfattliga och vetenskapligt oantastliga framställning skola vi därför här meddela i öfversättning den del, hvari författaren framställer den allmänna teorien om *hypnotismen och suggestionen,* — sparande till ett följande nummer af tidskriften fortsättningen, som handlar om dessas användning i läkekonstens tjänst.

Efter några inledande ord, som det torde vara öfverflödigt att här återgifva, börjar författaren på följande sätt sin framställning, som han gifvit formen af ett populärt föredrag inför fingerade åhörare.

* * *

Innan jag går att behandla mitt egentliga ämne, är det nödvändigt att erinra om, huru kraftigt det inflytande kan vara, som föreställningar utöfva på människokroppen. Vi tänka först på blodomloppet; då rubbningar uppstå däri, har man ofta nog att tillskrifva dessa rent psykiska orsaker. Rädsla, ångest, förskräckelse jaga blodet från ens ansikte, blygseln drifver dess bölja fram däri. Man finner häraf, att en föreställning är i stånd att utöfva inverkan på blodmängden i enskilda blodkärl: i ena fallet att tömma, i andra att fylla dem. — Vidare erinrar jag om, att genom vissa föreställningar kunna störingar framkallas i rörelseförmågan, d. v. s. i musklernas normala förrättning: man kan genom ett anfall af förskräckelse blifva lam. Särskildt är det körtlarne, som röna inverkan af föreställningarna. Sålunda är det ju välbekant, hurusom t. ex. tårkörtlarne ofta kunna genom föreställningar, de må nu vara utaf smärtsam eller glad natur, försättas i en i hög grad ökad verksamhet. — Än vidare erinrar jag om det kända sakförhållandet, att om vi sitta till bords i ett trefligt sällskap eller vid vårt bord se kärkomne gäster, vi merendels hafva vida bättre matlust, än om vi sitta ensamme vid vår måltid. Detta har sin grund däri, att matsmältningskörtlarne komma i lifligare verksamhet till följd af de uppfriskande föreställningarna, hvarigenom å ena sidan matlusten lifvas, å andra sidan matsmältningen försiggår bättre än vanligt. Förutom de körtlar, som stå till matsmältningens tjänst, hafva spottkörtlarne ofta yttre intryck att tacka för en ökad utveckling af sin verksamhet. Det är ej utan skäl man säger, att det kan vattnas en i munnen, då man hör någon annan omtala en läcker måltid. — Till sist vill jag ock erinra därom, att vissa andra själsfunktioner, synnerligast sinnesrörelser eller affekter, utöfva ett det mest envisa inflytande på vår muskulatur och i synnerhet ansiktsmusklerna. Vi veta, att man ofta nog af ansiktsuttrycket, m. a. o. af vissa ansiktsmusklers sammandragning, kan sluta till en per-

Digitized by Google

sons själsstämning i olika ögonblick. Om dylika föranledande orsaker, såsom t. ex. häftiga sinnesrörelser, svåra bekymmer, ofta återkomma, så får ansiktet för längre tid ett förändradt karakteristiskt utseende, hvarför man ock med fullt fog kan kalla ansiktet själens spegel.

För den sorts inflytanden, jag nu omnämnt, af psykiska orsaker äro alla våra organer utsatta. Det skulle emellertid föra för långt in på det speciellt medicinska området, om jag skulle gå djupare in härpå. Det sagda, som är hämtadt ur den hvardagliga erfarenheten, torde vara tillräckligt för att bilda sig ett omdöme om den starka växelverkan, som äger rum mellan själ och kropp.

Den moderna medicinska skola, som jag helt kort skulle vilja kalla den psykologiska, har tagit just dessa erfarenhetsrön till utgångspunkt. Hon har sagt till sig själf: om det är möjligt, att sådana föreställningar för enskilda olika tillfällen mäkta framkalla dylika förändringar inom vårt kroppssystem, så är det ock troligt, att föreställningar, dem vi valt med varsamhet samt med ett visst mål i sikte, och dem vi sedan bibringa en person, skola hafva till följd ett mäktigt inflytande på samma persons hela organism. Denna tankegång har till fullo bekräftats.

Troligen hafva vi litet hvar hört talas om eller måhända till och med med egna ögon sett, huru det förhåller sig med en sjuk, då läkaren inträder i sjukrummet, eller då den sjuke hör, att doktorns vagn håller utanför porten: patienten tycker genast, att han mår bättre och försättes i förhoppningsfull sinnesstämning. En person, som, plågad af den rysligaste tandvärk, stannat utanför tandläkarens dörr, blir plötsligt kvitt sina plågor. Detta är något, som vi dagligen kunna iakttaga, och som finner sin förklaring däri, att den i dessa fall hos patienten uppdykande föreställningen: »nu skall jag snart få hjälp» fördelaktigt återverkar på kroppens befinnande. Af ännu fördelaktigare verkan är det inflytande, som en läkare, till hvilken en patient med fullt förtroende sluter sig, direkt utöfvar på patienten. Kan läkaren, sedan han verkställt sin undersökning, meddela patienten, att det bara är fråga om en obetydlig åkomma, som snart skall gå öfver, så har merendels en dylik lugnande underrättelse det goda med sig, att patienten strax känner sig bättre. Ja, det händer till och med, och det ej så sällan, att — särskildt i fråga om nervösa lidanden — det onda börjar försvinna omedelbart efter det den sjuke hört ett dylikt utlåtande af läkaren. Allt detta vet man af gammalt. Läkarne hafva länge haft klart för sig, af hvilken vikt deras utslag äro för patienternas så kropps- som själsbefinnande. Men någon egentlig metod, fotad på dessa grunder, har ej förr än under de senaste åren blifvit framställd. Denna metod är det psykiska behandlingssättet (psykoterapi) eller suggestionsterapien.

* * *

Digitized by Google

Må det här tillåtas mig att med några ord förklara begreppet suggestion — ett för vår framställning synnerligen viktigt begrepp.

Att *suggerera* är detsamma som att »utöfva inverkan». Suggestionen går så till, att man bibringar eller väcker hos en person någon föreställning. — Sålunda skulle man t. ex. kunna betrakta hvarje öfvertalning som en suggestion. Vidare beror hela vårt *uppfostringssystem* på suggestioner, hvilka barnet mottager af föräldrarne. Barnets hjärna mottager ganska lätt föreställningar, hvilka ingifvas i enkom afpassad form, och rättar sig i sina handlingar därefter. En utomordentligt framstående roll spelar suggestionen vidare i *det offentliga, politiska och sociala lifvet.* Alla store statsmän, alla talare utöfva genom sina suggestioner ett mäktigt inflytande, så att hopen ofta tvingas att blindt följa sina ledare. Inom *affärslifvet* se vi suggestionen likaledes utöfva sin makt. Huru kommer det sig, att den eller den köpmannen får vida större afsättning för sina varor än en annan, änskönt den förres varor visst icke äro i kvalitet öfverlägsna den senares? Jo, det kommer sig ofta däraf, att den förre förstår bättre använda suggestion, d. v. s. förstår att så inverka på allmänheten, att denna anser hans varor vida bättre och mera värda sitt pris än den andres, hvilken är mindre hemmastadd i konsten att umgås med suggestionen.

De områden, där suggestionen på det intensivaste sätt verkar, äro likväl vår egen kropp och vår egen själ. Detta är en iakttagelse, som vi, förutom på det rent läkarvetenskapliga fältet, ofta nog kunna göra i det dagliga lifvet. Hvad är väl en tröst, som bjudes en fysiskt eller psykiskt lidande, annat än en suggestion, hvilken gifves i den afsikten, att lidandet må synas mindre? Huru ofta upplefva vi ej, att om en för oss sympatisk person försäkrar oss, att den smärta, hvaröfver vi klaga, helt säkert skall inom kort försvinna och vi åter blifva fullkomligt friska, smärtan då också verkligen aftager! Det var då en suggestion, som aflägsnade den. Huru många obetydliga åkommor hos barn blifva ej botade blott och bart genom några kärleksfulla ord från modern, understödda måhända förmedels smekningar eller endast därigenom, att hon lägger sin hand på det lidande stället! Många sjuke hafva ett behof att för andra personer omtala sitt lidande, och detta ofta därför, att de gjort den erfarenheten, det den främmande kan genom sitt besök och sina lugnande ord lindra deras plågor. Ingenting är för den skull mindre på sin plats, än att vi önska en person, som för oss omtalar sitt lidande, eller, ännu mer, och som så ofta händer, kanske uttrycka vårt deltagande därigenom, att vi försäkra: »ja, ja, det synes på er, ni ser riktigt eländig ut». Man kan vara viss om, att den sjuke ifrån denna stund känner sig mycket sjukare än förut, under det vännen trodde sig hafva visat honom en tjänst därmed, att han ej begabbade honom som en hypokondrist, utan i all välmenthet sade sin tanke vara, att den sjukes klagan vore fullt berättigad. Dylika ofördelaktiga suggestioner kunna på många människor verka

Digitized by Google

så starkt, att om man, då de till och med hafva den bästa hälsa i världen, påstår, att de se sjuka ut, de också verkligen känna sig sjuka.

Det finnes särskildt vissa människor, som äro synnerligen mottagliga för dylika suggestioner; de äga en hög grad af *suggestibilitet*. Hos dessa kan man iakttaga de kraftigaste suggestionsresultat. Sådana personer äro i talrika sjukdomsfall ganska angenäma patienter för läkaren, ty denne behöfver knappast göra mer än, sedan han ordinerat något oskyldigt läkemedel, tillägga, att detta skall hjälpa, och de sjuke blifva befriade från sitt lidande. Till denna grupp höra äfven sådana patienter, som svärma för de glänsande framgångar, hvilka vunnits genom kvacksalfvares kurer, hemliga medel, källan i Lourdes eller den Kneipp'ska läkemetoden. Samtliga dessa läkedomsfaktorer kunna verkligen i månget fall utöfva ett hälsobringande inflytande på lättrogna sinnen; men, väl förstående, ej genom sin egen inneboende läkekraft, utan på grund af suggestionens makt. Jag skulle i korthet kunna nämna, att till samma kategori af lyckade suggestioner höra mångfaldiga underkurer, dem vi hört omtalas. Personer, som äga en dylik stark suggestibilitet, kunna — det är sant — å andra sidan lätt få i sitt hufvud, att de hafva alla möjliga sjukdomar, hvilka sedan af många betecknas som inbillade. Vi skola nedan få se, att det därvidlag ej är fråga om endast inbillade sjukdomar, utan om faktiskt existerande sjukliga tillstånd, hvilka visserligen uppstått genom ett slags inbillning, men själfva äro allt utom inbillade.

* * *

Ifall nu alla människor besutte en sådan hög grad af suggestibilitet, så skulle det lyckas att genom läkarens suggestion, alltså genom den enkla psykiska behandlingen, aflägsna mångahanda sjukdomar. Men så är ej förhållandet! De flesta människor äga ej en sådan mottaglighet för föreställningar och äro alltså i sitt normala tillstånd ej heller så lätta att psykiskt behandla. Af desto större betydelse var det därför, att man lärde känna ett tillstånd, hvarunder suggestibiliteten, d. v. s. mottagligheten för föreställningar, är stegrad. Ett sådant tillstånd är hypnosen. Under hypnosen mottager hvarje människa utan vidare alla föreställningar, som man bibringar henne, och låter desamma utveckla sin starka makt på kroppsliga processer, dem vi redan lärt känna. Härvid är alltså fråga om en rent psykisk inverkan i förening med en kraft, som återverkar på organismen. Om jag ingifver en hypnotiserad den suggestionen, att hans smärta skall försvinna, så blir också faktum det, att smärtan försvinner.

Till äfventyrs skall man göra den invändningen, att det vid hypnotisk behandling endast ligger vikt på, att man tror på dennas läkeförmåga. Men så enkel gestaltar sig saken ej. Många patienter hafva kommit till mig och sagt: »men, herr doktor, jag gör er uppmärksam på, att jag ej tror på hypnotismen». Nåväl, *det* är just det företräde, som den

Digitized by Google

hypnotiska behandlingen har framför många andra läkemetoder, att man *ej* behöfver tro därpå. På källan i Lourdes, på talismaner, amuletter eller pastor Kneipp måste man tro, om man af dem skall vänta någon förbättring. Men på den hypnotiska suggestionen behöfver man ej tro, på den *måste* man tro; ty man står fullständigt under dess inflytande och kan ej undandraga sig detsamma. Fullkomligt oriktigt är det äfven att tro, att den hypnotiska suggestionen skulle verka endast på sådana personer, som icke veta, hvad saken gäller. Jag brukar städse, innan jag börjar behandlingen, upplysa mina patienter om, hvad den hypnotiska metoden åsyftar, emedan jag på detta sätt bannlyser den rädsla, som ännu finnes kvar hos många, och därigenom lättare ernår hypnos. Att insikter om hypnosen och dess verksamhet ingalunda äro till hinders vid behandlingen, framgår bl. a. däraf, att jag redan med framgång hypnotiskt behandlat ämbetsbröder, hvilka ägt den mest ingående kunskap om hypnotismen.

Nu skall man säkerligen fråga mig, hvad hypnosen egentligen är, huru den kommer till stånd och huru inbillningskraftens verksamhet kan genom densamma höjas. Att afgifva en närmare förklaring häröfver skulle emellertid blifva för vidlyftigt, och jag skulle dessutom hafva att befara, det jag komme att i hög grad trötta med en hop lärda, delvis rätt svårbegripliga psykologiska utredningar af begreppet uppmärksamhet, uppmärksamhet under vaka och under sömn samt liknande saker. Den, som närmare intresserar sig för dessa rent teoretiska betraktelser, finner i hvarje större arbete om suggestion och hypnos meddeladt allt, som är värdt att veta härom.

Endast på några viktiga punkter skulle jag vilja rikta uppmärksamheten, enär jag hoppas, att genom kännedomen därom det hela skall blifva lättare att fatta.

Hypnosen ernås af läkaren därigenom, att han med tillhjälp af flerehanda medel bibringar patienten föreställningen om sömn, att han alltså suggererar honom sömn. Bland läkare, som sysselsatt sig med hypnotism, har rådt tvist, huruvida patienterna på detta sätt verkligen föllo i sömn, med andra ord: om hypnosen verkligen var sömn. Denna tvistefråga har vidt och bredt diskuterats ända in till våra dagar.

I min lärobok för läkare »Suggestion och hypnos»* har jag ingående sysselsatt mig med denna fråga och därvid afgjordt gifvit uttryck åt min öfvertygelse, att hypnosen *ingenting har gemensamt med sömnen,* utom den yttre likheten mellan hypnotiserade och sofvande. Till denna öfvertygelse kom jag genom jämförelser, som jag anställde mellan hypnotiserade och sofvande. Därvid framgick, att den hypnotiserade erbjuder helt andra symptom och fenomen än den sofvande. För att nu anföra endast en, synnerligen viktig punkt, vill jag meddela den allmänt bekräftade iakttagelsen, att läkaren kan sätta sig i förbindelse med de hypnoti-

* *Suggestion und Hypnose,* ein kurzes Lehrbuch für Aerzte von Dr. Max Hirsch. Leipzig 1893, Abel.

Digitized by Google

serade, att han, som man på vetenskapligt språk plägar uttrycka sig, står *i rapport* med dem, under det att en sådan rapport är omöjlig med sofvande personer. Den sofvande vaknar vid minsta försök att inleda ett samtal med honom. För att nu närmare definiera det hypnotiska tillståndet och karakterisera dess förhållande till den normala sömnen uttalade jag som min öfvertygelse, att *den hypnotiserade endast står under inflytande af sömn-suggestion,* d. v. s. *att han mottagit suggestion att sofva, och nu befinner sig i* sömn-illusion, men ej verkligen sofver. Medvetandet hos den hypnotiserade är långt ifrån så förändradt eller grumladt som under sömn. Blott hans omdömesförmåga och fria vilja äro, så länge sömn-illusionen, således hypnosen, varar, tillbakaträngda, i enstaka fall fullkomligt tillintetgjorda. Vid hypnosen är det endast fråga om en i vaket tillstånd mottagen suggestion. Om man fasthåller denna uppfattning, försvinna genast alla betänkligheter, dem man, innan man riktigt kom under fund med detta tillstånd, esomoftast hörde uttalas mot användandet af hypnos; ja, då synes rent af den så ofta framställda åsikten om hypnosens farlighet eller skadligbet fullkomligt ogrundad.

Således veta vi nu, att hypnosen är ett genom sömn-suggestion alstradt tillstånd af sömn-illusion. Jag meddelade ofvan, att i detta tillstånd är suggestibiliteten, d. v. s. mottagligheten för föreställningar, ökad. För att göra detta faktum plausibelt vill jag erinra om några kända förhållanden. Om jag plötsligt ropar till en person: »det kommer en pudel springande bakom er rygg», skall ifrågavarande person i första ögonblicket vara böjd att tro detta och kanske se sig tillbaka; den uppväckta föreställningen har kommit pudelns bild att uppstå i personens hjärna. Men min suggestion hindras i sin verksamhet därigenom, att personen öfvertygar sig om, att ingen pudel förefinnes. Annorlunda verkar min suggestion, om personen håller ögonen slutna. Ropar jag då riktigt skarpt och allvarsamt: »där springer en stor råtta», så är personen strax mycket mera mottaglig för min suggestion. Därigenom att alla uppmärksamheten afledande retelser, som eljes träffa synsinnet, bortfalla, framstår nu råttans bild med mycket större tydlighet för personens andliga öga, d. v. s. i hans hjärna och kan nu lätteligen äfven framkalla vissa följdfenomen, t. ex. rysningar, äckel, ängslan eller dylikt. Utom genom nämnda moment — den skärpta bilden i hjärnan — uppnås samma resultat äfven därigenom, att om en människa håller ögonen slutna, erfar hon alltid — något som ju är allmänt bekant — en känsla utaf osäkerhet och hjälplöshet. Jag skulle här vilja erinra om en företeelse, som nog mer än en af egen erfarenhet känner till. Under nattens mörker infinna sig hos många, synnerligast nervösa personer, hvilka lida utaf sömnlöshet, vissa tillstånd af ängslan och oro, hvilket förklaras på det sätt, att intrycken af uppträdande föreställningar äro starkare nattetid än om dagen. Hvarje sorg, hvarje bekymmer antager under natten förstorad gestalt; man tror sig duka under i kampen för tillvaron, medan man

Digitized by Google

vid dagens inbrott tänker vida lugnare om samma förhållanden och snarare är benägen att tro, det man skall utgå som segrare ur striden.

Många människor, särdeles fruntimmer, pläga om natten gjuta tårar öfver samma upplefvade tilldragelser, som de på dagen halka öfver med nästan leende resignation. En annan liknande iakttagelse är följande. Man vaknar på natten och tycker sig hafva ondt någonstädes i kroppen. Smärtan tilltager alltmer och föranleder stark ångest, hjärtklappning, med ett ord svårt obehag. Så snart likväl ett ljus tändes, aftager smärtan, och allmänbefinnandet blir bättre. Detta kan endast förklaras därigenom, att ögat har sysselsättning och därför hjärnverksamheten, som förut uteslutande var upptagen af föreställningen om smärtan, nu afledes åt olika håll, och härigenom minskas smärtan. Af allt detta finna vi, att redan en enkel hopslutning af ögonen framter ett tillstånd af ökad suggestibilitet, att således de föreställningar, som bibringas en person, hvilken håller ögonen hopslutna, lättare taga fäste och utveckla en kraftigare verksamhet, än då han håller sina ögon öppna.

En stegring af suggestibiliteten framkalla vi vidare därigenom, att vi suggerera någon sömnen själf, bibringa honom föreställningar om sömn. Resultatet häraf blir visserligen ingen sömn, utan ett tillstånd af sömnighet, af dvala, hvarunder medvetandet väl ej är utslocknadt, men så till vida inskränkt, att den normala omdömes- äfvensom tankeförmågans kontroll sjunkit till en lägre nivå. Detta tillstånd är just hypnosen.

* * *

Jag kommer nu till en punkt, som jag tror skall väcka synnerligt intresse, nämligen de hypnotiska företeelserna. I fråga om dessa sällsamma fenomen, skall jag icke blott anföra dem hvart och ett för sig, utan jag skall äfven bemöda mig om att, så vidt möjligt, undersöka ursprunget till och förklara alla dessa yrkes- och salongshypnotisörernas paradkonststycken, hvilka ofta synas gränsa till det underbara. Vi skola få se, att det hela rör sig kring ganska lättbegripliga saker, hvilka helt och hållet af sig själfva framgå såsom följdriktiga konsekvenser af det redan meddelade.

Framför allt måste vi då fasthålla såsom vårt väsentligaste ögonmärke, att det icke alls finnes några verkligen för hypnosen egendomliga fenomen. Detta påstående skall sannolikt väcka förvåning, och likväl är det så. Det erfordrades visserligen lång tid, innan denna åsikt vann tillträde till vetenskapliga kretsar. Men hvad man i lång tid anat, har på de senaste åren blifvit visshet. Aldrig inträder af sig själf muskelstelhet hos hypnotiserade, något hvarom man tillförene pratade så mycket, att man nära nog i samma andedrag nämnde hypnos och stelkramp såsom samhöriga. Muskelstelhet *(katalepsi)* likasom alla andra yttringar af hypnos förklaras af å ena sidan de hypnotiserades stegrade mottaglighet för föreställningar, å andra sidan föreställningars inverkan på organismen.

Digitized by Google

Vi vilja nu först sysselsätta oss med de yttringsformer af hypnos, som framträda hos rörelseapparaten, således *inflytandet på muskelsystemet.* Må vi göra början med den nyssnämnda muskelstelheten. Jag behöfver bara gripa en hypnotiserad i armen och säga till honom: »nu är armen styf och stel på er», och det inträffar verkligen, att armen blir styf och stel. Hvarken jag eller någon annan kan nu böja armen i armbågsleden. Musklerna äro sammandragna och förblifva det, ända till dess min suggestion: »ja, nu kan ni röra armen igen, stelheten i musklerna minskas» — träder i verksamhet och upphäfver min första suggestion.

Å andra sidan kan jag genom suggestion ernå muskelverksamhetens fullständiga upphäfvande. Jag suggererar: »er högra arm är lam, ni kan ej röra den». Patienten gör ansträngningar att röra armen; det lyckas honom ej. Jag lyfter upp armen — den faller blytung ned. Den meddelade föreställningen om förlamning har alltså varit tillräcklig att verkligen framkalla en sådan skenbar förlamning. Jag säger uttryckligen »skenbar»; ty i samma ögonblick jag gifver suggestionen, att armen åter är rörlig, är förlamningen försvunnen. Ett annat, ofta anställdt försök är följande: Jag rör den hypnotiserades ena arm flere gånger kring den andra, hvarvid jag gifver den suggestionen, att den hypnotiserade är oförmögen att afstanna denna rörelse. Han fortsätter verkligen automatiskt med sina vridningar. Emellanåt ser det ut, som om den hypnotiserade skulle kunna genomdrifva sin vilja att afbryta dessa, men efter ett uppehåll på några sekunder börja de ånyo.

Näst efter detta inflytande på muskelverksamheten kommer *inflytandet på känseln* i betraktande. Förmedels vår suggestion förmå vi dels nedsätta känselförnimmelsen både på den hypnotiserades kropp i dess helhet och på enstaka begränsade ställen, dels få densamma att helt och hållet försvinna, dels höja den. Djupa nålsting kunna på vår önskan antingen alls icke kännas eller ock uppfattas som en blott vidröring; en lätt vidröring tages för häftig smärta. Å andra sidan kunna ihållande smärtsamma tillstånd bortsuggereras under hypnosen; härpå beror, såsom vi framdeles få se, det i högsta grad hälsosamma inflytande, som hypnotisk suggestion utöfvar vid en mängd plågsamma sjukdomstillstånd.

Här torde måhända den praktiskt viktiga frågan tränga sig fram, huruvida det ej är möjligt att genom hypnosens förmedling verkställa operationer utan smärta. Dylika försök hafva nog blifvit gjorda och det ofta med de gynnsammaste resultat. Om man det oaktadt ej kunnat besluta sig för att i stället för den jämförelsevis farliga kloroformen använda detta ganska oskadliga medel, så har detta haft sin grund i flere omständigheter. För det första föreligger alltid vid hypnosen den möjligheten, att den hypnotiserade vaknar af sig själf. Ja, vid mycket häftiga smärtor är detta till och med rätt vanligt, om ej känseln blifvit fullständigt upphäfd genom suggestion. Men därigenom skulle ju resultatet af hvarje större operation högligen riskeras. — För det andra äro just personer, som stå inför en operation, ofta så upprörda, att de äro svåra

Digitized by Google

att hypnotisera. Ofta lyckas detta först efter flere försök. Vid smärre operationer betjänar man sig likväl med god framgång af hypnos. Särskildt hafva åtskilliga tandläkare vunnit utmärkta resultat med hypnotisk suggestion.

Men det är ej blott känselsinnet, som det är lätt att öfva inflytande på medels suggestion under hypnosen; detta är äfven förhållandet med *hvarje annat sinnesorgan.* Så kan jag t. ex. för någon stund beröfva min försöksperson hörselförmågan, så att om jag bredvid honom afskjuter en pistol, han ej märker det ringaste. Likaså kan jag få luktsinnet hos den hypnotiserade att försvinna o. s. v.

Utan att längre trötta med dylika exempel, skulle jag vilja göra er bekant med dess verkningar på det allmänna känslotillståndet. Hypnotisören är i stånd att efter behag framkalla känslor af lust och olust, glädje och sorg, att höja eller sänka sinnesstämningen hos de hypnotiserade. Allt detta ernås genom en suggestion, som motsvarar den verkan, man åsyftar.

Ännu intressantare än redan uppräknade företeelser äro de *sinnesvillor,* som kunna framkallas hos alla djupt hypnotiserade. Till dessa sinnesvillor höra först och främst *illusionerna,* hvarmed man förstår en falsk tolkning af någon sensation eller varseblifning. Jag håller t. ex. en blyertspenna under näsan på en hypnotiserad och säger till honom: »nu luktar ni på en törnros, icke sant?» Den hypnotiserade bekräftar, att han tycker så, och har således till följd af min suggestion en lukt-illusion. Eller jag visar patienten en katt och säger: »ser ni den här hunden?» Den hypnotiserade böjer jakande på hufvudet, och häraf finner jag, att han verkligen tror sig se en hund. Detta skulle kunna utgöra exempel på en syn-illusion. Ett annat slag af sinnesvillor bilda de s. k. *hallucinationerna.* Därmed förstå vi föreställningar, som alls icke orsakas af något yttre intryck, utan sålunda äro blott fantasier, men som göra alldeles samma intryck som uppfattning af en omedelbar verklighet. — »Hör ni den vackra musiken?» frågar jag t. ex. Allt är tyst. Men den hypnotiserade hör musik. Och frågar jag vidare, hvad det är han hör, svarar han, att det är en militärmarsch eller något dylikt. — Jag säger till en hypnotiserad flicka: »titta på den vackra dockan!» Barnet tager den förmenta dockan, leker därmed och dansar kring rummet med henne, utan att i verkligheten hålla något i händerna. — »Får jag bjuda på en cigarr?» säger jag till en ung man. Han tager den förmenta cigarren, utan att likväl erhålla något, tänder den och röker samt försäkrar, att cigarren smakar utmärkt. — Till samma område höra de talrika experiment, hvarmed hypnotisörer roa allmänheten vid sina offentliga föreställningar. Genom suggestion kan man nämligen försätta den hypnotiserade i hvilken situation man behagar. Säger jag t. ex. till en hypnotiserad, att han är i kyrkan, eller att han är i en balsal, så afpassar han alltid sitt uppförande efter motsvarande situation. Eller jag förespeglar en hypnotiserad student, att han är uppe i examen. Den ängslan, som uttalar sig i

Digitized by Google

hans anletsdrag, hans sätt och hållning, visar tydligt, att han mottagit min suggestion. Ja, med sådana försök kan man på grund af suggestionens makt vinna ännu mera betydande resultat. Man kan t. ex. angripa den hypnotiserade personens eget jag och få till stånd en förvandling af hans personlighet. Så kan jag få en person att tro, det han är någon helt annan, hvem jag vill, eller att han tillhör en annan samhällsklass eller har en annan ålder, att han t. ex. är en furste, en läkare eller ett barn. I hvarje fall motsvarar hans uppförande resp. suggererade samhällsställning eller ålder. — Ja, hos djupt hypnotiserade personer har man till och med kunnat åstadkomma en förvandling till djur. Sade man till en sådan person: »nu är ni en hund», så gaf han ifrån sig skällande läten och kröp omkring på marken. Ja, det finnes en och annan människa, som mottagit den tron, att hon vore ett liflöst föremål. Sade man allvarligt till en sådan person, att han vore en käpp, blef han styf och stel stående på sin plats och kunde ej förmås till någon rörelse. Men sade man, att han vore ett stycke vax, kunde han fås att intaga alla möjliga ställningar och bibehöll en lång stund den honom gifna ställningen.

Jag har anfört allt detta för att gifva ett begrepp om suggestionens makt. Alla dessa förhållanden äro sanna, de bero ej på svindleri, såsom man tidigare mången gång trodde, då man såg dylika experiment vid en Hansens och andra hypnotisörers seancer. Dylika företeelser äro *möjliga,* men man kan likväl iakttaga dem blott hos särdeles mottagliga personer; det är ingalunda med alla, som sådana experiment lyckas. Jag vill likväl redan här fästa uppmärksamheten på, att dessa saker ingenting hafva att göra med hypnosens användning inom läkarefacket, och att den erfarne läkaren aldrig företager dylika experiment med sina patienter.

Ganska mycket har ordats om en annan hypnotisk företeelse, nämligen förhållandet med de hypnotiserades minne. Vida utbredd är den åsikten, att man efter hypnosen icke minnes det ringaste af hvad som tilldragit sig under densamma, att den hypnotiserade ingenting kommer ihåg af hvad läkaren talat eller företagit med honom under det hypnotiska tillståndet. Detta är endast under vissa villkor riktigt. Vid hypnoser af lättare art, dessa helt ytliga dvaltillstånd, dem vi merendels söka ernå såsom varande de för patienternas behandling mest tjänliga, är minnesförmågan vid full kraft äfven efter hypnosen. Däremot gifves det utan tvifvel hypnotiska tillstånd af djupare art, efter hvilka de hypnotiserade verkligen ingenting minnas af hvad under hypnosen försiggått med dem. Å andra sidan är minnet ofta skärpt under själfva hypnosen i jämförelse med minnet under det normala lifvet. Till följd af uppmärksamhetens koncentrering kunna hypnotiserade ofta erinra sig omständigheter ur deras förflutna lefnad, som de eljes icke alltid kunna påminna sig. Häruti ligger en viss likhet med drömmarne, i hvilka emellanåt bilder från det förflutna uppstiga, dem vi trodde oss hafva glömt — jag säger uttryckligen: *trodde;* ty ett faktiskt återkallande till lif af det *fullständigt* glömda

Digitized by Google

äger naturligen hvarken rum i drömmen eller under hypnosen. Äfven i vaket tillstånd faller oss ofta, efter något eftertänkande, en tilldragelse från det förflutna i minnet, om hvilken vi förut trodde, att den vore försvunnen därur. Härpå har man byggt den intressanta teorien om det lägre medvetandet, hvari dessa hågkomster skulle befinna sig, så länge de ej hunnit det vanliga medvetandet. Att redogöra för denna psykologiska teori, hvars grundläggare är den skarpsinnige psykologen d:r Max Dessoir, skulle dock blifva för vidlyftigt.

Minnesförmågan är alltså, i allmänhet taladt, under hypnosen lik den normala; en förändring däri är ingalunda någon hypnotisk företeelse. Men väl är jag i stånd att *genom suggestion åstadkomma förändringar i den hypnotiserades minnesförmåga,* hvilket åter igen förklaras af den hypnotiserades starka mottaglighet för föreställlningar, den ökade suggestibiliteten. — För det första kan jag under hypnosen utplåna enskilda minnesintryck genom suggestion. Jag säger t. ex.: »ni vet ej, hos hvem ni befinner er», eller: »ni vet ej längre ert namn». Patienten söker fåfängt erinra sig, huru han heter, eller hvar han är. På min suggestion blir han ur stånd att uttala vissa bokstäfver, t. ex. *u.* Eller jag utplånar genom suggestion minnet af, huru en viss bokstaf ser ut i skrift, jag säger t. ex.: »ni kan ej mera skrifva *j*.» Därpå låter jag den hypnotiserade afskrifva eller efter diktamen skrifva några rader, och öfverallt fattas *j*. — För det andra kan jag genom min suggestion åstadkomma, att taflor framträda för den hypnotiserades minne, dem han i själfva verket aldrig skådat. Jag säger t. ex.: »icke sant, ni erinrar er, att ni i går afton var på teatern i sällskap med mig?» Han bekräftar riktigheten häraf och namngifver tillika stycket, som vi då skulle hafva sett. På detta vis kan till följd af en suggestion personen till sist lefva sig fullständigt in i en situation och tror, att han verkligen varit med om alltsammans. Den suggererade föreställningen intager helt och hållet hans medvetande och utbildar sig sedan vidare af sig själf. — Slutligen kan jag äfven i ganska många fall genom suggestion komma därhän, att patienten förlorar minnet af hvad han under hypnosen upplefvat. Min suggestion: »när ni vaknar, skall ni ej komma ihåg, att jag talat något med er!» har merendels åsyftad verkan. Men då är förlusten af minnet vid uppvaknandet just suggererad och har ej inträdt af sig själf. Detta är en viktig punkt, hvarpå jag vill fästa er uppmärksamhet, alldenstund man hittills vanligen alltför litet gifvit akt på denna åtskillnad. Om således en person talar om för er, att han vid uppvaknandet icke vetat något alls om hvad som förefallit under hypnosen, så bevisar detta ej, att hans hypnotiska tillstånd varit mycket djupt, utan läkaren kan af skäl, som stå i samband med behandlingen, hafva suggererat denna förlust af minnet.

Huru kraftig verkan den hypnotiska suggestionen under vissa omständigheter kan utöfva på organismen, finner man särskildt däraf, att det i gynnsamma fall lyckas att frambringa till och med *anatomiska förändringar.* Detta låter underbart nog, men det är omöjligt att tvifla på,

Digitized by Google

att det är sant. Man lade ett litet guldmynt på yttersidan af en hypnotiserad persons hand och sade, att det var ett dragplåster; inom några ögonblick uppstod faktiskt en blåsa på detta ställe. Äfven blödningar kunna på samma sätt framkallas. Jag vidrör t. ex. med fingret någon punkt på en hypnotiserad persons kropp och säger därvid, att på detta ställe skall inom fem minuter en bloddroppe komma fram ur huden. På angifven tid ser jag inför mina egna ögon bloddroppen utsippra. Detta är för visso sällsamt, men torde dock i någon mån vara begripligt, sedan jag ofvan med flera exempel visat, huru som äfven i vaket tillstånd föreställningar kunna kraftigt inverka på vår organism, speciellt blodomloppet.

* * *

Såsom det sista utaf de hypnotiska fenomenen vill jag med några ord omnämna de synnerligen viktiga posthypnotiska företeelserna. Härvid rör sig frågan om suggestioner, som utföras af patienten först efter hypnosens slut. Säger jag t. ex.: »när ni vaknar, skall ni börja gapskratta», så inträder den väntade effekten. Eller man åstundar posthypnotiskt utförande af en handling; man säger t. ex.: »när ni vaknar, skall ni lägga omkull stolen, som ni sitter på». Faktiskt sker också detta.

Utförandet af posthypnotiska suggestioner kan också bindas vid en bestämd tidpunkt. Jag suggererar: »tio minuter efter det ni vaknat, skall ni trycka på den elektriska ringapparaten i mitt rum och begära ett glas vatten af tjänstflickan.» Efter precis tio minuters förlopp verkställer patienten min suggestion. — Men man kan binda den önskade handlingen vid ännu aflägsnare tidpunkter. Jag kan t. ex. åstunda, att den hypnotiserade kommer till mig klockan fyra på eftermiddagen åtta dagar efter hypnosen för att lyckönska mig på min förmenta födelsedag. Det sker, som jag åstundat. — Det är likväl ej blott handlingar, som med framgång kunna suggereras, utan alla företeelser, som vi lärt känna såsom suggestionsverkningar under hypnosen, kunna äfven efter hypnosen, genom posthypnotisk suggestion, göras verksamma. Jag vill åskådliggöra detta med några exempel. »En timme efter hypnosen» eller »strax efter uppvaknandet skall ni tycka er högra arm vara förlamad, utan att ni vet, att jag suggererat detta.» Eller: »en timme efter hypnosen skall er förlamade arm få lif igen, så att ni åter kan röra honom.» Här vidrör jag gränsen till läkarebehandlingens område, ett ämne, till hvilket jag framdeles återkommer. Jag vill blott såsom ett tillägg anmärka, att den posthypnotiska verkan kan åvägabringas antingen så, att suggestionen utföres redan under själfva hypnosen och verkan fortvarar efter uppvaknandet, eller verkan inträder först efter hypnosen. Allt detta ligger i den suggererande läkarens hand att bestämma.

Synnerligen intressanta äro de *posthypnotiska sinnesvillorna*. Jag säger t. ex. till en hypnotiserad dam: »tio minuter efter det ni vaknat, skall ni se mig klädd i en hvit mantel, och mitt ansikte skall synas er

Digitized by Google

svart.» Sedan damen vaknat, samtalar jag i allsköns lugn med henne. Plötsligt, då jämnt tio minuter förflutit, börjar hon gapskratta och utbrister: »men, herr doktor, hvad är detta för spektakel ni har för er?» På min fråga, hvad hon menar, redogör hon för sin illusion, hvilken till punkt och pricka motsvarar min suggestion. Eller jag gifver någon den suggestionen, att vid uppvaknandet skall han förmärka en stark doft af violblommor i mitt rum. Personen vaknar, ser sig omkring åt alla sidor och frågar slutligen: »Hvarifrån kommer denna ljufva doft af violblommor? Kanske ni mottagit en bukett af sådana, medan jag var hypnotiserad?»

Man skulle kunna anföra otaliga andra exempel på hypnosen och dess verkningar. Men det sagda torde vara nog för att ge en föreställning om, hvad hypnotism är och hvilket oerhördt inflytande hypnosen kan utöfva på hela den mänskliga varelsen. Och det bör häraf vara lätt att inse, att hypnosen ock kan användas i läkekonstens tjänst.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Hvad är arbetsresultatet vid våra läroverk?

I häfte 8 af denna tidskrift för föregående år behandlas frågan om öfveransträngningen i våra skolor, och säges då först, att denna fråga alls icke är ett utageradt ämne, och att den därför kräfver ytterligare undersökningar. Orsaken till att frågan ännu står outredd, tro vi ock i likhet med författaren till nämnda uppsats vara, att man icke gjort några metodiska undersökningar, jämte det att man tror allt vara väl beställdt, så länge ingen i ögonen fallande, fysisk svaghet kan skönjas hos skolungdomen.

Vi ville nu därför lämna ett litet bidrag till frågans lösning, grundadt på undersökningar, som väl ej kunna kallas metodiska, men dock torde vara af något värde i denna sak. Dessa undersökningar äro gjorda vid läroverket i en af våra större landsortsstäder och äro ej vidlyftigare, än att dylika kunna göras vid hvarje läroverk och skola. Vi hafva vid desamma följt samma princip som den i nyss berörde uppsats omnämnde professor Bugerstein i Wien. Han lät sina lärjungar arbeta med enkla räkneuppgifter och såg i *arbetsresultatet* beviset för, att lärjungarne redan efter en helt kort tid visade tecken till trötthet. Arbetsresultatet försämrades nämligen kvart efter kvart hos alla kvalitativt och hos 43 % dessutom kvantitativt. Därför komma ock våra undersökningar att afse *arbetsresultatet* vid ofvan antydda läroverk.

I stort sedt kan väl arbetet i en skola under en termin eller helt läsår betraktas som en hel serie dylika försök, där man likaledes i arbetsresultatet har att skönja spår af möjligen rådande öfveransträngning. På grund af skolarbetets art kan ju icke här göras iakttagelser för hvarje timme eller dag, men väl bör slutresultatet vid terminens slut kunna gifva ledning vid frågans bedömande. I terminsbetygen hafva vi en mätare af arbetsresultatet för hvarje lärjunge. Här angifves nämligen af lärarne själfva fullständigt och, som vi väl få antaga, af de flesta åtminstone med all möjlig samvetsgrannhet och noggrannhet resultatet af deras och lärjungarnes samfälda arbete under en termin. Enligt vårt förmenande skulle därför ett svar på ofvan uppställda spörsmål enklast kunna erhållas genom en granskning af terminsbetygen. Vi vilja börja

Digitized by Google

med att genom framläggande af några oss tillgängliga uppgifter besvara frågan med hänsyn till *ett* af våra läroverk; och synes oss önskligt, att genom flere liknande bidrag frågan till slut erhölle ett mera allmängiltigt svar.

www.libtool.com.cn

Enligt betyg vid vårterminens slut utgjorde antalet godkände och icke godkände i hvarje klass under de tre sista läsåren vid ifrågavarande läroverk:

Vårterminen 1892.

I klass	7: 1	godkände till uppflyttning	11	och underkände	4
d:o	6: 2	d:o	9	d:o	9
d:o	6: 1	d:o	13	d:o	11
d:o	5	d:o	14	d:o	13
d:o	4	d:o	18	d:o	32
d:o	3	d:o	29	d:o	26
d:o	2	d:o	14	d:o	33
d:o	1	d:o	26	d:o	9
Summa		godkände till uppflyttning	134	och underkände	137
eller uttryckt i procent		d:o	49 %	d:o	51 %.

Vårterminen 1893.

I klass	7: 1	godkände till uppflyttning	13	och underkände	2
d:o	6: 2	d:o	10	d:o	11
d:o	6: 1	d:o	8	d:o	9
d:o	5	d:o	13	d:o	15
d:o	4	d:o	20	d:o	33
d.o	3	d:o	16	d:o	33
d:o	2	d:o	21	d:o	24
d:o	1	d:o	25	d:o	19
Summa		godkände till uppflyttning	126	och underkände	146
eller uttryckt i procent		d:o	46 %	d:o	54 %.

Vårterminen 1894.

I klass	7: 1	godkände till uppflyttning	8	och underkände	4
d:o	6: 2	d:o	10	d:o	5
d:o	6: 1	d:o	10	d:o	11
d:o	5	d:o	24	d:o	17
d:o	4	d:o	21	d:o	25
d:o	3	d:o	21	d:o	20
d:o	2	d:o	25	d:o	21
d:o	1	d:o	26	d:o	9
Summa		godkände till uppflyttning	145	och underkände	112
eller uttryckt i procent		d:o	56 %	d:o	44 %.

Digitized by Google

För hvardera af läsåren 1892, 93 och 94 utgör sålunda de underkändes procenttal respektive 51, 54 och 46, eller *i medeltal 50 %* *underkände* af läroverkets hela lärjungeantal.

cantonlibtool.com.cn

Här hafva vi nu det sökta arbetsresultatet för detta läroverk, och är det enligt vår åsikt ett resultat, rent bedröfligt att skåda. Som vi se, har af läroverkets samtlige lärjungar blott hälften nöjaktiga kunskaper till uppflyttning i högre klass. Och detta är långt ifrån att kunna sägas vara normalt; dylikt tyder bestämdt på abnorma förhållanden, som behöfva afhjälpas och det snart. Vi veta väl, att det bland lärjungarne i nästan hvarje klass finnas sådana, som i flit och begåfning äro för långt under det normala för att kunna hålla jämna steg med sina kamrater, men dessa böra ju, om annars allt är rätt ställdt, utgöra ett mindretal, icke ett läroverks halfva lärjungeantal. Nej här är hos flertalet åtminstone icke brist på god vilja, det är brist på arbetskraft. Man har satt de unga ett mål före, som de äfven med god flit ej förmå uppnå. Men detta tyckas många icke se. Tänk, om gymnastikläraren skulle dagligen företaga så långa och häftiga utmarscher med lärjungarne, att halfva antalet skulle uttröttade bli liggande efter på vägen. Hvilken storm af klagomål skulle ej uppstå mot honom. Man skulle fråga, om det vore rimligt dylikt, och mången skulle ej nöja sig med att beskylla honom för att han öfveransträngde barnen; man skulle säga, att han rent af fördärfvade dem.

Men hvad är det nu annat lärarne här fått bevittna dag efter dag och vecka efter vecka under sina vandringar med lärjungarne på kunskapens fält om icke, att de hoptals tröttnat upp och blifvit efter, tills lärarne vid terminens slut, då de *borde* ha åtminstone de flesta med sig vid målet, det målet, som heter nöjaktiga kunskaper i klassens pensum, måste bekänna: endast hälften har förmått uppnå målet, de öfriga ligga kvar efter vägen. Ett dylikt förhållande är kanske mindre i ögonen fallande, än den ponerade öfveransträngningen på utmarscherna skulle vara. Men är det mindre *betänkligt?* Och är det rådligt att längre så ansträngа skolungdomen, att icke mer än hälften förmår utföra det dem förelagda arbetet? Det synes af de anförda resultaten, som det vore tid att något minska kurserna i de skilda ämnena eller åtminstone ändra dem, så att lärjungarne sluppe en del af dessa kraft- och tidsödande utanlexor, som nu anses nödvändiga i nästan hvarje ämne.

Vi sade kurserna i de skilda ämnena, men vid litet eftertanke säga vi i stället *lärarens fordringar* på dessa kurser. Och vi veta af erfarenhet, att det är skillnad på dessa två saker. Det är nämligen icke nog med det bestämda pensum i och för sig, utan åtskilliga lärare skärpa dessutom sina fordringar på detta pensum mer än nödigt är. Vi tro oss kunna påvisa spår af

Digitized by Google

dylika »skärpningar» vid det nu berörda läroverket. Eller huru annars förklara sådana arbetsresultat som dessa: v.-t. 1891 underkändes i realklass 4, med 20 lärjungar, i modersmålet 12 och i tyska 15. I realklass 5, med 16 lärjungar, underkändes h.-t. 1891 i tyska 10. I realklass 6: 1, med 6 lärjungar, underkändes v.-t. 1893 i tyska 4. Af 24 lärjungar i 3 klassens 1 parallellafdelning underkändes h.-t. 1892 i modersmålet 10 och i matematik 14. Vid nästföljande termins slut underkändes bland samma lärjungar i modersmålet 17 och i matematik 14.

www.libtool.com.cn

Månne vederbörande lärare härvid gjort fullt klart för sig, att arbetsresultatet vid terminens slut icke endast är ett mått på lärjungarnes kunskaper utan äfven på lärarens förmåga att meddela dessa kunskaper?

Detta är nu i korthet några sakförhållanden, som vi ansett värda att meddelas, då fråga är om öfveransträngningen i våra skolor. Men *möjligt* är ju, att läroverket i fråga intager en undantagsställning med hänsyn till arbetsresultatet. Motsvarande uppgifter från flere af våra läroverk vore därför nödvändiga, för att en allmännare slutsats skulle kunna dragas. Och afgörande för frågans besvarande vore naturligtvis en sammanställning af dylika uppgifter från alla Sveriges läroverk.

Vi skulle i det längsta vilja hoppas, att ett läroverk, där flere år efter hvarandra resultatet af arbetet är sådant, att halfva lärjungeantalet måste underkännas vid klassflyttningen, ändock hörde till undantagen. Men hvad säga läroverkets eforus och inspektor? De vitsorda — ett framgångsrikt arbete.

Vid en af dessa tre årsafslutningar tyckte sig läroverkets eforus »ha all anledning att tacka rektor och lärare för *framgångsrika* mödor», och vid afslutningstalet på en annan af dessa examina sade sig talaren blifvit förvissad om, att arbetet under det flydda läsåret burit god frukt. — — —

P. O. W.

Redaktions-anmärkning.

För att ofvanstående siffror skola säga allt, hvad de kunde, hade varit önskvärdt, att upplysning lämnats, huru många af de vid vårterminens slut underkände möjligen genom feriestudier ändock förvärfvade möjlighet att vid höstterminens början erhålla uppflyttning i den högre klassen. Det vore ju nämligen tänkbart, att här omnämnda underbetyg vid läroverket i fråga i stor utsträckning användes endast såsom admonition till feriestudier för lärjungar, som dock i det hela någorlunda förmått följa med klassens normala framsteg.

Red.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Bokanmälningar och litterära notiser.

C. H. Rundgren: *Minne af Laurentius Andreæ*. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner, 1894. Särtryck ur Sv. Akademiens Handlingar.

I svenska reformationens väldiga brytningskamp har som bekant Laurentius Andreæ tagit en den allra betydelsefullaste andel. Det kan då vara ägnadt att väcka en smula förvåning, att Svenska Akademien icke förr upptagit honom i sitt lysande bildgalleri af utmärkte svenske män. Så mycket egendomligare förefaller detta förhållande, om man betänker, att hon redan för länge seden skyndat att upplifva minnet af de tvenne bröderna Olaus och Laurentius Petri. Att den tredje i det ädla triumviratet så länge fått vänta på sin akademiske minnestecknare torde emellertid hafva haft sin grund dels däruti att »vid glansen af de båda ändra reformatorernas har hans minne blifvit undanskymdt», dels uti den på källornas fattigdom beroende svårigheten, för att icke säga omöjlighelen, att vinna en helgjuten lifsbild af den märklige mannen.

Jubelåret 1893 har emellertid Svenska Akademien på sin högtidsdag upplifvat minnet af Laurentius Andreæ. Minnestecknaren var akademiens ledamot, biskopen m. m. d:r C. H. Rundgren, som fullföljt sitt åtagna värf i öfverensstämmelse med sitt inledningsvis uttalade syfte att »i enkla taflor, utan annan färgläggning än den som lånas från häfdens sparsamma vittnesbörd, teckna bilden af denne märklige man, som under några få år mäktigt ingripit i fosterlandets och svenska kyrkans öden».

Laurentius Andreæ' lif och verksamhet uppdelar förf. i trenne sinsemellan noggrant afgränsade skeden, som hvar för sig utgöra föremål för skildringen, nämligen: »1:o Den katolska tidpunkten intill år 1523. 2:o Den reformatoriska verksamheten under åren 1523—31. 3:o Den misskända och dolda tillvaron åren 1531—1552.» Största intresset knyter sig helt naturligt till mellersta afdelningen, ehuru förf. äfven i fråga om det första tidsskedet ur svenska riksarkivet, ryska utrikesministeriets arkiv i Moskwa etc. erhållit nya upplysningar, som, huru magra än en eller annan af dem understundom kan förefalla, likväl äro af värde såsom riktande vår torftiga kännedom om Laurentius Andreæ' utvecklingsår och tidigare verksamhet.

Åt den under de senaste åren lifligt debatterade frågan om öfversättaren eller »tolken» af 1526 års Nyia Testamentit ägnar författaren stor uppmärksamhet (s. 57—70, 136—186). Öfversiktligt redogöres för den mellan H. Schück och R. Steffen till och med år 1893 förda skriftväxlingen i ämnet. Oss synes att Schück med stor styrka lyckats göra gällande sannolikheten däraf, att Olaus Petri »cum collegis», bland hvilka äfven Laurentius Andreæ bör räknas (så har nämnde forskare senast angifvit sin ståndpunkt), verkställt öfversättningsarbetet. Mot åsikten om Olaus Petris öfversättarskap har emellertid Steffen opponerat och sökt fastslå, att Laurentius Andreæ varit den egentlige

Digitized by Google

öfversättaren. Den akademiske minnestecknaren afgör sig nu hvarken till förmån för Olaus Petri eller Laurentius Andreæ utan lämnar ett lika originellt som djärft förslag till frågans lösning. Förf. söker nämligen åt Laurentius Petri, den blifvande ärkebiskopen, vindicera äran af att vara »det sannskyldiga upphofvet till» Thet Nyia Testamentit af 1526. Villigt medgifves, att den förmodan synes i och för sig ganska rimlig, att Laurentius Petri åtminstone biträdt vid i frågavarande öfversättningsarbete. Men fasthållas måste, att vi för ett sådant antagande icke äga någon enda säker hållpunkt i samtida handlingar och uppgifter utan härvidlag helt och hållet röra oss på gissningarnes försåtliga gungfly. Vi nödgas ock uppriktigt tillstå, att de skäl den högtstående förf. anför för sin hypotes icke förefalla oss synnerligen bindande. Med försiktighet synas *argumenta e silentio* böra upptagas, sådana som att, emedan man icke närmare känner, hvarmed dåvarande skolmästaren i Upsala Laurentius Petri sysselsatte sig under åren före 1531, öfversättningsarbetet bör tillskrifvas just honom. »Såsom skolmästare i Upsala, d. v. s. teologie professor» — säger förf. — »från år 1523 har han (Laur. Petri) både kunnat och bort ostördt ägna sig åt sysselsättningen med bibelordet. Intill år 1531, då han blef ärkebiskop, gömmes han i skuggan af det akademiska arbetet. Hvad kunde under sådana förhållanden ligga honom mera om hjärtat än ungdomens vägledning i Guds ord?» Beklagligtvis meddelas ingen källhänvisning till stöd för uppgiften, att L. Petri från år 1523 varit teologie professor i Upsala. I själfva verket var Upsala universitet efter ärkebiskop Jakob Ulfssons tillbakaträdande och under hela Gustaf I:s tid fullkomligt upplöst, ehuru konungen omkring år 1540 närde tankar på universitetets återupprättelse. Först Erik XIV tog emellertid år 1566 genom en professurs inrättande en verklig ansats därtill. (Se »om universitetets undergång efter 1515» m. m. C. Annerstedt, Upsala Universitets Historia I, s. 43 o. f.).

Ett annat vittnesbörd för Laurentius Petri öfversättarskap af 1526 års Nyia Testamentit finner förf. i den inbördes frändskapen mellan nämnda arbete och 1541 års öfversättning. Vore nu säkert, att Laurentius Petri verkställt den senare, förtjänade onekligen detta skäl det allvarligaste beaktande. Men att döma af Knös' och Schücks undersökningar är äfven 1541 års bibelöfversättning »till den troligen väsentligaste delen» Olaus Petris förtjänst, ehuru brodern anses hafva ombesörjt redaktionen.

»Ty värr» — säger förf. — »finnes icke mer än *ett* vittne från forna dagar, som står på ärkebiskopens sida, nämligen biskop J. Terserus. ('En christeligh predikan öfver konung Carl XI:s inträde till Regementet 1672.') 'När', säger hän, 'konung Gustaf friat fäderneslandet från Christierns tyranni, lät han öfversätta den heliga Bibeln genom ärkebiskop Laurentius Petri på vårt svenska språk; han regerade också lyckosamligen i 40 år.'» Såsom förf. själf med rätta anmärker »nämnes icke Nya Testamentet särskildt». Men äfven *om* uppgiften afsåge 1526 års Nyia Testamentit och icke 1541 års bibelverk, torde den, obestyrkt som den är och nedskrifven ungefär halftannat århundrade efter Nyia Testamentits utgifvande, icke böra tillmätas allt för stor betydelse.

Att mot den förnämsköna minnesteckningen för öfrigt rikta några mer eller mindre befogade detaljanmärkningar, anse vi icke lämpligt. Inför ett sådant arbete, som det föreliggande, torde dessutom hvarje sin sak något så när vuxen anmälare betagas all möjligen förefintlig lust att jaga efter »Kleinigkeiten». Då en s. 33 förekommande, troligen genom förbiseende insmugen oriktighet, i framtiden skulle kunna gifva anledning till missförstånd i fråga om deltagarne i det s. k. vederdöparofoget i Stockholm vid början af Gustaf I:s regering, torde den emellertid i förbigående böra annoteras. Det heter på anförda sida vid redogörelsen för innehållet af ett bref af år 1527 från konungen till Laurentius Andreæ: »tilläggande konungen i 'kalffwen' (= post scriptum)

Digitized by Google

om Melchior etc. (Knipperdolling), att han 'phantiserar stor hoop' och är något oförsiktig i sitt tal, hvarför han icke bör offentligen predika.» Med Melchior kan dock icke afses vederdöparen Knipperdolling, som bar förnamnet Bernhard och hvars föregifna vistande i Sverige år 1524 (icke 1527) är minst sagdt problematiskt. Troligen menas Melchior Hofmann, som vid angifna tid såsom af andra källor framgår verkligen vistades i Stockholm och på hvilken predikokarakteristiken väl passar in.

Det skulle föra oss för långt att ingå på en detaljerad redogörelse för den intressanta och fängslande minnesteckningen, som värdigt sluter sig till raden af sina föregångare i Svenska Akademiens Handlingar. Den för fosterlandets tidigare kulturutveckling intresserade skall säkerligen ej ångra en närmare bekantskap med arbetet. För språkets rykt och ans samt stilens ädelhet och klarhet borgar tillfyllest det frejdade författarenamnet. Åtskilliga af de synpunkter, som af den på det kyrkliga och politiska lifvets områden så djupt förfarne författaren i arbetet göras gällande, stå liksom formskönheten högt öfver vårt beröm. Äfven i detta arbete erhåller man understundom uppfriskande prof på författarens kända talang att med en fin dosis attiskt salt krydda sina litterära anrättningar. Ett exempel må anföras. Efter redogörelssen för det märkliga brefvet till Vadstenabröderna af år 1524 heter det bl. a.: »Hvad som mellertid för konungen (Gustaf I) var viktigast i skrifvelsen innehålles uti de enkla orden: 'Gudlöst är att skona kyrkans silfver, när folket hotas af fara', och framtiden vittnade att i denna måtto ville konungen allra minst vara gudlös.»

A. H. L.

*

Hvad är sanning? Öfversättning från det tyska originalets 12:te upplaga af Anna Forsell. Stockholm 1894.

Detta är ett i många afseende särdeles beaktansvärdt arbete, beaktansvärdt icke minst genom den ställning det intager i striden mellan de båda principiellt skilda världsåskådningar, som sedan uråldriga tider, troligen från människosläktets första begynnelse, kämpat om väldet öfver dess tankar och åskådningssätt, den personliga och den naturalistiska. Enligt den förra har världen sin grund i något personligt och syftar till ett personligt af tänkande och afsikt bestämdt mål. — Enligt den senare är så ej förhållandet. Världen har framgått af blind naturnödvändighet och världsutvecklingens slutmål har med de personliga intressena intet att skaffa. Detta är, som vi sagt, en principiell skillnad, och hvarje människa måste nog, medvetet eller omedvetet i åsikter som i lif i hufvudsak ansluta sig till det ena eller andra af dessa åskådningssätt.

Men därmed säga vi ej, att detta måste ske i fullständigt genomförd form. Världshistorien är fastmer rik på blandformer, som ock är fallet med de flesta människors privatåsikter — och väl torde det kunna sägas, att, ehuru under tidernas lopp motsatsen allt mer både skärpts och fördjupats, ännu näppeligen något åskådningssätt framträdt, hvilket alldeles rent och fullständigt varit ett uttryck för vare sig den ena eller andra ståndpunkten.

Den skrift, som nu föreligger oss, sträfvar obestridligen till en personlig världsåskådning och har i en i det hela naturalistisk tid därigenom för vissa sin stora betydelse. Därmed förenar sig en annan just för den personliga världsåskådningen betydelsefull tendens, nämligen den att rena gudsbegreppet från antropomorfistiska föreställningssätt. Det blir i hvarje fall en svår uppgift att förena dessa båda tendenser, måhända den svåraste för mänsklig tanke. Det gäller att å ena sidan fasthålla Guds personlighet, å andra sidan denna personlighets upphöjdhet öfver den mänskliga personlighetens inskränkningar,

Digitized by Google

följaktligen att fatta personligheten oberoende af dess specifikt mänskliga form. Många tänkare hafva sökt göra detta med mer eller mindre framgång, vi erinra särskildt om Spinoza och Boström. Men det blir alltid mer eller mindre svårt att, om intresset för gudsbegreppets renande är starkt, ge fullt erkännande åt Guds personlighet och — omvändt, om man vill fasthålla personlighetsbegreppet att hålla detta rent från de specifika bestämningar, som tillkomma den mänskliga personligheten samt mer eller mindre äro uttryck för hennes ändlighet. Otvifvelaktigt är det förra intresset det, för författaren egentligen bestämmande. Men lika obestridligt är att detta intresse fullföljes i en sådan riktning, att det andra intresset, det för själfva personlighetens substansiella och teleologiska betydelse i viss mån blir svagt. Det absoluta väsendet får ej på *minsta sätt* fattas i analogi med den mänskliga personligheten, ej ens i de afseenden där den dock obestridligen är person och har ett personligt innehåll, låt vara i mänsklig form.

Författaren syftar alldeles obestridligen till en personlig världsåskådning, men dennas egentliga innebörd blir dock ständigt mer eller mindre oklar, och uttalanden saknas ej, där det anti-antropomorfistiska intresset leder till en så abstrakt uppfattning, att man näppeligen vet hvad, som återstår af personlig bestämdhet. Öfver hufvud taget kunna vi kännateckna förf. såsom en modern spinozist. Detta hindrar dock ej, utan betingar fast hellre, att hans skrift har den allra största betydelse särskildt för vår tid, detta så mycket mer om man i spinozismen verkligen ser hvad i den äfven rent historiskt bör ses.

I fråga om den enskildes ställning till det kyrkosamfund han tillhör eller i hvars tjänst han rent af verkar som präst, hvilket förf. antyder att han gör, synes oss hans ställning vara något oklar, hvilket alstrar en benägenhet för kompromisser. Man bör ej förbise eller underskatta den storartade tolerans förf. vid behandlingen af dessa frågor visar. Icke heller det berättigade i en viss ackommodation åt den mer eller mindre religiöst ouppfostrade massans åskådningssätt. Men det synes oss, att denna ackommodation hos förf. stundom går väl långt — ända därhän, att han stundom nära nog vill försvara prästen, om han lär emot sin öfvertygelse. Det är visst icke förf:s mening, att ändamålet helgar medlen, åtminstone ej i den dåliga jesuitiska betydelsen, men vissa uttalanden hos honom visa dock, att han befinner sig på det sluttande planet. Här är icke stället att utreda, när en människa, särskildt en prästman, har giltig anledning att bryta med det kyrkosamfund han tillhör, men så djupa kunna dock konflikterna vara, att, äfven om man anser kyrkosamfundets lära innehålla mycket sant och berättigadt, han likväl för samvetets skull finner sig nödsakad att göra detta. Från en viss svaghet i detta afseende lärer förf. ej kunna frikännas.

Beträffande förf:s uppfattning af kristendomen kunde ett och annat vara att säga. Helt och fullständigt kan han icke på grund af hela sin ståndpunkt fasthålla kristendomen såsom personlighetens religion. I mycket tenderar han dock därtill, likasom hela hans världsåsikt tenderar till en sådan. Men i det ena som i det andra afseendet blir svårt att säga, hvad som egentligen konstituerar personlighetens väsende och hvad en personlig världsåskådning i följd däraf innebär. I många afseenden blir ock därföre författarens uppfattning af kristendomen obestämd. Den polemiserar väl, som oss synes, med allt skäl mot en ensidig dogmatiserande teologi, som väl varit af betydelse för den tid, då den utbildades, men som ej kan göra berättigade anspråk på giltighet för alla tider. Vi böra tillägga, att polemiken föres utan all bitterhet, hvilket särskildt i vår tid är beaktansvärdt och förtjänt af allt erkännande. Från de historiskt fastställda dogmerna hänvisas till Jesus själf, som den innerliga enheten mellan Gud och människan. Men utredt blir dock ej, hvad detta egentligen betyder, hvad man innerst har att förstå med Guds inandomsannammelse i Jesus

Digitized by Google

Kristus, den dock äfven författaren synes villig att i viss mån erkänna som en historisk verklighet. — Ett visst sväfvande mellan öfvernaturlig inkorporation och ett den gudomliga viljans fullständiga förverkligande i den mänskliga på frihetens väg kan svårligen förnekas, om än den senare tendensen synes vara den förhärskande. Det i hvarje fall och från hvilken ståndpunkt som helst erkända mer eller mindre ofattliga i Jesu person, har dock med sig, att detta mindre blir en anmärkning *mot* författaren än ett påpekande af ännu oöfvervunna svårigheter.

Öfversättningens trohet mot originalet hafva vi ej varit i tillfälle att kontrollera. Själfva språket kan i allt väsentligt erkännas som god svenska, ehuru vi, särskildt i fråga om arbetets senare delar, ej kunna undanhålla den anmärkningen, att väl mycket germanismer där förekomma, tydligen en följd af öfversättarinnans väl långt drifna trohet mot originalets ordalydelse. I vanlig svenska dels icke alls, dels sällan förekommande ord och uttryckssätt saknas ej, och de röja märkbart sitt tyska ursprung. För meningen störande blifva de dock aldrig.

De anmärkningar i sak och form, vi ansett oss böra framställa, hindra naturligtvis ej, att vi på det varmaste rekommendera den på en gång innehållsrika och lättlästa skriften till hvarje tänkande svensk mans och kvinnas begrundande. Säkert är, att den skänker dem verklig uppbyggelse, åt mången mähända en icke betydelselös insats i lifvets strid.

L. H. Å.

*

Nils Erdmann: *Carl Mikael Bellman,* hans omgifning och samtid. Stockh. Alb. Bonnier 1895.

I sin anmälan om detta arbete yttrar förläggaren, att det är »den första mera fullständiga och på nyare forskningar byggda teckning af Carl Mikael Bellman, som blifvit i tryck tillgänglig». Fullt fyller icke arbetet de förväntningar, som detta uttryck är ägnadt väcka, ty någon fullständig Bellman-monografi är detsamma icke. Analysen af Bellmans dikter och karakteriseringen af honom såsom skald är därför allt för knapphändig. Herr Erdmanns arbete kan därför alls icke ersätta Atterboms och Ljunggrens mästerliga framställningar i dessa hänseenden, såsom en »mera fullständig» monografi ju i viss mån skulle göra. Men vid sidan af dessa arbeten utgör detta ett värdefullt bidrag till Bellmans-litteraturen och det särskildt genom de talrika notiserna om Bellmans »omgifning och samtid». Vi använda dock därvid afsiktligt uttrycket notiser, ty ej heller i det hänseendet afrundar sig framställingen till någon fullständig totalbild, utan man får under bokens läsning det hufvudintrycket, att förf. gjort goda förstudier till en Bellmans-monografi och sålunda förskaffat sig en värdefull samling excerpter och anteckningar om data och fakta, men däremot saknat lust eller tid eller förmåga att gjuta tillsammans detta mångskiftande material till ett verkligt helt. Därigenom har det kommit något abrupt öfver de enskilda delarna och något oroligt öfver det hela. Men på samma gång har förf. härigenom undvikit alla longörer och sålunda lyckats lämna en lättläst, på sina ställen pikant skildring, hvilken bör kunna finna läsare vida utöfver deras krets, som annars pläga läsa litteraturhistoriska arbeten. Och till denna popularitet böra ock de talrika och merendels väl utförda illustrationerna i hög grad bidraga, ehuru en del af dem kanske står i nog lösligt samband med hufvudämnet.

Uppgifternas pålitlighet äro vi ej i tillfälle att pröfva, men de göra intrycket af omfattande källstudier hos förf. Något egentligt nytt, som skulle förändra den förut vunna uppfattningen af Bellman och hans tid, innehåller arbetet väl icke, men en stor rikedom däremot på smådrag, som ytterligare kunna komplettera och gifva lif åt bilden af detta egendomliga skede i vårt

Digitized by Google

folks utveckling och af dess odödlige sångare. De slutsatser, som förf. drager af dessa enskilda fakta, tyckas dock på en del ställen något förhastade, i det att förf. nämligen har en viss benägenhet för en skarpt markerad karakteristik, som hastigt generaliserar ett eller annat uttryck af en memoarförfattare, bref-skrifvare eller tidningsskribent till en objektiv dom öfver tiden i det hela. Så t. ex. gör skildringen af Upsala-lifvet på Bellmans tid intrycket af en öfverdrift och ensidighet, som ej väl står tillsammans med historisk vetenskaplighet. Och likartadt är förhållandet med flera andra detaljer i skildringen. Men totalbilden af tiden tyckes oss dock ej felteckнad, utan i det hela förtjänstfullt utförd, om ock i vissa drag väl drastisk.

Såsom festpublikation vid Bellmans hundraårs-minne fyller arbetet synnerligen väl sin plats. Helt visst skall det kraftigt bidraga att i vida kretsar åter väcka och stärka intresset för Fredmans-sångaren samt att göra denne bättre förstådd, både i förtjänster och fel.

*

HARALD HÖFFDING: *Den nyere Filosofis Historie.* En Fremstellning af Filosofiens Historie fra Renaissancens slutning til vore Dage. Häftena 1—9. — Köbenhavn, Philipsen 1894—95.

Med den totala brist på litteratur i den nyare filosofiens historia, hvaraf vår svenska bokvärld lider, bör ofvanstående arbete kunna påräkna ett tacksamt mottagande äfven på denna sidan Sundet.

Den, som gjort bekantskap med professor Höffdings föregående arbeten »Philosophien i Tydskland efter Hegel» och »Den engelske Philosophi i vor Tid» samt nu senast med hans utmärkta monografi öfver »Sören Kirkegaard som Filosof», vet nogsamt med hvilka ovanligt goda förutsättningar han går till ett sådant arbete, som det nu föreliggande. Den förmåga att klart och enkelt återgifva äfven de mest invecklade resonnemang, som förutsättes för att med framgång kunna framställa det filosofiska tänkandets historia, besitter han i hög grad. Likaså den psykologiska blick, som bakom systemens ytterverk förstår att tränga fram till de hufvudintressen, hvilka för filosoferna själfva varit de personligt drifvande krafterna så väl i deras öfvertygelse som deras spekulation.

Hvad som förnämligast utmärker denna hans framställning af den nyare filosofiens historia, hvilken han i de hittills utkomna häftena fullföljt från renässansen till Kant, är det historiska sinne, som präglar så väl uppfattning, som framställning. Han tager ej de filosofiska teorierna blott såsom logiska konstruktioner, utan låter dem framträda mot deras kulturhistoriska bakgrund, hvarvid han gjort till hufvuduppgifter att låta de filosofiska tankarne belysas dels af de empiriska vetenskapernas problemställning och resultat på den tid, då dessa tankar växte fram, dels af tänkarnes egna individualiteter och lifserfarenheter. Författarens egna sympatier och intressen gå väl såsom en varm ström mellan raderna i hans historiska skildring; men med vetenskapligt allvar har han i det hela väl lyckats bevara den historiska objektiviteten, så att kritiken af åsikterna fått lämnas af utvecklingen själf.

Vid referatet af de behandlade åsikterna går förf. såtillvida rätt fritt tillväga, att han ofta lämnar den terminologi och den särskilda ordning för tankarna, som filosoferna själfva i sina skrifter begagnat, för att i stället mera från historikerns egna synpunkter återgifva grundåsikten och därur låta detaljerna liksom inifrån växa fram. Att denna metod har både fördelar och olägenheter med sig, är lätt att inse. I det hela tyckes oss dock förf. samvetsgrant hafva undvikit frestelsen till konstruktion. Här är icke platsen att fram-

Digitized by Google

ställa de invändningar mot tolkningen af enskilda filosofemer, till hvilka vi annars kunde vara hågade.

Arbetet förtjänar i hög grad att rekommenderas åt de allvarligt bildningssökande. De skola här erhålla en kulturhistorisk kunskap, som annars ej är inom vår litteratur tillgänglig. Och deras eget tänkande skall riktas och mogna, under det att de med denna sakkunniga ledning följa det europeiska tänkandets utveckling hos dess största representanter i nyare tid. Resultatet af bokens studium skall åtminstone blifva en lefvande insikt om, hvad filosofien är och vill — särskildt hvad den *vill,* ty förf. lägger i sin framställning mera vikt på problemernas, på frågornas historiska genesis, än på lösningarnas eller svarens. Och kanske är det denna egenskap hos hans arbete, som allra förnämligast ger det en självständig plats inom sitt område. I hvad fall som helst är det härigenom i hög grad filosofiskt bildande.

*

En roman om förste konsuln från den 18 Brumaire till freden i Amiens. — Köpenhamn 1894.

Denna till julen utkomna bok var ägnad att väcka rätt mycken uppmärksamhet redan genom sin fullständiga anonymitet, ytterst eleganta utstyrsel och utländska tryckort.

Det kan heller ej förnekas, att vi här ha ett mindre vanligt arbete framför oss — en roman, som röjer hos sin författare grundliga tidshistoriska studier, psykologisk skarpblick i karaktersteckningarna och en ypperlig, måttfull stil, som blott på ett eller annat ställe störes af några föga betydande, ofrivilliga danicismer.

Den skildring, som här lämnas af de sociala förhållandena under Napoleons första tid, af den societet som omgaf förste konsuln och af den äldre aristokrati, som den höge uppkomlingen ej kunde neka sin hyllning, gör intrycket af lefvande, historisk verklighet. Den kärleksroman mellan Bonaparte och en ung dame ur den gamla aristokratien, hvilken utgör skildringens hufvudmotiv, måste väl förefalla vår tid underlig nog, särskildt hvad angår den unga flickans hänsynslöshet i sin passions tillfredsställande. Men om man t. ex. i Rousseaus *Confessions* läst om dennes förhållande till sin *petite maman,* mad. de Warens, eller i öfrigt gjort någon bekantskap med tidens franska memoirlitteratur, så torde man medgifva, att mycket var i det hänseendet en verklighet i det dåtida Frankrike, som nu och hos oss måste förefalla såsom en psykologisk omöjlighet. Däremot synes oss den anmärkning, som framställts mot teckningen af Bonaparte, berättigad, då det nämligen sagts, att denne här är väl mycket idealiserad, särskildt hvad det erotiska angår, ty hans kärlek torde ej tåla vid det förandligande, hvarmed den här framställes, om den skall behålla den fulla historiska sanningen.

Fabeln är den enklaste möjliga, ingen intrig och nästan inga konflikter; i stället utvecklar sig motivet följdriktigt, nästan enformigt, steg för steg, till dess att slutligen passionen löper ut i den oundvikliga tragiska upplösningen med hjältinnans självmord.

Såsom historisk roman har arbetet sålunda stora förtjänster, men utan att i vårt tycke vara något konstverk af första rang. Någon svällande poetisk fantasi eller någon imponerande konstnärlig kraft råder förf. ej öfver; däremot äger han tydligen både en historisk bildning och en estetisk smak, som höjer honom öfver medelmåttan. Och det är onekligen ett verkligt intressant bidrag, hvarmed han riktat vår litteratur.

*

Digitized by Google

ALGOT SANDBERG: *Småstadslif.* Roman. — Stockh., Alb. Bonnier, 1894.

För att i korthet karakterisera denna bok kunde vi kanske kalla den en småstadsskildring à la Kielland. Om denne erinrar nämligen i vårt tycke framställningen, ehuru hvarken kraften i satiren eller talangen i det hela på långt när når upp till Kiellands nivå.

Boken är emellertid rätt intressant. Skildringen närmar sig kanske då och då väl mycket karrikatyren, men torde i det hela ej vara så illa träffad. En välgörande komik mildrar emellanåt intrycket och ett par scener äro skrifna med verklig känsla.

Bokens hufvudämne är skildringen af, huru en liten kuststad utvecklar sig till badort, och särskildt huru några läsare klokt veta att göra sig till de nya förhållandenas herrar. Den pietistiska charlatanismen är därvid ej illa satiriserad, och den råe kolportören karakteristiskt tecknad, ehuru hans plumpa förförelseförsök i slutet af berättelsen förefaller mycket chargeradt. *Så* rå torde en man med hans anseende dock näppeligen vara. — Historien om eldsvådan i apotekarens hus synes oss ock vara ett väl yttre och tillfälligt sätt att lösa konflikten mellan de båda partier, som täflade om att blifva badinrättningens grundläggare. Några af berättelsens motiv förefalla något gammalmodiga. Den på postkontoret rytande gamle militären hör väl numera till de öfvervunna ståndpunkterna inom postverkets historia. Och småstadsfrun, som endast lefver för att få sin dotter bortgift, är en typ, som vi allt för många gånger sett teckning, för att den ännu verkligen skulle intressera.

I konstnärligt hänseende är romanens hufvudbrist den, att handlingen ej tillräckligt samlar sig kring något dominerande centrum, utan intresset splittras mellan flera jämlöpande handlingar, hvilket gör att totalintrycket ej blir nog energiskt.

*

Sorgliga siffror från Amerika kan man med skäl kalla följande uppgifter rörande antalet i Förenta staterna under ett enda år, 1894, mördade personer. Enligt »Kringsjaa» mördades därstädes under nämnda tid 9,800 personer, och detta är omkr. 30 % mer än under föregående år varit vanligt.

Orsakerna till dessa mord uppgifvas hafva varit följande:

Tvist	4,536.	Motstånd mot polis	273.
Svartsjuka	812.	Dräpta tjufvar och röfvare	204.
Rus	776.	Vansinne	126.
Rån	525.	Självförsvar	49.
Barnamord	340.	Upplopp	25.

Öfriga 1,856 mord äro i statistiken upptagne under rubriken okända orsaker. Under samma år voro självmordens antal 4,912; de lagliga afrättningarnas 132 och lynchningarnas 190, hvaraf $^2/_3$ å negrer.

Man får genom dessa statistiska uppgifter en nedslående föreställning om den personliga säkerheten i den stora frihetsstaten på andra sidan Atlanten.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Framtidskampen mellan den hvita och den gula rasen.

Det nyss afslutade kriget mellan Japan och Kina har åter för en tid riktat Europas blickar mot den yttersta östern. Och den gamla frågan: hotar ej från detta håll en allvarlig fara den europeiska kulturen? — har dykt upp i mångas sinnen.

Japans stigande makt är för ryssarna och engelsmännen i Asien ett allvarligt ämne. Men äfven Kinas hotande ställning minskas föga genom det för dess söner olyckliga kriget. Tvärtom kan man vänta, att krigsolyckorna skola sätta lif i dess stagnerande förhållanden. Huru stod ej i mycket Frankrike under det tredje kejsardömet på undergångens brant, men rycktes upp just genom nederlaget i kampen mot Tyskland, till dess att nu åter en tjuguårig fred låtit nya lyten i nationalkarakteren komma till ostörd utveckling.

I Kina råder en öfverbefolkning, som måste komma oss att tänka på faran af en kinesisk invandring i själfva Europa. Betänk, att där bo i medeltal på kvadratkilometern 95 personer, ja inom vissa distrikt 400, — under det att medeltalet för Europa är 37 och t. ex. för Sverige ej mera än 11. Låt vår civilisation i någon mån bryta Kinas traditioner; låt kineserna lära känna kommunikationernas värde: tror man då, att denna missproportion i jordens befolkande i längden skall få bestå?

Denna allvarliga fråga har nyligen i Holtzendorffs »Sammlung gemeinverständlicher wissenschaftlicher Vorträge» behandlats af Emil Metzger, hvilken från Java varit i tillfälle att på närmare håll iakttaga de orientaliska förhållandena. Och vi låna från honom följande framställning, hvilken åtminstone visar den nämnda frågans allvar och räckvidd.

Fastän befolkningen i Kina enligt våra föreställningar utgör en verklig öfverbefolkning, gynnar regeringen ej utvandringen. Den vill ej erkänna nödvändigheten af, att landets barn söka ett fält för sin verksamhet utom det himmelska rikets gränser, då i vissa delar af det vidsträckta landet ännu finnes rum för milliontals människor. Under Taipinguppроret blefvo ansenliga, fruktbara landsträckor ödelagda. I Mongoliet, i Mandschuriet, i kinesiska Turkestan ligger för visso ännu ej så litet obruten mark, hvilken blott väntar på, att en upptäckares flitiga hand

Digitized by Google

skall fruktbargöra de skatter, som hvila däri. Men ej allenast hänsyn till öfverbefolkningen i många delar af hemlandet, utan äfven politisk-militära förhållanden bjuda att ej lämna kolonisationen af nyssnämnda delar af riket ur sikte. Dessutom hafva, såsom markis Tseng i sin mycket omtalade, år 1887 i *Asiatic Quarterly Review* införda uppsats uttryckligen framhåller, utvandrade söner af Midtens rike ej rönt sådan vänlig behandling i främmande land, att en regering med faderlig omtanke om sina barn gärna skulle kunna se, att de utflyttade, och ännu mindre finna sig hågad att stöta ut dem i ödemarken till de grymma barbarerna.

Säkerligen skulle dock en dylik bättre fördelning i hemlandet, som regeringen synes åsyfta, åtminstone efter den erfarenhet vi äga, stöta på ganska stora svårigheter. Äfven hos oss kan man ju blott till en ringa del spåra orsaken till utvandringen i öfverbefolkning i detta ords egentliga bemärkelse; till största delen beror den på helt andra orsaker. Äfven hos oss hafva vi vidsträckta områden, som ännu vänta på bearbetning, och likväl se vi tusentals människor vända hemmet ryggen för att på andra sidan hafvet söka sig ett nytt fädernesland. Dessutom måste på grund af industriens och samfärdselns utveckling äfven i Kina många händer blifva utan arbete, och dessa skola tvingas att söka sig in på andra banor, hvilka ej alltid torde blifva så lätt tillgängliga, att ej också kinesen kommer att rikta sin blick på utlandet. Äfven tilldragelser af annan art kunna bidraga till, att en tät människoström kommer att välla ut öfver rikets gränser, hvilken lika litet hemlandets regering som grannlandens vore i stånd att hämma. Detta skall t. ex. bli fallet, om naturföreteelser inträffa, hvilka omöjliggöra vistelsen i hemlandet. Så hafva vi för ej så länge sedan hört talas om en förfärlig hungersnöd, som hemsökte Kina, och hvaremot människors makt nästan ingenting kunde uträtta. De millioner af dem, som drabbas af ett sådant gissel och som ej förmå uppsöka orter, där tillfälle till uppehälle gifves, måste på ömkligt sätt duka under, ty att tillföra dessa människomassor näringsmedel kan, särskildt äfven på grund af ofullkomligheten i samfärdselsförhållandena, endast ske i mycket inskränkt mått. Mot en dylik öfvermakt förmår människan intet, och träffas millioner af en sådan tilldragelse, skall, allt efter omständigheterna, en större eller mindre del af dessa millioner strömma in på närgränsande områden, alldeles som deras förfäder i äldre och nyare tid hafva gjort.

En utvandring och utbredning till angränsande områden har också i själfva verket redan ägt rum. I det hela taget har denna utbredning försiggått helt lugnt och långsamt. Större utvandringar ägde rum en i trettonde och en i sextonde århundradet. Öfverallt, där kineserna inträngt, hafva de sökt blanda sig med den inhemska befolkningen och allt mer påtryckt densamma sin egen prägel. De iakttagelser, som man gjort vid dessa kinesernas beröringar med andra folk, kunna i mer än ett hänseende tjäna till lärdom för framtiden.

Först och främst måste vi erinra oss, att kinesen ej är någon idealist och hvarken tillgänglig för politiska eller religiösa spörsmål. Hos honom

Digitized by Google

saknas alltså de anledningar till utvandring, hvilka under förhållanden, som ligga oss närmare, så till vida spela och ännu mer hafva spelat en viktig roll, som företrädesvis just de bidragit till skapandet af lifskraftiga kolonier, d. v. s. till grundandet af sådana nybyggen, hvilkas af en ideal tanke burne invånare äro mäktige att, fast slutne till hvarandra, bestå i striden mot det dagliga lifvets mödor och bekymmer. I de ojämförligt flesta fall är det hos kinesen, likasom för närvarande nästan alltid äfven hos oss, striden om lifvets materiella goda, som ingifver honom beslutet att söka sin lycka i främmande land, ett beslut, som han ej har lätt att verkställa, ty han älskar den bygd, där hans förfäder hvila. Så har det varit i alla tider.

Öfverallt i sydöstra Asien, hvarthän vi än rikta vår blick, vare sig mot fastlandet eller den malayiska arkipelagens öar, finna vi dock i våra dagar utflyttade kineser. Att de i ordets strängare bemärkelse äro bofaste, kan man påstå blott om en jämförelsevis ringa del af dem. Flerstädes utgöra de en starkt växlande befolkning, hvars enskilde medlemmar, då de nått sitt mål och förvärfvat sig tillräckliga ägodelar, mestadels återvända till fäderneslandet, hvarpå de genast ersättas af andra landsmän. Till en del bilda de äfven, såväl vid hemlandets gräns som i aflägsnare trakter, blandningsraser, hvilka understundom till det yttre, men nästan alltid med hänsyn till öfriga egenskaper äro förvillande lika de äkta kineserna, såsom förhållandet är t. ex. i holländska Indien.

I Annam, i Siam, i Burma tränga de oupphörligt framåt, men utan buller. Sistnämnda land blir måhända den skådeplats, där en första skarpare strid kommer att utkämpas. I en och annan trakt, t. ex. på norra kusten af Borneo, fortgår infiltrationsprocessen, såsom Frank Hatton uttrycker sig, sedan mer än tolf år tillbaka. Formosa hafva de i ordets egentliga mening koloniserat, hvarvid de gått till väga på ett sätt, som med hänsyn till resultatet för visso förtjänar att i vidsträcktaste mån efterföljas. De försök, deras statsmän eller till och med deras soldater gjort att utvidga landområdet, hafva däremot ej krönts med framgång, men väl hafva kinesiske åkerbrukare, krämare, kringvandrande handlande och yrkesidkare varit utmärkt skicklige i detta hänseende, och denna deras skicklighet kräfver fortfarande vår beundran. Deras tillvägagående vid Formosas kolonisering var så egendomligt, att det väl förtjänar att tagas i närmare ögonsikte.

Först anlade de fasta nybyggen på lämpliga ställen vid kusten; till det inre af ön vågade de sig blott med mycken tvekan, och blott undantagsvis borttogo de med våld ett stycke land från de fientligt sinnade infödingarne — detta skedde blott genom folk, som voro nybörjare i koloniseringsarbetet, genom nyanländande kolonister, hvilka sågo sina landsmän i besittning af slätter och dalar och själfva ej funno någon tjänlig plats, där de kunde slå sig ned. De nykomne voro därför nödsakade att tränga vidare in i landet för att med våld eller, såsom vanligtvis skedde, genom öfverenskommelse förvärfva den mark, som syntes dem

Digitized by Google

lämplig. Understundom, likväl mycket sällan, kom och kommer det till strid. Merendels föredraga enskilde jordägare eller invånarne i hela byar att betala någon fredligt sinnad stam, för att den skall skydda deras arbeten mot en krigisk grannes anfall. Det verksammaste skyddsmedlet är dock att ingå förbindelse med infödda kvinnor. Om det i Västern heter: *cherchez la femme* för att utforska orsaken till en tvist, så söker man här kvinnan för att stifta frid.

www.libtool.com.cn

Naturligtvis finner man kineser i Bortre Indiens pandämonium, i Singapor, man finner dem i Malakkas stater, i de nyligen uppståndna kolonierna på Sumatra, om de ock, hvad angår de tre sistnämnda trakterna, ej egentligen tillhöra de frie invandrarne, utan kulis. Ensamt till Singapor invandra årligen omkring 17,000. Denna kuli- och kontraktutvandring — två saker, hvilka, så nära de än äro med hvarandra förenade, man likväl ej får förväxla, och dem vi längre fram, då vi komma att tala om gången och utvecklingen af föreliggande fråga, skola närmare afhandla — måste äfven tillskrifvas hufvudsakligen europeiskt inflytande.

Det faktum, att européer, för så vidt de äro af rent, oblandadt blod och ej blott till namnet och efter lagens bokstaf räknas till sin ras, i längden ej stå ut med jordbruksarbete i tropikerna, hade redan länge stått fast, innan det i våra dagar åter gifvit anledning till mångahanda utläggningar, och behofvet att få lämplige arbetare inom vändkretsarne växte med den tilltagande utvecklingen, med den allt större utvidgningen af där anlagda plantager. Likasom Las Casas i den människovänliga afsikten att lindra de grymt förtryckte indianernas lott gaf första upphofvet till negerhandeln i dess mest rysansvärda gestalt —, en slafhandel, hvarmed näppeligen kan förliknas hvad som nu för tiden förtäljes om slafjakterna i Afrika —, så hafva åter andra människovänner i början af detta århundrade, synnerligast söner af det humana England, uttalat den tanken att låta Han's ättlingar träda i de arme svartes ställe.

I större utsträckning fann denna tanke först förverkligande i början af 40-talet, dels i form af egentlig kuli-handel, då utvandrarne förbundo sig att tjäna en följd af år, dels såsom utvandring under öfverenskommelse, då de i allmänhet blott behöfde aftjäna kostnaden för öfverresan, men i öfrigt förblefvo sina egna herrar. Jämte Kinas söner var det i synnerhet infödingar från de engelsk-ostindiska besittningarna, som man sökte draga till sig. I åratal har man därför på ett eller annat sätt utfört kineser till andra land för att tillgodogöra sig deras arbetsförmåga. I de flesta fall har bakslaget kommit redan inom mycket kort tid. Man har blifvit trött på dem och känslolöst stött dem ifrån sig — i flera länder söker man nu helt och hållet utestänga dem, i andra möter man dem med misstroende, i åter andra betraktar man dem med likgiltighet, endast i några få ser man med blida ögon deras ankomst eller understöder deras inflyttning.

För den, som utan att påverkas af rashat eller, låt oss använda ett mildare uttryck, motvilja för rasen, underkastar denna företeelse en, om

Digitized by Google

ock flyktig, granskning, är det ej svårt att upptäcka orsaken därtill. Det är den gamla visan: äfven den gule mannen har till en del redan gjort sin skyldighet, äfven den gule mannen kan gå! Må man ock aldrig så djupt insvepa sig i den sedliga harmens mantel gent emot all den osedlighet, som man tillskrifver kineserna, och begagna denna till förevändning att hålla de besvärlige vordne främlingarne på afstånd, så skall dock ingen, som fördomsfritt skärskådar saken, låta bedraga sig häraf. Man bekämpar kineserna helt enkelt därför, att man på grund af erfarenhet eller också blott af ren instinkt fått den öfvertygelsen, att den gule mannen är sin hvite broder öfverlägsen i kampen för tillvaron, så framt åtminstone väder och vind äro lika fördelade, d. v. s. om den förstnämnde ej af inskränkande lagar hindras i sina handlingar. Där det senare är fallet, d. v. s. där, hvarest ras- och klass-skillnaden skarpare framträda och den hvite till följd af sin hudfärg äfven till det yttre innehar en högre ställning på samhällets trappa, där, hvarest den gule mannen ej står i jämnbredd med, utan under honom, där är man i allmänhet ej så intagen af hat mot honom, eller visar det åtminstone ej så öppet. Å andra sidan förrättar mannen med de mandelformade ögonen, såsom markis Tseng kallar honom, sitt arbete tyst och stilla — däri vida öfverlägsen den bäste bland hvita.

* * *

Men låtom oss, innan vi gå vidare, taga gången och utvecklingen af vår fråga i närmare betraktande.

Afskaffandet af negerhandeln hotade i vissa, och ej minst i England tillhöriga, kolonier med en fullständig omstörtning af bestående förhållanden. I öster och väster, på Mauritius och på Antillerna, liksom i Guyana, rådde brist på arbetskraft, och därigenom hotades plantageägarne med undergång. Till en början lyckades det att få arbetare i britiska Indien, men inom kort gjorde ostindiska kompaniet, som då ännu ägde bestånd, slut på den grymma leken. Icke blott för den utländska, utan äfven för engelska plantage-ägare bereddes svårigheter vid värfvandet af kulis, då de ville fylla de luckor, som uppstått i deras arbetareslödders led. Därefter dröjde det ej länge, förrän man både i de spanska och de engelska kolonierna fick ögonen på det himmelska rikets söner, hvilka tycktes synnerligen lämpliga för ändamålet. Agenter uppträdde bland den talrika befolkningen i Fokien, Kvang-si och de andra söder ut liggande sjöprovinserna. Företrädesvis verksamme voro de i Hongkong och de fem hamnar, som då för tiden voro öppna för européerna. I början visade kineserna föga lust att öfvergifva sitt fädernesland, formellt var dessutom utvandring förbjuden, och vid denna tid hade det ännu ej blifvit en sådan vana att öfverträda lagen, som nu är fallet.

Den erfarenhet, man gjort vid de första värfningsförsöken, uppmuntrade till fortsättning. Underhandlarne fördubblade sin ifver, de mutade

Digitized by Google

kinesiske ämbetsmännen blundade med båda ögonen, föredömet af enskilde utvandrare, hvilka återkommo försedda med mynt, eggade till efterföljd. Följden blef, att kineser i allt större antal läto locka sig till utvandring.

www.libtool.com.cn

Ju mer kulihandeln utvidgades, dess mer ökades de missbruk, som därmed voro förbundna. Den kines, som lånade värfvarne sitt öra, blef en handelsvara; från det ögonblick, då han mottog handpenningen, var han en lekboll för hvar och en, med hvilken hans olycksöde förde honom i beröring. Slafhandelns fasor återupprepades i alla dess olika skepnader. Offer för agenternas vinningslystnad och ett mål för matrosernas råa skämt, var mannen med de mandelformade ögonen helt säkert rättslös. De förre sökte till och med göra sig en inkomst på den knappa ration te och ris, som lämnades till hans uppehälle. För de senare, för matroserna, hvilka i allmänhet hafva ett godmodigt sinnelag, var John Kinaman i bästa fall ett föremål för förvåning och undran. Hans hårpiska fick ej heller vara i fred för manskapet på de fartyg, som fraktade människolasten. När besättningen i nåder tillät sig ett skämt, blefvo hårpiskorna utan krus sammanbundna. Var besättningen mera råbarkad, föll mången af dessa prydnader offer för saxen eller knifven. Men hvad som på ena sidan betraktades blott som skämt, kändes för den andra parten ännu smärtsammare, än till och med mången annan, i europeiska ögon mycket råare misshandel kunnat göra. Att kineserna trots den dem medfödda, till feghet gränsande skyggheten för allt, som är dem öfverlägset, slutligen reste sig och skredo till vedergällning, att mord och uppror ingalunda hörde till sällsyntheterna ombord på dessa moderna slafskepp, däröfver kan man så mycket mindre förundra sig, som bland kulis, af hvilka blott fordrades tillräckliga kroppskrafter såsom enda egenskap, befann sig det värsta pack, utskott från de för européerna öppna hamnarne — och det vill sannerligen icke säga litet. Blodiga katastrofer uteblefvo icke, hvilka funno genljud så i Europa som Amerika, men äfven i Kina. Kulihandeln kom i vanrykte, vissa makter, däribland Kina själft, förbjödo densamma. Lika fullt behöfde de hvite agenterna armar; deras underagenter fördubblade sina ansträngningar, och med gyllene löften bedårade de nya offer. I månget afseende inträdde likväl förbättring. Man började öfvervaka agenterna och drog åtminstone i någon mån försorg därom, att de löften höllos, som gifvits åt kulis. Detta var i synnerhet fallet på engelsk sida, medan man på amerikansk, åtminstone till det yttre, sedan gammalt visat sig obenägen för kulihandeln. Att ingå i enskildheter vidkommande denna sorgliga handel behöfva vi här så mycket mindre, som densamma sedan mer än tre år synes tillhöra historien.

Trots de många missbruk, hvilka voro förbundna därmed, hade utvandringen och tjänsten som kuli varit till fördel för en och annan, utvandrarnes föredöme eggade många till efterföljd och lockade dem till fjärran land. Ännu mer blef detta förhållandet, då budskapet om guld-

Digitized by Google

fynden i Kalifornien väckte till lif hoppet om rikligt förvärf i detta underbara land. År 1849 började utvandringen dit, och ett år senare voro kineserna därstädes så talrike, att de vid presidentens i Förenta staterna, Taylor, 1850 timade frånfälle skickade en kondoleansadress till kongressen och vid begrafningen läto sig företrädas af en särskild deputation. Ehuruväl flertalet kineser i Kalifornien utgjordes af frie utvandrare, blefvo de föga tålde af grufarbetarne, och denna ovilja var i synnerhet starkast där, hvarest deras onekligen dåliga egenskaper kanske ej så särdeles bjärt stucko af mot omgifningens. Men häraf läto de sig ej oroa; de kommo i allt större myckenhet, till dess man nu ändtligen för ej så länge sedan genom ganska kraftiga åtgärder sökte göra sig af med dem.

Händelserna i Australien, de mått och steg, som man därstädes för kort tid sedan vidtagit mot kineserna, äro ännu i så friskt minne, att det ej torde vara behöfligt att länge dröja därvid. Vi vilja blott som ett kuriosum omnämna, att liknande uppträden där ägde rum, redan för mer än trettio år tillbaka. Redan då kunde man få se »anti-chines-meetings», och redan då diskuterades frågor sådana som dessa: 1. Tillåta bestående fördrag att stänga en engelsk koloni för kineserna? 2. Har styrelsen i Viktoria rättighet att utstaka gränser för samfärdseln mellan denna kolonis hamnar och Kinas? 3. Hvilken påföljd skulle kinesernas utestängande kunna hafva för de engelsmän, som uppehålla sig i Kina? 4. Skulle en sådan åtgärd kunna återverka på handelsförbindelserna mellan Australien och England å ena sidan och Kina å den andra? 5. Hvad bör göras för att åstadkomma en kompromiss mellan hvite och kineser och höja endräkten båda raserna emellan?

Såsom någonting märkvärdigt må nämnas, att härvid en kines med sådan skicklighet försvarade sina landsmäns sak, att handelskammaren i Melbourne ställde sig på deras sida och förklarade sig *emot* hvarje åtgärd beträffande kineserna. Som bekant, fingo dessa i längden föga gagn häraf.

För denna yngre period i den kinesiska utvandringens historia hafva vi något utförligare redogjort, emedan det just är till den, som vi vilja anknyta vår framtidsbild.

Till och med där, hvarest kineserna voro som mest hatade, kunde man ej annat än gifva dem ett i många afseenden vackert vitsord. Äfven amerikanerna, hvilka lärde känna dem i Kalifornien, medgifva att de äro stillsamme och idoge och ej begifne på dryckjom. Ett egendomligt drag är, att just hos guldgräfvarne i Västern som i Östern, hemlängtan är så stark, att de så snart som möjligt söka återvända till fäderneslandet, medan detta drag mindre skarpt framträder hos dem, som drifva något yrke eller idka jordbruk. De sistnämnde söka, ehuru ofta blott öfvergående, grunda åt sig ett nytt hem, i det de öfverflytta sina seder och bruk dit, där de slå sig ned, och bibehålla sitt eget språk. Sant är, att man gör de kinesiske kulis allehanda förebråelser. Under sin sträfvan att förtjäna så mycket som möjligt lefva de tätt sammanpackade, mera

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

som oskäliga djur än som människor, och neka sig hvarje nöje för att spara. Endast åt sina laster offra de: de hängifva sig åt spel, opiumrökning och den sinnliga kärlekens njutningar. De skildringar, som från San Francisco nått fram till oss, äro verkligen i många hänseenden fasaväckande.

»Om de ej frivilligt blifva borta, måste man aflägsna dem med våld», löd det allmänna ropet. Att denna sedliga förtrytelse ej alltid var så synnerligen djup, har redan ofvan blifvit antydt. Men saken har också en annan sida, såsom redan G. Rohlfs år 1876 framhöll i »Das Ausland». Om man vill på allvar uppträda mot deras öfverskridande af det passandes gränser, så måste man helt enkelt taga sin tillflykt till lagstiftningen, men naturligtvis på samma gång draga försorg om, att lagar ej blott stiftas, utan äfven åtlydas. Huru är det möjligt, frågar Rohlfs, att man klagar öfver, det i San Francisco kvinnor säljas offentligt, då likväl slafhandeln där är förbjuden? Härtill kunde man för öfrigt bifoga, att något liknande ännu i dag förekommer i andra länder, att till och med ännu i dag färgade arbetares arbetskontrakt offentligt bortauktioneras, och att det i Australien gått ända därhän, att engelska guldgräfvare för penningar afstått sina europeiskor åt kineser. Huruvida detta skett inför allmänhetens ögon, kunna vi dock ej upplysa om. Men om dylika lagöfverträdelser, dem man vill förhindra, ändock begås, så kan detta ske endast ifall man tillåter kineserna bilda en stat i staten, och då lagen säkerligen ej åsyftat detta, så kan saken blott förklaras på det sätt, att styrelsen var för svag för att skaffa gehör åt lagens stadganden, och att kineserna visste lägga hinder i vägen för de åtgärder, som vidtagits mot dem, väl med undantag af några få fall, då öppet motstånd kom med i spelet, måste väl detta hufvudsakligen anses bero på, att de förstått draga lagens handhafvare inom sin intressesfär. I detta afseende tyckas de också äga en i sanning förvånansvärd skicklighet, och denna omständighet förtjänar särskildt att beaktas, då vi här nedan komma att betrakta, hvilka följder en närmare beröring med kineserna kunde hafva för oss.

* * *

Framtidens fråga sönderfaller i tvenne: den ekonomiska och den kulturella. Med hänsyn härtill hafva vi att skilja mellan de kinesers verkningsförmåga, som stanna kvar i sitt eget land, och deras, som strömma ut i världen, till äfventyrs ända fram till oss. Att strängt göra skillnad mellan dessa olika synpunkter skulle dock vara ändamålslöst, då de ju ej hafva betydelse hvar och en för sig, utan skola framträda i samverkan tillsammans med hvarandra.

Såsom vi veta, har den afstängdhet, hvari Kina så länge funnit behag, blifvit, delvis med våld, bruten af främmande folk, hvilka förstått att med vapenmakt tilltvinga sig tillträde på olika ställen. Så som förhållandena för närvarande gestalta sig, kan det ej i längden fortfara.

Digitized by Google

Kina har under loppet af de sista femtio åren vetat draga nytta af den erfarenhet, som påtvungits detsamma. Troligen kommer det därför att vinnlägga sig om ett sådant ordnande af sina angelägenheter, att det åtminstone kan få vara herre i eget hus, under det att hittills ett oproportionerligt stort inflytande tillerkänts utländingarne eller af dessa aftvungits kineserna. Den beröring, som hittills ägt rum med främlingarne, måste vi något närmare skärskåda, ty endast på sådant sätt blir det möjligt att finna förklaringen till det djupa hat, som öfverallt i den fjärran Östern är rådande mot de hvite.

Vill man vara ärlig, måste man tillstå, att dessa sidor i det nittonde århundradets historia äro skamfläckar för detsamma, om detta eljest är af nöden, ganska tydligt bevisa, att mycket af hvad som talats och skrifvits om kristlig och allmän människokärlek, så vidt åtminstone hvad angår folkens och nationernas inbördes lif och samfärdsel, ingenting annat är än granna fraser. Ett naket uppräknande af händelserna torde vara nog.

Vi hafva då till att börja med opium-kriget (1840—42), hvilket utbröt, sedan kejsaren af Kina år 1839 förbjudit införseln af detta narkotiska medel och vid dödsstraff ålagt sina undersåtar att afhålla sig från bruket däraf. Men de engelska kanonerna predikade människokärlekens evangelium, såsom engelsmännen uppfattade det, alltför kraftigt, och från denna tid få kineserna köpa giftet, hvilket gifver humanitetens apostlar en årlig inkomst af ungefär 134 millioner kr., under det folket förstöres. Det märker nog detta själft, det är uppfylldt af hat mot dem, som förstöra det, men det äger ej styrka nog att frivilligt afstå från njutningsmedlet. Med fullt fog svarar kinesen missionären, hvilken vill omvända honom: »Hvad! I, som viljen förgifta oss, som viljen förstöra oss, I kommen hit för att predika människokärlek för oss och lära oss dygd och goda seder?»

Engelsmännen äro ju tillräckligt kända i detta hänseende, men andra nationer synas ej vara en hårsmån bättre. Man tvang kineserna att öppna sina hamnar, att åt främlingarne inrymma alla företrädesrättigheter, något som gick de förre djupt till sinnes och hos dem alstrade en bitterhet, hvaråt enskilda bland dem upprepade gånger gifvit uttryck. Missnöjet med främlingarne fortfor, och till och med under taiping-upproret sökte kinesiska regeringen befria sig från dem. Det kom till ett krig med Frankrike och England, hvilket slutades först år 1860, och hvilket synnerligast på grund af Sommarpalatsets plundring, kvarlämnat ett dystert minne i Kina. Slutligen ledde besättandet af Tonkin och protektoratet öfver Annam (1882) till ett krig med Frankrike, hvilket slutades först ar 1885.

De lärdomar, som kineserna kunnat draga häraf, hafva de ej lämnat obegagnade och tyckas nu med äkta kinesisk seghet fortsätta på den väg, de utstakat åt sig, och hvartill första tanken gifvits dem af deras sträfvan att så vidt möjligt bevara sin självständighet.

Oberoende af de främmande barbarerna skall blifva lösen, och att

Digitized by Google

man ej skall nöja sig med att söka hindra dessa i deras framträngande, utan bemöda sig om att göra dem allt möjligt afbräck, är ingenting att undra på. Visserligen gynnar man i allmänhet ganska litet framåtskridandet i Midtens rike — för ögonblicket har järnvägsfrågan blifvit i viss mån undanskjuten —, dock har man vant sig vid förbrukandet af europeiska alster, och om också behofvet är försvinnande litet i förhållande till invånareantalet, så drager det i alla händelser i rundt tal en ganska vacker summa, hvaraf nog tredjedelen kommer på opium. Detta behof måste därför, om man vill afstänga sig för främlingarne, fyllas inom landet själft. Men dessutom äro kineserna för skarpsynte iakttagare och för skicklige räknekarlar att ej säga sig själfva, att flera af dessa alster, som de nu tillhandla sig af de hvite, kunna de mycket väl framställa på egen hand, bara de få lära sig tillverkningssättet. Att de, om de få tillfälle att taga kännedom om en eller annan teknisk metod, äfven inom kort tillägna sig densamma, vet fullväl hvar och en, som sett dem under deras arbete. Lyckas det dem att i detta hänseende göra sig oberoende af oss, så vore det visserligen obehagligt nog att hafva förlorat den jämförelsevis ej så särdeles stora hemligheten, men detta vore måhända ej det mest ofördelaktiga för oss. Värre är, att den kinesiska arbetaren i följd af sina små anspråk på lifvet kan arbeta för pris, hvarmed en europeisk konkurrens helt enkelt är omöjlig. Och detta skulle inom kort låta känna sina obehagliga verkningar äfven i andra länder, om en större kinesisk industri komme till utveckling. Sannolikt skulle man sedan sträcka dess verksamhet äfven till frambringande af allt flera alster och konkurrensen på detta sätt så småningom blifva allt större och större. En kinesisk arbetares aflöning hos en europé, hvilken alltid får betala vida mera än den infödde arbetsgifvaren, uppgår, frånräknadt förplägning, till 3—4 tael i månaden (ungefär 14—18 kr., således ungefär 53 öre om dagen). Arbetare med särskild yrkesskicklighet få föga högre aflöning, alldenstund de läraktige och skicklige kineserna hastigt öfversvämma hvarje yrkesområde, som lämnar bättre afkastning. Hos en kines erhåller en vanlig arbetare blott $^1/_2$—$^3/_4$ tael i månaden (d. v. s. ungefär 8—12 öre om dagen) jämte kost. Därtill kommer, att kinesen gäller som ett ideal för en mänsklig arbetsmaskin, icke blott därför, att han arbetar likformigt som en maskin, utan emedan han på samma gång arbetar intelligent. Detta, ett uttalande af den ryktbare geografen von Richthofen, förtjänar att noga beaktas vid bedömandet af våra utsikter för framtiden. Transportkostnaden för råmaterialet skall blifva många gånger mindre, då detta föres till Kina, än då det föres till oss. Allt detta är faktorer, dem, såsom vi redan anmärkt, den kinesiska konkurrensen skall inkasta i världsmarknaden, och det är ej underligt att de väcka fruktan.

Men om Kina öfver hufvud kommer att uppvisa en nämnvärd industri, om det begagnar sig af de framsteg och uppfinningar vi gjort samt öfverflyttar dessa till sitt eget arbetsfält, så blifva millioner utan arbete, och trots alla regeringsåtgärder skall en del af dessa millioner

Digitized by Google

med dess större våldsamhet utbreda sig öfver grannlanden, ju större det tryck är, som frampressar strömmen.

Men kan Kina ej på det sätt det synes önska afstänga sig inom sig självt, så kunde det vara mycket möjligt, att förhållandet blefve omvändt och det europeiska inflytandet, skedde det ock på våldsam väg, i hög grad stärktes. Ett stillestånd är nu ej längre möjligt, och om åtskilliga ännu bestående hinder falla, om den hvite mannen får framtränga fritt och obehindradt och bosätta sig i landet, så för han med sig dit sin industri, skickar ej mera ut sina artiklar fullfärdiga, utan öfverflyttar förfärdigandet dit, där han får arbetare mot låg betalning och, hvad mer än en yrkesgren angår, har arbetsmaterialet närmare till hands eller åtminstone kan köpa det billigare.

Visserligen ligger häruti en dyster utsikt för framtiden. Men den allt starkare konkurrensen skall göra det nödtvunget att använda hvarje gynnsamt tillfälle, som erbjuder sig, med uteslutande af hvarje tanke på faran att kunna uppväcka slumrande spöken. Huru nu dessa förhållanden än må gestalta sig, kan det ej gå annorlunda, än att, på hvilket sätt ock nyssberörda fråga må komma att lösas, alltflere kineser skola öfvergifva sitt hemland. Man har härvid mindre att tänka sig en folkvandring, ett plötsligt frambrytande i väldiga härskaror; framryckandet kommer att i likhet med hvad vi ofvan hafva bevittnat, ske helt långsamt. Gör man då försök att medelst våldsåtgärder hindra detsamma, skall detta kunna påskynda katastrofen. I ett ögonblick är den stora massan af utvandrare, flera millioner kanhända, fördelad på hela vidden mellan Bortre Indien och Amerikas västkust. Endast få hafva under de årtionden, som förgått, sedan det blef möjligt att utan synnerliga svårigheter lämna Kina, funnit väg ända till oss — möjligen skall förhållandet bli ett helt annat under de närmast förestående åren. Kineserna vinna, särdeles om de ej lefva insnörda i sitt hemlands trånga former, icke blott mycket i bildning, hvarmed de få sin synkrets vidgad, utan de veta äfven att draga nytta af den lättnad i förbindelsen med aflägsna länder, som våra förbättrade samfärdsmedel erbjuda. Härtill kan läggas, att allt flera röster höjas, som förorda deras användande som billig arbetskraft i Europa.

Hvad vi hafva att vänta oss af dem, framgår af den erfarenhet vi redan vunnit. Arbetsam, läraktig, ihärdig nöjer sig kinesen med den lägsta arbetslön. Ej ens i San Francisco hafva kineserna tvekat att mot en daglön af 15 cents, förrätta det tyngsta arbete, att åtaga sig arbete, hvarför ingen hvit finnes villig, endast och allenast för att åtkomma denna knappa aflöning, som är så obetydlig, att vi ej kunna fatta, huru den, särskildt under därvarande förhållande, kan förslå till ens det nödtorftigaste uppehälle. Och likväl är icke blott detta fallet, utan kinesen förstår till och med att af denna ringa inkomst (i andra länder är för öfrigt hans aflöning ännu mindre) lägga af något litet, och så snart detta kan gå för sig, är han på väg att göra lycka.

Digitized by Google

För att kunna fatta detta, måste man veta, att kinesen är nöjd med litet, om så behöfves, men att han, om hans tillgångar så medgifva, ej är känslolös för bordets och andra nöjen, att han på det hela taget ej är någon girigbuk i Harpagons stil. Den, som skrifver dessa rader, hade under sin vistelse på Java mer än ett tillfälle att iakttaga, huru det gick till att lefva för en dit nyligen ankommen kines, en s. k. singkeh. Redan obekantskapen med språket gör det under första tiden omöjligt för en sådan att taga sig ut på egen hand. I de flesta fall går han, mot en daglön af 25 cents (ungefär 37 öre), i tjänst som kuli hos en landsman, den där drifver omkring med en slags gårdfarihandel. Af denna ringa inkomst förblifva minst 10 cents orörda och gömmas omsorgsfullt, till dess vår singkeh efter några månaders förlopp känner sig tillräckligt hemmastadd i sin nya omgifning för att fresta lyckan på egen hand. Naturligtvis gör han det genom handel, något som för hvarje kines synes vara idealet för alla förvärfsgrenar. Hans lilla sparpenning eller måhända äfven penningar, som han fört med sig hemifrån, lämna honom drifkapitalet. De få handelsartiklar, han till en början kan anskaffa, bär han själf med sig. Antager han längre fram en eller flere bärare, är detta ett bevis på, att affären är blomstrande. Så snart han upphört att bära sin börda på egna axlar och nöjer sig med att hålla uppsikt öfver bärarne, kan man vara säker om, att han börjar känna sig som kapitalist. och på detta sätt fortfar han att vara sin egen lyckas smed, allt under det han ständigt håller för ögonen den förståndiga grundsatsen, att man bör söka få ett öfverskott af hvarje inkomst, den må vara stor eller liten.

Födde diplomater, förstå kineserna mästerligt konsten att draga nytta af omständigheterna eller de människors svaghet, bland hvilka de vistas. Huru de begagna sitt inflytande hos mindre civiliserade folkslag, hör ej hit. Men äfven bland civiliserade folk skola de, för så vidt man ej, medan tid är, med våld gör detta omöjligt för dem, förstå att tillförsäkra sig en angenäm ställning, att bygga sig ett varmt bo. På grund af sina naturliga anlag tyckas de bestämda till arbetare öfverallt på jorden. De, hvilka det lyckas att komma framåt, äro förträfflige mäklare. hvilka, om allt går väl, arbeta sig upp till verklige köpmän. Hvad ett sådant element, fullt af klokhet och energi, har för betydelse under våra i alla händelser så svåra förhållanden, ligger i öppen dag. Skall man, då en gång det afgörande ögonblicket kommit, kunna helt och hållet utestänga dem? Jag tviflar därpå! Såsom vi ofvan sade, skulle man därigenom kunna påskynda katastrofen och gifva anledning till repressalier; men då skulle enligt tingens vanliga ordning, som uteslutande tager hänsyn till det närmast liggande, allt för många intressen resa sig till motstånd. Byggnadsentrepenörer, fabrikanter och industriidkare skola finna med sin fördel förenligt att lägga sig ut för dem och, om de kunna, förorda deras användande. De förstnämnda måste ju gå in på de lägsta betalningsvillkor för att med framgång kunna konkurrera, under det anspråken stiga dag från dag. I England har man redan för flera år sedan

Digitized by Google

föreslagit införandet af kinesiske arbetare, för att få en motvikt mot arbetarestrejkerna, och såsom ofvan blifvit påpekadt, har man också i Tyskland börjat uppgöra planer i samma väg. Och ju mera Kina vaknar upp ur sin dvala, ju mera det bemödar sig om att stärka sina krafter, dess svårare skall det å vår sida bli att åvägabringa en fullständig afspärrning.

Utom mycket annat menligt, hvarmed vi nog till en del skola få göra närmare bekantskap, skulle ett dylikt tillvägagående särskildt hafva det onda med sig, att kineserna, hvilka i allmänhet ej stadigvarande bosätta sig, komme att hängifva sig åt ett slags finare röfverihandtering, d. v. s. de skulle infinna sig i alltjämt nya skaror, hvilka efter längre eller kortare tids förlopp till största delen vände tillbaka till fädernes-landet med sina förvärfvade skatter. Detta vore visserligen blott en vedergällning för de hvite männens gärningar sedan långliga tider, men i alla fall obehagligt nog för oss.

Ännu viktigare ter sig frågan i många afseende i kulturutvecklingens ljus. Om det ock under den arbetsbrist, som på ett så sorgligt sätt yppat sig hos oss, synes alldeles otänkbart, att, utan nämnvärd förändring i bestående förhållanden, en talrik kinesisk arbetarbefolkning här skulle kunna få sysselsättning, till och med ifall den åtnöjde sig med de allra simplaste arbeten, så måste vi dock taga äfven detta fall i skärskådande. Utan tvifvel skulle, om det ock lyckades oss att finna arbete åt de händer, som blifvit lediga, ett dylikt sakernas tillstånd vara förenadt med stor fara. Visserligen skulle det ej genast komma till en blandning af raserna. Ända hittills har den beröring, som ägt rum mellan hvite och kineser, tyckts vara af så ytlig natur, att den ej skulle kunna leda till någonting dylikt, ehuruväl, frånsedt det ofvan omtalade säljandet af kvinnor till kinesiska guldgräfvare, enstaka fall förekommit, då någon af männen med de mandelformade ögonen blifvit betagen i en Västerns dotter och vunnit hennes hand, möjligen också hennes hjärta. Men i längden skulle ej följderna utaf en oafbruten närmare beröring kunna utebliva. Ju lifligare samfärdseln är, ju längre tid den fortgår, dess starkare skall rasblandningen blifva, den skall utsträckas till allt vidare kretsar och föra kineseringens skräckbild i hotfull närhet. Händelser af fullkomligt samma art hafva fordom feniciernas, grekernas och romernas kolonier haft att anteckna, och något liknande skola äfven alla andra folk få erfara, som komma i samma läge. Tid och personer hafva växlat, men faktum står kvar, och i våra dagar måste ett dylikt inflytande ökas, då förbindelsen folken emellan mångfaldigas och artförändringen i så hög grad påskyndas.

Men äfven så länge detta ej är händelsen, om en skarp skiljevägg står kvar och en sträng kastbildning äger rum, måste den högre rasen förtvina, ifall den berövas grundvalen, hvarpå den utvecklat och alltjämt utvecklar sig. Våra förhållanden kunna i detta hänseende liknas vid ett träd. Om vi vant oss vid att tänka på de doftande, färgrika blommorna, på den svalkande skugga, som löfverket skänker oss, kanske

Digitized by Google

ock på den knotiga stammen, som vid något tillfälle tjänat oss till rygg stöd, så borde vi dock aldrig glömma, att det är kvistarne och grenarne, som uppbära blad och blommor, och att intet af allt det, som fröjdar vårt sinne, skulle finnas till, om ej de för vårt öga osynliga rötterna med deras tusentals tågor tillförde trädet näring, hvarförutan det ej kan äga bestånd och fylla sin uppgift. Det skulle se sorgligt ut med vår kultur, i händelse vi kunde eller ville, lika godt huru långt, aflägsna de lägre samhällsklasserna och ersätta dem med ett underlag, som vore oss främmande. Ty grundvalen för vår nuvarande utveckling utgöres af dem, som tillföra organismen ständigt nya, i arbete härdade krafter, utan hvilka den vore invigd åt sin, låt vara långsamma, undergång. Men om förr eller senare en verklig rasblandning, inom hvilka gränser det nu månde blifva, kommer till stånd, så står det åtminstone enligt vår åsikt fast, att kineserna skola få mycket att mottaga af oss — en annan fråga blir, hvad de komma att gifva oss. Svaret ligger tämligen nära till hands, om vi påminna oss, hvad vi förut anfört till deras karakteristik.

Det materiella lifvet är för kineserna sammanfattningen af all deras diktan och traktan; någonting för mer känna de ej. Spela hos oss själens rörelser, hvilka äro fullkomligt främmande för dem, mången gång en alltför stor roll — så har ju mer än en däraf föranledts att fördjupa sig i afgrunderna af en metafysik, hvarifrån ingen utgång finnes —, så är dock grundtanken den gudomliga gnistan, som i våra ögon först gör människan till människa i ordets högre mening, som är grundprincipen för hvarje ädel handling. För kinesen finnes ingen annan värld än denna. Aldrig har han hoppats eller väntat något bättre, aldrig har någon lagstiftare ställt ett högre mål för hans syn. En lång kretsgång, och sedan slutet *intet!* En dylik lifsåskådning innesluter en stor fara. Utan medvetande om ett lif efter detta, utan tanke på, att människan efter detta ofta nog eländiga lif kan vara bestämd till något annat, detta lif, om hvilket Predikaren säger: »Vårt lif varar i sjuttio år, på sin höjd åttio, och då det bäst varit, så har det arbete och möda varit.» — utan en sådan tanke sinar källan till många ädla känslor. Till och med där, hvarest förhoppningarna antaga en mindre bestämd form, ja till med där, hvarest man förnekar dem, men likväl, om också blott obestämdt, förnimmer dem, äro de upphofvet till alla tankar, alla handlingar, som kunna höja människan öfver det materiella lifvets nivå. Om en sådan idealism ej får tillträde till vårt lif, om ej detta grunddrag genomgår allt, så blir äfven den ädlaste moral i längden försvagad af de mänskliga lidelserna och tränges alltmer i bakgrunden. För den enskilde, som kämpat och blifvit ense med sig själf, kan den vara tillräckligt, men för massorna är detta, åtminstone i längden omöjligt. Läser man de sederegler, som kineserna erhållit af sin religionslärare, känner man sig genomträngd af vördnad, och likväl är den osedlighet, som vi iakttaga hos dem och hos japanerna, så stor, att intet annat folk i detta afseende öfverträffar dem.

Komma dessa millioner människor, för hvilka det egna jaget med

Digitized by Google

dess materiella intressen är det högsta de veta, att, må det ock ske först i en aflägsen framtid, blanda sig bland oss, så är det just för vår andliga egendom vi måste hysa de allvarsammaste farhågor. Vår yttre kultur står ej på så klena fötter, att den skulle behöfva rädas för ett böljeslag af ett sådant människohaf, ej ens om vi oförmodadt skulle öfversvämmas, något som, enligt hvad vi förut sagt, näppeligen är att vänta. Tvärtom kunna vi med allt skäl anse den rik nog, för att dess välsignelser skola räcka till äfven åt mindre lyckligt lottade människobarn. Men känslan för det högre är äfven hos oss försvagad och försvagas alltmer i en tid, då så många bland oss, åsidosättande det andliga lifvets lycka, gifvande företräde åt det materiella lifvet och lyssnande till de anspråk, som redan nu uppsättas af kampen för tillvaron, äro färdige att mottaga nykomlingarne med ett åtminstone i detta afseende godt samförstånd och så redan på förhand göra sig till bundsförvanter åt en vida utbredd materialism, den där till äfventyrs kunde vara bestämd att sedermera sträcka sitt herravälde öfver största delen af den bebodda jorden.

Det skulle föra oss för långt, om vi ville allsidigt granska nyss uttalade tanke; må vi därför nöja oss med ett enda exempel. Vi taga fasta på konstsinnet. Konsten gifver uttryck åt det storartade och sköna. Detta konstsinne, som finnes endast hos några få, företrädesvis gynnade raser, synes hos oss vara i hög grad försvagadt, om vi jämföra detsamma med det, som fanns hos greker och romare, och ställa den antika konsten vid sidan af den moderna. I allmänhet tyckes en snabbt framåtgående rörelse på det industriella området, åtminstone att döma efter det exempel vi hafva från Amerika, ej vara till gagn för de sköna konsterna, och de människor, som i första rummet tänka på timligt förvärf, äro i de flesta fall endast undantagsvis mottagliga för konsten. Hvad skola kineserna gifva oss på detta område, hvilket inflytande skola de utöfva? De, som komma till oss med det groteska, men ej det storartade, det materiella i stället för det sublima och för öfrigt sin till det yttersta uppdrifna förvärfsförmåga och sin oförnuftiga sparsamhetsifver, den de söka inplanta hos oss, ja, skulle vilja tvinga oss att äfvenledes antaga till vår lefnads ledstjärna! Och på samma sätt förhåller det sig på alla andra områden af ideellt lif.

Därför synes ett och annat tala för, att en vändpunkt på något sätt inträdt, att måhända afslutningen kommit på innevarande period af vår kulturutveckling. Såsom Hermann Lotze utvecklat i sin Mikrokosmos, stå tvenne olika uppfattningar af mänsklighetens lif gent emot hvarandra, af hvilka den ena tror på ett fortgående framåtskridande, den andra icke. Den sistnämnda ser i historien blott ett kretslopp, på sin höjd en hopflätning af cirklar med föränderliga faktorer, men intet fortskridande i rak linie mot ett bestämdt mål. Hvad som sker senare i tiden, är blott ett upprepande af hvad som förut varit. Denna åsikt tager ej hänsyn till den vinst, som människolifvet lämnar kommande släkten, under det att den förstnämnda, om den ock ej förklarar tilldragelserna i den en-

Digitized by Google

skilde individens lif vara till ingen nytta, dock lägger hufvudvikten på, hvad hans gärningar och hvad de olika tilldragelserna hafva för betydelse för eftervärlden, i hvad mån mänsklighetens framsteg därigenom främjas. Skall nu detta, ifall det kommer till en sammanstötning med kineserna, vara detsamma som slutet på en kris, skall det blott få anses som en hvilopunkt eller rent af ett steg tillbaka på utvecklingens bana, för att sedan leda till nytt framåtskridande? Svaret på denna fråga tro vi oss redan i det föregående hafva antydt, ty att vår kultur måste vid en närmare beröring med kineserna förlora sin fullkomlighet i samma proportion dess välde är vidsträckt, synes efter det sagda tämligen säkert.

Det synes så, men mänskliga beräkningar slå ofta fel, såsom historien, såsom naturen så tydligt visar oss. Då jordens skugga faller på månen, eller då denna, vår planets trogne följeslagare, undanskymmer dagens stjärna för människoögat, då gripes naturmänniskan af hejdlös ångest, och hon tror, att sista stunden har slagit för jorden med allt hvad däruppå är. Och likväl, efter några minuter eller timmar lyser månens bleka ljus med sin vanliga glans, värma och fruktbargöra solstrålarne marken på nytt, och det visar sig, att rädslan varit fullkomligt onödig. Men så långt behöfva vi ej gå för att söka jämförelsen; vår egen historia erbjuder tillräckliga exempel på människors kortsynthet. För ungefär 900 år sedan rådde en allmän djup förskräckelse bland våra förfäder. De öfverskådade sin trånga horisont, som för dem betydde världen, och vid hvilken de väntade att snart få se det tusende årets morgonrodnad uppstiga. Det tusende årets! En förskräcklig tanke för dem, ty de trodde, att detta år skulle medföra världens undergång. Och likväl öfverlefde de denna förskräckelse; världen har ej gått under, sedan dess har jorden i nära tusen år oafbrutet genomlupit sin gamla bana, regn och solsken hafva växlat. Detta kan tjäna oss som ett exempel. I dag, då vi endast hafva en oansenlig tidrymd kvar till det andra årtusendets slut, tro vi oss likaledes se en fara hota, en fara som ju i sitt nuvarande kretslopp redan genomgått trenne olika perioder. Så långt vår vetenskap räcker, äro vi ej i stånd att uppvisa något yttre tecken, som skulle häntyda på världens fysiska undergång, men ett olycksbådande moln höjer sig, hvilket synes bestämdt att insvepa årtusendens andliga arbete i djup skugga. Böra vi tro, att detta skall gå i fullbordan? Så hotande faran synes oss, veta vi dock, att all vår vishet är bedräglig. Huru vi än må betrakta historien, är svaret detsamma. Om vi stödja oss på den teistiska, den rationalistiska eller den naturalistiska uppfattningen — jag uppräknar dem i samma ordning, hvari de efter hvarandra uppstått —, är därvid tämligen likgiltigt. Hvilkendera af dessa tre fortfarande jämte hvarandra bestående åsikter är den rätta, kommer väl aldrig att kunna fullt afgöras; det är ett upprepande af historien om de tre ringarne. Må äfven det förstnämnda, det teistiska, betraktelsesättet i händelsernas gång se handlingar af en högsta makt, som är medveten om sitt mål, en makt som leder händelserna efter sina för människorna

Digitized by Google

okända syften, eller må den rationalistiska åskådningen, diametralt motsatt den teistiska, sätta människan som medelpunkt, i det den angifver utvecklingen af människoslaktets historia såsom resultat af den fria människoandens arbete och tror sig genom förnuftet kunna anvisa människan hennes vägar och hennes mål; må slutligen den tredje, den naturalistiska, åskådningen betrakta människan såsom en ofri del af naturen i dess helhet och söka utforska de naturlagar, efter hvilka mänsklighetens utveckling försiggår i utstakade banor — allt detta kommer på ett ut. Om en högre hand, om naturlagar, om människans förnuft står i förbindelse med det oberäkneliga, — själfva händelsernas väsen förblir doldt för allt människoförnuft, och de öfverraskningar som beredas oss äro talrika. Det skulle bli för långt att här utveckla denna grundtanke hos nämnda tre åskådningssätt; det vore också öfverflödigt att göra det, ty i det hela taget skulle en sådan utveckling blott till det yttre uppvisa skiljaktigheter, men i grund och botten själfva saken bli ungefär densamma. Vi åtnöja oss därför med att gå denna fråga närmare in på lifvet allenast från den äldsta, den teistiska, åskådningens ståndpunkt. Från denna ståndpunkt kan man väl påstå, att det ej är det mänskliga förutseendet, som bestämmer och leder världshändelserna; öfver detta står en högre försyn; i dess hand hvilar framtiden, och dess ingripande har ännu aldrig uteblifvit i historien, där det varit af nöden. Planen och ändamålet med den stora byggnad, hvaraf vår moder jorden blott är en ringa del, känna vi ej; vi själfva kunna knappast förlikna oss vid arbetare på bygget, och i denna efter våra begrepp samfällda stora massa af okunnige finnes det blott några få utvalde, filosofer, historieskrifvare och skalder, hvilka världsalltets store byggmästare förunnat att hvar och en efter sin art, kasta en blick på den väg, där han framleder människobarnen. De se sig omkring och beundra byggnaden, och när de fått insikt därom, tro de sin ande upplyst däraf, och då förmena de sig också se, hvad som möjligen ännu brister, men de hafva dock förtroende till den store byggmästaren, som allt tillförene styrt och ställt så väl; de veta nogsamt, att de, i likhet med alla andra människor, ej kunna undgå villfarelser. Så har det varit, och så skall det alltid vara, så länge världen står.

Hvilken uppfattning vi än må biträda, *en* är allas vår plikt, nämligen att hvar och en hålla ut på den plats, där han är ställd, så länge han kan kämpa, och ända till det ögonblick, då afgörandet kommer, efter bästa förstånd och samvete fullgöra hvad honom åligger.

Men därtill hör äfven skyldigheten att uppsöka medel att efter våra krafter afvärja den fara, som vi tro oss hafva skådat. Ty vi skola ej blindvis lita på försynen, utan så mycket som möjligt söka göra det bästa bruk af den förmåga och de tankar, den gifvit oss. Hvad angår den hotande sammanstötningen mellan den hvita och den gula rasen, synes en utväg erbjuda sig. Jorden har ännu rum nog att mottaga och föda hundrade- och tusentals millioner människor, så framt alla dessa

Digitized by Google

kunna lefva och trifvas i de ännu sparsamt befolkade tropiska och subtropiska länderna. Detta kan den gula, detta kan den svarta rasen. Bådadera förstå sig på jordbruksskötsel; den förra äger ock en högre intelligens, som gör den lämplig för industrien, hvilken ju, såsom vi ofvan sett, mången gång måste förflytta sig dit, där råämnet är lättare tillgängligt, där arbetslönerna äro som lägst. Den hvita rasen trifves blott i ett tempereradt klimat, endast där kan den utveckla sin fulla arbetsförmåga; i den tropiska zonen kan den arbeta blott under mycket gynnsamma förhållanden, som gör det möjligt att genom ett enkom afpassadt lefnadssätt motstå klimatet. Där skulle den kunna uppträda såsom lärare för den gula och den svarta rasen; att själf förrätta allt kroppsarbetet, därtill duger den ej. På detta sätt skulle dessa tre lifskraftiga raser, den svarta, den gula och den hvita, under den sistnämndas ledning kunna bilda ett världsvälde, där hvarje särskild ras funne sin passande plats, och då skulle det dröja länge, innan faran för en häftig sammanstötning komme att hotfullt stirra oss i ögonen, och då skulle hvarje särskild ras icke blott kunna bevara, utan ock vidare utveckla sitt egendomliga kynne och sin egendomliga kultur äfvensom tillgodogöra sig hvad de andra åstadkommit. Det skulle bli en förbindelse, men ej en strid mellan raserna, och särskildt skulle den hvita, då det allmänna välståndet ökades, kunna mera ostördt, än hvad i våra dagar är fallet, fortsätta arbetet med sin egen utbildning.

Skall koloniseringsrörelsen, hvars berättigande mer och mer erkännes, kunna höja sig öfver närmast liggande förhållanden och vara i stånd att sätta sig ett verkligt stort mål före? Ty ett stort mål vore det för visso att för en tid, som ej är omöjlig att beräkna, icke blott afhjälpa nöden i eget hus, utan ock den fara, som hotar från grannarnes. Sker ej detta, så måste förr eller senare en sammanstötning, en delvis eller fullständig blandning af raserna inträffa, hvilken skulle leda till förintelse af åtminstone en del af de högst utvecklade kulturfolken och föra återstoden in på nya, från de hittills varande vidt skilda banor. Att vidare ingå på detta ämne kan ej nu vara vår afsikt; hvad vi hafva för ögonen, det påtagliga, är viktigt nog redan det, och hithörande frågor torde inom en ej alltför aflägsen framtid blifva permanent stående på dagordningen. Få måhända ej de äldre bland oss vara med därom, kommer möjligtvis för den yngre generationen kampen för tillvaron att därigenom blifva i hög grad försvårad.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Evolutionsläran och kristendomen.

III.

Det är tydligt, emedan bestämdt uttaladt, att Drummond anser evolutionsläran, så fattad, som han framställer den, fullkomligt öfverensstämma med kristendomen. Också måste erkännas, att det gifves åtskilligt i hans evolutionsteori, som är nära släkt med kristendomens etiska sida, framförallt hans betonande af kärleken, såsom en hela naturen genomgående, i olika grader sig uppenbarande kraft. Icke desto mindre kan man icke undgå att med en viss förvåning läsa, huru lättvindigt förf. affärdar denna sak, alldeles som om den på grund af hans framställning af evolutionsläran vore självklar. Detta kan endast förklaras däraf, att han i glädjen öfver upptäckten, att det ej blott är kampen för den egna, utan äfven lika mycket, om ej mera, kampen för andras tillvaro, som bildar häfstången i utvecklingen, och att den hela tillvarelsen i viss mening bärande självuppoffringslagen i kristendomen har fått sitt etiska uttryck och förverkligande, glömmer, att den kristliga kärleken har sin källa i en alldeles specifik gudomlig nåd och därföre aldrig kan blifva en på evolutionens väg vunnen sedlig höjd, såsom den ju ock icke är *hela* kristendomen. Ty till kristendomens väsen, subjektive taget, hör ock det lefvande hopp, som gifver en kristens lif dess evighetskarakter, evighetsallvar och evighetskraft. Därjämte får det icke glömmas, att kristendomen innefattar en egendomlig världsåskådning, hvars karakter bestämmes af uppfattningen af Gud och hans förhållande till världen och i sammanhag därmed af Kristi person och verk. Kristendomens objektiva sanningssida måste därför nödvändigt tagas med, när man vill öfverväga och afgöra, huruvida evolutionsläran, likasom hvarje annan teori, som kan bringas i relation till kristendomen, öfverensstämmer med honom eller ej. Vår tid med dess ensidigt historiska och naturalistiska betraktelsesätt af tillvarelsen visar en afgjord motvilja för allt, som icke låter sig inpassa i den tidshistoriska ramen, äfvensom mot allt öfvernaturligt, ja ända därhän, att hvarje reflektion på det, som ligger inom det metafysiska området, afvisas såsom ett ofruktbart, att ej säga skadligt grubbel. Därföre får ej heller kristendomen vara en specifik gudomlig uppenbarelse, utan skall dragas ned och in i denna naturliga evolution, som är så bekväm att tillgripa, men som är så långt

Digitized by Google

ifrån att förklara allt, hvad den utgifver sig att kunna förklara, att den fastmera endast väcker till lif nya frågor, inför hvilka hon själf likasom all annan vetenskap står svarslös. Och så länge kristendomen, sådan han i den h. skrift möter oss, finnes till, skall han ej upphöra att protestera mot försöket att få honom att vara något nedanefter eller att beröfva honom den absoluta auktoritet, han såsom den af Gud åt världen skänkta frälsande sanningen äger. Då jag därför går att se till, huruvida evolutionsläran står i den öfverensstämmelse med kristendomen, som professor Drummond vill vindicera åt henne, anser jag mig böra göra detta, genom att se till, huruvida uppenbarelse i kristlig mening är detsamma, som den uppenbarelse, som evolutionen säges innefatta, för att därefter göra samma spörsmål med afseende på Gud, den mänskliga friheten, det onda samt Kristus och hans verk.

Uppenbarelsen. Att den h. skrift vet af och talar om en Guds uppenbarelse i och genom naturen är för hvar man bekant (jfr Ps. 19, Rom. 1: 18 ff. m. fl. st.), och så till vida öfverensstämmer evolutionsläran, sådan den möter oss i Ascent of man, med kristendomen. Tillvaron af denna underbara värld, i hvilken vi äro satta, den må nu ha kommit till genom en långsam evolution eller på en kortare väg, hänvisar på en skapande och ordnande intelligens af omätlig makt och vishet, och naturen och dess krafter äro uppenbarelser af dessa höga egenskaper. Men den kristna uppenbarelsen är någonting annat och mera. Den är först och främst uppenbarelsen af ett lif, som icke har sin källa inom naturområdet, man må nu åt ordet natur gifva en aldrig så djup och omfattande mening. Detta lif, det eviga lifvet, den fullkomliga personliga tillvaron låter icke härleda sig ur de krafter, hvilka konstituera det mänskligt naturliga lifvet; det är öfver detsamma upphöjdt på ett sätt, som långt ifrån att vara blott den högsta stegring af detta naturliga lif, fastmera i visst afseende träder i motsats till detsamma. Ty det naturliga lifvet, äfven där det visar sig behärskadt af »kampen för andras tillvaro» är i grunden icke kärlek i ordets djupaste, kristliga mening. Då modern arbetar och offrar sig för sitt barn, så är detta visserligen ett kärlekens verk, men så, att det dock innerst sedt är för det egna lifvet, fortplantadt i barnet, hon utgifver sig. Vore barnet icke *hennes* barn, så kände hon sig ej manad att uppoffra sig för dess väl. En blott naturlig, d. ä. icke af Kristi Anda född och lifvad kärlek räcker knappast till för oskylda, aldrig för ovänner.

Den kristna uppenbarelsen är vidare en uppenbarelse af sanningen, af den sanning, som icke inhämtas af någon natur. Tingens verkliga väsen, framförallt människans eget väsen, framstår och kännes först, när det drages inom det ljusområde, som utgår från Gud själf, då han i Kristus personligen träder människan nära, och om detta eller något annat Guds personliga inlåtande med människan vet naturen ingenting. Slutligen är den kristna uppenbarelsen såväl till dess väsen, som till det sätt, på hvilket den kommer till stånd skild från den genom mänsklig reflektion förmedlade kännedomen om en gudomlig kraft i naturen. Ty uppenbarelsen

www.nbtool.com.cn

Digitized by Google

i specifik kristlig mening är en visserligen hemlighetsfull, — den är andelifvets djupaste mysterium — men dock real meddelelse af Guds tankar åt människoanden, i kraft hvaraf människan kan blifva organ för gudomlig sanningsmeddelelse åt andra. Den kristliga uppenbarelsen, från sistnämnda sida sedd, är inspiration.

Uppenbarelsens Gud är visserligen ingen annan än naturens, men om naturen kan kallas en »Guds klädnad», så är den därför ingalunda en Guds gestalt, så att Gud skulle kunna genom henne blifva känd sådan han är, något som bland annat klart nog bevisas af det gudsbegrepp, som möter oss i de s. k. naturreligionerna. Och om gudsmedvetandet i människan är den personliga basis, hvarpå den inre sanningsbyggnaden kan uppföras, så blir det dock aldrig i och för sig källan till sann religion; ett gudomligt ljus måste nedsänka sig däri, om det skall kunna föra till någonting mer, än ett osäkert famlande efter Gud. Och detta ljus lyser icke mot oss nedifrån, utan ofvanifrån, från den värld, som i egentligaste mening är *Guds* värld (»Guds boning»), där hvarken någon slöja skymmer dess rena glans, eller något finns som förtar dess kraft.

Gud. Enligt prof. Drummonds evolutionsteori gifves det en »i det osynliga» boende, i världen immenent intelligens, som i sin fördoldhet leder världens utveckling. Ja, världen är i grunden andlig; anden brukar endast materien såsom substrat för sin verksamhet. Häraf synes följa, att D. lärer Guds personlighet, och att Gud såsom sådan är kärleken, framgår af hela karakteren af D:s evolutionslära. Vi skulle således här träffa kristendomens gudsbegrepp. Men då D. å andra sidan förnekar Guds upphöjdhet öfver världen (hans transcendens), så måste man, minst sagdt, blifva tveksam, huruvida så verkligen förhåller sig. Ty ehuru också kristendomen lärer Guds immanens (»I honom lefva vi, röras och äro till» Ap.-G. 17: 28), så lärer den med lika, ja ännu större styrka Guds transcendens, hans personligt självständiga, öfver allt skapadt omätligt upphöjda lif. Däraf följer att det gifves icke blott en naturlig, utan ock en öfvernaturlig värld, en andlig tillvaro, ett den fullkomliga personlighetens rike (»himmelen») af outsäglig härlighet. Från den är det de lifskrafter härstamma, hvilka betinga naturens både existens och utveckling, och i och genom dem är Gud i världen immanent, under det att dock å andra sidan Guds tillvaro icke omslutes af naturen, såsom ock den himmelska världens krafter för ingen del uttömmas i naturvärlden, utan fastmera innefatta en oändlig rikedom af personligt, öfver naturlifvet väsentligen upphöjdt lif. Då nu natur och ande ej stå i ett sådant motsatsförhållande till hvarandra, att ej en växelverkan, med initiativet på andens sida, skulle kunna äga rum, utan det tvärt om är så, att naturen är skapad för anden och är bestämd att af den lyftas och i viss mening genomträngas, så kunna de himmelska andekrafterna nedsänka sig i och vara verksamma inom naturområdet. Därmed är vägen öppen för undret, som icke är ett förstörande af någon naturlag, utan ett inträde i natursammanhanget af en högre lag eller vilja, som icke mera upphäfver naturlagen, än en i luften upp-

www.libool.com.cn

Digitized by Google

slungad sten tillintetgör tyngdlagen, fastän den, trots denna lag, en stund stiger uppåt. Undret är i allmänhet ingenting annat än uppenbarelsen af andens välde öfver naturen, särskildt den gudomliga andens *absoluta* herravälde öfver henne, denna Ande, som såsom det absoluta lifvet t. o. m., när så fordras, gör dödens makt inom naturen maktlös. Kristendomen antager nu och bekräftar på det bestämdaste undrets möjlighet och verklighet, såsom ock den själf är historiens under. Ty Kristus är ofvanefter; logos, Guds evige son är i honom vorden kött. Drummond förnekar däremot undret i den mening, hvarom här är fråga. För honom gifves det intet annat under än det, som uppenbarar sig i hvarje blomma. Men därmed har han ock brutit med kristendomens uppfattning af Gud och värld och därmed med kristendomen själf. Ty endast den, som tror på den Gud, som, icke insnörd inom de s. k. naturlagarnes tvångströja, på ett personligt fritt sätt inlåter sig med oss utan att därmed göra sig skyldig till någon »laglöshet» eller godtycke, tror på kristendomens Gud. Endast han vet sig hafva den himmelske Fader, som Kristus uppenbarat, och som verkligen hörer bön, ja, och detta ända därhän, att han kan förläna tron och trons bön makt att åstadkomma det, som eljest öfvergår all mänsklig och all naturs förmåga. Att tala om ett verkligt religiöst förhållande d. ä. ett personligt förhållande af faderlig nåd och barmhärtighet å ena sidan och af innerlig tro, hängifvenhet och kärlek å den andra mellan Gud och människan, utan att antaga Guds transcendens, det är rent af nonsens. Därföre blir evolutionens blott och bart immanente Gud, äfven den drummondska evolutionens, panteismens eller pankosmismens, men icke kristendomens Gud.

Friheten. I nära sammanhang med den nu vidrörda frågan om Guds förhållande till världen och tvärt om, står frågan om den mänskliga friheten, fattad såsom förmåga af självbestämmelse d. ä. förmågan att välja på grund af motiv, som ligga i viljans eget djup. Är evolutionens människa fri? Kan hon, sådan hon är af evolutionen skapad och bestämd, äga denna frihet, i kraft af hvilken hon är herre öfver sin inre varelse och i denna mening öfver sitt eget öde, sin egen utveckling och dennas i dess beskaffenhet involverande mål? Drummonds framhållande däraf, att evolutionen numera väsentligen är öfvertagen af människan, som inom de för henne satta gränserna ej blott förfogar öfver naturens alster, utan äfven till en stor del också öfver dess krafter, synes antyda, att han verkligen tillerkänner människan friheten, såvida vi nämligen få antaga, att den självbestämning som människan utöfvar med afseende på sitt förhållande till naturen, enligt D. får tillerkännas henne också i etiskt hänseende. D. har emellertid icke yttrat sig härom, såsom han ej heller i ett arbete sådant som det föreliggande därtill haft anledning. Vi kunna likväl i alla händelser gärna antaga, att han tillerkänner människan frihet. Vi hafva därmed icke tillskrifvit honom någon honom nedsättande åsikt. Frågan blir då, om evolutionsläran, äfven i den spiritualiserade form, D. har framställt den, lämnar rum för en verklig mänsklig frihet. För min

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

del måste jag förneka detta; evolutionsteorien synes mig nödvändigt kräfva determinismen. De krafter, som i evolutionen äro verkande, låt vara, att de, hvad människan angår, hafva formen af etiska krafter, måste dock alltid tänkas såsom verkande med nödvändighetens allt-bestämmande tryck. I annat fall kunde ju evolutionen misslyckas och således icke vara någon verklig evolution. Invändningen, att om ock evolutionen i stort sedt alltid måste lyckas, så hindrar det dock icke den enskilde att i frihet sträfva emot evolutionen, så att den, hvad honom individuellt angår, nog kan utebliſva, håller icke streck, ty kan *en* enskild för sin del bryta sig ut ur evolutionens kedja, så kunna alla enskilde göra det, och hvad blir då af det hela? För öfrigt vet naturen såsom sådan icke af någon frihet, och fastän det är Gud, som såsom den i naturen inneboende intelligensen är den drifvande kraften i evolutionen, hvadan allt hvad som i den sker är hans verk, så hjälper icke detta friheten fram, ty Guds verkande därvidlag är ju naturens verkande och endast naturens. Visserligen handlar äfven evolutionens människa efter bestämda motiv, men dessa motiv räckas henne af naturen, af hvilken hon är en del och ingenting annat än en sådan del. Detta utesluter ej möjligheten af t. ex. omvändelsen, som gör henne »till en annan människa», men detta beror därpå, att i hennes natur ligger något, som, under förutsättningen, att hon kommer i den rätta »omgifningen», med nödvändighet gör sig gällande; hon är med ett ord så religiöst anlagd, att hon, under den gifna förutsättningen, *måste* blifva en religiös, en kristlig personlighet. Häremot synes nu strida Drummonds påstående, att hvad en varelse blir, det blir hon ej i kraft af någon i henne boende egendomlig tendens, utan endast genom inflytande af »omgifningen», men detta påstående, urgeradt till sin spets, förer till den uppenbara orimligheten, att en varelse skall kunna låta sig bestämmas af sin omgifnings inflytande, utan att vara tillgänglig därför. Bekant är ock, att den moderna filosofien och delvis äfven teologien blifvit och är deterministisk i samma mån de ha låtit sig påverka af naturvetenskapen. Också kan determinismen icke undgås, med mindre man erkänner en viss dualism i tillvarelsen, den dualism som är gifven i och med erkännandet af Guds ej blott immanenta utan äfven transcendenta tillvaro. Men denna dualism är för hvarje evolutionsman ett oting.

Annorlunda kommer saken att gestalta sig, om man med kristendomen antager och tror på en Gud, som ej blott är *i* utan ock *öfver* världen, och som, själf personlig, har, så att säga, vågat gent emot sig själf ställa andra personliga, fria väsenden, hvilka äga makt att t. o. m. utestänga Gud från sin inre värld, trots det, att han gjort och gör allt (genom »omgifningen») för att afvinna dem det förtroende och den kärlek, hvartill han har absolut rätt, på samma gång det är deras enda sanna lycka att gifva honom, hvad han begär. Visserligen är och förblir friheten en gåta, ett mysterium, likasom hela vårt väsen är detta, och aldrig skall det lyckas det diskursiva tänkandet att bringa den saken till evidens, men den intiutiva betraktelsen kan dock tillnärmningsvis fatta den, och

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

samvetets faktum betygar den på ett sätt, som icke låter sig vederlägga af någon spekulation.

Det onda. Enligt kristendomens med den gammaltestamentliga uppenbarelsen öfverensstämmande lära, har synden inkommit i världen genom en mänsklig viljeakt, genom en olydnad för Guds bud, som gifvit människans inre varelse en förvänd riktning. Sedan dess har självviskheten, den gudlösa avtononomien med alla dess följder, behärskat människovärlden. Den »altruism», som det oaktadt gjort sig gällande i släktets lif, har väl innefattat en modifiering, understundom en stor sådan, men icke en afgjord motsättning till och makt öfver de självviska drifterna. Ty, såsom förut är antydt, det är i grunden sig själf människan älskar i den afkomma, för hvilken hon arbetar och ibland fullständigt uppoffrar sig, och äfven kärleken till arten och till fäderneslandet är i grunden ingenting annat än en utvidgad egenkärlek. I följd af synden hvilar skuld öfver människan, och samvetet, som tillämpar domen i och öfver henne, gör henne till träl under dödsfruktan (Ebr. 2: 15), och uppfyller hennes hjärta med bäfvan för Gud, i hvilken hon, lämnad utan uppenbarelsens ljus, ser en mot henne fientlig makt.

Enligt evolutionsläran måste uppfattningen af det onda blifva en helt annan. Drummond talar, såsom naturligt är, icke om denna sak, men konsekvensen af såväl hans, som hvarje annan evolutionsteori kan icke blifva någon annan än den, att det onda endast är en rest af en föregående utvecklingsperiods ofullkomlighet och råhet. Det är det ännu i människan till en del fortlefvande djuret, som är det i henne inneboende onda, och det skall under en fortgående etisk evolution alltmer undanträngas, till dess det omsider är helt och hållet utdrifvet. Att med denna uppfattning allt tal om arfsynd och en människosläktets gemensamma skuld måste anses oberättigadt, faller af sig själf, och fråga är äfven, huruvida människan kan anses ansvarig för alla de yttringar af synden, som icke äro i fullaste mening uppsåtliga, d. ä. gärningar, om hvilkas brottslighet man både före, under och efter deras begående är klart medveten. Och den skuld, som genom dem ådrages, är den i djupare mening en etisk skuld? Beror nämligen den onda gärningen endast på en eftergifvenhet för en lägre naturdrift i motsats till en annan högre och ädlare drift (»den altruistiska» driften), så är väl en sådan eftergifvenhet beklaglig och otillbörlig, men kan knappast anses för ett brott i annan mening, än utväljandet af ett sämre i stället för ett bättre är det. Är sedelagen, visserligen också ett uttryck af den mänskliga naturens sedliga fordran, icke en positiv gudomlig lag, så är det svårt att inse, huru människan genom dess öfverträdande kan blifva brottslig inför Gud, och den botfärdige syndarens bekännelse: »Mot dig allena har jag syndat och illa gjort inför dig» torde få betraktas såsom beroende på ett missförstånd. Det kan då ej heller blifva fråga om någon omvändelse till *Gud,* utan endast till det högre och bättre i vår varelse. Den motsatta åsikten får väl anses härflyta af bristande insikt i naturens väsen, såsom en i grunden

Digitized by Google

andlig och icke en materiell värld. I samma mån denna okunnighet kommer att vika för en bättre insikt, skall det ock blifva klart, att arbetet på ens egen utveckling till allt större sedlighet (altruismens utveckling och fullkomnande), är den enda omvändelse, som kan komma på tal. Tanken på Gud kan härvidlag nog vara till hjälp, men att människan först och främst skulle med sin synd ställa sig inför Guds, den personlige, rättfärdige Gudens ansikte och låta sig af honom dömas, på det att hon ock måtte af honom undfå förlåtelse, det synes dock enligt evolutionsläran vara en meningslöshet. Altruismens i naturen lefvande Gud gör sig gällande i och för människan genom hennes naturs altruistiska kraf, och det är med detta hon har att göra, och ingenting vidare. Religionen blir med ett ord sedlighet, dogmatiken blir etik och det en naturalistisk sådan.

Jesus Kristus. Hvad är Jesus Kristus enligt uppenbarelsen, och hvad blir han enligt evolutionsläran? Enligt den förra är han Guds son i en mening, som icke gäller om någon annan varelse, människa eller ängel. Hans inträde i världen skedde genom en gudomlig skapareakt, på samma gång denna akt gjorde honom till en verklig medlem af vårt släkte. I hans natur fanns ingen synd (ingen rest af det där förut genomlefvade naturtillståndet). Han bevarade sig fullkomligt fri från besmittelsen af »omgifningen» i världen, i det han med sin själ lefde i den »omgifning», som heter himmelen, Gud, den himmelse Faderns vilja och kärlek, och lät sig af den i hvarje moment af sitt inre och yttre lif bestämmas. Han gör anspråk på att vara världens frälsare, att blifva känd såsom den, hvilken är ett med Fadern och att blifva hedrad såsom Fadern. Han säger sig vara världens ljus, vägen, sanningen och lifvet, brödet från himmelen, som gifver världen lif. Han har Anden utan mått och meddelar honom åt de sina. Han är all världens domare. Honom är all makt gifven i himmelen och på jorden. Hela hans lif bär prägeln af en renhet, af en sanning och kärlek, som aldrig varit sedd och aldrig efter honom skall blifva sedd på jorden. Han har och får aldrig sin like i sedlig fullkomlighet. Han disponerar därjämte öfver en makt, för hvilken själfva döden måste vika. Slutligen dör han missgärningsmannens död, därföre att han orubbligt fasthöll sitt anspråk på att vara lefvande Guds son och sanningens konung.

Med Jesu själfvittnesbörd öfverensstämma apostlarnes utsagor om honom. Han är det människoblifna logos, som var hos Gud och själt Gud. Han är Guds härlighets återsken och hans väsendes fullkomliga afbild, högre än Moses och profeterna, högre än alla änglar, innehafvaren af Guds tron. Han är den, genom hvilken allting är skapadt och allting har sitt bestånd i honom. I honom bor gudomens fullhet lekamligen. Han är syndens och dödens öfvervinnare. I hans namn allena är frälsning; hans blod renar af alla synder; han är människornas enda hopp.

Hvad är eller måste han, om hvilken den h. skrift betygar allt detta, vara från evolutionens synpunkt? Hans inträde i världen kan ej hafva skett på det i n. testamentet skildrade sättet, ty detta hade varit ett

Digitized by Google

genombrytande af evolutionens orubbliga lag, enligt hvilken hvarje varelse är från början till slut inpassad i den fasta kedjan af orsaker och verkningar i en naturprocess, bredvid eller öfver hvilken någon orsak till tillvaro och utveckling icke finns eller kan finnas. Huru mycket han än må hafva »hållit sig öppen för de moraliska och religiösa krafter», som sedan de vunnit inträde i mänskligheten erbjuda sig åt hvar och en, så är det dock icke tänkbart, att han till själfva sitt innersta väsen skulle vara höjd öfver vanliga människor. Alltigenom af mänsklig art, kan han icke tänkas vara i besittning af något, som öfvergår det rent mänskliga måttet af anlag och krafter, värdighet och makt, och den gudomliga bakgrunden i hans personlighet (»Gudomens fullhet»), i kraft af hvilken församlingen tillbeder honom såsom sin Herre och sin Gud, måste anses vara en ren omöjlighet. Att i honom var evigt lif, låter visserligen säga sig, men endast i den mening, som detsamma kan utsägas om hvar och en, som utöfvar »altruismen» och i samma mån som han utöfvar den. Det som berättas om hans under, för såvidt de ej till någon del kunna hänföras till en magnetisk eller hypnotiskt-suggestierande inverkan, kan ej vara verkligt, ty evolutionsteorien känner icke till andra verkningar än de af rent naturliga orsaker betingade. Sammalunda måste hans uppståndelse, framförallt om man fattar den såsom hans döda kropps lefvandegörelse, hänföras till sagans område och kan endast ha en symbolisk betydelse. Och att han skulle vara den i människonatur uppenbarade, världsskapande »intelligensen», det är det omöjligaste af allt, ty i sådant fall skulle denna intelligens icke längre vara i universum immanent, och naturen således vara blottad på den osynliga makt, som är dess innersta väsen, bär den och reglerar dess evolution. Med ett ord, den alldeles exceptionella ställning, Kristus såsom Guds son i eminent mening, trots hans sanna mänsklighet, intager i världen, är alldeles oförenlig med en teori, som ej vet af någonting annat och högre än en sträng lagbundenhet i enlighet med naturens väsen att vara enheten af alla fysiska och psykiska krafter, som finnas till.

Men än mer; evolutionens Kristus kan icke, såsom kristendomen framställer honom, vara människosläktets här i tiden oupphinneliga ideal. Han skulle nämligen i sådant fall vara den sedligt-religiösa evolutionens spets, dess absoluta höjdpunkt. Detta låter icke tänka sig. Ty om så vore, så skulle släktets historia ha nått sitt mål, och vi ingenting vidare ha att göra på jorden. Detta framgår däraf, att evolutionen, enligt Drummond, numera är etisk-religiös, hvadan den, om Kristus är idealet, måste anses vara afslutad. Då den likväl ännu pågår och oändligt mycket återstår, innan den i etisk-socialt afseende hunnit ens tillnärmningsvis dit den väl bör hinna, om något fullkomligt skall hafva uppnåtts, så kan fullkomligheten ej i Kristus ha blifvit uppenbarad. Midt i evolutionen kan väl ej dess slutpunkt ligga. Lika litet som evolutionsläran kan antaga ett ursprungligt rättfärdighetens och lycksalighetens tillstånd i människosläktet, från hvilket ett affall och därmed ett nedsjunkande i råhet ägt rum.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

lika liten kan den antaga en i förfluten tid upphunnen etisk-religiös fullkomlighet, som sedermera, trots en nära tvåtusenårig evolution, icke kunnat uppnås af någon enda människa. Kristus måste därföre enligt evolutionsprincipen vara ett led i utvecklingen och ingenting vidare. Den sanning han förkunnade kan ej heller ha varit *all* sanning eller alldeles oblandad sanning. Den kan icke ha varit fri från alla hans tidsålders misstag, hvadan den ock måste kritiskt behandlas och sofras, något som skett, sker och kommer att ske i samma mån »den gamla, förlegade teologien» viker för en nyare och med en »vetenskaplig tidsålders» fordringar mera öfverensstämmande teologi.

Med ett ord, bibelns Kristus är historiens under. Han kan från rationalismens och naturalismens ståndpunkt aldrig förklaras, utan står och måste stå i mänskligheten såsom ett motsägelsens tecken för hvar och en, som vill söka lösningen af hans persons djupa hemlighet från den nämnda ståndpunkten. Uppenbar blir han endast för den, som kan höja sig till, eller, om man så vill, sänka sig till den ståndpunkt, som han själf betecknade med de orden: »Om I icke omvänden eder och bliven såsom barn skolen I icke inkomma i himmelriket», ord som ha sitt korrelat i dessa andra ord: »Jag tackar Dig Fader, att Du har fördolt detta för visa och kloka och har uppenbarat det för enfaldiga». Evolutionens Kristus kan aldrig blifva uppenbarelsens.

Kristi verk. Detta består, enligt den h. skrift, i åvägabringandet af människans försoning med Gud eller af återlösning från synden och dess följder. Läran om försoningen hvilar på förutsättningen om ett brutet förhållande mellan människan och Gud, hvarvid skulden är helt och hållet på den förras sida. Kristus i enheten af sin person och sitt verk är försoningen för synden, medlaren mellan Gud och människan, den enda vägen till Fadern. Särskildt knytes försoningen till hans död, som har en expiatorisk kraft.

För evolutionsläran måste, om eljest det onda, från dess synpunkt sedt, ej kan vara annat än rester från ett föregående djurtillstånd, med dess råhet och vildhet, försoningstanken vara absurd. Människosonen, inför Gud bärande och borttagande världens syndaskuld, renande våra samveten genom sitt blod, kan omöjligen inpassas i evolutionens schema. Där finnas endast rum för inom naturordningen och med naturliga medel verkande faktorer, och hvarje föreställning om en särskild gudomlig frälsningsgärning, som, i det den återställer den genom människans synd brutna gemenskapen med Gud, inför en alldeles ny faktor i den religiöst-sedliga utvecklingen, måste för hvarje evolutionistisk världsbetraktelse vara någonting alldeles främmande. Hvem skall försonas? Gud, den i naturen verkande »intelligensen»? Han lär ej kunna beklaga sig öfver, att evolutionen, som han själf ytterst leder, icke ännu hunnit ur människan utplåna det djurväsen, som uppenbarar sig i det man vanligen kallar synd. Eller människan? Hon torde ej kunna rå för, att hon är, sådan hon är, och att hon lefvat och lefver i en evolutionsperiod, ej så långt framskriden,

Digitized by Google

att det onda har hunnit utdrifvas. Därför måste ock det hos människan, som ropar efter försoning med Gud, samvetets ångest under trycket af syndens skuldbörda, inför evolutionisten bero på en förvillelse. Ty nog kan i det evolutionistiska medvetandet ingå en misstämning, en sorg öfver att man har så mycket kvar af en lägre tillvarelseforms brister och elände och öfver att det går så trögt med att öfvervinna det, men att med denna skröplighet ställa sig såsom en skuldbelastad brottsling inför en heligt dömande och straffande Gud, det kan dock svårligen komma i fråga. Det onda är ett i naturnödvändigheten grundadt oundvikligt öde, tungt och svårt visserligen, såsom ock dess bekämpande ingår i den evolutionistiska plikten, men man får för öfrigt finna sig vid, att blott man gör hvad man kan för att såsom ett värdigt led i den evolutionära religiöst-sedliga processen bringa utvecklingen framåt, så har man fyllt naturens lag och kan tryggt lämna åt kommande generationer att föra saken vidare framåt.

Och målet för världsutvecklingen, huru har man att tänka sig det? Såväl Kristi som apostlarnes lära är väsentligen eskatologisk. Det Guds rike, som Herren under sin förnedringstid grundlade och som i kyrkan erhöll sin temporära gestalt, eller, om man hellre så vill, det rum, inom hvilket det under den n. v. tidsåldern har att utveckla sig, framställes i den h. skrift såsom i egentlig mening kommande först vid denna tidens slut. Och det som betingar dess fullkomliga upprättande på jorden är Kristi återkomst i härlighet, hvarvid den dom skall afkunnas och utföras, hvilken, i det den ur riket afskiljer alla främmande och förkastliga element, som under dess utveckling varit oundvikliga, ändtligen fulländar det stora verket, Kristi försonings- och riksverk. Att evolutionsläran ej är förenlig med antagandet af en sådan katastrof, som Kristi återkomst till domen, och det jämförelsevis plötsliga genombrott, som den efter den föregående långsamma, af kamp och strid betecknade utvecklingen, skall medföra, det ligger väl i öppen dag, i synnerhet som enligt Kristi egna ord vid slutet af denna utveckling tillståndet i religiöst-etiskt afseende skall så långt ifrån vara något fulländadt, att tvärtom fråga är, huruvida »Människosonen då skall finna någon tro på jorden».

Frågan om det gifves ett evigt saligt lif i en annan och högre tillvarelseform än den närvarande för dem, som här ha troget fyllt sin uppgift, ligger naturligtvis utom evolutionslärans gebit. Icke desto mindre är frågan om det eviga lifvet ett spörsmål, som nödvändigt infinner sig vid hvarje försök till världsförklaring. Så äfven här. Då nu evolutionsläran ej vet af någonting annat och högre än naturen, låt vara en af en intelligens buren och regerad natur, så kan det från hennes ståndpunkt icke blifva fråga om en väsentligen högre värld, än den, i hvilken vi nu lefva. Denna kan visserligen efter hand blifva, så att säga, i hög grad sublimerad, men i grunden är och förblir hon den hon varit och är. Det högsta, hvartill hon kan komma, är en civilisation af utomordentlig fullkomning, och det Guds rike, som därvidlag är tänkbart, är väl det män-

www.hbloor.com.cn

Digitized by Google

niskosamfund, inom hvilket »altruismen» så undanträngt egoismen, att den senare endast framstår såsom en bakgrund, på hvilken den förra så mycket härligare afteckna sig.* Här synes nu evolutionens mål i visst afseende sammanfalla med kristendomens, ty äfven denna ser i kärleken det högsta, ja, i visst afseende, det eviga lifvet själft. Men, för att icke tala om de otaliga generationer, som lefvat och kämpat och som komma att lefva och kämpa, innan denna höga civilisation är uppnådd, består då det kommande Guds riket af medlemmar, hvilka lefva sin, låt vara kanske mycket förlängda, tid endast här på jorden för att sedan sjunka i evig natt? Svarar evolutionisten härpå, att detta är en sak, hvarmed endast religionen, teologien har att sysselsätta sig, och som för evolutionsläran är en öppen och i viss mening alldeles likgiltig fråga, så må återigen anmärkas, att då enligt evolutionsläran religionen är ett verk just af evolutionen, så är det icke likgiltigt att ta reda på eller obehörigt att fordra besked om den slags religion, som evolutionen enligt sin natur måste framkalla. En religion, som ej meddelar ett bestämdt, tillförlitligt och lefvande hopp är icke mycket värd, och förhåller det sig så, att det hopp som den evolutionistiska religionen erbjuder oss, icke sträcker sig utöfver en långsam, ehuru stadigt växande civilisation, medförande en för hvarje generation ökad lycka, då gifver den oss i sanning ett ganska magert bröd att lefva på, och vi vända oss ifrån henne för att i stället med dubbel kraft och dubbel glädje vända oss till det hopp, »som förehålles oss ofvanefter i Kristus Jesus». Gärna lämna vi våra evolutionistiska vänner denna jord med all den lycksalighet, som på den kan vinnas, och rikta för vår del våra blickar mot honom, som har beredt alla de sina rum i de många boningarne i sin Faders hus, och som en gång efter sitt löfte skall återkomma för att göra allting nytt.

Carl Norrby.

Anm. I början af denna uppsats angafs Drummond vara professor i Edinburgh. Detta berodde på ett misstag. D. är professor vid universitetet i Glasgow.

---

* Något annat och högre synes ej heller A. Ritschl åsyfta med sin lära om Guds rike.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Om hypnotismen i läkekonstens tjänst.

Efter att i föregående häfte af denna tidskrift efter doktor Max Hirsch, den ansedde nervläkaren och hypnotisören i Berlin, hafva lämnat en framställning rörande hypnotismens och suggestionens allmänna natur, meddela vi nu i öfversättning fortsättningen af hans föredrag. Han öfvergår däri till den praktiskt betydelsefulla frågan om hypnotismen i läkarevetenskapens tjänst eller, som är det samma, till frågan om *den terapeutiska suggestionen.*

Han framhåller därvid först, hurusom redan i den föregående delen af hans framställning antydningar gifvits rörande möjligheten att använda den hypnotiska suggestionen för att lindra smärtor. Man kan nämligen med dess tillhjälp, såsom där framhållits, förslöa känseln. Om t. ex. en smärtsamt öfverdrifven känslighet förefinnes hos enskilda nerver, så är det på förhand klart, att man kan aflägsna smärtan genom att förslöa denna känslighet. Vidare hafva vi redan sett, att man kan utöfva ett hälsosamt inflytande på sinnesstämningen, och detta icke blott under förloppet af hypnosen, utan medels posthypnotisk suggestion äfven efter densamma.

»Jag har — fortsätter Doktor Hirsch — sålunda redan talat om det gynnsamma inflytande på sjuke, som i många fall ernås blott genom ett lugnande af deras sinnesförfattning, eller genom att försäkra, det deras lidande ej är af någon betydelse. Genom ett sådant tillvägagående aflägsnar man ofta vissa symptom, som redan i och för sig äro ägnade att försämra de flesta sjukdomar, t. ex. nervösa retningar, oro m. m. Har någon t ex. en längre tid erfarit en lindrig smärta i magtrakten, kan han verkligen blifva illa sjuk till följd af den tanken, att han lider af magkräfta; på grund af nervretningen kan uppstå sömnlöshet, hjärtklappning, svettning o. s. v., som i och för sig alls ingenting hafva att göra med den förhandenvarande lätta magåkomman. Dessa sjukliga symptom hade uppstått blott genom den suggestion, som den sjuke bibragt sig själf. En sådan suggestion kallas själfsuggestion eller autosuggestion. Vi få framdeles se, huru viktiga dessa autosuggestioner äro för uppkomsten af många sjukdomar. Genom en motsatt suggestion af läkaren aflägsnas dessa symptom ej sällan redan i patientens vakna tillstånd, dock ingalunda alltid; i många fall kvarstå de, patienten kan ej

Digitized by Google

förmås att afstå från sina tankar, och dessa kväljande tankar försämra alltmer hans verkliga lidande. I sådana fall kan blott den hypnotiska suggestionen hjälpa, enär, såsom vi nu veta, mottagligheten för suggestion är under hypnosen i någon mån stegrad.

Hvarpå verka vi med våra suggestioner? Jo, på patientens själ, hvilken har sitt säte i hjärnan. Men nu finnes det ingen sjukdom, som är blott en sjukdom hos kroppen. Kropp och själ äro oskiljaktigt förenade; hvarje del af vår kropp står medels vissa ledningstrådar, nämligen nervfibrerna, i förbindelse med ett besämdt ställe i hjärnan. I hjärnan är centrum för kroppsdelen i fråga. Först genom dessa ledningstrådar når en sjukdom, som har sitt säte i en eller annan del af kroppen, vårt medvetande. Till följd häraf finnes alltid ett ställe i hjärnan eller, om man så vill, själen, som på samma gång är sjukt. Om t. ex. någon stinger er med en nål, så känner ni blott skenbarligen smärtan på det stungna stället; i själfva verket känner ni den i hjärnan. Detta gäller redan om en kortvarig retning. Har ni återigen t. ex. att utstå en inflammation i något inre organ, således en mera långvarig sjukdomsprocess, så är det likaledes blott i hjärnan, som denna inflammation, på förbindelsetrådarnes väg, når ert medvetande och i hjärnan föranleder en viss verkan, speciellt smärta, eller andra abnorma känslor. Retas nu detta centrum i hjärnan en längre tid, så kan denna retning blifva beståndande, äfven om den föranledande orsaken länge sedan försvunnit, om alltså i förevarande fall den ursprungliga sjukdomen i något yttre organ redan är fullständigt botad.

Jag skulle här vilja erinra om en bekant företeelse, hvilken synes många helt och hållet oförklarlig, men den vi nu med lätthet förstå: En person har t. ex. i flere år haft illa ondt i en tå, och sedan amputeras af ett eller annat skäl hans ben. Det oaktadt tror sig denna person fortfarande förnimma plågor i sin tå, hvilken icke längre finnes till. Detta kommer sig just däraf, att plågorna väl härrörde från den sjuka tån, men den egentliga förnimmelsen uppstod i hjärnan.

Å andra sidan kan man frambringa smärtor i en bestämd kroppsdel därigenom, att man blott retar ett ställe i hjärnan. På fysiskt sätt bruka vi visserligen icke göra sådana experiment med människor, men kunna i stället göra det på psykisk väg, d. v. s. medelst suggestioner.

Omvändt kan man ock aflägsna smärtor eller andra sjukdomssymptom på samma väg. I stället för att rikta behandlingen direkt mot den sjuka perifiska kroppsdelen, kan man med tillhjälp af suggestion lugnande inverka på det motsvarande stället i hjärnan; då inträder på samma gång en lugnande återverkan på den sjuka kroppsdelen.

I många fall är medvetandet om en sjukdom mycket farligare än sjukdomen själf, hvilken åter igen å sin sida tilltager i följd af det förra. Få vi medvetandet om sjukdomen att försvinna, så händer det mången gång, att vi därigenom aflägsna till och med det farligaste sjukdomssymptomet och dymedelst bota sjukdomen själf.

www.libool.com.cn

Digitized by Google

Innan jag öfvergår till de enskilda sjukdomsformer, för hvilka jag anser hypnotisk suggestion vara ett verksamt botemedel, må det tillåtas mig att jag först uppträder mot de talrika fördomar och oriktiga åskådningssätt rörande denna behandlingsmetod, som, till skada för så många sjuka, äro gängse.

www.histotisk.com.fi

Jag har då först och främst att sysselsätta mig med det påståendet, att blott få människor äro möjliga att hypnotisera. Denna uppfattning har sin grund däri, att de lekmanna-hypnotisörer, hvilka för några år sedan anordnade en sorts trolleriföreställningar med hypnotismen, endast kunde begagna ett ringa antal af de personer, som anmälde sig, för sina föreställningar och måste afvisa de flesta såsom olämpliga. Detta är fullt förklarligt; ty för den djupaste arten af hypnos, det s. k. somnambula tillståndet, ägnar sig blott ett fåtal människor. Och för experiment, som afse att sätta åskådarne i förvåning, erfordras hypnoser af djupaste art. — Helt annorlunda förhåller det sig däremot med hypnoser, som användas för behandling af sjukdomar. I de ojämförligt flesta fall äro här helt ytliga hypnoser tillräckliga. Dessutom är det, som man lätt kan förstå, lättare att hypnotisera å läkarens lugna, halfmörka rum än på en scen, där en viss rädsla att uppträda inför allmänheten, ett slags rampfeber, hindrar åstadkommandet af hypnosen. Härtill kommer vidare, att de fleste kringresande hypnotisörer långt ifrån äro i besittning af den förmåga och skicklighet, som fordras för att snabbt och säkert ernå hypnos. Men å andra sidan lyckas ej heller läkaren alltid att vid första försöket ernå hypnos; ofta faller patienten först efter upprepade försök i hypnotiskt tillstånd. Enligt en allmän åsikt bland de vetenskapliga företrädarne af facket finnes det dock ingen enda människa, som ej är möjlig att hypnotisera, ehuru visserligen ofta stor skicklighet och stor uthållighet äro erforderliga. Viktig är därvid arten af suggestionerna, äfvensom den omständigheten, att läkaren först meddelar patienten någon insikt om det hypnotiska tillståndet. Den som t. ex. hyser den falska åsikten, att man måste sofva, som man sofver om natten, han skall aldrig tro, att han varit hypnotiserad.

En ofta hörd åsikt är särskildt den, att blott nervösa människor vore möjliga att hypnotisera. Om en nervös människa antager man på förhand, att hon har lätt att falla i hypnotiskt tillstånd. Men det verkliga förhållandet är alldeles det motsatta. De *minst* för hypnotisering mottagliga äro just de nervösa; ju nervösare de äro, dess svårare äro de att hypnotisera. Lättast att hypnotisera äro människor med starka nerver, t. ex. soldater. Detta är ju också lätt begripligt. För ernående af hypnos kommer det framför allt an på, att patienten några ögonblick koncentrerar sin uppmärksamhet. Men, som bekant, hafva nervösa personer mycket svårt att lyckas härutinnan; deras tankar irra från det ena till det andra, utan att någonstädes finna en hållpunkt. Redan af denna allmänhetens falska tro finna vi, huru ringa kunskapen om här behandlade ämne i det stora hela är. Hypnotiseringen kan för tillfället omöjliggöras

Digitized by Google

genom allt för stark sinnesretning, öfverdrifven rädsla för behandlingen, alstrad af bland den stora allmänheten utbredda fördomar eller läsandet af dåliga romaner, däri hypnotismen spelar en falsk roll, eller också af yrkeshypnotisörers offentliga föreställningar. Äfven mycket häftiga smärtor kunna omintetgöra densamma. I sådana fall måste man afvakta ett gynnsammare tillfälle.

Här kunde rätta stället vara att bemöta en annan oriktig föreställning. *Ingen kan hypnotiseras mot sin egen vilja!* Den, som med afsikt spjärnar emot suggestionerna och så vidt möjligt söker öfvertyga läkaren, att försöket ej skall lyckas, han kommer aldrig i hypnos. Hufvudorsaken till svårigheten att hypnotisera vissa personer utgöres af den absoluta okunnighet, som är rådande i fråga om verkan af en hypnos. Jag hoppas, att mina framställningar skola i någon mån sprida upplysning i detta hänseende.

Vid sidan af fördomar, sådana som de nämnda, härska ännu många mycket märkvärdiga åsikter om de möjliga följderna af hypnotisk inverkan. Man talar om, att hypnosen kan vara farlig. Åt denna fråga måste vi ägna hela vår speciella uppmärksamhet; ty skulle det komma i dagen, att den hypnotiska behandlingen kan vara till skada för den, som underkastar sig densamma, så vore därmed dödsstöten gifven åt hela läkemetoden*. Den första grundsatsen vid all läkarepraktik är att ej skada. Alltså hafva vi att noggrant undersöka, om man möjligtvis kan skada med hypnos.

Innan jag svarar härpå, måste jag förutskicka några viktiga anmärk-

---

* Redan i Svensk Tidskrift 1893 sid. 606 hafva vi uttalat vår tvekan inför det bland hypnotismens fackmän gängse påståendet, att hypnosen är absolut oskadlig. Vi stödde vårt tvifvel därvid på vanans oförnekliga psykologiska lag. Och vår åsikt har sedan dess icke förändrats, utan hålla vi fortfarande för sannolikt, att ett upprepadt hypnotiserande genom vanans makt kan nedsätta personens makt äfven i vaket tillstånd öfver sig själf, minska hans motståndskraft mot ofrivilliga avtosuggestioner och likaledes mot utifrån kommande suggestioner. Och bekräftas ej detta antagande genom den ökade lättheten att hypnotiskt söfvas, som ju medföljer hvarje föregående hypnos?

För öfrigt, hvarför lägga herrar suggestionsterapevter en sådan vikt vid, att hypnosen skall erkännas såsom *absolut* oskadlig, då den rätt användes?

Det är *icke* sant, att "dödsstöten vore gifven åt hela läkemetoden", om man insåge, att hypnosen är ett lika farligt medel att handskas med, som de otaliga gifter, hvilka våra läkare använda. Af dessa äro ju många af sådan beskaffenhet, att man ej kan säga, att de ens i minimal dosis äro för organismen absolut oskadliga.

Det är nämligen heller *icke* sant, att "läkarepraktikens första grundsats är att ej skada". Är det väl kirurgens grundsats, då han amputerar ett ben eller en arm, eller ens dentistens, då han drager ut en tand? Nej, läkarepraktiken går mycket ofta ut på att bota ondt med ondt, nämligen väl att märka: aflägsna ett större ondt genom att tillfoga ett mindre ondt, som organismen sedan kan antingen så småningom öfvervinna eller ock permanent utan allt för stor olägenhet dragas med.

Sålunda — om vi ej kunna öfvertygas om, att hypnotismen är absolut oskadlig, så är inför tänkande människor resultatet *ej* ett förkastande af densamma såsom läkemetod, *utan* endast den varsamhet i hypnosens användning, som Doktor Hirsch och hans kolleger nog äro de första att påyrka och tillämpa. *Red.*

Digitized by Google

ningar. — Det är stor skillnad, om man, såsom sker vid magnetisörers offentliga föreställningar, gifver den hypnotiserade alla möjliga suggestioner, hvilka ej det ringaste hafva att göra med hans fysiska eller psykiska befinnande, eller om man gifver endast läke-suggestioner. Med läke-suggestioner menar jag sådana suggestioner, hvilka allenast åsyfta patientens lugnande och en förbättring af sjukdomssymptomen. Då vi veta, att hypnosen i och för sig själf är utan all verkan, och att blott de under densamma gifna suggestionerna utöfva någon effekt, så ligger det för öppen dag, att man aldrig kan skada, men väl gagna genom en hypnos med läke-suggestioner. På annat sätt gestaltar sig saken i fråga om sådana hypnoser, hvarvid den hypnotiserade endast tjänar försöksändamål, och hvarvid för att tillfredsställa experimentatorns nyfikenhet eller den tillstädesvarande publikens skådelystnad de orimligaste suggestioner gifvas. Sådana hypnoser med *experiment-suggestioner,* som jag skulle vilja kalla dem till skillnad från *läke-suggestionerna,* kunna utan tvifvel vara skadliga. Den ofta hörda åsikten, att hypnosen kunde göra människan nervös, är ohållbar. Detta kan ej vara fallet med hypnosen såsom sådan, men väl med hypnos med experiment-suggestioner. Naturligtvis är det dock ej alla experiment, som äro skadliga. Om t. ex. i dessa saker erfarne läkare, hvilka å ena sidan hafva en noggrann kännedom om suggestionens psykologi och å andra sidan den ifrågavarande personens individualitet, vid något tillfälle, för att pröfva det hypnotiska tillståndet eller bestämma hypnosens djuphetsgrad, anställa ett experiment med en hypnotiserad, så blir detta, så vida suggestionerna väljas riktigt och de tekniska föreskrifterna noga iakttagas, fullkomligt oskadligt. Men äfven dylika experiment böra endast anställas med personer, som uttryckligen gifvit sitt samtycke därtill, och hos hvilka läkaren utesluter hvarje möjlighet till skadlig efterverkan; i synnerhet böra de aldrig anställas på sjuklingar. En läkare, som använder en hypnos för sjukdomsbehandling, inskränker sig till läke-suggestioner. Han vet, att »människans hjärna ej är någon leksak», såsom professor Preyer träffande uttrycker sig.

Men äfven läke-suggestionerna måste gifvas efter vissa tekniska föreskrifter, och med afseende fäst på det tillstånd, hvari det enskilda sjukdomsfallet befinner sig. Hypnotisering och synnerligast *suggerering äro konster, som erfordra ett ingående inlärande. Må därför hvar och en, som icke är läkare, afstå från alla dylika försök!* Orsaken, hvarför man kommit till den oriktiga åsikten, att hypnotiseringen kunde vara skadlig, är den, att i början funnos många, som trodde, att den vore en helt oskyldig sak, och så i salongerna utförde sina konststycken med personer, dem de med större eller mindre skicklighet hypnotiserat. Jag undviker med afsikt att här meddela något om hypnotiseringskonstens ganska enkla teknik, emedan jag, som sagdt, ej anser behöfligt, att hypnosen någonsin kommer till användning utom läkarefacket. Att lära känna de suggestioner, som skola hafva en läkande verkan, därtill fordras framför allt läkarevetenskapliga insikter och sedan psykologisk skolning.

Digitized by Google

Kunde den aldrig vara skadlig, kunde den ej heller någonsin vara nyttig. Så är det med hvarje läkemedel. Tänk på de många medikamenten, hvilka nästan alla innehålla giftiga ämnen! Beträffande dessa är det läkarens konst att välja sitt läkemedel i så lagom stor dosis, att det ej kan verka som gift-, utan blott som botemedel. På samma sätt förhåller det sig med elektricitet, massage, kirurgiska operationer o. s. v. Med alla dessa medel kan man åstadkomma skada, om man ej förstår att använda dem. Och likasom man under hypnos kan genom suggestion aflägsna en persons plågor, så kan man äfven suggerera honom sådana; var han förut frisk, blir han genom sådana farliga och förkastliga suggestioner sjuk. Men hvilken läkare vill gifva en sjuk eller öfver hufvud taget någon enda människa sådana suggestioner? Han skall lika litet göra det, som han vill förgifta någon genom att använda ett medikament i för stor dosis. Men bör man afstå från ett läkemedel därför, att detsamma kan verka skadligt, om det orätt användes? Nej visst icke! *Då hypnosen användes af en sakkunnig läkare med uteslutande begagnande af läke-suggestioner, är den absolut oskadlig.*

En ganska märkvärdig åsikt är den, som ej så få människor hafva om hypnosen: de tro att det kan hända, att den hypnotiserade ej kan väckas. — Hvar och en, som har det ringaste begrepp om, huru det hypnotiska tillståndet åvägabringas, skall vid tanken härpå ej kunna hålla sig för att draga på munnen. Om jag genom min suggestion bibringar någon den tron, att han sofver, så är det tydligt, att jag lika lätt kan fråntaga honom denna tro därigenom, att jag väcker den föreställningen till lif, att han åter är vaken. Hvarje hypnotiserad människa vaknar, så fort jag suggererar henne därtill. Det har aldrig händt mig, ej heller någon annan läkare, som praktiserat med hypnotism, att ej den hypnotiserade blifvit fullt vaken och kry, så fort man gifvit denna suggestion.

Allt, hvad man förtäljt om hypnotiserade, som aldrig vaknat, har haft sin grund i sensationshistorier, föga värda någon tilltro, och när det kommit till kritan, har det visat sig, att allt annat än hypnotiska tillstånd varit i fråga. I största korthet vill jag erinra om en fröken von Salamon i Ungern, om hvilken det påstods, att hon aflidit under en hypnos. Angående detta fall har jag vidlyftigare yttrat mig i en läkaretidskrift; jag vill här endast göra den anmärkningen, att där vid lag var det ingalunda fråga om någon hypnos, utan den hjärnsjuka damen öfverlämnade sig åt fullkomligt förkastliga experiment, dem experimentatorn, en ingeniör, som till sina medmänniskors olycka på lediga stunder sysselsatte sig med det öfversinnliga, för att insvepa det hela i en vetenskaplig täckmantel kallade hypnoser.

Gör någon det påståendet, att det är möjligt att ej vakna upp ur hypnosen, så må invändas: då är det också möjligt att ej vakna upp ur den vanliga sömnen. Ja, ett sådant fall skulle till och med förr kunna inträffa, ty hypnosen är långt ifrån en så stark förändring af medvetandet som sömnen. Desto mindre är det begripligt, huru många människor

Digitized by Google

kunna påstå, att hypnos är detsamma som *bedöfning*. Detta påstående är något, som ej i ringaste mån förtjänar afseende, hvilket framgår redan af sättet, hvarpå uppvaknandet sker. Kloroform-narkos frambringas genom ett slags öfvergående förgiftning af hjärnan och är den starkaste förändring af medvetandet; att uppvakna ur narkosen är möjligt först sedan man bortskaffat giftet. Den naturliga sömnen uppstår genom en afkoppling af stora hjärnans bark, och vaknandet sker genom buller, tillrop eller af sig själft, sedan behofvet af hvila blifvit tillfredsställdt. Men hypnosen är blott en tro, som mottagits i följd af en suggestion, nämligen *tron att sofva,* och vi behöfva blott helt sakta hviska till den sofvande, att han ej längre sofver, för att hypnosen genast skall upphöra. Hypnosen är alltså den allra svagaste förändring af medvetandet, men ingalunda ett bortfallande af detsamma. De hypnotiserade behålla sitt normala medvetande. De veta, hvad som föregår omkring dem, gifva svar på alla frågor. och i de ojämförligt flesta fall veta de äfven efter hypnosen, hvad som tilldragit sig med dem under det hypnotiska tillståndet.

Det finnes åter igen andra, som säga, att den hypnotiserade helt och hållet *beröfvas sin vilja;* han är fullständigt underkastad en annans. Ej heller detta påstående är fullt riktigt; ty den hypnotiserade är visst icke någon automat, som blindt efterkommer alla befallningar. Dessa ensartade experiment, som man får se yrkeshypnotisörer utföra vid sina föreställningar, och om hvilka jag meddelat ett och annat, äro endast möjliga med tillhjälp af s. k. medier, d. v. s. antingen mycket djupt hypnotiserade — som sällan förekomma — eller särskildt för ändamålet dresserade personer. Dessa äro viljesvaga människor, som låtit ställa sig i ett slags beroendeförhållande till hypnotisören. Hos många hypnotiserade kan man genom suggestion upphäfva viljan, det är sant; men den psykologiskt skolade läkaren undviker med afsikt sådana suggestioner vid en sjukdomsbehandling, enär det tvärt om i många fall gäller att stärka patientens försvagade vilja, att höja hans energi. Detta ernår man också faktiskt genom den hypnotiska suggestionen, så att vissa nervsjukdomar, som bestå i en sjuklig viljesvaghet, endast och allenast kunna botas därigenom, att man eggar viljan till förnyad självständig verksamhet.

Skulle för öfrigt vid något tillfälle en oangenäm efterverkan af hypnotiseringen förspörjas, t. ex. en smula trötthet eller litet hufvudvärk, så bero sådana tillstånd blott och bart på det bristfälliga farfaringssätt, som man i resp. fall har använt. Iakttagas noga alla tekniska föreskrifter, kunna för visso äfven de minsta olägenheter undvikas. —

Härmed har jag nu återfört hypnotismens förmenta faror till deras verkliga värde. Hvad eljest kunnat yttras i denna fråga har haft sin grund i fördomar eller påhitt af enskilde motståndare, som af en eller annan orsak velat ställa sig hindrande i vägen för den nya metoden.

För att styrka mitt påstående om hypnosens oskadlighet kan jag meddela några uttalanden af åtskilliga framstående suggestions-terapevter. — Professor Forel, den skarpsinnige föreståndaren för psykiatriska kli-

Digitized by Google

niken i Zürich, yttrar angående det hypnotiska behandlingssättets förmenta farlighet, att hvarken han eller någon annan i suggestions-terapien erfaren läkare någonsin, ehuru de haft ett material af flera tusen hypnotiserade personer, iakttagit ett enda fall, då själens eller kroppens hälsa tagit allvarsam eller långvarig skada utaf den hypnotiska behandlingen, utan tvärt om att sjukdomar därigenom ganska ofta blifvit botade eller förbättrats. D:r Wetterstrand i Stockholm, hvilken i vidsträcktaste omfattning och med den mest välsignelserika framgång behandlar sjukdomar med hypnotism, yttrar: »jag har ungefär 60,000 gånger framkallat hypnos, men aldrig har jag hört eller sett, att någon befunnit sig illa däraf». Professor von Krafft-Ebing i Wien skrifver: »läkaren är i min tanke icke allenast berättigad, utan rent af pliktig att vid funktionella sjukdomar i nervsystemet tillgripa det hypnotiska behandlingssättet, så snart det ej synes omöjligt att häfva det onda genom andra terapevtiska medel eller genom suggestioner i vaket tillstånd». Att många läkare ännu i dag äro motståndare till det suggestiva behandlingssättet, återför den kände nervläkaren d:r Moebius i Leipzig till följande orsak: »dessa läkare äro stolte öfver sin naturvetenskapliga uppfattning, de hafva vant sig att betrakta de psykiska företeelserna såsom en förarglig bisak, af hvilken 'vetenskapen' ej får låta störa sig. Denna olägenhet och för öfrigt all veklagan från den mekaniska världsåskådningens sida kan blott afhjälpas därigenom, att psykologi och kunskapsteori göras till förutsättningar för läkarebildning, att den, som skall förstå människan i dess helhet, ej längre får förlita sig på endast fysiologi och kemi. Detta kommer väl att ske med tiden.» Moebius träffar härmed hufvudet på spiken. I själfva verket är psykologi ett fullt ut lika viktigt ämne för läkaren som fysiologi, fysik och kemi. Ganska träffande uttrycker professor Bernheim sin åsikt rörande denna fråga sålunda: »utan inträngande kunskap om den psykologiska agenten vid sjukdomar samt dess patogena och terapevtiska roll finnes det faktiskt inga läkare, utan endast — veterinärer».

Med denna disciplin har alltså en ny skola framträdt, hvilken sysselsätter sig med sjukdomarnes psykologiska värdering och således tager hänsyn till de sjukes själslif, hvilket är lika viktigt, ja, i ganska många fall mycket viktigare än det kroppsliga tillståndet. Suggestionsbehandlingen vill nu å sin sida gripa härvid ifrågakommande sjukdomar vid roten, eller, såsom vi nu veta, direkt inverka på själslifvet. —

* * *

Sedan jag sålunda i allmänna drag gjort er bekant med hypnotismen och dess läkeförmåga, återstår mig att svara på det viktiga spörsmålet, vid hvilka sjukdomar hypnotisk behandling egentligen kan ifrågakomma, och huru dess verkan i olika fall må förklaras.

Framför allt vill jag betona, att ingen människa tänker på att vilja anbefalla den hypnotiska behandlingen såsom ett universalmedel mot alla

Digitized by Google

möjliga sjukdomar. Lika litet vill denna metod undanträngа andra pröfvade behandlingssätt, såsom massage, vattenkurer, elektricitet m. m. Långt därifrån! Så t. ex. skall man vid alla svåra organiska sjukdomar helt och hållet lämna det hypnotiska behandlingssättet å sido och på sin höjd använda detsamma, då det gäller att aflägsna envisa fristående symptom, såsom sömnlöshet, saknad af matlust o. s. v.

Framför allt användes suggestionsbehandlingen med framgång vid *nervsjukdomar* och i synnerhet sådana, där ej någon förstörelse eller påvislig anatomisk förändring i det centrala nervsystemet föreligger, utan det blott handlar om rubbningar i funktionerna.

I första rummet må här nämnas den vidt utbredda *neurastenien* eller *nervsvagheten*, detta onda, som har sitt ursprung i de otaliga retelser, för hvilka våra dagars människor och särskildt storstädernas invånare oupphörligen äro utsatta. Om det onda själft har jag ej här tillfälle att närmare yttra mig. Vi hafva därvid hufvudsakligen att göra med personer, hvilkas nervsystem försvagats genom för strängt arbete, sårad ärelystnad, svikna förhoppningar eller en alltför hård kamp för tillvaron, eller som till följd af medfödt anlag ej äro vuxna de upprepade och ihållande retelser, dem å ena sidan ens yrke, å den andra sällskapslifvet medför. Att nervositeten kan uppenbara sig i de mest olika former, torde vara bekant genom den alldagliga erfarenheten. Den enes lidande yttrar sig så, att han lätt blir trött och klen, en annan råkar vid minsta anledning i häftig vrede, den tredje är i nedtryckt sinnesstämning. Andra åter rodna lätt och falla i häftig svettning. Därtill sälla sig smärtor eller obehagliga känslor i de mest olika kroppsdelar, företrädesvis i hufvudet och ryggen. Hos många patienter växla plågorna nästan dagligen och ökas i väsentlig grad genom yttre inverkningar, om dessa aldrig så litet förmå reta nervsystemet. Nästan alla nervösa lida utaf vissa psykiska symptom, särskildt af stor retlighet. Härtill komma vidare i enskilda fall psykiska abnormiteter: den ene kan ej gå öfver en öppen plats eller en folkrik gata utan att erfara stark ångest eller få anfall af svindel; somlige kunna ej vara ensamme, andra äro rädda för slutna rum, t. ex. teatrar. Åter andra kunna ej fördraga folksamlingar och känna sig sjuke i större sällskap. Ytterligare finnes det en del nervösa sjuke, som städse äro tveksamme, huruvida de riktigt utfört en handling, som de nyss verkställt, en tanke, som tvingar dem att vända om och undersöka sitt verk. Hafva de t. ex. vridit igen en gaskran någonstädes i ett hus och sedan lämnat detta, så uppdyker den tanken, att gaskranen måhända ej är stängd, och de måste vända tillbaka för att öfvertyga sig om rätta förhållandet. Ännu andra sjuke finnas, som äro ytterst ängsliga för att vidröra orena föremål, och hvilka till och med åsynen af litet damm försätter i den häftigaste ångest. Dylika abnormiteter, hvilka blott äro nervösa svaghetstillstånd, som alltför lätt kunna uppstå på grundvalen af en allmän neurasteni, förekomma i oräknelig mängd. Samtliga dessa tillstånd hafva fått hvart och ett sitt särskilda namn. Man talar om en orträdsla, tvifvelsjuka, vid-

Digitized by Google

röringsrädsla o. s. v., hvarmed dock endast åsyftas vissa hos nervösa personer företrädesvis framträdande eller utbildade sjukliga symptom, medan grundvalen utgöres af ett allmänt lidande, nämligen den abnorma svagheten eller retligheten i nervsystemet. Förutom ett allmänt stärkande af nervsystemet kan den hypnotiska suggestionen här lämna en förträfflig hjälp, i det att den befriar de sjukes hjärna från deras ofta öfvermåttan pinsamma sjukliga föreställningar och återupplifvar det ofta nedsatta modet. Därjämte kunna enskilda symptom, såsom t. ex. en plågsam sömnlöshet, lätt och mången gång hastigt aflägsnas, så att, om en vederkvickande och lugnande sömn framkallas, nervositeten sedan af sig själf försvinner.

Ej sällan utgör *sömnlöshet* ett ensamstående symptom, hvarifrån de sjuke enträget yrka att blifva befriade. De talrika sömnmedel, som finnas, kunna väl öfvergående alstra sömn, men de göra detta på organismens bekostnad; ty de äro samt och synnerligen gifter, hvilka genom upprepadt begagnande försvaga organismen och nedsätta motståndsförmågan. Dessutom är det möjligt att så vänja sig vid dessa medel, det må nu vara morfin, kloral, sulfonal eller dylikt, att patienterna måste taga allt större doser och slutligen förfalla till kronisk morfinism, kloralism och liknande sjukdomar, i hvilket fall man utdrifvit djäfvulen med Beelzebub. Här visar sig den hypnotiska suggestionens välsignelserika förmåga i en särdeles fördelaktig dager; ty förmedels den går det för sig att ej blott för en natt, utan, om behandlingen fortgår några få dagar, för längre tid framkalla normal sömn. Ofta behöfves det för att framkalla lugn sömn blott att aflägsna den tro, hvarvid sådana patienter merendels med den mest oböjliga envishet hålla fast allt ifrån det ögonblick de intaga sängen, den tron nämligen, att de ej kunna sofva.

I förgrunden på den nervösa sjukdomstaflan stå ofta *magplågor,* i hvilkas följe träder stark aptitlöshet och på grund däraf nedsättning i kroppens näringstillstånd. Äfven i detta fall har den hypnotiska behandlingen gifvit ypperliga resultat, i det den framför allt återställt matlusten, styrkt förtroendet till magens normala verksamhetsförmåga och aflägsnat de nervösa smärtorna eller eljes befintliga plågor. Huru kraftigt suggestionen ofta verkar i denna riktning, framgår af hvad Wetterstrand omtalat. Han förtäljer, att en kvinnlig patient, hvilken han under hypnosen gifvit suggestion på bättre matlust, mången gång ej kunde vänta, till dess hon kom hem, utan på hemvägen från läkaren måste gå in på en restaurant för att tillfredsställa sin hunger.

Vi se således, att man är i stånd att genom suggestionsbehandling bota allmän nervositet, samt vidare att man därmed kan aflägsna enskilda nervösa symptom. Bland dessa senare må, utom den redan omnämnda sömnlösheten och de nervösa magplågorna, nämnas nervös *hjärtklappning,* nervös *susning för öronen, ängslan,* nervös *förstämning* samt först och främst nervös *hufvudvärk.* Hufvudvärk är ofta det enda symptomet af en förefintlig nervsvaghet, hvadan man har rätt att tala om nervös

Digitized by Google

hufvudvärk såsom en egentlig sjukdom. Om det af undersökningen framgår, att hufvudvärken ej är en följdverkan från ett annat sjukt organ, utan är af rent nervöst ursprung, så kan suggestionsbehandlingen faktiskt lämna öfverraskande resultat. Jag har i talrika fall, där hufvudvärken redan fortvarat i flera år, efter blott en kort tids hypnotisk behandling sett hufvudvärken fullständigt och för lång tid försvinna. Likadana resultat omtalas från andra håll, särskildt af den redan ett par gånger nämnde, utmärkte suggestions-terapevten Wetterstrand i Stockholm. Mången gång är det till och med för läkaren i högsta grad öfverraskande, huru kraftigt den hypnotiska suggestionen inverkar på alla plågotillstånd, och jag känner ej heller något medel, som skulle kunna åstadkomma samma kraftiga verkan.

Icke mindre goda resultat af den hypnotiska behandlingen uppnåddes vid andra smärtsamma tillstånd. Särskildt har man genom hypnotism lyckats bekämpa ofta svåra *neuralgier,* dessa smärtor, som anfallsvis uppträda inom enskilda nervområden. Äfven *reumatism* erbjuder ett tacksamt fält för suggestions-terapien, både den form däraf, som är känd under namnet muskelreumatism, och den, som betecknas såsom kronisk ledgångsreumatism, en ytterst besvärlig sjukdom.

En synnerligen viktig sjukdom, som uppträder under de mångfaldigaste och mest olika symptom, är *hysteri.* Min framställnings populära karakter tillåter mig ej att gifva en bild af denna så ofantligt viktiga sjukdom, hvilken först under det senaste årtiondet, särdeles på grund af den berömde nervläkaren Charcot's i Paris förtjänster, blifvit tillfredsställande förklarad. Jag kan endast meddela helt litet därom.

Hysteri är nätt upp typen för dessa sjukdomstillstånd, hvilka ej bero på störingar i kroppens organer, utan hafva sin grund i rent psykiska orsaker. Uppkomsten af detta onda är att återföra till suggestioner, som patienterna gifvit sig själfva, alltså de s. k. avtosuggestionerna. Af en händelse yppar sig t. ex. svaghet i ena armen; strax riktar personen i fråga hela sin uppmärksamhet på denna arm och tror, att han blifvit lam däri och ej mer skall kunna röra densamma. Inom kort inträder det fruktade tillståndet: armen är lam. Denna förlamning är således att betrakta som följden af en inbillning. Det är en psykisk förlamning, ej någon organisk, som kunde hafva en verklig grund i nervsystemets organiska förändring. Vore nu ifrågavarande persons vilja tillräckligt stark att öfvervinna denna af honom själf framkallade förlamning, skulle förlamningen på ögonblicket försvinna. Men detta är ej fallet, alldenstund i fråga om hysteriskt anlagda personer det alltid handlar om personer med utpräglad viljesvaghet. Här är nu den hypnotiska suggestionen så som intet annat medel ägnad att tillintetgöra den sjukliga inbillningen med dess menliga inverkan på organismen och återupplifva tron på armens rörlighet. På detta sätt förklaras många underkurer, utförda medels hypnos, i det att förlamningar af hysterisk natur, som ägt bestånd i flera år, redan vid första hypnosen försvunno och lemmarne

Digitized by Google

återfingo sin fulla funktionsförmåga. Alla hysteriska symptom bero på samma orsak. Jag vill blott erinra om hysterisk *stumhet,* hysteriska *krampanfall, känslolöshet* i vissa kroppsdelar o. s. v., vid hvilka symptom den hypnotiska behandlingen öfverallt lämnar de mest lysande resultat. Detta är ju också lätt begripligt; suggestionen verkar här direkt på grundorsaken till det onda, nämligen den sjukliga föreställningen, under det alla andra medel endast kunna verka rent kroppsligt. Denna stora klass af sjuke hafva därför framför andra skäl att prisa den nya läkemetodens välsignelserika förmåga, ty hypnotismen har alldeles särskildt bidragit till kunskapen om denna sjukdoms verkliga natur.

Förr i världen hystes ej allenast bland lekmän, utan till och med inom läkarekretsar den åsikten, att hysteri vore en inbillad sjukdom, att alltså resp. personer vore fullkomligt friske och endast inbillade sig vara sjuke. Och till och med ännu i dag få många sådana sjuke, synnerligast fruntimmer, lida hån och smälek för sin förmenta »inbillade sjukdom». Detta är emellertid ett groft misstag, hvilket icke nog kan motarbetas. Ingen frisk människa inbillar sig en sjukdom; hon tänker alls icke på sin kropp, utan sysselsätter sig med helt andra saker. Den, som känner sig sjuk, är verkligen sjuk; den, som förmår inbilla sig t. ex. en förlamning eller stumhet eller hufvudvärk och ej med sin vilja kan kämpa mot denna skenbara inbillning, han är offer för en sjuklig viljesvaghet, har öfver hufvud taget ett sjukt nervsystem. Det är tvifvelsutan sant, att sådana lidanden kunna hafva uppstått genom föreställningen att hafva ett lidande eller genom föreställningar förstorats. Men vi veta ock, att sådana föreställningar verkligen kunna göra en person sjuk, under det att namnet »inbillad sjukdom» väl skulle betyda, att faktiskt ej något lidande alls förefunnes. Med mycket bättre skäl kallar man dylika sjukdomar avtosuggestions-sjukdomar, enär de hafva en avtosuggestion att tacka för sitt upphof.

Till samma kategori af avtosuggestions-sjukdomar hör också det lidande, som betecknats såsom *hypokondri.* Ej heller hypokondri är någon inbillad sjukdom. Som man vet, består detta onda i förstämning i lynnet jämte ängslan att vara utsatt för ett svårt lidande. Nu är det utom allt tvifvel, att ett dylikt svårt lidande ej föreligger hos de sjuke; men dessa äro likväl sjuke, nämligen i nervsystemet. Då de ej kunna tyda symptomen: svaghet, förstämning, ängslan m. m., m. m., så tro de sig hafva något slags kroppslig sjukdom, medan faktiskt en psykisk sjukdom föreligger. Såväl hysteri som hypokondri lämpa sig för suggestionsbehandling, hvilket ju ock måste tydligt framgå af deras ursprung. Vi motarbeta sådana föreställningar, som ligga till grund för och framalstra sjukdomar, och sätta i deras ställe föreställningar om normalt välbefinnande.

Vidkommande öfriga sjukdomar, som lämpa sig för hypnotisk suggestionsbehandling, måste jag fatta mig kort. Främst böra då *muskelryckningarna* omnämnas, det må nu vara dessa ryckningar, som äro kända

Digitized by Google

under namnet danssjuka, eller s. k. nervösa ryckningar, som uppenbara sig hos många, företrädesvis nervösa, personer af hvarje ålder. Hos somlige uppträda dessa ryckningar tillfälligtvis eller af bestämda anledningar i bestämda muskelgrupper, hos andra äro de kontinuerliga eller på ett fullt exakt rytmiskt sätt återkommande. Bekanta äro i synnerhet de så vanliga ryckningarna i ansiktsmusklerna. Vid dylika sjukdomstillstånd hafva ofta öfverraskande resultat uppnåtts med hypnosen.

Till de sjukdomar, hvilkas ursprung man likaledes får söka i en avtosuggestion, således en föreställning, som den sjuke bibragt sig själf, höra de olika slagen af *verksamhetsnevros*. Därmed förstår man krampaktiga muskelsammandragningar eller darrningar, hvilka inträda vid utöfvandet af en bestämd verksamhet. Infinner sig krampen vid skrifning, kalla vi detta *skrifvaresjuka*. De sjuke äro då oförmögne att någon längre stund fortsätta att skrifva och finna sig på grund däraf i många fall föranlåtne att afstå från sitt yrke, hvilket nödgar dem att skrifva. Ett annat fall är det, som uppträder hos pianospelare och violinister vid deras konstutöfning. Till samma sjukdomskategori höra de lidanden, som äro kända under namnen *telegrafistsjuka, skräddaresjuka* och *cigarrmakaresjuka*. Medan det förut ej sällan misslyckades hvarje behandlingssätt att åstadkomma bättring eller botande af dessa sjukliga tillstånd, har suggestionsbehandlingen redan att uppvisa ett stort antal glänsande resultat. Äfven här är dess förmåga ganska lätt att förstå, enär man under de senaste åren öfvertygat sig om, att dylika sjukdomar hafva sitt säte endast i hjärnan. De sjuke hafva utaf någon tillfällig anledning suggererat sig föreställningen att ej kunna skrifva eller ej kunna utöfva sin konst. Hjälp kan endast fås genom motsuggestion, som gifves under hypnos. — I förbigående vill jag anmärka, att hit hör äfven det onda, som fått namn af *rösthypokondri,* och för hvilket många yrkessångare äro utsatte.

I anslutning till dessa sjukliga tillstånd nämner jag *stamning,* som i de flesta fall uppkommer allenast därigenom, att de sjuke hålla fast vid föreställningen, att de ej kunna tala flytande. Under hypnosen kan den stammande, om vi gifva honom suggestionen att tala flytande, äfven göra detta; så framt suggestibiliteten hos honom är någorlunda tillräcklig, kan han också göra det efter hypnosen. Detta har föranledt utbildandet af en hypnotisk behandlingsmetod för stammande, hvilken ock allaredan företett de lyckligaste resultat.

Låt mig nu som hastigast kasta en blick på de sjukdomar, hvilka hufvudsakligen hafva sitt säte i själslifvet. Under det man vid verkliga sinnessjukdomar hade blott ringa framgång, om man frånser fall af lindrig melankoli, hvilka som oftast kunde botas genom suggestion, voro sådana fall, där fråga är om nervernas förstöring till följd af vanan att bruka gifter, särdeles tjänliga för behandling. Så har man särskildt bekämpat *kronisk alkoholism* med hypnotisk suggestion. Framgången var så lysande, att patienterna, som förut hade en riktig längtan efter alkohol-

Digitized by Google

haltiga drycker, efter behandlingen kände äckel för alkohol i hvarje form och ingingo i nykterhetsföreningar, där hvarje medlem måste förbinda sig till fullständig afhållsamhet från bruket af alkohol. I sanning ett talande bevis för den hypnotiska suggestionens förmåga! Äfven på *morfinism, kloralism* och *nikotinism* lyckades man öfva ett hälsosamt inflytande, i flera fall fullkomligt bota, ehuru visserligen i flera andra likartade fall behandling på en särskild anstalt ej kan undvikas.

Det har vidare lyckats att med hypnotisk suggestion aflägsna *dåliga vanor, sjukliga anlag* och *moraliska brister,* hvilka i synnerhet under barnaåren äro så vanliga och kunna medföra de sorgligaste följder.

I det jag måste förbigå några viktiga sjukdomstillstånd, som ej lämpligen kunna inryckas i en populär uppsats, omnämner jag i korthet de organiska sjukdomarne, hvilka man väl ej mäktar bota genom hypnotisk suggestion, men vid hvilka man alltid kan aflägsna mången symptom och därigenom hindra de förefintliga plågorna. Härvid gäller frågan företrädesvis ihållande smärtor, hvilka t. ex. äro ett oerhördt plågsamt symptom hos de fleste, som äro utsatte för *ryggmärgslidande.* Äfven har man försökt att bota *förlamningar,* sådana t. ex. som kvarstå efter slaganfall. Vid en dylik behandling vill jag likväl ej knyta några alltför vidtgående förhoppningar. En verklig, organiskt grundad förlamning kan ingen människa bota. Att det dock lyckas att i mången fall förbättra gången, att höja funktionerna hos delvis förlamade lemmar, står utom allt tvifvel, och därmed låta sig ju också många sjuke till fullo nöja.

Jag har här med afsikt, hvar för sig, anfört de sjukdomar, vid hvilka suggestionsbehandling är på sin plats, för att varna för den tron, att man i den hypnotiska suggestionen har ett universalmedel. Det är den ej, och det kan den ej vara. Hvarken där, hvarest ett operativt ingrepp är nödigt, eller där frågan gäller en af baciller föranledd s. k. infektionssjukdom, kan den hypnotiska behandlingen användas. Understundom måste man äfven i sådana fall, där användande af hypnos är att anbefalla, vid sidan däraf nyttja andra botemedel, massage, elektricitet, medikamenter, diet eller dylikt. I många fall är nog den hypnotiska suggestionen ensam för sig tillräcklig, så att man kan undvara andra medel. Att afgöra detta måste öfverlämnas åt den sakkunnige läkaren.

Innan jag slutar, beder jag om eder medverkan i min sträfvan, att allt gyckleri och skämt, som emellanåt försökes med hypnosen, må, såsom grof t ofog, uteblifva. Hypnosen är ingen barnlek; dess användande kräfver det sorgfälligaste studium; den hör ej hemma i salongen eller på skådebanan, utan i läkarens rådfrågningsrum.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Unionskrisen.

Att unionsfrågan nu har råkat eller drifvit in i ett nytt läge, som synes rätt »allvarligt och kan blifva kritiskt», — det låter sig ej gärna förneka och har till yttermera visso blifvit offentligen »fastslaget» genom ett bekymradt uttalande i stortinget af norska regeringens främste målsman.

Hvem värsta skulden egentligen drabbar för detta gemensamma obehag, Norge eller Sverige, riksdagen eller stortinget, det ena eller andra partiet å hvardera sidan om Kölen, det lönar just icke mödan för oss, som nu lefva, att närmare undersöka och må tryggt öfverlåtas åt en kommande (säkerligen ganska aflägsen) opartisk häfdateckning. Så mycket lär väl dock redan nu kunna sägas, på grund af händelsernas vittnesbörd, att de många handlande faktorernas relativa styrka mätes och skall mätas efter det mått af politisk ansvarskänsla, som mäktar fördjupa och skärpa deras insikt i ställningens kraf och hålla dem uppe äfven i opåräknade skiften. Den åskådande allmänheten i de båda fosterländerna är icke helt och hållet lämnad utan vägledning, när det gäller att bilda sig ett omdöme om det sätt, hvarpå våra lifsfrågor behandlas af dem det i främsta rummet vederbör. Vi förnimma ett och annat om de skäl, som åberopas för vidtagna eller beramade åtgärder, och framför allt, vi varsna åtminstone de allra viktigaste åtgärderna själfva och kunna ej blunda för deras omedelbara följder. Hemlighetens slöja må täcka norska »konferenser» och svenska utskott aldrig så tjockt och tätt i deras riksfrälsande bestyr. Det kan likväl icke hjälpas, att sakernas och personernas viktighet förr eller senare måste försöka göra sig gällande äfven inför den profana yttervärlden.

* * *

De senaste månadernas tilldragelser på den unionella valplatsen betingas väsentligen af de svenska statsmakternas, enkannerligen den mer och mer framskjutna riksdagens, fortsatta vandring utmed de obestämda meningsyttringarnas sicksacklinje till ett i dunkel höljdt mål. Därmed bestrides ingalunda, att äfven vissa beslut af praktisk betydelse för unionsfrågans vidare utveckling kommit till stånd. Men till och med om flere af dem gäller likaledes, att deras upprinnelse och genomdrifvande präglas

Digitized by Google

af vederbörandes osäkerhet på sig själfve och om hvarandra, af plötsliga omkastningar i tänkesätt och röstsiffror.

Utan tvifvel skulle landets förtroende till sina ombuds visdom och karaktersstyrka betydligt ökas, om det vore lättare att finna den ledande tråden i deras unionspolitik. Så som sakerna nu stå, frestas man emellertid att härleda denna vacklande hållning från ett allt för tidigt inträde på den brydsammare storpolitikens område. I årtionden hafva våra kamrar så godt som uteslutande sysslat med hvarjehanda trängre intressefrågor och grundat sina partikombinationer på enskilda klassmotsatser af föga upplyftande innebörd. En viss otymplighet vid ovälkomna, verkligen maktpåliggande spörsmåls behandling kan därför icke väcka så stor förundran, i synnerhet när den starka ledningen från ofvan, förmodligen af grannlagenhetsskäl, håller sig undan så länge som möjligt.

Rollerna äro numera ombytta. Förr var det våra växlande regeringar, som oupphörligt på egen hand nödgades kläda skott i unionsfrågans olika skeden, medan riksdagen satt stilla och bidade sin tid med bibehållen krigsära. Denna iakttagande *status-quo*-politik, som kanske varit ägnad att lugnt förbereda tankar och krafter på en i det längsta uppskjuten konflikt, började dock förefalla några otåliga viljor allt för tröttsam och enformig. Och tillfället greps i flykten af dem, som ville förskaffa regeringen någon lättnad i dess pinsamma ansvar för de evinnerliga slitningarna med Norge. Ändtligen synes det nu hafva kommit därhän, att riksdagen, visserligen med ovana fjät, går ensam i spetsen för den svenska unionspolitiken och betäcker regeringens långsamma uppmarsch — eller reträtt.

Det första uppslaget till unionsansvarets öfverflyttning från regeringen till riksdagen gafs genom 1891 års konstitutionsutskottsbetänkande, vidtsväfvande i åminnelse. Där framkastades ånyo efter långvarig hvila den gamla förlegade tanken om »fullständig revision», som medgifver alla möjliga tolkningar, från unionskommittéernas oändliga pärlstickeri till en nödtorftig hoplappning af riksaktens mest gapande luckor och kryphål. Detta betänkande vann visserligen icke riksdagens godkännande i dess helhet, men hade sin dryga andel i norska vänsterns valseger samma år, hvadan riksdagen på sätt och vis kunde göras ansvarig för unionskonfliktens ytterligare skärpning. Det blef då naturligtvis mycket svårt att undandraga sig den affordrade borgensförbindelsen för 1893 års »broderhand», som ännu kvarstår uträckt, ehuru fortfarande oöppnad. Däremot har nu omsider riksdagen, under intrycket af den samtida förvirringen i Norge, låtit förmå sig att samfälldt påyrka en »fullständig revision» och det »utan dröjsmål» å regeringens sida.

Detta uttalande måste dock under föreliggande omständigheter anses, om ej nödvändigt, åtminstone i och för sig oskadligt, så länge det icke missbrukas till täckmantel för obehöriga yrkanden, som riksdagen ingalunda därmed kan sägas hafva på förhand underskrifvit. Fara för sådant missbruk kan onekligen uppstå, men i så fall kommer ansvaret att ligga

Digitized by Google

på dem, som göra sig skyldige därtill, icke på riksdagen. Ty om också riksdagen åter en gång har välvilligt gått i borgen för en obestämd politik, så har därmed i sak ingenting väsentligen nytt tillkommit. Denna borgen gafs icke först i år, utan förnyades endast, och den »fullständiga revisionen» är uttryckligen begränsad till »nödvändigheten af att de *anledningar till split och missämja,* som ligga i de nuvarande bestämmelsernas ofullständighet och oklarhet, skyndsamt aflägsnas». Det kräfves sålunda icke blott en fantastisk logik, utan äfven ett särdeles rymligt samvete, för att i detta beskedliga riksdagsuttalande finna en obetingad fullmakt till riksaktens och norska grundlagens fullständiga omstöpning, ungefär i den anda, som mången velat spåra hos 1891 års konstitutionsutskott. Man kan till och med påstå, att, sedan saken en gång var bragt å bane, det tillkom riksdagen att genom detta uttalande förebygga alla misstydningar, liksom förefunnes inom kamrarna några böjelser att *bevara* dylika »anledningar till split och osämja» eller att understödja ett separatistparti, som spekulerar på deras tillvaro och förvärring. Men skulle tillfälle till uppriktiga och fruktbringande underhandlingar med Norge yppa sig, då torde 1895 års svenska riksdagsfraser ej med framgång kunna användas som hindrande tvärslå, som ett slags motstycke till Moursunds och Lövlands sorgligt beryktade dagordningar å motsatt håll. Det vore ju i själfva verket att med berådt mod arbeta på vidmakthållandet och förökandet af »anledningarna till split och missämja». Den smäleken tör dock svenska folkets och dess regerings sunda förstånd vara kraftigt nog att bespara oss.

Emellertid har riksdagen uträttat ytterligare ett och annat. Genom beviljandet äfven af Norges andel i anslagen till utrikesdepartementet har det blifvit uttryckligen häfdadt, att den gemensamma diplomatien, som väl snart torde komma ur sitt konstlade provisoriska tillstånd, för sin tillvaro icke är hänvisad till stortingets godtyckliga voteringar jämte därmed förknippade infall. De båda kreditivens höjande till passande belopp innebär en antydan om Sveriges villighet att underkasta sig nödiga uppoffringar för sitt och unionens försvar. Något hot mot Norge ligger så mycket mindre i denna åtgärd, som ju blott det ena kreditivet får lyftas för andra ändamål än »vid infallande *krig*», och den eventuella nödvändigheten att nedslå ett norskt separatisttumult kan väl icke rubriceras som »krig» i ordets egentliga och riktiga mening. Det var den radikala oppositionen förbehållet att i missräknande vredesmod genom sina svårförklarliga öfverdrifter understryka den tillrättavisning, som riksdagen möjligen velat inlägga i sina beslut om de materiella villkoren för unionens orubbade tillvaro.

Om mellanrikslagens med en viss möda framtrugade uppsägning kan det åter knappast försäkras, att unionen eller Sveriges unionsintresse därigenom vunnit någon bättre garanti. Hvilka anmärkningar än med rätta kunna göras emot denna lags bestämmelser och än mer emot deras tillämpning, så ser det dock icke riktigt bra ut inför främmande betrak-

Digitized by Google

tare, om Sverige under denna kris kan beskyllas för upphäfvandet af den unionella handelsgemenskapen liksom Norge för upphäfvandet af de unionella konsulaten. Dessutom måste underhandlingarna om den diplomatiska frågan lida på den alldeles onödiga sammankopplingen med underhandlingar om differentialtullar och kreatursförbud. Måhända kan riksdagens beslut tolkas som blott ett bemyndigande, ej som en befallning för regeringen att tillkännagifva mellanrikslagens uppsägning, och i alla händelser står det regeringen fritt att, på sitt eget ansvar, inom (eller kanske utöfver?) en viss tidsgräns välja det jämförelsevis lämpligaste ögonblicket för beslutets verkställighet. Protektionistpartiets belåtenhet är visserligen ett godt stöd för vederbörandes unionspolitik, men kan dock icke till fullo ersätta alla andra klokhetsregler.

Ännu är likväl ingenting fördärfvadt för Sverige i unionskrisen. De öfverord, som fälldes under ett par debatter i kamrarna angående den norska tredskan, skadade utan tvifvel den önskliga värdigheten i riksdagens uppträdande och voro alldeles obehöfliga, enär tillräckligt kraftiga åtgärder dem förutan kunde påräknas. Men stortingets tidigare förlöpningar gifva en i viss mån mildare färg åt de svenska mothuggen, och dessa hafva dessutom funnit en fullgod motvikt i grefve Sparres utmärkta yttrande, som kan sägas inom riksdagen hafva klarast uttryckt Sveriges upplysta allmänna mening.

Hemliga utskottets tillsättning förefaller som ett godt schackdrag, i det att den växande nervösa oron på åtskilliga håll därigenom fick en viss indämning, som kanske hindrat flere onödiga interpellationer och offentliga diskussioner. Det är säkerligen blott ett alster af den politiska vidskepelse, som så ymnigt frodas i något upprörda tider, när man inbillar sig, att detta utskott, liksom ett Frihetstidens sekretissimum, lämnat efter sig ett slags testamente till regeringens efterrättelse och norrmännens skrämsel i sinom tid. Sådana äfventyrligheter öfverensstämma hvarken med Sveriges nu gällande grundlagar eller med våra dagars politiska sedvänjor, som alltid i sista hand kräfva en själfständigt verkande regering.

* * *

Hur det nu må hänga ihop med det imponerande intryck, som enligt vissa belåtna utsagor våra statsmakters uppträdande lär hafva utöfvat i Norge, — säkert är, att den norska parlamentarismens egen oreda fullt ut räcker till att förklara det långdragna fiasko, som ändtligen synes hafva drabbat den öfverspända vänsteragitationen. Anspråket att omstörta unionens grundvalar med summa fyra rösters stortingsmajoritet är alldeles för vidunderligt för att kunna leda till någonting annat än sitt eget grundliga nederlag. Detta nederlag må gärna bemantlas med tvetydiga dagordningar och klingande förbehåll. Det faller ändå klart nog i dagen, och det ju längre och ju envisare de, som anse sig ohjälpligen komprometterade genom äfven de oundgängligaste och mest själfklara eftergif-

Digitized by Google

ter, spjärna emot att erkänna påtagliga fakta och oöfverstigliga hinder. Det värsta felgreppet var väl vänsterns öfvermodiga vägran att begagna sig af den gyllene återtågsbrygga, som Norges konung med upphöjd statsklokhet öppnade för det sjunkande partiet. Numera återstår ingenting annat än att beträda en besvärligare väg, som icke längre kan framställas som partiets egen och själfvalda stråt, utan uppenbart jämnas endast af motståndarnes hjälpsamhet med däraf följande kraf på rättmätig hänsyn.

De långsläpiga »konferenserna» och advokatoriska tvisterna om kapitulationens ordalag kunna af oss svenskar lämnas i sitt värde. Det förtjänar dock att betonas, huruledes den norska högerregeringen genom sitt kvarstannande utan flertalets uttryckliga uppdrag, men med dess stillatigande, framtvungna samtycke dragit ett bredt streck öfver de ytliga och torftiga doktriner, som så länge förvridit Norges statslif. Den geometriskt abstrakta parlamentarismen med sina opraktiska schabloner för regeringsbildning och ministeransvarighet har tydligen sett sina bästa dagar äfven i dessa undangömda fjällbygder. Tidens kultur och samhällsbehof tarfva helt andra politiska ideal. Och det har redan visat sig, att Norges storting, om det, till en början i kraft af omständigheternas tvång, utan upprifvande rabalderdebatter ägnar sig åt sina verkliga göromål, kan arbeta ganska bra äfven med tillhjälp af en allt annat än parlamentarisk regering. På många år har ärendenas gång inom själfva tingshuset, trots villervallan på möten och i lönkamrar, aldrig varit så lugn och ostörd som under denna ängsliga vårsession. För dem, som kunna tillgodogöra sig en sådan läxa, bör framtiden synas betydligt ljusare än hittills.

Det vore en grof oklokhet och tillika ett faktiskt misstag, om man å svensk sida sökte förblanda den norska vänsterparlamentarismens oförnekliga afbräck med en förödmjukelse för själfva det norska folket. Sådana billiga triumfer för den nationella egenkärleken blifva i längden tämligen dyrköpta. Det kan, inför hvarje fördomsfritt sinne, icke annat än hedra det norska folkets begåfning och sanna själfkänsla, om det ändtligen lyckas afskudda sig en mara, som ridit så många andra folk fördärfvade, och vakna upp till en lugn och oförfärad betraktelse af sin egen verkliga maktställning, af det allmänna politiska lägets beskaffenhet och förpliktande villkor. Det ligger visst icke heller i Sveriges intresse att bygga sina och unionens utsikter på en förlamad fosterlandsstolthet, en ohjälplig partisplittring i Norge. Kunna vi vinna en uppgörelse med Norges folk såsom sådant, icke med det ena eller andra partiet, då först är det skäl att hysa en starkare förtröstan till unionens lifskraft.

Därför är det en kortsynthet äfven för det svenska fosterlandets verkliga kraf, när en eller annan hos oss ondgör sig öfver de framskymtande tecknen till ett förenadt uppträdande af de norska partierna i unionsfrågan. Allra bäst vore, om ett norskt *unionsprogram* kunde frambäras ej i ett mer eller mindre talrikt, mer eller mindre välsinnadt partis namn, utan i norska folkets namn och fritt från sammanblandning

Digitized by Google

med de inhemska partimotsatserna för öfrigt. Då kunde detta förslag, som ju ingalunda finge betraktas eller behandlas som ett slags ultimatum, tagas i allvarligt öfvervägande af Sveriges unionsvänner och statsmakter. Det vore en bättre grundval än någon annan för verkligen hoppgifvande underhandlingar emellan de båda folken.

Men äfven om den norska partisämjan icke sträcker sig längre än till öppnandet af s. k. »fri underhandling» med Sverige, utan på förhand angifna slutpunkter och med alternativa önskningsmål, så vore ändå mycket vunnet för unionsfrågans inledning i ett lugnare skede. Det tjänar icke mycket till att nagelfara uttrycken i den »dagordning» eller hvad det nu må kallas, som möjligen kan komma till stånd såsom ett slags bemyndigande för en blifvande norsk förhandlingsregering, hvars ledamöter likväl alltid måste utnämnas af Norges konung enligt självständig pröfning på grund af unionspolitikens kraf. Dessa uttryck kunna äga sin betydelse för de norska partiernas ställning till hvarandra, för regeringens förhållande till stortinget. Men *Sverige* kan omöjligen förpliktas af vare sig det ena eller andra norska förbehållet, utan har blott att hålla sig till själfva klämmen, — villigheten att öfver hufvud underhandla. Genom antagandet af ett dylikt anbud har Sverige icke afsagt sig ett enda vare sig politiskt eller juridiskt anspråk, som det eljest kan finna skäl att vidhålla.

Och äfven under själfva förhandlingarnas förlopp torde det ej vara en olöslig uppgift att syssla blott med föreliggande praktiska spörsmål och inga andra. Det blir den politiska insiktens kall att hålla de fanatiske doktrinärerna i styr å ömse sidor.

* * *

Det är ej fråga om det ena eller andra unionsfolkets upphöjelse eller förnedring. Sådana småaktiga synpunkter få ej undanskymma andra, som ensamma äro i stånd att skänka en fri och säker utsikt öfver händelsernas utveckling, dess kraf och dess faror. Endast den, som förstår och är villig att underordna sig sakernas egen logik, kan våga hoppas att draga gagn däraf för sina eller sitt lands särskilda syften. Båda folken och deras ledande män åligger det att icke för sig själfva undandölja eller egenmäktigt ställa sig i vägen för en omsider frambrytande, allvarligare och sundare uppfattning af *unionens politiska natur*. Älskлingsdoktriner eller omhuldade hjärteönskningar förmå ingenting emot det allmänna samhällslifvets bestående och verkande makter. Det gäller att lyssna till deras maningar, ej att mästra dem efter godtyckliga regler och inskränkta påfund.

Det är en vanlig svaghet, som länge har kännetecknat just vårt eget tidehvarf, att bedöma förbindande krafters och institutioners värde och rättmätighet enligt det intryck, som de göra på våra personliga känslor. Liksom det sentimentala fromleriet i religionen framför allt söker sin en-

Digitized by Google

skilda hugnad och uppbyggelse, så finns det ett slags pietistisk patriotism, som frossar i den svärmiska njutningen af nationella egendomligheter och framtidsdrömmar. Båda dessa trosformer äro, hvar inom sitt område, lika lätt utsatta för att urarta till ofördragsam fanatism. Och äfven inom det internationella lifvet framträda liknande företeelser. Det förefaller mången så ovedersägligt, att hvarje förbindelse mellan olika folk nödvändigt måste hvila på inbördes sympati, måste tillfredsställa det varma hjärtats behof af att älska och älskas. En politisk union förmenas vara lifskraftig eller ej, allt efter som de förenade folken trifvas väl eller illa i hvarandras sällskap, kunna hängifva sig åt smekande hugskott eller söndras genom olikartade ideal. Om det ena folket längtar efter en omfattande enhetsstat, medan det andra fantiserar om en obegränsad självständighet, — ja, då finns väl ingen annan utväg än skilsmässa eller afgörande inbördes kamp för det omaka paret. Och efter omständigheterna får den skenbart oundgängliga unionslyriken på vers och prosa, i festtal, hälsningstelegram och parlamentariska debatter, en optimistisk eller pessimistisk klangfärg.

Att känslornas och de af stämningarna lifvade samfälda eller särskilda intressenas styrka äger sin betydelse för alla slags politiska förhållanden, är det ingalunda meningen att jäfva. Men det är ett ödesdigert misstag att på sådana tillfälligheter försöka grunda varaktiga samhällsinrättningar och offentliga plikter. Ingen institution kan slå fast rot, om ej dess egen inneboende makt får göra sig gällande äfven oberoende af känsla och smak, till och med *emot* de subjektiva sträfvandena, såsom en auktoritet, som kräfver underkastelse, icke allenast bifallsjubel eller kärlekssvärmeri. Huru en sådan myndighet i hvarje särskildt fall förvärfvas och växer, det har historien att utreda, och erfarenheten ådagalägger, att vägarna därtill kunna vara mångahanda och stundom rätt sällsamma. Allt nog, intet fädernesland, intet folkförbund, intet statssystem kan räkna på självständig förmåga att fylla sina uppgifter, så vida ej dess bestånd är undandraget de personliga tyckenas kritik.

Den kris, som vi nu upplefva, består egentligen däri, att äfven den svensk-norska unionen uppenbarar sig som en sådan offentlig *tvångsmakt* öfver de båda folken. Länge nog hafva vi vant oss att lofprisa unionen såsom en underpant för »brödrafolkens» frid och inbördes tillgifvenhet eller att beklaga oss öfver dess obekvämligheter för det ostörda fullföljandet af särskilda önskemål och intressen. Men omsider, när det senare betraktelsesättet här och där tyckes hafva tagit öfverhanden, visar det sig, att unionen har hunnit för sin egen räkning förvärfva en grad af fasthet, som kan förefalla oss ovälkommen nog å ömse sidor, men som vi icke kunna undgå att oförbehållsamt erkänna och taga med i våra särskilda beräkningar, så vida vi ej vilja utsätta oss för den faktiska utvecklingens ofta ganska hårdhändta vederläggning. Det är ju möjligt, att unionen kommer att gå under, men i så fall kunna vi redan nu vara försäkrade därom, att dess sprängning kommer att draga med sig äfven ett och

Digitized by Google

annat väsentligt stycke af hvardera folkets själfständiga statslif. Ty unionen har dock med alla sina brister och bräckligheter lefvat tillräckligt länge för att sätta djupa spår i både Sveriges och Norges yttre och inre tillvaro.

Unionens anspråk på politisk respekt för sin egen skull i denna stund äro icke beroende af dess tillkomsthistoria eller af de juridiska formler, som afse att för det vetenskapliga systematiseringsbehofvet eller i något visst partisyfte uttyda dess organisation. Sådana klyftigheter göra hvarken till eller ifrån för denna institutions gällande kraft, ehuru de i sin mån kunna inverka på vederbörandes förmåga att rätt tillgodogöra sig denna kraft. Unionen är helt enkelt i sitt nuvarande bestånd det politiska uttrycket för *skandinaviska halföns yttre enhet,* för ett faktum, som ingår i våra dagars europeiska statssystem och icke utan allvarsamma rubbningar däri kan upphäfvas eller ersättas af någon annan kombination. Det må synas förargligt för oss svenskar och norrmän, att vi icke äro ensamme herrar öfver detta allmänna intresse, utan måste finna oss i äfven andra makters yrkanden på en viss ansvarighet å vår sida vid dess behandling. Men däraf följer ingalunda, att vi behöfva eller böra tåla någon inblandning, som tager formen af en påstådd rätt att föreskrifva oss villkor och anordningar i strid mot vår internationella själfständighet. Det torde lyckligtvis ännu bero på oss själfve, på våra statsmäns omtanke och energi, huruvida det allmänna politiska inflytande, som endast enfalden eller lidelsen kan underkänna, skall bidraga att stärka vår egen ställning eller vålla oss förödmjukelser och motgångar. Hvilken stat som helst nu för tiden, äfven den mäktigaste, är mer eller mindre bunden af hänsyn till gemensamma europeiska intressen, äfven för så vidt som dessa äro förknippade med dess egen suveräna maktsfär. Därifrån är det dock ett långt steg till erkännandet af den formliga interventionens rättmätighet. Det står icke heller i den närgångna stormaktspolitikens skön att utan vidare ställa ens svagare makter, som sköta sina uppgifter på ett i det stora hela tillfredsställande sätt enligt samtidens politiska uppfattning, under ett opåkalladt förmynderskap, som ju i sin ordning kan framkalla ännu värre intresseförvecklingar än dem det förebär sig vilja afhjälpa.

Det är likväl hög tid, att de skilda partisträfvandena i så väl Sverige som Norge komma till klart medvetande om sin begränsning inför unionens samfälda kraf, att de beflita sig om den moderationens och de ömsesidiga eftergifternas» kraft, som är vida för mer än den egensinniga fanatismens uppblåsta maktkänslor. Unionen har tillräckligt utrymme för olika rättsuppfattningar och praktiska särintressen. Och det bästa medlet för partierna att främja sina egna syften är att efter förefallande omständigheter ställa sig i det oundgängliga unionsskyddets tjänst. Men allt klenare och dystrare torde utsikterna blifva för den bornerade hänsynslösheten, som förälskat sig i sina hårdragna konsekvenser antingen af Sveriges eröfringsrätt eller af Norges medfödda suveränitet. Så väl

Digitized by Google

norsk parlamentarism som svensk protektionism torde kunna finna rikligt lystmäte för sitt verksamhetsbegär inom unionens lojalt bevarade ram. Men sätter sig endera allt för hårdnackadt på tvären emot unionens lifsvillkor, så kan den ådraga sig själf, och ty värr äfven sitt land, svårbotlig skada.

* * *

Det fulla erkännandet af unionens politiska nödvändighet innebär således icke en öfverdrifven nationell asketism. Men det gäller, närmast för Sverige, att veta finna sig i sakernas förelagda skick och ändå med uppbjudande af sin egen kraft arbeta på den nuvarande (förmodligen ej den sista) krisens lösning till stärkande af sin egen trygghet, till unionsvillkorens fastare och klarare utprägling. Hvem önskar ej af hjärtat, att en sådan lösning måtte »skyndsamt» komma till stånd, att vederbörande »utan dröjsmål» måtte gripa sig an med det stora verket? Men önska är ett och vinna ett annat. Till båda dessa förbehåll i det berömda betänkandet, som mången sträfvar att utmåla som ett slags instruktion eller kommissionsuppdrag af riksdagen för kungl. maj:t, måste af självklara skäl fogas ett underförstådt tredje: »så vidt möjligt». *Ultra posse nemo obligatur.* Och en »aktionspolitik», som sätter »skyndsamheten» framför klokheten (till äfventyrs enligt valspråket »fort och dumt»), har endast en mycket långsökt och onaturlig tolkning af riksdagens innersta afsikter att åberopa.

Denna obetvingliga längtan efter ett snart slut på »bråket» är visst icke ett tecken till imponerande kraft, utan snarare ett trötthetsdrag, ett symptom, så att säga, af en viss politisk veklighet, som väl må vara förklarlig och till och med ursäktlig, men som lätt kan spela de fosterländska intressena fula spratt. Efter åttio års oafbruten fred har vårt land nu fått en svår uppgift af i viss mån hotande innebörd att handskas med. Det är då ej så mycket att undra på, om mången önskar att skyndsamt få tömma kalken, äfven utan tydlig föreställning på förhand om dess verkan på organismen. Med en blandning af uppskrufvad beslutsamhet och sangviniska förhoppningar räknar man kanske på att efter fullbordad kur snarast få återgå till den förra angenäma hvilan. Men den föregående unionshistorien borde hafva skänkt oss åtminstone den erfarenheten, att krisen blifvit ytterst långsamt förberedd, hvadan dess öfvervinnande också enligt all sannolikhet torde kräfva sin rundliga tid. Hvem vet, om det ej är Sveriges unionspolitiska utveckling beskärdt att, liksom så många utländska samhällsrörelser i våra dagar, nödgas uthärda årtionden af växlande kvaf spänning och akuta feberanfall? England har sin evinnerliga irländska fråga, i Österrike »bråka» stora och små nationaliteter beständigt med centralmakten, Italien och Belgien kastas emellan hätska parlamentsstrider och vilda preludier till hvad som förmenas bebåda en annalkande social revolution, o. s. v. Men i alla dessa länder hafva de politiske kvacksalfvarnes anbud af snabbt verkande universalmedel sjunkit till myc-

Digitized by Google

ket låg kurs. Folken måste bjuda till att reda sig någorlunda från fall till fall, och de få ej så försjunka i grämelse öfver sina politiska vedermödor, att de kasta yxan i sjön och mista hågen för det verkliga kulturarbetet midt under statslifvets stormar. Den nationella styrkan fostras och stärkes kanske mindre genom epokgörande våldsamma katastrofer (allra minst om sådana framkallas af rådvill ängslan), än genom seg uthållighet och tillkämpadt lugn under förlängda svårigheter. Och en stat vinner större aktning genom upprepade prof å de sistnämnda egenskaperna än genom en plötslig uppryckning till otåliga kraftåtgärder.

Men att sky radikalismens eller pseudokonservatismens vädjan till onödiga våldsamheter är ej det samma som att lägga händerna i kors. Har nu en gång unionsfrågan kommit i ett spändt läge, då är det ju allt skäl att begagna sig däraf för det allmänna bästa. Ju längre denna spänning räcker, ju tydligare de därmed förknippade farorna framträda, dess större villighet torde kunna påräknas för de oundgängliga uppoffringarna till landets försvar, som så länge, allt intill sista tiden, varit försummadt af vårt i fredsdvala försjunkna folk.

Och kan samma spänning i liknande riktning påverka äfven det norska folket, hvad betyder det, om separatisternas röster för de ökade anslagen vinnas genom hemliga förespeglingar, att rustningarna kunna lända deras egna planer till godo? De subjektiva motiven till politiska åtgärder må man väl iakttaga och teckna sig till minnes, men i och för sig själfva minska de ej de uppnådda resultatens värde. Vår egen senaste härordning är ju delvis köpt genom att tillfredsställa vår allmoges lust att slippa sina grundskatter, men sedan köpet en gång är gjordt, står den stärkta försvarskraften kvar som stadigvarande behållning. Det är föga troligt, att ett kraftigare väpnadt Norge kommer att tänka lika lättsinnigt på ett unionsbrott som de ansvarslöse agitatorerna i stortinget och pressen. Risken blir ändå för stor, om Sverige gör sin skyldighet, och det blir en politisk uppgift att gifva den med rätta växande, *sunda* själfkänslan en naturlig tillfredsställelse inom unionen.

Ty det ligger i unionens och Sveriges intresse att sälja den eftertraktade likställigheten för Norge så dyrt som möjligt. Att utleverera den gemensamme utrikesministern blott och bart som extra segerpris åt norska högern ofvanpå en vunnen inhemsk valtriumf, det hade varit en högst dålig affär, som vi också sluppit att inlåta oss på. Det skulle ju betyda en direkt uppmuntran till den norska parlamentarismen att visa sig jämt bångstyrig mot unionen och oupphörligt kräfva nya svenska eftergifter, som kosta så små uppoffringar å norsk sida. Men icke mycket bättre vore den valuta, som skulle bestå i några lagparagrafers ändring eller tillägg. Hvad hjälper det unionsförsvaret, om den beryktade § 25 upphäfves, i fall Norge ändå icke har någon duglig här eller flotta att i nödfall sända till vår undsättning? Och hvad båta oss några nya unionella pappersbestämmelser om skyldigheterna mot det gemensamma för-

Digitized by Google

svaret, så vida Norge alltjämt kan hindra oss att kontrollera dessa bestämmelsers effektiva kraft?

Däremot *få* vi en verklig valuta, om Norge genom unionskrisens lämpliga skötsel, genom politiska, icke juridiskt-formalistiska medel, kan förmås att skaffa sig t. ex. ett passande antal pansarbåtar, som ju trots § 25 utan vidare grundlagsändring kunna skickas äfven till Östersjön att värna Sveriges kuster jämte vår egen flotta. Och har Norge väl kommit därhän, då torde det, utan några särskilda legala stipulationer, kunna öfverlåtas åt dess egen politiska omtanke att genom fortsatta ansträngningar i jämnbredd med Sverige bevara sitt berättigade inflytande på de gemensamma utrikesärendena, enär detta inflytande oaktadt all likställighet på papperet skulle nedsjunka till ett tomt sken, så vida det ej kunde stödja sig på en någorlunda motsvarande försvarskraft.

Huru »skyndsamt» en sådan utveckling kan mogna, därom lära inga närmare instruktioner kunna meddelas. Men om ett uppskof med krisens formella lösning i riksaktsväg kan förhjälpa unionen till en stark förenad flotta, då vore det väl klokast och mest fosterländskt att gifva sig något till tåls med de nuvarande »anledningarna till split och missämja».

* * *

Den sämsta lösningen är däremot mycket lätt att finna på den hetlefrade brådskans väg. Det vore Sverige föga värdigt att låta skrämma sig till öfverilningar genom rykten om brådstörtade norska rustningar, som ändå aldrig kunna blifva på allvar farliga för oss, om vi iakttaga nödig försiktighet och icke uraktlåta lämpliga motåtgärder i tillräckligt omfång. Ett unionsbrott måste naturligtvis hejdas med hvilka lagliga och hederliga medel som helst. Men en nödfallsutväg, som framför allt måste afse att förebygga eller mildra utländsk inblandning, får icke betraktas som en af den svenska unionspolitikens ordinarie resurser. Att utkräfva vägrade anslag med andra medel än den parlamentariska pressionen vore allt för absurdt. Det kan ej heller betviflas, att dylika tankar äro fullkomligt främmande för dem, som leda våra öden, om än några få oansvarige rådgifvare i tidningar och på folkmöten med olika syften söka framtruga någonting ditåt. Detta gäller icke blott om de öfverspände patrioter, som språka om att »tukta» de motspänstige, utan ännu mer om de revolutionäre »fredsvänner», som genom alldeles opåkallade »protester» mot »brodermord» göra sitt bästa, kanske utan att veta det, att egga liksinnade norrmän till brottsliga dårskaper i hopp om svenskt medhåll mot Sveriges statsmakter! Det ser ut, som om desse talare icke ansåge ett norskt unionsbrott också vara en verklig våldsåtgärd, ett *anfall,* hvaremot det lämpar sig att hos oss protestera, ehuru eller just därför att inga *norska* protestmöten ännu höras af emot *denna,* närmast hotande fredskränkning.

Det svenska folkets ojämförligt öfvervägande flertal är helt visst på

Digitized by Google

fullt allvar fredsvänligt. Det är så fredsvänligt, att endast vänsterns upprepade excesser kunnat väcka någon ovilja, och det till och med hos sådana riksdagsmän, som på sin tid deltagit i den underliga Ullmannssexan 1884, eller hos den glada Stockholmsbefolkningen, som ända till senaste månaderna varit nästan likgiltig för den tråkiga »norska frågan» och ännu så lätt låter distrahera sig af vare sig Helgeandsholmsbyggnaderna eller taflorna i operakällarn. Det bör vara tämligen klart, att ingen äfventyrspolitik kan byggas hvarken på parlamentariska omvändelser i elfte timmen eller på några hurrarop vid centralstationen. Den hastigt uppflammande unionshänförelsen hos en förströdd promenadpublik är sannerligen ingen dyrbar skatt, som det lönar mödan att oförtöfvadt tillgodogöra sig genom att »smida, medan järnet är varmt». Det är nog säkrast att låta en djupare rotad öfvertygelse och fastare föresatser fredligt och långsamt mogna öfver allt ute i Sveriges bygder, där fosterlandskärleken förkofras bäst utan öfverflödiga retelser och i synnerhet tarfvar förtroende till de styrandes kallblodighet.

Framför allt är det nödvändigt att hafva något så när klart för sig på förhand hvad som skall göras »därefter», i fall utan vårt förvållande olyckan inträffar. Det är visserligen att förmoda, att ett unionsbrott skall stå Norge dyrare än Sverige. Men ett svenskt ingripande med krafter, som ej räcka till att inom kortaste tid bryta allt motstånd, vore det samma som en inbjudning till främmande inblandning, — och då är saken tills vidare, kanske för alltid, ur våra egna händer. Och äfven vid drägligaste utgång blefve Sverige klent betaldt med några nya unionsparagrafer eller »konservativa» norska grundlagsändringar, för hvilkas upprätthållande och riktiga uttolkning vi sedan ständigt måste bära ansvaret under risk af norska inre partifrågors ohjälpliga sammantrassling med svenska. Ett »unionsparlament» efter en sådan katastrof är en fantastisk dröm, som på sin höjd kan leda till oöfvervinneliga norska valstrejker eller till en radikal svensk-norsk frihandelsmajoritets herravälde med vanvårdadt unionsförsvar och förlamande partikif å ömse sidor. Norges »tuktan» kan för oss endast innebära en afgjord försakelse af all aktiv norsk försvarshjälp under en oöfverskådlig framtid. Norges fullständiga *afväpning* låter måhända tänka sig och såsom garanti därför ett par hundra millioners skadeersättning till det af Sverige ensamt skötta unionsförsvaret, medan Norge finge fullgöra sina bidrag genom att betala räntorna å det därtill nödiga utländska lånet. Då kunde visserligen alla formella lagändringar i Norge tryggt undvaras. Men kan ett dylikt perspektiv föreſalla lockande för svenske fosterlandsvänner? I det längsta måste vi vänta och påyrka, att Norges sanne försvarare själfve med kraft afvärja lagbrytande tilltag och ej göra sig medbrottslige däri genom dådlös tvekan.

Ett drygt ansvar, som väl är ägnadt att dämpa en någorlunda betänksam ärelystnad, kommer alltså att hvila på dem, vare sig i Sverige eller i Norge, som känna sig hugade att framkalla en våldsam brytning.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

De advokatoriska spetsfundigheterna och skruplerna måste maka åt sig för allvarligare eftertanke.

Att afvisa eller i hastigheten afbryta underhandlingar med Norge, därför att en förhanda antagen dagordning i stortinget måndе förefalla litet skrufvad och besynnerlig, eller därför att somliga eventuella förslag från norsk sida synas oantagliga för Sverige, — det vore ett missgrepp, som blott kan tjäna att hugna separatisternas förväntningar och kasta en betänklig skugga af omedgörlighet öfver Sveriges handlingssätt. De norska förbehållen och tvetydigheterna i motiveringen till förhandlingsanbudet kunna lugnt ignoreras å Sveriges sida. Åberopandet af t. ex. 1860 års adress bör icke anses nu för tiden mera förbinda Sverige till dess erkännande än så skedde, när den senaste unionskommittéen tillsattes för trettio år sedan. Norska oresonligheter under förhandlingarnas fortgång kunna bemötas med motsatta svenska minoritetsyrkanden, som lämpligen neutralisera de förra. En »fri» underhandling kan ju ingenting annat betyda, än att alla tänkbara olika meningar fritt få komma till orda, hvaraf visst icke följer, att ytterligheterna å ömse sidor skola vinna öfverhanden. Om norrmännen nödvändigt hålla på, att äfven orimliga alternativ få ställas under diskussion, då måste de också finna sig i samma slags »frihet» för sina värste svenske antagonister.

Så länge *rätts*frågorna om unionens systematiska uppfattning eller historiska ursprung omsorgsfullt hållas undan från de praktiska öfverläggningarna, finns intet skäl att i förväg förtvifla om ett antagligt resultat. Så vida Sverige vid den definitiva formuleringen af sina kraf icke hakar sig fast vid öfverflödiga påfund, utan anser sig (ej juridiskt, men politiskt) »bundet» vid villkoret att lämna Norges Grundlov i fred och i stället koncentrerar sina fordringar omkring *utrikesministerns självständiga ansvar oberoende af stortinget* och *hans fulla myndighet öfver sitt förvaltningsområdes alla tjänstemän,* finns inom denna ram ändå alldeles tillräckligt utrymme för »ömsesidiga eftergifter». Det bör då icke vara hopplöst att tänka sig bildningen, förr eller senare, af en svensk-norsk unionsmajoritet, som är i stånd att visa både »storsvenske» och »stornorske» reservanter tillbaka inom deras vederbörliga skrankor. Sedan sålunda det nu föreliggande arbetet blifvit undangjordt och fått sin klara utprägling i så få nya paragrafer som möjligt, kunna statsrättslärare och publicister ånyo börja deducera dessa paragrafers sammanhang i de skilda älsklingssystemen enligt vare sig Sveriges eller Norges eller unionskonungadömets rätt. Det sysslandet är oändligt, men också oskadligt för unionens bestånd och fortfarande faktiska utveckling, — så framt man en gång kommit ordentligt under fund med det ändamålsenligaste sättet att behandla unionens politiska natur.

* * *

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

Det är den sunda konservatismens kall att undvika braskande öfverloppsverk och att varsamt låta de svåra frågorna mogna, medan radikalismen i slott eller koja, i det förmenta framåtskridandets eller reaktionens tjänst, älskar tvära omstörtningar och vill förvetet öfverrumpla sakernas natur i dess eget arbete. Unionskrisens vidare förlopp får utvisa, huruvida gamla Sverige numera nedsjunkit till *le pays de la médiocrité* (enligt en främmande iakttagares epigram) eller ännu mäktar med heder bestå ett allvarsamt politiskt prof. Åtminstone må vi, svenskar och norrmän, kunna spara oss den verkliga förödmjukelsen att efter så många skarpa rön hämta våra mönster från danskarne och slesvig-holsteinarne, som så länge disputerade om sina föråldrade traktater och konungaförsäkringar, tills en klokare och starkare kom och tog ifrån dem båda hela den omtvistade rätten.

Pingst 1895. **Harald Hjärne.**

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Före stormen.

Sekler redan flyktat,
mer än tre förrunno,
se'n i Frankens skogar
bondekrigen brunno.

Fram till strid då drogo
de förtrycktes hopar.
Hör ett sorl ur leden,
hör en röst, som ropar:

»Upp till kamp mot våldet!
Upp till frihet, bröder!
Se, utöfver världen
morgonrodnad glöder.

Veten: mänskosonen,
Han, de simplas like,
till de arme kom han,
icke till de rike.

Han oss lösen gifvit,
Han har talat orden:
lika rätt för alla,
broderskap på jorden!

Upp då rätt att skipa,
att kring världen draga,
straffande de stolta,
stödjande de svaga.» —

Digitized by Google

Men af härsmakt kufvas,
men af våldet krossas,
folkens dröm att en gång
ur sin nöd förlossas.

Kyrka, hof i endräkt
gåfvo sin befallning,
och så kväfves, kväses
djärfva drömmars svallning.

Sekler se'n ha svunnit.
Åter spörjs skälfning,
åter tecken skönjas,
bådande en hvälfning.

Snart visst åter stundar
bittra födslosmärtan,
då på nytt Messias
föds i folkens hjärtan,

Han som sändts att bringa
friden ej men striden,
Han som kom att tända
oro uti tiden.

Hvarje gång mot Honom
hjärtan åter vändas,
emot mänskosonen
längtans blickar sändas,

hvar gång folken sträcka
sig emot Messias,
att af folkens hjälte
ur sin nöd befrias —

då är strid å färde,
då går storm kring världen,
och då kämpa tankar,
och då korsas svärden.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

Re'n i gamla fogar
brister det och knakar,
utanverk af dogmer
snart till jorden brakar.

Själf Han fram då träder,
Han som folken frälsar.
Och ett rop af längtan
då Hans åsyn hälsar.

I Hans tecken skola
då sig skaror samla,
och då brytas bojor,
murar, fästen ramla.

Då skall åter ordet
högt kring världen skalla:
broderskap på jorden,
lika rätt för alla!

Hör: ur grufvors fängsel
och ur gränders fasor,
hör: ur köld och mörker
och ur nöd och trasor

stiger dof en jämmer,
högt en klagan skallar,
af millioners suckar
snart en storm det svallar.

Och ej mer den stormen
utaf våldsmakt kväfves,
nu för hof och kyrka
strid skall bli förgäfves. —

Den som vet att lyssna,
re'n förnimmer suset,
utaf våg, som stiger,
hör han redan bruset.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

Och han gläds åt striden,
gläds att stormar stunda,
gläds, att snart ej tiden
skall i ro få blunda.

Ty hvar sågs en sanning
utan kamp väl vakna?
Och när sågs en gryning
gryningsstormar sakna? —

Bedjom dock till Herran
om att stormens vildhet
måtte dämpas, stäfjas
af Hans kärleks mildhet,

att där ädel sansning
dröja må i striden,
att försoning räcker,
sedan kamp är liden.

Alfaro.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Bokanmälningar och litterära notiser.

G. Björklund: *Freds- och afväpningsfrågan.* — Stockh. 1895, Samson & Wallin.

Svenska freds- och skiljedomsföreningen i Stockholm utlyste 1893 en internationell pristäflan med en utfäst belöning af 1,000 francs för besvarandet af frågan:

Huru skall en kraftig internationell opinion, som vederbörligen reagerar mot den nu härskande militarismen, lämpligast kunna framkallas?

Ej mindre än 112 svar inkommo och priset tilldelades R. Reuter från Naumburg (Saale). Det är hans uppsats jämte en allmän redogörelse för äfven de öfriga framställda förslagen, som ofvannämnda broschyr innehåller.

Herr Reuters förslag går förnämligast ut på, att man skall »göra världsfredens stora sak till ett periodiskt återkommande diskussionsämne i alla nationers riksdagar».

Hvad man därmed skall vinna, är väl dock mera osäkert. Det är sant, att »det som talas i riksdagen höres öfver hela landet». Men så länge som de framställda förslagen endast falla, är det väl osäkert, om deras diskuterande skall lända till att öka intresset för saken; det synes oss nämligen ej sagdt, att de alltid »peka framåt».

Vi se nog äfven vi det ädla i detta sträfvandet efter världsfred, men hvad skall man för det målet kunna vinna i en tid, då man ännu kan allvarligt sätta i fråga, att ett krig skulle kunna utbryta t. o. m. mellan två så nära stående folk, som Sveriges och Norges, och det för så litet reella frågor, som de hvilka den norska vänstern bragt på dagordningen?

Vi för vår del veta intet medel, som direkt kan i stort främja fredspropagandan. Men vi hoppas på ett indirekt medel: arbeten för den allmänna bildningen och sträfven i hvarje enskildt fall att undanröja chauvinism och nationalhat, och I skolen så småningom göra krigen så ovanliga, att de slutligen kanske försvinna ur historien!

En annan fråga är, hvad som möjligen kunde göras för att minska militärbördorna genom en relativ afväpning. Kanske kan situationen en gång blifva sådan, att mellan stormakterna fördrag kunna slutas, i syfte att minska tiden för de värnepliktiges öfning eller att åtminstone hindra öfningstidernas ytterligare utsträckande. Men det vissa är, att denna fråga ej kan främjas genom några diskussioner t. ex. i den svenska riksdagen eller öfver hufvud hos de små nationerna.

Och vi kunna ej neka till, att tidpunkten för afväpningspropaganda i Sverige för närvarande synes oss mindre lyckligt vald. Att därom orda just på den tid, då hvarje förståndig fosterlandsvän måste inse, att de europeiska förhållandena *nödga* oss att öka, i stället för minska våra stridskrafter, det kan skadligt inverka på de tanklöses mening och offervillighet.

Digitized by Google

Vi förutsätta, att detta icke är herr Björklunds och hans liktänkandes afsikt. Men ha de ock gjort klara för sig sin nuvarande propagandas närmaste och nationella följder?

www.ibtool.com.cn

Vi hysa all aktning för en skriftställareverksamhet, som kämpar för ideala mål, men när dessa mål äro af praktisk natur och angå samhällsorganisationerna och skriftställeriet tager formen af propaganda, då måste man taga hänsyn äfven till den ifrågavarande verksamhetens betydelse för den aktuella politiken. Och i det hänseendet anse vi icke herr Björklunds publikation vara »ett ord i sinom tid» för det nutida Sverige.

Borneradt, svarar man oss, att icke kunna blicka ut öfver det egna, trånga fäderneslandets gränser och att vid en internationell täflan tala om — Sverige!

Ja, så bornerade äro vi. Och anse det för vår plikt att vara det. För öfrigt läses en broschyr *på svenska* knappast utom gränserna af just detta lilla Sverige; och det är med anledning af ofvannämnda svenska skrift vi anställt dessa reflexioner, hvilka helt visst gjorts af många, de där lika väl som vi äro fredsvänner.

*

Leo Tolstoj: *Herre och Dräng*. Öfvers. från ryskan af *A. W.* — Helsingfors, 1895, Söderström & Co.

Man skulle af titeln på detta nya arbete af Tolstoj kunna tro, att det vore en tendensafhandling i hans vanliga, mer eller mindre upotiska manér. Så är emellertid alls icke förhållandet. Det lilla häftet innehåller endast en novellistisk verklighetsskildring, men det en af yppersta beskaffenhet.

Vi möta här åter Tolstoj-konstnären i all hans storhet såsom iakttagare af mänskliga karakterer och skildrare af lifvet — bådadera särskilt i deras specifikt ryska former.

Motivet till berättelsen är helt enkelt. Den skildrade händelsen är blott historien, om huru en rysk egendomsägare och hans dräng frysa ihjäl en natt, då de åka vilse under en snöyra. Men de båda typer, som han i denna situation skildrar, i deras förtjänster och deras fel, äro så lefvande och uppfattade med så mycken sann mänsklig sympati, att vi sällan veta oss hafva läst något så rörande, men på samma gång så fritt från sentimentalitet. Särskildt mästerlig är skildringen af det ögonblick, då hos den egoistiske husbonden i nödens stund de sociala instinkterna taga ut sin rätt och han lägger sig på tjänaren för att med sin ännu varma kropp tina upp hans nästan förfrusna lemmar.

Man känner så väl igen Tolstoj i den beundran, som han äfven här visar sig hysa för den ryske bondens enkla sätt att dö. Men annars framträder författarens originella världsåskådning föga i denna objektivt hållna lifsbild. Däremot är både den skildrade verkligheten och sättet att se och återgifva denna så äkta ryska, att man ej ett ögonblick kan misstaga sig om bådas nationalitet. För oss stegras därigenom blott det lilla arbetets värde, ty därigenom blir det ej blott ett konstverk af rang, utan ock en kulturbild af värde.

På öfversättningen märker man, att den är utförd i Finland. Ett och annat uttryck förefaller svenska öron främmande, en och annan sats hårdläst. Men i det hela störes ej häraf det goda intryck läsningen af det lilla häftet skänker och efterlämnar.

*

Digitized by Google

A. P. VALDÉS: *Marta och Maria.* Roman. Öfvers. från spanskan af *A. H.* — Stockholm, L. Hökerberg 1895.

www.libtool.com.cn

Den, som i bokhandeln får denna bok i handen, då han vill göra sitt urval af sommarlitteratur, får sannolikt en oriktig föreställning om dess värde. Utstyrseln är så anspråkslös och omslaget så — åtminstone i vårt tycke — smaklöst, att han svårligen kan ana, att denna bok är af de mest aristokratiska arbeten, som på senare tider införlifvats med vår litteratur.

Valdés är utan gensägelse en af det nutida Spaniens yppersta författare, och mången anser *Marta och Maria* såsom hans kanske bästa arbete. En närmare karakteristik af honom och hans författareskap kommer att inflyta i nästa häfte af denna tidskrift, författad af samme fackman, hvilken med så mycken smak verkställt öfversättningen af »Marta och Maria».

Det är med mästerskap, som Valdés i denna gripande familjehistoria upprullar bilder ur sin asturiska hembygds lif. Särskildt af katolicismen, sådan den afspeglar sig i en ung, svärmisk flickas själ, gifver han en för oss protestanter synnerligen intressant skildring. Vi få under berättelsens lopp steg för steg följa Maria, från det att hon är den varmblodige markisen de Peñaltas hängifna trolofvade, till dess att hon blir Jesu brud och lägger bort sitt fäderneärfda namn för klostersysterns. Under tiden har hon ock haft tillfälle att deltaga i en karlistsammansvärjning och varit nära att blifva martyr för den allena saliggörande kyrkan. Hennes syster Marta är däremot typen för den spanska hvardagsflickan, hvars svärmerier är af ganska jordisk natur, men som också bättre vet fylla sina världsliga plikter och lefva ett sundt jordelif.

Författarens stil är enkel och flytande. Hans kompositionssätt är icke strängt episkt berättande, utan han upplöser fabeln i en följd merendels väl afrundade situationsbilder, som hvar för sig bilda ett kapitel. Karakteristiskt är i detta hänseende redan det första kapitlet, där han ger oss en lika egendomlig som målande bild af lifvet i en spansk småstad genom att skildra folkmassan, som utanför Elorzas hus på gatan lyssnar till Marias sång. I nästa kapitel föras vi så in i huset och blifva vittne till den där firade soiréen. Sedan få vi vara med på en utflykt på hafvet o. s. v. Den ena taflan aflöser den andra, men öfver dem alla hvilar en egendomlig stämning af spansk idealism, som för en nordisk läsare har hela det exotiskas lockande intresse.

En engelsk tidning har sagt, att Valdés kan räknas som en af de förnämsta bland nu lefvande sex, sju stora romanförfattare i Europa, och att döma efter »Marta och Maria» äro vi färdiga att underskrifva detta omdöme.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

General Gordon.

Charles G. Gordon, en lifsbild, tecknad af CECILIA BÅÅTH-HOLMBERG. Stockholm, Fahlcrantz & C:o 1894.

I.

En ung tysk författare har nyligen yttrat, — och detta icke såsom en fras, beräknad på oratorisk effekt — att om det i hans fosterland endast funnes *en* person i hvarje stad, som verkligen trodde på Gud, så skulle snart hela landet se annorlunda ut. De orden ha nog sin tillämpning litet hvarstans. Eller har vår s. k. tro på Gud visat sig mäktig att i kristlig anda omskapa vare sig de kristna samhällenas eller individernas lif? Har den förmått hindra uppkomsten af ett nytt slafveri, ett nytt offerväsen på ruinerna af det gamla? Hur mycken half pliktuppfyllelse, hur mycken ängslig fruktan för världens dom och hur många sjuka samveten vittna icke om, att där är »something rotten» just i vårt religiösa lif. Och är förhållandet bättre i de kretsar, där man anser sig snart sagdt ha monopol på tro, n. b. om man kan visa svart på hvitt därpå genom att vara inskrifven i en missionsförening? Är det icke tvärtom så, att den pietistiskt färgade hängifvenheten för Kristus allt för ofta åtföljes af ett visst förakt för den lugna, föga känslosamma, men desto mer handlingskraftiga tron på försynen? Sällsynt är det åtminstone knappast att få höra denna tro på grund af dess förargelseväckande enkelhet nedsättas till rangen af en deistisk natur-religion, åtkomlig äfven för ytliga världsmänniskor. Och dock kan man med skäl fråga sig, hur mycket af all den mystiskt öfversvallande stämningstron skulle visa sig hålla profvet under en ny förföljelsetid.

Men då man sålunda frestas till modlöshet vid anblicken af fegheten och småaktigheten utom och inom sig själf, då andaktsböcker förefalla fadda och gudstjänsterna påminna oss om de gamla orden »haf dina visors buller bort» — då är det endast åsynen af en helgjuten, ädel personlighet, som kan förjaga föreställningen om att de kristna idealerna äro tomma fantasibilder, bleknande inför den moderna tidens klara, kalla dagsljus. Kanske det dröjer länge, innan vi funnit en dylik personlighet. Såsom sannskyldiga, nyktra hvardagsmänniskor ha vi naturligtvis icke mod att beundra annat än »erkändt klassiska mästerverk». Men ha vi gett oss

Digitized by Google

tid med en undersökning, och ha vi lyckligen hunnit öfver den ungdomliga ståndpunkt af naiv skepticism, som icke vågar beundra solen, därför att den har fläckar, så kan det hända, att vi midt i den gråa verkligheten plötsligt befinna oss ansikte mot ansikte med en person, inför hvilken vi tvingas att likasom »draga våra skor af våra fötter». Då finna vi med en visshet, vida öfvergående barndomens okritiska auktoritetstro, att det gifves en verklighet, underbarare än diktens praktfullaste skapelser och lika påtaglig, som den mikroskopet och dissektionsknifven förmå framställa, — verkligheten af lifvet i Gud. Och vi blygas med ens, öfver att vi kunnat gå omkring, »sökande efter tecken», ehuru både historien och lifvet erbjuda oss det enda tecken, som skall gifvas oss, det enda vi behöfva — det, om hvilket skalden säger:

"Att Han i några hjärtan härskarsätet
från mänskodjuret vann åt gudsbelätet,
är undret, det ovanskliga och ena,
om hvilket tro och tanke sig förena."

Det är inför ett dylikt faktiskt, påtagligt under man känner sig ställd vid anblicken af Charles Gordons personlighet. Och hans svenska biografi förtjänar det största erkännande, som kan komma en lefnadsteckning till del: den gifver en klar och lefvande bild af sitt föremål. Det är kanske sparsamheten på kommentarer, som gör, att man här icke känner någon benägenhet till skeptisk opposition mot förf:s egen beundran för detta föremål, något som eljes ofta är fallet vid läsning af biografier. Och efter en bekantskap med några af de källor Fru Bååth-Holmberg begagnat — deras mängd och relativa svåråtkomlighet torde hindra äfven tämligen samvetsgranna recensenter från att skaffa sig dem alla *) — känner man sitt förtroende till framställningen i hög grad stärkt. Språket är rent och stilen enkel; den bär prägel af den inre glädje och styrka förf. säger sig ha hämtat från sina studier för detta arbete. Den enda anmärkning man kan känna sig frestad att göra, vore, att förf. i texten inryckt något för många citat; ett fel, som dock i vida högre grad återfinnes i hennes föregående arbete om Carl XV och som alltid verkar splittrande på en lugn, historisk framställning. Vissa af dessa citat, på hvilka här nedan skola anföras en del exempel, äro synnerligen lyckligt gjorda utdrag ur Gordons bref och dagböcker, nödvändiga såsom konkreta och lif-fulla illustrationer till arbetet. Men det är icke *mängden* af citat, som gör ett arbete lättläst, och det är just i detta afseende, som vissa kapitel skulle hafva vunnit på en sorgfälligare genomarbetning af det rikhaltiga stoffet. Den publik, som intresserar sig för biografier, står dock tvifvelsutan på en högre ståndpunkt än den, som hämtar sin hufvudsakliga andliga näring ur tidningsnotiser och som oupphörligt måste

*) På kgl. biblioteket i Stockholm finnas några framstående arbeten ur den vidlyftiga engelska Gordon-litteraturen, ss. Hakes och H. W. Gordons biografier samt Gordons egna "Journals at Khartum".

Digitized by Google

kryas upp med anekdoter för att icke somna öfver boken. — Däremot skulle det icke ha skadat, om förf. in extenso meddelat ett par af Gordons bref, i analogi med de fullständiga och lyckligt valda utdragen ur hans »Reflections in Palestine». Eller skulle månne förläggaren hafva ansett ett bihang såsom en alltför »vetenskaplig» och tyngande barlast? De svenska bokförläggarne hafva ofta en kanske på sorglig erfarenhet grundad misstro till läsförmågan hos »Europas läskunnigaste folk».

www.libtool.com.cn

Huru som helst, kunna vi vara glada åt att nu äga en god och någorlunda utförlig lefnadsteckning öfver honom, som med skäl kan kallas en af historiens störste män, om vi med storhet mena den harmoniska föreningen af rik intelligens, okufligt mod och ädel karakter, alltsammans utan förbehåll och gräns ägnadt åt Guds rikes tjänst. Den öfversikt af Gordons skiftesrika lefnad, som här lämnas, delvis med stöd af hans egna dagböcker och »tankar i Palestina», har fyllt sitt ändamål, endast om den föranleder läsaren att göra närmare bekantskap med fru Bååth-Holmbergs arbete.

* * *

Charles George Gordon föddes i Woolwich 28 jan. 1833. Fadern, som var generallöjtnant och tillhörde en gammal skotsk militärsläkt af måhända nordiskt ursprung, skildras såsom typen för en gammaldags engelsk officer med sträng rättskänsla och fosterlandskärlek. Hans hustru, Elisabeth Enderby, var en kärleksfull och kraftig kvinna, hvars glada lynne och viljestarka fromhet höll henne uppe under de mångfaldiga omsorgerna och bekymren för 11 barn. Hon tillhörde en ansedd släkt af köpmän och sjöfarare, bland hvilka särskildt hennes far hade utmärkt sig såsom upptäcktsresande på den antarktiska kontinenten, där namnet Enderbys land ännu bär vittne om hans forskningar.

Det gordonska hemmet tyckes ha varit af det gamla patriarkaliska slaget med starkt utbildad familjeprägel och solidaritetskänsla, ett hem, där aktsamheten om familjens heder går hand i hand med vördnaden för kristendomen och fosterlandets kraf.

Då fadern i likhet med de flesta engelska officerare kommenderades till tjänstgöring på olika håll, kom Charles Gordons barndom att förflyta på så pass skilda ställen som Dublin, Korfu och Woolwich. Han var klen till hälsan och darrade för kanonskott, något, som var hans dagliga plåga under familjens vistelse på Korfu. Men detta hindrade honom icke, när han blef äldre, från att vara en odygdig liten gynnare, som kunde fånga råttor och transportera dem från sitt hem till garnisonskommendantens bostad, spruta vatten på sina kamrater och skjuta pilar genom magasinsfönsterna, — bedrifter, som han ännu såsom generalguvernör i Sudan med en viss pojkaktig förnöjelse erinrar sig och berättar för sina brorsdöttrar. Hos den 15-årige nyblifne kadetten hade odygden icke heller försvunnit, endast fått en något mindre oskyldig karakter,

Digitized by Google

såsom då han var med om att affyra hagelskott på arsenalsfönsterna, medan krigsskolans högsta klass hade lektion därinne, och då han knuffade en officer ned för en trappa. Vid detta sistnämnda tillfälle var han dock nära att bli relegerad, och man undrar nästan på, att han endast straffades med sträng arrest, då man hör, att han till yttermera visso slitit af sig epåletterna och trampat på dem i förargelsen öfver en kaptens skarpa yttrande: »af Er blir aldrig någon duglig officer». — Såsom fallet brukar vara med detta slags ungdom, var han naturligtvis vida mer omtyckt af kamrater än af lärare.

För examensstudier hade han en fasa, som lämnade intryck efter sig i hela hans återstående lif. För matematik visade han ingen ovanligare fallenhet, och i franska blef han underkänd, hvilket gaf anledning till, att han aldrig, såsom ämnadt var, kom in vid artilleriet, utan i stället vid fortifikationen. Valet af detta vapen visade sig emellertid icke olämpligt, då han var synnerligen road af landtmäteri, teckning och kartritning. Sedan han i två år tjänstgjort som underlöjtnant, utnämdes han 1854 vid 21 års ålder till löjtnant och beordrades till Krim, där han fick sitt egentliga arbete under Sebastopols belägring, i löpgrafvarna, dem han snart kände bättre än någon annan. Under denna tid framträdde redan tydligt de egenskaper, som en gång skulle göra honom till en af sitt lands ryktbaraste militärer: outtröttlig arbetsförmåga och ett dödsförakt, som stundom gaf sig uttryck i ett nästan dumdristigt trotsande af faran. Här röjdes också den allvarligt kristliga lifsuppfattning, hvars frö redan i barndomen blifvit nedlagdt hos honom. Han lärde sig att icke blott betrakta döden med stoiskt lugn, den blef rent af ett föremål för hans längtan.

Hederslegionen hemförde han som minne af kriget, men kaptensfullmakten kom först 1859 efter ett par kommenderingar på Balkanhalfön och i Armenien. Han fick därefter icke stanna mer än ett år i England, då han kallades till det verksamhetsfält, som skulle skaffa honom hans ryktbarhet och gifva honom det binamn, under hvilket han en längre tid var känd i Europa, »Kina-Gordon».

Efter det skändliga krig, hvarigenom engelsmännen i början af 1840-talet lyckades påtvinga kineserna den för europeerna lönande införseln af opium, hade Kina vid fredsslutet måst lofva att hålla vissa hamnar öppna för europeisk handel. Två olika resningar mot denna bestämmelse hade endast till följd, att engelsmän och fransmän i förening slutligen (1860) intogo Peking. Gordon, som var med vid detta tillfälle, stannade de följande tvenne åren i det engelska lägret vid Tientsin såsom befälhafvare öfver ingeniörkåren.

Under denna tid var det, som *taipingrörelsen,* ett uppror mot den regerande kinesiska dynastien, tog en fruktansvärd fart och hotade blifva farlig för européernas inflytande i Kina. Det var egentligen missnöjet öfver den dåvarande svåra finans-nöden i landet, som orsakade detta uppror, benämndt efter det ätt-namn, »tai-ping» — »den stora freden», — som dess ledare antagit. Märkligt nog härleder sig en af de bästa källorna

Digitized by Google

för kännedomen om denna rörelse i Kina från en svensk missionär, Teodor Hamberg, som lät bedraga sig af dess hufvudledare, »taipingen» eller såsom han själf kallade sig »den himmelske fadern, himlens äldre broder, den himmelske konungen af Den Stora Freden, Kristi yngre broder». Anmärkas bör dock, att Hamberg afled, innan denne, *Hung-Siu-Tsuen,* såsom han egentligen hette, hunnit utveckla sina värsta rofdjursegenskaper.

www.libook.com.cn

Taipingen var ursprungligen en obetydlig byskollärare, rubbad till förståndet genom sorgen öfver de upprepade kuggningar han undergått vid examina i Kanton, dit hans brinnande äregirighet drifvit honom. En kristlig traktat, som fallit i hans händer och som han tolkade på sitt eget sätt, stärkte honom i den redan förut genom syner och drömmar förvärfvade öfvertygelsen, att han skulle skänka sitt land en ny religion och en ny kejsarätt.

Det uppror han börjat grep hastigt omkring sig, och det dröjde ej länge, innan han uppträdde som ett slags kinesisk Caligula med lika tydliga tecken till kejsarvansinne som någonsin denne. Fru Bååth-Holmberg karakteriserar upproret på följande sätt: »i städer med 200,000 till ½ million invånare nedgjordes dessa till sista man, och vid lägereldarna roade man sig med att upphänga invånarne i hela byar vid tummen och sedan bränna dem vid sakta eld. Landskap efter landskap föröddes fullkomligt. — — — Frankrike under skräckregeringen eller Paris under kommunen torde möjligen kunna bilda ett motstycke en miniature till denna fruktansvärda resning af 80 mill. människor, ett uppror, hvari 20 mill. kineser omkommo.» — Taipingen intog Nanking och utbredde sig med tillhjälp af sina lydkungar, »vangar», öfver ett område, så stort som Frankrike och England tillsammantagna. Upprorshären tågade slutligen mot Shanghai, en stad, som 1842 upplåtits för européerna och som nu var uppfylld med »fan-kwei», »främmande djäflar», såsom kineserna betecknande nog, kallade dessa. Man ställde sig då under skydd af de engelska och franska härarna, hvilka sålunda 1862 nödsakades att bekämpa icke blott den legitime kinesiske kejsaren, utan äfven upprorsmännen. I Shanghai hade emellertid den djärfve amerikanske sjömannen Frederick Ward af kinesiska soldater och europeiska sjömän bildat ett slags frikår till stadens skydd mot rebellerna. Såsom förstärkning beordrades Gordon dit med en infanteriafdelning (maj 1862) och utnämndes samma år, ännu icke 30-årig, på grund af sina förtjänster vid Pekings intagande till major. Det första året i Shanghai upptogs såsom förut af rekognoseringar och kartläggning af trakten.

Gordons anseende för duglighet bevisas bäst därigenom, att äfven hans jämförelsevis fredliga tjänstgöring efter Krimkriget hade gjort honom bemärkt nog, för att åt honom skulle kunna öfverlämnas befälet öfver den armé, som européerna i Kina uppställde mot taiping-hären, sedan den ofvannämnde Ward stupat. Det var *Li-Hung-Tschang,* »Kinas Bismarck», välbekant för hela Europa genom det attentat, för hvilket han

Digitized by Google

i år varit utsatt såsom fredsunderhandlare i Japan, som föranledde saken. Han vände sig nämligen i början af 1863 till engelsmännen med anhållan om, att dessa ville utnämna en engelsk officer till befälhafvare öfver den sammanrafsade friskaran från Shanghai, som han fruktade eljes skulle blifva mera till förfång än till nytta för kineserna i deras kamp mot de upproriske. General Staveley, anförare för engelska hären i Kina, gaf då anvisning på Gordon, som mottog anbudet, dock först efter någon tvekan, enär han fruktade, att hans far skulle ogilla sonens inträde i en främmande makts tjänst, vore det också blott för en kortare tid. Han motiverade sitt handlingssätt i några ord till de engelska officerare, som följde honom: »Vi äro endast ett lån till kejsaren af Kina för att hjälpa till vid undertryckandet af en resning, hvilken lika mycket hotar *våra* intressen här, som hans egna undersåtars. Men utom dessa hänsyn upptager jag i mänsklighetens namn striden mot dessa taipingar, så att det må bli ett slut på deras ödeläggande framfart.» — Gordons fosterlandskärlek var aldrig af det slag, som sätter fosterlandets intressen framför mänsklighetens. Tvärtom synes han klart ha fattat den moderna patriotismens uppgift såsom en kulturarbetets koncentrering på det egna folket, endast för att detta folk just genom sin skarpt utpräglade individualitet måtte bli till desto större nytta för det allmänna. Det företräde han unnade »old England» var endast anförarskapet i kampen för de förtryckta i alla världens länder. Och sålunda blef det Gordon, som i viss mån här i Kina, likasom senare i Sudan, fick till uppgift att söka godtgöra, hvad hans eget folk brutit mot en främmande nation.

Här är icke stället att inlåta sig på en närmare skildring af det mödosamma 16 månader långa fälttåget med dess omkring 30 större och mindre drabbningar, bland hvilka endast tvänne blefvo nederlag för Gordon och hans trupp, »den alltid segerrika arméen», som den blifvit kallad. Ursprungligen sammanrafsad af slödder ur alla europeiska nationer, hade denna här under sina föregående anförare aflönats endast genom plundring. Dess sedliga beskaffenhet var sådan, att på 14 dagar 11 officerare dogo i delirium tremens. Att det under sådana förhållanden verkligen lyckades att organisera dessa 3,000 man till en ordnad här, kan till största delen tillskrifvas det starka moraliska inflytandet af Gordons personlighet. Själf gick han främst i alla faror och sörjde för alla enskildheter, utdelade ordentlig aflöning, bestyrde om ammunition och uniformer samt gaf ut sin egen lön, 1,800 pund, för sina soldaters behof. Den förr så vilda friskaran hälsades snart som en välsignelse både af européer och kineser. Anföraren själf hade heller ingenting skräckinjagande i sitt yttre: en spenslig gestalt af medellängd med brunt, lockigt hår, fina regelbundna drag och intelligenta blå ögon, hvilkas befallande skärpa när som helst kunde gifva rum för ett litet leende af friskaste humor. Alltid utan sabel, endast med en kort kikare och ett spanskt rör, stod han midt i kulregnet, lugn och trygg med cigarrett i munnen. Det var ej underligt, att kineserna slutligen ansåg honom osårbar. De

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

enda sår han erhöll under hela fälttåget hade för öfrigt icke värre följder, än att han liggande i bärstol kunde fortsätta att föra befälet. Ett par gånger utbröt myteri, och i så fall var han icke den, som lade fingrarna emellan, när han klämde till. En af hans egna officerare berättar, att Gordon vid ett dylikt tillfälle dragit fram en revolver ur bröstfickan och hållit den för pannan på den enda soldat, som öppet vägrat marschera, hvarpå »karlen lydde på fläcken och hela kompaniet med honom».

Ändtligen d. 11 maj 1864 kunde Gordon sända följande lilla blyertsbiljett till sin mor:

»Älskade moder! Tschantschufu stormades i dag af de kejserlige och mina trupper. Den 13 maj återvänder jag till Quinsan och skall icke mer begifva mig i fält; rebellerna äro nu kufvade. — — Jag är lycklig nog att kunna säga dig, att jag sluppit välbehållen ur striden. Din tillgifne son

C. G. Gordon.»

Kort därpå intogs Nanking ändtligen efter 10 års belägring af kineserna, och den i sitt palats inneslutne taipingen dödade sig själf efter att först hafva hängt alla sina hustrur.

Kinesiska regeringen, tacksam för det återställda lugnet i sitt rike, var alldeles förbryllad öfver svårigheten att få Gordon att mottaga någon belöning. Det var icke från den sidan, som kineserna lärt känna européerna. Penninggåfvor afvisade han alldeles. En guldkedja från prins Kung och en guldmedalj från kejsarinnan, jämte den högsta militära mandarinvärdigheten voro de enda utmärkelser han mottog.

I slutet af 1864 befann sig »Kina-Gordon» ändtligen hos sin familj i Southampton, och följande år utnämdes han till ingeniörkommendant i Gravesend, där hans energi togs i anspråk för ledningen af befästningsarbetena vid Thamsen. Denna tid af 6 års lugn och inre utveckling i hemlandet ger ett osökt tillfälle att närmare belysa några drag i Gordons karakter.

Den engelska societeten sökte i början kreera honom till »säsongens lejon», och alla tidningar utbasunade hans lof, men Gordon ville icke såsom han sade, »vara en skåderätt för denna världens middagsätare» och nekade konsekvent till alla inbjudningar. Harmen öfver sällskapslifvets tomhet och ytlighet är ett genomgående drag hos honom och tar sig ofta häftiga uttryck i hans bref, såsom t. ex.: »människorna tro, att de visa en heder med en middagsbjudning. Jag betraktar dessa ständiga bjudningar såsom ett verkligt straff.» Bordets njutningar erbjödo inga lockelser för Gordon, som under sin vistelse i Gravesend icke brukade äta annat till kvällsmat än torrt bröd, uppmjukadt i té och leende brukade säga: »hvad gör det en halftimme efteråt, hvad jag ätit!» — Man förstår, hur societeten måtte ha plågat honom, när man finner hur han ännu den sista svåra belägringstiden i Khartum ger luft åt sin harm öfver »Storbrittaniens afskyvärda, tröttsamma middagar, — — där vi alla bära mask, säga, hvad vi ej mena, äta och dricka saker, som vi ej behöfva. — —

Digitized by Google

Hvarför människor icke kunna vara vänner, utan att den usla magen skall vara med i spelet, är förvånande.»

www.libtool.com.cn

»Men», säger hans svenska biograf, »människofåfänga såras ej ostraffadt. — I de salonger, där man blifvit besviken i hoppet att få stoltsera med den berömde Kina-generalens närvaro, uppväxte mot honom ett slags afundsamt groll, som hvässte tungorna: den tokige Gordon — en dåre, en fanatiker — 'den yngste af våra helige' — så var denna världens dom». — Själf var han icke okunnig om pratet.

»Hvad är att dö världen», säger han i ett bref till sin syster. »Det är att bli kallad en idiot, en idealist, en omöjlig person, en teoretiker, en taktlös människa, en entusiast etc.»

Det var dock icke alla, som bedömde Gordon på detta sätt. Många voro de, som kunde instämma med den bekante generalen, lord Wolseley, hvilken, då någon i hans närvaro kallade Gordon »galen», utbrast, att det i så fall var skada, att denne icke bitit åtskilliga andra generaler, så att *de* hade kunnat bli genomträngda af hans galenskap.

Hvad som icke minst förvånade »vanity fair», var Gordons totala brist på fåfänga, hans suveräna förakt för utmärkelser. Hans kinesiska hederskedja gick redan på hemresan från Kina åt vid en insamling för en fattig soldatänka; hans guldmedalj förvandlades till pengar för att afhjälpa nöden bland fabriksarbetarne i Manchester. »Man måste kunna afstå äfven från sina medaljer», sade Gordon lugnt; — ord, som sedan blefvo ett stående talesätt bland hans vänner. Denna gränslösa anspråkslöshet kom honom stundom att blossa upp i brutal häftighet, såsom då han kastade på elden en välritad karta, hvilken hans mor gömt som en relik från hans kadett-tid. Den har också tillskyndat historien verkliga förluster, såsom då han förstörde sin dagbok från taipingkriget, illustrerad af honom själf och hemskickad med den uttryckliga tillsägelsen, att den skulle stanna inom familjen. »En minister — engelske skildrare förtiga namnet — fick höra talas om manuskriptet och blef så intresserad däraf, att han, efter att ha lånat det, utan vidare sände det till tryckning. En afton fick Gordon händelsevis veta detta; ögonblickligen skyndade han till ministern i hans bostad, fann denne ej hemma, ilade till tryckeriet, befallde att stilarna skulle upprifvas och förstörde både manuskriptet och det tryckta.»

Man måste ovillkorligen fråga sig, om denna nästan sjukliga anspråkslöshet icke härledde sig från en kanske halft omedveten känsla af, att han ännu icke fullt öfvervunnit hänsynen till världens dom och därför borde »afhugga hand och fot» ju förr dess hellre. På äldre dagar, i Sudan, kunde han lugnt bära ordnar på sin guldsmidda general-guvernörsuniform och förutsatte såsom någonting helt naturligt, att hans dagböcker skulle tryckas. Detta var ingen otrohet mot hans ungdoms idealer; det bevisar endast, att hans karakter utvecklats till det nobla jämnmått, som gifver kraft att lefva *i* världen utan att »vara *af* världen». Denna upphöjdhet öfver världen och dess bagateller, som dock icke har någonting med världsfientlighet att skaffa, är långt sällsyntare inom de reformert

Digitized by Google

frikyrkliga riktningarna än inom den lutherska kyrkan och framställer Gordon äfven i detta afseende såsom ett exempel på, att en stark individualitet förmår frigöra sig från uppfostrans och omgifningens hämmande band.

Samma prägel af själsadel, som alltmer utvecklades hos Gordon, visar sig också i hans kärlek till klassisk litteratur, — i den ytliga liberalismens tanke en opraktisk egenhet, som dock, märkvärdigt nog, icke är sällsynt hos nutidens praktiska engelsmän. Homeros och Herodotos följde honom till Sudan och citeras stundom i hans dagböcker från Khartum, och man finner honom där flerstädes rekommendera Plutarkos såsom viktigare studium i krigsskolorna än en hel del moderna handböcker i taktik. Byron, särskildt dennes »Cain» beundrade Gordon synnerligen; — »han tänkte mycket djupt och frågade ej efter, hvad denna världens kyrka sade». Schiller kände han till, men beklagade, att han endast gjort bekantskapen i Bulwers öfversättningar. Denna smak för gedigen litteratur återfinnes hos Gordon äfven i fråga om religiösa arbeten.

På grund af sin skygghet för societetslif har Gordon stundom betraktats såsom kvinnohatare, en löjlig beskyllning, då man finner hur ofta både hans uppträdande och hans bref växling visa varmt intresse och sympati för en god del af de kvinnor, med hvilka han kom i beröring. Stundom förekomma sådana uttryck som: »en mycket vacker ung dam — riktigt förtjusande!» Man undrar ovillkorligen, hvarför denna manliga, sympatiska personlighet med sin kärlek till hemlif och små barn alltid förblef ogift. Gordon har själf till en vän sagt sig aldrig ha funnit någon kvinna, som af kärlek till honom varit redo att lämna fädernehem och anhöriga för att dela faror och mödor med honom. Att detta icke kan vara något fullständigt svar på frågan, är tydligt. Skulle det icke bland Englands många starka, högsinta, bildade kvinnor ha funnits åtskilliga, som skulle hafva ansett det såsom idealet af lycka att till världens ända, om så behöfdes, få följa den firade unge öfversten med hans världsrykte och hans vackra ögon? Men härom iakttaga alla hans biografer en hårdnackad tystnad. Engelsmännen äro ett finkänsligare folk än vi svenskar, som fullkomligt obekymrade om efterlefvande anhöriga, gladeligen röra i en afliden persons ömtåligaste förhållanden.

Någon dyster asket var Gordon aldrig, ehuru han ofta utmålats såsom sådan. Därtill var han alltför humoristisk och intresserad af allmänt mänskliga frågor, alltför »pojkaktigt öppen och lekfull», såsom en vän och kamrat har karakteriserat honom. Men nästan direkt från gossårens upptåg utkastad i de allvarligaste mödor och faror, hvilka upptagit den tid, då nöjena eljest bruka smaka som bäst, hade han egentligen aldrig kunnat känna sig lockad af dessa. Mähända var det just därför, som han aldrig kom fram med någon fariseiskt pietistisk dom öfver dessa nöjen i sig själfva.

För öfrigt förefaller han endast mer sympatisk, då man finner, att han alls icke varit något naturens söndagsbarn utan frestelser och pas-

Digitized by Google

sioner, men likväl mer än de flesta han sägas ha varit »integer vitæ scelerisque purus». Hans stora häftighet var honom ofta till bekymmer, och han erkände öppet, att »köttets dödande aldrig är någon nöjsam operation». Hans bästa recept för allting var arbete, och han hörde till de verksamma kristna, som kraftigast opponerat sig mot den vanliga bokstafstolkningen af de bibliska bilderna af himlen, såsom en ort för endast lofsånger och kontemplation. »Det kan ej vara så, ty lyckan beror af verksamhet», säger Gordon.

Det icke minst karakteristiska för hans personlighet var den frikostighet, hvarmed han alltid stod till tjänst för fattiga och hjälpbehöfvande. Under de sex årens trägna tjänstgöring i Gravesend — enligt hans egen utsago de lyckligaste åren i hans lif — fann han tid att sätta sig in i traktens fattigvårdsförhållanden. Praktisk och aldrig rädd om besväret ägnade han sig med ifver åt det slags välgörenhet, som söker sätta folk i stånd att hjälpa sig själfva. Vi låta förf. tala: »han var alltid en barnens vän, men framför allt ömmade han för de fattiga gossar, han såg drifva omkring på gatorna eller vid hamnen. Han samlade dem hemma hos sig, gaf dem nya kläder, höll skola med dem och lät de mest värnlösa finna ett hem hos sig. Han kallade dem sina »kungar», och många af dem skaffade han platser som skeppsgossar under duktiga kaptener.» — De, som blifvit sjukliga genom svält och vanvård i hemmet, skaffade han läkarevård eller skickade till badorter. De, som bodde hemma hos honom, fingo sitt sofrum bredvid hans eget och åto vid hans bord, där den tarfliga maten ofta blef en missräkning för dem, som väntat sig läckerheter hos öfversten. Efter lektionernas slut fingo de spela schack och domino, om sommaren äfven krocket. Naturligtvis gjorde Gordon under denna tid åtskilliga ledsamma erfarenheter; en eller annan rymning förekom o. s. v., men en god del af »kungarne» äro nu duktiga människor och lyckliga familjefäder, och vid Gordons död uppvaktade flere af dem hans bror, sir Henry Gordon, för att uttrycka sin sorg och sin tacksamhet. Hans vänner i Gravesend, bland hvilka befunno sig åtskilliga damer, som bistått honom i hans verksamhet, fingo ofta efter Gordons afflyttning därifrån bref från honom med detaljerade förfrågningar efter hvar och en särskildt bland gossarne. Den af honom grundade trasskolan i Gravesend, där han själf brukade undervisa, fortlefver ännu och äger fyra af Gordon i taiping-kriget eröfrade flaggor, hvilka framtagas vid högtidliga tillfällen.

Gordons stora hjälpsamhet satte honom ofta i svår penningförlägenhet. Så samvetsgrann han var, när det gällde annat folks och hela länders ekonomiska ställning, — sin egen skötte han så pass skralt, att han nästan gjorde sig förtjänt af epitetet »slarfver». Själf djupt medveten om sin oförmåga i detta fall, — »jag har som vanligt varit en stor åsna», säger han ibland, — kom han slutligen på den idéen att ännu, medan han ännu lefde, bortskänka sitt hus i Southampton åt sin syster för att ändå »rädda något» åt henne och brorsbarnen.

www.iprool.com.cn

Digitized by Google

Det är icke utan, att man hos Gordon finner en del slående likheter med Karl XII. I sedlig renhet, flärdlöshet och gifmildhet, i öfverdådigt mod och härdade vanor tåla de väl att jämföras. Men egendomligt förefaller det, att denne moderne engelsman med sitt ljusa, sympatiska väsen också i fråga om sitt innersta känslolif företer en beröringspunkt med vår kärfve hjältekung. Liksom Karl XII:s syster, Hedvig Sofia under hela sitt lif stod honom närmast af alla, så var Gordons ännu lefvande syster, miss Augusta Gordon, sin brors enda förtrogna vän. I sina talrika, nu i tryck utgifna bref till henne har han nedlagt de djupa religiösa erfarenheter, den lekande humor och den nästan barnsligt veka ömhet, som bilda några af de utmärkande dragen i hans karakter. Sin brefväxling med hemmet försummade Gordon aldrig, trots sina många offentliga åligganden och sina vidsträckta resor, »icke ens i öknens hetta, när fiendens kulor hveno kring hans tält, i en köld så stark, att bläcket ville frysa i pennan». Hans plikttrohet som brefskrifvare skulle nu snart åter komma att tagas i anspråk, då han efter de jämförelsevis lugna åren i Gravesend kallades till vidsträcktare verksamhet å främmande orter.

Den 1 oktober 1871 utnämndes han till Englands fullmäktig i Donau-kommissionen och stannade därpå två år i Galatz, sysselsatt med kanaliseringen af en bland Donaus mynningar, den djupa Sulina-armen. Det var under denna tid, som Gordon 1872 vid ett besök i Konstantinopel sammanträffade med Egyptens nuvarande premierminister, Nubar pascha, som hörde sig för, om Gordon skulle vilja bli efterträdare åt sir Samuel Baker såsom guvernör öfver den egyptiska delen af ekvatorial-Afrika för utrotande af den därstädes härskande slafjakten. Då anbudet följande år förnyades, erhöll Gordon de engelska myndigheternas samtycke och afreste hösten 1873, samma dag, som underrättelsen om doktor David Livingstones död nådde England. Hans svarta tjänare hade funnit honom död en morgon, knäböjande vid sin bädd, ensam midt inne i det mörkaste Afrika, nedböjd af arbete och mödor i kristendomens och vetenskapens tjänst. »Livingstone hade dött med en bön, att Gud måtte förbarma sig öfver Afrika och ditsända en befriare», säger förf. »Det förefaller nästan som en bönhörelse, att Gordon samtidigt rustade sig att upptaga striden mot den stora orättvisa, som den ädle missionären ytterligare afslöjat.»

II.

Sudan »är ett gemensamt namn för de oerhörda midtafrikanska landområdena mellan Egypten och Njansasjöarna, mellan Röda hafvet och Darfur». Det intresse denna trakt tilldrog sig i Europa efter Muhamed Alis tid berodde helt och hållet på slafhandeln. De europeiska köpmän, som lockats åt detta håll genom elfenbenet, funno snart, att det s. k. »svarta elfenbenet», negrerna, var en ännu bättre inkomstkälla, och egyp-

Digitized by Google

tiska regeringen, som uppbar en viss afgift för rättigheten till slafhandel, hade intresse af att låta eländet fortgå. Dessa inflyttade köpmän nöjde sig emellertid icke med det af islam tillåtna slafveriet, som bestod i, att krigsfångar såldes som lifegna till muhamedanska familjer, där de i allmänhet behandlades väl. »De började tvärt emot landets bruk förskaffa sig slafvar till saluvara genom att helt enkelt öfverfalla och bortröfva hela byars fredliga invånare; de eggade negerstammarne till inbördes krig för att få dem i sitt våld, organiserade hela band af människoröfvare och anlade befästa slafstationer.» Detta blef likväl för starkt för de europeiska staterna, som blygdes öfver sina köpmäns framfart och 1860 nödgade dessa att draga sig tillbaka. Sak samma, ty araberna togo deras lärdomar i arf, och ännu från början af 1870-talet har man talrika vittnesbörd om, hur landet på miltals sträckor var alldeles förödt genom slafjakten. Då slutligen slafhandlarne rent af blefvo ett slags »slafkungar», som utan att bry sig om den nämnda afgiften till egyptiska regeringen, huserade efter behag med dess olyckliga undersåtar, började man ändtligen fundera på att stäfja rörelsen. Detta var ingen lätt sak, så länge den rikaste och mäktigaste af slafjägarne lefde, »den beryktade svarte paschan, Zubair Rachama, rofdjurspaschan med det hemska utseendet», af hvilken förf. meddelar ett porträtt, — den spöklika bofgestalten i det mången gång spännande verklighetsdrama, hvars hjälte Gordon var. Khediven Ismail, — den samme, som sedan störtades på grund af sina usla finanser och som dog i Turkiet i mars 1895, afsatt och nära nog glömd, — måste rent af nedlåta sig till att begära Zubairs hjälp vid ett krigsföretag och därpå utnämna honom till pascha. Då denne sedan ville bli generalguvernör och drog till Kairo för att genom mutor få de öfriga paschorna på sin sida, kvarhölls han visserligen som statsfånge, men hetsade i stället sin son, Suleiman, att göra uppror mot egyptiska regeringen.

»Ismail, som tillstadt slafhandeln, så länge den afkastade god ränta åt honom själf, blef emellertid filantrop, så snart han såg sin makt allvarligt hotad. Genom hela Europa ljöd budskapet, att han ämnade utrota den förfärliga människojakten.»

Det var under denna förevändning, som Nubar pascha lyckades förvärfva Gordon för Egyptens tjänst. Gordon genomskådade dock efter sin ankomst till Kairo den verkliga afsikten, som rätt och slätt var att få det egyptiska väldet återställdt i Sudan, hvilket skulle hafva inneburit det samma som slafhandelns bibehållande. »Det är en skam, att man så kastar sand i ögonen på engelska nationen», skrifver han. »Jag tror dock, att khediven i det närmaste är oskyldig och att Nubar är hufvudledaren. Det råder stor förstämning, enär Nubar trodde sig hafva att göra med en dumdristig karl, som kunde låta öfvertala sig att slå ett slag etc. etc., men fann, att han hade att göra med en af Gordons ras.» — Han var emellertid fast besluten att verka för det officiellt uppgifna ändamålet, slafjaktens utrotande.

Digitized by Google

Af de 10,000 pund, som den egyptiska regeringen erbjöd honom i lön, vägrade han att mottaga mer än 2,000. »Min afsikt är», skref han till sin syster, »att visa khediven och hans folk, att guld och silfver icke dyrkas af alla. — — På hvems bekostnad anskaffas väl allt detta guld? På de stackars människors, som äro handelsvaran.»

Gordon lämnade snart Kairo, medförande en stor svit, af bl. a. 7 européer, hvaribland italienaren *Ramolo Gessi,* en tapper och pålitlig man, som sedan blef Gordon till ovärderlig nytta.

Efter 23 dagars ångbåtsfärd på Nilen uppnådde han sitt residens, *Gondókoro,* mellan Khartum och Albert Njansa. Norra Sudan med Khartum lydde tills vidare under en egyptisk generalguvernör, medan Gordons område däremot utgjordes af ekvatoriallandet. Hans egyptiska titel, hvars glans han var föga smickrad af, lydde: »hans excellens generallöjtnant Gordon, guvernör vid ekvatorn». I engelska arméen var han endast öfverste. »Sin residensstad fann han i fullkomligt försvarslöst tillstånd; obeväpnad vågade sig ingen ut ens i dess närmaste omgifning. De infödda hade genom lång misshandel blifvit ytterst misstänksamma. Outtröttligt drager han emellertid från plats till plats i afsikt att uppfånga slaftransporterna och att vinna sina svarta undersåtars tillit. Och dessa igenkände snart i honom en hjälpare.»

Slafjakten hade utrotat de naturligaste instinkterna hos den stackars befolkningen. Var hungern för svår, så bytte man gärna bort sina egna barn mot kött eller säd. Det var ingen lätt sak att uträtta något i detta land, där guvernörens tid stundom upptogs med att sköta hans europeiske följeslagare, som dukat under för klimatet, där de infödde nedsjunkit i djurisk slöhet och slafhandlarne stodo i hemligt förstånd med de egyptiska myndigheterna, ja, gåfvo mutor åt Gordons egna underlydande ämbetsmän. »Ett af hans tolk uppfångadt bref från en dylik människojägare till mudiren i Faschoda lydde t. ex.: »Vi äro på väg med 2,000 kor och allt annat efter önskan.» Korna voro stulna från åtskilliga stammar, och »allt annat» betydde slafvar. Hela transporten uppfångades af Gordon, som återsände slafvarne till deras hem eller behöll dem hos sig. Slafhandlarne fingo fängelsestraff; efter någon tid tog han de djärfvaste af dem i sin tjänst, — en taktik, som han hade mycken nytta af. Efter första årets slut (1874) hade Gordon redan upprättat och besatt 8 stationer och sändt pengar till Kairo för att betäcka kostnaderna för detta och följande årets företag — »ett resultat af hans omsorgsfulla förvaltning af rättmätiga inkomster, framför allt elfenbensmonopolet».

Följande året tog Gordon, utom naturligtvis slafhandelns undertryckande, till uppgift att åstadkomma ångbåtskommunikationer nedför hela Nilen förbi de hindrande fallen ända fram till Njansa-sjöarna, samt öppna segelfart på dessa. Uppgiften försvårades därigenom, att Nilen på sina ställen i månadtal är fylld af »sedd», ett slags vattenväxt, som förekommer i sådan massa, att sjöfarten hindras och t. o. m. ångbåtar icke kunna komma fram. Gordons båtar drogos nu med linor nedför floden, och

Digitized by Google

under vägen anlades nya stationer. Sitt dåvarande lif skildrar han på följande sätt: »ett tält, hetta under dagen, fuktig köld om natten, den minsta möjliga föda man kan tänka sig: torra skorpor, torkadt kött, litet makaroni — det är allt! Intet att läsa, med undantag af *en* bok och denna ej så ofta som önskligt vore, enär lugn saknas; — — på allt skall jag ensam tänka.» Hela dagen stodo infödingarne och gapade på sin guvernör, »den lille khediven», som han kallades. Mot dessa lättjefulla stackare var han alltid förunderligt tålig. Ursinnig blef han endast, när hans svarte soldater en gång mot hans uttryckliga förbud tillåto sig att plundra de infödde.

När han ändtligen efter många mödor hunnit Dufile, där floden endast är 33 meter bred, fann han sig ohjälpligt stängd genom de väldiga fallen, som framstörta genom ett litet trångt pass i en enslig, fuktig gräsbevuxen trakt, där djup tystnad råder, endast afbruten genom dånet från de väldiga vattenmassorna Blott till hälften återställd från frossa och lefversjukdom, som här angripit honom, fortsatte Gordon emellertid sitt tåg söderut till fots under en nedstämdhet, som stundom gränsade till förtviflan. — »Detta är ett förfärligt klimat. Sällan eller aldrig får jag sofva. — — *Allting,* allting tyckes mig gå på tok. Kanske är det min lefversjukdom, som kommer mig att tänka så, men det har varit samma förhållande med alla andra resande. Jag har nu två tröttsamma månader framför mig. Skall jag gå igenom dem?»

»Under de långa dagsmarscherna», säger förf., »roade han sig med att bygga luftslott: när han kom hem till England, skulle han under vintern gå klädd i pels, resa i första klass och ligga länge om morgnarna. Naturligtvis skulle han afslå alla middagsbjudningar och intet annat göra än hvila — 'till en tid åtminstone', är det försiktiga tillägget.»

Sedan Gordon längs efter floden upprättat de stationer han tänkt sig och kvarlämnat truppafdelningar för att hålla slafjägarne i schack, utskickade han våren 1876 Gessi till Albert Njansa för att undersöka sjön. Själf åtog han sig det sista geografiska problem, som ännu kvarstod olöst i fråga om Nilen, nämligen sammanhanget mellan Albert- och Viktoriasjöarna. Det var alltjämt omtvistadt, om en flod kom från Viktoriasjön och en annan från Albertsjön, hvilka floder sedan skulle förena sig och bilda Nilen, eller om Nilen flöt ut ur Viktoriasjön i Albertsjön och så norrut. Den senare meningen segrade genom Gordons undersökningar af en dittills obefaren, ohyggligt ödslig sträcka på 70 mil.

I december återvände Gordon till Kairo, lät underrätta khediven om sin afgång och var julafton 1876 åter i London efter »tre mycket långa år, utan en enda söndag». Under denna tid hade han kartlagt Hvita Nilen från Khartum till Viktoria Njansa och öppnat den för segelfart, undertryckt slafhandeln längs denna flod, åstadkommit fred och lugn bland negerstammarna i Nildalen och utan några utpressningar lämnat khedivens skattkammare ett tillskott, samt genom upprättandet af guverne-

Digitized by Google

menter, sörjt för, att den nya ordningen skulle fortlefva äfven efter hans afresa.

www.libtool.com.cn

Intet under då, att khediven icke ville släppa honom. Han sände Gordon ett telegram, hvari han, under vädjan till ett gammalt löfte återkallade denne. Han kom också efter endast en månads »julferier», men blott på det villkor, att generalguvernören i Khartum, Ismail Jakub pascha, som så ofta motarbetat hans bemödanden för slafhandelns undertryckande, afsattes och Gordon själf blef generalguvernör öfver *alla* Sudan-länderna, hvilket också bifölls. Han var nu så godt som oinskränkt herre öfver en stor del af Central-Afrika, med uppdrag att helt och hållet undertrycka slafhandeln och utveckla kommunikationerna samt bilägga några strider, som utbrutit i Abessinien.

III.

Den 5 maj var han i sin nya residensstad Khartum, där han högtidligen installerades såsom generalguvernör, hvarvid han i stället för »trontal» endast yttrade: »med Guds hjälp skall jag hålla vågskålen rätt».

Khartum vid Blå och Hvita Nilens sammanflöde var vid denna tid en handelsstad med öfver 50,000 invånare. Vid öfversvämningarna under regntiden är den en af jordens osundaste trakter. Liksom öfriga Nil-städer består den af envåningshus, byggda af lufttorkadt tegel. Endast de förnämsta byggnaderna, hvaribland de europeiska konsulernas och missionsinrättningarnas hus, äro af vanligt brändt tegel. Hit hör naturligtvis främst generalguvernörens stora palats, där Gordon nu flyttade in, uppassad af 200 tjänare, — något, som icke litet plågade honom, men enligt österländsk etikett var nödvändigt. Skorpioner, spindlar, ödlor, huggormar och getingar fylla alla dunkla vrår, och Gordon hittade stundom till följd af tjänarnes slarf en skorpion i sin badsvamp om morgnarna.

Vattenledning i staden, regelbundna audienser och afskaffande af prygelstraffet voro Gordons första reformer. »Jag tror, att folket börjar hålla af mig», skref han till systern: »det är också en härlig sak, att när förr 10 till 15 personer dagligen piskades, detta numera ej sker med en enda.» — Så hade han att organisera en ny armé, sedan han helt och hållet afskedat den gamla gränsvakten, som legat i komplott med slafhandlarne.

Hans första expedition gällde de västliga delarna af det stora riket, Darfur, där upprorsrörelser utbrutit på grund af de usla egyptiska truppernas framfart mot befolkningen. När denna vid hans ankomst bad honom om förlåtelse, utbrast han också, full af blygsel öfver den egyptiska regeringen, hvars ämbetsman han var: »det är I, som skolen förlåta mig!»

För att komma åt själfva roten till alla upprorsrörelser begaf Gor-

Digitized by Google

don sig nu på väg mot Zubairs son Suleiman, som alltjämt, ledd af sin far i Kairo, dref slafjakt och uppviglade befolkningen. Vid Gordons ankomst sällade sig infödingarne visserligen snart till denne, men generalguvernören fördröjdes också oupphörligt i sina marscher genom de karavaner af utsvultna, utmärglade slafvar, som röfvats från sina hem och hvilka nu uppspårades af Gordons trupper. I dessa karavaner befunno sig ofta barn, stackars små varelser med magarna onaturligt uppsvällda, af att de endast fått gräs till föda. Alla dessa hjälplösa, förslöade människor berodde nu uteslutande af Gordon, som för att rädda dem var tvungen att å regeringens vägnar köpa dem till slafvar åt sina män eller göra dem till soldater i sin här, där de själfva blefvo medhjälpare vid slafjaktens utrotande. Hade han frigifvit dem, skulle de ha öfversvämmat landet, »och en herrelös slaf är såsom ett bortlupet får — dens egendom, som finner honom», säger Gordon, — helst den egyptiska regeringen i en nyligen utfärdad stadga tillåtit slafveri under ytterligare 12 års tid. Detta förfaringssätt ådrog emellertid Gordon en oförsonlig fiendskap af anti-slafveri-sällskapet i London, som i sitt abstrakta principrytteri och sin brist på kännedom om lokala förhållanden likställde slafjakt och lifegenskap samt ansåg sig böra förehålla Gordon hans synder mot kristlig humanitet. Ett trångsint »fiat justitia, pereat mundus», som ty värr icke är sällsynt bland de kristna filantroperna i något land! Det var icke underligt, om Gordon harmades öfver denna okunnighetens fanatism, som lade sten på hans redan förut tillräckligt tunga börda, och bad de engelska filantroperna lämna honom i fred.

»Det är endast några få af dem, som Gud drifver till att verkligen bekymra sig om sina svarta bröder», skrifver han.

»Ack, de stackars slafvarne», och »törs jag bjuda Er ännu ett stycke stek», heter det vanligen i samma andetag. — Han önskade, att de där herrarne, som sutto i sina trefna hem i England med hustru och barn. finge vistas endast ett par, tre dagar i Sudan; — han ville höra, hvad de då skulle säga!

Då Gordon fick höra, att Zubairs son ämnade belägra en af hans städer, red han ensam och obeväpnad ut till dennes läger och fann Suleiman, en 20-års gosse med jockey-jacka af blå sammet, omgifven af en trupp på 3,000 man, hvilka den ensamme generalguvernören helt lugnt hotade att afväpna och skingra. Just denna fullkomliga likgiltighet för faran verkade förlamande på dessa halfvildar. Gordon förmådde dem att skriftligen lofva underkastelse och besatte röfvarkulan med sina trupper.

Det var efter återkomsten från denna långa ökenfärd, som Gordon i Khartum okt. 1877 besöktes af professor Herman Almkvist, som för forskningar befann sig i dessa trakter. Prof. A. berättar (Aftonbladet. jan. 1885 och tidskriften Ymer s. å.), att han under sin resa ständigt hört talas om Gordon såsom en man med nästan underbart mod och öfvernaturlig makt; och han kände sig öfverraskad af att finna »en liten spens-

Digitized by Google

lig gestalt, ett fint, blekt, nästan alldeles skägglöst ansikte, hvars tankfulla, inåtvända och nästan drömmande, men på samma gång lugna och energiska uttryck gaf åt hela hans väsen en frappant prägel af allvar och djup. Närmast liknade han måhända en verklig lärd, en forskare, som i sin ensamma studerkammare i sitt hufvud fullföljer och utarbetar en ny stor idé.»

Under det följande samtalet vid kaffe och cigarretter i en stor, fullpackad audienssal i Gordons palats fann prof. A. snart, att Gordons hela intresse hade koncentrerat sig kring människorna personligen, kring slafveriets utrotande och kristendomens utbredande. Möjligen misskände han i någon grad handelns och vetenskapens betydelse såsom underlag för en sedlig förädling. »Men man måste likväl», säger prof. A., »gripas af beundran öfver den utomordentliga kraft och den sällsynta praktiska talang, hvarmed Gordon förmått omskapa det vidsträckta Sudans genomusla förvaltning, nästan utrota slafjakten och återgifva den stora massan af folket tron på ärlighet och sanning såsom både möjliga och nyttiga i den allmänna samfärdseln. — — Gordon är en af de ytterst få af samtidens store män, som äro större än sitt rykte.»

Den 23 oktober lämnade Gordon Khartum för att uppför Nilen begifva sig till Abessinien. Hans stämning under denna resa finnes målad i ett bref till systern af samma dag: »Hvilan i dag ombord å Nil-ångaren är ljuflig. Förlidet år vid denna tid var jag på hemväg från sjöarna. Huru mycket har icke händt sedan dess! För mig, för dig, i Europa! Jag känner mig väl till mods. När en stjärna nått sin höjd, säges den hafva 'kulminerat'. Jag känner mig hafva kulminerat, d. v. s. jag önskar mig ingen annan och ingen högre plats än denna; jag vet, att den ej kan beröfvas mig, förr än det är Guds vilja. — — Det är just bekymren, som gjort min ställning kär för mig, och jag tackar Gud, som gifvit mig framgång. — — Han är generalguvernören, och jag är endast Hans onyttige tjänare, hvilken Han tillåtit att utföra sin vilja.»

Att man kunnat finna öfvermod och självöfverskattning i dessa ord, synes mig endast bevisa, huru föga de kristna ännu förstå, att, såsom någon yttrat: »för en kristen är glädjestämningen det normala».

Sedan Gordon genom samma slags uppträdande som mot Suleiman lyckats förmå sin abessinske underståthållare att inställa sina fiendtligheter mot Egypten, återvände han till Khartum öfver Massawa, dit Evangeliska Fosterlandsstiftelsens mission då var förlagd. Mången frågade sig kanske vid genomläsningen af de stundom en smula puerilt skrifna brefven från dessa missionärer, om icke så många nitiska ansträngningar på ett annat missionsfält skulle ha kunnat åstadkomma bättre resultat än underhållandet af en eller annan skola bland detta fördärfvade abessinska folk med dess ständiga inre strider och dess högfärd öfver den urgamla vidskepelse, som de behaga kalla kristendom. Gordon var påtagligen af samma mening, då han skrifver: »I Massawa är en svensk mission, som sedan 12 år intet gör och intet har att göra; och likväl måste den bli

Digitized by Google

här; många af missionärerna hafva dött, och likväl stanna de kvarlefvande här, där de intet godt kunna göra bland muselmännen. De vilja ej begifva sig till de svarta stammarna, ehuru jag erbjöd dem all den hjälp jag kunde gifva.»

Våren 1878 måste Gordon begifva sig på väg till Kairo, ehuru starkt angripen af den myckna kamelridten; — han kände det, som om han varit sönderskakad invärtes, och led af kramp i bröstet. Khediven begärde råd för sina förstörda finanser från sin generalguvernör, som på två år lyckats nedbringa statsbristen i Sudan från 5 till 2 millioner. Det stod illa till med Egyptens finanser: ämbetsverk och armé hade på två år icke utfått sin lön, då däremot räntan på de europeiska lånen punktligt utbetalats. Trogen sin vana att afgjordt hålla på dens bästa, i hvars tjänst han stod, äfven om detta icke alltid var förmånligast för européernas egennyttiga intressen, sökte Gordon med tillhjälp af Leseps få räntan å dessa lån nedsatt från 7 till 4 %. Detta föll dock icke i smaken hos de diplomater och judar, som då för tiden behärskade khediven. »Emirernas af Afghanistan släkte (Gordons vanliga benämning på sluga personer) kommer aldrig att förändra sin natur; frid öfver dem», säger Gordon med ett godmodigt leende i anledning af sitt besök i Kairo. Han var glad, då han åter befann sig i öknens tystnad, i fred för det halfbarbariska Kairos hofetikett och genomruttna byråkrati, som i snikenhet och egennytta kunde mäta sig med den turkiska och som genom sitt inflytande hos den svage Ismail förlamade Gordons reformsträfvanden. Främst stod härvid Nubar pascha, den nuvarande egyptiske premierministern, som förföljde Gordon med ett osläckligt hat, allt sedan han märkte, att han missräknat sig på denne.

Efter återkomsten till Khartum kom underrättelse om ett nytt uppror under anförande af Suleiman. »Om Frankrike och England icke draga försorg om en bättre förvaltning, så är Sudans lösryckande från Egypten endast en tidsfråga», yttrade Gordon profetiskt. Men egyptiska regeringen hade ingen tanke på Sudan, annat än för att draga största möjliga vinst däraf. Oupphörligt erhöll Gordon penningkraf från Kairo, och det föll naturligtvis icke de styrande i smaken, då han rent ut svarade: »när de trasiga trupperna här erhållit kläder och lön, kan frågan återupptagas». Och dessa trupper, med hvilka han skulle förjaga slafjägarne, anträffades stundom på bar gärning såsom anförare för slafkaravaner! Det var ej underligt, om generalguvernören miste tålamodet och tyckte, att hans egna röfvare icke hade större rätt att existera än de andra.

»Jag hatar dessa araber», skrifver han, »och jag älskar dessa svarta negrer, lika tåliga och saktmodiga, som araberna äro låga, grymma och vekliga. Jag är i begrepp att skapa ett slags skräckregering, har nyss låtit afrätta en man, som stympat en liten gosse; jag har ej begärt tillåtelse härtill och frågar icke efter, om det misshagar khediven eller ej. — — Denna afton har man tillfört mig 7 köpmän med deras slafeskor-

Digitized by Google

ter; några af slafvarne äro ännu barn under 3 år, som fått gå till fots genom de brännande öknarna. Jag skulle helst vilja låta skjuta köpmännen, om lagen tillåte det. — En liten ännu ej 4-årig byting har gett mig viktiga underrättelser om slafhandlarne. Den lilla varelsen består af ett hufvud och en stor mage på två små ben, magra som knappnålar. Han småler aldrig, har lidit för mycket för att kunna vara munter.»

»Antalet af de tagna slafvarne är nu minst 1,700, de flesta kvinnor och barn. Hur skall jag kunna föra alla dessa slafvar, hvilkas antal sannolikt kommer att fördubblas, med mig genom öknen på en väg, där vatten är så sällsynt! Jag förmår ej mera: det kännes, som om mitt hjärta skulle upphöra att slå. Intet, intet af denna världens goda skulle kunna fresta mig. Det enda jag önskar är en sömn utan drömmar.»

Och hur få något slut på detta med nu gällande bestämmelser? Jag citerar förf.:

»I öfverensstämmelse med den engelsk-egyptiska konventionen af 1877, skulle hvarje person, som direkt eller indirekt bevisades drifva slafhandel, ådömas dödsstraff. Enligt khedivens dekret skulle däremot slafhandeln vara tillåten ännu 7 år i Kairo och 12 år i Sudan; efter denna tid skulle öfverträdelser i detta stycke bestraffas med fängelse. Förgäfves hade Gordon upprepade gånger påpekat inkonsekvenserna i detta; och likväl hade han fått i uppdrag att 'kufva slafhandeln!'»

Det var förnämligast de invecklade politiska förhållandena mellan England och Egypten samt de däraf härflytande svårigheterna för en i egyptisk tjänst varande engelsman, som nu förgiftade Gordons lif. De skulle en gång på visst sätt bli orsaken till hans död.

En tillfällig ljusning åstadkoms emellertid därigenom, att Gordons medhjälpare, Gessi, lyckades locka Zubairs son in i ett bakhåll och besegra samt afrätta honom och 10 andra af upprorets ledare. Man upptäckte därvid papper, som visade, att Zubair själf stått bakom alla deras stämplingar. Han dömdes till döden, men fick likafullt lefva och uppbära sitt årliga underhåll från egyptiska skattkammaren! Och så länge »rofdjurspaschan» lefde, fanns ingen ro för Gordon, som varit orsaken till hans sons död.

1879 i juni afsattes khediven, beklagad af Gordon, som var gamle Ismail tillgifven. Då de slafhandelsvänliga paschorna nu åter kommo till makten och Gordon icke kunde vänta sig något stöd af Ismails son, den svage Tevfik, ansåg han bäst att nedlägga sitt ämbete, i synnerhet som hans hälsa nu var så pass förstörd, att det skulle ha varit en säker död för honom att kvarstanna i Sudan. (Gordon litade emellertid på, att den tappre Gessi skulle fortsätta hans verk.)

Han lämnade också Egypten januari 1880 under befolkningens högljudda afskedshyllning. Till en af »sina paschor», antagligen Nubar, telegraferade han: »Mene, mene, tekel, upharsin!»

Digitized by Google

IV.

Det var hög tid, att han fick hvila. Den själsspänning och de oerhörda fysiska ansträngningar, för hvilka han så länge varit utsatt, hade förstört hans nervsystem och ådragit honom anfall af svår melankoli. Barnsligt gladde han sig att återse systern och få sitta och prata med henne »i köket, där han kunde få röka». Societeten ville, som vanligt, lägga beslag på honom, men han gömde sig så godt han kunde hos sin familj, dels i Southampton, dels i Lausanne och nekade mottaga det öfverbefäl öfver engelska arméen vid Kap, som erbjöds honom. Verksamhetslusten återvände dock med hälsan, och redan i maj 1880 mottog han till allas förundran lord Ripons, vicekonungens af Indien anbud att åtfölja honom såsom privatsekreterare till Indien. Den gången hade Gordon emellertid begått en öfverilning: med sin härskarvana passade han ej för en underordnad plats, allra minst en sådan, som kräfde beröring med diplomatiska intriger och hofetikett, — där man måste ha »frack till festmiddagar, frack till soiréer, frack till baler, frack och ordnar, ordnar och frack», som Gordon förtviflad utbrister. Härtill kom hans hat till den krassa egennytta, som behärskar byråkratien i detta land, — något, hvarom Rudyard Kiplings noveller kunna gifva den svenska allmänheten en aning. — »Européerna lefva där i vansinnig lyx», skrifver Gordon. »Jag är öfvertygad om, att vi snart komma att förlora landet. Det är den sämsta skola för unga män.»

Han tog också afsked genast efter ankomsten till Indien och skildes i största vänskaplighet från lord Ripon, som alltid hyste mycken aktning för Gordon. Just vid denna tid fick han genom en framstående engelsman i Kina en uppmaning, enligt all sannolikhet från själfva den kinesiska regeringen, att komma till Kina, där ett krig med Ryssland, återhållet endast genom Li-Hung-Tschangs ansträngningar, höll på att utbryta. Då den gamle kinesiske statsmannen återsåg Gordon, föll han honom om halsen och kysste honom. Genom sitt stora inflytande hos kinesiska regeringen lyckades Gordon förhindra kriget. Då tolken vid rådplägningen med de kinesiska statsmännen, skrämd af Gordons starka uttryck, slutligen icke kunde få fram ett ord, tog denne själf ett lexikon och pekade på ordet »idiotism». Det memorial öfver Kinas militäriska förhållanden, som han vid afresan till England lämnade Li-Hung-Tschang, innehöll förutsägelser, som vid det nyss afslutade kriget i Öst-Asien blifvit bokstafligen uppfyllda. »Utgången af ett förhastadt krig», säger han, »skulle komma att visa, att I ären sårbara på tusen punkter.»

Efter en 10 månaders vistelse på Mauritius såsom befälhafvare för ingeniörkåren, och en kortare resa till Kap fick Gordon, numera utnämnd till generalmajor, slutligen tillfälle att realisera en länge närd plan, — den att besöka Palestina. Här tillbragte han hela året 1883, sysselsatt med forskningar, så karakteristiska för hans religiösa skaplynne, att de kräfva ett omnämnande om beskaffenheten af hans kristendom.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

För att kunna förklara en del egendomligheter i Gordons religiösa åskådning måste man komma ihåg, att han var reformert och af frikyrklig anstrykning. Han ägde sin riktnings hela grundliga bibelkännedom och okritiska vördnad för bibelordets bokstaf, hela den praktiska vakenhet och frisinthet, som utmärkt den reformerta kyrkans ädlaste personligheter. Han var naivt viss om t. ex. hela Gamla Testamentets gudomliga ursprung, men hade ej ett hårdt ord till hands om Renan, som väl gjort mer än de fleste för att bortarbeta tron därpå: »Hvad man än må tänka om hans otro mot vår Herre», säger Gordon, »vågade han dock säga ut, hvad han tänker, och skulle aldrig förneka sin öfvertygelse ens för att rädda sitt lif.» — Och för sin tolerans hade Gordon ofta fått uppbära förebråelser från det fromma England, där man förfärades, öfver att han återställt moskéer till gudstjänstbruk åt muhammedanerna. Hans omdömen om de bättre bland dessa påminna rent af om tendensen i Lessings »Nathan der weise»: »i alla nationer och klimat finns det fullkomliga gentlemän, hvilka, om de än icke kallas kristna, dock äro detta i anda och sanning. De se visserligen icke, att Kristus är deras frälsare, men de dö i känslan af, att all deras egen förmaga gagnar till intet. De tro, att Muhammed uttalar Guds ord; — och han gjorde detta, för så vidt han inskärpte lagens hållande, — men att Gud allena tillhör ära och pris.» — Och en annan gång gör han den anmärkningen, att om muhammedanerna också ha många hustrur, så nöja de sig dock med sina egna, »hvilket är mer, än man kan säga om de fleste européer».

Ännu vänligare stämd kände sig Gordon naturligtvis gent emot katolikerna, hvilka han betraktade såsom »soldater i Kristi armé», om också tillhörande »annat regemente». Om »denna världens kyrka», som han benämnde alla de större eller mindre, statskyrkliga eller frikyrkliga samfund, som »hafva gudaktighetens sken, men försaka dess kraft», fällde han däremot icke synnerligen milda omdömen.

Nu var han emellertid i fred äfven för den anspråksfulla, »kristliga» trångsintheten under sin vistelse i Palestina 1883, — den tid, under hvilken han fyllde 50 år. Den är gemensam för alla ideella naturer, denna längtan att alldeles oberoende af, mången gång rent af i strid med alla praktiska hänsyn få gömma sig undan världen en tid och syssla med sådant, som praktiskt folk gärna betecknar såsom fantasterier. Vi ha en gång i Sverige haft en sådan där förunderlig, idealistisk militär, som försakade utsikten till en ovanligt tidig befordran för att en tid få utbyta nordens tunga, gråkalla hvardagsstämning mot den frihet, som södern erbjuder. Men medan Karl August Ehrensvärd drog till konstens förlofvade land och delade sin tid mellan teoretiska studier och konstnjutningar i Roms tafvelgallerier, finna vi den engelske generalmajoren med fältmätningsinstrument och bibel i hand, sysselsatt med topografiska studier i Jerusalem och dess omgifningar.

»Det var hufvudsakligen fyra spörsmål, som sysselsatte honom; den första var den verkliga platsen för korsfästelsen; den andra: gränslinjen

Digitized by Google

mellan Benjamin och Juda: den tredje; frågan, hvar hebroniterna bodde, och den fjärde: platsen för paradisets lustgård.» Träffande är en biografs uttryck: »vi möta här allestädes den troende kristne mannen från sappörkåren i en egendomlig sammansmältning af mysticism och matematiska kalkyler.» Sammanställningen är dock icke så sällsynt i England, där astronomer vid Londons observatorium i våra dagar kunna gifva ut hela böcker med kronologiska beräkningar rörande yttersta domen.

I en liten by nära Jerusalem och därpå i Jaffa — »icke långt från Simon lädermakares hus», som han naivt anmärker, — slog Gordon sig ned, glad åt att vara alldeles ensam med sina böcker och åt att den yttre världen icke hade reda på hans vistelseort. Här hade han sin tid noga delad mellan sjukbesök, ridturer, mätningar och framför allt bön och studier, bl. a. i de gamla rabbinernas bibelparafraser, som ofta föreföllo honom komiska nog. Sin uppbyggelse hämtade han, utom ur bibeln, hufvudsakligen ur sådana arbeten som Tomas à Kempis, ja, t. o. m. från »hedningarne» Epiktetos och Marcus Aurelius, hvilken sistnämnda var hans stående gåfva till sina vänner. Hans egen individualitet var allt för starkt utpräglad, för att han icke skulle ha velat lära känna andras snarare genom direkt beröring med deras böcker, än i bearbetningens lättsmälta och mången gång urvattnade form. Tämligen olikt de flesta religiösa lekmän, hvilka, hur kritiska de än eljes må vara, allt för ofta när det gäller andlig litteratur, nöja sig med mer eller mindre ytliga småtraktater och missionsberättelser!

Det allvar och sanningsbegär, som präglade Gordons bibelstudier, föranleder osökt till det antagandet, att en varmhjärtadt kristlig representant för den historiskt-kritiska bibeltolkningen skulle hafva kunnat utöfva ett välgörande inflytande på hans teologiska åsikter. Under en dylik ledning skulle Gordons sunda förstånd snart hafva lärt honom, att kristendomen icke förlorar på att skarpare skiljas från de speciellt judiska föreställningarna, och att frågan om paradisets läge aldrig kan bli annat än en ofruktbar spekulation. En hel del af de tämligen godtyckliga, om ock stundom sinnrika kombinationer af olika bibelställen, som nu förekomma i hans lilla bok »Reflections in Palestine», skulle han då vid närmare eftersinnande ha strukit, exempelvis jämförelsen mellan ätandet af den förbjudna frukten och nattvarden, hvilken han framställer såsom ett slags motgift mot det förra. Hos en man af Gordons art bli dock teorierna af jämförelsevis underordnad betydelse. Hans religiositet var intet slafviskt försanthållande, ingen auktoritetstro, som stod eller föll med en traditionell exegetik; han trodde snarare på bibeln för Kristi skull, än på Kristus för bibelns skull. Han var framför allt en helgjuten kristen personlighet, hvars alla krafter voro ställda i Guds rikes tjänst.

Förf. afslutar sitt kapitel om Gordons kristendom med ett stycke religiös poesi, en verklig hymn i obunden form, som gör desto större intryck, då man finner den vara skrifven af den trettioårige hjälten från Kina under hans lyckliga tid i Gravesend.

Digitized by Google

»O, vore vi dock hemma, hvarest den tunga kampen är slut, det heta arbetet förbi och lifvets krona vunnen; där våra ögon skola skåda honom, den ende, som kände alla våra sorger, som bar med oss alla våra pröfningar, som tröstade våra trötta själar! Är du trött? Det var äfven han. Är du bedröfvad? Det var äfven han. Är du föraktad? Det var äfven han. Är din kärlek försmådd, och vänder världen dig ryggen? Det gjorde den ock mot honom — — —

Jag hörde en röst från himmelen säga till mig: skrif, saliga äro de döda, som i Herren dö härefter; ja, säger anden, de skola hvila sig från sitt arbete, — hvila från bekymmer, hvila från mödor och bördor, från sorger, från tårar, från hunger och törst, från sorgsna suckar ur stackars försvagade kroppar och ur kvidande hjärtan, som icke finna frid i detta deras fängelse; hvila från krig och strid och hårda ord och domar. — — —

Sanden förrinner — dag och natt, natt och dag — korn efter korn; skaka icke timglaset, utför ditt arbete här, — lid som han led — — —»

(Forts.)

Lydia Wahlström.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Landsbygdsinteriörer.

I.

Skogsgärde d. 20 Januari. —

När postväskan i dag öppnades och innehöll ett bref med din kära, kända och så länge saknade handstil, var det mig, som om vintern med dess snötäcke och dess frusna fönster med ens vikit för en vår med påskliljor och perlhyacinter — ty, minns du, det var ju en majdag och ute på ditt hems med vårblommor fyllda terrass därnere i Laholm som vi sist träffade hvarandra! Sist! Och huru länge sedan är ej detta! År hafva redan flytt sin kos, och vi båda, som hade så svårt att blott några dagar vara skilda, vi ha nu icke sett hvarandra under många år och, hvad värre är, endast flyktigt meddelat oss med hvarandra.

Jag satt en lång stund med ditt bref oöppnadt i min hand och drömde — just denna vårdröm, så solomstrålad och daggfrisk, om var stora vänskap, så hög, så ideal, så oförgänglig! Och under en följd af år så undanskjuten! Men, icke sant, äkta var den dock i grund och botten, hur flickromantisk den än nu kan tyckas oss. Och vi skola icke skratta åt den eller åt oss själfva. Ty just det, att ditt kära bref nu hvilar i min hand och har makt att i ett ögonblick fylla hela mitt hjärta med den värme, jag nu känner, just det visar ju, att de två små skolflickorna, du och jag, som i helpensionen i »storstaden» alltid tröstade hvarandra och om nätterna, när den stränga lärarinnan somnat, smögo sig upp ur sina bäddar för att, hopkrupna och huttrande, i rummets aflägsnaste vrå utbyta dessa små dyrbara förtroenden om hem och syskon, förtroenden, för hvilka den stränga skolordningen och de många läxorna under dagen satte hinder — att du och jag trots skilsmässa och så olika öden dock förblifvit trofasta *det,* som vi många gånger kallade vår barndoms och första ungdoms lycka, vår rena, oskyldiga vänskap.

Du kom till Lausanne, till Paris; du har kunnat följa dina böjelser och anlag; du målar och studerar; du är i Bretagne och Provence, och du ämnar dig, säger du, snart öfver till Algier för att taga skizzer af någon skäggig scheik eller någon kabylby.

Och jag!

Digitized by Google

Min förlofning med Emil och mitt bröllop — om allt detta fick du ju så långa bref året efter det vi skildes. Du frågar mig, om jag ännu har kvar min romantiska förtjusning för bondlandet. Du talar om vårt svärmeri för bondflickor och bondgossar eller för »jenter» och »gutter», som vi alltid sade i vår »björnsonska» tid, då vi trodde, att all lifvets poesi och skönhet funnes på landet, där allt var så på en gång naivt och storslaget, där en Arne och en Synnöve bodde i hvarje stuga, där mjölken var som grädde och man ej hade stort annat att göra än skumma af denna i stora byttor till kernfärskt smör i stora tråg, sådant där osaltadt smör, som var så godt på nybakadt bröd.

Vi drömde om, huru där ute på landet funnos helgjutna storslagna människor med stora rena känslor, människor, som alltid gingo klädda i färgrika dräkter, i toppmössor och hvita lif och röda förkläden och hade ljust hår liksom på Tidemands taflor.

Och minns du, hur förolämpade vi blefvo, när din far, som ju var grosshandlare och hade spannmålsaffärer på landsbygden, gjorde narr åt oss och sade, att våra Öjvindar och gutter voro supiga och drumliga bondtölpar och våra Synnöver klumpiga lagårdsdejor i grofva snörkängor och att bönderna för öfrigt voro allt annat än storslagna: de voro småsnåla och småknepiga, ja, de kunde förstås vara storsluga och storsupiga också; men rätt åt dem var det, när prisen å deras produkter sjönko, ty stormodiga och bonddryga voro de minsann tillräckligt ändå — det var det enda stora hos dem!

Huru käckt vi då sade honom, att han som andra stadsbor bara inbillade sig, att han hade reda på »folket», det sanna verkliga folket på slätter och i skogsbygder — jag tror, vi sade i »fjälldalarna» — som han ändå alls inte kände till, ty det lefde sitt eget undangömda lif utan att bekymra sig om all den fåfänga och tomhet — ja, så sade vi verkligen, vi femtonåringar! — som trifdes i de stora städerna. Jo, tacka för det, muttrade han — han begagnade för öfrigt ett långt mustigare uttryck — men hvad vet sådana flicksnärtor om landtmannapartistisk oförskämdhet och egoistisk grundskattepolitik!

Duktigt sårade voro vi emellertid å »folkets» vägnar, och så kommo vi öfverens om, att vi för framtiden skulle ägna vårt lif åt dessa trohjärtade, förtjusande bondgossar och bondflickor, som gingo i skogen och blåste i vallarelurar. Jag tror, vi bestämde oss för att göra en skola för dem, i hvilken de kunde få stora förebilder och höra läsas om Björnson och Synnöve och Arne!

Och nu!

Borta vid Seinefloden i midtpunkten för stora världens brusande lif, där bor du, där har du din eleganta lilla arbetsvrå, där du på duken afbildar franska gutter och fiskerjenter från Bretagnes klippkuster.

Och jag — ja, jag har blifvit den gemensamma framtidsplanen trogen; ty jag sitter här i min prästgård i mellersta Sveriges skogsbygd —

www.nbbook.com.cn

Digitized by Google

min, du, ty prästen och allt hans är *mitt,* min Emil är det, min trädgård och *min* socken också!

Jag har således haft rik anledning att på närmaste håll se och lära känna våra idealer. Och nu vill du, säger du, gärna veta, hur de se ut så här i rama verkligheten på rama bondlandet. Ty ditt Bretagne räknar du väl ej för »bondland», det är ju *»la belle France»,* och sålunda adladt en smula. Och nu tänker du väl aldrig mera på Björnsons bondfolk, bara på Pierre Lotis islandsfiskare — — —

Den 21. Här blef jag afbruten i går af ett par af »mina sockenkvinnor», som ville låna väfskedar och som skulle ha kaffe med dopp. Du i din mondäna värld tycker väl, att detta låter urbarbariskt!

Men för mig ha dylika husliga intermezzon både färg och intresse. Ty du må tro, att dessa »Synnöver» äro ej så lättåtkomliga; de sluta sig oftast inom ett skal af förbehållsamhet, som man ej med det första lyckas genombryta. Det dröjde bra länge, innan jag lärde mig förstå den konsten: aldrig gå direkt tillväga, aldrig fråga ut dem angående deras yttre och inre lif — det måste komma liksom af sig själft; man får då och då af ett litet yttrande, af en halfuttalad antydan en inblick i deras förhållanden och tankevärld. Men att gå tillväga såsom en och annan af mina vänner från staden, nej, det lyckas inte.

Det händer ibland, då jag har någon sådan på besök, att hon faller på den idéen, att hon skall »studera folklif» — i en så afsides landsort borde ju detta lämpa sig förträffligt. Och då har jag fått springa med henne ur gård i gård; hon slår sig ned på en stol i stugan och börjar fråga: »Nå, hur bor ni, hvad äter ni, hur går ni klädda» o. s. v., och inbillar sig, att bondfolket skall känna sig smickradt af det intresse hon visar. Men tror du, hon får besked om något? Jag, som känner till, hur illa bönder upptaga sådant, huru de genast bli *en garde,* misstänka, att det ligger något bakom, jag har svårt att hålla god min — men tror du inte, *hon* sedan kommer till staden, stolt öfver sina realistiska studier, som äro henne ett originellt konversationsämne i balsalongen! Hon har icke ord starka nog för den »råhet i seder», som hon tycker sig finna här och som hon dömer och fördömer, utan att hafva gjort sig allt för mycket besvär att sätta sig in i förhållanden och tankegång härute.

Här på landsbygden är det nämligen — tyvärr — snarast en regel, att bröllop och barndop ske på en gång, såvida icke det senare kommer först och det förra sist. Den »romantiska» smekmånaden efter bröllopet tillhör de bildade klasserna; här bland bönderna kommer den före detsamma.

Jag kan ej neka till, att detta naturligtvis ur åtskilliga synpunkter stöter mig och icke minst mitt skönhetssinne. Men jag kan dock icke kalla detta plump osedlighet i vanlig mening, och städernas *flirtation* i dag med en, i morgon med en annan, en lek, under hvilken personligheten portioneras ut i småbitar, nivelleras och blir fadd, dum, kall, utbrunnen, alldeles »falnad», som vi säga här på landet, denna förefaller mig icke allenast lika oskön, utan i grund och botten mera djupt osedlig.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

Ty här, när en yngling och en flicka gifvit hvarandra sin tro, så finnas visserligen sällan för dem de skrankor, som mellan förlofvade i de bildade klasserna; de lefva då en liten tid ett jämförelsevis sorgfritt kärleks-lif liksom orrparen i skogarna om vårarna; de anse sig icke behöfva blygas härför, ty — tillhöra de icke hvarandra, äro de icke trofasta mot hvarandra? Och deras förhållande, uppbäres det icke af bygdens sed, och bekräftas det icke till sist i vederbörlig samhällsordning?

En och annan skall kanske tycka, att det verkligen ligger något »nok så berettiget» häri; och man får i alla händelser icke glömma att taga detta resonemang i betraktande, då man vill bedöma »erotiken» på landsbygden.

Jag minns en gång, när min man talade med en gammal nämndeman om dessa saker och om hvad man skulle kunna göra för att införa bättre ordning och anda i detta stycke:

»Jag har också varit ung, herr kyrkoherde», svarade han, »och jag förstår, hur ungdomen känner det; sträfva och knoga får en bonde nog ändå, och man är bara ung en gång, och då är litet majlif i all trohet inte något att säga på — — —»

Hvad du nu än må tycka om detta — men tro inte, att ett ungt äkta par på landet strax efter vigseln företar en poetisk weddingtrip eller ens alltid får begifva sig till det *egna* hemmet, där han är herre och hon husmor. Nej, bröllopsfärden går oftast till endera makens *föräldrahem,* vare sig den unga hustrun flyttar till mannens föräldrar som första piga eller han till hennes som förste dräng: de ha intet eget hem — och få det kanske ej under många år — där de ostördt kunna få ordna sitt lif efter eget tycke, så som herremannen kan göra det; och deras »smekmånad», deras enda frihetstid, *måste* infalla, innan de i och med vigseln inträda i dessa visserligen regelbundna, men också otroligt bundna förhållanden.

Hvilken som under dessa har det svårast, mannen eller hustrun, är ej godt att säga. Huru mycket medborgerligt intresse och personlig kraft t. ex. gå icke här förlorade, rinna gagnlöst bort och förnötas som vattenkraften i de lappländska älfvarnas forsar, därigenom att ofta verkligt kunniga och tänkande, begåfvade män i sina bästa år på så sätt bli osjälfständiga och ha intet att säga hvarken i hem eller kommun!

Och hustrun!

Min man var en gång kallad i sjukbesök till en af socknens rikaste hemmansägare, som för ett par år sedan gift bort sin son med, som det troddes, grannbyns rikaste flicka. Men efter bröllopet kom det i dagen, att hon intet ägde. Och då blef det annan låt af. Hade man förut fjäsat och fjäskat för henne, så kunde man numera ej nog visa henne sitt förakt, ja sitt hat. Så blef svärfadern illa sjuk och bad i rädsla för döden min man komma till sig. När Emil inträdde, hade den sjuke just kraflat sig upp och stapplat in i nästa rum, där sonhustrun, som nyss fått barn, låg, och Emil hörde honom säga:

»Upp med dig, du — det är inte värdt, att du ligger där och drar

Digitized by Google

dig, du får upp och göra skäl för dig, du, som ingenting förde in i boet — —»

Ser du, det är penningdrygheten, som din far sade, hvilken är skulden till mycken af den hårdhet, som utmärker bonden: »kontanterna», det enda, som i hans krets gifver social ställning, detta är hos många, kanske hos de allra flesta, drifkraften i all deras handel och vandel, särskildt är det en afgörande faktor vid äktenskaps ingående.

Det är, som om man skämdes för att erkänna kärleken såsom en i och för sig berättigad makt i lifvet och därtill en stormakt. De unga bondflickorna ha nog sin dröm, men hårdhändt griper verkligheten in i denna i form af föräldramyndighet.

För den böja de sig, ofta med mycken strid, ofta med vrede och bitterhet, men — de böja sig, i nio fall af tio. Och då de *icke* göra det, blir det icke sällan olycka, om också icke precis i nio fall af tio. Detta gäller naturligtvis äfven om sönerna.

Och hvilken tror du i regel är den hårdaste, den, som mest kallblodigt tvingar son eller dotter in i ett honom eller henne åtminstone till en början motbjudande äktenskap, fadern eller modern?

Modern, du! — Något så stolt, så kallt, så despotiskt som en rik bondkvinna, i all synnerhet en sådan, som *själf* en gång blifvit tvingad att gifta sig mot sin vilja, det får du leta efter! Det är hon som, en gång kommen till makten, styr med järnhand man, barn och tjänare; väl har jag sett mer än en sådan härskarkvinna, men — detta måste sägas till hennes heder — hur stor bristen på vekhet och hjärtats finare känslor än må vara, rättvis är hon i regel och på sitt sätt mån om alla. I en sådan bondgård lefves t. ex. ganska godt; intet fattas i mat och dryck; döttrarna få roa sig och gå klädda som fröknar; men arbeta få tjänarne från kl. fyra på morgonen, och gifta sig efter egen smak, det få döttrarna *icke*.

Och mannen — ofta är också han en kärnkarl, men vanligtvis dock den *andra* statsmakten. Ibland känner han hustruns allenavälde allt för tryckande och då dricker han för att ändå ha någon tröst; ibland är det, som om all tillbakaträngd vekhet hos honom blossade upp i en nästan kvinnligt stark ömhet för barnen. Sällan får du se bönder smeka sina barn, men en far i sådan ställning, *han* kan ofta sitta med sin lilla dotter i knäet och med vek blick hålla henne tryckt intill sig.

Den ena af de »madamer» — de förmögna hemmanshustrurna kallas ännu allmänt så, hvad tycker du? När jag nyss kommit hit, kallade jag mina skur- och hjälpgummor »madam»; vi brukade ju så i staden i »vår tid»; men jag blef helt förvånad, när de förläget sade: »inte ska' frun kalla *oss* madam, inte; vi är bara torpargummor!» — Nå väl, den ena af de madamer, som voro hos mig i går, är just en sådan kvinna: högrest och rak, med ett ganska fint, men förstenadt ansikte, på kalas gärna klädd i svart siden och guldbrosch, omutligt redbar och sträng, omtyckt af tjänarne, djupt respekterad af barnen och rik, rik för fyra.

Digitized by Google

Du skulle se gården, där den ligger! Man färdas vägen fram genom furuskogen; plötsligt öppnar sig en vidd med ljusa björkar i utkanterna; längst bort, så att skogen ger skydd mot nordanvinden, har du själfva gården, en tvåvåningsbyggnad med en massa fönster och gardiner för alla, med röda flyglar och väl ordnad trädgård; nedanför går ån, rätt bred och med låga albuskar vid stränderna. Nog kunde du få motiv till »svensk idyll».

Och mannen där, han är just en sådan vek, from, riktigt god och rar människa med varma blå ögon; han är mycket tystlåten, men alltid vänlig och ler ofta stilla för sig själf. Ingen må tro, att dessa makar äro olyckliga; tvärtom, det råder det bästa förhållande mellan dem: madamen styr, mannen tiger och husets öfriga medlemmar lyda. På så sätt tar *hon* sin skada igen; ty en gång var hon ung och varmblodig, hon med; hon hade fattat kärlek till en fattig tjänstedräng, och honom ville hon ha, med honom ville hon gifta sig; och hon stred för denne drängen mot far och mor och syskon och hela släkten, och hon grät och hon bad och hon trotsade och kämpade, men — med den rike grannens ende son måste hon dock gifta sig.

Det talas ännu någon gång här i bygden om bröllopet; hela socknen och dessutom släkt och fränder utsocknes ifrån voro bjudna; hon var kyrkbrud, och när skaran i många, många vagnar kom åkande, var kyrkan klädd med friskt björklöf; det var på våren; hon kläddes i prästgarden här — i svart siden med släp så långt, att en brudtärna fick bära upp det, i guldkrona och guldbrosch; men hennes ansikte var hårdt och kallt och orörligt, och under den stora bröllopsmiddagen, som räckte en half dag och delvis var ute under de blommande fruktträden, hörde ingen henne yttra ett ord, såg ingen ett leende öfver hennes läppar. Och inte ofta har man sett det sedan heller.

Skulle man inte tro, att *hon,* om någon, skulle gifva sin dotter fritt val? Tror *du* det?

Hon har en dotter, högrest som hon, men med eld i ögonen, mörka, stora, flammande ögon; en flicka med ett ansikte, som skulle varit vackert, om det icke burit spår af obändigt trots. Också hon valde till kärasta sina föräldrars dräng, en vacker, hygglig yngling, som endast för hennes skull tagit plats där i gården. Honom ville hon ha eller ingen.

Ingen således, svarade modern kallt. Och flickan i sin tur bad och grät, kämpade och stred. Allt kallare blef modern, allt obevekligare och hårdare. Det föreföll nästan, som om hon själf plötsligt åter lefde sig in i *sin* ungdomskamp, led sin sorg om igen och njöt af att en annan, vore det ock hennes eget barn, icke skulle ha det bättre, utan genomgå samma skärseld.

Till och med fadern tyckte till sist synd om dottern; men förgäfves. Då gaf sig flickan bort från hemmet. I grannstaden såg man henne här och hvar, där hon minst borde vara; det mörka håret stod i en stor burr ned i pannan, och skuggade ögonen, som blifvit allt vildare och mera flam-

Digitized by Google

mande; hyn var fint mattgul; hon var vacker, och det tyckte stadens herrar också, när de sågo henne helt frankt inträda i hotellvarietéen och slå sig ned vid något småbord. Och följden — kan du inte gissa dig till den?

Så en afton kommer Jan Erik, drängen, in till min man och tar ut lysning för sig och flickan. Emil blef både öfverraskad och glad och önskade honom lycka till att ändtligen ha nått sitt mål och öfvervunnit moderns stolthet. Och hvad tror du han svarade?

Han stod och strök och strök med handen öfver bordskanten utan att se upp, och så sade han:

»Ja, hade inte smörklimpen fallit i golfvet, så hade inte hunden fått den» —

Det kallar jag nemesis.

Men inte går det alltid så illa — — — se så, nu hör jag bjällror på vägen, nu kommer Emil hem från husförhör i socknens bortersta ända, 6/4 mil härifrån; de husförhören, de äro bra dryga för en präst, helst när det skall kalasas så, som på det ställe han nu varit —

Ack Berta, om du kunde se en sådan stilla vinterkväll som just nu! Ja se, ty trots mörkret är det en glans och en prakt, med hvilken alla elektriska lampor i ditt Paris icke kunna täfla — hur majestätiskt framtågar icke Jupiter öfver den mörka himlen med sitt otaliga följe af olympiska stjärngudar —

Nej, nu viker släden in på gården, och jag får göra hastigt slut på mina högstämda betraktelser! Au revoir, ma chérie! — — —

II.

Skogsgärde den 14 febr.

Åter har posten bragt mig ett kärkommet bref med Paris' poststämpel, ett bref från dig, kära Berta; och med detta kommer från det oroliga världsbruset i Europas hjärta liksom en liten dyning och slår in i den lugna insjöfjärd här i hög-Sveriges skogsbygder, där din vän från ungdomsdagarna har sitt hem.

Då jag läser dina lifliga ord, tycker jag mig se dig, smärt och smidig som alltid, i din allra parisermodernaste toilett trippa uppför den oändliga *rue Lafayette* eller utför den af ljus skimrande *rue Rivoli* — det är något annat, menar du, än min Jupiter och hans stjärnstab!

Du lefver midt upp i händelsernas värld; du beundrar Faure och hans hvita skjortbröst, men du tar lifligt parti för den ridderlige Casimir-Périer — å hans charmanta frus vägnar; du är förtjust i »*Le Temps*» och glöder af ovilja mot »*La révue blanche*» med dess strindbergska kvinnohat; du är med lif och själ hängifven *la demiviergeö*relsen och sätter din stolthet i att — visserligen alltid på det täcka och eleganta sätt, jag så väl minnes sedan gammalt — vara en typ för den »nya kvinnan».

Digitized by Google

Och jag — hvad tycker du väl, att *jag* skall kunna komma med? — hur tror du väl, att *jag* skall kunna »stå mig» i brefväxlingen med en så mondän (jag har snappat upp det där ordet, ser du, och tycker om att begagna det, det har litet af modern, litterär förnämitet öfver sig!) varelse som du! Den milieu, hvari *jag* lefver!

Utanför mitt fönster, d. v. s. fönstret till den lilla arbetsvrå, Emil inrättat särskildt åt mig, står en stor tall; dess grenar äro betäckta af tusentals kristaller, ej vanlig simpel ennattsrimfrost, nej, hela veckors lager på lager af fruset töcken, så att de finaste tallbarr äro mångdubbelt förstorade, och hela trädet är likt en hvit fågel, som burrat upp fjädrar och fjun mot kylan; och i den tallen är där ett lif, må du tro, så brokigt som på din *place de la Concorde,* ty den starka kölden lockar alla små och stora fåglar fram till människoboningar. Nederst på trädstammen sitter den bjärta hackspetten och slår och slår med sitt röda hufvud och sin stora näbb i barken för att komma åt någon liten förfrusen insekt; på de yttersta grenarna hålla sparfvarna till, smutsgrå tjufungar, fågelvärldens gaminer; inne bland kvistarna, där trädet är tätast, hoppa mesar och meshättor, små gula och grå »bollar», som se så roliga och rara ut i sina svarta kalotter; jag har hängt ut »konfekt» till dem, med talg öfvergjutna träkors, och detta har gifvit de frusna små stackrarna mod att bibehålla sin af sparfvarna ständigt hotade position; domherrar med röda kräs komma af och till på visit, och emellanåt jäktas hela sällskapet undan af några ondsinta skator, som fått nys om, att det vankas brödsmulor och annan kalasmat nedanför vid trädets stam. Det trädet är mitt sällskap och min teaterscen! Vore jag en Bruno Liljefors, skulle jag måla af dig, och vore jag författare, skulle jag skrifva något vackert om dig, du kära gamla tall, som så ofta med ditt sus liksom hviskat fram vackra visor för att trösta mig, då jag suttit här allena.

Vidare ser jag från »mitt fönster» — just där jag nu sitter och skrifver till dig, Berta, — en liten slätt, omramad af mörka skogar, nu äfven de hvita af snö och rim; här och hvar stå försilfrade björkdungar, så stilla och liksom fulla af förväntan som någonsin i den förtrollade silfverskogen: det är, som om själfvaste hvitbjörn, kung Valemon, när som helst kunde uppenbara sig och komma lufsande fram ur något skogsskrymsle! Men i stället kommer endast räfven — han går illslugt på spioneri efter mina stackars hönor; hans fjät i den hvita, mjuka snön röja honom dock, och vi äro på vår vakt mot Reineke Fuchs. Af förargelse och sannolikt också af hunger tjuter han gällt långt inne i skogarna; det låter som ett barns skri och kommer mig att rysa.

Det är lif och rörelse nu på »bondlandet» i gamla Sverige; snön ligger alnshög, jämn och slät, och långa foror med malm, trävirke och grus komma från skogar och bruk; det pinglar, som vore det slädparti dagen om.

Du tycker, att mitt förra bref medförde en verklig »*odeur de peuple*»

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

— om jag skall låta detta uttryck åsyfta min egen eller min omgifnings bondaktighet, det får du afgöra! Och du ber mig om ännu en »*page d'amour*». Du tycker det är, som om du kände lukt af nyfälldt furuvirke, något så där ohyfladt och okultiveradt; och samtidigt med att du finner det intressant — på afstånd, beklagar du mig, som har detta råmaterial på så nära håll.

Käraste — det är just *detta,* som för mig ger lifvet färg här i denna afsides vrå af vårt ödsliga Sverige. Det är **hård mark** att bryta, det är sant; men desto mera spännes kraften och stärkas musklerna; och är blott råmaterialet godt, är det riktig solid kärnved, så låter det nog bearbeta sig, du.

Emil tar sin uppgift på allvar; du må inte tro, att han nöjer sig med en söndagspredikan hvar vecka och reglementerade husförhör; dessa senare har han för öfrigt gjort till diskussioner, och på så vis får han det bästa af folket intresseradt. Han försöker särskildt samla ungdomen omkring sig; han håller föredrag, har fått till stånd en sångförening, och i denna finnas både ynglingar och unga flickor — jag är också med, kan du förstå — och på detta sätt söka vi få en god ton in i umgänget mellan de båda könen.

Jag har också bildat en syförening, mindre för sömnadens skull än för att begagna tillfället att lära känna de unga flickorna och söka påverka dessa. Jag läser ofta högt för dem, bitar af t. ex. Ernst Ahlgren och Selma Lagerlöf, af C. J. L. Almqvist och af Björnson, dikter af Snoilsky, Bååth och Rydberg; jag har praktiskt realiserat vår flickfantasi, som du ser! Min man talar ibland med anknytning till hvad jag läst upp. Själf har jag mer än en gång talat med dem om äktenskapets höghet och ungdomskärlekens renhet.

Och jag kan försäkra dig, att dessa landsens döttrar ha varit idel öra, idel intresse och därtill ofta djupt, och hvad jag kunnat följa, varaktigt gripna. Ty får man dem en gång uppryckta och »vakna», så gömma de liksom Maria i sitt hjärta märkvärdigt trofast det, af hvilket de rönt intryck. Och än mer, jag har ofta sett, att detta blifvit en uppehållande makt för dem i deras lif, ty de hafva lyckligtvis icke fattat det hela som litterära soiréer.

Behofvet af större andlig näring och inre lyftning gifver sig hos denna ungdom med växande styrka tillkänna. Äfven många äldre — sträfva, ordkarga män och kvinnor — hafva blick för sin egen brist i detta stycke och se mycket gärna, att deras barn få en rikare inre ballast.

Summan af allt är, att jag för egen del, trots i saknad af mycket af lifvets omväxling och behag, finner verklig trefnad i mitt ensamma landsbygdslif, icke minst därför, att allt, som kan kallas »blaserthed», lyser med sin fullständiga frånvaro. I stället finnes här mycken sundhet och omedelbarhetens hela friskhet.

Digitized by Google

Men ibland kan man nog känna sig nedslagen och tro, att all ens sträfvan är bortkastad, samt tycka, att det hela ser hopplöst ut.

Du skall få höra något groteskt — kalla det gärna en *ny* Zolaisk »*page d'amour*», om du så vill, men skratta inte. Jag medger dock, att jag trots min indignation ej kunnat låta bli att göra detta.

Har du följt så mycket med ditt svenska folks lif »i skogar, på fjäll och i Dalom», att du vet, hvad »absolutism» och »blå bandet» äro? Sannolikt har du det, men säkert förstår du ej till fullo, hvad betydelse dessa ting ha just i denna omgifning. Nå väl — jag skall ej skrifva någon afhandling i nykterhetssaken. Kort och godt, »blå bandet» spelar en mycket stor roll särskildt bland ungdomen och äfven bland de unga flickorna. Jag vet mer än ett exempel på, att den unga fästmön eller hustrun genom att antaga detta band och dess förpliktelser förmått draga mannen med sig och på så vis kunnat införa en helt annan ton i hem och kretsar, där »råmaterialet» varit som mest ohyfladt. Detta är således *en* kvinnosaksfråga — på landsbygden!

Men »blå bandet» har också en afvigsida; det leder ofta nog till hyckleri och till »skåpsuperi», och detta förslappar karakter och seder mer än uppenbar dryckenskap.

I socknens utkant ligger en stor gård med traditionellt tvåvåningshus och långa fönsterrader; den öfre våningen har aldrig blifvit fullt inredd; men på rutorna har man målat gardiner och — stolryggar, så att de vägfarande skola tro, att det är en mäkta dråplig herrgård, de åka förbi. Mannen i gården är för öfrigt rik och har en son, hvilken som modesak anlade »blått band» i knapphålet. Men samtidigt fick han, hettes det, svår magkatarr och måste regelbundet intaga vissa matskedar »starkt» ur en flaska, på hvilken stod skrifvet: »för invärtes bruk — vid behof».

Men farsgubben miste till slut tålamodet: »Sup ordentligt, pojke, och gå inte där och sörpla matskedvis ur skåp», sade han förgrymmad till sin ättling; och så kom blåa bandet bort.

Nu kan du förstå, hur den ynglingen var. Men gräns i gräns med den här bondgården ligger en annan bra nog stor egendom. Denna skall dock en gång komma att delas mellan en hel flock syskon, och föräldrarna sågo sig därför om efter en rik gosse till dottern. Hon var just ej någon »ros i skogen»: en bleksotsflicka, uppfödd med kaffe och potatis, liten och färglös och stillsam. Och det såg inte ut, som om den utsedde brudgummen, det var just ynglingen, som druckit »ur skåpet», skulle nappa på den kroken. Han såg tvärtom med helt kärvänliga ögon på en liten torpflicka, som bär folkvisenamnet Astrid och är mycket vacker. Hans far fick emellertid nys om detta. Och det blef den gamla historien: bönderna må vara hur svaga som helst för sina barn, men bli dessa kära i någon fattig yngling eller flicka eller i något hemmansbarn med många syskon, där det blir smått med arfvet, och det sedan yppar sig något om också blott obetydligt rikare parti — så nog få de taga detta.

Gubben såg just inte så gärna den blekhyade Mina med de många

Digitized by Google

bröderna som svärdotter, men i alla händelser var hon ju långt att fördraga framför den fattiga Astrid. Han var därför snart ense med grannfolket om saken. Men sonen var envis: Astrids mörka ögon och röda kinder hade gjort starkt intryck på honom.

De gamle kommo då öfver ens om att taga honom med öfverrumpling. Och nu kommer det groteska.

Svärföräldrarna *in spe* gjorde ett litet kalas, därvid det gick hett till vid buteljerna; särskildt påfylldes glaset tidt och tätt åt den utsedde mågen, hvars svaghet i det stycket var känd.

När han hunnit till ett visst stadium, infördes han alldeles oförberedd af »svärmor» i det på lämpligt sätt ordnade — brudgemaket, jag kan inte hitta på ett bättre ord, där den blyga bruden väntade honom! I sitt omtöcknade tillstånd glömde han Astrid för den verklighet, han hade så nära — — — — — —

I rummet näst invid sutto de båda paren svärfäder och svärmödrar belåtna och mysande, och gubbarna drucko hvarandra till för det lyckade påhittet.

Det dröjde inte länge, förr än saken var klar; det blef lysning och bröllop — och barndop, och nu går den bleka hustrun som blifvande mora i trähuset med de målade stolkarmarna på rutorna.

Men Emil läste lagen för alla parter, och du må tro, att det smärtade honom att vara lagligt tvungen att lysa kristendomens välsignelse öfver detta så kallade »kristligt äkta förbund». Nog är sådant hädiskt.

Nå, frågar du häpen — jag kan se, hur du spärrar upp dina blå ögon — bli då ej sådana äktenskap olyckliga?

Nej ingalunda; *i regeln* visst icke; många bli proportionsvis lika lyckliga som inom de bildade klasserna; ty den milieu, i hvilken sådana personer lefva, är afpassad efter deras inre och yttre habitus, och omedvetet ha de unga insupit sina fäders åskådningssätt. De uppfostras icke till personligheter — framför allt uppfostras de, och minst kvinnan, icke till personligheter i hög och verklig mening. Att handla på eget ansvar i lifvet och trotsa gängse meningar och åskådningar, *det* förmå de ej. Liksom du i historien sällan finner den *enskilde* bonden ha betydt något — bönderna ha alltid uppträdt i flock och haft betydelse genom sin massa — så gäller detsamma på detta område: den enskilde och hans hjärtas rätt försvinna i den åt massan en gång gifna formen. Sådana karakterer, som författarna skildra, ädla personligheter, som gå sina egna vägar, de finnas icke inom bondeklassen; de finnas inom nationens bildade medelklass, och sådana vill jag kalla för *äkta* adelsmänniskor.

Men kärlek, sådan bönderna kunna hysa den, kommer nog sedan, efter giftermålet.

En gång väl sina egna, det vill säga befriade från svärföräldraoket, sammangjutas makarna genom de gemensamma omsorgerna om hem och ekonomi, ty hustrun kan *dela* mannens *arbete* på ett helt annat sätt, än de bildade i de flesta fall kunna göra det. Tänk dig t. ex. en professor,

Digitized by Google

en jurist, en officer — hvad man och hustru ha gemensamt äro barnen och sällskapslifvet; oftast intet mera. Som aktiv kämpe i full rustning står däremot bondkvinnan fram, och hela hvardagslifvets arbete delar hon med mannen.

www.hbtool.com.cn

Hvad hennes inflytande angår, måste detta således vara mycket stort. Och du må tro, hon har ej heller så litet att säga i socknens angelägenheter. Det fingo minsann vi erfara — till vår fördel, uppriktigt sagdt.

Då Emil såsom fjärde profpredikant kallades hit, hade han flera medtäflare. Af dessa var en gift med sin hushållerska; men gummorna ville alls inte veta af en sådan prästfru, som i själfva verket stod under dem: de ville ha en, som var »fin», som kunde spela piano och som var, hvad de kalla, »en bättre person»; ty då vore ju prästhuset mycket för mer för dem att komma till. Den andre prästen var ogift; honom ville de inte heller ha; de påstodo, att han gick själf i köket och att han satte hela smörbyttan på bordet, när han skulle äta. Och en sådan präst var ju inte alls »reputerlig».

När så valdagen kom, var det flera kvinnor som, emedan de voro skrifna för sina gårdar, hade rösträtt samt uppträdde i kyrkan och röstade själfva för Emil. En af dem hade de flesta »fyrkarna» i socknen och hade fått hela sin släkt inom församlingen att rösta på samma sätt.

Och du må tro, jag »spelar» också för dem, när de komma och hälsa på; då sitta de i stum beundran och glömma nästan att räkna efter, hur »många sorter» dopp jag har att bjuda till kaffet. Jag har bibehållit min kärlek till musiken och tillbringar många timmar vid pianot, när jag är ensam och Emil är borta; mina älsklingskompositörer äro också de samma som förr, Beethowen och Chopin; vid dem tröttnar man aldrig, de åldras aldrig, och jag tror, att de skola alltid förbli »moderna». Men när jag ger för mina sockenfruar sådana där musikaliska prestationer, då går det löst med »Husarenritt» och »Pluie de perles» och andra lika förskräckliga saker. »Nej, det är då rent otroligt, hvad di fingrarna ha brådt — di lirkar i väg som lärkevingar om våren — det är rakt märkvärdigt att *si* på», heter det, och att »si» på spelet, det är just det roliga och intressanta; hur det låter, betyder mindre, bara man bullrar bra.

Sorgligt är det emellertid ofta, när en sådan i grund och botten präktig, »myndig» kvinna blir änka och gården går till andra och hon kommer på »undantag». Där sitter hon då undanpetad och afsides, visserligen i sin goda rätt, men dock som ett slags hjon i den gård, där hon nyss varit, om icke enväldig, så dock hufvudledaren af yttre och inre angelägenheter. Det går väl an, om hon har undantag å sin sons eller dotters egendom; men säljes gården åt någon främmande, blir det vida värre. Denne önskar då endast hennes död, så att han kan bli fri från denna utlaga och grundskatt. Sådana mörka förhållanden får man endast se på landet.

Unga bondflickor hafva öfver hufvud taget i sitt uppträdande något

Digitized by Google

naturligt värdigt, som jag måste erkänna icke sällan saknas hos pensionsbildade unga stadsdamer. Denna bondflickans öfverlägsenhet i detta stycke kommer sig, hvad jag kan förstå, däraf att hon allt från sin barndom fått deltaga i arbetet för hemmets bestånd; hon får tidigt göra skäl för sig, har tidigt sin plats att fylla, och detta ger henne något omedvetet-självmedvetet, om jag så får säga.

www.libtool.com.cn

Och liksom flickorna få hjälpa »vån'n mor», såsom husmodern alltid kallas af familjemedlemmar, så få smågossarna tidigt göra tjänst vid tröskmaskinen och harfven. Du skulle se en pys, som ej når upp till hästens länd, stolt som en kung sitta på det ångande gödsellasset och själf köra! Du skulle se faderns stolthet, att den lille sonen *kan* köra! Bådas ögon tindra i kapp — det är icke någon opoetisk syn, vet du; den kunde godt gifva dig ett skizzmotiv så bra som något från *Paimpol* eller *Ploubazlanec,* hvilkas barn och bönder du påstår vara så måleriska, *»hein»?*

Men, skämt åsido, huru sundt och i socialt hänseende lyckligt är det icke, när ett folks hufvudmassa består af småbönder, hvilka — man, kvinna och barn — alla deltaga i och uppväxa under det gemensamma arbetet; alla behöfvas, för allas arbete finnes det plats. Huru olika och mycket bättre är icke just i detta fall landsbygden i jämförelse med städerna, där i en mängd hem föräldrarna icke veta, hvar de skola göra af sina barn, utan äro glada, så länge skolorna ha dem. Ty då det är ferier, äro barnen odrägliga och alltid i vägen.

Du skall ej heller tro, att *alla* äktenskap äro lika kallblodigt ingångna; nej, det finnes nog om ock som sagdt mera undantagsvis, stark kärlek på landet också, och till och med så sensationella saker som revolverdrama och enlevering förekomma understundom — — —

Jag afbröt mitt bref för en stund sedan för att följa med Emil på en promenad; vi bruka ofta gå ut litet tillsammans vid den här tiden, då februarieftermiddagen är så vemodigt lång, och det hvarken är mörkt eller ljust.

Du skulle ha varit med oss i dag: snön ligger bländhvit och jämn öfver sjön och slätten; skogen står snötung, ej det svagaste sus märkes af detta sällsamma svallande, som eljest nästan alltid förnimmes i granskogen och kommer en att drömma om haf och vågskvalp; solen, som till hälften stod öfver skogstopparna och alldeles under ett mörkt moln. var som ett halfslutet skarpt blinkande öga, hvilket sände röda eldkvastar åt alla sidor, så att himlen inom kort tycktes stå i lågor; det klara skenet lyste mellan trädstammarne på kyrkbacken; där vid komministergården stå rödfärgade lador och snöhöljda stackar; i björkarna, hvilkas grenar i dag buro liksom fransar af fjunlätta kristaller, hade kajorna, två och två, klumpiga och svarta, satt sig till ro för natten, medan en af dem allena och tungt flög bort mot den gyllne strålglansen, som färgade snön lätt rosig; längre bort mot nordost förtonade bleka dagrar, som

Digitized by Google

sammansmälte i hvarandra: violett, gult, mattgrönt och allra längst bort mörkt, kallt stålgrått — den bistra vinternattens förebud.

Vi gingo uppåt skogen, rakt in i strålskimret. På en ås invid vägen ligger ett soldattorp, Solbo — tycker du ej, det låter björnsonskt? Granarna stodo snöhöljda rundt omkring, hvita ända upp i toppen och skymde för aftonrodnaden; inne i stugan flammade elden på den öppna spiselhällen, så att det lyste i strimmor ut öfver snön, och soldathustrun kom gående hem från handelsboden med en korg i handen; det var en ung, högrest kvinna, klädd enligt traktens sed i sin korta, svarta, veckrika klädningskjol, som svängde litet vid den raska gången, i brokigt förkläde, kort fårskinnsjacka och röd hufvudduk. Hon var röd på kinderna af hälsa och skarp vinterluft samt klar och glad i ögonen. Om du sett henne, där hon, färgrik som en domherre midvinterstid, stod på den lilla förstukvisten, skulle du ha sagt, att hon gjorde sig synnerligt väl i snölandsomgifningen.

Torpet kom mig att tänka på ännu en *page d'amour,* hvilken du skall få som slutkläm i detta mitt långa bref, som en bekräftelse på hvad jag nyss skref, att det undantagsvis finnes stark och äkta kärlek på landet också, kärlek som kan bestå trots hinder och fördom. Ty det skall du veta, sådan aristokrati som bland våra storbönder finner du knappast inom den andrygaste adelsätt, och det sociala afståndet mellan en hemmansson och en tjänarinna är lika stort som mellan en grefve och en hemmansdotter.

Nåväl, när vi kommo hit, bodde i torpet en annan soldat, en gammal man, som hade en dotter, Anna, en Synnövetyp, kraftig, spänstig, ljus i ansiktet, blond i håret, frisk i humöret, en riktigt rar, vacker och duktig flicka. Skogen, hvari torpet ligger, tillhörde en mycket rik änka med en son, redan myndig, en bra pojke med både hufvud och hjärta, men inte så särdeles stark till hälsan.

Han och Anna hade varit lekkamrater, sedan de voro små, och Anna hade ofta brukat »hjälpa till» uppe vid gården. De hade alltid hållit af hvarandra, och han kallade henne ständigt sin fästmö. Hans mor däremot, det var en änkedrottning, det. När Olof, sonen, förklarade att han ville gifta sig med Anna, svarade hon högt och kallt: »Hellre vill jag se dig i grafven än gift med en sådan fattigtös.»

Anna förbjöds att någonsin mer visa sig i hennes hus.

Då kom Olof i sin bedröfvelse till oss och anförtrodde oss sitt bekymmer. Han ämnade sätta Anna i någon »lära», så att hon kunde bli litet »för mer» än bara bondpiga, och så ville han se tiden an och söka beveka modren.

»Låt Anna komma hit», sade Emil och såg på mig.

»Ja, låt Anna komma hit», instämde jag, »här skall hon få lära allt hvad jag kan bibringa henne, och så är hon i godt förvar; jag är viss om att hon är en bra flicka.»

Den som blef glad, det var Olof, ty prästgårds- liksom herrskaps-

Digitized by Google

jungfrur i allmänhet stå bra mycket högre på den sociala trappstegen än »bondpigorna».

»Och så kan Olof komma hit till *oss* och hälsa på henne», sade Emil vidare med lätt eftertryck på »oss». Ty Olof var ju myndig, och vi ville båda hjälpa honom att bli trogen sin rara Anna, men intet finge ske i smyg.

Och Olof förstod detta mycket väl. Under de fyra år, Anna var i köket hos mig, kom han ofta och besökte henne, men aldrig utan att han först liksom anmält sig hos oss.

Nå, år gick efter år; Anna lärde väfva och sy och laga »fin» mat — det är något, som bönderna beundra; de ha alltid »kokfru från staden» på sina kalas, och hur enkelt de än lefva i hvardagslag, så vankas det då både pastejer, glace och viner. Hon utvecklades alltmer till en självständig och tänkande ung kvinna; men det låg ofta något vemodigt öfver henne. Det var, som om modrens hårda ord: »hellre min son i grafven än gift med en fattigtös», icke kunde gå ur hennes tankar. Hon kunde stå och stirra i elden långa stunder eller lyssna till suset i tallen, och då såg jag alltid på det bittra draget kring de friska vackra läpparna, hur det var fatt med henne.

Modern höll i sig. Och så började Olof bli klen; han blef dyster och tacklade af; Anna grät bittert och sörjde sig blek, och oss gjorde denna uppriktiga hjärtesorg djupt bedröfvade.

Då beslöt sig Emil för att gripa in: han gick en dag till gumman och föreställde henne, huru lätt hennes ord, som blifvit till en visa i hela socknen, kunde bli sanning; hon skulle därför nu låta de unga få hvarandra; flinkare svärdotter än Anna kunde hon ej finna, Olof vore rik för två och kunde godt ha råd att gifta sig med en fattig flicka, när denna var så fin och vacker och duktig.

Det där tog, och gumman blef en smula betänksam. Det var nog »visan», som gjorde det mesta, ty bönder ha otrolig respekt för hvad »som säges» om dem; i det stycket äro de rent af moraliskt fega. Men tungt i vågskålen låg också det, att Anna i folkuppfattningen blifvit lite »herrskap», hon med, fast det är visst och sant, det fanns intet arbete, som hon drog sig för, hvarken att gräfva i trädgården eller att sköta om kor och grisar.

Så en dag kom Olof strålande till oss och sade, att nu skulle Anna hem till modern och honom — modern äger gården, förstår du, och har rätt att behålla den, så länge hon vill — och bad, att hon skulle bli ledig från tjänsten till våren.

Ja, visst fick hon bli det, och vi väntade, att det nu skulle bli bröllop. Men sommaren gick och hösten kom och intet hördes af; det pratades mångt och mycket om Olof och Anna, och folk sade, att han »naturligt vis ville ha henne litet för sig själf i sommardagarna».

Vi voro både ledsna och onda, och Emil sade till Olof, att *det* hade han ej väntat af *honom*.

Digitized by Google

Då blef Olof förlägen och svarade, att han tyckt, det Anna till en början skulle ha litet ledigt, innan hon fick ta itu med allt. Ty när modern nu ändtligen gifvit med sig, så hade hon gjort det med besked och beslutat att alldeles abdikera och öfverlåta gården åt de unga. Och då, resonnerade Olof, fick Anna minsann ej några hvilodagar!

Ser du, det är »smekmånadsuppfattningen», som jag kommer tillbaka till!

Men vid julen blef det lysning och bröllop, och det var sannerligen inte för tidigt.

En dag i slutet af maj kommo Olof och Anna med sitt några månaders gamla barn åkande på besök; bredvid hästen sprang ett litet piggt föl och Anna såg strålande ut, där hon satt som välaktad »madam» i den nätta, lackerade trillan och med sitt barn i famnen.

Vagnen stannade vid trappan, hästen gnäggade och fölet sökte gladt sin näring ur dess spenar; barnet lallade på sitt eget obegripliga vis, och dess unga föräldrar sågo så käckt stolta och genomlyckliga ut, när de »visade upp» sin dotter för den forna matmodern.

Ah — en sådan vårdag, Berta, då skogen blommar, då tusen små purpurröda kottar sända ut denna starka berusande ånga, och luften är full af lärkors jubel, och djur och människor känna lefnadslusten pulsa i alla ådror! Hvilken vår vi ha här inne i skogarna!

Man kan drömma därom en vinterdag, sådan som denna, då det kan tyckas hopplöst omöjligt, att kölden och isarna skola kunna försvinna för den bleka solen.

Där ute i trädgården står en sälg med långa smidiga grenar; de bära redan nu i februari knopp vid knopp, små silfverglänsande sammetslena blomämnen, betäckta af genomskinlig is, den af solen smälta rimfrosten, som åter frusit till. Det behöfves endast en och annan solstark dag, och det grå fjunet växer ut till hvita små bollar, som en gång i vårdagarna slå ut i full blom och bli långa hängen.

Är icke detta löftesrikt?

Rundt omkring ligger is och snö, och det är vinter i luften. Men det är värme i djupet, och trots *hård mark* finnes där ett fördoldt lif, som har kraft att bryta igenom det frusna skalet.

Vårlif i landet, vårlif i folket, huru kan man icke längta därefter! Och dess bättre, det finnes där ju redan, ty:

»det dagas, det dagas i djupa dalar».

Cecilia Bååth-Holmberg.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Spansk nutidslitteratur.

Några anteckningar.

IV.

D. Armando Palacio Valdés.

Af nutida spanska romanförfattare åtnjuter D. Armando Palacio Valdés jämte D. Pérez Galdós den största popularitet från den läsande allmänhetens sida, under det att från den spanska kritikens åter den senare rönt vida större välvilja än den förre. Till ersättning har Sr. Palacio Valdés vunnit en mycket större spridning utom Spaniens gränser för sina arbeten, af hvilka många öfverflyttats till franska och engelska, och vill det synas som om Sr. Valdés i England och Amerika är den mest lästa af nutida spanska romanförfattare.

Armando Palacio Valdés är asturier, född 1853 i Entralgo, en liten by, där hans föräldrar brukade tillbringa den varma årstiden, under det att de den öfriga delen af året voro bosatta i Avilés, en stad med 9,500 invånare, belägen nära hafvet på vänstra stranden af en liten flod med samma namn. I denna stad, som äger en präktig kyrka, San Nicolás de Bari, byggd på 1300-talet, och flera monumentala byggnader samt är särskildt berömd för sina ståtliga trädgårdar, där blommor prunka och dofta året om, tillbragte Armando sin barndom, och sin ungdom i Oviedo, Asturias hufvudstad, tills han sändes till Madrid för att studera juridik. Hans sträfvans mål tycktes en tid hafva varit en universitets-professur i national-ekonomi, men rent litterära studier vid sidan af juridiken drogo honom allt mer bort från hans första mål, och redan innan han afslutat sin juridiska kurs, hade han i *Revista Europea* publicerat flera artiklar i filosofiska och religiösa ämnen.

Den uppmärksamhet dessa artiklar väckte föranledde författarens anställande i redaktionen och sedermera som redaktör af *Revista Europea,* som intog en framstående plats såsom litterärt och vetenskapligt organ.

Digitized by Google

Sr. Palacio Valdés började sålunda sin litterära bana såsom kritiker och fortsatte därmed till 1881, hvarefter han uteslutande ägnat sig åt prosadiktning.

Ifrån denna tid föreligga i bokform tre arbeten: *Los Oradores del Ateneo, Los Novelistas Españoles* och *Nuevo Viaje al Parnaso,* hvaruti förmodligen äro samlade de kritiska artiklar, som under årens lopp varit intagna i *Revista Europea,* och möjligen några andra därutöfver. Alla dessa artiklar omfatta litterär kritik, skisser och uppsatser om en del nu lefvande spanska skalder, prosaister och talare. Där finnas inga stränga domslut, intet öfvermodigt mästrande — därför saknar humoristen Valdés all fallenhet. Men ironien är däremot icke för honom främmande och ofta nog skymtar ett litet maliciöst leende fram under frasen. Silhuetter, skarpt tecknade, finnas många, någon gång närmande sig karrikatyren, men å andra sidan saknas ej heller prof på ett ytterligt vekt och känsligt sinne såsom t. ex. vid ristandet af en dödsruna.

Utom ofvannämnda kritiska arbeten återstår att nämna ännu ett: *La Literatura en 1881,* ett samarbete mellan Sr. Valdés och Don Leopoldo Alas (Clarín), hvarmed Sr. Valdés afslutat sin kritiska verksamhet efter att hafva förvärfvat sig en mycket framstående plats inom de spanska kritikernas led. Han går därefter att själf utsätta sig för kritik, och han är själf den förste att med skärpa kritisera, hvad han efter mognare omdöme finner svagt eller omotiveradt i sina egna arbeten.

Sr. Palacio Valdés' första roman utkom 1881 under titel *El Señorito Octavio* och är historien om en ung poets oskyldiga och platoniska kärlek till en skön, olycklig grefvinna. Författaren visar sig här såsom en skarp iakttagare af verkligheten och en fin naturmålare, som vill verka med enkla medel och undviker komplicerade intriger. Såsom debut-arbete förtjänar det allt beröm, och många drag af fin psykologisk analys förhöja dess värde.

Den andra romanen i ordningen, *Marta y María,* utkommen 1883, har emellertid en långt större betydelse. Den angifves af författaren i företalet såsom grundad på verkliga händelser, och dess innehåll är i korthet följande: Maria Elorza, en med rik fantasi utrustad, fin, vacker och intelligent flicka, börjar att odla sin själ med rena fantasiprodukter, riddarromaner. Småningom, af skäl, som författaren följdriktigt utvecklar, vänder hon hela sin andliga trängtan till *Corazón de Jesús,* öfverger romanen för mystiska skrifter, helgonhistorier, öfverger sin trolofvade, artillerilöjtnanten Ricardo de Peñalta, för den mystiske brudgummen, invecklas i en carlistintrig och slutar med att taga slöjan. Hennes yngre syster, Marta, utvecklar sig till en praktisk kvinna, skapad för hemmet, förälskar sig i Ricardo, och i sista kapitlet — som är ett konstverk för sig — blir hon hans maka.

Digitized by Google

Af detta stoff har Sr. Palacio Valdés förstått att göra en berättelse, som vittnar högt om författaren såsom fin observatör och eminent konstnär.

Såsom vanligt hos spanjorer är boken något bredt anlagd och skulle vunnit på att de första kapitlen åtminstone, ehuru fulla af fina drag, något förkortats. Det hela skulle därigenom hafva ernått större harmoni; nu koncentreras intresset öfvervägande starkt på senare delen.

Trots den objektiva ståndpunkt författaren intar i förhållande till de skildrade personerna, är det lätt att märka, att hans sympatier i öfvervägande grad äro för Marta, som är målad med konstnärens allra känsligaste färger och som framstår helgjuten och plastiskt modellerad. Denna bild framträder så klar för läsaren, oftast endast medelst en knappt märkbar rörelse, en åtbörd, ja till och med i Martas tystnad anar man hennes varma själ, såsom t. ex. i kapitlen om balen, om utflykten, om moderns död o. s. v., och i slutet af boken höjer hon sig, så att allt annat fördunklas.

Sr. Palacio Valdés har här icke afsett att skrifva en moralisk eller sociologisk afhandling mot asketismen eller mot uppjagad exaltation, som leder till klostret, men det lider intet tvifvel, att han, såsom han själf säger, har stött sin berättelse på verkligt timade händelser, där den uppjagade exaltationen ledt till det resultat, han i boken framlägger och hvilket icke synes honom sundt.

Svårigheten för en icke mystiker att skrifva om det lif och de tankar, som röra sig hos en ung kvinna, hvilken under prästerligt inflytande ryckes bort från romantiska griller, icke för att föras till en sund verklighet utan till höjden af religiös exaltation, är säkerligen icke ringa. Det kan ju hända, att Sr. Palacio Valdés icke i allt besegrat dessa svårigheter, men säkert är, att han med allvar arbetat därpå och att han löst uppgiften beundransvärdt väl. Detta har skett med en klar stil, med konstnärens blick, med klokhet, måtta, naturlighet, enkla medel. Boken är ett konstverk, fint och känsligt och, hvad senare delen beträffar, spännande intressant.

Det mottagande boken rönt af såväl kritik som publik synes hafva varit enstämmigt förmånligt, ehuru dess syfte blifvit olika bedömdt, i det en strängt ortodox kritiker satt den mycket högt, under det att en annan hållit före att den är en apologi för rationalism.

Marta och Maria har helt nyligen utkommit i svensk öfversättning på Lars Hökerbergs förlag.

Året därefter, 1884, var Sr. Palacio Valdés färdig med sin tredje roman, *El Idíleo de un Enfermo,* en kärlekshistoria, där karaktersteckningen kommer i andra rummet och största intresset ligger i den poesimättade målningen af träd och grönska, af moln och vatten, af dimman öfver floden, af ljus och skugga,

Digitized by Google

där själfva lifvet, idéerna, känslor, föreställningar, komiska drag hos folket ingå såsom en del af landskapet. Så väl den sjuke hjälten som hans Rosa, mjölnaren, prästen och öfriga figurer kunde hafva varit värda mera studium; nu äro de endast skisserade. Men författaren har därför icke behandlat människorna såsom en del af traktens fauna utan låtit dem komma till sin fulla rätt, och sådana scener som förberedelserna till mässan, romerían o. s. v. äro tecknade med mästarhand.

Den sjuke hjälten är en vivör, och romanen har betecknats såsom den mest naturalistiska, som till den tiden utkommit i Spanien. Denna stämpel har emellertid ej accepterats af författaren, som ej vill ha något med naturalismen att skaffa, för så vidt därmed menas den franska.

Romanen har äfven ett intresse därutinnan, att dess början är baserad på några episoder ur författarens eget lif. Sr. Palacio Valdés hade 1883 gift sig med en sextonårs flicka, och boken skrefs under smekmånaden. Denna smekmånad räckte under hela äktenskapet, men detta blef kort, ty efter ett och ett halft år dog den unga makan, lämnande honom en son, som »är min illusion och enda lycka», såsom Sr. Valdés själf säger.

Samma år, 1884, utkom äfven en liten samling miniatyrer, benämnda *Aguas fuertes* (Etsningar). De utgöras dels af noveller såsom *El pájaro,* ett mönster för enkel, omedelbar berättarkonst, en poetisk idyll, *Lloviendo* (Regnväder), först intagen i *La Epoca, Los puritanos,* berättelser om en lidelse i sin gryning, full af musik, dels kåserier, eleganta, färgrika studier af Madridlif, dels af teaterförhållanden: novellen *Los amores de Clotilde,* dels humoristiska teckningar såsom *La Biblioteca Nacional* om hvad en bokvän har att utstå vid besök i nationalbiblioteket, dels om det litterära proletariatet i *El último Bohemio,* där han säger: »Låtom oss för alltid komma ifrån den romantiska bohèmen, denna kräfta, som degraderar skriftställaren, försätter honom i slafveri under den intriganta politikern och giriga spekulanten . . . Ännu finnes samma förnedring som i Cervantes' tid, då författarna voro magnaternas slafvar.» Han yrkar på oberoende och anmärker, att om Madrid icke gör mera för litteraturen, skall Barcelona snart vara det intelligenta Spaniens centrum.

José, en *novela de costumbres marítimas,* utkom 1885. Uti en af Asturias härliga nejder, där hafvets vågor aldrig tröttna att sjunga sin sång för den idoga strandbon, lefver den unge fiskaren José och den vackra Elisa. De älska hvarandra, men Elisas giriga moder uppbjuder allt för att hindra en förening mellan de älskande. De ungas lycka betyder för henne intet mot att få fortfarande förfoga öfver dotterns fädernearf för sin handelsrörelse. José måste med sitt arbete äfven försörja sin syster och hennes barn, hvarunder

Digitized by Google

bekymmer hopa sig öfver honom, och därtill kommer, att hans nya båt en natt sliter sig och drifver till hafs, hvilket sedermera befinnes vara ett verk icke af stormen utan af människohand. Dådet var planlagdt af Elisas moder. I sin förtviflan öfver alla dessa motgångar och bekymmer söker José en tid glömska i glaset, men han bekämpar snart frestelsen, och då Elisa är honom trofast, nå de slutligen målet för sin lycka, ehuru det måste ske med lagens hjälp. Bistånd lämnas dem äfven af en gammal fattig ädling, Don Fernando. Teckningen af den godhjärtade D. Fernando är full af nobless, och fiskartyperna, som gruppera sig omkring de båda hufvudfigurerna, äro i hög grad originella. Den sträfsamma José och den intagande Elisa följes af läsarens odelade sympati, och de präktiga skildringarna af fiskarbefolkningens lif, af naturens fägring och hafvets stormar vittna om en skarp iakttagelse och en fantasi af utpräglad lyrisk art, som gifver boken ett bestående konstvärde.

Den moderna spanska romanförfattaren förlägger företrädesvis scenen för sina skildringar till sin egen hembygd, och så är också utom i tre fall förhållandet med Sr. Palacio Valdés. I de två följande romanerna, *Riverita* 1886 och *Maximina* 1887, af hvilka den senare är en fortsättning af den förra, har scenen förlagts till Madrid, och endast ett flyktigt besök göres i Asturia, men detta besök är en af de bäst skildrade episoderna i dubbelromanen.

Miguel Rivera — alias Riverita — växer upp under en styfmors kalla ögon, sättes i en collège, blir student, har några kärleksäfventyr, kastar sig in i journalismen, gifter sig, blir enkling och slutar sitt lif i betryck och svårmod. Sådant är korteligen Riveritas lif från vaggan till grafven.

Författaren får därvid tillfälle att visa det sociala lifvet i Madrid under olika faser: hemlifvet hos Riveritas farbror, den rike Bernardo Rivera, där kärlek och alla finare instinkter offras för högmod och konvenans; Riveritas skolår, där elementarundervisningens alla brister blottas; journalistlifvet och det ömkliga politiska komedispelet, där författarens humor får fritt spelrum och når sin kulminationspunkt i skildringen af ett cortes-sammanträde.

När hjälten tömt den bittra kalken i Madrid, längtar han bort därifrån och kommer till Asturia, där han gör bekantskap med en icke vacker, men god landtflicka, Maximina, med hvilken han gifter sig — och därmed slutar *Riverita* för att fortsättas af *Maximina*.

Hufvudpersonen blir nu asturiskan Maximina, Riveritas hustru, som, införd i Madrid-lifvet, bibehåller sin medfödda grace, sin enkla, okonstlade natur och rena dygd. Lyckan blir af kort varaktighet, Maximina tvinar bort i denna för henne främmande luft och dör. Riverita, renad genom beröringen med

Digitized by Google

detta skära väsen, som lärt honom, att dygden ensam är lycka och sanning, sluter sig inom sig själf och blir en modern borgerlig Hamlet.

www.libtool.com.cn

Sr. Palacio Valdés har här skildrat ett stycke lif af sitt eget, och han säger själf, att Maximina är en svag reflex af hans älskade hustru, som vid knappt aderton års ålder rycktes bort från honom af döden.

I sin nästa roman återvänder författaren till sitt älskade Asturia. Den bär titeln *El cuarto poder,* hvarmed menas tidningspressen, och scenen är förlagd till Sarrió, hvarmed möjligen förstås Santander eller kanske sannolikare Gijon.

Den rika sillhandlaren Rosendo, som sysselsätter sig mera med allmänna angelägenheter än med sin affär och sin familj, beslutar att grunda en tidning till sin egen ära och ortens. Inom kort är detta lyckliga Sarrió, där hittills alla fredligt sysslat med sina affärer och haft gemytliga aftonsamkväm, en härd för all slags fåfänga, gräl och partistrider. Chefen-redaktören och sillhandlaren Don Rosendo, som anser, att en rätt journalist icke får sakna kunskap i vapnens bruk, skaffar sig från Paris en fäktmästare, hvilken sätter den hedersmannen Rosendos giktbrutna ledamöter på hårda prof. Af genomgående komisk verkan är den syn, som de hedervärda Sarrióborna få bevittna, när den mäktige sillhandlaren-journalisten med fäktmästaren vid sin sida tågar genom gatorna med en uppsyn så grym, som om han ämnade sticka ihjäl folk. Anledningar saknas icke för vädjandet till vapnens bruk, men stridigheterna biläggas på laglig väg. Här har författaren rikt fält för fin ironi och godmodig humor, som visar honom som en rätt afkomling af Cervantes.

Under det att Don Rosendo sysslar med »högre samhällsfrågor», utspelas inom hans familj ett drama. Hans äldsta dotter Cecilia öfvergifves af sin trolofvade, Gonzalo, som i stället gifter sig med den yngre systern, Venturita. Hon bedrager sin man och förpassas till ett kloster, hvarefter Gonzalo begår självmord. Cecilia, som fortfarande hyser för honom en djup kärlek, vårdar honom till det sista och trycker den första och sista kyssen på hans kalla panna. Hon är en nobel, resignerad ande, under det att systern är typen för all fåfänga och ytlighet. Intresset koncentreras också öfvervägande på henne och på D. Rosendo, en komisk figur à la Pickwick.

Titeln synes icke lyckligt vald, ty tidningsföretaget är endast en episod, som, förträffligt ironiskt behandlad, framkallar månget leende, under det att Cecilias karakter hela tiden har läsarens varma sympati.

I *La Hermana San Sulpicio,* utgifven 1889, förflyttas läsaren till det soliga Andalucía. Romanen är i autobiografisk form, och berättaren är en gallego, som förtäljer sin kärlekshistoria, men en del detaljer så väl som den

Digitized by Google

atmosfär, i hvilken han rör sig, antyda, att materialet är till större eller mindre del hämtadt ur författarens egen erfarenhet.

www.libtool.com.cn

Berättelsen börjar i Marmolejo, en liten morisk stad, berömd för sina mineral-källor. Här möter Sanjurjo, autobiografen, två personer, om hvilka jämte honom hufvudintresset rör sig. Den ene, Daniel Suárez, är en tvärsäker, något vulgär natur med brist på hyfsning, den andra är hjältinnan, Syster San Sulpicio, en ung andalucisk skönhet, sprudlande af skämt och upptåg. Bekantskapen mellan Sanjurjo och Syster San Sulpicio är snart gjord och öfvergår inom kort hos honom till häftigt lågande kärlek, som af henne mötes med skämt och med fråga, om han ej vet, att det är synd att drifva flirtation med en nunna. Hon bär nämligen novis-dräkt och under namnet La Hermana San Sulpicio döljer hon sitt borgerliga namn Gloria. Utom yttre fägring är hon arftagerska till ett par millioner, hvilket icke minskar den fattige Sanjurjos häftiga låga.

När hon lämnar Marmolejo, följer Sanjurjo henne, som en äkta spanjor ägnar och anstår, till Sevilla, där han utvecklar en äkta spansk uppfinningskonst för att meddela sig med henne. Hon återvänder till klostret, hvarifrån Sanjurjo lyckas befria henne, och nu börja hyllningarna under hennes balkong, tills modern gör ett slut på den fattiga, unga mannens svärmerier genom att åter förpassa Gloria till klostret. Hon befrias ånyo därifrån af Sanjurjo men denna gång med lagens bistånd.

Sedan den ekonomiska sidan därefter blifvit ordnad, få de älskande nu hvarandra. Romanen slutar med ett besök, som de nygifta göra i klostret, där nunnorna uttrycka sina tvifvel om att Syster San Sulpicio verkligen är gift, men Gloria svarar med att slå sina armar om sin makes hals och ge honom en hjärtlig kyss midt framför ögonen på de häpna nunnorna, som under anskri störta bort i alla väderstreck.

Romanen är ett lyriskt konstverk. Teckningen af cigarrfabriken och *las cigarreras* är ett mästerstycke af karakteristik, och beskrifningen på Sevilla med dess majestätiska flod, tornprydda kullar, fält och orangelundar är färgmättad. Den tjusande poesien i det andaluciska lifvet hos folk i Sevillas himmel, nätter, sånger har en intensitet vidt skild från den gamla schablonmässiga romantiken, och Gloria är *la andaluza más andaluza de todas*.

Det allmänna bifall, som tycktes ha kommit denna roman till del, möter icke den nästa i ordningen, *La Espuma* (Skum), 1890, en satir öfver en konventionell, moralisk rutten plutokrati, som härskar oinskränkt, under det att den verkliga förtjänsten ringaktas, det ärliga arbetet vanvördas, hedern alldeles lämnas ur räkningen. En framstående representant för denna ruttenhet är

Digitized by Google

bankiren Salabert, låg till börd som till känslor, hvilken blifvit en rik man genom mer eller mindre nogräknade medel och upphöjd till hertig de Requena. Under sin fattigdom i Valencia knöt han en kärleksförbindelse med en lika vacker som sedeslös irländska, hvaraf frukten blef en dotter, Clementina, en valencisk-irländsk skönhetstyp. Salabert öfvergaf emellertid älskarinna och dotter, reste till Amerika, hvarifrån han återkom som förmögen man, och ingick ett rikt gifte. Hans hustru adopterade Clementina, som vid romanens början är trettio år och gift med en bankir, Osorio, och har en älskare, Pepe Castro, en fin-de-siècle-typ af renaste vatten. Deras förhållande är blottadt på all poesi och saknar all passion. Det räcker ej heller länge, Pepe får en efterträdare i en tjuguårig yngling, Raimundo, som drages till Clementina genom en viss likhet, som han tror sig finna mellan henne och sin älskade, aflidna moder. Clementina finner förhållandet pikant och hinner ganska snart fördärfva den något sentimentala och barnsliga, men i botten hederliga ynglingen, på hvilken hon snart ledsnar och som hon afskedar på ett hårdt, hänsynslöst sätt, lämnande honom åt andlig ruin och åt sina drömmerier, för att i stället skänka sin gunst åt en politiker, ett ministerämne, som hon kan draga nytta af. Hennes fostermor, en af de få hederliga personerna i romanen, har nämligen dött och insatt Clementina till universalarfvinge. Men förmögenheten förvaltas af hennes far, den »noble» hertigen, och han vägrar att utlämna den. Detta leder till en process, där den ena galenskapen och skandalen aflöser den andra, och hertigen, en gång hela Madrids afund och skräck, blir föremål för allmänt förakt, till och med löje för sina egna tjänare.

Intresset koncentreras icke så mycket på handlingen i sin helhet utan mera på detaljerna omkring hufvudpersonerna, och boken gör ett pinsamt intryck genom all den uselhet, som där målas, och genom frånvaron af alla ljusare toner. Tecken tyda på att den är en naturalistisk stridsskrift, en provinsialprotest mot Madrid-lif.

Af sin förre kritiska medarbetare D. Leopoldo Alas (Clarín) har Sr. Palacio Valdés fått ett berömmande erkännande för *La Espuma,* men den icke mindre framstående kritikern och romanförfattaren Luis Alfonso, nu död, stämplade på sin tid romanen såsom gudlös och S:a Pardo Bazán anser Sr. Palacio Valdés fullkomligt obekant med den societet han här skildrar. »I Madrid», säger hon, »existera ej samma exklusiva förhållanden som i St. Germain; bördsaristokratien lefver ej i Madrid afskild från penningens män, från intelligensens eller politikens aristokrati och kontakten har varit till fördel på alla sidor.»

I England åter, där Sr. Palacio Valdés är den populäraste spanska för

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

fattaren, har kritiken öfver *La Espuma* varit mycket gynnsam, och *The Pall Mall Gazette* anser den som fluten ur en stor fransk eller rysk författares penna — ja, det vill nästan synas som om i England och Amerika *La Espuma* skulle anses vara höjdpunkten af Sr. Palacio Valdés författarskap.

www.libtool.com.cn

Den sfär, där författaren rör sig med säkerhet och där han målar med känsliga färger, med kärlek till sitt ämne, är emellertid ingalunda den, som skildras i *La Espuma,* utan där milieun är en annan än rikedomens cynism eller societetslifvets konventionalism, där kantabriska hafvets saltmättade vindar blåsa eller Andalucías blå himmel hvälfver sig — höjdpunkten är *Marta y María, José* och *La Hermana San Sulpicio,* men icke *La Espuma.*

I *La Fé,* som utkom 1892, är författaren åter i Asturia. Gil Lastre är en ung, anspråkslös, troende präst med seminariekunskaper, som tror sig komma till Gud genom att följa Santa Teresas exempel, genom späkningar, genom att sluta sitt hjärta för allt utom den gudomliga kärleken. Han kommer till den lilla staden Peñacosa, där han sammanträffar med en ädling, Álvaro Montesino, som, af naturen vanlottad och bedragen i sitt äktenskap, blifvit pessimist och ateist. Gil söker sin plikt likmätigt att omvända honom, blir dock själf under samtalen med Álvaro och genom studium af Kant och Humboldt en tviflare, men återvinner slutligen sin tro. Detta upptager ungefär hälften af boken, den andra hälften är berättelsen om en ung, bigott, hysterisk kvinna, som förälskar sig i Gil och söker förföra honom. Under biktens insegel förtror hon honom, hennes biktfader, sin oemotståndliga kallelse för klostret mot sin faders vilja och förmår Gil att föra henne bort från hemmet till ett karmeliterkloster.

Det hela förefaller osannolikt och är motbjudande. Gil, som öfvergår från traditionell seminaristtro till skepticism, för att därefter komma till en ny tro, en poetisk tro, sin tro, är en intressant typ, om ej fullkomligt ny, så åtminstone ovanlig inom den spanska litteraturen.

Sr. Palacio Valdés är emellertid mindre lycklig, när han går på djupet med psykologiska eller religiösa problem, men så mycket mera glänser han äfven här i skildringen af lifvet i Peñacosa.

S:ra Pardo Bazán, hvars namn så många gånger nämnts i dessa anteckningar, har äfven sagt sitt ord om *La Fé.* »Likasom man ej kan vänta af en författare, som ej haft tillträde till aristokratiska salonger (hvarmed hon syftar såväl på de Pereda som på Palacio Valdés), en på verklighet grundad skildring däraf, kan man ej hos den, som ej besitter en vidsträckt filosofisk bildning, vänta finna en lösning af djupare religiöst-filosofiska konflikter.» Och

Digitized by Google

däruti må hon ha rätt — men månne icke strängt taget filosofien är en exotisk planta i Spanien?

www.libtool.com.cn

Det har sagts, att *La Fé* skulle vara inspirerad af Galdós' *Angel Gurrea*, likasom *La Espuma* af de Peredas *La Montalvéz*, och beröringspunkter saknas icke, men Sr. Palacio Valdés är likväl i dessa båda sina romaner som i sina öfriga sig själf.

Sträng kritik öfver *La Fé* har icke uteblifvit i Spanien, och S:ra Pardo Bazán har öfver denna som öfver *La Espuma* gjort ingående analyser, men hennes kritik är alltid human och objektiv, om den än här icke varit fördelaktig. Exempel på ensidig kritik, då det gällt Sr. Palacio Valdés, hafva ofta förekommit, ibland har den till och med slagit öfver till det löjliga, såsom då uti den framstående tidskriften *La España Moderna* en kritiker med anledning af *La Fé* yttrar: »Det är med tron som med oskulden, en gång förlorad, återvinnes den aldrig.»

Sedan Sr. Palacio Valdés 1881 publicerade sin första roman, har han årligen skänkt en intresserad läsekrets en roman i en eller två volymer, och den tolfte i ordningen är *El maestrante*, utkommen 1893. En *maestranza* är en adlig institution med ändamål att gifva fulländad utbildning i ridkonst och en *maestrante* är en medlem af en sådan institution. *El maestrante* har emellertid här ej denna betydelse utan torde rättare öfversättas med Malteserriddaren, att döma efter den uniform, som titelpersonen bär. Boken kunde lika gärna, eller bättre, haft en annan titel, ty innehafvaren däraf spelar ingen hufvudroll i dramat.

För några år sedan gick genom Madrid-pressen en hårresande berättelse om en stackars liten misshandlad flicka, som påträffades på en af hufvudstadens gator. En hertiginna befanns skyldig till denna grymhet, och hon straffades med fängelse.

Det har ansetts, att Sr. Palacio Valdés direkt inspirerats till sin roman *El maestrante* af denna tilldragelse. Om så är förhållandet, intager händelsen i alla fall icke något större rum i romanen utan är endast en episod i dess senare del.

Scenen är förlagd till den lilla staden Lancia — hvarmed sannolikt afses Oviedo — där den gamle, af lamhet i sin länstol fjättrade Don Pedro Quiñones de Léon, *el maestrante*, och hans ännu unga hustru Amalia föra stort hus. Det är hon och hennes älskare grefve de Onés, som innehafva hufvudpartierna. En betydlig plats är också inrymd åt señorita Fernanda Estrada Rosa, som älskar grefven och är af honom älskad tillbaka, men mot deras förening reser sig den lidelsefulla och grymma Amalia. Frukten af grefvens och

Digitized by Google

Amalias förbindelse är en liten flicka, Josefina, som gästerna, då de efter en fest hos paret Quiñones begifva sig hem, finna i portalen. Barnet bäres upp i palatset, och den barnlöse *el maestrante* är genast färdig att adoptera flickan, som sålunda kommer under sin verkliga moders vård.

www.libtool.com.cn

Amalia hindrar emellertid grefvens förening med Fernanda, som i stället ingår ett äktenskap utan kärlek, reser till utlandet och efter fem år återkommer till Lancia som änka. Kärleken mellan henne och grefven lågar åter upp, och de besluta att trots Amalia gifta sig och i all stillhet fira bröllop i Madrid. När Amalia får vetskap härom, utför hon den grymma handlingen att genom all slags tortyr plåga det stackars barnet, Josefina, för att därmed tvinga sin forne älskare att afstå från Fernanda. När grefve de Onés slutligen lyckas bortföra den stackars flickan, dör hon i hans armar.

Skildringen af Amalias grymhet är icke mindre vidunderlig därför, att den är grundad på verkligheten. Denna tortyr utan ett enda ögonblick af medlidande, utan en enda känsla af moderlighet, är till ytterlighet pinsam att läsa.

Romanen har mycket af naturalism, men är ett drama, där karaktererna väcka båda medlidande och harm, och författarens berättarkonst utmärkes af en enkel och flytande stil.

Sr. Valdés' senaste roman bär namnet *El origen del pensamiento* och har i år utkommit i Spanien efter att först hafva publicerats i en amerikansk revy.

Utom här ofvan uppräknade alster af Sr. Palacio Valdés' penna, har han äfven hunnit med en del novelletter såsom *Seducción*, *Ninerías* i La España Moderna, andra att förtiga.

En spansk författare gör gärna sin estetiska trosbekännelse och ofta då i företalet till någon roman. Så är det åttioåtta sidor långa företalet till *La Hermana San Sulpicio* en riktig kurs i estetik, där det skönas fundamenter, konstens ändamål och medel, olika formers värde, med ett ord alla frågor, som röra belles lettres, äro berörda i en klar och genomskinlig stil. Sr. Palacio Valdés afger här en öppen bekännelse om sin metod, framställer exakta skäl för hvad han gör och hvarför han gör så eller så, prononcerar sin ställlning såsom icke fransk naturalist utan såsom oberoende realist med sympatier för den engelska naturalismen, säger sig vara hvarken optimist eller pessimist, men kanske båda delarna och är en afgjord fiende till allt effektsökeri, hvaruti han ser orsaken till den moderna litteraturens förfall. »Hvad som öfverallt våra dagars flesta författare sträfva till, är att framkalla en stor, omedelbar effekt, att bli upphöjd till snille. Därför anse de nödvändigt att skrifva i alla bemärkelser extrema arbeten, ty det hvardagliga lämnar icke rum för hvarken

Digitized by Google

tankar eller finkänsla. Däraf jäktandet efter originalitet — öfverdrifven originalitet i ett arbete gör visserligen till en början lifligt intryck på publiken, men glömmes snart, emedan ofta originaliteten är en afvikelse från sanningen, som icke dröjer att åter eröfra väldet, emedan sanningen är det enda eviga och sköna. Antalet af dylika extrema arbeten är stort, och de hafva af publik och kritik en gång fått mycket höga loford men äro nu icke desto mindre fullkomligt glömda.»

www.libtool.com.cn

Han uppställer vidare jämförelser mellan olika skolor. »Det synes mig», säger han, »att realismen icke är öfverlägsen hvarken romantiken eller klassiciteten — de hafva alla varit lika fulltoniga uttryck för de härskande idéerna i respektive tider . . . Vi borde ej kopiera de klassiska skriftställarnas stil, men väl taga dem till mönster i den sköna och fulländade harmoni, som hos dem finnes mellan tanke och uttryck.»

Men våra idealer äro noblare än klassicitetens, och om vi därför hafva en dekadenslitteratur, så är det därför, att den icke är en tolk för mänskligheten stora idealer. »Barmhärtigheten», fortfar han, »är nu icke längre helgonens uteslutande egendom, den är hela världens; det kristna idealet, afklädt all dogmatism, tränger in hos alla andar i lifvets alla förhållanden, ända till politiska och internationella . . . Konstnären, då han i sitt verk ger uttryck för idéer och känslor hos vår tids människor, ger uttryck för något noblare, värdigare än i forna tider, ty han ger uttryck för den mest civiliserade människans idéer och känslor.»

Sr. Palacio Valdés skrifver till en engelsk vän, Mr. Edmund Gosse: »Sedan min hustrus död har mitt lif förflutit lugnt och vemodigt, uteslutande ägnadt åt arbetet och åt min son. Under vintern bor jag i Asturia, under sommaren i Madrid. Jag föredrager umgänge med världsmänniskor och praktiskt folk framför litteratörers, emedan de förra lära mig mera.» Han afskyr all kotterisak i konst eller kritik och har tydligen uttryckt sin vämjelse för den litterära bohèmen.

Det synes med få undantag, som om kotteriernas makt inom kritiken i Spanien icke vore så ringa, och särskildt förefaller det som om författare, hvilka icke bo och gå upp i lifvet i *la corte,* bedömas något ensidigt, åtminstone ej fullt opartiskt.

För en sådan ensidig kritik har Sr. Valdés' arbeten varit rätt mycket utsatta till följd af hans oförbehållsamt uttalade åsikter såväl som af hans kyliga och reserverade hållning i det litterära umgänget.

Då för några år sedan en plats i spanska akademien skulle besättas, fanns uppsjö på kandidater, som icke skrifvit en bok, under det att Sr. Palacio

Digitized by Google

Valdés, som skrifvit öfver dussinet och nästan har världsrykte, icke ens nämndes.

www.libtool.com.cn

Såsom nämndt har Sr. Palacio Valdés till ersättning den glädjen att se sina arbeten mycket spridda och mycket öfversatta till främmande språk. Helt oblandad kan väl dock icke den glädjen vara för författaren, ty utom att fransmännen gärna göra *adaptations* eller *révisions* i stället för *traductions* af hans arbeten, äro äfven åtminstone ett par af hans romaner öfversatta på ett sätt som visar, att ännu i våra dagar gäller hvad för snart hundra år sedan en författare — antagligen A. G. Silfverstolpe — i Adlersparres *Läsning i blandade ämnen* IV:e årg. N:o 36 nedskref: »Alla öfversättare (de få goda undantagna) kunna indelas i två slag: trälar och jakobiner. Med de senare förstår jag sådana, som långt ifrån att följa sina hufvudskrifters ordalydelse, oförsynt tillåta sig utsväfningar från själfva deras tankemening: laglöse, försåtlige rebeller, som mörda en fattig autor i detsamma de föra honom på svensk botten. De förre äro sådana, som så till sägandes kräla tätt utmed hvar bokstaf af sitt heliga original och med den fromma Scriblerus anse äfven rosten väsentlig hos en antiquitet.»

A. H.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Ur själslifvet.

Några psykiska kuriositeter och psykologiska tvistefrågor.

"Der Mensch begreift niemals, wie anthropomorphisch er ist."

GOETHE: *Sprüche in Prosa.*

I.

Detta motto börjar i viss bemärkelse förlora sin giltighet — eller, rättare sagdt, vinner en ny giltighet — i våra dagars vetenskap. Vi ha så länge vant oss att vara på vakt mot antropomorfismerna i vår naturuppfattning, att vi i nutiden börja vilja stryka bort dem äfven i uppfattningen af människan. Man har funnit andlighet, medvetenhet, ändamålsbestämdhet, frihet, substantialitet o. s. v. vara otillämpliga på naturtingen såsom sådana. Men då man i följd däraf vill stryka bort dem äfven ur sin uppfattning af sig själf och sitt inre lif, — ja, då är det, som om man glömt deras antropomorfa ursprung.

I själfva verket stödja sig de nämnda begreppen på omedelbara erfarenhetsfakta rörande vårt eget själslif. Och det är lika mycket ett oberättigadt, förhastadt analogislut från naturen till människan, när man vill mekanisera själslifvet, som det är ett sådant från människan till naturen, då man med SCHELLING och ATTERBOM vill »se anden i naturen» eller med SCHOPENHAUER och v. HARTMANN fattar naturkraften såsom »ein unbewusstes Wollen».

Det är sant, att det förra analogislutet leder mången till ett mera prosaiskt resultat, det senare oftare till ett mera poetiskt, svärmiskt. Men det är icke all prosa, som är vetenskap; och heller icke allt idealsvärmeri, som saknar vetenskaplig grund.

En uppfattning gör »poetiskt» intryck, då den lämnar uppslag till känslor och stämningar. Och kunde vi rätt tränga fram till tingens kärna, så skulle

Digitized by Google

nog äfven dess åskådande göra på oss ett gripande känslointryck. Ytterst är det därför endast inför ytligheten, som något ter sig torrt och prosaiskt.

Själfva tyngdlagen kan gifva upphof till natursvärmeri. Eller uppträder icke inför den tänkande naturens universella lagbundenhet med ett imponerande majestät, som kan väcka en hardt när religiös stämning?

Det är därför ej så sagdt, att ens världsåskådning blir »nyktrare», i samma mån som den blir mekanisk. Äfven materialismen har haft sina svärmandar och vederdöpare.

*

FICHTE fattade allt såsom *Jaget* och dess skapelser. Nu har det däremot blifvit modernt inom vetenskapen — så omodernt det än fortfarande må vara inom lifvet — att stryka bort allt *jag*, och detta äfven ur uppfattningen af människans eget själslif.

Liksom man upplöser naturen i atomer, vill man upplösa själen i enstaka förnimmelser, känslor och viljeyttringar. — Ja, men dessa äro ju blott yttringar af själsverksamheten, växlande och flyktiga sätt, hvarpå själens lif fungerar, så invända anhängare af ett äldre åskådningssätt. Hvad är den perdurerande enheten, substansen, under alla dessa växlingar?

Det finnes ingen sådan, svarar WUNDT och hans liktänkande. Det finnes intet *jag*, ingen substantiell *själ*. Själslifvet är blott ett *skeende*. HERAKLIT hade mera rätt, än han själf förstod, då han sade sitt Πάντα ῥεῖ. Hvad i vår inre erfarenhet är gifvet är den förbiflytande floden af psykiska händelser, verksamheter, utvecklingsmomenter; substansen, den enhetliga själen, är blott en »metaphysische Zugabe».

Men — genmäla vi återigen — är det då »metafysiken», som gifvit en hvar af oss den outplånliga föreställningen om hans *jag*, om denna varelse, som han vet vara den samma i dag som i går, i år som i fjol, trots alla förändringar?

Och hur skall man märka, att floden flyter framåt, om man icke har någon fast punkt att jämföra den med? Om intet hos oss vore perdurerande, hvar skulle vi då ens få föreställningen om förändringarna inom själslifvet?

Hålla vi oss till erfarenheten, så är hvarje förnimmelse gifven såsom *någons* förnimmelse och likaledes hvarje känsla, hvarje viljeyttring. En tanke, som blott flyter förbi, som sålunda ingen tänker, är icke gifven i vår erfarenhet; ja, vi kunna icke ens föreställa oss den.

Substansföreställningen är uppkommen på grund af vår egen inre själf-

Digitized by Google

erfarenhet. Rörande själslifvet har den därför sitt fulla berättigande. Däremot är den rörande de yttre naturtingen i viss mån ett »metafysiskt tillägg», ty vid dem kunna vi endast sluta oss till, aldrig erfara substansen.

www.libtool.com.cn

Därför tro vi icke, att de moderna psykologerna i längden skola kunna rubba den Cartesiska satsen *Cogito ergo sum* och dess konsekvens: *Mens est res cogitans* — ehuruväl uppfattningen af *res* därvid måste renas från alla oberättigade naturanalogier, men dit hör *icke* själfva jaget såsom substans, såsom inre enhet och bärare af sitt lif.

Blott såtillvida ha de moderna anti-Cartesianerna rätt, att denna »inre bärare» ej får fattas såsom något bakomliggande, såsom en perdurerande enhet, som är främmande för sin växlande mångfald. Utan enhet och mångfald skola fattas såsom genomträngande hvarandra, perduration och förändring såsom blott olika sidor af sak samma.

Men detta är en motsägelse, svarar man oss kanske. — *Om* det är en motsägelse, så är verkligheten motsägande; och kan icke ens teori lösa *sådana* motsägelser, så mycket sämre för den teorien.

Strutsungarna gömma hufvudet i sanden för att slippa se den annalkande faran; men tror man, att de därigenom rädda sig? Lika litet båtar det vetenskapen att blunda för de fakta, som äro svårförklarliga.

Jaget är såsom faktum själfklart, men vid den vetenskapliga förklaringen det stora undret. Men det är genom att ytterst göra det undret till allts centrum, som det hela först blir rätt naturligt.

*

Mot denna lära om själens eller jagets enhet anse sig emellertid de moderna psykologerna kunna draga i fält äfven med oförnekliga faktiska iakttagelser, särskildt inom det abnorma själslifvet.

Det är så långt ifrån, säga de, att en sådan enhet finnes hos oss, att tvärtom under vissa sjukliga förhållanden faktiskt samma person uppträder såsom ägande flera jag. Och med mycket intresse ha särskildt franska psykologer studerat sådana fall af *personlighetens fördubbling*.

Särskildt har ALFRED BINET utgifvit ett värdefullt arbete om »Les alterations de la personnalité» och inom vår egen öfversättningslitteratur äga vi en framställning af detta ämne i TH. RIBOT's intressanta monografi »Personlighetens sjukdomar» (Stockh. Geber 1892).

Det ryktbaraste bland alla de studerade fallen af denna sorts personlighets-fördubbling är den sedan mera än 30 år iakttagna sömmerskan Félida X. i Lyon. Hon genomlefver sitt lif i växlande, inbördes helt olika perioder. I

Digitized by Google

den ena af dessa är hon liflig, pratsam och lefnadsglad. Så har hon en sorts nervöst anfall, hvarunder hon alldeles växlar karakter. Hon blir dyster, retlig och sluten och har glömt allt, som tilldragit sig i det förra tillståndet. Hon är nu en helt annan person, blott med samma kropp. Så inträder åter en kris, och hon återfår sitt gamla jag, med dess lynne, dess erfarenhet och dess minnen. Så ny omkastning o. s. v. hela lifvet igenom, blott med någon öfvervikt för tillståndet n:o 1.

www.libtool.com.cn

Ett annat intressant fall är den mycket omtalade »sergeanten från Bazeilles», som under kriget 1871 blef sårad i hufvudet af en granatskärfva och sedan såret läkts föll i ett tillstånd af somnambulism. Han blef nästan alldeles okänslig för yttre intryck, talade och handlade såsom en avtomat, som sattes i rörelse af en inre fjäder. Denna driffjäder var ett begär, som med hans öfriga karakter stod i skarpaste kontrast — nämligen kleptomani. Han stoppade alla föremål, som han kom öfver, mekaniskt på sig och sökte på det sättet roffa till sig så mycket som möjligt. När han sedan vaknade ur detta tillstånd, återvände han till sitt förra jag, hade förlorat hvarje ansats till kleptomani och totalt glömt allt, hvad han upplefvat under det sjukliga tillståndet.

Dessa exempel skulle ur den för handen varande litteraturen lätt kunna mångdubblas. Man skulle kunna anföra fall, då personligheten ej blott fördubblats, utan mångdubblats. Hos en marinsoldat i Rochefort har man observerat ej mindre än sex växlande, successiva personligheter. Man plägar ock i detta sammanhang hänvisa till de hypnotiska experimenten, vid hvilka man kan inbilla den hypnotiserade, att han är en främmande person, till hvars namn han sedan lyssnar, hvars egenskaper han antager och hvars sätt han illusoriskt återgifver. Och denna förfalskning af jaget genom hypnotisk suggestion kan ej blott äga rum under hypnosen, utan äfven verka efteråt i vaket tillstånd på genom suggestionen bestämd tidpunkt.

En hypnotisör kan sålunda, om han får söfva oss, säga åt mig, att jag är du, och åt dig, att du är jag. Han låter detta verka såsom posthypnotisk suggestion hos oss båda, och tillsäger mig, att jag i morgon på det eller det klockslaget skall gå och gratulera dig på din födelsedag. Jag gör så, och när vi träffas, uppträder jag under det namn, som i verkligheten är ditt, och du under mitt; och äfven i öfrigt handla vi, såsom om vi bytt personligheter — till dess att den posthypnotiska suggestionen upphört att leda vår uppfattning, då en hvar af oss återvänder till sitt gamla jag.

Onekligen låter detta ganska besynnerligt. Men i hvad fall som helst bevisa dessa fakta intet mot jagets enhet, i den bemärkelse vi ofvan talat därom.

Digitized by Google

Om ock i samma kropp vare sig efter hvartannat eller rent af samtidigt verkligen funnes flera jag, flera personligheter, så förutsätter ju detta jagets tillvaro ock att hvarje jag är enhet i och för sitt själslif. Antalet sådana jag-enheter har för hufvudfrågan intet att betyda.

www.libtool.com.cn

Och vidare — de anförda fakta ha alls icke öfvertygat oss om någon mångfald af personligheter hos samma kroppsliga individ. Hvad de visa är endast, att vissa sjukliga tillstånd i hög grad kunna förändra karakter och lynne hos patienten, samt att stundom minnesbryggorna kunna vara afbrutna mellan olika själstillstånd. Men är det förra icke något välbekant alltifrån den tid, då man öfver hufvud lärt sig att vetenskapligt i någon mån förklara själssjukdomarna? Och innebär det sistnämnda *i princip* något mera märkvärdigt än, att vi alla förlorat samtliga våra minnen från våra första barnaår, men att dock ett eller annat af dem på gifven anledning plötsligt åter kan dyka upp för medvetandet?

Det lider intet tvifvel, att minnesverksamheten har sitt kroppsliga underlag i hjärnans olika centra och deras förbindelsebanor. Att en sådan abnorm förändring i hjärnverksamheten, som hypnosen medför eller andra sjukliga förlopp, hjärnskador o. d. kunna orsaka, i sin ordning kan rubba minnesverksamheten, synes oss helt naturligt; och likaledes att under antydda abnorma förhållanden vissa hjärnregioner liksom kunna afkopplas från den för tillfället pågående medvetna lifsverksamheten och sedan efter en kris åter sättas i verksamhet.

Däremot, att från sådana iakttagelser vara färdig att sluta till vare sig jagets verkliga fördubbling eller rent af till förnekandet af, att det hos människan finnes ett jag, som tänker hennes tankar, känner och vill — det synes oss vara en så förhastad slutsats, att den är vetenskapen ovärdig.

Det är sant, att vetenskapsmannen måste vara på vakt mot hvad BACON kallade hvardagsuppfattningens *idoler:* därför att det ser ut, som om solen rörde sig öfver himlahvalfvet, får man ej vara viss på, att så verkligen sker. Men han bör heller icke lämna den omedelbara uppfattningen *utan tvingande skäl:* om man ej kunde med full evidens bevisa jordens rörelse kring solen, så hade man icke anledning att fatta hvardagsmeningen såsom illusorisk.

Så ock med jag-medvetandet; och de, som förneka dess giltighet, brista än så länge i de Copernicanska argumenterna.

S—e.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Bokanmälningar och litterära notiser.

LIEBLEIN, J., *Le livre egyptien mâi red ren-â "Que mon nom fleurisse", publié et traduit.* Leipzig, Heinrichs, 1895.

Litet hvar har sig nog bekant, huru som egypterna varit ett mycket skriflystet folk och i denna egenskap odlat litteraturens fält, såsom kanske ingen annan bland forntidens nationer. Mindre kändt torde däremot vara, att så godt som hela den fornegyptiska litteraturen tillhör religionens och grafkultens område, att man sålunda endast i ringa mån uppdagat spår af en profanlitteratur — *så vidt fynd och gräfningar hittills gifvit vid handen.* Denna profanlitteratur har för öfrigt, äfven den, i många fall en religiös anstrykning eller innehåller religiösa motiv. Belysande för sistnämnda förhållande synes mig ett uttalande af en framstående fackman, som jag anhåller få åberopa. Han — det är den engelske egyptologen LE PAGE RENOUF — säger: »Om vi önska slippa ämnet religion vid studiet af egyptisk litteratur, måste vi begränsa oss till matematiska texter. Det finnes i British Museum en papyrus, behandlande olika slags matematiska problem, och jag tillstår, att jag vid dess genomgående förvånades öfver att finna den hafva ett så rent världsligt innehåll, som den i själfva verket äger.» Dock icke ens matematiken går fri från religionens inblandning, ty såsom den engelske författaren strax efter tillägger: »Först i själfva slutet af papyren möta vi omnämnande af böner för vackert väder och en god Nil».

Egypternas religiösa litteratur är sålunda utomordentligt rik. Gäller detta förnämligast från volymens synpunkt, så får likväl icke glömmas, att äfven själfva innehållet erbjuder en rätt stor omväxling, hvilket naturligen icke utesluter, att ofantligt många texter blott äro mer eller mindre fullständiga upprepningar af för forskaren redan bekanta. Så är exempelvis händelsen med de papyrer eller andra urkunder, som innehålla större eller mindre delar af den s. k. Dödsboken. Denna Dödsbok, som i viss mening kunde kallas *egypternas bibel,* har sålunda icke blott i oändlighet kopierats, men den har dels kommenterats, hvarvid kommentaren vid senare afskrifter inskjutits i den ursprungliga texten och sålunda gifvit denna en i viss mån förändrad prägel, dels har den excerperats. Vid excerperingen har man ur texten sammanfört sådana ställen och delar, som kunde anses mer verksamma i det ena eller andra afseendet, och då man tillika fullständigade dessa utdrag medelst tillägg och inskjutningar från andra religiösa texter eller af egen fatabur, så inses lätt, att härmed nya religionsurkunder och religiösa texter skapades och snart sagdt i oändlighet *kunde* skapas.

Det är en urkund af nu angifna slag, som möter oss i prof. Liebleins ofvan anförda skrift, en urkund, hvilken sålunda jämte en rad utplockningar ur Dödsbocken innehåller enstaka utdrag ur andra religiösa monument samt af den egyptiska författaren gjorda tillsatser, hvilket allt tillhopa sammanfogats

Digitized by Google

till ett litterärt verk, som att döma af de tillgängliga afskrifterna bör hafva åtnjutit stort anseende under en viss tid af den egyptiska odlingen, närmare angifvet: under de århundraden, som omedelbart föregingo eller följde på Kristi födelse. Prof. Lieblein synes hafva bort uppmärksamma denna lätt skönjbara egendomlighet hos den af honom utgifna texten. Sagda egendomlighet har för öfrigt sitt stora intresse så till vida, som man genom aktgifvande på densamma och dess konsekvenser säkrare kan tolka och förstå vissa uttryck eller moment i vår text. Det vore för visso icke svårt att i den norske utgifvarens tolkning påvisa ställen, som, därest den egyptiska textens släktskap med Dödsboken af honom blifvit insedd, han måst öfversätta på ett helt annat och riktigare sätt, än nu skett.

Den benämning, med hvilken prof. Lieblein uppkallat vår urkund, har valts med hänsyn till, att det i fråga varande uttrycket — »må mitt namn blomstra» — synnerligen regelbundet återkommer i de olika handskrifterna. Hvad nu själfva *formen* hos namnet vidkommer, så bör »que mon nom *fleurisse*» ändras till »que mon nom *florisse*», såsom en blick i den franska ordboken torde gifva vid handen. På svenska betyder uttrycket närmast »må mitt namn växa». Jag kan för öfrigt icke se, att den titel, prof. Lieblein föreslagit för den af honom utgifna urkunden, öfver hufvud taget är vare sig giltig eller behöflig. Ty urkunden har sedan länge inom vår vetenskap sitt gifna namn, ehuru detta besynnerligt nog har undgått den norske vetenskapsmannens uppmärksamhet. Den af den obeveklige liemannen alltför tidigt bärgade, särdeles utmärkte franske egyptologen **Devéria** har i sin värdefulla »katalog öfver Louvrens egyptiska handskrifter» flerstädes — bl. a. sid. 152 — omnämnt vår text under titeln: *Le Livre des Souffles second*, »Den andra boken om andningarna», hvarigenom den egyptiske författaren åsyftat att undvika en förblandning med den vanliga »boken om andningarna». Nämnda titel inleder stundom, såsom af Devérias katalog synes, vår urkund, ehuru en ogynnsam slump har fogat så, att densamma icke träffas i någon bland de 21 af prof. Lieblein utgifna mer eller mindre fullständiga afskrifterna.

Enär svenska öfversättningar af egyptiska religiösa texter äro en stor sällsynthet, skall jag med läsarens benägna tillåtelse på modersmålet söka återgifva en af de fullständigare bland de 21 afskrifterna. Det torde måhända böra framhållas, att min tolkning är oberoende af och delvis betydligt skiljaktig från den, prof. Lieblein förordat för samma stycke.

»Säger Osiris N. N., den rättfärdige: Jag är Ra *(morgonsolen)* vid hans uppgång. Jag är Atmu *(aftonsolen)* vid hans nedgång. Jag är Osiris *(gårdagens gud)*, härskare öfver västern, natt och dag. Sen till mig, I portvaktare för undervärlden, I vakter för västern, I dörravårdare för *Hunnu*-huset! Se till mig Anubis, son af Osiris, du grafvärldens omutlige väktare! Sen till mig, Hathor, västerns härskarinna, och Maat, du som har västern dig anförtrodd! Sen till mig, I gudar, som dväljens i *Aru*-fältets sal! . . . I alla gudar, som vakten Osiris! Jag är Eder fader, Harmachis (dagens sol), ur hvilken I framgått från början. Jag är Horus, son af Isis och Osiris, som innehar evighetstronen. Jag är den *äldre* Horus, söderns behärskare, som bereder trefnad åt Ras lemmar, hvilken satt Horus på sin faders tron. Jag är Hormerti herre öfver redskap, som förlänar duktighet åt alla gudar . . . Jag är Thoth, herre öfver den heliga litteraturen, som gifver helighet åt hvarje gud.

Sen till mig, I väktare för grafvärlden, må jag lämna åt deras värde nattens timmar! Må min själ flyga till himmelen i sällskap med de stora gudarnes själar; må jag undfå offersaker gemensamt med Atmu; må jag svalkas af friskt vatten i förstebonigen, på samma sätt som den gamle förste Osiris) i On; må jag träda in i On, natten då offersaker ligga på altaret, i sällskap med söderns och nordens samtliga gudar och gudinnor, varande en

www.hbook.com.cn

Digitized by Google

bland dem; må jag gå in till Osiris, västerns främste, i sällskap med de vördnadsvärda gudarne, natten för *hunnu*-båtfesten; må min själ dagligen träda fram; må jag gå in och ut, varande en bland dem. O Thoth, vänd Ditt anlete till mig, låt mig triumfera öfver mina fiender, liksom du lät Osiris triumfera öfver sina fiender i närvaro af gudakretsen i On, den där natten, då man stred för att fälla den lede fienden, och den där dagen, då man tillintetgjorde allhärskarens motståndare. Se till mig, låt mig triumfera öfver mina motståndare, liksom Du lät Osiris triumfera öfver sina motståndare i närvaro af den stora gudakretsen, som bebor Busiris, den där natten, då man reser Osirispelaren i Busiris. O Thoth, låt mig triumfera öfver mina motståndare, liksom du lät Osiris triumfera öfver sina motståndare inför den stora gudakrets, som bebor Letopolis, den där natten, då offersaker ligga på altarne i Letopolis. O Thoth, se till mig, låt mig triumfera öfver mina fiender, liksom du lät Osiris triumfera öfver sina fiender i närvaro af den stora gudakrets, som bebor Buto, den där natten, då Horus kom i besittning af gudarnas vagga, då Horus lägger händerna på sin fader Osiris ägodelar. O Thoth, se till mig, låt mig triumfera öfver mina fiender, liksom du lät Osiris triumfera öfver sina fiender, inför den stora gudakrets, som bebor *Rechit*, den där »hvilans» natt, då Isis under klagan vakade öfver sin broder Osiris. O Thoth, se till mig, låt mig triumfera öfver mina motståndare, liksom du lät Osiris triumfera öfver sina motståndare i närvaro af den stora gudakretsen i *Anretf*, sittande på sin tron, den där natten, då man gömmer den »storslagne» i Heracleopolis magna. O Thoth, se till mig, låt mig triumfera öfver mina motståndare, liksom du lät Osiris triumfera öfver sina motståndare i närvaro af den stora gudakretsen, som bebor Busiris, den där natten för den stora hackningsfesten i Thmuis. O Thoth, se till mig, låt mig triumfera öfver mina motståndare, liksom du lät Osiris triumfera öfver sina motståndare i närvaro af den stora gudakretsen, som bebor graflandet, den där natten, då Anubis hvilar med händerna på offersakerna bakom Osiris. O ljushärskare på den väldiga tronen, se till mig, gif mig min mun, att jag därmed må tala, led för mig mitt hjärta i mörkrets timme; gör min mun duglig att tala i närvaro af den store guden, herren öfver undervärlden, utan att jag må möta hinder i himmel eller på jord i närvaro af gudakretsen, som består af alla gudar och gudinnor. Jag är Horus, som släcker elden, då den yppar sig.

O Ptah, gudarnes fader, se till mig. öppna på mig munnen, skilj mina läppar, såsom du gjort åt Sokar-Osiris i guldhuset i Memfis. Jag är en son till gudinnan Sechemet, hviken sitter i västern på himmelen. Du låte mitt namn växa likt Osiris, västerns främste, (ty) jag upphöjer dig framför de gudomliga fäderna (?). Må du förläna mig mitt hjärta på hjärtanas plats och mitt bröst på bröstens plats! Må du förläna mig mitt hjärta, hvilande på dess plats, och mitt bröst, stadigt på dess underlag! Må du förläna mig min mun för att tala, mina ben för att vandra, mina armar för att fälla mina fiender. Må mig öppnas portarna i himmelen och på jorden, såsom du gjort för gudarna och gudinnorna. Gif, att Anubis må öppna mig undervärldens portaler! Må jag vara en bland Osiris följesmän och min biografi (?) nedskrifvas i Memfis. (Måtte jag få göra hvad som åstundar) min skugga i himmelen och på jorden. Må min själ sväfva öfver min kropp! Jag, just jag, är din herre och du aflägsnar dig aldrig från mig, på grund af den mäktige gud Tanens befallning. Du förlänar mig mitt eget hjärta. Jag är den där, hvars forna lif framställes (i ord) i Memfis, för att man må höra om honom i grafvärlden; och för visso bortröfvas icke mitt hjärta af de stridande gudarne i Heliopolis. Jag är den där, hvars förflutna gärningar gud Atmu nedskrifver under det heliga perseaträdet i Heliopolis i guden Thots egna skrifttecken, för att upplysa mina ögon, till att vandra natt och dag, för att jag

www.jiblpol.com.cn

Digitized by Google

oaflåtligt må skåda hans strålar. Mitt hjärta hvilar stadigt på sitt stöd. Må Atmu låta min kropp blifva fullfärdig på nytt, och må han öfverlämna den åt *Nehebka*. Må han förunna mig att landa i himlens horisont och hindra, att jag dör i grafvärlden. Han gifve kraft åt min själ och glans åt min kropp, han skänke ny stadga åt mina lemmar. Må Atmu föra mig på solens väg och må han tillåta mig antaga alla de gestalter, jag önskar. Han gifve mig min mun, att jag därmed må tala. Han gifve mig att få återkomma såsom solen hvar dag, så att, då jag mår väl, han mår väl och omvändt.

Mitt hår är Nun *(himlaoceanen)*, mitt anlete solguden Ra, mina ögon Hathor *(skönhetsgudinnan)*, mina öron Apuat, min näsa guden i Letopolis, mina läppar Anubis, mina tänder skorpiongudinnan Serk. Min kropp hvilar på sin plats, mina händer äro guden i Tmuis, min öfverkropp är Neith, Sais' härskarinna, min rygg är härskarne i (det egyptiska) Babylon, mitt underlif är gudinnan Sechemit, mina länder äro Horus' öga, mina lår himlagudinnan Nut, mina ben Ptah, mina fotsålor äro lefvande ureusormar, och ingen min lem saknar sin gud. Thoth beskyddar mina lemmar, mitt kött är fullt af lif. Jag går ut om dagen, frambragt af Sechemit, född af Nut. Jag fyller det heliga ögat, jag är ibis, som framgår ur Memfis. Jag har öppnat himmelen, jag har öppnat jorden. Jag har tagit i besittning mitt hjärta, jag har tagit i besittning mina lemmar, jag har tagit i besittning mitt bröst, jag har tagit i besittning mina armar, jag har tagit i besittning min mun, jag har tagit i besittning alla (mina) lemmar, jag har tagit i besittning offersaker af bröd, öl, oxar och gäss, jag har tagit besittning af vattnet från den brusande floden, jag har tagit i besittning mina ögon på jorden, jag har tagit i besittning mina ögon i grafvärlden. Jag får mitt uppehälle af bröd, jag uppfriskar mig med vatten ur Nilen. Jag »står» förmedelst bröd, jag »sitter» genom mjölk, jag får mitt lystmäte på vin. Jag gifver (?) och mottager fläktar bland de heliga jungfrurna. Jag är den store guden, som framträder ur grafvärlden. Solguden Ras strålar och Amons fläktar, de äro jag för evig tid — jag, Osirianen N. N.

O Ra! jag är din son. O Thoth! jag är din älskling. O Osiris! jag är din afbild. O Hermopolis herre! jag är din verklige arftagare. O Horus! O stora gudakrets! O lilla gudakrets! Gif att mitt namn må växa i Thebe, såsom växer Atmus, Ons herres, namn i On, såsom växer Schus namn i On, såsom växer Tafnuts namn i On, såsom växer Sebs namn på »främlingorten», såsom växer Nuts namn i »Accasians palats», såsom växer västerförsten Osiris' namn i Abydos, såsom växer Isis' namn i Nifur, såsom växer Horus' namn i staden Butos ena kvarter, såsom växer gudinnan Butos namn i staden Butos andra kvarter, såsom växer Nefthys' namn i On. Jag träder fram, min själ — Osirianen N. N:s själ — träder fram, omfläktad för evigt och beständigt.»

Föregående tämligen ordagranna öfversättning visar, huru som den döde identifierar sig med solguden i dess olika former af den närvarande dagens för- och eftermiddagssol samt morgondagens sol. Thoth, »de heliga ordens herre», är den aflidnes nitiske ledsagare och, då denne säges genom sagde gud triumfera öfver sina motståndare, sker detta väsentligen genom *ord*, d. v. s. formler och besvärjelser. Hela urkunden betraktas f. ö. som ett magiskt instrument, i hvilken egenskap den hade sin bestämda plats — under hufvudet eller mellan benen — på mumien. Och syftet med magien var i detta fall att bereda den döde möjligheten att i det kommande lifvet föra i viss mån samma lefnadsordning, som här på jorden kan betraktas såsom idealisk: egypterns föreställningar om den kommande existensen hvilade nämligen på antagandet, att människan under densamma i det stora hela var samma *fysiska* varelse som under jordevandringen, om också hennes verksamhetssfär blef vid-

Digitized by Google

sträcktare och hennes lycka genom deltagande i solgudens lif tedde sig renare och fullkomligare.

Namnet »den andra boken om andningarna» (fläktarna?), som jag här ofvan angifvit såsom det enda riktiga för prof. Liebleins publikation, får ett slags bekräftelse i och genom slutorden i det nyss öfversatta exemplaret. Där säges det nämligen, att den aflidne »träder fram *omfläktad* för evigt och beständigt». Det egyptiska ordet *sensen,* »omfläktad», betyder med någon lindrig förändring (?) i vokalisationen äfven »andningarna», »fläktarna».

Vi få icke på detta ställe ingå i en detaljerad granskning af prof. Liebleins nu omtalade skrift. Såsom en allmän, välgrundad anmärkning mot arbetet i dess helhet torde få framhållas dess svagheter från rent språklig synpunkt. Prof. Lieblein har i sin föregående författareverksamhet såsom egyptolog icke just varit lycklig vid behandlingen af språkliga frågor, och de nu föreliggande öfversättningsprofven jäfva ingalunda denna af oss gjorda erfarenhet. Mer än ett allbekant uttryck i vår urkund har af honom missuppfattats, ehuru dess verkliga betydelse redan framgår af en jämförelse med, hvad andra redaktioner på motsvarande ställen under synonymernas genomskinliga slöja framte.

De 21 afskrifter, med hvilka förf. gör oss bekant, synas knappt alla hafva bort finna plats i hans bok, medan däremot åtskilliga andra i museerna tillgängliga, af honom förbigångna, säkerligen förtjänt att ihågkommas. Så t. ex. de många, hvilka enligt Devérias redan anförda katalog förvaras i Louvren, från hvilken samling prof. L:s bok blott innehåller tvenne textvarianter.

Mot den franska, som användts i öfversättningarne — särskildt i bokens senare del — kan göras befogadt klander. Hvad säges om uttryck som: »donne-*tu* à moi» — »fait-*tu* à moi» — »dirige-*tu* pour moi» (sid. 34)! Man frestas inför dylika språkprof att tänka på historien om Stockholmaren, som ville tala franska och som, då han på ett butikfönster någonstädes i hufvudstaden fann skylten: »Ici on parle français», trädde inom dörren till sagda butik, i det han frågade: »qui est-ce qui parle ici français?» hvarpå från en ung man innanför disken följde det väl lakoniska: »*je.*»

Som materialsamling betraktad torde prof. Liebleins skrift få sägas tillskynda vetenskapen ett visst gagn, och *så till vida* tro vi oss kunna anbefalla densamma i intresserade personers åtanka.

Karl Piehl.

*

Axel Lundegård: *Tannhäuser.* En modern legend. Två delar. — Stockholm, Alb. Bonnier 1895.

Axel Lundegård har nu funnit sig själf och vunnit sin plats i vår litteratur — så tyckes det. Hans nya bok utgör därför alls ingen öfverraskning, men bör däremot hälsas såsom en väntad, välkommen gäst för dem, som i »Prometheus» och »Titania» lärt sig värdera ett skaldskap, som utmärker sig mera genom konstformens nobless och uppfattningens finkänslighet. än genom någon kraftgenialitet eller chockerande originalitet.

Lundegård har kallats en »kärlekens skald», och han är så äfven i sin nya roman, ehuru han här mera visar en af kärlekens skuggsidor, i det att han tecknar den personliga förnedring som ett dådlöst njutande kärlekslif innebär.

Det är väl ej rätt att förmena en skald de ämnen, som fångat hans intresse; men äfven vid läsningen af detta arbete, ha vi icke kunnat tillbakatränga den reflexionen, att författaren tyckes oss tillmäta könskärleken en större roll i människolifvet, än den i själfva verket har. Åtminstone har Thomas Halls historia icke på oss gjort ett fullt öfvertygande intryck. En

Digitized by Google

man, så härdad i lifvets skola som denne och så fylld af praktiska idéer, som han vill kämpa för, kan väl bli offer för en blind passion och för en kortare tid helt gå upp däri. Men är det verkligen troligt, att han *så* skulle genomlefva Tannhäusers saga, som här skildras? Skulle verkligen den erotiska passionen kunna tänkas så släcka all hans idealtro, förlama hela hans arbetshåg? Trots den i mycket träffande psykologiska analys, som författaren ägnar sin hjältes själshistoria, stå vi tveksamma inför svaret på dessa frågor Och särskildt förhållandet till den unga flicka, som i hans hjärta efterträder hustrun, synes oss något dimmigt. Skildringen af arbetarerörelsen förefaller oss ock något opersonlig och abstrakt. Det tyckes som om förf. därvid ej nog haft erfarenhet och avtopsi att stöda sig på.

Men med dessa reflexioner vilja vi på intet sätt förringa intresset hos denna moderna Tannhäuser-legend. Vi sätta den utan tvekan vid sidan af författarens tvenne närmast föregående arbeten, om heller icke öfver dem; och vi räkna den såsom en verkligt värdefull nyvinning för vår litteratur.

*

Juhani Aho: *Väkta.* — Helsingfors, Söderström & Co. 1895.
Teuvo Pakkala: *Tjärkarlar.* Folklifsbilder från Norra Österbotten. — Helsingfors, Söderström & Co. 1895.

Dessa tvänne från finskan öfversatta arbeten ha sitt största intresse genom den inblick, de lämna i finska karakterer och finskt lif.

I konstnärligt hänseende står Ahos skizzsamling betydligt högre än Pakkalas skildring. Men heller icke »Väkta» är något konstverk i högre stil. Arbetet verkar förnämligast genom den rättframma, ytterliga enkelhet, hvarmed däri tecknas några typer från den religiösa väckelserörelse, som i medlet af detta århundrade gick öfver så väl Finland som Sverige och som mest är känd under namnet »läseri». Författaren tecknar sina kulturbilder från de dagarna med en viss manligt reserverad, men djup sympati, som kanske dock har mera af vördnad än kärlek hos sig. Af särskildt intresse är att se, huru den nämnda religiösa rörelsen tager sig form i de tungsinta, djupa finska lynnena. Och i det hänseendet gör Ahos teckning ett öfvertygande sanningsintryck af verkliga »documents humains».

Pakkalas skildring af tjärkarlarnas lif, då de flotta sina tungt lastade båtar ned till Uleåborg och sedan staka dem uppför forsarna, under mödor och faror, är något långsläpig och har föga af litterär elegans. Men i stället tycker man sig efter att ha läst hans bok nästan hafva själf lefvat bland dessa människor, sett och hört dem, sådana de i verkligheten gå och stå. Visserligen kan man ej säga, att författaren låter oss blicka synnerligen djupt i deras själslif; men så skulle vi ju heller icke själfva kunna göra, om vi varit med på färden.

Totalomdömet äfven om Pakkalas arbete måste därför blifva, att det är en god bok, som ifrigt bör rekommenderas dem, som vilja lära känna finskt folklif och finska typer.

*

Mathilda Lönnberg: *Från skilda tider.* Berättelser. — Stockholm, H. Geber 1895.
Thore Blanche: *Figurer och Bilder* ur Stockholms-lifvet. — Stockholm, Alb. Bonnier 1895.
Chicot: *Kalle Pilgrens frestelser* och annat. — Stockholm, Fr. Skoglund 1895.

Af dessa trenne novell- eller skizzsamlingar är Mathilda Lönnbergs kulturskildringar från olika tider den märkligaste. Man måste skänka sitt erkännande åt den smidighet, hvarmed författarinnan förstår att sätta sig in än i

Digitized by Google

den gråa forntidens, än rococons, än fyrtiotalets och än våra dagars förhållanden. Att skildringen kanske ändå blir något romantiserad eller chargerad, ligger nästan i uppgiftens natur. Man läser emellertid med mycket nöje och intresse de väl berättade skildringarna i detta häfte.

www.libool.com.cn

Thore Blanches och Chicots skizzer stå lägre på den litterära rangskalan, äfven om de såsom förströelselektyr kunna vara ganska läsbara. En del af den förstnämndes småbilder äro ganska elegant tecknade, och den hvardagliga verklighet, som förf. skildrar, är merendels ganska fint observerad. Emellanåt tangera dock ämnena på ett sätt, som vi anse anstötligt, det sexuella området; särskildt synes oss i detta hänseende skizzen »Kaninholmen» osmaklig liksom ock föga sannolik. Chicots humoresker göra ofta ett — om vi skola nämna saken vid dess rätta namn — något simpelt intryck, trots en viss verve i stilen och raskhet i den satiriska uppfattningen. Det ohöljda sätt, hvarpå han tager sina modeller från den stad, där han vuxit upp, gör ej något godt intryck på den, som märker huru han konsekvent idealiserar de motiv, som äro tagna från hans egen personlighet, och karrikerar de drag, som han hämtar från andras.

I det hela sakna vi hos Chicot den egentliga poetiska begåfningen, trots de i det afseendet bättre ansatserna i samlingens sista stycke. Han är mera journalistisk stilist och prosaisk satiriker än skald, och en viss torrhet i fantasien utmärker därför alla hans berättelser. Men den, som ej är för mycket moraliskt och litterärt finkänslig skall säkerligen i båda hans och hr Blanches skizzer finna, såsom sagdt, en tilltalande förströelselektyr.

*

Carl Filipsson: *Kornblixt.* — Stockholm, G. Lindströms boktryckeri 1895.

Vi ha tvekat, huruvida vi med tystnad skulle förbigå detta alster eller säga offentligt vår mening därom. Men den oblyghet, hvarmed författaren genom att sända Svensk Tidskrift ett anmälningsexemplar antydt sin önskan om ett uttalande från vår sida, är ej tillräckligt bemött med blott tystnad.

Utan att närmare inlåta oss på något referat af hans opus, inskränka vi oss emellertid till att förklara, att det enligt vår uppfattning visar hos »författaren» lika stor brist på den enklaste moraliska takt som på egentlig litterär begåfning. Han har kallat sitt alster för »Kornblixt», och om man därmed menar något, som ser ut som en blixt, utan att ha dennas öfriga egenskaper, så är titeln å häftet symbolisk: det ser ut som ett litterärt alster, men saknar allt *raison d'être* hos ett sådant.

Äfven den, som blott af ryktet om ämnets »pikanta» beskaffenhet låter narra sig att erlägga det oskäligt tilltagna bokhandelspriset, blir narrad, ty äfven för den mest förskämda smak måste det smutsiga framställas med *någon* talang, för att blifva njutbart.

Hvarför ett alster som detta har befordrats till trycket, är svårt att förstå. Men däremot är det lätt att förstå, hvarför dess »författare» dolt sig bakom en pseudonym, och hvarför heller icke något förläggarenamn finnes utsatt. — »Hjälten» i berättelsen figurerar med en barontitel, och ryktet vill veta, att därmed en antydan är gifven om författarens samhällsställning. I så fall har hans alster ett visst socialt patologiskt intresse, men detta är ock allt. Redan förut visste vi ju, att börd och bildning ej alltid följas åt; men behöfde den satsen ett ytterligare bevis, så lämnas det af Carl Filipsson och hans »kornblixt».

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

General Gordon.

Charles G. Gordon, en lifsbild, tecknad af CECILIA BÅÅTH-HOLMBERG. Stockholm, Fahlcrantz & C:o 1894.

V.

Under Gordons vistelse i Palestina hade det uppror, som han länge väntat skulle blifva följden af den egyptiska regeringens förtryck i Sudan, gripit omkring sig med olycksbådande våldsamhet.

Rörelsen var delvis af religiös art. Bland Central-Afrikas milliontals mohammedaner härskade vid denna tid den föreställningen, att år 1883, d. v. s. år 1300 efter mohammedansk tideräkning, skulle uppstå en ny profet, en *mahdi* (»den af Gud vägledde»), som med svärdet skulle stifta ett rättfärdighetens rike. Denne mahdi skulle ha samma namn som Mohammed själf och hans föräldrar de samma som dennes föräldrar, Abdallah och Amina. De uppgifna tecknen slogo in på en fattig nubisk båtbyggare, Mohammed Achmed från Dóngola vid Nilen, född 1848 och utbildad i fakirskolor, sedan han som ung rymt hemifrån. Efter att själf hafva blifvit fakir och tillbragt en längre tid under kontemplation och späkningar i en klipphåla på en ö i Nilen bildade han en skola för dervischer och blef en rik man. »I tidens fullbordan» passade mahdin på att framträda, d. v. s. 1881, då regeringens uppmärksamhet togs i anspråk genom de inre oroligheterna i Egypten. Ett nationellt parti under ledning af Arabi pascha hade för en kort tid uppsvingat sig till väldet, men kufvats genom England, hvars inflytande i Egypten däreſter blef större än någonsin förut.

Mahdins program omfattade: mohammedanismens allmänna herravälde, en enda lag och egendomsgemenskap öfver hela jorden. »Mahdin var,» säger förf., »en man efter socialisternas sinne, kanske endast mera konsekvent.» — De afrikanska massorna, förtviflade öfver skatter, hvilka i vanvettig småaktighet kunde täfla med dem, som utpressades af feodalgodsens bönder under l'ancien régime, slöto sig till honom vida mer på grund af det lockande programmet än genom inflytandet af hans personlighet, som näppeligen hade andra egenskaper än dem, som utmärka en grym despot och en tilltagsen bedragare. En man, som för att vinna anseende såsom asket offentligen endast förtärde durra och vatten, medan

Digitized by Google

han hemligen t. o. m. drack vin, och som faktiskt hade 39 hustrur, ehuru han för att bevara skenet af att endast äga det i koranen tillåtna antalet 4, skilde sig vid de öfriga i tur och ordning och därpå tog dem till nåder igen, — en sådan man torde knappast förtjäna ens epitetet »ärlig fanatiker». Lika graverande är den gängse berättelsen om hur han brukade ha finstött peppar under naglarna för att få fram tårar vid lämpliga tillfällen, t. ex. vid afrättningar, för att framkalla den föreställningen, att han mot sin vilja och blott på Allahs bud nödgades straffa.

»Jag får erkänna, att den här pepparhistorien kommer mig att må illa», skrifver Gordon i sina dagböcker från Khartum; »det vore i sanning förödmjukande att duka under för en man med peppar under naglarna. — — — Enär utgjutandet af tårar i allmänhet betraktas såsom bevis på uppriktighet, rekommenderar jag mahdins recept till ministrarne, när de skola öfverskyla något vingleri. Naglarna måste vara långa för att riktigt kunna kvarhålla pepparn», tillägger han ironiskt.

Reuf pascha, Gordons efterträdare, som återupplifvat slafjakten, hemkallades från Khartum våren 1882, och dennes efterträdare sökte förgäfves återställa lugnet genom reformer, nedsättning af skatterna etc. Det var nu för sent. Och då engelsmännen efter kufvandet af Arabi paschas resning september 1883 skickade en trupp på 10,000 man emot mahdin, lockades hela denna här allt längre inåt öknarna, där den totalt försvann —, såsom det berättas, nedgjord i ett trångt pass. Detta hemska nederlag skaffade mahdin ett oerhördt inflytande, och t. o. m. Gladstone, som förut förklarat, att »England icke hade några intressen att bevaka i Sudan», började känna sig obehagligt berörd, då det förspordes, att profeten ämnade draga till Mekka och därifrån utlysa »det heliga kriget» mot allt europeiskt välde i orienten. En engelsk flotta sändes också att skydda de egyptiska intressena i Röda hafvet. Men för öfrigt fick khediven af Gladstone det rådet att småningom utrymma Sudan, en uppmaning, hvartill man dock sade bestämdt nej, då man icke ville öfverlämna därvarande egyptiska undersåtar — 21,000 man trupper jämte en hel civil befolkning — åt mahdin.

När så de 11,000 egyptiska undersåtarne i Khartum anhöllo om order till reträtt af fruktan att öfvermannas, då harmades äfven den engelska allmänheten öfver att det stora afrikanska området, för hvars skull England gjort sig så mycken möda, nu skulle snöpligt öfverlämnas åt en brunhyad fanatiker. Dåvarande redaktören af Pall Mall Gazette, den bekante W. T. Stead, gjorde sig till språkrör för allmänna opinionen, då han i sin inflytelserika tidning tog till orda för att Gordon skulle utskickas att »rädda hvad räddas kunde undan skeppsbrottet i Sudan».

Gordon var likväl icke fri vid denna tid. Konung Leopold af Belgien hade länge sökt erhålla hans hjälp vid organiserandet af den nybildade Kongostaten, och Gordon hade redan före utresan till Palestina lofvat — naturligtvis med engelska regeringens samtycke — träda i belgisk tjänst, så snart konungen hade användning för honom. Gordons

Digitized by Google

egen längtan stod nu i själfva verket till det land, för hvars välfärd han redan offrat så mycket, men han ville icke svika konungen af Belgien, som i en annan del af Afrika erbjöd honom samma slags verksamhet, som den han förut haft i Sudan. Då kom såsom en befrielse från all tvekan engelska regeringens order till Gordon att verkställa utrymmandet af detta sistnämnda land, enär den icke ville bära ansvaret för dess styrelse under framtiden. Han var strålande glad, då han lämnade England den 18 januari 1884, med en enda följeslagare, öfverste Stewart, som han aldrig förr träffat, men som önskat att få tjäna under honom.

Uppgiften att utrymma landet och återgifva Sudan dess forna oberoende var nu tämligen enkel och klar, men engelska regeringen hade på samma gång ställt Gordon till sin vasall, khedivens förfogande, och detta gjorde förhållandena genast invecklade. Khediven återinsatte nämligen Gordon vid dennes ankomst till Kairo och med engelska regeringens samtycke i hans forna värdighet såsom generalguvernör, hvilket icke bemyndigade honom att utrymma utan att reorganisera landet.

»Gordon kom sålunda till Khartum», säger förf., »å ena sidan i egenskap af Englands fredsbud, å andra sidan som generalguvernör för att hålla staden khediven till handa så länge, till dess man kunde öfverlämna Sudan åt sig själft.» Och vid allt detta försäkrade engelska regeringen, att Gordon kunde vara viss om så väl Englands som Egyptens kraftiga bistånd. »Att Gordon litade på detta löfte, blef hans undergång.»

Hade man i stället rätt och slätt bedt honom lita på sig själf, skulle han genast hafva koncentrerat all sin energi på Khartums utrymmande. Nu bortskickade han visserligen den civila befolkningen, men fattade det för öfrigt såsom sin uppgift att med trupperna försvara staden, tills den utlofvade hjälpen anlände. Hela olyckan var att han måste tjäna två herrar, af hvilka den ene höll på Sudans utrymmande, den andre på dess bibehållande, utan att någondera uttryckligen vågade skilja sina intressen från den andres. Gordon, alldeles i saknad af den manövreringsförmåga, som utmärkte de herrar »emirer af Afghanistan», med hvilka han hade att göra, lydde som vanligt endast direkta order och föll offer för sin tro på sin regerings ridderlighet.

VI.

Efter att förgäfves ha sökt förlikning med den hatfulle Zubair, hvars stämplingar han eljest hade skäl att frukta, afreste Gordon från Kairo den 26 januari.

Den 18 februari uppnådde han Khartum och lät samma afton anställa autodaféer på den förra egyptiska regeringens tortyrmedel: prygelredskap, skatteböcker och t. o. m. själfva fängelset, där 100-tals stackare hittills försmäktat för obetalda utskylder. Han ville göra hvad han kunde för att minska »folkets hat till de människor han kom för att rädda, hvilka, ehuru oskyldiga till de egyptiska ämbetsmännens våld, dock i egenskap

Digitized by Google

af egyptiska undersåtar löpte stor fara». Snart kunde han också skicka den hälsningen hem till England, att man i Khartum vore lika trygg som i Kensington Park.

www.libtool.com.cn

Det ligger ett vemodigt skimmer liksom af aftonsol öfver denna första akt af det stora sorgespelet i Khartum. Den kristne riddaren, som nyss genom vallfärd till det heliga landet beredt sig till sitt sista korståg, mönstrade nu sina trupper, stärkt till kropp och själ genom den föregående invigningen. Underrättelserna från Khartum denna tid visa oss »den gode paschan» på inspektionsvandringar i sjukhus, skolor, arsenaler och fästningsverk, alltid till hands med lindring åt alla klagande, med ett ljust leende åt alla barn. Han hade roligt åt att äfven dessa små svarta bytingar skreko af förtjusning öfver de efterskänkta skatterna, hvar han gick fram.

Ännu så länge var Gordon icke i saknad af europeiskt sällskap. Utom Stewart samt de franska och österrikiska konsulerna i Khartum vistades där för närvarande Times' korrespondent, den unge modige Frank Power, som, ehuru tillfälle fanns att begifva sig hem till England, af tillgifvenhet för Gordon föredrog att stanna i Khartum och bodde i residenset. Hans sista bref till Times äro genomträngda af det öfverväldigande intryck, som generalguvernörens karakter gjort på den unge tidningsmannen. Man tycker sig nästan kunna se Gordon, hur han arbetar på det våldsammaste hela dagen och går af och an i sitt rum hela nätterna och ändå alltid är lika glad och vänlig, »både frukost, lunch och middag»; hur han icke kan lämna palatset, utan att omgifvas af en massa infödingar, som söka kyssa hans fötter; hur han dagligen läser Tomas à Kempis och skänker den åt Power, då han finner, att denne icke känner till arbetet. Vemodigt ljuder slutmeningen: »det är endast hans stora barmhärtighet, som uppehåller honom». Det var nog så. Förhoppningarnas tid blef kort.

Gordons viktigaste angelägenhet var nu alltjämt att sända den egyptiska befolkningen öfver till Kairo. »Med underbar kontinuitet anlände oupphörligt massor af flyktingar, — ända till 2,500 personer, — försedda med alla nödvändiga papper, så att de kunde återvända hvar och en till sitt hemvist.» Detta fortgick regelbundet, så länge förbindelsen mellan Khartum och Egypten icke var afskuren. När detta skulle ske, var dock endast en tidsfråga, ty Gordon visste, att de kringboende scheikerna snart skulle nödgas ansluta sig till mahdin, om Khartum ej fick någon truppförstärkning och de sålunda kunde komma under en kraftig regerings skydd. Han visste också, att så fort han lämnade Khartum, skulle anarki inträda och stadens 60,000 invånare antvardas åt undergång. Först om en kraftig man efterträdde honom, kunde han draga sig tillbaka, och hvilken som helst vore härvid att föredraga framför mahdin.

Till efterträdare föreslog han då genom telegram till engelska regeringen Zubair pascha, som genom sin härstamning från abbasidernas ätt hade långt starkare inflytande öfver de infödda och därigenom var be-

Digitized by Google

tydligt farligare för mahdin än Gordon, som hade det felet att vara kristen och engelsman. Finge Gordon emellertid tills vidare endast 200 man engelska trupper, så förklarade han sig vilja öfverlämna åt Stewart att före Zubairs ankomst fullborda utrymmandet af Khartum, medan han själf begåfve sig till Ekvatorialprovinserna för att lägga dessa under konungen af Belgien, som beordrat honom härtill. Slafjakten skulle efter Belgiens anektering taga slut af sig själf i dessa trakter, och hvad hållandet af slafvar angår, så kunde detta, enligt Gordons mening, icke hindras, äfven om engelsmännen behölle Sudan. »På så sätt skulle Sudan utrymmas utan blodsutgjutelse. Men då måste Zubair genast ditsändas, innan folket allmänt slutit sig till mahdin. Först efter hans ankomst kunde utrymningen ske och Gordon aflägsna sig.»

Men nu först råkade det fromma nitet inom antislafverisällskapet alldeles i eld och lågor; man inlämnade en petition till regeringen med anhållan om att Gordons bön om Zubair till efterträdare alldeles måtte afslås; och Gladstones regering, som i fråga om Gordon tycks ha varit ett tämligen viljelöst redskap i allmänna opinionens händer, svarade nej på hans anhållan vare sig om Zubair eller om trupper. »Man undskylde sig med sin fredspolitik och tänkte icke på, att frågan om Zubairs eller mahdins öfvermakt betydde lif och död för mer än 20,000 garnisonerade trupper.»

När Gordons upprepade böner om hjälp på ett eller annat sätt antingen möttes med tvärt nej eller förblefvo obesvarade, afsände han slutligen i april ett telegram, som innebar fullständig brytning med engelska regeringen, hvilken han ansåg handla vanhederligt: »Kan jag undertrycka resningen utan hjälp, skall jag göra detta. Hvarom icke, skall jag draga mig nedåt ekvatorn och åt Er öfverlämna den outplånliga skammen att ha öfvergifvit garnisonerna; viss om att Ni eventuellt skola tvingas att med stora svårigheter söka krossa mahdin, om Ni vilja ha fred i Egypten».

VII.

Planen att aftåga till ekvatorn måste emellertid strax uppgifvas. Redan vid denna tid var Gordon instängd af mahdins trupper, hvilka från *Frankrike,* som ända ut i öknarna var Englands rival, erhöllo hjälp af både vapen och instruktionsofficerare. I början hade Gordon ingen aning om de franska stämplingarna. Han ansåg det tvärtom fördelaktigt, om fransmännen hade en röst med i Egypten. »Om Ni icke kan finna ridderlighet i ert eget hus, så gör Ni klokt i att låna sådan af edra grannar», säger han bittert. En fransman i dervischdräkt, som han fått veta hade kommit ut till mahdins läger, ansåg han vara Renan, som vid denna tid sades ha rest till Afrika. Men då Gordon sedermera erfor, att ofvannämnde fransman hjälpte araberna att rikta sina kanoner mot residenset i Khartum, afstod han från denna gissning.

På taket af palatset hade Gordon låtit inrätta ett utsiktstorn, från

Digitized by Google

hvilket han dag och natt med teleskop observerade fiendens rörelser långt ut i öknen, medan kulorna oupphörligt slogo ned omkring honom. Ofta var han synnerligen nedstämd till lynnet, ehuru han icke lät omgifningen märka det.

»Icke fruktan för döden; den är försvunnen, tack vare Gud; men jag fruktar nederlag och dess konsekvenser. Då en man visar sig lugn och oberörd, tror jag alls icke därpå. Jag är viss om att han endast måste visa sig så för världen. Däraf drager jag den slutsatsen, att ingen truppbefälhafvare bör lefva i nära förbindelse med sina underordnade, hvilka bevaka honom med loögon, ty intet smittar så som fruktan.» — —

Proviant fanns nu för ytterligare fem månader. Kassan fylldes med pappersmynt. Krut tillverkades, och sprängminor anlades rundt omkring staden. »I afvaktan på att de barfota araberna skulle storma, lät han beströ marken på ett visst afstånd från staden med glasskärfvor, taggiga kulor etc.». Mest litade Gordon dock på sina små flodångare, hvilka hvarje vecka rensade de närmaste stränderna från fiender. En af båtarne var t. o. m. försedd med en Krupps kanon.

»Det är en stor fördel på vattnet, att besättningen ej kan taga till flykten utan måste stanna kvar», säger Gordon bittert.

Vid denna tid hade mahdins folk afskurit telegraflinjen och därigenom alldeles stängt Khartum från den yttre världen. Då började en viss oro i England, och Gordons vän lord Wolseley, den samme, som slagit Arabi pascha och därigenom befäst engelsmännens herravälde i Egypten, yrkade i parlamentet allt kraftigare på en truppsändning till Afrika. Men Gladstone förklarade, att det när som helst stode Gordon fritt att nedlägga sitt uppdrag och återvända till England!

Lika fåfänga voro privatpersoners försök att ingripa. »En rik dam insamlade genom subskription icke mindre än 80,000 pund för utrustandet af en expediton. Regeringen afböjde så väl denna summa som en anhållan, att en skara frivilliga på egen bekostnad måtte få utrusta sig.» Men då staden Berber norr om Khartum blifvit eröfrad af mahdins folk och undergått alla en stormnings fasor — en signal till hvad som väntade Khartum, — förnyade lord Wolseley sin yrkan, denna gång med den påföljd, att regeringen beslöt afsända en expedition.

Denna lämnade London sista augusti 1884 med lord W. som anförare. Hans instruktion innehöll, att han skulle rädda Gordon, men afhålla sig från alla offensiva operationer och lämna garnisonerna i sticket.

VIII.

Från 10 september fanns ingen europé i Khartum mer än Gordon och österrikiske konsuln, att icke räkna några greker. Denna dag afreste nämligen Stewart, Power och franske konsuln med ångaren Abbas till Kairo för att rädda Gordons dyrbara dagbok, omfattande tiden 1 mars — 10 september 1884, samt öfriga viktiga papper och söka skaffa honom

Digitized by Google

underrättelser från den yttre världen, från hvilken han nu i 5 månader varit afstängd. Alla tre erkände öppet, att de ansågo det skamligt att lämna honom, och reste först sedan han öfverbevisat dem om att de kunde vara honom till större nytta, om de reste, än om de stannade. Han hade redan nu låtit föra två minor in i palatset för att kunna spränga detta i luften, om staden föll.

www.tibtoof.com.cn

Och nu var han åter ensam i det stora ödsliga palatset, ett rof för samma slags känslor, åt hvilka han gifvit luft i ett bref till systern, då Stewart och Power i februari varit ute på en längre recognosering: »Den stora smärta, som härleder sig från den ångest för Khartums invånare, hvari jag lefver, kommer emellanåt öfver mig. — Dock är jag icke ensam, ty jag känner stor tröst i min Frälsares närvaro.» — Hans dagbok vid denna tid innehåller inga dylika förtroliga meddelanden, men den har en liten kort notis, som bättre än långa beskrifningar skildrar hans ensamhet: »En liten råtta har tagit Stewarts plats vid bordet; hon kommer upp och äter af min tallrik utan att vara rädd.»

Ett fruktansvärdt slag för Gordon var underrättelsen, att Stewart och Power efter en veckas färd uppför Nilen blifvit försåtligt mördade och de dyrbara papperen sända till mahdin, som själf underrättade Gordon om olyckan i en skadeglad och salvelsefull skrifvelse med ofta förnyade uppmaningar att öfvergå till islam. Mahdin var redan van vid att européer räddade lifvet genom afsvärjelse af kristendomen, såsom t. ex. de romerskt-katolska missionärerna i staden Obeid nära Khartum, hvilka samtliga öfvergått till islam. Nunnorna hade dessutom för att lättare erhålla skydd gift sig med greker, — en förening mellan de grekiska och latinska kyrkorna, som Gordon sade. — »Och ändå kommo dessa människor hit med starkare tro än de, som stannade hemma», utbrister han.

Gordons dagbok hade nu blifvit hans enda vän. Sedan Stewart rest med den första, numera troligen förkomna dagboken, började Gordon en ny, hvilken i olika repriser skickades med ångbåt nedför Nilen. Den del däraf, som omfattar tiden mellan 10 sept.—14 december, har lyckligen anländt till England, och efter att, enligt Gordons önskan, ha skickats regeringen »till benäget påseende» har den redan 1885 blifvit utgifven af Gordons släkting sir Egmont Hake. Man kan tryggt påstå, att denna dagbok hör till det märkligaste, som på något språk blifvit utgifvet. Det vore knappast för tidigt, om vår öfversättningslitteratur, som vimlar af medelmåttiga romaner och resebeskrifningar, nu efter 10 års förlopp riktades med detta första rangens arbete, märkligt icke endast såsom strategiskt och historiskt dokument, utan äfven — och detta icke minst — i psykologiskt afseende.

Ett förunderligt intryck gör det att höra Gordon sålunda samtala med sig själf med pennan i hand, skärskådande sin ställning från religiös, politisk och strategisk synpunkt, och besvara alla tänkbara invändningar mot sitt handlingssätt. Där förekommer resonnemanger, sådana som:

Digitized by Google

»frågas — skulle jag göra rätt i att komma öfverens med Mahdin på det villkor, att han sände ned alla flyktingar, mot det, att jag åt honom i oskadadt skick öfverlämnade allt krigsmateriel i Khartum? Visserligen kunde jag, bokstafligen sedt, ha rätt att göra så, men *sedan?* Om en resning i Egypten blefve följden, hvad skulle väl min nation säga? Den skulle säga, att det är mitt fel. Men den skall icke komma att säga så, ty jag skall icke uppgifva platsen utan med mitt lif.»

I denna dagbok letar man förgäfves efter kristlig salvelse eller patetiska festtalsfraser om »ett älskadt fosterland». Gordons fosterlandskärlek hade lidit för mycket för att icke för länge sedan ha hunnit öfver den chauvinistiska retorikens banala ståndpunkt, — om den någonsin hade haft någon böjelse åt detta håll. Tvärtom; vid tanken på England gifver han ofta luft åt sin harm öfver att vara lämnad i sticket af sitt lands regering, som dock själf hade skickat ut honom med löfte om understöd. Men just i de halfkväfda vredesutbrotten framlyser allra tydligast den fosterlandsälskande engelsmannens sorg öfver att historien en gång skulle nödgas brännmärka engelska regeringens handlingsätt mot Sudan såsom vanhederligt.

När harmen blir honom för stark, har han ett karakteristiskt sätt att afbryta sin tankegång genom en liten humoristisk anekdot om något, som inträffat under dagens lopp. Sålunda finner man Khartums generalguvernör, som dagligen väntar stadens fall, plötsligt kunna omtala en historia om palatsets kalkontupp, som dödat en af sina hustrur: »anledningen okänd; sannolikt hemlig korrespondens med mahdin».

Psykologiskt märkligt är också, att Gordons friska humor icke ens under dödstankarnes fruktansvärda allvar någonsin lämnade honom. På de engelska diplomaterna i Kairo tager han en oskyldig hämnd för deras ömkliga försiktighet och halfmesyrer genom att rita af dem i en karrikatyr, som äfven meddelas i den svenska biografien. Med några enkla bläckstreck har han fått fram ett par komiska idiot-typer, halft menlösa, halft fulla af »sittliche Entrüstung» öfver Gordons djärfhet att kalla dem »humbugs». Och därpå tänker han sig vederbörandes förargelse i följande samtal:

»X. till Y.: 'Hvad skall ni väl säga, när ni får höra, att han ritade af Er och mig? Och detta till råga på allt i sin halfofficiella dagbok; och vi kunna absolut intet göra därvid, ty om man söker komma åt honom i hans egenskap af brittisk officer, så säger han, att han gjorde ritningen i egenskap af generalguvernör och vice versa.»

En af sina nybyggda små Nilångare döper han till »Zubair» och gläder sig tjufpojksaktigt åt att detta skulle reta anti-slafverisällskapet till ursinne. För att nu icke tala om det godmodiga leende, hvarmed han alltid betraktade de lata och tanklösa, i värsta fall rent af förrädiska och tjufaktiga barn, hvilka tjänstgjorde som hans tjänare och soldater! Han klagar öfver att, då han behöfde dem, voro de antingen sysselsatta med att sofva, äta, läsa böner eller vara sjuka, och att det naturligtvis

Digitized by Google

icke gick an att störa dem under någon af dessa viktiga sysselsättningar! Det var »une vie abrutissante», såsom Gordon säger, att alltid behöfva träta och käxa på infödingar utan begrepp om europeisk disciplin.

Först i början af november fick Gordon genom ett nummer af Standard, begagnadt till omslag kring ett brefpaket, reda på »Wolseleys affärd med Gordons räddningsexpedition». Nyheten gladde honom icke; han visste, att det var för sent, och notisens form plågade honom. — »Nej, icke för *min* räddning, utan för Sudans», skref han i dagboken, där han klistrade upp och kommenterade tidningsartikeln, den första underrättelse utifrån, som han erhållit sedan den 24 februari 1884. Han tillägger:

»Jag förklarar bestämdt och en gång för alla, att jag icke skall lämna Sudan, förr än hvar och en, som önskar göra detta, fått tillfälle att lämna landet och med mindre en regering upprättas, som befriar mig från mitt uppdrag. Om således någon order skulle befalla mig att begifva mig härifrån, *skulle jag icke lyda densamma utan stanna här och falla med staden* — —.»

Fiendens eld mot palatset ökades alltmer. Mahdin var själf på visst sätt belägrad genom att befolkningen började resa sig mot honom, hvilket naturligtvis sporrade honom till ytterligare ansträngningar. Gordon hade velat göra utfall men fick ej för sitt folk, som skulle ha stått alldeles redlöst, om han stupat, och vågade ej lämna dem åt sina opålitliga underbefälhafvare. Den 14 december slutade han den sista af de bevarade dagböckerna med orden:

»Om räddningsexpeditionen icke kommer inom tio dagar, måste staden falla. Och jag har gjort mitt bästa för att rädda mitt lands ära. Farväl!

C. G. Gordon.

Ni sänder mig icke några underrättelser, ehuru Ni har fullt upp af penningar.

C. G. G.»

Hans allra sista dagbok har antagligen blifvit förstörd, och hvad beträffar de följande händelserna, så vet man mera om räddningsexpeditionens färd än om Gordons sista dagar.

De engelska soldaterna arbetade sig endast med svårighet fram genom öknarna, oupphörligt ansatta af mahdins trupper och under en plågsam förnimmelse af att allt var förgäfves.

Då hela styrkan, trots alla ansträngningar, icke kunde beräknas anlanda till Khartum förr än i början af mars, sändes en liten afdelning under Sir Charles Wilson i förväg för att bebåda hufvudstyrkans ankomst och kvarlämna 3 officerare att hjälpa till med stadens försvar. Det var denna lilla truppafdelning, som den 27 januari 1885 med ångbåt anlände till Khartum, men endast för att kunna konstatera, att staden fallit i mahdins händer. Under en fruktansvärd kanonad måste expeditionen vända om. Allt var förbi.

Digitized by Google

IX.

www.libtool.com.cn

Hvad man vet om Khartums sista dagar har man endast från arabiska och grekiska berättelser, samlade af engelska officerare i dessa trakter.

Gordon gjorde allt för att i det längsta uppehålla modet på besättningen genom tal om den annalkande expeditionen. Men ett utfall tillbakaslogs med förlust, och hungersnöden var fruktansvärd: alla åsnor, hundar, kattor och råttor voro uppätna, en liten kvantitet gummi utdelades hvarje dag åt trupperna, och ett slags bröd bakades af söndermalda palmfibrer.

Under sådana förhållanden är den allmänna afmattningen tillräcklig att förklara den snabba framgången af fiendens anfall i daggryningen den 26 januari 1885. Men dessutom hvilar misstanke för förräderi på Gordons underbefälhafvare, Ferratsch pascha, en misstanke, som bekräftats genom en noggrann berättelse af en i Khartum under dess belägring bosatt grek.

Enligt de flesta berättelser blef Gordon skjuten på den fria platsen framför katolska kyrkan; enligt greken dödades han lömskt med svärdsstygn i samma ögonblick, han gaf sig fången. — Hans kropp halshöggs och jordades tillsammans med de andra offren för Khartums förstöring.

Den 5 februari kom sorgebudskapet till London. Sedan det indiska seapoysupproret har intet så upprört hela England som Gordons död, helst sorgens bitterhet denna gång var blandad med blygsel. — »Då frågan om ett Gordon-monument framkastades, föreslogs till inskrift: 'af tacksamhet från det folk, som förrådde honom'. Den uppretade stämningen minskades ej därigenom, att Gladstone samma dag, som underrättelsen kommit, besökte en af Londons farsteatrar. Och följden blef, att när premierministern efter ett glänsande tal i parlamentet öfver Englands stupade hjälte satte sitt namn främst på listan för 'Gordon memorial Commitee', en vredgad och allmän protest häremot syntes inom hela pressen, hvarjämte en stor mängd framstående personer vägrade underskrifva listan, så vida icke detta första namn blef utstruket.»

En högtidlig sorgegudstjänst i Westminster Abbey den 13 mars förenade alla partier i hyllning af hjältens minne.

Ännu torde lång tid komma att förflyta, innan historien sagt sitt sista ord i fråga om de politiska förhållanden, med hvilka Gordons lifsgärning varit förknippad. De hemliga trådarne till den engelsk-egyptiska politiken, om hvilken han själf knappast hade någon närmare kännedom, ligga ännu allt för väl gömda i de respektive utrikesministäriernas arkiv i London och Kairo. Men om ramen till Gordons bild sålunda under tidernas lopp kan komma att undergå åtskilliga förändringar, — hans egen

Digitized by Google

gestalt skola kommande forskningar icke kunna rubba från dess plats bland den protestantiska kyrkans ljusaste helgongestalter, icke mindre värd detta namn, därför att han bär engelsk generalsuniform i stället för munkkåpa.

Men borde icke Gordon hafva räddat sig från Khartum, medan han ännu kunde ha gjort det? Om man också lämnar klokheten därhän, — var det ens rätt af honom att sålunda bortkasta krafter, som kunnat verka organiserande och civiliserande i den uppspirande Kongostatens tjänst?

Gordon resonnerade ej så; han satte plikten mot sitt lands heder högre än alla andra jordiska hänsyn, och detta t. o. m. i strid mot sitt lands egen regering. Också fordrades det intet ringa offer för att kunna i någon mån utplåna den skamfläck, som den engelska national-äran ådragit sig genom den engelska politikens tillvägagående att först inblanda sig i Sudans angelägenheter för slafjaktens utrotande och därpå helt enkelt öfvergifva landet vid tiden för dess yttersta nöd.

Gordon var en »opraktisk» man, en »svärmare», och han visste därför ej bättre än att — förfaringssättet är omodernt och torde därför urskulda användandet af antikverade uttryck — inviga sig själf till försoningsoffer för sitt lands synder mot de svartes världsdel.

Och hvem vet om världen icke i längden har större båtnad af att finna en man in i döden trogen sin öfvertygelse, än den skulle hafva haft af att se Charles Gordon genom öfvergifvande af sin post förvärfva den lysande verkningskrets, konungen af Belgien lär ha tillämnat honom — konungadömet öfver Kongo.

Lydia Wahlström.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Religionsmötet i Chicago.

Läsaren torde hvarken ha vid den tidpunkten förbisett eller sedermera låtit falla i glömska en del tidningsrykten om ett tillärnadt "världsreligionsparlament" i sammanhang med Kolumbus-utställningen 1893, vid hvilken ju *alla* mänskliga angelägenheter, andliga ej mindre än materiella, skulle fram. Sannolikt är emellertid, att han förblifvit obekant — så ha åtminstone tidningarna synts vara — med dimensionerna af detta på en gång religiösa och lärda ekumeniska möte, som till sist, efter två och ett halft års trägna förberedelser, verkligen hölls i Chicago, nämligen fr. o. m. den 11 t. o. m. den 27 september nyssnämnda år, således i 17 hela dagar och — utan att ens för ett ögonblick gå sönder. Han vet då ej: att alla dessa många olika religioner eller sekter, som eljest våldsammare och onaturligare än hvarje annan makt i världen afslitit bandet mellan människor, fått för åtminstone *en* gång vara med om att i stället förstärka samma heliga band, således att — i likhet med andra sant mänskliga sträfvanden — främja utvecklingens, fredens, arbetets, odlingens, solidaritetens sak, och denna gång dess hellre, då icke en mäktig och vis själfhärskares påbud — såsom den buddhistiske kejsaren Asokas för mer än 2,000 år sedan och som storsultanen Akbars för omkring 300 år sedan — utan folkens eget medvetna behof gaf initiativet. Han vet då ej: hur det djärfva försöket utföll, och huru talrika samt i flera fall synnerligen framstående representanter sammankommo från sådana religiösa korporationer och bekännelser som: romersk-katolska och grekiska kyrkorna; ortodox, moderat och radikalt modern judendom; urpanteistisk brahmaism sida vid sida med Brahmo-somadjs unga universella teism; reformerad parsism; japanska örikets nationalkult (sjinto); japansk exoterisk, japansk skolastisk jämte friare japansk buddhism af åtskilliga slag; siamesisk buddhism; idealistiskt skolad buddhism från södra Ceylon, och ännu några utgreningar till af buddhaläran; kinesisk konfucianism; kristna protestantiska denominationer i mängd, tillika

Digitized by Google

med en del agressivt socialreformatoriska, filantropiska samt — en och annan rent utopisk.

www.libtool.com.cn

Men om förekomsten af allt detta å världsreligionskongressen finnas sedan länge att tillgå fullständiga dokumenter; mötesförhandlingarna hafva nämligen af Rev. JOHN HENRY BARROWS utgifvits på engelska med hela föredragen till det mesta ordagrant återgifna *, hvarförutom förträffliga porträtter af de tusentals deltagarne från världens olika länder jämte 117 fina helsidesillustrationer af tempelbyggnader, kulthandlingar o. d.; och en svensk öfversättning har utgifvits af lektor L. BERGSTRÖM, visserligen i sammandrag och urval, men äfven där med en stor del af de åskådliggörande goda bilderna reproducerade.

En följd af kortfattade reflexioner ur vanlig lekmannasynpunkt samt några få belysande anekdoter, vissa summariska uppgifter och här och där ett längre utdrag ur själfva föredragen är, hvad jag å följande sidor har att bjuda dem, som ej själfva ännu genomstuderat religionsparlamentsbokens dryga 1600 pagina.

I.

I bref för någon tid sedan från en i England bosatt svensk mötte mig detta reserverade utlåtande: "— — Om religionsparlamentet har jag hört mycket litet, men det kan nog hända, att tystnaden döljer en stark ström, ty broderlighets-aningen, som du talar om, är utan tvifvel mycket stark hos de flesta bildade och hos många obildade människor, till och med hos många teologer, och broderlighetsplikten är ofta framhållen af allvarliga lärare. Men, frågar jag mig ofta, skall icke den teologiska broderligheten leda därtill, att de genom teologierna skarpslipade kanterna försvinna från de facetter, från hvilka gudomens ljus utströmmar åt tusentals håll? Är det icke bättre, att hvar och en teologi slipar allt mer på hvar sin facett och lämnar broderligheten att utvecklas på andra områden?"

Bättre!? Nåja, onekligt gifver denna trygga replik en vän af den andliga frihandeln åtskilligt att tänka på.

Det "bättre" borde ju helst väljas. Och att tidsströmningen synbarligen nu *är* kosmopolitisk, det utgör ju intet säkert bevis mot vår gamla

* Och åtskilliga sakrika föredrag, som befunnits för långa för uppläsning in extenso vid mötessammanträdena, äro i Chicago-upplagan oafkortadt intagna.

Digitized by Google

kända afsöndrings- och intensifierings-régimes företräden. Världen kan just nu ha mer orätt än vanligt. Låt oss därför fästa vederbörligt afseende äfven vid sakens andra sida. Hade ej olika facer af religiös åskådning århundraden igenom ägt tillfälle — äfven med hjälp af historiskt gynnsamma fördomar — att verkligen arbeta fram hvar *sin* egendomlighet och göra däraf det mesta möjliga, så vore i denna stund vårt släktes arsenal af de högsta begrepp och ädlaste impulser mycket fattigare än den är. Hade ej det eller det folket hunnit långt nog i nationellt religiös utveckling, innan nya, vidgande och upplyftande rikedomar ur ett annat, mäktigare folks andliga förvärf tillkommit, så skulle dessa utländska, starka ympar ha sprängt och omintetgjort det hemvuxna, ursprungliga, i stället att befrukta och fullkomna det. (Historien — både antikens och medeltidens — har bevarat åtminstone *namnen*, ehuru föga mer, på en mängd sådana halfutvecklade nationer och folkgrupper, hvilka drabbats af detta andliga öfvervåld samtidigt med krigets fysiska.)

Men här är ju knappt ens behöfligt att gå tillbaka så långt som ända till råa eröfringstider. Man kan gärna fritt medgifva, att äfven i de fredligaste förhandlingar — och mellan ganska högt utbildade kontrahenter — någon fara för ytlighet och förbiseenden *alltid* hotar vid själfva slutuppgörelserna. Ty somligt är så lätt tillvarataget, annat så lätt förkommet, där många samverka som skattmästare eller förrådsförvaltare. Det insedt allmänneliga, det erkändt gemensamma — ja, det kan ju näppeligen skattas för högt. Men det utgör därför icke *allt* det evärdligt dyrbara i vårt släktes långsamt vunna erfarenhetsförråd. Det gruppvis och det individuellt verkligen en gång funna är likaledes värdt att skattas outsägligt högt. Men af detta pläga värdefulla delar gärna gå förlorade vid de stora öfverenskommelserna och sammanslutningarna.

Må vara, att man under denna lifaktigare beröring med olika tänkande äfven lyckligtvis mister en hel mängd inbilladt och orimligt, som allenast i ett stängdt, afsöndradt läge kunnat hittills gälla för funnet eller verkligen förefintligt, men som ute i sammanlefnad med flersidigt utvecklade representanter af vårt eget släkte obestridligen af oss inses hafva varit blott företeelser af något slags andlig hallucination, det menlösa självbedrägeriets alster. Om dessa (välsignelsebringande) förluster är emellertid här ej fråga. Nej, det jag erinrar om, är, att man äfven kan gå förlustig reala besittningar, redan vunnen intellektuell och andlig egendom — något hvarom upptäckternas och hvarom uppfinningarnas historia lämna talrika vittnesbörd från, snart sagdt, hvilket erfarenhetsområde som helst.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

I kulturlager under oss finnas fossila spår efter samma steg, som dem vi här uppe i dagen just nu hålla på att uttaga. Och detta slags förluster ske tidtals så fullständigt, att mänskligheten skall finna sig framdeles nödgad att — mödosammare kanske och under större lidanden än i unga dagar — söka samma sanning om igen.

www.libtool.com.cn

Men, äfven utan förbiseende af de många rättmätiga konservativa betänkligheter, dem slika rön väl må vara ägnade att hållas vid lif, skall en nykter kritiker snart upptäcka, hur nästan försvinnande *få* anledningarna till ifrågavarande bekymmer voro just vid religionsförhandlingarna under Kolumbus-utställningen. Han skall efter någon tids granskning finna, att så väl det tvååriga planläggnings- eller inledningsarbetet som dettas ändtliga förverkligande, de sjutton långa dagarnas sammanträden, organiserats och skötts — man kan gärna säga mönstergillt.

Ledaren i kommittéen (the chairman) var en af staden Chicagos predikanter, presbyterianske prästmannen John Henry Barrows. Öfriga ledamöter, förutom kommittéens vältalige och utsökt taktfulle president, juristen Charles Caroll Bonney, voro: en romersk-katolsk ärkebiskop, en biskop af protestantiska episkopalkyrkan, en kväkare, en rabbin, en swedenborgisk församlingslärare och tio andra prästmän, en från hvardera af nedanstående kyrkor: de tyska metodisternas, de nordvästra metodisternas, den svensk-lutherska, den norsk-lutherska, den reformerade episkopala, den unitariska, centralkyrkan, congregationalkyrkan, baptistkyrkan och universalistkyrkan.

En kvinnlig kommitté arbetade dessutom i samma anda och med lika varsamt nit som den manliga.

Redan genom formuleringen af den kring världen utsända kallelsen till parlamentet var det mesta af farorna skäligen förebyggdt. Men de förebyggdes än mer i rätta och sista ögonblicket under själfva sammankomsterna, för hvarje gång med beundransvärd takt och åt *båda* hållen, det universalistiska ej mindre än det partikularistiska.

I programmet funnos framför annat betonade inbjudningens två stora förutsättningar: tillvaron af

a) en mer eller mindre klart anad, en dels skymd, dels genomskinande monoteistisk bakgrund för alla våra mytologiska, symboliska, sakramentala och i annat hänseende bildliga religionsuttryck; samt i oskiljaktig förening därmed,

b) en hos alla religiösa människor mer eller mindre medveten ömsesidig längtan efter broderlighetens universella erkännande och utöfning.

Digitized by Google

Ett sådant allmänt uppslag gjorde i förväg hvarje mötesombud betänkt på och hågad för att särskildt i *sitt* folks eller *sin* församlings bekännelse söka sig fram till samt nöjaktigt sedan för alla de öfriga uppvisa åtminstone *något* vittnesbörd om dessa tvenne högsta religiösa aningars förefintlighet äfven där. Hvarförutom ju hållningen af hela proklamationen manligen angaf, att hvarje till mötet sänd representant af en religiös tro skulle äga att bekänna, tolka och loforda just denna tro så hängifvet han någonsin kunde, men att kritik af andras religion finge äga rum endast i allmänmänskligt och sakligt intresse, således som jämförande religionsvetenskap, ej som teologisk polemik. Man hade, kort sagdt, — med tydlig afvikelse från annars häfdvunnet skick å ekumeniska möten — sökt medgifva det positiva ett så vidt och det negativa ett så trångt spelrum som möjligt.

Allmännelig inbjudningsskrift med bilagor af enskilda bref var i enkla ordalag affattad och i god tid kringsänd * öfver hela den odlade världen med omedelbar anmodan till såsom rätta vederbörande ansedda personer inom hvarje genom urkunder kändt religionssamfund: att helst komma själfva, men för alla händelser utse lämpliga mötesombud äfven som de bästa erhållbara täflingsföredrag öfver ett eller flera af genom inbjudningskommittéen föreslagna ämnen och frågor.

Och — "ja" ljöd svaret från nära nog alla håll. Till omkring tretusen hade slutligen antalet stigit af efter hand vunna hjälpare och rådgifvare inom jordens olika länder.

Tre "nej" — från sultanen i Konstantinopel, från föreståndaren för den s. k. heliga synoden i Ryssland och från ärkebiskopen af Canterbury — stucko dess mer af. Turkiske sultanen samt herr Pobedonostsev lära ej ansett sig pliktiga att gifva några skäl. Islâm var, begripligt nog, försatt i en ytterst ogynnsam ställning. En enskild muselmans långtifrån tillfredsställande tal vid själfva kongressen räddades emellertid och fullständigades — så godt ske kunde — genom insiktsfulla västerländska lärdes föredrag om mohammedanismens betydelse. En finbildad ung rysk furstes älskvärda vältalighet under flera af mötesdagarne stämde åhörarne gynnsamt för det annars orepresenterade Ryssland.

Biskopen af Canterbury åter tillkännagaf skriftligen skäl för sitt afslag. De voro summa tre:

* Hvarjämte enkom befullmäktigade reseombud likasom ock å många af de särskilda platserna bosatta vänner och välönskare tillmötesgingo med fullständigande upplysningar.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

att kristendomen **är** religionen — och ingalunda kan uppträda under något slags sken af jämnlikhet samman med andra;

att i inbjudningsskrifvelsen romerska kyrkan kallats den "katolska", ett namn, hvarpå engelska (episkopal-)kyrkan ägde rättmätiga anspråk; samt

att de väsentligen afgörande vittnesbörden om kristendomens sanning äro för heliga att företes å en allmänneligt diskuterande konferens.

Dessa prohibitiva skäl tyckas ha låtit hest och främmande i öronen på det stora, mångsidigt religiösa parlamentet. Och man kan utan fara för missuppfattning tillägga, att sagda totalintryck gäller ej blott religiösa medarbetare af sådan riktning, för hvilken de många spridda och olika sanningskornen i hittills sinsemellan afstängda religionsträfvanden äro de framför annat upptäckts- och efterforskansvärda, således de sökandes, de jämförandes, de teoretiskt studerandes och samordnandes riktning. Nej, många — visserligen nya, men glädjande tecken från helt annat område visa, att det sagda lika afgjordt gäller religiösa medarbetare af denna andra, enkom s. k. "praktiska" riktning, för hvilken utom all fråga den egna religionen är den lifs- och sanningsrikaste, men som just *därföre* ifrigt yrkar på ohämmad samfärdsel med de öfriga, i glad tillförsikt till den starkare religionens själfnödvändiga eröfringsmakt; således de missionerandes riktning. Bägge riktningarna gåfvo, hvar från sitt håll, åt världsreligionskonferensen i Chicago en — med blott få och tillfälliga undantag — vidhjärtad, en djupt och allvarligt förhoppningsfull stämning. Och i båda hänseendena täflade med hvarandra lika omisskännligt orientaler och västerländingar.

Hvad den vetenskapligt samordnande riktningen vidkommer, så häpnade man i början öfver att finna den samma märkbart rikare representerad af österländingar än af ombud för Europas och Amerikas samhällen. En amerikansk präst hade alla anledningar i sitt tal om den uppenbarelse, Gud gifvit i och med själfva de förnuftiga varelsernas natur, "där vi träffa på mycket, som hör samman med Guds egen moraliska karakter", att helt ärligt tillägga: "Och vi finna, att dessa vänner, som kommit till oss från Kina, Indien och de oceaniska öarne, hafva studerat just denna uppenbarelse af Gud, i vår natur. Och jag är böjd att tro, att med sin energiska håg de hunnit djupare i detta studium än vi; emedan vi tagit den uppenbarelse i ord *vi* fått, och merendels låtit den vara för oss nog. De hafva icke den; och därföre hafva de mera grundligt genomforskat den andra sidan af gudomlig uppenbarelse."

Digitized by Google

Asiens visdomsskatter, förr blott aflägsna och obestämda, som hörde de till forntidens värld, kommo oss här till mötes fullt verkliga. Det är en skillnad mellan att studera västerländska lärdes systematiserade omdömen om lärorna och att höra själfva bekännarne tala. Dessa lugna orientalers bredt grundlagda men merendels så enkla, så koncisa, så storslaget formsköna anföranden följdes ock af den enormt stora åhöraremängden med spändt intresse; ehuru visserligen *några* föredrag förblefvo rent otillgängliga — genom antingen allt för massiv lärdom eller allt för öfversvinneligt subtila begreppsbestämningar.

Västerns lärde åter utmärkte sig för rörlighet snarare än genom sina tankebyggnaders fulländning samt glänste företrädesvis inom en mängd begränsade fackmannaområden. Några bland dem likvisst, vid hvilka vi i förbigående skola uppehålla oss något längre härnäst, aflade inför detta religionsparlament bekännelser af den ädlaste, mest välbetänkta universalism, som tör hända någonsin framställts för ett så mångfaldigt auditorium. Desse män hörde nu visserligen till protestantismens friaste och yttersta vänster. Men — för att med ens öfvergå till den motsatta, sedan gammalt för självtillräcklighet väl mest kända gruppen —: romersk-katolska kyrkan, vid parlamentet så högst anmärkningsvärdt manstark, dels förmedelst personlig närvaro, dels genom insända föredrag, romerska kyrkan visade där inga andra än tillgängliga, i god mening "katolska" sidor. Biskopar och monsignori afhandlade i regeln antingen jämförande religionsvetenskapsfrågor eller frågor om allmän uppfostran och arbetstagareståndets väl — då och då visserligen med något mer faderliga tonfall, än hvad protestantiska öron finnas färdiga att obetingadt hålla till godo, men i hvarje fall fint och humant.

Hvad åter beträffar den andra, den agitatoriska, socialt reformerande, filantropiska eller missionerande riktningen, så fann man med ständigt ökad och glad förvåning, hur på senare tid en viss mogenhet och sans börjat hålla sitt intåg äfven inom detta eldfängda läger. Bland oundgängliga villkor för *kontinuitet* eller för ens *nämnvärda* framtidsutsikter vid missionsverksamhet, lades framför andra vikt på dessa två:

a) grundlig kännedom af dem, för hvilka man har att kungöra en ny sanning eller bland hvilka man har att sprida och inöfva nya, hälsosamma vanor, således frånvaro af hvarje slags tafatt skygghet inför deras gamla vanor och häfdvunna fördomar; ärlig, på kunskap stödd sympati för de sanningar, de redan förut äga; förtrogenhet med meningen, uppkomsten,

Digitized by Google

innebörden af alla plägseder och åsikter, vid hvilka de hänga fast; samt, å andra sidan,

b) inbördes sämja, höflight, förbindligt umgänge och — i någon ringa mån åtminstone — äfven samverkan med medlemmar af andra missionerande kyrkor, människovänliga institutioner och sekter på platsen; således frånvaro af all slags sekterisk missunnsamhet och lågsinnad misstro, farhåga för att i ifvern öfverskatta meningsskiljaktigheter af andra ordningen och — äfven då de äro af första ordningen — försök i det längsta att hålla lärostriderna kvar under vederbörlig krigstukt inom studerkamrarnes mera diskreta råmärken och ej utan de mest tvingande skäl tillåta en enda af dem att bryta sig ut i det verksamma, dagliga lifvet, där de merendels vålla blott ömsesidig skada och ingens gagn.

Ja, sådana voro numera "the standards of conduct" hos de mest ansedde världsförbättrarne af västerländsk börd, i all synnerhet ypperligt, lugnt och klart utredda i ett bland kongressens längsta anföranden af missionären i Kina, mr Candlin. Och de kunde icke ha framträdt så utförligt samt i så jämnviktsfull form eller väckt så ostördt bifall, om ej redan en aktad minoritet af visa, till äkta manlig mognad hunna missionärer börjat öfva ett i viss mån oemotståndligt inflytande äfven på sina mindre utvecklade, föga erfarna och ännu blott halfhyfsade medbröder. Reform- eller missionsverksamhet innebär ju alltid en ihärdig och långvarig strid, icke endast med de dåliga och lastbara, utan med ett helt samhälles konservativa grupper; och att bemöta *dem* som brottslingar, angripa dem rått, ringaktande o. s. v., det förråder en otymplighet, ett ursinne, som dock tyckes ha blifvit af de nitiske männen själfva *upptäckt* först genom beröring under senaste årtionden med totalt främmande folkslag, men med hög och flera tusen år gammal kultur.

Hvad parlamentets österländingar vidkommer, så hade ju de — så långt bort från vanliga omgifningar — ej lika många osökta tillfällen att framlägga vittnesbörd om sina hemländers missions- och reformväsen.

Men årtusendens historia vittnar för dem. Sådan varaktig och vidsträckt framgång som t. ex. buddhismens, en af de största andliga eröfringar världen hittills sett, skulle ej varit möjlig, i fall ej hos själfva propagandisterna en högst anmärkningsvärd duglighet, ihärdighet, fördragsamhet och vishet främjat verket. Att motsatta egenskaper länge kännetecknat den lägre buddhakultens månghundratusental af okunniga tiggarmunkar i de landsfördärfliga lamaklostren, har ej att göra med någon förment bristande andlighet eller tankevidd hos den äkta buddhismens ädelt

Digitized by Google

utvecklade representanter, utan har helt naturligt berott på frånvaron århundraden igenom (Orientens medeltid) af hvarje rimlig reform i statsväsendet eller inom det världsliga, ekonomiska och borgerliga samhället. Men vi veta ju, huru som numera andra vindar — kanske en eller annan blott allt för häftig och brådstörtande — begynt blåsa öfver de gamla österlanden. För att emellertid ej här inblanda politik och nationalekonomi, så låt oss närmast blott taga i skärskådande världens allra yngsta missionsrörelse, den från Indiens universitetsbildade ungdom utgående. Dessa unga hinduiska punditers propaganda företer allt ifrån början några af den mogna ålderns insiktsfulla och äfven där ovanliga dygder. Den gör intryck af att — åtminstone doktrinärt — vara den mångsidigaste, mest fredsälskande, tillgängliga, vetgiriga och toleranta sträfvan, som någon tids religiösa väckelse framkallat, änskönt idel hängifne reformifrare hålla den vid lif.

Betecknande var under själfva religionsparlamentsdagarna, att trenne sålunda uppfostrade asiater, nybrahmanske reformatorn Mozoomdar (efter Keshub Chunder Sens död numera ledare för samfundet Brahmo-somadj), brahmanske munken Vivekananda och sydceylonske läraren i buddhism Dharmapala, läto presentera sig äfven inom den särskilda sektionen för kristlig missionsverksamhet samt där knöto flera band af personlig bekantskap. Jämväl vid de allmänna sammanträdena hörde dessa tre män till den mera framskjutna gruppen af parlamentets populära personligheter. Ja, vill man till sist få utsagdt det för hela religionsmötet mest kännetecknande af allt, så var det nog en halft erkänd, halft oförstådd, men *ömsesidig* dragning mellan de två så ytterst olika syskonen, Västerns och Österns själslif. För denna samling allvarliga människor inskränkte de sig ej till blott en retorisk fras, när någon af talarne — en församlingslärare från Havajiska öarne — yttrade, att såsom Atlanten varit nyare tidens Medelhaf, så komme Stilla Oceanen att bli framtidens. Det föreföll redan de närvarande som ett världshistoriskt bevingadt ord.

Men stämningen vid ett talrikt besökt möte kan ju stiga högt och dock till det mesta fördunsta i blotta hugskott och känsloföreteelser. Till ledning för ett oväldigt omdöme, om och huruvida så var eller icke var förhållandet här, finnas ju kvär de tvenne digra banden af "The world's parliament of religions" med sina lärda och sina ytligare föredrag. Att förmå genomögnaren af dessa rader till att själf läsa boken eller åtminstone söka upp där några af de mera karakteristiska afhandlingarna, är hela afsikten med min anmälan. Jag skall hufvudsakligen fylla de sidor

Digitized by Google

jag ännu har till mitt förfogande med utdrag, ägnade att visa, huru som från många olika delar af världen dugande män — och för Amerika äfven dugande kvinnor — valts till ombud vid religionernas möte.

www.libtool.com.cn

"Fader vår", allmän tyst bön och afsjungandet af någon sådan enkel hymn, i hvilken snart alla kunde instämma, öppnade kl. 10 f. m. hvarje mötesdags förhandlingar (delade i tre sessioner, en på för- och två på eftermiddagen); ledaren gjorde med få ord den föredragande känd, den ofantliga åhörareskaran iakttog en afvaktande tystnad — och föredragen började.

II.

Första dagen.

Denna ägnades åt lyckönskningar och välkomnanden. De sju inledningstalen höllos af följande amerikanska värdar: parlamentets president och chairmannen; en katolsk ärkebiskop och en kardinal; prästen fru Augusta J. Chapin (chairman för kvinnokommittéen); världsutställningens president; och — med ett slags minneshälsning från Nyenglands historiskt förhärligade puritanism — pastorn i Cambridge's s. k. "memorial"-kyrka (Massachusetts).

Svarande gäster voro: grekiske ärkebiskopen Latas från Zakyntho, en välmående, behaglig man, som med levantinsk eloqventia corporis och ett vänsällt umgängesskick gjorde sin sköna ämbetsdräkt all heder. Han afslutade det omtyckta hälsningstalet sålunda:

"Alla människor ha en gemensam skapare och följaktligen i Gud en gemensam Fader. Jag lyfter mina händer, och jag välsignar med hjärtekänd kärlek Förenta Staternas stora land och lyckliga, ärorika folk."

Härnäst reste sig den med lifligt välkomstsorl mottagne indiern Mozoomdar från Kalkutta, Brahmo-somadj-mannen, författaren till "The oriental Christ", med välproportionerade, snarare europeiska än asiatiska anletsdrag, i fall man ej särskildt fäste sig vid hindu-ögonens drömmande djup; ytterst enkelt klädd, mörkt, nästan fullt västerländskt. Han yttrade sig som vanligt flödande, vältaligt på sin särdeles vackra engelska, men denna gång kort.

Den tredje officielle gästen, förste legationssekreteraren vid kinesiska beskickningen till Förenta Staterna, Pung Kvang Yu, hvars värdigt affattade hälsningsord af mr Barrows upplästes i öfversättning, fick af pre-

Digitized by Google

sident Bonney sin alldeles särskildt anmärkningsvärda introduktion: "Vi ha ej i detta land", yttrade presidenten, "behandlat Kina väl. Vi ha tidtals varit hårda mot henne, och ha stundom förföljt hennes barn. Men Kinas kejsare har i kristlig anda tillmötesgått vår begäran och sändt en fullmäktig till denna kongress." Den trindlagde gamle mandarinen i sin präktiga silkeskolt stod hälsande på platformen. Män och kvinnor reste sig från åhörareplatserna; där blef ett vildt viftande af hattar och näsdukar. Hade ett ögonblicks tvekan rådt om mötets anslutning till presidentens ord, så var den redan skingrad.

Den näste, furst Sergej Volkonsky, hvilken, ehuru ej i något hänseende officiell representant för Ryssland eller ryska kyrkan, mottagits som medlem af parlamentet, kryddade sin hälsning med reciterandet af en rysk folklegend:

"Den kan tyckas väl mycket humoristisk för ett tillfälle som detta; men en af våra nationella skriftställare säger: 'Humor är en osynlig tår i ett synligt leende', och vi anse ju mänskliga tårar, mänsklig sorg och smärta såsom heliga nog att komma i åtanka äfven inför en religionskongress. Det var en gång en gammal gumma, som flera århundraden igenom pinats i helvetets lågor, ty hon hade varit en stor synderska under sitt jordelif. En dag såg hon långt bort i fjärran en ängel flyga genom de blå himlarne. Och med sin stämmas yttersta krafter ropade hon på honom. Ropet måtte varit väldigt, ty ängeln vände om i sin flykt för att fråga henne, hvad hon ville. 'När du når Guds tron', sade hon, 'så tala om för honom, att en usling lidit här nere mer än hon mäktar uthärda, och nu ber Herren frälsa henne ur denna pinan.' Ängeln lofvade henne detta och flög därifrån. När han hade framburit sitt ärende, sade Gud: 'Fråga henne, om hon under sin lifstid gjort någon något godt.' Gumman ansträngde sitt minne för att ur allt det synduppfyllda förflutna leta fram en god gärning, tills hon med plötslig glädje utbrast: 'Nu har jag funnit en! Jag skänkte en gång en hungrig tiggare en morot.' 'Tag en morot', sade Gud åt ängeln. 'Räck den ned till henne. Låt henne hänga sig fast vid den. Och om roten håller, skall hon bli lyft ut ur helvetet och frälst.' Ängeln gjorde så. Den arma, gamla kvinnan klängde sig fast vid moroten; ängeln drog och, se! gumman höjde sig. Men när hennes kropp var kommen halfvägs ur lågorna, kände hon en tyngd vid sina fötter. En annan syndare hade fattat om dem. Hon sparkade. Men det hjälpte icke; syndaren ville ej släppa sitt tag. Ängeln drog — och lyfte dem båda. Men se! en tredje syndare hade nu klamrat sig fast, och snart

Digitized by Google

flera, ideligen flera — en kedja af eländiga varelser hängde vid den gamlas fötter. Ängeln drog såsom förut. Det tycktes ej tyngre, än hvad den lilla moroten kunde bära, och alla fortforo de att lyftas i höjden. Men gumman vardt rädd. För mycket folk betjänade sig af hennes sista frälsningsmöjlighet — och under skakningar och sparkar åt de närmast hängande skrek hon: Låt bli mig! Undan med händerna! Moroten är min ....' Hon hade ej förr utsagt ordet 'min', än den klena rotstocken brast, och allesammans föllo tillbaka ned i helvetet för alltid.

www.libtool.com.cn

"I sin poetiska okonstnärlighet och folkliga enfald är denna legend för vältalig att behöfva uttydning.

"Om en enskild, ett sällskap, en församling, en kyrka äger någon del af sanning och af det goda; låt denna sanning lysa för en hvar; låt detta goda vara en allas gemensamma tillhörighet. Utbytandet af ordet 'mitt' mot ordet 'vår', och därpå ordet 'vår' mot orden 'hvarje människas', — detta är det, som kan försäkra oss om något slags kommande skörd af vare sig våra enskilda eller förenade ansträngningar; och därföre är det vi förhoppningsfullt hälsa öppnandet af denna kongress — — —."

En af japanska statsreligionens (sjintos) högsta funktionärer i full ämbetsskrud, Reuchi Sjibata, reste sig nu och utförde sina höflighetsbugningar, till höger, till vänster och rakt fram.

Han såg redbar, men — för att vara japan — tarflig ut, erinrande närmast om en af våra hedervärda, gamla indelta soldater.

Sjintos naturhelgedom, japanska nationens olymp, är det sköna, ensliga berget Fudji, vulkanen, framför annat tillhåll för de två urtidens gudomligheter som skapat de blomsterrika japanska öarne och som antagas vara kejsarfamiljens första föräldrar. Bekännaren af denna så naiva religionsform uttryckte sig emellertid helt modernt. Han yttrade — efter några få inledande tacksägelseord: "I gamla historien läsa vi om upprepade, hätska tvister mellan olika trossamfund, ofta slutande med krig. Men de tiderna äro förbi. Åskådningssättet har ändrat sig i och med civilisationens framsteg. Det är en stor välsignelse, ej allenast för religionerna, utan för allt hvad till de mänskliga angelägenheterna hör, att — så som nu här — olika religiositetens målsmän kunna sammankomma på fredlig fot i mening att utbyta tankar och åsikter öfver århundradets viktiga spörjsmål. Mitt hopp är, att detta slags förnyade möten skola — med tiden, under samfälldt studium af världsalltets sanningar — allt mer och mer utveckla medvetenheten om broderskap mellan olika trosbekännare, samt att de salunda komma att tjäna som enhetsband mellan alla världens religioner,

Digitized by Google

äfven som till att småningom bringa alla inbördes fientliga nationer i fredliga förhållanden till hvarandra genom att visa dem in på den fullkomliga rättvisans väg."

www.libtool.com.cn

Denne japan följdes närmast af fyra landsmän: elegant folk, lärda buddhistbiskopar, ehuru åtminstone tre tycktes vara ännu helt unga män. De inskränkte sig till att genom sin japanske tolk tacka för inbjudningen.

Efter dem lämnades ordet åt tyska protestantismens representant, grefve Bernstorff. Hvad han hade att säga, skilde sig icke så litet fran öfrigas yttranden. Intrycket af hans självständighetsförklaring var dock öfvervägande aktningsfullt och sympatiskt: — — "Jag för min del förklarar mig stå här som en enskild evangelisk kristen, samt att jag aldrig skulle satt min fot i detta parlament, om jag trott det beteckna något slag medgifvande, att alla religioner äro jämngoda och att det ej tarfvas annat än att mena ärligt. Jag kan ej instämma i något sådant. Jag tror bibeln allena vara sann och protestantisk kristendom den enda rätta religionen. Jag önskar ingen kompromiss af något slag." — —

— — "Nej, vi möta hvarandra här, en hvar med en önskan att vinna de andra öfver till sin tro.

"Kommer det ej då att bli ett krigs- i stället för fredsparlament? Skall det ej föra oss längre bort från i stället för närmare hvarandra? Jag tror icke det, i fall vi hålla fast vid den sanningen, att dessa stora lifsläror blott kunna försvaras och utbredas genom andliga medel. Ärlig drabbning med andliga vapen behöfver ej komma de stridande att misskänna utan bringar dem tvärtom ofta nog till att fullständigare uppskatta hvarandra. Jag anser förevarande konferens hafva gjort nog till att evärdligen hugfästas å historiens blad, om denna stora princip här kunde vinna allmännelig anslutning." — — — "Den religiösa frihetens grundsats hvilar på Guds behof af fria människors villiga lydnad."

Kyrkohistorikern, professor Bonet-Maury hälsade parlamentet å de religiösa intressenas vägnar inom hans hemland, Frankrike, och ärkebiskop Redwood i egenskap af representant för Nya Zeeland, hvarefter reste sig den redan omnämnde buddhisten från Ceylon, Dharmapola. Hans yttre företeelse ryckte uppmärksamheten till sig: en späd ynglingagestalt i sid, yfvig, hvit mantel, det svartlockiga hufvudet obetäckt, en talares uttrycksfulla hand skymtande mörk vid bröstet mellan mantelfållarne, blott öfre läppen dold af skägg, den nedre bredt och något för fylligt framskjutande, men ansiktsoval, ögonbågar, panna, näsa och näsvingar formsköna, likasom den intill hufvudet afsmalnande och ned mot fästet vid bålen behagfullt

Digitized by Google

vidgade halsen. Ögonen, rymligt skilda åt, tycktes tanketyngda blicka rätt in i åskådaren. Talets inledningsord lydde: "Vänner! Jag bringar er fyrahundrasjuttifem millioner buddhisters välönskningar samt med välsignelsen utgången från den religiöse grundläggaren af det system, som under så många sekler varit det i Asien rådande, som gjort Asien mildt och som än i dag — i tjugufjärde århundradet af sin tillvaro — är dess rikens förhärskande religion." Han gjorde därpå en snabb skildring af kejsar Asokas vidtberyktade religionsparlament och hänvisade till de ännu efter två artusenden skönjbara frukterna däraf i den religiösa hofsamhetens och toleransens förekomst inom det stora flertalet asiatiska länder, samt tillade: "Hvarför kommer jag hit i dag? — Emedan jag finner just i denna nyuppförda stad och i denna frihetens fosterbygd rätta platsen för samma programs genomförande. I ett år grubblade jag på, om den föreslagna kongressen skulle kunna lyckas. Därpå skref jag till doktor Barrows, att den komme att bli nyare historiens stoltaste tilldragelse: nitton århundradens kröningsbragd. Ja, vänner! Om I menen det på allvar, om I ären osjälfviska, om I ären altruistiska, så kan detta program genomföras; och tjugonde århundradet kommer att få se den ödmjuke, saktmodige Jesu lärdomar förverkligade."

Eftermiddagsmötet öppnades med en vältalig hälsning af doktor v. Bergen i egenskap af ombud från svenska samfundet för psykisk forskning. Efter honom yttrade sig hinduiske juristen Gandhi, representant för den äldriga jainreligionen*, en man med ett grubblareanlete äfven som den tankspridde lärdes hela prägel i hållning, turbanens ordnande och öfrig klädsel. Han sade sig skola snart tala utförligare, hvarför han nu nöjde sig med några få meddelanden. Utgifvaren af en i London redigerad armenisk tidning, professor Tcheraz, presenterades därnäst af mr Barrows och med några hänsyftningar, dels på traditionen om Armenien såsom människans första jordiska hemvist och på bibelns Ararat, likaledes beläget där, dels på de många förföljelser trofasta armeniska kristna tid efter annan haft och hafva att genomlida. Professor Tcheraz hälsade nya världen från "Armenien, gamla världens äldsta land", amerikanska folket från "Armenien, tvenne gånger människoslägtets vagga", religionsparlament från "Armenien, där den religiösa känslan först blommade på jorden, i Adams hänryckta själ", samt "en hvar af eder — bröder och systrar! — från

* Enligt talarens utsago "ändå äldre än buddhismen, ense med denna i sin etik, men ej i sin psykologi; räknande 1 ½ million bekännare bland Indiens mest stillsamma, laglydiga inbyggare".

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

Tigris och Eufrat, som vattnade Edens lustgård, från det majestätiska Ararat krönt af Noaks ark, och från en kyrka, som varit nära nog en af Kristi samtida". Närmaste talare, en indier och teosof, professor Chakravarti från Allahabad, uppdrog en omfångs- och idérik jämförelse mellan orientens inåtvända och occidentens nu för tiden så starkt utåtvända sträfvanden; om hvilken allmänna tankegång vi i några senare föredrag komma att möta förnyade vittnesbörd. Österländingarnes uppskattning af västerns rörliga civilisation har visserligen sin *höga* ton, förvåningens, beundrans, men gärna tillika en *lägre,* förbehållets, varningens. Och likväl tyckes den ömsesidiga dragning, jag förut omnämnt, vara starkast just mellan östra Asiens tänkarenaturer och de företagsamma nordamerikanarne; kanske emedan de mest behöfva hvarandra.

Närmast i ordningen hade nu doktor Barrows att presentera sin engelske gäst, en prästman af episkopalkyrkan, skriftställaren Alfred Momerie, hvarvid han begagnade tillfället att nämna flera uppmuntrande bref från Storbrittannien, dem han i egenskap af parlamentets chairman fått mottaga (Gladstones, Tennysons o. s. v.), samt var djärf nog i sin gissning, "att om den store och högsinte mannen, ärkebiskopen af Canterbury, nu vore här, så skulle hans snubbor ej komma att utfalla fullt så strängt som i det där brefvet". Engelsmannen, d:r Momerie, upptog naturligtvis denna replik med en viss ungdomlig värme. Han förklarade frånvaron af den för honom personligen käre och vördnadsvärde förmannen vara enda afräkningen i ögonblickets glädje, påminte de närvarande om "andra, engelska episkopalkyrkans män som tvifvelsutan skulle kommit, om de ännu funnits i lifvet: Arnold från Rugby, Robertson från Brighton, Maurice och — framför andra —. förre deanen af Westminster, Stanley, hvilken till och med torde lyckats få själfve ärkebiskopen af Canterbury med". Hvarefter talaren tillade: "Af alla nutida vetenskaper är den jämförande religionsforskningens allvarligast, mest intresserande och viktigast. Och jag tror, att den åskådningslektion, hvilken det varit Amerikas heder att här ha skaffat världen, skall komma att verka märkbart mer än samtliga privatstudier i särskilda forskares slutna studerkammare" — — "Faktum är, att alla religioner äro — väsentligen — mer eller mindre sanna och alla religioner — ytligen — mer eller mindre falska. — —"

Brahmanske munken från Bombay Vivekananda, hvilken nu reste sig, hade redan från sin sittplats fängslat mångens blick genom anletsdrag, hållning och dräkt. Den på en gång starkt kvinnliga och starkt manliga typ hans yttre företedde, de högröda kläderna, den ofantliga, gula tur-

Digitized by Google

banen så majestätiskt virad, de öfverlägset sköna ögonen och pannan, från hvilka snille, optimism och välvilja strålade, de fylliga kinderna, den något för mycket framskjutande, energiska munnen och hakan, allt väckte hos åskådaren längtan att få höra mannen tala. Och när han började: "Amerikanska systrar och bröder!", gaf denna ifver sig luft i ett jubel, som för flera minuter hindrade fortsättningen. Vivekananda yttrade bland annat: "Jag är stolt att tillhöra en religion, hvars heliga språk, sanskrit, ej har något ord för begreppet uteslutning; att härstamma från ett folk, som gifvit hägn åt förföljda och flyktingar ur jordens olika religioner och nationer; stolt öfver, att vi uppsamlat i vårt sköte Israels renaste kvarlefva, sökande sig bland oss i södra Indien en fristad, samma år deras heliga tempel förstörts genom romarnes tyranni, äfven som att vi skyddande upptagit och allt framgent fostra återstoden af det stora zoroasterfolket. Jag önskar att få läsa upp för er, bröder, några få rader ur en hymn, den jag från min tidigaste gossålder lärt mig framsäga och som dag efter dag upprepas af millioner mänskliga varelser: 'Så som skilda floder, med sina källor å skilda orter, alla blanda sina vatten i hafvet, så äfven, o Herre, de skilda vägar människors mångfaldiga anlag komma människorna att färdas; skenbarligen olikartade, krokiga eller räta, alla föra till dig'."

Öfriga ordförande gäster under denna hälsningsdag voro: kanadensiske universitetskanslern, presbyterianske prästmannen Grant; en flicka från Bombay, miss Sorabdji (kristen men af parsisk härkomst) med hälsningar till Amerikas kvinnor från hennes kristna landsmaninnor; en mr Nagaskar från Bombay, anhängare af Brahmo-Somadj, och som manade amerikanarne till noggrant åtskiljande af tillfälligt och väsentligt i den indiska filosofien, men ock till att lägga det senare allvarligt på hjärtat samt söka införlifva det med sitt eget ädla, västerländska tankearbete; samt — till sist — negern biskop Arnett, som talade i egenskap både af gäst och värd, tackade inbjudningskommittéen för medlemskap i parlamentet trots den svarta hudfärgen, och därefter hälsade utländingarne "å denna kontinents sjuttiofyrahundratusen negrers vägnar, hvilka, genom Guds försyn och i kraft af Jesu Kristi religion, lösts ur slafveri. I dag finnes ej mer bland oss någon slaf. Och vi äro glada åt, att I ej samladens här medan vi ännu voro kvar under oket. Ty — på den tiden hade vi ej kunnat komma hit själfva."

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

III.

www.libtool.com.cn

De sexton sista dagarne.

Materialets öfverflöd hänvisar mig till en uttömmande redogörelse för några *få* föredrag såsom i själfva verket åskådligare, än stänk-citat ur mer än hundrafemtio skulle vara.

Rev. A. Momerie hade till ämne: *Det filosofiska och moraliska vittnesbördet om Guds tillvaro.* Första hälften af hans anförande, hvari han historiskt visade mänskligheten behof af visshet om kausalsammanhang, afsiktlighet, ändamål, lag och enhet i universum eller om den totala frånvaron af hvarje spår efter en allhärskarenycks inbrott på något enda område (stort eller litet), i fall mänskligheten nämligen skall kunna bilda sig en konsekvent teistisk lifsåskådning, — denna första hälft skilde sig föga från äldre värdefulla bidrag till frågans utredning. Endast däri består skillnaden, att då för tiden ej evolutionsteorien ännu intagit den gamla skapelseteoriens ställe. Hvaremot denne moderne talare, förtrolig som han numera är med evolutionsläran, ser just i henne största steget taget till en sådan teism, under hvars belysning lifvets mångahanda företeelser och förvandlingar börjat varda möjliga att begripas såsom framväxande ur ett enda, ingenstädes brutet sammanhang. "Men", säger han, "om detta vore allt hvad vi kunde säga, då vore vi långt, långt ifrån att hafva ådagalagt Guds tillvaro. En fråga återstår oss ännu att besvara: Är den evige Tänkaren god? Jag skyndar därför öfver till andra afdelningen af mitt ämne, nämligen: världens rörelse fram mot ett bättre och allt bättre. Naturforskningens senaste, begripligaste och vissaste ord är evolution (utveckling). Och det är det förhoppningsfullaste ord jag vet."

Af de snabbt på hvarandra följande påståendesatserna i dr Momeries föredrag finna vi, att talaren tryggt förutsätter hos sin blandade åhörarekrets en förtrogenhet med evolutionsbegreppet, som åtminstone den svenske läsaren långt ifrån blifvit van att våga tilltro sin omgifning. Vid sitt teoretiska sammansökande af de väsentliga stöden för människans tro på Guds existens tager argumentatorn här ej ens för ett ringa ögonblick hänsyn till ännu kanske i helgd hållna gamla mytiska, öfverdrifna, omöjliga drömmar om något slags oinskränkt allmakt. Tvärt om, är det själfbegränsningen inom det motsägelsefrias (det möjligas) område, är det det visa, långsamma, tåliga, ordnade, lagbundna verkandet för ett allt bättre och bättre, d. v. s. ett allt mer och mer *fattligt mål* med allting, som allena

Digitized by Google

får namn af äkta vittnesbörd om Guds egen tillvaro och om hans välsignelsebärande närvaro i all tillvaro.

www.libtool.com.cn

Något af den engelske prästmannens uttalanden härom — nämligen med afseende på den svårfattligaste af alla våra lifserfarenheter, *lidandet*, — skall här i ordagrann öfversättning meddelas. Vi höra alldeles det samma ofta nog af vetenskapsidkaren. Men — ty värr! — från predikantens läppar äro ännu dessa sunda utsagor något ytterst sällspordt:

— — "Tvifvelsutan ligger något förfärande i tanken på en lags absoluta omutlighet, på detta, att naturen går sina vägar fram alldeles hänsynslös för edra önskningar och för mina. Hon är så stark, och så omöjlig att öfvertala! Lagbundenheten vållar enskilda de största marter. Men ingrepe Gudomen störande, så förvandlade han därmed sitt världsallt till ett kaos. Ty själfva grundvillkoret för ett förnuftigt lif är den fullvissa medvetenheten af, att ur lika orsaker uppkomma alltid lika följder — och ej alls något mera; att följderna aldrig genom underverk afvändas eller genom underverk framkallas.

"Det synes hårdt — det är hårdt —, att en moder förlorar genom något olycksfall eller genom en sjukdom sin lilla älskling, att ingen bönekamp förmår återbringa barnet. Det vore dock för släktet hårdare, om möjlighet funnes för detta senare. Barnet har dödt för tidigt. Så har skett genom någons brist på lydnad mot någon naturens lag. Hade tvärt om följden, döden, uteblifvit, så skulle därigenom människorna mist den starka eggelsen till upptäckande af just denna lag och sedan till åtlydnad af den.

"Det synes hårdt — det är hårdt —, att gift är dödande, äfven då man ej i sådant uppsåt intagit det utan af missgrepp. Men behofvet att lära varsamhet är för släktet så stort, att frånvaro af nämnda lagbundenhet helt visst komme att utfalla än hårdare. Så ock med orätt handlingssätts följder för efterkommande. Omintetgjordes de, så ginge föräldrar förlustiga en af de mest kännbara varningar mot dåligt lefverne. Lidande för andras fel intager ett stort rum i mänskligheten moraliska uppfostran. Hvarje enskild skulle önska en undantagslag till sin förmån. Men skedde sådant för en, så kräfde billighet det samma för tusenden, för alla. Och hade blott i ett enda fall en enda naturlag bevisligen underlåtit att verka, så vore ju därmed vår tro på lagbundenhet slut. Vi kände oss inkastade i en oordningens värld. Vi komme att varda slöa för det viktigaste af allt viktigt: ett rättrådigt uppförande. Ty vi visste oss vara slumpens lekbollar.

"Således, lidande var ett af de oumbärliga materialierna i danandet af den bästa möjliga värld. Men hur många, hur stora svårigheterna varit

Digitized by Google

å skaparebanan, så gör evolutionens faktum det till en visshet för oss, att de verkligen alltjämt och progressivt öfvervinnas.

www.libtool.com.cn

"Bland alla förändringar, af hvilka framstegen utmärkts, är emellertid ingen så viss, så oafvänd som utvecklingsgången af det goda. Evolutionen verkar 'i, med och för rättfärdighet'. Moraliskt godt är (allt mer och mera tydligt) målet. De dåliga, de onda ha ej, som det heter, 'någon varaktig stad'. Förr eller senare, i individers som nationers lif, vinner godt segern öfver ondt. Och till detta på längd och i det hela regelrätta förlopp, till denna tendens åt rättfärdighet eller godhet svara våra hjärtan allt mer och mera bestämdt instämmande. Vi undgå ej att högakta den äkta godheten, nej, vi hysa en oförstörbar längtan efter att själfva nå samma normala tillstånd. Försenanden, försummelser, de värsta frestelser åt andra hållet, de mest förödmjukande återfall, och alla öfverskred, alla misslyckanden till trots —, så kommer dock denna längtan tillbaka med förnyad styrka. Vi veta, vi känna på oss, att vi alltid komma att förbli osälla, otillfredsställda, så länge vår inre håg ej kommit i fullt samförstånd med vår yttre och vi verkligen *lefva* af allt hjärta för det rättsinnigt goda. Hvad skulle väl denna vår oro och åstundan vara, om icke universi andes verkan på våra andar, inspirerande oss, uppfordrande, eggande — blott icke *tvingande* oss — att varda hans medarbetare."

Efter detta yttrande sammanfattar talaren sitt föredrags hela innehåll i en enda mening:

"Allt vårt vetande, praktiskt eller teoretiskt, ja hvarje det dagliga lifvets enklaste erfarenhet angifver tillvaron af ett andligt väsen, hvilket är allnärvarande och evigt; hvarjämte åtrån till rätt och godt, som historiens utvecklingsförlopp så omisskännligt företer, och ett individuellt gensvar, en efter hand vaknande, likasinnad åtrå i våra egna hjärtans innersta ena sig om att bevisa, att denne oändlige Tänkaren tillika är rättfärdig, älskande och god. Det måtte komma sig af hans ständiga närhet, att vi ibland göra oss upp ett slags inbillning om att ingenstädes finna honom.

"O, hvar är hafvet? — frågade fiskarne, och summo genom de kristallklara djupen.

— —

"Jag flyger men kan icke finna luften! Så lärkan sjöng under solbelyst sky.

— —"

I fall min afsikt med dessa knapphändiga rader vore att göra för

Digitized by Google

läsaren öfverflödigt studiet af själfva parlamentsförhandlingarna, så skulle jag här komma med en *mängd* utdrag:

www.libtool.com.cn

ur Mozoomdars glödande skildringar af, dels Asiens (framförallt Indiens) alla andra intressen uppslukande religionskärlek, dels alla fördärfliga gamla sedvänjor, barngiftermålen, änketillståndet, karantänen mellan kasterna, folkfantasiens ombildning af de otaliga namnen på gudomliga attributer och verksamheter till 33 millioner gudar samt den unga reformrörelsens första, partiella segrar öfver åtskilligt af allt detta*;

ur Dharmapalas vidtomfattande redogörelse för den buddhistiska renhetssträfvan, för reinkarnationsidéerna och den etiska kausalitetslagen, vår s. k. "karma";

ur de framstående judiska afhandlingarna, t. ex. de fyra lärde rabbinernas, Wise's, Pereira Mendes', Kohuts och Kohlers, systematiska meddelanden, samt det ypperliga föredraget af miss Lazarus;

ur japanen Hirais protest mot kristna staters sätt att tyda och lyda folkrättsliga fördrag med hedniska stater;

ur miss Frances Willards och mrs Dickinsons idealistiska äktenskapskodex;

ur den kände parsern Modis framställning af Zoroasters religion;

ur engelsmannen Steads praktiska förslag — som redan lär flerstädes börjat tillämpas — om en medborgarekyrka ("the civic church"), en volontärtjänst, ett slags konstitutionell sammansvärjning mellan hederligt folk af alla politiska, sociala, religiöst konfessionella eller antikonfessionella färger *mot* korruption, lojhet, fanatism, kotteristyrelse m. m., m. m. inom de stora städernas förvaltningsväsen, polis och filantropiska institutioner;

ur bostonkyrkoherden Rexfords (universalistens) klassiska definition af det religiösa motivet, hvars oförgätligt ädla skönhet och tankevidd starkt erinrade om den så högt bildade mannens lärare, Emerson;

O. s. v., o. s. v.

Men min ringa uppgift har alldeles icke varit att förse läsaren med någon ursäkt, om han ej ville uppsöka texterna själf, utan — tvärtom — att söka om möjligt tända hans läslust och därför blott med halfva antydningar påpeka, "hvar" vid lag "landet ligger".

Tvifvelsutan måste erkännas, att vid detta stora möte (liksom vid mindre sådana) framträdde äfven en del talträngdhet, litet ytlighetsskum och då och då vissa tomma, dåraktiga anspråk; att det således tarfvar

* Han säger Brahmo-Somadj redan hafva åstadkommit legalisering af änkors omgifte, äktenskap mellan medlemmar af olika kaster m. m.

Digitized by Google

skälig möda, innan man kommer till de verkliga behållningarna och får dessa nogsamt skilda från tillfälligheter och banaliteter. Jag har blott velat låta framskymta, som en icke så ringa sannolikhet, att det tålmodiga särskiljandet här skall — som man säger — "löna mödan".

www.hbtool.com.cn

En af afhandlingarna, den längsta, fyllande med petitstil 55 sidor af stort format, är kinesiske legationssekreteraren Pung Kvang Yus *om Konfucianismen*. Att genom denna broschyr tro sig grundligt få lära känna det för oss så obekanta Kina med dess mångtusenåriga kulturerfarenhet, af hvilken vi andra borde kunna inhämta så mycket, vore naturligtvis en öfverdrift. Än går kanske ett århundrade åt, innan den egendomliga, strängt fixerade förståndighet, som väcker både öfriga orientalers och västerländingars undran vid beröring med kineser, skall komma att sta inför världen i sin fulla dager, vare sig som föredöme, som varning eller som bådadera. Hvad i sin mån friktionen med det lilla käcka Japan kan göra till sakens påskyndande, får väl redan nästa mansålder se. I alla händelser bringar en nationell framställning genom ett af nationens egna barn mer åskådlighet öfver ämnet än hela tjocka luntor af flitiga västerländske lärdes konjekturala utlåtanden. Det är icke så mycket i de allmänligt kännetecknande, mytiska och historiska data ur sitt folks sextusenåriga civilisation, som Pung Kvang Yu skiljer sig från våra vanliga sinologer. Framför allt, hur moralisten och statsfilosofen Konfutse gallrat, räddat och ordnat det värderikaste af Kinas klassiska litteratur inom alla fack, ja hur för senaste tvåtusen några hundra år denna rensade bibel fått faktiskt — och ej blott till namnet — gälla som enväldig norm för stats-, samhälls- och familjelif, lärda studier, konst och näringar m. m., detta allt kan man ock få läsa (för oss t. o. m. *mera* öfversiktligt) i europeiska böcker. Genom våra egna författare ha vi äfven fått en något så när fattlig framställning af den kinesiska förenligheten af lugn tolerans i trosfrågor med det säregna åskådningssätt, hvilket kommer landets styrande och förvaltande män att tid efter annan på gator och torg förnya de åldrade anslagstaflorna med deras sedan gammalt kända inskrift: "Akten er för religionerna!" Men när nu en lefvande människa, en som ser i allt detta det enda riktiga, det naturenliga, samvetsömma och visa, när en sådan — som här exempelvis denne i militär- och civiltjänst grånade gamle mandarinen — meddelar just samma uppgifter, men därtill fogar sina instämmande personliga iakttagelser och anmärkningar; då få meddelandena en aktualitet, som de för våra sinnen förut ej ägde. Vi unnas en stunds omedelbar inblick i den rena, roingifvande empirismens, den med grubbel och hugskott

Digitized by Google

ej alls uppblandade konservatismens sinnesförfattning, som långtifrån förnekar skönheten eller högheten af idéer, men som — i fall dessa idéer ej redan äro så gamla, att de omsatt sig i allmänt anlagda vanor — för egen del bjuder dem sitt höfviska farväl, nöjd med att bifoga det eftertänksamma och fyllestgörande skälet, att något *sådant*, något rörligt och ungt, när helst det förr någon gång lyckats få ett eller annat praktiskt insteg, alltid då lär hafva vållat oro, alltid rubbat ett förut befintligt, in summa: alltid innebär ett revolutionärt element, som sätter det redan vunna samhällstillståndet i oberäknelig fara.

Om det gamla Kina — sedan mer än två tusen år ärketypen för konservatism — må väl sägas, att dess ordning är öfver hufvud och för dagligt bruk rent af ypperlig, att i intet annat land är den jämna uppfordran till ett aktningsvärdt och passande lif så allmän, inom intet annat vidsträckt rike på jorden de afsigkomnas klass relativt så fåtalig, å inga andra civiliserade orter de förnöjdas flertal så stort; att, kort sagdt, allt där är på det visaste ordnadt för vanliga, normala, lugna förhållanden. Mot något stort afbrott, en förfärlig kris, är — å andra sidan — detta jämna, förståndiga samhälle alldeles icke rustadt. Väldiga undantagslägen kan det endast möta med de passiva dygdernas mod. Vi se det så skarpt, emedan det är nära nog alldeles tvärt om hos oss. Vi, hvilkas samhällen förete så ojämna lifsvillkor, ha stora resurser och kunna öfva hjältedåd, när den allmänna olyckans dag kommer; medan vi äro jämförelsevis ömkliga nog gentemot en hel mängd af det dagliga, det vanliga lifvets småuppgifter. Kineserna, som bragt sin jord till att lifnära en tätare skara bebyggare än någon annan jord på vår planet och som i det hela hafva hvarken mycket rika eller mycket fattiga landsmän bland sig, dö i månghundra tusental af hunger, när undantagsvis ett nödår kommer. Och nästan lika värnlösa stå de, om krig utbryter. I båda fallen taga de olycksödet med undergifvenhet såsom något som måste så vara; de många hundratusentalen dö, och de öfverlefvande hafva snart nog fått sitt forna, idoga lif i gång på nytt.

A propos den kinesiska kulturens ställning till undantagsförhållanden är den ju rätt kännetecknande, denne Pung Kvang Yus egentligen enda invändning mot den kristna missionsverksamheten.

"Kristna missionärer", säger han, "kunna hvarken vålla konfucianismens verk båtnad eller afbräck med spridandet af sina läror. Ty dessa missionärer sätta sig blott i beröring med dräggen af den obildade befolk-

Digitized by Google

ningen eller möjligen med sådant folk, som ju åtnjutit en viss grad af uppfostran, men företett opålitligt uppförande.

www.libtool.com.cn

"Som det nu är, kan jag ej undgå att beklaga dem. Ty de komma ej själfva från samhällets nedersta lager.

"Jag vet nog, att de skola såsom ett genmäle mot mig anföra Kristi ord: 'Jag är ej kommen att frälsa de rättfärdiga, utan syndare'. Denna idé är ju förträfflig, men näppeligen tillämplig, tyckes mig, på sakernas nuvarande läge.

"Antag, utan afseende på nationalitet, att det i denna vida värld på hvart hundratal går två riktigt dåliga människor, det kan icke sägas vara för högt tilltaget. Kinas befolkning måste enligt denna beräkning hafva tusenden, tiotusenden af detta slags uslingar. Till och med Yao och Sjunn funno sig för klena för uppgiften att verkställa hela mänsklighetens fullständiga omdaning — än mer då missionärerna" — — — "I fall alla odugliga träd kunde genom någon naturförvandling varda furor och ekar samt alla skadeörter sesamum och epidendrum; då hade Kristus ej sagt, att solen går upp öfver goda och onda, regnet faller på rättfärdiga och orättfärdiga. I den reflexionen är ingenting nytt och främmande. Med den ha folken varit förtroliga från urminnes tider." — — "Hvad vise styresmän kunna göra med människor är blott att skaffa dem tillträde till dygdens och det passandes vägar men tillika afskräcka dem från snedsprång medelst lagar och bestraffningar, allt i afsikt att betrygga åt hvarje individ så fri lifsutöfning, som är möjlig utan intrång på andras rätt." — — — "Om i hvarje kyrka en uteslutningslag funnes att tillämpa på hvarje sådan medlem, som ställde till ofog eller idkade svek, så komme det att ha den verkan, att religionen själf vunne i värdighet. Då bragtes kanske med tiden folket i allmänhet och de till kristendomen omvända i stånd till en ömsesidigt fredlig sammanlefnad; missionärerna förvärfvade aktning och tillit både hos massan och medelklassen. Sedan nu dessa tvenne grupper vore vunna, bleſve det skol- och ämbetsmäns tur att söka deras umgänge. Och när de väl börjat umgås med lärde och statsmän, så ha de förvärfvat sig ett vida verksammare skydd, än några internationella fördrag äro mäktiga att tillförsäkra dem." — —

— — "Doktor William A. P. Martin är den ende nu lefvande missionär hos oss, som är van att besöka och besökas af hertigar, markiser och höga statsfunktionärer samt umgås på jämlik fot med vetenskapsidkare och ämbetsmän af rang. Sedan Schaals tid är han den ende missionär, som åtnjutit denna undantagsutmärkelse. Och på denna grund hysa kon-

Digitized by Google

fucionister mycken aktning för honom. Det bästa missionärerna kunna göra, är att följa ett så värdigt föredöme."

Tid efter annan återkommer förfrigt talaren till Konfutses allmänt kända regler för undervisare och styresmän i fråga om taktiken gentemot det stora och något sväfvande släktbegreppet "ándar", att man nämligen bör hembära dem en bildad mans höfviska aktningsbetygelser, men ock hålla sig på lagom afstånd från dem: "Vi ha ännu ej fyllt våra plikter mot människor; hur då fylla våra plikter mot andar? Vi ha hittills ofullständigt lärt känna lifvet; hur mycken kunskap är det oss väl möjligt hafva om döden?"

Mot denna så ytterst försiktigt begränsade åskådning står den gränslösa hinduiska, hvilken därtill kunde å religionskongressen räkna bland sina bekännare mötets mest geniala skaldenatur och vältalare, brahmanske munken Vivekananda. Han talade engelska som sitt modersmål, och ämnet för ett af hans ätskilliga hänryckande föredrag var "*Hinduism*". Jag kan ej motstå lusten att söka återgifva på svenska åtminstone något därur.

"Hinduerna", säger han, "ha fått sin religion genom uppenbarelse eller i och med vedaurkunderna. De anse dessa vara utan begynnelse och ända. Det kan ljuda löjeväckande inför detta auditorium att så tala om böcker eller ord. Men med vedauppenbarelsen menas ej heller orden utan den sammanbragta skatt af andliga lagar, som efterhand upptäckts af skilda personer å skilda tider. Lika visst som gravitationslagen fanns, innan den upptäcktes, och skulle alltjämt finnas, äfven om hela människosläktet glömt den, så ock de lagar, som styra den andliga världen. Det lefvande, det etiska och andliga frändskapsbandet mellan själ och själar och mellan individuella andar och alla andars Fader fanns, förr än det upptäcktes, och skulle finnas kvar, äfven om vi glömt det.

"Upptäckarena af dessa lagar bära hedersnamnet risjier. Vi ära dem som fullkomnade varelser. Och jag är glad att kunna i denna åhörarekrets nämna, att några af de allra bästa ibland dem ha varit kvinnor.

"Man skall invända, att lagarne må kunna som lagar bevara sin giltighet evärdligen, men att de måste hafva haft en början. Men vedalärorna säga skapandet vara utan början och slut. Naturforskningen har funnit oomtvistligt, att beloppet kosmisk energi är i hvilket tidsmoment som helst ett och samma belopp. Om då någon tid var, i hvilken intet skapadt fanns; hvar låg då dold all energien? Somliga säga: potentialiter i Gud. Men då är Gud ena gången potentiell och en annan gång verksam, således föränderlig. Men hvarje föränderligt är sammansatt. Och hvarje sammansatt

Digitized by Google

är underkastadt den omvandling, som vi plåga kalla förgängelse. Således skulle också Gud dö. Något tidsskede har då aldrig varit, under hvilket ej funnits skapelse. Låt mig bruka en bild. Skapelse och skapare äro tvenne lif utan början eller slut och parallelt följande hvarandra, och Gud är styrelsen, är en alltid verksam försyn, af hvars makt systemer efter systemer vecklas ut ur kaos för att vara i gång en tid och därpå förgås. Detta är, hvad hindugossen i sin *guru* hvarje dag reciterar: 'Solen och månen skapade Herren efter andra solar och månar'. Och det stämmer med naturvetenskapen.

"Här står jag, och om jag sluter mina ögon och söker tänka mig min egen varelse, jag, jag, jag —, hvilken föreställning får jag? Föreställningen om en kropp. Är jag då endast en sammansättning af materia och materiella krafter? Vedasvaret är 'nej', jag är en i en kropp lefvande ande. *Jag* är ej kroppen. Kroppen skall dö, men jag skall icke dö. Här är jag i denna kropp; och när den en gång skall fattas mig, skall jag fortfara att lefva. Och likaså har jag haft en förtid. Själen skapades ej af intet. Ty skapelse betyder sammansättning; och detta åter betyder en framtida upplösning. Vore själen skapad, då måste den äfven dö. Således, den är icke skapad* — —.

— — "Detta är hinduens tro på, att han är en ande; honom kan ej svärdet genomstinga, ej elden bränna, ej vattnet smälta, ej luften uttorka. Och denna själ — hvarje själ — är en cirkel; hvars gränslinje eller omkrets ej står att finna någonstädes, men hvars medelpunkt förlagts i en kropp, och döden är ombyte af medelpunkt från kropp till kropp. Ej heller är själen som sådan bunden af materiens betingelser. I sitt väsentliga är hon fri, obegränsad, helig, ren och fullkomlig. Men på ett eller annat sätt har hon själf bragt sig ned i stoftbojan och betraktar sig sedan som stoft. Hvarföre!? — det är frågan —, hvarföre kom den fria, fullkomliga och rena varelsen under materiens träldom? Hur kunde den fullkomliga lockas att tro sin ofullkomlighet?

"Man har skyllt hinduen för att undvika frågan eller bortförklara den. Andra tänkare åter åberopa för hennes besvarande vissa högt stående vise mäns auktoritet. Men namn äro ej förklaringar. Frågan är kvar: hur har det fullkomliga öfvergått till på sin höjd kvasifullkomligt? Hur kan det absolut rena förändra ens ett mikroskopiskt grand af sin natur?

* Här förekommer något om brahmaismens och buddhismens kända andevandringslära eller metempsykosis: beroendet alltjämt vid hvarje jordisk födelse af en tidigare lifsuppgifts lösning, af individens kraftutveckling eller kraftförslösning i något föregående lif.

Digitized by Google

"Hinduen är emellertid ärlig. Han finner sig ej hågad att gömma sig under sofisterier. Han är käck nog att manligt möta frågan. Och hans svar är: *Jag vet icke.* Jag vet icke, huru den fullkomliga varelsen, själen, kom att tänka sig som ofullkomlig, som bunden vid och likställd med materien. Men sakförhållandet är där; en hvar ser sig som kropp. Något försök till förklaring, hvarför jag är iklädd denna lekamen, göres af oss ej. Svaret, att det är Guds vilja, är ej någon förklaring. Därmed är ej mer sagdt än med detta: 'Vi veta icke'.

"Människosjälen är evig och odödlig, fullkomlig och oändlig, och döden betyder allenast ombyte af medelpunkt, af *en* kropp mot en *annan.* Det nuvarande kroppslifvet bestämdes af vårt handlingssätt under det förra, det nästa kommer att bestämmas af vårt nu pågående — och så äfven framgent — upp eller ned, från födelse till födelse, från död till död.

"Men — en annan fråga — är människan en liten båt i en storm, lyft ena ögonblicket på en vågs skummande kam och nästa ögonblick nedstörtad i en gapande klyfta, vräkt fram och åter på goda och onda handlingars omedgörliga vink, ett maktlöst, hjälplöst vrak i ett ständigt rasande, ständigt forsande strömdrag af orsak och verkan, en usel mal under kausalitetens framrullande, allt å sin väg krossande hjul, hvilket ej väjer för änkors tårar eller för faderlösas skrik? Hjärtat vändas vid föreställningen. Naturens lag är emellertid denna. Är här intet att hoppas? Finnes här ingen undflykt? — Så ljöd ropet ur det förtvifiade hjärtats djup. Och det nådde upp till förbarmandets tron. Och ord af förhoppning och tröst kommo hit ned som ingifvelse hos en vedisk vis. Och denne trädde fram för världen och förkunnade världen med hög röst de glada budskapen: 'Hören, I barn af oförgänglig salighet, och I, som hafven högre världar till hem! Jag hafver funnit Den Gamle, som är bortom allt mörker och alla villor. Och af att känna honom allena skolen I frälsas från att dö igen. Oförgänglig salighets barn! Hvilket ljuft, hvilket förhoppningsfullt namn detta är!'

"Bröder, låten mig nämna eder vid detta ljufva namn: oförgänglig salighets arfvingar! En hindu vägrar att benämna eder syndare. I ären Guds barn, medinnehafvare af ovanskligt väl, heliga och fullkomliga varelser, I ären jordens gudomligheter.

— — — "I ären ej stoft, I ären ej kroppar; stoftet är er tjänare, icke I stoftets tjänare. I denna mening är det, som vedasanningarna förkunna, — icke någon fasaväckande sammanfattning af lagar utan tillgift, icke ett ändlöst fängelsetillstånd af orsak och verkan, utan detta: att vid

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

styret för alla lagarne, i och medelst hvarje grand af materia och kraft står en, på hvars bud vinden blåser, elden bränner, molnen gifva regn och döden skrider fram öfver jorden. Och hvilken är hans natur?

www.libtool.com.cn

"Han är öfver allt den rene och formfrie ene, den allförmående och den allförbarmande. 'Du är vår fader, du är vår moder; du är vår älskade vän; du är styrkans urgrund; gif oss styrka! Du är den, som bär universi börda: hjälp mig bära detta lifs lilla börda!' Så sjöngo Vedas risjier. Och huru dyrka honom? — genom kärlek. 'Han skall dyrkas som den älskade', 'oss mera kär än någonting i detta eller ett kommande lif'. — — "Vedauppenbarelserna lära, att själen är gudomlig, allenast hållen i fjättrar af materien; och att fullkomning skall nås, när fjättrarne brista. Och ordet de bruka härför är frihet (mukto), frihet från ofullkomlighetens bojor, frihet från död och eländighet. Och dessa bojor kunna endast bortfalla af Guds nåd — —.

— — "Och huru tillgår det? — Jo, Gud uppenbarar sig själf för det rena hjärtat. Den renhjärtade, den oförfalskade människan ser Gud — ja, äfven i detta lifvet. Och så, endast så, varder för hjärtat allt det krokiga rakt. Då upphör allt tvifvel. Då är man ej mer en kastboll för kausalitetslagens fasor.

"Där är själfva lifscentrum af hinduiskt åskådningssätt. Hinduen rör ej något behof af att lefva på ord och teorier. Om det gifves tillvaro förutom den vanliga, sinnliga tillvaron, så är hans behof att komma ansikte mot ansikte inför denna tillvaro. Och i honom själf är en själ, hvilken ej är materie, och om det finnes en allförbarmande, universell själ, så vill han gå ända hän till denna. Han måste se den. Det allena kan göra slut på alla tvifvel. Beviset för själens tillvaro och för Guds, hvilket en vis man bland hinduerna gifver, är detta: 'Jag har sett själen; jag har sett Gud'." — — — "Så att lifskampen i deras system är en oaflåtlig kamp för målet att varda fullkomlig, varda gudomlig, nå Gud, se Gud; gudsnåendet, gudsskådandet, fullkomligvardandet, likasom den himmelske Fadren fullkomlig är, bestämmer och danar hinduernas religion. — "Stiga vi nu ned från filosofiens sträfvanden till den okunniges religion, så är det första jag har att förtälja, att i Indien finnes ingen polyteism. I hvilket tempel som helst, i fall man lyssnar efter, skall man finna de bedjande tänka in alla Guds egenskaper, ej ens allestädesnärvaron utesluten, i dessa bilder. Sådant är ej polyteism, ej heller vore benämningen henoteism den rätta. 'Rosen nämnd med annat namn skulle dofta lika ljuft.' Namn äro ej förklaringar." — — — "Af frukten känner man trä-

Digitized by Google

det; och då jag sett bland så kallade afgudadyrkare människor, hvilkas öfvermän i sedlig karakter, i anda och kärlek jag ej sett någonstädes, då stannar jag och frågar mig: 'kan synd afla helighet?'" — —

— — "Så som vi finna, att på ett eller annat vis vår naturbeskaffenhet kommer oss att förknippa idén af oändlighet med idealet af en blå himmel eller ett haf, allnärvaron och helighetens idé med idolen en kyrka, en moské eller ett kors; så ha hinduerna förknippat helighetens, renhetens, sanningens, allnärvarons och alla andra högsta föreställningar med särskilda bilder och former." — — "Människan har att varda gudomlig, att få det gudomliga fram i allt större klarhet. Bildstoden, templet, kyrkan, böckerna äro blott stöd, hjälpmedel under hennes andliga barnaår. Hon har att gå vidare, ej stanna vid detta." — —

— — "Hör denne samme allvarlige man, som böjde knä för bildstoden, längre fram i lifvet tala om nya, inre strider och sträfvanden: 'Honom förmår ej solen gifva uttryck för, ej heller månen, ej heller stjärnorna, ej heller ljungelden och all annan eld vi kunna tala om; men det är af honom de alla lysa.' Och likvisst fördömer han ej bruket af bilderna eller kallar det synd. Han ser tvärt om tillbaka därpå såsom på ett sitt lifs naturnödvändiga utvecklingsskede. 'Barnet är fader till mannen.' Skulle det väl vara riktigt dömdt af en till hög ålder hunnen att kalla barndomen en synd och ungdomen en synd? Och lika litet känner sig hinduisten nödgad till sådant.

"Om en människa med tillhjälp af en bild lyckas väcka hos sig medvetenheten om sin gudomliga natur, vore det rätt af henne att kalla det en synd? Vore det ens riktigt, sedan hon kommer öfver det skedet, att kalla det en villfarelse? För hinduens åskådning färdas människan icke från villfarelse till sanning, utan från sanning till sanning, från lägre till högre sanning." — — — "Men, en fråga till. Hur kan hinduen, hvars hela tankegång centraliseras i Gud, hysa förtroende till buddhisten, som är agnostiker, och till jainiten, som är ateist?

"Buddhisterna sätta icke sin lit till Gud. Men hela kraften i deras religion är vänd åt hvarje religions stora centralsanning, evolutionen af en Gud utur människan. De ha ej sett Fadren, men de ha sett Sonen. Och den som har sett Sonen, har sett Fadren.

"Detta, bröder, är en kort antydan om hinduernas åskådningssätt.

"Hinduen må ha misslyckats att utföra alla sina planer. Men om någonsin en universalreligion skall uppkomma, måste det vara en af ort och tid ej afhängig, oändlig som den Gud, den predikar, hvars sol lyser lika

Digitized by Google

öfver Krisjnas och Kristi efterföljare, öfver helgon och syndare, och som är — icke brahmaistisk, buddhistisk, kristen eller muhammedansk, utan allt detta tillsammans och ändå med oändligt rum för utveckling; en sådan, som i sin katolicitet kunde famna inom omätliga armar och anvisa plats åt hvar enda mänsklig varelse, från den lägst krälande begynnare, hvars intellektualitet är knappt och jämt lossad ur osjälighetens tillstånd, ända till och med den högst hunne, som rör sig snart sagdt öfver mäskligheten och kommer sitt samhälle att i häpnande vördnad sätta i fråga hans verkliga, mänskliga natur."

www.tibtool.com.cn

Här är ej rum för mer än ett — och det kortaste — af japanernas många utlåtanden. Men rentaf ohörd bör den ju ej lämnas, jordens i närvarande tid rörligaste nation.

Yokoi är författarens namn och ämnet är: "*Kristendom — hvad är det? En fråga i det aflägsna österlandet.*"

"Den studerande från den icke-kristna östern vågar af tvenne skäl diskutera denna fråga; först, emedan kristendom, såsom den ter sig under arbete i östern, är ett mångahanda af sekter, en hvar med anspråk att inneha själfva kärnan af sanningen, och, för det andra, emedan det alltifrån början djupaste motiv, som ingaf östern förtroende till kristendom, var högheten af det kristna lifsidealet, sådant man finner det i Jesu enkla utsagor och några få helgade lärares ädla lefverne. Var första intrycket det rätta, eller böra sekternas röster numera vara de vägvisande? Häraf detta spörjsmål, som nödgar östern till något slags själfständigt svar: Hvad är kristendom? Vi svara:

"1. Kristendom, det är stiftarens egen religion. Hans lif och läror böra gälla som norm och kriterier för alla efterföljande mansåldrar. Pauli bref, som utfylla så stor plats i nya testamentet, hafva många oskattbara pagina af religiösa och etiska lärdomar, innebärande tillika den högtänkta och inspirerande tron på Kristus, som öfvervann världen. Men vidkommande andra delar där, som ha att göra med teologiska och filosofiska utredningar, så kunna vi ej anse dem obetingadt och helt som kristendom. De äro oss företrädesvis till gagn för åskådliggörandet af, hur kristendomen lämpades efter de första tidernas nödtorft. Men hvarthän skola vi då vända oss. Tvifvelsutan till evangelierna, särdeles synoptikerna. Ofullständiga som dessa samlingar äro, om de skola betraktas som noggranna biografier öfver Jesus, skall dock ingen fördomsfri kritiker neka, att vi på dessa blad ha bevarade de tidigaste intrycken af Jesu lif och de viktigaste yttranden, som föllo från hans läppar.

Digitized by Google

"2. Bland det första, som slår oss vid läsning af evangelierna, är frånvaron af tillfälliga och oväsentliga elementer i Jesu etisk-religiösa undervisning. När vi genomgingo hans etiska och religiösa lärdomar, skänkte de oss en oafbruten känsla af glädje och tacksamhet. Hans handlingar äro af universelt betydande art. I hans lif och läror ha vi alla de väsentliga elementerna af etiskt-religiöst lif och ingenting annat.

"Kristi läror synas oss kunna samordnas under några få enkla hufvudrubriker. Kanske är ingen klassificering så god som Pauli ryktbara treenighet: tro, hopp och kärlek. Tro på en rättfärdig världsordning; hopp om mänskligheten framtid; kärlek till Gud i människan.

"Jämförd med denna kristendomsuppfattning, hvad motsvarighet finnes i den vanliga, af kyrkoauktoriteterna drifna framställningen? Både ortodoxi och liberalism, både supranaturalism och rationalism, både hög- och lågkyrklig förkunnelse, huru olika äro de alla med hvad som predikades på Galiléens höjder och sjöstränder för adertonhundra år sedan!

"Samtidens kristna tankelif är deladt i tre stora läger. Främst märkas de två gamla lägren, supranaturalism och rationalism. Men en annan grupp af människor fyller ett tredje läger, halfvägs mellan dessa två, sådana, hvilka beträdt *via media*, hvilka blicka till höger och till vänster i afsikt att gå klara för hvardera sidans hotande skär. Följaktligen äro de blottade för anfall från bägge sidor.

"Så hålla nu dessa tre klasser af teologier meningsskiftena och fäktningen i gång, och ingen kan förutsäga när fred skall varda återställd. Antagligen fortsätta de att fäkta och hålla sina meningsskiljaktigheter uppe till tidernas ända, med mindre Kristi kyrkor lära 'en fullkomligare väg', vägen till undgående af teologiska diskussioners Babel. Denna undsättningsväg skall nås, synes oss, när de komma att fullt uppfatta kristendomens väsentliga natur, icke som dogmer, utan som etiskt-religiöst lif hos hvarje individuell själ och hos mänskligheten i sin helhet. En sådan tid skall helt visst komma — och den är, vi hoppas det, ej alltför aflägsen —, då alla våra religiösa sträfvanden skola koncentreras i detta ena, att än en gång lefva Jesu Kristi lif och återigen verka hans verk, så att dogmernas regering får för alltid en ända. Dogmortodoxien skall gifva rum åt lefvernets och handlingens ortodoxi."

Och nu är jag färdig att sluta dessa fragmentariska antydningar.

Men något bör väl till afslutning meddelas från inbjudarelandet, från

Digitized by Google

Amerika. Jag väljer då något ur ett tal af mrs Ormiston Chant, skaldinnan, som skref hälsningssången till de långväga gästerna *:

www.libtool.com.cn

"*Nutidens verkliga religion.*

"Kära vänner, — efter att ha lyssnat länge nog till religionsvetenskapen, torde det, då detta är sista ordet denna förmiddag, kännas som en liten lättnad att rymma sin väg, eller för en stund låta religionsvetenskapen sköta sig själf, samt ägna någon eftertanke åt religionen oberoende af hennes vetenskap. Den religion skall till sist behålla världen, som gör människor mest goda och mest lyckliga. Hvad helst i gammal forntids tro, som gjort människor bättre och lyckligare, det lefver hos oss än i dag och främjar progressen af allt, hvad vi sedermera lärt. Vi ha fått lära, att religion, hvilken nu än hennes vetenskap må vara, är principen för andlig tillväxt. Vi ha fått lära, att det att vara religiös är att vara lefvande.

"Ju mer religion ni har, dess fullare af lif och sanning är ni och dess mera dugande att bibringa lif åt alla dem, med hvilka ni står i någon beröring. Den religion, som mest hjälper oss till bästa mod i um-

* Här äro det enkla skaldestyckets tre första strofer:

"The New World's call hath summoned men to prayer:
And swift across the ocean's path of foam,
Along the mountain-tracks, on desert's glare,
Or down the old-world valleys, they have come.
O golden, olden East!
Right welcome to the feast.
The New World welcomes you
In the most holy name of God,
The New World welcomes you.

"The New World's call hath summoned men to prayer:
All Christendom hath felt her great heart beat,
And Europe's messengers from everywhere
Still wake the echoes with their coming feet.
O, Mussluman and Greek!
The glad New World doth seek
With Christian and with Jew
In the most holy name of God
To love and welcome you.

"The New World's call hath summoned men to prayer:
And Africa hath heard the call and cried
To her most noble sons to haste and share
The brotherhood of worship side by side.
O, heirs of Liberty!
Dear negro brothers, ye,
At last at one with you
In the most holy name of God
The New World welcomes you."

Digitized by Google

gängelsen med mänskliga själar, det är den religion, som kommer att behålla världen. Det, som gör er och mig tapprast i dagar af misslyckanden och nederlag, det är den religion, ni må gifva den hvad namn ni vill, som är afsedd att till sist segra. Och tron mig — ty jag känner ju att denna min förtröstan öfverensstämmer med de allra flestas här —, att den religion, som i våra dagar går mest oförskräckt fram mot de värsta af alla onda företeelser, går med sin härliga optimism in i de mörkaste vråarne på jorden, den är nutidens religion, kallen den hvad helst eder lyster.

"Vi äro nödgade att erkänna, det skillnaden i våra dagar mellan döda religionsformer och lefvande är den, att de döda religionsformerna vända sig till dem, som minst behöfva dem, medan de lefvande religionsformerna vända sig till dem, som mest behöfva dem. Alltså är i dessa dagar vår verkliga religiositet, vare sig individens, nationens eller hela det mänskliga samfundets: att vi nu för tiden ej vilja hålla till godo synd, bekymmer, nöd, elände och förolyckanden såsom eviga, och ej heller som timliga längre, än vår kärlek kan tillåta. Och därur har vuxit fram en känsla, som knappt ännu fått namn — men ej därför är mindre verksam i vårt lif —, en känsla, hvilken ej mer kan finna sig i, att Gud skall sägas handla så, som det för en enskild människa vore brottsligt eller lågsinnadt att handla.

"Det är en egendomlig vändning i begreppet om ömsesidighetsförhållanden mellan Gud och oss, som för första gången ägt rum under hela världshistoriens förlopp i *våra* dagar, att vi nämligen börjat fråga: Hvad är Guds plikt mot oss? Först nu ha vi kommit till visshet om, att Guds plikt mot oss kommer att uppfyllas." — — — "O, Gud vare lofvad! Om jag kan lämna hela min tillvarelse i Guds hand och vara viss, att han gör sin plikt mot mig; så skall framför annat hans plikt förverkligas därutinnan, att han lyckas med mig, att han får mig till, hvad jag var ämnad till. Jag kan då nalkas honom äfven genom alla mina missgrepp och förseelser och med ögonen fulla af tårar skönja regnbågsljuset af hans kärlek på dessa mina tårar, förvissad att han skall fullgöra sin uppgift med och i mig och till sist kommer att lyckas." — — — —

Jag afbryter här. De originella yttrandena böra läsas i diktarinnans egen munart likasom mycket annat af denna märkliga boks aktstycken bör uppsökas på sin ursprungliga plats.

Robinson.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Den lutherska försoningsläran,

sådan den uppfattas af de nutida teologerna.

"I samverkan med Upsala teologiska fakultet" utgifves sedan detta års början af trenne bland dess medlemmar *Kyrklig Tidskrift*. Utgifvarnes och de samverkandes ämbetsställning gifver ju denna tidskrift en i viss mån officiell ställning såsom organ för vår statskyrka, åtminstone sådana dennas syften och läror fattas vid det universitet, vid hvilket större delen af dess präster erhålla sin yrkesbildning. Vill man i någon punkt veta, hvad vår kyrka *för närvarande* lär i den eller den dogmatiska frågan, utöfver hvad som redan i dess bekännelseskrifter är otvetydigt framställdt, så böra yttranden i denna tidskrift därför kunna anses upplysande.

Det var också med synnerligt intresse, som vi i senast utkomna häfte funno en uppsats "*Om rättfärdiggörelsen*", undertecknad af en bland tidskriftens utgifvare, professor F. A. Johansson. Denne betecknas i en litteraturanmälan i samma häfte såsom åtminstone "i sin uppfattning af de exegetiska problemen" visande ett mindre "konservativt lynne" än en af hans medsökande till den professur, hvartill han nyligen utnämnts. Och så vidt vi i öfrigt lärt känna prof. J:s författareskap — bl. a. i föregående häften af "Kyrklig Tidskrift" — tyckes detta omdöme i det hela för honom kännetecknande: han tyckes i allmänhet representera den jämförelsevis friare riktningen inom vår svenska teologi i nutiden. Åsikter, som väsentligen gå längre än hans i "eftergifter åt tidsandan", kunna därföre näppeligen anses såsom ortodoxa inom vår nutida statskyrka. Däraf för oss lekmän ett ytterligare intresse vid hans utläggning af försoningsdogmen — ett intresse, som måste blifva så mycket djupare, då man besinnar hvilken central ställning denna dogm intager i den lutherska läran, — ja, i den kristna uppfattningen i det hela.

Helt visst har ock förf. träffat sanningen, då han i inledningen betecknar det såsom ett faktum, "att många af vår tids kristna, äfven inom

Digitized by Google

lutherska kyrkan, hålla på att komma bort från den härliga lutherska rättfärdiggörelselären". Att dennas åtminstone relativa kvarstående på ståndpunkten af en juridiskt fattad *satisfactio vicaria* är för det stora flertalet bildade och tänkande nutidsmänniskor ett hårdt tal, lär ej kunna betviflas; ja, att den är den viktigaste stötestenen, som för många, och det ej blott vår kyrkas sämre element, ligger i vägen för ett fullt tillgodogörande af delaktigheten i vårt kyrkliga lif i nutiden.

www.libtool.com.cn

Hur framställer då den nämnde fackmannen denna dogm? Kunna vi möjligen genom hans tolkning däraf bättre än genom andras föras till insikt om dogmens sanning?

Det är endast den förra af dessa frågor, som vi här i antydande form vilja söka inför våra läsare besvara. Den senare må så en hvar inom sig själf söka svaret på — den är i viss mån en samvetsfråga, som vi ej vilja ikläda oss ansvaret för att å andras vägnar söka lösa.

Förf. till den nämnda helt korta, men pregnanta uppsatsen, angifver såsom sin framställnings hufvudsyfte att visa den lutherska rättfärdiggörelselärans öfverensstämmelse med sedlighetens oeftergifliga fordringar. "Om man kunde bevisa" — säger han — "att den lutherska rättfärdiggörelselären låge utanför det etiska, måste vi genast uppgifva henne. Ty utanför det sedliga träffa vi det osedliga."

Så söker han efter frukterna döma om den lutherska lärans förhållande till sedligheten. "Den lutherska kyrkan står sasom etiskt samfund vida högre än den katolska och sekterna", påstår han därvid; "men det skulle nu i sanning vara underligt, om en kyrka kunde ha en grundprincip, som vore falsk och ledde till osedliga konsekvenser, och på samma gång sta högre i sedligt afseende än kyrkosamfund, som skulle stå på en riktig grund."

Så öfvergår förf. till att karakterisera den allmänna ståndpunkt, hvarpå den lutherska rättfärdiggörelselären står, och dennas eget hufvudinnehåll. Vi anföra därvid förf:s egna ord:

"Gud är kärleken, men han har också vrede mot synden, d. v. s. han ställer sig i sitt gudomliga sinne i motsats till synden såsom något, som strider mot hans vilja. Genom synden är människan fördärfvad och är såsom fri varelse ansvarig för sina onda gärningar.

"Kristus försonar synden inför den himmelske Fadern, för hans förtjänsts skull får syndaren förlåtelse, hvilken ger honom full visshet om att

Digitized by Google

stå i det rätta förhållandet till Gud; i kraft af så väl Jesu försoning som hans sedliga fullkomlighet, meddelad åt världen, kan människan lefva ett sedligt lif, som sträcker sina verkningar till hela hennes lifsområde inåt och utåt, och som syftar mot en stundande fullkomlighet.

"Hvad ligger det nu i den lutherska rättfärdiggörelseläran såsom en centralpunkt i denna åskådning?

"Människan förklaras för rättfärdig för en annans, Kristi, skull. Vi taga ett exempel. En person ställes inför en domstol för ett brott. Då meddelas åt domstolen, att en annan vill lida straffet för den brottslige. Denne förklaras på grund häraf fri och oskyldig. Skulle vi i detta ex. kunna se något motsvarande till, huru Gud handlar med den syndiga människan, som förtjänat straff? Ja och nej. Ett sådant ex. som detta kan användas i den populära framställningen, om man fasthåller den gamla satsen, att hvarje liknelse haltar. Men detta ex. åskådliggör ingalunda fullt det verkliga förloppet, då Gud förklarar en människa rättfärdig för Kristi skull. Detta verkliga förlopp skulle bättre åskådliggöras, om den nämnda domstolsscenen finge följande gestalt. En person hade blifvit stämd inför domstolen för ett brott. Då framträder en annan och förklarar: jag vill på naturliga grunder lägga mig ut för denne brottsling, jag är (t. ex.) hans fader. Jag har utplånat alla de farliga följderna af hans brott. Jag har godtgjort, den han förfördelat*. Och jag har försonat dem med hvarandra, så att de nu åter äro vänner och ha förtroende för hvarandra. Då den brottslige så får gå fri, så sker det ej på grund af hans förtjänst, utan på grund däraf, att en annan försonat hans brott och ställt allt i lag igen."

Så framhåller förf., att rättfärdiggörelsen *icke* betyder, att Gud förklarar hvem som helst rättfärdig, sådan han går och står i sina synder.

* Oss synes detta vara den punkt, hvarpå så många stöta sig: att den ene i moraliska och religiösa ting skulle kunna "godtgöra", hvad den andre brutit. Skulle man icke i själfva verket komma den bibliska läran närmare, om i det ponerade exemplet fadren icke åberopade någon sådan godtgörelse, utan endast vädjade till domarens aktning för hans egen personlighet och hänsyn till hans kärleksförhållande till sonen: tillgif honom för min skull, hans straff träffar annars äfven mig! Det är sant, juridiskt finge väl domaren ej taga hänsyn till en sådan begäran; men det finge han vid ett brott heller icke göra till ett resonnemang, sådant som det af förf. använda. — Ligger icke det stötande i *satisfactio-vicaria*-läran uti att de två personerna fattas såsom skilda från hvarandra, och sålunda svårighetens lösning i betonandet af det innerliga sambandet mellan dem (som förf. själf framhållit längre fram i sin uppsats, där han talar om, huru Kristus "står i organisk förbindelse med släktet såsom dess hufvud och medelpunkt"). Förf. har i det ifrågavarande exemplet låtit försonaren vara brottslingens fader, men ej däraf gjort egentlig användning. Är motivet till brottslingens frikännande godtgörelsen, så behöfver försonaren ej stå i något särskildt personligt förhållande till sin skyddsling; och tvärtom, gör han det sistnämnda, så kan godtgörelsen blifva öfverflödig, åtminstone så långt som den är omöjlig.

Digitized by Google

"Den som så tror, han har alldeles icke förstått den lutherska rättfärdiggörelseläran . . . I Guds rike har allt en natur af innerlighet, allt berör där i första hand det inre, sinnelaget, hjärtat . . . En syndaförlåtelse, som ej sammanhänger med sinnesändring, är ett fullkomligt oting." Men en grund måste finnas till den förlåtelse, Gud skänker syndaren. Det fordrar hans helighet. För allt hvad Gud gör måste den yttersta grunden finnas hos honom själf. Den kan sålunda vid hans förlåtande verksamhet ej vara en af människan själf åstadkommen omvändelse. Utan grunden ligger i Guds kärleksfulla vilja. "Men denna måste verka genom ett medium, som uppenbarar sig inom mänsklighetens, historiens eget lif. Detta medium är 'medlaren' Kristus. I honom är Gud försonad och den sanna människonaturen återställd. Han står i det förhållande till mänskligheten, att han innesluter dess idé fullständigt i sig. Därför kan han liksom träda fram inför den himmelske Fadren och begära, att syndare för hans skull frikännas från sin skuld*."

Och detta är något, som fullkomligt ligger inom det sedligas område. Kristi hela lif var i fullkomlig grad sedligt. Och människans tillägnande af rättfärdiggörelsen sker ock genom den högsta formen af sedlighet: genom den religiösa tron, som enligt den lutherska kyrkans uppfattning är en yttring af det rent centrala hos människan, af hjärtat. I tron lägger människan in hela sin personliga kraft, sin vilja. Den är ett Andens verk, ett Guds verk i och genom människan, i det Gud kräfver, "att vi *nödvändigt* skola af *fritt val* göra hans vilja".

Sådan är i korthet förf:s uppfattning, och så lär sålunda i våra dagar våra teologer — hvilket ju bör vara både af teoretiskt intresse och praktiskt värde att veta.

Men på samma gång kunna vi ej underlåta att erinra därom, att detta är ett stycke teoretisk *teologi,* och ej ett stycke praktisk *religion.* Sålunda en del af en mänsklig vetenskap, låt vara om och på grund af något gudomligt. Det är sålunda rätt och slätt ett mänskligt försök att för förståndet lägga till rätta en viss (religiös) erfarenhet, — ett försök, som sålunda kan vidlådas af mänskliga brister.

En central betydelse för vårt kristet religiösa lif behöfver därför näppeligen vårt förhållande till ens denna vår kyrkas grunddogm äga. Man kan i innerligt förtroende sluta sig till den frälsning, som Gud erbjuder den, som

* Denna formulering öfverensstämmer med den förändring vi yrkat rörande domstolsliknelsen.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

vänder sitt hjärta till honom, och sålunda blifva rättfärdiggjord utan att för sitt förstånd kunna klargöra, *huru* detta Guds verk i oss försiggår, *huru* hans nåd och rättvisa därvid skola förenas, och *hvari* Kristi medlarekall består. — Den mindre reflekterande är lätt färdig med bestämda påståenden och tror sig i allt kunna fordra "klart besked". Den vetenskapligt bildade känner däremot svårigheterna att vinna insikter i formen af abstrakta omdömen, och han lär sig därför att i mångt och mycket vara dem förutan. Så gifves det ock i religiösa frågor en *docta ignorantia,* som alls icke behöfver röja hvarken agnosticism eller, än mindre, indifferentism. — Det är helt visst af värde för oss att bilda oss en mening i teologiska dogmfrågor, så långt vi det förmå: dogmer äro nödvändiga för hvarje kyrklig sammanslutning, och teologien är ingalunda en onyttig vetenskap. Det är icke likgiltigt, i hvad grad vi hos oss kunna försona hjärta och hufvud, då äfven hufvudet har sitt religiösa behof.

Men en lifssak i ordets strängaste bemärkelse är detta icke, om blott hjärtat ej blir i en möjlig konflikt den besegrade parten.

S—e.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Ett och annat från Norge.

Reseminnen.

Mera egentligt, än eljest plägar vara fallet, torde man kunna kalla efterföljande skizzerade utkast för »minnen». Sedan författarens dagboksanteckningar, fotografier, kartor, tidningar, böcker och broschyrer, bref och dylikt, som kunnat lämna ett värderikt material för bedömandet af norska förhållanden, gått förlorade vid en eldsvåda, är minnet den enda källa, hvarur han kan ösa. Detta medför den olägenheten, att en del sifferuppgifter, citat m. m., som kunnat bestyrka framkastade åsikter, måste uteslutas eller endast anföras till sitt ungefärliga innehåll samt att bristen på ortnamn minskar de geografiska uppgifternas värde, men å andra sidan blir min korta skildring ett mera talande exempel på det totalintryck, som en vistelse i Norge, sedan de första mera lifliga detaljintrycken utjämnats, kan kvarlämna hos en svensk, hvilken med det största intresse för Norges natur och folk förenar ett uppriktigt begär att, hvad detta lands förhållanden beträffar, låta sanningen komma till sin rätt. Den resa, som här skildras, företogs sistlidne sommar, men flere uttalanden grunda sig på erfarenheter, vunna under flerårigt skriftligt och muntligt tankeutbyte med norska vänner.

I.

Att inloppet till Kristiania är hänförande, och att själfva staden är ganska tråkig, torde nog vara våra läsare bekant. Under mina besök i Norges hufvudstad bodde jag dels i *Sidsel Åneruds privathotell,* dels i hotell *Metropol,* (äges af herr Daniel Steen), båda vid Karl Johans gade, och båda utmärkt goda, det förra dessutom billigt.

Om *Kristianias sevärdheter* lämnar Yngvar Nielsens resehandbok tillräckliga upplysningar. Jag vill blott framhålla *Vikingaskeppet* såsom särdeles intressant. Det mycket omtalade *Dioramat* åter med målningar af Peters kan

Digitized by Google

knappast mäta sig med hvad man i andra stora städer får se i den vägen, om än motiven, hämtade från den norska fjällnaturen, äro mycket tilltalande.

www.libtool.com.cn

Förlustelseställen i vanlig mening saknas nästan i Kristiania. Där finnes icke ett enda ställe, där middags-, kaffe- eller afton-konserter gifvas. Tivolis varietéprestationer kunna i tarflighet mäta sig med de i Stockholm vanliga. *Teaterväsendet* står mycket lågt. Så t. ex. saknas ett fast operasällskap, men enskilda goda förmågor finnas dock. Bland skådespelarne är *Björn Björnson*, son till skalden, en af de förnämste, och hans »opläsning» af sin fars »fortällinger» äro med rätta mycket prisade. Björn Björnson, som skilt sig från sin förra hustru, är numera gift med sångerskan *Ingeborg Ås* (Gina Oselio); hans familjförhållanden ha utgjort föremål för skildringar af mycket skandalös art i den norska litteraturen. Fru Ås-Björnsons sång var ganska präktig, men saknade i mitt tycke mjukhet och innerlighet i känslan.

Kristianias operahus är ett gammalt ruckel, men ett nytt håller på att resa sig vid Karl Johans gade; dess fullbordande tyckes dock gå mycket långsamt.

Af *restauranter* äger staden flera goda. Den mest besökta är väl *Grand Hotels*, men äfven där förvånade jag mig i hög grad öfver gästernas fåtalighet. Det hände ett par gånger, att en vän till mig och jag voro de enda supégästerna för aftonen i en af stadens första restauranter. I Grand Hotels ganska trefliga kafé var det däremot nästan alltid godt om folk. *Sankt Hans Haugens* lummigt belägna och med vacker utsikt försedda restaurant är en mycket behaglig plats. Norrmännen äga visst höga föreställningar om svenskarnes aptit, att döma af de rika håfvor, som uppdukas, när man begär »svensk sexa», hvilken anrättning dessutom betingar ett märkvärdigt billigt pris.

Kristianias finaste stadsdel ligger norr och väster om slottet och bär delvis en storstadsartad prägel. En stor del af husen ligger inbäddad i vackra planteringar.

Norrmännen äro ett konstnärligt begåfvadt folk, och de förmögnares våningar prydas vida oftare än hos oss af goda målningar samt äro inredda med både smak och elegans. I konsten att arrangera middagsbord, servera måltider o. d., lägga de äfven en förfinad smak i dagen. Toiletterna hos de flesta damer, som man får se så väl i Kristiania som andra städer, utmärka sig däremot ej sällan för en smaklös extravagans.

I början af augusti pågingo i Kristiania, vid universitetet, s. k. sommarkurser. Deltagarnes antal var mycket stort och bestod med få undantag af folkskolelärare och -lärarinnor. De hade i allmänhet ett hyggligt utseeende, men deras yttre uppträdande föreföll icke så belefvadt som svenska folkskole-

Digitized by Google

lärares. Jag hade nyligen närvarit vid liknande kurser i Grebbestad i Bohuslän och fann nu, att de senare voro vida bättre anordnade och mera intresseväckande än de förra. Universitetets lokaler voro fula, trånga och mörka. Åhörarnes allvarsamma, sömniga miner och föreläsarnes föredrag röjde, i mitt tycke, icke det lefvande intresse för bildningens sökande och meddelande, ja, den rent af entusiastiska stämning, som besjälade deltagarne i Grebbestadskurserna. För bekantskapers knytande, utflykter och en angenäm samvaro mellan föreläsningarne var vida bättre sörjdt i Grebbestad. Där funnos också deltagare af de mest skiftande samhällsställningar och yrken, under det åhörarne i Kristianiakurserna nästan uteslutande tillhörde en enda samhällsklass. Under det de svenska kurserna behandlade mera speciella vetenskapliga ämnen t. ex. assyriernas och babyloniernas gamla historia, minnets psykologi o. d., framställde de norska föreläsningarne hufvudgrunderna af naturvetenskapernas olika grenar, egentligen endast en utvidgning af folkskolans kurser i dessa ämnen.

Järnvägsresan mellan Kristiania och Trondhjem kräfver omkring 16 timmar. I *Hamar* måste ombyte ske midt i natten, emedan banan där blir smalspårig; sofvagnar finnas icke på hela vägen, men första klassens vagnar äro väl inredda, och t. o. m. i tredje klassen finnas soffdynor.

Sjön *Mjösens* stränder äro särdeles vackra, men till följd af sin ringa bredd gör sjön intet storartadt intryck. Järnvägen går fram i *Glommens* dalgång, hvilken flod är mycket bred, men ytterligt grund, i det vattnet silar sig fram öfver sanden mellan flodens hundradetals holmar. Banan stiger så småningom uppåt och når sin högsta höjd i närheten af *Rörås*, där den framgår mellan fjäll öfver 1,500 meters höjd. Lutningen ned emot Trondhjemsfjorden är mycket stark.

Trondhjems omgifningar äro särdeles vackra, men ett intensivt regn hindrade mig att taga dem i närmare skärskådande.

Hvad den berömda *domkyrkan* beträffar, så kan dess faktiska storslagenhet icke ännu framträda, enär större delen af densamma är afstängd från den öfriga och så godt som i ruiner. Den restaurerade delen åter är in i de minsta detaljer konstnärligt utarbetad, och koret, »åttkanten», är ett af de vackraste prof på götisk kyrkostil, man gärna kan se. Till byggnadens fullbordande pågår ännu insamling.

Namnet på det hotell, där jag bodde, har jag glömt, men värden, herr *Thane*, var en man i den gamla gemytliga stilen. För att fördrifva tiden under det pågående regnet, slog jag mig i samspråk med tvenne herrar, en engels-

Digitized by Google

man och en i England bosatt norsk affärsman. Den senare hade ofta i utlandet anlitat våra konsuler, han betecknade yrkandet på egna norska konsuler som ren galenskap, och sade, att någon olägenhet af gemenskapens bibehållande vore otänkbar; en del andra reformer i konsulatväsendet, som icke hade med gemenskapen att göra, ansåg han däremot behöflig. Engelsmannen försäkrade, att de af hans landsmän, som kände något till Norges invånarantal och militära resurser, funno de norska sträfvandena löjliga. »För att fullfölja den norska politiken», sade han, »måste man ju äga en stormakts armé till sitt förfogande.»

www.libtool.com.cn

De ångbåtar, som uppehålla passageraretrafiken längs med de norska kusterna, kan man dela hufvudsakligen i tre klasser. Först ha vi *turistbåtarne*, som endast gå under den gynnsammaste tiden på sommaren från sin utgångspunkt, t. ex. Hamburg, Kristiansand eller Kristiania, så godt som direkt till Nordkap, endast anlöpande sådana punkter, såsom t. ex. Torghatten, som för turister hafva större intresse, eller sådana, som t. ex. Beian, där en större tillströmning af turister kan väntas. De stå på höjden af nutidens fordringar med afseende på komfort och lyx; de äro snabbgående, men deras biljettpris och afgifter för vivre äro mycket höga. Andra båtar gå längs större sträckor af kusten, ofta ända från *Hamburg* eller *Kristiania* förbi Nordkap till *Vadsö* och anlöpa därvid alla vid de yttre kusterna belägna, mera betydande orter samt gå ofta långt in i fjordarne. Ju mera man befinner sig i högsommaren, till desto större antal finnas turer anordnade, vid hvilka ett fåtal orter anlöpas, och som sålunda gå snabbare, hvaremot under hösten och vintern endast de turer bibehållas, där båtarne gå in i alla vinklar och vrår. Då härtill kommer, att båtarne under den mörkare årstiden ofta ligga stilla om natten, kan en sjöresa mellan t. ex. Trondhjem och Arendal taga 8 à 9 dagar. Om de oerhörda sträckor, som dessa båtar ha att tillryggalägga, har man sällan ett klart begrepp. När man t. ex hunnit utefter norska kusten till samma breddgrad som Haparanda, har man, fågelvägen räknadt, ännu längre till Nordkap än till Kristiania, och de norska kusterna ha mot öster en så lång utsträckning, att Nordkap ligger östligare än Helsingfors och städerna Vardö och Vadsö *östligare än S:t Petersburg*. Biljettpriserna å de nämnda båtarne äro rätt billiga, och vid inackordering i maten för 5 kronor om dagen lefver man förträffligt. Det tredje slaget äro de små, ofta dåliga och osnygga *lokalbåtarne*, som gå inuti fjordarne och hvilka vid de yttre kusterna såsom t. ex. vid Beian, Sannäsöen och Bodö afhämta från eller aflämna till de större båtarne sina passagerare.

Digitized by Google

De norska kustbåtarne gå i allmänhet inomskärs, så att den, som är besvärad af sjösjuka, icke har mycket att frukta. Kortare sträckningar, utsatta för västanvinden förekomma dock, och vid passerandet af t. ex. *Folden* har man under 3 à 4 timmar öppen sjö. Tjänstepersonalen ombord å dessa båtar har också en ovanlig förmåga att få måltiderna färdiga, just då man har en stunds sjögång att vänta.

II.

Det var, om jag minnes rätt, ångaren Sverre Sigurdsön, som vid middagstiden en dag i början af augusti förde mig ut på Trondhjemsfjorden och sedan styrde kosan norrut längs kusten. Skärgården liknar till en början den Bohuslänska, och har sålunda för den, som älskar haf och nakna klipphällar, sitt behag, men mera norrut, ungefär vid 65:e breddgraden börjar denna oafbrutna följd af scenerier, så härliga och storartade, så omväxlande och öfverraskande, att man ofrivilligt frågar sig, om det är möjligt, att något skönare kan finnas på jorden. Ju längre norrut man kommer, dess mera hänförande slösar naturen med sina praktfulla effekter. Mycket beror dock på väderleken. Ihållande regn och dimma kunna i flera dagar dölja naturens skönheter, men, har man som jag den turen att få se dem dels under en ostadig himmels växlande och pikanta belysning, dels i ett bländande solsken, då skall säkert minnet af en resa vid denna del af Norges kust alltid kvarblifva såsom ett af de djupaste och skönaste. I rikaste växling framträder den ena fjällmassan efter den andra, sökande att öfverbjuda de föregående i öfverraskande och bizarra formationer. Dessa berg likna icke våra gråstensklippor; nej, ingen af regnbågens färger tyckes saknas hos dem, och särskildt spela violetta färgtoner, skiftande allt efter belysningen, en framträdande roll. Här och där skimrar mellan bergen en saftigt grönskande äng; och rikta vi blicken uppåt höjderna, möta oss allt oftare ju mer vi komma norrut, bländande hvita snöfält, bräer. Det är icke blott fastlandet, utan äfven öar och holmar, som bjuda oss alla dessa härliga skådespel. Och i den fjärran västern blånar hafvet, än återkastande spegelblankt en bländande sol, än vredgadt brytande sig mot de yttersta skären. Tusentals sjöfåglar kretsa skrikande omkring de ur hafsvattnet brant uppstigande klipporna; och under det att stundom konturerna af en eller annan hval kunna skönjas på afstånd, omgifves vårt fartyg af ett muntert stim delfiner, hvilka i timtal roa sig med att simma i kapp med ångaren, därvid vanligen hållande sig omedelbart framför dess för.

Fjällens ofta egendomliga bildningar, i hvilka en rik fantasi kan urskilja både människor, djur och andra föremål, har gifvit anledningar till en myckenhet

Digitized by Google

sagor om jättar, troll o. d., hvilka blifvit förstenade och bildat de bergsmassor, vi nu beundra. Under det vi sutto vid table d'hôten, underrättade oss kaptenen, att vi passerade *Torghatten,* hvarför vi rusade upp på däck och togo denna märkvärdighet i betraktande. Det är ett berg, 245 meter högt, i form af en väldig hatt; sin egentliga ryktbarhet har det vunnit därigenom, att midt igenom detsamma går en väldig tunnel, hvilken under omkring en minuts tid tillåter oss att från fartyget se himmelen på bergets andra sida. Hatten har naturligtvis i forna tider tillhört en jätte, hvilken lär ha friat till *Lekamöen,* en klippa i kvinnohamn, som står på den några mil söderut belägna Lekö.

Både kusten och de större öarne äro tätt befolkade, och fartyget stannar ofta vid köpingar, byar eller fisklägen. Sålunda äro *Namsos, Rörvik, Brönnö* och *Mosjöen* ganska betydande orter. På flere öar ligga stora gårdar med ett ganska intensivt jordbruk.

Mosjöen är en stad eller köping med omkring 1,100 invånare samt äger poststation, telegraf- och telefonförbindelse, elementarläroverk, apotek, hotell m. m. Platsen har naturligtvis en höger- och en vänster-tidning; där bo några större köpmän, två läkare, fogde, sakförare m. m. Mosjöen bildar icke en särskild församling, utan tillhör *Vefsens socken,* hvars kyrka och prästgård ligga en kilometer från köpingen.

Mosjöen ligger vid innersta delen af den vilda *Vefsenfjorden,* där tvenne älfvar utfalla, af hvilka den större, södra, kallas *Vefsenälfven.* Alla byggnader ligga på den senares norra strand, som här är låg och sandig. Vid älfvens södra strand reser sig nästan lodrätt *Öifjället* till 855 meters höjd och bortskymmer solen en stor del af dagern, så att därstädes ett par veckor under vintern härskar ständig natt, ehuru platsen ligger söder om polcirkeln. Snön smälter om sommaren på Öifjällets högsta del, men snöfläckar kvarligga på norra sluttningen, endast ett par hundra meter öfver hafsytan. Köpingen hotas och skadas ofta af snöskred eller stenras. Så har det händt, att en väldig lavin fyllt hela älfven, så att denna tagit sig väg genom staden. Öifjället bestiges ganska lätt på ett par timmar, och har man därifrån en vacker utsikt öfver präktiga fjäll både i öster och bland skärgården i väster. Från fjordens inre del leda tvenne grönskande, löf- eller granskogsklädda dalgångar inåt landet, men utsikten i öster begränsas snart af en rad fjäll, af hvilka *Brurskanken* (1,340 meter) är det högsta.

Tätt invid Mosjöen ligga flere vackra landtgårdar. En prydlig sådan påträffa vi, om vi följa fjordens norra strand, strax utanför köpingen. Gå vi vidare förbi kyrkan och prästgården komma vi efter en halftimmes promenad till det förtjusande landtstället *Halsöen,* högt beläget på en i fjorden utspringande

Digitized by Google

udde, och bestående af ett stort, med torn och verandor försedt, hvitmåladt trähus, inbäddadt i grönskande klängväxter och skuggande träd. Det äges af disponenten för ett engelskt bolag, hvilket äger stora områden i Vefsenälfvens dalgång. På detta område ligga omkring hundra mindre gårdar, stora barrskogar, forsar med rikt laxfiske o. s. v. Om somrarne komma engelsmän hit för att fiska och jaga, hvarvid de kunna taga in i en af de tre stora, komfortabla villor, som äro uppbyggda på olika punkter inom området. För tillgodogörandet af skogarnes rikedomar finnas vid Halsöen stora sågverk, men deras verksamhet ligger för närvarande nere.

Vefsens präst, en nära släkting till statsrådet Selmer, är en 50 års man med stor litterär bildning äfven hvad den svenska litteraturen angår samt med en vighet och en kroppsstyrka, som mången yngling måste afundas honom. Och det senare behöfves sannerligen också för hans ansträngande kall. Han är ensam präst icke blott i *Vefsens hufvudförsamling*, utan äfven i annexförsamlingarne *Drevjen* och *Grane*. Hvar tredje söndag skall han predida i hvar och en af dessa kyrkor, och till sitt biträde har han endast en nära 80-årig klockare. Vägen från Mosjöen till Drevjen är omkring 3 mil och från Mosjöen till Grane omkring 4 mil, hvadan sålunda afståndet mellan de längst bort från hvarandra belägna kyrkorna är 7 mil. Längdutsträckningen på området för prästens verksamhet är öfver 10 mil. För icke länge sedan hörde äfven *Hatfjelddalens* annex till samma område, hvadan detta då sträckte sig från hafvet till svenska gränsen, med ett afstånd af omkring 12 mil mellan de yttersta kyrkorna. Dessa vägsträckor måste nu prästen tillryggalägga i sin lilla karriol, på hvilken aldrig någon dräng medföljer, men hvilken troget följes af klockarens i samma stil gående »ekipage». Och icke alltid äro dessa färder så lätta. Till Drevjens kyrka saknas under sista delen af vägen körbana, så att man måste gå eller taga sig roende uppför en strid älf. Och ofta stängas under vintern eller våren de smala vägarne af snö eller bergsskred. Alla *kyrkorna* äro af trä, rödmålade och vidunderligt fula. I Vefsens kyrka hänger framför altarringen ned från taket ett vanskapligt träbeläte, föreställande en ängel, som utsträcker sina med en krans försedda händer. Ängeln sväfvar i vågrät ställning och kan medelst ett tåg höjas upp och sänkas ned. Vid barndop nedföras belätet och dopfunten placeras i kransen. Liknande bruk lär förekomma äfven i en annan norsk kyrka. Jag var närvarande vid en konfirmation i Vefsens kyrka; den var i så måtto högtidligare än en svensk, att hvarje barn afgaf sina löften särskildt och tog däreſter prästen i hand.

Vefsens kyrka är ganska ny, men *prästgården* är byggd i medlet af 1600-talet, och tyckes ännu kunna hålla ut några decennier. Prästfamiljens lefnads-

Digitized by Google

sätt öfverensstämde ungefär med, hvad man är van att finna i en svensk sådan. Den kost, som bestods därstädes, var dock för svenska förhållanden ovanligt god och riklig; den oftast förekommande rätten var »multegröd», d. v. s. hjortrongröt, hvilken läckra anrättning jag icke nog kan prisa; den delikata getmesosten vill jag icke heller glömma; »fiskeboller» serverades ofta; lax, renstek och ripa förekommo också, ehuru mera sällan.

www.libtool.com.cn

Flera familjer med en viss bildning funnos bosatta i och omkring Mosjöen, och, om än en del af dem stundom saknade den rent yttre belefvenhet, som man i Sverige är van att finna hos människor i liknande samhällsställning, märkte man dock snart, att de voro präktiga människor, hvilkas vänlighet kom från hjärtat. *Sällskapslifvet* saknade stadgade former; man hade t. ex. icke dågon föreställning om betydelsen af visiter eller förstod att bjuda sådana gäster, som passade tillsamman. Af konversationsförmåga saknades ofta nästan hvarje spår. Kom där en gäst på besök, kunde han göra en klumpig bugning och sätta sig vid dörren, utan att någon af värdfolket önskade honom välkommen, eller vare sig han eller någon annan på en god stund öppnade sin mun. På tilltal eller förfrågningar gåfvos ofta så korta och kärfva svar, att de i Sverige skulle uppfattats som en önskan att slippa vidare tilltal. Jag var närvarande vid en danstillställning hos köpingens apotekare; man dansade till kl. 5 på morgonen nästan utan några pauser, men konversation mellan de dansande paren var tämligen sällsynt. Norrmännen sakna också, hvart man än kommer, mycket af svenskens otvungna glädtighet och yttre hjärtlighet. De äro mera fallna för att resonnera än för att konversera. En synnerligen efterföljansvärd sed, som är allmän öfver hela Norge, kan jag dock anföra. Det är att man bjudes på supé till ett bestämdt klockslag tidigt på kvällen t. ex. 7 eller half 8, hvarvid man äter vid sittande bord. Att äta så tidigt på kvällen är gifvetvis nyttigare än såsom hos oss kl. 11 eller 12; en redan afstökad supé verkar ovillkorligen en bättre stämning än en nervös väntan på en sådan; och efter supéens slut finnes ingen bestämd uppbrottstid, utan hvar och en kan följa sin egen önskan.

Jag hade ofta hört mina norska vänner säga, att bildade norrmän i regeln vore högermän. Detta påstående hade jag alltid starkt betviflat, men fann under min norska vistelse, att däri ligger ganska mycken sanning; och särskildt fann jag uppe i dessa nordliga trakter bekräftelse därpå. Nordlands amt, i hvilket Mosjöen är beläget, anses vara en af vänsterns starkaste positioner, så stark, att någon egentlig högeragitation icke förekommer därstädes, emedan den skulle vara nästan gagnlös. Vid valet i Mosjöen funnos omkring 500 röstberättigade; fanns bland dessa någon, som, om än i ringa grad, höjde

Digitized by Google

sig, vare sig i bildning eller förmögenhet, öfver det lägsta lagret af folket, kunde man vara nästan säker på, att han var högerman. Men desse mera bildade eller förmögne voro icke flere än omkring 90 till antalet, och vänstern segrade sålunda med en förkrossande majoritet. Det är i stort sedt den okunniga massan, som bildar vänstern. Af mer eller mindre bildade personer, som i Vefsen voro vänstermän, funnos endast två handlande, en landtbrukare, redaktören för vänstertidningen samt en länsman och dennes son, den förre f. d., den senare nuvarande stortingsman. Kompletterar man det ofvan anförda yttrandet med ett annat, som jag hört i Arendal: »Om en bildad norrman är vänsterman, så är han det på grund af önskan att blifva stortingsman, vinna makt och framgång eller af något annat rent personligt skäl», så har man nog kommit sanningen nära, ehuru det naturligtvis finnas aktningsvärda undantag. Till vänsterns stortingsmän väljas icke enligt regeln personer, särskildt utmärkta genom redbarhet, arbetssamhet, klokhet, skicklighet i sitt yrke eller allmänbildning, utan sådana, som äga den största förmågan att på folkmöten skrika om svenskarnes »overgreb» och norrmännens oöfverträfflighet. Den norska vänsterpolitiken är i mycket uppbyggd på det norska folkets största karaktersfel, nämligen dess fåfänga och misstänksamhet. Det har lyckats vänsterledarne att ingjuta en sådan orubblig misstro till de högre klasserna, att t. o. m. högern ofta icke vågar uppställa förmögne och bildade personer till kandidater, utan måste taga dem ur det lägre folkets leder, emedan äfven den relativt högersinnade delen af de lägre klasserna icke gärna kan förmås att gifva sin röst på en person i högre samhällsställning. Så voro i Vefsen icke någon af de mera bildade, såsom t. ex. den nämnde disponenten prästen eller fogden högerns kandidater, utan endast hemmansägare, handtverkare o. d. Hos den förnämste af dessa hemmansägare var jag en gång på middag, och föreföll han att vara en särdeles redbar man, hvilken med mycken värme talade om unionens välsignelser.

III.

Ofta komma lappar på besök i kustorterna, medförande renkött m. fl. försäljningsprodukter. Af en sådan lapp fick jag underrättelse om, hvar ett lappläger var beläget, och beslöt mig för att uppsöka detsamma. Tidigt en morgon begaf jag mig i sällskap med en 15-årig son till prästen i karriol till *Fokstad,* som ligger i Vefsenälfvens dalgång, en half mil från Mosjöen. Bonden därstädes, en af traktens värsta vänstermän, frågade, om jag kommit för att rekognoscera i och för den påtänkta »militärpromenaden», hvarpå jag svarade

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

ett obetingadt ja. Öster om Fokstad ligger Renfjället, en i riktning från nordväst till sydost gående omkring 800 meter hög bergskedja, på hvars andra sida lapplägret var att finna. Vi fingo en »jänta» till vägvisare, och anlände efter ett par timmars arbete drypande af svett till lapparnes kåtor, som voro tre till antalet. Lapparne voro för tillfället borta utom en gammal sjuk gumma, hvarför vi lade oss på några renhudar i den snyggaste kåtan och väntade. De hemmavarande hundarne nosade ifrigt på oss, men voro, sedan de upptäckt, att vi hade smörgås med oss, idel vänlighet. Snart syntes några renhorn skymta fram vid krökningen af en dalgång, och hela renhjorden — omkring 600 renar — omgifven af lappar och hundar närmade sig oss. Lapparne voro mycket glada öfver besöket, i synnerhet sedan de funnit oss försedda med »bränvina jokost», hvilken dryck med grimaser af välbehag tömdes till sista droppen. Alla voro mycket gästfria och täflade om att bjuda oss på en del läckerheter, såsom renmjölk, renost, olika slags kokade eller gräddade renmjölkskakor, kaffe m. m. Med uppbjudande af all vår självbehärskning lyckades vi förtära en del af de rara sakerna, men osnyggheten i tälten i förening med matens oerhörda fetthalt gjorde detta till en vansklig uppgift. Den sjuka gamla kvinnan låg tydligen för döden, och det var ytterst plågsamt att ha henne framför oss, medan vi åto. Till vår ära praktiserades dock en viss, om än för oss något säregen renlighet; så t. ex. rengjordes en slef, som användes, mycket omsorgsfullt af en lappkvinna, som med pekfingret aftorkade den kvarsittande grädden, under det hon efter hvarje tag med fingret stack detsamma i munnen och slickade det.

De äldre lapparne hade en brun och skrumpen ansiktshy samt något sneda ögon; de yngre däremot afveko icke mycket i sitt utseende från vanliga skandinaver, och barnen kunde se riktigt söta ut. I allmänhet buro de den välkända traditionella lappdräkten, men det fanns äfven sådana, som buro kläder af europeiskt snitt. Alla talade flytande den norska Nordlands-dialekten, men använde sinsemellan lappska. De voro ytterst språksamma och öfverhopade mig, när de fingo veta, att jag var svensk, med en mängd frågor: om jag »sett kungen», »om kungen var snäll», om jag var »sånt där adelsfolk» o. s. v. För politiken voro de icke alldeles främmande; de påstodo sig vara illa behandlade af norrmännen, och sade, att deras kamrater på svenska sidan hade det bättre. »Kungen stode på lappens sida, men norrmännen hindrade honom från att öfva rättvisa.»

Sedan vi tackat för välfägnaden och jag tillhandlat mig en renhud, återvände vi ungefär samma väg, som vi kommit. På bergets norra sluttning vandrade vi längs några mindre glacierer. Uppkomna på fjällkammen, fingo

Digitized by Google

vi se det härliga skådespelet af den nedgående solen, som just sjönk bakom den pittoreska bergskedja, som kallas de syv söstre och ligger på en ö utanför Vefsenfjorden. Efter en rätt besvärlig vandring i mörkret nedför fjällsluttningen återkommo vi till Fokstad och inträffade åter i Vefsens prästgård samma natt.

www.libtool.com.cn

Om en af svårigheterna vid fjällturer hade jag nu fått ett klart begrepp, svårigheten nämligen att hålla sina fötter torra. Så länge som vegetation ännu finnes, kunna fjällsluttningarne förliknas vid en af fuktiga tvättsvampar sammansatt matta. Den eviga snön däruppe smälter naturligtvis i sina nedre kanter och kommer ständigt nya massor af vatten att sippra utefter branterna, genomdränkande jordlagren nedanför. Hundradetals bäckar störta sig ned för fjället. De mindre af dem öka och minska sitt vatten allt efter styrkan af solskenet, så att flere på natten uttorka för att ett par timmar efter soluppgången åter fortsätta med sin verksamhet. Hvarhelst afsatser finnas inom växtlighetsregionen uppstå kärr och myrar, hvilka ofta måste öfvervadas. Bästa fotbeklädnaden är nog antingen höga snörkängor af smorläder, försedda med fasta och vattentäta plösar, eller ock lappska kängskor, sådana som allmänt begagnas i norra Sverige och Norge, och som kunna köpas i Stockholm. De böra förses med en mycket tunn sula samt fyllas med finaste starrhö, som särskildt beredts genom kamning. Dessa skodon liksom suga sig fast på en bergssluttning och äro därför ofta bra vid farliga passager, men de medföra i vått gräs lätt halka; sedan de blifvit våta, måste de fyllas med nytt, torrt hö, hvarjämte tillses, att de ej deformeras när de skola torka, emedan man sedan knappast genom slag med en yxa kan åter få dem i den rätta formen.

Ett af de vackraste fjällen i denna trakt är Locktind, omkring 1,300 meter högt och beläget på omkring 4 mils afstånd från Mosjöen. En karriol förde en vacker dag mig och min unge färdkamrat till foten af detta berg, hvarest vi togo in i gården *Angermo*. Sängarne bäddades liksom öfverallt på landsbygden med renhudar som underlag och fårskinsfällar som täcken. De senare äro alltid, åtminstone de, som framtagas för gäster, mycket rena, snygga och skinande hvita, försedda på skinnsidan antingen med målningar i växlande mönster eller också med utmärkt vackra konstväfnader, fastsydda på skinnet. Vid Angermo bestods oss madrass, men det vanliga är att under renhudarne finna halm. Första gångerna tycker man, att man blifvit placerad i ett ångskåp, men, när man vant sig vid dessa bäddar, är det med en obeskriflig känsla af välbehag, som man efter en mödosam fjällvandring kryper ned i en sådan, medan man allt fortfarande inandas den genom fönstret inströmmande friska fjäll-luften.

Digitized by Google

Följande morgon bröto vi upp under ledning af en son till bonden, gingo förbi det som en rund hatt formade, omkring 700 meter höga fjället Hatten, stego så småningom uppför Locktinds väggar och anlände till toppen ganska uttröttade efter omkring fyra timmars arbete. Uppstigningen stötte för öfrigt icke på några svårigheter. Den norra sidan, uppför hvilken vi klättrade, bestod af en mängd terrasser med branta sluttningar, så att den närmast ofvanför oss varande terrassen alltid bortskymde de högre belägna, och vi gång på gång blefvo besvikna i vår förmodan att ändtligen närma oss toppen. Utsikten var storartad. I norr såg man *Svartisens* milslånga snöfält, i söder det 1,500 meter höga *Kjärringtind,* förutom flere andra större fjäll, i väster den väldiga, 2,080 meter höga fjällkomplexen *Oxtinderne* samt områden långt in i Sverige, och i väster slutligen framskymtade flere mil af kusten och skärgården, hvarvid de *Syv söstre* särskildt togo sig präktigt ut. I sydost utbredde sig *Rosvandets* djupblåa vattenyta för våra ögon. Alla bergspetsar äro under sommaren snöfria, emedan intet tjockare snölager kan kvarligga på deras branta sluttningar; det är först längre ned, man finner de snöfält, ur hvilkas hvita glänsande massa de mörka topparne resa sig. Nedstigningen gick mycket lätt och delvis också mycket fort, då vi nämligen begagnade oss af de starkt sluttande flere hundra meter långa snöfläckarne, satte oss på enklaste sätt och lät det gå af sig själft; men färden försenades af de rikliga hjortronsamlingar, som påträffades under vägen, och från hvilka det tycktes omöjligt att slita sig lös. Vid återkomsten till Angermo smakade ett bad i den kyliga Hatälfven särdeles uppfriskande.

Vid badning i fjällälfvar bör man vara ganska försiktig, ty det kalla vattnet därstädes förorsakar ofta kramp, och strömmen är vida starkare, än den förefaller i början, hvadan dylika älfvar ofta förorsaka olycksfall.

Vid bestigningen af Locktind hade vi passerat förbi ingången till en stor *grotta,* som tydligen var öppningen af en nu uttorkad underjordisk älf; älfven hade tagit sig ett annat lopp och frambröt nu med stor kraft ur en i förhållande till vattenmassan mycket liten öppning i klippväggen vid grottans mynning. Vägvisaren förklarade, att ingen undersökt grottan, men att det gick en sägen, att den skulle ha en annan utgång. Intresserad häraf, kvarstannade jag vid Angermo till följande dag och gick då åter, åtföljd af samme man samt prästsonen, till grottan. Försedda med rep i och för uppmätande af afstånd och hållande af samband inträngde vi i hålan. Den kunde vara omkring 4 meter hög och 2 à 3 meter bred. Inkomna omkring 50 meter, funno vi, att gången vidgade sig till en större grotta af sfärisk form med omkring $^1/_3$ meters djupt vatten i bottnen. Här tycktes ingen vidare utgång finnas, men efter något

Digitized by Google

sökande funno vi på grottans vänstra sida en öppning så stor, att en karl nätt och jämt kunde krypa där igenom. Som denna öppning satt ganska högt upp, var den utan stege mycket svåråtkomlig, hvarjämte man måste klänga sig fast vid en utskjutande sten, hvars fäste föreföll tämligen osäkert. Vi återvände då ut ur grottan och sökte därutanför en eventuell andra öppning. Snart påträffade vägvisaren en obetydlig öppning, väl dold af buskar och uppslammad jord, men så liten, att han icke ansåg oss kunna komma in. Liten till växten som jag är, lyckades jag emellertid krypa igenom, hvarvid jag snart fann, att grottan vidgade sig, och att den dessutom var försedd med en större ingång ett litet stycke ifrån den förstnämnda. Vi tände sålunda våra talgljus och framträngde vidare. Densamma var tydligen bildad af en i forna tider här framstörtande bäck, som genombrutit de lösare bergarterna, men kvarlämnat de hårdare, så att grottan erhållit de mest fantastiska och omväxlande former. Än vidgade den sig till en bredd af omkring 3 meter, och en höjd af 6 á 7 meter, än afsmalnade den så, att man endast med svårighet kunde komma igenom. Grottan var sammansatt af en mängd olika gångar, som än skilde sig åt, än åter förenade sig, än gingo vid sidan af hvarandra, än den ena ofvanför den andra, ofta med ytterst tunna väggar, tak eller bottnar. På ett ställe hade strömmen påträffat en mycket hård klippvägg, som förmått motstå dess kraft, så att den kastat sig vinkelrätt åt högra sidan. Gången sänkte sig allt mera mot djupet, och ofta funnos afsatser nedåt af en à två meters djup. När vi kommit omkring 100 meter in i grottan började vatten framsippra från sidorna, och snart hade en bäck bildat sig på bottnen. Flerestädes kunde vi endast framkomma genom att vada i denna ohyggligt kalla bäck, hvars vatten stundom steg oss till knäna. Allt färre blefvo grottans utvidgningar, allt oftare förekommo passager, där väggarne skrapade mot oss, allt djupare blef bäcken, och till slut, sedan vi inträngt omkring 200 meter, återvände vi efter att ha upprest en liten varde, i hvilken jag inlade mitt visitkort. Tanken att, om något missöde därstädes skulle drabba oss, ingen visste, hvar vi befunno oss, ja, att ingen ens kände grottans tillvaro, afhöll oss från att mera energiskt fullfölja våra forskningar, och jag hade icke tid att kvarstanna öfver följande dag.

Den *kost* vi erhöllo i Angermo, var skäligen tarflig. I allmänhet äro mjölk och mjöl (råg, korn eller hafre) de enda beståndsdelar, som ingå i den föda, man i de Nordlandska gårdarne kan erhålla. Man kan sålunda få bröd, mjukt eller hårdt, s. k. kamkakor, hårda som sten, våfflor (ytterst vanliga), välling, gröt, pannkakor, hårda skorpor m. m. Potatis förekommer icke ofta. Hjortrongröt är däremot en vanlig rätt. Den fattigaste befolkningen lefver

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

mycket på salt sill och sej, men denna föda anses så utomordentligt tarflig, att man endast med svårighet kan få invånarne att taga fram den; något begrepp om att halstra, koka eller steka sillen ha de icke. I förmögnare hem i Norge lär sill endast undantagsvis förekomma, och, när jag i Arendal sade mig tycka om sill och potatis, tog man detta till en början som ett godt skämt. På de flesta ställen i Nordland kan man få en ypperlig mesost, hvarjämte s. k. gummeost stundom förekommer. Den senare sammankokas af komjölk, till hvilken man tillsatt en större kvantitet grädde, och har en utomordentligt läcker smak. I fjällsjöarne förekommer en laxliknande fisk, s. k. öret, hvilken man stundom kan erhålla, och som utgör en mycket delikat föda. Kött har jag i en norsk bondstuga aldrig fått, ehuru tillgången på får, kor och getter är riklig. Höns förekommer rätt mycket, men man har aldrig velat slakta en höna för min räkning. Svin såg jag aldrig i det nordliga Norge.

Vefsensfjordens norra sida bildas till stor del af ön *Alsten,* på hvilken *De syv söstre* äro belägna, och på hvars norra strand den viktiga orten *Sannäsöen,* mötesplats för lokalbåtarne och kustbåtarne, ligger. Hit ankom jag med en af de otrefliga lokalbåtarne kl. 12 på natten, i hällande regn, våt och frusen. Enär det var min afsikt att företaga några fjällturer, rymdes allt hvad jag medförde förutom min ytterrock i en sådan rekognoseringsväska, som användes af svenska officerare. Kustbåten söderifrån skulle komma kl. 2, så att jag fann icke skäl att gå och lägga mig. Sannäsöen har ett hotell, hvarjämte en af platsens större affärsmän mottager resande. En för mig okänd person visade mig till dennes hus, öppnade den olåsta porten och visade mig in i herrskapets salong, där jag fördref tiden med romanläsning ända till kl. ½6, då ångbåten ändtligen anlände, och jag lämnade huset, utan att ha sett någon af dess invånare.

Kustens allmänna utseende norrut är redan förut beskrifvet. Nordväst om Alsten ligger *Dönnesön* med mycket höga, ovanligt skarptandade bergstinnar. Vår uppmärksamhet fängslas nu under flere timmar af Norges näst Jostedalsbräen största isfält, *Svartisen,* som har en utsträckning i norr och söder af omkring 8 mil och hvars hemligheter ännu till stor del äro outforskade. Ofta gå skridjöklar från denna is- och snö-massa ända ned till hafvet. Vid *Hestmandö* passera vi *polcirkeln.* Det på denna ö befintliga fjället har formen af en centauer och spelar naturligtvis en stor roll i traktens sagotraditioner. Bland passagerarne på båten gjorde jag bekantskap med en preussisk f. d. ryttmästare, numera godsägare, en ärevördig 75 års man, som kom från en resa i Sverige och nu var på väg till Nordkap. Han kunde icke finna

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

ord nog starka af beundran för de härliga taflor, som upprullade sig för oss. Han hade rest mycket, men något mera storartadt hade han aldrig sett. Af hvad han sett i Sverige, beundrade han mest Stockholm, som han satte främst af Europas städer, samt Tännforsen. »Det finnes», sade han, »blott två vattenfall i världen, Niagara och Tännforsen.»

www.libtool.com.cn

Vid 3-tiden voro vi framme vid Bodö, en relativt stor och välbyggd stad, belägen på en i hafvet utskjutande udde. Staden har stora butiker, gatorna äro lifliga, och till och med så långt upp mot norden finner man en viss extravagans i fruntimmernas toiletter. I Bodö liksom i andra kustorter måste man förvåna sig öfver den mängd af unga kraftiga karlar, som gå drifvande på gatorna, än bildande samtalande grupper, än stående i gathörnen läsande en tidning, än betraktande och utbytande anmärkningar öfver de förbigående. Befolkningen i Nordland utmärker sig nämligen för en hög grad af lättja och stora pretentioner i fråga om arbetslöner. De äro nämligen bortskämda genom de storartade, lätt förvärfvade inkomster, som Lofotenfisket bereder dem under vintern. Efter dettas slut lefva de i bästa fall sysslolösa på sina förvärfvade penningar, tills fisket ånyo vidtager; men allt för ofta äro penningarne efter en à två månaders sus och dus i kustorterna slut, hvarefter fattigvården betungas med underhållet. De summor, som de förmögnare få offra på fattigvården, äro också utomordentliga. Inuti landet ser man ofta på gårdarne unga karlar utan sysselsättning, som vistas där hos föräldrar eller släktingar under afvaktan på Lofotenfiskets början. Och under det mat och husrum kunna erhållas för några få ören, får man bjuda en sådan herre flere kronor, innan han vill åtaga sig att tjänstgöra som vägvisare, roddare l. d. under några få timmar. Att för ett dylikt folk militärtjänstgöring skall vara något synnerligen motbjudande, faller af sig själft. Och ett af vänsterledarnes förnämsta agitationsmedel härstädes är framhållandet af det för högern hedrande faktum, att detta parti vill införa allmän värnplikt äfven för det nordliga Norge. Vänstern utlofvar i stället allmän rösträtt och frihet från alla plikter att försvara fädderneslandet (naturligtvis utom mot Sverige).

(Forts.)

Robert Mörner.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Bokanmälningar och litterära notiser.

C. G. Rosenqvist: *Religiösa spörsmål.* I. Kristendom och humanitet. — Helsingfors, Söderström & Co, 1893.

Denna lilla skrift, som innehåller ett föredrag, som förf. hållit vid sitt tillträdande i vinter af professuren i dogmatik och moralteologi vid universitetet i Helsingfors, kan ock betraktas såsom ett inlägg i den mångsidiga diskussion om kristendomen, som i denna tidskrift offentliggjorts. Förf. anknyter nämligen sin utredning till fröken Ellen Keys bekanta artiklar.

Den ståndpunkt, han intager rörande frågan om kristendomen och »självhäfdelsen», öfverensstämmer — ehuru från andra synpunkter utförd — väsentligen med den, som häfdats af denna tidskrifts redaktion. Och med stor klarhet framställer han den kristna sedligheten såsom humanitetens högsta och egentligen enda fullt sanna form. En viss tilltalande personlig värme kännetecknar hans framställningssätt, och hans argument synas oss sakliga, äfven då de äro hämtade från apologetikens gamla rustkammare.

*

F. U. Wrangel och Otto Bergström: *Svenska adelns ättartaflor* ifrån år 1857. — Stockholm, P. A. Norstedt & Söner. H. 1—2. 1895.

Detta är en värderik publikation, innehållande behöfliga korrigeringar och tillägg till Gabriel Anreps mer än 30 år gamla ättartaflor, men emellertid af för speciell facknatur för att lämpligen här kunna sakenligt granskas. Men med erkännande af det gagn, som sådana genealogiska arbeten äga för den historiska forskningen, och det stora personliga intresse, som de för många måste hafva, vilja vi ej underlåta att åtminstone på detta sätt å dessa nya ättartaflor fästa allmänhetens uppmärksamhet, önskande att de måtte vinna den spridning, som fordras, för att de utan förlust och utan ytterligare inskränkning af planen skola kunna fullföljas och utgifvas. Arbetet har från sakkunnigt håll lofordats för både planläggning och utförande. Det utgifves i omkr. 12 häften à kr 2.25 med värdig utstyrsel.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Huru skall undervisningen i historia göras fruktbärande för lifvet?

(Föredrag hållet i Stockholms Pedagogiska Sällskap febr. 1895.)

Hvad jag här tänker säga är jag naturligtvis icke nog förmäten anse vara hvarken det enda eller det fullständiga svaret på den uppställda frågan; det är på sin höjd *ett* sätt bland flera andra; jag menar icke: så *skall* undervisningen ske, utan: så *kan* den ske.

Som lärare har jag andra förutsättningar än de här närvarande med hänsyn dels till lärjungarne, dels till den använda metoden.

De elever, som genomgå en folkhögskolekurs, hafva icke stora förkunskaper; sedan de slutade sin folkskola, har i regeln en tid af 4—8 år förflutit, under hvilken de glömt mycket af hvad de en gång inlärt; jag har dem endast i 23 läsveckor, och med 4 timmar i veckan åt historia blir kursen i detta ämne omkring 90 timmar; i folkhögskolans metod ingå visserligen förhör, men icke läxor, och målet är icke en afgångsexamen med afgångsbetyg i så och så många ämnen. Mina elevers medelålder är emellertid 20—22 år, och i detta förhållande ligger onekligen en behjärtansvärd fördel, åtminstone om man, såsom jag, hyllar gamle Grundtvigs skoluppfattning, att då »lifsupplysning» skall meddelas, är ungdomstiden och icke barndomsåldern den bästa och tacksammaste perioden i människans lif.

Men under ofvannämnda förutsättningar och förhållanden, hvad af *bestående värde* kan väl medhinnas och meddelas? Är icke det hela en hopplös, tröstlös läraregärning? Jag tror icke det; allt beror på *hvad* man innerst vill uppnå och *huru* detta sker.

Vid en folkhögskola kan en lärare i historia icke se främsta uppgiften i en väl inlärd lärokurs, som kan på en examensvågskål vägas utan att varda för lätt befunnen. (Härmed vill jag naturligtvis icke i någon som helst mån hafva uttalat mig ringaktande om fasta minneskunskaper vare sig i historia eller i något annat ämne.)

Historien är icke ett mål i och för sig, utan ett medel för lärjungens utveckling och lyftning i åtskilliga hänseenden. Enär han lämnar skolan utan något skrifvet betyg, således utan att äga »svart på hvitt», att han förvärfvat den eller den insikten, så må man då se till, att han

Digitized by Google

från sitt skolvistande hemför något af *inre värde*. Den historiska lärokursen är ett af foikhögskolans hufvudämnen, men icke i den mening, att lärjungen bör veta allt hvad i världen i kronologisk ordning skett samt noga minnas detta, utan i den meningen, att han *sett* människolifvet i stort upprulla sig, sett, huru det framdrifves af *centrala personligheter* och *epokgörande händelser,* att han med hufvud och hjärta förstått den synens innebörd och fängslats af det mäktiga skådespelet, när det nya genombryter det gamla, slår det sönder eller i andra former upptager det, modifierar det. Af detta skådespel måste eleven själf gripas samt af detsamma på något sätt varda påverkad inåt. Om ämnet fattas på detta sätt, blifver icke *boken* hufvudmedlet för kunskapens bibringande, ehuru den alltid är nyttig att hänvisa till, är ett stöd för minnet, utan *läraren själf*, hans uppfattning och lefvande muntliga framställning. Mellan historiens och lärjungens ande är läraren ett lefvande medium, som lifvar de unga han har framför sig. Själf måste han vara fattad af sitt ämne, hafva humant och fosterländskt intresse samt historisk åskådning, utan hvilken han på historiens mark går i blindo, föga i stånd att vägleda och upplysa eleverna. Utan en liffull lärare blir läroboken död. Lärjungen skall *höra* och *se* först, *läsa* sedan i boken bekräftelse på lärarens framställning.

Jag nämnde »historisk åskådning», och jag dristar påstå, att en verklig historielärare, med anda och kraft, endast den varder, som — för att tala i Grundtvigs bildspråk — gästat Odin i Lidskälf och från detta säte tagit en öfverblick öfver människolif och världshändelser.

Skolsalen må vara så ordnad, att den i sin mån bidrager att strax från första inträdet sätta eleverna i stämning. Jag har ordnat en enkel dekoration på fondväggen: Engelbrekts bild omgifven af svenska flaggor, och för öfrigt möter ögat porträtt af svenska kungar, hjältar, statsmän, skalder och vetenskapsmän, historiska taflor, kartor o. s. v.

Till stämningen hör också sången, och ur »400 sånger» uppstämma vi före och efter föredraget en passande historisk, »nordisk» eller fosterländsk sång. (Nämnda sångbok innehåller 140 dylika stycken.) Föredraget inledes med ett kort förhör öfver det sist genomgångna. Kartor, planscher, fornsaker åskådliggöra framställningen, och Kumla kyrkas 400 år gamla präktiga takmålningar gifva ett godt bidrag, när det gäller föra eleverna in i medeltidens fantasi- och tankevärld.

Under litteraturtimmar begagnar jag tillfället att — där jag ej själf gör det — låta eleverna läsa poesi af historiskt innehåll: t. ex. Shakespeares »Julius Cæsar», dikter ur Eddan, Völsunga- och vikingasagor, Tegnérs »Fritiofs saga», Hedbergs »Bröllopet på Ulfåsa», Gumælius »Engelbrekt», Wecksells »Daniel Hjort», Fredins »Våran Daniel», Bååths »Marit Vallkulla», Runebergs »Fänrik Ståls sägner», Snoilskys »Svenska Bilder» o. s. v.

Historiska minnesdagar pläga i regeln ihågkommas med flaggning, sång, deklamation, tal.

Digitized by Google

Med ett ord, åtskilliga medel anlitas för att *uppfriska och väcka svenskheten* samt stärka samhällsandan och intresset för något högre än blott klassintressen eller kampen för brödet.

Jag börjar min historiska föredragsserie med två anmärkningar: att historia icke är en *bok,* utan folkets eller mänsklighetens *lif,* som i mångt och mycket belyser och förklarar individens; att människan är sig själf närmast, hvadan alltså kännedom om hennes eget lif, hennes egen utveckling bör anses minst lika viktig som kännedom om sten-, växt- eller djurriket. Mänskligheten har icke vandrat fram på jorden, för att den väg det tillryggalagt skall insvepas i glömskans täta slöja. Tvärtom skall flydda släktleds lif minnas, ty

"Mindet lader som ingenting,
er dog et lönligt Kildespring",

och ur minnets brunn framvälla dådlust och framtidshopp. De unga böra strax från början glädjas af det hoppet, att en storhetstid, en nationell kraftperiod kan ligga *framför* nutidens barn. Gagnlöst vore att *läsa* historia, om ej det unga släktet finge lust att *göra* historia, d. v. s. att lefva i och med sitt folk, i orubblig tro på dess framtid. Ja, historien skall vara ett källsprång, och då får den icke fixeras eller stelfrysa till *blott* en examenskurs. Det torde vara rätt allmänt, att det faktiska resultatet icke blir stort annat, och underligt är det icke då, om det på så sätt inlärda efter examen utkastas såsom en för lifvets gärning onyttig barlast.

Vid Tärna folkhögskola undervisar jag äfven i geografi, kommunallagar och statskunskap, och det synes mig vara riktigt att söka få *ett inre helt, ett samladt resultat* af historien och dessa ämnen. De få icke sönderfalla i olika, från hvarandra skilda kunskapsgrenar; nej, de böra stödja hvarandra, öka den medborgerliga åskådningens rikedom; de gifva olika slags byggnadsmaterial, men det är *ett* hus, som medelst dem skall i ungdomens tanke, vilja, känsla och fantasi uppbyggas: Sverige, fäderneslandet. De skola samverka i att utbilda en svensk *medborgare,* en kunnig, vaken och rättänkande sådan, som både förstår samhällets uppgift i och för sig samt sin egen ställning i och till detsamma. Det är speciellt historiens uppgift att öppna de unges ögon för själfva det lefvande, arbetande, kämpande folket, på det att de må fyllas af den ande, den solidaritetskänsla, hvilka ensamma äro i stånd att besjäla de lagar och författningar, som läsas, de former, i hvilka medborgarelifvet rör sig. Utan denna anda varda både lagar och former blott material för yrkespolitikerns fiffighet och advokatyr, den ensidige partimannens ränkspel, som icke nog skymmes af hans håltomma patriotiska fraser och slagord.

Jag har sett, att historien, så fattad och föredragen, lifligt intresserar vuxna landtmannasöner och landtmannadöttrar, intresserar, emedan de känna, att deras blick öfver lifvet vidgas och att de på mer än ett sätt hafva den valuta, som kännetecknar allt *sant* praktiskt studium.

Digitized by Google

Elevernas lust för historisk läsning växer, och af de »samtal», som hvarje lördag förekomma och röra sig kring det under veckan genomgångna, har jag af elevernas frågor funnit, att de gärna vilja hafva utredning öfver en eller annan sak, som under historietimmarne varit å bane.

* * *

För folkhögskolan är fäderneslandets historia hufvudsaken, men till denna fogas utflykter på den allmänna historiens område, när vårt folk på något sätt trädt i beröring med andra, och jag börjar för öfrigt icke med att tala om svenskarne. Ty då skulle vårt folk komma att stå som »fallet från skyarna», och eleven skulle frestas tro, att världens nationer kretsat som planeter kring vårt lilla folk. Jag vill *på historiens egen väg* leda mina åhörare fram till hemmets dörr, vill visa, huru historiens genius sökt upp vårt folk och kallat fram det på världsteatern. Om ock, såsom bekant, redan i förhistoriska åldrar en mer eller mindre liflig förbindelse ägt rum mellan Östersjö- och Medelhafsfolk, så synes dock först vikingatiden vara i denna växelverkan af ingripande betydelse. Man kunde i viss mening säga, att vikingarna upptäcka Europa och att Ansgar upptäcker Norden.

Jag har alltså börjat med att i öfversiktliga föredrag skildra människoraserna och dessas märkesfolk, visat den materiella och andliga kulturens gång, de första storstaternas uppkomst i *Egypten* och *Mesopotamien,* och jag har icke förbigått hvad som så djupt gripit in i världens andliga utveckling, folkens religiösa åskådning: *Israels* teokrati, dess lag och profeter. — Jag har talat om *Greklands* Solon och Lykurgos (i sammanhang därmed om ungdomsuppfostran och dess mål), om perserkrigen (hvilka tydliggöra storheten af ett folks frihetskamp), om Sokrates (hvars bild visar, att profeter, sanningssökare och sanningsuppenbarare, sändts äfven till andra folk än Israels; jag har refererat ur Platon Sokrates försvarstal, Kriton och Faidon), om *Roms* grundande, dess storhet i hem och stat; dess klasskamp; striden med Kartago; betydelsen af småböndernas undergång; storgods och slafarbete; det militäriska partiväldet och mammonsandans öfverhandtagande; den kristna kyrkans uppkomst; *folkvandringarna;* Roms och Konstantinopels betydelse i medeltiden; *påfvedömet;* Karl den Stores *frankerrike; vikingatågen* och Ansgar; den nordiska kyrkans grundläggning.

På så sätt hunno vi till Sveriges landamären och togo fast bostad därstädes, så att vårt eget folks historia hädanefter blef skildringens hufvudsyfte. Men, som förut sagdt är, detta har ej hindrat utflykter inom världshistoriens område, när så nödigt varit för att förstå händelsernas inre och yttre sammanhang. Sålunda hafva skildringar inflätats öfver: Mohammed, de stora korstågen, hierarki och klosterlif, Hanseförbundet, de stora geografiska upptäckterna, Luther, den katolska reaktionen (efter Rankes »die Päpste»), uppkomsten af Amerikas Förenta Stater, franska

Digitized by Google

revolutionen, Napoleon I, striden om Slesvig, Bismarck och det tyska kejsardömets grundande.

Under hela framställningen har jag särskildt framhållit orsakerna till staters, kyrkors och religioners *blomstring eller förfall.* Då dessa företeelser framträda med sitt eget gripande lifsallvar, med sitt eget majestät, göra de intryck icke blott på minnet, utan på karakteren, hela personligheten; de afsätta med ett ord som bottenfällning i lärjungens inre ett *etiskt* resultat, utan att bjudas som moralkakor in abstracto. En lärare har enligt min mening både rätt och plikt att i mer eller mindre direkt form uttala *domar* öfver personer och händelser, t. ex. öfver Karl XII och hans envälde, frihetstidens partistrid, slippriheten inom en Gustaf III:s hof o. s. v. Ur Anders Fryxells dikt »Häfdatecknarens morgonpsalm» anför jag här denna vers:

"Men ock styrka gif
att bestraffa rätt
grymhet, svek och kif,
våld och oförrätt,
så att brottens olycksdigra minnen
ropa varningsord i nutids sinnen."

Med förkärlek har jag uppehållit mig vid sådana situationer, i hvilka Sveriges folk haft en historisk mission att utföra, t. ex. det ryska väldets grundande under vikingatiden, Finlands kultiverande, Gustaf Adolfs ingripande i det 30-åriga kriget, det vill säga våra trenne nationella stordåd under heden, katolsk och nyare tid. Att vårt folk icke i det 19 seklet legat drömmande på latsidan, har synts mig särdeles viktigt att framhålla, enär eljest historiens studium lätt skulle kunna fresta till att idealisera det förflutna, samt vänja sinnet vid att vemodigt *försjunka* i minnena. Därföre har jag med glädje skildrat det svenska statsskickets utveckling i vår egen tid, vår folkupplysning, våra samfärdsmedel, John Ericson och Adolf Erik Nordenskiöld, vår litterära storhetstid under Tegnérs, Wallins och Geijers dagar o. s. v.

Historien skall således både framställa folkens växelverkan och deras inbördes uppfostran samt vårt eget folks inre utveckling, och med hänsyn till denna senare må särskildt observeras icke endast »klasskampen», men äfven människornas »samarbete för tillvaron» för att bruka ett uttryck af Victor Rydberg. Så bör historien grundlägga en *social uppfattning och tankegång,* förstående af olika synpunkter och partiställningar, på det att eleverna må erhålla ett grundlag för att en gång förstå och uppskatta vare sig politiska eller kyrkliga motståndare. Ett motgift mot ensidig partianda må i skolan gifvas; sociala tänkesätt må i ungdomen inympas.

Jag har alltid sökt förklara nutidsföreteelser ur det förflutna samt så framställa flydda tider, att de gifva lärdom och behållning åt en det nittonde seklets blifvande medborgare. Det bjuder mig emot att stanna vid ett naket faktum blott som sådant, utan vill jag, att det på något

Digitized by Google

sätt och i någon form må påverka mina åhörares personlighet, något som ju icke behöfver grumla det objektiva saksammanhanget. Människohjärtat är sig tämligen likt alltid; i nya former lefva politiska problem upp; folkklassers strider och intressekonflikter möta ögat i många folks och från olika tiders historia. Därför kastar forntid i så mycket ljus öfver nutid, men att lära *förstå sin egen tid* synes mig böra vara ett historieundervisningens hufvudresultat. Det är också ur denna synpunkt, som man vid svenska folkhögskolor både läser och inöfvar kommunallagar, läser våra gällande grundlagar, framför allt regeringsformen och riksdagsordningen, ger en inblick i statsförvaltningen, i statsregleringen, i en svensk medborgares rättigheter och skyldigheter o. s. v. Jag vill för öfrigt bekänna, att jag rätt mycket delar kejsar Wilhelm II:s uppfattning, att de 100 sista årens historia är den icke minst viktiga att studera.

För sammanhangets skull har jag alltid berättat *hela* fäderneslandets historia, men liksom man torde förvärfva sig mera filosofisk insikt genom att studera *en* tänkare grundligt än genom att *blott* läsa ett kompendium öfver hela filosofiens historia, så har jag sökt gifva eleverna en fylligare inblick i någon särskild historisk afdelning. För att alltså slippa, dels att år efter år repetera blott ett och samma, dels att fastna i en torr skelettartad framställning, har jag utbrutit någon viss period, händelse eller rik personlighet och häraf gifvit en relatift utförlig belysning (t. ex. det gamla Egypten, Aténs storhetstid, Julius Cæsar, korstågen, Birgitta, reformationstidehvarfvet, de tre Karlarnes tid, den franska revolutionen, Napoleon I o. s. v.).

På detta sätt hinner en lärare äfven att för egen del mer och mer fördjupa sig i och bemäktiga sig sitt ämne, och därigenom att han alltid själf går framåt, ökas hans intresse och hans förmåga att gifva en *lefvande* undervisning.

* * *

Om jag således börjar med att uppsöka kulturens stora ström, där den rann upp, i Österlandet och hos Medelhafsfolken, så är det dock mitt hufvudsyfte att gifva eleverna en fast medelpunkt i deras eget folk, i dettas forntid och nutid: från hemmets kulle må världsförloppet öfverskådas! Man skall icke kosmopolitiskt sväfva fram på tidens böljor, utan känna botten någonstädes, och fosterjorden är den fasta marken, så fort man, historiskt sedt, uppnått den. Man måste söka göra Sverige kärt för de unga och nedsänka deras själslifs rötter så djupt som möjligt i hemmets jord. Och detta blir en naturlig följd, när de, under en liflig och lefvande skildring, skåda släktledens arbete växa i storhet och styrka, generationerna gripa in i hvarandra, skåda, huru samhället växer som ett träd och lägger årsring till årsring. De skola se och märka, att samhället icke är ett slumpens verk, ej heller att det, trots sin ofullkomlighet samt styrandes misstag och dålighet, är blott ett verk af en rofgirig öfverklass, som, ledd af usel egoism, inrättat det endast i syfte att för-

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

trycka och utplundra den s. k. underklassen, gjort det till en oerhörd »ring» för att organisera en självfvisk ekonomis och maktställnings intressen. Mina lärjungar, unga landtmän som de mestadels äro, vana att iakttaga växtens lif och att följa naturens i sakta öfvergångar skeende utveckling, icke som t. ex. fabriksarbetare vana vid maskiners mekaniska arbete, hafva en medfödd respekt för det gifna och häfdvunna, för en lagbunden utveckling, hvilken ju ingalunda omöjliggör personlighetens fria initiativ, nya uppslag ur människans inre hemlighetsfulla tanke- och känslovärld, ty *friheten* är ett faktum, det med, lika mycket som *lagbundenheten*.

www.libtool.com.cn

Om man skärper ögat för utvecklingens lag, den historiska synen på dessa tvenne sistnämnda fakta, så stärkas på en gång frihetssinnet, lusten för ädelt framåtskridande samt äfvenledes den lugna betänksamhet, som vet att vänta, som icke dristar sig att afkvista ännu friska grenar, långt mindre att fälla själfva folkträdet.

Historiens studium må främja en svensk medborgareanda, men icke behöfver därföre *krigshistorien* på något sätt träda i förgrunden eller öfverbetonas. »Storsvenskhet» och chauvinism får historien icke alstra, ej heller öfverskattande af ens eget, underskattande af andra folk. Man måste akta sig för allt, som kunde leda till ringaktning för arbetets, icke minst kroppsarbetets, betydelse, vakta sig för att bibringa de unga den uppfattningen, att man är stor, för det man har stort att brås på, vakta sig, för att våra härliga historiska minnen missuppfattas som material till nationellt skryt. »Yfs ej af fädrens ära, enhvar har dock blott sin» torde nog vara en regel, som godt behöfver tillämpas i Sverige, de sprakande festernas, de yfverborna skåltalens land! Jag vill erinra om Snoilskys ord:

"Glöm ej bort för krigarsnillet,
stolt i kampens brus,
att det mål, som striden gäller,
ytterst dock är ljus."

Man bör lära ungdomen se, huru mycket vi mottagit af andra folk, huru idéer och uppfinningar vandra, huru mellan folken en storartad byteshandel idkas med alla möjliga andliga och materiella kulturelement. Men man bör samtidigt betona ett folks plikt att icke blott låna, utan äfven betala lånen med egna kulturinsatser.

Fredshistoria, som sagdt! Men å andra sidan: då man, såsom vid folkhögskolorna är fallet, har framför sig elever, som äro i värnpliktsåldern, och då vidare Europas folk ännu icke synas hafva inträdt i afväpningens och den eviga fredens period, får *krigshistorien* icke heller ringaktas; den kan och bör inskärpa offervillighetens storhet och pliktkänslan att värja landet. Läraren kan med skäl säga sina elever, att icke sällan hänger nationers framtidsöde mindre på de gamles statsklokhet än på de unges mod på slagfältet.

* * *

Digitized by Google

Historien skall skärpa ansvarskänslan hos blifvande medborgare, ty den visar ju så oändligt många handlingar, som, födda af lättsinne eller dåliga bevekelsegrunder, blifvit ödesdigra för individer och nationer. Liksom hvarje enskildt folk i så mycket beror af mänsklighetens allmänna utveckling och förhållanden utanför detsamma, så beror i mångt och mycket den enskilde medborgaren af förhållandena i den stat, i hvilken han lefver och som på många sätt ingriper i och formar både hans yttre och inre lif. Historien må visa detta, lära lärjungen, att han är satt in i en ram af förhållanden, som han ej själf skapat, men förefinner färdiga och som det för honom gäller att rätt bruka, om han skall kunna fylla sin plats och i denna gifva ett tillskott till det helas gagn. Denna växelverkan mellan individ och samhälle må betonas i historien — liksom i statskunskapen och geografien (bland annat när t. ex. näringslifvet skildras) — och så kan denna medborgerliga undervisning gifva näring åt allmänandan, insikt i statsborgarelifvet och känsla af dettas höghet och vikt. Lärjungarne skola inse, att den enskilde hopkrymper och förtorkas, om han afskär sig från sammanhanget med det hela. Han varder ett onyttigt redskap, bortfuskar det lif, som han lefver blott *en* gång och därföre bort söka utveckla så rikt och fullt som möjligt. Äfven på detta område gäller naturens lag: köld sammandrager, men värme utvidgar!

Låt gärna vara, att många historiska sakförhållanden glömmas — hvilken skola meddelar kunskaper, som icke *kunna* glömmas? — men har studiet blott afsatt en god inre kärna, så är dock ett väsentligt mål nådt, när man ser saken ur *folkuppfostrans* och icke ur det rena vetandets synpunkt. Det blir som då man läst och en gång inlärt Euklides: har blott tankeredan skärpts, gör det mindre, om man glömt de särskilda propositionerna.

Historien må lära ungdomen, att en stor ande godt kan bo hos ett litet folk och att världsutvecklingen ofta samt i mycket främjats af föga millionstarka nationer.

Och då kulturens gång förenar Sveriges land med utlandet, måste man betona, att det härunder är det egna folkets väsende, som skall utvecklas; det fosterländska skall sitta i högsätet, icke det främmande, på grund hvaraf en lärare har rätt att brännmärka *den* s. k. svenska bildning, som i borg och palats, hos rika eller hos förnäma familjer skäms för eller ringaktar Sveriges språk och litteratur, men lefver i fransk atmosfär.

Jag har ofta känt mig glad öfver, att folkhögskolan icke är ett flerklassigt läroverk, ty då hade väl hon också så planlagt sin undervisning, att det rent fosterländska bildningselementet i språk, geografi och historia undangjorts på ett förberedande, lägre skolstadium och för mera outvecklade elever, medan det mera kosmopolitiska kulturstoffet fått kröna lärobyggnaden! Jag håller för, att det specifikt *svenska* i bildning och upp-

Digitized by Google

fostran bör möta lärjungen, just då han är som mest mogen och står myndighetsåldern närmast.

www.libtool.com.cn

* * *

Historien synes mig vara ett i hög grad uppfostrande ämne — hvad ju för öfrigt är en gammal sanning. Den visar I:o *statens lif och utveckling:* detta vidgar blicken öfver medborgarlifvet i dess helhet; II:o *världskulturens gång:* detta verkar humaniserande; III:o *personlighetens betydelse,* frihetens bruk och missbruk: detta ger lärdomar af största etiska värde.

Med hänsyn till detta senare må framhållas, att det *biografiska elementet* bör i historien få en betydande plats. Den enskildes inflytande på samhället, och tvärt om, bör betonas; det, som i hans lif varit epokgörande, vare sig i form af inre själsstrid eller yttre händelse, må markeras. Dock bör sanningen i skaldens ord icke förbises, när en enskild stor människas lifslopp tecknas:

"Härföraren ensam vinner icke slaget,
De djupa leder vinna det åt honom."

Jag menar således, att historien bör i stort omfång och på rätt sätt brukas i folkuppfostrans tjänst, ty den kan gifva förträffliga bidrag till en solid fosterländsk och human lifsåskådnings uppbyggande samt gifva starka viljeimpulser åt den unge både såsom enskild och medborgare.

Däremot bör detta ämne icke missbrukas till att i unga hjärnor insiå massor af detaljspikar, en oriktig metod, eftersom under sekler och årtusenden af människosläktets utveckling detta minnesmaterial växer i oändlighet, medan däremot människohjärnans belastningsförmåga blir sig mera lik.

Vi skola lära *för lifvet,* och ensamt detta kan kontrollera undervisningens kärnfullhet. Mig tyckes, som om man i Sverige icke alltid förstått att *rätt* bruka våra historiska minnen. Vi äga en dyrbar skatt i dem, och vi svenskar hafva en storartad historia, men det hela tyckes vara i allt för stor utsträckning ett dödt kapital och det både då man iakttager de s. k. bildade klasserna och menige man. Hos de förra äro t. ex. historiska samtal skäligen sällsynta, likaså verkligt historiskt intresse, och för de senare är historien en opraktisk, onyttig ramsa af årtal, fältslag och regentlängder. Mycket ofta är historia i skolorna ett af lärjungarna skydt ämne. Äro de uttråkade af historieskelett? Hafva vi ondt om historielärare med historiskt sinne och förmåga att lefvandegöra det förflutna? Ett ord af Spener rinner mig i hågen: »ett släckt kol tänder ingen brasa», ett ord att behjärtas af alla ordets män i skola som i kyrka. — Med det feta, tidt och ofta missbrukade slagordet »opraktisk» betitlar mången äfven s. k. bildad svensk historieundervisningen, åtminstone när den bjudes åt de arbetande klassernas vuxna ungdom. Denna hänvisas

Digitized by Google

i stället till det rent materiella så i arbete som i kunskaper — samtidigt med att man starkt förebrår »massorna» deras bristande fosterlandskärlek och själf vid »högtidliga tillfällen» eggar upp sig till en rätt uppstyltad och rätt ihålig patriotism. Man vill målet, men icke *medlet:* att i skolorna konsekvent och ihärdigt utdana män och kvinnor med vaken svenskhetsanda.

www.libool.com.cn

Jag är viss om, att vårt folk på intet sätt är så historiskt intresseradt och utbildadt som t. ex. det danska broderfolket *.

* * *

I hvad mån gifver historien bidrag till en *religiös* åskådning och lifsuppfattning, och bör en dylik synpunkt göras gällande under framställningen?

Jag svarar för min del obetingadt ja härtill.

Huru bör och kan då det religiösa elementet framträda i historieundervisningen?

Några enkla tankar må göra tillfyllest.

1) För min del brukar jag i min undervisning gärna tillfällena att visa, huru så att säga de religiösa problemen blefvo till och religioner uppkommo, huru de löstes, icke i teologiska läroböcker och formler, men historiskt: i *religiösa personligheter* och i dessas *lifsutveckling*. Jag talar ** om Mose — hvars lif det ur sedlig-religiös och pedagogisk synpunkt är en lust att skildra, huru än den vetenskapliga forskningen om honom må en gång stadga sig —, om Buddha, Sokrates, Jesus Kristus, Paulus, martyrerna, Mohammed, Birgitta, Luther, Olaus Petri, Spener och Franke, Jesper Svedberg etc. Jag har ofta märkt, att när de religiösa personerna och deras läror icke lösryckas ur den historiska ramen, utan få stå *i* den, den religiösa framställningen vinner i lif, blifver mera konkret, griper ofta mer, än när den kommer abstrakt dogmatisk. Jag har mer än en gång sett, att mina elever suttit helt öfverraskade öfver den nya ramen, i hvilken religionens stora spörsmål mötte dem, den nya belysning, som den historiska metoden för med sig. De sågo, att det var fråga om människor af kött och blod, ej blott om mer eller mindre svårfattliga formler.

2) Historien ger en lärare osökt anledning till att påpeka det *underbara* i mänskliga lifsförelser. Se t. ex. Gustaf Vasas lif, huru han drages in i Stures nationella kamp, strider vid Brännkyrka, faller offer för kung Kristierns mened (med hänsyn till dennes öde ses sanningen af

* Särdeles förtjänstfulla och historiskt intresse främjande äro de ***källskrifter***, saväl af klassiskt som germaniskt ursprung, hvilka i Danmark utgifvits i en serie billiga folkläsningsskrifter.

** Jag menar ej, att *allt* hvad jag här nämner säges under *en* lärokurs (jmfr sid. 326: ej heller faller hela detta material in under historiska lektioner, utan somligt går in i s. k. "fria föredrag".

Digitized by Google

ordspråket: »den, som gräfver en grop för en annan» etc. och: »hvad du sår skall du ock uppskära»), föres fången till Kalö, får i Lybeck en hälsning från den lutherska väckelsen, är skoggångsman i Sverige, räddas i elfte timmen åt fosterlandet i Sälens by af skidlöparne och blir omsider satt i tillfälle att börja den kungagärning, som i sina följder får så stor betydelse både för Sverige och Europa, den kungsgärning, som för hans eget öga stod som en Guds skickelse (»Guds undersman blef jag», »Gud dref verket»).

Rörande Olaus Petri må man t. ex. framhålla, huru han af skickelsen fördes till Wittenberg, där den andens eld flammade, som tände en hel världsdel och äfven för Olaus Petri blef en döpelse till hans reformationskall.

När Luther skildras, må man gifva akt på, att den yttre reformation i kyrkan han verkställer föregås af en inre i hans egen själ.

På samma sätt finnes en mängd människor — Savonarola, Franke, Svedberg o. a. —, i hvilkas lif moment af genomgripande betydelse lätt skönjas och som illustrera äfven ringare människors lifsförelse.

Med ett ord: historien visar, huru — för att nu hålla mig endast till dem — *de religiösa redskapen* i mänskligheten utbildas och för sin gärning danas och afpassas. Framställningen häraf öppnar gripande inblickar i människohjärtat, i lifvets inre verkstad, och gör ett religiöst intryck på lärjungarne. Det gläder dem och det *väcker* dem att införas i de stores inre strid och tankevärld, att se, huru denna tar form i det yttre, och de få en aning om, att bakom fenomenvärlden ligger en andlig verklighet.

Ett yttrande af Victor Rydberg (ur »Ting och fenomen») må här anföras:

»Sedd inifrån är historien ett oerhördt invecklad psykiskt förlopp, hvari folkens och deras framstående individers instinkter, känslor, lidelser, drömmar, tankar och viljeakter samverkat och samverka, bildande serier af orsaker och verkningar, och intet tvifvel kan råda därom, att vi måste betrakta det psykiska äfven här som det primära fenomenet, det fysiska som det sekundära.»

Jag lägger vikt vid den tanken, att människor med de stora banbrytande religiösa tankarna framställas som *redskap,* hvilket häntyder dels på en världsplan, som genom dem skall förverkligas, dels uttrycker, att de äro *utsända,* hvilket i högsta mening gäller om mänsklighetens centralpersonlighet, Jesus Kristus. Och må i detta sammanhang erinras ett ord af Honom: »Skörden är mycken, men arbetarne äro få. *Bedjen för den skull skördens herre, att han utsänder arbetare till sin skörd.*» Detta ord är också ett ljusord, som belyser sambandet mellan Gud, sanningens källa, och de mänskliga tolkarne, bärarne af den gudomliga sanningen. Denna senare är den tråd, som genomgår mänsklighetens lefnadslopp, och som bär upp folkens siare, mänsklighetens äkta pärlor, om ock pärlor af olika storlek och klarhet.

Digitized by Google

3) Visar icke historien, att det helas, den mänskliga utvecklingens förlopp, icke försiggår under *slumpens* ledning?

Om religionen, det vill säga den lefvande tron på Gud, är ett tomt hjärnspöke, då är i och med detsamma mänsklighetens lefnadslopp, historien, humbug, ett ohyggligt narrspel och intet annat. Ty dess största epoker och personligheter äro de religiösa, och de bästa människors bästa handlingar äro framgångna ur den religiösa tron. Är religionen en oerhörd tankevilla och är slumpen eller det järnhårda ödet världens drifkraft, då äro pessimism, lifsleda och andlig bankrutt oundvikliga, historien är ett rent af vidrigt skådespel utan sammanhang, och i stället för tron på en lefvande, kärleksfull Gud, drifves man att omfatta tron på mörksens, på djäfvulens makt.

Ett folks andliga nivå bör först och främst mätas efter djupet, renheten och omfattningen af dess gudsuppfattning.

Nej, en världsplan måste finnas; tron på en högsta ledning, en Försyn, får icke kastas bort; denna ledning är oförneknelig, och fast vi icke känna eller tydligt kunna se vägarne eller målet, kan dock denna vakande Försyn åtminstone anas, glimtvis skönjas, icke minst då den uppenbarar sig som den hämnande vedergällningen. Hur som helst kräfver den i hvarje fall vår medverkan, ty vi äro *ansvariga* för gången af mänsklighetens lifsutveckling, ansvariga, eftersom vi hafva inneboende i oss sedligt-religiösa krafter, som icke kunna utvoteras, men som äro bestämda att vara våra organ för att fatta och förverkliga religionen. *Filosofiskt* sedt, är väl icke än frågan mellan determinism och frihet löst, men *pedagogiskt* icke minst måste vi betona den senares verklighet, enär eljest allt ansvar, all sporre till framåtskridande, all äkta mandom skulle fullständigt tillintetgöras.

4) På grund af hvad nu blifvit framhållet bör också den historiska undervisningen som *ett* resultat lämna den insikten och känslan, att det för den enskilde icke är något litet och trångt, något dess utveckling hämmande, utan något stort och godt, något som ökar rikedomen och fullheten i människans lif, att *vara medlem af ett liffullt religiöst samhälle,* en kyrka eller församling, samt att lifvets största uppgift är, att *gudsriket realiseras* i individ, hem, folk och mänsklighet

Ur Psaltaren (i Evers öfversättning) vill jag citera följande strof:

"Tag dina söner fram och säg:
'Sen, huru underbar Guds väg,
hur mäktiga hans under!'
Lär dem att säga: 'Gud är god,
han gifver oss i lifvet mod
och tröst i dödens stunder'."

* * *

Helt visst förefinnas många luckor i denna framställning, misstag utan tvifvel också, men jag har dock pröfvat och utbildat min historiska

Digitized by Google

undervisningsmetod under en 21-årig lärarebana, och jag har sett goda resultat af densamma, icke endast bland unga söner och döttrar företrädesvis af landtbrukarnes klass, men vill också framhålla, att folkhögskolan i Nordens alla länder samt i Finland fått historiska föredrag, burna af denna anda, älskade af arbetets idkare i stad och på land, grånade män och kvinnor. De lyssna gärna till minnena från gångna tider, i synnerhet när dessa minnen i lämplig form sättas i samband med och belysa deras eget lif, vare sig det enskilda, det sociala eller det kyrkligt-religiösa.

Jag har således icke gjort den erfarenheten, som Victor Rydberg låter den vandrande juden i »Den nya Grottesången» uttala:

»Jag har gjort den iakttagelsen, att människorna, i trots af alla vetenskapliga sträfvandens tillväxt, varda allt mindre vetgiriga. Ungdomens vetgirighet slocknar nu tidigare än fordom. Du vet otvifvelaktigt, hvad vetgirigheten om det förflutna är, sedd i stort. Den är för människosläktet detsamma som viljan och förmågan att minnas, att erinra sig, är för människan. När hos henne denna vilja — ytterst beror all förmåga af drift och vilja — när den slappas, är det ett tecken, att ålderdomen är inne och döden nära. Mer och mer lefver man ögonblickets lif. Men tror du, att en kedja, hvars länkar lossna från hvarandra, skall länge hålla? Människosläktet närmar sig sin undergång.»

Det ligger i detta yttrande en kritik, som blottar vissa skefheter och vakanser i hela vår skolbildning. Det ligger sanning i denna tungsinta slutdom, och man kunde däraf finna sig kallad att betona, det hvarje vetande, som rör sig inom skolans fosterländska och rent humana område, är föga nyttigt, föga betydelsefullt, om det blott varit *ljus,* men icke samtidigt *värme* och *väckelse.*

Som sagdt: något berättigadt må ligga i ofvananförda citat, men för *min* del har jag en annan, mera glädjande erfarenhet. Den landsbygdsungdom jag plägar hafva för mig är icke angripen af lifströtthet; med Geijers »Odalbonde» kan den uppriktigt säga:

"Mig mycken lärdom ej är tung",

men den har i stället omedelbarhet, förmåga att varaktigt gripas och är icke tröttad af böcker eller utjagad af läxor och lärokurser. Väl vet jag, att i folkhögskolans metod en svaghet kan ligga — lärotidens korthet gör den för öfrigt oundviklig — men den har äfven sin styrka.

För mig som lärare i historia har det varit en stor glädje att se eleverna som intresserade åskådare af människolifvets stora skådespel — sitta de ett ögonblick likgiltiga, tager jag det som en maning och varning till mig själf! — men ännu större glädje, när de unga förstå, att de äro kallade till mer än åskådare, nämligen till medarbetare, eftersom det varder deras stora heder och lycka, om de på sin plats och i än så anspråkslös mån kunna framskaffa litet murbruk till det ljusa och rymliga framtidsslott, hvars tillkomst vi så gärna vilja tro och hoppas på.

Digitized by Google

Hvad som en gång skett rör oss, ty vi äro arftagare däraf; hvad som nu sker rör oss också, ty det är den historia, som utspelas inför våra egna ögon, och i hvilken snart sagdt vi alla mer eller mindre äro uppträdande aktörer samt för hvilken vi bära ansvar inför den framtid, som väntar. Så må då tidernas sammanhang, släktledens solidariska samhörighet stå klara för de unga. Må de få en lefvande, fängslande och styrkande framställning öfver *sitt eget folks utveckling,* en öfverblick öfver *kulturens gång* och öfver *det europeiska statssystemet.* (Härtill kunna geografi och statskunskap gifva goda bidrag.)

Till slut må de få åtminstone en aning om en ännu större. visserligen ännu blott i konturer skymtande, men dock mer och mer sig förverkligande historisk företeelse: *mänskligheten såsom ett helt.* Ty i själfva verket se vi lätt nog, huru mer och mer samt i en omfattning, som för ett århundrade sedan knappt kunde anas, jordens folk knytas till hvarandra. Tecknen kunna icke bedraga. Vårt sekels samfärdsmedel. ångans och elektricitetens verk, äro de i denna sak främsta främjande krafterna, och vi hafva en *världspost,* en *världstelegraf* och *världsvägar* öfver oceaner och kontinenter, som snart hafva förvandlat hela jordklotet till en enda ofantlig saluhall, ett *världshandelstorg.* Vissa språk växa till *världsspråk* och utbreda sig öfver väldiga områden samt talas eller åtminstone förstås af hundratals millioner. *Världsutställningar* samla alla världsdelars alster och representanter för alla raser, tungomål och kulturer. Man kan snart tala om en *världsbildning,* som gör idéområdet gemensamt för ett växande antal människor af helt olika ursprung och med helt olika förutsättningar. Så förberedes mer och mer en likartad *världskultur.* Denna underlättas genom uppkomsten af *världsstater* såsom Stor-Brittannien, Amerika, Ryssland och Kina. Förr kunde stora händelser ske i andra världsdelar, som hvarken berörde eller intresserade europeerna, ej ens af dessa blefvo mer än som dunkla rykten kända. Telegrafen och tidningspressen kontrollera nu allt som sker och hålla oss underkunniga om alla världens händelser. Så utbildas allt mera en *världsmedborgaranda,* som gifver konkretare fyllighet åt det förr så abstrakta och tomma begreppet »mänsklighet». Såsom aldrig förr känna vi. huru solidaritetens lagar göra sig gällande bland alla nationer, om än i rummet vidt åtskilda. Missväxt i Indien inverkar på spannmålsprisen i Europa; en bomullskris i Amerika ger väldigt tillbakaslag i våra industristater; ett krig mellan Japan och Kina berör Englands och Rysslands intressen och föranleder ett gemensamt uppträdande af flera europeiska stater. Vi hafva en *världsdiplomati* och en *världspolitik,* som väl hafva sina egentliga rötter i det europeiska kolonialsystemet. Måhända skall en *världseröfrare* en gång komma, som i Alexanders, Roms, Dsingiskans och Napoleons storvälden endast ser de små ansatserna till, men ock de betydelsefulla spådomarne om sitt eget världsherravälde. Hvem vet, om icke en gång en ny Alexander uppträder, som delar ut hela världsdelar åt sina vasaller och lydkonungar? Utan tvifvel skall mänsk-

Digitized by Google

ligheten också en gång skapa sig former och organ för sitt inneboende lifs förverkligande; hon skall en gång antaga formen af ett totalt rättssamhälle.

www.libtool.com.cn

Men i samband härmed och som bärande grundval för det hela skall äfven en dag en *världsreligion* stå fram — för min egen del är jag öfvertygad om, att vi i kristendomen redan hafva den — som skall hopbinda folken till innerligt samförstånd och fredligt samarbete i en syskonkrets, hvars oslitliga, osynliga band är tron på Allfadren, som i Jesus Kristus förklarat sitt väsen, sin vilja och sina afsikter. (Ett betydelsefullt tecken var den stora religionskongressen i Chicago 1893.) Och midt i det alltomfattande *världsriket* skall *Gudsriket* slå ut i härlig blomma och varda fulländningen af de visaste siares innerligaste hopp och högsta dröm. Har kristendomen orätt i, att en *världsdom* — huru vi än tänka oss densamma — till sist skall afsluta det hela?

Ett ord af Paulus, taladt på Ares kulle till Aténs stoiska och epikureiska filosofer och innehållande en världshistorisk vy och profetia, torde icke vara ur vägen att här anföra:

»Gud har gjort hela människosläktet af ett blod till att bo på hela jordens yta och har fastställt bestämda tider och gränser för deras boende, på det att de måtte söka Herren, om de tilläfventyrs kunde känna sig för och finna honom, ehuru han icke är långt borta från hvar och en af oss; ty i honom lefva vi och röra oss och äro till, såsom ock några af edra skalder hafva sagt: 'Ty vi äro ock *hans släkte*'.»

* * *

Jag har föga mera att tillägga. Hvad jag velat framhålla är, att särskildt en historielärare bör betänka, att han har en nationell och humaniserande uppgift af hög betydelse sig ålagd. Det är i denna han bör uppgå, icke egentligen i sitt läroämne, fattadt som en fristående realitet, ty detta är till för lärjungarne och ej tvärt om, något som icke alltid observeras just af »durkdrifna» lärare. Elevernas historiska bildning betyder icke, att de omsider fått ett historiskt pensum sig inpräntadt, utan att de genom historien fått ett väsentligt bidrag i och för sin utbildning till människor och medborgare. Läraren skall i de unga icke se hjärnor, som skola belastas med så och så många kilogram historisk vikt, utan själar, som han skall gifva ljus öfver människolifvet, lust att lefva ett ädelt sådant. Kan han häri lyckas, om han i sin framställning organiskt hopgjuter svensk och allmän, biblisk och kyrkohistoria, så må det vara honom hjärtligen medgifvet. Det är ju blott ett och samma människosläktes lif, som från olika sidor belyses.

Jag har ingen som helst lärareerfarenhet med hänsyn till *de allmäna läroverken* och har således föga rätt att uttala mig rörande undervisningen i desamma. Jag tillåter mig dock fråga: vore det månne olämpligt att borttaga historien som examensämne under de tvenne sista åren före

Digitized by Google

afgångsexamen (»studentexamen») samt icke heller låta det ingå i denna? I stället kunde historien tagas *föredragsmässigt* (med stöd af läro- eller läsebok och naturligtvis i förening med förhör och repetitioner) samt eleverna på så sätt vänjas vid att följa med föredrag, hvilket kunde vara en öfvergång till akademiskt studiesätt. Statskunskap och kommunallagar borde förenas med studiet, och måhända kunde ämnet företrädesvis behandla tiden efter 1789. Jag åsyftar härmed, att dessa lektioner skulle göras till kära, efterlängtade högtidsstunder i veckans trägna arbetslif bland de ansträngande examensämnena. Historisk, fosterländsk och human lifsåskådning, som ju borde vara det ideella bandet mellan läroverkets alla ämnen, kunde kanske då verkligen grundläggas och för de mest mogna af skolans lärjungar (de två öfversta klassernas) blifva en personlig makt i deras lif. Nu spelar historieundervisningen ingen roll ur denna synpunkt. Ty kan man egentligen säga, att våra läroverk lägga an på att gifva sina lärjungar idealer? Sträfvar läroverket konsekvent och systematiskt därefter i sin dagliga undervisning? Eller kommer ej detta mål endast då och då fram vid högtidliga afslutningsakter i tal af eforus eller rektor?

Användas några lärotimmar att företrädesvis utveckla en bestämd svensk och human lifsåskådning, eller är skolan blott ett kapplöpningsfält, där ryttarne, såväl mindre som större, träneras för att hinna fram till det stora, högviktiga målet — en examen!? Mig tyckes, att något abstrakt, blodlöst och formalistiskt i icke ringa mån vidlåder vår högre undervisning, och jag är icke öfvertygad om, att denna i allo hvilar på säkra psykologiska grundvalar.

Skäl vore kanske att öfverväga, om icke äfven historia borde i *seminariernas* öfversta klass föredragas på annat vis, än hvad väl nu sker, så att t. ex. sådana undervisningsmål sattes, som jag i detta föredrag sökt utveckla. Mera humanistisk lefvande blefve då blifvande folklärares bildning, mindre schablonmässig och torr.

Och hvarföre icke äfven i *officersskolorna*? Jag har tyckt mig märka, att officerare icke sällan hafva tämligen ringa historisk bildning och historiskt intresse, en brist som gör sig märkbar t. ex. äfven i deras fosterlandskärlek. Denna är för litet vid, för starkt begränsad af en ensidig kårandas fördomar och icke närd af grundlig och lefvande bekantskap med hela folkets historiska lifsutveckling.

* * *

Kanske någon mot hela den uppfattning, som uttalar sig i detta föredrag, riktar den invändningen: »synpunkten är allt för subjektiv, för litet objektiv».

Nå väl, jag medger det gärna. Men jag menar, att subjektiv metod passar bäst i *skoluppfostran,* den objektiva hör hemma vid universiteten och i *vetenskapen.* Jag tror, att det blir fuskverk att använda pro-

Digitized by Google

fessorsmetod i våra högre och lägre förberedande skolor. Självständighet är visserligen det mål, man med hänsyn till lärjungarna bör sätta för sitt upplysningsarbete, men vägen dit går icke genom opersonliga *kompendier* och *läroböcker*, om än så fulla af fakta, den går genom kraftigt utpräglade, sin sak varmt hängifna, ideellt tänkande *lärarepersonligheter*, som så att säga gifva sig själfva, sitt bästa jag i sin skolgärning *. Och detta borde i särskild mening gälla om lärare i fäderneslandets eller mänsklighetens historia.

Teodor Holmberg.

* Jag tror för öfrigt, att äfven vetenskapliga historiska verk och universitetsföreläsningar äro, i synnerhet om de förskrifva sig från verkligt framstående män, burna af en *personlig* anda och uppfattning, hvilket icke är liktydigt med otillbörlig subjektivism.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Gifves det en moral utan religion?

Detta ämne har nyligen behandlats af Leo Tolstoj i en broschyr med anledning af ett till honom offentligen framställdt spörsmål. Då den fräjdade tänkarens framställning tyckes oss vara af mindre vanligt intresse, meddela vi här en öfversättning däraf.

I.

Ni frågade mig för det första, hvad jag menar med ordet »religion», och för det andra, om jag tror, att en moral utan religion kan vara möjlig, samt huru jag uppfattar en sådan moral.

Jag skall försöka att på bästa möjliga sätt besvara dessa högst viktiga och så väl preciserade frågor.

Flertalet människor inom samtidens civiliserade kulturvärld hylla den åsikten, att hvarje religions innersta väsen består i ett förkroppsligande och gudomliggörande af de oförstådda och i början fruktade naturföreteelserna, äfvensom i dessa naturkrafters tillbedjan. Denna åsikt accepteras utan någon som helst kritik blindt af den stora civiliserade mängden i vår tid, och den möter icke allenast icke någon motsägelse från vetenskapsmännens sida, utan dessa äro företrädesvis just de, som kraftigast framhålla dess riktighet. Om också tid efter annan röster låta höra sig från män sådana som Max Müller och andra, hvilka tillägga religionen ett annat ursprung och en annan betydelse, så lyssnar man ej till och aktgifver ej på dessa röster, midt inne som man är i den enstämmiga uppfattningen af religionen, att den har vidskepelsen till sin grund. Om också för ej så synnerligen länge sedan, i början af innevarande århundrade, de lärde förnekade katolicismen och protestantismen, liksom encyklopedisterna gjorde i slutet af förra århundradet, så nekade dock ingen af dem, att religionen i allmänhet varit och är ett nödvändigt lifsvillkor för hvarje människa. För att nu ej tala om deisterna, såsom Bernardin de St. Pierre, Diderot och Rousseau, har Voltaire rest en minnesvård åt Gud och Robespierre infört förhärligandet af ett högsta väsen. Men — tack vare den lättsinniga och ytliga lära, som framställts af Auguste Comte, hvilken i likhet med de fleste fransmän på fullt allvar trott, att kristendomen ingenting annat vore än blott katolicismen, och därföre i denna sett religionens fulla förkroppsligande — har i vår tid kulturvärlden, hvilken, nu såsom alltid, gärna och utan tvekan lånar sitt öra

Digitized by Google

åt de lägsta åskådningssätt, kommit till den slutsatsen och godkänt densamma, att religionen blott är ett för länge sedan öfverhunnet skede i mänsklighetens utveckling. Man antager, att mänskligheten redan genomlefvat tvenne perioder, den religiösa och den metafysiska, och nu nått fram till den tredje, högre — den vetenskapliga, samt att alla religiösa företeelser blott äro en kvarlefva af ett andligt organ hos mänskligheten, hvilket en gång varit nödvändigt, men sedan långt tillbaka är utan all vikt och betydelse, liksom nageln på femte tån hos hästen. Man går in på, att religionens egentliga kärna består i ett erkännande och en tillbedjan af imaginära väsen, som framkallats af fruktan för naturens ofattbara krafter, en åsikt hvilken redan i forntiden omfattades af Demokrit, och hvilken de nyaste filosoferna och religionshistoriske författarne bekräfta. Men för att ej tala därom, att erkännandet af osynliga, öfvernaturliga väsen eller af *ett* sådant väsen icke alltid haft eller har sin grund i fruktan för de obekanta naturkrafterna — såsom hundratals de mest upplyste och lärde män i förgångna tider, en Sokrates, en Cartesius, en Newton, och liknande män i vår egen tid visat, män hvilka för visso ej af fruktan för de osynliga naturkrafterna erkänna ett högre, öfvernaturligt väsen —, så innebär påståendet, att religionen haft sitt ursprung i fruktan för de ofattbara naturkrafterna, intet egentligt svar på hufvudfrågan: hvarifrån hämtade människan föreställningen om det osynliga, öfverjordiska väsendet?

Då människorna hyste fruktan för åska och blixt, så var det ju åska och blixt och ingenting annat, som var föremålet för denna deras känsla. Men i hvad syfte uppfunno de då ett osynligt, öfverjordiskt väsen, en Jupiter, som befinner sig någonstädes och understundom skjuter med pilar på människorna?

Då människorna voro förfärade vid dödens anblick, så var det ju denna och ingenting annat som de fruktade. Men i hvad syfte »uppfunno» de då de aflidnes själar, med hvilka de sedan började träda i imaginär beröring? För åskan kunde människorna dölja sig, af rädsla för döden kunde de undfly döden. Men de uppdiktade ett evigt, allsmäktigt väsen, af hvilket de trodde sig vara beroende, samt de aflidnes odödliga själar — icke blott af fruktan, utan äfven af åtskilliga andra orsaker. Och i dessa orsaker ligger uppenbarligen kärnan till hvad man kallar religion. För öfrigt vet hvarje människa, som någon gång, om också blott i barndomen, förnummit en religiös känsla, af egen erfarenhet, att denna känsla framkallas icke genom yttre, fasansfulla, konkreta företeelser, utan genom en inre förnimmelse af egen ringhet, ensamhet och syndfullhet, hvilken förnimmelse ingenting har gemensamt med fruktan för de ofattliga naturkrafterna. Därför är människan, både genom yttre iakttagelser och genom egen erfarenhet i stånd att inse, att religionen icke är något tillbedjande af gudar, framkalladt genom vidskeplig fruktan för de ofattliga naturkrafterna, en fruktan, som utmärker människan endast under en viss period af hennes utveckling, utan att religionen är något af fruktan och män-

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

niskans bildningsgrad fullkomligt oberoende, hvilket ej kan tillintetgöras genom något framsteg i upplysningsväg, alldenstund midt i världens oändlighet människans kunskap om hennes ändlighet och hennes syndfullhet. d. v. s. icke-fullgörandet af hvad hon kan göra, bör göra och icke gjort. alltid bestått och alltid skall bestå, så länge människan förblifver människa. Och i sanning: hvarje människa, som ur det barnsligas eller den första barndomens djuriska tillstånd — den tid, då hon ledes af de djuriska behof, dem naturen pålägger henne — vaknar upp till förnuftsmedvetande, kan ej undgå att märka, att allt i hennes omgifning lefver under det oundvikliga herraväldet af en bestämd, evig lag, och att blott hon allena, en från hela skapelsen afskild varelse, är dömd att dö, att försvinna i den oändliga världsrymden och det för oändlig tid samt att pinas af medvetandet om, att hon är ansvarig för sina handlingar, d. v. s. medvetandet om, att hon handlat illa och kunnat handla bättre. Och märkande detta kan ingen förnuftig människa underlåta att tänka efter och fråga sig själf: hvartill denna hennes momentana, obestämda och ostadiga tillvaro midt i denna eviga, strängt regelbundna och obegränsade värld? Då hon träder ut i lifvet, måste hon ovillkorligen göra sig denna fråga.

Denna fråga återupprepas ständigt af hvarje människa, och hvarje människa svarar därpå på det ena eller det andra sättet. Svaret på denna fråga är just det, som utgör hvarje religions väsen. Hvarje religions kärna är denna fråga: hvarför är jag till, och i hvilket förhållande står jag till världen omkring mig? Religionens hela metafysik, således alla läror om gudar och världens uppkomst, bildar endast religionen åtföljande attribut, som allt efter skiljaktiga betingelser i geografiskt, etnografiskt och historiskt hänseende äro olika. Det gifves ej en enda religion, från den högsta till den lägsta, som ej till sin grundval har bestämmandet af människans förhållande till den henne omgifvande världen eller dennas uppkomst. Det gifves ej en enda, om ock aldrig så primitiv religionsform — och detta gäller äfven om de högst utvecklade religionsformerna — som ej stödjer sig på en och samma grund. I hvarje religionslära uttrycker religionsstiftaren det förhållande, hvari han såsom människa — och till följd däraf alla människor — står till världen eller till hennes ursprung och hennes första orsak. Detta förhållande uttryckes mycket olika, allt efter de etnografiska och historiska omständigheter, hvari religionsstiftaren och det folk, som antagit hans lära, befinna sig, hvartill kommer, att de. som efterträda mästaren, hvilken vanligen är flera hundra, mången gång tusen år före sin tid i intellektuellt hänseende, alltid tolka och misstyda hans lära på flerehanda sätt. Detta är orsaken till, att människans förhållande till världen tyckes vara så mångfaldigt, d. v. s. att det tyckes finnas så många religioner, men egentligen är hennes förhållande till världen eller dennas ursprung endast trefaldigt: 1) det primitiva personliga. 2) det hedniska samhälleliga, 3) det kristna gudomliga.

(Strängt taget är människans förhållande till världen endast tvåfaldigt: det personliga, som består i erkännande af lifvets betydelse samt

Digitized by Google

tillgodoseende af den enskilda individens eller flere individers bästa, och det kristliga, som söker lifvets mening i dens tjänst, som skickat människan i världen.

www.libtool.com.cn

Det första af nämnda tre förhållanden — det äldsta, och hvilket i våra dagar återfinnes hos människor, som stå på utvecklingens lägsta trappsteg — kännetecknas däraf, att människan anser sig för en suverän varelse, som är till för att skaffa sig de största möjliga personliga förmåner här i världen, obekymrad om den skada, hon därmed tillfogar andra. Från detta människans ursprungligaste förhållande till världen, hvaruti hvarje minderårigt barn befinner sig, och hvari mänskligheten lefde under det första, hedniska skedet af sin utveckling samt ännu i våra dagar många i moraliskt afseende lågt stående människor och vilda folkslag lefva, härstamma alla forntidens hedniska religioner liksom äfven de låga formerna hos senare religioner i deras stympade skick: buddhismen, laotseismen, islam m. fl. Från detta människans förhållande till världen härleder sig äfven den nyare spiritismen, som bland sina grundsatser upptager skyddandet af individualiteten och dess bästa. Hvarje hednisk kult, gudomliggörandet af varelser, hvilka äta och dricka på samma sätt som människan, alla offer och böner om jordiska ägodelar härröra från samma förhållande till lifvet.

Människans andra hedniska förhållande till världen — det samhälleliga, hvilket af henne bestämmes på utvecklingens nästa trappsteg, och hvilket hufvudsakligen är utmärkande för den mogna människan — består däri, att lifvets betydelse anses ligga ej i tillgodoseendet af en enskild individs, utan ett visst antal individers bästa: familjens, stammens, folkets, t. o. m. mänskligheten (positivisternas religionsförslag). Lifvets betydelse öfverflyttas här från individen till familjen, stammen, folket, till ett visst antal individer, hvilkas välfärd äfven utgör tillvarons ändamål. Ur detta förhållande hafva alla patriarkaliska och samhälleliga religioner med *en* gemensam karakter framgått: kinesernas och japanernas religion, Guds egendomsfolks religion — den judiska, romarnes statsreligion, den religion, som förmodas skola i framtiden blifva mänskligheten, — positivisternas. Alla högtidligheter i Kina och Japan till förfädrens ära och i Rom till kejsarnes grunda sig på detta människans förhållande till världen.

Människans tredje förhållande till världen — det kristliga, det hvari hvarje vuxen människa ofrivilligt känner sig stå, och i hvilket enligt min åsikt mänskligheten i våra dagar inträder — består däri, att lifvets betydelse ej ligger i ernåendet af ett personligt eller ett antal personers syftemål, utan endast i att tjäna den vilja, som skapat människan och hela den öfriga världen, ej för att ernå människans, utan denna viljas syftemål. Ur detta förhållande till världen har framgått den högsta för oss bekanta religionsläran, till hvilken ansatser förefunnos redan hos pytagoréerna, esséerna, egypterna, perserna, brahmanerna, buddhisterna och laotseisterna, men hvilken först i kristendomen, fattad i dess sanna och oförfalskade betydelse, erhållit sitt fulla och afgörande uttryck.

Digitized by Google

Det torde ej kunna förnekas, att alla religioner, hvilka de än må vara, under dessa trenne förhållanden hafva skänkts åt världen. Hvarje människa, som kommit ut ur det djuriska tillståndet, måste ovillkorligen igenkänna det ena eller det andra af dessa förhållanden, och i detta igenkännande består äfven hvarje människas sanna religion, sak samma hvilken bekännelse hon officiellt tillhör. Hvarje människa bildar sig obetingadt på ett eller annat sätt en föreställning om sitt förhållande till världen, enär en förnuftig varelse ej kan lefva i den värld, som omgifver honom, utan att stå i något slags förbindelse med densamma. Och då det blott finnes trenne utbildade människans förhållanden till världen, hvilka äro oss bekanta, så måste hvarje människa nödvändigt hålla sig till ettdera af dessa trenne bestående förhållanden — om hon vill eller icke vill, tillhör hon någon af människosläktets tre hufvudreligioner. Och därföre innebär det vidt spridda påståendet, som göres af de civiliserade bland den kristna världens människor, att de lyft sig till en sådan höjd af utveckling, att de ej behöfva och ej heller hafva någon religion, egentligen endast det, att dessa människor, som ej erkänna den kristna religionen, hvilken är den enda för vår tid karakteristiska, sluta sig, utan att vara medvetna därom, till en lägre, nämligen antingen den samhälleliga eller den primitivt hedniska. En människa utan religion, d. v. s. utan ett grundförhållande till världen, är lika omöjlig som en människa utan hjärta. Hon kan vara okunnig om att hon har en religion, liksom hon äfven kan vara okunnig om att hon har ett hjärta, men liksom människan ej kan vara till utan hjärta, kan hon det ej heller utan religion.

Religionen är människans förhållande till den henne omgifvande världen eller dess uppkomst och orsak, och ingen förnuftig varelse kan undgå att stå i något slags förbindelse med världen.

Men Ni skall till äfventyrs säga, att det närmare bestämmandet af människans förhållande till världen ej tillkommer religionen, utan filosofien eller vetenskapen öfver hufvud, ifall man betraktar filosofien som en del af denna. Jag tror ej, att så är. Jag tror tvärt om, att antagandet, att vetenskapen öfver hufvud, filosofien inbegripen, skulle kunna närmare bestämma människans förhållande till världen, är allt igenom felaktigt och utgör hufvudorsaken till denna oreda i begreppen om religion, vetenskap och moral, som är rådande i de moderna samhällenas kulturhistoria. Vetenskapen, filosofien äfven här medräknad, kan ej närmare bestämma människans förhållande till den oändliga världen eller till dennas ursprung redan på den grund, att, innan någon som helst vetenskap eller filosofi kunde uppkomma, *det* måste finnas till, hvarförutan ingen tankeverksamhet och intet människans förhållande till världen äro möjliga.

På samma sätt som människan ej genom en rörelse åt obestämdt håll kan finna den riktning, i hvilken hon måste röra sig, utan hvarje rörelse sker i någon viss riktning, lika omöjligt är det att förmedelst filosofiens eller vetenskapens tankearbete finna den riktning, i hvilken detta arbete bör ske, utan hvarje arbete på andens område måste ske i en eller annan

Digitized by Google

redan gifven riktning. Och denna riktning för hvarje psykiskt arbete anvisas af religionen. Alla kända filosofer, från Plato till Schopenhauer, hafva följt den af religionen utpekade vägen. Platos och hans efterföljares filosofi var *hednisk,* och den har utforskat medlen till ernående af det högsta goda både åt enskilde medlemmar och ett antal medlemmar i staten. Medeltidens filosofi, som utgick från samma hedniska lifsåskådning, utforskade medlen till individens frälsning, d. v. s. till ernående af det högsta goda för individen i ett kommande lif, och blott i sina teokratiska försök ordade den i öfverlägsen ton om samhällets inre beskaffenhet.

Den nyaste filosofien, såväl Hegels som Comtes, hyllar den samhälleliga, religiösa lifsuppfattningen. Pessimismens filosofi, som representeras af Schopenhauer och Hartmann och velat frigöra sig från den judiska religiösa världsåskådningen, har ofrivilligt hemfallit under buddhismens religiösa grundsatser. Filosofien har varit och skall alltid komma att vara endast en undersökning af det, som följer af människans af religionen noggrant bestämda förhållande till världen, enär, innan detta förhållande bestämdes, intet material för filosofisk forskning förefanns.

På samma sätt är det äfven med den positiva vetenskapen i detta uttrycks mera inskränkta bemärkelse. En dylik vetenskap har varit och skall alltid komma att vara blott en undersökning och ett studerande af alla de fakta och fenomen, som till följd af människans bekanta, af religionen bestämda förhållande till världen tillhöra forskningen. Vetenskapen har ej varit och skall ej blifva ett utforskande af »allt», såsom vetenskapsmännen i våra dagar naivt nog tro (detta är också omöjligt, emedan det finnas ett oändligt antal saker, som återstå att utforska), utan blott af det, som religionen i en viss ordning och efter dess olika vikt och betydelse samlar upp ur den ofantliga mängden af fakta, fenomen och betingelser, som skola utforskas, och tränger fram i förgrunden. Och på grund häraf finnes det ej *en enda* vetenskap, utan lika många vetenskaper som stadier i religionsutvecklingen. Hvarje religion innefattar ett visst område, som skall utforskas, och fördenskull bär vetenskapen hos hvarje särskildt folk och hvarje tid prägeln af den religion, från hvars ståndpunkt den betraktat sitt ämne.

Så var och så skall den hedniska vetenskapen, hvilken återväcktes till lif under renässansen och äfven i våra dagar står i blomstring inom våra samhällen, förblifva endast ett utforskande af alla de villkor, hvarunder människan vinner det högsta goda, äfvensom alla de världshistoriska tilldragelser, som kunna förskaffa henne detsamma. Den brahmanska och den buddhistisk-filosofiska vetenskapen har alltid varit ett utforskande af de villkor, som göra det möjligt för människan att befrias från det lidande, som trycker henne. Den judiska vetenskapen har alltid varit ett utforskande och en förklaring af de villkor, som strängt måste iakttagas af människan, om hon skall kunna fullgöra sin öfverenskommelse med Gud och egendomsfolket bibehållas på höjden af sin mission. Den

Digitized by Google

sanna kristna vetenskapen, den hvilken först i våra dagar kommit till utveckling, är utforskandet af de villkor, som sätta människan i stånd att fatta och i lifvet fullgöra de fordringar, som framställts af den högre vilja, hvilken skickat henne hit i världen. Hvarken filosofien eller vetenskapen kan närmare bestämma människans förhållande till världen, emedan detta förhållande måste vara bestämdt förr, än någon filosofi eller vetenskap kan uppstå. Detta kunna de ej redan på den grund, att vetenskapen, filosofien inbegripen, undersöker fenomenen med förståndet och oberoende af forskarens egna förhållanden och tänkesätt. Människans ställning till världen bestämmes ej blott genom förståndet, utan äfven genom hela totaliteten af hennes själsförmögenheter. Huru man än skulle vilja söka förklara för henne, att allt i verkligheten existerande blott är begrepp, att allt består af atomer eller att lifvets väsen är substans eller vilja, eller att värme, ljus, rörelse, elektricitet äro olika yttringar af en och samma kraft, så skulle ej genom allt detta människan, denna kännande, lidande, glada, rädda och förhoppningsfulla varelse, få något klart begrepp om sin ställning i världen. Om denna sin ställning, och därför äfven förhållandet till världen, får hon kunskap endast genom religionen, hvilken säger till henne: »Världen är till för din räkning; tag därför af detta lif hvad du kan tagä däraf», eller: »Du är en medlem af det folk, som Gud älskat; tjäna detta folk, lyd alla Guds bud och stadgar, och du och ditt folk skola komma i åtnjutande af det högsta goda, som det är möjligt för dig att ernå», eller: »Du är ett verktyg för en högre vilja, som skickat dig i världen för att fullgöra en dig anvisad uppgift; förnim denna vilja och efterkom densamma, och du skall göra hvad som för dig är den största förmån att göra.»

För att förstå filosofiens och vetenskapens dogmer fordras förberedelse och studier; för att förstå religionen är detta ej behöfligt — det är hvarje människa gifvet, äfven den mest inskränkta och okunniga. Människan behöfver för att komma underfund med sitt förhållande till den henne omgifvande världen eller dess ursprung hvarken någon filosofisk eller vetenskaplig kunskap — en myckenhet vetande står t. o. m. ofta i vägen därför, i det att därigenom en hämmande inverkan utöfvas på kunskapsförmågan —, utan hvad som erfordras är blott ett, om också endast tillfälligt, afstående från världens fåfänglighet, insikt om egen materiell värdelöshet äfvensom sanningskärlek, hvilken senare, såsom redan omförmäles i evangeliet, merendels är att finna hos barn och obildade personer. Därför se vi ock ofta nog, att simpelt folk, de obildade och olärde fullkomligt klart, lätt och medvetsfullt acceptera den kristna lifsåskådningen, medan de lärdaste och mest civiliserade framhärda i den gröfsta hedendom. Så se vi t. ex., att de mest förfinade människor och de, som nått den högsta grad af bildning, finna lifvets sanna innebörd i egen personlig njutning, under det att den ryske sekteristen från landet, hvilken knappt kan läsa och skrifva, utan den ringaste själsansträngning får en skarp syn på lifvets mening, alldeles som det var med sådana

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

världsvise som en Epiktet, Marcus Aurelius och Seneca, hvilka sade: du känner dig själf vara ett verktyg för den gudomliga viljan, alltså är du en Guds son.

www.libtool.com.cn

Men Ni kommer att fråga mig: Hvaruti består då egentligen denna hvarken vetenskapliga eller filosofiska kunskap? Om denna kunskap hvarken är filosofisk eller vetenskaplig — hvad är den då? Huru definieras den? På dessa frågor kan jag endast gifva det svaret: Då den religiösa kunskapen är den, hvarpå all annan kunskap beror, och hvilken går i spetsen för all annan kunskap, så kunna vi ej heller definiera den, så framt vi ej hafva något verktyg för definieringen. På det teologiska språket kallar man denna kunskap »uppenbarele». Och så vida man ej tillägger ordet »uppenbarelse» en falsk betydelse, är denna benämning i allt träffande, alldenstand denna kunskap ej vinnas genom studier och ej heller genom en eller fleres bemödanden, utan genom en eller fleres uppfattning af, huru det oändliga förnuftet, hvilket så småningom uppenbarar sig för människan, yttrar sig.

Hvarför kunde ej människorna för tio tusen år sedan förstå, att lifvets mening ej uttömmes genom tillgodoseendet af individens bästa, och hvarför kom sedan en tid, då människorna fingo en högre syn på familje- och samhällslifvet, lifvet inom folket och staten? Hvarför har den kristna lifsåskådningen uppenbarat sig inom vårt historiska minnes räckvidd? Och hvarför uppenbarades den just för *dessa* människor och just ungefär vid *den* tiden, *där* och ej annorstädes, i *den* formen och ej i någon annan? Att eftertrakta ett svar på dessa frågor och därvid söka lösningen i de historiska tidsbetingelserna, de människors lif och karakter, hvilka först tillägnat sig och uttalat denna lifsåskådning, äfvensom i dessa människors säregna egenskaper, det skulle vara detsamma som att eftertrakta ett svar på den frågan, hvarför den uppgående solen först belyser *dessa* föremål och inga andra. Stigande allt högre ofvan världen, belyser dem sanningens sol allt mer och mer och reflekteras först på de föremål, som utsättas för stråleljuset, och som äga den största förmågan att återspegla detta. Men de egenskaper, som göra den ena människan mera skicklig än den andra att kvarhålla denna uppgående sanning, äro ej några särskilda aktiva kvaliteter hos förståndet, utan tvärt om de passiva egenskaperna hos hjärtat, hvilka sällan äro förenade med ett godt och vidtspanande förstånd: afsägandet af världens fåfänglighet, insikten om egen materiell värdelöshet, sanningsenligheten, så som vi äfven finna detta vara förhållandet hos alla religionsstiftare, hvilka aldrig visat sig framstående genom kunskaper på det filosofiska eller vetenskapliga området.

Enligt min tanke består den grundvillfarelse, som mer än allt annat är hinderlig för framåtskridandet inom våra kristna samhällen, just däri, att vår tids vetenskapsmän, hvilka hafva satt sig på Mose tron, nu, ledda utaf den hedniska lifsåskådning, som återväcktes till lif under renässansen, kommit till samstämmig åsikt om, att kristendomen är en öf-

Digitized by Google

verhunnen ståndpunkt, och att i motsats härtill den hedniska, samhälleliga, föråldrade och af mänskligheten faktiskt öfverhunna lifsåskådningen, är den högsta lifsåskådningen — är den, till hvilken mänskligheten bör sluta sig. Härvid hafva de icke allenast icke något förstånd om den sanna kristendomen, hvilken är just den högsta lifsåskådning, till hvilken hela människosläktet håller på att närma sig, utan de göra sig ej ens möda om att söka begripa densamma. Hufvudorsaken till detta missförhållande ligger däri, att vetenskapsmännen, sedan de frångått kristendomen och funnit, att denna ej öfverensstämmer med vetenskapen, icke vilja gifva vetenskapen skulden därför, utan kristendomen, d. v. s. de hafva ej kommit underfund med, att — hvad som faktiskt är fallet — deras vetenskap stannat 1800 år efter kristendomen, en åsikt som omfattas af största delen af det moderna samhället, utan de hafva inbillat sig, att kristendomen blifvit ungefär 1800 år efter vetenskapen.

Från detta ombyte af roller härleder sig den frappanta företeelsen, att det ej finnes några människor med mera virriga begrepp om religionens, moralens och lifvets sanna betydelse än vetenskapsmännen; och hvad som ännu mer kan väcka förvåning är, att vetenskapen i våra dagar, hvilken i sanning kan uppvisa storartade framsteg på sitt eget område, utforskandet af villkoren för den materiella världen, visat sig icke blott icke lyckosam, utan rent af skadlig för samhällslifvet.

Och därför tror jag, att ingalunda filosofien, och icke heller vetenskapen, bestämmer människans förhållande till världen, utan allenast religionen.

Af detta resonnemang följer, att mitt svar på Eder första fråga, hvad jag menar med ordet »religion» blir detta: Religionen är det af människan noggrant bestämda förhållandet mellan henne själf och den oändliga, eviga världen eller dennas ursprung och dennas första orsak.

(Forts.)

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Atterbom före Upsalatiden (1790—1805).

Ett kapitel af en biografi.

— —

I.

Far man en vacker sommarmorgon å stambanan söderut från Linköping, och har tåget från Mjölby station ånyo börjat ila fram genom den skogrika östgötabygden, är det en behaglig syn, då landskapet plötsligt vidgar sig och man ser en liten hvit kyrka fridfullt stå fram i morgonsolen. Hon försvinner igen bakom träden, medan bygden fortfarande ringlar ut sig för åskådaren från kupéfönstret. Men nu bläser tåget och stannar ett par minuter vid Strålsnäs' station.

Stiger man så af och, följande ett sidospår, går tillbaka mot kyrkan, passerar man förbi herresätet Strålsnäs till vänster med dess ståtliga allé och ser så å nyo kyrkans svart-hvita huf stiga fram mellan träden på kullen. Det är kyrkan i *Åsbo,* den socken, i hvilken Sveriges störste lyriker är född och har tillbringat sin barndom.

Icke långt på andra sidan om kyrkan förgrenar sig därpå vägen och leder till vänster fram till godset Grönlund, hvilket liksom Strålsnäs spelar en roll i Atterboms senare biografi. Men följer man den högra förgreningen utmed den mörka tallskogen och fördjupar man sig in i bygden, kommer man efter en half mils vandring "bland dunkla hagar, gula tegar, granberg"*, mellan dalens sädesfält, slingrande åar och massor af löfskog omsider fram till komministerbostället *Pålsbo.*

Strax inom dess dörr finnes en brunpolerad sten, på hvilken komminister G. G. A. Kernell — död 1882 — i redan till hälften utplånad guldskrift har inristat dessa välmenande distika:

> Atterboms vagga stod här, här såg han då först sina Blommor,
> Om sin Lycksalighets ö drömde förvisso han här.
> Än ner i dal'n här om vår'n söka Blommorna skalden, sin älskling,
> Och jag förtäljer dem då sagan om honom och ön.

* * *

* Atterbom, "*Minnesrunor*" i Samlade dikter.

Digitized by Google

Åsbo socken tillhör Göstrings härad af södra Östergötland. Den genomflytes af Åsboån, ett af Svartåns tillflöden. Icke långt från Asboåns utlopp reser sig det nyss omtalade godset Grönlund, som nämnes i Atterboms dikter och där skalden har vistats; det är fideikommiss sedan förra århundradet och tillhör Klingsporska ätten. Äfven på den andra herregården, Strålsnäs, låg skalden ofta under sina sommarvistelser i Östergötland; han har därstädes diktat på "Lycksalighetens ö" — den omarbetade upplagan är daterad Strålsnäs 1854 — och det var möjligen här han hade ett favoritställe i trädgården, som kallats "Lycksalighetens ö"; troligare lär dock vara, att denna plats legat i den romantiska Grönlundsparken. Bergmästaren K. S. Sjögréen ägde då Strålsnäs, som ännu bebos af hans släkt men sedan mars 1890 tillhört Boxholms aktiebolag. Från detta Strålsnäs var det, som Atterboms fader den 24 februari 1779 af Strålsnäs' dåvarande ägarinna, friherrinnan Ebba Sparre, kallades till komminister i Pålsbo, såsom framgår af "Series pastorum" i Åsbo arkiv*.

* * *

Atterbom härstammar både på fädernet och mödernet från familjer, som flera släktled efter hvarandra innehade prästerliga ämbeten i Östergötland och på slutet särskildt i Åsbo. År 1687 inskrefs bondsonen från Rappestad i Östergötland Jonas Hemmingi Atterbom såsom student i Upsala; han blef präst och med honom börja släktens vidt utgrenade prästerliga anor. Hans sonson Gabriel, skaldens fader, som föddes 1750, flyttade en gren af släkten till Åsbo, dit han först kom som adjunkt, innan han några år därefter blef komminister. Detta senare skedde som sagdt 1779. Tio år därpå igen gifte han sig med Hedvig Kristina Kernell, ett Åsbodalens barn, dotter till dåvarande kyrkoherden Petrus Kernell. Hon var född i Palsbo 1766 medan hennes fader ännu blott var Åsbo komminister, en syssla, som han innehade till dess han efter sin egen befordran efterträddes af sin blifvande svärson. Nu nyss före bröllopet, eller 1788, hade Kernell blifvit prost. Denne, skalden Atterboms morfar, i hvars hus han som barn mottog några af sina äldsta litterära intryck, lefde till 1821; i Atterboms samlade dikter finnes en dikt till honom "med en akademisk afhandling". Kernells andre son Ulrik blef efterträdare till skaldens fader liksom Petrus Kernell hade varit hans företrädare. Då Gabriel Atterbom, som år 1804 befordrats till vice pastor, afled den 19 september 1807, blef

* För denna uppgift har jag att tacka komministern i Pålsbo, hr pastor Karl Sundell.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

nämligen Ulrik Kernell komminister i Pålsbo. Om en annan af skaldens morbröder, Per Kernell, hos hvilken han vistades under sin skol- och gymnasietid i Linköping och Hellestad skall talas här nedan. Denna Atterboms mödernesläkt räknade flere bildade och begåfvade medlemmar.

www.libtool.com.cn

Gabriel Atterboms giftermål med prosten Kernells dotter inföll som sagdt 1789. De vigdes den 30 mars, såsom Åsbo sockens ministerialböcker upplysa. Af detta äktenskap föddes sonen *Per Daniel* den 19 januari 1790 uti samma lilla boning, där hans moder sett dagens ljus.

* * *

I denna afskilda bygd, där på kullen, som stupar åt öster, ligger Pålsbo, då endast en grå, torftäckt koja, omgifven af björkar och lönnar. Utanför det där låga fönstret växer en syrénhäck, öfver hvilken morgonrodnaden och morgonsolen fridfullt lysa in och väcka gossen vid fadrens sida. I detta fönster ses ofta hans moders fina ansikte blicka ut öfver den lilla ån, som sorlar nedanför, bort mellan träden åt de granbevuxna bergen. Något äldre, lekte han hjälte här nere under hennes ögon, lekte Hannibal "med blommor endast till romare".

Tidigt hade nämligen detta intelligenta barn förts in i böckernas och fantasiens värld. Modren lärde honom själf att läsa*, han var då blott fyra år gammal. Såsom sexårig lag han vid spiselbrasan "med Sturleson, Vilkinasagan eller Pufendorffs universalhistoria bredvid sig".

Fadern, komminister Atterbom, var en stilla och enkel man. Sonen skildrar honom såsom glad och dock allvarlig, prisar hans tankfulla, höga panna, hans öppna blick, hans mun, som uttryckte mildhet. Han tog verksam del i Per Daniels uppfostran och skaffade honom så många krönikor, visor och sagor hans knappa villkor medgåfvo; själf lär han endast ha ägt några handskrifna dalinska stycken samt ett poem af A. Nicander. Men han förfogade öfver något rikare, öfver det tändande, lefvande och munt-

* I den allra äldsta och till större delen otryckta version af "Minnesrunor", som blott finnes i Auroraförbundets arkiv i Upsala, uppgifver författaren, att hans *fader* invigde honom i "första graden af bokstafskonstens heliga mysterier".

Detaljerna af följande skildring utaf Atterboms barndom återfinnas till större delen spridda i en mängd Atterbomska skrifter, i synnerhet poem, "Minnesrunor", "Den nya Blondel", "Julottan", "Besök vid min faders graf", "Karolina", "Erotikon", "Syrenen" m. fl. Man måste emellertid väl sofra ut det, som kan vara pålitligt ur biografisk synpunkt ifrån blott tilldiktade drag. Ganska många saker komma dock så ofta igen eller bära så tydliga vittnesbörd om sin faktiska sanning, att man med dem kan restaurera Atterboms barndomslif fullständigare och framför allt mer lefvande än de fleste andre skalders.

Digitized by Google

liga ordet, och då han själf sent hemkommit från sina bestyr och satt sig under hemmets lönnar, berättade han för den förtjuste gossen om Grekland och Rom, om Sturar och Gustaver.

www.libtool.com.cn

Till sist tyckte han att den lille läste för mycket och skall t. o. m. hafva tvekat att hjälpa honom lära sig tyska. Men Per Daniel hade sin Pufendorff och därtill Hübners geografi; ur dem lärde han det på egen hand. Inom kort skulle detta språk, som just då var skruden för tidens befruktande tankar, nästan blifva den svenska banbrytande skaldens andra modersmål.

En half mil från det undangömda komministerstjället låg prästgården framme vid Åsbo kyrka. Där, hos sina åldriga morföräldrar, prosten Kernells, fann Per Daniel åtskilligt flera bokskatter än hemma. I synnerhet intresserade honom — vid 6 à 7 års ålder — den Mörck-Törngrenska "Adalriks och Giöthildas äfventyr". I denna naiva diktvärld lefde han sig in. Hans barna- och skaldefantasi gaf de otympliga figurerna lif, icke blott för honom själf, utan till och med för de åhörare han skaffade sig i morföräldrarne. "Husets ålderstigna patriark med sin föga mindre bedagade maka, åhörare vid dottersonens föreläsning af dessa gamla kvartband, som varit hänryckningskällor för deras ungdom under 'kung Fredriks' tid, följde ännu de kända sagogestalternas öden med ett deltagande, nästan lika barngladt som gossens."

Möjligen har denna saga inspirerat det vitterhetsförsök, hvilket enligt uppgiften i Biografiskt Lexikon, var Atterboms första. I sitt åttonde år författade han nämligen en "roman", *Alphonsus och Marina, historia gjord af mig*. Det skulle hafva intresse att nu kunna få kasta en blick på detta, troligtvis tidigt förkomna opus.

Icke fullt så mycket som Adalrik tilltalade honom, som naturligt är, Mörcks mera predikande "Thecla", trots dess skildringar af "Neros grymheter och troshjältinnans ståndaktighet". Han läste äfven de "Åtskillige Målningar På Människliga Sinnen", som Mörck författat, och bland hvilka Atterbom i sin berättelse därom särskildt utmärker "den Vidskeplige". Här mötte en strimma af upplysningstidens sol den blifvande nyromantikern, en af de antagligen få, som banat sig väg till hans barndoms afskilda bygder. Och hvem vet? måhända har denna skildring, hvars intryck på hans sinne Atterbom själf vitsordar, varit en hälsosam vaccin för ett fantasilif med hans anlag och utveckling.

Samtidigt studerade han Wallenbergs tragedi "Susanna", hvars alexandriner då tycktes honom "undersköna".

Digitized by Google

Helst föreläste gossen likväl i sitt eget hem, borta i däldens andra ända, och för sin moder, till hvilken han medtog alla dessa skatter. När vintern kom och kvällmörkret föll därute öfver den fjärran och vilda skogsbygden men brasans röda sken förtroligt lyste i rummet, då läste de tillsamman. Eller också sjöng hon vid släntan, ej blott de vanliga psalmerna utan på sonens begäran äfven världslig poesi, Dalin, kämpen Grimborg eller Sinclairsvisan. Sjungen af modern, mötte honom här i hemmet tillika den svenske konstpoet, som tidigast oemotståndligt grep honom: det var Franzén. Och fantasien var tillika verksam på egen hand; härinne fladdrade lågan i riset och vinterstormen hördes; därute färdades nu hjältevålnader i snörustning på de mörka nattmolnen. (Ossian?) Dessa lyckliga stunder hos modern i hemmet ristades för alltid i Atterboms håg och inspirerade hans dikt.

Så kom julen med sin otta, då människor från alla håll med facklor i händerna samlade sig vid kyrkan. Allt var mörkt, man såg endast, hur "irrande stjärnor" liksom kommo fram ur skogarna och omsider bildade en enda lång ljusrad. Och därinne i kyrkan öfvervältigades sinnet af orgelklangen; de "gråa, jättelika pelarne" syntes måhända redan för barnet likna "götiska kungar", hvilka andaktsfullt böjde sina hjässor med guldkronan, såsom ynglingen sedan skildrat det i Fosforos.

Tidigt inåtvänd och böjd för isolering, skydde gossen, som han genom Deolätus bekänner uti "Fågel Blå", i allmänhet samvaron med jämnåriga. Däremot insöp han i fulla drag och med de första intryckens lifligheten och innerlighet Åsbodalens natur. Dygnets och årstidernas olika stämningar fingo lif i hans själ och bidrogo sedan att färga hans poesi på ett sätt, som adertonde århundradets vitterhet icke kände. Naturanden hviskade sina hemligheter i hans öra —, nattliga och allvarliga, när "granen stormigt hviner" och ett blekt sken återspeglas ur den lilla kyrkans fönster, fantastiska, när den uppsvenska naturens sagoväsen, skogsfruar, älfvor och bergakungar, framträda i månskenet o. s. v. Så blef han tidigt van att "förlora sig i det helas själ", långt innan den schellingska naturfilosofien hade nått till hans öra.

Sommarens intryck voro många. Nedanför den kulle, hvarpå huset stod med sitt torftak och sina "ljusa björkar", mullrade den lilla ån med vass och viden, kvarnhjul och spång. Där bakom låg almhagen och längre bort den mörka skogen, ett obekant underland. Strax utanför huset, antagligen på den sida, som vetter åt "den blomsterkyssta Tuddbokällan" icke långt därifrån, fanns en liten grön gårdstomt, dit gossens fantasi förlade alla de riken han läst om i Hübners geografi. Här lekte han och

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

"byggde Babels Torn" under flere somrar. För öfrigt irrade han omkring på fält och i hagar, ensam med den färgrika och lifliga fantasivärld han skildrat i "den nya Blondel" och i minnesrunorna. Så gick "den fagra sommarsolen" till ro bakom furuskogen, och en ljuf kvällsidyll började i nejden. Hjordarne drefvos hem, klockorna pinglade, landtliga visor hördes från västan och östan — till dess omsider allt blef tyst, stjärnan tindrade fram mellan träden och in i den dunkla kojan, natten föll på, och gossen hörde fadern utanför det snart slumrande huset spela på sin flöjt: "nu hvilar hela jorden".

Föräldrarne blefvo alltid i sonens minne hans "stilla barndomsdalars" genier, dem han hela sitt lif såg i ett förklaradt ljus. Ännu en varelse står fram från dessa första tider, men halft som en dröm, en saga; det är hans lilla lekkamrat *Karolina*.

Hvad man verkligen vet om henne är icke mycket, icke ens hvem hon var eller hennes tillnamn. Och möjligen är äfven förnamnet diktadt? Den enda källan, Atterboms egna skrifter, upplyser ingenting härom. Författaren till dessa rader har med ledning af de biografiska data, som uppgifvas här nedan, låtit anställa efterforskningar i Åsbo sockens kyrkoböcker, men någon "Karolina", som passar in på uppgifterna, lär ej stå att finna därstädes. Möjligen var den verkliga "Karolina" ett barn af någon annan församling än Åsbo. Allt nog, hon var omkring ett år yngre än Atterbom, och de voro särskildt goda vänner. Han förtäljer om deras sommarlekar. De sprungo hand i hand på de sandkullar han byggt vid bäcken, till dess de röda aftonmolnen summo öfver nejden och lade en rosenslöja öfver dess björkar eller aftonstjärnan stod silfverklar öfver de små hagarne. Än tog Karolina fatt honom "långt från de andra" och delade med honom sin smultronskatt under ekarnes skugga, än dansade hon "som en nymf" med blommor i sitt utslagna hår. I det fagra poemet *Karolina* (i Poetisk Kalender 1816 och sedan i diktsamlingen) framkomma små drag af påtaglig verklighet midt i den annars idealiserande stilen, såsom då flickan, *dröjande på spången*, naivt frågar honom, om där finnas människor på månen? Det var sista gången de sågo "vårens förstlingssippor gro"; alltså har väl Karolina dött före nästa vår. Vi veta att hon afled vid sju eller åtta års ålder*; denna "ljufva kväll", då det nyss omtalade hände och som särskildt fäst

* Se Atterboms "Minnen från Tyskland och Italien", sid. 50, där bekantskapen säges hafva ägt rum "mellan en åttaårig gosse (Atterbom) och en sjuårig flicka, som ett år däreſter afled" — således vid åtta års ålder. Sid. 575 ibd heter det emellertid, att Karolina dog vid sju års ålder.

Digitized by Google

sig i lekbroderns minne, har då infallit senast våren 1799, måhända — och troligast — 1797. Ännu 1817 säger Atterbom i bref hem till Sverige — på tal om, att denna barndomshistoria eget nog var bekant i Tyskland — att han ej sedan så intresserat sig för någon flicka som för henne. Om det blott kom sig däraf, att de händelsevis blefvo förtroliga i en späd ålder, eller om det verkligen funnits något ovanligt hos detta tidigt bortryckta barn, är ju ej möjligt att afgöra.

www.libtool.com.cn

Den betydande roll, som Karolina kom att spela bland de öfriga barndomsminnena i Atterboms senare fantasilif, träder fram i hans allra tidigaste diktning, där hon blir en slags poetisk myt som sedan genomlöper olika faser.

* * *

Karolina var måhända det enda jämnåriga barn, med hvilket Atterbom umgicks förtroligt under dessa sina gosseår. Däremot hörde han med barnslig lärgirighet, hvad socknens vuxne invånare hade att förtälja. Det var sägner och visor och folkvidskepelse, men det var äfven annat.

Den svenska allmogen har väl vanligtvis, och af bekanta historiska skäl, hyst konungska tänkesätt. I denna riktning, som hos Atterbom och hans skola skulle gå ända till en ibland doktrinär och okritisk rojalism, började han mottaga intryck redan nu och här genom folket i sin hembygd. Den karolinska traditionen fortlefde; sockenskräddaren berättade om Karl XII och "vågade sitt hufvud på", att Görtz oskyldigt hade fallit för bödelsyxan*. Åsbonejden räknade bland sina inbyggare äfven soldater, som nyligen varit med i ryska kriget. De förtäljde, medan lien gick öfver ängarne,

* Atterboms sympatier för Görtz höllo i sig och togo längre fram form bl. a. i ett poem som är tryckt i sommarhäftet af kalendern *Linnæa Borealis* 1842. Alldenstund detta poem, troligtvis af förbiseende, ej upptagits i den fullständiga upplagan af Atterboms dikter, som utgafs efter hans död, och sålunda blott återfinnes i den gamla kalendern, må det aftryckas här.

Goertz i fängelset.

Aftonen före den dag, som skulle besegla mitt fredsverk,
För ett gemensamt mord föllo min Kung och hans Land.
Hjeltens fall, och min trohet emot den fallne, blef *mitt* fall;
Jag var hans endaste *vän:* det är mitt brott och min dom.
Godt! Jag vandrar till skuggornas värld i lysande sällskap:
Carl och **Sverige** jag såg dö — och jag följer med **dem.**

Atterbom.

Som en egenhet kan anmärkas, att i n:r 69 af Linköpingsbladet för 1805 finnes en öfversättning från franskan af obekant hand: "Baron Görtz's grafskrift öfver sig själf". Där står bland annat:

"Så må jag dö! jag dör med Kung och Fosterland."

Digitized by Google

om "den milde Gustafs segrar" öfver de barbariske ryssarne, samt hur kejsarinnan blott genom svenske herrars svek räddades ur sin fara. Så bedömde man Anjalamännen. Om Gustaf III hörde gossen annars de vanliga, sinsemellan stridiga omdömena. Rätt betecknande är det att se, ifrån hvilka de kommo. Sockenherrn å Strålsnäs, "en eljest (sic) hederligt sinnad adelsman", utmålade honom på det värsta, Atterboms morbroder, den då unge magister Kernell, försvarade honom entusiastiskt; "ett par fromma präster" — Atterboms far och morfar — "gingo den medelväg, att i mycket klandra, i det mesta beundra, i det hela beklaga och urskulda honom". Själf drogs den unge Atterbom mer och mer till försvararne. Gossens skaldenatur fattade strax det lysande, det ridderliga, som oemotståndligt hvilar öfver Gustaf III:s gestalt; han såg med sin själs ögon Apollodraget i hans fina ansikte. Den blifvande romantikern, uppfödd i sin landtliga ådal, fiende till det som var hjärtlöst och tomt i 1700-talets franska hofbildning, hade likväl nog allmänt-mänsklig fin instinkt för att engång hos Gustaf III, sonen af Voltaires århundrade, finna de hjärte- och snilleegenskaper, hvilka han själf, Atterbom, satte så högt — och att *då* uppskatta äfven den kavaljersmässiga elegans, den galliska esprit, som han, prästsonen, drömmaren, den stilla lärde saknade och alltid måste sakna.

Ej heller undgick honom i Gustaf III:s lynne det svenska, som otvifvelaktigt låg under den fransyska ytan, framkalladt genom uppfostrans och omgifningens makt.

II.

Med en rik skatt af lefvande intryck, af fantasi och studielust kom den 9 à 10-årige Atterbom till Linköpings lärdomsskola, där han den 25 september 1799 intogs i dess fjärde klass. 1801 öfvergick han till gymnasiet.

Hans beskyddare och målsman under Linköpingstiden var den redan nämnde morbrodern konsistorienotarien Per Kernell, en fint bildad man, som förmodligen i Åsbo lärt att intressera sig för sin begåfvade systerson. Kernell var född 1763, hade varit docens eloquentiæ i Upsala och författat latinska disputationer om vältalighet. Hans ungdom hade fallit i Gustaf III:s "solskensstunder", och vi hafva redan sett, hur han i Åsbo entusiastiskt plägade försvara sin favoritkonung. Öfver hans eget väsen låg ett återsken af Gustafs tidehvarf, dess sangviniska glädtighet, dess förbindliga finhet. Och med den man, hvilken stod och ännu länge skulle stå som den gustavianska tidens lefvande inkarnation, var han personlig vän med — Carl Gustaf af Leopold.

Digitized by Google

Det ter sig nu efteråt rätt egendomligt, att Leopold och Atterbom så nästan mötas i Kernells hus — det gamla litterära århundradet och det nya — den röda aftonglansen från snillekonungens hof, och morgonskimret öfver hyddan på kullen med dess "ljusa björkar".

www.libtool.com.cn

I själfva Linköping dröjde Kernell icke; han utnämndes redan 1799 till kyrkoherde i Hellestad — en socken norr om stiftsstaden — och har flyttat ditut åtminstone 1801, då han på våren lämnade sin tjänst som konsistorienotarie. Naturligtvis är det i alla fall han, som styr och ställer för systersonen inne i staden, och denne besöker honom på landet, "den vackra dal, som vidgar sina fält omkring Hellestads kyrkå och prästgård". 1804 och 1805 är han där som informator för sin späde kusin Per Ulrik, sedermera en af Upsalas mest begåfvade studenter, men som tidigt afled och hvars minnestal Atterbom då har hållit (1824).

Hos Kernell svalkades omsider gossens brännande törst efter vitterhet. Romanerna om Calloander och Leonilda, den förskräckliga, en gång allmänt lästa "Asiatiska Banise" utbyttes mot Kotzebues och Lafontaines sentimentala verk, hvilka på den tioårige Atterbom hade samma verkan som på hela samtiden. Men utom med dylika dussinalster gjorde han litterära bekantskaper af varaktigare värde och inflytande, ty hos Kernell fanns väl Sveriges nyare poesi tämligen fullständigt. Atterbom lärde sig beundra Leopolds pompösa språk med dess ouppnådt klassiska och korrekta städning. Ännu hade ingen doktrin försvagat hans syn för denna poesis verkliga skönheter — visserligen ej heller hjälpt honom att upptäcka dess relativa tomhet och dess föråldring. Hans naturliga mottaglighet för alla slags estetiska intryck lärde honom under denna tid i fråga om den franska skolan helt omedelbart, hvad han sedan å nyo måste tillkämpa sig, insikten, att äfven detta var detta, och att äfven upplysningens ståtliga skönlitteratur skulle dömas efter sin grad och sin art. Likväl hade han ej varit den han var, om han ej redan nu med långt större värme omfattat poeter sådana som Lidner och Franzén. Man förstår också lätt, att han, som enligt Biografiskt Lexikons uppgift läste Wieland "med stor förtjusning", med "ännu större" njöt af Bürger, hvars Lenore ofantligt måste hafva tilltalat hans ungdomliga smak för det hemskt fantastiska. Troligtvis läste han andra tyska skalder tillika. Hans äldsta nu kända poetiska försök tyda bland annat på studier af Matthisson, Salis och väl i sällskap med dem Hölty o. a.* Om de fallit i hans händer nu eller först i Upsala 1805—6 kort

* Jfr Bernhard Risbergs afhandling: "Tyska förebilder till dikter af Atterbom", Upsala 1892. — Risbergs antagande, att skalden först 1807 gjort bekantskap med Goethe och nyromantiken torde vara obevisligt och är föga troligt.

Digitized by Google

före eller samtidigt med de tyske nyromantici, kan ej afgöras. Åren 1804–5 voro eljest tidpunkten för hans "första ynglingskänslor och första verser", hvilken således inföll under hans vistelse i Hellestad och Linköping. Men från 1804 finnes intet af diktsamlingens stycken dateradt, ej heller har jag på annat håll funnit något spår eller ens någon uppgift, och det som i samlingen uppgifves härstamma från 1805 är alldeles säkert omarbetadt. Först från 1806* äger man — nyss återfunna — skaldestycken i deras ursprungliga skrud, hvilka med säkerhet härröra från den unge Atterbom; de äro omogna blandningsprodukter af det förra århundradets abstrakta poesi och de nya, obehärskade, färglagda och starkt subjektiva känsloriktningar, som utmynna i romantiken.

Slutligen må en sak icke glömmas. Under dessa år har Atterbom med all säkerhet mött Thorilds väldiga skepnad, om än hans målning häraf i diktsamlingens omarbetade Thorildshymn torde äga indiktade drag. Intressant vore det att bestämdt veta: har Thorild redan nu under Linköpingstiden på något sätt revolutionerat Atterboms åsikter och bringat honom i medveten opposition mot den franskt-klassiska skolan?

* * *

Man har för öfrigt ringa material till en skildring af Atterboms lif under denna tid. I sin hembygd lefde han en lyriskt rik tillvaro, senare i Upsala förde han med vännerna ett intelligent kamratlif, fullt af väckelser och intryck; Linköpingsterminerna synas ha förflutit mera grått och intresselöst. Med sitt stora intresse för sin tidigare utveckling hade han i annat fall säkert talat något mera därom, men hans poesi, som öfverflödar på Åsbominnen, har intet, som tyckes hänsyfta på Linköping. Somrarne tillbragte han för öfrigt alltjämt i Åsbo, där fortsättande sitt förra lif och diktande på sin själs visor; på slutet var han, som vi sett, äfven i Hellestad. I den lilla staden hade han måhända mindre verkligt intim beröring med yttervärlden än i sin hembyggd. Någon särskildt god vän bland kamraterna omtalar han icke och har väl då ej haft någon. Med Hedborn, sin

* En författare "X" i tidningen Söndags-Nisse för den 26 mars 1893 antager visserligen några osignerade poem i Linköpings-Bladet 1805 och 1806 möjligen vara utaf Atterbom, men till dess bevis framläggas, torde man ej hafva vetenskaplig rätt att hallstämpla dem som sådana. Endast om *ett* af de uppgifna styckena "Vid en flickas död" (L. B. $^{26}/_{4}$ 1806) kan något härvidlag bevisas, nämligen att denna dikt *icke* kan vara identisk med det af X. uppgifna (förlorade) Atterbomska poemet "Vid min yngsta systers död". Ty — oafsedt alla stilistiska skäl — är Linköpings-Bladets dikt otvetydigt riktad till en vuxen kvinna, men Atterboms "yngsta syster" dog vid tre månaders ålder.

Digitized by Google

skol- och gymnasiekamrat — i samma klass voro de likväl ej — blef han ej fullt intim förr än i Upsala, trots Hedborns upprepade närmanden.

www.liptool.com.cn

Linköpings läroverk hade betydligt anseende och staden själf, stiftstaden, betraktades som ett gammalt kulturcentrum. Naturligtvis var den för öfrigt en liten provinsstad — och en dåtida provinsstad! — med ganska idylliska förhållanden.

Lifvet vid läroverket fördes i den gamla stränga och bornerade anda, som hvilade öfver dessa anstalter. Formalism, pedanteri, stryk och ensidig latinläsning — sådana voro då några af den offentliga undervisningens skuggsidor. Kitslighet ofvan ifrån möttes af råhet där nere och tvärt om. Därtill kom en torftighet i lif, bostäder och skollokaler, som vår tid har svårt att föreställa sig. Med all denna brist på yttre och inre förfining fanns dock mycken patriarkalism och välvilja, mycket allvar, bemödande och intresse.

Vi äga interiörer från läroverket i Hedborns skrifter och i Atterboms teckning af denne sin ungdomsvän och skaldebroder. De skildra flere af dess personligheter, den blide och ärevördige biskopen, sedermera ärkebiskopen Lindblom, den kunskapsrike och vittre men bland ungdomen impopuläre lektorn Per Arenander, den förfärlige, i själ och hjärta godmodige skolbusen Boræus. Denne sistnämnde var dock aldrig Atterboms men väl Hedborns lärare.

Ännu en lärare bör här omnämnas, lektorn i historia och moral, titulärprofessorn S. G. Harlingsson. Collin, som ristat hans runa i Biografiskt Lexikon, omtalar det vittra inflytande han utöfvade på läroverkets ungdom — denna ungdom, ur hvilken "nya skolan" till så väsentlig del skulle framgå (Livijn och senare Atterbom, Dahlgren, Hedborn). "Då man frågade Claës Livijn, hvilken bland lärarne vid Linköpings gymnasium synbarast bidragit till den väckelse i estetiskt hänseende, som verkade, att nya skolans kärntrupp var östgötisk, svarade han: utan fråga var det Harlingsson."

Denna utsaga får dock icke fattas så, som hade Harlingsson någon del i skolans *nyromantiskt*-revolutionära sträfvanden. Möjligtvis har han ledt sina lärjungars uppmärksamhet på Tysklands och Englands vitterhet, på Rousseau e. d.; något bestämdt därom känner man icke. Hans egna poesier i Vitterhets-Nöjen öfverraska ej genom afvikelse från tidens stil och ton; detta bevisar dock intet, enär de härleda sig senast från 1769 och 70. Kanske har hans inflytande i nämnda riktning mer verkat på den något äldre lärjungegeneration som Livijn tillhörde, än Atterboms och Hedborns. De sistnämnde omtala honom i hvarje fall ej.

Digitized by Google

Trots eller kanske till följd af all gammaldags stränghet, var lifvet vid gymnasium icke det tamaste. Uppträden förekommo med oväsen och pereatrop, såsom vi kunna sluta af Atterboms nämnda Hedbornsbiografi. En undersökning af bibehållna läroverkshandlingar bekräftar detta. Så samlade sig en gång i regn och mörker omkring 30 gymnasister, begåfvo sig till flere namngifne lärares hus — däribland Harlingssons och naturligtvis Arenanders, hvilken då var rektor — samt ofredade med ett "ohyggeligt skrik". Äfven förekommo undersökningar med anledning af "bland flere af både gymnasie- och skolungdomen inritadt spel och dobbel samt dit hörande oskick af superi, försumlighet" m. m. Då befallde eforus ungdomen att vara hemma i sina kvarter efter klockan 9 på aftonen samt att ej supa brännvin eller andra starka drycker, och gymnasisterna förbjödos särskildt att visa sig utom sina kvarter utan den s. k. djeknekappan. Som väl naturligt är, finnes Atterboms namn ej bland de straffades antal.

Läroverksprotokollen från Atterboms Linköpingstid äro endast bevarade från åren 1802—3, och där nämnes han ej.*

Stiftstidningarne innehålla ett och annat om läroverket, antalet lärjungar och deras fördelning, stånd m. m., men intet af särskildt intresse för här föreliggande uppgift.

* * *

Det är en majdag 1800. På Linköpings kyrkogård sitter en ljuslockig tioåring ensam på en grafhäll med en dödskalle framför sig. Han är fördjupad i sin sysselsättning: att linda en krans af vårens blommor kring det vittrade dödmanshufvudet.

Då kommer en annan gosse gående. Han är äldre, redan 16 à 17-årig; hans dräkt, förmodligen också hans sätt att föra sig, röjer den nyss till lärdomsskolan importerade landtbon; han har grå vadmalströja och kortbyxor, "grofva ullstrumpor och klumpiga kängor". Men anletet är själfullt och kvickt. Han tilltalar den yngre gossen och måste hafva funnit något hos honom, antingen nu eller senare. Ty en kväll flera år därefter kommer han hem i hans bostad — de äro nu bägge gymnasister — och frågar, om han känner till "det undersköna poemet Tålamodet, som nyss** vore prisbelönt af Svenska Akademien och författadt af en viss Valerius". Och

* För dessa uppgifter ur läroverkshandlingarne har jag att tacka herr lektor A. v. Engeström i Linköping.

** 1803. Den här skildrade händelsen har väl inträffat 1804. "Tålamodet" trycktes i akademiens handlingar först 1807, men har dessförinnan spridts kring landet i afskrifter.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

då den yngre säger nej, uppläser den äldre det utantill. Han gör det så, att den andre smittas af hans hänförelse: ingendera märker poemets gammalmodiga stil, de äro båda öfvervåldigade och hafva fått röna poesiens hänförelse tillsamman.

www.libtool.com.cn

Den äldre af de två var Hedborn, den yngre Atterbom.

Det kom visserligen hinder för en full förtrolighet dem emellan under Linköpingstiden — Atterboms närmaste kamrater utsatte Hedborn för en parodi, och så hände, att Hedborn skadades i Atterboms ögon. Atterbom medgifver själf, att endast omogenheten af hans ålder därvidlag kunde ursäkta honom. Men senare — i Upsala, dit Hedborn kom året efter honom själf, och i Åsbo — förstod han så mycket fullare kamratens poesirika natur och intressen, "den högst enkla hemligheten af hans barnglada och barnfromma innersta".

Så förbereddes redan i Linköping till en del det Auroraförbund, som sedan skulle ingripa så kraftigt i vår vitterhets utveckling — det "fria, öppna ynglingaförbund, som kallades fosforister" (Geijer) och som, med alla sina fel, sitt öfvermod och sin omogenhet, dock företedde en rent idéell hänförelse, en trofast och entusiastisk ynglingavänskap, ur hvilka vi än i dag kunna ösa hänförelse och ungdom.

* * *

Atterbom afgick till Upsala den 18 september 1805. Det var då för tiden en lång resa fram och tillbaka, i synnerhet om jularne — på skjuts genom Uppsveriges allvarsamma natur, genom vintermörker och tysta skogar. Vi skola emellertid ej följa honom till hans blifvande valplats utan stå här vid gränsen af vår skildring. Jag upprepar blott, att hans närmaste anhörige afledo, Kernell och fadern 1807, mormodern 1808, modern 1810, så att ynglingen mer och mer kände sig som en rotlös planta hemma bland minnena. Morfadern kvarlefde dock ännu länge därute.

Atterboms Linköpingstid innefattar år, som äro viktiga särskildt för personer med tidig utveckling. Hans andliga framsteg ha varit betydande och mycket öfverskridit skolbildningens triviala råmärken; vid femton år kallas han "en lärd på egen hand".

En brist hade dock denna utveckling i sin ensidigt inåtvända karakter. Väl hade gossen alltifrån barndomen stått ansikte mot ansikte med den stora naturen, och hans skaldesinne bevarade honom från att någonsin släppa den geniala totalsynen på henne. Men detta förhållande var

Digitized by Google

afgjordt estetiskt-kontemplativt. Till den praktiska verkligheten med dess tusen enskildheter ställde han sig främmande redan som barn, då de fleste andra just lefva i det yttre och skaffa sig en fond af förstahandsiakttagelser. För Atterbom undanskymde hans vidsträckta läsning yttervärlden. Så blef han tidigt teoretiker, kom, såsom en af hans bäste vänner långt senare förebrådde honom, att för mycket "innebo i sina föreställningar" och hugskott. Därmed stod i sammanhang den sentimentala och hyperreflekterande självbespegling, som framträdde under Atterboms ungdomsår, och som dock är så naiv, att den verkar företrädesvis komiskt. Däraf sedan de falskt metafysiska luftfärder, för hvilka hans verkliga och stora filosofiska begåfning icke skyddade honom. Däraf ock det abstrakta, det krångliga och nebulösa, den brist på friskhet och åskådlighet, som utmärker hans svagare diktning. Men å andra sidan: är det psykologiskt troligt, att hans poesi, i förening med en mera realistisk sinnesstämning, samtidigt kunnat utveckla den karakter af *stor* mystik, som tränger till själens innersta och som gjort honom till vår störste, vår mest lyriske lyriker?

Då Atterbom i sitt sextonde år lämnar Linköping, ratar han, som vi sett, ännu icke ensidigt upplysningstidens poesi, men hans vyer äro vidgade utöfver dess synkrets. Han har skådat i dikten en fri natur och en från konventionellt tvång lösgjord känslovärld. Hans naturell har tagit ut sin rätt; han har, om än halfmedvetet och ganska ofullständigt, följt med i den utveckling, som Rousseau och sedan tyskarne öppnat för det nya århundradet. Nyromantiken i dess trängre, nu traditionella mening känner han ännu ej; Schelling, Novalis, Tieck, Werner och Schleglarne, hvilka han snart höjer till halfgudar och serafer,* äro för honom ännu såsom oupptäckta framtidsland. Dock gör man troligtvis väl, om man i Atterboms utveckling ej för mycket betonar skolor och riktningar, ej sätter för bestämd gräns mellan romantikerna och Goethe, Schiller, Klopstock, Matthisson, Bürger och Hölty. Det är ju blott en fördom, att den nya vitterhet, som Atterbom och hans vänner ville införa, var så godt som principiellt bunden vid den förstnämnda författargruppen, fastän dennas inflytande särskildt i början blef faktiskt öfvervägande.

* * *

* Ett otryckt, af Böttiger endast omnämndt poem i Auroraförbundets arkiv "Poesien till sällskapet Musis amici" talar om "Seraf Werners Serafsharpa". Stycket innehåller för öfrigt strofer, "fosforistiska" till en grad, som en arg parodist skulle ha svårt att öfverträffa. Diktsamlingens motsvarande terzinkväde är väsentligt annorlunda.

Digitized by Google

Snart stod Atterbom bland sin unga flock i Upsala, en ljuslockig yngling med fjärrsväfvande drömmar, som afspeglade sig i de blå ögonen och det inspirerade barnaanletet. Bakom honom låg som en solskensmorgon hans gröna Åsbodal med dess frid, saga och idyll; ur dess natur, dess trohjärtade minnen har han hela sitt lif hämtat andlig ungdom. Ingen skald har varit mer, man kan säga rörande fästad vid sin barndoms platser. Långt efter sina föräldrars och morföräldrars död, ända till sitt lifs slut återvände han dit under många somrar, lefde med sina vänner, räddade sig på deras gods "undan mer och mer omhvärfvande höstskymning inom diktens eviga sommarpark" och vederkvickte sig från sina akademiska göromål "vid strålarne af väna ungdomsminnen". Hemmet var och förblef ett "minnets fromma paradis".

www.libtool.com.cn

Och därför hägrar den stilla Åsbodalen ända till slutet i hans poesi. De ljusa björkarne på kullen, faderstjället, den lilla kyrkan komma där åter och åter. De göra det än direkt, som i flera ofvan nämnda dikter, än förklädda i de stora sagospelen, både Fågel Blå och Lycksalighetens ö. Kaplansbostället Pålsbo har stått modell för den gamle sångaren Florios hydda i andra delen af "ön", och landskapet bär flera drag af Åsbo. Man jämföre äfven inledningsstrofen af Florios visa

"Fager sken sommarens morgon på kullen"

med följande strof i poemet till Dalin 1844:

"Fader! (Dalin) till mitt bröst
bar min moders röst
diktens första fröjd med *dina* kväden.
Snöhvit tråd hon spann,
morgonstrålen brann
omkring hyddan på de gröna träden.
Blå var lärkans bana" etc.

Man märke en sak: omedvetet, instinktmässigt lägger Atterbom hvarhelst han kan, klarhet och *morgonglans* i sceneriet öfver dessa bilder från lifvets morgon, där hans poesi har sin rot.

Det ligger häri något nästan symboliskt för den stora andliga revolution, som vid och efter sekelslutet kulminerade i romantiken. Hur visar sig den omskapning, som då lät anden, nymornad, å nyo känna sin egen oändlighet? Den visar sig däri, att tidens gubbmask med det ödsliga och förvittrade Voltairelöjet omdanas till ett rosigt barnaanlete, som å nyo ser tillvaron med barnets oskuldsblick — hvarje intryck är friskt, lifvets träd skjuter åter gröna skott, det klingar mellan dess grenar, och det står en doft af vår, en glans af morgon omkring det.

Digitized by Google

Upplysningstidens poesi sammanhängde med hufvudstädernas sällskapslif och hofkultur; det finns en sida i Atterboms varelse liksom i romantikens väsen, hvilken motsvarar hans undangömda och landtliga hem. Hit hör hans känsla för det idylliskt patriarkaliska samt oändlighetskänslan ansikte mot ansikte med naturen, båda poetiskt fördjupade och sammansmälta i den åder af from religiositet, som hos Atterbom stärkts genom arfvet från landtliga prästfamiljer, led efter led.

Då nu Böttiger framhåller Atterboms trohet mot hela denna sinnesriktning, som utpräglades i hans första ungdom, ja hans barndom — så träffar han något af skaldens innersta. Atterboms natur var att "älska och beundra"; det står ju som en atmosfer af värme omkring hans skrifter. Med oändlig pietet försänkte han sig då i hvad han redan hade, i hvad han genomlefvat, och blef så tidigt en "minnets man". Människor af hans själstyp blifva det gärna. Det är denna grundriktning i hans sinne, som allt mer tager öfverhand i skaldens senare poesi, då hans ungdomsdiktnings yppiga exotism kanske något träder tillbaka. *Så* framkommer detta alldeles säregna tycke af frid och morgonglans, hela den "skära, oskuldsfulla himmelsvärld", hvarom Geijer förträffligt säger, att *där* är Atterbom *hemma*, och hvilken till stor del är återskenet af den dager, som för hans själs öga alltjämt hvilade öfver Åsbodalens björkar och kullar.

Fredrik Vetterlund.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Ett och annat från Norge.

Reseminnen.

IV.

En halftimmes väg nordost om Bodö ligger det lilla vackra Voldfjället, från hvilket, ehuru endast 400 meter högt, man har en storartad och mera hänförande utsikt, än jag påträffat någon annanstädes i Norge. Härtill bidrog först och främst, att utsikten omfattade en stor del af Norges mest pittoreska kust och sträckte sig till de lika storartade som underbart sköna och fantastiska fjällen på Lofotens öar, enligt mångas utsago nummer ett af allt, som Norge har att bjuda på af naturscenerier. Tätt framför kusten aftecknade sig *Landegodes* vackra konturer mot det blågröna hafvet; det rika färgspelet bland skärgårdens öar trotsar hvarje beskrifning. I söder når utsikten till Svantisen, och i öster höja sig Blåmandens, Sulitelmas och Saulos kolossala bergväggar.

Den 24 Augusti på aftonen gick jag ombord på en af de lokalbåtar, som trafikera Saltenfjorden. Följande morgon lämnade densamma Bodö och styrde inåt fjorden. Efter omkring två mils färd passerar ångbåten Saltströmmen, den mäktigaste af de strömhvirflar, som förekomma utefter de norska kusterna, och vida öfverträffande den så mycket omtalade Malströmmen. Dessa strömmar uppkomma genom växlingarne af ebb och flod. När hafvet vid ebb sjunker tillbaka, skall Saltenfjordens hela väldiga vattenmassa pressas igenom tre ytterst smala öppningar, likaså, när vattnet under floden stiger. Hvar sjette timme blir vattenståndet i de yttre och de inre delarne af fjorden lika, och vid dessa tider måste de ångbåtar, som skola upp mot strömmen, passa på, ty snart blir strömmen så stark, att ingen båt förmår taga sig igenom. Till följd af de starka växlingarne i ebb och flod kunna ångbåtarne

Digitized by Google

längs de norska kusterna aldrig lägga till vid bryggor, utan mottaga de både passagerare och gods ifrån mindre härför särskildt lämpade roddbåtar.

www.libtool.com.cn

Vid tre-tiden på eftermiddagen anlöpte ångbåten Fineidet, en lastageplats, telegraf- och telefon-station samt utgångspunkt för trafiken till Sulitelma. Detta ställe ligger tillika vid sjön *Nedre Vandet,* som förenas med hafvet med en endast ett par hundra meter lång och föga strid älf, allt för strid och grund dock för att i regeln kunna passeras af ångbåtar. Godstrafiken mellan hafvet och nyssnämda sjö upprätthålles därför genom en liten järnbana. Nedre Vandet står genom en segelbar älf i förbindelse med Öfre Vandet, och trafikeras dessa sjöar af *Sulitelma-bolagets* ångslupar, hvilka vanligen tjänstgöra som bogserbåtar för prämar. Efter ett par timmars färd voro vi framme vid *Skjönstu.* Under denna tur gjorde jag bekantskap med inspektören för de norska sötvattensfiskena, kanske den mest bildade norrman, som jag någonsin påträffat, af hvars intressanta sällskap, jag i flere dagar fick njuta. Han var en högerman af renaste vatten, och hans unionspolitiska ståndpunkt skilde sig knappast från min egen rent svenska. Folkbildningen i Norge kan i det närmaste mäta sig med den i Sverige, men personer med en verklig högre bildning, med vyer, som stå öfver de kälkborgerliga lokalpatriotiska, påträffar man icke så ofta i Norge. *När* man emellertid finner sådana fint bildade och belefvade norrmän, skall man vanligen i dem påträffa äkta högermän, som intaga samma unionsbevarande ståndpunkt som svenskarne. Jag vågar påsta, trots att det förnekas i Sverige, att det finnes *en verklig höger i Norge, en höger, som äfven från svensk ståndpunkt förtjänar detta namn,* och att densamma består af nationens mest bildade och ädlaste element. Dess ringa antal gör emellertid, att den på det egentliga politiska partiet »Högern», icke förmår trycka sin stämpel, helst som i Norge allt, som är bildadt, förmöget eller förnämt, är så godt som utestängdt från hvarje inflytande och aldrig kan vinna gehör hos folket, om det icke sjunger i vänsterns tonart. Om någon af dessa högermän uppträda på det politiska området, *måste* de begifva sig så långt åt vänster som möjligt, såvida *något* resultat skall kunna vinnas.

Vid Skjönstu mötte oss direktören för Sulitelma-bolagets grufvor, en kraftfull äkta norsk typ, mycket uppburen af sina till större delen svenska underlydande. Från Skjönstu går en 11 kilometer lång järnväg fram till sjön *Langvandet.* Med undantag möjligen af Rigibanan i Schweiz har jag aldrig sett en intressantare järnväg. Några tunnlar äger den icke, utan slingrar sig fram i ständiga ytterst djärfva krökningar och stiger, om jag ej missminner mig, under dessa 11 km. omkring 150 meter. Den framgår i en dalgång, på hvars botten en brusande älf störtar fram, flerestädes bildande praktfulla vattenfall.

Digitized by Google

Och vegetationen är i denna dalgång så utomordentligt saftig och rik, att man t. o. m. i mellersta Sverige sällan ser något liknande. Ännu en gång stiga vi ombord å en liten ångslup, som efter en färd om 1½ timme för oss till *Furulund* vid foten af Sulitelma. De små ångbåtsresorna voro särdeles angenäma. På ömse sidor om oss höjde sig fjällen till flere hundra meters höjd, här och där störtade en fjällbäck ned i det klara vattnet, och där ofvanför glimmande snömassorna, medan de väldiga konturerna af *Sulitelma* och särskildt af *Blåmanden* trädde allt närmare och närmare.

Furulund är en icke så liten koloni, som på endast ett par år vuxit upp här midt i ödemarken. Här finnas utomordentligt präktiga bostäder för Sulitelma-bolagets direktör, öfriga personal och arbetare, kontorsbyggnad, tillika hotell, ett stort ångkök med en treflig restaurant, »peisestue», d. v. s. messbyggnad för bolagets tjänstemän m. m. Direktören bjöd oss på supé, och när jag inträdde i hans eleganta, med vackra konstverk försedda våning, kunde jag icke återhålla utropet: »Är detta vid Sulitelmas fot?» Direktören är själf en god landskapsmålare och har prydt sin våning med flere vackra taflor. I kontorsbyggnaden anvisades mig ett stort rum, och jag gick tidigt till hvila för att följande dag vara i kondition för en beramad bestigning af Sulitelma.

Vid 9-tiden lämnade jag Furulund, åtföljd af en omkring 45 års man som vägvisare samt en 18-årig son till direktören. Vi passerade förbi två af grufvorna. Vid den öfversta, i hvars närhet fläckar af den gångna vinterns snö ännu kvarlågo, hvilade vi oss en kvarts timme, och fortsatte sedan färden uppför de icke synnerligen branta, med en fuktig grönska klädda sluttningarne. Snart började emellertid vegetationen försvinna, stora snöfält, hvilkas sprickor läto oss skåda ett hisnande djup, passerades, högar af klippblock försvårade färden, och allt brantare reste sig framför oss Sulitelmas synålshvassa spetsar. På natten hade fallit ett tunt snölager på alla bergspetsarne, men detta smälte under dagens lopp. Liksom alla andra höga fjäll i dessa trakter är Sulitelmas öfre del ett väldigt stenkummel, under hvars genom ständigt stenras oupphörligt förändrade täcke endast här och där den fasta klippan skymtar fram. Omväxlingen af snö och torka, köld och värme förorsakar en alltjämt fortgående förvittring. Uppstigningen uppför de sista nästan lodräta 400 à 500 meterna är mycket mödosam, helst som nästan vid hvarje steg större eller mindre stenar lossna under våra fötter. Uppkommen på den enligt förarens utsago högsta toppen blef jag icke litet förvånad öfver att omkring 500 à 600 meter framför mig få se en bergspets, tydligen högre än den, hvarpå vi stodo. Förhållandet var följande. Sulitelma består af flere höga bergstoppar, af hvilka den högsta, *Stortoppen*, (1,880 meter) ytterst sällan bestiges,

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

emedan en bestigning af densamma, som måste ske från östra sidan, kräfver, från Furulund räknadt, en tid af tre dagar. Med bestigande af Sulitelma menas därför så väl i Yngvar Nielsens resehandbok som i dagligt tal bestigningen af den 15 meter lägre *Vardetoppen,* som vi nådde efter fem timmars vandring. Föraren förklarade, att det visserligen funnes två kända fjällklättrare, som passerat den s. k. Kammen, hvilken sammanbinder de båda topparne, men att han för sin del icke vågade sig öfver. Jag lyckades få honom med mig några steg, men då han klagade öfver svindel, fick han återvända, hvarefter min unge kamrat och jag, den förre i teten, fortsatte klättringen. Kammen består af en bergvägg af omkring 400 à 500 meters höjd, på bägge sidorna nästan fullkomligt lodrät; dess bas är endast några få meter bred och dess krön växlar mellan 3 à 4 meter samt några få centimeter. Man får således antingen taga sig fram med kroppen på ena sidan af Kammen och med benen stödjande sig mot dess ojämnheter, medan man håller sig fast med armarne nedsträckta på andra sidan, ett sätt som begagnades af min kamrat; eller ock måste man sitta gränsle öfver Kammen, läggande bägge händerna på krönet och på detta sätt skjutande sig fram, hvilket jag för min del fann fördelaktigare. Vare sig man såg ned till höger eller vänster, gapade en afgrund emot oss, på hvars botten, som dock ofta skyldes af täta moln, utbredde sig vidsträckta snöfält. Kammen var beströdd med en mängd löst liggande stenar, hvilka man medelst en liten rörelse kunde få att falla antingen åt höger eller vänster. Med ett doft brak störtade de sig i djupet, då och då studsande i väldiga bågar från utskjutande klipp-partier, sönderspringande i flere delar och till slut försvinnande ur vår åsyn. Kammen sänker sig några få meter under Vardetoppen, och vid dess slut höjer Stortoppen sig omkring 20 à 30 meter öfver dess krön. Min kamrat klättrade raskt uppåt, och jag såg honom passera ett mycket farligt ställe. Själf anländ dit, fann jag min väg stängd af en oframkomlig lodrät klippvägg. Man måste här, tätt klämmande sig intill densamma, med vänstra foten uttaga ett stort steg åt vänster för att komma till en afsats i berget af några få centimeters bredd. Lutningen härofvanför bildade omkring 45 graders vinkel med horisontalplanet och ägde icke inom räckhåll något hak som kunde tjäna till fäste för hand eller fot; nedanför den lilla afsatsen stupade bergväggen omkring 400 meter lodrätt ned. En slintning af foten på 2 centimeter hade varit tillräcklig för att störta en i djupet. Där stod jag krampaktigt lutande mig mot bergväggen och icke vågande se ned. Jag hade ännu endast omkring 10 meter kvar till Sulitelmas högsta topp, och jag trodde mig nog kunna komma upp, men, inseende den lifsfara, nedstigningen skulle medföra, tog jag tillbaka steget och satte mig att hvila på Kam-

Digitized by Google

men, medan kamraten, som ju redan passerat det farliga stället, klättrade upp de sista meterna. I dödlig ångest såg jag honom åter hasa sig ned; det var icke möjligt att på något sätt hjälpa honom, men allt gick väl, och efter en timme voro vi åter på Vardetoppen, där det smakade synnerligen skönt att svalka vår af ansträngningen upphettade kropp med det medförda kalla, nu med snö ytterligare afkylda kaffet.*

Vädret var under vår fjälltur ganska ostadigt. Öfver oss hade vi nästan ständigt en klar himmel, men nedanför oss samlade sig ofta kolossala massor af tunga, hvita moln, hvilka, liksom kokande, vältrade sig fram i djupet, medan de högsta bergspetsarne med sina snöfria hjässor, skarpt belysta af solen, stucko upp ur molnhafvet. Så sågo vi i Sverige de majestätiska omkring 1,700 meter höga *Saulo* och *Almajalos*, samt det öfver 2,000 meter höga *Sarjektjokko*, näst Kebnekaiesse landets högsta berg, i Norge *Linajäkna* och *Blåmanden* med milsvida glacierer. Här och där sönderref en vindstöt de hopade molnmassorna och lät oss skåda vidsträckta fjällsjöars djupblåa vatten; de största bland dem voro de i Sverige belägna *Vastin-Javre* och *Virik-Javre*.

Nedstigningen försiggick utan svårigheter och efter fyra timmars vandring inträffade vi åter i Furulund. Egendomligt var, att jag icke kände det ringaste spår af trötthet efter den ansträngande färden. Aftonen tillbragtes i kontorspersonalens utomordentligt trefliga och stilfulla mess. Vi voro där uteslutande svenskar: en f. d. löjtnant, som var sysselsatt med Sulitelma-områdets kartläggning, docenten Nordenskjöld från Uppsala, som vistades å platsen i och för grufvornas undersökning, Sulitelma-bolagets kontorschef, kassör och kontorister samt en sergeant från Svea trängbataljon, hvilken var ortens ångköksföreståndare. De flesta af sällskapet voro skåningar.

Sulitelma-bolagets ordförande är *Konsul Persson* i Helsingborg, där bolaget har sitt hufvudkontor; bland andra medlemmar märkas Ingeniör Nobel och Professor Sjögren. Bolaget äger ett stort område på Sulitelmas västra sluttning, hvarest finnas, som det tyckes, nästan outtömliga förråd af kopparmalm, i allmänhet af yppersta beskaffenhet. De dryga transport-kostnaderna torde dock vålla företaget mycken afbräck. Malmen forslas medels ett automatiskt verk ned till Langvandet, lastas på pråmar, omlastas på järnvägsvagnar vid sjöns västra ände, på pråmar vid Skjönstu, på järnvägsvagnar vid

* De nu beskrifna topparne, hvilka äro de högsta på Sulitelma, ligga *båda i Norge*, detta enligt samstämmande uppgifter af alla i dessa trakter bosatta svenskar och norrmän, äfvensom af den svenske officer, som kartlagt Sulitelma-bolagets område. Riksgränsen går något öster om Stortoppen, hvarefter på svensk sida resa sig några icke fullt så höga spetsar. Det var sålunda ett dubbelt misstag, då man ansåg Sulitelma vara Sveriges högsta berg, ty det ligger icke ens i Sverige, och tvenne svenska berg äro högre.

Digitized by Google

Fineidet och vid samma ställe slutligen på den transportångare, som skall föra malmen till afsättningsorten. Under bolagets första verksamhet var det ännu sämre beställdt, i det malmen då måste forslas efter en af bolaget byggd landsväg, som framgår vid sidan af den nuvarande järnvägen. Enligt senare underrättelser har bolaget drabbats af en del motgångar och bland annat haft att bekämpa en strejk af arbetarne.

Följande dag, den 27 Augusti, besökte jag i docenten Nordenskjölds sällskap en af grufvorna. Malmens uppsökande och utforsling sker genom vågräta gångar, som endast gå ett par hundra meter in i berget, men förgrena sig åt olika håll utefter de vågrätt liggande malmådrorna. Borrningen i berget drifves af ett utanför grufvan nedstörtande vattenfall. Vid grufvorna ligga större eller mindre bostäder för arbetsförmännen och arbetarne, hvilkas sammanlagda antal steg till närmare 800.

På eftermiddagen anträdde fiskeri-inspektören och jag återresan till *Skönstu*. Han var ditkallad för att undersöka, huruvida det var möjligt att så förändra Sulitelma-älfvens många mäktiga vattenfall, att laxen kunde gå upp till Langvandet för att leka, men inspektören ansåg, att kostnaderna därför icke skulle stå i rimligt förhållande till resultatet. Järnvägsfärden var nu synnerligen angenäm, i det vi ofta fingo stiga af och promenera längs den skummande älfven, medan tåget i sakta mak gick före eller väntade på oss.

I *Fineidets* hotell, tillhörande Sulitelma-bolaget, tillbragte vi natten och anlände följande dags eftermiddag till *Bodö,* där vi togo in i stadens förnämsta hotell. Det var tarfligt och oansenligt till det yttre, men dess goda restaurant var värd all heder. Mitt rum låg i ett litet annex, illa byggdt med utomordentligt tunna bottnar och väggar. Hvad jag där från ett högljudt sällskap norrmän, som superade i rummet ofvanför, ofrivilligt fick höra af stornorskt öfvermod gent emot Sverige och vår gemensamme konung, vill jag ej upprepa, men aldrig glömmer jag det pinsamma intrycket.

Tack vare att Björn Björnson med sällskap medföljde, var det följande dag under kanonsalot, som »Jonas Lie» utlöpte ur Bodös hamn och styrde kosan söderut. Det var varmt och soligt, hafvet glittrade så skönt, glaciererna glänste så bländande hvita, och ögat tröttnade aldrig på fjällens ständigt växlande färgprakt; det var en dag sådan, som man knappast upplefver en på flere år.

Med rörelse såg jag Lofotens fantastiska tinnar sjunka i hafvet. Skulle jag någonsin få återse dessa trakter? Den som sett dem, han måste längta dit igen.

Under färden hade jag nöjet göra bekantskap med en amerikansk målare. Han hade, hänförd af Marie Corellis skildringar i »Thelma» af naturen

Digitized by Google

vid Altenfjord rest direkt dit från Amerika för att där få motiv och var nu stadd på återresa. »Thelma» har jag hört bedömas mycket olika i Sverige. Under det flere framhålla den idealistiska och fint poetiska stämning, som genomandas detta arbete, klandra andra åter de ögonskenliga onaturligheter, hvartill författarinnan gjort sig skyldig. Särskildt plägar man anmärka, dels att naturen vid Altenfjord, så högt mot norden, omöjligen kan vara så sydländsk, som författarinnan skildrat den, dels att ingen människa i våra dagar kan, såsom bonden Olaf Gyldmar, vara Odinsdyrkare. Hvad det första beträffar, så förklarade den amerikanske artisten, att Corellis naturbeskrifningar, om än ganska öfverdrifna, dock icke kunde kallas osanna; och af flere personer har jag hört, att Altenfjords stränder utmärka sig för en vegetation, hvars prakt och rikedom vida öfverträffar sydligare trakters. »Vid Altenfjord finnes icke något, som påminner om den höga breddgraden,» skrifver Yngvar Nielsen i sin resehandbok. På tillfrågan, om det verkligen fanns vilda rosor vid Altenfjord, svarade mig en, som besökt trakten: »Jag har icke sett några rosor därstädes, men skulle icke bli förvånad, om jag påträffade sådana. Denna ängd utgör i hvarje fall en oas i öknen.» Att Odinsdyrkan endast kvarlefver i Marie Corellis fantasi, torde man väl få taga för gifvet, men å andra sidan har jag hört berättas, att på vissa ställen i Norge hedniska bruk kvarlefvat ända in i detta århundrade, och att Kristiania etnografiska samling äger åtminstone *en* afgudabild, som för några få decennier sedan påträffades i en aflägsen fjälldal, där den ännu vid denna tid dyrkades af invånarne. Den af författarinnan såsom Odinsdyrkare skildrade Olaf Gyldmar har nog, hvad karakteren i öfrigt beträffar, haft sin motsvarighet i verkligheten, och jag har t. o. m. hört uppgifvas en viss vid Altenfjord bosatt person, som väl kunnat tjäna författarinnan till förebild. En annan oegentlighet är, att en engelsk präst uppträder såsom under ett års tid vikarierande i en norsk församling, hvilket aldrig har kunnat förekomma i verkligheten, men däremot är det möjligt, att en engelsk präst bott i denna trakt, enär däruppe funnits en engelsk koloni, som sysselsatt sig med skogsafverkning och som, enligt hvad en norsk präst meddelat mig, sannolikt hade sin egen själasörjare.

Vid *Sannäsöen* lämnade jag »Jonas Lie» och tog in i platsens lilla trefliga, billiga och med hygglig uppassning försedda hotell. Då det var min afsikt att följande dag bestiga De syv søstre, och då jag hörde, att en herre, som jag träffade på hotellet, just nedkommit från bestigningen af samma berg, slog jag mig i samspråk med honom och fann, att det var en norsk generalstabsofficer. Vi sutto tillsamman ett par timmar och språkade dels om poli-

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

tik, dels om den Nordlandska naturen, hvilken kaptenen väl kände till, enär han tillbragt sommaren med kartläggning af trakten omkring Svartisens södra del. Öfver dessa trakter finnas ännu inga tillförlitliga kartor, äfven på de bästa upptäcker man snart många och stora fel.

Kaptenen var högerman; jag har aldrig påträffat en norsk officer, som varit vänsterman; och i öfverensstämmelse med, hvad förut anförts, måste en vänstersinnad officer anses såsom ett sällsynt undantag. Detta gäller dock icke reserv-officerarne, bland hvilka liksom bland underbefälet radikala idéer lära vara rätt mycket utbredda.

Den 30 Augusti ingick med storm. Tiden tillät mig icke att kvarstanna längre än till följande dag å Sannäsöen, och jag önskade gärna förvärfva litet erfarenhet om bergbestigning i dylikt väder, hvarför jag begaf mig till en liten vid foten af det 1,066 meter höga Stortind belägen bondgård, där jag erhöll en ung, djärf och hurtig man till vägvisare, och snart började uppklättringen. Ynglingen hade aldrig varit på själfva Stortoppen, men han kände till större delen af den väg, som plägade följas. Efter någon öfverläggning beslöto vi emellertid att taga oss upp kortaste vägen, hvilken var ytterligt brant och erbjöd många vanskligheter. Ofta voro de af fjällbäckarne utborrade ravinerna de enda vägar, vi kunde följa, och måste vi då med händer och fötter klämma oss fast därstädes, medan det iskalla vattnet strömmade omkring våra knän och armbågar; ofta måste min följeslagare draga mig upp för de brantaste ställena; ibland trodde jag, att jag icke skulle kunna hålla mitt tag längre, och en gång utropade jag också: »Nu faller jag». Men tack vare den raske vägvisarens hjälpande hand gick allt väl. Under tiden piskade oss regnet i ansiktet. Efter 3 à 4 timmar voro vi uppe utan en torr tråd på kroppen och i en isande köld. Mot Vefsenfjorden stängdes utsikten af en ogenomtränglig molnvägg, åt hafssidan åter kunde vi här och där i dimman skymta konturerna af Dönnesöen och närliggande skärgård. I detta stormiga väder erbjöd utsikten en ännu mera vild och ödslig anblick än den från Sulitelma. Mot öster stupade bergväggen ned i ett lodrätt hisnande djup; i sydväst sågo vi den närmaste af de andra topparne, och rundt omkring oss syntes stora snöfläckar, medan något lägre ned några större vattensamlingar skimrade fram ur dimman. Icke utan svårigheter försiggick nedstigningen. Min vägvisare var i olikhet mot andra dylika blygsam samt måttlig i sina anspråk på betalning. Familjen i bondgården visade mig vid underrättelsen, att jag var svensk, stor hjärtlighet och bjöd mig efter vår klättring på kaffe, hvarför den icke ville mottaga betalning.

Efter en god, men något för sen frukost i hotellet lät jag en 16 års pojke segla mig öfver i en liten Nordlandssnäcka till fastlandet. Båten var af minsta

Digitized by Google

och eländigaste slag, vinden var tämligen dålig, och regnet sköljde ned öfver oss. Pojken var af det storordiga slaget, sökte genom skrytsamma berättelser imponera på den »storsvensk», om hvilken han nu fått hand, och fortsatte sitt skräfvel trots envis tystnad från min sida, ända tills jag direkt bad honom hålla munnen. För öfverfärden, som varade omkring 3 timmar, begärde han 10 kronor.

www.libtool.com.cn

De *segelbåtar,* som befolkningen använder i dessa trakter, likna de gamla vikingaskeppen. Liksom dessa äro de mera afsedda för rodd än för segling. De indelas också med hänsyn till det antal åror, för hvilka de äro afsedda. För kryssning äro de nästan omöjliga, men de segla väl i förde- och bidevind. De äro smäckra och elastiska, aldrig däckade, föga djupgående, ganska flatbottnade, lättrodda och vaka synnerligen väl i hård sjö. För och akter likna hvarandra; fram- och bakstam äga en förlängning af ofta flere fots höjd ofvan relingen. Både härigenom samt till följd däraf, att båtens aktre del ofta är försedd med en ruff, är det omöjligt att använda vanlig rorkult, utan är rodret försedt med en tvärgående pinne, vid hvars ena ända är fästad en lång slana; denna löper längs båtens ena reling till rorgängaren, som sitter midskepps och sålunda styr båten genom att föra denna slana framåt eller bakåt. Om sommaren ligga alla dessa båtar med undantag möjligen af de minsta uppdragna på land, så att det t. ex. kunde gå veckor, under hvilka man aldrig såg en segelbåt på Vesenfjorden. Till Lofotenfiskets början rustas de och sättas i sjön.

Det gällde nu för mig att taga mig fram öfver det omkring 800 meter höga fjället *Tufven* till *Drevjens kyrka,* liggande omkring ett par mil norr om den punkt, där den är placerad på Geelmuydens karta. Till en början hade jag några gårdar att passera, mellan hvilka här och där syntes spår till väg. Vid sökandet efter gården *Langfossen* tappade jag dock snart rätta riktningen, hvarför jag klättrade upp på en höjd och såg mig omkring. Jag upptäckte då i fjärran en ovanligt vackert grönskande äng, styrde kosan ditåt och hade så när fastnat i ett kärr, men fick snart på andra sidan en älf se en gård, vid hvilken älfven bildade en lång fors; det måste sålunda vara Langfossen. Här påträffade jag en telegraflinje, hvilken enligt min karta skulle gå fram i en stor krökning till Drevjen, men hvilken i själfva verket afvek ännu betydligt mer från fågelvägen, än kartan visade. Följande denna, framkom jag till gården *Forslandsdal;* den låg på andra sidan älfven, och när man blef mig varse, kom en liten pojke och hämtade mig i en ekstock. Gårdens befolkning var mycket intresserad af den långväga främlingen och visade stor gästfrihet. Vid halffemtiden lämnade jag gården, denna gång åtföljd af en vägvisare, en ung,

Digitized by Google

mycket tystlåten man, som tydligen icke förstod mitt språk synnerligen väl. Han antog, att, om vi gingo raskt, vi efter 4 timmar kunde uppnå Drevjen. De ansträngande strapatserna under denna och föregående dag, hvilka ökats genom besväret att bära min packning, började dock nu visa sina verkningar, och jag blef allt mera trött. En rå dimma insvepte nästan hela vår väg, som steg allt högre och högre. Snart passerade vi flere snöfläckar samt en mindre sjö och voro så uppe på Tufvens kam. De otaliga krokar och ständiga stigningar, än uppåt, än nedåt, än långsluttande, än nästan lodräta, hvari min vägvisare förde mig, kan jag icke mera erinra mig. Min trötthet tilltog i hvarje ögonblick, mörkret föll på, och ännu hade vi långt kvar. Ända sedan seglatsen på morgonen var jag genomvåt, gång på gång snafvade jag i mörkret, erhållande skrapor och blånader. Nedkomna i skogsregionen, fortsatte vi i, som det tycktes mig, ännu mera slingrande krokar, och på mina förfrågningar om det ej var möjligt att gå mera rakt mot vårt mål, fick jag ej något bestämdt svar; min följeslagares tystlåtenhet föreföll mig nästan hemsk, och jag undrade, om han med afsikt förde mig vilse. Slutligen vid $^1/_2$ 11-tiden framkommo vi till *Brattli,* den första gården i Drevjen, belägen en half mil från kyrkan, vid hvilken jag ämnat ligga hos kyrkovärden öfver natten, men dit det nu var för sent att begifva sig. Vi bultade därför på vid Brattli, och snart kom bonden, åtföljd af en ung flicka bärande ett talgljus af omkring $1^1/_2$ meters längd, bägge i mycket lätt dräkt, och visade oss in i hvardagsrummet, medan vi framställde vår begäran att få natthärberge. Den enda säng, som fanns i ordning, stod i visthusboden och värden föreslog, att jag och min vägvisare skulle ligga där bägge. Då jag emellertid i det rum, där vi befunno oss, upptäckte en tom säng, bad jag få densamma iordninggjord och lät vägvisaren gå till boden. Man gick också och hämtade halm samt lade renhudar och en fårskinnsfäll däröfver. Rummet var högst osnyggt. En del af familjen hade tydligen klädt af sig därstädes, och mer eller mindre smutsiga persedlar af mystiskt utseende lågo spridda här och där på golfvet. Men jag öppnade fönstret, och den friska fjälluften strömmade in. Någon sömn kunde jag dock icke få till följd af värk i min uttröttade kropp.

Följande morgon, den 1 September, ingick med strålande väder, och jag kunde nu iakttaga, huru utomordentligt pittoreskt gården var belägen. Den låg på en saftigt grönskande kulle, nedanför hvilken en skummande älf brusade fram, på andra sidan reste sig Tufven med en till en början lodrät vägg, mot hvars bakgrund ovanligt mörka granar med utomordentligt höga och smäckra former aftecknade sig. Värdfolket på Brattli var hyggligt och

Digitized by Google

gästfritt. Endast med svårighet lyckades jag få det att mottaga 50 öre som betalning för mat och husrum åt min vägvisare och mig.

Sedan jag kvarlämnat mina totalt söndersargade och slutnötta marschskodon, hvilka, då bestigningen af Sulitelma började, varit fullkomligt hela, tillryggalade jag den 3 mil långa vägen till Vefsens prästgård på 6 timmar. Endast första halfva milen saknades banad väg, hvarför jag därstädes kom att gå i flere onödiga krokar. Sedan var det ganska god landsväg. De norska landsvägarne undvika mycket sorgfälligt de brantare sluttningarne genom att göra större krökningar, och det är sällan man får se så branta backar därstädes, som det t. ex. kan förekomma på vägarne i Södermanland.

V.

I Mosjö-prästens 22-årige son, som egentligen utbildade sig till språklärare, men därjämte var reservofficer, fann jag under min nästa och tillika sista fjälltur ett angenämt och hurtigt sällskap, hvilket alldeles förtog de dåliga inverkningar, som väderleken möjligen eljest kunnat medföra. Vi hade fått höra, att söder om Rösvandet låg ett litet fjäll vid namn Nabben, visserligen endast omkring 600 meter högt, men erbjudande en ovanligt vacker utsikt. I afsikt att begifva oss dit medföljde vi en fredag prästen i hans karriol, när han skulle begifva sig till Grane kyrka för att predika där följande söndag. Första dagen hunno vi endast till *Laxfors*, där vi erhöllo rum å staburens vind. För detta härberge samt en ingalunda dålig frukost kräfdes vi på — 10 öre per man. Lika fordrande som befolkningen i allmänhet är med afseende på allt som förorsakar kroppsligt besvär, lika generösa äro de med afseende på rum, mat och dryck.

Vid Laxfors finnes ett vattenfall, så mäktigt, att laxen icke kan gå uppför detsamma. Under fiskeri-inspektörens auspicier har man därför därstädes byggt s. k. *laxtrappor*, de största i Norge. De bestå af en vid sidan af fallet sprängd omkring 200 meter lång kanal af knappt en meters bredd, här och där något utvidgad. Den går fram i terassformiga afsatser, uppför hvilka laxen med lätthet kan komma. Anläggningen lär ha kostat 9,000 kronor, hvilken summa genom arrendeafgifterna för fisket snart betalar sig.

Vägen genom *Vefsenälfvens dalgång* är utomordentligt vacker, och dess natur påminner ganska lifligt om Kolmårdens i Sverige, ehuru man här har ett plus i de på ömse sidor om vägen framskymtande snöfjällen, Brurskanken, Gjet-Tind och Kjärring-Tind i norr, Börgefjäll i söder. Dalgången är nästan öfverallt klädd med präktig barr- eller löfskog, här och där på sluttningarne

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

ser man kreatur betande omkring en måleriskt belägen säterstuga, och flerestädes bildar älfven icke obetydliga fall. Vägen, som fortsätter in i Sverige, är mycket smal, men för öfrigt af god beskaffenhet. Trafiken på en sådan väg är naturligtvis mycket ringa, hvilket bl. a. visar sig af den mängd ogräs, som hinner växa upp på densamma. Möter man undantagsvis någon gående eller åkande, stannar alltid hästen af sig själf, ty han vet, att man alltid inlåter sig i samtal, och man lämnar aldrig en mötande utan att ha både fått och meddelat fullständigt besked angående namn, yrke, mål för resan m. m. Under vår färd foro vi förbi *Sveningdalsälfvens* utlopp i Vefsenälfven. I denna dalgång äger det förut omtalade engelska bolaget sin vackraste villa, *Sveningdals-house*. Där finnes äfven en *silfvergrufva*, men denna höll just på att nedläggas. Särdeles betecknande för den norska ärligheten var, att flerestädes säckar med silfvermalm kvarlågo utefter vägen för att vid lägligt tillfälle af ägaren afhämtas, utan att det föll någon in att frukta för deras försvinnande.

Om det någonsin är sant, att »l'appetit vient en mangeant», så är det, när man ger sig ut på en fjälltur. Knappt har man närmat sig ett mål, förrän man strax gör upp nya planer om att fortsätta längre, än man ursprungligen tänkt sig. Så gick det äfven med oss. Nabben var nu icke nog, det härliga vädret skulle begagnas äfven till bestigning af ett af de väster om Rösvandet belägna fjällen, hvilket af dem skulle bero på omständigheterna. Vi afstodo sålunda från erbjudandet att få låna prästens karriol, och gingo följande dag till en gård vid Nabbens fot *(Björbäkmo?)*, tillhörig det engelska bolaget och utarrenderad till en mycket hygglig, starkt högersinnad man. Här fingo vi godt härberge och god mat, bland annat lyckades vi öfvertala värdinnan att framtaga sill och anrätta den efter mina anvisningar.

Söndagsmorgonen fortfarande strålande väder! Uppstigningen på *Nabben* var blott en maklig promennd, men utsikten från dess topp, som låg endast några få meter öfver skogsgränsen, var verkligen storartad. I söder låg det väldiga *Börge fjäll* med vidsträckta glacierer, i norr utbredde *Rösvandet* nästan hela sin mörkblåa vattenyta, väster därom reste sig de nyssnämnda omkring 1,500 meter höga fjällen, som nu voro vårt mål. Och bortom sjön sträfvade de imponerande, öfver 2,000 meter höga, *Oxtinderne* mot skyn. I sydost sjönk *Hatfjelddalen* undan för vår blick; densamma ligger endast 215 meter öfver hafvet, ehuru det närbelägna Rösvandet ligger 430 meter hafvet. Vid Hatfjelddalens norra rand stiger det högst egendomliga fjället *Hatten* upp till en höjd af 1,120 meter. Detta berg äger icke såsom andra norska berg en eller flere hvassa åsar eller skarptandade tinnar, utan bildar i sin öfre del en mot väster sluttande platå och liknar till formen något en modern fruntimmers-

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

barett. Hvad som i hög grad förhöjde naturens skönhet, var, att alla fjälltoppar, hvilka eljest om somrarne sticka nakna upp ur snöfälten, nu glänste med nyfallen snö. www.libtool.com.cn

Från Nabben skulle en gångstig leda ned till en vid Rösvandets södra strand belägen gård (några kilometer väster om Ruderås), men dessa »vägar» uppenbara sig endast genom ett fotspår här eller där med ofta flere hundra meters afstånd. Mycket vanligt är, att, sedan man just börjat gläda sig öfver att se vägen tydligt markerad af fotspår eller t. o. m. af hjul- eller kälk-spår, försvinner hela härligheten i en myr, och man har kanske för ett par timmar tappat rätta tråden. Efter åtskilliga slingringar leddes vi emellertid genom ljudet af en galande tupp fram till rätta stället. Vid gården bodde flere familjer, men alla karlar och en stor del af kvinnorna hade begifvit sig till kyrkan i Hatfjelddalen. Emellertid blefvo vi väl mottagna af en ung, mycket behaglig skollararefru, som dukade upp den bästa måltid, jag hittills fått under mina fjällvandringar, bestående bl. a. af »öret» och stekt röksvamp, som vi själfva plockat. Det var ett mycket prydligt litet hem, t. o. m. försedt med orgel. Någon fast folkskola, härom underrättade oss frun, fanns icke i trakten, utan hennes man måste flacka ifrån det ena stället till det andra, uppehållande sig några få veckor på hvart och ett af dem; på hvarje ställe kunde han sällan få ihop mer än 5 à 6 elever.

Himmelen hade nu mulnat något, och under eftermiddagens lopp kommo några regnskurar. En 14 års gosse rodde oss till en vid Rösvandets västra strand belägen bondgård, hvarunder vi förgäfves sökte fånga fisk med drag. Hvarken på detta eller det föregående stället kunde man gifva oss någon som helst upplysning angående bestigningen af de fjäll, vid hvars fötter invånarne bodde. Huruvida det 1,400 meter höga Gjet-Tind eller det 1,500 meter höga Kjärring-Tid någonsin blifvit bestigna, visste man ej. Min följeslagare kände emellertid till en gård norr om Brurskanken, hvarifrån bestigningen af detta fjäll kunde försiggå, men att komma dit öfver de andra fjällen var omöjligt, utan måste vi göra en lång krok norr om dem, hvarvid gården *Tustervand* kunde tjäna oss som rasteställe. Vi sökte därför finna någon bland den mängd unga karlar, som begapade oss, hvilken ville ro oss dit, men sedan de en timmes tid uppehållit oss med öfverläggningar om priset, beslöto vi, förargade öfver den oförskämdt höga betalning, de begärde, att söka taga oss fram utefter sjöstranden, en ytterst vansklig uppgift, hvilken de unga latmaskarne hånskrattande lyckönskade oss till att lösa. Vi hade emellertid icke gått långt, förr än vi mötte en äldre man, som, underrättad om tilldragelsen, erbjöd sig att för den af oss bjudna betalningen — 4 kronor — ro oss till Tustervand,

Digitized by Google

och skadeglada åhörde vi, huru han befallde sin son, som just varit med bland de nämnda bråkmakarne, att komma med. Nedkomna till stranden, fingo vi se en större båt full med passagerare lägga i land; ur båten steg en högst uppseendeväckande herre, och min kamrat hviskade till mig med ett kväfdt skratt namnet på Norges radikalaste präst.

www.libtool.com.cn

Par renommé var denne man mig mycket väl bekant. Jag har knappast träffat en norrman, som icke känner till honom. Man säger om honom, att han känner alla yrken utom prästyrket. Jag minnes icke allt, hvad han varit förut, endast att han varit fotograf och såsom sådan flackat Skandinaviska halfön rundt. På äldre dagar tog han en prästexamen, men en så knagglig sådan, att han, ehuru ende sökande till ett pastorat vid Ranenfjord, icke fick detsamma. Endast en liten långt aflägsen församling vågade man slutligen anförtro åt honom. Ehuru han, såsom varande en vänsterman af värsta slag, nog har sina beundrare, är dock hans anseende bland folket numera icke så stort. Har läsaren någon gång sett den automatiska apparat, föreställande en föreläsande professor, som i Stockholm och andra större städer användes såsom puff för »Vasmuths liktornsringar»? I så fall kan jag nämna, att mannens utseende är märkvärdigt likt denna figur. Det rika håret liksom det vördnadsvärda skägget äro krithvita, ansiktet tämligen magert, ögonen milda och vänliga, och munnen behärskad af det mest självbelåtna leende. Den friska rosenhyn i hans ansikte, de lifliga åtbörderna och den spänstiga gången bilda en skarp kontrast till hans i öfrigt åldriga drag. Till följd af bristen på kommunikationer finnas ofta inom socknarne flere kyrkogårdar, liggande långt från kyrkan, till hvilka prästen reser en gång om året för att jordfästa de under årets lopp begrafna liken. Vid Tustervandet fanns nu en sådan kyrkogård, och dit skulle därför prästen, hvarvid han åtföljdes af två raska söner af omkring 12 års ålder samt en gammal skröplig länsman, som ville återse denna gård, hvilken utgjort hans barndomshem. Vi fingo nu alla jämte ett par karlar ifrån gården sällskap i samma båt. Norges radikalaste präst var naturligtvis ett intressant studium för mig och för att få veta så mycket som möjligt var jag angelägen om att icke lägga någon hämsko på hans outtröttliga svada. Mycket tystlåten satte jag mig till en åra, endast yttrande några få ord på norska, och det dröjde en god stund, innan han fick veta, att jag var svensk. Då jag på hans fråga, från hvilken trakt af Sverige jag var, svarat, att jag var från Stockholm utbrast han: »Ja, jag kunde höra på brytningen, att det var Stockholmsdialekten(!)». Redan i detta yttrande låg ett karaktersdrag, som framträdde allt starkare under det följande samtalet: begäret att lysa med en lärdom, som icke existerade i verkligheten.

Digitized by Google

Solen hade just gått ned, då vi landade vid *Rös-åens* utlopp ur sjön, hvarifrån vi, vägledde af den rörlige prästen, trefvade oss genom en skog fram till vårt mål. Vi hade kunnat ro nedför älfven in i sjön Tustervandet, men karlarne fruktade för den sträfsamma uppförsrodden. Gården *Tustervandet* var mycket präktig. Bonden, som föreföll att vara en riktig storbonde, mottog oss alla utan att beklaga sig öfver gästernas talrikhet; min kamrat och mig ägnade han icke mycken uppmärksamhet, utan hans förnämsta omsorger rörde prästen. Denne anvisades jämte sina två gossar ett rum i hufvudbyggnaden. medan länsmannen fick ligga i staburens matbod, min kamrat under trappan i sistnämnda hus och jag i dess loft, som utrymdes af en därstädes boende piga. Staburen var naturligtvis utan eldstad och temperaturen därstädes sjönk under fryspunkten, men fårskinnsfällen, som för öfrigt var den vackraste och smakfullaste jag sett, utestängde all köld.

Innan vi gingo till sängs, bjödos vi på en för dessa trakter ovanligt riklig måltid, med bland annat »öret». Förberedelserna till densamma liksom dess expedierande kräfde en lång tid, och under densamma fick prästen tillfälle att draga fram med hvad han hade på hjärtat.

Ändamålet med allt hans prat var tydligen att imponera dels på mig, dels på dem af husets folk, hvilka, uppradade på en bänk längs rummets ena vägg, andaktsfullt lyssnade till den vise mannens ord. I tro antagligen, att jag ej kände till hans politiska åsikter, aktade han sig på det sorgfälligaste att låta vänstertendenserna sticka fram och spelade hela tiden rollen af den varmaste unionsvän. I allt, hvarom samtalet rörde sig, sökte han visa, att han själf spelat en framstående roll; lyckades icke detta, så halkade han öfver till något för egenkärt skryt mera lämpligt område. Men det var sannerligen icke många områden, där icke prästen ansåg sig vara »etwas noch nicht dagewesenes». Nordland var i alla afseenden Norges märkvärdigaste landsdel, Hatten dess märkvärdigaste berg, Rösvandet dess största sjö, naturligtvis, ty — han bodde i dessa trakter och hade ägnat sig åt att utforska dess geografi. — Vi kommo händelsevis att nämna ordet styrbar luftballong. »Ja», sade gubben, »när man lyckas konstruera en styrbar sådan, är jag öfvertygad om, att man kommer att följa den idé, som redan i unga år uppstod hos mig». — »Jaså», sade jag menlöst, »har Ni äfven sysslat med luftsegling?» — »Det tror *jag* det. Jag har konstruerat en styrbar luftballong, ehuru jag ej brytt mig om att låta utföra den i stort. Och var säker på, att min princip är den enda riktiga: Gondolen får formen af en cigarr, och i aktern placeras dels en propeller, framdrifven af någon kraft, dels ett roder. Min uppfinning tillhör framtiden.» I sanning upplysande för dem, som fundera på problemet! — Miss-

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

tänkande, att han hade en representant af den bördsstolta svenska adeln framför sig, ville gubben imponera äfven genom sina anor och förklarade, att han tillhörde en särdeles framstående släkt, hvars anor voro kända sedan hedenhös, och att han i Upsala universitets bibliotek erhållit många värderika upplysningar om sina förfäder. — Med konungen ansåg sig herr pastorn stå på mycket intim fot och anförde ofta, att hans åsikter voro precis de samma som dennes: det hade Hans Majestät själf sagt honom. — I ett afseende har denna präst verkligen uträttat något: han har bidragit till Stortingets beslut att låta bygga en järnväg genom Nordland, en järnväg, som vid denna tid dock ännu icke påbörjats; däremot misslyckades han i sina sträfvanden att få densamma dragen förbi sitt aflägsna tjäll. Emellertid ansåg den om sig själf så högt tänkande mannen, att det egentligen var honom, som Norge hade att tacka för hela sitt järnvägsnät. Då han fick höra, att jag var officer, meddelade han mig, att alla Norges järnvägar voro dragna uteslutande efter strategiska principer; talet om deras ekonomiska och civilisatoriska syften tjänade endast att dölja det verkliga förhållandet. Norrmännen voro, ansåg han, så försiktiga i sitt uppträdande gent emot utlandet (!), att vid öfverläggningar om järnvägsbyggnader utelämnade tidningarne alltid diskussionen om de strategiska sidorna af saken. Som nu prästen verkligen spelat en viss roll i afseende på järnvägsanläggningar, växte naturligtvis dessas betydelse i hans egna ögon till något utomordentligt storartadt. Järnvägarne voro nummer ett af allt det, som behöfdes för landets försvar; en väl öfvad och utbildad armé var endast en bisak. Ty, blefve det förvecklingar med Ryssland, kunde man nog hinna öfva och beväpna trupper, men huru kunna kasta dem mot ryska gränsen, om man ej hade järnvägar? *Därför* måste Nordlandsbanan byggas, och *därför* skulle man icke gifva sig, förrän man hade en järnväg ända fram till ryska gränsen. Medgifvande järnvägarnes stora betydelse, vågade jag en blygsam förfrågan, om icke äfven en flotta vore nödvändig till Norges försvar. Med flottan hade emellertid min sagesman icke haft något att göra, den saknade sålunda i hans ögon all betydelse. Visserligen, sade han, ägde ingen flotta i världen sådana snabbgående fartyg och sådana fruktansvärda förstörelseredskap som Norges, men de voro alldeles obehöfliga. »Huru vill Ni då försvara de norska kusterna från en fientlig flottas anfall?» — »Jo», svarade den tillfrågade, »inloppen till de norska kustorterna utgöras af trånga fjordar; om man nu på båda stränderna borrar hål i bergen, riktade mot segelleden, och fyller dessa med dynamit och projektiler, så skall icke ett enda fientligt fartyg undgå sitt öde.» — »Men borde icke sådana försvarsanstalter vidtagas redan i fredstid?» — »Fullkomligt onödigt; har man blott *järnvägar,* så kan man vid krigstillfälle hinna

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

skicka fram folk och material därtill». — Då jag framhöll, att det kanske icke skulle gå så lättvindigt, och att jag, såsom varande officer, ägde åtminstone någon inblick i strategiska förhållanden, fick jag det dräpande svaret. »Unge man. Ni har studerat strategi kanske i ett par år; *jag*, jag har studerat strategi i en mansålder.» Den gode prästen lade sig troligen denna afton i den föreställningen, att »Storsvensken» slagits af häpnad öfver hans snille och lärdom. Och helt säkert stego prästens aktier bland våra åhörare, när de hörde, huru litet den svenske officeren hade att invända mot deras själasörjares aldrig afstannande ordsvall. Aldrig har jag sett en person, hos hvilken den norska vänsterns egenkärlek, självbedrägeri, skrytsamhet och fåfänga tagit sig ett på samma gång så starkt och så löjligt uttryck. Det var mig emellertid motbjudande att inlåta mig i gräl med en så gammal man, och hans yttre uppträdande var godmodigt och artigt, så att vi skildes åt i största vänlighet.

Vid 12-tiden lyckades min följeslagare och jag ändtligen hejda prästens ordflöde och gå till sängs. Följande morgon grydde med regn och dimma, som insvepte alla fjäll i trakten. På förmiddagen rodde vi ut på Tustervandet för att fiska, medan prästen förrättade den omtalade jordfästningen; liksom under gårdagen fingo vi äfven denna dag intet. Efter en lunch, som i kräslighet täflade med den präktiga frukosten, togo vi farväl af den underliga själasörjaren, läto ro oss till Tustervandets andra strand och vandrade under hällande regn till den förut nämnda, norr om Brurskanken belägna gården. »Vägen» dit var af det vanliga slaget, d. v. s. än lyckades vi upptäcka märken af densamma, än gingo ett par timmar under fruktlöst sökande. Slutligen påträffade vi den bonde, till hvars gård vi voro på väg, sysselsatt jämte sin hustru och ett par drängar med att bärga hö från en äng. De hade gjort upp eld, på hvilken en kaffekanna kokade, och fingo vi nu en kopp af den värmande drycken. De arbetandes redskap drogos på en med en liten häst förspänd kälke, och när de nu återvände till gården fingo vi se ett egendomligt skådespel. Bonden körde häst och släde ned i en förbiflytande grund älf, hvars sandbotten bildade en relativt slät väg, och fortsatte på detta sätt ett godt stycke nedför älfven, medan han själf stod på släden och vattnet forsade omkring hans fötter. Sedan hoppade hästen med ett skutt upp ur älfven, och nu bar det i väg öfver berg och dal, backar och stenar på ställen, där man skulle tycka det vara vanskligt för en vandrare att taga sig fram, och efter några galoppsprång hade hästen försvunnit ur vår åsyn, och alla försök att följa honom voro förgäfves.

Det var skönt att få aftaga våra våta kläder, när vi på aftonen framkommo till gården, där en måltid, bestående bl. a. af gummeost och salt sej uppdukades. Vårt härberge var för öfrigt ganska bra. Gården låg på en

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

grönskande, af lerjord bestående terrass, som mycket brant höjde sig omkring 100 meter öfver en dalgång, i hvars botten en bred älf flöt med sakta fart. Det är sådana slags terrasser, hvilka pläga vara utsatta för de svåra jordskred, hvarom man hört talas t. ex. i Värdalen. På andra sidan sträfvade *Brurskankens* (1,340) meter i moln höljda hjässa mot himlen. Våra förhoppningar att få bestiga detta vackra berg kröntes ej med framgång. Tisdagsmorgon stod det som spö i backen, och med erfarenheterna från De syv söstre ville jag icke våga någon bergsklättring, hvarför vi denna dag, följande en ganska tydligt markerad gångstig, som till slut öfvergick till körväg, återvände till Vefsen. Stormen hvirflade ned från fjälltopparne och brusade fram mellan bergväggarne alldeles mättad med iskallt vatten; ett mera ohyggligt regnväder har jag aldrig sett.

www.libtool.com.cn

VI.

I medlet af September lämnade jag Vefsen. Det blåste hårdt, och de med bagage lastade roddbåtarne kunde icke med åror framdrifvas, utan måste med ångvinch halas intill den lokalbåt, som nu förde oss till *Sanäsören*. Med aldrig svikande gästfrihet mottogos vi här och funno där före oss en kapten i norska flottan, en godmodig och humoristisk sjöbuss. Vid 11-tiden skulle vi fortsätta med en ångare söderut, men såsom det allt oftare händer, ju längre in på hösten man kommer, var båten försenad. Med supé, några toddar, musik m. m. fördrefs natten, men när ångbåten ändtligen vid 5-tiden anlände, befunnos vi alla insomnade i soffor eller ländstolar i våningens olika rum. Om bord på »Thor» ångade vi så ned utefter kusten under ett strålande solskensväder. Alla passagerare på fartyget utom jag voro norrmän och alla rena högermän. En särdeles angenäm stämning rådde under färden, och under måltiderna förekommo hjärtliga, unionsvänliga skåltal.

Till *Trondhjem* anlände vi den minnesvärda dagen, då stortingsvalet gick af stapeln. En stor spänning rådde i staden, och de förnämsta gatorna voro fulla af människor; hvarje parti hoppades för sin del på seger, men då man fruktade, att vänstern skulle segra, hade myndigheterna gifvit befallning om att på aftonen stänga alla sämre krogar för att icke låta segerglädjen få allt för fria former. Som vi veta, segrade också vänstern och invalde därvid bl. a. till stortingsman en person, som flere gånger varit straffad för stöld.

Om man en afton i Kristiania går om bord på en af de vanligen bekvämt inredda båtar, hvilka trafikera Norges södra kuster och därvid inlöpa i alla hamnar af någon betydenhet, så framkommer man vid 2-tiden följande

Digitized by Google

eftermiddag till den lilla vackra staden Arendal, en af hufvudorterna för Norges sjöfart. Färden dit är vacker och omväxlande och skärgården mycket påminnande om Stockholms, hvilket man äfven kan säga om Arendals läge och omgifningar. För öfrigt erbjuder staden äfven flere likheter med de pittoreska städer, som vi finna vid de schweiziska sjöarnes stränder.

www.libtool.com.cn

Arendals stad upptager en mycket stor yta, och den närmaste ängden är tätt bebyggd. Längs de kuperade stränderna och ute på de af fager grönska täckta öarne ligga hundradetals villor, af hvilka många utmärka sig för stor smak och elegans, så väl hvad byggnadsstil som inredning beträffar, och hvilka dessutom omgifvas af trädgårds- och park-anläggningar, hvilkas utsökta vård lämnar intet öfrigt att önska. Ofvanför staden höjer sig ett litet berg, från hvilket man, liksom från flere punkter på öarne, har en hänförande utsikt öfver en växlande skärgård och ett af talrika seglare plöjdt haf. Stadens förnämsta sevärdighet är utan tvifvel den i en ädel gotisk stil byggda *kyrkan*, hvilken är af mycket ungt datum. Det är emellertid nedsättande för Arendals anseende att finna, huru den vackra och stilfulla stenterrass, hvarpå kyrkan är uppbyggd, inredts till matvaru-bodar m. m. Arendal har en liten teater, i hvilken vid min därvaro ett danskt sällskap spelade operetter. Stadens *rådhus* är väl värdt ett besök. Den stora rådssalen, hvilken restaurerades till Konungens besök för några år sedan, är prydd med kolossala väggtaflor af en känd norsk målare, hvilka taflor utmärka sig både för väl valda motiv från den norska naturen samt för ett mästerligt utförande. Öfriga rum äro prydda med, jag tror hundradetals, porträtt af män eller kvinnor, som spelat en mer eller mindre framstående roll i Arendals lif, särskildt af dem, som skänkt legater till staden. Den i Arendal bosatte *Kammarherre Christensen* har inlagt stor förtjänst om denna samling. Arendal är för att ligga i Norge en ovanligt aristokratisk stad. Den har så att säga en adel, släkter, hvilka länge och med heder lefvat och verkat på platsen, såsom *Stephansens, Eydes, Dedekams, Kallerigs* m. fl. Arendalsborna skryta gärna själfva med, att deras stad är Norges mest konservativa stad. Deras svenskvänlighet och unionsvänlighet är också både känd och erkänd; och man säger i Norge, att när en svensk flagga visar sig i Arendal, hurrar hela befolkningen. Säkert är, att ett så gästfritt emottagande som det, hvilket kom mig till del i Arendal, har jag aldrig, vare sig i Norge eller i Sverige eller i något annat land rönt. Man tycktes täfla om att visa den svenske gästen, att det verkligen finnes människor i Norge, hvilka i det svenska folket se ett kärt och aktadt broderfolk.

Efter några härliga solskensdagar i Kristiania, upptagna af utfärder i de vackra omgifningarne, teaterbesök och sällskapslif, var min vistelse i Norge

Digitized by Google

slut för denna gång, och det var icke utan saknad, som jag vände ryggen åt detta land, som skänkt mig en den allra skönaste sommar.

www.libtool.com.cn

Att generalisera sina erfarenheter från Norge stöter på mycket stora svårigheter. Ty inom detta folk bryta sig kontrasterna med en ovanlig skärpa; folket har ännu icke hunnit få en homogen nationalkarakter. Under kortare uppehåll inom Norge kunna därför olika personer få de mest motsatta uppfattningar, och läsaren skall nog också finna, att mina erfarenheter utgöra en mycket skiftande blandning af godt och ondt. Jag vill icke sluta denna lilla skizz utan att ha framhållit, att jag bland norska män och kvinnor påträffat karakterer, som tillhöra de ädlaste, jag någonsin lärt känna. Nästan aldrig ha de politiska förhållandena förorsakat mig personligen det ringaste obehag; nästan öfverallt har jag blifvit bemött med höflighet, vänlighet och gästfrihet, ofta tydligen just därför, att jag varit svensk. Och den starkaste känsla, som min vistelse i Norge ingifvit mig, det är en liflig önskan att ännu en gång få återse såväl flere af mina norska vänner som den storslagna, undersköna, hänförande norska naturen.

Robert Mörner.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Bokanmälningar och litterära notiser.

C. E. A. Söderström: *Carmina selecta*. Två band. Nyköping 1895.

En i många afseenden ovanlig publikation. — Den lifsbild, som i inledningen lämnas af den anspråkslöse författaren, är med vinnande pietet skrifven af hans gamle vän, prosten Karlson i Nyköping. Det är en idyll ur verkligheten — en saga, som är sanning — denna skildring af den fattige komministern i Säter, som i sitt låga tjäll snidade de konstrika verserna på det gamla romarspråket — länge förbisedd och okänd för andra än sina personliga vänner och slutligen hedrad af konungar och vetenskapsmän, samt nu först efter sin död vinnande författarenamn inför offentligheten. Vi kunna ej här återgifva denna i all sin enkelhet så intressanta lefnadsteckning, men den, som intresserar sig för studiet af mänskliga karakterer, bör ej underlåta att göra bekantskap med denna undantagsmänniska i ångans och elektricitetens tidehvarf.

För oss ligger bokens hufvudintresse i denna lefnadsteckning och de ytterligare inblickar i Söderströms själslif, som hans dikter lämna.

Bland dessa äro de svenska ej af någon större objektiv betydelse — möjligen med undantag af öfversättningen till den gamla latinska, skämtande lefnadsbeskrifningen öfver magister Anders Holmdalius. Han visar i denna öfversättning samma rent af underbara versifikatoriska virtuositet, som i de latinska öfversättningarne af svenska skaldeverk, hvilka utgöra förf:s styrka. Söderström var, om ock icke någon skald af rang, så en rimkonstnär som få, och därjämte onekligen en verkligt poetisk natur, ehuru utan större originalitet. Hans egna latinska dikter höja sig — enligt kompetente bedömares mening — föga öfver medelmåttan.

Men hans öfversättningar af Runebergs »Hanna» samt en del mindre dikter af Malmström, Stagnelius m. fl. och framför allt en stor del af den svenska psalmboken måste i många fall betecknas såsom ovanligt goda.

För att gifva en föreställning om det sätt, hvarpå han visste öfvervinna alla rimmets svårigheter och dock i den latinska formen få in det väsentliga af originalets anda, meddela vi här första strofen af hans latinisering af en bland våra vackraste, men ock mest svåröfversättliga psalmer:

Sv.	*Lat.*
Var hälsad sköna morgonstund,	Matuta, salve, nobilis!
Som af profetens helga mund	In sanctis vaticiniis
Är oss bebådad vorden!	Prædicta nobis hora!
Du stora dag, du sälla dag,	Tu magna lux, tu festa lux,
På hvilken himlens välbehag	Terricolis benigna dux,
Ännu besöker jorden!	Cælestis aurora!
Unga	Lætus
Sjunga	Cœtus
Med de gamla;	Juniorum,
Sig församla	Seniorum,
Jordens böner	Laudat prius
Kring den störste af dess söner.	Orbis principem totius.

Digitized by Google

Skulle det icke finnas någon mecenat, som kunde vara hågad att utgifva separat en upplaga af Söderströms ypperliga latiniseringar af Wallins psalmer? Det vore otvifvelaktigt en vacker uppgift att på det sättet inför den latinkunniga, men med svenskan obekanta världspubliken presentera »Davidsharpan i Norden»!

www.libtool.com.cn

Den nu föreliggande, elegant utstyrda publikationens värde förhöjes af en intressant historik öfver den latinska diktningen i Sverige, författad af lektor J. BERGMAN, hvilken ock underkastat Söderströms latinska verser en formell redaktion. Åtskilliga tryckfel hafva dock blifvit anmärkta och torde böra i ett bihang rättas i den tredje del, som utgifvaren förbereder.

*

VALFRID VASENIUS: *Om proportionell representation.* — Helsingfors, Otava, 1895.

Ett litet specialarbete, som förtjänstfullt diskuterar den svårlösta frågan om en valmetod, som på bästa möjliga sätt inom den moderna parlamentarismens form värnar om på en gång individens självständighet (minoritetens rätt) och pluralitetens makt. Den metod förf. förordar är »de fria valkretsarnes system», enligt hvilken ett bestämdt antal valmän äga rätt att sammansluta sig till en valkorporation och fritt själf välja sitt valsystem; under det att de, som ej så vilja eller kunna sammansluta sig i en bestämd grupp, äga att hvar för sig afgifva sina röster och få dem sammanräknade med alla andras, som ock stå utanför de organiserade grupperna.

Denna metod är tydligen en radikal tillämpning af den allmänna valrättens princip. Konsekvent bör denna leda till någon form af denna art, då man vill fullständigt lämna de gamla ståndS- eller kommuns-indelningarnes grundsats. Men om verkligen statslifvets jämna gång främjas af en sådan ordning, det är svårt att teoretiskt afgöra — för att icke säga omöjligt. Man kunde vilja kalla detta system för oorganiskt, då det lösrycker valkorporationerna från alla förut gifna organisationer af samhällslifvet. Men *dels* kan man ju tänka sig, att under det moderna lifvets fortgående specialisering, äfven det politiska lifvet på detta sätt kan kristallisera sig till en relativt självständig organisation; *dels* lär det väl vara otvifvelaktigt, att i den mån, som ståndS-, klass- eller orts-intressena fortfarande inom folket äga lifaktighet, de ock skulle taga ut sin rätt genom att trycka sin prägel på de nya korporationerna.

Förf:s framställning torde därför vara värd att tänka på — äfven om det måste förblifva ett långt steg från de teoretiska hypoteserna till de praktiskt politiska experimenten, och allmänna principer i statslifvet endast kunna med fördel införas gradvis och där, hvarest deras tillämpning finner stöd i föregående historisk utveckling.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Til Erindring om Camilla Collett.

Foredrag holdt til Fordel for "Læseforening for Kvinder" i Kristiania d. 9 April 1895.

Mine Damer og Herrer!

»Ja, gaa i din Grav, du og dine Lige, hvor de er. Her trænger vi kun til travle og haarde Hænder, ikke til Aand eller for dybe Følelser. Gaa til Ro igjen, stakkels Barn! Du er kommen for tidlig op. Morgenen er graa og kold, og Taagen ligger tyk over Engene . . . sov sødt og trygt, indtil Solen og Fuglene kommer frem. Men jeg vil tage disse Smertenskorn, jeg har opsamlet i dit Spor, du henvisnede, og gjemme dem trofast og nedlægge dem — dog vel altid ensteds. Farvel, hav Tak for dit Venskab!»

Med disse Ord lægger Georg Kold i »Amtmandens Dötre» sin hensovede Venindes Dagbogsblade fra sig — og vi kan udtale dem idag til Camilla Colletts Minde, som om de var skrevne om Forfatterinden selv. Og det kan vi, fordi at alt, hvad hun skrev og saaledes ogsaa disse vemodsfulde og dog saa bitre Ord, var skrevne *af* hende selv *om* hende selv, fordi hendes hele Digtning og Forfattervirksomhed var udgaaet af Selvoplevelsens Inderlighed — den eneste Garanti for en Digtnings fortsatte Liv i Literaturen, der kan tænkes; thi kun hvad der *er* levet, kan *vedblive* at leve, kan leve videre, virke og befrugte andre, kan sikre Ordet et evigt Liv. Men det, som i Sandhed *er levet,* er kun det, der er fremgaaet af en indre Livets Glöd, af en stor, hellig Lidenskab.

Grækerne havde et Ord »Pathos», der ikke blot betöd Lidelse, men ogsaa den mod Lidelsen reagerende, Livet fyldende Lidenskab, og Bæreren af denne store Lidenskab var det Stof, af hvilket den græske Tragedie smedede sine Helte og Heltinder, en Orestes som en Antigone, en Promethevs som en Medea. Noget af en saadan antik Skikkelse midt i vor nygtre Tid, Bærer af en saadan af Lidelsen fostret og lutret Lidenskab, der drev hende frem til Stordaad, var den Kvinde, ved hvis Livsverk jeg her agter at dvæle.

Naar jeg idag har vovet at bede Dem mödes her »til Erindring om Ca-

Digitized by Google

milla Collett», saa er det, fordi jeg föler i mit Inderste, at der hos mange findes en dyb, fælles Trang til at vie hende en alvorlig Erindringens og Taknemmelighedens Tanke, og naar jeg har vovet det dristigere at bede Dem lytte nogle Öieblikke til, hvad jeg har at sige »til Erindring om Camilla Collett», saa er det, fordi jeg ved, at om jeg intet nyt eller aandfuldt har at sige om hende og hendes store Livsgjerning, saa er jeg mig maaske stærkere end de fleste andre Mænd bevidst en saadan Sum af dyb Gjæld til hende, ogsaa for hvad hun har skjænket min personlige Udvikling, at jeg har fölt det som en nagende Trang og en drivende Forpligtelse at faa give mine Tanker Ord og mine Fölelser Luft ved at udtale mig om hende og hendes Verk *fra et mandligt Standpunkt,* maaske, naar alt kommer til alt, det frugtbareste Standpunkt for den rette Opfatning af hende, hvis hele Virksomhed var viet *Kvindens* Sag. Maatte dette være sagt som en Retfærdiggjörelse for min Dristighed!

Först gjælder det da, inden vi söger at skildre det Centrale i hendes rige Begavelse, at se, hvad der var selve den bevægende Kraft i denne store Kvindesjæl. — Og her er det da vel at agte paa, at hun var en Wergeland. Den moderne Literaturhistorie har det altid meget travelt med at paavise arvelige Indflydelser og Milieuindflydelser, men glemmer derved kun altfor let, at disse nok kan forklare visse Sider ved en Personlighed, men aldrig Personligheden selv; der vil altid blive et irrationelt Tal tilovers ved Regnestykkets Facit, og det netop det Tal, det kommer an paa: det, der skulde forklare os netop det personlige i Personligheden, det inderste eiendommelige. Men er det nogensteds berettiget at pege paa deslige Familie- og Milieutræk til Forklaring af en Forfatterpersonlighed, saa er det hvor disse Omgivelser har været saa betydningsfulde, disse omgivende Personligheder saa mægtige, at de har præget Forfatteren med sit tydelige Slægtsmerke, og er det nogetsteds Tilfældet, saa er det her. — Norges Frihed födtes paa Eidsvold, og C. C:s Fader deltog i denne Födsel; fra Eidsvold og fra det Wergelandske Hus udgik vor förste Frihedssanger, Inkarnationen af hele vort Folks förste, berusende Frihedsfölelse; — gjennem det Wergelandske Hus og gjennem denne samme Forbindelse af det Wergelandske med det varmt strömmende Thaulowske Blod skulde ogsaa Norges Kvinder modtage Befrielsens lösende Ord fra *Eidsvold.*

Hun var, for at sige det med et Ord: Den kvindelige Henrik Wergeland, n. b., naar vi tillægger det irrationelle Tal, at hun dog paa samme Tid var noget ganske andet — lig ham og dog saa uhyre vidt forskjellig fra ham — thi han var Frihedssangeren for et befriet Folk, hun var Befrielsessangeren for et Folk, der endnu ikke var frit. Hun havde ikke hans viltre Ildfuldhed og hans fossende, stormende Vælde, men saa havde hun, Kvinden, merkelig nok,

www.tibtool.com.cn

Digitized by Google

faaet den Egenskab, som man gjerne tilkjender Manden, men som han savnede: den klare Refleksion, den skarpe, gjennemtrængende Dömmekraft; i Kraft af denne Forskjel blev *hans* Virke lige saa meget, ja mere et praktisk Virke udad, men hendes en stille, men dybtgribende Virken indad; men begge to havde de det varme, flammende Hjerte og den lysende Genialitet. Vil nogen spörge, hvo der var den störste af dem — saa gjerne for mig.

www.libtool.com.cn

Det gjælder ganske om hende selv, hvad hun etsteds i »I de lange Nætter» siger om sin Broder, Henrik: »Hans Iver for Menneskehedens Sag var saa brændende — enhver Nödlidenhed var selvskreven til hans Hjælp, enhver Klage, der störtede sig til et Skin af lidt Uret, af en Mægtigeres Overgreb, kunde være sikker paa at finde et villigt Öre. — Afmagten var Klagerens Ret!» — Men hos Henrik Wergeland, der fik dö i sin fagreste Ungdomstid, netop som han var bleven Mand, parrede denne Hjertevarme for det fortrykte, lidende sig med en ubændig Kritiklöshed, med en Handleiver, der ikke undersögte, men kun gik paa — dette store, fulde Hjerte styrtede sig altid för Tiden ud i Kampen, gik tilgrunde og fik sit Folks Kjærlighed som »Glorie over sin Kiste», dets Taarer som »Regnbue over sin Grav» for at bruge hans store Modstanders Ord — — Hans Söster fik en tungere Lod: i et langt, af Tab og Lidelser furet og saaret Liv at samle bitre Erfaringer, at lære Mistillid og Tvivl at kjende, at lide under Miskjendelse og Misforstaaelse, og saa dog at gaa med Kvindens hele naturlige Frygt for Kampen, men ogsaa med hendes hele varme Hjertelag frem til Strid for det undertrykte, lidende. Og det sterkest lidende i Skabningen er i hendes Tanke, fordi det lider bevidst, *Kvinden*. Og naar hun har skildret os sin egen Lidelse som Toppunkket af det hele Kvindekjöns Lidelse, da slynger hun sin egen Sorg langt fra sig: da staar hun op og kjæmper for det hele Kjön: »saa vil jeg have det forstaaet, naar jeg kommer til at sige noget om det stakkels, forkjætrede Jeg.»

Hun kjæmpede dog ikke blot for Kvinden og hendes Emancipation, — det er ikke blot Kvindens Lidelse, der bringer hende i Harnisk, — ser hun en Fattig, som lider Nöd, saa har hun en rig Almisse til ham — altid i Stilhed. Af sine smaa, tarvelige Aarsindkomster — Enkepensionen og den Digtergage, der fra först af blev sat til det halve af vore andre store Digteres Gager — »Mandsarbeide er jo altid værd en Mark mens Kvindearbeide koster 8 sk.», ved De jo nok — af disse tarvelige Indtægter havde hun altid Raad at afse en uforholdsmæssig stor Del for andre. Var der en af vore yngre Forfattere, som hun troede trængte en Rekreation, saa sendte hun ham 100 Kr. til en Fjordreise. — Presten paa det Sted, hvor hun trivedes bedst om Sommeren i senere

Digitized by Google

Aar, har fortalt mig, hvorledes hun ved Afreisen bad ham uddele 50 Kr. til Bygdens Fattige, og da hun saa modtog Underretning fra ham om, hvor disse Penge var komne vel med, blev hun herover saa glad, at hun sender ham med varm Haand — endnu 40 Kr.: til samme Öiemed.

www.nbtool.com.cn

Ser hun en Hest, en Fugl lide, saa kommer hendes hele Blod i Oprör, og kan hun saa intet gjöre for at lindre Kvalen, saa giver hun sig ialfald Luft i en Avisartikel — hun interesserer sig og ofrer sin rige Skjærv for Indförelsen af Slagtemasker, og med Rette gjör Foreningen til Dyrenes Beskyttelse hende til Æresmedlem, og hint Takketelegram fra alle Dyrene, der blev oplæst paa Festen for hende i 1893, glædede hende næsten mere end alt andet.

I Paris skriver hun en Brochure til Pariserkudskene om ikke at være grusomme mod Droskehestene, og hun tordner imod deres Raahed og Dyriskhed — men da hun saa kommer til at bo oppe paa Hjörnet af Bogstadveien lige ved Holdepladsen og ser, hvorledes disse samme forskrækkelige Kudske lider ondt i Vinterkulden, saa vil hun bygge et Hus ved hver Station for Kudskene, for at de ikke skal fryse eller gaa paa Kroerne og drikke — *Alt, hvad der lider,* er i Slægt med Camilla Collett, for det nærer hun en Söster Fölelser.

Hvor kjender vi ikke Henrik Wergeland igjen i slige smaa Træk!

Her har vi den centrale, bevægende Kraft i hendes Væsen. Jeg vil ikke kalde den Medfölelse, men *Medlidenhed;* thi Medfölelsen er lige bered til at föle Glæden med de Glade, som til at föle Smerten med de Lidende -- men Camilla Collett havde en langt större Evne til at lide med de Lidende end til at glæde sig med de Glade. Her staar vi vistnok ved det Eiendommeligste i hendes Natur, eller ialfald i det, Livet gjorde hende til, og der er Merker, som for mig tyder paa, at Livet gjorde hende dertil, fordi hendes Skjæbne indeholdt noget, der kom en Smerte i hendes dybeste Væsen imöde, og farvede dette saaledes, at det blot kunde udvikle sig til Medlidenhed, mens Glæden ofte gjorde hende kold — om ei af anden Grund, saa fordi dens Maade at ytre sig paa saa ofte stödte hendes fine Natur tilbage.

Denne Melankoliens Grundtone i hendes Væsen klinger igjennem hendes Digtning og hendes hele mod det Ideale rettede Livsopfatning, med hvilken Melankolien jo altid hænger paa det nærmeste sammen, og den næredes mægtigt ved det ensomme Liv i den trange Bygd omkring Eidsvolds Prestegaard, hvor de mange gamle Hjem skjulte mangen mörk Kvindeskjæbne, hvis Gru lagde Dunkelhed allerede over Barnets halvtforstaaende, ahnende Sind. Hendes inderste Væsen higede efter at gjöre hele Verden lykkelig og glad — og da dette er umuligt, kunde hun selv ikke være lykkelig og glad. Saaledes

Digitized by Google

er nu engang denne Idealitetens Understrøm i de dybeste Naturer beskaffen — og fremfor alt i Kvindenaturen. De Bedste blandt Mændene er større i at handle for andre end i at lide med andre, de Bedste blandt Kvinderne er større i at lide med andre end i at handle for andre, men hos C. C. slaar denne Medliden paa ethvert Punkt om i Handling. Hendes Medliden forenede i sig baade et mandligt og et kvindeligt Element, den var hverken helt mandlig eller helt kvindelig, den var helt *menneskelig*.

Det næste Element i hendes Væsen er hendes Aandfuldhed. Ja, hendes Følelse var forenet med en Aandfuldhed saa intens og stor, at hun ved disse, da Lidelsen slog ud i Lidenskab, formaaede at omskabe et Samfund, hvor man hidtil »kun trængte til travle og haar de Hænder, ikke til Aand eller for dybe Følelse» til et Samfund, hvor baade Aand og Følelse endelig, om ikke helt, saa dog i höi Grad er kommet til sin Ret paa det centrale Gebet, paa hvilket *hun* paatog sig at virke. Dette Gebet var efter sin ydre *Form* det kvindelige Forfatterskab. Hun medförte ganske usædvanlige Betingelser for dette: en fin Opdragelse, höit dannede Omgivelser og endelig — hvad der i hin Tid var sjeldent — ogsaa Kjendskab til udenlandske Forholde og betydelige, literære Personligheder. Opdraget i Christiansfeld i et Par Aar fik hun, som bekjendt, i 1834 Anledning til at følge sin Fader paa en Reise til Paris og senere i 1837 til et længere Ophold hos en bekjendt Familie i Hamburg.

Hendes Ungdom faldt i den Kampperiode af det unge norske Folks Udvikling, der er betegnet ved hendes Broder, Henrik Wergelands Optræden, og hendes Stilling midt imellem de to stridende Parter, idet hun forenet med Föreren for den ene Side ved Blodets og den dermed følgende unmiddelbare Sympathis Baand, indtraadte i Ægteskab med en af de mest fremragende Medlemmer af det andet Parti, det s. k. Intelligensparti, har sikkert bidraget meget til at give hende det klare Overblik over norske Forholde, der udmærker alt, hvad hun har skrevet. Men hendes Blik gaar langt ud over Fædrelandets trange Ramme; og til at udvide og styrke dette Blik har hendes allerede fra Hjemmet medbragte, ved Reiselivet og ved Omgang med betydelige Personer i Europas forskjellige Lande stadigt udviklede Dannelse mægtigt bidraget. Det tör maaske ikke være for meget sagt, om vi paastaar, at Camilla Collett — trods de mægtigere Aander, hun her har at konkurrere med, — er den unge, norske Literaturs förste Stilist, om vi med Stil tænker paa Evnen til at slutte Udtrykket nöiagtigt og elastisk om Tanken.

Denne Evne har gjort hendes Fortællertalent i höi Grad tiltrækkende og hendes Polemik træffende og farlig. Man har derfor vistnok seet mange overlegent ryste paa Hovedet ad hendes Ideer i Kvindesagen, men ikke én for-

Digitized by Google

söge paa at gjendrive dem; thi hendes Angreb har en indre Logik, der gjör dem uimodstaaelige, idet de udföres i en til deres indre Styrke svarende ydre, formelt bindende Fremstilling.

www.libtool.com.cn

Strax hun betraadte Forfatterbanen, viste hun sig i Besiddelse af denne Stil, hvor Ordet slutter om Tanken ikke som et raslende Harnisk og ikke som et folderigt Gevandt, men som Huden slutter over Musklerne, elastisk som denne, gjennemsigtig, finfarvet af det underströmmende Blods Rödme, fintegnet af alle Tankeaarernes Forgreninger som denne. Denne Stil har sit Særkjende deri, at Tankernes klare Udtryk altid zittrer over en Sangbund af Stemning, der paa ethvert Punkt vil bryde frem paa Overfladen, og den omspænder *alle* Stemninger: ligesaa gribende som hendes Tungsind, ligesaa ætsende er hendes Satire og ofte blandet med et friskt Stænk af Humor, som i den ubetalelige lille Skitse: »Forskjellige Glæder» — noget af det finest fornöilige vor Literatur eier. — I denne Stil ligger et formelt Mesterskab, der, alene *det,* vilde givet hende en fremtrædende Plads, selv i de störste Landes Literaturer.

C. C. fortalte mig engang i en Time, da hun kastede et Blik tilbage paa svundne Dage, i Fortrolighed, hvad der nu, da hun er borte, visselig ikke behöver at forblive nogen evig Hemmelighed, at paa hin Reise i 1837 havde en af »das junge Deutschlands» Koryfæer, Heines, Laubes og Gutzkows Ven, Theodor Mundt, truffet sammen med hende i Hamburg, gjort sterkt Indtryk paa hende ved sin personlige Elskværdighed — og havde lagt sin Haand og sit Hjerte for hendes Fod, men hun havde Grunde, der bevægede hende til at afslaa Tilbudet. Havde hun dengang kommet til at faa den Plads, Louise Mühlbach senere fik, som Th. Mundts Hustru, vilde hun sikkerlig kommet til at indtage en endnu langt mere fremragende Plads i Tysklands Literatur end denne — ceteris paribus —; thi jeg kjender faa större Forfatterinder i vort Aarhundrede — og hun vilde, tilhörende et större Land end vort, havt et Navn, som vilde knyttet sig værdigt til de störste.

Om hun ogsaa vilde opfyldt sit Forfatterskabs væsentlige Mission saa dygtigt i det fremmede Land som herhjemme? Ubetinget ikke — thi denne Mission voxede naturligt ud af den hjemlige Grund og fordrede den staalhærdende, strenge hjemlige Luft: og saaledes har vi en smertelig Ret til at sige: hun var vor og *maatte* være vor.

Saa gik hun da at opfylde sin Mission, at betræde sit Virkefelt i Literaturen. Hvilket var nu dette Virkefelt efter dets *Indhold?* Man har kaldt det Kvindens Emancipation, men ligesom vi alt har seet, at dette Ord langtfra udfylder C. C:s Virksomhedsfelt i Livet, saaledes er det et stort Spörsmaal, om man egentlig tör sige, at det var »Kvindens Emancipation» C. C. ar-

Digitized by Google

beidede for; der kan svares baade ja og nei; det var paa en vis Maade baade noget mindre og noget mere, hendes Virksomhed gjaldt. Det var ikke Emancipationen i den Forstand, vi nu tildags tager dette Ord — efter alle dens Sider — og dog var det noget meget mere end den — *hvad* der var Gjenstanden for hendes Virke, vil vise sig som Resultatet af dette mit Forsög paa at skildre C. C:s Livsverk.

www.libtool.com.cn

Men det er klart — dette Livsverk havde saameget med Kvindens Emancipation at gjöre, at vi nödvendigvis maa tage vort Udgangspunkt fra den. Hvad forstaaes da ved »Kvindens Emancipation», og hvad forstod C. C. ved Kvindens Emancipation?

Kvindens Ligestilling og Ligeberettigelse med Manden, sterkt akcentueret af Kristendommens gudommelege Stifter, i skarp Modsætning til Kvindens Stilling i den hedenske og jödiske Oldtid, saavel i Okcident som i Orient, fremtrædende paa alle de Steder, hvor Kristus fremholder Kvinden, hendes Kjærlighed, hendes Evne til at tro, hendes Betydning og Stilling i Livet, hendes Forhold til Manden o. s. v. — er en af de Sider af Forholdet til vore Medmennesker, hvor Kristi Ord og Forbillede af de kristne Folk kanske mindst er blevet forstaaet og mindst efterlevet, fordi det laa saa langt over og forud for alle dengang givne nationale og temporære Forudsætninger, idet den mandlige Egoisme har forsynet sig med alle tilhaandenværende Vaaben for theoretisk, og med hele sin fysiske Overmagt for praktisk at kvæle Tanken, ialfald ikke at lade den komme tilorde. Det er ogsaa meget let at finde mer og mindre overfladiske, mere og mindre uimodsigelige Argumenter for at tvinge denne Tanke tilbage: Kvindens rent fysiske Natur gjör hende uskikket til mange af de Gjerninger, Manden kan udföre; hendes Stilling som Hustru og Moder, der fra alle Sider indrömmes at være hendes förste og störste Opgave, forrykkes ved hendes Inddragen i det offentlige Liv o. s. v. — vi kjender alle de vægtige Argumenter, der ikke kan modsiges. Men der er ved Anvendelsen af alle disse uimodsigelige Argumenter en stor Hage. Man slaar sig tilro med at udtale denne Dom i dens Almindelighed, og finder sig bedst tjent med at ignorere, at det kunde være værd at undersöge, om ikke Kvinden dog *til nogen Del* kan udföre Mandens Arbeide, om det er *alle* Kvinder, der ved at rykkes ind i det offentlige Liv, rives bort fra sin höiere Bestemmelse. — Naar man saa har maattet indrömme, at der findes Tusinder af Kvinder, der *kan* udföre meget af det Arbeide, der kaldes »Mandsarbeide», at der er Tusinder af Kvinder, der aldrig faar Anledning til at opfylde Kvindens höieste Bestemmelse som Hustru og Moder, ja saa rykkes der gjerne i Marken med det næste Argument, at det mandlige Arbeide beröver Kvinden hendes Kvinde-

Digitized by Google

lighed d. v. s. det, den *egoistiske* Mand gjerne vil se og skatte som hendes Kvindelighed, hendes ydre Ynde — ja, isandhed et beklageligt Tab; men dels er det nu heldigvis ikke altid Tilfældet, at denne Ynde tabes ved Arbeide, langt snarere ved dösig, aandlös Lediggang, og dels har denne Ynde maaske aldrig været tilstede: og selv om det er Tilfælde, at den tabes, saa er nu dette Tab en Sag, som Aarene ret ofte i og for sig besörger grundigt nok, og selv om de selvstændig arbeidende Kvinder för Tiden beröves den ungdommelige Ynde — saa vil jeg spörge: hvad er bedst, enten at hun bevarer en Ynde, der dog ikke kommer et af hende grundet Familieliv tilgode, eller at hun indlöser denne Ynde for at blive et virksomt, nyttigt, gavnrigt Medlem af Menneskesamfundet, istedet for at blive en yndig gammel Jomfru, der strikker Strömper for igjen at række dem op?

Maa man saa indrömme, at dette med »Kvindeligheden» er en Position, der ikke i Længden kan forsvares, saa rykker den oprigtige Del af Modstanderne endelig frem med det sidste Argument: Konkurrancen i det mandlige Arbeide er allerede saa stor, at man ikke kan taale et Plus af kvindelige Arbeidere — især da det faktisk viser sig, at de fleste Kvinder er mere energiske, paapasselige og samvittighedsfulde end Mændene. Men heller ikke dette Argument afgiver nogen holdbar Position imod disse frygtelige fremrykkende Amazoner; thi Nationalökonomien vil dog tilsidst give den Betragtning Ret, der siger, at dette Konkurranceræsonnement — foruden at det er et afskyelig egoistisk Ræsonnement — desuden er af forsvindende Betydning imod den Betydning, det har, at den virksomme, produktive Arbeidskraft föröges med, jeg ved ikke hvormange Procent af kvindelige Hænder, produktive Kræfter, der ellers vilde ligge brak til ingen Nytte, og at denne kvindelige Deltagelse i Mandens Arbeide indförer i dette en Hensynsfuldhed, en Finhed, som det ellers savner — et Element af kvindelig Mildhed og Varme, der i höj Grad bidrager til at adle det — alt dette naturligtvis ikke anvendt paa de Kvinder, der gjennem Ægteskab kan opfylde sin höieste Bestimmelse, at værne om et Hjem og opdrage den nye Generation med Moderens Kjærlighed og Ömhed. Men ogsaa disse Kvinder, der indtræder i Ægteskabet, der lever i Hjemmet — er ikke ogsaa for dem en Emancipation nödvendig? Hersker der i Ægteskabet, i Hjemmene altid den gjensidige Kjærlighed og Opofrelse, den Ridderlighed fra Mandens eller Brödrenes Side, som Kvinden, hun der föder sine Börn med Smerte og fostrer dem med Ömhed trods Sygdom og Svaghed — har Ret til at kræve? Er ikke Hjemmet for mangen Ægtemand en Furtestue, hvor han, naar Verden derude gaar ham imod, har *Ret* til at trække sig tilbage for at udlade sin Træthed, sin Bitterhed, sin Skuffelse og sin Ærgrelse

Digitized by Google

paa sin Hustru og sine Börn, istedenfor at Hjemmet for Manden som for Kvinden skal være den Skole, hvori de opdrager hinanden og sig selv baade for dette og hint Liv — en Kjærlighedens, en den gjensidige Offervilligheds og Opofrelses Skole for Mand som for Kvinde?

www.libtool.com.cn

Som man ser, har Tanken om den kvindelige Emancipation et vidt, et meget vidt Felt at omspænde. Der gives, det forstaar sig, en Kvindeemancipation, der kan gjöre Kvinden til en slet Hustru og en forsömmelig Moder; vi behöver blot at betragte Kvindesagens Udvexter og Udskeielser for at faa Öie for den Ting. Den taler vi her ikke om. Udartningerne kan ikke gjöre Sagen uberettiget, om de end kan skade den.

Hvor greb nu C. C. ind? Hvad forstod hun ved Kvindens Emancipation? Jeg har sögt længe for at finde et Sted i hendes Skrifter, der ret prægnant kunde udtrykke *hendes, den* Kvindes Opfatning af Emancipationen, der til en Mand, der antydede for hende, at han ikke var nogen Ven af emanciperede Kvinder, med fuld Ret kunde svare: »Ja — det er jeg heller ikke!» og som dog har udfört et Storverk i Retning af Kvindens Emancipation hos os.

Endelig har jeg efter lang Sögen fundet det for hendes Opfatning pregnanteste Ord i »Amtmandens Dötre». Hun lægger det vistnok i Margrethes Mund, og hun har vistnok etsteds udtrykkelig og med Ret udtalt, at hun gaar videre end Margrethe i *Fordringerne* til Kvindens Emancipation, men *dette* Ord er jeg vis paa, hun vil vedkjendes som det dybeste, det allerdybeste i den Emancipation, hun kjæmpede for, naar hun lader Margrethe sige det ene, simple Ord, der næsten lyder som en Frase, men — som vi snart skal se — eier en dyb Sum af Indhold, dette Ord: »*Kjærlighed* er Kvindens Emancipation». I Margrethes Mund vilde dette Ord vel sige: Kjærligheden til og hos Manden og Barnet — det stemmer ialfald med andre Ytringer af M. — i C. C:s Mund vil det sige noget meget mere. Jeg mener, at dette vil sige: giv Kvinden Anledning til at arbeide for at udfolde *al* den Kjærlighed, hvoraf hendes Væsen er mægtigt, saa langt hendes Evner rækker, saa vil ingen Kvinde forlange nogen höiere Emancipation, thi en höiere kan i Virkeligheden ikke tænkes. — Ordet »Kjærlighed» maa da kunne gjælde en videre som en snevrere Kreds — lad os udvide den Kjærlighed, den gifte Kvinde nærer til Manden og Barnet til at gjælde alt, hvad en Kvinde ser leve og aande: udvide den til at betyde Kjærlighed til Ideer, til Fremskridt, til alt godt; og hvor saa Manden og Barnet virkelig indfinder sig, bliver Hjemmet med en saadan Kjærlighed og en af den baaren Virksomhed lyst og rigt, og Kvinden, den »emanciperede» Kvinde, hvad hun bör være: Hjemmets velsignende og skjærmende Aand, Mandens Medhjælp i höieste Forstand, den der forstaar, skatter og deler hans

Digitized by Google

Virksomhed; hvor derimod Manden og Barnet ikke indfinder sig, bliver der dog for den ensomme ikke hin Fortidens gamle Jomfruers frygtelige Tomhed, men en livsfyldig Kjærlighed til og Virksomhed for hele Menneskeheden, Livet og dets Arbeide ligger opladt for hende som for Manden. Dette er — saaledes som jeg har opfattet den, Kvindens höjeste Emancipation, og saaledes tror jeg ogsaa, C. C. opfattede den. En Bekræftelse paa, at dette er Kjærnepunktet i C. C:s Emancipationsideer, paa at den »Frihed» og »Ret», hun forlanger for Kvinden, er Friheden og Retten til Arbeide, til Virksomhed i Kjærlighed, saa langt hendes Evne rækker, finder jeg ogsaa i en Udtalelse i: »Fra de Stummes Leir», og *den* staar da sikkert nok for hendes egen Regning: »Hvor Manden vil lösrive sig i selvstiftet Frihed, drager han Kvinden med i Fordærvelsen; vil han rettelig beholde hende, maa han böie sig til hende. I ret Aand *at befæste dette Sambaand* bör være Maalet for alle sande Emancipationsbestræbelser.» Om disse Emancipationsbestræbelser netop tör betegnes ensidigt som »Kvindens» Emancipation, er et andet Spörgsmaal, der vil klares, naar vi betragter de Midler, C. C. anvendte for at naa frem mod denne Emancipation. Hendes Forfatterskabs *Udviklingsgang* maa fortælle os dette.

Ligesom halvt tilfældigt fört ind paa Forfatterbanen for at yde sin Mand lidt Hjælp under hans journalistiske Arbeide i nogle hede Sommerdage, kommer hun altsaa i en Tid, da en skrivende Kvinde hos os var noget næsten uhört, ind i Literaturen fra det rigtige kvindelige Standpunkt: som Mandens Medhjælp. Allerede strax udvikler hun den Sætning, at den kvindelige Aand har visse Sider, der er finere og skarpere end Mandens: med andre Ord, hun faar Öie for, at hun, Kvinden, selv har en Opgave, en selvstændig Opgave at löse i Literaturen, og hun kan intet Öieblik tage feil af, hvor denne Opgave ligger. Hun bærer paa en dyb Smerte — nu har hun fundet et Middel til at skaffe den Luft: hun merker snart, at hun er — siger hun selv — en af dem, hvis Skrig klinger som Musik i Verdens Ören — vi pleier kalde dem Digtere. I hvilken Grad hun faar Luft i Sang for alle de kvalte Skrig i sit Indre, det viser »Kongsgaard», »Et Gjensyn» og fremfor alt »Amtmandens Dötre». Vi Ældre, der erindrer, hvorledes dette Digt greb ind, forargende, forstyrrende, befriende, henrykkende, i en Tid af lunken Spidsborgerlighed, i et Samfund af skikkelige, hverdagslige Mænd og tause, men tænkende og lidende Kvinder, vi vil aldrig glemme det. Jeg kan altid blot tænke mig denne Virkning under et Billede, der saa ofte har staaet for mig, naar jeg ogsaa har læst andre Ting af C. C. end »Amtmandens Dötre».

Har De seet Salonskytter paa en Skydebane skyde paa en Skive med en rund Prik i med en Bösse ladet med en Pil? — den ene skyder efter

Digitized by Google

den anden, men Skiven med en Prik er og bliver uforandret en Skive med en Prik.

www.libtool.com.cn

Da træder en Skytte frem — dennegang en kvindelig — og træffer lige i Prikken, og da aabner pludselig Skiven sig med Larm og Bulder — falder til to Sider; og bagved skyder Billedet af en Mand op — et afskyeligt, grinende, stygt Billede af en *Mand* — et Slags *diable boiteux*. Du kan længe nok slaa Skiven sammen igjen, Du har engang seet Dit Billede, o Mand! og Du glemmer det ikke saa let! Den kvindelige Lidelse tog Sigte, den kvindelige »Pathos», Lidenskaben i höieste Mening förte Haanden, og Skuddet traf i Prikken: Skiven aabnede sig og viste os Mænd vort eget Billede, og Gud skal vide — smukt var det ikke; men engang seet kunde det ikke atter skjules eller glemmes — dertil var Skuddet for velrettet, Skildringen for klassisk, for genial, for sand.

Der er i denne Bog nedlagt en saadan Sum af bitre, smertelige Erfaringer, af tilbagetrængt Reaktion mod Undertrykkelse og Misforstaaelse af det fineste i Kvindenaturen, at man atter og atter vil læse den med fornyet Interesse, jo mere Livserfaringen aabner ens eget Blik for det sande, det bittersande i Bogens fine og ædle Skildringer.

»Amtmandens Dötre» er en Kvindesmertens Symfoni, der toner ud gjennem dens Kvindeskikkelser som gjennem forskjelligstemte Instrumenter; de mandlige Figurer er mere Bifigurer; men hine Kvinder danner tilsammen et Silhouet af Manden, ligesom hine to Trær, hvis Konturer danner et Portræt af Napoleon i Luften mellem dem.

Der staar de disse gifte Kvinder, den forknyttede, forbitrede Louise, der engang var Bygdens fagreste, yndigste Terne, Marie, den tidlig henvisnede, knækkede, dræbte, og deres Moder, denne Amtmandinde Ramm, denne gamle Höne, der kaglende værger vakkert om sine Kyllinger og sine Andunger uden Forskjel og bibringer dem den bitre Lære, som hun dog finder saa smuk og resigneret: Kvinden lever for at gifte sig — den ugiftes Liv er forfeilet, Ægteskabet er Kvindens Brödstudium — hun er i sin seige, forstokkede Blindhed for sine egne Dötres Ulykke, disse Dötres, som hun dog elsker — et slaaende Udtryk for den Sandhed, at Kvindens Emancipation tilsidst vil möde den sterkeste Modstand hos Kvinderne selv, hos de lidende som hos de selvtilfredse Kvinder. Og saa kommer de ugifte: Kyllingdatteren Amalie, forjasket og forfusket gjennem Moderens Lære, og Andungedatteren Sofie, »den grimme Ælling», der bliver en Svane for at lide og synge. Og saa endelig Margarethe, der nærmest repræsenterer Tragediens Kor — skuffet som hun er bleven i Livet, forsonet i Döden og ved Döden. — Fra alle disse Kvindeskjæbner lyser

Digitized by Google

os imöde Billedet af en Mand — i bedste Fald uforstaaende, i værste Fald brutal, raa og föleslös. Man komme ikke og sige, at Billedet ikke er sandt: Eidsvolds Dale vilde aabne sig og vidne: hun har seet det altsammen hos os!

www.libtool.com.cn

Den er en i *mange* Henseender merkelig Bog, denne »Amtmandens Dötre» — ikke mindst fordi den i hele sin Form og sit Anlæg er saa moderne, at den gjerne kunde være skreven igaar istedenfor 40 Aar tilbage i Tiden. Naar jeg undtager et enkelt, oftere gjentaget Træk i Fremstillingsmaaden, er der intet, som minder om, at Bogen ikke tilhörer Nutiden. Den er i sin hele Holdning realistisk, og efter sit hele Væsen er den moderne, idet den er vor förste Tendensroman: men med Idealets Fane flagrende i den löftede Kvindehaand, dristigt og uovervindeligt som en Jeanne d'Arcs.

Og hvormange enkelte Skjönheder har ikke denne Kvindelidelsens Symfoni! Jeg skal ikke dvæle ved dem enkeltvis; thi da vilde jeg sent blive færdig, men jeg kan ikke lade være at pege paa Kjernestedet, hvor Sophie for förste Gang »i rene, törre Ord hörte udtale, hvad hun med Skræk havde ahnet, at det næsten aldrig faldt i en Kvindes Lod at ægte den, hun elsker, og dog er det hendes Bestemmelse at ægte nogen, da den ugifte Stand er den allersörgeligste. Jeg svimlede mellem disse Tilstande.» — Her er det springende Punkt: det kan *altsaa* ikke være Kvindens eneste Bestemmelse at gifte sig: der maa söges et Livsindhold og i videre Forstand Livsudkomme ogsaa for de Tusinder, der ikke bliver Hustru og Moder. — Forfatterinden taler som den, der har Myndighed i Kraft af den flammende Indignation, som Livet har vakt i hende — det merker man i hver Linie.

Bogen har maaske en Feil, som er ligesaa karakteristisk som dens store Sider: de Personer, for hvilke hun föler Sympathi, er vistnok glimrende skildrede som höist forskjellige Individer, men naar de skriver Breve eller Dagbogsblade, er de alle, fra den 17-aarige Sophie til den ældre Margrethe og den fuldmodne Georg Kold, beherskede af den samme reflekterende Stil: den 17-aarige Sophie skriver som den erfarne 40-aarige Enke — med andre Ord som Forfatterinden selv. Men netop denne Feil aabner os Synet paa, at Bogen er skrevet »ei blot til Lyst» — at det har været hende mere om at gjöre at frigjöre sin Klage og sin Anklage end at skrive et Digterverk. Digtningen er kun et Draperi, der er kastet over Harnisket, og da hun i 1861 har udgivet sine »Fortællinger», hvori bl. a. »En Kongsgaard» og »Et Gensyn» var optrykte, kaster hun Draperiet og staar der fuldt rustet i Panser og Plade, og nu stiger hendes »Pathos» udigjennem hvert Verk: »I de lange Nætter», »Sidste Blade», »Fra de Stummes Leir» og »Mod Strömmen». Kraftigere og kraftigere taler hun Kvindens Sag i hendes Forhold til Manden, alt mere sam-

Digitized by Google

ler hendes Energi sig om dette ene, som hun kalder »Kvindesagen», men som var noget meget mere. I Begyndelsen ligger denne Sag ligesom ude i Skildringens Periferi, mens hun roligt fortæller sine Reiseoplevelser eller sine Erindringer fra Hjemmet, men mere og mere indtager den Centralstillingen, og hun kredser ikke mere om den, hun slaar ret ned paa den, efterat hun i »I de lange Nætter» havde bortlagt den Anonymitet, som hun med kvindelig Sky for offentlig Optræden indtil da havde svöbt om sit Navn.

Gangen i C. C:s Fremstillingsmaade i disse hendes direkte, polemiske Indlæg i Kvindesagen, maa nærmest betegnes saaledes:

Hun begynder som Digter med at vise os i Billeder Kvindens Stilling i Samfundet som utilfredsstillende, som nedværdiget baade gjennem *Mændenes* Opfatning af Kvinden som den blotte Gjenstand for deres egoistiske Nydelsestrang, og gjennem *Kvindernes* egen, ensidige Opfatning af sin Bestemmelse, som om der ikke ogsaa for dem, der ikke indtræder i Ægteskab fandtes en værdig Livsopgave og et værdigt Livsindhold. Hun fremlægger disse Billeder navnlig i »Kongsgaard» og »Amtmandens Dötre».

I den polemisk-didaktiske Del af »Fortællinger», nemlig i »Oktoberfantasierne», denne spillende vittige, men tillige hjertevarme Kritik over vore hjemlige Forholde, vil hun rydde tilside disse Hindringer, der hos Kvinderne selv stiller sig iveien for et friere Forhold til Manden, den utilfredsstillende, interessetomme kvindelige Aandlöshed, der söger Indhold for et tomt Liv i at sysselsætte sig med Næstens Handlinger: Sladderen, Dadelsygen maa fjernes, inden hun kan faa Öiet op for sin höiere Bestemmelse, og Forf. opfordrer med flammende Ord sine Söstre til at »slutte en Taushedens og Mildhedens Pagt», der vil tvinge Mændene til at se op til Kvinden og slutte sig til denne Pagt. Hvormeget vilde ikke seet anderledes ud i vort Samfund, hvis denne Opfordring, saa kvindelig, saa smuk, saa sand, havde faaet Gehör! Men Gehör fik den ikke. Den gik forbi — den rammede ikke, sagde man. Jo, den rammede, — men Huden var for tyk til, at den strax kunde trænge igjennem. Ak, Digtningen, Billedet er dog en herlig Ting, — det faar Örenslyd, mens den nögne Sandheds Röst maa klinge hen i Örkenen. »Kongsgaard» og »Amtmandens Dötre» fandt idel Ros og Beundring — »Oktoberfantasierne» vilde ingen höre paa. Gjennem »I de lange Nætter» leverer hun i Form af autobiografiske Optegnelser det næste Indlæg i Kvindesagen, idet hun fremstiller en typisk Repræsentant for den kvindelige Lidelse — sig selv, Enken og Forfatterinden. Gjör allerede Skildringen af de mægtige Personligheder, i hvis Nærhed hun opvoxede, Faderen og Broderen, denne Bog til det ubetinget interessanteste Indlæg til Forstaaelsen af disse to Personligheder, faar den dog

Digitized by Google

sit höieste Værd ved det Lys, den kaster over hendes egen Udvikling. Mellem disse sterke Mænd, under disse voldsomme Kampe, som man mere ahner end ser beskrevne i Bogen, har hendes Væsen faaet denne forunderlige Blanding af kvindelig Sky og mandlig — nei, hvorfor saa? — og kvindelig Styrke; thi denne Styrke er netop en Kvindes og har sit Værd netop som saadan. Det er alle Kvinders Sag, denne Bog förer, idet den skildrer os en höitbegavet Kvindes Liv og Lidelser, hendes Ensomhed, den dybe Misforstaaelse, der omgiver hende, og som væbner hende mod den skrigende Uretfærdighed, under hvilken den tænkende og følende Kvinde lider, naar hun er kaldet til at opfylde en Livsopgave, der gaar ud over den sædvanlige, saavelsom naar hun krymper sig sammen under den daglige Gjerning, saasnart denne ikke helt kan udfylde hendes Interesser. Heri ligger ingen Undervurderen af Kvindens egentlige Kald, ingen Miskjendelse af den Bestemmelse, hun har faaet i Livet ved Mandens Side. Forfatterinden udtaler det i sit næste Verk, »Sidste Blade», med straalende Blik, naar hun udbryder: »Hvor let at lystre en ædel Mand!» Kun maa man sige, at mellem en ædel Mand og en brav Hustru kan der aldrig blive Tale om at »lystre» — kun om en fri Indordnen i hinandens Interesser.

I 3 Bind udgav hun fra 1868—1873 disse »Sidste Blade», der endelig bringer hendes positive Anskuelser i Kvindespörgsmaalet. Ogsaa her gaar hun trinvis frem, nærmer sig Maalet Skridt for Skridt — eller om man vil som en Hög, der kredser omkring sit Bytte, för den slaar ned: Först opfordrer hun Kvinderne til at samle og fremlægge alle Dokumenter i Sagen: »Manden contra Kvinden», og saa giver hun selv en Række vægtige Bidrag til denne uhyre Dokumentpakke. Lad os se lidt paa denne tykke Pakke — den er ikke uinteressant, som tykke Pakker pleier at være — tvertimod. Som sagt er förste Række af »Sidste Blade» kun Rejseskildringer. Man læser dem ganske sorglöst — man ser ikke Braadden, men naar man har læst den tilende, mærker man pludselig, at man har faaet et bestemt Syn paa den Sag, vi kalde Kvindesagen, har faaet Forfatterindens Syn paa den. Hvorledes? Gjennem hele Bogens Aand og Tone. Hun skriver en Indledning, en Dedication til en Veninde, og hun faar Anledning til en glimrende Fremstilling af Forfatteres og — nu er hun der — Forfatterinders Kaar under vore smaa Forholde: hun er sig sin Stilling fuldt bevidst: »Der burde gaa femti Aar hen, inden en Forfatterinde viste sig paa Scenen. De, der forinden dukke op, ville föle sig enlige, afmægtige, ikke sluttet til Rækkerne (de mandlige), ikke kaldet til et Fremad med dem, naar Raabet lyder for at dele Faren og Æren. Som Forposter ville de regne sig, vaagende, spejdende, ventende, rede til at falde, men

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

falde uden Mod og uden Hæder.» Hun skriver om »Berlins Gader». Gjennem en Fortælling om Omnibuserne, morsom, livlig, kommer hun til at tale om Omnibushestenes Lidelser, om de vogntrækkende Hunde, som man ser overalt i Tydskland. Ogsaa her denne Kjærlighed till *alle* de Lidende! Men hun havner ikke der. Hun taler videre om Gadelivet og nu — nu er hun der — man mærker det paa de spærrede Typer: »I Berlin kan Damer gaa alene temmelig silde uden at være udsat for Paatrængenhed.» Og nu falder Slaget over de nordiske Hovedstæder. »Mændene have ofte underlige Begreber om Ære. Naar en Kammerat har begaaet en Formalitetsfejl, maaske betænkt sig paa, for en ussel Bagatels Skyld at lade sig lemlæste eller expedere ind i Evigheden, tro de at have Grund til at foragte ham. Men de samme Herrer — — skamme sig ingenlunde ved at fortælle, at de have skræmt en værgelös Kvinde paa Gaden paa den eller den skammelige Maade og hvo ved, hvem det saa har været. Maaske en Söster, der har vaaget hos sin syge Broder, eller en stakkels Syjomfru, der, udmattet af sit pinlige Dagverk gaar hjem for — ogsaa at sy om Natten. Det er kjækt!» Og nu lyner hun roligt og stille Fordömmelsesdommen over disse Uslinger.

Hun besöger »Museet», og det giver hende grundet Anledning til den Klage, att i hendes Fædrelands Hovedstad ikke findes et »Forlystelsessted, hvor en anstændig, simpel Pige kan gaa, ikke et Sted i dets Nærhed, hvor en Haandverksmand *med Kone og Döttre* kan gaa hen en Söndag efter en gjennemtrællet Uge, forat faa sig en Kop The og et Bord att sidde ved» — — end sige Museer! Nu, noget bedre er det jo blevet, men i det Væsentlige er Raabet sandt endnu. Saa gjör hun et Besög hos »tydske Forfatterinder» og stiller derved et fremmed Billede — Fanny Lewald — imod et hjemligt — sig selv. Og vi, der kjende hende og vide, at hun rager et godt Stykke op over sin tydske Söster, föle hele Vægten af den Byrde, vi have lagt paa hendes Forfatterliv, og som knuger hende til Jorden, idet hun træffer den fejrede tydske Forfatterinde og föler sig saa liden overfor hende. Paa denne Maade kunde jeg vedblive att gjennemgaa hele denne Bog og vise, hvorledes Spörgsmaalet om Kvinden i de hjemlige Forholde og i de udenlandske næsten umærkeligt er bleven Kjernen i de fleste af disse Skildringer.

I »anden og tredje Række» af »Sidste Blade» er Forfatterinden kommen til selve Sagen, — hun staar et Öjeblik stille over sit Bytte og — snart slaar hun ned. De Rækker Aforismer, hun her har leveret under Titlerne: *Om Forfattere og Forfatterskab, Om forskjellige Ting* og *Om Kvinden og hendes Stilling,* indeholde ligesom de övrige Dele af Bogen Enkeltheder, der höre til det mest Glimrende, der er skrevet om Kvindesagen. Det er ikke nye

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

Emancipationsideer, hun udströr, nej dem er hun meget varsom med, det er ikke Forslag til praktiske Forandringer og Forbedringer i Kvindens Stilling i Samfundet — af dem fremsætter hun ingen direkte, men det er Skildringer af Forholdene som de ere, af Lidelsen, saaledes som hun selv har lidt den og som hun har seet den omkring sig, der her sprudler omkring os, brydende sig mod Dagens Sollys, i hvilket de mörke Hemmeligheder fra Krogene, de upaaagtede Stik og Stöd ere trukne frem, i tusinde Facetter og nu mödes af de læsende Tusinders: »Ja, ja! det er sandt!»

www.libtool.com.cn

Men her som altid: först endnu et Vingefang rundt, — saa et Holdt og saa Slaget! I den förste Afdeling kredser hun omkring Sagen — berörer den ligesom mere tilfældigt, idet hun taler om Forfatterforholde: hvor Carl Bernhard gotter sig ved at lade den sölle Lise i *Börneballet,* med sand kvindelig Pinebænkstoicisme, gjennemgaa de mest raffinerede Lidelser, — hvor de personligt optrædende Kunstnerinder have Fordele fremfor de övrige, der aldrig modtage noget Bifald, skjönt de behöve det saagodt som Börn behöve det af Forældre — hvorfor den skrivende eller kunstudövende gifte Kvinde altid skal være udelukket fra at indtage en Plads i Samfundet i Kraft af sin egen aandelige Stilling og altid kun skattes efter sin Mands borgerlige Rang og Titel? — hvad var Tendentsen i »Amtmandens Dötre»? et Forsög paa at indsætte Fölelsen i sin Ret — gjennem en Række slige udförte Aforismer, der blandes mellem andre, Sagen tilsyneladende helt uvedkommende, nærmer hun sig til sit Maal. I *Om forskjellige Ting* cirkler hun ligesom vi saa hende gjöre engang för omkring Livets Nöd og Undertrykkelse, dets falske Dom og korte Syn, ligefra Napoleons Kammertjener Constant til Barnekammerne og Pianoklimprenöden, for at stanse ved sig selv et Öjeblik, sig selv overfor disse »uchristnede», »uhumaniserede» Nybyggerforholde, hvori hun som Kvinde lider og slides op.

Det er den tredje Aforismegruppe, der er Bogens Centrum. Den betitles: *Om Kvinden og hendes Stilling.* Nu slaar Falken ned. Dette lille Mesterverk har for mig kun én Fejl: det lader sig ikke referere, og her var just Referat nödvendigt. Det lader sig ikke referere; thi det modtager sit Værd just fra det Præcise, det skarpt Træffende i Udtrykket, hvor Falkekloen rammer; det lader sig ikke referere; thi det bæres af en Kjærlighedens og en Frimodighedens Underström midt i den Sorgens Hvirvel, af hvilken hun henföres; det kan endelig ikke engang refereres gjennem Uddrag; thi der er en skjult Forbindelse mellem disse Aforismer, der maaske ikke engang har været Forfatterinden selv overalt bevidst. Hun har her paavist, hvilken blodig Uret Manden gjör Kvinden ved at nægte hende den Udvikling af hendes gode Si-

Digitized by Google

der, hendes virkelige, slumrende Evner, som hun har Krav paa, kun for at hævde sin Overmagt over hende, med det Resultat, at vi Mænd kun *löse* hendes *onde* Evner, idet vi *binde* hendes *gode*. Hvad vide vi Mænd om Kvindens Evner, saalænge vi ikke give hende Anledning til at lære, hvad hun kan fordre at lære? Den venstre Haand er ikke saa behændig som den höjre, sige vi, men have vi ogsaa forsögt at *opöve* den venstre Haand, som vi har *opövet* den höire?

Underkuelsen af Kvindens Ret til at udvikle sin Intelligents har bl. A. gjort, at Kvindesagen har sine værste Fiender blandt Kvinderne selv. I et vægtigt Udfald kritiserer hun de »specielt for Kvinder skrevne religiöse Böger», navnlig Monods *La femme* og hans — efter hvad hun lader *ham* mene af Skriften hentede, men efter hvad *hun* mener om Middelalderens mörkeste Tider erindrende: »Manden *er til* for Guds Skyld, Kvinden for Mandens», denne blasfemiske Forvrængning af den mosaiske Skabelsesberetning ifölge hvilken Kvinden er *skabt* som Mandens Medhjelp. »Man kommer næsten til den Slutning, at Manden forholder sig til Gud, som Kvinden til Manden, saa fuldstændigt fordrer han (Monod) af denne sidste Lydighed, Afhængighed, Underkastelse *(docilité, dépendence, soumission).*» Og denne Underkastelse begrundes paa Evas Skyld, paa det at hun fristede Manden til Synd! I Sandhed man maa beundre den Ro, hvormed C. C. opviser det Latterlige i den franske Præsts Paastand. Hun peger selv til Gjengjæld paa et Fællesbud til Mand og Kvinde: »Frygter Gud i Eders Legeme og i Eders Aand!» hvorledes fortolke Mændene *dette Fællesbud?* Hvorledes overholde de *det?* I samme Grad som det sædelige Ansvar slappes for den ene, skjærpes det for den anden Part. »En Kvinde kunde fældes kun ved Skinnet af en Forseelse; et Brud paa en tom Form, en virkelig, bevislig Forsyndelse bedækker hende med Vanære, ja stöder hende ud af Samfundet, — en Mand — o jeg behöver ikke at fuldföre Sætningen» — og hun stiller den berettigede Fordring til de religiöse Skribenter, der have saa travlt med at faa dannet en ny Klöft mellem Kvinde og Mand, at de heller ville vise Nödvendigheden af Fællesforpligtelsen og Fællesansvaret. »Naturen har allerede med en saa paafaldende Partiskhed behandlet den svagere, for Lidelse mere ömfindtlige Halvpart af Menneskeheden, idet den lagde Angsten og Smerten, Skammen og Byrden alene over paa hende. Ja vel var her en Appel att stille til *hans Æresbegreb,* ja den *allerförste,* at stræbe at oprette, hvad Naturen og Forholdene forbryde, til zartere at behandle, ridderligere at værne om og *trofastere* at lönne, end selv bedre Mænd undertiden finde det nödvendigt at gjöre det.»

Med et Blik paa Literaturens stadige Iver for at skildre Kvinde*lidelsen*

Digitized by Google

i Kjærligheden i en Grad, der omsider har gjort Mændene aldeles slöve overfor den i Livet, fordrer hun, at Mændene, der have saa klart Syn paa den Kunst, de have lært hende at udöve, Kunsten at fornægte sig selv, dog ogsaa engang selv skulle lære sig Selvfornægtelsens Kunst, at ofre, at give hende tilbage, hvad de med Uret have rövet hende. Hin Klöft af kunstgjort Forskjellighed i Kvindens og Mandens Kaar vil först hæves da, naar Kampen ikke mere staar *om* Kvinden, men *for* Kvinden, og naar den Kamp er fört til Ende, da *med* Kvinden, stöttende hende og stöttet af hende, til et langt höjere Maal. Da vil Sundhed og Lykke vende tilbage og hele den »stygge Literatur» vil være forsvunden. Hun kaster saa et Blik paa Mad. Staël og et varmt, beundrende paa George Sand. Efter en Episode, hvori hun paaviser, at Napoleons bekjendte Svar til Mad. Staël, at han satte den Kvinde höjest, der bragte de fleste Mennesker *ind* i Verden, var aldeles correct i det Uhyres Mund, der selv bragte saa mange Mennesker *ud* af Verden, og hvorledes Nemesis for hans ægteskabelige Forbrydelser traf ham i Maria Louises Skikkelse, gaar hun over til at give et Billede af Kvindetrældommen i das biedere Deutschland, hvor Bondekoner, spændte sammen med Hunde, trække Kjærren og Manden gaar bagefter, eller endog paa Hjemvejen, naar Kjærren er tom, sætter sig op og lader Konen og Hunden trække ham hjem, og dette Billede danner en skjærende, men undskyldende og forklarende Modsætning til det hun saa drager frem: de amerikanske Dame-Meetings-Excesser, der udmyntes af Kvindeemancipationens Modstandere, saavelsom de saakaldte *frie* Ægteskaber, der kun forværre Kvindens Stilling istedetfor at forbedre den. Kvindens Sag er for hellig og god til at skulle fremmes ved at löse alle Forpligtelser, paa samme Tid den prisgiver Kvinden til al den Uridderlighed, det Letsind, den Utroskab, den Mangel paa sædelig Renhed, der mylrer i de lösslupne Sansers forjættede Land. Endelig havner Forfatterinden — efter et Blik paa den franske Revolutions Kvinder — i de hjemlige Forholde, hvor hendes Slag altid falder tungest, og overdrysser et sligt hjemligt Raisonnement med en klingende Latter, der lyder frisk og velgjörende for Enhver, der har Öre for den sunde Fornufts Tale. »Det Argument», siger hun, »hvormed man har mödt Spörgsmaalet, hvorfor Kvinden, selv under Forudsætning af anerkjendt lige Dygtighed dog med Hensyn til Lönning af hendes Arbejder sættes paa halv Sold, ja paa meget mindre — det Argument, at hun spiser mindre *og i det Hele er »nöjsommere»* (!) følgelig trænger til Mindre, fortjener »en Plads ved Siden af Stavnsbaandet, Gabestokken, Skampælen og andre lignende Mærkværdigheder fra forsvundne Aarhundreder, der kun geraader en oplyst Samtid »til ævig Spot, Skam og Skjændsel». Den Satire, som herefter følger ved at bygge Indstil-

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

linger til Nedsættelse i fortjente Mænds Pensioner paa tilsvarende Argumenter, hörer til det mest ætsende vi eje i vor Literatur. »Et Medusahoved vilde ikke forstene mere end en fattig, enlig Kvindes roligkolde, naturtro Skildring af sin daglige Strid for at komme gjennem Verden.»

Hvor ægte kvindeligt, hvor trofast og varmt denne Kvinde selv har opfyldt sine Kvindepligter som Hustru og Moder, mens Verden omkring hende med Hovedrysten spurgte, hvorledes der maatte se ud i det Hjem, hvad der skulde blive af de Börn, der havde en Forfatterinde til Centrum og Moder, — derpaa faa vi det smukkeste, mest rörende Svar i den gribende, lille Skizze, der er betitlet *Engle og Drenge* og skildrer hende selv i hendes Forhold til sine fire Sönner, alle nu dygtige Mænd i anseete Stillinger: det er en Moderhjertets Epopé, saa rörende sand i sin Simpelhed og saa vægtig just, hvor den staar, fordi den viser os, at den Kvindesag, Forfatterinden kjæmper for, sandelig ikke er den, der gjör Kvinden til slet Hustru og slet Moder, men tværtimod.

I *Fra de Stummes Lejr* kredser Forfatterinden ikke længer omkring sit Bytte, hun har det ret under sig fra först af, og slaar strax lige ned paa det. Hun er nu midt i Kampen, og det er et vældigt Kampraab, hun udstöder, for at kalde sine Söstre frem paa Valpladsen. Hun indrömmer, at Kvinden har vundet nogle Fordele i de sidste Decennier: Industriskoler, höjere Skoler, Læseforeninger &c. men dette er dog kun Palliativer; Arbejdet for Kvindens Frigjörelse burde været begyndt ikke udenfra, men indenfra, eller rettere samtidigt uden- og indenfra, stöttende hinanden paa alle Felter. »Det er for Nöden i Dybet vore Öjne trænge til at oplades. Og den virkelige, den dybeste Nöd er, hvad der moralsk ligger nedbrudt og trænger til at rejses, og *den allerdybeste Nöd er, at Bevidstheden om denne dybe Nöd mangler overalt.*» Kvindens Menneskeværd trædes i Smudset, og hun mærker det ikke! Det Passive — tie — lide — bære — taale, Opgivelsen af Selvet, har ensidigt været opslaaet som Kvindelighedens Ideal saa længe, at hun snart sagt ikke længer har noget Selv at opgive: stump Ligegyldighed, Ufölsomhed for den lidte Uret, dette dumpe, slöve »At finde sig i Alt» er det, som resterer. Og Manden, som imod baade Retfærdighed og Christendom har væltet Ansvarets Aag af sig og over paa Kvinden istedetfor at dele Byrden med hende, har naturligvis kun tabt derved, tabt en Medkjæmperinde, en Stötte, en fribaaren Veninde for at faa en Slavinde. Mon ikke vor Tids store Samfundsonder: Kommunens og Krigens Afskyeligheder, Sektfanatisme, Mormonisme, priviligeret Prostitution, Alt Onder, der under de nuværende Forholde ikke kunne undgaaes, mon de ikke til en vis Grad have sin Grund i, at man har forsmaaet Kvindens Medvirkning i Lösningen af de store Verdensopgaver? Den usande, plagede, kun

Digitized by Google

passive Kvindelighed er færdig; Tiden er i Nöd, den kalder angstfuldt paa Hjelp — den behöver at forrente den Capital, den har ladet ligge rentelös hen — det er Kvinden, den ubrugte eller misbrugte Halvdel af Menneskeheden, den kalder paa. Dette maa Kvinden blive sig bevidst, blive sig bevidst, at Trælletiden er omme, at hun tilhörer Livet og Kampen med dens Ansvar og Farer, men ogsaa med dens Resultater og Sejre. Jo senere hun vaagner, des alvorligere vil Opgjöret blive for at faa Manden, Adam Homo til at begribe den forfærdende Uret han har begaaet mod sig selv, idet han begik den mod Eva Homo. Saa följer en Paavisning af, hvorledes Skjönliteraturen opfatter og behandler Kvinden, den stadige Gjenstand for sine Skildringer. Denne Undersögelse vil vise os den hele skrækkelige Sandhed som i et Spejl. »Jo mere raffineret Civilisationen udvikler sig, desto dybere drages Kvinden i Romanen ned i Materialismens Sfære, for at bejle om Prisen med dens laveste Ydelser, selv et Slags kulinarisk Kunstprodukt, der serveres efter Tidens vexlende Behag og Smag, altid kjæmpende mod Nedværdigelsen, snart med en dump Resignations Selvdövelse, snart med vild Fortvivlelse, men overalt mærkende sine Spor med Taarer og Lidelser. Heine har engang i cynisk Overmod givet hin laveste Analogi Ord. Han anstiller etsteds i sin *Salon* nogle höjst pikante Sammenligninger mellem de forskjellige Nationers Kvinder og deres — Kjökken. Det sker i al Uskyldighed, naivt forvorpent; der har neppe været Spor af Bevidsthed hos ham om, at han rörte ved en Universalforbrydelse. De moderne Romaner svulme over af Lignelser, hentede fra disse Regioner; snart er hun en svulmende Frugt, snart noget andet Ganefristende. I en vis tydsk Roman ere vi komne indtil — »appetitligt hvidt Kvindekjöd«, kort, her faa vi i rene Ord antydet hendes Hovedstilling i Verdenssamfundet, den Magt, hun har at stræbe efter, den höjeste Betydning at vinde, hvad hun har været og endnu er: en Potens i Nydelsen for de Herskende.» Forfatterinden gjennemgaar saa den moderne Literatur, med Udgangspunkt fra Brandes *Hovedströmninger* og havner ved den nyeste Genre af Kvindeskikkelser: »halv Helgen, halv drillende Dæmon, halv Sirene, halv barmhjertig Söster — Ild i en Iskruste eller omvendt, kort, her have vi Forbilledet til hele Sfinx- og Froufrou-Genren. Dermed udelukkes naturligtvis ikke Lidelserne — nej langtfra, jo vildere Kampen udvikler sig, desto mere sönderslidende arte disse sig. Thi det gjælder i dem alle, enten maa Manden betvinge hende og böje den Opsætsige efter sin Vilje, eller hun skal dö, dö! Disse rystende Dramaer ende derfor næsten alle dermed, att naar Kampen synes paa det Heftigste, stödes hun ned, og han staar som Sejerherre igjen paa Arenaen, modtagende Hyldningen. Og som de Gamles ubönhörlige »*pollice verso*» klinger gjennem den

Digitized by Google

alle Forfatternes Varselraab: »Saaledes skal det gaa dem, disse irregulære Kvinder, der driste sig til at ville være stærkere end vi. Vi ville Modstanden, vi trænge til den, til at ægge, til at bryde vore egne Lidenskaber imod; men vi taale ikke Kvinden i denne Modstand. Slige Kvinder ere blot tilladelige, naar vi ville Kampen, men de ere helt ubrugbare for os siden. Og deri have de vistnok Ret. Naar Podagraen og Gammelmandskravene have aflöst Livsstormeriet, saa due jo den Slags Kvinder slet ikke.» *Tuez la!*

www.libtool.com.cn

Og nu gaar Forfatterinden over til at skildre os det Oprörende, det Umoralske i disse Offer- og Pinefester, som den moderne Literatur fejrer, idet den fortæller os om Mændenes Offerkrav og Kvindernes Offervillighed, de mest oprörende, modbydeligste Opoffrelser fremstilles som det Naturligste af Verden; thi det er jo Kvinden, hun der er skabt til at lide, der offrer sig; det er jo Manden, han, der er födt til at herske, som modtager Offeret — altsaa er Alt i sin Orden. Hvad er nu »der langen Rede kurzer Sinn?» — Hun, der begyndte med at fordre, at Kvinden skulde frigjöre sig indenfra, frigjöre sig fra sine Fejl som det förste Led i den store Emancipation, hun stiller nu Fordringen directe om, at ogsaa *Manden* skal faa Öie for sine Feil overfor Kvinden, aflægge det tykhudede, nydelseslystne Væsen og i Kvinden ikke se Gjenstanden for sine Lysters Tilfredsstillelse, men den ham af Gud givne Medhjælp i Livets Kamp, agte og ære hende som saadan. Hun var klar over, at Kvindens Emancipation maatte begynde indenfra, hun var klar over, at den for alt i Verden ikke maatte ske paa Bekostning af hendes ædleste Egenskaber, at hendes ædleste Egenskaber visselig er hendes Egenskaber som Hustru og Moder; men saa fordrer hun ogsaa med Ret, at disse af Manden skal behandles som sideordnede, selvstændige Væsener og gives den Ære, dem tilkommer.

I en træffende, bidende Skildring af de moderne Författeres Syn paa Kvinden retter hun til Hr. Alexandre Dumas og hans *Tuez-la!* följende Udbrud: »Det er merkeligt at se, hvor bibelsterke selv de gudlöseste Mænd bliver, naar det gjælder det umyndiggjorte Kjön, at træde en eller anden Fremskridtssag, der angaar dette, hemmende iveien. Hvor ustöe de forresten kunne være i den hellige Bogs Paragrafer, kunne de Alle hine Lovbud, der stötte deres egen Magt, paa Fingrene og vide at anbringe dem. — — — Bibelargumentatörerne handle selv stik imod Bibelens Ord, de hænge sig i Bogstavet, som ihjelslaar, men ændse ikke Aanden, der levendegjör.» Naar Paulus stiller Manden som Kvindens Hoved og Herre, saa mener han naturligvis Evangeliets Mand, den Mand, der selv erkjender den store Fælleslov for Mand og Kvinde: »Elsker hverandre indbyrdes!» og ikke den raa Egoist, der gjör Fordring paa kun at udnytte Kvinden. Kristendommen kan ikke anvendes *mod* Kvinden;

Digitized by Google

Kristus var selv den store Kvindebefrier, der for förste Gang udfyldte Afgrunden mellem Mand og Kvinde *og oprettede et Lighedsforhold, der er det eneste sande,* som vi maa gaa ud fra eller vende tilbage til. Hvor dette Forhold ophæves, synker Samfundene sammen, — Historien kan fortælle det. Hvor Manden vil lösrive sig i selvstiftet Frihed, drager han Kvinden med i Fordærvelsen: vil han rettelig beholde hende, maa han böie sig til hende. *I ret Aand at befæste og opretholde dette Sambaand bör være Maalet for alle sande Emancipationsbestræbelser.*»

www.libtool.com.cn

Og nu vender hun sig til den paa engang bibelsk-vordne Demimondedigter med en Fjerdedel satirisk, tre Fjerdedele direkt-polemisk Kritik af hans Bibelkommentar, saa knusende, saa overbevisende, saa glödende varm, saa harmfuldt-indigneret, at vi kun finder et altfor stort Misforhold mellem det Vid og den Kraft, hun har ödslet paa dette Verk, og det oprörende-meningslöse Verk selv, som er Kritikens Gjenstand. Men vil man se et praktisk og afgjörende Bevis for, at Alexandre Dumas tager feil i sin store Forudsætning. at i Kampen mellem Mand og Kvinde maa Manden altid seire, da han af Naturen er den sterkere, saa behöver man blot at læse denne Fægtning igjennem, hvor han ligger ynkeligt under, mens Kaarden lyner blinkende gjennem Luften i en Kvindes Haand og treffer Modstanderen alvorligt, hvergang den funkler. Det vilde være forgjæves at forsöge en Resumé af dette lille Mesterverk; det maa læses helt, det hörer til det fortrinligste, Forfatterinden har leveret, der hun drukner den store Franskmand i et Overmaal af berettiget Spot.

Naar Kvindens mindste Afvigen fra Troskabens og Kydskhedens Vei straffes med Ærens eller endog Livets Fortabelse, (»*Tuez-la*») benegter hun ikke Berettigelsen heraf, men hun fordrer kun *et* af Manden: at han ogsaa skal stille ganske den samme Fordring til sig selv, at han, idet han ser i Kvinden sin Medhjælp, sin Lige, sit Livs Glæde og Tröst, tillige skal ære hende ved at fordre den samme Renhed og Selvagtelse af sig selv som af hende. Og jeg vil före hendes Tanke et Skridt videre og spörge: Disse Kvinder, der bliver Samfundets Forbandelse, er de ikke blevne til, hvad de er, gjennem Mændenes Synd? Man siger, en Kvindes Fald er saameget værre end en Mands, fordi dets Fölger destruerer Hjemmene mere end Mandens Fald. Men dömmer man da en Synd efter dens ydre Fölger? Skal den ikke först og fremst dömmes efter den Indflydelse, den har paa Personligheden selv? Og er den ikke den samme hos Mænd som hos Kvinder? Der gives ikke en Morallov for Kvinder og en anden for Mænd, hvor gjerne end den mandlige Egoisme og Vellyst vil statuere en saadan Dobbelthed.

Sin Anklage udförer hun videre i »Mod Strömmen», og det er vel der-

Digitized by Google

for, at Kritiken har fundet, at dette Arbeide og »Fra de Stummes Lejr» ikke staar paa Höide med de tidligere. *I mine Tanker er denne hendes Fordring om Mandens Emancipation hendes störste Bedrift.* Hvilken ædel Mand tör sige, at han har kunnet læse disse Böger uden at slaa Öinene ned og föle Skam paa sit Kjöns Vegne? Og derfor har Kritiken ikke været dem god; thi det er Mændene og ikke altid de modneste, der leverer Kritikerne.

www.hbtool.com.cn

Idet C. C. helt igjennem har fört Kampen indenfra, har hun med fuld Konsekvense draget Linien ud: Kvindens Emancipation fordrer Mandens Emancipation d. v. s., for at Kvinden skal faa sin berettigede Plads i Samlivet med Manden, maa han forædles, og for at dette kan ske, maa *hans* Öine aabnes for *hendes* Værd og *hans* Feil, efterat han nu saalænge har dvælet ved sit *eget* Værd og *hendes* Feil. Det viser sig nu, at det er mere end Kvindens Emancipation, C. C. har arbeidet for, det er en *Menneskehedens Forædling, en Emancipation af Forholdet mellem Mand og Kvinde;* — det Hele er en Opfordring til at danne en stor Kjærlighedens Forening af dem, som er sterke for at beskytte dem, som lider. Dette er det Store i C. C:s Opfatning af Kvindesagen.

Og at paa dette Punkt det störste, det centrale i hendes Virksomhed ligger, det viser Udviklingen omkring os daglig.

Lad os blot tænke paa vor Literatur, saaledes som den jo skabes væsentlig af Mændene. Hvorledes ser Manden og Kvinden ud i Mauritz Hansens bedste Noveller c. 1830? Da Fortælleren forlader sin nygifte Ven, er han tryg for hans Lykke og hans Fremtid; thi der var ordentligt i hans Stue, Ryperne var udmerket stegte og Saltkarret smukt renströget. Det var Spidsborgernes og Hustyrannernes, Baldamernes og de huslige unge Pigers, — det var »Maernes» og de gamle, strikkende Jomfruers Tid — dem i Ære! Men stil mod disse Skikkelser Ibsens, Björnsons og Lies Skildringer af Forholdet mellem Mand og Kvinde, eller stil saa mod disse sidste igjen Udlandets Typer: Zola's, Alexandre Dumas', ja endog Heyse's — og forstaa, hvilken enorm Indflydelse C. C. har övet! Hvilken himmelvid Forskjel i Opfatningen! I de udenlandske Literaturer er Kvinden næsten altid den erotiske Nydelses Gjenstand og Offer, i de norske et selvstændigt, tænkende Væsen! I et af sine sidste Arbeider roser C. C. netop vore nyere, norske Forfattere i Modsætning mod Udlandets for deres langt finere og ædlere Opfatning af Kvinden og Mandens Forhold til Kvinden — mon hun ikke selv fölte, at det var hende selv, der havde givet Stödet til denne dybere Opfatning, givet vore egne Digtere dette klarere Syn? Mon Svava og Hustruen i »Lodsen og hans Hustru», mon Svanhild og Rækken af Ibsens Kvindeskikkelser, det allerbetydningsfuldeste i hans betydningsfulde Digtning, havde faaet denne lidelses- og lidenskabsfyldte Form, mon dette

Digitized by Google

Syn paa Kvindens uendelige Betydning i Mandens Liv og dermed i Samfundet, mon Fordringen til Mandens Renhed og Ridderlighed havde faaet en saa fremtrædende Plads i Literaturen efter 1870, hvis C. C:s Skrifter ikke var gaaede forud? Mon ikke den Inspiration, den Livsatmosfære, hun har skabt omkring os, strækker sig over et umaadeligt Felt? Jeg spörger blot, men jeg er ikke i Tvivl om Svaret. Thi selve Livet omkring os svarer. Hvad lærer ikke det os i denne Sag?

www.libtool.com.cn

Det er sandt: Tiden kom paa mange Maader C. C. imöde — men er ikke det netop et Vidnesbyrd om, hvor rigtigt hun saa, om at hun eiede dette Genialitetens usvigelige Merke, som Gœthe sætter deri, at Geniet *udtaler* det, som alle vi andre netop önskede at udtale og behöver udtalt? Sammenlign, hvor Kvinden stod for 50 Aar siden, da C. C. begyndte sin Virksomhed, og hvor hun nu staar, og sig ikke, at hun har gjort det, men sig, at hun har en mægtig, ja ubetinget den mægtigste Del i denne Forandring.

Hvorfor har Kvindesagens praktiske Side kunnet udvikle sig saa let hos os, at vi, skjönt adskilligt endnu staar tilbage, dog maa siges at være vundet længre frem end de fleste andre Lande? Hvorfor har vi saa umerkelig faaet höiere Læreanstalter for kvindelig Dannelse, Adgang for Kvinden til Universitetets Studier, til offentlige Ansættelser, til bedre lönnet privat Arbeide? Upaatvinlelig fordi, at da det praktiske Arbeide herpaa begyndte, fandt det Jordbunden saa vel forberedt i de mandlige Sind, fandt det den dybe Erkjendelse af Kvindens Ret til Arbeide og Virksomhed theoretisk indarbeidet i Mændenes Bevidsthed, saa at den stödte paa langt færre Hindringer, end den ellers vilde gjort, og endnu gjör i mange af Europas andre Lande. Ja — det er det störste ved hende, at hun har lært Mændenes Sind at forstaa, at Kvindens sande Emancipation netop kommer deres egen, höieste Interesse imöde, hun har lært os, at Livet först da vil faa sit rette Værd, baade for Mand og Kvinde, naar der er banet Vei over den kunstgjorte Klöft, der nu skiller Kvinden fra Manden, at Mændenes Kaar först da ret vil hæves, »naar Kampen ikke mere staar *om* Kvinden, men *for* Kvinden, og naar den Kamp er fört tilende, da *med* Kvinden, stöttende hende og stöttet af hende, sammen vandrende til et langt höiere Maal».

Hvor dybt maa ikke et mandigt Hjerte föle sig grebet af disse glödhede Ord, hvormed Margrethe taler til Kold: »De vil atter föle dem fængslet, dybere, sandere end för. Er det en ung Pige, der er ædel og elskværdig — o, saa beder jeg for hende: behandle hende varlig — krænk hende ikke! Vær ikke raa og sig: denne unge Pige elsker jeg, hun skal blive min; men sig: denne unge Pige vil jeg bringe til at elske mig — hvis ikke maa jeg forsage

Digitized by Google

hende — — — lær hende at tro paa Dem — — lad hendes Følelse modnes gjennem en dyb og inderlig Vurderen af, hvad der er *bedst* i Dem. Som Mosten vil den have Tid til at gjære, og er den da ægte, vil den strömme over af sin egen Södme — agt paa den da, og tag den som en Gave af hendes Haand, tag den, som den er vunden, ydmyg, skjönsom, ridderlig! Thi saasandt som Menneskene agter lidet paa den og savner den bittert, saasandt som det er Deres Mening, at hun skal dele et Livs Besvær som dette med Dem, *saa er den det eneste, som holder ud,* ja, saasandt som Gud lever og vil være mig tro i min sidste Stund, — faar De ikke dette Klenodie med, saa er det andet ikke værdt at eie!»

— Det er Ord, hvori der er »Indvielsens Myndighed, Intelligensens Höide og Indignationens Glöd».

Ja, hun har gjort mere for Manden end for Kvinden, Kvinden har hun vakt til Selvfölelse, Manden til Sjælsadel. *Vi* skylder hende maaske den störste Tak, fordi hun har vakt det Fineste og Bedste tillive i os, overalt hvor der findes et Frö af Fint og Godt, fordi hun har lært os dette uvurderlige, i vore Hustruer og i alle Kvinder at se vore Medhjælpere og Medarbeidere i alle vore dybeste aandelige og sjælelige Interesser, i Lösningen af Livets höieste Opgaver, og derved har hun vundet os hele den Skat af fin og sjælfuld Forstaaelse af Livets Fænomener, som kun kan skjænkes os af det kvindelige Gemyt, og hvoraf vi saa inderlig tiltrænger at faa vor Del. Hvis det er saa, at den kvindelige Sjælsadel, hendes Evne til Opofrelse, til Medfölelse er höiere end Mandens, — hvorfor da ikke hæve Mændene saa höit op til den samme Altruisme som muligt? Det er dette, C. C. har arbeidet for, derfor mente jeg, at *vi* skylder hende endnu mere, end Kvinderne gjör; hun har vist os, at Kvindesagen seet tilbunds er Mandens Sag, er deres fælles Sag, er Menneskehedens Sag.

I vore Dage sondrer Leirene sig skarpere og skarpere mod hinanden, det gode og det slette ruster sig alt mere til den afgjörende Kamp, kaster Masken og slaar Visirerne op — vi har hos os seet Bohêmebevægelsen opstaa, den for Kvinden som for Manden mest nedværdigende, vort Samfund har maattet taale. Men stik imod den gaar en stille Bevægelse i modsat Retning, der ikke gjör Spræl af sig, ikke skriger paa Gaderne, men virker stille og useet: en Bevægelse blandt Mændene for at sætte Kvinderne höit, sætte dem paa deres rette Plads som vor skattede Medhjælp. Det takker vi C. C. for — det staar til Eder, I Kvinder! at komme denne Bevægelse imöde ved at gjöre hendes Ord om den tause Mildhedens Pagt til Sandhed — i samme Grad

Digitized by Google

som mangfoldige Mænd, med vore Digtere i Spidsen, har gjort det. Thi netop Kvinderne har ikke altid, ikke i et og alt forstaaet C. C.

Med dette, at det ikke saameget var Kvindens Emancipation som en Forædling af Forholdet mellem Mand og Kvinde, en Menniskehedens Forædling, som hun arbeidede paa, hængte det nemlig tydeligvis sammen, at man netop fra den kvindelige Leir, hun har arbeidet for, har hört en Bebreidelse udtalt mod C. C., for at hun stillede sig kjöligt til den praktiske, ydre Gjennemförelse af de Ideer, hun selv havde vakt, overfor den praktiske Side af Arbeidet for Kvindens Emancipation; ja, det er sandt — den praktiske Side af Kvindesagen gav hun sig ikke af med, ja, saa underligt det höres: den havde hun ikke engang altid fuld Forstaaelse af. Men det var en naturlig Følge af, at det strengt taget ikke egentlig var selve *den,* hun arbeidede for. Hint Faktum tör derfor intet Skaar gjöre i vor Anerkjendelise af hendes Fortjeneste ogsaa af Kvindesagen som saadan. Thi ogsaa det ydre Arbeide for denne skylder hende saa uhyre meget, fordi hun havde lagt en saa sikker Grundvold, paa hvilken Arbeidet kunde reises. Derfor skal man ikke dömme hende: saaledes maatte nu engang *den* forme sit Arbeide, som i hin Tid skulde rydde Grunden, bane Veien for det nye: hun har selv etsteds træffende sagt: Hos os respekterer man ikke det individuelle i Anlægget: hvis En er en Rose, saa fordrer man absolut, at han tillige skal være en Persille. Lad os ikke forlange, at hun tillige skal være Persille.

Hun fölte vel Betydningen af det ydre Arbeide og glædede sig ved det; men hun beklagede, at det efter hendes Mening hist og her kom for ensidigt frem; »der burde», siger hun etsteds, »være gaaet et indre Arbeide forud — eller rettere sagt — der burde været arbeidet samtidig indenfra og udenfra!» Hvem tilgiver hende ikke gjerne, at hun her saa saa kvindeligt, saa smukt feil, naar man erindrer, at hun ikke saa, at det indre Arbeide *var* udfört, *fordi det var — netop hende selv, der havde udfört det,* udfört det alene, uden at se sig om, mod Strömmen, ud fra de Stummes Leir — i de lange Nætter af Arbeide og Martyrdom, netop *hun selv* havde gjort det, derfor saa hun ikke, at det *var* gjort, derfor fordrede hun, at det ydre Arbeide skulde vente.

Ja, Martyrdom. Ordet er ikke for sterkt. Der var noget, jeg kommer tilbage dertil, af den græske Tragedies Heltinde over C. C. Hendes af Lidelsen fremkaldte Lidenskab var saa stor, at den skjöd alt andet tilside for dette ene, og saa kom hun i Kollision med Livet, med Menneskerne, der fandt, at der ogsaa var andre Magter der fortjente at arbeides for, end den Magt, *hun* altid vilde trænge i Forgrunden. Men den ensomme Kvinde kjæmpede som en Helt mot Miskjendelse og Ligegyldighed, mod Trods og mod Seighed —

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

hendes hele Forfatterliv var en Martyrdom, fordi hver Nerve i denne fine Kvindesjæl var anstrengt og berört, pinlig berört af Striden. Og derfor erindrer vi hende længe som den bitre, den uforsonede, den altid anklagende Kvinde. Ja disse Væsener, der bærer paa en tragisk Pathos, Bærerne af den store Lidenskab, der skal omskabe Tiden, de er ikke skabte for at være de skinnende Praaser i Selskabslivets lille Sal — de er snarere fortærende Flammer, som det er ubehageligt, ja farligt at komme for nær: Martyriets Ild, det tragiske i en Livsskjæbne frembringer ikke just Smil paa Læben.

Men hvor kunde hun ikke være elskværdig! Og hvilke aandelige Nydelser kunde ikke Samlivet med hende bringe! Naar hun havde faaet klage ud hele sin Modgang og alt det, som trykkede hende — ak, nu ligger det bag hende som en afkastet Klædning — og hun da kom til Ro og blev meddelsom, ja da kunde den fineste Spög lege om hendes Læber, og den ædleste Humor, den blödeste og blideste Barnlighed steg frem af hendes Væsens dybe, skjulte Grund — og da var et Pianos Toner eller en smuk Sang nok til at fremlokke Glæden i dette Sind, der syntes at fordre saa uendelig meget af Livet, og som dog kanske, naar det kommer til Stykket, kun fordrede Et: et kjærligt, forstaaende Sind. Og dette forstaaende Sind, det fandt hun da tilsidst; deri fandt dette Forfatterlivs Martyrium sin Forsoning, og da blev alt godt! — da hun hin Dag, som vi alle huske, selv fik se de mange tusende Hjerter, der hankede hende imöde, fik se, hvor rige Frugter hendes Virke havde baaret, da det gik op for hende, ikke blot, *at* hun havde udfört et stort Arbeide, men ogsaa at dette Arbeide var paaskjönnet. Og det er jo menneskeligt. De to sidste Aar af C. C:s Liv var en fredelig smuk Solnedgang over et Liv, der saa sin Arbeidsmark bölge sig imöde med Höstens modne, rige Gröde over sin Flade. Og *det* er godt at tænke paa, at vi fik vise hende hvilken Pris vi satte paa hendes Verk; thi i Sandhed, vi har nok, mere end nok at angre overfor hende. Hvad hun etsteds i »Amtmandens Dötre» siger om Kold, passer nu paa os: »Han tömte den gamle Angerskaal, hvori vi drikke vore Dödes Minni!» — hvor fattig, hvor ringe var ikke det Anerkjendelsens Festbæger, vi hin ene Dag rakte hende, mod alle de bedske Skaaler, vi har rakt hende udigjennem et langt Liv, som dog var helt viet Arbeidet for hendes Medmennesker, for de lidende och svage, — et Arbeide, som gjorde hende saar og trist — og *derfor* vendte vi os fra hende! *Nu* ser vi, hvad hun var os — nu da vi ikke længere kan glæde hendes Sind med vor Beundring, vor Tak og vor Kjærlighed.

Nu ser vi det og mindes de Ord, hvormed en fremragende kvindelig Kollega, Magdalena Thoresen, hilsede hende for to Aar siden: »Der staar

Digitized by Google

midt i Ungskovens Fylking et Kjæmpetræ. Toppen er visnet, men Stammen er urokkelig. Og Folket gaar og kommer, Stemninger skifter, og ingen lægger saa nöie Mærke til, hvad han ser. Men en vakker Dag ligger den gamle Stamme fældet af Tiden, og man stanser, forbauset over det Rumfang, den indtog — og den Tomhed, den efterlader.»

Nu er den store Stamme falden. Hvem skal fylde denne Tomhed? Hvem skal indtage denne Plads? Hvor er den, som fylder hendes Maal og kan löfte hendes Arv, optage hendes Gjerning? Jo, der er to, som kan det, og to som vil det, vil forene sine Kræfter derom. Og det er *den norske Kvinde*, stöttet af *den norske Mand!* Vi alle skal optage hendes Arbeide — i vort Hjem, overfor vore nærmeste — ude i Livet overfor alle, der lider og trænger vor Stötte. Lad os alle indgaa dette stille Forbund om at ville holde i Ære og gjennemföre i Livet den store Lære, hun gav os: Lad os lære ikke at betvinge og overliste hinanden, men at böie os mod hinanden, forstaa hinanden og fremme hinandens Lykke og Udvikling: dette bör være vor Tak til C. C., og den Tak *vil* og *maa* bringes hende, saalænge unge Hjerter banker, der föler, hvad en Kvinde kan være for en Mand og en Mand for en Kvinde, saalænge et Hjemlivs Lykke skabes i vort Land; thi den skabes ikke, för de Ideer om Mandens Forhold til Kvinden baade i og udenfor Ægteskabet, som hun kjæmpede for, gjennemföres i vort Liv.

Og saa vende da hendes Ord tilbage til hende selv som en Gjenlyd fra fjerne Fjelde med den forandrede Form, hendes Livsverk har givet dem:

»Ja, gaa i Din Grav, Du; thi Du har opvakt mange ligesindede i Skolen, i Hjemmet, i Arbeidet, hvor de er. Nu trænger vi ikke blot til travle og haarde Hænder, men ogsaa til Aand og til dybe Fölelser. Gaa tilro igjen, trætte Arbeiderske; sov södt og trygt! Du var tidlig oppe, men ikke for tidlig. Morgenen var graa og kold, og Taagen laa tyk over Engene, men Du kjæmpede mod Mörket og Taagerne, indtil de veg, og Solen og Fuglene kom frem — sov södt og trygt! Men vi vil tage de frugtbare Smertens Sædekorn, som vi har opsamlet i Dit Spor, Du henvisnede, og gjemme dem trofast og nedlægge dem i vort Folks Hjerte. Farvel, hav Tak for Din Kjærlighed!»

L. Dietrichson.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Spansk nutidslitteratur.

Några anteckningar.

V.

D. José María de Pereda.

Efter revolutionen 1868 märktes hos Fernán Caballero en afmattning, som de sjuttiofem åren tillfyllest förklarade, och den knappast femtioåriga de Trueba började ändra fältet för sin skriftställarverksamhet. Det var sålunda ett rum att fylla i den art af spansk prosadiktning, som benämnes *la novela de costumbres,* och platsen intogs genast af D. José María de Pereda, dock icke i den mening att Pereda diktade i samma tonart som båda dessa hans frejdade föregångare.

Visserligen har Sr. de Pereda i flera af de företal, hvarmed han försett åtskilliga af sina första arbeten, antydt sig vara en lärjunge af Mensonero Romanos, af Fernán Caballero, af de Trueba, men efter läsningen af hans böcker förefalla dessa antydningar såsom endast en hyllning åt de respektive författarna, ty Pereda visar sig framför allt såsom en lärjunge af sig själf, en utpräglad författarepersonlighet, som går sin egen väg, då han skildrar spanskt lif och spansk natur.

La Montaña, trakten kring Santander, blomstrande och relativt tätt befolkad, skildras af geografer såsom väsentligt olik det öfriga Spanien så geologiskt och kulturellt som äfven med hänsyn till folkets kynne. Öfverallt ses i oändlig utsträckning berg, kullar, dalar, skogar, odlade marker och rinnande vatten; öfverallt är kusten bruten och mellan bergväggarna mynna floder ut. Klimatet är sundt som folket själft, som icke hopat sig i stora städer utan spridt sig i små samhällen, grupperade omkring sin kyrka.

I Polanco, en sådan liten santandersk stad, eller kanske rättare by, föddes José María de Pereda 1834. Efter slutade elementarstudier i Santander begaf han sig till Madrid för att ägna sig åt ingeniörsfacket. Han lefde där-

Digitized by Google

under ett fullkomligt obemärkt lif ända till 1864, då hans första publikation i bokform utkom.

www.libtool.com.cn

Till sina politiska åsikter har Sr. de Pereda varit — och är kanske ännu — carlist, men han har städse hållit sig fjärran från aktiv politik och lefver ett tillbakadraget, stationärt lif i sin födelsebygd, hvarifrån han utsänder volym efter volym.

Han är varm katolik och hans böcker äro därför högt uppburna äfven af den klerikala pressen. I besittning af stor förmögenhet, skrifver han endast af kärlek till konsten och synes fullkomligt oberörd af, huruvida hans böcker »gå» eller icke.

Sr. Pérez Galdós har i en prolog till ett af Sr. de Peredas arbeten tecknat hans porträtt sålunda: »Han är en mörk, mager man med harmonisk kroppsbyggnad, med mustasch och spetsigt hakskägg, en fullkomligt spansk »*tipo cervantesco*». Jag äger ett porträtt af honom, af god karnation, med fint hufvud, med spanskt fräs och jacka, som ovillkorligt kräfver tilltalsordet *usarcé* (ers nåd).»

Ännu genljöd i söder och norr bifallet öfver Fernán Caballeros och de Truebas noveller, då Sr. de Peredas första försök syntes i tidningen *La Abeja Montañesa* i Santander. Det var år 1859, och ännu så långt därefter som 1864, då en samling af hans *cuentos* första gången i bokform under titel *Escenas Montañesas* utkom, var Pereda föga känd och uppskattad utanför provinsen Santanders gränser. Dessa *Escenas Montañesas* erhöllo sin fortsättning i *Tipos y Paisajes* 1871 och utgöra en del af de talrika skildringar af lifvet hos bergsbon och kustbon i trakten af Santander. Alla hafva allt ifrån 1859 varit intagna i tidningar och tidskrifter, såsom i *La Abeja Montañesa*, *La Revista de España* o. a., och uppgå för båda samlingarna till ett trettiotal, ehuru antalet i tidningar publicerade är vida större.

Författaren visar sig här redan från början stående på fullt realistisk grund, hvilket just utgjorde ett hinder för en mera snabb allmän spridning och rättvis uppskattning af hans skildringar. Ty här möta vi direkt ur verkligheten gripna, något grofhuggna gestalter ur folkets lager, hvilka säkerligen till en början föreföllo något främmande för en publik, van vid Fernán Caballeros andaluciska bilder, ej alldeles fria från drag af tysk sentimentalitet, och vid Truebas nordspanska målningar med öfvervägande dagrar. Hos dessa båda författare var det idylliska momentet förhärskande, deras folklifsbilder hade alltid karakteren af idyll. Hos Peredas figurer finnas visserligen enkla och ursprungliga känslor, men de äro mera själfviska och otyglade naturer, där den gamla idyllen endast skymtar fram, men verklighetstrogna, stå på fastare mark, emedan de äro studerade på ort och ställe.

Digitized by Google

Antonio de Trueba, som vid tiden för utgifvandet af *Escenas Montañesas* stod på höjden af sitt rykte, uppmanades af Sr. de Pereda att skrifva ett företal till dessa *Escenas,* och han fullgjorde detta uppdrag med mycken god vilja, men han beskyllde Pereda för att vara pessimist, hvarmed han kanske ej menade något värre än naturalist, ehuru ordet då ännu icke var uppfunnet.

Visserligen var uttrycket naturalist på ett område redan gammalt i Spanien, ty Velazquez' svärfar, målaren och konstskriftställaren Francisco Pacheco, 1571—1654, talar i sin *Arte de la Pintura* om *los naturalistas* inom måleriet i motsats till idealister och fantasimålare. Men om ordet såsom betecknande en viss litterär riktning ej ännu var uppfunnet, så var dock själfva riktningen redan gammal i Spanien, ty denna lefvande bild af spanska seder och lif, af politiska och sociala förhållanden, af armodets grandezza, som fått sitt originellaste uttryck i XVI:e århundradets *Gusto Picaresco,* är en äkta spansk naturalism. Den hyperideala romanen med sina skildringar ur de högre klassernas lif hade spelt ut sin roll och i dess ställe trädde den realistiska romanen med ämnen ur de lägre klassernas lif med dess tiggare, skälmar, studenter och äfventyrslystna *caballeros de caminos reales.*

Det är en traditionell, nationell realism — eller naturalism om man så vill — för hvilken Sr. de Pereda är representant.

Folket i trakten af Santander, La Montaña kallad, får i dessa *Escenas, Tipos, Paisajes* skåda en spegelbild af sitt eget lif, icke mindre trogen därför att konstnären därpå satt sitt adelsmärke. Det möter poesi där det aldrig tänkt sig någon sådan, och för dess ögon utvecklas naturens dolda skatter af skönhet och harmoni. Det lär känna drag ur lifvet i hemmen, i dalarna, på strandens sandkullar, som gått dess blickar förbi, men som nu blifva så lifslefvande sanna, då de framtrollats af en konstnär, som älskar detta folk, denna natur, som känner i grund och botten så väl dess goda som dåliga sidor.

Att ingå på en närmare redogörelse för detta trettiotal berättelser, som återfinnas i de ofvannämnda två samlingarna, skulle föra för långt. Lefvande står för läsaren målningen af ängens friskhet efter regnet, af dimmans drifvande in mot kusten, af stormens rasslande i ravinerna, af fiskebåtarnes återkomst till hamnen, af ynglingens sorgsna afsked, då han emigrerar, och den jublande fröjden, då han återkommer, af julfirandets alla fröjder i hemmen, af obändigheten i folkkarakteren o. s. v. En massa figurer möta oss här, hvilka väcka hela vår sympati med sitt tvärhuggna, kraftiga språk, typiskt för en hel ras, gammaldags hederliga bergsbor och i faror härdade sjömän, som vuxit fast vid hafsstranden som ostran vid klippan.

Sr. de Pereda visar sig allt ifrån början af sitt författarskap såsom en

Digitized by Google

framstående *costumbrista;* han är det äfven där han vidgat ramen för sina målningar, men såsom konstnär står han högst i de kabinettstycken, som han till ett galleri samlat i *Escenas Montañesas* och *Tipos y Paisajes.*

www.libtool.com.cn

Mellan åren 1864 och 1871 skref Sr. de Pereda några *Ensayos dramaticos,* sedeskildringar i dialogform och på vers, hvaraf endast en upplaga i tjugufem exemplar trycktes och hvarom tillfälle saknats att erhålla närmare kännedom.

Samma är ock förhållandet med en volym under titel *Esbozos y rasguños,* en samling kritiska uppsatser, antagligen de enda profven på författarens kritiska verksamhet, i bokhandeln utgången.

Bocetos al temple (akvarellskisser), utkommen 1876, omfattar tre berättelser, bland hvilka en, *Los hombres de pro* (hedersmän), särskildt fäster uppmärksamheten därför, att den är en politisk episod — den enda — i hvilken författaren själf deltagit. Det är en målerisk och snillrik, men bitande skildring af politiskt lif, skrifven under en politiskt upprörd tid och säkerligen ej fri från partihänsyn, ehuru anfallen mot det parlamentariska systemet icke äro utan nobel harm.

I en liten kort samling, benämnd *Tipos transhumantes,* 1877, hvarmed författaren egentligen menar personer, som han endast ser på sommaren, tecknar han med obeveklig realism de narraktiga lättingar, som periodiskt hemsöka hans trakter, den ohyfsade landtpatronen, den allvetande barberaren, simile-aristokraten, den löjligt anspråksfulla stadsdamen m. fl. som, ställda i jämförelse med den bofasta befolkningen, icke framstå till sin fördel.

Med 1878, då Sr. de Pereda publicerar *El buey suelto,* inträder en ny period i hans författarskap, i det han visserligen fortfarande är *costumbrista,* men nu lämnar novellens form och öfvergår till romanens.

El buey suelto — som man skulle kunna öfversätta med »Ungkarlsdjuret» — är ingen lycklig debyt. Ämnet är ömtåligt, ingår i detaljer i en djurisk, egoistisk ungkarls lif, och dessa detaljer äro triviala, intresselösa. Boken har anstrykning af att vara en tendensskrift till förmån för äktenskapet, ty man får lätt intrycket af att hufvudpersonen, Gedeón, utstod allt, därför att han var ogift och icke därför, att han var den han var, grof, egoist, djurisk, slaf af köttet, utan uppfostran, utan karakter, utan gud, utan kärlek till något ädelt eller godt. Bipersonerna äro triviala och overkliga och med ett dylikt material är en handling af något intresse omöjlig. Romanen saknar icke vis comica och stilistisk finhet, men begrafven i två hundra sidor vulgaritet.

Författarens nästa roman bär tryckåret 1879 och den långa titeln *Don Gonzalo Gonzáles de la Gonzalera.* Den är icke heller utan tendens, däruti

Digitized by Google

att Sr. de Peredas afgjorda fiendskap mot all parlamentarism och mot 1868 års revolution framlyser.

www.libtool.com.cn

Det är förunderligt, att författaren, som så förträffligt skildrar folkets lif och därvid visat sig äga ett hjärta, som klappar varmt för allt dess sträfvande, och som äfven af detta nordspanska folk lär högt uppbäras och älskas tillbaka, fortfarande anser denna klass oförmögen till allt deltagande i offentligt lif. Och författarens ultramontana och reaktionära åsikter framträda mer och mindre märkbart i hans flesta arbeten.

I *Don Gonzalo* är det den politiska farsen, som, beröfvad alla förföriska höljen, i all sin skamliga nakenhet med obarmhärtig grymhet gisslas.

Kompositionen är god, personerna lifslefvande och beskrifningen på milieun, seder och bruk som vanligt förträfflig. Teckningen af *Coteruco de la Rinconada* i *La Montaña* med sin rika färg, fina konturer, känsliga clairobscur är sådan, att en främling, som läst boken, icke kan gå vilse i denna trakt. Skildringen af en värdshusscen lämnar samma lefvande intryck som en målning af van Ostade, och personerna äro reproduktioner efter naturen, erinrande om den stora spanska målarkonstens bästa porträtt.

Beundransvärdt naturligt och ledigt flyta också samtalen mellan bypatriarken D. Román, inkarnationen af traditionella dygder, generös och nobel, den pedantiska Don Gonzalo, trivial och oduglig t. o. m. till det onda, den ovanliga D. Lope, en gigantisk karakter, som kanske skulle blifvit osannolik i mindre skickliga händer, den intriganta landtbon Rigüelta, så full af list och knep, och Carpio och Lucas och hvad de allt heta. Där skimrar oupphörligen fram författarens sorg öfver nya strömningar, som skölja bort de patriarkaliska sederna och bruken i den lilla bergsbyn, utan att ersätta dem med hvad bättre är.

Så väl som Alarcón, Valera och Galdós har äfven Sr. de Pereda behandlat religiösa konflikter. Så är förhållandet i *De tal palo tal astilla,* kanske den minst realistiska af de Peredas romaner, som utkom 1880. Trons representant är här den mest kunniga, taktfulla, kloka, katolska och vackra flicka i hela La Montaña, Agueda, som dock förefaller något bigott och fadd trots sin bildning, som ehuru hon är half teolog väl kan bli en god husmor men mycket litet såsom hustru åt en intelligent man. Hennes tillkommande, Fernando, representerar fritänkeriet, är uppfostrad till voltairian, studerar medicin, håller ett antireligiöst föredrag i El Ateneo, hvarvid han förnekar underverken. Hon försvarar naturligtvis mirakelteorien, då han för henne redogör för sina åsikter, och den strid, som utkämpas mellan de båda älskande, gäller icke religionen utan fastmer fanatismen. Fernando beslutar att omvända sig till Aguedas

Digitized by Google

tro, men finner det vara en omöjlighet, då det vore ett underverk, och slutar med ett självmord.

www.libtool.com.cn

Likasom de gamla dramaturgerna låter författaren jämsides med denna kärlekshistoria, som får ett tragiskt slut, en annan löpa, där de älskande tillhöra tjänarnas klass. Sr. de Pereda rör sig där såsom alltid lättare, så snart han kommer ned till folkets sfär.

Landskapsmålningar, vackra och solmättade som Claude Lorrains, finnas många, och skildringar af seder och bruk, mätande sig med de bästa i sitt slag, saknas icke, men det oaktadt är romanen något monoton och overklig.

Pérez Galdós' i Spanien så mycket lästa och berömda och till många språk öfversatta *Gloria* stämplades af jesuiterkritiken såsom en gudlös bok. Då nu *De tal palo tal astilla* utkom, fann samma kritik i denna ett motgift som helt och hållet skulle tillintetgöra verkningarna af skandalen, framkallad genom *Gloria*.

Fritänkaren Galdós hade framställt familjen Lantigua såsom goda och ädla människor ehuru ultramontaner — ultramontanen Pereda gör familjen Peñarrubia hederlig ehuru fritänkande. Jesuiterpatern och litteraturhistorikern Blanco García anser, att Peredas skildring är mycket noblare än Galdós', ehuru han icke är rätt nöjd med Fernandos självmord, som dock kan betraktas som försynens straff, men konflikten hade kunnat lösas på annat sätt, dock afslutar han: »Sr. de Peredas rena, religiösa tro är emellertid känd».

Pérez Galdós' fria syn på tingen skall emellertid alltid få företrädet inför hvarje icke-ultramontan

En annan af svenska läsare mera känd roman, som företer några jämförelsepunkter med *De tal palo tal astilla* är Octave Feuillets Sibylle, där konflikten är densamma som i Peredas och Galdós' två här sammanställda romaner. Men vid jämförelsen andas de båda spanska författarna hänförelse och trosglöd, där fransmannen endast presenterar en sentimental, mondän salongskristendom.

Sr. de Pereda har ofta af kritiken stämplats som något torr, kall, oförmögen att skildra kärlekens finare skiftningar. Detta omdöme synes han jäfvat med sin 1882 utkomna *El sabor de la tierruca,* hvilken han icke kallar roman, utan *copias del natural.*

Här visar han, att han känner lika väl hjärtats hemligheter som naturens tysta språk, och han träffar känslans finaste strängar lika väl och säkert som landskapets konturer och färg.

Många karakteristiska typer möta här, men alla synas af underordnad betydelse i jämförelse med Nisco och Catalina, hvilkas kärlekshistoria är en

Digitized by Google

idyll, omväxlande af gnabb och ömhet, af kallt förakt och lidelsefull kärlek och där det rustikala språket når sublimitetens höjd.

www.libtool.com.cn

Utan något som helst af den förfining, som kulturen ger lidelserna, framställas de här lefvande, i jungfrulig, idyllisk renhet och förtjusande enkelhet. Det är en fläkt af primitiv bukolisk poesi.

Pedro Sanchez, 1884, kännetecknar en ny period i Sr. de Peredas författarskap; han lämnar bergstrakten och förlägger scenen till Madrid, och han har här visat, att han ej behöfver den trånga ramen för att skapa ett konstverk.

Det är Spanien från 1854, diligensernas, de optiska telegrafernas, nationalmilisens, de små uppploppens, Esparteros Spanien, som skildras.

I Pedro Sanchez' på en gång komiska och elegiska biografi bevittna vi den oerfarna bergsbons kamp, då han utan protektion kommer till *la corte.* Han skrifver i dagspressen, för bränsle till anarkisthärden, deltager i barrikadtumult, kommer till en guvernörspost, knyter äktenskap som blir olyckligt. Och frukten af allt bergsbons sträfvande blir grusade illusioner och äktenskaplig vanära.

Men bokens hjälte har under allt detta blifvit en man, en karakter, hvars utveckling man följt med stort intresse.

Författaren ger här en klar spegelbild af tiden, dess kamp mellan doktrinism och revolution, berättar lyten och löjligheter hos båda partierna och visar sig som en noggrann observatör. Pedro Sanchez' diligensresa till Madrid är ett mästerstycke i skildringskonst, studentklubben en teckning af öfverväldigande komik, så ock beskrifningen på redaktionen af *El Clarín de la Patria,* en försvunnen tidningstyp.

Uti den raska teckningen af tidens böcker och teaterstycken visar sig de Pereda som en stor kritiker med dramatisk kraft.

Romanen torde nog ej kunna räknas till de populära, men är icke desto mindre ett konstverk, trots att Sr. de Pereda här gått utom sitt vanliga område, lämnat sin La Montãna, öfvergifvit sin för honom så karakteristiska provinsdialog. De prosaiska politiska scenerna, som äro öfvervägande, hafva icke inverkat på det estetiska värdet, och intresset hålles vid makt från början till slut, i synnerhet om man förut läst i följd hans arbeten från »den mindre horisonten», som lida af en viss monotoni, oaktadt författarens personlighet där mera kraftigt framhäfves och han uti den genren har sina lyckligaste ögonblick. *Pedro Sanchez* har förliknats med *Gil Blas.* S:ra Pardo Bazán skrifver i *El Liberal,* att »*Pedro Sanchez*' jagande i politikens och societetens domäner efter en position är en modern *Gil Blas*». Men då Lesage endast gjort ett slags kompendium ur pikaresklitteraturen, har Sr. de Pereda skapat i första hand.

Digitized by Google

I företalet till *Sotileza,* 1885, säger författaren, att boken är skrifven för *los Montañeses* och särskildt för *los Santanderinos,* men äfven andra kunna älska och förstå hafvet och bergen och njuta af ett konstverk som boken är.

www.libtool.com.cn

Ett släkte, som födts och fostrats vid hafvets brus, som lefver ett lif i oafbruten kamp mot storm och våg, som dagligen utan minsta fruktan ser döden rätt i ansiktet, som aldrig låter hänföra sig af öfversvallande glädje, men med resignationens vemod ser i lifvet endast en oafbruten strid, där armen stärkes och bröstet vidgas, är i *Sotileza* föremålet för författarens konst.

Hufvudfiguren, Sotileza, skymmes till en början af de många karga naturerna, som omgifva henne, men författarens stora konst att med några få pennstreck teckna en karakter i embryo, ett rop, några ord upprepade som refräng, är tillfyllest för att visa hvad Sotileza skall blifva.

Karaktererna äro här med ytterlig noggrannhet studerade och lidelserna satta i stark relief. Starkaste intrycket gör Muergo, ett stycke döpt kött, rå, grof, djurisk, en figur omöjlig i hvilken idealistisk roman som helst. Beundransvärdt är Sr. de Peredas sätt att göra honom intresseväckande, att afvinna honom ädla och mänskliga instinkter, att omskapa honom under inverkan af det ljus, som utstrålar från Sotilezas ord och kärlek.

Det är stor konst i denna teckning af lifvet sådant det är med godt och ondt, utan alla förföriska slöjor, utan förtviflans skuggor, utan hvarken optimism eller pessimism.

Sotileza synes också blifvit såväl af kritik som publik mottagen med enstämmigt bifall, hvilket däremot icke blef förhållandet med *La Montálvez,* som utkom 1888, sålunda samtidigt med Paul Bourgets Mensonges, som behandlar ett analogt ämne, en förnäm dams lif i mänskligt elände. Sr. de Pereda behandlar dock ämnet på ett helt annat sätt än Bourget, ty Peredas naturalism är icke fransk, det erinrar då vida mer om Leo Tolstoys, exempelvis i hans Anna Karenina. Tolstoy och Pereda förete också rätt många likheter. Hos båda samma motvilja för hufvudstadslifvets buller, ytlighet, förkonstling, samma kärlek till landets frid, icke för att i lugn vegetera men för att suga dess sunda näring; båda äro ock moralister.

La Montálvez är historien om en kvinna allt ifrån hennes födelse till den tid, då illusionerna flytt och straffet logiskt följer.

Romanen synes lång — 450 sidor — men är i betraktande af den långa tidrymd den skildrar koncentrerad. Den omfattar nämligen tre släktled. Förfädernas egenskaper och uppfostran analyseras, hjältinnans, den brottsliga modern, handlingar motiveras. Straffet för moderns laster drabbar en afgudad, ren dotter. Denna, Luz, uppträder först sent i romanen och skönjes till en

Digitized by Google

början endast såsom i en vaporös lointain. Teckningen af henne och hennes mystiska kärlek till Angel står genom känslighet och idealitet i bjärt kontrast till det skarpa gisslandet af Madridsocietetens laster, som den stränge enstöringen i Polanco här målat i så starka färger och icke som han eljest brukar — efter lefvande modell.

www.libtool.com.cn

Det kan icke förnekas, att dialogen mellan de förnäma damerna löper icke så lätt som mellan Sr. de Peredas bergsbor, sjömän och landtbor, och stilen är icke så naturlig och frisk, som när han skrifver om det han älskar.

Romanen mottogs icke med något enstämmigt bifall. Under det den ultramontana kritiken tog boken lifligt i försvar och kategoriskt påstod, att Sr. de Pereda aldrig öfverdrifver, har den från andra håll fått ett motsatt omdöme. Så t. ex. af S:ra Pardo Bazán, som bland annat i sin studie öfver den spanska kvinnan, *La mujer española,* yttrar: »Det är icke så länge sedan en af våra förnämsta romanförfattare, Pereda, utgaf en sedeskildring från de högre kretsarna under titel *La Montálvez,* där stora världens äldre och yngre damer begå de oerhördaste saker. Jag tror, att Pereda, som är en afgjord fiende till hufvudstadslifvet, tagit inflytande af hvad jag vill kalla 'provins-legenden'. Om författaren hade haft någon beröring med den värld han skildrar, skulle målningen blifvit mera sann och han skulle icke skildrat undantagen som regel. Damerna blifva ej mycket bättre behandlade af en annan författare af mycken förtjänst, jesuiterpatern Coloma; men hos honom förklarar kaftanen vissa stränga omdömen om baler, lustpartier, toaletter och nöjen i allmänhet, som uteslutande tillhöra aristokratien.» *

Uti *La Puchera,* 1889, har författaren återvändt till sin hembygd, och han målar där likasom i *Sotileza* mariner, men tillika strandbilder, landskapsvyer med en mångfald figurer af fiskare och strandbybor såsom staffage. Det hela är ett galleri af mästerliga kabinettstycken.

Sr. de Pereda slår någon gång in på den social-religiösa satiren och kommer därvid att ge för mycket till lifs af personliga utgjutelser. Så är förhållandet i *Nubes de estío,* 1891, som visar en afmattning. Där fattas symmetri, hufvudmomenten äro icke nog kraftigt och klart framhållna, dialogen något retorisk och det hela verkar tröttande. Naturligen saknas ej heller här fina och mästerliga detaljer, men för en roman på öfver 500 sidor äro en Santanders-flickas små motgångar, hennes faders lilla fåfänga och hennes tillbedjares lilla ärelystnad något för tunnt material.

Författaren framhåller här, såsom han tillförene gjort, kontrasten mellan de sommargäster som komma till Santander, och den bofasta befolkningen,

* Se Sv. Tidskr. 1895. I.

Digitized by Google

mellan madrileñarens fördärf och santanderinons oskuld. Man kan le åt humorn hos den senare, men ej med författaren känna någon moralisk indignation öfver den förra.

www.libtool.com.cn

Samma år utkom äfven *Al primer vuelo,* som författaren kallar »idilio vulgar». En hedersman, Alejandro Bermúdez, har en vacker dotter, Nieves, som han för ut till familjegodset Peleches för att stärkas af vacker natur och salta vindar. Hon gläder sig af ängens fagra blommor och hafvets gnistrande pärlor, men ännu mera af en yngling från Villavieja, Leto Pérez, som ledsagar henne i berg och dal och på haf. Under tiden sitter den hederliga farsgubben helt lugn i det stora huset och väntar på sin brorson, som skall komma hem från Méjico för att bli hans måg. Efter åtskilliga om och men ger emellertid Alejandro sin brorson på båten och de unga sin välsignelse. Idyllen är något torr och handlingen väl homeopatisk för den långa boken, hvilket ej hindrar, att Sr. de Pereda äfven här är *un paisajista de primer orden y un incomparable marinista,* såsom en spansk kritiker kallat honom.

Sr. de Peredas sista roman, *Peñas arriba,* utkom för endast några månader sedan. Det är kontrasten mellan stadslifvet med dess frivolitet och nöjen och det lugna, enformiga men sunda lifvet på landet, som här åter skildras. Författarens åsikter uttalas här af läkaren Neluco, som anser det moderna samhällets onda bestå uti ett slags moralisk slapphet, en ständigt växande likgiltighet för de gamla idealen, lyten som ha sin härd och finna sin rika näring i stora samhällen, under det att denna paralysering af känslor och idéer ej helt ännu angripit aflägsna bysamhällen, dit endast svaga ekon af de stora centras jäktande lif når fram. Målningen af den idylliska byn, patriarkaliskt styrd, från far till son, af en dynasti högsinnade beskyddare, lämnar förf. tillfälle att anslå strängar, som vibrera af kärlek till naturen. Beskrifningen af de cantabriska bergen, som fyller en stor del af boken, är gjord med en hög, nästan religiös, inspiration, som förlänar naturen ett förklaradt sken och i ett stolt språk, fullt af innerlighet, sympati och öfversvallande hymner, tolkas kärleken till skaparen af all naturens fägring.

Då romanen icke lika mycket som dagspressen och teatern i Spanien kan räkna på en publik, är det synnerligen anmärkningsvärdt, att hela upplagan, 5,000 ex., af *Peñas arriba* slutsåldes inom få dagar, hvilket, då boken är föga spännande, helt och hållet saknar psykologiska finesser, ej ställer något problem under debatt, ej innehåller något, som kan väcka skandal, är en heder lika mycket för författaren som för publiken.

Sr. de Peredas författarskap är mycket kändt utom Spaniens gränser, en del af hans romaner äro öfversatta till tyska, engelska och franska, och frans-

Digitized by Google

männen hafva inrangerat honom i naturalismens led. Men för så vidt därmed afses den franska, som i Zola har sin förnämsta representant, måste denna klassificering anses fullkomligt oriktig, ty den spanska naturalismen är en afkomling i rätt nedstigande led af pikareskromanen. Själf har också Sr. de Pereda därutinnan preciserat sin ställning uti företalet till *De tal palo tal astilla*, där han säger: »Om med realism förstås att framställa lidelser, naturmålningar, karakterer *med aktning för konsten*, då är jag realist och håller därpå som en ära. Men om man under denna etikett vill inrangera mig — såsom redan skett och såsom till min berömmelse — under det banér, som triumferande höjes på andra sidan om Pyrenéerna, under en stinkande naturalism, som naket målar verkningarna af alkoholens styggelse, obsceniteten i lastens boningar, protesterar jag däremot som en skymf.»

När Zola 1864 utgaf sin första bok, *Contes à Ninon*, visade han där, såsom Jules Lemaître säger, endast »un goût médiocre pour la 'vérité vraie' et une poésie un peu fade.» Sedan Zola funnit sin väg är han — enligt Lemaître — »le poète brutal et triste des instincts aveugles, des passions grossières, des amours charnelles, des parties basses et répugnantes de la nature humaine. Ce qui l'intéresse dans l'homme, c'est surtout l'animal.»

Icke så Sr. de Pereda. När han 1859, således långt innan Zola blef naturalist och långt innan ordet naturalism var uppfunnet, publicerade sina första byhistorier, var han samma »naturalist» som han är i dag.

Afskild från den öfriga världen genom berg och haf, har Don José de Pereda gjort sig till tolk för de sväfvande känslorna hos det nordspanska folket, som i honom ser sin skald. Han ställer högt den fria viljan hos människan, tror henne mäktig dygd, hjältemod, i motsats till dem som icke se i henne annat än la bête humaine. Han söker icke milieun för sina teckningar i de dystra boningar där lasten frodas, reducerar ej kärleken till den sexuella instinkten, gör ej sina figurer till dessa lastens utöfvare, som röra sig i stinkande kloaker.

I motsats till den franska naturalismens kväljande äckel hvilar öfver Peredas romaner skönhetens lugna behag. Medan Madame Bovary, Nana o. a. parisermodeller föra läsaren till de stora centras dypölar med dess öfverförfining och dekadanscivilisation, försätta oss *Escenas Montañesas*, *El Sabor de la tierruca*, *Sotileza* midt i landets idyll, visa oss arbetets epopé, sunda, fruktbärande ideal, hvilka icke hafva något af den själströtthet, som alstras af materiens despotism. Don José de Peredas naturalism är icke den, som efter en icke lång tillvaro nu är stadd på återtåg, utan en naturalism, som är för alla tider och för alla latituder.

A. H.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Gifves det en moral utan religion?

II.

Den andra frågan var den: finnes det en moral utan religion, och i så fall hvilken är denna moral? Mitt svar på detta spörsmål följer af sig sjelft ur det svar, jag gifvit på frågan om, hvad religionen är.

Om religionen är det människans förhållande till världen, hvilket bestämmer lifvets mening, så är moralen en anvisning på den verksamhet, som nödvändigt sammanhänger med den ena eller den andra relationen till världen. Men då vi blott känna *två* grundförhållanden till världen eller till dennas urgrund, ifall man betraktar det hedniska samhällsförhållandet såsom en utsträckning af det personliga — eller *tre,* ifall man fattar det hedniska samhällsförhållandet såsom ett särskildt förhållande —, så gifves det blott tre slag af sedelära: den ursprungliga *personliga* (egoistiska), den hedniska familje-, *samhälls-* och stats-sedeläran samt den kristna, hvilken består i att tjäna Gud, — den *gudomliga* sedeläran.

Från människans första förhållande till världen härleda sig de sedeläror, som kännetecknа alla hedniska religioner. Dessa hafva till grundval sträfvandet efter den enskilde individens bästa och anvisa därför de tillstånd, som erbjuda individen det högsta goda, och medlen till deras ernående. Ur detta förhållande till världen hafva följande sedeläror uppstått: Epikureernas i dess lägsta form; mohammedanernas, hvilken utlofvar individens välgång i detta och det kommande lifvet; den kristligt-kyrkliga sedeläran, hvars yttersta ändamål är försoningen, d. v. s. individens väl, företrädesvis på andra sidan grafven; samt slutligen den egoistiska utilitarismens världsliga sedelära, hvars slutliga mål är individens välgång endast här på jorden. Från denna samma lära om den enskilda människans välfärd såsom lifvets mål och om individualitetens lidande såsom därför stridande mot målet, härstammar ock Buddhismens sedelära i dess lägre former äfvensom den världsliga pessimistiska sedeläran.

Digitized by Google

Från människans andra hedniska förhållande till världen, hvilket uppställer som lifvets mål ett samhälle, d. v. s. ett visst antal individers välfärd, härleda sig de sedeläror, som fordra af människan, att hon skall tjäna just dessa individer, hvilkas välfärd erkännes såsom lifvets mål. Enligt denna lära tillåtes njutandet af det personliga goda endast i den mån det vinnes af hela den gemenskap, som bildar lifvets religiösa grundval. Från detta förhållande till världsalltet härleda sig den grekiska och romerska världens sedeläror, enligt hvilka individen hade att uppoffra sig för det allmänna; likaså kinesernas sedelära. Ur samma uppfattning hafva också den judiska moralen — underordnandet af egen välfärd under det utvalda folkets — samt vår tids kyrkligt-statsliga sedelära utvecklats, som fordrar individualitetens uppoffrande för statens bästa. Från samma förhållande till världen härrör äfven flertalet kvinnors moral, hvilka offra sin individualitet för familjens och i all synnerhet barnens välfärd.

Hela gamla tidens, liksom äfven delvis medeltidens och nyare tidens historia är full af skildringar af denna familje- och samhällsmorals hjältedater, och i vår tid inbilla sig de flesta människor, att de i egenskap af kristendomens bekännare följa den kristna moralen, då de i verkligheten hylla den hedniska moralen och ställa denna som ideal för det yngre släktets uppfostran.

Det tredje, det kristna, förhållandet till världen, består däremot i människans erkännande, att hennes mål är att vara verktyg för en högre vilja till uppfyllande af dennas ändamål. Ur detta människans förhållande till världen framgår alla högre af mänskligheten kända sedeläror, såsom Pytagoréernas, Stoikernas, Buddhisternas, Brahmanernas, Laosisternas i deras högsta former samt den kristna i hennes sanna betydelse, med hennes fordran, att vi skola afsäga oss vår personliga vilja och välfärd, icke blott vår personliga välfärd, utan äfven familjens, samhällets och statens för att fullgöra den i vårt medvetande uppenbar vordna viljan hos den, som skickat oss hit i världen. Från detta, det andra eller tredje förhållandet till världen eller till dennas ursprung härleder sig den moral, som i själfva verket gäller för hvarje människa, — hvad hon så än må bekänna och predika såsom sin moraluppfattning.

Den människa, hvilken ser det väsentliga i sitt förhållande till världen i vinnandet af det högsta goda för egen räkning, må orda aldrig så mycket om, att hon finner det moraliskt rätt att lefva för familjen, samhället, staten, mänskligheten eller för fullgörandet af Guds vilja; hon må vara skicklig i konsten att förställa sig för andra — det verkliga motivet till hennes handlingar kommer alltid att blifva endast hennes eget bästa, så att, om hon står inför nödvändigheten af ett val, hon ej uppoffrar sin personlighet för familjen, staten

Digitized by Google

eller uppfyllandet af Guds vilja, utan tvärt om uppoffrar allt annat till sin egen förmån; alldenstund hon finner lifvets mening blott och bart i tillgodoseendet af sitt eget bästa, kan hon ej handla annorlunda, så länge hon ej ändrat sitt grundförhållande till världen.

www.libtool.com.cn

På samma sätt: den människa, hvars relation till världen består i att tjäna familjen (såsom fallet företrädesvis är med kvinnorna) eller sitt eget kön, sin egen klass, folket eller staten (såsom plägar förekomma hos klasser eller samfund, som äro undertryckta, och bland agitatorer under pågående samhällsstrid) må tala aldrig så mycket om, att hon är kristen — hennes moral kommer likväl alltid att blifva hednisk, antingen en familjens, könets, klassens, folkstammens eller statens moral. Och om så inträder nödvändigheten af ett val mellan samfundets och hennes egen välfärd eller mellan samhällets välfärd och fullgörandet af Guds vilja, skall hon obetingadt föredraga att tjäna det samfund, för hvilket hon enligt sin egen lifsåskådning är till; ty i ett sådant tjänande allenast ser hon sitt lifs sanna betydelse.

Och likaledes: huru ifrigt man än må söka bibringa en människa, hvilken finner sitt förhållande till världen bestå i fullgörandet af dens vilja, som sändt henne, den öfvertygelsen, att hon, då hon handlar i enlighet med individualitetens, familjens, statens, mänskligheten fordringar, skulle handla i strid med den högre viljan, hvars tillvaro hon märker i förnuftets och kärlekens hos henne inneboende egenskaper, så skall hon alltid uppoffra individualiteten, familjen, fäderneslandet och mänskligheten för att ej afvika från dens vilja, som sändt henne; ty blott i fullgörandet af denna vilja ser hon sitt lifs sanna betydelse.

Moralen kan ej vara oberoende af religionen, emedan moralen icke blott är en följd af religionen, d. v. s. af det förhållande, hvari människan erkänner sig stå till världen, utan till och med är inbegripen i religionen.

Hvarje religion är ett svar på frågan: hvad är mitt lifs betydelse? Och det religiösa svaret innesluter i sig en viss moralisk fordran, hvilken stundom kan följa efter förklaringen af lifvets betydelse, stundom föregå densamma. På frågan om lifvets betydelse kan man svara sålunda: lifvets betydelse ligger i individens väl, njut därför af allt godt, som kan stå dig till buds; eller: lifvets betydelse ligger i ett visst samhälles väl, tjäna därför detta samhälle med all din förmåga; eller: lifvets betydelse består i fullgörandet af dens vilja, som sändt dig, sträfva därför med all makt att fatta denna vilja och fullgöra henne. På samma fråga kan man äfven svara så: ditt lifs betydelse består i din personliga njutning, ty däri ligger människans bestämmelse; eller: ditt lifs betydelse består i tjänandet af det samhälle, såsom hvars medlem du räknar dig.

Digitized by Google

ty ett sådant tjänande är din bestämmelse; eller: ditt lifs betydelse består i att tjäna Gud, ty det allenast är din bestämmelse.

www.libtool.com.cn

Moralen inbegripes i den af religionen gifna lifsförklaringen och kan fördenskull på intet vis frånskiljas från religionen. Denna sanning träder särskildt i dagen, om man betraktar de icke-kristne filosofernas försök att ur sin filosofi härleda olika högre slag af sedelära. Dessa filosofer se, att den kristna moralen är oundgängligen nödvändig, att man ej kan lefva den förutan. Men icke blott detta — de se, att den existerar, och de skulle gärna vilja på något sätt förbinda den med sin icke-kristna filosofi, ja, rent af framställa saken så, som skulle den kristna moralen leda sitt ursprung från deras hedniska eller samhällsfilosofi. Och de försöka att göra detta, men just dessa försök visa tydligare än allt annat icke blott den kristna moralens oberoende af den hedniska filosofien, utan äfven den fullständiga motsägelsen mellan den förra och den senare.

Den kristna etiken, till hvilken vi på grund af vår religiösa världsåskådning sluta oss, fordrar ej blott individualitetens uppoffrande för individernas totalitet, utan den fordrar äfven, att vi afsäga oss vår egen individualitet och individernas totalitet för att tjäna Gud. Den hedniska filosofien däremot forskar efter medlen till ernående af det högsta goda för individualiteten eller dess totalitet, och därför är motsägelsen oundviklig. För att dölja denna motsägelse finnes det blott ett medel: att stapla upp en mängd abstrakta, konventionella begrepp och akta sig för att lämna metafysikens töckniga område.

Så hafva också filosoferna gjort alltsedan renässansen, och just denna omständighet — omöjligheten att försona den kristna, såsom på förhand gifven erkända moralens fordringar med den från hednisk grundval uppsprungna filosofien — måste man tillskrifva de nyare filosofernas egendomliga abstrakthet, liksom deras oklarhet, obegriplighet och aflägsnande från lifvet. Med undantag af Spinoza, hvilken i sin filosofi utgick från religiösa och sant kristliga grundsatser, ehuru han ej räknades till de kristne, äfvensom den genialiske Kant, hvilken uppställde sin etik oberoende af sin metafysik, hafva alla öfriga filosofer, till och med Schopenhauer, sökt utfundera en uppenbarligen endast konstmässig förbindelse mellan sin etik och sin metafysik.

Man finner, att den kristna etiken är något på förhand gifvet, som står fast och oberoende af filosofien och ej är i behof af några af denna tillagda fiktiva stödjemedel, utan att filosofien blott uttänker sådana satser, enligt hvilka den gifna etiken ej kan motsäga, utan måste förena sig med och liksom framgå ur henne. Samtliga dessa satser synas dock försvara den kristna etiken endast så länge, som de betraktas abstrakt. Så snart man använder dem på det

Digitized by Google

praktiska lifvets frågor, framträder genast med all makt icke blott olikheten, utan den uppenbara motsägelsen mellan de filosofiska grundsatserna och hvad vi anse som moral.

www.libtool.com.cn

Den för ej länge sedan så ryktbar vordne olycklige Nietzsche måste vi särskildt värdera såsom den där bevisat denna motsägelse. Det är omöjligt att vederlägga honom, då han säger, att alla sederegler, sedda från den bestående, icke-kristna filosofiens ståndpunkt, ingenting annat äro än lögn och hyckleri samt att det vore vida fördelaktigare, angenämare och förnuftigare för människan att grunda ett samhälle af öfvermänniskor och vara en bland dem än att tillhöra den alldagliga hop, som tjänar de rikt utrustade till fotapall. Inga filosofiska konstruktioner med den hedniska religiösa världsåskådningen till utgångspunkt kunna för människan ådagalägga, att det är fördelaktigare för henne och förnuftigare att lefva ej för egen önskansvärd, begriplig och möjlig välgång eller för sin familjs och sitt samhälles välgång, utan för att åt främlingar vinna fördelar, som hvarken te sig såsom önskansvärda, begripliga eller möjliga att med svaga mänskliga medel ernå.

Den filosofi, som är grundad på den lifsåskådning, hvilken har till ögonmärke människans bästa, skall aldrig kunna bevisa för en förnuftig människa, som vet, att hon kan dö i hvilket ögonblick som helst, att det är godt och väl behöfligt att afsäga sig det önskansvärda, begripliga och otvifvelaktiga goda — ej ens om hon därmed skulle tillgodose andras bästa, ty hon kan aldrig veta, hvilka följderna kunna blifva af hennes uppoffring.

Att bevisa detta från hednisk-filosofisk ståndpunkt är omöjligt. För att visa, att alla människor äro lika, att det är bättre att ägna sitt lif åt andras tjänst än att tvinga andra att tjäna en själf och därvid trampa dem under fötterna, måste man på ett annat sätt bestämma sitt förhållande till världen: man måste inse, att människans ställning är sådan, att hon ingenting annat har att göra, ty lifvets betydelse ligger i fullgörandet af dens vilja, som sändt människan i världen; men denna vilja är den, att människan skall ägna sitt lif åt tjänandet af andra. Och en sådan förändring af människans förhållande till världen åstadkommer endast religionen.

På samma sätt förhåller det sig med försöken att försona den kristna moralen med den hedniska vetenskapens viktigaste lärosatser. Det låter sig ej göra att medels sofismer eller på filosofiska smygvägar förinta den enkla och klara satsen, att evolutionslagen, hvilken utgör grundvalen för hela vår tids vetenskap, är fotad på den allmänna, eviga och oföränderliga lagen om kampen för tillvaron och den starkares *(the fittest)* seger öfver den svagare, samt att därför hvarje människa för att ernå sitt eller sitt samhälles väl måste vara

Digitized by Google

»fittest» och äfven göra sina medbröder därtill, på det ej hon själf jämte dem, utan andra, mindre kraftiga individer må duka under.

www.libtool.com.cn

Huru mycket än åtskilliga naturalister, skrämda utaf de logiska slutsatser, som kunna dragas af denna lag och dess användning på människolifvet, bemödat sig om att i tal och skrift nedtysta densamma, så bevisa dock alla deras försök blott ännu tydligare omöjligheten att vederlägga denna lag, hvilken leder lifvet inom hela den organiska världen och därför äfven människans, som djur betraktad. —

Just vid samma tid som jag skref detta, offentliggjordes i rysk öfversättning en artikel af professor Huxley om evolution och etik, utgörande referat af ett tal, som han kort förut hållit i England.

I denna afhandling söker den lärde professorn, alldeles som för några år sedan vår ryktbare professor Beketoff och många andra, lika fruktlöst som desse att bevisa, att kampen för tillvaron ej kränker moralen samt att, då lagen om kampen för tillvaron erkännes såsom lifvets grundlag, moralen ej blott kan äga bestånd, utan äfven vidare fullkomnas. Professor Huxleys afhandling utgöres till en god del af skämt, verser och allmänna uttalanden rörande de gamles religion och filosofi och är till följd däraf så inkrånglad och tilltrasslad, att man blott med stor möda kan arbeta sig fram till grundtanken. Denna är emellertid följande: evolutionslagen motsäger sedelagen; detta visste både de gamle grekerna och inderna. Båda dessa folkslags filosofi och religion hafva fört dem till läran om självförsakelse. Denna lära är enligt artikelförfattarens mening icke riktig. Riktigt är däremot följande resonnemang: det existerar en lag, hvilken förf. kallar den kosmiska, och enligt hvilken alla varelser kämpa med hvarandra och blott den starkaste, »the fittest», öfverlefver de andra. Denna lag är äfven människan underkastad, och tack vare just denna lag har hon blifvit sådan hon nu är. Men denna lag står i strid med moralen. Huru skall man därför försona denna lag med moralen? Jo, på följande sätt: det existerar ett socialt framsteg, som söker hålla den kosmiska processen tillbaka och i dess ställe interpolera en annan — den etiska, hvars mål ej är, att den dugligaste, *the fittest,* segrar, utan den bäste, *the best,* i etisk bemärkelse. Hvarifrån denna etiska process härleder sig, förklarar Huxley ej, men säger dock i anm. 19, att grunden till denna process är den, att samhällsmedlemmarne med våld undertrycka sådana handlingar, som äro hinderliga för samhällets välgång. Huxley förmenar, att denna process, hvilken tvingar människorna att lägga band på sina lidelser för att upprätthålla det samhälle, hvaraf de äro medlemmar, äfvensom fruktan att straffas

Digitized by Google

för kränkning af samhällets stadgar och förordningar utgöra just denna etiska lag, hvars existens han har att bevisa.

www.libtool.com.cn

Moralen är något, som alltjämt utvecklar sig och tillväxer, och därför innebär i längden åtlydandet af ett visst samhälles fastställda förordningar och samhällsordningens upprätthållande medelst galge och stupstock — hvarom Huxley talar som om ett slags verktyg för moralen — icke blott icke ett stärkande af moralen, utan snarare en kränkning däraf. Hvarje människoätare, som upphör att förtära sina medmänniskor, kränker den befintliga samhällsordningen. *Och det lider intet tvifvel, att hvarje sant moralisk handling, som flyttar moralen framåt, alltid kommer att utgöra en kränkning af samhällets sedvänjor.* Och därför är, då inom samhället utkommit en lag, som bjuder människorna att uppoffra sina egna fördelar för upprätthållandet af samhällets integritet, denna lag ej någon etisk lag, utan tvärt om i de flesta fall en lag, som står i strid med hvarje etik; det är samma lag om kampen för tillvaron, blott i förborgadt, latent skick. Det är samma kamp för tillvaron, endast öfverflyttad från de enskilde till deras samhällen. Det är ej ett inställande af striden, utan handens lyftande till ett än kraftigare slag.

Så framt lagen om kampen för tillvaron och den dugligastes (the fittest) seger är en evig lag för allt lefvande (och den måste erkännas som sådan, då människan betraktas som djur), så kunna inga krångliga utredningar af det sociala framåtskridandet och ej heller någon etisk lag, som föregifves framgå ur detta, och hvilken, så fort man har behof däraf, kommer som en *deus ex machina,* ingen vet hvarifrån, förändra denna lag.

Om det sociala framåtskridandet, såsom Huxley påstår, förenar människorna i grupper, så uppstår återigen striden mellan dessa grupper, mellan familjerna, stammarna och folkslagen inbördes, och denna strid blir icke blott icke mera moralisk, utan ännu grymmare och mera omoralisk än individernas inbördes strid, såsom vi ock i verkligheten se vara förhållandet.

Om man rent af antager det omöjliga, att mänskligheten under loppet af tusentals år genom det sociala framåtskridandet förenas till ett helt, bildar ett folk och en stat, så kommer äfven då striden — oafsedt att den ej längre försiggår mellan nationer, utan öfvergått till en strid mellan mänskligheten och djurvärlden — alltid att förblifva en strid, d. v. s. en verksamhet, som från grunden utesluter möjligheten af den af oss erkända kristna moralen. Ty äfven då kommer striden mellan de individer, hvilka bilda samhället, och samhällena — familjerna, stammarna, nationaliteterna o. s. v. — visst icke att blifva mindre våldsam, utan kommer endast att försiggå i en annan form, såsom vi se förhållandet vara öfverallt, där människor förenat sig i familjer eller andra

Digitized by Google

samfund — där tvista och strida familjemedlemmarne med hvarandra alldeles som främlingar, och ofta ännu mera och häftigare.

www.libtool.com.cn

Att påstå, att det sociala framåtskridandet alstrar moral, är detsamma som att påstå, att resandet af en kakelugn alstrar värme. Värmet kommer från solen, men kakelugnen afgifver värme blott då, när man däri lägger ved, d. v. s. en produkt af solen. Alldeles på samma sätt uppkommer moralen ur religionen. Lifvets sociala former frambringa moralen endast då, när i dessa lifsformer införas resultaten af religionens inflytande på människan — moralen.

Kakelugnar kunna eldas och då gifva värme eller icke eldas och då förblifva kalla. På alldeles samma sätt kunna de sociala formerna inom sig innesluta moralen och då utöfva moralisk inverkan på samhället, eller de kunna sakna moraliskt innehåll och då blifva utan detta inflytande på samhället.

Den kristna moralen kan ej vara grundad på den hedniska lifsåskådningen och kan hvarken framgå ur den icke-kristna filosofien eller den icke-kristna vetenskapen; den kan ej ens bringas i samklang därmed.

Så hafva ock städse hvarje allvarlig och strängt följdriktig filosofi och vetenskap uppfattat saken. »Om våra satser ej stämma öfverens med moralen, så mycket sämre för denna», säga fullkomligt riktigt en sådan filosofi och en sådan vetenskap och fortsätta sina forskningar.

Etiska afhandlingar, som ej hvila på religiös grund, och till och med lekmanna-katekeser skrifvas, och man hämtar kunskap ur dem, och människorna kunna tro, att mänskligheten låter leda sig af dem. Men det ser blott så ut, ty i verkligheten låta människorna ej leda sig af dessa afhandlingar och katekeser, utan af religionen, hvilken de alltid ägt och äga, under det att afhandlingarna och katekeserna endast efterbilda, hvad af sig själft framgår ur religionen.

Lekmanna-moralens föreskrifter, hvilka ej äro grundade på religionsläran, kunna förliknas vid en persons tillvägagående, som utan att äga någon musikalisk kunskap ställer sig på kapellmästarens plats och börjar med armarne i luften gestikulera inför musikkapellets sin vanliga verksamhet utöfvande medlemmar. På grund af tröghetslagen och den föregående kapellmästarens undervisning kan musiken fortgå en stund, men de rörelser, som den musikaliskt okunnige gör med taktpinnen, äro uppenbarligen icke blott icke till någon nytta, utan måste till sist förvirra de exekverande och bringa oreda i orkestern. En liknande oreda börjar visa sig i tankegången hos vår tids människor; detta är en följd af ledarnes försök att skaffa människorna en sedelära, hvilken ej är grundad på den högre religion, som den kristna delen af mänskligheten börjar tillägna sig och delvis redan tillägnat sig. Försöken att grunda en mo-

Digitized by Google

ral utanför religionen likna barnens sätt att gå till väga, när de vilja omplantera en blomma, som de tycka om: de slita bort roten, som de tycka är ful och öfverflödig, och nedsätta växten utan rot i jorden. Utan religiös grundval kan det ej gifvas någon sann och äkta moral, likasom det ej kan gifvas någon riktig växt utan rot.

www.libtool.com.cn

Till svar på Edra två frågor säger jag därför: Religionen är ett visst af människan bestämdt förhållande mellan hennes egen individualitet och den oändliga världen eller dennas ursprung. Moralen är den evigt förblifvande lifvets ledtråd, som utgår från detta förhållande.

Efter **Leo Tolstoj.**

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

En amerikansk bildningsrörelse.

Öfver nästan hela den civiliserade världen går för närvarande en kulturrörelse, hvars mål är att närma de olika intellektuella bildningslagren till hvarandra genom att låta den »akademiska bildningen» i vidare kretsar och mera direkt än förut komma äfven dem till del, som icke kunnat förvärfva någon akademisk grad eller ens något »mogenhetsbetyg». Man söker härvid förmå vuxna människor att drifva studier, utan examensmål. Och särskildt är det genom det muntliga ordet, som vetenskapsmännen sträfva att på detta sätt verka äfven utanför fackkretsarna.

Denna bildningsrörelse har i Europa utgått direkt från universiteten. Det är Oxfords och Cambridges gamla vördnadsvärda lärosäten som därvid gått i spetsen. På denna sidan Atlanten är rörelsen därför mest känd under dess engelska namn, *university-extension*. I England och där engelska föredömen följts omfattar den dels föreläsningskurser, hållna rundtom i landet af från universiteten utsände föreläsare, dels »sommarkurser» i universitetsstäderna.

Men rörelsen har, med den för densamma utmärkande friheten, tagit sig olika former i olika land.

Särskildt egendomlig är den gestaltning den tagit sig i Amerika. Där kallas den efter sitt centrum för Chautauqua-rörelsen. Denna är knappt mer än ett tjugutal af år gammal — 1874 var dess begynnelseår — och dock beräknar man, att nära en half million bildningssökande redan begagnat sig af den undervisning och studieledning, som därvid erbjudits.

Rörelsen omfattar i Amerika flera olika för vinterstudier anordnade kurser, delvis af samma beskaffenhet som de föreläsningsserier, som ingå i den engelska »universitets-utvidgningen». Men det för de amerikanska förhållandena mest utmärkande är de stora sommar-universitet, som nu finnas efter Chautauquas föredöme upprättade på en mängd olika platser.

Digitized by Google

Redaktören för den norska tidskriften *Kringsjaa** H. Tambs Lyche, som själf bevistat en af dessa amerikanska sommarkurser, har nyligen i sin tidskrift af dem lämnat en liflig skildring och benäget tillåtit oss här meddela den i öfversättning.

* * *

Chautauqua-rörelsen — skrifver han — är egen för Amerika. Den finnes blott där. De icke fåtaliga försök, som hittills gjorts att öfverföra den till Europa, särskildt till England, hafva ej burit vidare frukt. Den förutsätter ett slags demokratisk hänförelse och en jämnt fördelad elementär skolupplysning, som ej mångenstädes utanför Amerika står att träffa. Den är en *demokratisk kulturrörelse* i storslagen skala och redan med lysande resultat.

Dess mål är att göra *alla* — alla utan undantag — delaktiga af tidens vetande och bildning. Där samlas alla klasser, alla åldrar, båda könen i ett broderskap på kunskapsbegärets och den gemensamma ideala längtans grund. Den har mycket gemensamt med den nu välbekanta *university-extension* eller universitets-utvidgnings-rörelsen; men den uppträder med något mindre anspråk på samma gång som den är långt mera omfattande. Den söker ej att *ersätta* en universitetskurs, utan väsentligen endast att sprida fläktar öfver hela folket af de tankar, de sakförhållanden, den andliga utveckling, som hittills hållits omsorgsfullt fängslade inom universiteters och högskolors jämförelsevis trånga väggar hos några få lärde och deras lärjungar. Den arbetar för de tusenden och hundratusenden, som icke *kunna* taga och ej hafva behof af någon fullständig universitets- eller högskolekurs. Det är ej dess uppgift att utbilda fackmän, blott att bibringa den stora massan af folket en högre *allmänbildning*, högre än något skolsystem gifver eller *kan* gifva. Den bygger vidare på skolornas grund, icke med specialstudier, utan med allmän, harmonisk bildning såsom mål. Den har ej till uppgift att uppfostra astronomer, utan att gifva hvarje medborgare, hvarje människa utan undantag ett begrepp om, hvad det moderna astronomiska vetandet är, och huru det arbetar sig fram. Så förhåller det sig på alla områden. Den söker ej att uppfostra litteraturhistorici, men väl att hos hvarje människa väcka intresse för litteratur, lära henne förstå litteraturen och gifva henne kunskap om hvad i den uträttats hemma och i utlandet; meddela henne något begrepp om de mäktiga idéströmningar, som

* Svensk tidskrifts redaktion begagnar tillfället att fästa sina läsares uppmärksamhet på denna synnerligt väl redigerade, lättlästa och intressanta *review of reviews*, som utgifves på Olaf Norlis förlag i Kristiania med 2 häften i månaden, hvardera på 80 sidor, för ett prenumerationspris af endast 2 kr. i kvartalet ("sendt til udlandet" 3 kr.).

Digitized by Google

genomgå världslitteraturen. Den uppfostrar ej kemister, men den inbjuder specialister och auktoriteter inom kemien att för den stora mängden förtälja om denna vetenskaps väsen, problem och uppnådda resultat. Kort sagdt: det är blott dess uppgift att på den af skolan lagda grunden gifva *alla* något af den högre allmänbildning och det vetande, som eljest finnes endast i universitetskretsar och vid andra högre utbildningsanstalter.

För att nå detta mål har man satt i gång en storartad apparat. Det gällde ju här att vinna folk, att gå ut på vägar och stigar och nödga människorna att komma in i kulturens förgårdar. Det var ej nog att åt olika håll utsända män som föredragshållare. Man måste laga så, att föredragen blefvo i möjligaste mån anslående. *Först* och främst genom valet af föreläsare; dessa måste vara personer, hos hvilka fakta och vetande blifvit öfversvallande lif, blifvit hänförelse. *Så* måste lokaler och allt annat göras så tilldragande som möjligt. Och härvid fick man hjälp af själfva rörelsens ideal, som är *allsidig* och harmonisk utveckling af människan: icke allenast tillväxt i kunskaper, utan tillväxt i allt; icke allenast bokligt vetande, utan också förmåga att förstå lifvet; fysisk såväl som intellektuell uppfostran, estetisk såväl som etisk. — Musik, föredrag, idrott, lekar, nöjen, konversation, njutning af naturen sammanslogos, inordnades under en enda alltbehärskande idé samt under den demokratiska känsla, hvarförutan det hela ej skulle varit möjligt.

Resultatet häraf blef de s. k. *sommarskolorna i det fria*. Man valde särskildt natursköna ställen och byggde här i harmoni med omgifningarna ett slags sommaruniversitet. Rundt kring detta bildar sig sedan under sommaren en stad af snöhvita tält, bebodda af de tusenden, som komma, ofta långväga ifrån, för att bada sig i den rena, harmoniska, utvecklande luft, som platsen erbjuder. Där hålles så en högskola för alla, ett populariseradt universitet under de tre sommarmånaderna. Professorer tillkallas från olika universitet, specialister och auktoriteter i sina resp. fack, litterära storheter, konstkritici och konstnärer. Teckningsskolor upprättas; kurser gifvas i filosofiens historia. Och föredragen omväxla med musik och sång — de öppnas ofta med orgelmusik. Där finnas simskolor och gymnastiksalar. Man företager roddturer på flod eller sjö, spelar boll, leker, dansar.

Man kommer dit dels för att roa sig — roa sig bland tusen bildade, glada människor i en ren, frisk, mänsklig luft — dels för att lära, dels för att uppfriskas och hänföras och känna nya krafter frigöras inom sig. Tusenden tillbringa sina ferier där hellre än annorstädes. Och hade jag för min del god råd, så reste jag till ett sådant ställe hvarje sommar, ty något behagligare,

Digitized by Google

något mera lugnande och uppfriskande på samma gång känner jag ej till. Bara åsynen af de tusentals sommarklädda, friska och glada människorna, svällande af lefnadslust och samlade hit för idéer, af vetgirighet, utbytande tankar, diskuterande fakta, — bara det är så vackert, att man är ödet tacksam för att ens ögon fått se det. Och så detta intensiva, växlande lif! Färger, sång, musik, sprittande lifsglädje därinne under det gröna löfverket och mellan de hvita tälten; tankarne, som fylla luften och kringsusa en! Och slutligen den demokratiska grundtonen!

När man träder in genom porten, ser man nästan ett framtidens samhälle; man lägger all olikhet, all klassindelning och all nöd och allt elände bakom sig. Det är *ett* broderskap, allt hvad man här ser. Ingen åtskillnad. Man mötes i känslan af gemensamt människovärde. Här går smed och professor arm i arm. Smeden vet mycket väl, att professorn är lärdare; men bildade män äro de båda, och professorn vet, att smeden är mera praktisk och har fullt ut lika mycket sundt förstånd och sund uppfattning af lifvet som han själf. Här möta vi en gammal bondkvinna — hvithårig; hon har visst egentligen kommit hit för de astronomiska föreläsningarnas skull. De öppna en ny värld för henne, innan hon lämnar denna. Man ser glansen af tårar i hennes ögon — af glädje öfver, att det förunnats henne att höra allt detta. En ung dam af storstädernas finaste kretsar går arm i arm med henne, ledsagar henne omkring, är vördnadsfull och hjälpsam mot henne som en dotter. En professor möter henne, hälsar aktningsfullt och börjar samspråka med henne. Den aktning han visar henne är af fullt äkta slag, ty han har lifserfarenhet och är förståndig nog för att läsa den berättelse om hederlighet, om strider, flit och uppoffring, kort sagdt om människovärde, som står skrifven i den gamlas anlete. — — Den är så vacker, en sådan tafla, att man känner sig varm om hjärtat däraf, och nästan själf är färdig att få tårar i ögonen af bara glädje öfver att se, huru skönt lifvet kan vara i vår värld redan i slutet af nittonde århundradet, och huru goda och präktiga människorna äro. — Så har det åtminstone gått med mig.

För närvarande finnas 59 dylika sommaruniversitet spridda öfver Förenta staterna. Men detta omfattar långt ifrån hela rörelsen. Det är snarare att betrakta som den mera lekfulla sidan af saken, eller som det *nät*, som infångar människorna. Efteråt kommer det allvarligare arbetet — under loppet af vintern. Då upplösas de fångade skarorna i studieklasser i hvarje stad och bygd. Studieplaner uppgöras för skolkunskapernas utvidgande; de utarbetas af fackmän, och så studeras det efter dessa hela Unionen rundt, enskildt eller klassvis. Man har till och med examina (skriftliga naturligtvis),

Digitized by Google

närmast för att gifva studierna fastare karakter och försäkra sig om, att allt går grundligt till väga.

www.libtool.com.cn

Bland de personer, som sålunda få tillfälle att fullständiga sina skolkunskaper, finnas som nämndt alla åldrar, till och med åldringar på åttio och nittio år. Man tycker, att en kvinna ej behöfver gå det öfriga af sitt lif igenom allenast med de äldre skolornas elementära kunskapsförråd, bara därför att hon nått sina femtio år. Hon bör ännu få tillfälle att göra sig till godo de bättre tider, hvari vi nu lefva och deras större kunskapsmått. Hon och hennes döttrar studera kanske tillsammans. — Och det blir intet slut på detta studerande. Det finnes ju alltid någonting nytt att lära, så länge lifvet varar. Man vill komma ifrån den gamla, dumma idén, att en människa efter att hafva genomgått de vanliga skolorna vid femton eller nitton års ålder skall sluta upp att lära mera. Nej, då först skall det tvärt om börjas på fullt allvar: då först har man förutsättningarna för att kunna lära något och förstå, hvad man lär. Bildning skall hädanefter betyda mer än skolkunskaper, den skall betyda — intellektuellt sedt — förmåga att förstå sin tid, en allmän kännedom om dess arbete och dess tankeinnehåll.

Rörelsen har tiotusentals medlemmar. Den når måhända företrädesvis befolkningen på landet och i småstäderna. Det sparas hvarken på penningar, uppoffringar, flit eller energi. — Kunde man då ej hafva skäl att tro, att den tid är ganska nära, då *vi,* ifall vi ej skaffa oss någon motsvarighet härtill, skola hafva sackat betydligt akterut, och då därför en amerikan intellektuellt och i genomsnitt kommer att stå mycket högre än en af oss och en man från våra landsbygder kommer att på andra sidan oceanen stå som den råe och okunnige, den där måste nöja sig med medlidande, där han gärna önskat aktning?

* * *

Nära hufvudstaden Washington, en 10—12 km. därifrån, finnes ett sådant sommaruniversitet. Jag var nog lycklig att få besöka det första året det var i verksamhet, år 1891. Glen Echo heter det. Det ligger vid Potomacfloden, alldeles invid flodstranden, inne i en tät löfskog af ek, lind, valnöt, kastanjer och björk, i en starkt kuperad terräng. Marken hvilar på berggrund, som i regeln är klädd af ett tjockt lager af matjord, likväl så, att de nakna klipporna här och där skjuta upp ur grönskan. En sådan klippa utgör ställets högsta punkt, högt öfver den branta flodstranden, med en härlig utsikt öfver den i solskenet glänsande historiska *Potomac* och hufvudstaden. Här ligger på bergets topp, lätt byggd, och likväl som sprunge den själf helt naturligt upp

Digitized by Google

ur sten och skog, den filosofiska föreläsningssalen. Öppna fönster, öppna hvalfgångar åt alla håll. Naturen strömmar in från alla sidor och korrigerar filosoferna, håller vakt öfver dem, att de ej motsäga henne och förlora sig i grubblerier. Sol och färgprakt tvinga till och med den torraste professor att blifva poetisk, målande, entusiastisk.

www.libtool.com.cn

En elektrisk järnväg leder ut till platsen. En angenämare färd, än det är att en sommarmorgon resa hit ut med denna, har man ej ofta tillfälle att göra. Omgifningarna äro vackra; vagnen rullar emellanåt fram genom löfskog, så tät att grenarne slå mot de öppna fönstren. Strålande solsken och varmt — men så är man också klädd därefter. Modet tillåter, att man slipper väst och kan nöja sig med en tunn tröja. Likafullt svettas man duktigt, men det skadar nog icke. Vagnen är proppfull. Vi äro hopstufvade som sillar i en tunna. Och ändå vilja flera med. De klänga upp på fotsteget utanpå vagnarna och hålla sig sedan fast där. — Inga sura miner här. Bara skratt och leenden. Man tager allt från den humoristiska sidan. Det är ju banans första år, och när då folk strömmar till i sådana massor, så kan naturligtvis bolaget ej göra mera, än det gör. Man har valet mellan att stufvas ihop, stanna hemma eller hindra andra att komma med — därför utbrista vi i en kör af skratt hvarje gång föraren håller och vi se en stackars olycklig springa efter vagnen, vi klämma ihop oss ännu mer, torka svetten från pannan och vänta, att de kvickhufvuden, som alltid finnas i hvarje fullsatt vagn, skola göra sin skyldighet.

Banan är ej en gång fullt färdig. På ett ställe håller man på att spränga. och ut måste vi och spatsera ett stycke. Och allt detta roliga får man utan extra betalning! Ej en enda surmulen min kan upptäckas.

Vi märka knappt, att vi äro framme, förr än vi befinna oss midt i den provisoriska universitetsstaden. Den ligger fullkomligt dold i löfskogen. Blott några flaggor, den filosofiska lärosalen samt ett par kupoler och spiror höja sig öfver löfverket. Men där inne är en hel stad, och det en ej så liten. Femton hundra »ständiga» invånare och ofta dubbelt så många besökande. Med »ständiga» förstås de, som bo sommaren öfver eller åtminstone några veckor på platsen. De bo i tält, *endast i tält.* Men staden är dock utlagd i gator och kvarter. Gatorna hafva till och med namn, och namnpålarne äro något af det mest stabila i denna flyktiga sommarstad. Man köper och säljer tomter där som i andra städer, men försöker dock att värja sig för »spekulation» i den sortens papper. Tälten äro allesamman af det amerikanska slaget: icke spetsiga, utan i form af ett vanligt gammaldags hustak, ganska rymliga, som ett eller två goda rum. De äro ofta delade i tvenne afdelningar: sofrum och hvardagsrum. Och alltid är där nätt och vackert möbleradt. Dörrför-

Digitized by Google

hängena äro merendels dragna åt sidan, så att man kan få en god inblick i »hemmens» inre genom att företaga en fotvandring genom staden. Alltid mattor på golfvet, naturligtvis — utan sådana kan aldrig en amerikan trifvas. Väggarna dekoreras med flaggor, taflor, blommor o. s. v. Möblemanget utgöres kanske af ett litet skrifbord i ett hörn, ett par bekväma små länstolar, ett bord och för öfrigt blott saker, som äro mera till trefnad och prydnad än till nytta. De båda rummen skiljas, där det finnes två, genom ett förhänge. Detta är ofta draget åt sidan och visar ett snyggt och trefligt sofrum. Det hela är som ett större dockskåp, badande i sol och grönt.

Som oftast tillhör ett tält en familj, hvilken dels samlad, dels efter tur tillbringar sina sommarferier här. Sommarferier taga sig ju i Amerika flertalet dödlige. Man, hustru, söner och döttrar, kanske en farfar eller farmor med — här bo de alla för sommaren och njuta såväl af de naturliga som af de andliga omgifningarna, bådadera på en gång. »Världen började med en Edens lustgård, och det ser ut, som vi nu ändtligen kommit tillbaka dit», sade en känd predikant, då han besökte platsen. Också hade väl Adam och Eva näppeligen en vackrare lustgård än denna präktiga, soliga löfskog, och säkert är, att de icke hade så godt sällskap, ej heller hörde de musik och sång bölja fram under trädens löf, och ej mötte de så milda och glädjestrålande ögon som de, hvilka här le i kapp med den rika, härliga naturen.

De fleste hafva ej eget hushåll. Det är ett halft kommunistiskt samhälle »Staden» sörjer för bespisningen. I stora salongstält serveras måltider, kaffe och icke rusgifvande dryckesvaror till möjligast lägsta priser — efter den kooperativa idén. På detta sätt lefver man billigt, lätt och angenämt. Tobaksrökning och rusande drycker förekomma ej inom »stadens» område. Och detta *skadar* åtminstone icke. Allting är, delvis till följd häraf, rent och snyggt, ordningen mönstergiltig, ej en bortkastad papperslapp kan upptäckas. Idel sol, som skiner med guldglans eller genom gröna löf öfver tusende vackra, färgstrålande toiletter, glada ansikten och strålande ögon. Jubel öfverallt, utan råhet, utan fulhet. Rent och vackert och strålande.

Staden har elektrisk belysning,. eget elektricitetsverk, fullständigt kloaksystem, egen vattenledning o. s. v.

Midt igenom densamma rinner en bäck i en djup, skogbevuxen däld, en s. k. *ravine*. Tvärs öfver denna och öfver bäcken, på hvalfbågar och pelare, är den stora, runda, centrala föreläsningssalen byggd, med sittplatser för 6,000 personer, uppförd väsentligen af ohuggna, kantiga stenar, större och mindre, samt cement. Detta byggnadssätt tager sig ypperligt ut just i sådana om-

Digitized by Google

gifningar och för detta slags byggnader — det ser lätt och likväl solidt, kraftigt samt lagom vårdslöst ut, liksom skapadt af naturen. De skarpa stenhörnen och stenkanterna sticka fram från de ojämna murarne, så att man på något afstånd knappast kan säga, hvar berg och naturlig grund sluta och själfva byggningen vidtager. Den väldiga salen är öppen åt alla sidor, men ett akustiskt mästerstycke: rösten når godt fram till och med till de gångar och verandor, hvilka öfverallt omgifva den cirkelrunda byggnaden. Under salen är mellan de pelare och hvalfbågar, hvarpå byggnaden hvilar, en labyrint af svala grottor, upplysta med elektriskt ljus i olika färger, — en härlig uppehållsort under middagstiden. Andra föreläsningslokaler voro vid mitt besök under uppförande, och tält fingo provisoriskt tjänstgöra i deras ställe.

Här bredvid har också en målare uppslagit sin atelier och sin målareskola. Han ämnar komma igen hvarje år och fylla landet med amatör-målare och -målarinnor, förmodligen till mycken förargelse för dem, som tro, att det är synd mot den helige ande att gifva efter för den håg, man kan hafva att själf sudda litet i färger — så framt man ej rent af är mästare.

På floden ligga tvenne långa roddbåtar, herrarnes och damernas. Det är en syn det också, när kapprodd här äger rum och lustångare och båtar i hundratal komma upp från hufvudstaden och båda de löfrika stränderna äro tätt besatta med parasoller och ljusa dräkter och det viftas med båtarnes färger från de samlade massorna och jublas och ropas hurra.

Betecknande och af intresse var också en ceremoni, som man en söndag kunde bli vittne till i den stora föreläsningssalen, fylld till trängsel af en homogen, ljusklädd publik. Stadens styrelse hade inbjudit hufvudstadens veteraner från inbördeskriget att komma ut och hälsa på — och se, huru det land, de hade värnat, nu byggdes. Det faller af sig själft, att där rådde en entusiasm, som gjorde en kallsinnig nordbo helt yr i hufvudet. En scen var i synnerhet vacker och gripande, till och med om man stod där som främling.

Den väldiga orgeln spelade, medan veteranerna under entusiastiska tillrop marscherade in och intogo hedersplatsen, och den fortfor att spela, sedan allt blifvit lugnt. Med ens upphörde den, och en ljudlös tystnad inträdde. Därpå steg en man fram till talarestolen. »Låt oss hälsa flaggan!» yttrade han och utvecklade ett stjärnbanér. I ett nu reste sig alla de 6,000 församlade, och ett hvitt haf af viftande näsdukar dolde allt och böljade, hvart man såg, medan en öfversvallande känsla tog sig aflopp i hejdlösa, örondöfvande rop. Då det efter några minuters förlopp blifvit någorlunda tyst, hördes åter orgelns toner — nationalhymnen: »Mitt land, det är om dig jag sjunger, du, de käckes, fries land . . .» Och de 6,000 stämde i med lungornas fulla kraft.

Digitized by Google

Det var omedelbarheten, äktheten, absolutheten i det hela, som grep en mest. Här fanns ej en enda tviflare, ej en som smålog, ej en som stod utanför. Alla voro med och *helt* med. Och det var ingen *blind* känsla. De voro praktiske *yankees* allesamman. »Flaggan» var för dem det land, de höllo af »som en son sin moder», som gjorde deras lif till en välsignelse, som de utan prat och ordsvammel till gengäld ville lefva och dö för, — och ve den, som lyfter hand emot det! — Så kändes det. Detta uppträde gick, trots ens medfödda nordiska köld, som en varm skälfning igenom en.

www.libtool.com.cn

Det surrar kring en af namn och uppgifter: Browning, Carlyle, Goethe, Ibsen, den sociala frågan, Henry George, Kant, Platon, Wagner, evolution, Huxley. Här får man t. ex. höra den sociala frågan och de olika förslagen till dess lösning utredda från olika ståndpunkter af verkliga fackmän. På ett ställe behandlas moraliska frågor, på ett annat hålles föredrag om bibeln och dess tolkning. Det händer, att man där möter världsberyktade män, tyskar, engelsmän eller amerikaner. Man är ej så nationell, att man ej gärna tager en sanning från Tyskland eller begagnar en fransmans håfvor för att rikta landet. På ett annat ställe studeras botanik flere timmar om dagen under ledning af en skicklig professor. Ingen följer med i *allt*. En hvar väljer det han har lust för eller känner brist på. Men det läses och studeras med flit och ifver under de timmar, som därtill ägnas.

Till middagen i den färgbrokiga, luftiga, sorlande matsalen har man naturligtvis taffelmusik. Efter middagen drifver man omkring i skogen eller nedåt sjön; ingen faller på den tanken att »sofva middag» — därtill är lifvet för rikt och för kort. Det kunna grönländarne göra, som föga annat hafva att beställa.

Om söndagarne hållas gudstjänster och predikan af präster från hufvudstaden. De bästa talare väljas utan hänsyn till kyrklig ståndpunkt, i dag en metodist, nästa gång en anglikan eller kalvinist. Det som skiljer faller här bort af sig självt; träd och solsken drifva det bort. Ned till de uppmärksamma, intelligenta anletena kan ingen präst tala annat än af sitt hjärta och ur sin själs djup om hvad som är störst och mest centralt, och därom förefinnes ringa olikhet i åsikter.

Det hela är egentligen af *kyrkligt ursprung*. Det är prästers verk — toleransen också. Det har vuxit ut ur söndagsskolearbetet. Och den religiösa stämningen — fri och tolerant, som man förstår — genomsyrar och kröner det

Digitized by Google

hela. Allt gäller människans fullkomligaste utveckling — *alla* människors, i tron på hvarje människas oändliga värde.

www.libtool.com.cn

* * *

Så långt herr Tambs Lyches artikel. I ett senare häfte af sin tidskrift har han meddelat ytterligare upplysningar om denna Chautauqua-rörelse, särskildt om dess vinterkurser. Han nämner därvid bl. a. att till och med Japan »*naturligtvis*» har sin Chautauqua-rörelse och tillägger inom parentes: »*en vakker dag hinker vel vi ogsaa saa smaat efter Japan og Kina*».

Denna sorgmodiga ton för framtidsförhoppningen skulle dess bättre ej vara på sin plats, om satsen skrifvits af en svensk. Ty här i Sverige hafva vi redan nu motsvarighet till Chautauqua-rörelsen — ehuru i andra nationella former — och det med en lifskraft, som måste ingifva både hopp och stolthet.

Våra folkhögskolor, arbetareinstitut och nu senast universitetens sommarkurser äro fullgoda insatser i den ifrågavarande rörelsen. En direkt motsvarighet särskildt till de provisoriska, landtliga sommaruniversiteten i Amerika lär man knappast kunna tänka sig hos oss. Våra förhållanden äro därtill för små, både hvad åhörareantal och lärarekrafter angår — oafsedt den skillnad, som redan följer af klimatet.

Hos oss är det nog naturligast att ha »sommarkurserna» i de ordinarie universitetsstäderna, där institutioner, samlingar, bibliotek och föreläsningssalar redan finnas och bostäder lätt kunna erhållas — samt då och då vid en eller annan folkhögskola, såsom redan skett vid Hvilan och i Grebbestad.

Man är påtagligen hos oss redan inne på rätta vägar inom denna rörelse, det gäller blott att på dem gå vidare. Folkhögskolornas antal behöfver ökas, särskildt i Norrland. Arbetareinstituten kunna få mycket gagn af det förslag, som vid skolmötet i Stockholm framställdes af professor Harald Hjärne och som gick ut på att i universitetsstäderna bilda kommittéer, som kunna erbjuda dessa institut och likartade föreläsningsföreningar i de skilda landsortsstäderna förslag på föreläsare och föreläsningskurser. Och universitetens sommarkurser hafva redan vunnit en anslutning, som nogsamt visar, att de motsvara ett verkligt behof. Det är visst icke blott folkskolornas lärarekår, som begagnat sig af universitetens inbjudningar till dessa fria bildningskurser. Bland deltagarne i de senast hållna sommarkurserna i Upsala funnos visserligen 271 lärare och lärarinnor från folkskolorna, men hela antalet katalogiserade deltagare uppgick till 467. Förutom af lärare och lärarinnor vid olika läroanstalter samt studerande bevistades dessa sommarkurser af två folkskoleinspektörer, två präster,

Digitized by Google

en läkare, två militärer, en godsägare, en bankbokhållare, två telegrafister, en ingeniör, en jägmästare, en landtbrukare, två handlande, en sjukgymnast, en kontorist, en snickare o. s. v. Man är sålunda tydligen här på väg att få i gång en bildningsrörelse, som kan gifva väckelse inom de mest skilda samhällsklasser och sprida den vetenskapliga forskningens frukter i de vidaste kretsar, omedelbart och medelbart.

www.libtool.com.cn

Och väl ha sommarkurserna i Upsala och Lund hållits inom de gamla lärosätenas fasta murar, men friluftsstämning har det funnits där lika väl som i något Chautauqua.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Kritikern.

I illustreradt veckoblad
jag såg i bild den hela rad
af prosatörer och poeter,
som nu i landet lefva för
att få åt andens röst gehör
med språkets makt, med rim och meter.

Hur skiftade ej deras drag
från vemods natt till gladlynt dag,
en spenslig var, en tung i växten!
Hvad illa eller väl de gjort,
förkunnadt blef bestämdt och fort
af kritikern, som slöjdat texten.

Den kritikern, hvem är han väl?
En anderik, en storväxt själ,
som mönstring gör med alla desse?
En man med skarpblick, som förstår
att speja djupt i själavrår,
i andens värld en alphög bjässe? —

Än var han blid, än var han sträng,
än gaf han ros, än gaf han däng
med uppsyn af en torr magister;
med öfvad hand åt hvar och en
han satte stora *A*n och *B*n
så för meriter som för brister.

Digitized by Google

De verk, som uti upprörd tid
gått fram i glöd ur tankars strid,
han mästrade med sparsam möda —
hvad mer, om pannor fårats tätt
i ändlös fejd för mänskorätt,
om hjärtesår därvid måst blöda!

Mång fager dikt, som fram sig hvälft,
när skaldens hjärtesträngar skälft
och han sitt inres värma gifvit,
den från kritiken ej gick fri,
den kria blef med bockar i,
se'n med »non sine» märkt den blifvit.

Den kritikern, hvem var han väl?
Ack, blott en liten hvardagssjäl,
i jämnhöjd ej med *en* af desse;
ja, karlen var helt rätt och slätt
bland kritikussars bleka ätt
en mäkta prisad, märklig bjässe. —

Jag på porträtten åter såg;
mig tycktes nu, som sinn och håg
de vemodsfulle skiftat hade,
ty öfver deras mulna drag
föll nu liksom en glimt af dag,
mig tycktes *alla* blicka glade!

Ur ögonvrår sken stänk på stänk
af lekfullt spe — på skolebänk
de sutto, landets skalder, samman.
Ja, tankens, fantasiens män
de fått sin barndoms vår igen,
då själf magistern gaf dem gamman.

Digitized by Google

Hur än pedantiskt sträng han var,
man hade dock ett löje kvar,
www.libtool.com.cn
när man till sist var fri från kvalet:
igenom klassen solsken drog,
i allas ögon skälmskt det log,
när han, magistern, rättat galet! —

Ställ dem i spalters skamvrå fort,
när nya verk igen de gjort,
må kritikern sin färla fatta:
till sist vår svenska poesi
skall åter helt föryngrad bli,
när alla skalderna — de skratta.

A. U. Bååth.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Bokanmälningar.

C. G. Malmström, *Sveriges politiska historia, från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772.* II. Andra uppl. Stockholm 1895.

Det är något jämförelsevis sällsynt att en svensk häfdatecknare får själf besörja en ny upplaga af något sitt större arbete. Att en sådan utmärkelse nu kommit riksarkivarien Malmström till del, vittnar bättre än alla berömmande uttalanden om de framstående egenskaper, hvilka gjort hans teckning af frihetstidens politiska lif till ett bland den svenska historiografiens yppersta alster. Och det är tillika glädjande för alla vår häfdatecknings vänner, att den nu åldrade författaren kan ägna full kraft åt den nya editionen och skänka oss den i en i öfverensstämmelse med senaste årens forskningar reviderad form.

Omarbetningen, som vid den för ungefär två år sedan utgifna 1:sta delen var synnerligen omfattande och nästan gaf ett alldeles nytt arbete, har ej i samma utsträckning behöfts vid den 2:dra delen, och detsamma torde komma att gälla äfven för de följande partierna. Det är därför lifligt att hoppas, att förf. själf skall medhinna att lägga sista hand vid verket.

C. H. H.

*

C. V. L. Charlier: *Kan religion finnas utan gudomlig uppenbarelse?* Föredrag i föreningen "Studenter och Arbetare" d. 6 april 1895. — Upsala 1895.

För att lösa den fråga, som utgör titeln på ofvannämnda föredrag, är det ju påtagligt att man måste först och främst klargöra för sig, hvad man har att förstå med det mångtydda ordet *religion.*

Åt en undersökning däraf ägnar också förf. större delen af sitt föredrag. Han söker därvid bevisa riktigheten af en så lydande definition däråt: *Religionen är sammanfattningen af vår tro om det, som ligger utom området för vårt närvarande vetande, för så vidt denna tro är bestämmande för vårt praktiska lif.*

Utan att inlåta oss på en granskning af de stöd, han i gifna historiska förhållanden söker för denna sin åsikt, torde vi våga påstå, att den definition, han ur dem vill härleda, ej är tillfredsställande. Den träffar ej religionens väsen; den är både för trång och för vid.

Den är *för trång,* ty genom att en trossats förvandlas till vetande behöfver den ej förlora sin religiösa karakter. Om man lyckades vetenskapligt bevisa Guds existens, ej vore därmed ett uns af gudsmedvetandets religiösa innebörd förlorad eller tron på Gud hos den i fråga varande tänkaren omöjliggjord. Man kan väl skrifva under Huxleys bekanta sats, att »vetenskapen begår självmord, när den blir en tro»; men man får ej med författaren vända om den satsen och hålla före, att religionen begår självmord, i samma mån som den utvecklar sig till vetande.

Digitized by Google

Den anförda definitionen på religonen är ock *för vid*. Åtskilligt, som omedelbart alls icke har något med religion att göra, faller nämligen inom trons område (i den betydelse, som förf. talar om tro). Förf. anför därpå själf ett slående exempel, då han talar om den tro, som ledde Columbus på hans upptäckarefärd. Att kalla *det* geografiska antagandet för religion, synes oss lika orimligt, som att neka den religiösa betydelsen af ett vetande om Gud.

Om vi lämna å sido det felaktiga i uppfattningen af religionen såsom något teoretiskt blott och bart (låt vara med tillämpning i praktiken), så ligger anledningen till förf:s misstag i religions-definitionen väsentligen däri, att han för dess erhållande använder en felaktig metod. Man tränger nämligen icke till sakens kärna genom en sådan tillämpning som hans af satsen: *religionen är hvad religionerna äro;* — utan man måste söka efter en realdefinition af religionens begrepp, d. v. s. efter en definition af den art, att i den på samma gång är gifvet ett mått, hvarefter man kan mäta religionerna såsom högre och lägre. Det är däråt som den af förf. kritiserade Norbeck'ska definitionen syftar, hvars användbarhet såsom uppslag för en undersökning äfven från förf:s ståndpunkt denne ej insett.

Men är definitionen på religion missvisande, så förlorar naturligen ock den konsekvens, som förf. därur vill utdraga med afseende på möjligheten af en icke uppenbarad religion, sin egentligt bevisande kraft.

Det svar, han gifver på titelfrågan, blir sålunda alls intet svar på det spörsmål, som därvid egentligen varit af intresse att få besvaradt och som kanske tydligare kunde framställas i denna form: kan en världsåskådning, som tillfredsställer människans religiösa behof, komma till stånd utan gudomlig uppenbarelse? Den frågan är icke besvarad, om man af förf. får veta, att människan kan utan sådan uppenbarelse bilda sig en hel del föreställningar om oupptäckta världsdelar, osedda himlakroppar eller annat dylikt.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

I Arbetareförsäkringsfrågan.

I.

Sedan frågan om statsanstalt för arbetareförsäkring dels särskildt såsom *ålderdomsförsäkring* och *olycksfallförsäkring,* dels ock slutligen såsom *invaliditetsförsäkring* varit föremål för särskilda kommitterades och försäkringsteknikers utredning, och Kongl. Maj:t till senast afslutade riksdag inkommit med *förslag till lag angående försäkring för beredande af pension vid varaktig oförmåga till arbete,* hvilket förslag visserligen blifvit af riksdagen afslaget, men dock under hemställan om nytt förslags framställande efter ytterligare utredning, torde tiden vara inne för allmänheten att lifligare än hittills taga del af och intressera sig för denna viktiga och vidtomfattande fråga. Härvid kunna naturligtvis endast hufvudgrunderna för försäkringen komma under öfvervägande, då de för försäkringens genomförande erforderliga och så högst maktpåliggande detaljberäkningarne till största delen icke kunna af andra än försäkringstekniker framställas och väl äfven hvarken kunna af allmänheten fullt fattas, än mindre kontrolleras. Det är därför i afsikt att bereda allmänheten tillfälle att bilda sig ett självständigt omdöme om försäkringsfrågan, dess omfattning och dess vikt, som författaren till denna uppsats, själf varm vän af obligatorisk försäkring, vågar framställa sin i många fall från det senaste förslaget afvikande mening om de hufvudgrunder, hvilka för en dylik försäkring böra göras gällande.

Kritik

af vissa utaf hufvudgrunderna för förslag till lag angående försäkring för beredande af pension vid varaktig oförmåga till arbete.

Rättvisa måste vara innersta grunden för all borgerlig lag. Man må då lagstifta huru som helst, människokärleken har alltid sitt vidsträckta verksamhetsområde orubbadt kvar; men lägger man människokärleken, oberoende af rätten, till grund för borgerlig lag, då stäckes denna kärleks fria flykt och de hvita vingarna smutsas.

Vi hafva känt oss manade att förutsända dessa ord såsom uttryck för vår åsikt, att en af borgerlig lag stiftad obligatorisk försäkringsanstalt

Digitized by Google

icke kan och icke bör vara någon s. k. filantropisk stiftelse, inom hvars ram välgörenheten såsom sådan har något som helst utrymme.

De hufvudgrunder för försäkringen, på hvilka det ifrågavarande lagförslaget hvilar och hvilka hufvudgrunder, jämte deras tillämpning, här skulle utgöra föremål för granskning, äro:

1:o *Invaliditetsprincipen, tillämpad på försäkringen;*

2:o *Obligatorisk försäkring för endast vissa befolkningsgrupper;*

3:o *Statens bidrag till försäkringen;*

4:o *De försäkrades indelning i flera pensionsklasser, medgifvande pensioner till olika belopp,*

Arbetsgifvares skyldighet att jämte de försäkrade erlägga försäkringsafgifter, och

Arbetsgifvarnes och de försäkrades afgifter beräknade efter de senares aflöning per vecka; samt

5:o *Försäkring af en del utaf nuvarande generation.*

1. Invaliditetsprincipen.

Grundsatsen att försäkringsanstalten bör bereda pension vid invaliditet, uppkommen af hvilken orsak som helst, angifver redan i och för sig den stora omfattning anstalten bör äga för att närmelsevis kunna vinna det med densamma afsedda mål. Det synes oss då vara af vikt att icke ens skenbart frångå denna grundsats. Ett sådant frånträdande af grundsatsen äger dock rum så snart man stadgar ett visst åldersår (se § 1), då invaliditet nödvändigt skall inträda, ty i alla de fall, då den försäkrade, utan att redan vara pensionär, uppnår detta åldersår, blir försäkringen för honom en *ålderdomsförsäkring* och icke en *invaliditetsförsäkring*. Om det för pensions erhållande erfordras för en 69-åring ett intyg, som konstaterar invaliditeten, så kunna vi icke finna något skäl hvarför dylikt intyg icke äfven skulle erfordras för en 70-åring. Det är visserligen sällsynt att förmåga af arbete till den grad, som erfordras för att därigenom kunna försörja sig, är för handen hos individer tillhörande de folkgrupper, hvilka genom lagen afses för försäkring, ännu sedan 70 års ålder blifvit uppnådd, men sådana fall inträffa likväl. — Vi anse äfven att bestämd föreskrift bör vara utfärdad därom, att ansökning om pension skall vara åtföljd af intyg om invaliditet, utfärdadt å ämbetets vägnar af legitimerad läkare (se § 41). Någon oöfvervinnelig praktisk svårighet för anskaffande af dylikt läkarebetyg äfven å landet, där ju af staten aflönade provincial- och distriktsläkare äro anställda, synes icke böra befaras; men utan bestämd fordran på ett dylikt intyg, öppnar man dörren för misstag, vare sig dessa komma att uppstå af okunnighet eller af missbruk.

Det inträffar kanske ofta nog fall, då en person blir utsatt för *varaktig nedsättning af arbetskrafter*, hvarigenom han, ehuru visserligen ännu i förmåga af arbete, icke är i stånd att förtjäna sitt fulla lifsuppehälle. Beredes icke vid sådana fall person, som uteslutande lefver af sitt

Digitized by Google

arbete, hjälp eller understöd i någon form, så öfvergår naturligen *nedsättningen af arbetskrafterna* helt snart till *oförmåga af arbete*. Ur humanitär synpunkt, liksom ock måhända ur synpunkten af försäkringsanstaltens ekonomiska intresse, vore det vid sådana fall gagneligt att *half pension* kunde beredas. Vi hafva ansett oss böra påpeka detta förhållande, ehuru vi frukta att försäkringstekniska svårigheter möta för en så beskaffad anordning. Den approximativa beräkningen af antalet dylika fall äfvensom beräkningen utaf medellängden af den tid, under hvilken nedsättning af arbetskrafterna fortvarar, innan denna nedsättning öfvergår till fullkomlig oförmåga af arbete, torde vara ganska svår att åstadkomma. Huruvida dessa svårigheter kunna i tillräcklig grad öfvervinnas, förmå vi icke bedöma.

En reservant inom det riksdagens utskott, som behandlat frågan, anser invaliditetsgrundsatsen förfelad, för så vidt icke specialbestämmelser om skadestånd vid olycksfall komma till stånd.

Vi erkänna ur flera synpunkter billigheten af att dylika specialbestämmelser böra utfärdas, enär olycksfall under arbete stundom inträffa, hvilka tydligen bero på bristande tillsyn eller insikt hos arbetsgifvaren. Då vi emellertid i likhet med reservanten anse, att dylika specialbestämmelser borde sammanfattas i särskild lag, så synas dessa bestämmelser icke hafva med invaliditetsförsäkringen att göra i annat fall, än att, vid bestämmandet utaf beloppet af skadeståndet, hänsyn bör tagas därtill, att den skadade genom invaliditetsförsäkringen kommit i åtnjutande af pension och sålunda icke genom olycksfallet blifvit beröfvad de nödvändigaste existensmedlen.

2. Obligatorisk försäkring för endast vissa folkgrupper.

En lagstiftning, hvilken skulle bringa till stånd en med statsmedel understödd *frivillig försäkring* »skulle» — säges det i motiverna till lagförslaget, sid. 8 — »icke komma dem till godo, som man ville bereda fördelarne däraf, utan helt andra, hvilka skulle begagna sig af dess förmåner, utan att däraf i allmänhet vara i behof». Äfven om så skulle vara, så kan detta förhållande i och för sig icke vara den egentliga orsaken hvarför man tillgripit *den obligatoriska försäkringen*. Den obligatoriska försäkringen innebär ett ingrepp i den personliga friheten och såsom rättsgrund för ett dylikt ingrepp är den ofvan angifna orsaken långt ifrån tillräcklig. Ett ingrepp i den personliga friheten och självbestämningsrätten kan icke i ett lagbundet samhälle äga rum, utan att därmed afses ett *allmänt samhälleligt gagn*. Att verkligen ett allmänt samhälleligt gagn också med den obligatoriska försäkringen afses, torde icke kunna förnekas och har heller icke i motiverna till lagförslaget förtegats. På ett annat ställe i motiverna till förslaget (se sid. 3) yttras nämligen: »den ekonomiskt otrygga ställning, i hvilken den arbetande klassen till stor del befinner sig, framkallar hos denna klass ett tillstånd af oro, som icke kan annat än skadligt återverka på samhället i dess helhet; och det måste

Digitized by Google

därför betraktas såsom en uppgift af framstående vikt att, så långt det står i samhällets förmåga, medverka därtill, att de talrika arbetarefamiljerna frigöras från det osäkerhetstillstånd, som är en följd däraf att, om familjefadren eller den, af hvars verksamhet familjen i första hand är för sin bergning beroende, genom olycksfall, sjukdom eller ålderdom beröfvas sin arbetskraft, familjen står utan de nödvändigaste existensmedlen».

www.libtool.com.cn

Att en sådan oro härskar hos talrika grupper af befolkningen och att denna oro i vårt fädernesland liksom i utlandet underblåses af en allt annat än samhällsvänlig agitation, därom torde icke hos någon råda minsta tvifvel. Det är sålunda för att råda bot mot denna oro och för att möta denna agitation med ett på samma gång ädelt och kraftigt vapen, som försäkringsplikt rättsligen kan genom lag påbjudas. Det allmänna samhällsgagn, som därmed afses, kan närmast betecknas med uttrycket: »*fred i huset*», och för detta ändamål må väl ett ingrepp kunna göras i den personliga friheten och självbestämmelserätten.

Med detta ändamål för obligatorisk försäkring sammanfaller ett allmänt humanitärt, hvilket i ett kristligt samhälle måste vara af vikt, det nämligen att afhjälpa eländet. Detta ändamål liksom det förra motiverar att jämte den *självhjälp,* som genom den obligatoriska försäkringsplikten lagstadgas, statsmedel användas för dess vinnande.

Dock ännu ett ändamål af vikt är afsedt att vinnas med den obligatoriska försäkringen, nämligen att bygga en damm för den ständigt växande folkström, som faller den allmänna fattigvården till last och år från år gör fattigvårdsbördan allt tyngre. Detta ändamål berör ganska nära dem, som bära tungan af denna fattigvård, vare sig att de äro arbetsgifvare, kapitalister eller arbetare inom det eller det området — kategorier, hvilka för öfrigt äro omöjliga att fasthålla, emedan de icke hafva någon fix begränsning, utan flöda öfver i hvarandra —; men det berör ännu närmare dem, hvilka äro i den ställning, att de vid mistad arbetskraft nödgas falla under denna fattigvård, enär den obligatoriska försäkringen, på samma gång den räddar dem därifrån, förlänar dem en långt tryggare och framför allt långt självständigare personlig ställning, än någon fattigvård är i stånd att lämna. Detta ändamål för den obligatoriska försäkringen motiverar och lämnar enligt vår uppfattning rättsgrund för *allas, utan åtskillnad,* direkta bidrag till dess genomförande.

Vi hafva härmed sökt klargöra vår uppfattning af såväl rättsgrunden för och önskvärdheten af som ändamålen med obligatorisk försäkring och öfvergå nu till granskning af lagförslagets tillämpning af denna viktiga grundsats.

Kommitterade, som haft uppdrag att utreda invaliditetsförsäkringsfrågan och utarbeta förslag till dess genomförande, yttra:

»För att en arbetareförsäkring, hvilande på de grunder, som kommittéens förslag angifver, skall på ett nöjaktigt sätt motsvara sitt ändamål, måste densamma gifvetvis erhålla så stor utsträckning som möjligt. Endast då kunna de sociala missförhållanden, hvilka osäkerheten i arbets-

Digitized by Google

klassens ekonomiska ställning framkallat, afhjälpas i en sådan omfattning, att samhällets intresse fullt tillgodosåges, på samma gång allenast under nämnda förutsättning försäkringen kunde anordnas så billigt och lämpligt, att dess genomförande ej mötte alltför stora praktiska svårigheter.»

www.libtool.com.cn

Dessa kommitterades ord, upprepade i motiverna till det Kongl. lagförslaget (sid. 8), ingifva en olyckligtvis vid genomgåendet af lagförslaget i dess helhet snart gäckad förhoppning. Lagförslaget inskränker nämligen försäkringsplikten till vissa grupper af befolkningen med uteslutande af andra, därmed gifvande till spillo icke allenast de uteslutnes intresse, men ock i mycket väsentlig grad hvart och ett af de tre ändamål med försäkringen, hvilka vi här ofvan tagit oss friheten framhålla.

Det är hufvudsakligast endast *arbetare, som äro hos arbetsgifvare anställda**, för hvilka lagförslaget stadgar plikten och medgifver förmånen af obligatorisk försäkring (se § 2 i lagförslaget samt sid. 11 och sid. 36 i K. M:ts n. pr.). Åt den talrika befolkningsgrupp, som omfattar de s. k. *lösa arbetarne,* medgifver förslaget försäkringsrätt och försäkringsplikt endast på så högst ofullständigt sätt, att förmånen häraf blir så godt som illusorisk. Förslaget medgifver sådan rätt och ålägger sådan plikt endast för dem af denna befolkningsgrupp, »hvilka varit alla söcknedagar i en kalendervecka hos samma arbetsgifvare sysselsatte» (se § 2, m. 2). Att sådant endast tillfälligtvis inträffar, torde för hvar och en klart framstå, äfvensom att få om ens någon arbetare tillhörande denna grupp skall kunna konstatera att han i tvåhundrasextio veckor (se §§ 15 och 16) på dylikt sätt varit sysselsatt.

Vi vilja icke förneka möjligheten för mången af de s. k. lösa arbetarne att göra besparing å sin arbetsförtjänst och sålunda själfva samla medel att möta den framtid, då arbetskrafterna tryta; men vi hålla före, att det endast är ett försvinnande fåtal inom denna befolkningsgrupp, som verkligen komma därhän att göra dessa besparingar. Däremot är det en känd sak, att bland de individer, som fattigvård och fångvård hafva att draga försorg om, utgöra de lösa arbetarne ett mycket stort antal. De hafva saknat hägnet af husbondeväldet, ett välde, som i vårt land — vi tro det för visso — är vida mera skyddande än tryckande. Då det sålunda är ur denna befolkningsgrupp, som proletariatet i vårt land måhända företrädesvis rekryteras, så skall naturligtvis en uteslutning af denna folkgrupp komma det *samhällsgagn,* vi här ofvan angifvit såsom ett af hufvudändamålen för försäkringen, att i väsentlig grad förfelas, helst en dylik uteslutning skulle gifva ett verkligt och oförnekligt skäl till oro och till missnöje med den bestående ordningen. Att däremot bredvid den obligatoriska försäkringen äfven medgifva *frivillig* sådan (se § 56 i lagförslaget sid. 37 i K. M:ts n. pr.) i en anstalt, hvars administration bekostas af staten, är att förrycka en af de hufvudgrundsatser, på hvilka försäkringen skulle hvila.

* D. v. s. arbetare, anställda mot fast lön.

Digitized by Google

Lagförslaget utesluter vidare ur försäkringstvånget:

De, som för sin anställning icke åtnjuta annan ersättning än fri bostad eller fritt underhåll eller bådadera dessa förmåner;

De i statens eller kommunens tjänst anställde tjänstemän och betjänte; samt slutligen äfven

Sjöfolk, så väl besättning som befälhafvare (se § 4 lagförslaget).

Om, såsom i många fall är att befara, de, som för sin anställning icke åtnjuta annan ersättning än fri bostad eller fritt underhåll eller båda dessa förmåner, vid inträffande invaliditet bli af med denna sin anställning, så kunna vi icke finna något skäl, hvarför icke denna folkgrupp skulle vara i behof af försäkring lika väl som de flesta befolkningsgrupper, hvilka enligt lagförslaget däraf skulle komma i åtnjutande. I motsatt fall skulle vid inträffande invaliditet de flesta inom denna folkgrupp falla fattigvården till last, något som man ju med försäkringen vill i möjligaste mån undvika.

Till *statens* ämbetsmän och *betjänte* måste väl äfven räknas arméens och flottans trupp-personal. Vi medgifva visserligen, att behofvet af försäkring för den indelta truppen icke är så stort som inom många andra befolkningsgrupper, emedan personer, tillhörande denna trupp, merändels tjäna till dess de erhålla pension, hvilken visserligen är ringa, men hvartill kommer ett litet samladt kapital af under tjänstetiden insatta sparbanksmedel. Också är det icke synnerligen många afskedade indelta soldater, som betunga fattigvården. Helt annorlunda ställer sig förhållandet med den värfvade truppen, och ju mer denna trupp ökas till antalet, på samma gång dess tjänstetid förkortas, ju angelägnare är det att äfven denna folkgrupp kommer i åtnjutande af försäkringsförmånen. Många — kanske det största antalet — afskedade f. d. värfvade soldater öfvergå efter uttjänad kapitulationstid till den s. k. lösa arbetarebefolkningen och betunga efter hand i relativt stor mängd fattigvården.

Någon annan orsak att icke medtaga *sjöfolk* i försäkringen än svårigheten för uppbörden af de stadgade försäkringsafgifterna, kunna vi icke finna.

I allmänhet torde uteslutningen ur försäkringstvånget af de många här ofvan anförda befolkningsgrupperna hufvudsakligen bero på omöjligheten att utfå den del af afgifterna för deras försäkring, hvilken enligt lagförslaget skulle drabba arbetsgifvarne; och antydning härom lämnas äfven i motiverna tlll förslaget (se K. M:ts n. pr. sid. 36). Vi återkomma härtill vid granskningen af grundsatsen för afgifternas erläggande. Emellertid må vi här, så godt först som sist, uttala vår åsikt, att, då en obligatorisk försäkring, inskränkt till vissa befolkningsgrupper med uteslutande af andra, nödvändigt måste leda till den påtagligaste orättvisa, på samma gång den i högst väsentlig grad förfelar de med försäkringen afsedda ändamål, grundsatsen *obligatorisk försäkring* följdriktigt måste leda till grundsatsen *allmän* obligatorisk försäkring. Antager man

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

den förra grundsatsen såsom rättvis och ändamålsenlig, så låter den sig icke genomföra, utan antagandet äfven af den andra.

Då vi sålunda, till följd af vår uppfattning utaf den obligatoriska försäkringens nödvändiga konsekvens, kommit in på frågan om allmän obligatorisk försäkring, torde vi här böra till granskning upptaga hvad härom i Kongl. M:ts n. pr. sid. 28 ur kommitterades betänkande yttras.

www.libtool.com.cn

Kommitterade säga:

»Äfven om ej några principiella skäl emot en allmän obligatorisk försäkring förefunnos*, skulle redan kostnaden för densamma verka tillräckligt afskräckande. Inskränker man sig till de grupper af befolkningen, som kommittéens förslag afser, uppgår hela antalet af dem, som en gång komma att af försäkringen omfattas, med inskränkande af dem, hvilka kommit i åtnjutande af pension, till omkring en million personer. Då nu hela befolkningen i riket öfver 18 års ålder utgör omkring tre millioner, skulle en allmän försäkring kräfva *tre gånger så stora kostnader,* som den, hvilken af kommittéen föreslagits.»

Slutsatsen torde vara något för hastigt dragen och kostnaden så i ena som i andra fallet i väsentlig grad bero på huru man tillgodogör sig de afgifter, som för försäkringen erläggas.

Inskränkningen af försäkringen till endast vissa folkgrupper med uteslutande af andra äfvensom själfva anordningen af försäkringsafgifterna, omöjliggör att för försäkringen tillgodogöra sig den högst betydliga ränte- och arfsvinst, som skulle uppstå genom erläggandet af den del utaf försäkringsafgifterna, som icke af de försäkrade själfva bekostas, redan vid den försäkrades födelse, enär man tydligtvis icke kan veta, huruvida den nyfödde vid uppnådd arbetsför ålder icke kommer att tillhöra en befolkningsgrupp, som står utanför försäkringen. Vid allmän obligatorisk försäkring kunde man däremot tillgodogöra sig denna förmån. Det sannolika förhållandet i afseende på den relativa kostnaden för *inskränkt* och *allmän obligatorisk försäkring* är, att i senare fallet försäkringsfonden blefve betydligt större än i det förra, men däremot de försäkrades afgifter icke obetydligt lägre.

I motiverna till lagförslaget (se K. M:ts n. pr. sidd. 49—53) framhålles, synes det oss, på ett segerrikt sätt huru föga välgrundad den farhåga är, som af mången hyses för fondbildning i större omfång, och en jämförelse göres emellan de på de *senaste 20 åren ökade besparingarne* af endast i bankerna insatta medel, uppgående till omkring 475 millioner kronor, och den föreslagna försäkringsfonden, hvilken, småningom bildad, *först efter 80 år* skulle uppnå sitt maximibelopp. Utan att närmare ingå på denna finansiella fråga, torde en undersökning af yttersta grunden för den ofvannämnda farhågan här vara på sin plats. Vi kunna då icke finna annat, än att denna farhåga ytterst måste hvila på ett misskännande af nationens förmåga af kulturutveckling i stort. Man misstänker, att kultur-

* Hvilka dessa principiella skäl äro, anföres däremot icke.

Digitized by Google

utvecklingen icke skulle kunna hålla jämna steg med förmågan att skapa nya penningekapital; hvilken förmåga ju dock endast är en af de många betingelserna för kulturell utveckling. Man misstänker, att nationens kulturutveckling skulle vara så senfärdig, att den icke hunne tillgodogöra sig de besparingar, som man kunde vara i stånd att göra. Konsekvensen af en dylik misstanke skulle tydligen vara den, att man borde säga: »för all del i världen gören inga besparingar, ty gören I besparingar, så bilden I nya kapital och dessa trycka ned räntefoten och skaffa oss på halsen en massa penningar, som icke finna användning».

www.nbbook.com.cn

I sanning en i högsta måtto pessimistisk tankegång.

Tvekar man emellertid att anordna en anstalt af så stort omfång, som en allmän obligatorisk försäkring erfordrar, så återstår enligt vårt förmenande intet annat än den *frivilliga försäkringen,* med dess — vi medgifva det gärna — högst inskränkta förmåga, att för de angifna ändamålen vinna önskvärdt resultat. Frivillig försäkring förutsätter, för så vidt den företrädesvis afser försäkring af de minst bemedlade folkklasserna, så låga afgifter af de försäkrade, att, om pensionerna skola motsvara de nödvändigaste existensmedlen för de pensionerade, den anstalt, som skall hafva försäkringen om händer, måste understödjas med allmänna medel till mycket betydliga belopp. Sättas nämligen afgifterna närmelsevis så höga, som pensionerna kräfva, blir det endast ett försvinnande fåtal, som begagna sig utaf anstalten. Om emellertid staten anordnar och understödjer en anstalt för frivillig försäkring, så synes det oss, att den ock må äga rätt att efter vissa grunder afslå anmälanden om inträde i densamma, därmed i möjligaste mån förhindrande att anstalten skulle komma dem till godo, som däraf äro i mindre behof. Sådan inskränkning i försäkringsrätten föreslår ju lagförslaget i viss grad redan för den frivilliga försäkring, hvilken endast skulle utgöra ett appendix till den obligatoriska.

3. Statens bidrag till kostnaden för försäkringen.

Staten skulle enligt lagförslaget årligen och för all framtid bidraga till pensionsafgifterna för de manliga försäkrade med så mycket, som svarar mot kostnaden af hustruns särskilda pensionsrätt (se § 3) och för barnens uppfostringshjälp (se § 19) samt därutöfver med hvad som erfordras för att bereda de försäkrade förmånen att behålla redan förvärfvade anspråk på pension, äfven om försäkringen afbrytes (se § 53).

Statens andel i försäkringskostnaden är afsedd att gäldas genom årlig inbetalning af statsmedel till försäkringsfonden af ett lika stort belopp, som sammanlagda beloppet af arbetsgifvarnes andelar i de pensionsafgifter, hvilka för året erlagts för försäkrade i första och andra pensionsklassen (se § 53).

I betraktande af den anordning af försäkringen, som af lagförslaget åsyftas, hvilken anordning vi dock icke gilla, anse vi icke någon skälig anmärkning kunna framställas, hvarken emot de föreslagna statsbidragens användande eller beräkningssättet för deras gäldande.

Digitized by Google

4. De försäkrades indelning i flera pensionsklasser, medgifvande pensioner till olika belopp;

www.libtool.com.cn

Arbetsgifvares skyldighet att jämte de försäkrade erlägga afgifter för försäkringen; samt

Arbetsgifvarnes och de försäkrades försäkringsafgifter beräknade efter de senares aflöning per vecka.

Enligt lagförslaget skola de försäkrade indelas i tre pensionsklasser, hvilka omfatta:

Första pensionsklassen: män, hvilkas kontanta aflöning för vecka uppgår till 10 kronor eller därutöfver;

Andra pensionsklassen: män, hvilkas kontanta aflöning för vecka icke uppgår till 10 kronor; samt

Tredje pensionsklassen: kvinnor (se § 5).

För hvarje kalendervecka, under hvilken med försäkringsplikt förenad anställning ägt rum, skall pensionsafgift erläggas:

inom första pensionsklassen med fyrtio öre,

inom andra pensionsklassen med tjugufem öre, och

inom tredje pensionsklassen med femton öre (se § 6).

Pension skall för år utgå med ett belopp af *femtio kronor* med tillägg för hvarje vecka, för hvilken pensionsafgift blifvit erlagd af:

tio öre i första pensionsklassen;

fem öre i andra pensionsklassen; och

två öre i tredje pensionsklassen (se § 18).

Denna anordning — *de försäkrades indelning i olika pensionsklasser, inom hvilka pensionerna beräknas till olika belopp allt efter de i proportion till aflöningen per vecka erlagda pensionsafgifterna* — synes oss gifva anledning till anmärkning såväl ur rationell synpunkt som ur rättvisans.

Besinnar man att försäkringsanstaltens ändamål i afseende på beloppet af de försäkrades pensioner icke kan eller bör vara något annat än att bereda de försäkrade i händelse af invaliditet *de nödvändigaste existensmedlen,* så kan hvarken de försäkrades indelning i flere pensionsklasser med eventuell rätt till pension af olika belopp eller pensionsafgifternas erläggande i proportion till åtnjuten lön i verkligheten hafva någon rationell grund för sig. Afgifternas belopp hade efter vår förmening bort vara så beräknade, att de, erlagda under en viss tid (260 veckor enligt lagförslaget), kunnat bereda den försäkrade en pension, motsvarande de nödvändigaste existensmedlen. Om någon har vilja och medel att genom ytterligare besparingar bereda sig i händelse af invaliditet en i ekonomiskt afseende ljusare framtid än pensionen erbjuder, nåväl! må han då vända sig till de enskilda försäkringsanstalterna eller till sparbankerna. Iakttages icke en dylik inskränkning med afseende på beloppet af de pensioner, en i lag påbjuden och af staten understödd obligatorisk försäkringsanstalt erbjuder, så kan, om de af lagförslaget antagna grundsatserna

Digitized by Google

rättvisligen och utan godtycke tillämpas, denna anstalt taga ett omfång, som snart sagdt är oberäkneligt. Den af lagförslaget satta gränsen af tio kronors veckoaflöning för beräkningen af afgifternas och pensionens belopp är fullkomligt godtycklig, ty hvarför skulle icke den, som har 12, 15, 20 o. s. v. kronors veckoaflöning kunna få genom afgifters erläggande till högre belopp förskaffa sig högre pension. Ej heller kunna vi erkänna billigheten af att en kvinna med 10 kronors veckolön eller därutöfver icke skulle äga rätt att genom högre afgifters erläggande förskaffa sig högre pension än den ganska låga, hvilken enligt lagförslaget är för henne beräknad.

Att däremot vid en obligatorisk försäkring särskild pensionsklass för män och särskild för kvinnor anordnas, finna vi riktigt och af de rådande förhållandena motiveradt, dels därför att de *nödvändiga existensmedlen* äro lägre för kvinnan än för mannen, dels därför att kvinnan genom sin långt större förmåga att anskaffa hvad till lifvets yttersta nödtorft hörer, mycket sällan vid inträffad invaliditet försättes i så hjälplöst tillstånd som mannen.

Att för öfrigt, huru man än anordnar saken, pensionerna komma att utfalla till olika belopp, beroende på huruvida de stadgade afgifterna oafbrutet eller icke på de därför bestämda tider erläggas samt på huruvida pensionen tidigt eller vid långt framskriden ålder tillträdes, hörer till sakens natur och är något helt annat än de så att säga artificiella pensionsklasser, som lagförslaget anordnar.

De här ofvan från lagförslagets § 6 till sitt belopp angifna veckoafgifter för pensioneringen skola gäldas af arbetstagaren och arbetsgifvaren sålunda, att *arbetstagaren* bidrager *med 25 öre i första, 15 öre i andra* och *10 öre i tredje pensionsklassen* samt *arbetsgifvaren* med återstoden, eller således med *15 öre i första, 10 öre i andra* och *5 öre i tredje pensionsklassen* (se § 9 m. 1).

Förgäfves skall man försöka leta sig till någon rättsgrund för att arbetsgifvaren såsom sådan mer än någon annan samhällsmedlem skall vara skyldig att erlägga försäkringsafgift för arbetaren. Visserligen säges det i motiverna till lagförslaget (se K. M:ts n. pr. sid. 43), att »i hvad mån arbetsgifvaren bör bidraga till arbetarens pensionering bör bero på i hvad mån han tillgodogör sig och förbrukar arbetstagarens arbetskraft». Men den genom ömsesidig öfverenskommelse fastställda lönen är just betalningen för detta tillgodogörande och förbrukande af arbetskraft, och om lagen anbefaller något utöfver denna betalning, så är det, och kan intet annat vara än — *ett lagstadgadt lönetillägg*. Grundsatsen af arbetsaftalets beroende uteslutande af ömsesidig öfverenskommelse är en helig grundsats, som icke tål några afvikelser hvarken åt den ena eller den andra sidan, och ett afsteg från denna grundsats är ett ödesdigert steg, som man, enligt vår åsikt, måste undvika att uttaga. Kan den borgerliga lagen ålägga arbetsgifvare att, utöfver den genom ömsesidig öfverenskommelse fastställda lönen, utbetala ett lönetillägg, så kan den ock

Digitized by Google

ålägga arbetaren att, utöfver det öfverenskomna arbetet, utföra mera arbete för samma betalning. Det ena är lika principvidrigt som det andra.

www.libtool.com.cn

Icke heller torde man kunna stödja rätten att ålägga arbetsgifvaren skyldighet att betala försäkringsafgifter för sina arbetare på det förhållandet, att staten pensionerar sina tjänstemän (se K. M:ts n. pr. sid. 43). Vi äro icke beundrare utaf det virrvarr af bestämmelser, som äro gällande för denna pensionering, och hålla före att densamma ändamålsenligare och enklare skulle kunnat anordnas på rena försäkringsgrunder; men att man på det rådande förhållandet i detta fall emellan staten och dess tjänstemän icke kan grunda någon som helst rätt att ålägga arbetsgifvaren bidraga till sina arbetares pensionering, det framgår tydligen däraf, att statens tjänsteman icke innehar sin tjänst, icke utför sitt arbete och icke uppbär sin lön på grund af ömsesidig öfverenskommelse emellan staten och honom.

Då man sålunda förgäfves spanar efter rättsgrunden, så finner man lätt att det är välgörenheten, som i detta fall fått intaga rättens ställe såsom grund för lagstadgandet. Vi erkänna nödvändigheten i vissa fall af *lagstadgad välgörenhet,* den allmänna fattigvården är därpå ett exempel, men vi veta knappast något mera motbjudande. Den lagstadgade välgörenheten äger endast skalet af välgörenhetens väsende, men kärnan kommer ingen till godo.

Huru äfven en dylik lagstadgad välgörenhet ofta verkar i motsatt riktning mot välgörenhetens verkliga ändamål, *att komma den till hjälp, som hjälp behöfver,* därpå lämnar ifrågavarande lagstadgande ett talande exempel.

Ju högre arbetsgifvaren betalar ett för hans räkning utfördt arbete, desto högre pensionsafgift skall han erlägga för den arbetare, som utför arbetet. — *Ju högre lön, desto högre lönetillägg.* Sådan är konsekvensen af de trenne af oss sammanställda grundsatserna: *Arbetsgifvarens skyldighet att erlägga försäkringsafgifter för sina arbetare; de försäkrades indelning i olika pensionsklasser* samt *försäkringsafgifternas beräknande efter de försäkrades aflöning per vecka.*

De svagast aflönade borde väl annars bäst vara i behof af understöd vid erläggandet af sina försäkringsafgifter — och så skulle saken troligtvis i de flesta fall hafva ställt sig om den *moraliska förpliktelsen* (se K. M:ts n. pr. sid. 42) och icke *den juridiska* fått vara den för arbetsgifvaren bestämmande — under det att de högst aflönade allt för väl själfva kunna bestrida kostnaden för hela den af dem fordrade försäkringsafgiften. En med 12 à 1500 kronor eller därutöfver aflönad *verkmästare, inspektor* eller *kontorist* på ett handelskontor kan, utan synnerlig afsaknad, alltför väl för sin egen pensionering i händelse af invaliditet årligen afsätta 20 kronor 80 öre; men för t. ex. *statkarlen,* som icke åtnjuter större aflöningsförmåner, än att de knappast förslå till nödtorftig bärgning för honom och familjen, är en årlig afgift af 7 kronor 80 öre

Digitized by Google

redan en ganska betungande utgift, hvilken stundom måhända vore omöjlig att åstadkomma.

www.libtool.com.cn

Oberäknadt att åläggandet för arbetsgifvarne såsom sådana att deltaga i bekostandet af arbetarens försäkringsafgift icke hvilar på någon som helst rättsgrund, utan innebär ett, efter vår förmening, synnerligen vådligt afsteg från grundsatsen af arbetsaftalets uteslutande beroende af ömsesidig öfverenskommelse, så medför detta stadgande äfven andra olägenheter af betänkligaste art. Hufvudsakligaste skälet för den inskränkning i den obligatoriska försäkringen, hvarigenom en för ernåendet af denna försäkrings hufvudändamål så viktig befolkningsgrupp som de lösa arbetarne uteslutits från försäkringsplikten, ligger just i sättet för utkräfvandet af försäkringsafgifterna (se K. M:ts n. pr. sid. 31). Men icke nog härmed, en närmare undersökning af saken skall äfven visa, att det föreslagna sättet för försäkringsafgifternas erläggande i hög grad försvårar om icke omöjliggör de uteslutna folkgruppernas upptagande i försäkringen i framtiden. I motiverna till lagförslaget anföres ur kommitterades betänkande följande (se K. M:ts n. pr. sid. 32):

»Då kommittéen föreslagit försäkringens begränsning till arbetare med något fastare anställning, har kommittéen ingalunda förbisett att jämväl hos de från försäkringen sålunda uteslutne arbetarne förefinnes ett lika stort behof af understöd. Kommittéen anser emellertid klokheten bjuda att icke genast vid försäkringens början element intagas, hvilka väsentligt skulle försvåra lagens tillämpning, utan bör enligt kommittéens åsikt frågan därom uppskjutas, till dess större erfarenhet vunnits samt insikten om lagens betydelse och nytta fått en allmännare spridning.»

Häraf synes att uteslutningen af vissa folkgrupper — åtminstone enligt kommittéens åsikt — endast är en provisorisk åtgärd, vidtagen af försiktighet för att icke från början försvåra lagens tillämpning. Men i samma stund detta provisorium skulle upphöra, är lagen icke endast svårtillämplig, utan den är helt enkelt otillämplig. Den hufvudgrund för lagförslaget, som innefattar bestämmelserna för försäkringsafgifternas erläggande, finge lof att ändras och andra betalande samhällsmedlemmar inskjutas bredvid de, utom de försäkrade själfva, ensamt betalande arbetsgifvarne. Att vidtaga en så beskaffad åtgärd, sedan försäkringen redan en följd af år fortgått, torde vara förknippadt med de allra största svårigheter, om den ens är genomförbar. Oss synes, att klokheten bort bjuda att redan från början medtaga i den obligatoriska försäkringsplikten alla de folkgrupper, hvilka man ansett böra försäkras, och att rätta lagens bestämmelser rörande försäkringsafgifternas erläggande däreſter.

Vi hafva här ofvan i förbigående framhållit, hurusom en indelning af befolkningen i vissa kategorier eller grupper icke är hållbar, emedan dessa kategorier icke hafva någon fix begränsning, utan flyta öfver i hvarandra. Om ingen af dessa kategorier gäller detta omdöme i högre grad än om de s. k. arbetsgifvarne. Det finnes knappast någon samhällsmedlem, vare sig i bättre eller sämre ekonomisk ställning, som icke

Digitized by Google

i något fall låter annan person mot betalning utföra arbete åt sig. Hvilade sålunda än verkligen bestämmelsen, att arbetsgifvaren skall erlägga försäkringsafgift för arbetaren, på verklig rättsgrund, så hade dock denna bestämmelse olägenheten af, att endast somliga arbetsgifvare vore af lagen åtkomliga, under det att andra af densamma icke kunde nås.

Om inskränkningen af den obligatoriska försäkringen till vissa grupper af arbetarebefolkningen, långt ifrån att häfva den dofva oro, som hos denna samhällsklass allt starkare gifver sig tillkänna, snarare är ägnad att öka densamma, så är det äfvenledes att befara, att bestämmelsen rörande vissa arbetsgifvares skyldighet att erlägga försäkringsafgifter för sina arbetare skulle komma att uppväcka ett berättigadt missnöje hos en samhällsklass, inom hvilken något missnöje hittills icke försports.

5. Försäkring af en del utaf nuvarande generation.

I Kongl. Maj:ts nådiga proposition sid. 46 föreslås att arbetare, tillhörande de till försäkring afsedda befolkningsgrupperna af nuvarande generation, hvilka då lagen träder i kraft icke uppnått 40 år, skulle medtagas i den obligatoriska försäkringen och åtnjuta dess förmåner*; kommittéen hade föreslagit den öfre åldersgränsen för den nuvarande generationens medtagande i försäkringen till 55 år (se K. M:ts n. pr. sid. 46).

Gifvet är att, då all försäkring måste vara ställd på framtiden och då inga åtgärder kunna vara vidtagna för detta ändamål i nuvarande generations yngre år, kostnaden för medtagandet i försäkringen af flera eller färre af denna generations till mogen ålder komna medlemmar icke kan, för så vidt de i lagen afsedda förmånerna skola beredas, bestridas med de lagstadgade afgifterna. Också föreslås att statsmedel till fyllande af den beräknade kostnaden skola användas. Enligt kommitterades förslag skulle härtill erfordrats 68 millioner kronor, enligt Kongl. Maj:ts förslag 37 millioner. I båda fallen således högst betydliga summor.

Godtyckligt blir det alltid att uppdraga en åldersgräns, hvarhelst en sådan gräns bestämmes, och hvad vi hafva emot en så beskaffad anordning af nuvarande generations försäkring är, att den alldeles icke hvilar på någon billighetsgrund, utan göres helt enkelt beroende af det belopp, som staten för ändamålet kan anses hafva råd att anslå.

(Forts.)

Ahl.

* Själfva lagen innehåller ingen som helst bestämmelse rörande inskränkning för den nuvarande generationen i afseende på försäkringsplikt och försäkringsrätt, hvilket vi här anmärka såsom en besynnerlighet. Man hänvisas i detta fall till föreskriften i § 57 af lagförslaget.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

De nittio dagarna.

Sällan har väl någon förändring så lätt och, man kan gärna säga det, omärkligt blifvit genomförd, som den om utsträckningen af beväringens öfningstid, och ingen af de farhågor, som denna frågas motståndare under tvenne årtionden äflades om att utmåla, har visat sig befintlig. Efter det man med en ytterlig försiktighet under åren 1887 till 1893 ökade beväringsöfningarnas längd med två dagar hvart annat år, sprang den sist nämnda år med ens upp från 42 till 66 dagar och nådde förlidet år den i lagen bestämda tiden af nittio dagar, så att de beväringsmän, som haft sin vapenöfningstid delad på två år, i sommar genomgått den fullständiga nittio dagars utbildningskursen. Och detta våldsamma brott mot »svenska folkets vanor och föreställningssätt» har skett nästan omärkligt för den stora allmänheten och, om man får tro tidningars från när och fjärran samt från mötena hemkomna deltagares utsaga, till det värnpliktiga manskapets synnerliga belåtenhet. Ingen eller åtminstone högst få hafva rest till Amerika för att undgå den medborgerliga plikten att göra sig duglig värja sitt land; de i öfningarna deltagande hafva funnit sig godt under välvillig behandling, med ett uppfriskande arbete och med en för det stora flertalet välsmakande kost, och de hafva vändt åter till sina fredliga värf med i någon mån vidgad blick, med rakare rygg och med ökadt mått af hyfsning. Och de inbitna motståndarne till ett förbättradt försvarsväsende hafva stått där tysta och för sig själfva måst erkänna, att Per eller Jöns hade en mera frimodig uppsyn och tog af sig mössan vida flinkare, när han kom hem från mötet, än när han begaf sig af dit.

Och allt detta hafva de så förhatliga(!) nittio dagarna åstadkommit.

Dessas betydelse måste dock främst sökas på det område, inom hvilket frukten däraf är afsedd att verka, och då beväringens öfningar nu för första gången uppnått hela den lagstadgade längden, är det därför i sin ordning att söka gifva ett begrepp om, huru den i alla händelser betydelsefulla förändringen utfallit.

Förlidet år, då större delen af beväringen icke deltog i mera än 66

Digitized by Google

dagars öfningar, gjorde man litet hvarstädes mycket väsen af dess framsteg, och gäller detta så väl officerarne som tidningarna. Orsaken härtill är ganska lätt funnen. De raska och lifliga beväringsmännen, som stodo på en betydligt högre utbildningsståndpunkt än de förutvarande femton- eller till och med tjugofemdagars beväringarna, gåfvo åt den indelta truppen ett uttryck af föryngring, som grep denna trupps förare, och då härtill kom det inflytande, som nyhetens behag alltid utöfvar, så var lofsången snart färdig, och den utbasunades väldeligen åt alla håll, och många funnos, som i sin hänryckning talade om möjligheten att undvara hela stamtruppen. Men så fick man sofva på saken, sofva goda nio månader, och sedan man rekrytbildat en ny årsklass och i de gamles led fick återupptaga rekryterna från fjolåret, stadgades ett betydligt lugnare omdöme, och detta torde också i allmänhet inträngt i medvetandet på beväringsmännen själfva, och det har fått sitt uttryck i tidningar af olika färger.

Från alla håll och från alla vapen och truppslag vitsordas också beväringens uppförande och hållning såsom de allra bästa, och dessa vitsord gå igen i regements- och fördelningschefernas officiella berättelser. Öfver allt har beväringsmannen arbetat med lif och intresse, och vid infanteriet och artilleriet lika väl som vid kavalleriet och flottan och öfriga truppslag har han tillägnat sig alla de färdigheter, som rimligtvis kunna begäras af honom under den tid, som stått honom till buds.

Granskar man infanteribeväringens ståndpunkt vid slutet af första årets möte, torde man komma till ungefär följande utslag:

Efter 68 dagars rekrytskola står beväringsmannen på ungefär samma ståndpunkt som den rekryt i hvilken utländsk armé som helst, hvilken efter tre eller fyra månaders öfning ingår i kompaniet. Att han kan göra detta, oaktadt hans utbildningstid är något kortare än de andras, beror på det ytterst intensiva arbete, som just till följd af tidens korthet nedlägges under våra vapenöfningar, på den hos oss större tillgången på befäl för rekryterna, på den för öfningarna gynnsamma årstid, under hvilken de bedrifvas — i utlandet sker rekrytutbildningen midt i vintern —, och först och sist på vårt folks höga bildningsståndpunkt, på dess homogenitet och på dess goda militära anlag, ty, säga hvad man vill, man får söka efter ett sådant soldatmaterial som det svenska. Men om likheten hittills varit fullständig, så framträda nu olikheterna. Efter afslutad rekrytutbildning genomgår den utländska soldaten utbildningskursen genom alla enheterna från kompani till armékår under en tid som, uppehåll frånräknade, kan anslås till ett halft år, och sedan får han ännu en gång göra om samma tur och kanske en gång till. Och allt detta skall var man tillgodogöra sig under ett tjugutvå dagars regementsmöte. Man måste erkänna, att någon jämförelse icke längre är möjlig att anställa.

Vår beväringsman får under ungefär tio dagar lära känna tjänsten inom kompaniet och dess mångskiftande åligganden, hvarefter han under en vecka får deltaga i öfningar i bataljon och regemente, men under hela

Digitized by Google

denna tid skall han äfven genomgå skjutkursen. Slutligen får han under en några dagars längre öfning en liten försmak af fältlifvet med hvila under det lilla skyddstältet eller under blotta himmelen, med kokning i det burna kokkärlet och kanske med en till märg och ben gående blöta. Har han riktig tur, kan han under denna krigarfärd få se större truppstyrkor, få skåda ryttare och kanoner samt möjligen äfven hälsas af krigsherren. Att han håller ut med det jäktande, som är oundvikligt vid ett sådant koncentrerande utbildningssystem, är beundransvärdt, och han håller ut, men att han icke hinner smälta det inlärda är tydligt nog.

Ser man en indeldt trupp med beväring under marsch, är det i allmänhet endast lefnadsåldern, som skiljer stamsoldaterna från beväringen, och åker någon på trossen, så kan man hålla vad om, att det är en gammal soldat. Ser man truppen utvecklas till strid, så håller det hela fortfarande bra ihop, men öppnas eld, så upptäcker man snart beväringsmännen, ty de kunna icke undgå att sakna den utbildade soldatens innötta vana att handtera sitt gevär, och ligger kula i patronen — t. ex vid en fältskjutning —, behöfver man visserligen icke längre befara olyckshändelser, men icke blir träffresultatet lysande. Detta är också mycket naturligt, ty om beväringsmannen också lyckats rätt väl fullgöra sin rekrytskjutning, kan han dock icke förvärfva den inneboende säkerhet, som tages i anspråk vid skjutning i trupp, till och med när truppen icke är beskjuten. Och en trupp, som icke mekaniskt skjuter väl och säkert, den ligger snart alldeles gifvet under för en trupp, som förvärfvat denna färdighet, och nu mera gäller till fullo den förste Napoleons kända yttrande: »le feu est tout, le reste ce n'est rien».

Efter marschens eller stridens slut, när tälten blifvit uppslagna och naturen får taga ut sin rätt, äfven då skiljer man lättare beväringsmannen, rekryten, från soldaten; han faller då lätt tillsamman, han saknar vana att lefva på fältfot, att hålla ut under långa ansträngningar. Och hvad äro dock fredskrigets ansträngningar mot det verkliga krigets, synnerligast under vidriga omständigheter! För att uthärda dessa fordras den inneboende själsstyrka, som intet annat än den under tillräckligt lång tjänstgöring förvärfvade soldatkänslan bibringar, och som går upp i öfvertygelsen om individens betydelse för det hela, om samhörighet och självförsakelse. Det är för inplantande af denna soldatkänsla mera än för vinnande af personlig färdighet i ett och hvarje, som den tillräckligt långa tjänstetiden under fanan har sin stora betydelse, och denna känsla måste inprägla så djupt, att den finnes kvar, när mannen i farans stund, många år efter det han bar soldatrocken, inkallas till fosterlandets värn.

Olikartade skäl bjuda sålunda en förlängning af de värnpliktiges öfningstid, och det lider intet tvifvel, att icke de nittio dagarna redan ledt och ännu mera komma att leda tankarna i den riktningen, ty man har nu fått ögonen öppna för de fordringar, som ställas på en soldat. Förr var det ju alldeles otänkbart att ställa några egentliga fordringar på beväringsmannen, han fick inhämta så mycket, som tiden medgaf, och man

Digitized by Google

var nöjd, endast kompanierna och bataljonerna med insatt beväring höllo något så när ihop under en dags eller några dagars anspråkslös manöver. Nu åter bildar man redan från regementsmötets första dag kompanierna af både stammanskap och beväring, och man fordrar, att dessa kompanier skola vara vuxna alla de uppgifter, som kunna tillkomma dylika afdelningar. Och till en del hafva de uppfyllt dessa fordringar, såsom redan blifvit framhållet, men delvis hafva brister fortfarande låtit sig märka, brister, som måste afhjälpas, om vi med hopp om framgång skola kunna möta europeiskt utbildade trupper. Och medlet härtill är snart funnet; det utgöres af ökad öfning för beväringen. Att denna öfning icke kan sättas lägre än ett år eller i det närmaste ett år, torde vara tydligt af allt, som yttrats i denna fråga, men man torde också med trygghet kunna säga, att med hänsyn till våra förhållanden den icke behöfver tagas till längre. Och med så pass lång öfning för gemene man kan stamtruppens styrka minskas till det antal, som erfordras för att rekrytera underbefälet och att bestrida vissa befattningar, som kräfva mera yrkesmässig utbildning.

Med några års ytterligare insikt i de goda verkningar, de nittio dagarna medföra, och de brister, som vidlåda så väl det unga manskapet som det allt för gamla, skall denna förändring säkerligen framkallas af sig själf, och lyckligtvis ställa sig nu mera inga verkliga ekonomiska hinder i vägen för öfvergång till en modern härordning, ty en dylik torde icke medföra synnerligen högre kostnad än den brokiga härsmakt kräfver, hvilken vi för närvarande äga, och hvars brister trots förbättringarna icke kunna öfverskylas. Det mesta af de ökade kostnaderna torde redan nu tarfvas, ty, såsom strax skall visas, uppställa redan de nittio dagarna åtskilliga fordringar, som icke alls eller allt för litet blifvit tillgodosedda. Den kanske betydelsefullaste kostnadsökningen framkallas emellertid af truppernas härbergerande, men härvid komma ju städerna beredvilligt till mötes, och den årliga amortering, som skulle erfordras för återbetalande af ett för ändamålet upptaget lån, blefve sannolikt icke afskräckande stor.

Den första fordran, de nittio dagarna uppställa, gäller ökad öfning i större truppenheter. Förr, då beväringen icke kunde medtagas på större fälttjänstöfningar, och då massan af arméens personal länge kvarstod i tjänst, kunde man möjligen inskränka de större, gemensamma öfningarna till endast då och då förekommande, fast än detta i alla händelser var betänkligt; nu åter kan en sådan åtgärd ingalunda försvaras. Nu fordrar hänsynen till arméens användbarhet, att hvarje beväringsman åtminstone en gång under sin tjänstetid får deltaga i en fälttjänstöfning tillsamman med trupper af andra vapen, och då han endast ett år är inkallad till truppöfningar, följer häraf tydligt, att öfningar i större omfattning måste äga rum hvarje år. Och hvart vi än vända blicken, till stora eller små stater, finna vi, att den årliga öfningsserien alltid afslutas med öfningar af alla vapen förenade, hvarvid någon del af krigsmakten

Digitized by Google

sammandrages med dess största fredsenheter, armékårer eller i små arméer, möjligen fördelningar. Och detta anses såsom något så alldeles naturligt, att till och med där penningetillgången är knapp, man lika litet tänker på att inställa de större öfningarna, som vi nu mera lyckligtvis torde låta förmå oss att inställa regementsöfningarna.

www.libtool.com.cn

Äfven hänsynen till befälets och särskildt det högre befälets utbildning kräfver det årliga återkommandet af större truppöfningar, något som erfarenheten från de nyss slutade manövrerna i Nerike tydligt ådagalagt. Kunde vi komma därhän, att två eller tre arméfördelningar hvarje år eller åtminstone hvart annat år samlades till större öfningar, och att de fördelningar, som icke kunde deltaga i dylika, årligen sammandroges hvar för sig, skulle vi kunna anse önskemålet vunnet och hysa förhoppningen, att icke endast våra bataljoner kunde röra sig på stridsfältet utan äfven våra brigader och fördelningar.

Men dessa öfningar kräfva tid, och denna tid kan svårligen tagas från de redan allt för korta regementsmötena. Skulle dessa hvarje år förkortas från tjugotvå dagar till fjorton — de större öfningarna kunna, jämte förflyttningarna till och från dem icke anslås till mindre än åtta dagar —, så blefve det icke mycket värdt med dem; arbetet under mötet blefve ett hastverk utan egentlig nytta. Man får hushålla mycket med tiden under de tjugotvå dagarne för att få den att räcka till alla de olikartade öfningarna i kompani, bataljon och regemente, till fälttjänst, marschöfningar, stridsöfningar i omväxlande mark, befästningsarbeten, kokning, inspektioner och mönstringar samt först och sist till skjutkursen, som ensam tager sina goda fjorton dagar i anspråk, och till fältskjutning, den kanske viktigaste af alla öfningar. Häraf framgår tydligt, att trettio dagar eller en månad är den minsta tid, som kan anslås till de så kallade regementsmötena, om däri äfven innefattas öfningar i högre förband. Det är visserligen betänkligt att minska beväringens rekrytutbildning med åtta dagar, men detta kan icke hjälpas, och ersättning bekommes ju i de större öfningarna. Den kostnad, som genom allt detta förorsakas, tillhör så kallade oundvikliga utgifter. Den framkallas oafvisligen af de nittio dagarna. Hafva vi en gång skaffat oss en dyr armé, måste vi hafva råd att göra den användbar för sitt ändamål.

En annan fordran, som de nittio dagarna uppställer, är tillräckligt befäl. Förr sades det väl, att infanteriregementena skulle vid krigstillfälle utväxa till tre bataljoner, men de öfvades dock ständigt på två enligt sin fredsindelning, och man tänkte i allmänhet icke så noga efter, huru förhållandena skulle gestalta sig vid mobilisering. Och för två bataljoner var befälet beräknadt, och för denna styrka var det tillräckligt. Men sedan beväringen kom till, var det ju helt naturligt, att man skulle låta regementena i fredstid öfvas på det sätt, som de i krig skola användas, och därför rycka de nu mera ut på tre bataljoner. Men huru går det nu med befälet? Jo, om vi hålla oss endast till officerarne, så visar det sig, att om hvar enda plats är besatt, och om ingen är från-

Digitized by Google

varande, så räcker officerskåren nätt och jämt till att lämna en öfverstelöjtnant eller major med adjutant till hvarje bataljon samt en kapten och två subalternofficerare till hvarje kompani (exercisreglementet förutsätter tre subalternofficerare vid hvarje kompani, hvarjämte hvarje bataljon skulle afdela en officer till fanförare och regementet en officer såsom befälhafvare för dess träng). Men nu är regementets officerskår aldrig fulltalig, ty dels afgå officerare, som innehafva särskilda befattningar, t. ex. i fördelningsstaben, befattningar, som borde finnas på stat, dels äro åtskilliga för sin utbildning eller för andra ändamål tillfälligt bortkommenderade, och slutligen håller sjukdom alltid någon borta. Allt detta tillsamman gör, att, då ingen reserv alls är beräknad, måste de flesta kompanierna nöja sig med endast en officer utom kompanichefen, hvilket icke kan vara förmånligt för kompaniets utbildning, och hvilket är det ännu mindre, om kompanichefen i egenskap af kompaniområdesbefälhafvare — något som aldrig borde vara förenadt med den aktiva tjänsten — af denna befattnings dryga göromål drages ifrån det, åt hvilket han i första hand borde ägna sin tid och sin omsorg, nämligen åt kompaniets utbildning.

Att en person tillfälligtvis är sjuk, kan väl icke undvikas, men om obotlig sjukdom, kroppslig svaghet eller annat dylikt år efter år gör en officer oförmögen att bestrida sin tjänst, så är detta nu mera vida betänkligare än förr, och i utländska arméer erhåller en sådan officer afsked, i allmänhet med pension. Hos oss låter detta sig icke göra, med mindre mannen i tjänsten ådragit sig obotlig sjukdom, som gör honom oförmögen till vidare krigstjänst, eller under tre år bevisligen lidit af obotlig »blindhet, lamhet eller vansinne», och huru många sjukdomar och svagheter finnas icke, som icke kunna innefattas under dessa tre rubriker? I detta missförhållande påkalla de nittio dagarna uppenbart en förändring.

Förenas våra regementen till högre enheter, till brigader, så förordnas den ena regementschefen till brigadchef och ersättes i regementsbefälet af öfverstelöjtnanten, hvarigenom dennes bataljon blir utan chef. Och otvifvelaktigt är väl, att vid krigstillfälle de regementschefer, som icke blifva brigadchefer, eller deras regementens öfverstelöjtnanter tagas i anspråk på annat håll, så att en bataljon alltid blir utan chef, hvadan en kapten får rycka upp o. s. v. Ytterligare en major vid hvarje regemente vore därför erforderlig, men ännu nödvändigare vore, att redan i fredstid hafva brigadchefer med adjutanter, något som är fallet inom alla andra arméer, och som skulle aflägsna en hel mängd andra olägenheter, hvilka nu förefinnas, men som skulle taga för stort utrymme att här genomgå. Att kostnaden varit det enda hindret för åtgärdens genomförande, därom kan man vara förvissad.

Huru väl förhållandena än ordnas, komma dock alltid och allestädes luckor inom foficerskårerna att göra sig kännbara, synnerligast vid mobilisering, ty ingenstädes kan man under djupaste fred aflöna och sysselsätta det antal officerare, som kriget fordrar. Bristen måste fyllas med reservofficerare, och öfver allt har man gjort stora ansträngningar

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

för att skaffa sig tillräckligt många och tillräckligt dugliga sådana. Redan fredsförhållandena visa oss tydligen behofvet af reservofficerare, och vägen är öppen för danandet af sådana, men utan minst ettårig tjänst under fanan för alla kunna vi icke hoppas att få se den synnerligen mycket beträdd. De bästa reservofficerarne äro emellertid de, som förut stått i verklig tjänst. Antalet af dylika, som icke uppnått åldersgränsen. är emellertid försvinnande litet, ty den, som utan pension öfvergår till reserven, förlorar sin pensionsrätt, och detta vilja naturligtvis icke många underkasta sig. Här är också tydligen något att göra, och något, som kan göras för ringa kostnad.

www.libbol.com.cn

En dylik frivillig gallring inom officerskårerna skulle dessutom medföra det goda, att befordran ginge litet raskare, ty nu är den såsom bekant i allmänhet tröstlöst långsam. Att blifva kapten efter tjugo, major efter trettio års tjänst är föga hugnerikt och rent af skadligt för tjänsten. Om vår armé skall kunna motsvara de anspråk, som, särskildt med dess nuvarande brokiga sammansättning, ställas på densamma, måste befälet först och främst föryngras, så att män i sina bästa år ställas i spetsen för kompanier och bataljoner, så att officerarne icke slitas ut i underordnade befattningar, innan de hinna till en något så när självständig verksamhet. Genom att på nyss antydt sätt öppna vägen till reserven och genom att nedsätta åldersgränserna för majorer och officerare af högre grader — en redan i och för sig oafvislig nödvändighet *) — skulle denna föryngring utan allt för stora uppoffringar kunna ernås, och funnes därjämte utväg att med pension afskeda sådana officerare, som äro oförmögna att fullgöra sin tjänst, så kunde vi hysa godt hopp, att våra officerskårer under ledning af kunskapsrika, förståndiga och handlingskraftiga chefer och generaler skulle motsvara de anspråk, som de nittio dagarna, som en utsträckt värnplikt, och som kriget ställa på dem.

Att en föryngring, en fullständig omdaning af våra underofficerskårer äfven är af behofvet påkallad, torde lätt inses, och den högt utvecklade volontärinrättningen skulle väsentligt underlätta en dylik åtgärd. Det skulle dock leda oss för långt att här ytterligare söka utveckla denna fråga.

Summan af saken torde vara den, att vårt krigsväsende, vår armé gjort stora framsteg under de tre år, som förgått, sedan urtima riksdagen förde in dem på nytt spår, att vår armé nu mera måste anses vara användbar i krig, men att dess förbättrade skick framkallat en del for-

*) För jämförelsens skull må meddelas, att åldersgränserna i franska arméen äro: för kaptener 53, majorer 56, öfverstar 60, brigadgeneraler 62 och divisionsgeneraler 65 år, under det motsvarande tal hos oss äro: för kaptener 53, majorer 58, öfverstar 63 och generaler 68 år. I ett särskildt fall kan ju regeringen göra undantag, men en af franska arméens mest framstående generaler, markis de Galliffet, som för tjugofem år sedan såsom brigadgeneral ledde det stora kavallerianfallet vid Sedan, föll helt nyligen för åldersgränsen. Man kan för öfrigt icke anse, att den franska officeren lefver fortare än den svenska.

Digitized by Google

dringar, som måste tillgodoses, för att verket skall kunna anses helgjutet, och att, när detta skett, vi böra vara mogna för att taga steget fullt ut och skaffa oss en krigsmakt, byggd på moderna europeiska grunder, en åtgärd, som nu mera torde kunna genomföras utan stora rubbningar hvarken i samhälleligt eller ekonomiskt hänseende.

C. N—n.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

De hårda tiderna.

J. H. PALME: *De hårda tiderna.* En statistisk undersökning. Stockholm 1895.

När regeringen år 1886 förordnade en kommitté, sammansatt af både frihandels- och skyddstullsvänner, för att undersöka landets ekonomiska tillstånd, kunde man redan på förhand vara öfvertygad om, att man skulle få två, alldeles oförenliga framställningar. Det utlåtande, som kommittéen afgaf, med åtföljande af den protektionistiska minoriteten undertecknade reservation, bestyrkte också riktigheten af denna förmodan. Under det att reservationen sökte ådagalägga, att de allmänt hörda klagomålen öfver näringslifvets betryck icke voro annat än ett fullt sanningsenligt uttryck för beskaffenheten af det ekonomiska tillståndet sådant det i verkligheten statistiskt framstod, fann kommittéutlåtandet, dikteradt af den frihandelsvänliga majoriteten, att det egentligen icke var någon orsak alls till klagan, om man såg närmare på saken.

Man kunde redan på förhand vara öfvertygad därom, sade vi, att de uttalade omdömena skulle utfalla på detta sätt. Att protektionistiskt sinnade män se sakerna i svart, är ingenting att undra på. Det är ju deras raison d'être. Och att frihandelsvänner däremot aldrig se annat än ljusa och glada sidor, är ett af den rikaste erfarenhet bestyrkt faktum. Men detta faktum åter är rätt svårt att nöjaktigt förklara.

Tullfrågan är ju ett rent teoretiskt nationalekonomiskt spörsmål, åtminstone för ärliga politici — och om andra är här ej fråga. Tullväsendet anses af det ena partiet vara nyttigt för landets ekonomi, af det andra partiet åter skadligt eller åtminstone gagnlöst. Huruvida tillståndet i landet för ett visst gifvet tillfälle är sådant, att det kan gifva berättigad anledning till klagomål, är däremot en fråga som står fullkomligt oberoende af den förra. Man kunde därför vänta sig att det äfven bland dem, som anse protektionismen gagnlös eller skadlig, skulle gifvas såväl pessimister som optimister, att några af dem skulle se sakerna i svart, andra i ljust eller i mellanskiftningar. Men en notorisk frihandelsvän, som ger en mörk skildring af det rådande ekonomiska

Digitized by Google

tillståndet eller som ens erkänner riktigheten af en sådan skildring, lämnad af motsidans män, är en företeelse som man knappast någonsin hör talas om.

Det ser ut som om äfven frihandelns anhängare nästan trodde på tullarnas välgörande inverkan, fastän de djupt afsky dem. Annars är det svårt att förklara, hvarför deras taktik ständigt går ut på att söka öfverbevisa sina motståndare och allmänheten, icke om tullarnas *skadlighet,* utan om deras *obehöflighet.* Men de anse måhända, att det senare är lättare än det förra, och i sådant fall är väl taktiken klok, kanske statsmannamässig. — Frågan tillhör den högre, vetenskapliga politiken.

Dessa reflexioner vare endast uttalade i största allmänhet. Naturligtvis gifves det äfven bland statistiska forskare af frihandelsskolan sådana, som af djupaste öfvertygelse finna sig manade att söka vederlägga den mer eller mindre pessimistiska uppfattning af de ekonomiska förhållandena, som gripit omkring sig. Och anmälaren af ofvanskrifna arbete, herr Palmes intressanta bok *De hårda tiderna,* har ingen anledning att tro annat än att här föreligger ett sådant fall. Af det förut sagda kan emellertid den, som vet, att herr Palme tillhörde majoriteten inom den ofvan omtalade ekonomiska kommittéen, lätt förstå att anmälaren endast velat påpeka, det man icke behöfver öppna boken för att veta att dess titel egentligen borde hafva varit utrustad med citationstecken. »De hårda tiderna» ser ut att vara till god del menadt som ironi.

Det är de senaste tjugu åren som författaren behandlar. Att de varit hårda tider för de enskilda kapitalisterna, vare sig att dessa såsom räntetagare sett inkomsterna af kapitalet minskas genom fallande räntefot, eller att de tagit aktiv del i det ekonomiska lifvet och fått att kämpa med hård konkurrens och sjunkande varupris, vill han icke bestrida. Dessa kapitalister utgöra nu endast ett mindretal i samhället. Det oaktadt hafva de genom sin ställning och sitt inflytande förmått skapa en föreställning om ett allmänt, hela samhället gällande betryck, en allmän depression, hvilken föreställning ingalunda kan hålla stånd vid en närmare granskning af de gångna årens ekonomiska utveckling. En sådan granskning är det som författaren företagit, och den visar, att just under dessa »hårda tider» en ekonomisk utveckling försiggått, så kraftig och storartad, att den — enligt författaren — måste vederlägga allt tal om betryck för samhället i dess helhet.

När författaren sålunda ställer samhället i dess helhet, hvars stora massa utgöres af de arbetande klasserna, i en viss motsättning till de kapitalägande, och håller före att konjunkturerna tidtals kunnat vara tryckta för de senare utan att detta utöfvat någon inverkan på de förra, så kunna vi dock icke

Digitized by Google

gifva honom rätt. Det ekonomiska samband som råder mellan arbetare och kapitalister betonades redan af reservanterna i den ekonomiska kommittéen, och detta samband kan statistiskt bevisas. Beviset må hämtas från England. Det torde ej kunna förnekas, att de årliga skiftningar, som visa sig i värdet af den brittiska exporten, skola kunna anses tämligen noggrant återspegla de skiftningar i konjunkturerna, som gjort sig gällande från det ena året till det andra och hvaraf de kapitalägande industriidkarna efter herr Palmes eget medgifvande säkerligen hafva haft känning. Men att äfven de arbetande klasserna haft känning af samma konjunkturskiftningar och det kanske ännu skarpare, framgår af statistiken öfver de arbetslöses relativa antal. Följande sammanställning visar för en räcka af 22 år dels det årliga värdet af exporten pr individ af befolkningen och dels antalet arbetslöse pr 1,000 medlemmar i ett antal engelska fackföreningar.

År.	Exportvärde pr individ. P:d St. s. d.	Antal arbetslöse %.	År.	Exportvärde pr individ. P:d St. s. d.	Antal Arbetslöse %
1867	5 19 —	77	1878	5 13 8	74
68	5 17 1	89	79	5 11 8	146
69	6 2 8	82	80	6 8 10	68
70	6 7 8	46	81	6 13 11	38
71	7 1 5	18	82	6 16 10	20
72	8 — 10	11	83	6 14 8	24
73	7 18 7	14	84	6 9 7	85
74	7 7 5	19	85	5 17 3	102
75	6 16 1	29	86	5 15 9	113
76	6 — 10	43	87	5 19 5	87
77	5 18 6	52	88	6 4 11	53

Man finner att de båda seriernas maxima och minima fullkomligt sammanstämma, naturligtvis så att ett minimum i den ena motsvarar ett maximum i den andra, och att utvecklingsgången jämväl i öfrigt är öfverensstämmande för båda serierna. Den enda skillnaden är, att skiftningarna i de arbetslöses antal äro vida skarpare utpräglade än skiftningarna i exportvärdet, och man kunde vara frestad att däraf draga den slutsats, att de arbetande klasserna t. o. m. haft starkare känning af de växlande konjunkturerna än kapitalisterna själfva. Vare därmed huru som helst, så torde dock ej kunna förnekas, att här framträder ett så tydligt samband mellan kapitalets och arbetets ekonomiska intressen åtminstone i ett afseende — och därtill ett mycket viktigt af-

Digitized by Google

seende —, att man blir mycket tveksam, i hvilken utsträckning den motsats dem emellan, som herr Palme söker göra gällande, må kunna anses verkligen vara för handen.

www.libtool.com.cn

Det synes oss öfver hufvud taget vara en brist i författarens framställning, att han icke någonstädes ger en antydan om de under den undersökta tidrymden försiggångna växlingarna mellan goda och dåliga år, hvilka för en statistiker äro så lätt skönjbara. Ty det är just vid motsättningen mot eller jämförelsen med de *allra närmast* liggande åren, som tiderna kunna kännas dåliga eller goda, hårda eller blomstrande, tryckta eller löftesrika. Dessa begrepp äro ju inga absoluta begrepp; och en jämförelse, som blott fäster afseende vid begynnelse- och slutåren i en längre årsföljd utan hänsyn till den mellanliggande tiden, förmår icke gifva uttryck åt den förnimmelse, som vi människor kunna hafva af dem. Ty vi förmå icke att såsom siffermannen abstrahera från de för vår uppfattning nödvändiga mellanleden; vår känsla har icke så långt minne, och det är dock med den — och icke med förståndet — som vi *känna* lättnad eller tryck.

Men vi måste nu öfvergå till ett närmare skärskådande af författarens framställning och försöka ställa oss på hans objektiva ståndpunkt. — Han gifver oss till att börja med en öfverblick öfver vårt eget lands utveckling sedan år 1887, då den ekonomiska kommittéen afgaf sitt utlåtande öfver den närmast förflutna tiden, hvilket utlåtande såsom vi veta ingalunda utföll ogynnsamt. Herr Palme anser icke heller de senare åren kunna gifva anledning till klagan. Visserligen är året 1892, det sista för hvilket fullständiga uppgifter angående de svenska befolkningsförhållandena ännu äro offentliggjorda, i befolkningsstatistiskt hänseende särdeles ogynnsamt, enär det företer en vida lägre giftermålsfrekvens, nativitet och naturlig folkökning än som på många år förekommit. Men om man tager hänsyn till den starka utvandringen under åren 1881—1892, då icke mindre än 464,681 personer utvandrade, af hvilka omkring 70 procent tillhörde åldersgrupperna 15—35 år, så kan det, säger författaren, icke råda ringaste tvifvel om, att det just varit denna, som vållat den under samma tidrymd allt starkare framträdande minskningen i giftermålsfrekvens, födelsetal och folkökning.

Vi äro dock ej alldeles fria från tvifvel. Ty om man räknar efter det trots utvandringen verkligen kvarbefintliga antalet ogifta män i åldrarna 20—50 år och ogifta kvinnor i åldrarna 20—45 år och härmed sammanställer det årliga antalet män och kvinnor, som inträdt i första giftet, så befinnes det ändock, att giftermålsfrekvensen sjunkit. Frekvensen af första giften, sålunda beräknad, utgjorde nämligen pro 1,000:

Digitized by Google

Åren	Bland män.	Bland kvinnor.
1841—60	77,2	84,2
61—65	75,5	83,1
66—70	64,8	71,6
71—80	75,0	82,7
81—90	69,0	75,9
1891	67,9	73,8
1892	66,2	72,0

www.libtool.com.cn

Det är endast olycksåren 1868 och 1869 som hafva någonting med de sista åren i detta hänseende jämförligt att uppvisa. — Att det icke är en genom utvandringen uppkommen brist på giftasvuxna personer, som vållar nutidens låga giftermålsfrekvens, synes också framgå därutaf, att åren 1891 och 1892 antalet ogifta män i åldrarna 20—50 år utgjorde 7,69 % af hela befolkningen, men uppgick under tiden från 1806 till 1830 aldrig högre än till 7,51 % under någon enda femårsperiod, hvilket dock icke hindrade, att giftermålstalen (efter 1,000 af hela befolkningen räknade) för dessa femårsperioder uppgingo till lägst 7,77 och högst 8,96, under det att de utgjorde 5,83 år 1891 och 5,69 år 1892. — Huruvida de sista årens låga giftermålsfrekvens helt eller delvis är att tillskrifva ekonomiska förhållanden, lämna vi dock därhän.

En annan fråga är, om den starka utvandringen, hvilken nyss omnämnts. i och för sig kan anses utgöra ett tecken till ett mindre gynnsamt ekonomiskt tillstånd inom landet. Herr Palme påvisar, att det är snarare det ekonomiska tillståndet i Nordamerika än förhållandena hemma hos oss, som varit bestämmande för växlingarna i utvandrareantalet vid olika tider. Detta är nog obestridligt. Men för att allsidigare belysa utvandringsföreteelsen, hade det ej skadat att göra en jämförelse mellan vårt eget land och andra, att sålunda omnämna, att utvandringens öfverskott öfver invandringen, beräknadt pr år och 1,000 innebyggare, under 1880-talet utgjorde för Danmark 3,5, Tyska riket 2,8, England 2,2, Nederländerna 1,6, Belgien 0,2, och att Frankrike t. o. m. haft invandringsöfverskott, medan utvandringsöfverskottet *för Sverige utgjorde 7,4*. Endast Norge och Irland, det förra med 9,7 och det senare med 17,6, visa högre utvandringssiffror än våra.

Att under de åtta åren 1886—1893 utvandringen från Sverige varit i årligt medeltal större än under någon föregående lika lång period, finner herr Palme låta sig förklaras af de gynnsamma ekonomiska förhållanden, som åren 1886—1892 varit rådande i Förenta Staterna. Den kan nämligen icke förklaras af dåliga tider i Sverige, ty att den ekonomiska ställningen äfven i hemlandet

Digitized by Google

under samma år varit jämförelsevis god, framgår enligt herr Palmes mening »alldeles obestridligt» af följande fakta:

www.libtool.com.cn

De i sparbankerna (inbegripet Postsparbanken och några folkbankers sparkasseräkningar) innestående behållningarna hade från 1885 till 1893 års slut ökats från omkr. 226 till 343 mill. kronor. — Detta är onekligen en ganska stor tillväxt, men det torde böra bemärkas, att största delen däraf utgöres af till kapitalet lagda räntor. De verkliga besparingarna, d. v. s. öfverskotten af insättningar öfver uttagningar utgjorde:

	Mill. kr.	Mill. kr.
År 1886	2,51	
» 1888	4,56	
» 1889	8,15	
» 1890	0,54	
» 1891	1,10	
» 1893	9,46	26,32

Och under följande år hafva uttagningarna öfverstigit insättningarna med:

År 1887	0,75	
» 1892	1,78	2,53
Alltså utgör det verkliga öfverskottet mill. kr.		23,79

I medeltal uppgå sålunda de årliga besparingarna till ej fullt 4 mill. kronor, hvilket för ett land med närmare 5 mill. innebyggare och med ett högt utveckladt sparbanksväsen sannerligen icke kan sägas vara mycket. Endast de två åren 1889 och 1893 hafva ett någorlunda gynnsamt resultat att uppvisa.

Uppskattade inkomsten af kapital, tjänst, rörelse och yrke har från 1885 till 1893 ökats från 348,8 till 431,6 millioner kronor. — Huru mycket häraf som är verklig ökning är dock svårt att utröna; och äfven i detta fall är en jämförelse år från år ägnad att rubba tron på de goda tiderna. Särskildt gäller detta om den största och därtill mest betecknande posten, inkomsten af rörelse. yrke eller dyl., som utgjorde:

	Mill. kr.		Mill. kr.
År 1885	210,8	År 1890	255,3
» 1886	203,1	» 1891	254,3
» 1887	204,8	» 1892	253,5
» 1888	207,8	» 1893	245,7
» 1889	230,9		

Digitized by Google

Äfven här är det egentligen endast året 1889 och därtill 1890 som visa framåtskridande. För åtskilliga andra år, däribland äfven 1893, visar sig en afgjord återgång.

www.libtool.com.cn

Hvad de statistiska uppgifterna om fabriker och manufakturer beträffar, påpekar herr Palme själf, att det framåtskridande de visa till stor del endast är befintligt på papperet. Handelsflottan har onekligen vunnit en ganska betydande tillväxt, något som dock i vår tidsålder, hvilken kunde kallas kommunikationsväsendets tidsålder par préférance, nästan kan betraktas såsom en nödvändighet. Och hvad slutligen beträffar den ökade brytningen af järnmalm, från 871,172 ton år 1885 till 1,481,487 ton år 1893, är den ingalunda så märkvärdig som vid första påseendet kan tyckas, när man får veta, att af den kvantitet, som bröts det sistnämnda af dessa år, 306,594 ton kommo på Gellivare och 261,865 ton på Grängesbergs malmfält.

Vi kunna sålunda ingalunda odeladt gilla herr Palmes åsikt om den »alldeles obestridliga» arten af de anförda bevisen för goda tider i vårt land under de närmast förflutna åren. Det vore dock orätt att fördölja ett par fakta, som herr Palme ytterligare anför, hvilka utgöra ett glädjande vittnesbörd för det förhållandet, att — åren må nu hafva varit dåliga eller goda — den ekonomiska ställningen icke lagt hinder i vägen för afgjordt framåtskridande å vissa håll. Medellifslängden har nämligen under åren 1881—1890 ökats i vårt land från 46,95 till 50,02 år, ett framsteg som gör, att vi nu i detta hänseende intaga främsta platsen bland nationerna. Och vår obligationsskuld till utlandet synes under åren 1886—1893 endast hafva ökats med 4,8 mill. kronor, hvilket man nu nästan kan anse som en småsak, särskildt då därtill kommer att de svenska bankernas ställning till utlandet samtidigt förbättrats med omkr. 28½ mill. kronor.

Ökningen i Sveriges nationalförmögenhet under åren 1886—1893 beräknar herr Palme — måhända icke alltför högt — till omkr. 700 eller 800 millioner kronor. Landets nationella välstånd har sålunda under den ifrågavarande tidrymden förkofrats med en förut okänd hastighet. I en följd af intressanta undersökningar, för hvilka vi endast i största korthet kunna redogöra, uppvisar författaren att det samma kan sägas om världen i dess helhet och de framsteg, som skett sedan år 1873 — som bekant det år, från hvilket man kan räkna början af den allmänt öfverklagade depressionen. Under det folkmängden i Europa, Amerika och Australien sedan dess ökats med omkring 25 %, har det sammanräknade värdet af alla länders införsel stigit med 23 % och kvantiteten däraf med 90 %. Kolproduktionen har nära nog fördubblats, järnproduktionen likaså. Sockerproduktionen har stigit med 97 %, kaffepro-

Digitized by Google

duktionen med 40 %, ölproduktionen med 74 %. Arbetskraftens stegring genom användandet af maskiner kan — för jordbruket och tillverkningsindustrierna öfver hufvud — anses vara sådan, att en arbetare nu frambringar lika mycket som två arbetare frambringade för tjugu eller trettio år sedan, och denna stegring har såväl genom minskad arbetstid som äfven genom varupriserna fall kommit de arbetande klasserna till godo. Det allmänna prisfallet kan nämligen uppskattas till omkr. 35 %. Prisfallet åter har drabbat de kapitalägande klasserna, hvilka dessutom haft att lida af jordräntans och penningräntans sjunkande, hvarför det kan sägas, »att det varit arbetarna själfva som uteslutande eller åtminstone till största delen fått åtnjuta fördelarna af den förut omnämnda stegringen i deras arbetes produktivitet». Den civiliserade världens kapitalförmögenhet har nämligen visserligen ökats med 50 %, men den relativa kapitalafkastningen har samtidigt nedgått med 30 à 40 %, hvarför de 1,000 à 1,100 milliarder, som för närvarande ägas af den civiliserade världens samtliga kapitalister, icke åt dessa inbringa mycket större afkastning än som erhölls af de 700 à 800 milliarder, som funnos samlade redan för tjugu år sedan. Den arbetslöshet, som periodvis blifvit en följd af den personliga arbetskraftens ökning, och de förluster som genom prisfall träffat enskilda arbetsgifvare, betecknar herr Palme som ett nödvändigt ondt, en »civilisationens växtvärk». Och i hela det arbete, som bär titel »De hårda tiderna», ägnas åt dessa sistnämnda företeelser på sin höjd ett par sidor (förutom några anmärkningar i »slutordet», i hvilka författaren söker gifva en förklaring öfver det obestridliga förhållandet, att tiderna af en mängd människor uppfattats såsom tryckta, fastän de i själfva verket icke varit det).

De kapitel, som handla om transportväsendets enorma utveckling och om kapitalbildningen, samt de paraleller, som författaren uppdrager mellan de sista tjugu åren och tiden efter de stora Napoleonska krigen, kunna vi endast i förbigående omnämna och rekommendera åt den intresserade läsaren. Hvad förhållandet mellan kapital och arbete angår, kommer herr Palme till det slut, att »kampen mellan de otaliga, hvar för sig egennyttiga intressena har utmynnat i en oaflåtligt fortgående förbättring af produktions- och transportmedlen, sålunda äfven i en ökad prisbillighet å alla de förnödenheter, som till ojämförligt öfvervägande del måste förbrukas af de stora folkmassorna, d. v. s. af de kroppsarbetande klasserna. Och på samma gång de nyttigheter, hvilka fortfarande måste köpas med penningar, sålunda blifvit billigare och därigenom lättare tillgängliga, så har äfven en betydande tillväxt ägt rum i antalet och beskaffenheten af de förmåner, hvilka inom de civiliserade samhällena stå kostnadsfritt till allmänhetens tjänst. Den i jämnbredd med civilisationen växande

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

humanitets- och samhörighetskänslan har nämligen föranledt, att genom statens och kommunens mellankomst en icke ringa del af de nybildade rikedomarne tagit form af skolor, sjukhus, parker, vattenledningar och många andra offentliga anstalter, afsedda att främja befolkningarnes upplysning, hälsa och trefnad.»

I slutordet af sin bok yttrar författaren: »En regnmängd af exempelvis fem millimeter — som ofta uppnås vid ett vanligt sommarregn under några få timmar — nedför omkring en half million kubikmeter vatten till hvarje kvadratmil af det område, öfver hvilket regnet utgjuter sig. Om hela den nämnda vattenmassan vore samlad på ett ställe till ett medeldjup af några meter, skulle den för blicken te sig såsom en icke oansenlig insjö, täckande en ytvidd af cirka femtio tunnland. Men i form af regn fördelad öfver hela kvadratmilen, blir samma vattenmassa nätt och jämt tillräcklig för att fukta den förut torra jordytan; och redan några få dagar eller måhända några få timmar efter det ett sådant regn fallit, skulle vi förgäfves söka efter några spår däraf, såvida icke vår kännedom om naturens hushållning satte oss i stånd att skönja dessa spår i den framkallade rikare grönskan och ymnigare växtligheten.»

Man skulle kunna fortsätta: Nåväl du växtstrå där ute på åkern, hvarför låter du dig icke nöja med de droppar, som kommit på din lott? Hvarför klagar du öfver, att du icke fått en liten sjö för din egen räkning, då du dock ser att fälten rundt omkring dig på det stora hela se friska och lofvande ut och att din husbonde får vackra skördar? Hvarför kan du ej lära dig att se sakerna i stort?

* * *

På intet ställe i sin bok uppställer herr Palme någon definition på begreppet »hårda tider». Om därmed menas sådana tider, då folk har svårare än vanligt att slå sig fram, då konkurrensen är skarp på alla områden, då de priser man beräknar att få för sina varor oupphörligt tryckas ner, då fallissement och arbetslöshet bli vanliga företeelser, då svårigheten att sätta bo och bilda familj — framträdande i en låg giftermålsfrekvens — blir allt starkare skönjbar i jämförelse med ej längesedan förflutna år, — om med allt sådant menas hårda tider, då har herr Palme i sin bok *icke* visat, att de senast förflutna tjugu åren obefogadt nämnas så — hvilket dock tydligen varit hans afsikt att göra. Hvad han visat är endast, att om tiden varit hård, detta icke varit oförenligt med ett storartadt framåtskridande *för samhället i dess helhet* på de flesta områden.

I. F.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Sommarstudier i svensk poesi.

VERNER VON HEIDENSTAM: *Dikter*. — Stockholm, Alb. Bonnier, 1895.

Möjligen kan det ännu intressera allmänheten att få del af några intryck, framkallade vid läsningen af svensk nyare poesi och enkannerligen Heidenstams nyaste diktsamling. Visserligen ha vi haft tidningarnas recensioner öfver Heidenstam och mycket goda recensioner bland dessa, men man vet ju, hur litet en dylik kort uppsats kan ingå på en diktares egendomlighet: Heidenstam är likasom Levertin en så utpräglad och modern typ och af ett så sammansatt skaplynne, att man ej så lätt och i en handvändning vare sig kan komma underfund med honom eller förklara honom. Han hör säkerligen till de få mera intresseväckande företeelser vår poetiska litteratur på sista tiden haft att bjuda.

Det ligger också i skaldekonsten, när den är äkta, en lockande gåta, som tar intresset mer än vanligt fånget. Och likväl har dikten på senare tiden af allmänheten blifvit på ett beklagligt sätt försummad, och det har varit en behaglig öfverraskning att finna ett omslag i och med Frödings, Levertins och Heidenstams diktsamlingars utgifvande. Den unga damen ses numera ofta sittande på verandan och i bersån med böcker med blomsterspräckligt omslag, hon drömmer bort sommarens fagraste timmar med Levertins Nya dikter i knäet, och den unge mannen tar Heidenstams dikthäfte med på sina skogspromenader. Det behöfdes väl en förstärkning bland våra unga diktare, det var längesedan Tavaststjärna eller Tigerschöld lät höra af sig. När därefter den unga damen och den unge herrn återvända till sällskapslifvet och omgifningen, kan man ofta i deras ögon märka ett nöje och en fråga, ett uttryck af hälften förundran, hälften tillfredsställelse. Och denna poesiens förmåga att tolka känslolif och tala till hjärtat innebär på en gång dess makt och dess fara. Jag vill förutskicka några ord om denna poesiens allmänna karakter. Detta uttryck af ovisshet och dröm, jag nyss nämnde, hvarpå beror det om icke därpå, att poesien icke är något hvardagsspråk men något mystiskt och

Digitized by Google

underbart. Det är den store Pan, naturguden, han, som lefver i skogarnas tystnad, hvilken här uppenbarat något af sin härlighet och sitt majestät. Poesiens mystiska makt är outgrundlig som allt det sublima, ja poesien kan göra de underbaraste trollkonster. Själfva det naiva blir sublimt och outgrundligt. det lekande barnet kan, när diktaren presenterar det, väcka en värld af tankar till lif, och till och med om skalden för oss i ljuskronornas värld, när balen är som ystrast, såsom Fröding har gjort, eller till middagsbordet, där knifvar och gafflar, glas och tallrikar skramla, kan själfva salongslifvet få en ny strålglans, belyst af ett trollstafsskimmer, som diktaren ensam förstår att gifva.

Och hvarför? Jo ty skalden är ännu som alltid något af en profet, en varelse med okända världars hemligheter i sitt hjärta, en sfinx, som sjunger vid soluppgång, omgifven af gryningsdimma, en sfinx, som sjunger vid solnedgång, omgifven af nattskuggor. Han har aningarnas världserfarenhet, som är större än den dagsljusa världserfarenheten, han afspeglar det omedvetna, bär bud från naturens olika områden, och gåtan, som han gömmer på, är en hel full lifsstämnings känslor.

Därför frågas det så ofta: hvad kan han ha menat? Kan *ni* förstå honom, *jag* förstår honom ej. Frågan kan innebära ett klander för en obegriplighet, som ingenting gömmer, men den behöfver det ej, ty den kan lika ofta uttrycka en hjälplöshet hos den som frågar inför något högt och svåråtkomligt. Ofta när den innebär ett klander, är den också en orättvisa, ty vi människor förvandla så ofta i dum stolthet vår hjälplöshet inför det, som ställer sig som oförklarligt för oss, till ett klander. Den tillfrågade blir ofta också svarslös. äfven om han tror sig begripa skaldens mening, ty hvem kan egentligen förklara skalden eller anatomisera känslan? Det är dock ej blott skalder till yrket, som ha skaldekänslor. Många, som ej äro diktare, ha icke desto mindre något af diktare inom sig. Ja, hvarje gång en känsla ter sig med det brinnande lifvet af en uppenbarelse af en människas innersta väsen, har människan något af diktare, som frambryter, och känslan blir då svårfattlig för den. som ej lefvat i samma stämnings trollkrets. Den känslofulle skall sannolikt då få höra omgifningen säga: det där är oförnuft, det är barnsligt, det är inbillning, det är hans eller hennes grain de folie, men kanske skall någon af de närvarande se på den talande med en djup undrande blick, som betyder: *jag har förstått* och sänka sitt hufvud i djupt grubbel: vänta, jag vill förstå bättre. Men du, som vet, att du haft en sådan ingifvelse, akta dig: försök ej att vara skaldiskt hemlighetsfull som modsak och sport för att väcka beundran. Vet, att all den beundran, som du då kan väcka, är ej kärlekens men fåfängans, oäkta som den ljudande malm och den klingande bjällra, hvilken efterapar kärlekens röst.

Digitized by Google

De locktoner, som höras af de unga poeterna, afsedda att vinna hjärtan, ha alltför ofta i sekelslutet denna falska klang af tillgjord känsla. För gud Eros' skull, som du väl ändock, unga skald eller skaldinna, ej vill förtörna, akta dig att förvandla poesiens religion till en läpparnas dyrkan, en munnens bekännelse. Må du gärna öfva din rasvilla ungdom på flyktig kurtis med vetenskapen, det är ej så farligt att humbuga med vetenskapen, du skall blott lyckas förföra svaga hjärnor och skall i sinom tid bli näpst — farligare är det att vanhelga känslan och hyckla med hjärtats språk. Det är lifvet själf, du då förgriper dig emot, det djupa allvaret hos det, som borde vara en lifsbekännelse, är det som du försyndar dig emot, ty äfven poesien är en helgedom och att icke hålla denna helgedom helig och obesmittad af världen, är att besudla det bästa hos människan. Det är en plikt att uttrycka hvarje känsla så rent du kan, renare kan ingen fordra, ty man kan ej gifva mer än man har. Det är en plikt att pröfva sig själf och icke taga en pose eller uttrycka mer än man känner: allt detta afskyvärda är sentimentalitet, hyckleri och retorik, med hvilka vackra namn det än må kalla sig. Och nu nog med förmaningar. De ha tillkommit ej utan tanke på farliga tidsströmningar och varnande skeppsbrott vid alltför djärf poetisk seglats, där toppseglet slog båten öfver ända utan att man därför bör påstå, att ej båten vid försiktigare segling kunnat hålla sjön.

Heidenstam och Levertin äro båda äkta i sina stämningar, inga förkonstlingsskalder. Det finns dikter hos bäggedera, där månget uttryck kan vittna om tendenser till manér, nyhetsmakeri och experimentering, för detaljgranskningen skall mången dikt stå sig slätt, men som personligheter stå de klara och utpräglade, det är ett hjärta och en individualitet, som talar hos bägge.

Och likväl kommer den ofvan angifna osäkra frågan ärligt och upprigtigt från mången mun och man önskar en förklaring, så godt en sådan kan gifvas. Låt mig försöka att tolka några af grunddragen i Heidenstams skaldefysionomi.

Heidenstam står i sina sista dikter för mängden svårfattlig mest därför, att motsatserna i lifvet denna gång hos honom tagit formen af våldsamt kämpande lifsmakter, af jättelika, halft spöklikt hotande tankar, som rifvas om världen och människorna som stridande atleter. Nog är han visserligen nu som förr — som vi minnas från Vallfarts- och Vandringsår, hans första diktsamling — den döende skönhetsvärldens trotsiga kämpe, lifsmodets förkunnare, men han är det mera tvekande, mera undantagsvis. Väl kan han ännu som i *Höstsång* förklara krig mot alla elegiska höstpoeter, likasom han gör det mot fromhetens hänghufvuden, och utbrista:

Hur stora starka kar'ar,
som dricka öl och äta stek,

www.libtool.com.cn
Digitized by Google

fått lust för sådan strängalek
man aldrig dock förklarar.

Väl kan han säga:

www.libtool.com.cn

Vi göra kol på sorgen,
vi stoppa alla korrektur
i papperskorgens trånga bur
och bränna papperskorgen.

Väl kan han befalla, att man skall kläda sig i vinlöf och storma fram i bacchantiskt jubel. Men i forna tider tog han aldrig Horatii lefnadsregel om yrseln hel och hållen, han sade ej dulce est desipere in loco, han utelämnade de sista två orden, men nu har han tagit dem med, nu säger han som denne: det är ljuft att slå sig lös, *när stunden är inne.* Hvilken förändring har då inträffat? Huru besynnerligt att det är Heidenstam, som i *Natten* utbrister:

Jag världen som förändrad ser,
jag står den åldern nära,
där ingen människorna mer
kan älska eller ära,

att det är han, som i samma dikt säger, att han älskar nattstunden, då han är ensam med sig själf och att hans gudar bli stumma, när någon stör honom i grubblets stund i hemlighetsfull andakt:

ty deras röst och lyras sträng
förnam jag blott den sena
och tysta stund, när vid min säng
jag grät på knä allena.

Hvarifrån komma dessa nya toner, hvad har då händt? Det samma som förr hatar han ju än. I *Myrstacken* t. ex. vet han, att hvad han vill hata är nyttans träl, myran, som lefver blott för att samla och hopa, han vill hata den världsvisa minen hos den välvise förmanaren, det fromma förtrycket, det smygande, skvallrande förtalet. Jämför härmed »För mig fins ingen väg från hemmets dörr». Han vet, att alla dessa utspridare af lögnens frökorn och rädslans ogräs, ännu äro hans fiender.

Han vet också sin dröms föremål. Hvad han vill tro på är ett förbrödringens himmelrike på jorden. Detta framtidsrike tecknas i *Sånger i kyrktornet.* Här är det ringaren, som i torngluggen först sjunger smäde- och hämndevisor mot de rika. Hans hustru, det vackra lekfulla barnet, flätar på skämt, medan mannen dricker med andra dryckesbröder, en lönnlöfsslinga, fäster röda körsbär däri och bekransar den gamla kyrkklockan med denna. Hon kan *glömma,* hon är sorglöst skönhetsälskande, därför kan hon glömma

Digitized by Google

hatet till de rika, den mordiska tanken, den vilda hämndlystnaden, som hennes man predikar. Dikten slutar så:

www.libtool.com.cn

Det kvinnligt veka i mänskosinn
skall frälsa världen och ringa in
förbrödringens framtidsrike.

Men lumpenheten är mäktig, nyttans religion har många bekännare, kanske ännu flere än dumhetens religion och fariseismens domsanspråk, och alla dessa gå framåt: gudarne allena vete, *när* förbrödringens rike blir mer än en vacker dröm!

Och motståndet mot lyckan kommer från ett annat farligare håll än människornas ondska, från själfva naturen och naturlagen. Ja, Heidenstam har tydligen nu fått en stark känsla af naturens förbannelse, af vissa olyckors oundviklighet. Barnet hos människan, det älskligaste inom människan, måste ju dö och låt så vara: — men ännu hemskare är detta, att också ynglingen inom människan måste dö, åldrarnas lag kan man kalla det eller som Ibsen förvandlingens lag, och därmed följer ju också, att vissa af lifvets smycken måste kastas i skräpvrån, t. ex. ungdomskärleken, njutningen, äfventyrets glada växling, ty allt sådant förlorar sitt lockande behag med tiden. Det är lifserfarenheten, som andas liklukt i lifvets vår. Allt åldras och diktarens uppror mot detta är på ett vackert och varmt sätt uttryckt i dikten *Önskan*. Han älskar ett »barn af hvitt och skärt», och han kan bli förtviflad, när han ser förgängelsens hand utsträckt öfver denna unga kvinna, som är ett skapelsens mästerverk. Ack, han ber ju icke för sig själf men blott för henne:

Om du, om bara du står yngst och skärast,
hvad bryr mig vimlet, där jag går som gäst,
af allt hvad jag i världen älskat mest,
det var din ungdom, hvilken blef mig kärast.

Stillheten och friden i stället för äfventyret bli nu ett behof. Och behofvet af trohet kommer. Lyckan ändrar gestalt, de forna nöjena smaka icke mer som förr. Och nu ser diktaren tillbaka på ungdomslifvet med bitter blick. *Barndomsvännerna* är den typiska dikten för denna stämning. Han ser med hånlöje på kärlekens lystna ifver, på lyckan i den älskades famn, på kyssens glädje och smekningens jubelord. Han uttrycker sitt förakt med cyniska ord: kärleken är drinkarens skamliga törst:

Är törsten skön för att strupen törstar?

Han säger:

De djupa känslornas orgelmusik
först spelar, när kärleken dör i ett hjärta.

Digitized by Google

Och hånfullt säger han:

Tro aldrig, att kärleken drömmer en dröm
om vaggor och alla dygders beröm.

www.libtool.com.cn

Nej, älskaren hör till lifvets futtigaste gestalter:

Näst kyparn och fruntimmersdoktorn på modet
är löjligast älskarn af allt, som blef till.

Denna passage hör till dem, som, därför att de uttrycka en ärlig känslas rena och djärfva språk, verka rent poetiskt starkt, trots det att läran ingalunda är konventionellt poetisk. Diktarens slutsats är att denna kärleksentusiasm är så litet värd, därför att entusiasmen är trötthetens förebud, glädjen är ledsnadens moder, njutningens öfvermått är njutningens död.

Vi återkomma till denna dikt, men det, som här närmast torde böra anmärkas, är att gent emot äfventyren och världslifvet hemmet nu blir Heidenstams centrala begrepp. Hemmet är ryggstödet, mot hvilket sann hvila kan njutas. I dikten *Tiveden* bekänner diktaren sina känslor för fosterland och hembygd:

Hit förde min längtan och för mig än
som en evigt tärande lystnad,
om på ljusan dag jag dödade den,
som min hemligt älskade stod hon igen
vid min bädd i nattens tystnad.

Detta hem är bilden, som bränt sig in från barndomen: hemmets fält och ängar, de gamla rummens vrår och spislar, brasan i salen, skogens furor, himmelens färg och vattnets spegel. Allt detta är det fästande och bindande i lifvet, ty denna hemmets naturprakt är det, i hvilken vårt lif invirkat minnets trådar af guld och silke, sorgens purpurröda ros och den stilla lyckans violblommor. Den landsflyktige märker denna hemmets tjusning bäst. En sådan landsflyktig är Gunnar från Lidarände, hvars öde skildras i den storartade dikten *För mig finns ingen väg från hemmets dörr*. Han blef dömd på tinget som baneman och honom står valet öppet att antingen lefva i landsflykt eller att stanna hemma som fridlös och efter fornnordisk sed jagas som ett djur och brännas inne på sin gård af fienderna. Han väljer att stanna och trotsa, ty från hemmet kan han ej skiljas: hellre döden.

Det är något underligt med denna hemmets fridkänsla. Det är också hemmets fiendskap. Gunnar från Lidarände har pröfvat bägge delarna. Han är hatad:

Ty länge redan smugit kring hans stråt
den afund, hvilken är berömmets skugga,
och trött vid lömska bakhåll och försåt
hans yxa lärt att dråpets runor hugga.

Digitized by Google

Den dömdes broder Kolskägg säger:

Till landsflykt födas våra främsta män,
var stolt att hedern ej blef dig förmenad,
den är ej värd ett handslag af en vän,
som icke tio längta att se stenad.

Och hemmets lockelse blir då också en blandad känsla, en smärtfylld kärlek. Det lockar mest från fjärran, mest när skilsmässan är evig och oåterkallelig. Då blir kärleken en tärande längtan och saknad, ett raseri att återse och försonas. Och så blir kärleken till våra kära störst, de bli oss dyrbarast, när vi förlorat dem. Så heter det i en af diktsamlingens enklast formade men djupast kända bitar lika sant som vackert:

Säg aldrig, att de gamla,
när de sitt öga sluta,
att de vi öfvergifva,
att de, som vi förskjuta,
snart doft och färg förlora
likt blommorna och gräsen,
att vi ur hjärtat rifva
ett namn — som från din ruta
ett gammalt damm, du blankar —.
De resa sig så stora
som höga andeväsen,
de öfverskygga jorden
och alla dina tankar,
som, hur din lott är vorden,
hvar natt till hemmet vända
likt svalorna till nästet. —
Ett hem, det är det fästet,
vi rest med murar trygga,
vår egen värld, den enda
vi midt i världen bygga.

Men hemmets dubbla magnetism af lockande och frånstötande är ett så viktigt drag hos Heidenstam, därför att känslan för detta är historien om allt i världen. Hemmet på en gång lockar och stöter bort, men det gör allt. *All* jordisk erfarenhet är en sådan magnet med två poler, en attraherande och en repellerande. Det är oro i utelifvet, men det är också oro i hemlifvet. Människan har därför också en dubbel längtan, som det heter i *Pilgrimens julsång* i Hans Alienus:

Trolöst flydde jag skuggornas land,
trånade åter till lifvet,
gators vimmel och lampors brand.
Dock — mitt öde stod skrifvet.
— — — — — — — — — — —

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Bleka och krokiga
skuggorna locka
anden att drömma vid Karons flod,
men det brokiga
lifvet vill plocka
frukter, som vinkande tråss af mitt blod.
— — — — — — — — — — — —
Kedjad vid lifvet min staf jag bär
rolös kring världen jag ledes,
längtar dit, där jag icke är,
främmande allestädes.

Men om det är oro i hvilans skuggvärld, oro i kampens verklighetsvärld, då betyder detta, att lifvet är oro, det är med andra ord oro i allt. Felet är världens, åhja, men felet är ju också vårt: nåväl, om man så vill, kan man kalla det »felet», men det är snarare så, att denna oro är vårt öde. Vi behöfva så mångt och mycket, hos oss lefver på samma gång och med skilda begär ett jollrande sorglöst barn, en kärleksdrucken äfventyrslysten yngling, en praktisk och stridslysten man, en grubblande gubbe. Diktaren rufvar mycket på denna åldrarnas gåta: i *Mannens sista ord till kvinnan* framställes denna åldrarnas motsats i mannens uppfattning af kvinnan:

Jag följde kärleksyr din rosenstig,
det tillhör stormens muntra tid och våren,
jag möter dig med löjen och med krig,
det tillhör sommaren och mandomsåren,
du vardt min lycka och jag tackar dig,
det tillhör hösten, då man bäddar båren.

Märk det tvetydiga i denna beskrifning på lyckan som en frid af den art, som infinner sig, när man »bäddar båren». Märk, hur en liknande tanke går igen i *Vid kistan med familjeliket* i orden:

Hjärta, låt din oro stillas,
åren blåsas bort till blom,
trött att irra och förvillas
ser jag mot min ålderdom.

Alla dessa olika åldrars känslor trängas inom oss, pina och glädja oss med sin strid, njutningen är oro, lidandet oro, striden är oss icke nog, hvilan är oss icke nog, själfva växlingen mellan båda är också den en otillfredsställelse, hvar är tyngdpunkten, det egentliga inom oss? Är icke själfva detta tal om en tyngdpunkt och ett väsentligt ett pladder? Tviflet på människans väsen kommer fram i det dystra stycket *Låt oss dö unga*. Det talas här om människan:

Ej hittar människan en ört bland gräsen,
som vind och väder snabbare slår ner,
och aldrig formar hon af markens ler
så skört ett käril som sitt eget väsen.

Digitized by Google

Vi äro alltså växlingens barn och ögonblickets söner, för hvilka asketismen är lika naturlig som nöjeslystnaden. Världen är en motsatsernas värld, människan en motsatsernas människa, gudomligheten själf är motsatsernas gud, gud och djäfvulen, himmelens herre och världens herre, Messias och Dionysos, kärleken och hatet. Oron är diktarens sista ord som på en gång lifsmakten och dödsmakten. Åter och åter kommer talet om oron tillbaka. Vi ha nyss anfört tre ställen, där det talas om denna oro, härtill kan läggas en vers i den som formprodukt svaga dikten *Vid pendylen:*

Blott min oro bär i samma
ungdomsstarka händer troget
likt ett ljus i blåst på vägen
själens ängsligt rörda flamma.

Vishetens djupaste ord, bottensatsen som blir kvar, när vi lefva orons lif, är missnöjet med oss själfva och världen, omöjligheten att tjäna lifvets tvenne herrar, ty allt nöje är momentant och fragmentariskt.

Måste det ej så vara. Diktaren vill bevisa det i denna saga om de två ungdomsvännerna, ur hvilken vi redan anfört ett utdrag. »Hon är året äldre men yr som han», och de älska hvarandra, älska med hjärta och sinnen och äfven med det djupaste i sitt väsen, men denna åldersskillnad är ödets dom. De ha funnit hvarandra helt, de ha velat äkta hvarandra, men de ha måst skiljas åt därför, att hon åldras fortare än han, ty kärlekslifvet är ej blott själarnas förening. Men de sakna evigt, minnas och längta också evigt, med något af samvetsförebråelse öfver förspilld lycka när de skilts åt, ehuru de veta, att samma samvetsförebråelse öfver förspilld lycka skulle väntat dem, om de lefvat förenade. Så är käckheten mot lifvets olyckor blott tomt skryt, blott ett försök att dräpa spöken med knytnäfslag och förjaga skuggor med svärd. En kommentarie härtill innehålles i en *Decembersaga,* som förkunnar:

Vår kärleks gamla saga
ur hjärtat ropar än,
ej åren skänka lika
åt oss, som lyss till den,
det är ett brännsårs smärta
att känna ungt sitt hjärta,
när tiden allt förblekt.

I *Den afundsvärda* heter det:

Mig väntar mången kärleks lek
men aldrig hjärtats lycka.

Hur bära vi oss då åt att bära stämningslifvets växlande ve och glädje? Det finns två sätt: det ena framlägger skalden för oss i *Tiveden.* Menige man han vet råd; sex dagar skall du arbeta, men den sjunde skall du festa, unge-

Digitized by Google

får så tolkar Heidenstam hans valspråk. Lyckligtvis finns i nordens kulna arbetsatmosfär en underlig figur, hr Söndag, »med bockfot och rock af skarlakan», en ättling af antikens gamla njutningsglada tid.

www.libtool.com.cn

Förhärligad, beprisad vare han
i namn af dessa tusen, som han skänker
ett frihetsdygn, då ingen lie blänker,
då kojans man kan leka herreman.

När herr Söndag kommer efter arbetsveckans slit och släp, då ljusnar bondens surmulna min, och han förvandlar sig till den stampande och hojtande bondbalens morske Akilles, men dagen därpå är han så åter den samme som förr med krökt rygg och veck i pannan.

Så försonar bonden lifvets motsatser genom att oförmedladt öfvergå från arbete till njutning och tvärt om. Svårare är världsmannens uppgift, som behöfver mera konsekvens att hopjämka lifvets fordringar till något slags harmoni. Han, hvars lif förflyter i nöjenas värld — när *hans* lycksalighet brister, då är det »djäfvulens frestelse». Historien om hur det då går, berättar oss diktaren i poemet med detta namn. Ty det hände en gång, förtäljer han, att djäfvulen på ett af sina ströftåg kom till ödemarken och mötte den han fordom frestat. Han kände, när han mötte det stilla tåget af dem, som omgåfvo honom, ett behof af hvila och af att sluta sig till dem. Eremiternas grubblande uppsyn, öknens högtidliga stillhet, himlens oändliga blå, tystnaden, ensamheten, allt detta höll på att hypnotisera den världsvane kurtisören.

Skall jag tysta mitt folk, skall jag dämma min älf;
Skall djäfvulen falla af från sig själf?

Han måste erkänna, att det låg något mäktigt tjusande i detta lugna tåg. Åhnej, frestelsen varade blott ett ögonblick. Med en knyck på bockfoten var han ur sikte:

Han sprang på vagnen, han reste sig rak . . .
och själf grep han tömmar och piska
och körde sitt spann i dammande sken.

I dessa bägge bilder har författaren likasom åskådliggjort de tvenne resurser, som stå öppna för den orofyllda nutidsmänniskan, nämligen att ta på sig lifvets ok och motsatser med stoltheten hos en, som lider men som duger att lida med bibehållen värdighet under sin tillvaros begränsning och vanmakt. Det samma predikas i *Höstsång:*

Låt gå att lifvet gömmer
ett uns af skratt, ett pund af gråt,
den starke ler med stolthet åt
det bittra gift, han tömmer.

Digitized by Google

Den starke är som höstlöfven:

De dansa inför döden
likt männen vid Termopyle
mot morgondagens öden.

www.libtool.com.cn

Det är denna stolta likgiltighet, likgiltighet för sig själf, likgiltighet för världen, fasthållandet af *en* princip som ett comme-il-faut af manlighet, stolthet och konsekvens, som åt Heidenstams dikt ger ett uttryck af nästan tragisk storhet. Silhuetten af diktaren själf aftecknar sig klart och skarpt mot stämningarna som bakgrund. Hans förakt för olyckan ger honom segrarens ton och hållning, man saknar icke karakterens manliga öfverlägsenhet trots all flyktighet och allt vemod. Bland det moderna stämningspratet ger han intrycket af både att kunna älska som fjäril och fladdra som fjäril men också kunna lida som man. Han hör till ryggradsvarelsernas klass och icke till diktarmolluskerna, de poesialstrande blötdjuren.

Det är icke svårt att finna de veka punkterna hos honom, men det är svårare att finna det, som vi bruka kalla hjärtat i detta bepansrade lynne med sitt orosfyllda missnöje. Allt af ånger och ångest, som denna diktsamling innehåller, häntyder närmast på känslan af hemlöshet och fridlöshet i lifvet. Det nordiska sångardraget, nödvändigheten af världsförsakelse, blir kanske för första gången *klart* uttryckt hos Heidenstam. Man skulle emellertid mycket misstaga sig, om man här väntade sig att också finna ett annat sångardrag, den eviga syndakänslan, känslan af skuld, den tråkiga ödmjukheten, som eljest i botgörardräkt brukar lipande traska efter våra diktares ånger och ångest. Det kan likväl icke nekas, att konflikternas värld, olyckornas målning och de veka känslorna ha ett slags behof af självanklagelse som förklaring och försoning. Man kan skratta åt barnets växling i stämningen, när det vid sin bön om förlåtelse öfvergår från larmande och forsande tåreflod till lycksaligt uttryck af lugn tillfredsställelse med sig själf och världen, när ja-ordet på förlåtelsebönen är afgifvet. Men säkert är, att mycket af lifvets växling från olycka till lycka, från nöd till glädje förklaras genom den slags ideella skadeersättning, som innehålles i en botfärdig stämning. Detta utplånande af lifvets missförstånd genom en omvändelse finns aldrig antydt hos hr Heidenstam som en möjlig försoning af olyckor. Olyckan är där, olyckan är obeveklig, naturen som befaller den är lika obeveklig. Karakteren utför handlingar, dessa handlingar äro dess öde. Den inkonsekvens, som heter att ångra, sedan man trotsat, att förlåta, sedan man vredgats, är likväl, ästetiskt betraktadt, det färgspel som gör lifvet så rikt. Tror man ej på den, tror man ej heller på naturens förmåga att läka, naturens förmåga att ersätta den afhuggna grenen med nya skott, att växa. Och hvad

Digitized by Google

blir följden? Det blir förgängelsen, som ensamt verkar, allt nötes, allt lyder ålderdomens lag. Lyckan blir att nalkas naturens stora omvandlingsprocess döden. Denna lycka, den tröttes lycka, har hr Heidenstam skildrat i dikten *Jairi dotter*. Den hör icke till hans bästa, men den är vacker, och den är poetisk i sin dunkla stämningsfullhet, framför allt därför, att man här hör hans hjärta slå af längtan att finna naturens modersfamn. Jairi dotter föreställes talande efter sin uppväckelse från döden, hon anropar som en nåd att få återgå till den skuggvärld, hvarifrån hon kommit. Lifvets gåfva är för henne värdelös, sedan hon sett in i den förtrollade värld, som ger oss upplösningens förlossning, hon har erfarit den tröttes hemkänsla, när han i den mjuka bädden får låta tankarna dö och öfverlåta sig åt sömnens domning. Hon talar om människan, som ett mynt, hvilket, besudladt af många händer och med till hälften förlorad prägel, längtar till smältdegeln, där det återfinge sin rena metall och kände sig befriadt från skiljemyntstumningen, den växlande myntprägel, som är lifvets oro och förändring. Och bland skuggorna hon skådat fanns också allmodern universums formlösa lifsprincip, det modersköte, ur hvilket alla former utgått och till hvilket de skola återgå. Denna mystik är trötthetens kärlek, nirvanas domning, Schlegels *unbewusstes Bewusstsein*.

Det är säkerligen något af det noblaste och djupaste hos människan, denna oändlighetstörst, som icke kan finna sig i lifvets ensidighet och som blir fiende till lifvet vid upptäckten af en oupphörlig mistning af forntidslycka som lösepenning för att vinna framtidsmål. Det är klart, att det ligger en halfhet i lyckan, när vi måste släppa ungdomens fröjder för att njuta af mandomens, och när mandomslifvet måste blekna, då ålderdomens lif kommer. Denna lifvets beska smak är en sanning, dess njugghet att rycka från oss de gamla rätterna vid dess gästabud, när de nya inbäras, är en sanning lika väl som att dess matsedel är sammansatt efter principen af aftagande tillgång och läckerhet i bespisningen och därför är icke den hungerkänsla och olustkänsla, det väcker, någon illusion och bevis på någon ästetisk omåttlighet. Omöjligheten att i lifvet finna enhet och någon oblandad välvilja i dess ödesmakt är likaså en af dessa sanningar, som äro obestridliga. Heidenstams skepticism återkommer som modern nutidsströmning, som kännetecken på det mesta af modern poesi. Han är emellertid den förste, som hos oss med kraften af en lifserfarenhet uttryckt den moderna stoicismen och skepticismen, det oförsonliga och tröstlösa i ödets förföljelse och naturens växlingar och bedräglighet. Sanningen af detta drifves ej på flykten af några hvardagsanmärkningar om lifvets många fröjder, om vår plikt att vara tacksamma mot dem, om arbetet som sin egen belöning, om tron på ett löftets land, ett framtidens hinsides som ett motgift mot tviflet

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

o. s. v., o. s. v. Men om det också ligger utom ramen för en kritik af Heidenstam i egentlig mening, så vore det dock kanske ej omöjligt att finna ett svar på Heidenstams världsåskådning *som världsbild,* som en framställning af *hela* sanningen. Det är nämligen tydligt, att Heidenstams synpunkt är den ästetiska, jag menar ej med ordet nu någon slappt skönhetsdyrkande tendens, men i alla händelser den ästetiska. Egendomligt för denna är nämligen kärleken till det ljusa och glada, fasan för det mörka och tyngande. Därför fordrar den också inspirationens lätta kraftansträngning af arbetet, den fordrar, att lifvets frukter ej skola vara svåråtkomliga, men lätta att plocka som blommor på en äng eller frukter från ett träd. Den fordrar öfverflöd, men öfverflöd alstrar likgiltighet, den fordrar rikedom, men rikedom alstrar också likgiltighet, den älskar med allt skäl rikedomen och öfverflödet och hatar nöden, men en af de besynnerligaste af lifvets motsatser uppenbarar sig då. Det är denna, att detta, som man älskar, mister sitt värde, därför att det ger sig för lätt. Det är denna, att besittningens strid för ägande, på samma gång den är ett lidande som strid betraktadt, är en njutning som arbetsbelöning. Det är först då, under arbetskampen, under stridens spänning, som något af det svåråtkomligas berusning uppenbarar sig, hvilket ej är den lätta ansträngningens glädje, den korta inspirationsansträngningens berusning, men den svåra, långa, ihärdiga mödans berusning. Hela denna arbetets filosofi är en motsägelse: hvarför skall detta, hvilket som gåfva och lyckans ynnest är tämligen likgiltigt eller förlorar sitt värde som hvardagsmat, bli större i värde, taga lyckovinstens proportioner, när det vinnes som fjärran vinkande arbetsmöda? Saken är ju densamma, hvarför skall dess bedömande vara så olika? Hvarför skall samma lifvets vinst, hvilken som leksak, som lätt kan ersättas, förlorar allt behag, som bohagsting och nödvändighetsvara bli så dyrbar? Hvarför skall svårigheten, nöden, slitet, arbetet ge lifvets håfvor ett värde, som höjer dem kanske öfver all rimlighetens beräkning? Man kan kritisera denna verklighetens lag, man kan ej omstörta den. Epikuréerna kunna säga, att arbetets pliktslafvar erfara sin stora tillfredsställelse öfver sina små segrar mot verklighetens svårigheter af fåfänga öfver sin egen makt att lyckas, af egoistisk segerstolthet. Men det är ett faktum, att denna arbetets segerstolthet är en lycka och att det tråkiga arbetet, som leder till målet genom en öken af svårigheter, är en lycka, som försonar med några af lifvets hårdaste verkligheter, lika väl som det är oförnekligt, att den lätt vunna framgången, den ljufliga ögonblicksvinsten är en lycka, som vi också hafva behof af. Det är blott min mening att här framhålla nödens betydelse, hungerns, orons, lidandets betydelse. Det är icke min mening nu, när det är fråga om en diktare, att komma med ett tråkigt ord:

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

»nödens uppfostrande inverkan», ett ord, som för öfrigt så sorgligt ofta är täckmanteln för önskan att förtrycka, att tvinga arbetets offer att tillfredsställa obilliga kraf från arbetsgifvares sida. Min mening har varit att ge Heidenstam rätt i det stora hela: lifvets lycka är möjligheten att lefva det gladt och lätt, lifvets olycka innebär tviflet på dess välvilja, och som förtryckare, som ofärdsspridare är dess makt gåtfull, upproret mot dess lagar ursäktligt. Det naturliga, eller med andra ord det ursprungliga och primitiva i mänskligheten lager af känslor, är det djupast liggande barnsliga lycksökeriet, som plockar blomman och som suger frukterna, döda detta och man får en värld af gubbar, en trånmatt värld af arbetsmaskiner, en löjlig värld af apor. Men min mening har också varit att säga, att man ej bör tro, att de stora arbetssträlarna, det sunda förståndets och den praktiska arbetsamhetens hjältar, ej ha *sin* lycka, *sin* tillfredsställelse, fast de ej arbeta i samma spår som de glada diktarnaturerna.

Hellen Lindgren.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Solens barn.

Skizzer från det gamla Peru.

(Ur ett ännu ej i tryck utgifvet manuskript.)

Maranonflodens breda vatten glider långsamt förbi skogrika stränder, och vattenväxters mångtrådiga nät slingrar sig kring kullvräkta, urgamla stammar, från hvilka mörka, nakna grenar höja sig öfver vattenbrynet likt jättearmar, som stelnat i den tropiska naturens kväfvande famntag.

Naturen ligger nu sömntung i solgasset, ingen fågel flyger kvittrande utmed floden — blott stora, brokigt färgade insekter svärma ljudlöst öfver ytan och gripa emellanåt en vilsekommen fluga eller mygga, som seglar på ett lösryckt blad, hvilket sakta glider fram, tills det försvinner i en sorlande fors — den ende störaren af naturens dödslika tystnad.

Så hviskar det i säfven; en mild bris drager öfver floden. Strändernas praktfullt färgrika men doftlösa blommor buga sig för spegelbilden i vattnet, resa sig åter och stirra som stora, förvånade ögon upp mot hvalfvet af palmer, lianer och evigt grönskande löfträd, genom hvilket här och hvar en flik af djupblå, glänsande himmel kan skönjas.

Vid stranden något högre upp, där en ljusning mellan träden förråder en öppen plats, står en högrest, kraftigt byggd, mörklagd krigare. Hans dräkt utgöres af en mörk bomullstunika, som når halfvägs till knäet och öfver länderna sammanhålles med ett bredt bälte; armar och ben äro nakna; på hufvudet bär han en hjälm af trä, öfverklädd med skinn och prydd med fjädrar i sällsamma färger; på fötterna mockasiner, som fästats med remmar, snörade ända upp till knäet.

Blod sipprar ur ett sår under vänstra armen, som är omlindad med ett säfblad, hvars blodstillande kraft ej ännu hunnit verka; det har delvis lossnat och hänger ned som en bred, röd strimma.

Han stirrar med ett sorgset uttryck öfver till andra stranden, där urskogens dunkla kronor spegla sig; bortom dem, långt därinne lades hem och frihet och framtid i spillror. Det nynnar nu sakta i säfven på andra sidan

Digitized by Google

vattnet och susar i kronorna — det är vaggsång och visa från de otaliga sjöarnes och de skogkransade flodernas land, som han aldrig skall återse . . .

Vid tanken på fångenskapen skälfva de seniga armarne, och händerna knytas, ögonen låga, och de breda näsborrarne vidgas; blodet flyter rikligare från hans sår.

Krigaren går ett par steg framåt och trampar i vredesmod ned de blomster, som här växa på fiendemark. Han hatar med den obändiga lidelsen hos en halfciviliserad ras denna nation, som trängt in i hans hemlands bygder, öfvermannat och fängslat den stam, han tillhört, och fört den bort för att i främmande land lyda andra lagar och omfatta en ny lära.

Förbannelse öfver incas, förbannelse öfver denna hjord af slafvar, som förstört hans hemland, dess seder och tro!

Han tar fram en amulett, som han bär i kedja kring halsen, och betraktar med mörka blickar den otympliga bilden af sitt hemlands gud — den förtörnade, som i nödens stund prisgifvit sina trogna, fastän strömmar af blod till hans blidkande gjutits på prästernas altar.

Han tillhör en mindre folkstam vid det nuvarande Bolivias gräns, som i slutet af femtonde århundradet tillfångatogs af peruanerna, hvilkas konungar — incas — ständigt utvidgade sitt rike, så att detta på höjden af sin storhet omfattade hvad vi nu kalla Peru, Bolivia, Ecuador och större delen af Chile. Den här, som nu efter sex månaders lyckosamma strider återvändt hem, har slagit läger på en öppen plats, på tre sidor omgifven af skog, medan den fjärde jämnt sluttar ned till flodbädden.

På denna plats rymmes det eröfrade landets hela befolkning, som jämte kvinnor och barn uppgår till tio eller tolf tusen. Fångarne skola enligt incas befallning föras till någon mindre tätbyggd del af hans rike, medan deras forna land skall tagas i besittning af peruanska nybyggare. Detta sätt att gå till väga var afsedt att trygga gränserna medelst en pålitlig befolkning; de underkufvade flyttades till sådana trakter af det inre, där klimatet i möjligaste mån motsvarade hvad de voro vana vid.

Den peruanska häreu har till ett antal af trettio tusen lägrat sig i skuggan vid skogsbrynet och har från alla håll ett vaksamt öga på fångarne, som fritt röra sig på den stora slätten i ram af skog och flod.

Den sårade krigarens blickar hänger fast vid kronorna på andra stranden, som tycktes vinka honom hem igen. Hans längtan växer och växer. Bilder af fosterlandet taga allt skarpare gestalt för hans själs öga. Hans törst efter

Digitized by Google

frihet ökas och framkallar ett hägrande hopp, som kommer hans pulsar att flyga fortare . . . Om han kunde med sitt lif, sitt eget blod blidka den vredgade guden genom att offra sig själf som en sista försoningsgärd vid hans altar i den öfvergifna hembygden!

Han drömmer sig vara på väg tillbaka, ila på välkänd stig i sitt lands skogar och nå fram till det öde templet som sin stams från döden uppståndne befriare.

Han griper å nyo det otympliga gudabelätet och tror sig i de klumpigt formade dragen läsa en uppmuntran men på samma gång domen, att blott öfver hans lik går vägen till fosterlandets räddning. Om han skulle misslyckas . . . Hvad mera? Hvad värde har lifvet för honom, sonen till en höfding utan land?

Han ser sig omkring. Långt uppe på slätten sitta de äldsta af hans stam allvarsfulla kring sin nye höfding, hans ende broder, den fallnes äldste son. Hans blick glider sökande öfver klungan af kvinnor och barn, tills den plötsligt hejdas vid en ung flicka, som sitter och stirrar mot trädens löfverk med ett sorgset, frånvarande uttryck. »Yelva!» hviskar han, och den tändande glöden i hans öga slocknar; läpparne röra sig med ett smärtsamt uttryck, och i hviskande ord offrar han sin hemliga kärlek för plikten mot fosterlandet.

Dystert tigande sitta eller ligga de alla, hela hans stam, kring slocknade eller rykande eldstäder. Peruanernas sång ljuder entonig från alla kanter af den solbegjutna slätten — de hemdragandes segersång.

Hans blick glider än en gång öfver den stora taflan, som ville han i minnet inprägla hvarje drag, och dröjer än en gång vid den unga flickan. Så vänder han sig om med ett uttryck af fast beslutsamhet, tar ett par steg framåt, lägger af sig hufvudbonaden, som nu skulle vara blott till hinder, och glider försiktigt in i den manshöga säfven, som knappast rör sig, då den smidiga kroppen arbetar sig ut mot strömmen. Han tänker stanna i vassbrynet, tills det mörknar, och då drifva ned med floden.

Det går sakta framåt, och han lyssnar spejande vid hvarje steg. Plötsligt skär en gäll hvissling genom luften, och inifrån strandens löfmassor ljuder ett högt befallande: »Vänd!» — »Vänd tillbaka!» upprepa en massa röster från ofvan och från sidorna. Fången stannar förtviflad och ser upp. På detta var han ej förberedd. Till höger och vänster skymta peruaner mellan trädens grenar. De ha suttit där tysta och utan att med en rörelse förråda, huru de följt hans gång genom säfven.

Han står först rådlös — men så ljungar det till i hans ögon, hans beslut är fattadt. Då han gör en rörelse som för att återvända, ser han pilarne

Digitized by Google

tagas från vakternas bågar — det är på detta ögonblick han räknat — och dyker blixtsnabbt ned i vassen.

Ett regn af pilar slår ned på den plats, där han försvann, och femton till tjugo krigare störta sig i vattnet för att fånga rymlingen. Utifrån höres ett halfkväfdt skri, följdt af ett stönande. Peruanernas alltid träffsäkra bågar ha sändt den flyende sin varnande maning.

Vakternas signaler och rop kalla till stället allt flere höfvitsmän och soldater, medan fångarne uppe på slätten till hälften resa sig ur sina hvilande ställningar och slött följa rörelsen vid stranden. En officer har tagit befälet därnere, och snart är den illa sårade krigaren bragt i land. Som en löpeld går det då genom lägret, att den fångne höfdingens broder sökt rymma och blifvit gripen.

De underkufvade strömma till och åse dystra, huru den afhållne unge mannen blodig och nedsölad bäres genom lägret. Småbarns skrik och kvinnors klagorop blandas med höfvitsmännens högljudda befallningar.

Den döende bäres fram till ett af de få träd, som enstaka växa på slätten. Soldaterna drifva fångarne tillbaka, alla utom en — en ung kvinna ännu halft ett barn. Hon tränger sig igenom leden, kastar sig framför den döende och slår förtviflad sina armar ikring honom. Hennes sorg är som hela hennes natur häftig och hejdlös. Genom den tunna klädningen, som räcker blott från bröst till knä, ser man den unga, ädelt formade kroppen skälfva och rycka, medan pinglet af guld- och pärlsmycken i hår, kring hals och armar ledsagar hennes rop af smärta.

Den befälhafvande peruanen, som med en blandning af undran och medömkan åsett uppträdet, söker skilja den unga kvinnan från krigaren och söker samtidigt lugna henne med några goda ord. Fången tages omsider ifrån henne och bindes vid trädet; enligt incas lag, som är bjudande sträng och i detta fall lika drabbar hög och låg, måste han genast dö.

Peruanska trupper omgifva på tre sidor stället; på den fjärde som vetter åt floden, finnes blott trädet med den bundne. Tjugo bågskyttar kommenderas fram, lystringsordet ljuder, och den döende är befriad från de gräsliga plågor, som krampryckningarna i anletsdrag och lemmar förut burit vittne om.

Å de små kullarne på slätten ha fångarne varit stumma åskådare till afrättningen, som försiggått så snabbt, att nu en viss häpnad hos dem blandas med sorgen — helst de väntat ett upprepande af den tortyr, de själfva plägat bruka mot krigsfångar.

Peruanerna draga sig tillbaka till skogsbrynet, och liket öfverlämnas af en officer med några deltagande ord till de fångnas höfding. Den dödes bro-

Digitized by Google

der och stammens äldste stå i tyst sorg kring liket, vid hvars sida den unga kvinnan knäböjer, medan hon åter sätter på hans hufvud krigarhjälmen, som man funnit i vassen . . .

www.libtool.com.cn

Men de undertryckta skocka sig allt tätare, och ett doft mummel höres från deras led. Den betryckta liknöjdheten har vikit, och grofva, vapenlösa händer knytas i vredesmod. Blickarne dragas oemotståndligt till hemlandet, hvars strand glittrar i solsken. Kanske guden, som öfvergifvit dem, skulle komma dragande öfver det breda vattnet och gifva seger åt ny förtviflans kamp! . . .

Så småningom slappas de spända musklerna, och ögonen återfå sitt liknöjda uttryck; slöheten har på nytt tagit herraväldet, och fångarne uppsöka tysta sina lägerplatser rundt ikring stoftet af den man, som offrat sig själf vid det sista försöket att för dem återvinna ett fosterland.

I ena utkanten af den öppna platsen står på en kulle, öfverskuggad af en väldig ek, en tältbyggnad i form af en afskuren kon; tälttygets ljusgröna färg smälter alldeles tillsamman med underskogens grönska. Framför tältet gå två skyltvakter i peruanernas vanliga krigsdräkt: ett hvitt skynke, som ett par hvarf virats kring länderna och på ena sidan hänger ned som en bred tofs, samt bomullstunika, kring midjan fasthållen af ett bälte; hufvudet skyddas af en skinnklädd trähjälm; armarne äro nakna; på fötterna remfästa sandaler. Vapnen äro lans och svärd, pil och båge samt stridsyxa och sköld; alla eggar och uddar äro af koppar, ty stål eller järn känner man ej.

Tältet består af ett enda rum, hvars ljus kommer uppifrån genom en slöja af genomskinligt tyg, som dock är tät nog att afhålla insekter och sprida blott en för ögat välgörande halfdager.

Vid bordet i tältets midt sitter en omkring femtioårig man, klädd i en dräkt, som är lik menige mans, blott af finare slag med inväfda guldbårder. Det är den högstbefallande öfver häreu, en af incas generaler.

Framför honom ligger en karta öfver incas rike, hvars gränser och indelning utmärkts medelst upphöjda linjer. Ehuru kartan — gjord af sammansydda torra blad af maquesplantan — icke är något mästerverk, ger den en god öfversikt af det väldiga riket. Man ser Cuzco, den heliga hufvudstaden, afbildad som solen, från hvilken utgå fina strålar, inlagda med guld. Titicacasjön sydost därom är utmärkt med en blå fläck med gyllne kant, hvarifrån andra fina guldstrålar möta dem från Cuzco. Vattnet i denna sjö, belägen i hjärtat af Peru, är heligt.

Efter den stora syndafloden, solens straffdom öfver urfolkets syndiga lef-

Digitized by Google

verne, torrlades först af alla ställen på jorden en ö i Titicacasjön. Där skapades två incas, bror och syster, man och hustru. Af solen, sin fader, fingo de en guldvigg och befalldes att med den vandra mot norr så långt, tills den borrade sig ned i jorden. Där skulle de stanna, samla kvarlefvorna af ett fordom talrikt folk, lära det vandra i solens beläte, blifva goda och rättskaffens människor, odla jorden och bygga städer. Detta timade i Cuzcos dal.

www.libtool.com.cn

På detta sätt framstod den förste inca som solens son, den allsmäktiga gudomens ställföreträdare på jorden, och det lyckades hans efterkommande att underkasta sig hela Peru och närgränsande land. Den lära, de förkunnade, och en klok styrelse gåfvo upphof till en kultur, som småningom förenade millioner människor till ett stort samhälle. Omgifvande stammars kannibalism och andra råa seder utplånades, allt eftersom de bragtes under incas ordnade välde.

Tvärs öfver kartan, nästan i korsform och med krysspunkten i Cuzco, äro dragna två mörka streck. De beteckna tvenne landsvägar, de enda af betydenhet i landet. Den ena går i linje med Stilla oceanen, hvars kust delvis utgöres af en bred låglandsplatå med öknar och öde ängder mellan hafvet och Cordillerna. Den andra vägen leder högt öfver dessa berg, sluttar ned åt öster, går öfver floder och bråddjup på hängbroar, är på sina ställen insprängd i snöfjället, har murats utmed svindelhöga stup på en grund af stenar, som brutits ut bit för bit, sedan klippan skörnats vid eld, och som störtats ned i djupet för att hvarf på hvarf tornas upp till fundament.

Kartan företer vidare en mångfald cirklar, ljusare närmare Cuzco men mörknande mot landets gräns; de senare utvisade nyvunna sträckor, hvars befolkning ännu icke fullständigt uppgått i det ljusa solherradömet.

Generalen har ur en hylsa tagit fram en fin bennål jämte några tuber med mörk färg, framställd af växtsaft. Han har under fälttåget uppmätt det eröfrade landet och på kartan inristat dess läge; han ämnar nu afsluta detta arbete genom att färglägga gränslinjen.

Generalen är så fördjupad i detta göromål, själft en frukt af många månaders ihärdig kamp, att han ej lagt märke till, att tältets lätta förhänge dragits åt sidan och en budbärare ljudlöst trädt in; denne står nu otåligt väntande, att fältherren skall varsna hans närvaro. Han tillhör de s. k. chasquis eller statslöparne. Deras uppgift är att snabbast möjligt delgifva konungens eller regeringens i Cuzco budskap till olika landsdelar. Å hvar fjärde kilometer — efter nutida mått — finnas små stationer; mellan tvenne dylika ha löparne att röra sig. De springa fort, och äfven då vägen bär öfver berg och dal, tillryggalägga de sträckan med förvånansvärd snabbhet. Dessa löpare, som

Digitized by Google

vid stationerna aflösa hvarandra, äro alla edsvurna, kraftiga unga män och njuta i samhället stort anseende.

www.libtool.com.cn

Löparens flämtande andedräkt tilldrager sig omsider generalens uppmärksamhet; det budskap, som då framlämnas, är inlagdt i ett maquesblad, omviradt med en röd tråd. Åsynen af denna tråd är tillräcklig, för att generalen skall med otålighet öppna budskapet, ty den röda tråden angifver, att konungen själf är afsändaren — den är så att säga incas sigill och återfinnes i fransen kring den hufvudprydnad, som endast landets herre har rätt att bära.

Brefvet ter sig egendomligt. Hvarken skrift- eller bildspråk är kändt, och man är hänvisad till antingen muntliga meddelanden eller s. k. quipus. Dessa utgöras af ett — vid pass sextio centimeter långt — snöre, bildadt af olikfärgade, tätt hoptvinnade trådar, hvarå en mängd kortare trådar fastgjorts som en frans. Färgerna beteckna olika saker — hvitt silfver, gult guld — och å hvarje tråd kan göras ett antal knutar, som då betyda ett visst antal, ett särskildt begrepp o. s. v.

Den quipus, konungen sändt sin segerrike fältherre, var en brun tråd med fyra knutar; vid den fjärde voro fästade regnbågens sex färger — de kungliga färgerna — jämte en röd tråd af samma skiftning som den, hvarmed brefvet varit omlindadt.

Det drager ej länge om, innan generalen tolkat meddelandet. Den bruna tråden betecknar landsvägen, och de fyra knutarne utmärka lika många dagsmarscher. Regnbågsfärgerna antyda, att på den fjärde rastplatsen skulle inca möta; den röda tråden framförde hans tack till den segerrika hären.

Budskapet föranlåter generalen att snabbast möjligt tåga mot den af konungen utstakade mötesplatsen. Uppbrottet sker inom en timme. Tält, husgeråd och allt annat som medföres tages om hand af förrådssoldaterna; fångarne få hvar sin börda efter ålder och krafter.

Peruanerna blifva först färdiga; uppfostrade i sträng manstukt och som soldater vana att lystra till signaler, intaga de strax sina platser vid uppställningen. En del af dem hjälper fångarne att ordna med packningen. De sårade och sjuka bäras. Lastdjur brukas aldrig i krig.

Generalen med sin stab går raskt utmed sina led, soldaterna hälsa honom med de långa spjuten — båge och pilar hänga öfver axeln, dolkar, svärd och stridsyx äro fastgjorda på vänster sida. Hufvudbonaden är olika för skilda bataljoner, och de förnämligaste trupperna, af infödda från Peru, ha sina trähjälmar öfverklädda med koppar. Sköldarne bäras under marsch på ryggen, så att kroppens fria rörelse ej förhindras. Hvarje bataljon har sin

Digitized by Google

fana; de skiljas genom färgen men ha i vänstra hörnet upptill ett märke, gemensamt för alla rikets flaggor — regnbågsmärket, som betygar, att inca är himmelens son.

www.libtool.com.cn

Generalen har fullbordat sin mönstring; han har personligen öfvertygat sig om att allt är i ordning, att trupper och fångar ha tillräcklig förplägning, och att de sårade fått pålitliga bärare. Träpipeblåsarne ge signalen, befallningarna ljuda, manskapet ordnar sig åtta man i ledet, hären sätter sig i rörelse, och i samma ögonblick börja tusenden sjunga; tonerna fortplantas från afdelning till afdelning. Det är folkets krigssånger, som än i glada än i tungsinta tonfall tolka kärleken till fosterlandet.

Som en ändlös orm slingrar sig hären fram genom urskogens dunkel och på en sidoväg ut till stora kungsvägen, som här går uppåt i bukter från afsats till afsats i höglandet. Lansar och yxor blänka i solskenet. Sången brusar upp och sjunker, dör sakta bort och återkastas i mäktigt eko från fjällsidor af porfyr och granit.

Nejden höjer sig amfiteatraliskt med berg öfver berg; mellan dessa omväxla böljande majsfält med tropiskt rika skogar; och högt uppe mot väster resa Cordillerna sina taggiga tinnar, hvilkas snötäcke af solen förvandlas till ett silfverdiadem, som kröner all denna rika fägring.

Mellan lodräta klippor störtar floden ned, ofta hundratals fot, i afgrunder. Hängbroarnes daning ådagalägga peruanernas snille och energi *.

Djupt under de tågande bullrar floden, och skummet yr upp som silfverstänk. Men soldaterna sjunga högre, då de gå öfver bron, och söka öfverrösta forsens brus.

Dagen är brännande het, helst då kosan styres uppför genom öde nejder, där marken är blott sparsamt bevuxen med taggväxter, jarillabuskar och ludna kaktusarter, som skjuta upp en stjälk till fyra fots höjd och af fotbredt tvärsnitt. De kala klipporna af röd granit, ja, alla flygande damkorn·kännas brännheta. Ingen svalkande skugga, intet läskande vatten. Med rödsvullna ögon, förtorkad tunga och svidande strupe släpa sig nu soldaterna fram: sången har tystnat; men framåt går det — framåt. Kungen har så befallt.

---

* De byggdes stundom femtio meter långa och utgjordes af fyra sextio centimeter tjocka tåg, flätade af en säregen, seg pilart; mellan dessa tåg voro anbragta tjocka brädstycken, med vidjor fästade vid tågen. Bron var några meter bred, och längs kanterna löpte på ett par meters höjd två hufvudtåg, som med vidjor voro fästade vid plankorna och alltså bildade räcken. Bron var i ändarne omsorgsfullt fastgjord vid genomborrade klippstycken. Den svängde under en truppstyrkas öfvergång och sänkte sig då betydligt i midten.

Digitized by Google

Morgonsolens första strålar kasta guldblink på sierrans toppar, och öfver dem seglar kondoren, fåglarnes konung.

www.libtool.com.cn

Herdarne vakna på sina läger, redda med några filtar i en klipphåla. Vicuña-fåren — en outtömlig rikedomskälla för Peru — beta däruppe; de tillhöra alla konungen och få ej slaktas eller ätas af menig man. De rista sin ull, från hvars fina trådar daggdroppar falla, och bräka sin morgonhälsning, medan herdarne vända mot solen — incas fader — förrätta sin andakt. Sedan går driften till en platå, där det gula pajonelgräset blänker som en gyllene matta.

Solen stiger högre, och dess strålar nå allt längre nedåt bergens sidor där konstgjorda terasser vittna om peruanernas flit. På sina ställen, där sluttningen varit för brant, ha gjorts uppdämningar medelst klipphällar, så att de därigenom bildade afsatserna likna jättetrappor. Hvarje steg är utfylldt med jord, hämtad fjärran från och tillsatt med gödningsämnen af fisk och fågel.

Här kan odlas allt hvad växtlighet har från ekvator till polcirkel, ty värmegraden ändras med höjden, och någon växling af årstider känner man ej. Potates har satt blom nedom pajonelgräsets trakter och ger i sin ordning vika för majsen, som till grannar nedom sig har tobaken och cocan — en manshög buske, hvars blad torkas i solen och blandade med kalk kunna ersätta tobaken, men få brukas blott som läkemedel. Och nere i dalarne, som kransas af skog och genomskäras af floder, växa palmer, ananas och bananer vid sidan af mahogny och guajue, i en öfversvallande rikedom, som alstras blott under tropikernas glöd.

Den doftrika luften vimlar af befjädrade sångare, som fylla den äfven med välljud, medan praktfjärilar i alla skiftningar oroligt fladdra mellan purpurfärgade blommor. Papegojor, araer, kardinalfåglar och legioner af sparffåglar i alla tänkbart brokiga fjäderskrudar hväsa, pipa, sjunga och kvittra den nytända dagen till möte.

Ett stycke uppåt platåerna se vi folket lämna sina torftiga hyddor, som här och hvar samlats till små städer. Det är låga envånings hus af soltorkadt tegel med utrymme för ett par rum; det lutande taket är täckt med halm eller vass; renlighet råder utan och innan. Några enkla husgeråd af lera, en sängbrits, ett par stolar och ett bord är allt hvad den peruanske arbetaren behöfver till sitt bo.

Den plog, hvarmed han plöjer sin teg, är en stark, skarpspetsad påle med ett tvärstycke på fotshöjd från spetsen; på detta sätter plöjaren sin fot för att tvinga ned redskapet i jorden. Sex till åtta starka män draga medelst

Digitized by Google

rep pålen framåt; de sjunga i takt under arbetet, och kvinnorna följa efter för att med räfsan bryta sönder torfvorna.

www.libtool.com.cn

På en af de stationer, förbi hvilka vägen till Cuzco går fram, utvecklade sig denna morgon ett lifligt skådespel. Man hade här äran att hysa konungen som gäst. En sådan station liknar snarast en fästning. De ligga långs hela hufvudvägen på en dagsmarschs afstånd och äro mer eller mindre förskansade men alla rikligt försedda med hvad som kräfves till härens underhåll. Den ifrågavarande utgöres af amfiteatraliskt ordnade byggnader — de skjuta öfver hvarandra ju mer man närmar sig midtpunkten *.

Denna utgöres af slottet, på hvars ena gafvel incas banér, det regnbågsfärgade, är hissadt.

Det vimlar här uppe af krigsmän, från guvernörer öfver närliggande landsdelar och herrar i hofvets galadräkt till menige man i deras enkla uniform. Och traktens folk har strömmat till för att få se en skymt af incan. Löpare och tjänare ila fram och åter, bringa bud eller tillföra konungens bord läckerheter från när och fjärran.

Hela karavaner af lamadjur, peruanernas enda lastdragare, äro uppställda i sina bås; de ha fraktat den kungliga packningen.

Slottet är afsedt att hysa incan, då han är stadd på rundresa i landet, där han å hvarje ort tager del af och sätter sig in i allt som rör dess väl-

* Hvarje byggnad hade ett inåtlutande ytterverk i cyklopstil af porfyr och granit med hörn af huggen granit; kanterna voro så omsorgsfullt inpassade, att fogarne svårligen kunde upptäckas, och stenarne — flere meter höga — sammanhöllos af en beckaktig lera. Marken bakom hvarje ytterverk låg tio till femton fot högre än marken framför muren; denna bildade sålunda ett bröstvärn, bak hvilket försvararne voro väl skyddade, om angrepp inträffade.

På den yta, som kringslöts af murarne — ett utrymme af flere tusen kvadratmeter — lågo fyra aflånga byggnader, som sins emellan bildade fyrkant; de inrymde förråder och sofplatser.

Dessa byggnader voro uppförda i samma stil som de yttre och i den för peruanerna egendomliga arkitekturen — fönsterlösa väggytor med nischer, delvis uthuggna i graniten, med sockel nedtill och upptill försedda med lister, som utgjorde ett försök till hufvudgesims. De fyra hörnen voro försedda med portar af samma form som portöppningarna, breda ned. till och smala upptill, och med samma lutningsvinkel som yttermuren. Taket hade svag lutning och var täckt med blad och säf; bjälkarne, som hvilade på yttermurarne, voro fastgjorda medelst agavesnören — spik och andra byggnadsmaterial af järn och stål voro alldeles okända. Alla fönster vettade åt den inre, stora borggården.

Midt på den inre borggård, de bildade, låg ett större envåningshus, hvilande på en pyramidformig bas: det var slottet, som i sin ordning omslöt en mindre gård. Denna den förnämsta byggnaden var uppförd af granit och adobes — ett slags soltorkadt tegel — och dess ytterväggar voro smyckade med frescofärger i gult, rödt eller blått. Själfva slottsgården hade en kringgående arkad med fristående kolonner utan bas och kapitäl. Dörrarne påminde som vanligt om egyptiska motiv, fönstren hade nischform, taket var täckt med gräs eller strå.

Digitized by Google

stånd. Det är den nu regerande konungen, som låtit uppföra såväl slott som fästning. Vid hans död förseglas hela byggnadsverket, och allt hvad som dit hörer står sedan obegagnadt. Denna vördnad för den dödes kvarlåtenskap grundas på tron, att själen en gång efter döden skall vända tillbaka från solen för att åter ta sina jordiska ägodelar i besittning.

www.libtool.com.cn

Slottets inre är lika praktfullt som det yttre. Genom förstugor och korridorer har man inblick i talrika gemak, som alla få sitt ljus från den inre gården. Salarnes golf äro lagda i mosaik, väggarne äro klädda med cicelerade guld- och silfverplattor med växtmotiv i klar metall — en skimrande skörd, som växer upp från golfvet och sträcker sina fina stänglar ända till de utsökta väfnader af vicuñaull med mönster i guld- och silfvertråd, hvarmed taken till hela sin längd äro behängda. Bänkar, stolar och bord äro omsorgsfullt utarbetade i dyrbara träslag och klädda med värdefulla täcken eller ädel metall. Öfver allt en rikedom, hvars prakt efterlämnar ett oförgätligt intryck.

I dessa gemak bida incans närmaste och hans befallningsmän signalen från härolderna, som likt stumma bildstoder hålla vakt vid förhänget till det rum, där konungen nu ger företräde åt sina höfvitsmän och den fångne fursten; den stund är snart inne, då inca skall visa sig för sin segerrika här.

Solen stiger högre upp mot zenit. Soldaterna stå uppställda i en stor halfbåge framför lägret med fångarne inom sin krets. Dessa hade i början blickat trotsigt och vildt. Alla hade de dock gripits af undran öfver hvad de här fått se; de hade i själfva verket gått i ständig förvåning öfver hvad de fått uppleſva alltifrån den dag, då de efter tapper fejd dukade under för peruanernas krigslist och öfvermakt. Väntar dem nu döden? Skola männen offras på krigsgudens blodiga altar, kvinnorna skändas och barnen styckas till spis åt segerherrarne? Så hade varit deras egen sed. Lif för lif! De öfvervunnas jämmer och deras egna jubelsånger hade mängts i hemmets tempelgårdar. Skola de nu drabbas af samma dom?

Den goda förplägningen under vandringen genom okända trakter, den hänsynsfulla vården om sårade och trötta hade förefallit dem som en gåta. Hvarför hade man ej genast dräpt dem, som voro blott till besvär?

Deras höfding hade hämtats till fiendens konung. Från fångarnes led sökte många blickar fästningsmurarne — skulle de snart få se den älskade furstesonens lik som en blodig trofé fästas på vallens krön?

Trots tanken på det öde, som måste förestå, är det mest förvåning, som råder hos de fångna; den röjes i hviskningar, som smälta ihop till ett doft sorl. Majs har rikligt utdelats ibland dem, de sårade äro förbundna, och de

Digitized by Google

sjukaste ha bäddats ner i ett af magasinens svala rum, där de behandlas med läkande örter.

Nu tona plötsligt signaler från borggården, det blir lif i soldaterna, som under väntetiden gjort sig bekvämt, kommandorop ljuda, fanorna vecklas ut, portarne slås upp på vid gafvel. Tjänare och löpare träda ut; deras dräkter äro festligt sirade med mångfärgade band. Musikens gälla toner höras allt tydligare. Flickor och barn strö blommor på den väg, konungen skall gå. Nu komma landets adel och incans lysande stab. Det stora riksbanéret glänser i solen, vapen och ädelstenar blixtra.

Men högt öfver den brokiga samlingen strålar i all sin storhets glans under guldklädd baldakin inca, solens son och ställföreträdare på jorden, buren på juvelbesatt tron af fyrtio högresta, muskelstarka män. Efter honom följer ett långt tåg af krigare.

Blomsterregn, jubelrop ur tiotusentals strupar, lansar och svärd och brokiga hufvudkläden i svaj, medan tåget sakta skrider fram till midten af den rund, hären bildar.

Inca har rest sig och står framför sina trupper. Han är en högväxt, smärt och skägglös man på trettiotalet med kraftiga, nakna armar, små händer och fötter. Ögonen ligga i en linje och ha ett godt, vänligt uttryck, ögonbrynen äro starkt hvälfda, pannan är hög och något bakåtlutande, kindbenen äro breda, näsan är starkt böjd, läpparne äro tjocka, hakan är liten, håret kort och mörkt; i öronen bär han hjulformiga hängen, som nå ända ned till axlarne.

Hans dräkt är väfd af finaste vicuñaull, prydd med guld och ädla stenar; på hufvudet bär han en turban af mångfärgadt tyg med två fjädrar af någon sällsynt fågel och med nedhängande, skarlakansröd frans.

Inca blickar med tillfredsställelse ut öfver mängden; därpå gör han ett tecken med vänstra handen, och en skärande signal bjuder tystnad. Med klar och stark röst, som höres vida omkring, tar han till orda:

»Soldater! Ett halft år har svunnit sedan den dag, då jag bjöd eder farväl vid Cuzcos murar; tiden har för er gått under kamp och försakelse, för oss under spänd väntan och fast förtröstan. Tack vare solgudens hägn har ett nytt ärorikt blad lagts till våra häfder och ett nytt land tvungits in under vår lyckobringande spira. Det är med stolthet och tacksamhet, jag i dag hälsar eder välkomna åter till fosterjorden; men i främsta rummet gäller mitt tack Honom, hvilkens strålar i dag flöda rikligare öfver det folk, han älskar och vill skydda mot barbarernas anslag. Mina härförare ha förtalt, att I ha'n kämpat med tapperhet, och att I ej hafven glömt att i fiendeland

Digitized by Google

vara skonsamma men fasta, att vårda de sjuka och att tukta de uppstudsiga icke med hämndens utan med rättfärdighetens glafven. Ett fiendeland, som härjats med eld och svärd, blefve för oss själfva den största förlusten. Med mildhet ha vi vunnit våra största segrar.

»Och I» — här vände sig konungen till de fångna — »söner och döttrar af en främmande stam! Solguden, den barmhärtige, har sändt eder hit att lära den tro, som förer till solens ljusa hem. I ha'n dyrkat falska gudar och ägnat dem blodiga offer, I ha'n plundrat och härjat vid mitt rikes gräns, dräpt mitt lands söner och kränkt dess döttrar. Arbetets välsignelse har för eder varit förborgad; roflystnad och lättja ha stämplat ert släkte. Därför har nu vedergällningens timme slagit. I ären vanmäktige, i vårt våld, och vi kunde skipa blodig hämnd. Men vår lag förbjuder oss att löna ondt med ondt; af det goda skall det onda fördrifvas. Ert land skall nu befolkas af våra stammar; dess gudabeläten och tempel skola stå kvar, tills edra efterkommande en gång själfva vilja förstöra dem, sägande: Det finns blott *en* gud, och Inca är hans son! Detta må vara vår hämnd. I mitt rike fån I lära arbetets fröjd; det skall visa er den sanna vägen till mänsklig lycka. Från denna dag ären I mina barn och skolen i mig finna en rättvis fader. Glömmen aldrig, då regnbågsmärket lyser på fästet, att *en* finnes som ser, hvad I döljen för mig, och att jag är satt att på jorden utföra hans vilja! Och varen så välkomna i ert nya hemland!»

Musiken blåste upp, och det vardt ett väldigt dån af hurrarop och slag på sköldarne. Inca steg ned från sin tron och vandrade bland soldaterna, som alla ville kyssa hans händer; för fångarne hade han uppmuntrande ord.

Då han återvändt till slottet, började folkfesten. Man sjöng, dansade och lekte dagen i ända, det vankades extra kost, och majsbrännvinet, peruanernas älsklingsdryck, flöt i strömmar.

Men i de kufvades läger rådde tystnad. De sökte fåfängt göra sig förtrogna med tanken på allt det nya, som nu väntade. Ännu då glädjeeldarne tändts hos peruanerna, sutto de tigande och grubblade på förlusten af sitt land . . . Arbetets väg till lycka — det var för männen ett dunkelt och oroande tal.

Carl Nissen.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Bokanmälningar och litterära notiser.

E. PHRAGMÉN: *Proportionella val.* En valteknisk studie. Stockholm 1895. Lars Hökerberg

Att *granska* lagar och i dem upptäcka uttryck och meningar, som äro olämpliga vare sig till formen eller innehållet, är ju alltid mycket lättare än att *skrifva* lagar. Smak och åsikter kunna därvid verka afgörande; hvad den ene finner alldeles bakvändt kan den andre, som dock är begåfvad med lika sundt förnuft, finna alldeles riktigt och i sin ordning. Men understundom påträffas äfven i våra dagar lagparagrafer, som, oafsedt all partiståndpunkt och äfven smak, förefalla en vanlig tänkande människa tillkomna utan någon förnuftig grund. Har en sådan paragraf en gång inkommit i lagen, kan det sedan bli förenadt med rätt stora svårigheter att få bort den, äfven om det stora flertalet, som därvid har någon bestämmanderätt, blifvit uppmärksamgjord på dess olämplighet.

Till dessa betraktelser blir man lätt föranledd vid läsningen af andra sidan i prof. Phragméns broschyr om »Proportionella val», utgörande n:o 25 af den förträffliga småskriftsserien »Svenska spörsmål». Förf. påpekar där, hurusom »den vanliga föreskriften, att röstsedel bör innehålla precis lika många namn som valet afser platser, saknar hvarje logiskt berättigande». Om valmannen får insätta flera namn på sin röstsedel, kommer han icke därigenom att i något hänseende erhålla större utsikt att få in sina kandidater utan tvärt om. Hvilka oerhörda följder en sådan onödig och olämplig föreskrift, som dock synes tämligen oskyldig, kan hafva, framgår bäst af 1887 års riksdagsmannaval i Stockholm och därpå följande domstolsutslag. Och dock kvarstår lagparagrafen än i dag oförändrad.

Det är emellertid endast i förbigående, som en sådan fråga i ofvannämnda skrift vidröres. Uppgiften, som förf. förelagt sig, är en annan. En valkrets skall välja riksdagsmän såsom sina representanter i riksdagen; en stads fullmäktige skola utse landstingsmän till landstinget; riksdagens ena kammare skall välja ledamöter af ett utskott o. s. v. I alla dessa fall gäller det att för en korporation på lämpligaste sätt utse representanter till en annan sådan. Detta tillgår som bekant hos oss liksom äfven i de flesta andra länder så, att väljarne rösta på lika många, som valet afser platser, och sedan de förklaras valda, som fått de flesta rösterna. Men om exempelvis 2 representanter skola väljas och de, som verkligen utöfva sin rösträtt äro 1000 samt af dessa 499 hafva förenat sig om A och B, 498 om C och D och 3 rösta på A och C och således A och B förklaras valda; äro då dessa de lämpligaste representanter för väljarne, så att väljarne genom dem ha de bästa utsikter att få sina åsikter och önskningar tillgodosedda? Nej, naturligtvis icke. A och C vore i detta fall det möjligast trogna uttryck för väljarne. På samma sätt om

Digitized by Google

3 representanter skulle väljas och af desamma 1000 röstande 666 gåfve sina röster åt A, B och C, 333 åt D, E och F samt 1 åt A, B och D, så blefve A, B och C förklarade valda, men A, B och D vore det trognaste uttryck för de röstandes önskningar.

www.libtool.com.cn

Om man från början är öfverens om, att vid val af representanter hvarje röstandes önskan bör tillgodoses så långt, som med bästa rättvisa är förenligt, är det således lätt att i nyssnämnda fall afgöra, hvilka de äro, som borde förklarats valda. Men det är ytterst sällan, som sammanhållningen mellan de röstande är så stor, att de så afgjordt dela sig mellan partierna. Förf. har nu ställt sig den uppgiften före att af det material, som föreligger, då röstsedlarne vid ett val blifvit aflämnade, bestämma, hvilka de äro, som med bästa möjliga tillgodoseende af hvarje röstandes önskan böra förklaras valda till representanter. Detta är frågan om proportionella val. Hvarje parti bör erhålla representanter så nära som möjligt i samma proportion, som partiet afgifvit röster vid valet.

Förf. redogör först för ett par förslag till valmetoder i riktning af proportionell representation, som vunnit något allmännare anslutning, näml. det som antagits af den belgiska föreningen »Association réformiste belge», hvars uppgift är att verka för införande i Belgien af en förbättrad valmetod, samt förslaget af prof. Hagenbach-Bischoff i Basel. Båda dessa metoder lida emellertid af väsentliga olägenheter. Det förnämsta felet med det förstnämnda förslaget sammanfattar förf. så, att »valresultatet är beroende af det sätt, på hvilket kandidaterna från början blifvit fördelade på de olika partiernas kandidatlistor». Med användande åter af den andra metoden kan det hända, att en kandidat, hvars namn förekommer å flera partilistor och som fått ett alldeles öfvervägande antal röster framför någon annan, det oaktadt icke kan förklaras vald.

Förf. framlägger därefter sitt eget förslag till valmetod för proportionella val. Denna metod stöder sig på följande två grundsatser:

1. »*Sedan alla valmän fått tillfälle att uttala, huru de önska disponera öfver sina andelar af representantplatser, bör den kandidat i första rummet förklaras vald, hvilkens val möjliggöres genom att tillerkänna hvarje särskild valman den minsta andel.*»

2. »*De (representant-)andelar, som en valman redan fått disponera öfver, därigenom att en af hans kandidater blifvit förklarad vald, få icke vidare disponeras för valet af andra representanter.*»

Om en kandidat finnes uppförd på röstsedlar, afgifna af 100 röstande, anses hvar och en af dessa röstande hafva del i denne kandidat med $^1/_{100}$. Detta är för honom hvarje valsedels »väljkraft». Den kandidat, som enligt denna beräkningsgrund ingår med minsta andel af hvarje röstande, bör förklaras vald. Detta är innehållet i den första grundsatsen. Den andra är ett nödvändigt supplement till den första.

Med dessa grundsatser som utgångspunkt gör förf. sedan en matematisk utredning, hvaraf framgår, huru valsedelsmaterialet skall behandlas, för att det mest trogna uttryck för väljarnes genom röstsedlarne uttalade åsikter skall framgå af valet. Denna utredning är gjord med förf:s kända matematiska klarhet och skarpsinnighet, och genom att på detta sätt beräkna valresultatet blir hvarje väljares rätt vederbörligt tillgodosedd, och ingenting öfverlämnas åt slumpen.

Såsom jämförelse mellan de olika valmetoderna må anföras förf:s beräkning af valresultatet inom Stockholms 2:dra valkrets vid riksdagsmannavalet 1893, då 5 riksdagsmän skulle utses. Där förekom oberäknadt några stänkröster, följande valsedelsmaterial:

1233 röstsedlar med namnen Themptander, von Friesen, Fredholm, Palme, Eklund;

585 röstsedlar med Themptander, Lovén, Nordenskiöld, Backman, Pettersson;

Digitized by Google

124 röstsedlar upptagande Themptander, von Friesen, Fredholm, Lovén, Nordenskiöld;
547 röstsedlar med Lovén, Nordenskiöld, Backman, Pettersson, Johansson;
62 röstsedlar med von Friesen, Fredholm, Palme, Eklund, Wikman.

Beräknas häraf resultatet medelst Association réformiste belge:s valmetod, får man om röstsedlarne grupperas på *ett* sätt, såsom valde:

1. Themptander.
2. von Friesen (eller Fredholm efter lottning).
3. Backman (eller Pettersson).
4. Lovén (eller Nordenskiöld).
5. Fredholm.

Göres åter en annan partigruppering af röstsedlarne, blifva de valde:

1. Themptander.
2. Lovén (eller Nordenskiöld).
3. von Friesen (eller Fredholm).
4. Fredholm.
5. Nordenskiöld.

Med Hagenbach-Bischoffs valmetod *skulle* man kunnat få följande resultat:

1. von Friesen (eller Fredholm).
2. Fredholm.
3. Palme (eller Eklund).
4. Lovén (eller Nordenskiöld).
5. Nordenskiöld.

Göres slutligen beräkningen enligt förf:s valmetod, behöfva inga förutsättningar alls göras angående partigrupperingen. Det befintliga röstsedelsmaterialet skulle som resultat gifvit namnen:

1. Themptander.
2. Lovén (eller Nordenskiöld efter lottning).
3. von Friesen (eller Fredholm).
4. Nordenskiöld.
5. Fredholm.

Till slut ger förf. en framställning af skälen för och emot proportionella val, kritiserar de senare och försvarar de förra.

*

Om flere representanter på en gång skola väljas, bör detta ske genom proportionella val, därom är jag öfverens med förf. Af de valmetoder, som hittills för proportionella val blifvit framställda, anser jag förf:s utan gensägelse för den bästa och för öfrigt den enda, som hvilar på rationella grunder.

Men sedan kommer en annan fråga, däri jag icke lika afgjordt delar förf:s åsikter. De viktigaste af våra val äro ju riksdagsmannavalen. Man har då att välja mellan två olika vägar. Antingen kan landet indelas i jämförelsevis stora valkretsar, som hvar för sig genom proportionella val utse flere riksdagsmän, eller ock indelas riket i så små valkretsar, att i hvar och en blott väljes *en* representant. Förf. anser det förra sättet såsom fördelaktigast; jag tror däremot, att det senare skulle lämpa sig bättre åtminstone för vårt land.

Att genom många valkretsar med *en* representant minoritetens rätt skulle bli ungefär lika väl tillgodosedd som genom stora kretsar med proportionella val, anser jag mycket sannolikt. De, som inom ett land hylla olika åsikter i viktigare frågor, äro aldrig likformigt fördelade i hela landet, utan inom *en* landsända äro valmännen öfvervägande vänner af frihandel, inom en annan af tullskydd, inom *en* domsaga vilja de ha rösträtten utsträckt, inom en annan ingen sådan utsträckning, i *en* stad önska valmännen stora uppoffringar för att

Digitized by Google

stärka vårt försvar, i en annan inga sådana o. s. v. Då nu landet är indeladt i några hundra valkretsar, har man stor sannolikhet, att de skiftande åsikterna skola bli tillgodosedda inom representationen i ungefär samma proportion, som de verkligen förekomma bland valmännen inom hela landet. John Brights yttrande, att »minoriteten i Manchester är representerad af de deputerade från Liverpool» (därföre att Liverpools representanter voro konservativa, Manchesters i allmänhet liberala) är icke, synes mig, en så stor sofism, som förf. menar. Det är endast sällan, som representanterna behöfva företräda en lokalfråga, och i de allmänna frågorna kan satsen, praktiskt sedt, väl anses gälla.

Om indelningen i små valkretsar således i stort sedt leder till samma mål som proportionella val med större kretsar, så har den förra indelningen en bestämd fördel. Bestode alla valkretsar af städer eller tillika en mycket tätt befolkad landsbygd, så kunde större kretsar vara att föredraga. Men så är det ingalunda hos oss. De flesta valkretsar på landet blifva i alla händelser rätt vidsträckta. Skulle de utsträckas till att omfatta flerdubbelt större område, uppstode åtskilliga olägenheter. Den förberedande uppställningen af kandidater blefve ett skäligen tungrodt arbete. Vidare blefve det helt och hållet partistyrelserna, som bestämde kandidaterna, och valmännen hade intet annat att göra än att välja mellan partilistorna eller möjligen kombinera namn från olika partilistor. Det rent personliga sambandet mellan valmännen och representanten, hvilket är jämförelsevis lätt att få till stånd i en liten valkrets, och som måste anses önskvärdt, skulle till större delen försvinna. Jag tror, att riksdagsmännen, om de på detta sätt utsåges af stora valkretsar, skulle oaktadt proportionalitetsgrundsatsens tillämpning blifva mindre trogna representanter för sina valmän, än de nu i allmänhet äro.

Jag skulle därföre snarare vara böjd för, att för likformighetens skull äfven storstädernas valkretsar gjordes så små, att endast en representant utsåges af hvarje. Därigenom skulle grundsatsen om proportionella val äfven inom dem bättre komma till heders än nu, och olämpligt vore det ju ändå att införa en helt annan valmetod i dessa kretsar än i hela det öfriga landet, en åsikt, som för öfrigt äfven förf. synes dela.

Nat. Lindskog.

* * *

ARVID JÄRNEFELT: *Ateisten.* En samling smärre uppsatser. — Borgå, W. Söderström, 1895.

Ett ganska egendomligt arbete, som med vårlitteraturen fördes till oss öfver Bottenhafvet. Som bekant brukade de gamla filologerna vid vissa fraser hos de klassiska författarne i noten sätta ett: *Observandum sed non imitandum.* Detta innebar intet klander mot det anmärkta uttrycket; ofta kunde detta tvärt om visa genialisk originalitet och stor stilistisk skönhet. Man ville med den nämnda varningen blott antyda, att frasen ej stämde med det allmänna språkbruket.

I en i viss mån likartad bemärkelse vilja vi ock formulera vårt omdöme om Arvid Järnefelts arbete i ett: »Observandum non imitandum». Hans uppsatser förtjäna väl att observeras, ty de innehålla mycket af ovanliga tankeväckelser och äro präglade af ett mod att *tänka själf,* som verkar åtminstone på oss både aktningsbjudande och sympatiskt. Men vi tillägga vårt »non imitandum» därför, att hans opposition mot gamla auktoriteter alls icke är ägnad att bilda en ny, efterbildningsvärd auktoritet. Själf är han oförnekligen både i socialt och religiöst hänseende starkt påverkad af Tolstoj.

Huru hastig han är i sina slutsatser, visar särskildt den uppsats, i hvilken han genom en summarisk kritik af alla äldre straffteorier söker ådagalägga, att

Digitized by Google

allt straff intet annat är än en förfinad form af hämnd, och däraf drager den slutsatsen, att staten bör upphöra med all dömande och straffande verksamhet. Men huru få de nutida staterna därtill? Jo, helt enkelt genom en allmän strejk eller lock-out. Om inga unga män låta sig lockas in på domarbanan, så upphör af sig själf kriminaljusticen; och så blir i stället plats för socialpedagogiken och moralterapien!

Mera tilltalas vi af förf. religiösa spekulationer, i hvilka han än utreder förhållandet mellan tron och förnuftet, än kritiserar dop- och nattvardsdogmerna. Men äfven i dem framträder vid sidan af ett och annat sundt och sant likartade väl hastigt och radikalt dragna slutsatser.

Häftet afslutas med tvenne skizzer i mindre resonerande form. Den första af dessa bär titeln »Ängelns vallfart» och innehåller en satir öfver egoismen. Förf. framställer däri de jordiska förhållandena, sådana de te sig i en från höjden nedblickande ängels öga, hvilken vet, att frihet är detsamma som kärlek, och som efter den sistnämndas mått därför mäter allt. Han ser då, huru människorna beredvilligt tjäna hvarandra och samhället därför organiserar sig till ett skenbart harmoniskt helt. Men så märker han, hur olika lyckan är fördelad mellan människorna. Är det ej den gudomliga kärleken, som drifver dem till samverksamhet? Nej, han upptäcker penningens hemska makt och huru denna hjälpsamhet blott är en förstucken egoism. Men, fortsätter ängeln:

"Huru oändlig är icke den vishet, som låter vägen till frihet ständigt stå öppen för människorna, som lärt dem och vant dem vid att midt i sin själfviskhet tjäna hvarandra, så att de till det yttre hafva allting färdigt, blott de en gång ville låta den inre förändringen ske och byta ut sin emot Guds vilja!

En sak var mig emellertid oklar. Hvarför hade aldrig någon hviskat till dem frihetens hemlighet och uppenbarat för dem, att friheten beror på uppfyllandet af Guds vilja?

Härpå grubblade jag, medan jag sväfvade genom rymderna tillbaka till mitt hem. Ett egendomligt svårmod hade fått makt med mig, och jag beslöt slutligen att vända mig direkt till Gud med min fråga, ehuruväl jag visste, att det hade varit min plikt att själf taga reda på saken.

Då jag begynte tala om min stjärna, var det som hade jag talat om min älsklingsstjärna. Jag fann hos Honom en bottenlös kärlek till denna stjärna. Och människorna kallade Han sina egna barn.

— En har funnits ibland dem — sade Han — som har uppenbarat för dem min vilja och visat dem vägen, sanningen och lifvet.

Och de? — frågade jag och höll andan.

Han försjönk en stund i tankar och skakade sedan på hufvudet, som hade han velat förjaga ett sorgligt minne; och han sade:

— De hafva förklarat honom vara Gud, men anse det därför omöjligt att efterfölja honom."

Denna didaktiska fantasi är ädelt tänkt och ej illa genomförd, men den valda formen kunde hafva medgifvit framträdandet af en större poetisk kraft och särskildt tolkningen af penningens hemlighet kunde hafva varit lyckligare: påbudet, att de fattige skola inbetala mynttecken till samhällets skattkammare, är en alltför naiv version af penningens nationalekonomi. Ingressen rörande djurens samlif synes oss ock något färglös, liksom vi gärna velat ana en djupare personlig grund för ängelns kärlek till »stjärnorna». Det är i denna änglakärlek för mycket af kontemplation, för litet af kärlekshandling. Och hvarför skall lyckoformeln just heta *frihet,* och icke snarare *lif?*

Den sista skizzen har titeln »På bergsudden» och är helt kort. Under den enkla formen af några reflexioner öfver en ångbåts rörelser behandlar förf. här det djupa problemet om förhållandet mellan teleologi och mekanisk kausalitet. Så komma vännerna vid stranden genom åsynen af några simmande änder och ett förbidrifvet moln in på frågan om förhållandet mellan det omedvetna och liflösa å ena sidan, det medvetna lifvet å den andra. Det hela innehåller inga färdiga teorier, utan utgör blott några anande tankefer-

Digitized by Google

ment, men med den religiösa vändning i hela tänkandet, som för denne förf tyckes, trots hans »ateism», vara ett djupt utmärkande drag.

www.libtool.com.cn

*

Viktor Rydbergs testamente till sitt folk — så kunde man kalla den afhandling, som den bortgångne tänkaren lämnat såsom inledning till den i dessa dagar utkomna svenska öfversättningen af Benjamin Kidds märkliga arbete »Social Evolution». Denna till omfånget ej stora, men till innehållet tungt vägande uppsats utgör ett värdefullt inlägg i den diskussion, som på senare tider framträdt i Europas och Amerikas tidskrifter rörande den *hvita rasens framtid* under konkurrensen med den gula. Svensk Tidskrifts läsare känna, hvad frågan gäller, genom den artikel, som vi meddelat efter Emil Metzger i denna årgångs tredje häfte. Viktor Rydberg har samlat en hel del nya fakta utöfver de, som i den uppsatsen framhöllos, och de slutsatser, han drager ur dem, äro nästan ännu mera oroande än Metzgers. Äfven den svenske tänkaren motser en snart kommande tid, då Europas industri skall gå under i konkurrensen med Kinas och Japans. Och hans afhandling är ett allvarligt nationalekonomiskt angrepp mot hela vår nutida samhällsform, den industrialism, mot hvilken han förut från mera moralisk synpunkt slungat sina ljungande bannstrålar i Grotte-sången. Äfven i detta hans sista ord till sina läsare går en djup underström af indignation mot vår tids samhällsmoral, den där finner sitt kännetecknande slagord i ursäkten: »affär är affär». Och åter är det till den kristna världsåskådningen, i dess renhet och djup fattad, som han hänvisar såsom anvisande den enda verkliga utvägen från den undergång, han siar Europas kultur, om den fortfarande låter själfviskheten råda såsom för närvarande. Endast återuppvaknandet af samhörighetskänslan mellan släktleden kan rädda våra samhällen och vår kultur, — den samhörighet, som aldrig blifvit djupare grundfästad, aldrig skönare och innerligare förkunnad än af Kristus och hans store apostel Paulus.

"I vår religions urkunder" — så slutar Viktor Rydberg — "har läran om människosläktets samhörighet den centrala ställning, som hon saknar i bekännelseskrifterna. Alla mänsklighetens släktleder bilda ett system, en andlig lekamen i Guds tankevärld, skapad där i, genom och till Ordet af begynnelsen, och den kristna församlingen är den tempelbyggnad, i hvilken jordemänskligheten, splittrad genom synden, skall under historiens lopp åter sammanfogas till ett helt af lefvande stenar, till en fullkomlig man, en förnyad andlig lekamen, hvars hufvud är Kristus, hvars lemmar äro alla mänsklighetens släktleder. — Läran finnes i nya testamentet. Hon ser metafysisk ut, men är allmänfattlig lika visst som hon är sublim och fördenskull mäktig att verka pånyttfödande. Men hon finnes där lik en skrinlagd skatt, som ej gjorts fruktbärande, lik en bunden kraft, som ej gjorts lefvande i medvetandet hos de kristna folken och dess ledare."

Så lyda Viktor Rydbergs sista ord till sin samtid — ett mene tekel mot själfviskheten, en siande maning till ansvarskänsla gent emot de kommande släkten — slutord, mera värdiga en sådan man som Viktor Rydberg, än allt hvad vi kunde säga till hans eftermäle.

*

Nyutkommen skönlitteratur. Gustaf af Geijerstam, hvars krafter förut länge upptagits af journalistiken och en efemär teaterverksamhet, har nu lyckats samla sig till tvenne verkligt betydande arbeten, karaktersromanen ***Medusas Hufvud*** (Stockh. Alb. Bonnier) och den skakande — ja kanske blott alltför skakande — nutidstragedien ***Sacha***. Den sistnämnda föreligger ännu icke i tryck, men från scenen har den visat sig vara den mest betydande insats som på mycket länge gjorts i vår dramatiska diktning.

Gustaf Frödings *Räggler å Paschaser* (Stockh. Alb. Bonnier) är en samling visor och historier på vermländskt landsmål. Det är något så äkta i dess folkliga ton och dock ett sådant poetiskt djup i humorn, en sådan lössläppthet i den burleska komiken, att vi ej tveka att beteckna den lilla samlingen såsom prof på verkligt mästerskap i sin genre.

Digitized by Google

Alfred Jensens *Nya Dikter* (Stockh. Alb. Bonnier) skola otvifvelaktigt komma att erkännas såsom ett événement inom vår poetiska litteratur. Verklig poetisk originalitet och stilistisk formfulländning hafva mött oss i flera af de dikter, vi däri hunnit läsa. — Andra nyutkomna diktsamlingar äro: *Allvar och Skämt* af Anton Teuchler (Stockh. Z. Hæggström) och *Magistern på sommarnöje* af Victor Norén (Göteb. N. P. Pehrssons bokh.).

Axel Lundegård har ock utsändt ett nytt arbete, *Frn Hedvigs Dagbok* (Stockh. Alb. Bonnier), en ung kvinnas lifshistoria. — Sigurd har ock utsändt sin årsbok, denna gång med titeln *Fideikommissarien till Halleborg* (Stockh. Alb. Bonnier), hvari han visar sig lik. — Mathilda Malling, förf. till "En roman om Förste Konsuln", har utgifvit en sorts fortsättning på denna berättelse från Napoleons tid, nu från kejsarhofvet 1807 och med titeln *Fru Guvernören af Paris* (Stockh. Alb. Bonnier) — med samma tidshistoriska träffsäkerhet och goda stil, som det förra arbetet, men med mindre konstnärlig enhet och i vårt tycke mindre intresse. — Af Fred. Const. Bjarke, som i våras slutade sitt lif för egen hand, har utkommit en efterlämnad berättelse, *Barnet* (Stockh. Alb. Bonnier). Detta arbete röjer visserligen talangfulla ansatser, men sitt egentliga intresse har det genom den inblick, som det lämnar i en brusten författarepersonlighet. Uppfattad från denna synpunkt gör boken på den tänkande läsaren ett djupt intryck. Vår tids moraliska hållningslöshet kan behöfva spegla sig i denne författares och hans "hjältes" öde. — Den förut inom barnlitteraturen bekanta Laura Fitinghoff har debuterat såsom romanförfattare med *Gamla nästet* (Stockh. Hugo Geber). Och Lovisa Petterkvists (Alfhild Agrells) komiska reseskildring *I Stockholm* har vederfarits den ovanliga framgången att utkomma i en *fjärde* upplaga (Stockh. Fr. Skoglund).

Anna Roos, som förra julen gjorde en lycklig debut med en diktsamling under signaturen *Alfaro*, har i höst utgifvit en samling berättelser, *Tysta djup* (Stockh. Wahlström & Widstrand). Dessa korta skizzer dels i österländsk, dels i fornnordisk sagostil visa en mindre vanlig originalitet i uppfattningen och konstnärlig formförmåga. Vår litteratur har tydligen i denna unga författarinna vunnit en ny kraft, som om den ock kanske ej hör till de stora, dock är af dugande halt.

Den produktive utgifvaren af Jämtlandsposten Viktor Hugo Wickström (Christer Swahn) har under sommaren och hösten utsändt två nya, å hans eget tryckeri elegant utstyrda böcker: *Stoft från sandalerna*, reseminnen, och *Tankar* (Stockh. Alb. Bonnier), en samling aforismer och dikter på vers och prosa. Ingendera kunna väl sägas tillhöra den gedignare litteraturen, men förf. är vidtberest och vidtbelåst, spirituell och en stilistisk talang; han vet därför att alltid intressera.

Från Finland har vår litteratur i dessa dagar riktats med flera nya arbeten. Mikael Lybeck har utsändt en andra samling af sina *Dikter* (Stockh. Alb. Bonnier), och Jonatan Reuter en samling stämningsfulla skizzer *Lovart och Lä* (Helsingf. Söderström & Co.) — Af Adolf Paul har utkommit ett mycket bizarrt arbete, en forts. på hans "En bok om en människa" med titeln *Med det falska och det ärliga ögat* (Stockh. Alb. Bonnier) — ett äkta dekadansarbete "fin-de-siècle", men icke i vårt tycke något äkta konstverk, ty: "man äger icke snille för det man är galen". — Teuvo Pakkalas till förra julen utkomna arbete *Elsa*, som då af Finsk Tidskrift betecknades såsom det sista årets mest betydande skönlitterära arbete på finska, har nu utkommit i svensk öfversättning efter en bearbetning af förf. (Helsingf. Söderström & Co.) — Af Ainas (Edith Forsmans) bekanta berättelsesamling *Vid aftonlampan* har utkommit en fjärde del (Helsingf. Söderström & Co.).

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

I Arbetareförsäkringsfrågan.

II.

Skulle vi, på grund af den kritik vi tillåtit oss framställa af vissa utaf lagförslagets hufvudgrunder, våga uttala ett totalomdöme om förslaget i sin helhet, så synes det oss, att lagförslaget är storartadt anlagdt, men förfeladt i tillämpningen.

Ingen försäkring kan hvila på bredare basis än invaliditetsprincipen och grundsatsen obligatorisk försäkringsplikt; men just den stora omfattningen af dessa grundsatser omöjliggör en tillämpning af desamma endast delvis eller i smått, utan att därigenom orättvisor af flere slag uppstå och utan att man därigenom tappar en god del af de ändamål, som med försäkringen skulle vinnas.

Det arbete, som redan är nedlagdt på frågans lösning, är dock långt ifrån förspilldt. De mångsidiga utredningar och beräkningar, som af kommittéen blifvit utförda, äro till gagn, äfven om de hufvudgrunder, på hvilka en obligatorisk försäkringsanstalt bör hvila, vinna en annan och vidsträktare tillämpning, än i senaste lagförslaget kommit dem till del. Det af riksdagen redan i förskott beviljade frikostiga anslaget borgar äfven för att frågan, om den än för tillfället fallit, likväl fallit framåt och väntar sin lösning.

Först och främst må dock ära och tack ägnas den konung och regering, som icke tvekat att taga initiativ till frågans lösning, oaktadt den hos mången rådande farhågan för den experimentalpolitik, som denna fråga skulle innebära.

Det är mycket vanligt att dylik farhåga röjer sig vid hvarje föreslagen nyhet inom statslifvet, och den har måhända mera skäl för sig vid detta tillfälle än vid flera föregående. Det synes oss emellertid af vikt, att vid införandet af dylika nyheter man väl må uppmärksamt aktgifva på de erfarenheter, som i andra länder vunnits, men framför allt försöka så att säga acklimatisera nyheten i vårt eget land och med våra egna förhållanden. Vi kunna icke finna, att erfarenheten från tyska riket af organisationen utaf en inskränkt obligatorisk försäkring är af beskaffenhet att locka till efterföljelse. Oron hos arbetsklassen har därigenom inga-

Digitized by Google

lunda dämpats, men därtill har kommit missnöje hos arbetsgifvarne. Det är visserligen sant att ingenstädes allmän obligatorisk försäkring hittills är införd, men ingenstädes torde ock denna omfattande form af försäkring möta mindre svårigheter för sitt genomförande än i Sverige. Vi hafva redan i det föregående framhållit, att allmän obligatorisk försäkring förutsätter *allas, utan åtskillnad,* direkta deltagande i kostnaden för densamma, emedan alla, hvar och en på sitt sätt, af denna institution åtnjuta otvetydig förmån. Vi hafva sedan ålder här i landet en allmän personlig skatt, hvilken, utgående till ringa belopp, dock lika utkräfves af alla, rik som fattig. Stödjande oss på detta faktum samt äfven på den af oss förut framhållna förmånen af försäkringsafgifts erläggande vid den försäkrades födelse, skola vi tillåta oss att härnedan framställa utkast till hufvudgrunder för en allmän obligatorisk invaliditetsförsäkring, därvid lämnande åt de mer sakkunnige att utföra de detaljutredningar och beräkningar, som för genomförandet af en dylik försäkring erfordras.

www.inbook.com.cn

Förslag

till hufvudgrunder för en allmän obligatorisk invaliditetsförsäkring.

1.

Statens bidrag till försäkringen.

a) *Staten inbetalar årligen till försäkringsfonden N. N. kronor för hvarje lefvande födt barn.*

b) *Staten afstår för framtiden till försäkringsfonden de hittills till statsverket ingående mantalspenningarna.*

2.

Allmänhetens bidrag till försäkringen.

a) *Mantalspenningarna höjas till sitt belopp och beräknas för män till N. N. kronor (dock att beloppet icke må sättas högre, än de i senaste lagförslag ifrågasatta veckoafgifter för arbetare till andra pensionsklassen, beräknade för år).*

Mantalspenningarne beräknas för kvinnor till tre femtedelar af det för männen stadgade belopp.

b) *Alla hittills gällande befrielser från erläggande af mantalspenningar upphäfvas, med undantag af befrielsen för dem, hvilka åtnjuta fattigunderstöd; däremot befrias äfven de från erläggande af mantalspenningar, hvilka åtnjuta pension ur allmänna försäkrings-anstalten.*

c) *Stadgandet angående husbondes ansvarighet för mantalspenningars erläggande af dem, som äro i hans tjänst fast anställde, bibehålles, dock med lagstadgad rätt för honom att af tjänares eller arbetares kontraherade lön innehålla beloppet.*

d) *Med debitering, uppbörd och redovisning af mantalspenningarna förhålles såsom hittills, dock att uppbördsman skall vara skyldig att enligt fastställdt formulär upprätta längd å alla dem, som erlagt mantals-*

Digitized by Google

penningar, jämte restlängd, samt att å stadgad tid insända dessa längder till den myndighet inom distriktet (län, härad, kommun), som har att i första hand upptaga ärenden rörande försäkringen.

e) *Sjömän samt andra personer, hvilka för sitt yrke vistas utom riket, må vid hemkomsten berättigas att retroaktivt inbetala på dem belöpande mantalspenningar jämte 3 ½ procent årlig ränta å desamma från den dag, de bort till anstalten hafva varit inlevererade.*

3.

Pensionsrätt.

a) *En hvar man, med undantag af hvad nedan under d) och e) säges, som erlagt mantalspenningar under loppet af N. N. år, är vid inträffad invaliditet berättigad till erhållande af en minimipension, hvars belopp bör motsvara de nödvändigaste existensmedlen. Hafva mantalspenningar af den försäkrade erlagts utöfver de för minimipensions erhållande stadgade åren, är den försäkrade vid inträffad invaliditet berättigad att erhålla pension, hvars belopp beräknas i förhållande till försäkringsvärdet af de för honom till anstalten gjorda inbetalningar, dock att, om pensionen, sålunda beräknad, skulle öfverstiga det stadgade beloppet för maximipensionen, N. N. kronor, densamma väl må beräknas att utgå i förhållande till försäkringsvärdet af de utaf den försäkrade inbetalade mantalspenningar, men endast till så stort belopp i förhållande till försäkringsvärdet af den vid den försäkrades födelse erlagda afgift, att pensionen i sin helhet uppgår till beloppet af maximipensionen.*

Pensionen för kvinnor beräknas till tre femtedelar af beloppet för pensionen för män.

b) *Försäkrad, för hvilken invaliditet inträffar så tidigt, att han icke hunnit inbetala de för minimipensions erhållande stadgade årens mantalspenningar, tillförsäkras dock pension till nämnda belopp. Likaså tillförsäkras den minimipension, som, vanför från barndomen, icke kunnat efter uppnådda 18 års ålder erlägga mantalspenningar.*

c) *Uppfostringshjälp för föräldralösa barn under 15 år af aflidne försäkrade föräldrar, äfvensom för oäkta barn intill samma ålder af afliden försäkrad moder, utbetalas af anstalten med N. N. kronor årligen.*

d) *Försäkrad, som vid inträffad invaliditet befinnes i N. N. på hvarandra följande år hafva uraktlåtit att erlägga mantalspenningar, går härigenom förlustig all pensionsrätt; dock skall försäkringsanstalten vara skyldig att för dylik invalid till den fattigvårdsstyrelse, under hvilken han lyder, årligen inbetala N. N. kronor samt fattigvårdsstyrelsen genom lag tillförbindas att gifva honom full fattigförsörjning.*

e) *Ingen, som erlägger bevillning för fastighet, kapital eller inkomst, är berättigad till erhållande af pension, ej heller utbetalar anstalten uppfostringshjälp till föräldralösa barn, då behållningen i dödsboet efter föräldrarne uppgår till N. N. kronor.*

Digitized by Google

4.

Nuvarande generations pensionering.

Pension vid inträffad invaliditet för person tillhörande nuvarande generation utgår icke af försäkringsanstaltens medel till högre belopp, än som motsvarar försäkringsvärdet af de utaf honom efter anstaltens inrättande inbetalade mantalspenningar. Såsom fyllnad till denna pension erlägges af statsmedel till försäkringsanstalten så stort belopp, att pensionen för den, som erlagt mantalspenningar i fem år kan utgå med N. N. kronor samt att densamma kan förhöjas med en krona för hvarje år den pensionerade erlagt mantalspenningar utöfver fem år, intill dess pensionen uppnår beloppet för anstaltens minimipension.

Då sålunda beräknad pension icke motsvarar de nödvändigaste existensmedlen och alltså är otillräcklig för den pensionerades underhåll, inlevereras densamma årligen af försäkringsanstalten till fattigvårdsstyrelsen i det fattigvårdssamhälle, den pensionerade tillhör; börande fattigvårdsstyrelsen lagligen tillförbindas att åt dylik pensionär, hvilken genom egna tillgångar anses med detta understöd kunna hafva nödtorftig utkomst, utbetala beloppet, men att i motsatt fall detsamma med fattigvårdsmedlen förvalta och bereda pensionären fullt fattigunderstöd.

Motivering.

1.

Statens bidrag till försäkringen.

a) *Staten inbetalar årligen till försäkringsfonden N. N. kronor för hvarje lefvande födt barn.*

Vi hafva redan framhållit den stora förmån för försäkringen, som beredes genom inbetalandet utaf en del af försäkringsafgiften redan vid den försäkrades födelse. Att, då staten bidrager till försäkringen, sådan inbetalning lämpligast bör ske med statsmedel är gifvet, dels emedan det är den största inbetalningen på en gång, som äger rum för den försäkrade och hvilken inbetalning icke gärna kan läggas på hans föräldrar eller närmaste anhöriga, dels emedan den sålunda redan vid spädare ålder förvärfvade grundplåt för försäkringen bör utgöra en sporre för den försäkrade, när han uppnår arbetsför ålder, att noggrant årligen inbetala den stadgade afgift, som skall låta denna grundplåt småningom växa ut till pensionens minimibelopp eller därutöfver.

I ändamål att visa huru stor denna förmån verkligen är, skola vi här undantagsvis använda några siffror.

Vi antaga då, att staten årligen skulle till försäkringsanstalten inbetala 20 kronor för hvarje lefvande födt barn. I medeltal har antalet lefvande födda barn under senast förflutna decennier uppgått till omkring 135,000. Statens kostnad för denna årliga inbetalning skulle sålunda utgöra omkring 2,700,000 kronor, under det att statens årliga kostnad för

Digitized by Google

försäkringen skulle, enligt det senast framlagda lagförslaget, belöpa sig till 3,015,000 kronor.

www.libtool.com.cn

Ofvan angifna summa, 2,700,000 kronor, med ränta på ränta à 3,5 procent i 17 år, utgör 4,845,550 kronor.

Af 135,958 lefvande födda barn år 1875, kvarlefde år 1892 endast 88,829. Antager man nu detta antal såsom medeltal årligen lefvande personer, som ingå i 18 års ålder, så skulle 4,845,550 kronor, delade på 88,829 personer, eller 54 kronor 50 öre utgöra den grundplåt för försäkringen, som skulle tillkomma hvar och en försäkrad, redan innan han själf genom någon inbetalning kunde bidraga till sin pension.

Då statsmedel afses att för försäkringen anvisas, kunna vi sålunda icke finna att de på ändamålsenligare och intensivare sätt kunna användas än genom inbetalning af viss summa vid den försäkrades födelse.

Om ofvan anförda siffror, hvilka dock äro endast exempelvis anförda, visa den stora förmånen ur försäkringens synpunkt af en inbetalning redan vid den försäkrades födelse, så visa de äfven den supponerade faran — för den, som härför rädes — af en mycket betydande fondbildning. Vi hafva redan förut uttalat vår åsikt angående yttersta grunden till farhågan för fondbildning i större omfång, och vi vilja här endast i största korthet undersöka den obligatoriska försäkringens förhållande till fondbildning.

All försäkring kräfver fondbildning i större eller mindre omfång. Ju större fonden är, desto mindre kunna de till försäkringsanstalten år från år eller vid vissa stadgade terminer inflytande afgifter för de försäkrade vara. Om vid en obligatorisk försäkring, afsedd att vid inträffande invaliditet bereda pensioner åt personer, hvilkas enda eller åtminstone allra hufvudsakligaste tillgångar äro deras arbetskrafter, försäkringsanstaltens fondbildning är obetydlig, så måste försäkringsafgifterna sättas så höga, att de näppeligen skola kunna utkräfvas. Vill man sålunda saken, vill man *obligatorisk försäkring,* så måste man äfven underkasta sig ett af de hufvudsakligaste medlen härför, nämligen *betydande fondbildning hos den anstalt, som skall hafva försäkringen om händer.* Vi hafva sett hurusom en obligatorisk försäkring, hopkrymt i tillämpningen genom uteslutning af hela folkgrupper, hvilkas försäkring äro af synnerlig vikt för ändamålens vinnande, likväl erfordrar en fond, uppgående till ett belopp af 570 millioner kronor (se det K. M:ts n. pr. åtföljande yttrande af professor Lindstedt, sid. 38); huru mycket angelägnare är då en betydande fondbildning, om dessa folkgrupper äfven skola medtagas i försäkringens förmåner.

I sammanhang med hvad vi här ofvan hafva anfört, och då vi icke bland de hufvudgrunder för försäkringsanstalten, som vi här behandla, hafva upptagit frågan om den räntefot, på hvilken fruktbargörandet af anstaltens tillgångar skulle grundas, torde vi härom, äfvensom om ansvaret för anstaltens förbindelser, i korthet böra anföra vår åsikt.

Vi förneka nödvändigheten af räntefotens fallande såsom en ound-

Digitized by Google

viklig följd af att besparingar samlas i större fonder, men vi medgifva att räntan, oberoende af dess höjning eller sänkning till följd af tillfälliga konjunkturer, synes hafva tendens att småningom, dock ganska långsamt, sjunka. Ju mera vårt fädernesland förmår i kulturutveckling hålla sig uppe i jämnbredd med andra kulturländer, med hvilka vi äro i ständig beröring, desto mera blir frågan om räntefoten en universell och icke endast en nationell fråga, och dess höjning eller sänkning blir beroende icke allenast af penningetillgången inom landet, utan af penningetillgången inom världsmarknaden.

Om man, vid grundandet af en penningeanstalt af så stort omfång, som en allmän obligatorisk försäkringsanstalt, verkställde beräkningarne för anstalten efter en betydligt lägre räntefot än den allmänt gällande, så skulle den naturliga följden häraf blifva, att anstalten förräntade sina tillgångar efter en högre räntefot än den, hvarefter de utgående pensionerna voro beräknade, hvarigenom fondbildningen gifvetvis blefve långt större än den för ändamålet behöfliga. Vi kunna sålunda icke fatta, att samma personer, hvilka frukta för räntefotens fallande till följd af stor fondbildning, på samma gång ifra för att beräkningarna för anstalten skola grundas på en räntefot, betydligt lägre än den allmänt gällande.

För att möta en icke endast tillfälligtvis utan för framtiden fallande räntefot, kunna vi icke finna att någon annan metod gifves, än att i proportion därefter höja afgifterna för försäkringen. Sänker man i stället pensionerna, så kan detta icke med vinnande af anstaltens ändamål ske, utan att pensionernas belopp från början bestämts onödigt höga.

Då enligt de hufvudgrunder för försäkringen, vi här hafva tagit oss friheten framställa, afgifterna till försäkringsanstalten skulle utgå dels direkt af statsmedel, dels genom en af staten anbefalld personlig beskattning, samt staten dessutom skulle administrera anstalten, faller det sig självklart att *staten ensam* måste stanna i ansvar för att anstaltens förbindelser fullgöras.

Till hvad belopp de årliga inbetalningarna för hvarje lefvande födt barn bör beräknas, beror på resultatet af de detaljutredningar, som vi här icke sysselsätta oss med; dock torde dessa belopp böra bestämmas med hufvudsaklig hänsyn till att de försäkrades afgifter (här föreslagna att utgå i form af mantalspenningar) icke må sättas högre, än att de, äfven af de minst bemedlade, utan allt för stor tunga kunna utgöras.

Då de försäkrades afgifter äfvensom deras pensioner äro beräknade att utgå till lägre belopp för kvinnor än för män, kunde det ifrågasättas, huruvida icke inbetalningen för lefvande födt flickebarn borde vara lägre än för lefvande födt gossebarn. Hvad som äfven i viss mån talar för en dylik åtgärd är, att arfsvinsten af dessa inbetalningar, för så vidt de lika fördelas emellan alla öfverlefvande försäkrade, slutligen kommer kvinnorna i större mått till godo än männen. Af lefvande födda barn är nämligen öfvervägande antalet gossar, förhållandet blir redan utjämnadt, då kvarlefvande generationen uppnår 20 år, men därefter visar sig år från

Digitized by Google

år dödligheten större hos män än hos kvinnor. Vi lämna emellertid frågan därhän såsom beroende på den närmare detaljutredning, som en försäkring i enlighet med de föreslagna hufvudgrunderna erfordrar.

www.libtool.com.cn

b) *Staten afstår för framtiden till försäkringsfonden de hittills till statsverket ingående mantalspenningarna.*

Förutom de af statsmedel årligen gjorda inbetalningarna af viss summa för hvarje lefvande födt barn, skulle de hittills till staten ingående mantalspenningarne, uppgående för år 1892 till 737,341 kronor, till försäkringsanstalten afstås.

Vi hålla före att statsutgifterna i och för försäkringen, sålunda anordnade, visserligen komme att något öfverstiga dem, som senast förkastade förslag togo i anspråk; men så komme ock mer än dubbelt så många i åtnjutande af försäkringens förmåner och de af oss angifna ändamålen med försäkringen blefve, för så vidt sådant står i mänsklig makt, fullständigt vunna.

2.

Allmänhetens bidrag till försäkringen.

a) *Mantalspenningarna höjas till sitt belopp och beräknas för män till N. N. kronor (dock att beloppet icke må sättas högre än de i senaste lagförslag ifrågasatta veckoafgifter för arbetare till andra pensionsklassen, beräknade för år).*

Mantalspenningarna beräknas för kvinnor till tre femtedelar af det för män stadgade belopp.

Den personliga afgift, som utgår under benämning af mantalspenningar, är icke en populär beskattning. Riksdag efter riksdag framkomma förslag om upphäfvande af denna afgift. Då dessa förslag gång på gång med stor majoritet afslås, så är orsaken icke det relativt obetydliga belopp, som statsverket genom upphäfvandet af afgiften skulle gå förlustig, utan orsaken är, att denna till beloppet så obetydliga, personliga beskattning dock är ett uttryck för allas erkännande af det skydd, som samhället lika förlänar alla, ett uttryck, hvilket man ingalunda vill borttaga. Denna orsak är dock alltför abstrakt för att rätt kunna fattas af individerna inom det bredare lagret af befolkningen. Dessa individer vilja gärna att de penningar, som af dem personligen utkräfvas, blifva använda till ett praktiskt ändamål, som de förstå och som de gilla. När så sker, är icke längre en personlig beskattning, som är afpassad efter deras förmåga att bära den, för dem förhatlig. Bevis för att så är förhållandet lämnar bland annat den personliga fattigvårdsafgiften, hvilken man aldrig hör öfverklagas. Om nu för ett sådant ändamål som den allmänna fattigvården en personlig afgift af alla kan, utan att väcka missnöje, utkräfvas, huru mycket hellre då en afgift, som, äfven om den är högre, är afsedd, om icke att upphäfva, så åtminstone att i hög grad förminska behofvet af den offentliga fattigvården, tryckande som den är icke endast för dem, som skola bekosta den, men i ännu högre grad för dem, som nödgas

Digitized by Google

ställa sig under dess husbondevälde. Vi anse sålunda, att personlig beskattning är den beskattningsform, som bäst ägnar sig för utkräfvandet af försäkringsafgifter, just emedan dessa afgifters ändamål äro för alla begripliga och tjäna allas intressen.

Beträffande beloppet af mantalspenningarna, så är det gifvet att detta belopp ej bör sättas högre, än att det äfven af de lägst aflönade kroppsarbetarne må kunna utan allt för stor tunga utkräfvas. Såsom lättnad för deras utgörande bör, i sammanhang med den beslutade förhöjningen af deras belopp, det i fattigvårdsstadgan medgifna tillstånd att uttaxera personlig fattigvårdsafgift upphäfvas, så mycket hellre som mantalspenningarnas användande till försäkringsafgifter just har till ett af sina ändamål att minska fattigvårdsbördan. Beloppet är naturligtvis beroende på huru hög man bestämmer afgiften för hvarje lefvande födt barn, och båda dessa belopp kunna endast bestämmas af den vidlyftiga utredning, som hvarje förslag till försäkring för sitt genomförande erfordrar.

Då emellertid enligt det senast framlagda förslaget 7,80 kronor per man i andra pensionsklassen och 5,20 kronor för kvinna ansägs kunna äfven af de lägst aflönade utkräfvas i årlig försäkringsafgift, torde motsvarande belopp för mantalspenningarna, hvilka ju äro föreslagna att användas såsom försäkringsafgifter, icke böra anses för högt tilltaget. Dock synes det oss att, då pensionen för kvinnor endast beräknas till tre femtedelar af pensionen för män, rättvisan fordrar att försäkringsafgiften — d. v. s. mantalspenningarna — för kvinnan beräknas efter samma proportion. Mantalspenningarne skulle i sådant fall utgå med 7,80 kronor per man och med 4,68 kronor per kvinna.

Mantalspenningar erlades år 1892 af 1,205,456 män samt af 1,275,182 kvinnor. Under antagande af ofvan angifna belopp, 7,80 kronor per man och 4,68 kronor per kvinna, samt af att antalet betalande förblef detsamma som år 1892, skulle totalbeloppet af årligen erlagda mantalspenningar uppgå till 15,371,219 kronor, under det att enligt det senaste förslaget *arbetsgifvares* och *arbetstagares* sammanlagda afgifter per år icke uppgingo till mer än 7,558,000, och under det att enligt detta förslag, i motsats till det nu ifrågasatta, icke någon grundplåt för pensioneringen skulle varit samlad, innan afgifterna började att erläggas.

Då mantalspenningarna i alla hänseenden utgå med 40 öre per man och 20 öre per kvinna, uppgår förhöjningen af desamma i och för deras användande till försäkringsafgifter endast till 7,40 kronor per man och 4,48 kronor per kvinna. Afräknas härifrån äfven möjligen utgående fattigvårdsafgift 50 öre per man och 25 öre per kvinna, så framgår häraf att det ifrågasatta beloppet för mantalspenningarna i icke oväsentlig grad understiger de försäkringsafgifter, som enligt senast framlagda förslag borde utgå. Då emellertid ingen särskild af staten bekostad hustrupensionering förekommer, skulle för en fattig arbetarfamilj årliga utgiften för försäkringen i visst fall kunna uppgå till 11,88 kronor, men också innebära för-

Digitized by Google

månen af rätt till pension vid inträffad invaliditet, vare sig för mannen eller hustrun.

www.libtool.com.cn

Vi hafva emellertid anfört dessa siffror endast exempelvis och i afsikt att lämna ett uppslag till jämförelse emellan de båda förslagens kostnader och kunna omöjligen finna, att resultatet af en dylik jämförelse skulle kunna, såsom man hotat, ställa sig såsom förhållandet emellan ett till tre.

b) *Alla hittills gällande befrielser från erläggande af mantalspenningar upphäfvas, med undantag af befrielsen för dem, hvilka åtnjuta fattigunderstöd, däremot befrias äfven de från erläggande af mantalsförsäkringspenningar, hvilka åtnjuta pension ur allmänna anstalten.*

Då mantalspenningarna äro afsedda att utgå såsom årsafgifter af de försäkrade till en anstalt för allmän obligatorisk invaliditetsförsäkring, är det naturligt att inga andra befrielser från deras erläggande än de ofvan angifna böra äga rum.

c) *Stadgandet angående husbondes ansvarighet för mantalspenningars erläggande af dem, som äro i hans tjänst fast anställde, bibehålles, dock med lagstadgad rätt för honom att af tjänares eller arbetares kontraherade lön innehålla beloppet.*

Bibehållandet af stadgandet rörande husbondes ansvarighet för mantalspenningarnas erläggande af dem, hvilka äro i hans tjänst fast anställda, lättar i betydande mån uppbörden, på samma gång som stadgandet af husbondens rätt att innehålla beloppet å tjänares eller arbetares kontraherade lön, är förestafvadt af en obestridlig rättvisas kraf.

Vi erkänna villigt arbetsgifvarens moraliska förpliktelse att, så vidt det utan verkligt betungande kan ske, bidraga till sina arbetares försörjning på ålderdomen eller då deras hälsa och krafter eljest blifva brutna (se K. M:ts n. pr. sid. 42); men detta är dock något helt annat än arbetsgifvarens mot vite ålagda juridiska förpliktelse att på ett visst en gång för alla lagstadgadt sätt komma arbetaren till hjälp, på grund däraf att han tillgodogör sig hans arbetskraft, hvilken dock redan genom lönen är betald. I enlighet med ofvan föreslagna stadgande står det arbetsgifvaren fritt att begagna sig af sin rätt till innehållning af beloppet för den stadgade afgiften på arbetarens lön eller att efterskänka denna rätt. Vi hålla före, att mången ägare af större jordegendom, vid hvilken ett flertal arbetare äro anställda, skall, efter eget beprófvande af behofvet, komma att efterskänka denna sin rätt, då den gäller t. ex. en lågt aflönad statkarl med stor familj, men att han alldeles icke af sin moraliska pliktkänsla skall känna sig manad att efterskänka denna rätt, då den gäller hans relativt högt aflönade inspektor, bokhållare eller rättare och likaså, att en industriidkare eller fabrikant väl kan känna sig manad att efterskänka denna sin rätt till förmån för en handtlangare eller lågt aflönad arbetare, men alldeles icke till förmån för verkmästare, arbetsförmän, räkenskapsförare m. fl.

d) *Med debitering, uppbörd och redovisning af mantalspenningarna*

Digitized by Google

förhålles såsom hittills, dock att uppbördsman skall vara skyldig att enligt fastställdt formulär upprätta längd å alla dem, som erlagt mantalspenningar, jämte restlängd, samt att å stadgad tid insända dessa längder till den myndighet inom distriktet (län, härad, kommun), som har att i första hand upptaga ärenden rörande försäkringen.

Det synes oss att, då år från år af offentlig ämbetsmyndighet utfärdas längd å dem, som erlagt mantalspenningar, jämte restlängd, och dessa längder förvaras af den myndighet, som har försäkringen om händer, hela den vidlyftiga apparaten med försäkringsmärken och försäkringsböcker onödiggöres och att således genom dylik anordning de administrativa åtgärderna för kontrollen af pensionsrätt i hög grad förenklas*.

e) *Sjömän samt andra personer, hvilka för sitt yrke vistas utom riket, må vid hemkomsten berättigas att retroaktivt inbetala på dem belöpande mantalspenningar jämte 3½ procent årlig ränta å desamma från den dag de bort till anstalten hafva varit inlevererade.*

Stadgandet, hvilket icke förorsakar försäkringsanstalten någon afsevärd förlust, torde vara påkalladt af billighet emot dem, hvilka genom sina yrken äro nödsakade att vistas utom riket.

3.

Pensionsrätt.

a) *En hvar man, med undantag af hvad nedan under d) och e) säges, som erlagt mantalspenningar under loppet af N. N. år, är vid inträffad invaliditet berättigad till erhållande af en minimipension, hvars belopp bör motsvara de nödvändigaste existensmedlen. Hafva mantalspenningar af den försäkrade erlagts utöfver de för minimipensions erhållande stadgade åren, är den försäkrade vid inträffad invaliditet berättigad att erhålla pension, hvars belopp beräknas i förhållande till försäkringsvärdet af de för honom till anstalten gjorda inbetalningar, dock att, om pensionen, sålunda beräknad, skulle öfverstiga det stadgade beloppet för maximipensionen, N. N. kronor, densamma väl må beräknas att utgå i förhållande till försäkringsvärdet af de utaf den försäkrade inbetalade mantalspenningar, men endast till så stort belopp i förhållande till försäkringsvärdet af den vid den försäkrades födelse erlagda afgift, att pensionen i sin helhet uppgår till beloppet af maximipensionen.*

Pensionen för kvinnor beräknas till tre femtedelar af beloppet för pensionen för män.

Beräkningen af det antal år, under hvilka mantalspenningar skola vara inbetalade för att berättiga försäkrad att vid styrkt invaliditet erhålla minimipension, bör så utföras, att denna rättighet inträder med det år, då sammanlagda försäkringsvärdet af den vid den försäkrades födelse inbetalade afgift samt af inbetalade mantalspenningar medgifver anstalten

* Af oneklig förmån torde det dock vara om uppbörden af mantalspenningar kunde äga rum kvartalsvis i stället för endast en gång om året.

Digitized by Google

att utan förlust utbetala dylik pension. Minimipensionen torde icke böra sättas lägre än det belopp, hvartill enligt det senast framlagda förslaget medelpensionen för andra och tredje klassen beräknades, eller till 150 och 90 kronor.

Stadgandet af ett maximibelopp för pensionen är en försiktighetsåtgärd, enär den vinst, som anstalten härigenom skulle tillskyndas, möjligen kan blifva erforderlig för att fylla den brist, som åstadkommes genom de utgifter, hvilka föranledas af de här nedan föreslagna stadgandena under b) och c) för så vidt icke den större vinst, hvilken genom det här nedan föreslagna stadgandet under e) tillförsäkras anstalten, därtill befinnes tillräcklig. Skulle vid en utredning och närmare beräkning stadgandet befinnas onödigt, må det gärna utgå och de försäkrade, hvilka i stadgad ordning erlagt sina mantalspenningar och först vid sen ålder blifva invalider, komma i åtnjutande af så stor pension, som försäkringsvärdet af för dem inbetalade afgifter medgifver.

Till hvilket belopp pensionens maximibelopp, i händelse sådan befinnes nödig, bör sättas, är beroende af närmare utredning.

b) *Försäkrad, för hvilken invaliditet inträffar så tidigt, att han icke hunnit inbetala de för minimipensions erhållande stadgade årens mantalspenningar, tillförsäkras dock pension till nämnda belopp. Likaså tillförsäkras den minimipension, som, vanför från barndomen, icke kunnat efter uppnådda 18 års ålder erlägga mantalspenningar.*

Stadgandet, ehuru förlustbringande för anstalten, är nödvändigt för försäkringens ändamål.

c) *Uppfostringshjälp för föräldralösa barn under 15 år af aflidne försäkrade föräldrar, äfvensom för oäkta barn intill samma ålder af afliden försäkrad moder, utbetalas af anstalten med N. N. kronor årligen.*

Rättvisan liksom det humanitära ändamålet med försäkringen torde förbjuda all tanke på att utesluta de oäkta barn, hvilka förlorat sin moder, från förmånen af uppfostringshjälp. Oftast är behofvet af denna hjälp ännu mera tvingande för dessa barn än för de äkta.

d) *Försäkrad, som vid inträffad invaliditet befinnes i N. N. på hvarandra följande år hafva uraktlåtit att erlägga mantalspenningar, går härigenom förlustig all pensionsrätt; dock skall försäkringsanstalten vara skyldig att för dylik invalid till den fattigvårdsstyrelse, under hvilken han lyder, årligen inbetala N. N. kronor samt fattigvårdsstyrelsen genom lag tillförbindas att gifva honom full fattigförsörjning.*

Det skall alltid komma att finnas personer, hvilka genom lättja och dålig vandel förstöra sin framtid. Af dessa torde de flesta icke komma att i stadgad ordning inbetala sina mantalspenningar, men om dem för den skull rättvisligen bör förmenas pensionsrätt, finnes det dock intet skäl för att andra skola lida men af deras försummelse. Då ett af ändamålen för försäkringen är förminskning af fattigvårdsbördan och försäkringsanstalten äfven för dessa försumliga vid deras födelse uppburit stadgad afgift, torde

Digitized by Google

detta förhållande tillräckligt motivera att anstalten bidrager till dessa personers fattigförsörjning, då de blifva invalider.

Vi hålla före, att beloppet af detta bidrag icke bör sättas högre än motsvarande försäkringsvärdet af de för den försäkrade inbetalade afgifter.

Att sjömän m. fl. skola vara berättigade att retroaktivt inbetala resterande mantalspenningar är redan anfördt under 2. e).

e) *Ingen, som erlägger bevillning för fastighet, kapital eller inkomst, är berättigad till erhållande af pension, ej heller utbetalar anstalten uppfostringshjälp till föräldralösa barn, då behållningen i dödsboet efter föräldrarne uppgår till N. N. kronor.*

Man skall måhända säga, att större orättvisa är otänkbar än den att lagligen tvinga en mängd personer till årliga inbetalningar af afgifter till en försäkringsanstalt, hvilken icke är skyldig att mot dessa afgifter tillförsäkra dem någon som helst personlig förmån.

Saken torde dock erfordra en närmare undersökning.

Besinnar man att ett af de viktigaste ändamålen med försäkringen är att sätta en damm för den år från år ständigt växande fattigvårdsbördan och att, så vidt möjligt är, till och med förminska dess nuvarande tyngd, så är det gifvet att för de mera bemedlade, hvilka tyngst drabbas af denna börda, en låg årlig personlig afgift såsom den ifrågasatta icke annat är, ur rättens synpunkt betraktad, än en försäkringspremie, hvars motsvarande förmån är en årlig förminskning af utgifter. Det är visserligen sant att dessa utgifter, hvilka skulle förminskas, till större delen icke utgå genom personlig beskattning, men vi skulle mycket bedraga oss, om icke den föreslagna låga personliga afgiften för hvar och en af de mera bemedlade fullt motsvaras af den högre fattigvårdskostnad, som skulle drabba honom, om den uteblef.

Om vi sålunda alldeles icke vilja medgifva att det föreslagna stadgandet innebär någon orättvisa mot de mera bemedlade, så är det äfven ett annat förhållande, som för sakens rätta bedömande bör tagas i öfvervägande.

De lägst beskattade, äro i de flesta fall beskattade just därför, att deras arbetsförmåga förskaffar dem så stor inkomst, att den lagligen kan beskattas. I och med att denna deras arbetsförmåga tryter, komma de under beskattningsstrecket, hvilket i stället uppnås af andra; men i samma stund de icke längre äro beskattade, äro de berättigade att erhålla den pension, för hvilken afgifter blifvit erlagda. För dessa senare äro sålunda de årligen erlagda mantalspenningarne invaliditetsförsäkringsafgifter och förskaffa dem samma förmån, som samma afgifter förläna de icke beskattade.

Gifvet är att barn af aflidne försäkrade föräldrar, hvilkas dödsbo visar viss behållning, icke behöfva någon uppfostringshjälp.

Beräknar man antalet personer, som erlägga bevillning, till omkring 500,000, och antager man att mantalspenningarnas belopp skulle komma att bestämmas till 7,80 kronor per man och 4,68 kronor per kvinna, så

Digitized by Google

skulle till anstalten årligen inflyta ett belopp af omkring 3,000,000 kronor, hvilket belopp icke i allmänhet vore afsedt att användas till de betalandes pensionering. Denna inkomst torde af anstalten böra användas till fyllnad i de tidigt invalidas pensioner, till barnuppfostringshjälp och, om möjligt, till bestridande af anstaltens förvaltningskostnader.

www.libtool.com.cn

4.

Nuvarande generations pensionering.

Pension vid inträffad invaliditet för person tillhörande nuvarande generation utgår icke af försäkringsanstaltens medel till högre belopp, än som motsvarar försäkringsvärdet af de utaf honom efter anstaltens inrättande inbetalade mantalspenningar. Såsom fyllnad till denna pension erlägges af statsmedel till försäkringsanstalten så stort belopp, att pensionen för den, som erlagt mantalspenningar i fem år, kan utgå med N. N. kronor samt att densamma kan förhöjas med en krona för hvarje år den pensionerade erlagt mantalspenningar utöfver fem år, intill dess pensionen uppnår beloppet för anstaltens minimipension.

Då sålunda beräknad pension icke motsvarar de nödvändigaste existensmedlen och alltså är otillräcklig för den pensionerades underhåll, inlevereras densamma årligen af försäkringsanstalten till fattigvårdsstyrelsen i det fattigvårdssamhälle, den pensionerade tillhör; börande fattigvårdsstyrelsen lagligen tillförbindas att åt dylik pensionär, hvilken genom egna tillgångar anses med detta understöd kunna hafva nödtorftig utkomst, utbetala beloppet, men att i motsatt fall detsamma med fattigvårdsmedlen förvalta och bereda pensionären fullt fattigunderstöd.

Att bereda alla nuvarande generations invalider pension till belopp af anstaltens minimipension skulle erfordra så stora tillskott af statsmedel, att detsamma icke gärna kan ifrågasättas. Att däremot i likhet med det senaste förslaget bereda en dylik pension åt dem, som icke uppnått 40 år, men utesluta från all förmån de äldre, innebär, förutom det godtycke, som betecknas af en dylik åtgärd, äfven den olägenheten, att förhöjningen af mantalspenningarna, lika för alla, icke kunde äga rum samtidigt med försäkringsanstaltens trädande i verksamhet. Det här ofvan föreslagna sättet att gå till väga tillgodoser till fullo åtminstone ett af försäkringens ändamål, därigenom att det år från år förminskar fattigvårdsbördan. Kan nu äfven denna metod för pensionering icke bereda flera än ett relativt fåtal af de pensionerade den självständigare ställning, som befrielsen från fattigvården skulle medföra, tillförsäkrar den dock alla en förmån, som betydligt öfverstiger värdet af deras inbetalade mantalspenningar. Full välsignelse af en obligatorisk försäkringsanstalt kan icke vinnas i samma stund denna anstalt kommer till stånd, emedan såsom redan förut är framhållet, all försäkring måste vara ställd på framtiden.

Angifvandet af de belopp, som af statsmedel borde tillskjutas för nuvarande generations pensionering i enlighet med ofvan angifna grun-

Digitized by Google

der, erfordrar utredningar och beräkningar, som falla utanför syftet med denna uppsats. Såsom önskningsmål torde vi dock kunna framhålla, att tillskottet af statsmedel så beräknades, att pensionen för den, som erlagt mantalspenningar i fem år, åtminstone kunde utgå med så stort belopp, att med den stadgade förhöjningen för hvarje år utöfver fem, som mantalspenningar erläggas, pensionen för den, som oafbrutet i 40 år eller därutöfver erlagt mantalspenningar, kunde uppnå beloppet af anstaltens minimipension. Kan så beskaffad anordning vinnas, så finge åtminstone de utaf nuvarande generation, som icke öfverskridit 20 års ålder och hvilka i stadgad ordning år från år erlagt mantalspenningar, för så vidt deras invaliditet icke inträffar förr än vid 50 till 60 års ålder, åtnjuta full pension och sköta sig själfva, oberoende af fattigvården.

Hvad som synes oss vara en obestridlig förmån med det af oss föreslagna sättet för den nuvarande generationens pensionering är, att kommunerna själfva därigenom finge stort intresse af att deras medlemmar i stadgad ordning inbetalade mantalspenningarna, hvilken inbetalning just i början, och innan försäkringsinstitutionen hunnit visa sina välgörande verkningar, torde möta svårigheter hos den mindre bemedlade befolkningen.

Då emellertid fattigvården för nuvarande generation och för all framtid skulle till väsentlig del komma att bekostas af statsmedel och af försäkringsanstaltens medel, hålla vi före att staten borde tillsätta inspektörer öfver fattigvården för kontrollen af medlens användande och fattigvårdens skötsel.

* * *

Vi hafva visserligen förutsatt, att allmänheten skulle bidraga till försäkringen med en lika för alla utgående årlig personlig afgift, under det att endast de, som icke erlägga bevillning till staten, skulle af försäkringsanstalten draga den direkta förmånen af pensionsrätt. Skulle man emellertid finna att de högre beskattade, hvilkas nuvarande fattigvårdsafgifter utgå med ansenliga belopp, som år från år hota att förhöjas, genom denna sin personliga afgift och förnekade pensionsrätt allt för litet bidraga till en anstalt, hvars verksamhet naturligtvis kommer att förminska fattigvårdsbördan, så är det ju intet som hindrar att man nedsätter de allmänna personliga afgifternas belopp och ersätter den brist, som af en sådan nedsättning skulle uppstå, med en uttaxering af visst belopp på bevillningskrona, från hvilken uttaxering dock de lägst beskattade borde vara befriade.

Huru strängt man än rättvisligen må hålla på en för alla lika personlig afgift till en anstalt, hvars ändamål är allmän obligatorisk försäkring, så synes det dock icke möta något hinder för att denna allmänna personliga afgift må kunna förenas med en rättvist afvägd förmögenhetsskatt. Äfven om denna skatt skulle drabba de högst beskattade med samma belopp, som de senast föreslagna bidragen till försäkringen af de

Digitized by Google

största arbetsgifvarne, så vore den dock vida rättvisare och utginge på ett vida mindre trakasserande sätt.

Statens utgift måste blifva dryg, huru man än tänker sig försäkringen anordnad och sannolikt är att, i förhållande till det resultat, som ernås, denna utgift blir drygare vid anordnandet af inskränkt obligatorisk eller frivillig försäkring än vid grundandet af en allmän obligatorisk försäkringsanstalt. Har man emellertid, i sammanhang med påläggandet af tullar på nödvändighetsartiklar, lämnat förhoppning att komma den obemedlade befolkningen till hjälp och har man i och med de redan till pensionsfond beviljade medlen gifvit ett löfte, så måste äfven saken på något sätt utföras, så vidt man icke vill ösa vatten på deras kvarn, som intet hellre önska än att oro och missnöje härska; — men med halfmessyrer, som hjälpa några och lämna andra åt sitt öde, realiseras icke dessa förhoppningar och infrias icke detta löfte.

Ahl.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Nordiskt idrottslif i forntiden.

Mången torde föreställa sig, att våra dagars sträfvan för väckande af idrottshåg bland ungdomen skulle innebära något nytt här i norden. Äfven ett flyktigt studium af den gamla isländska sagolitteraturen visar dock tvärt om, att idrotten har gamla anor äfven i norden, — ja, att under tiderna närmast före och efter kristendomens införande kroppsöfningar och kämpalekar förekommit bland våra förfäder i en omfattning, hvartill man alls icke kan vänta, att vår tid skulle kunna uppvisa någon motsvarighet.

Sagorna omtala, att nordborna med stor förkärlek bedrifvit kroppsöfningar. I en tid, då styrka, mod och krigiska bedrifter voro så högt skattade och så nödvändiga för en och hvar, som ville i alla lifvets skiften stå som en *man,* var det helt naturligt, att den unge framför allt sträfvade efter att varda herre öfver en sund och stark kropp. Härdande idrotter och kämpalekar ingingo som en hufvudbeståndsdel i nordbornas uppfostran, hvilket var helt naturligt, då deras gudalära förhärligade styrka, härdighet, vighet och skicklighet i vapnens bruk. Våra fäder funno leda vid veklighet och sådana njutningar, genom hvilka mannen förlorar sin viljekraft och sin tillit till egna krafter, men funno njutning i allt, som spänner mannens krafter till det yttersta. Känslan af hälsa och fysisk kraft eldade dem, och att pröfva krafterna i manliga dåd var dem en njutning. Redan vid späda år insöpo de sinne och lust för kämpalekar, och snart trådde hågen till stora ting. Att blifva en man var den unges sträfvan, att sedan förblifva en man var hans mål och hans heder, och när slutligen mannakraften aftog, offrade han sig modigt och oförskräckt åt Odin. Att lefva stridbart, dö hjältedöden och sedan komma i skaldens sång var den samhällsande, i hvilken nordmannen uppväxte.

Karakteren i nordbornas idrottsöfningar var täflan, en täflan med en bakgrund af ridderlighet och ömsesidighetskänsla, en känsla af tillit och godt kamratskap till motståndare — så vid seger som nederlag — jämte en känsla af förakt för hvarje oredligt vunnen fördel. Samlingsplatsen för deras idrottsöfningar var Guds fria natur, skogar, fält och berg, men framför allt lekvall och »skotbaka». Vid hvarje ting, folkmöte, samkväm eller marknad, »köpstämma», erbjödo sig tillfällen till härdande idrottstäflingar.

Digitized by Google

Både vid tingshögarne och annorstädes hade man sin bestämda lekvall, merendels en slätt, omgifven af höjder, hvarifrån folket åskådade öfningarne och lifvade deltagarne med sina bifallsrop. Stundom hade inbyggarne inom någon viss trakt sin särskilda lekvall, dit de samlades. Ofta stannade de många dagar där och uppslogo då »lekbodar» till sin bekvämlighet. Lekvallen var afsedd för öfning och täflan i brottning, kapplöpning, draga hank, handsaxa och troligen äfven armbrytning och fingerkrok. Branta berg, skogbevuxna höjder och breda åar funnos merendels i närheten af lekvallen, och dessa erbjödo då utmärkta tillfällen till öfningar i klättring, hoppning och balansering. Å skotbakan öfvade man hufvudsakligen kast med pil, slunga och spjut, hvarför man ock sade: »gånga med boga sin i skotbaka».

Mest viktiga voro öfningarne i vapnens bruk, fäktning med svärd, spjut eller yxa, hvarvid anfallen parerades med skölden. Fäktningen var emellertid ej någon konst i den mening, hvari vi nu fatta ordet, enär alla hugg i regel voro tillåtna. Endast vid den allbekanta holmgången funnos noga utstakade, af ålder gällande föreskrifter, i afseende på huggens afmätta ordning. Att bära vapen var uråldrig sed, och denna jämte rätten till blodshämnd och enviget gåfvo utan tvifvel upphof till fäktöfningarne. Sagornas många omständliga kampskildringar vittna om den märkliga färdighet man tillvann sig att utdela och undgå hugg. Sagan, som tecknar för oss Gunnar på Lidarände, och vittnar: »han högg lika godt med bägge händerna, då det lysste honom, och han svängde svärdet så rappt, att tre svärd ögnades i luften», berättar utförligt om en strid mellan honom ensam å ena sidan och en hel flock män, hvarvid han genom sin öfverlägsna stridsduglighet och färdighet i manliga idrotter vann fullständig seger. Denne Gunnar tecknas föröfrigt såsom en bild af det yppersta man kunde nå upp till i stridsfärdighet och förmåga att bruka svärd, spjut, yxa eller båge samt att sköta skölden väl, ja det säges »att ingen var hans like».

Andra kämpalekar i vapen voro bågskjutning och spjutkastning, idrotter, hvilka med nödvändighet hörde till nordmännens ursprungliga naturlif. Jakten och striden höllo dem i ständig rörelse och tvingade dem att öfva sig i vapnens bruk. Detta deras rörliga lif fordrade och medförde naturligtvis en ständig och allsidig öfning af alla organ. Folken i sin barndom och så äfven våra fäder voro fullt medvetna om att för bevarandet af det individuella lifvet öppna och vakna sinnen, starka, spänstiga och flinka rörelseorgan omedelbarast tagas i anspråk. De unge uppmuntrades af de äldre till dådlust och mod, och, när de sågo hur mycket *den* betydde bland de äldre, som öfverträffade andra i färdighet i vapnens bruk, i stridskonst eller styrka, så blef naturligtvis detta en kraftig sporre för deras täflingslust.

Bland idrotter och kampöfningar utan vapen var brottningen en af de främsta, och hvar helst i norden män strömmade samman, till kungs, till tings, vid gästabud, vid bröllop, förekommo täflingar i brottning.

Digitized by Google

Man synes hafva haft sex sätt att brottas. Det s. k. liftaget, som utan tvifvel är den renaste brottningsformen, synes redan i äldsta tider hafva varit det mest ansedda och vanligaste brottningssättet. Stundom utfördes brottning äfven i form af envige på lif och död, dels så att man sökte krossa sin motståndare mot en å lekvallens midt uppförd hvass stenhäll, dels ock så att man i fallet kastade sig våldsamt öfver den besegrade samt nedtryckte och kväfde honom. Vid sviptingar skulle en täfla mot två. Aflog var en kombination af strid med knutna händer och brottning. Vid umbrott kastade den ene af de täflande sig baklänges och sökte, med knäet i sin motståndares underlif, att i fallet kasta denne öfver hufvudet på sig själf. Vid några af dessa nämnda brottningsarter vann den seger, som var öfverlägsen i vighet och smidighet, vid andra gällde styrka mera.

Främst i anseende bland alla lekar och idrotter stod det så ofta i sagorna omtalade bollspelet, som stundom kunde samla spelare från när och fjärran, då det gällde en täflingskamp. Olika »hundari» eller härad stämde ofta möte för inbördes täflan. För dessa lekar uppfördes stundom s. k. bollhus. Högst i anseende stod bollspelet vintertiden. Då lektes »knattleikr» på de tillfrusna sjöarne. Bollen, »knattr», som stundom var af trä eller sten, slogs med bollträ, och motståndaren skulle med händerna taga emot den eller också slå den tillbaka med sitt slagträ. Lyckades han ej mota klotet, blef hans lott att löpa fatt det utefter isen bortrullande klotet.

»Draga hank» förekom ofta. Redskapet utgjordes af en stor krans, flätad af rå oxhud eller björkens sega kvistar. I denna fattade de täflande och sökte draga hvarandra med sig till ett visst mål. Det är därom, som ett gammalt ordspråk säger: »Det är svårt att draga rep med den starke».

Skidlöpningen var en af de brukligaste idrotter i Nordens forntid. Enligt Snorres Edda var Uller, Sifs son och Tors styfson, en så god skidlöpare, att ingen kunde täfla med honom. Om Skade, Njords maka, som ledsnade vid hafvets dån och måsarnes skri på Noatun och därför for upp på fjället och bodde i sin fädernebygd, Trymhem, vittnar Eddan, att hon ofta hurtigt ilade fram på sina skidor och färdades med dem öfver branta och farliga ställen. Häfderna förmäla städse och enstämmigt, att lapparne vore de skickligaste skidlöparne i Norden. I Olaf Tryggvessons saga heter det i en berättelse från 900-talet, att lapparne voro så skickliga på skidor, att ej djuren kunde täfla med dem i snabbhet. Från och med Olafs dagar omtalas flere norska konungar och andra framstående män såsom uthålliga och snabba skidlöpare. Såsom bevis på sällsynt färdighet i skidlöpning nämner en isländsk saga, att stigmannen Arnljot Gelline kunde låta två kamrater åka med bakpå skidorna.

Simningen omtalas ofta som en idrott, hvari nordmännen täflade med hvarandra. Ynglingarne begåfvo sig parvis ut på djupet, där de tumlade om som delfiner. De voro mästare i längdsimning och längd-

Digitized by Google

dykning och visade ofta prof på stor skicklighet i klädsimning. Ej sällan brottades de med hvarandra både öfver och under vattnet, hvarvid de försökte att »föra i kvaf» hvarandra. Då kunde det ibland hända, att segraren måste på ryggen bärga den besegrade, som genom utmattning ej själf kunde nå stranden. Ortens befolkning kallades med hornlåt samman och beklädde stränderna, från hvilka kämparne kastade sig i vågorna, där de anställde modiga kämpaspel och täflade med hvarandra på många af simidrottens olika områden; och det väl aldrig uteblifvande bifallssorlet af kvinnor och män bevingade här som vid andra idrotter de täflandes mod och ärelystnad och underhöll hägen och intresset för dessa härdande öfningar. Det hände ock, att konungen lät sin egen dotter åskåda sådana täflingar. Hon höll då i handen den präktiga hjälm eller gyllene armring, som skulle blifva belöning åt segervinnaren.

Bland dem, som häfderna nämna såsom framstående inom simidrottens område, märka vi konung Olaf Tryggvesson — sin tids störste idrottsman. Från Laxdœlasagan hafva vi ett exempel på hans märkliga färdighet. När den store isländske idrottsmannen Kjartan Olafsson en gång gick utmed Nidån i Norge, såg han flere män pröfva sina krafter i brottning både öfver och under vattnet. Kjartan störtade sig i vattnet för att pröfva sin simstyrka med den främste af dem, fattade tag i honom och höll honom länge under vattnet; men, så snart han låtit honom komma upp igen, fick Kjartan erfara annat, i det hans motståndare nu drog ned honom och så länge höll honom under vattnet, att Kjartan började frukta för, huru den leken skulle slutas. Så snart de emellertid kommit upp till ytan, döko de för tredje gången ned under vattnet och voro nu ännu längre därnere, så att Kjartan trodde, att han skulle gifva upp andan. Uppkomna till ytan simmade de i land, och erfor nu isländingen, att den, med hvilken han pröfvat färdighet och styrka, var ingen mindre än konung Olaf Tryggvesson. I Snorre Sturlesons konungasagor berättas äfven om konung Olaf Tryggvesson, att han i slaget vid Svolder år 1000 sprungit öfver bord, och var då mångas tal, att konung Olaf hade dragit af sig brynjan under vattnet och sedan simmat ut under långskeppen och därpå lyckligt förts i land.

Färöingasagan, som förtäljer de märkligaste händelserna från den tid Färöarne bebyggdes af norrmän och till omkring midten af 11:te århundradet, skildrar, hurusom, under den märkliga striden mellan den ädle, öppensinte Sigmund Brestesson och den baksluge, lömske höfdingen Trond i Gata, den förre tillsamman med sin frände Tore och en annan af sina män, vid namn Einar, under en strid mot Trond och hans män till sist måste störta sig i sjön för att med simning rädda sig hän till den närmaste ön — en god sjömil. Då de kommit halfvägs, sveko krafterna Einar, som var en gammal man, hvarför Sigmund tog honom på sin rygg, men i det samma drog den gamle sin sista suck. När Tore och Sigmund endast hade en fjärdedel af vägen kvar, kände den trogne Tore krafterna tryta och sade därför till sin följeslagare, att denne

Digitized by Google

icke skulle bry sig om honom, ty skulle Sigmund äfven sörja för honom, så satte han ock själf lifvet till. Men Sigmund hvälfde honom upp på sina skuldror och sam vidare, men, när de nådde de starka bränningarne vid ön, var Sigmund alldeles utmattad och förmådde ej hindra, att Tore rycktes ur hans famn ut i hafvet och där fann sin död.

www.libtool.com.cn

I förmågan att balansera nämnes Olaf Tryggvesson såsom den främste. Han icke blott sprang på kanten af det rodda skeppet, utan äfven utanför relingen på de stora årorna, under det skeppet roddes med full fart, och lekte därunder svärdsleken eller som den ock kallades handsaxa-leken: han lekte på sådant sätt med tre mindre svärd, att ett af dem alltid sväfvade öfver hans hufvud, under det han hade af de andra ett i hvardera handen. Det nedfallande svärdet greps alltid i handfästet.

Hoppning öfvade man, helst iklädd rustning, på många sätt: både fram- och baklänges, i höjden, ned för betydliga afsatser, öfver grafvar och åar; också vittna sagorna ofta om, huru ett vågadt språng varit af afgörande betydelse i ett förtvifladt handgemäng.

Nämna vi ytterligare ridt och skridskoåkning, så hafva vi väl berört nästan alla i forntiden brukliga kämpalekar och idrotter.

Karakteren af nordmännens idrottsöfningar var kamp och täflan. och det lände hvar och en till stort beröm att hinna någon utmärkt grad af skicklighet. Det låg i tidens anda ett drag af öfverdådigt slöseri med kraft och blod, en sorglöshet, parad med det manliga lugn, som plägar vara kraftens kännemärke. Nordmännens idrottstäflingar och kämpalekar voro ofta af farlig beskaffenhet, men förmågan att behärska faran var just ett af de mål, man genom utöfvandet af idrotter ville vinna. Frukterna af kraftig uppfostran och täflan i krigiska bedrifter yppade sig fort nog ej endast i kroppslig härdning, utan äfven i andlig: i oräddhet, frihet från all dödsfruktan och den fullkomligaste sinnesnärvaro, som kommer en att aldrig, icke ens i dödens omedelbara närhet, förlora sin fattning. Hederskänslan hölls på samma gång mäktigt vaken. Hvar och när som helst kunde man med väpnad hand själf värja sin ära och sitt rykte, ja så snart någon blott andades en fläck därpå. Så bildades och sådana voro de män, från hvilka vi tagit land i arf.

U.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Spansk nutidslitteratur.

Några anteckningar.

VI.

Doña Emilia Pardo Bazán.

Uti de fem föregående artiklarna af denna serie har Señora Pardo Bazáns namn ofta förekommit. Det finnes nämligen knappt någon fråga af betydelse på det litterära området i det nutida Spanien, där hon ej sagt sitt ord, och detta ord har i de allra flesta fall varit tungt vägande. Hennes omfattande skriftställarverksamhet behärskar så många skilda områden, att en redogörelse därför svårligen lämpar sig inom den trånga ramen för dessa anteckningar, och då en sådan redogörelse nu härmed lämnas, måste det ske i en mycket sammanträngd form för att däruti inrymma alla fält, där hon plöjt så djupa fåror. Hon har nämligen skrifvit romaner och noveller, poesi och historiska arbeten, vetenskaplig och litterär kritik, helgonhistoria och pedagogik, sociologi och resebeskrifningar samt antagligen annat därutöfver.

Uti La Coruña, hufvudstaden i provinsen Galicia, stod hennes vagga och födelseåret var 1851. Hon är af förnäm börd, grefvinna, och tillhör såväl på fädernet som mödernet den mest lysande galiciska adeln. Hennes uppfostran var i enlighet med hennes stånd, ytterst vårdad och mångsidig, och när hon vid sexton års ålder trädde i äktenskap med Don José Quiroga, var hon en fint bildad dam med en beläsenhet utan motstycke kanske i hvilket land som helst.

Hennes litterära håg visade sig tidigt, och med några undantag tilläts hon af föräldrarna att läsa allt hvad hon önskade. Uti företalet till sin roman *Los Pazos de Ulloa,* som är autobiografiskt, lämnar hon en skildring af sin litterära utveckling. Hon redogör där för de intryck hon mottagit intill detta skede af sitt lif, ej blott af böcker utan af människor, och hon fullgör detta värf med så mycken finkänsla och enkel, naturlig rättframhet, att man får

Digitized by Google

hennes bild fullt klar för sig, och den milieu, i hvilken hon lefver och arbetar, blir så lifslefvande, att man efter läsningen däraf gärna vill säga författaren ett varmt tack. De böcker hon i sin tidigare ungdom med förkärlek studerade voro, utom Bibeln, Iliaden, Don Quixote och arbeten af den med Cervantes samtidiga Quevedo, »en lefvande encyklopedi», som rörde sig på så olika områden och som ställes i jämbredd med Rabelais eller Swift. Utom de ofvannämnda två spanska författarna synes Señora Pardo Bazán först ganska sent börjat taga någon kännedom om sitt eget lands litteratur, åtminstone den moderna. Af romanlitteratur hade hon läst Walter Scott, Bulwer, Dickens, George Sand, Victor Hugo och möjligen andra, innan hon skänkte någon uppmärksamhet exempelvis åt Alarcón och Pereda.

Efter sitt giftermål bosatte hon sig i Madrid, i hvars aristokratiska salonger hon glänste, men tyckes under denna tid mera hafva sysselsatt sig med politik än med litteratur. Emellertid företog hon i början af sjuttiotalet en längre resa genom Frankrike, England och Italien, och att denna resa ej var »blot til lyst», därom vittnar tjugo års oafbruten litterär verksamhet, hvarunder hon gifvit prof på en häpnadsväckande arbetsförmåga.

Hågen för filosofisk forskning tillfredsställde hon genom årslånga studier af Kant, Schelling, Fichte, Hegel, Cartesius, Plato och Aristoteles, och först därefter började på allvar hennes mångskiftande författarverksamhet. Men det får icke glömmas, att hon därunder aldrig försummat de plikter, som åligga den hängifna makan och den uppoffrande modern, ty hon har själf i kärlek uppfostrat sina barn.

Det har här ofvan sagts, att Doña Emilia Pardo Bazáns författarverksamhet är af det mest omfattande slag. Man kan också icke ögna igenom någon af Spaniens mera framstående revyer utan att finna något *af* henne eller något *om* henne. Redogörelsen öfver hennes arbeten måste därför blifva ganska sammanträngd, men den torde ty värr också blifva ofullständig, då en förteckning öfver alla hennes arbeten, trots alla försök att erhålla en sådan, icke stått till buds.

»Om romanen», säger Señora Pardo Bazán, »består uti att beskrifva orter, seder, bruk, med hvilka vi äro förtrogna, och karakterer, som vi kunna studera hos människor omkring oss, så kan äfven jag försöka mig därpå». Och försöket, som först visade sig i *Revista de España* och 1879 utkom i bokform med titel *Pascual López*, utföll mycket lyckligt. Romanen är en medicine studerandes autobiografi, där skildringen af universitetslifvet i Galicia med dess medeltidsliknande, uråldriga, strama former är på nära håll med yttersta noggrannhet studerad. Det är en outtömligt rik berättarkonst, grundad

Digitized by Google

på de bästa spanska traditioner med romantisk anstrykning, genomandad af ungdomlig älskvärdhet och, för att vara en första roman, af mycket god komposition.

www.libtool.com.cn

Under resa till och vistande i Vichy 1880 planlade Señora Pardo Bazán sin andra roman, som utkom 1881 under titel *Un viaje de novios* (En bröllopsresa).

Vid denna tid voro Balzac, Flaubert, Daudet och Zola föremål för förf:s studier, och ett visst kritiskt läger har velat i romanen spåra inflytande af dessa författare och därför inrangerat Señora Pardo Bazán inom den franska naturalismen. Själf synes hon föga belåten med den henne åsatta etiketten, och hon har försett boken med ett företal, hvilket anses såsom uttryck för en spansk nationell realism. Då förf. däri angifver sin litterära ståndpunkt, må en del af detta företal meddelas.

»Den nya franska romanen är realistisk», säger Señora Pardo Bazán, »men i många afseenden på villospår, och de naturalistiska romaner, som äro mest i ropet och som mest säljas, äro ingalunda de bästa i sann realistisk mening.»

Hon fördömer ingalunda den exakta, omsorgsfulla, minutiösa observationen hos den nya franska skolan; tvärt om, den synes henne värd allt beröm, men hon ogillar den starkt färglagda skildringen af de mest lösa seder, påpekar, att talangen är förenad med skandal, där den icke rent af är ersatt af skandal, anser som konstnärlig dekadans det systematiska valet af motbjudande, vidriga ämnen, ytterligt uttänjda, tröttande detaljer, och hon beklagar den kroniska glädjelösheten, bristen på gratie och festivitas. Hon fordrar, att i romanen som i lifvet tårar och leenden skola växla och för henne är Zola med sin omätliga talang den mest hypokondriska skriftställare som funnits.

»Huru sund, vacker och sann är icke vår nationella realism!» utropar Señora Pardo Bazán, »den realism som ler och gråter i Don Quijote, hos Velasquez, hos Goya, hos Tirso, hos Ramón de la Cruz! . . . Om någon kritiker skulle stämpla denna min roman såsom realistisk, ber jag att icke få bli inrymd i realismen på andra sidan Pyrenéerna utan inom vår egen, den enda som tillfredsställer mig och inom hvilken jag vill lefva och dö.»

I *Un viaje de novios* skildras ett nygift par, som gör sin bröllopsresa till Paris. Harmonien mellan kontrahenterna lämnar åtskilligt öfrigt att önska, och redan under bröllopsresan får den unga frun en ny kärlek. Men förtrollningen blir kort, och hon återvänder snart till det obemärkta lifvet i sin födelseort, där hon för alltid stannar.

Om någon naturalism finnes i romanen, är den ganska homöopatisk, men

Digitized by Google

en, om än svag, reflex af pessimism är skönjbar, hvilket dock ej hindrar att skildringen är originell, frisk och klassiskt enkel.

www.libtool.com.cn

La Coruña, Señora Pardo Bazáns födelsestad, är en mycket gammal bygd. Ursprungligen en fenicisk koloni, sedan en romersk besittning under namn af *Ardobicum Corunium,* har den under tidernas lopp varit scen för mången historisk tilldragelse, i synnerhet af krigisk art, och den bär däraf spår. Men hvarken kyrkor eller monument af konsthistoriskt intresse äger staden, med undantag af *Torre de Hércules,* en redan af fenicierna byggd fyrbåk, som ännu, i restaureradt skick, gör tjänst. Däremot är staden med sina 36,200 invånare ett viktigt handelscentrum, företrädesvis för en stor boskapsexport, samt säte för en betydande industri, företrädesvis i tobak. I förstaden *Santa Lucía* finnes en stor cigarrfabrik, som sysselsätter mellan 3- och 4,000 arbeterskor.

Dag efter dag såg Señora Pardo Bazán från sina fönster talrika grupper af dessa cigarrarbeterskor vandra från och till den stora fabriken. Hon frågade sig själf därvid: »Kan det finnas något likt en roman under dessa kalikåkläder och nötta kappor? Helt visst, ty hvarhelst fyratusen kvinnor finnas, finnas ock fyratusen romaner. Konsten är blott att leta upp dem.»

Cigarrfabriken blef nu under en längre tid föremål för Señora Pardo Bazáns ingående studium, och resultatet däraf blef *La Tribuna,* 1884 (?), en bild af det moderna fabriksarbetet, af lifvet bland arbeterskorna i La Coruña och det inflytande de federala idéerna under revolutionsåren utöfvade på *las cigarreras.* Dessa starka, mörka, energiska, de federala idéerna lidelsefullt hängifna kvinnor få sin »tribun» i cigarrarbeterskan Amparo, romanens hufvudperson, som i fabriken gör propaganda för sina åsikter.

Kärlekshistorien mellan henne och en fadd löjtnant fängslar mindre intresset, som starkast koncentreras på utvecklingen af en politisk idé i en kvinnohjärna. Amparo, ut- och invändigt, till kropp och själ, en friluftsfigur, är lifslefvande målad och torde icke sakna sina motstycken i verkligheten.

Skildringen är gjord med stor dramatisk kraft, färgstark, utprägladt realistisk. Pikanta situationer öfverflöda och beskrifningen af en politisk bankett och af cigarrarbeterskornas karneval är prof på glänsande berättarkonst.

En fransk kritiker har med fransmännens vanliga lystnad att alltid och allestädes tillskrifva sig inflytande på andra nationers konst och litteratur påstått, att *La Tribuna* direkt påverkats af Zolas kort förut utkomna Germinal. Hvarken beträffande själfva ämnet, som i Germinal är historien om en vanlig strejk, eller i behandlingen däraf, kan dock i *La Tribuna* spåras någon inverkan af Germinal. Om Señora Pardo Bazán rönt något inflytande af den

Digitized by Google

litterära stämningen på hinsidan Pyrenéerna, torde det i alla händelser icke vara från Zola, men möjligen från de båda Goncourt, hvilka, liksom hon, äro kolorister.

www.libtool.com.cn

La Tribuna rönte på sin tid ett föga välvilligt mottagande i Spanien, åtminstone i politiska kretsar. Republikanerna ansågo sig karrikerade och de konservativa voro missnöjda med de frimodiga beskrifningarna af arbetsfolkets lif och frihetsträngtan.

Gynnsammare mottagande rönte förf:s nästa roman *El cisne de Vilamorta*, 1885. »Svanen», Segundo García, är en poetaster, hvars sorgliga tillvaro är med ytterlig fullständighet analyserad. Det verklighetstrogna i skildringen skulle emellertid icke förlorat på om hufvudfiguren varit mera humoristiskt anlagd, men teckningen är i alla händelser skarpsinnig, klar och korrekt, kompositionen väl genomtänkt och språket, såsom vanligt, färgrikt.

Året förut hade Señora Pardo Bazán i *La Revista de España* publicerat *Bucolica*, hvarom närmare kännedom saknas, äfven som huruvida densamma utkommit i bokform.

De två följande åren skänker den produktiva förf. de litterärt intresserade två arbeten: 1886 *Los Pazos de Ulloa*, 1887 *La Madre Naturaleza;* den senare ett komplement till den förra.

Synbarligen är förf:s intresse starkare för den yttre världen än för människosjälens gömslen. Det yttre ljuset, den plastiska formen, mindre komplicerade naturer äga för henne företräde och figuren blir ofta endast en del af landskapet. I båda dessa romaner skildras i starka färger lifvet i Galicias bergstrakter och en gammal, förnäm familjs förfall. Den lastfulla, degenererade ättlingen af *Los Pazos de Ulloa* är beröfvad all intellektuell kultur och bevarar endast de despotiska instinkterna hos en feodalherre, som brutalt offrar sin hustru för en konkubin af vulgäraste slag. Denne gamle markis är personifikationen af en dyster dekadans, som ej är utan sin poesi, ehuru tröstlös.

Förf., som lefvat en stor del af sitt lif i Galicia, ger i *La Madre naturaleza* en färgmättad, hänförande, poesifylld skildring af dess natur, fylliga bilder ur lifvet i denna trakt, där slutligen ett ödesdigert drama utspelas mellan den gamla markisens legitima dotter och illegitima son.

Företalet till *Los Pazos de Ulloa* har härofvan berörts. Man får där äfven en inblick uti en spansk kvinnas mödor för att tillfredsställa törsten efter vetande, men intresset ligger förnämligast uti den då trettioåriga författarinnans originella berättelse om sitt lif, i den mån det har samband med konsten. De åsikter hon där så väl som i företalet till *Un viaje de novios* uttalar om realismen och naturalismen i Frankrike, hafva emellertid icke hindrat henne

Digitized by Google

att i dessa båda romaner närma sig denna franska naturalism så mycket som det är möjligt för en spansk författare af rang i våra dagar.

Den följande romanen bär namnet *Insolación* (Solsting) och utkom 1889. Enda barnet, moderlös, uppfostrad af en fader, som afgudar henne, rik, af hög samhällsställning, gifter hon sig med en gammal man, icke af kärlek, men af vänskap. Retelsen efter något nytt i förening med inneboende fåfänga hos en kvinna, som ej flyr frestelsen för njutningen att kunna segra öfver den, bringar henne på det sluttande planet.

Ömtåliga situationer, där man står på gränsen att förlora jämvikten, äro här behandlade med den fina takt, som man endast finner hos en stor konstnär.

Det är företrädesvis till det af förf. så väl kända och för hennes hjärta så kära Galicia, som scenen för hennes dramatiskt lifliga och måleriskt saftiga skildringar är förlagd. Då hon någon gång förflyttar handlingen från sin hembygd och förlägger den till Madrid, såsom i *Morriña,* tar hon också med sig sina galicier. *Morriña* utkom likaledes 1889. Ordet betyder här »hemsjuka».

Vi införas i en ämbetsmannaänkas hem i Madrid. Detta är beläget helt nära universitetet, så att Doña Aurora från sitt fönster, vid hvilket hon sitter med sin stickstrumpa, kan se sitt enda barn, Rogelio, när han går från och till föreläsningarna. I detta hem samlar Doña Aurora till aftonsamkväm sin aflidne mans gamla vänner och ämbetskamrater, som alla, utom en, lefva i det förflutna, hvilket utgör det stående ämnet för deras konversation. Allt är här troget kopieradt efter naturen, med skarp iakttagelse, men hvardagligheten är full af poesi. I denna omgifning växer Rogelio upp under en älskande, vakande, plikttrogen och praktisk moders ögon. Han är en helt vanlig yngling, studerar juridik — och examen är nära förestående, när konflikten i boken inträffar. Handlingen är en gryende kärlek mellan den unga studenten och en tjänstflicka, Esclavitud. Denna flicka, som är från Galicia, har betagits af en så stark hemlängtan, att den öfvergått till hemsjuka. På uppmaning af en af Doña Auroras vänner har denna tagit flickan i sin tjänst under förhoppning, att den dagliga beröringen med galicier i någon mån skulle kunna bota hemsjukan. Esclavitud, som är tjugufem år, är dotter af en präst och blygseln öfver denna härkomst har alstrat ett djupt vemod i hennes själ. Den blygsamma, godhjärtade, arbetsamma, plikttrogna flickan trängtar efter ömhet, kärlek och sitt Galicia. Förf. har gjort en på djupet gående själsanalys af detta hemsjukans offer och på samma gång gifvit en om noggrannaste studium af verkligheten vittnande teckning af gossenaturen och af hvad som rör sig på botten i en tjuguårings själ.

För Esclavitud finnas blott två ting i världen: Galicia och Rogelio.

Digitized by Google

När modern, Doña Aurora, kommit till visshet om förhållandet mellan den tjuguårige ynglingen och den tjugufemåriga flickan, gör hon ett hastigt slut på svärmeriet och reser med sin son till sitt hemland, Galicia.

Esclavituds lidelse är sublim, utan alla ord, utan alla deklamationer, full af poesi genom hennes skönhet, ungdom och höga försakelse. Det hela är en idyll slutande i tragik, ty utan Rogelio och utan Galicia finnes för den varmblodiga Esclavitud ej annat än döden och den ger hon sig hellre än att taga tjänst hos en gammal libertin, till hvilken hon fått rekommendation.

Det hela är en episod vanlig nog i världen, men framställd med kraft, med alla sina orsaker och följder, målad med naturtrohet och konstnärligt grepp, förlänad skönhet, intresse och följdriktighet, med skuggor och dagrar, moln och sol, tårar och leenden.

Doña Emilia Pardo Bazáns studier af sociala, moraliska och religiösa frågor äro icke mindre allvarliga och djupgående än andra, som äro föremål för denna universella, rastlösa andes verksamhet. Därom vittna de nästföljande sammanhängande romanerna *Una Christiana* och *La Prueba,* båda 1890.

Antagonismen mellan kvinnans och mannens själ, mellan den rationalistiska mannen och den troende kvinnan, är grundtemat i dessa båda romaner där icke ett penseldrag är gjordt utan efter lefvande modell och där måttfullheten icke ett ögonblick är lämnad ur sikte.

Cármen Aldao, som är *la christiana* i första romanen och som segerrikt genomgår *la prueba* i den senare, är förenad med en man, som moraliskt och fysiskt är henne motbjudande. I hemlighet åter är hon förälskad i sin makes brorson och hon kämpar och strider — icke såsom vulgära naturer för att icke falla utan — såsom sublima själar för att icke ens *vilja* falla, för att radikalt förändra riktningen af sina känslor. Detta är det originella och nya i de båda romanerna. När hennes motbjudande man angripes af paralysie générale, har hon kommit till seger öfver sig själf. Hon vårdar honom, visar honom uppriktig ömhet och han dör i hennes armar. Hon är nu så luttrad, att om hon lefvat i XIII:e seklet, skulle man målat hennes bild på guldgrund i en kyrka, såsom förf. själf säger.

Ämnet är behandladt med ytterlig delikatess och berättelsen är full af gratie.

La piedra angular utkom 1891 eller 92 och är ett anatema mot dödsstraffet, på samma gång som förf. skildrar den förbannelse, som hvilar öfver bödelns yrke.

Skarprättaren Juan Rojo är afskydd af alla, stora och små, och koncentrerar hela sin ömhet på sitt enda barn, Telmo. Men äfven öfver bödelns

Digitized by Google

afkomma hvilar förbannelsen och Telmo misshandlas så grymt af en hop pojkar, att han är nära döden. Fadern vårdar honom ömt och stadens förnämste läkare räddar honom från döden. Men denna varmhjärtade och rättänkande man har, äfven han, en instinktlik motvilja för bödeln, och då han fäst sig vid gossen, anser han det för dennes framtida väl nödvändigt att skilja honom från fadern och erbjuder sig att taga honom till sig och uppfostra honom. Juan Rojo vägrar att lämna från sig sitt barn. En afrättning förestår i Marineda, och läkaren, som är en motståndare till dödsstraffet, vill förhindra dödsdomens verkställande. Han säger därför till Juan Rojo: »Öfver din son hvilar samma förbannelse som öfver dig; jag kan göra af honom en aktad man; neka i afgörandets stund att fullgöra din tjänst; exekutionen måste ajourneras och en gång ajournerad, kommer den ej att senare verkställas utan nåd gifvas!» Juan Rojo tvekar, men gifver slutligen vika, med villkor att han får behålla sin son. »Men förstår du ej», utropar läkaren, »att vid din sida förblir han alltid bödelns son?» »Så tag honom då», utropar den ångestfulla fadern. Aftonen före den för afrättningen bestämda dagen störtar sig Juan Rojo i Cantabriska hafvets böljor.

Utvecklingen af handlingen står i jämnhöjd med ämnets allvar och höghet, och boken är full af vackra och gripande ställen. Señora Pardo Bazán har icke inskränkt sig till att med öfverlägsen intelligens argumentera till förmån för sin åsikt eller att upprepa, hvad så många gånger tillförene anförts mot dödsstraffet, utan hon har därjämte studerat frågan från olika synpunkter och ingått i en djup analys af de moderna kriminalteorierna.

Till fullständigande af Señora Pardo Bázans romandiktning må ytterligare nämnas *Doña Milagros,* som utgör första afdelningen af en cykel, benämnd *Adán y Eva,* samt den i år utkomna XIII:e delen af hennes samlade arbeten med titel *Novelas ejemplares.* Titeln är klassisk och har med förkärlek användts i Spanien. För att icke nämna Cervantes, har Maria de Zayas y Sotomayor, en af XVII:e århundradets bästa spanska romanförfattare, hvars stil och berättarkonst är klassisk, gifvit detta namn åt en samling, af hvilken en del finnes intagen i *Biblioteca de la Mujer,* af Señora Pardo Bazán redigerad och af henne försedd med en intressant prolog.

Señora Pardo Bazáns *Novelas ejemplares* omfattar tre berättelser, något midt emellan roman och novell, *Mujer, Un drama* och *Los Tres Arcos de Cirilo,* af hvilka två tillförene varit publicerade i den förnämliga tidskriften *La España Moderna.* De äro, såsom antydts, relativt korta med enkel handling och stilistiskt eleganta. Mest fängslar kanske *Los Tres Arcos de Cirilo,* något filosofiskt anlagd, genom Cirilos så att säga platoniska kamp för ett

Digitized by Google

mål, som alltid ligger ett stycke utom beräkning. Såväl *Mujer* som *Un drama* äro psykologiska studier af kvinnan, och den senare är högeligen intressant genom den skarpa kontrasten mellan Carlistgeneralen Gurrea, en oböjlig gammalspansk typ, och Teodora, den ultra moderna parisiskan.

www.libtool.com.cn

Utom den höga rang Doña Emilia Pardo Bazán intager bland nutida spanska romanförfattare, är hon äfven såsom novellist icke mindre framstående.

Utrymmet medgifver icke här att närmare redogöra för dessa noveller, som till ett femtio-tal stått att läsa i *La España Moderna, Nuevo Teatro Crítico* med flera litterära organ. I bokform har en del utkommit 1892 med titel *Cuentos de Marineda,* en del 1894 med titel *Cuentos Nuevos,* hvilken senare benämning väl icke är så alldeles exakt, då somliga förut varit publicerade och här framträda i en endast delvis förändrad form, en del, helt nyligen, benämnd *Circo Iris* uti Lopez' *Colección Diamante.*

Scenen i dessa *cuentos* är ofta förlagd till *Marineda,* hvilket är ett fingeradt namn för *La Coruña,* förf:s födelsestad.

Señora Pardo Bazán dokumenterar sig här som en novellist af första rang i komposition, berättarkonst och stil. Det är inga underbara eller ovanliga saker, som hon berättar, men hon förstår både att röra och tjusa läsaren. Med en öppen och oförvillad blick betraktar hon lifvet och verkligheten, framställer det sådant det är, enkelt och okonstladt, men färgrikt, så att det fäster sig i läsarens minne. Hennes berättarkonst är så skiftande rik, att man ej vet, åt hvilka *cuentos* man skall skänka företräde. Greppet är lika konstnärligt säkert, touchen lika konstnärligt fin, vare sig det gäller att skildra Marineda — folkets vanor och lif, det tärande vemodet hos en kvinna, som tycker sig utan mål, då moderskapet är henne förnekadt, eller skiftande scener ur barnens lif, eller fésagor eller berättelser om julens firande, där mycken filosofi gömmer sig under mycken gratie.

Ett enda prof på Señora Pardo Bazáns diktning i bunden form föreligger i tryck, nämligen diktsamlingen *Jáime.* Samlingen, som fått namn efter förf:s förstfödde, innefattar ej mera än tjugo små lyriska bilder, hvilka antagligen alla äro uttryck för förf:s egna stämningar och jublande lycka öfver den förstföddes ankomst. Det är barndomen allt ifrån vaggan, de första stegen, de första lekarna, moderns drömmar om barnets framtid, som utgöra innehållet i dessa dikter, hvilka förena känslans innerlighet med formens böjlighet. Med rik skiftning i strofer och rytmer äro de alster af en verklig inspiration, omedelbara, vårlikt doftande. Hvar och en af de korta dikterna är i och för sig en pärla, tillsamman ett pärlregn af klingande rytmer.

Förutom ett par småberättelser, som varit synliga under strecket i ett

Digitized by Google

par hufvudstadstidningar och *La mujer Española* i tidskriften Dagny är *Jdime* det enda arbete af Señora Pardo Bazán, som blifvit öfverflyttadt till svenskan. Att just detta blifvit med vårt språk införlifvadt är så mycket mera glädjande, som endast undantagsvis, och alltid med stor svårighet, spanska alster, vare sig verkligt inspirerade dikter eller en konstnärligt byggd, realistiskt sann roman, finna förläggare, under det att öfversättningar af produkter sådana som »Den gråklädda damen» eller »Familjen von Kronen» villigt mottagas för att bereda förläggare en säker vinst på bekostnad af en läsande allmänhets smak.

Vid en jämförelse mellan originalet och öfversättningen förvånas man öfver, huru väl öfversättaren, doktor Göran Björkman, smugit sig efter originaltexten, utan att öfverflyttningen röjer något arbete men väl öfverallt den skicklige versifikatörens vana hand och den säkra blicken för konstverkets innebörd. Den litterärt intresserade allmänheten bör vara doktor Björkman tacksam för denna publikation, som antagligen är mycket mindre spridd och läst än den förtjänar.

* * *

Señora Pardo Bazáns uppriktiga och varma kärlek till fädernetrakten Galicia har hon lagt i dagen på mångahanda sätt, bland annat i en bok med titel *De mi tierra,* hvaraf en andra upplaga utkom 1893, eller fem år efter den första. Innehållet utgöres af förtjusande skisser om natur, litteratur, minnesmärken, personer etc. i Galicia; silhuetter af *los poetas gallegos,* som, försatta i sin egen milieu, gifva en rätt inblick i denna poesi, som ingen ars poetica reglerat; landskapets karakter, folkets kynne, *romerías* och *ferias;* utflykter till gamla kloster och andra historiskt märkliga platser, bland hvilka särskildt Padre Feijóos *casa solariega,* där man efter en kurs i heraldik får vederkvicka sig under vinlöfvet i en trädgård. Denna studie, med titel *Feijo y su siglo* är en täflingsskrift med anledning af resandet af en staty af Padre Feijóo i Orense 1887. Af tre täflande, bland dem en annan af Spaniens noblaste kvinnor, Concepción Arenal, eröfrade Doña Emilia Pardo Bazán priset för sin »discurso presidencial».

* * *

Sina intryck från främmande land har den frejdade förf. offentliggjort i *Mi Romería,* i *Al pié del Torre Eiffel,* i *Por Francia y por Alemania,* för att nämna de mest betydande. Den första utkom efter förf:s resa 1887 till Roma vid Leo XIII:s jubileum och är en med analytisk skärpa, kraft och öppen blick utförd skildring af hennes intryck från denna resa, som slutar med ett

Digitized by Google

besök hos Don Carlos i Venezia. Med lefvande intresse skildrar hon i de båda andra förhållanden och personer, med hvilka hon kommit i direkt beröring, och hon uttrycker med skäl sin förundran öfver den obekantskap, som sådana litteraturens heroer som en Victor Hugo, en Edmond de Goncourt, en Zola röja i afseende på Spaniens litteratur. Otvifvelaktigt har förf. därutinnan rätt, ty om än det är ett fåtal förunnadt att äga hennes universalitet, och om än i Spanien *i allmänhet* kännedomen om Frankrikes litteratur icke är större än den är i Frankrike om Spaniens, så torde spanska författare af rang icke kunna beslås med den häpnadsväckande okunnighet i detta afseende, som Señora Pardo Bazán berättar om fransmännen.

www.libtool.com.cn

Utom Señora Pardo Bazáns här ofvan omnämnda *Feijóo y su siglo,* förtjäna ännu några biografiskt-kritiska essays af henne ett omnämnande.

Äldst är den studie öfver medeltidens legender, filosofi och historia, som hon gifvit under titel *Vida de San Francisco de Asis,* en bok som af spanjorerna läses med samma andakt, som de än i dag läsa *Santa Teresa,* och som på sin tid ingaf det klerikala partiet en förhoppning att för sig hafva vunnit en betydande författare, hvars *San Francisco* »förtjänar att ristas på guldplåt».

Om den bild hon här tecknat af den helige Franciskus, denna söderns son med de stora lidelserna, som från vällustingens sinnliga njutningar omvände sig till »ett lif sådant som Jesus lefde», är ny, känna vi icke, men den kärlek, med hvilken den tecknats, förlänar den intryck af att vara trogen. Utan lärdomsapparat har förf. förstått att gifva en helbild, som står klar för läsaren, som får lefvande för sig den tid och de förhållanden, i hvilka Franciskus lefde, som kan följa hela hans psykologiska utveckling och klart se det mål han ställt för sig: människans lif i oskuld och kärlek.

I *Los poetas épicos christianos* äro Dante, Tasso och Milton föremål för en djupgående analys, som visar, att förgångna tiders stora andar ingenting förlora på att framställas äfven med vanliga dödligas fel och brister. Genom det sätt, på hvilket Señora Pardo Bazán behandlat sitt ämne, blifva dessa stora andar mera mänskliga, de komma oss närmare, i samma mån vi erfara, att äfven de hade lidelser som andra människor, och vi icke blott glädja oss öfver deras triumfer utan deltaga i deras motgångar.

Så naturalist hon än är, framhåller Señora Pardo Bazán beundransvärdt väl det estetiska värdet i det historiska materialet och framställer taflor, rika på färg och fulla af poesi, och framförallt är hennes frihet från all pessimism att betona.

»Forna tider», säger hon, »hade tron och epiken, vi ha barmhärtigheten och lyriken. Tron har emellertid icke dött, lika litet som epiken, de hafva

Digitized by Google

endast dragit sig tillbaka för att lämna första platsen åt våra dagars särskilda dygder. En inre röst säger oss, att om vår tid än är fylld af oro, sorg, ovisshet, tvifvel, så voro icke heller gångna tider af större lugn; och om vi med oförvillade blickar skåda in i forntiden, utan att påverkas af afståndets hägringar, skola vi — helt naturligt — finna där mera barbari och mindre kristlig anda än i den tid vi nu genomvandra.»

www.libtool.com.cn

Klart framhåller förf. dualismen i medeltidens Italien, där »det gamla Romas fantom ännu sväfvade öfver de ställen, där det nya kristna samhället tagit sitt hemvist» — och Dante är den trognaste spegelbilden af sin tid, det mest lefvande uttrycket för denna dualism.

Hennes uppfattning af Beatrice är originell — kanske ny — och bör därför icke här förbigås. Beatrice är, enligt förf., prototypen för en »förståndskärlek», hon är Dantes Dulcinea. Förf. gör en exakt parallell mellan föremålet för Don Quixotes och Dantes kärlek. Om Beatrice — likasom Dulcinea — någonsin existerat betyder föga, hufvudsaken är, att hon var personifikationen af allt skönt, ädelt, kärlekens finaste blomma. De misstaga sig mycket, som i Beatrice se något bevis på tidens höga tankar om kvinnan. Tvärt om, denna tids ringaktning för kvinnokönet var så stor och allmän, att kvinnan måste, som Beatrice, afklädas allt af världslig art, allt jordiskt, alla kvinnliga former måste ersättas af alla fantasiens smyckningar, för att hon skulle blifva ett värdigt ideal.

Den psykologiska studien af Tassos konstnärspersonlighet är gjord med en varm medkänsla, som i synnerhet framträder vid skildringen af hans vansinne, hvartill förebud icke saknats redan under hans barndom, och chevaleriet och korstågen inspirera förf. till målande, färgrika skildringar.

Den varma beundran för Dante och det innerliga deltagandet för Tasso hindra ej förf. att göra en objektiv analys af Milton, om än dennes puritanism ej kan tilltala förf. i samma grad som de båda katolska skalderna.

»Milton, protestanten och puritanen, befäster i vårt hjärta och i vår latinska fantasi den katolska andan. Milton, tolken för ett ideal, som ej är vårt, för oss med fördubblad kraft mot vårt oföränderliga ideal.»

För att rätt förstå Milton anser förf., att man måste noga studera de två »episkopala och puritanska sekterna», som under hans tid stredo om själarna och den politiskt-religiösa suprematien i England, men det oaktadt blir för henne Milton ej annat än snillet i ett visst land och i ett visst moment i detta lands evolution, under det att t. ex. Shakespeare för henne är snillet för alla land och för alla tider. Trots den högre grad af sympati förf. har för Dante och Tasso är Señora Pardo Bazáns Milton emellertid förlänad en stoisk grandezza.

Digitized by Google

Bland andra biografiskt-kritiska essays af förf. må antecknas en öfver skalden *Campoamor*, en öfver *Pedro Antonio de Alarcón* och en öfver *Padre Luis Coloma*, närmare omnämnd i uppsatsen om denne författare i Sv. Tidskrifts 1:a häfte 1895.

www.libtool.com.cn

Det är icke möjligt att lämna en fullständig redogörelse för Señora Pardo Bazans omfattande skriftställarverksamhet, äfven ett uppräknande af titlarna på hennes publicerade arbeten kan icke blifva fullt exakt. Dock må här nämnas bland dels i tidskrifter införda, dels i bokform utkomna, dels i vittra och lärda sällskap hållna föredrag: *Los pedagogos del Renacimiento, La Revolución y la Novela en Rusia, Estudios literarios, Polémicas literarias, El realismo y el idealismo en el arte (Zola versus Victor Hugo), Estudios sobre España, Cartas sobre la expocición Paris, Ultimas modas litrearias,* uppsatser öfver Merimée, Goncourt, Zola m. fl., *La mujer española,* till svenska öfversatt och såsom bihang intagen i tidskriften Dagny 1893 h. 7., hvartill bör läggas ett stort antal uppsatser i skilda ämnen, som hennes flitiga penna skänkt och skänker utlandets förnämliga litterära organ.

Till sist må en något utförligare redogörelse lämnas för hennes bok *La cuestión palpitante* (Den brännande frågan), därför att den på sin tid väckte ett oerhördt uppseende och framkallade inom Spanien en massa såväl motskrifter som försvarsartiklar. Boken är dessutom af stort intresse, då den gifver en klar inblick i hennes litterära åskådning. Själf har hon förklarat sin afsikt med boken vara att »skrifva något klart och enkelt om realism och naturalism, hvilka begrepp just nu så mycket debatteras, men hvilka högst få hade någon reda på i hennes land».

La cuestión palpitante presenterade sig först 1883 under formen af en serie artiklar i *La Epoca* och framkallade en häftig polemik, i hvilken förnämligast deltogo D. Francisco Diaz y Carmona med en serie artiklar under titel *La Novela naturalista* i *La Ciencia Cristina* 1884—85 och som stämplade boken såsom »det mest vältaliga försvar för en dålig sak», romantikerna af Truebas skola, Polo y Peyrolon och redaktören af La Epoca, Luis Alfonso. Å motsatta sidan uppträdde till försvar för boken den framstående kritikern och romanförfattaren Leopoldo Alas (Clarín), B. Caballero o. a.

La cuestión palpipante inledes med en redogörelse för de filosofiska fundament, hvarpå en litterär skolas dogmer hvila, hvarefter följer en öfverblick af romantismens blomstring, som var så kort, att, född vid XIX:e århundradets början, den redan 1848 af Sainte-Beuve ansågs som död. Trots Victor Hugos protester grundar sig vår tids realism och äfven naturalism på principer, proklamerade af den romantiska skolan.

Digitized by Google

Därefter redogör förf. för romanens utveckling, sagan och fabeln, den antika romanen, riddarromanen, pikareskromanen, encyklopedisternas roman o. s. v. ända till George Sand och den allra nyaste tiden. Utförligt behandlas *La Comédie humaine,* lejonparten är dock tilldelad Goncourt, Daudet och Zola.

»Det är en ofta förekommande villfarelse hos realismens motståndare», skrifver förf., »att förblanda två alldeles skilda saker: osedlighet och råhet. Det osedliga är det som eggar till last — det råa allt det som strider mot vissa finare förutsättningar, grundade i de sociala förhållandena — det senare är svaghetssynd, det förra dödssynd.»

Beträffande kritiken öfver Zola anmärker förf., att de kritici, som skrika mest mot naturalismen, icke varseblifva de fördärfliga frön till determinism, som gro i Zolas trädgård, men framhålla såsom en svår synd hos honom, att hans böcker icke kunna sättas i en ung flickas hand. »Välan!» utropar förf. »Det kräfves till en början att klargöra, om det är bättre, att unga flickor lefva i paradisisk okunnighet eller lära sig känna lifvet med dess klippor och skär för att lära undvika dem. Detta problem, som de flesta andra, löses i hvarje särskildt fall efter för handen varande omständigheter, emedan det finnes lika många skiljaktiga karakterer som unga flickor, och hvad som lämpar sig för en, kan vara ödesdigert för en annan, hvadan inga absoluta regler kunna uppställas. Det är här som med födoämnena, hvarje ålder och hvarje mage kräfver olika. Att fördöma en bok därför, att icke alla unga flickor kunna därur hämta intellektuell näring, är som att kasta ut genom fönstret ett köttstycke, därför att ej dibarn kunna äta däraf . . . . . För mig finnes ingen annan moral än den katolska, och dess föreskrifter synas mig rena, rätta, sunda och fullkomliga. Det vill säga, om en författare grundar sin sedelära på Hegel, Krause eller Spencer, anser jag det fördärfligt. Rousseau, George Sand, Alexandre Dumas fils och hundra andra romanförfattare, som uppställas såsom läromästare i moral, som skrifva tendensromaner, hvilka af läsaren tagas på fullt allvar, håller jag för långt mera ödesdigra än Zola . . . . . Romaner sådana som Den vandrande juden eller Parisermysterier äro genom sin samhällsfientliga och irreligiösa karakter ingalunda mindre omoraliska än Nana . . . . Långt ifrån att svepa någon gloria omkring passionen och särskildt omkring den kärlek, som går utom pliktens gränslinje, hafva realisterna bemödat sig om att beröfva den alla illusoriska slöjor, att visa dess faror och dess fulhet, att förminska dess dragningskraft . . . . . Med ett ord, naturalisterna äro hvarken revolutionära utopister eller systematiskt gudlösa. De hafva icke listens apoteos till mål, upphetsa ej hjärnan, fördärfva ej hjärtat, enervera icke intelligensen genom att måla en skenvärld och gifva afsmak för den verkliga. Men det

Digitized by Google

man särskildt kan förebrå naturalisterna, är deras deterministiska tendenser, brist på smak och en viss saknad af konstnärligt förstånd. Af dessa fel är det första en svår försyndelse, de andra af mindre betydelse, (våra mest lysande dramaturger och romanförfattare hafva gjort sig saker därtill). Det är emellertid icke vårtorna på ytan, utan det inre, som är det väsentliga.»

www.libtool.com.cn

Om den engelska realismen säger Señora Pardo Bazán bland annat: »Den största stjärnan på det brittiska firmamentet, Shakespeare, dref realismen till en punkt, dit kanske ej ens Zola skall våga följa honom .... Walter Scott är ett enstaka fenomen i den engelska litteraturen eller snarare ett barn af en annan nationalitet, alldeles skiljaktig den skotska nationaliteten, som är drömmande, idealistisk, poetisk lika mycket som den engelska är praktisk och utilistisk. Med all säkerhet, Walter Scott har icke haft någon direkt inverkan af Shakespeare än mindre af den praktiska och prosaiska de Foe. Walter Scott är barden, som lefver i det förgångnas starkt purpurfärgade ljus, såsom uti en bländande solnedgång, som väcker till lif historien och legenden och ej fordrar af dess verklighet mera än den glänsande fernissa, som af romantiken kallas lokalfärg. Med ett ord, det är riddartidens sista sångare, *The last minstrel.*»

Sedan Dickens, Thackeray, Bulwer m. fl. karakteriserats, uppehåller förf. sig länge vid George Eliott, såsom Englands förnämsta romanförfattare, som så mäktigt höjer sig öfver de dussintals *författarinnor,* som »årligen komma de Londonska tryckpressarna att sucka under frukterna af deras vulgarism», och sedan bevis framlagts för den engelska litteraturens realistiska traditioner, påpekar förf., att huru realistiska de engelska romanförfattarna än äro, finnes hos dem alltid en moralisk afsikt, en åtrå att förbättra, att omvända, hvilket beröfvar dem denna lugna objektivitet, som är så nödvändig för att skapa ett konstverk af opersonlig iakttagelse enligt realistisk metod. Romanen, med sina obligatoriska tre tjocka delar, har för engelsmännen blifvit en nödvändighetsartikel till dagligt bruk liksom biffsteken, men den måste vara ett eko af läsarens åsikter och sträfvan, hafva en religiös, politisk eller moralisk uppgift. Romanen måste sålunda vara filosofisk — Charles Reade, republikanskt socialistisk — Joshua Davidson, teologisk — Charlotte Yonge, fantastisk — Anna Radcliffe, historisk — i Walter Scotts genre, hvarjämte geografer, landskaps- eller marinmålare, som följa Fenimore Cooper, Mayne Reid, Marryat och »andra kaptener» äfven kunna glädja sig åt synnerlig ynnest hos detta »koloniserande turistfolk».

»Om», fortsätter förf., »något af dessa behof tillfredsställes, blir den materiella behållningen för författarna lysande ... och i stället för att taga an-

Digitized by Google

ställning såsom lärarinnor eller dylikt, blifva en massa hedervärda *misses,* döttrar till *clergymen,* romanförfattare, ur hvilkas aldrig tröttnande pennor flyta volym efter volym i färglös stil med invecklade händelser såsom knutar i en trasslig härfva .... Den engelska romanen har hos oss (spanjorer) i dag många officiella beundrare, månne lika många läsare också?» frågar sig Señora Pardo Bazán.

Öfversikten af den spanska romanen inleder förf. med följande ord: »I England och Frankrike har romanen ett *i går;* här i Spanien endast ett *i förgår* ..... Här veta vi icke mycket om våra fäder, vi påminna oss endast vissa förfäder af fullblod, af Cervantes', Hurtados, Espineles' o. s. v. släkte. Det vill med andra ord säga, att i Spanien finnes ingen annan roman än guldålderns och den som blomstrar i dag.»

Med detta *i dag* menar Señora Pardo Bazán såväl romanen under Isabella II som den, hvars gryning förlägges till revolutionen 1868. Den första var i öfvervägande grad en optimistisk realism med drag af romantik, den senare är realistisk, eller om man så vill naturalistisk, och bryggan mellan båda är Pedro Antonio de Alarcón.

Det s. k. *guerra de la independencia,* den kamp som 1808 började mot Napoleon, framkallade stora lyriska skalder, men ej förr än romantiken gjort sitt intåg i Spanien, kan man tala om romanens pånyttfödelse. Med Walter Scott började den historiska romanens herravälde på andra sidan Pyrenéerna. Om den spanska romanens utveckling därunder samt den påverkan den rönt af George Sand, Eugène Sue m. fl. ger förf. en ingående analys.

Såsom Walterscottismens representanter uppräknar hon Espronceda, Martínez de la Rosa, Gil, Escosura, Cánovas del Castillo, Vicetto, Villoslada, Fernández y González. George Sand har haft en lysande rival i Gertrudis Gómez de la Avellaneda och Eugène Sue sina lärjungar i Pérez Escrich och Ayguáls de Izco.

Med Fernán Caballero och Trueba tog *la novela de costumbres* sitt inträde, under det att Selgas skildrar det moderna lifvet i de stora städerna, humoristiskt och kvickt i Alphonse Karrs genre.

Bryggan mellan dessa och nutidens författare är, som ofvan sagts, Alarcón, genom hvars död idealismen förlorade sin mest framstående kämpe. Valera är visserligen idealist, men han är enastående och »skall aldrig bilda någon skola, emedan han är svår att imitera».

»Den djupaste klyftan», fortfar förf., »som skiljer Valera från den profana hopen af imitatorer är hans rena och eleganta diktion, ett lån närmast från mystikerna. Det är med dessa som mönster, som Valera icke blott har ut-

Digitized by Google

bildat sin klara, men något arkaistiska stil, utan äfven det skarpsinne, med hvilket han pejlar själens djup och dess mystiska arcana för att tolka dem i gyllene ord och i mejslade perioder af marmorns fasthet . . . . Valera hänför också litterära finsmakare genom att hos sig förena kvintessensen af skönlitteraturens tre ideal: det antika, guldålderns och den moderna kulturens mest förfinade ideal.»

Sedan öfvergår Señora Pardo Bazán till de spanska realisterna, bland hvilkas allra förnämsta representanter hon ställer José de Pereda. »Att äga Pereda», säger hon, »är för realismen en skatt, både för hvad han gäller som person, och för de religiösa och politiska idéer, hvars kämpe han är. Pereda är ett lefvande argument, ett uppenbart bevis, för att realismen icke är en i Spanien insmugglad vara utan grundad i våra egna litterära och andra traditioner. Detta skall icke öfverraska insiktsfullt folk, men möjligen förvåna den talrika, okunniga hop, som daterar realismen från Zola. Om realismen, så att säga, låg i blodet hos Pereda, var förhållandet icke enahanda med Pérez Galdós, ty hans estetiska begåfning var från början idealistisk, och det är först med sina senare romaner, som han adopterat den moderna metoden och trängt till djupet af människohjärtat . . . . Förr som nu är Pérez Galdós för mig en romanförfattare af första rang, det litterära firmamentets sol, emedan han äger på samma gång berättarkonst, harmoni, rikedom på idéer och kraft.»

I sin *La cuestión palpitante* afhåller sig förf. från att ingå närmare på realismen i den italienska, tyska, portugisiska och ryska romanen, emedan hon ej tillräckligt känner saken och icke vill förfara därmed »som franska kritici, hvilka så ofta utan grund och utan verklig sakkunskap behandla spansk litteratur».

La cuestión palpitante afslutas med en blick på litterära skolor: »Det finnes författare, realister ända in i hjärteroten, för hvilka det är motbjudande att klassificeras såsom sådana och som protestera däremot, föregifvande, att de endast lyda sina egna ingifvelser utan att följa någon viss skolas föreskrifter. Så är t. ex. förhållandet med Pereda i hans företal till *De tal palo tal astilla*. Och hvem älskar ej att berömma sig af oberoende? . . . . . Alla, de må nu veta det eller icke, vilja det eller icke, tillhöra en skola, i hvilken eftervärlden inrangerar dem utan att fästa något afseende vid deras protester och endast tänkande på deras verk. Eftervärlden, d. v. s. den kommande tidens lärde och kritici, förfar med ordning och logik, när han ställer hvarje skriftställare där han bör ställas, när han särskiljer, klassificerar och uppskattar de mest obestridliga snillen såsom representanter af en litteraturepok. Så har det alltid varit och så skall det alltid blifva . . . . Vi hafva i vår tid en fördel däruti, att poetiken och estetiken fabriceras icke *a priori;* klassificeringarna äro icke konstlade, verkställas

Digitized by Google

icke efter bestämda regler, som icke kunna rubbas; man tvingar icke in författarna på förhand därunder. Kritikens roll är omkastad, eller rättare sagdt, man har anvisat den dess rätta plats såsom analyserande med undertryckande af den ledsamma dogmatismen och de afskyvärda formlerna. I vår tid bedömer kritiken författarna icke såsom de borde vara efter lärarens föreskrifter utan efter som de äro och visa sig. Den dömer frukten af trädet. Sålunda har en oberoende och självständig konstnär, som motsätter sig godtyckliga klassificeringar, intet skäl att uppresa sig mot den moderna kritiken, hvars uppgift icke är att rätta och befalla utan att studera, förstå och förklara. Nu mera än någonsin proklamerar man i hvarje litterär strömning individens skyldighet att som guld bevara sin egen karakter, stärka och utveckla den så noga och kraftigt, som det är honom möjligt .... Däraf doften och färgen i hans verk .... Zola säger mycket riktigt: *le naturalisme est plus une méthode qu'une école.* För min del anser jag detta vara ett framsteg. Två lyriker eller dramaturger i forna tider liknade mycket mera hvarandra sins emellan än t. ex. två romanförfattare i våra dagar. Jag tror, att förr voro skolorna mera tyranniska och de ämnen, som en författare hade att välja mindre, skiftande. Jag tror också, att författare fordomdags hade mycket mindre skrupler att kopiera hvarandra.»

Om realismens bestånd säger förf. till slut: »Det sköna i litteraturen, som i viss bemärkelse är evigt, är å andra sidan oändligt rörligt. Det växlar som lifvet, som luften som vi inandas. Jag förutspår därför icke realismen ett evigt herravälde, jag förutspår den endast en regeringstid. Jag må tillägga, att dess grundbegrepp äro oförgängliga och att dess metod skall gifva lika fruktbärande resultat under sekler som i dag.»

Trots det myckna af intresse, som den 300 sidor starka volymen *La Cuestión palpitante* erbjuder och som gör den väl värd ett utförligare omnämnande, torde kunna anmärkas, att citatens mängd och längd icke står i rätt förhållande till redogörelsen för Señora Pardo Bazáns här uppräknade andra publikationer. Men det må gälla som en ursäkt, att den, som skrifver detta, har öfverflyttat boken till svenska, och då manuskriptet — såsom förhållandet äfven är med ett par andra af Señora Pardo Bazáns arbeten — af brist på förläggare icke kommit att publiceras, har tillfället begagnats att särskildt fästa uppmärksamheten därpå.

I januari 1891 började den rastlösa förf. utgifvandet af en högeligen intressant kritisk och litterär revy under titel *Nuevo Teatro crítico,* hvars innehåll utgöres dels af kritiska uppsatser i skilda ämnen, dels af ett femtiotal *cuentos* m. m. Hela det lärorika innehållet fylldes af Señora Pardo Bazán ensam,

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

men tidskriften blef emellertid af kort varaktighet, ty redan med 1893 års utgång upphörde den efter att hafva utkommit i 30 häften.

www.libtool.com.cn

I arbetet för den spanska kvinnans höjande i moraliskt, intellektuellt och ekonomiskt hänseende, att tillkämpa åt henne en friare, mera oberoende ställning, vidga sfären för hennes verkningskrets, utan att därvid gå till några emancipatoriska ytterligheter, intager Señora Pardo Bazán ett framstående rum. I detta ändamål har hon, bland mycket annat, grundat *La Biblioteca de la mujer,* som af henne fortfarande redigeras. Af samlingen föreligger ett tolfte band, innehållande förutom spanska originalarbeten äfven öfversättningar af Stuart Mill, George Elliot, Bebel, madame de Girardin, madame de Staël o. a., hvartill Señora Pardo Bazán fogat många biografiskt-kritiska inledningar af högt värde.

* * *

Om än Señora Pardo Bazán kanske icke kan kallas en lärd, besitter hon ett högt mått af allmänt vetande, förvärfvadt genom trägna och djupa forskningar, utveckladt genom täta resor, personlig beröring och liflig skriftväxling med vår tids yppersta män och kvinnor, en häpnadsväckande arbetslust och en entusiasm för allt hvarmed hon sysslar, som gör henne till det litterära lifvets centralpunkt i Spanien, där ingen kvinna — med undantag af drottningen-regentinnan — är mera känd och uppmärksammad.

Hennes kritiska verksamhet präglas af en syn på tingen lika vid, som hennes välde öfver de ämnen hon behandlar är stort, och skulle det rykte äga någon grund, som förmälar, att hon umgås med planen att skrifva den spanska litteraturens historia, skulle hon genom sin djupa och omfattande sakkännedom därtill vara bättre ägnad än kanske någon annan nu lefvande spansk författare.

Hennes romandiktning är visserligen starkt naturalistisk, men fri från den franska materialistiska åskådningen, varmt religiös och full af humor.

Inom sitt eget land är hon också högt uppburen, ehuru hon, på grund af såväl sin naturalistiska tendens som ock af det oförbehållsamma sätt, hvarpå hon uttalar sig i skilda ämnen, varit utsatt för häftiga angrepp, särskildt för sin *La Cuestión palpitante.*

Men trots de olika åsikterna, som bryta sig skarpt i Spanien, har hon äfven från motsidan blifvit objektivt bedömd och en naturalismens afgjorda motståndare, sådan som augustinerpatern och professorn vid Escorial-kollegiet, Blanco García, har dock — månne vid minnet af hennes *Francisco de Asis!* — gifvit henne vitsordet att vara en kvinna »som är en heder för sitt kön och en ojämförlig stilist, som utan allt smicker kan kallas *la Staël Española.*»

A. H.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Świtez-Älfvan.

(Świtezianka.)

Ballad af *Adam Mickiewicz*.

Hvem är den unge, fager att skåda?
Hvilken är mön vid hans sida?
Längs efter Świtez' stränder de båda
synas i månskenet skrida.

Hallon ur korgen bjuder hon svennen;
blommor han henne vill skänka.
Säkerligt är han korade vännen;
hon är hans fästmö, kantänka.

Så hvarje natt i just denna stunden
ses vid ett lärkträd de båda.
Han är en skytt från grönskande lunden.
Hon är — -- ho kan det förråda?

Hvadan hon kommit? Svar du ej finner.
Hvart? — lika fåfäng är frågan.
Såsom en dyört spårlöst hon svinner,
slocknar som nattliga lågan.

»Säg mig, o flicka, fagra och blyga!
hvar är den lönliga vägen,
där du så hastigt plägar att smyga?
hvar är din hydda belägen?

Digitized by Google

»Löfven ha gulnat, sommarn är liden;
hösten sitt regnflöde sänder.
Troget jag väntat dig hela tiden
vid dessa ödsliga stränder.

»Hvarför som hinden bäfvande ila?
hvi som vampyren dig gömma?
Stanna hos mig! njut kärlekens hvila!
Stanna, du kära och ömma!

»Nära jag har till stuga och läger
midt ibland hasselnötsstammar.
Frukter och mjölk tillräckligt jag äger!
skogen mitt villebråd ammar.» —

»Djärfve! Den varning, far mig för männen
gifvit, sig fästat i minnet:
näktergalsljuf är stämman hos svennen,
slugt som en räf är dock sinnet.

»Mera jag bör för lockelse ängslas
än på din lidelse bygga.
Om af din bön jag läte mig fängslas,
kan vid ditt ord jag mig trygga?» —

Ynglingen knäföll, skälfde och vred sig,
Svor vid den lede och trollen,
svor vid den glans, från fullmånen spred sig.
Men skall hans ed blifva hållen?

»Jägare! håll den! akta på orden!
Ve dig, om eden blir bruten!
Ve dig allt re'n här nere på jorden!
Evigt din själ blir förskjuten.»

www.libtool.com.cn
Digitized by Google

Sägande så, hon fäste i håret
kransen, af ynglingen bunden.
Ännu en nick — så svann hon i snåret,
svann i den okända lunden.

Skytten vill följa — fåfäng all rusning!
Spåren han miste i sanden.
Borta hon var som vårvindens susning.
Han stod allena vid stranden.

Ensam han skred bland greniga rötter,
skred öfver gyttjiga stenar.
Allt var så tyst; blott under hans fötter
prasslade vissnade grenar.

Irrande blicken hittade spåren;
stegen till vattnet han ställde.
Vinden så ödsligt hven uti snåren,
böljorna sjödo och svällde;

Sjödo och svällde sällsamt i natten.
Se, hvilket under sig röjde:
upp utur Switez' silfrade vatten
fagert en kvinna sig höjde.

Kinden var blek som rosen, begjuten
arla af daggen på gräsen.
Luftig som skyn, en slöja var sluten
kring hennes himmelska väsen.

»Ståtlige gosse! yngling så fager!
— sporde hon, lyftande handen —
säg hvad som hit till Switez dig drager,
hit till den månklara stranden?

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

»Är det af längtan blott till den sköna,
hvilken dig snärjer i näten?
Hånfull med otack skall hon dig löna;
kanske du re'n är förgäten.

»Låt dig af mina löjen beveka!
var icke sorgsen i hågen!
Skynda, o skynda! låtom oss leka
på den kristallklara vågen!

»Hvi som en svala snabbt från det höga
flyktigt till böljorna nalkas?
Hellre som fisken gladt vid min sida
simma och plaska och svalkas!

»Nattetid reds din bädd i det djupa;
snöhvita liljor dig gömma.
Under alkovens silfrade kupa
ljuft kan du somna och drömma.» —

Svanlika vingar klädnaden röjde;
blicken han sänkte förlägen.
Närmre hon kom, mot honom sig böjde:
»Följ mig på ljufliga vägen!»

Högt upp i skyn i kretsar hon blänkte,
liksom en regnbåges strimma.
Därpå i hvirflars skum hon sig sänkte,
stänkande pärlor som glimma.

Ynglingen följde ända till stranden,
där han sig tvekande ställde.
Blånande våg, som fuktade sanden,
långsamt i fotspåren svällde;

www.libtool.com.cn
Digitized by Google

svällde och smekte. Häftiga branden
slukade fruktan och smärtan,
likasom när en tryckning med handen
tänder förälskade hjärtan.

www.libtool.com.cn

Flickan i lunden var nu förgäten;
eden, han svurit, förglömdes.
Blindt mot fördärfvet rusade fjäten;
frestelsens bägare tömdes.

Spanande ängsligt ofvan och nedan,
lät han af vattnet sig skölja.
Långt ifrån stranden syntes han redan
ute på lekande bölja.

Snöhvita händer plötsligt han kände,
såg ett par ögon, som logo;
purprade läppar tinningen brände
och ned till dans honom drogo.

Plötsligt en vindfläkt bröt den förtrollning,
hvari hans blick varit bunden:
nu såg han tydligt uppsyn och hållning —
det var ju flickan från lunden!

»Hvar är ditt löfte? hvar äro orden?
Ve dig, ty eden är bruten!
Ve dig allt re'n här nere på jorden!
Evigt din själ blir förskjuten.

»Silfrande böljor skola ej mera
gunga dig, smeka och löga.
Jorden dig sluka skall i sin lera;
sanden skall släcka ditt öga.

Digitized by Google

»Och bredvid trädet själen skall bida;
tusende år skall det räcka.
Helvetets kval du evigt skall lida;
intet din hetta skall släcka.» —

Stapplande följde skytten i spåren;
irrande blicken han fällde.
Vinden så ödsligt hven uti snåren,
böljorna sjödo och svällde;

sjödo och svällde. Pärlorna stänkte
högt uti virflarnes gunga.
Afgrundens käftar slukande sänkte
skytten och flickan den unga.

Ännu i dag med bäfvan och rysning
hör man, hur böljorna sjunga.
Skuggor sig te vid månens belysning:
skytten och flickan den unga.

Hon simmar kring på svallande grunden;
han vid ett lärkträd hörs stöna.
Han är den unge skytten från lunden.
Hon är — ho kan det utröna?

Warschau, Okt. 95.
Alfred Jensen.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Ett nyromantiskt skaldeideal och idékretsen i Atterboms "Fågel Blå".

(Afhandling, belönad med Svenska Akademiens andra pris 1895.)

Nyromantikens dikt var bland annat spekulativt-estetisk.

Den ville i intuitiva siarglimtar låta ana det absoluta själft, tillvarons rötter i skuggan bakom all sinnlig erfarenhet och allt diskursivt tänkande. Den ville vara lärodikt men icke, som klassicitetens didaktik, för det isolerade förståndet utan för den hela och osöndrade personligheten, och främst för dess syntetiskt uppfattande och syntetiskt skapande känslo- och gemytssida. Däraf ock romantikens poetiska teknik: den brukar suggestiva och syntetiska medel, rytmisk musik och symbol för att gifva

> "hvad ej i ord förtydligas får,
> hvad vårt innersta väsende känner,
> hvad till det eviga hemmet når" —

och som på samma gång *är* vårt innersta väsende och ett uttryck för det absoluta själft.

Särskildt häfdade romantiken det sköna som den stora syntes, i hvars brännspegel allt det samlas, som reflexionen åtskiljer, och där lifvets osöndrade innerlighet, Guds eget väsende å nyo framträder. Den dikt, som vill tolka världsmysteriet, tolkar då äfven skönheten. Därför blef romantikens »idédrama» estetiskt i särskild mening, blef en poesi om poesi, en poetisk filosofi om det sköna.

Märkligt nog, tillkom detta typiska idédrama icke i Tyskland — ty Novalis roman Heinrich v. Ofterdingen är alltför grumlig och litet utförd — utan hos oss i Sverige. Det är Atterboms »Lycksalighetens ö».

Men äfven Atterboms andra sagospel, den ofullbordade *Fågel Blå*, rör vid samma sträng, om än icke på samma sätt.

»Lycksalighetens ö» visar i en världsbild med gränslösa perspektiv, hur det jordiskt sköna just i sin undergång röjer sig som ett evigt, hvartill all

Digitized by Google

skönhetslängtan, äfven på villovägar, innerst syftar. Däraf det tragiskt upplyftande i slutintrycket af detta sagospel, där hela den jordiska tillvaron liksom faller samman och förklaras i stjärneljus inför oändlighetens majestät.

www.libtool.com.cn

Man har kallat denna dikt för det skönas egen tragedi. Det vill säga: poesien rör sig här icke blott om Astolf och Felicia och deras mänskliga psykologi utan vill på samma gång utveckla det skönas väsen rent objektivt, från dess metafysiska och ontologiska sida. Med andra ord: »Lycksalighetens ö» gifver icke blott Atterboms poesi utan äfven hans estetik och därmed hela hans världsåskådning från dess intimaste sida.

I »Fågel Blå» hafva personer och fabel ingen allegorisk betydelse, och folksagan är således ej i denna mening omdanad till ett idédrama. Men icke desto mindre är intresset ej blott poetiskt utan starkt estetiskt-filosofiskt. Såsom färdig skulle Fågel Blå därför vara en ur denna synpunkt intressant sidobild till »Ön». Ty handlar sistnämnda dikt om det sköna från dess objektiva sida, så rör sig »Fågel Blå» om *konstnären,* om skaldens *personlighet* och framställer Atterboms sångarideal. Men härtill kommer, att den skald, hvars natur och utveckling sagospelet skulle skildra, är *författarens ideala självporträtt* med en mängd genomskinliga drag. Atterbom tecknade sig där sådan han var och sådan han ville vara.

Detta är då förhållandet mellan Atterboms tvenne sagospel.

I.

Man känner till Fågelblåsagan: Drottningen, den onda styfmodern, söker fåfängt bortgifta sin egen fula och elaka dotter Forelle med den unge konung Amundus, som älskar Florinna, drottningens sköna styfdotter. Till straff förvandlas därför Amundus genom trollkvinnan Sysis till en blå fågel, och drottningen låter instänga Florinna i ett afsides liggande torn. »Fågel Blå» hittar likväl dit, och de stackars älskande stjäla sig till nattliga möten, bittra och ljufva på samma gång. Men de upptäckas, och det träd, där fågeln plägar vänta utanför Florinnas fönster, väpnas af drottningen-styfmodern med liar och skäror, på hvilka han nu är nära att omkomma. Han räddas dock af sin vän, svartkonstnären Deoleteus, men plågas af misstankar, att försåtet ej satts i gång utan Florinnas vetskap. Då Florinnas fader, den svage konungen, kort därefter dör, utbrister ett uppror mot drottningen; folket stenar henne, och Florinna befrias och utropas till drottning. Deoleteus intalar nu Sysis, att Amandus, om han återfinge sin människoskepnad, måhända skulle vänja sig vid hennes skyddsling Forelle. Då löses den blå fågelns förtrollning, Florinna kommer

Digitized by Google

förklädd till honom, Forelle öfverlistas, och med hjälp af Sysis' syster, en mer välsinnad trollkvinna, lyckas Deoleteus omintetgöra Sysis' inflytande, hvarpå Amundus och Florinna lyckligen förenas.

Sådan är sagan i den svenska folkboken, hvilken är sammandragen efter en berättelse »L'oiseau bleu» i madame d'Aulnoys »Cabinet des Fées» (från Louis XIV:s tid) — således från samma författarinna som bearbetat originalet till den svenska folkboken om Lycksalighetens ö. Ur »L'oiseau bleu» äro ock namnen bearbetade: Amundus, som ännu i sin äldsta svenska version heter Amandus, efter »le roi Charmant», Florinna efter Florine, Forelle efter Truitonne, Sysis efter Soussio, medan svartkonstnären hos madame d'Aulnoy är namnlös.

Men äfven »L'oiseau bleu» grundar sig tydligen på en äldre sägen, och några af dess motiv hafva mycket djupa rötter. Den i tornet innestängda prinsessan, som mottager besök af sin älskare, återfinnes i den indiska Pantjatantra — där älskaren uppgifver sig vara Visjnu — och i den persiska »Tusen och en dag», där han kommer in i en flygande koffert (jfr H. C. Andersens bekanta saga). I Europa behandlas motivet under medeltiden än frivolt-ironiskt såsom i ett s. k. predikoexempel och hos Boccaccio, än romantiskt-poetiskt såsom i Marie de Frances »lai d'Yonec» från 1100-talet (här finnes både älskarens fågelhamn och försåtet med skärorna), och i Fågelblåsagan själf.

Den svenska folkboken, som alltifrån förra århundradet uppträdt i flera upplagor, bär i den mig veterligen äldsta följande titel:

»En mycket eftertänksam Historia, om Blå Fogel, det är, huruledes en ung konung blef af ett troll, igenom dess list uti en Blå Fogel (til en Papegoja) förwänd, i hvilket tillstånd han uti 7 år uthärda måste: men emedlertid fägnade sig af sin kärestas samtal intill dess afwunden honom sådant nöje afskar, hwaröfwer han så när kommit om lifvet, dock ändteligen befriad och kom til sin förra gestalt igen. Framgifven af Philander i Fahlun, tryckt hos P. O. Axmar 1794.»

Sedan trycktes boken å nyo flere gånger i olika städer.

* * *

Atterbom sysslade med Fågel Blå under snart sagdt alla skiften af sitt lif. Folkboken läste han redan under sin barndom i Östergötland. I början af 1811 — några år efter det fosforisterna begynt sin kamp — skref han från Upsala till Hammarsköld, att han nu ämnade utarbeta ett »länge påtänkt romantisches Schauspiel» — »Blå fågel». I riksbiblioteket finnes Atterboms

Digitized by Google

eget exemplar af folkboken, — en upplaga från 1812, som för öfrigt ej nämnes i Bäckströms förteckning uti »Svenska folkböcker» — med anmärkningar och afdelade scener. I Poetisk kalender för 1814, som utkom 1813, trycktes »några scener ur Fågel Blå», hufvudsakligen ur dess andra akt.

www.libtool.com.cn

Den 23-årige skalden hade redan börjat framlägga sin nya lyrik — än, som »Fosforosprologen», ett dimhöljdt haf i morgongryningen, svallande af idéell entusiasm, upplyst af geniala blixtar, en poesi stegrad till sublimitet och obegriplighet; än, som »Blommorna», ett oskyldigt färgspel af grönt, rosa och azur, ett potpourri af arabesklinjer, vårdoft, elegi och mystik.

Fågel Blå skulle nu blifva riktningens första mer monumentala verk. Men Atterbom var och förblef främst lyriker, och stilen i detta kvasidramatiska fragment gör det ofta till ett stycke af alldeles samma väf som Blommorna.

Dess framgång blef stor. »Vackrare saker», skref Geijer, »än din Fågel Blå innehåller, äro ej sagda af någon skald på något språk». Han uppmanar Atterbom både nu och sedan att fullända den, och samma önskan framkom på olika tider i pressen.

Under sin vistelse i Rom 1818 utarbetade Atterbom den fullständiga plan för sagospelet, som naturligen ej var ämnad för allmänheten men nu finnes i den utgifna Fågel Blå. Detta prosautkast innehåller, som vi skola se, de mest intressanta saker. Händelsen, som i kalenderfragmentet icke är lokaliserad till någon viss tid eller trakt utan tilldrager sig i äfventyrets fria, romantiska land, har 1818 förlagts till Cypern under 1100-talet; också andra ändringar förekomma. Till Florinnas fader göres den historiske Guido af Lusignan, konung af Jerusalem och sedan af Cypern; hans gemål, grefvinnan Sibylla af Montferrat, blifver sagans elaka styfmoder. Skalden begagnar det historiska, men fritt; man har både en förteckning på arbeten, som han tänkte studera, och på fakta, som han ämnade bruka. Den förra är uppsatt af någon dansk vän (Peder Hjort, Atterboms reskamrat i Italien?), den senare ur minnet af honom själf.

Från och med denna fas, då skalden först beträder historiens fasta mark, vinnlägger han sig, inom det romantiska sagospelets gräns, om lokalfärgen, och härvid kommer honom hans italienska resa till pass. Men romantikern från 1800-talets början skiner öfverallt igenom, och bjärtast i utkastet, så att Fågel Blås värde som kulturbild från medeltiden hade säkert blifvit ringa eller intet.

Icke heller planen från 1818 hade författaren vidhållit, om verket blifvit fulländadt. Detta framgår af de tillagda scenerna från 1838, då första äfventyret nästan färdigskrefs — och det midt under den nedslagenhet, hvari Atterbom försattes genom »aftonbladismens» plumpa kritik af hans dikter och

Digitized by Google

genom några mindre välbetänkta än välmenande ställen i Geijers bekanta recension. Som anteckningar i Bohlinska samlingen i kungl. biblioteket visa, ämnade han t. o. m. inleda Fågel Blå med sonetten »En främling i mitt land jag är och blifver». Det skedde ej, men samma stämning behärskar den sonett, som nu verkligen står som Försång, och som enligt anteckning å samma ställe är skrifven 1841.

Af själfva sagospelet upptogo tidskriften *Mimer* och den dansk-svenska *Brage och Idun* dels omarbetade, dels nya partier år 1839, och delvis nya lyriska dikter trycktes sedan i kalendern Nordstjärnan. Men dessa nya tillhöra ej de utarbetade fragmenten och äro svåra att inpassa i planen. Under 40-talets början har Atterbom äfven i öfrigt något sysslat med Fågel Blå.

Slutligen upptog han ämnet under sina sista lefnadsår. Han hade omsider »tröttnat på prosan» och åter vändt sig till »diktens eviga sommarpark». Så utkom 1854 den andra upplagan af Lycksalighetens ö, och därpå började han med ny diktarglädje arbeta på sitt aldrig fullbordade sagospel. Ett bref till Lindblad och en liten skrift af Tekla Knös omtala det. Men — för den gamle skalden hade skuggorna blifvit långa, och den »blå fågeln» slapp bort ur hans händer som fågeln i »Tusenskönan»:

"Det kvällas snart, farväl!"

Atterbom afled den 21 juli 1855.

Det slutliga fragmentet Fågel Blå utgafs sedermera. Det innehåller det nu fullständiga och föga ändrade första äfventyret, vidare delar af det andra, nya eller omarbetade från 1814, och slutligen ett fristående stycke, ett härligt och typiskt ungdomsverk, oförändradt aftryckt ur Poetisk kalender. Till sist följer det viktiga prosautkastet från 1818.

II.

Efter denna historiska orientering må vi skärskåda Atterboms idéella patos sådant det direkt eller indirekt framträder i »Fågel Blås» personer och särskildt i diktens centralfigur Deolätus.

Tidens poesi var till sitt väsende lyrisk. Icke ens hos Almqvist skapade den figurer ur lifvet, som i betydelse gå upp mot Bellmans eller fru Lenngrens. Typisk är Stagnelius, den enslige melankolikern, hvars själ är ett enda strandlöst svall af lyrik. Hans episka och dramatiska personer drunkna utan undantag i dess färgade böljor. Mer sinne för det objektiva har Tegnér, men han skönjer allt i glimtar, i fågelperspektiv, och går öfver det intima och individuella, som hans öga ej är lagdt för att se.

Digitized by Google

Hos Atterbom synas mig några bifigurer så förträffligt skizzerade, att de verka med fullt lif. Så Zefyr i Lycksalighetens ö, så i Fågel Blå den page Raoul, hvarmed vi här för öfrigt ej ha att göra, men hvars uppträdande som rusig vid drottning Gloriosas fest kunde vara måladt af en verklig dramaturg.

www.libtool.com.cn

Atterboms hufvudpersoner, och andra dessutom, förete också liffulla och individuella drag. Men de äro icke fullt fristående i förhållande till hvarandra. De äro reliefer mot en bakgrund, och somliga af dem, de sympatiskt tecknade, kunna liknas vid upphöjda figurer, medan de osympatiska äro en sorts negativbilder, hvilka dock lika väl som de andra bestämmas af den gemensamma bakgrunden.

Vi skola längre fram se arten utaf denna gränsskillnad. —

Det är egentligen tre personer, som framträda i 1814 års Fågel Blå, Amundus, Florinna och Deolätus. Den 23-årige Atterbom målar tvenne af ynglingstidens ideal, äran och kärleken. Nyromantikern uti honom tillägger ett tredje, poesien. Här möta oss således för första gången inom vår vitterhet den nya romantiska tidens idealtyper af yngling, ung kvinna och konstnär.

Huru de alla hafva förändrat sig sedan Gustaf III:s dagar! Den elegante hofmannen med det förbindliga, fint skeptiska leendet, hans kvinnliga motbilder med sitt halft lekande, halft frivola galanteri — hela denna rococcogeneration är borta, och dess epigram- och madrigalsvarfvande salongspoeter äro borta med den.

I stället få vi nu Amundus, den unge hjälten, medeltidens riddare utan fruktan och tadel men i en mer allmänt-mänsklig och idealiserad form. Han är en trotsig S:t Georg mot svek och »nattens yngel» men han är ock höfvisk och from, och — icke minst viktigt — han har romantikerns själsfina innerlighet.

Men — samma ynglingsideal utförde Atterbom närmare i Astolfsfiguren i »Lycksalighetens ö». Medan en verklig dramatiker som Shakspere i sitt fulla oberoende af abstrakt konstruktion kan bilda alldeles olika individer af figurer med, abstrakt sedt, samma »egenskaper» — så har Atterbom endast *ett* hjälteideal; Amundus har intet drag som ej passar in på Astolf.

Florinna blef den motsvarande hjältinnan — en själfull, kontemplativ natur, något af härskarinna, något af nunna, något af kärlekstrånande flicka. Den naturfilosofi hon ofta docerar för sina tärnor — och som är Atterbomsk lyrik i stor stil — låter emellanåt hennes individuella röst förlora sig i den romantiska allsymfonien. Icke desto mindre skiljer hon sig mycket mer från Felicia än Amundus från Astolf.

Om Deolätus skall talas sedan.

Digitized by Google

Må vi då se på de »negativbilder» — från utkastet 1818 och det senare fragmentet — mot hvilkas skumma personligheter och skumma idékrets Atterboms ideal bryta sig.

www.libtool.com.cn

Först sagans elaka styfmoder, hvaraf skalden danat drottning Gloriosas mäktiga och mörka bild.

Hon har en egenhet: medan hon knappast är någon hufvudfigur i »idédramat», har till gengäld skaldens intresse för henne själf gjort henne mer lefvande än sagospelets hela filosofiska personal. Denna stolta, häftiga, viljestarka och hänsynslösa amazondrottning med sin självbehärskning och fina kvinnliga förställning, äfven när hon håller på att kväfvas af hat, med sitt imposanta majestät, sin mörkt vällustiga dragningskraft — hon tillhör ett verkligt drama, och vid läsningen af vissa scener i utkastet tänker man på, hvad skalden kunnat göra af denna kvinnofigur à la de stolta förbryterskorna i Völsungasagan eller hos Shakspere!

Som en af den Atterbomska idealismens negativbilder framträder hon genom sitt människoförakt och sin frivola skepsis mot allt idéelt, som dock ty värr har sin gång:

"För svärmare och narrar gjordes världen."

Amundus har hon älskat, och en kvinna sådan som hon glömmer det ej. Nu hatar hon och förföljer »denne gäck i högromantisk (sic) snitt» och sin egen lika romantiska styfdotter Florinna — men lyckligtvis mindre för denna romantik än af svartsjuka, kränkt stolthet och ärelystna planer.

"— — — med diademets skimmer
uppöfver korpsvart hår och reslig växt,
hvad liknar hon, den Isebel, om ej
ett präktigt nattmoln, på hvars öfre rand
en halft uppsvulgen måne dystert glimmar."

I våra dagar skulle en poet i Nietzsches anda — som kanske gjort Amundus till någon sorts don Quijote och Florinna till en karrikerad konfirmationsflicka — af drottning Floriosa ha skapat en flammande kvinnlig Antikrist — samma karakter som hos Atterbom, men af motsatt tendens.

Hos henne pulserar ett stycke renässanslif. Långt mer teoretiskt har skalden anlagt en annan figur, hexan Sysis, som är drottningens hjälperska och nu blifver den egentliga bäraren af de mörka och negativa läror, som framträdt i kulturvärlden.

Det antiromantiska, som skalden illa tilltygar i sitt andra sagospels »hyperboreiska republik», hade ej stöd i någon vetenskaplig filosofi utan i en ytlig dags- och tidningsjargon; den antiromantik, som Sysis predikar med utprägladt

Digitized by Google

teoretiskt intresse, är en hel världsåskådning, den demoniska motsatsen till skaldens egen.

www.libtool.com.cn

Sysis är då ingen filister, saknar icke ens »poetisk grund», men hennes spekulation har hamnat i en hemsk vrångbild af äkta mystisk världsbetraktelse. Hon är en sfinx- och nattprästinna, men den natt hon tjänar är visserligen icke den stilla och höga Nyx, (tillvarons gudomliga och alogiska kärna, som Atterbom blott därför kallar *natt,* emedan den ej kan fattas på logisk eller sinnligt-empirisk väg.) Sysis' nattgudinna är intet alogiskt kosmos utan ett antilogiskt kaos; dess princip är icke harmoni utan vanvett, ett teoretiskt, moraliskt och estetiskt »Hexen-Einmal-Eins». Ty »innerst i naturens krafter bor endast hån mot allt det, som människorna kalla vett eller smak». Äkta naturalistiskt, erkänner Sysis icke de ideal, som först i människoanden tydligt uppenbara en annan tillvaro och en annan morallag än sinnenas.

En hånfull pessimism följer häraf: något positivt mål har tillvaron icke utan existerar för att förgängelsen, som är den enda sanna, allt jämt skall hafva ny maskmat, ny förruttnelse att spisa.

Å en anteckning från 1854, nu i riksbiblioteket, har skalden också nedskrifvit, *att Sysis' system speciellt passar in på Schopenhauers* — ett namn, som kastar en märklig belysning öfver en dödsfientlig motsats.

Sysis' estetik liknar hennes teoretiska filosofi. Fosterdottern, drottningens gulhyade och rödfläckiga Forella, med hvilken de ämna lyckliggöra Amundus, anses t. ex. icke af gudmodern vara ful; hon tillhör blott de »egyptiska gestalterna», hvarmed skalden synes mena något kaotiskt-demoniskt som motsats till våra helleniska skönhetsbegrepp. Dessa gestalter älskar Sysis, ty de stå dödsbelätet, benranglet d. v. s. sanningen närmast.

Hennes praktiska färd motsvarar det öfriga. Egentligen är hon väl — heter det åtminstone i utkastet — mindre afskyvärd än snärjd i sofismer. I sagan vill hon helt enkelt straffa Amundus för hans vägran att äkta hennes fosterdotter. Hos Atterbom hatar hon Amundi romantiska idealism, som hon vill oskadliggöra och håna. Man läse i riksbiblioteket en liten handskrifven, oslipad vers ur den scen, som skulle skildra Amundi förvandling till en blå fågel. Sysis utbrister:

"Välan du luftsvärmare, du trogna herde,
Blif fågel och blif blå! blif himmelsblå!
Den fada (sic) färgen passar bäst ditt väsen,
Den fada himmelsblåa färgen passar
bäst en dylik trogen herde."

Om Florinna säger sfinxprästinnan vid ett annat tillfälle:

"Hon är en dufva; dufvor tål jag ej."

Digitized by Google

Den hvita färgen får göra den blå sällskap; också den sticker i trollets ögon.

www.libtool.com.cn

Så handlar hon i »kaosnattens» tjänst med magiska fukter i sitt laboratorium, där hennes »markattsarmar» och »spindelfingrar» röra sig i dunklet bland ormar, fladermöss och nattens yngel.

* * *

Några bifigurer stå äfven i förhållande till sagospelets idékrets.

Konung Guido, Florinnas fader, skulle i utkastet karrikera legitimitetsfrasen, som behärskade den heliga alliansens politik, men som Atterbom ogillade. Guido hade då blifvit en obetydlig tidsfigur i restaurationsperiodens poetiska galleri. Å andra sidan skulle i honom hånas, dels upplysningens triviala nyttighetsfilosofi, dels den pseudoklassiska vitterheten. Men då Atterbom flera år senare ånyo började syssla med konung Guido, öfvergaf han denna föråldrade och — åtminstone i utkastet — barnsliga polemik; Guido blef som i sagan den svage, men i grund och botten gode, fadern och regenten.

En annan bifigur, landstormshöfdingen Holofernes, är blott allt för tydligt kalkerad på Shaksperes Falstaff, stortalig, försupen, tjock, feg och lögnaktig som han — och dock, liksom han, ingen »bracka», icke utan intelligens och älskvärdhet. Han har verkligen också, i de utförda scenerna, icke så alldeles obetydligt af Falstaffs konkreta lif, men är ju dock just ett uttryck för bristen på dramatisk skaparkraft, för det efterbildande och litterära i den romantiska skolans poesi.

Falstaff var den odödligt individuella fulländningen af en komisk typ, som under diadoktiden skapades inom det nyare attiska lustspelet, därpå uppträdde bl. a. som Plauti storskräflande soldat, och senare som »Capitano» inom 1500-talets italienska renässanskomedi (äfven i Fågel Blå skulle han först, som handskriften upplyser, ha kallats *Buoncompagno*).

Hos Atterbom se vi honom för första gång i förhållande till ett idédramas patos.

Det betecknande är nu den mildhet, hvarmed denne grofve materialist begabbas i det romantiska sagospelet. Han har ej blifvit någon polemisk attrapp, skalden omfattar honom egentligen med en frigjord och leende sympati. Nu är denna visserligen främst »suggererad» af Shaksperes syn på Falstaff. Men orsaken är också en annan. Holofernes' materialism är godmodig och komisk och — den har inga teoretiska anspråk. Mannen tages icke på allvar. Hur mycket mer har författaren icke då otaldt med Ebn Rosch, ut-

Digitized by Google

kastets bornerade och anspråksfulle upplysningsfilister, som sedan bland andra mobilier öfverfördes till »Lycksalighetens ö» (Astolfs hofläkare).

En bifigur af motsatt art är den i utkastet skisserade unge trubaduren, Deoläti beundrare och lärjunge, alldeles såsom en Zeipel eller Kjellander blickade upp till Atterbom. Aleard — ett namn ur Fouqués Zauberring — är en oskyldigt sorgfri poetisk ungdom, som paras samman med den glada Rosa, Florinnas tärna, och som sjunger glossor, spelar cittra och deltager i melodram. Hans egentliga uppgift är dock att höra på Deolätus, och han talar om deras respektive poesier alldeles så, som Attersboms drabanter skulle göra, om de sammanställde sin egen dikt med mästarens.

Då man från trubadurens sånger, som dock tycktes så lyckade deras art medgifver, komme till Deoläti, märkte man nämligen »en viss obeskriflig högre och djupare kraft, som magiskt trängde in i själens innersta rymder, grepe hjärtat vid dess rot» o. s. v. Detta tecknar originalitetens verkan, jämförd med rutinens eller talangens — och jag hemställer, om man icke erfar något slikt, då man från Hammarskölds eller t. o. m. Hedborns lyrik kommer öfver till Atterboms. Och det är »själfva grundklangen, själfva den innersta elementaranden af Deoläti poesi», som hänför — också detta träffar in på Atterboms dikt, där föreställningskomplexen spelar en relativt underordnad roll emot det som är stämning, själ, själsmusik. Och äfven då Deolätus »rörde sig bland föremål — — — mera lätta, sinnliga och fjärilsartade», äfven då behölle »hans röst någonting till det högsta tänkbara upplyftande» och tillika vemodigt, som dock upplöstes i harmoni.

Detta träffar kanske icke i regel in på Atterboms färgskimrande blomster och kolibrilyrik af det antydda slaget, (om än på många af hans »Blommor»). Men *typisk* för skaldens poesi är just dess sträfvan att nå, uppåt »det högsta tänkbara», och inåt »hjärtats rot».

III.

Svartkonstmästaren Deolätus, som i sagan är en biperson, hade hos Atterbom utan tvifvel ställts som den verkliga centralfiguren. Det märktes redan i kalenderfragmentet, och i prosautkastet från 1818 styrkes det genom själfva längden hos de scener, som analysera hans själslif, och som därmed åt hela utkastet gifva dess främsta psykologiska och litteraturhistoriska värde.

För det första är Deolätus ett själfporträtt. För det andra är han ej, som de öfriga, färdig en gång för alla utan ses i en utveckling. För det tredje leder denna utveckling fram till Atterboms personliga ideal af skald och skaldiskt sinne.

Digitized by Google

Upplysningstidens typiske poet, som såg naturen med en fransk trädgårdsmästares ögon, står först och främst i förhållande till sällskapslifvet, hvars slagfärdiga esprit är själen i hans föga känslodjupa men leende och förfinade diktning.

www.libtool.com.cn

För Deolätus är sällskapslifvet ett förbihvirflande skuggspel, som kan »rikta hans åskådningsgalleri», icke fylla hans hjärta — och från drottningens fest drager han sig ut i parkens månklara midnatt för att förlora sig i dess tigande oändlighet.

Vi stå här vid en god utsiktspunkt åt båda hållen, åt den franska kulturen — social, vaken och utåtvänd — samt den gotiska romantiken, individualistiskt fördjupad, drömmande och gemytsrik. Världsmannen, hofmannen, den förras människoideal, saknar för den senare innerlighet och oändlighetskänsla.

Deolätus är naturligtvis redan här ett självporträtt, fast något smickradt — ty helt säkert för han sig i kungssalarne ståtligare än Atterbom. I en dikt »Balen», som Atterbom utbroderat öfver ett poem af Tieck, skildrar skalden i eget namn sällskapslifvet som ett tomt skenlif. Och ett yttrande af Tieck, fälldt till Atterbom personligen under dennes Tysklandsresa, lägger han i Deoläti mun: Mänskolifvets kval uthärdar jag, icke dess nöjen.

Det älskvärda umgängets diktare, kavaljeren, som med samma leende tillspetsade en artighet och en fin sarkasm, hofmannen, som hade sitt epigram tillreds, då kungen vann ett sjöslag eller den sköna tappade solsjädern — han är borta och har efterträdts af den enslige drömmaren i skog och mark.

Skalder spela ju öfverhufvud en roll i romantikens estetiska dramer, sagospel och berättelser. I »Lycksalighetens ö» har kung Astolf först vid sin sida den unge Florio från Välskland, som röjer sin tillkomst kort efter författarens italienska resa. Han svärmar för muntert lif, vin och vackra flickor och är, trots sin romantiska känsloglöd och skönhetsdyrkan, öfverhufvud tecknad med lättare hand. Väldigare är den andre Florio, den gamle eremitskalden, som Astolf träffar vid återkomsten till sitt forna rike, men som lefver gömd under pöbelregeringen inne i hufvudstaden. Jag tror att skalden jämfört sig med honom, då han själf under »aftonbladismens» glanstid — och senare — trodde sig allt mer och mer isolerad.

Men antagligen hade han mera bestämdt porträtterat sig i »Ön», som skrefs på 20-talet, så framt han ej redan gjort upp sin plan till Fågel Blå.

Den gamla Fågelblåsagans »Deoleteus» är svartkonstmästare. Atterbom grep genast denna anknytningspunkt att göra honom till siare-skald i romantikens mening: ett väsen med stark intuitiv åskådning af världsmysteriet och förmåga att frambära den i poesiens form. Hopen tager hans svartkonst i rå

Digitized by Google

utvärtes mening och skyr Deolätus. Skalden själf har ej heller försmått denna utvärtes romantik i sagans anda; Deolätus äger verkligen en rent yttre magisk makt, idkar punktering o. s. v. Men främst är han det romantiska geniet och en intelligensens men äfven hjärtats, man kunde säga gemytets aristokrat. Han är vidare Amundi förtrogne vän. Till den kunglige riddaren och den sköna, olyckliga, fint kvinnliga hjältinnan måste här nästan med nödvändighet komma trubaduren, som innefattar ridderlighet och kärlek i diktens ram.

Redan i kalenderfragmentet kommer det självbiografiska fram. Deolätus är nordbo, och i prosautkastet från 1818 angifves han som svensk; på en handskrifven lös lapp nämnes t. o. m. hans svenska namn: Halvor Arnason. I sitt första samtal med den ädle Cyprino skildrar han sin barndom; det är en skildring af Atterboms egen barndom i Åsbos aflägsna skogsbygd, gjord med den oändliga pietet, som alltid utmärker hans målningar därifrån. Utkastet visar, att han ytterligare ämnade syssla därmed: »huru söndagsmorgnarne sågo ut — huru hans mor då stod hvitklädd i morgonsolskimret, som sken in öfver björkarne och syrénerna genom det lilla fönstret i den trånga hyddan etc., Deolätusfiguren får så från början sin grundläggande underton af innerlighet:

"Gud, oskuld, toner, tårar komma åter."

Men redan här, i den första Deolätus-scenen, antydes också diktens största tema: den strid mellan mörk och ljus sinnesstämning, som kan växa till negativ eller positiv världsåskådning och blifva en kamp om död eller lif i djupaste betydelse.

* * *

Deolätus är icke lycklig. Cyprino skildrar honom: han har nordbons rastlösa oro och skiftande stämningslif. Längtan efter det fjärran liggande och ledsnad vid det vunna jaga honom genom världen; han lefver i metafysiskt-poetiska grubblerier och går omkring som en hamn bland hopen.

Vi märka då hos Atterbom-Deolätus en sjukdom, hvilken att börja med kan betecknas som pinande subjektiv självreflexion. Den var typisk äfven för utlandets romantik och framträdde bjärt i relief mot den objektiva och afslutade klassiciteten.

Prosautkastet 1818 skildrar Deolätus utförligt äfven på denna punkt. Hans första uppväxt i Svithiod har varit »sträng, eremitisk, abstrakt», han lefde icke lifvet i första hand utan såg världen »såsom dels en fantasibild, dels en tanke-bild, i poeters och filosofers skrifter, och öfvade sig så att i fantasien och reflexionen a priori genomlöpa alla mänskliga passioner och känslor». Därför kunde

Digitized by Google

han sedan i världsvimlet» icke mera personligen gripas af — — — något föremål, emedan allt — — — förekom honom som en karrikatyr af hans ideal eller som en otillräcklig skymt af dem» o. s. v.

Till verkligheten, till det lefvande lifvet förhåller han sig därför blott som åskådare, som spegel, som skald. Han, som förstår allt lif finare och djupare än mängden, kan icke lefva. Och det värsta är, att han likväl har den begåfvade ynglingens lifstörst, men så litet af ynglingens rent naiva hurtighet att kasta sig ut i vimlet.

Smärtan häröfver, men äfven resignationen, framklingar i ett »afsked till Villa Borghese» och dess parker, där Atterbom just uttänkt den senare planen till Fågel Blå. Dikten uttrycker också alldeles samma känslor som utkastet; skalden måste

"En omättlig längtan vorden
sväfva flykting öfver jorden,
skåda lifvet, skild från lifvet,
blott en spegel, blott ett ljud."

Vi se den utestängdes Tantalusklagan och Tantalusresignation. Därinne i lifvets lustgård räckas guldfrukter åt plumpa sinnen, som ej kunna uppskatta dem; han, den begåfvade och känsliga naturen, kommer aldrig ditin.

* * *

Bland dessa gyllne frukter på lifvets träd finnes en, mer lockande än de andra. Det är kärleken.

Amundus skildrar sin erotiska lycka för Deolätus. Den senare fattar den som poet, »fast oerfaren». Ty kärleken är »för riddersmannen, som äger mod och armar att skydda den med»; för Deolätus, den romantiske drömmaren, blifver det ett sång- och reflektionsämne af osäglig tjusning, men aldrig personlig verklighet.

Atterbom uttalar flerestädes och med öfvertygelse, att kvinnokärlek icke kan vinnas med sång. Han illustrerar det med näktergalen, som förskjutes af rosen, med Tasso, svärmaren, som »gråter en canzone» till Leonora. Rätt vackert, säger hon, — men han är galen.

Ja, i Atterboms tvenne sagospel finnas två scener, som gå ut på detsamma och som äro alldeles parallella.

Utanför Astolfs och Felicias bröllopsläger sjunger näktergalen i den högblå natten om sin ensamhet: känsla utan maka! ungdom utan vår! Andras lott blef att njuta, hans att njutas (i sin sång). Och då Deolätus ser Amundus och Florinna i deras första kärlekslycka på balkongen, heter det (i prosaut-

Digitized by Google

kastet): »Huru lycklig den är, som i sin första ungdom ej försummar, drömmande bort sin vår — — — det korta, gynnande ögonblicket för kärlekens *personliga* verklighet.» Och »han vill inbilla sig, att han kan lefva blott som en ren ande, som en kontemplativ åskådning (utan personlighet) — men ack!»

www.libtool.com.cn

Då scenen utfördes i slutet af 1830:talet, kommo dessa reflektioner ej med. Månne därför att skalden då var lyckligt gift och familjefader, och så icke längre upprördes af ungdomens eviga lifsfråga? Han skref ju i samma tider sitt andra poem om rosen, där hon icke längre är hjärtlös mot näktergalen-skalden utan möter honom i själfullt och innerligt förstående. —

Äfven i erotiken är Deolätus ett genomskinligt självporträtt af den unge Atterbom. För visso saknade denne all talang för erotiska hjälteroller. Han var ingen riddersman med armar och mod att skydda sin kärlek. Därtill kom hans idealistiska afsmak för det nära liggande, för verkligheten med dess störande smådrag, och ändtligen den inåtvände drömmarens ringa företagsamhet i det yttre. Det är också högst antagligt, och med trovärdiga ställen ur hans skrifter så godt som bevisligt, att han före sitt äktenskap aldrig haft en verklig kärleksförbindelse. Kvinnorna omhuldade honom som ett intressant och hjälplöst barn; kanske har hans manliga stolthet någongång känt det med smärta.

På denna en smula ömtåliga punkt är Deolätus något flatterad: han är utan tvifvel mer manlig än Atterbom, och det antydes, hur tärnor finnas, som icke blott ömma för mästarens konst. —

Också i en särskild punkt framträder parallellen. Atterbom kallar kärleken för den punkt, där »det himmelska och det jordiska beröra hvarandra fullkomligt omedelbart och å ömse sidor med hela sin eld och fägring» — och han hade poetens känslighet för bägge. Det är då alldeles biografiskt, när Deolätus i utkastet omtalar den strid mellan sinnlighet och svårmodighet, som sönderslet honom på gränsen mellan barn- och ynglingaåldern. Atterboms tidigaste dikter vittna därom och säkert icke blott, som man antagit, i följd af litterära förebilder. Ännu i Italien lockas han af sinnelifvets yppighet. Men hans stränga grundsatser hade gått honom så i blodet, att de åtminstone i praxis alltid segrade.

* * *

Fjärmad från lifvet, har Deolätus då oaflåtligt riktat reflexionens farliga spegel mot sitt »jags ensamma och fruktlösa bemödanden». Han var nära att gå under. Vidsträckta resor räddade honom; så hade han kommit till södern.

Digitized by Google

Detta, som skrefs i Rom 1818, motsvarade noga Atterboms ställning. Mer sönderrifven än förut af den vittra fejden därhemma, hade han lämnat Sverige, sedan han fåfängt sökt förklara sin filosofiska ståndpunk för motståndarne. I sin vanliga ifver att blifva förstådd hade han med vanlig obehändighet blifvit så vidlyftig, att han tröttat ut både publiken och sig själf; därpå hade han vändt alltsamman ryggen, besluten att lämna sin gamla polemik å sido och för framtiden blott ägna sig åt positiv produktion.*

Deoläti resor hafva först och främst räddat honom från att jämt tära på sitt subtila lyriska jag, enär de tillfört honom ett nytt ofantligt material ur verkligheten, både för skaldens och människans räkning.

Vid läsningen af Atterboms »Minnen från Tyskland och Italien» finner man otvetydigt, hur skalden i Fågel Blå beskrifvit verkan af sin egen resa. Man jämföre vidare Geijers bref från 1817 och 1818, som lyckönska Atterbom att slippa sitta tête-à-tête med sig själf eller som glädja sig öfver hans själsspänstighet, hvilken hittills dock blott förtärt honom under hans »bleka eremitlif» härhemma och hans ständiga »grufarbete inom sig själf». Nu får han omsider vända blicken utåt.

Men Deolätus uppgifver som följd af sina resor äfven något annat, som synes mig smaka af falsk romantik.

Han har nämligen lärt att betrakta sig endast som en i »personlig gestalt fixerad kontemplation och reproduktion». Hittills revolterade hans hemliga lifstörst, då han ville vänja sig att, som det heter i dikten från samma tid:

"skåda lifvet, skild från lifvet,
blott en spegel, blott ett ljud."

Nu har han lärt sig resignera från att vara lefvande människa, d. v. s.: dikten och lifvet äro fullständigt skilda. Lyckligtvis är detta en abstraktion, som hvarken Atterbom eller någon annan skald har realiserat.

* Han gjorde det också, men en liten polemisk rest finnes kvar i Fågelblåutkastet. Där talas om Deoläti "klammeri med Isländarskalderna (den götiska skolan, särskildt Ling och väl äfven Tegnér), som funno hans sång för kvinnlig och hans vetenskap (d. v. s. hans romantiska filosofi och estetik) för onyttig", men hvilkas afsikter han uppskattade. Mindre skonsamt behandlas den akademiska skolan: Deolätus har ock stridt med de "Wälska gycklarne och birfilarne — en hop af gycklare och lindansare(!) som församlat sig vid Stocksund" och som, "emedan han bildat sig efter anglernas, nordfrankernas och saxarnas sångargillen ropat ut honom — — — som gudlös och galen". Skulle detta ha medtagits vid utarbetningen?

Märkligt är äfven hur Atterbom kritiserar sitt eget deltagande i striden. Deolätus har — alldeles som Atterbom en gång skref till Tegnér — velat åstadkomma ett "ljusförbund" mellan alla högsintare andar och kanske utsått något sädeskorn, som måhända, särdeles i yngre själar, burit frukt, men mot sin vilja har han, med eller utan egen skuld, stiftat mer förvillelse än klarhet, mer söndring än förening, o. s. v.

Digitized by Google

En elegisk grundklang dröjer dock i Deoläti väsen och i hans dikt. Ty en slitning finnes ännu kvar mellan människan och den poetiske anakoreten, en slitning, som inga resor kunnat borttaga, och som Deolätus tämligen öfverflödigt betraktar som synd.

www.libtool.com.cn

* * *

Till sin vän trubadurens förvåning förklarar Deolätus den djupaste grunden därtill: han saknar verklig religion.

Atterboms läsare skulle ha delat den unge Aleards öfverraskning. Skaldens dikt var ju from; ja, man skulle snarare förebrå honom religiöst joller. Självprövningens utgång hedrar hans ärlighet mot sig själf.

Ett »med världen och sig själf i lifvets djupaste rot försonadt sinne» föresväfvar honom som »ett ideal i betraktelsen» men har ej »öfvergått till saft och blod» i hans väsen, ej blifvit »den ton, som utan afbrott stämmer hans varelses fibrer».*

Af denna sinnets djupa otillfredsställelse uppstår i Deoläti själ en kylig skådespelsåsikt af världen. Och vi varsna början till ett psykiskt perspektiv, som vi i vår tid blott allt för väl känna igen; hur oerhördt mycket rikare material skulle ej Atterbom haft, om han kunnat studera ett eller annat »moderne sjæleliv» i stället för sin egen, i djupet ofördärfvade barnasjäl, där alla skuggor blefvo lätta och bortglidande! Den nutida litteraturhistorikern konstaterar nästan med en slags ironi alla dessa ansatser, dem ingen föraktar mera än Atterbom-Deolätus själf: både den falska kriticism, som i sin litenhet ser ned på det stora, koketteriet med denna nihilism och den kvasi-aristokratiska självförgudning, som är blaserad och frivol, icke, som Atterboms vanliga självuppskattning, naiv. Och vi konstatera både ödsligheten i sinnet och den förtviflan, som i en Deolätusscen, på heden i norden, stegras till radikal pessimism.

Ägde vi nu icke detta utkast till en självbiografi, skulle vi, liksom truba-

* Eget nog, återfinnas Atterboms självanklagelser från 1818 i ett bref från Geijer 1820; Geijer förebrår honom en hednisk pessimism midt upp i all hans kristlighet: "en näktergal, en ros, ett element ville du af hednisk förtviflan vara . . . Är detta poesi, så måste den ock vara hemmastadd i helvetet. Var det som är bättre: din klara faders klara barn . . . Sorg är synd; ty tillvarelsens innersta är salighet." Sedan skalden 1818 i Deolätus gjort upp räkningen med hela det negativa och pessimistiska väsendet, har han likväl klagat 1820 för Geijer i slika ordalag. Eller skulle Atterbom senare hafva *inflickat* åtskilligt i prosautkastet just efter Geijers bref, hvars skildring han funnit träffande?

Riksbibliotekets handskrift af utkastet är i hvarje fall icke konceptet från 1818 utan troligen en senare renskrift. (Den afviker äfven något litet från den tryckta texten. Skulle möjligen denna gå tillbaka till en annan handskrift? Och hvar finnes i så fall den sistnämnda?)

Digitized by Google

duren, föga ha anat något dylikt. Blott i Atterboms ungdomsbref, under en tid af momentan leda och sjukdom, påträffa vi eljest några verkligt pessimistiska tirader. Det är sant att dessa inflytanden nu skildras för att bekämpas och öfvervinnas samt utan kelande och utan hån mot positiva ideal. Men hur litteraturhistoriskt och mänskligt intressant att i denna diktarsjäl finna dessa tendenser!

www.libtool.com.cn

Deolätus har, drifven af sin oro, lämnat sitt furstepar och de sköna medelhafsländerna. Han har företagit en pilgrimsfärd till sitt hem i norden. En mulen afton möta vi honom på en skogshed. Han är nu »utledsen vid det stora fundamentallidandet att *vara till*», och han frammanar, som han själf tror, naturens ande. Sedermera befinnes denna ha varit Gendillah, Sysis' ljusa syster, som är intresserad för Deolätus.

Sångaren beder om förintelse. »Naturanden» uppträder bistert förebrående. Och de ord, som skalden lägger i dess mun, äro just de förebråelser han riktat mot sig själf — och som, till en del, Geijer riktar mot Atterbom 1820! Deoläti förtviflan är en fräck hädelse mot försynen.

Den sjunker också under andens tal, ja öfvergår till fromt vemod. Då förvandlas den bistre anden till ett blidt ungdomligt väsen; »en mild aftonrodnad breder sig öfver heden».

Ty, heter det djupsinnigt, så länge Deolätus själf är upprorisk mot världsharmonien, ser han naturen med Sysis' hedniskt demoniska blick, såsom »nattlig, jättekraftig, outtömligt alstrande men likgiltig för sina barn».

Är det ej rätt märkligt, att en svensk skald o. k. 1820 så — fastän polemiskt, icke förhärligande — liksom förtecknat den stämningsflod, hvars stygiska vågor framgått genom vår samtid och som helt naturligt, liksom hos Deolätus, utmynnar i trånaden mot det medvetslösa? Är det icke t. ex. denna naturåskådning, som Emile Zola formar med våldsam poetisk styrka — med en styrka, som åter personifierar den andeberöfvade naturen till ett stort demoniskt väsende — »nattligt, jättekraftigt, outtömligt alstrande men likgiltigt för sina barn»?

Det är Zola, det är äfven Schopenhauer. Och det är all den poesi hvars tungsinta blick endast är vänd mot alstringen och förintelsen, mot »de to, kjærligheden og døden».

* * *

Det gäller då för Deolätus att ur denna hedniska labyrint följa ledstjärnan af hvad han teoretiskt vet vara rätt, upp till det lif i positiva idealer, i

Digitized by Google

harmoni med världsordningen, som ensamt gör det möjligt för honom att vara »Deo laetus» — glad uti Gud.

www.libtool.com.cn

Utkastets skildring af denna kamp är nu helt visst otillfredsställande. Man tänke sig: féen Gendillah ger Deolätus lektioner i platonism m. m. — och han blifver lugn. Teorier och alltid teorier! Ett dylikt barnsligt och konstrueradt sätt att öfvervinna en djup kris tyder icke på djup i skaldens egen.

Äfven Deoläti verksamhet för Amundi och Florinnas lycka bidrager till hans inre seger. I utkastets näst sista scen, som väl kunde kallas Deoläti psykologiska transfiguration, känner han sig »fullkomligen försonad, genomträngd i hvarje fiber af ljusets princip».

Och återigen är denna: att vara fullt lycklig som blott ton utan att vara subjekt eller person som andra. Således återigen denna falska romantik, som egentligen à la Schopenhauer och buddhismen består i frigörandet af det rena intellektet och dödande af viljan.

Men detta synes mig missvisa och undanskymma något väsentligare.

Ty själfva kampen må vara otillfredsställande och resultatet äfven; hufvudsaken är att ett ideal »Deo laetus», en skald »glad uti Gud» har uppställts, som på det nogaste motsvarar Atterboms eget bästa och innersta jag.

Deolätus hoppas under sin dystra tid en gång få sjunga annat än sånger af »het och vild trånad» i »skiftande skimrande former, som hänrycka mängden», emedan »det brokiga och fyrverkarlika alltid är populärt» — detta tyckes i underlig blandning syfta dels på Atterboms egen trånadssjuka ungdomslyrik, dels på Tegnérs poesi. Han hoppas att i en hydda, »invigd åt alla fridens andar», kunna kväda sånger af »mild och jämn, skärad och helgande flamma», om han ock då till åhörare blott skulle få de bäste, nämligen de »älskande, de bedjande, de drömmande och de vid njutningen af Guds gåfvor obekymradt glädtiga».

Och här stå vi inför det afgörande. Hvad utkastet till Fågel Blå endast kan antyda med några konturer, det lefver i Atterboms egen produktion. Vi skola då till slut *där* söka de element, som teckna den ideale Deolätus — verkliggjord af Atterbom själf.

IV.

Atterboms lynne var i grunden *entusiastiskt, sympatetiskt.* »Lyckligt födda, rikt begåfvade själars innersta och högsta behof är att älska och beundra», säger han. Och härtill kommer han jämt tillbaka, på vers och prosa med detta i intimaste mening personliga tonfall, på hvars äkthet man icke misstager sig.

Digitized by Google

Hans »Fridsrop» från 1820 öfverflödar af sådana känslor, och då han 1840 tager inträde i Svenska Akademien, får hans blygsamhet den betecknande formen, att han prisade sig lycklig, »om i detta gille funnes, bredvid rummen för snille och smak, äfven ett rum för blott beundran och kärlek». »Älskar ej mest den, som mest förstår», heter det i hans hälsning till allmänheten 1847; »Svenska siare och skalder» är Atterboms stora praktiska utläggning af denna sitt lifs text.

Alltså: först måste man se det positiva, det värderika i tingen. Att förmå detta, däri består själens ungdom. »Nil admirari» är den lumpnaste af satser. Atterbom fortsätter här Thorild i dennes kamp mot det lilla och negativa — Thorild som han beundrar, utlägger och försvarar.

Men då han kallar det lika tomt att beundras som ljuft att själf beundra, så skola vi icke tro honom. Tvärt om: att blifva förstådd ända ned på djupet af sin själ, det är för en natur som Atterbom helheten, fullheten — det är den romantiska blå blomman, funnen i den eröfrade medkänslan, hvilken, om den verkligen är full och hel, är lika djup och rik, d. v. s. lika oändlig som hans egen känsla.

Det är väl ur denna sympatetiska naturell, som Atterboms *optimism* uppväxer, öfverskyggar sinnevärlden och sträcker sin krona ut i transscendenta rymder.

Först sinnevärlden, naturen. På denna punkt är det lärorikt att jämföra Atterbom med vår andre store romantiske lyriker.

Stagnelii namn kommer lätt på tungan, då man talar om Atterbom. De ha mycket gemensamt: känslosvallet och oändlighetsperspektiven, anslagets fulltonighet, färgprakten och versmusiken. Men Stagnelii syn på naturen som fallen och trånande gör honom till vår store poetiske hypokonder, och han har något angripet i känslolifvet, som måhända låter honom mer än Atterbom intressera det slutande seklets publik.

Atterbom själf tillhörde naturligtvis Stagnelii varma beundrare. Men han har häfdat skillnaden i deras världsåskådning, bl. a. i en dikt »Neckliljan» från 1836, hvars kärna just är en gensaga mot Stagnelii snillrika och typiska dikt »Suckarnes mystèr».

Neckliljan försvarar »den natur, som mörk du klandrar» och fortsätter:

"Säg ej: tvenne lagar styra lifvet,
makt att önska, nödtvång att försaka",

ty människans största makt är just att stöta det blott självviska ifrån sig. Och med lika tydlig anspelning på några bekanta rader i Stagnelii svårmodiga dikt, slutar stycket:

Digitized by Google

"Morgonstrålens älskling, glada lärka!
Näktergal, du skuggornas förtrogna!
Ej blott suckar ären I, men böner,
kunnen räkna på en faders svar."

www.libtool.com.cn

Atterboms dikt är genomgående lika morgonljus och hoppfull som Stagnelii är mättad med kvällskuggor, svårmod och höst.

Och i allmänhet: Atterboms poesi sväfvar, som han själf uttryckt det just till skillnad från Stagnelii, »öfversinnligt-sinnlig eller sinnligt-öfversinnlig, *mellan* himmel och jord med lika liflig kärlek till dem *båda*». Han jämför sig härvid med medeltidens »Minnesänger».

Men bakom sinnevärlden står städse det öfversinnliga, där alla dess värdekällor springa upp.

Atterboms hela väsen för till tro på en personlig Gud och individuell odödlighet. De oerhörda skatter som finnas af kärlek, sympati o. s. v., med ett ord andliga värden — dem kan han icke tänka sig försvunna för den enskilde; de måste tvärt om fullkomnas i det oändliga. Motståndare skola förstå hvarandra, vänner återses. För hvarje panteistiskt guds- och själsbegrepp ryser han tillbaka, emedan det intet utrymme lämnar för den växelverkan mellan ett jag och ett du, som är all kärleks och beundrans väsen.

Existensens tyngdpunkt kastas då öfver i det transscendenta. Men just detta är romantikens väsende: dess poesi är perspektivisk mot en oändlighetsbakgrund. Hvart romantikern kastar sin blick, ser han färgrika symboler af det eviga, hvar han lägger sitt öra, förnimmer han dunkelt oändlighetens ström.

Romantisk fägring, säger Atterbom, är en sådan, där lifvets innerlighet framblickar såsom på en gång oändligen uppenbarad och oändligen hemlig, — en underfull närvaro, som upplåter utsikter åt ett än underfullare fjärran. Det är då icke tillfälligt, när Fosforosepilogen låter just det romantiska sångtemplet resa sig »tjärran» mot kvällskyn — transscendensens aftonröda fjärran. Och vi veta, hur gärna skalden målar svärmiska aftonrodnadsarabesker, röda drömpoem med en varm och exotiskt yppig purpur. Därborta, längst inne i glansen, i »ett sken från Herran» (Vallmon), i »evighetens guldport» (Liljan) ser han de kära döde; den älskade spelar därinne (Anderöst), och där fyllas hjärtats innersta aningar.

Så uppkommer all romantiks berömda »oändliga längtan» i förkänslan af denna transscendenta »Erfüllung». Däraf ock denna poesis elegiska klang. Men ett misstag vore det, i synnerhet hos Atterbom, att förblanda ett dylikt elegiskt med pessimism; det är oftast icke réel smärta, utan en musikalisk stämningsreflex däraf, som när ett landskap afspeglas i vattnet med förtonande linjer.

Digitized by Google

In summa: Tillvaron är genom sina positiva värden i och för sig ett oändligt godt. Liksom nil admirari är brottsligt, är pessimismen en synd. Äfven *poesien* blifver optimistisk, en hymn till Gud och tillvaron. Världen själf är ju för öfrigt världspoemet, Guds dikt, och konsten är dess fortsättning inom den mänskliga anden.

www.libtool.com.cn

I poesien glänser då världen upp som en ny skapelse. Poesien, heter det i den omarbetade Fosforosprologen, speglar sig i de fagra tingen och gläder sig att vara; på naturens jätteharpa spelar hon den sång, som går från »lifvets hjärta» och »*förenar själar*».

Mot den dikt, hvilken däremot ex professo upprifver, har Atterbom ironiska eller — om den annars är stor och snillrik — sorgsna ord.

I handskriften till nya uppl. af »Lycksalighetens ö» afråder den cyniske och narraktige Mopsus den gamle romantiske skalden Florio från att skrifva hvad »Samhällslyktan» (Aftonbladet?) kallat »himmelska tråkigheter». Nej, »helvetet, min gubbe, helvetet! Slå er en smula på det diaboliska, det är oändligt mera pikant.» Denna obehändigt turnerade fras vardt likväl borttagen.

Särdeles betecknande är det också, då Atterbom i sin dikt om Byron, som han för öfrigt häftigt beundrade, påpekar hans begränsning:

"— — — — med Guds värld för sin blick han dock djärfdes
sjunga: ett ruttnande lik är det kaotiska allt;
offer för ödets sultaniska nyck, åt det eviga Intets
vidt uppgapande svalg utan förskoning beskärdt,
spel af förstörande strid, där blott styrkan är värd att förgudas" —

och med sin dikts »oändliga tjusning» adlade han en dylik förbländning. Atterbom tillägger:

"Högt var det mål som du hann, icke det högsta likväl!
nej! det gifves en dikt, som själf är den eviga sanning,
som befriar, ej blott sliter de dödliges bröst,"

och som syftar hän mot det eviga bakom tidens splittring.

Byron är då en gigantisk Deolätus — på heden. Men i motsats till Fågel Blås sångarhjälte söker han icke världens och själens stora harmoni.

* * *

Hela denna lifsbejakande, teistiska och estetiska optimism är det som Deolätus innerst vill göra allenarådande i sitt lif och sin dikt. Och den är det, som verkligen slår ut till blomma i sånger af »mild och skärad flamma», sådana som Deolätus vill sjunga — och som äro Atterboms mest centrala poesi.

Digitized by Google

Dess väsen är en för honom egendomlig kontemplation, som rymmer den skäraste frid och en verkligt koncentrerad innerlighet. Mellan och bakom orden tonar denna själsmusik af kristallisk renhet, ljudande som från den »oskuldsfulla himmelsvärld», hvarom Geijer talade. Ren luft, svalkande friskhet och skära morgonstrålar möta oss; vi skönja den breda strimma af morgonglans, som faller genom Atterboms hela lif ända från hans barndom och som, äfven i hans dikt, skulle möta aftonens blidaste färger.

www.libtool.com.cn

Ofta finnes ännu något mildt elegiskt midt uppe i denna frid. Ett det klaraste uttryck för ren tacksam lycka gifver skalden åter i strofer som dessa ur »Syrénen» (1836):

"Och du, (skalden) vid hvars fädernekoja
jag (syrénen) in genom rutorna log,
när ut, till att leka och stoja,
dig sommarn från sagorna drog;

Om nu, hos en maka, med strömmar
af vällukt min hviskning dig väckt,
bland barn, som i rosiga drömmar,
försofva den kyss jag dem räckt;

Se ut! vid ditt fönster syrénen
än står, som i barndomens år,
och vaggar på doftande grenen
den lyckliga kärlekens tår."

Det är icke Schillers eller Goethes olympiska »Heiterkeit», utan en mer barnsligt glad, en rörligare och vekare; den har själf en glädjetår i ögat.

Eller en liten dikt redan från 1816, »Djupa Fors». Först skildras, hur forsen flyter ut i lugnt vatten, medan sommarkvällen står ljus däröfver. Därpå riktar skalden till forsen dessa för öfrigt profetiska ord om sin egen lefnad:

"När dit (till lugnet) den engång hunnit räddas,
den klarnar till spegel som du;
I blommande ramar han bäddas,
och kvällen blir hjärtlig som nu.

Då somnar hvar fläkt öfver vågen,
då rörs knappt i träden ett blad;
då blir mig så stilla i hågen,
då blir jag så from och så glad.

När själen blir tyst, liksom skogen,
och flyter, till spegel förbytt,
då är till sin hvila hon mogen,
då börjas ett lif, som är nytt."

Det är intressant att jämföra den sista med Goethes världsbekanta »Über allen Gipfeln ist Ruhe». Den vist stillsamma, den manligt blida resignation

Digitized by Google

öfver döden, som Goethes dikt utandas i panteistisk känsla af enhet med allnaturen, den ersättes hos Atterbom, i vissheten om evigt lif, af en religiöst ödmjuk och glad tacksamhet för kvällens och lifsaftonens lugna skönhet. —

Detta är då den litteraturhistoriska betydelsen af det skaldeideal, hvarefter Deolätus famlar och som Atterbom realiserat — en betydelse, som vid sidan af vår samtids litterära strömningar blifver dubbelt intressant: att vara uttryck för ett lynne så rent positivt som något vår vitterhet äger, både fullt medvetet och till sitt väsen en den mest diametrala motsats till metafysisk pessimism och negativitet.

Detta sinnelag genomträngde den elegiska längtan, som det från vild trånad gjort till en fjärran och eterisk själsmusik. Det besjälade skaldens lyriska exotism, som just därför icke liknar praktvegetationen i några senare exotiska drifhus — stum och sorgsen, med doft af den förruttnelse som gödt dess glödande och sinnligt sköna färger. — Och då Atterbom vänder sig bort från Felicias ö eller från ros och tulpan till de svenska skogarne, till blåklocka och linnæa, så förnimmes grundstämningen i en oskyldig vårfriskhet, i leende taflor och trohjärtade tonfall.

Från denna centrala ståndpunkt skola vi då till slut se tillbaka på skaldens figurer, som städse stå i förhållande till hans idékrets. De liknades ofvan vid reliefer, positiv- eller negativbilder mot en gemensam bakgrund, som bestämde skaldens sympati eller motvilja. Man torde redan ha märkt, att denna reliefyta, denna gränsskillnad betecknas just af skaldens positiva romantik, som är fullast konkret i den sinnesstämning vi nyss skildrat.

Alla Atterboms bestämdt sympatiska personer hafva nämligen denna romantik. Vi sågo det i Fågelblåpersonalen: icke blott skalden Deolätus utan äfven Amundus, Florinna och deras vänner äro besjälade af dess väsen. Den är deras art af andlig finhet, emedan den är skaldens egen, och han hvarken nännes eller kan gifva dem någon annan. Här framträder också hans lyriska, icke-dramatiska kynne: i alla dessa personer svallar samma lyrik, och först öfver dess gemensamma yta differentiera de sig mer och mindre individuellt.

Och tvärt om: galleriets negativbilder sakna lika genomgående denna romantik och hata den. De äro antingen absolut opoetiska naturer, teoretiska och praktiska materialister, simpla och fräcka som demagogerna i Lycksalighetens ö — eller äro de demoniska, förvrängdt poetiska som Sysis och drottningen i Fågel Blå.

Digitized by Google

Deolätus-idealet utvidgas då från ett skaldeideal till ett allmänt mänskligt. Ty denna romantik, denna inre musik eller hur vi kalla den, detta poetiska sinne i vidsträcktaste mening, som med sin oändlighetsbakgrund och sin positiva värdesättning blir ett poetiskt-religiöst — det är i själfva verket för Atterbom kriteriet på det sant mänskliga, ja på andens död eller lif.

Fredrik Vetterlund.

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Bokanmälningar och litterära notiser.

S. J. Boëthius: *Historisk läsning för skolan och hemmet.* Allmänna historien. Forntiden. Norstedt & söner. Sthm 1895.

Ofvanstående arbete är tydligen, såsom dess titel anger, afsedt att utgöra första delen af en historisk läsebok, omfattande både den allmänna historien och den nationella. En sådan läsebok, af passande omfång och skrifven af kompetent person, har länge varit ett behof icke blott för skolan, utan för en historiskt intresserad allmänhet öfverhufvud. I alla afseenden har professor Boëthius efter anmälarens åsikt lyckats att synnerligen väl lösa denna uppgift hvad det här behandlade partiet, den antika stats- och kulturutvecklingen, beträffar. I förhållande till bokens förtjänster försvinna alla brister, som anmälaren för sig själf anmärkt vid dess genomläsning, och det är dessutom mer än troligt, att alla dylika anmärkningar redan framställt sig för författaren själf och af honom samvetsgrant pröfvats, innan han bestämt sig för hvad som nedskrifvits, ehuru han icke uttalat sig i något inledande företal om sitt eget arbete och dess svårigheter — helt säkert i den riktiga tanken, att ett sådant företal bör finna lämpligare plats än i själfva läseboken.

Författaren har på goda grunder gifvit sitt arbete formen af en sammanhängande framställning, icke skildringar af spridda episoder eller karakteristiker af enskilda personligheter. Det har därigenom blifvit tillgängligare för en större läsekrets och blifvit — så att säga — ett helt för sig, som kan ersätta en utförligare lärobok i ämnet och tjäna till bildande läsning för alla, som önska förskaffa sig djupare insikter i antikens historia. Dess användbarhet såsom läsebok i skolan har icke härigenom minskats, då författaren gifvit en mängd konkreta skildringar af de viktigaste företeelserna, till hvilka en insiktsfull lärare kan hänvisa, under det att de mer abstrakta partier, som icke äro afsedda att utvidga lärobokens faktiska material, utan blott att fördjupa uppfattningen däraf, lämpligen på tidigare stadium kunna öfverhoppas, till dess att behofvet af inre sammanhang med fortgående förståndsutveckling af sig själf inträder. Däremot skulle anmälaren för sin del önskat, att ännu större hänsyn tagits till bokens användbarhet såsom en utförlig lärobok eller såsom en allsidig skildring af forntidens historia. Det är därvid icke så mycket som fattas, att alltför stor tillökning af arbetets volym varit nödvändig. Särskildt har anmälaren såsom bristfällig från en sådan synpunkt antecknat framställningen af den yngre grekiska kolonisationen och den grekiska kolonialvärldens öden, af tyrannväsendet, af Greklands nationella enande genom det makedoniska konungadömet, af den hellenistiska tiden, hvars ofantliga kulturbetydelse framstår i allt väldigare dimensioner, ju mer forskningen sysselsätter sig därmed. Det persiska världsrikets organisation, den viktiga romerska provinsförvaltningen m. m. skulle förtjänat större beaktande. Någon gång är skillnaden mellan saga och historisk sanning ej så klart framhållen, som från synpunkten af en historisk läsning för vuxet folk, än mer af en lärobok vore önskvärdt. Detta har blifvit en följd däraf, att författaren tagit med Grek-

Digitized by Google

lands och Roms mytiska fornhistoria och skildrat de allbekanta historiska folksägnerna långt in på den tid, som på ett helt annat sätt belyses af den moderna kritiska forskningen. Anm. anser författarens tanke härvidlag fullt riktig. Till en historisk bildning hör icke blott kunskapen om forskningens nyaste resultat i allmänna drag utan äfven om de historiska myter och den folktradition, som ända in i nyaste tider behärskat uppfattningen af antiken, och hvars sagogestalter och äfventyr oupphörligt gå igen i litteraturen och konsten på mångfaldigt sätt. Blott att skillnaden skarpt uppdrages mellan historia och myt! Anm. tror för sin del icke, att ett skarpare prononcerande af de traditionella sägnernas mytiska karakter behöfver föranleda en ytligare eller mer ointresserad läsning däraf, om nämligen den läsande får klart för sig, att myten äger lika stor betydelse för en verklig bildning som den historiska sanningen, ofta kanske större.

Oberoende af dessa afvikande meningar beträffande behandlingen af enstaka partier, finner anm. det mått af fakta, som författaren meddelat, och öfverhufvud det omfång, som han gifvit sin framställning, synnerligen väl valdt. Därtill kommer en stil, som är klar, lättläst och angenäm; skildringen är alltid måttfull och medryckande, de mer abstrakta resonnemangen lättfattliga och dock djupa. I detta afseende är arbetet ett mönster, och bör äfven från språkbehandlingens eller framställningskonstens synpunkt vara synnerligen bildande för en ungdom.

Författaren har — såsom var att vänta — grundligt sett sig om i den nyare litteraturen och tillgodogjort sig den kritiska forskningens resultat på ett sätt, som endast är möjligt för den allsidigt bildade historiska vetenskapsmannen. Så vidt anmälarens beläsenhet på detta område räcker, har han endast kunnat konstatera den utomordentliga omsorg, med hvilken professor Boëthius verkställt sitt arbete. Ingenting har nedskrifvits, för hvilket icke goda skäl kunna bjudas. Visserligen finnes en mängd omtvistade spörsmål, rörande hvilka forskningen ännu ej kommit till fasta resultat och diametralt motsatta meningar förfäktas af tidens mest ansedda fackmän, och i flera af dessa fall är anm. för sin del benägen att intaga en annan ståndpunkt än författaren, men då ett arbete af den art som det ifrågavarande utesluter all vetenskaplig diskussion, har författaren måst utan angifvande af sina skäl bestämma sig för en viss mening och därvid följt den riktiga grundsatsen att bevara den äldre åskådningen, som ingått i den vetenskapligt bildade världens medvetande, så länge nyare åsikter icke framträdt med afgörande bevisning eller ännu slagit igenom ens inom fackmännens krets.

Men det är icke blott i fråga om de faktiska uppgifternas noggranna pröfning, som författarens omsorg och skicklighet visat sig. Öfver författarens arbete i sin helhet ligger en totaluppfattning af den antika odlingens utveckling, som upphörligt meddelar sig läsaren och verkar eggande och upplyftande. Den skarpa blicken för de historiska händelsernas innersta sammanhang, den fina och förstående känslan för det andliga lifvets, särskildt de religiösa företeelsernas utveckling, den säkra klarläggningen af de ekonomiskt-sociala förändringarnas genomgripande betydelse höjer arbetet långt öfver de läse- eller läroböcker, som man eljest är van att finna, och ger detsamma ett högre värde, än den blygsamma titeln angifver. Anm. anser det helt enkelt för den bästa skildring af antikens historia, som vi äga på svenskt språk, och kan ej underlåta att uttala sin åsikt, att icke heller de utländska framställningar af forntidshistorien, som äga ett ungefär motsvarande omfång, och som äro anmälaren bekanta, på långt när äga samma förtjänster i fråga om historisk uppfattning, vetenskaplig noggrannhet och förträfflig framställningskonst.

L. S.

www.libool.com.cn

Digitized by Google

HELLEN LINDGREN: *Sveriges vittra storhetstid* 1730—1850. Förra delen. I. Frihetstiden. — Stockholm 1895, P. A. Norstedt & Söner.

www.libtool.com.cn

Litteraturhistorien har på de senaste åren undergått en väsentlig förändring, icke blott i de stora länderna, utan äfven här hos oss i norden. Från att vara konstruerande har den allt mer öfvergått till att bli undersökande, från att vara betygsättande till att bli förklarande. I stället för att bedöma diktarne efter deras böjlighet att kunna graderas in i rangskolan på ett system — som ofta tillkommit långt efter dem och deras verk, har kritiken med allt större samvetsgrannhet sträfvat efter att lära känna de förutsättningar, under hvilka de verkade, den kulturella milieu, hvari de lefde och i dess egendomligheter finna förklaringen till deras egna. Deras storhet har så småningom börjat ej att mätas efter ett dödt schemas måttstock, utan ställas in i perspektivet af deras samtids, ej så att de, som varit dennas gunstlingar, precis alltid fått detta sitt gunstlingsskap sanktioneradt, men så att den största gärden af beundran och tacksamhet ägnats dem, i hvilkas diktning deras samtids lif och känslovärld mest kraftigt och pregnant återspeglats, dem, som gifvit det rikaste och fullaste uttrycket för det, hvartill deras samtida, om än för mängden individer omedvetet, sträfvade.

Litteraturhistorien blef på detta vis kulturhistoria. Bakgrunden spelade en viktig roll i den bild, litteraturhistorikern tecknade. I stället för att vara ett schematiskt rutnät, hvari skaldens porträtt linjerades upp, eller en stramalj, där hans hufvud broderades in, blef den än en figurrik historiemålning, med hans bild i första planet visserligen, men också många andra i de bortre. än ett landskap, hvars stämning kastade ett återsken öfver den stämning, som låg utbredd öfver hans egna drag.

Detta senare, naturens, den rent yttre milieuens inverkan på folklynnet och därigenom medelbart på diktarlynnet, drefs kanske till och med väl långt hos en del i öfrigt verkligt banbrytande kritici såsom Taine. Likaså kan det ej heller nekas, att den empiriska och analyserande metoden i fråga om diktarens samband med den milieu, hvari han lefde, af t. ex. Georg Brandes så till vida drifvits till en viss ensidighet, att han ej blott ställer personligheten i ett allt för slafviskt beroende däraf, utan äfven låter detta beroende mera referera sig till de yttre och tillfälliga än de inre och väsentliga dragen i tidens lynne.

Hit till oss komma de andliga liksom de sociala och politiska strömningarne i regeln något sent, men också i regeln utan de stora öfverdrifter, de understundom ha i de länder, som sett dem födas, speciellt innan de ännu hunnit sätta sig och klarna. Så är fallet äfven på det litteraturhistoriska området. Den empiriska och förklarande metoden där har för några år sedan användts förträffligt, lugnt och sansadt i Schücks stora litteraturhistoria. Den har nu åter tillämpats på ett sätt, som visar lika mycken vetenskaplig mogenhet och skärpa som konstnärlig blick af *Hellen Lindgren* i det arbete, hvars titel ofvan anförts.

* * *

Hellen Lindgren är redan, utom genom sin verksamhet som litteratur- och teaterkritiker i den periodiska pressen, fördelaktigt känd genom sitt i fjol utgifna arbete »Vittra stormän, kritiker och porträtt». Genom det arbete, hvars utgifvande nu börjat, torde han, om fortsättningen håller hvad början lofvar, själf på ett varaktigt sätt ha inskrifvit sitt namn i vår litteraturhistoria.

Han anger i det företal, hvarmed han försett arbetet, uttryckligen den metod, han däri ernar följa, att han hos diktaren främst vill söka skildra människan sedd i förhållande till sin omgifning och på denna grund ge en

Digitized by Google

populär, för allmänheten uppfattlig bild af skalden som personlighet. Han har ock i boken på ett i allmänhet lyckligt sätt löst den uppgift, han satt sig.

Men ej endast skalderna i förhållande till deras tid, äfven denna tid själf tecknar han förträffligt. De inledande öfversikter, med hvilka han börjar sin bok, äro gjorda med stor talang. Klart och åskådligt blottar sig i dem den skildrade tidens hela lynnesart, de strömningar, som fyllde densamma och på den tryckte sin prägel. Detta gäller ej mindre den allmänna karakteristiken af Frihetstiden, med hvilken epok Lindgrens litteraturhistoria egentligen begynner. Det gäller i fullt lika hög grad den karakteristik han i raska men liffulla linjer uppdrager af den tid, som föregick Frihetstiden och ur hvars egendomligheter dess egendomligheter utvecklades: Storhetstiden — Karlarnes och Gustavernas, de stora krigarbragdernas, den politiska och nationella lyftningens, Olof Rudbecks och Dahlstjernas tid.

Denna epok var ju ej på samma gång den litterära storhetstiden, den andliga lyftningens tid. Denna följde hos oss liksom i Spanien efter den politiska storhetstiden, men, som sagdt, utan att känna den politiska storhetstidens lynne skulle man ej fullt kunna fatta och förstå lynnet hos den vittra. Därför är denna första återblick af stor vikt och är det af ett grundläggande värde för arbetet i dess helhet, att man får den sa verkligt väl gjord som Lindgren lyckats göra den.

Han visar sig där förträffligt undgå alla ensidigheter och öfverdrifter i sin metod. Det är framför allt tidens inre karakter han skildrar, den inre utvecklingen af folklynnet han följer, de krafter och strömningar i detta, som taga sig uttryck i handlingarne och gifva dessa deras riktning, han låter oss känna, de driffjädrar till hela vårt historiska framträdande under detta tidehvarf, som han sammanfattar i de fyra egenskaperna kungatrohet, hjältedyrkan, renlärighet och föräldralydnad. Fullt logiskt framlägges äfven utvecklingen härifrån till den lynnesart, som tryckte sin prägel på frihetstiden, huru denna utveckling var en naturlig följd ej blott af de yttre tilldragelserna utan äfven af den halt de fyra nämnda egenskaperna hos vårt folk hade, huru de, när de hvilade pa den fria och frivilliga öfvertygelsens grund, under trycket af de politiska hvälfningarne vid storhetstidens slut måste ombildas till partihöfdingevälde, världslig och andlig skepticism och en än kritiserande, än tanklöst njutningslysten individualism, på samma gång som den abstrakta idealism, som under storhetstiden låg bakom det hela, gick öfver till en ganska praktisk realism.

Författaren skildrar detta både åskådligt och objektivt, så objektivt till och med, att man skall läsa ganska uppmärksamt mellan raderna för att finna, inom hvilkendera riktningen han innerst med sina sympatier hör hemma. Mot denna bakgrund tecknar han sedan, så att man fullt väl förstår förutsättningarne för deras utveckling och det konsekventa däri, de bilder af skalder och skriftställare han i denna del för läsaren uppdrager: den älskvärde egoisten Tessin, den föga älskvärde idealisten Höpken, den som frihetsifrare kallt beräknande och som hofman — mirabile dictu — entusiastiskt hängifne Dalin, den af sina känslor behärskade Hedvig Charlotta Nordenflycht, den idylliskt känslosamme Creutz och den retoriskt styfve Gustaf Fredrik Gyllenborg, hela raden af till ansatserna och uppslagen mer än till hvad de verkligen åstadkommo betydande dramatici, Bellman, i hvilken såväl den svenska naturen som det svenska lynnet under denna tid i alla dess skiftningar fann det rikaste och mest lefvande uttryck, hans själsfränder Wallenberg och Hallman m. fl.

Samtliga dessa porträtt äro i hög grad lefvande. Men några af dem tilltala dock framför de andra. Dessa äro Dalins och Bellmans. Minst lyckad synes bilden af Hedvig Charlotta Nordenflycht vara. Det förefaller nästan som författaren själf ej riktigt skulle ha förstått denna så specifikt, så utpräg-

Digitized by Google

ladt kvinnliga, i synnerhet i sina svagheter kvinnliga figur, och af fruktan att ej göra henne tillräcklig rättvisa förledts till att, om ej precis retouchera hennes bild, så åtminstone framställa den i en ställning och en belysning, som framför allt framhålla de tilltalande dragen hos henne.

En fråga är väl dock om ej Hedvig Charlotta Nordenflycht blir fullt lika mänsklig och sann, äfven om de drag, som ej voro och aldrig kunna bli sympatiska hos henne, få sin fulla belysning. Jag hyser ingen exklusiv beundran för Laura Marholm, tvärt om har jag vid flera tillfällen måst uttala mig mot hennes ensidighet och hennes, dock förr kanske mer än nu, framträdande benägenhet att låta det erotiska elementet spela en allt för enbart dominerande roll för kvinnan. Men jag kan ej neka till, att jag med mycket stort intresse skulle se en natur af Hedvig Charlotta Nordenflychts hysteriskt-erotiska skaplynne behandlad i en essay af henne. Kanske skulle den ej bli på långt när så objektiv och alldeles säkert ej så diskret som den bild, Hellen Lindgren tecknat, men sannolikt skulle den kasta ett ljus öfver de aberrationer i en hysterisk kvinnas känslovärld, som en man näppeligen kan förklara, därför att han svårligen kan sätta sig in i dem. Hans analys af dem kan bli objektiv, men den har svårt att bli omfattande och ingående.

För mig står Hedvig Charlotta Nordenflycht som en representant redan under vår Frihetstid för den kvinnotyp, som sedan trädde fram äfven i George Sand, men egentligen är karakteristisk för vårt nervösa och äfven i känslans värld på en gång brutala och öfverretade tidehvarf. Hon skulle sannolikt ha blifvit olycklig äfven nu, men bestämdt dock mindre olycklig i en tid, då litteraturen, som är en spegelbild af lifvet, som sin hjältinna hellre tager kvinnan på fyrtio år än under en tid, då denna hjältinna ännu var herdinnan på sjutton. Hon synes därför föga hemma i sin milieu i inre afseende, hur feterad hon än af sin krets må ha varit. Detta drag af hemlöshet i sin tid, som hon måste ha känt och som ej torde ha varit utan inflytande på hennes öde, skulle ha varit intressant att i skildringen fått antydt.

Af galleriets öfriga bilder passa däremot alla förträffligt in i sin omgifning och äro äfven med skicklighet insatta på sin plats däri. Dock torde man, som sagdt, med största nöjet stanna framför bilderna af Dalin och Bellman. I skildringen af de förre har Lindgren, kanske till och med mer än beträffande de öfriga, uppehållit sig vid personen. Man får endast helt korta antydningar om hans skaldskap och citat lämnas ej ur flera af hans mest omtalade arbeten. Men personalskildringen ger en så klar och omfattande analys af de ledande tankarne och idéerna äfven hos författaren, att vi komma Dalin äfven som skriftställare vida närmare in på lifvet, lära känna honom vida bättre än genom långa och uttömmande redogörelser öfver innehållet i hans samlade skrifter.

Skildringen af Bellman är helt enkelt briljant. Under det Erdman i det till hans jubileum utgifna arbetet öfver honom, hur relativt vidlyftigt det än var, i fråga om diktaren själf endast gaf oss ett skelett, få vi i Lindgrens korta essay honom lefvande och helgjuten för våra ögon både som människa och skald. Vi fatta och förstå både honom och hans diktkonst bättre än någon föregående skildring af honom låtit oss göra. Lindgrens lilla skildring af honom talar till oss lika klart som hans egna verk. Vi inse, att just sådan skulle en natur sådan som Bellman, insatt i den milieu, hvari han lefde, bli, och hvad som, när man läser andra kommentatorers arbeten, kan förefalla motsägande i hans både lif och sång, synes oss lika följdriktigt och naturligt som det gör, när man utan att tänka på hvad de lärde herrarne om dem sagt, hör Fredmans sånger eller epistlar sjungas af en konstnär, som tolkar dem med intuitiv känsla.

Det är i taflan endast en sak, som fattas. Taine ägnar exempelvis i sin

www.jibiom.com.fi

Digitized by Google

Histoire de la littérature anglaise måhända allt för stort utrymme åt naturskildringen, hur briljant han än må göra den, tillskrifver dess inflytande på folk- och diktarlynnet en kanske väl starkt predisponerande roll. Men speciellt när frågan är att förklara ett lynne, som stod i så innerligt samband med naturen som Bellmans, går Lindgren åt en motsatt ytterlighet. Han vidrör ju nog både Bellmans natursinne och det naturmålande draget i hans idyller. Men man skulle dock önska en mera genomförd analys af den alldeles afgjorda roll naturen, särskildt Stockholms och framför allt Djurgårdsnaturen, spelat vid bildandet ej mindre af människan än sångaren Bellmans skaplynne.

Hvad som slutligen, jämte de förtjänster i fråga om innehållet, som här ofvan framhållits, skänker Lindgrens arbete ett så stort värde, är dess ytterst lediga, eleganta form. Det är populärt, så att enhvar kan förstå det, lifligt i skildringen, så att enhvar kan intresseras, men därjämte skrifvet på ett språk och med en stil, som göra att äfven den mest finsmakande måste ha nöje däraf.

J. R—g.

*

Ola Hansson: *En uppfostrare.* Kristiania. H. Aschehoug & C:os Forlag. 1895.
„ *Resan hem.* (Samma förlag.) 1895. Två delar.

Man känner sin litenhet, när man går att uttala sig öfver en sådan litterär rese, som ju hr Ola Hansson *måste* vara, att döma af de lifliga trumhvirflar, hvilka ljuda från åtminstone en del af den tyska och engelska pressen, när hans böcker omtalas. Elaka människor, som hafva en olycklig benägenhet för att draga ironiska slutsatser af vissa företeelser inom den litterära fenomenvärlden samt att betrakta dessa under kausalitetslagens synvinkel, kunna ej låta bli att draga på mun, då de erinra sig Levertins dråpliga replik till Ola Hansson, som gratuleras till den *weddingtrip* han gjort i den tyska pressen. Ola Hanssons skizz »Husvill» är »ett moget, stort konstverk», heter det i »Deutschland»; Ola Hansson är »en mästerlig essayist och en psykologiskt djup novellist», påstår »Nord und Süd»; »Ola Hanssons forskaröga tränger in i människosjälens hemligaste vrår», utbrister »St. Petersburger Zeitung» o. s. v.

Laura Marholm (fru Ola Hansson) prisar i öfversvallande ordalag Mrs Egertons »Keynotes», och Mrs Egerton har i sin tur icke superlativer nog åt Ola Hansson i det förord (»antagligen på hr H:s egna uppgifter baserade företal», heter det i Göteborgs H.-T.), som inleder hennes öfversättning af hr Hanssons »Ung Ofegs visor». Där säges det om honom, att han är »en af vår tids märkligaste författare», den yngsta, men också »den mest frappanta personligheten bland de skandinaviska författarne». »Med sin bok »Sensitiva amorosa» har han brutit ny mark i litteraturen: den fysiologiska mysticismens, hvarmed han lodade större djup i det mänskliga lifvets mysterier, än ens Ibsens, Björnsons eller Strindbergs problempjeser hade ledt oss till att tro vara möjligt». — »På få år», heter det vidare i nämnda företal, »nådde han en ledande ställning som poet och kritiker i den nyare litterära skolan», och »hans rykte spreds från Tyskland till Frankrike.» (Det är synnerligen gladjande, att de två divergerande och hvarandra så gramse stormakterna funnit åtminstone *något* gemensamt: beundran för en tredje stormakt.) Mrs Egerton sammanfattar sitt slutomdöme om den unge skåningen: »Hans hjärta är fullt af medlidande, och hans ädla sensitiva själ svarar till hvarje ackord i mänskligheten tillvaro . . . . Han läser människorna, med deras komplicerade motiv och dubbla tillvaro med förfärande (!) lätthet.» Vetenskapen har, enligt Mrs Egerton, gjort snart sagdt en oersättlig förlust, då hr Ola Hansson beslöt sig för att icke varda filosof, fysiolog och siare, men världslitteraturen gjorde i stället en ofantlig eröfring — och då får man väl trösta sig.

Digitized by Google

Ledsamt nog har Ola Hansson icke i lika grad hemma i Sverige som i utlandet lyckats blifva erkänd som en af dess store profeter, knappast som en af de mindre, men loford hafva dock icke saknats från andar, som dela Ola Hanssons stora, fria lifssyn och tillhöra den allra nyaste, d. v. s. ej än föråldrade smakriktningen. Om »En uppfostrare» säger en anmälare i »Nordisk Revy», att den är »genomdragen af en bred ström humor, förutom att den konstnärligt taget är au niveau med det bästa, som på länge sett dagen inom vår bokmarknad». Och om »Resan hem» yttras af en annan granskare därsammastädes: »Man har aldrig förr så intensivt känt hans sensitivt förnäma väsen ge sig så fullt hän» etc.

Det vill, som sagdt, ett visst mod till att blåsa åt all denna rökelse, som tändts både inom- och utomlands, men anmälaren kan, trots ärlig kraftansträngning, icke se annat än en litterär medelmåttas snart förgätna uppenbarelse såväl i »Resan hem» som i »En uppfostrare».

I den förra bokens första del skildras först lundensiska bondestudenters olikartade orgier under deras s. k. studietid. Med en öfverflödande bredd i detaljerna tecknas dessa ungdomars, »gardets», framfart, där de dag efter dag, termin efter termin draga fram från »Järnvägshotellet» till »Hotell Skandinavien», från gränd till gränd, då och då utsträckande gasken till Köbenhavn. Det är en storartad förmåga att tömma »bottenfockar» dessa unga herrar utveckla, men förgäfves väntar man att från deras krets höra åtminstone någon gång en knastrande kvickhet eller ett solidt, fullödigt studentskämt, förnimma en verklig, öfversvämmande lifsfullhets abandon; förgäfves längtar man efter att åtminstone *något* skimmer af den obekymrade lifsnjutningens poesi skall gjutas öfver deras intresselösa, andefattiga, platta rummellif. Den enda filosofiska eller estetiska idé, de till fullo synas hafva förstått, är »det rena supat». Den dialog, de sins emellan föra, är banal och rå, och tilllsammans utgöra de, hufvudfiguren Truls inräknad, en sällsynt oskön samling af ointressanta rummelkurrar.

Det är en alldeles märkvärdigt enformig yttre milieu, i hvilken Ola Hansson presenterar sina hjältar. I båda de böcker, vår anmälan gäller, sker utvecklingen, handlingen — om öfverhufvud någon sådan finnes — från idel krogar och restauranger. Man skulle kunna gifva Ola Hansson det erkännandet, att han i vår litteratur infört särskildt »Kramers hörna», där oupphörligt någon »slök ett glas punsch», såsom den tekniska termen alltid lyder. Allting sker som sagdt vid glasen, och oräkneliga gånger införas kaféfröknar och bonddöttrar bärande toddybrickor — nästan lika stereotypt som teservering i Molly-Bawns-litteraturen. Då verkliga damer presenteras talande, sker det på ett så klumpigt sätt, som om *denna* kvinnovärld vore för författaren ett skäligen obekant land, och lektorskan Amnell i »En uppfostrare» för understundom ett språk, som låter en förmoda, att hon endast är en uppklädd piga af rätt grof inre habitus. (Hur K. W—g i Göteborgs H.-T. kunnat finna denna biperson »icke illa gifven», förstår jag icke.) »Våra fina damer äro allt bra råa, just när de mena sig vara som mest fina», säger Truls i »Resan hem», ett mycket sant ord åtminstone om de damer vännen Truls haft tillfälle lära känna.

Anmälaren vill icke förneka, att ju icke åtskilligt rätt vackert och träffande finnes i Ola Hanssons böcker. Hit hör i första rummet den fullkomligt äkta, varma kärleken till Sydskånes natur, hvars poesi är till fullo uppfattad så i helhet som i detalj, och som ger sig skära, fagra uttryck, t. ex. då Truls, en kort tid vorden tidningsman i Stockholm, gripes af hemlängtan, då han får tag i en solkig Malmötidning:

"Och där slår en doft emot mig upp från detta gråa ark,
söt som doft från blomsterhylsor, stark som doft från äng och mark.
Och den enkla texten böljar rytmiskt ymnig melodi,
i hvars tysta svall det klingar lärkesång och vipeskri."

Digitized by Google

Den stora krasch i studentkretsen, hvarmed 1:sta delen slutas, är icke utan en viss gripande kraft och mycket lefvande skildrad. Äfven är andra delens första kapitel, »Ut», som beskrifver Truls' ensamma landsbygdslif, när krediten tagit slut och ett fortsatt studentrummel omöjliggjorts, rikt på vackra naturstämningar och känsliga själsinteriörer. Att O. H. på grund af sin härstamning har särskildt goda förutsättningar att träffsäkert teckna skånska bönder äfven med deras icke alltid älskvärda drag, är kändt och erkändt.

Men hvilka longörer! Huru tecknas icke naturscenerier, personers gester och uppträdande, husliga stillebenstaflor om och om igen i samma ord och med samma färger! Icke ett spår af komposition finns i O. H:s böcker, öfver hvilka en tröttande monotoni breder sig, icke minst därför, att man får ett så starkt intryck af att de äro dagböcker, självbekännelser, liksom Strindbergs »Tjänstekvinnans son» m. fl. Och under denna förnimmelse erfar man en viss undran öfver att Truls, då han blickar tillbaka på sitt platta studentorgielif, »icke ville vara minnet därom förutan; han ville icke, att han icke lefvat detta lif. Men slut vore det; doften vore borta, den härliga stämningen!»

Att »Resan hem» och »En uppfostrare» i väsentlig grad innehåller förf:s självbekännelser, har man full rätt att sluta äfven däraf, att han ofta ger uttryck åt den harm han känner mot dem, som kritiserat hans böcker eller eljest ej nog uppburit honom, och gamla kamrater liksom motståndare porträtteras mer eller mindre trovärdigt samt ytterst ogeneradt »på detta numera icke ovanliga sätt».

Lika litet som O. H:s böcker äro några konstverk med hänsyn till motiv och komposition, lika litet äro de det till stilen. Ytterligt bred är den samt till den grad uppblandad med danska ord och vändningar, att O. H. svårligen kan med rätt göra anspråk på att kallas en *svensk* skriftställare. Att genuint skånska ord upptagits, är väl intet fel, men nog torde en uppsvensk behöfva eftersinna en smula hvad som t. ex. menas med, att »Truls gick igenom trälågan ut i trädgården», hvarifrån han såg hushållerskan gå och »ställa» vid spiseln. Man undrar, om det är en ny Sigurd, som genom något slags vafurlogar spränger fram till sin Brynhild. Men »trälåga» betyder helt enkelt »trädgårdsdörr».

Mrs Egerton ser, såsom förut är sagdt, i O. H. den, som i litteraturen brutit en ny bana genom att odla den »fysiologiska mysticismens» mark. Några utdrag ur »Resan hem» torde kunna ge en svag föreställning om den utsökta smak och det bottenlösa tankedjup, som O. H. härvid afslöjar:

"Han vaknade upp och fann sig stirra på utanskriftens bokstäfver, kände med samma en verklig, vanlig konkret lukt: lukten af en mänsklig hud, samt en hand gripa om sin egen, en lång smal hand, hvilken grep och sög och höll fast — fröken Claras." — — —

"I nästa ögonblick visste han, hvad det var: en annan människas personlighetslukt, detta som icke kan gripas, men som utgör kvinta essentia af physis och psyke tillika hos en varelse." — — —

"Truls drog henne till sig, lutade sig ned emot hennes fulla bröst: det steg som en ånga upp ikring honom, barn- och jungfrukroppens mjölkdoft." — — —

"Den rätta salvan för såriga känslor och inflammerade nerver." — — —

"Liksom de skulle kunna lura oss, som sett kvinnan naken och som skurit och karfvat i hennes hemligheter, med några instuderade fasoner och toiletter! De lukta ändå hvar och en på sitt sätt." — — —

"Hon var drömmen för honom, och hon var verkligheten för honom, den kroppvordna drömmen och den diktvordna verkligheten, drömmen och verkligheten i en ung flickas gestalt, hvilken i sin varma blondhet var ett med hans egen jungfruliga rasinstinkt." — — —

En oförtäckt sensualism slår emot en ur O. H:s böcker, krass och kärf, utan en skymt af den poetiska doft, hvarmed andra författare af samma skola understundom söka att försötma odören, deras »personlighetslukt». I O. H:s broschyr »Materialismen i skönlitteraturen», en ganska förtjänstfull småskrift både till form och tankegång, drager han i härnad mot naturalismen i bok-

Digitized by Google

världen. Märkligt blott, att hans egen, äfven hans senaste produktion i så hög grad är naturalistisk.

En inrättning, på hvilken O. H. tydligen af någon särskild orsak är förgrymmad, är folkhögskolan. I båda böckerna passar han på att håna och nedsätta den, dess ledande män och tjänande vänner, fast det å andra sidan sanningsenligt måste medgifvas, att angreppen äro särdeles talanglösa och ofarliga. Det tyckes förarga honom, att det ej var »bondstudenter», Trulspersonligheter, hvilka grepos af folkhögskolans idé och ställde sig i dennas tjänst, utan unge akademiskt bildade män företrädesvis ur andra klasser, män, som i icke mindre grad än O. H. sågo hembygdens skönhet och älskade dess folk. Detta har emellertid förfuskat hela inrättningen, menar O. H., ty den har utgått från »bourgeoisien» i st. f. ur bondeståndets egen midt. Detta är emellertid en trång och osann uppfattning, så vidt jag förstår, ty den nordiska folkhögskolan har vuxit fram från *hela* folkets politiska, ekonomiska och sociala utveckling, och om hon hulpits fram äfven af andra än bönder — fast dessa ingalunda stått i sista ledet eller utanför rörelsen — så länder det hvarken dem eller saken till skam. Den uppfattning O. H. gör gällande om svenska bönders uppgift att, herrar och arbetare som de på en gång äro, visa en väg till den sociala frågans lösning och stå fram som bärare af politik och kultur, synes mig se'n gammalt mycket anslående, men då den motiveras så, att bonden framför allt skall göras »klassmedveten» som bonde »gent emot borgarne och gent emot proletärerna», så är detta bondens afspärrande från andra klasser icke ägnadt att göra honom till någon kulturbärare, tvärt om. Det är något af gammaldags trång skånsk bondehorisont i O. H:s resonemang. Och då han låter Truls, framtidspoesiens målsman och siare, docera, att bondeståndsandan bör utvecklas »inifrån utåt, genom vetande och diktning», så tillåter sig anmälaren påstå, att *den* diktning, som Truls-Ola Hansson inaugurerat, är alltför steril, alltför rotlös i svenskt folklynne för att kunna gripa, lyfta och fattas af Sveriges allmoge, en diktning, som kaotiskt växt ut från rummel, bohême och Nietzsches »öfvermänskliga» aristokatuppfattning.

I ofvannämnda broschyr om materialismen omtalar O. H. med ogillande den anda, som utmärkte 1880-talets studentlif:

»Det blef god ton att vara grof, i sätt, i ord, i tankar, i skrift; allt som gör ungdomen till ungdom misskrediterades, öfverspottades, förlöjligades, sattes i gapstock och kläddes i narrkåpa — allt: lifsglädjen, entusiasmen, kärleken till kvinnan, poesien, drömmarna.»

Han har emellertid i sina två här anmälda böcker till fullo ådagalagt, att han själf allt fortfarande grundligt skattar åt denna »smakriktning», visat det icke minst i och genom smutskastningen mot 1860- och 1870-talens vackra idé: folkhögskolan.

Och då han söker förlöjliga två af Lunds universitets ypperste forskare och varmaste folkvänner, då stämplas slikt författarskap just af den *»plebejanda»*, som han i nyss citerade småskrift med all rätt utdömer. —

Truls, som länge irrat vilse lifs- och tankevägar samt alltid känt sig otillfreds, börjar ändtligen resan hem i sann mening — efter eget tycke förstås — när han kommit till klarhet öfver nyssnämnda kulturuppgift för bonden samt då han bestämt sig för att viga sin eminenta diktare- och tänkarebegåfning åt denna idés tjänst. När han så i en tyska, fröken Schrader, vunnit en lifsledsagarinna och äfven i denna mening funnit vägen hem, känner han, att han, oförstådd i hemlandet, dock bär detta som en skönhetsvärld, som en outtömlig produktionskraft inom sig, och därför känner han sig vara »hemma» i bästa mening, äfven då han lämnar fosterjorden för att bosätta sig i det stora kulturlandet söder om Östersjön. Där slutar »Resan hem».

* * *

Digitized by Google

Om »*En uppfostrare*» kan jag fatta mig kortare. Boken handlar om en naiv ung man, redaktör för en Malmötidning, naiv både som politiker och erotiker, hvilken uppfostrades till sann mandom och frihet af Nisse Svensson, tidningsman och gammal Lundaöfverliggare. Det är O. H:s afsikt att i denne Nisse måla en öfverlägsen humorist och människokännare, ett sprakande titansnille, en ursprunglig obändig naturkraft, och åtskilliga granskare, t. o. m. af den rang som E. Alkman, hafva duperats af Nissefiguren samt funnit honom »oförliknelig». Nämnde kritiker beklagar, att O. H. så länge stängt sig inne i sitt lilla kapell för att »sköta sina fina nerver. Det är som en säker kontrabasist, som gripits af äregirigheten att kvintilera på en första fiol.» Ty O. H. har på »ett gröfre instrument» uppnått »konstnärlig kraft och säkerhet».

I sanning förunderligt! En bok full af obetydliga episoder, tomma samtal, uddlösa repliker, tröttande enformighet i situationer, en bok utan tankar, utan form och utan poesi, men af en otrolig råhet och med en den klumpigaste kärlekshistoria som pièce de résistance, då nämligen Nisse Svensson, för att etiskt konsolidera sin unge vän redaktören, särla en aftonstund inburar honom med en honom fullkomligt obekant flicka, dotter af ett afsigkommet subjekt, och på detta smakfulla sätt stiftar hjonelag och ett räddande äktenskap — en dylik bok prisas som en litterär märkvärdighet af hög rang! Detta Nisses sätt att uppfostra finner E. Alkman »obetalbart, på samma gång det är välmenande och hjärtegodt».

Nisse Svensson en humoristisk figur! En ram, otreflig, rå skånsk bonddräng, som skolgång och universitetslif ej ens skrubbhyflat, typen för en vräkig halfherre. Ur hans mun går en oafbruten ström af grofheter, men på 197 sidor icke ett enda attiskt saltkorn. Man hör alltid en bullrande urladdning, men ser aldrig någon blixt.

Brandes parodierar någonstädes karaktersteckningen i Ingemanns historiska romaner: riddarne skilja sig från hvarandra endast därigenom, att den ene bär en blå, den andre en röd, den tredje en svart hjälmbuske o. s. v. Något liknande är det i en »En uppfostrare». Alltid presenteras den odräglige Nisse Svensson »krämtande», »med buskiga ögonbryn», »med kranieansikte» och framför allt med »cylindern djupt ned i pannan». — Fru Nenni, lektorskan, framställes alltid med »det lilla trubbansiktet», Bob drager ständigt »förtvifladt i sitt stora gula pipskägg», bondkvinnan »blickar alltid med klara blå ögon» o. s. v. Oupphörligt samma uttryck.

Hur O. H. skrifver humoristisk poesi, framgår af följande korta utdrag ur en visa om juden Barup, som Nisse föredrager och som skall vara antisemitisk:

"Till maka han bara ha-de
En Sara från Mønterga-a-de,
som var som de andra a-sen
af denna aptitliga ra-a-sen;
och Meta hon *var* en su-u-gga,
och Isak han *vardt* en sku-u-gga"
etc.

En skolgosse i sjette klass kunde inte gjort det sämre, men omöjligt så plumpt. Visans innehåll kan för öfrigt icke refereras.

»En uppfostrare» vore värd hvarken att läsas eller recenseras, om den inte utpuffats som ett betydande verk snart sagdt inom hela den nyeuropeiska litteraturen.

Det kan icke hjälpas: O. H. är nu som i sin första diktsamling blott en efterklangsman; det är Levertins »Småmynt», Strindbergs »Tjänstekvinnans son», Bernh. Meijers omöjliga »Excelsior», Geijerstams »Erik Grane» m. fl., som gå igen i ofvanstående två böcker. Hans långa, tröttande detaljmålningar äro hållna i 1880-talets realistiska manér, trots att O. H. själf tror sig vara

Digitized by Google

långt förbi och öfver det. När Per Larssons stuga skildras, upplyser O. H. till och med, att det var hästtagelsstoppning *inunder* den med svart vaxduk klädda soffan! Mindre exakt är det på samma sida två gånger upprepade: »det är i själfva den timma på dygnet, då solen står lodrätt på himlen» — ett i Skåne visst rätt sällsynt naturfenomen! Och trots de många orden, de ifriga sprattlingarna blir det ingen verklig psykologisk skildring.

www.rbtook.com.cn

När man lagt boken ifrån sig, sker det med det intrycket, att man en längre tid varit i ett ovanligt tarfligt, plumpt och espritfattigt sällskap, Nisse Svensson inräknad, som behärskar sin omgifning alls icke med någon andlig öfverlägsenhet, utan blott med sin råa jargon och sina vräkiga fasoner. Han »ulkar», »grinar», »krämtar», »blänger», »petar tänderna», »slukar punsch» snart sagt på hvarje sida. Han styrka ligger i att göra bondgrin och att antaga en clowns attityder.

Af »den goda världskulturskola, som han, Truls, genomgått», märker man verkligen bra litet åtminstone i O. H:s böcker, hvilket ej hindrar, att han med suveränt förakt talar om »de litterära småhandlarne och lumpsamlerskorna». Står väl hr Ola Hansson själf öfver dessa? Knappast. Härtill är han pa en gång alltför anspråksfull och alltför undermålig.

Omslaget bebådar, att vi hotas med en hel rad af verk från O. H:s penna, bland hvilka äfven förekommer »Tio år i exil» (3:dje delen af »Resan hem»). Förmodligen skola de alla tillsamman utgöra ett enda stort europeiskt nutidsepos, där Truls är hjälten, och där hans märkliga lefnadssaga skall täljas såsom inkarnationen af det vardande fysiologiskt-mystiskt anlagda århundrade, där »öfvermänniskan» för spiran öfver den öfriga fånaden, »snälltågsboskapen», för att tala med Nisse Svensson.

Hr Ola Hansson låter i sina böcker mycket tydligt förstå, att han befinner sig i »exil», förmodligen därför att han icke slagit igenom och icke tillbörligen senterats i sitt fädernesland. Nåja, hvarför icke. Aristides, Temistokles, Hannibal, madame Staël, Victor Hugo m. fl. drefvos ju i landsflykt, och när otacksamma medborgare icke hafva ansett det mödan lönt att vare sig direkt eller indirekt utfärda någon landsförvisningsorder, gör man klokt i att själf kasta sig utför fosterlandets trappor och ned i det stora tyska kulturlandet, i hvars blad och tidskrifter man kan vederkvicka sig med glåpord mot Sverige, mot det andliga arbete, som där bedrifves, samt mot de författare, som där dikta.

Per Skåning.

Rättelser:

Sidd. 555—7 i kolumnrubriken *står:* Switez-älfven, *läs:* Switez-älfvan.
Sid. 559 rad 3 nerifrån *står:* Amandus, *läs:* Amundus.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Individualisering inom skolväsendet.

En pedagogisk principfråga.

"Det finnes ingen enda människa, som ej kan göra något bättre än alla de andra."
Erik Gustaf Geijer.

Vid ett läraremöte hölls nyligen ett föredrag om *psykologiens betydelse för uppfostran.* Talaren framhöll därvid bl. a., huru psykologiska studier borde öppna lärarens ögon för olikheterna mellan lärjungarna i anlag och begåfning och så lära honom att därefter lämpa sin undervisande och uppfostrande verksamhet. Och detta ej blott i den betydelse, att han tager hänsyn till, att samma pedagogiska medel kan verka helt olika på olika individer. Utan ock i så måtto, att han rent af ställer olika mål för olika lärjungar allt efter hvars och ens naturliga anlag. Först genom en sådan *individualisering,* som låter hvarje enskild personlighet komma till sin egendomliga utveckling, når mänskligheten i det hela fram till den rika totalitet, hvartill den äger möjlighet. Den personliga arbetsfördelning, som genom en sådan uppfostran från början genomföres, gör visserligen den enskilde ensidig, men det är genom denna delarnas ensidighet, som det hela når sin organiska fulländning. Betecknar man denna individens ensidighet såsom ett ondt, så hör detta till det »kulturens offerväsen», som ej kan undvikas utan att kulturen i det hela hämmas.

En vid mötet närvarande folkskoleinspektör tog under diskussionen efter föredraget till orda och utvecklade en alldeles motsatt uppfattning. Enligt hans åsikt var uppfostrans uppgift att gifva hvar och en en *harmonisk* utveckling, och för det syftet har uppfostraren och undervisaren visst icke att företrädesvis utveckla de anlag hos eleven, hvilka redan af naturen äro starka, utan alldeles tvärt om, så godt sig göra låter, söka fylla i de luckor, som naturen lämnat, genom att till en viss medelnivå öfva upp hvarje lärjunge äfven i de kunskaper och färdigheter, för hvilka han är svagt begåfvad. Endast därför att detta är målet, kan skolornas klassundervisning föra till afsedt resultat.

Med anledning af detta yttrande erkände föredragshållaren svårigheten, att vid skolundervisning i allo iakttaga individualiseringens princip,

Digitized by Google

men han förmenade, att det vore så med alla ideal här i lifvet: de kunna endast delvis nås, men böra ändå inses och erkännas såsom de vägledande stjärnorna.

www.libtapl.com.cn

Under meningsbytet förekom ett intermezzo, som föreföll mig i hög grad belysande. Längst borta i salen reste sig en lång, men böjd gestalt, en man med långt rödt skägg och händer som en grofarbetare.

— Jag är icke blott skollärare — tog han till orda med säflig dialekt — utan jag är också familjefar. Annars kanske jag icke hade vågat här uppträda. Men om hvad jag iakttagit på mina egna barn, bör jag väl kunna tala. Jag har tre barn, som växa upp omkring mig där hemma. Och det har jag då icke kunnat undgå att märka, att de äro hvarandra i hög grad olika. Och det måste det enklaste förstånd säga mig, att jag vore en onaturlig fader, om jag ställde samma fordringar på dessa olika barn. I afseende på dem inser jag det vara min fadersplikt att »individualisera» i uppfostran, såsom det kallades i föredraget. Men då frågar jag herrarne: när jag så går in i skolrummet bredvid, *är det då rimligt, att jag skall behandla andras barn på annat sätt, än som jag vet det vara min plikt att behandla mina egna?* — —

* * *

Det är med individualiseringens princip, som med de flesta andra här i motsatsernas värld: den äger endast ett relativt berättigande. Individualitet och totalitet äro båda likaberättigade sidor i det ideala målet.

I viss mån måste man vid uppfostran sträfva efter en allsidig utveckling af individen. Men å andra sidan: den mänskliga naturens inskränkthet och lifvets korthet medföra nödvändigheten af en specialisering, hvarvid en hvar företrädesvis når utveckling åt det håll, där han har sina största möjligheter.

Äfven härvid gäller det icke ett radikalt *antingen-eller*, utan målet är det moderata *både-och*. Men den sida, som löper fara att förbises, det är otvifvelaktigt individualiseringen. Det schematiska stöpandet af alla i samma form, därtill finnes frestelse nog i hela vår skolorganisation.

Därför är det naturligt, att i mångt och mycket är individualiseringens princip på långt när ej tillräckligt tillämpad inom vår skolvärld. Många af vårt nutida undervisningsväsens djupaste brister torde just däri ha sin anledning.

Huru står till exempel med individualiseringens princip den uniformitet tillsamman, hvilken utmärker hela vårt skolväsen?

Läroverksreformen kommer gång efter annan icke ur fläcken å vår riksdag, för att man icke kan blifva enig om de önskvärda förändringarne. Så länge t. o. m. skolmännen själfva äro af olika meningar i principfrågor, så länge är det så godt att stanna vid *status quo:* så blef ju slutresultatet äfven vid detta års riksdag.

Digitized by Google

Men när tror man då, att alla skolmän skola få samma åsikter? Väntar man, tills den stunden kommer, med reformen, ja då får man ock vänta — hoppas jag —, ty denna enstämmighet i de pedagogiska åsikterna kommer icke förr, än lärarnes individualitet helt och hållet utplånats.

Hvarför ej lösa frågan på det enkla sättet, att man inrättar ej blott en sorts allmänna läroverk, utan på olika ställen låter olika läroverksformer pröfvas?

Gif *kommunerna* ett ord med i frågan om de pedagogiska reformerna och gif *läroverkskollegierna,* d. v. s. lärarne, det ock! Därmed skulle det först komma rörelse in i vår stagnerande högre skolutveckling.

I själfva verket ha olika städer behof af olika läroverk. Att stöpa dem alla i samma form är ett brott mot kommunernas individualitet. Och man skulle få se, hvilket uppoffrande intresse våra städer skulle ägna sina skolor, om de själfva finge något att bestämma vid deras organisation. Hur skulle då icke bygdepatriotismen sätta sin stolthet uti att ha det bästa läroverket!

Ännu mera berättigadt är dock lärarens fordran att i någon mån självständigt få bestämma formen på den läroanstalt, åt hvilkens tjänst han ägnat sitt lif. Är det icke ett underkännande af *hans* individualitet att så som nu sker upprita alla läroverks stadgar efter samma schablon? — Huru skulle icke lärarne med ett nytt intresse knytas vid den skola, vid hvars organisation de själfva hade ett bestämmande ord med? Det är ett pedagogiskt nationalslöseri att icke tillgodogöra sig frukterna af detta själfansvarets och själfstolthetens produktiva intresse.

Det kommer vid skolorna som annars i lifvet långt mindre an på organisationer och metoder i och för sig, än man vanligen tror: det är på personen, på individen, som äfven skolan ytterst beror. Men för att denne ej skall förlamas i sin verksamhet, fordras att han tror på formen, i hvilken han skall arbeta. Gör han det icke, utan är denna utifrån honom påtvingad och förefaller honom död och främmande, så är det fara för, att ock det innehåll, som hans verksamhet skall gjuta däri, blir utan lif. Skolstadgan må i och för sig vara aldrig så bra, tror läraren, som skall verka under den, ej på dess ändamålsenlighet, i princip åtminstone, så är den i själfva verket ej ändamålsenlig — för honom.

Under en järnvägsresa kom jag en gång att samtala i skolfrågor med en framstående elementarlärare. Han underkastade hela vårt skolväsen en så ytterligt skarp kritik, att den gaf mig anledning till frågan: men tror herr lektorn då för sin del, att skolorna verkligen uträtta något godt, att de i någon mån fylla sitt mål? — Jag tror, att det rent af vore bättre, att vi icke hade några skolor alls —, var hans paradoxa svar. — Men huru kan lektorn då fortsätta med en verksamhet, som ni i det stora hela anser vara öfvervägande skadlig? — var min nästa fråga. Han ryckte blott på axlarne.

Man klagar öfver, att vår tids ungdom saknar idealtro och dådkraft. Månne ej en lärare, som tänker om sin egen lifsgärning så som den ci-

Digitized by Google

terade, i sin mån dagligen bidrager att beröfva sina lärjungar dessa egenskaper? — Det är väl sant, till sådana öfverdrifter, som det anförda exemplet, går det sällan, men så länge, som man uppifrån reglerar hela skolväsendet, så länge skall ock många lärare, och det just de själfständigaste karaktererna, de mest utpräglade lärareindividualiteterna, i viss mån lida under ett sådant förlamande tryck, en sådan misstro till sin egen verksamhet.

Men hvart skulle det taga vägen, om vi på så sätt finge lika många skolformer som skolor? — invänder helt visst den betänksamme läsaren Och hvilka missfoster till skolor skulle man icke på detta sätt få här och där?

Ja, naturligen skulle äfven på detta sätt många pedagogiska misstag komma att begås. Men — märk väl: de skulle komma att begås på *enskilda* ställen och ej såsom nu samtidigt i *alla* landets allmänna läroverk.

Det är denna olycksaliga uniformitet, som gör det minsta misstag i en reform så mångdubbelt i sina följder, att man med skäl ryggar tillbaka för hvarje i någon mån osäkert steg och så — hellre gör på stället marsch än vågar sig framåt.

För öfrigt, såsom redan antydt, skulle felen i organisation och metod skada mindre, då lärarne verkade med större arbetsglädje under former, som de själfva trodde på och kämpat för. Dessutom skulle felen lättare märkas i resultaten, när man hade andra, annorlunda gestaltade läroverk att jämföra med, än nu, då inga sådana jämförelser kunna ske annat än med utlandets, under helt andra förhållanden verkande läroanstalter.

Och till sist: min mening är icke, att läroverkskollegierna och städernas fullmäktige skulle få alldeles fria händer i organiserandet af läroverken. En viss vetorätt kunde ju bevaras åt regeringen och kanske — i stora principfrågor — ock åt riksdagen. Mot förhastade reformer kunde ock i röstsätt o. d. träffas en del nödiga garantier.

Men — vill man intet våga, så lär man heller intet vinna.

* * *

Äfven i enskilda på dagordningen stående skolfrågor förtjänade individualiseringens princip ökadt tillämpande.

Våra högre flickskolor äro allt för mycket danade efter gosslöroverkens förebild. Att låta äfven dem lämpa sig efter studentexamen såsom det yttersta målet, är en onaturlighet. Väl må äfven kvinnor få tillträde till våra universitet, då de ha eller tro sig ha anlag för lärda studier. Men de studentskor, som verkligen vid universiteten fortsätta sina studier, äro så få, att hänsynen till dem ej bör få utöfva något bestämmande inflytande på flickläroverkens organisation. Snarare må de blifvande studentskorna få tillträde till samma allmänna läroverk, som

Digitized by Google

deras blifvande manliga universitets-kamrater — för så vidt de icke föredraga rent enskild undervisning eller de särskilda privatkurser, som satt förberedelse till studentexamen såsom specialmål.

En hvar, som undervisat både gossar och flickor, vet af erfarenhet, att fröken Key i viss mån har rätt i sitt påstående, att det finnes en stor skillnad mellan den manliga och den kvinnliga *psyke*. Det är ej så lätt att i abstrakta begrepp säga, hvari denna skillnad består. Den nämnda författarinnan har nog trefvat åt rätt håll med sitt tal om »moderlighet», men någon »kvinnopsykologi» har i själfva verket lika litet hon, som någon annan hittills skrifvit. Och så länge det ej är gjordt, måste man ju också i mångt och mycket sväfva i okunnighet om, huru det kvinnliga läroverket egentligen borde vara beskaffadt.

Men *ett* är visst: i regeln är man och kvinna hvarandra olika till anlag och lifsmål. Och då kräfver individualiseringens princip ock, att skolorna för manlig och kvinnlig ungdom skola vara olika.

Att rätt tillämpa detta — se där en af framtidens svåra, men stora pedagogiska uppgifter. Rousseau har skrifvit sin *Emile* om idealet för en gosses uppfostran. De idéer, han däri bihangsvis framkastar om flickors uppfostran, äro alltför fördomsfulla. Kvinnans uppfostringslära behöfver en ny, framtida Rousseau. — —

»Folkskolan bottenskola» — så lyder sedan länge hos oss det specifikt demokratiska skolprogrammet.

Jag lämnar för tillfället å sido frågan, om icke i själfva verket detta är ett i dålig bemärkelse aristokratiskt program — skulle bli det, menar jag, genom sina följder — jag erkänner i det hänseendet den goda meningen och delar dess förfäktares önskan, att förmögenhetens onaturliga klasskillnad så mycket som möjligt inom skolvärlden skall lämna plats för begåfningens naturliga klasskillnad.

Men jag vill äfven i denna fråga hafva individualiseringens princip tillämpad. Så länge, som det för en del yrken är önskvärdt, att den bokliga uppfostran är afslutad vid 14 eller 15 års ålder, så länge bör det ock för dem, som beredas till dessa yrken, finnas därefter lämpade skolor, de där icke blott äro »botten» för andra, förment högre skolor, utan själfständiga, inom sig afslutade organismer, — lika väl som de läroverk, hvilka afse att lämna en s. k. högre allmänt medborgerlig bildning och lämna sina elever vid 17 à 18 års ålder, ej böra vara blott bottenskolor för universiteten, utan äfven de fullständiga i sin art.

De, som ifrån folkskolan öfvergå till det högre läroverket, äro ett jämförelsevis ringa fåtal. Likaså de, som från det senare öfvergå till universitetet. För dessa fåtal bör man göra öfvergången så lätt, som möjligt är, men utan att för deras skull förvrida hela organisationen. Särskilda öfvergångskurser kunna anordnas, där så visar sig behöfligt. Men aktom oss för den Napoleonska centralisationen!

I själfva verket ligger på botten af svärmeriet för »bottenskolan» ett

Digitized by Google

öfverskattande af den bokliga bildningens värde. Det är icke därigenom, att alla blifva hvarandra lika och i allo lika ställda, som jag tänker mig i framtiden den dåliga klasskillnaden undanröjd. Icke därigenom t ex. att så godt som alla aflägga *samma* mogenhetsexamen. Utan därigenom att bokens och spadens män ömsesidigt lära att lika högt akta och respektera hvarandra. När de det lärt, då skola de ock inse, att vitsordet från folkskolan eller folkhögskolan har lika stort självvärde, som betyget från gymnasiet eller universitetet. Men också att *ingendera kan ersätta det andra.*

Skolorna skola alla vara bottenskolor för lifvet, men icke bottenskolor för hvarandra. Det finnes så många olika slag af människor, så många skilda uppgifter i lifvet, att man väl borde inse nödvändigheten af en mångfald till mål och medel olika skolor. Målet bör sannerligen ej vara att utsläta de få skillnader, som nu finnas inom vår skolvärld, utan tvärt om att införa nya olikheter. Det är ej på uniformeringens, utan på individualiseringens väg, som vi äfven härvidlag böra slå in.

Ett annat mångdebatteradt skolspörsmål för dagen är frågan om feriearbetet. Äfven den erhåller sin rätta belysning först, om man ser den från individualiseringens synpunkt.

Införandet af feriearbete för vår skolungdom var i och för sig ett lyckligt grepp. Det är ej riktigt att arbeta hardt när som slafvar under åtta månader för att sedan göra platt intet under fyra.

Omväxlingen mellan skollif och hemlif är nyttig, och man gör oklokt, om man instämmer i ropet mot våra långa skolferier: både lärjungar, lärare och hem behöfva dem oafkortade. Men detta bör vara en omväxling, ej mellan arbete och sysslolöshet, utan mellan skolarbete och hemarbete.

Fattade man rätt skillnaden mellan dessa båda arbetsformer, sa skulle man kunna draga alldeles särskild vinst af feriearbetet, — däraf vinna resultat, som aldrig kunde ernås genom utsträckning af skolterminerna.

Synnerligen gäller detta om individualiseringen inom studiearbetet

Vid klassundervisningen i skolan har det sig onekligen i mångt och mycket svårt att undvika uniformiteten. När en lärare samtidigt skall undervisa många lärjungar, så kan det ej hjälpas, att han endast undantagsvis kan lämpa sig efter de olika individualiteterna. Den rätte läraren känner detta såsom ett missförhållande, såsom ett ondt, men han inser det såsom ett nödvändigt ondt.

Men är det ock nödvändigt att, såsom man gjort genom stadgan om feriearbetet, utsträcka denna uniformitet äfven till hemarbetet under ferierna?

De bättre bland skolynglingarne ha redan före nämnda stadgas dagar utfört feriearbeten, och det ofta efter lärares anvisning. Men då dessa feriarbeten voro frivilliga, så lämpades de efter hvarje enskild elevs

Digitized by Google

anlag och håg. De möjliggjorde därvid i någon mån specialisering på olika fack redan under skoltiden.

Nu däremot påbjudes, att precis samma feriepensum skall presteras af alla eleverna i en klass. Det tillfälle att åtminstone under sommar- och jul-lofvet följa sin individualitets kraf, hvilket förut förunnades skolynglingen, det är honom nu genom den nådiga förordningen betaget. De förluster inom den intellektuella och moraliska utvecklingen hos vår skolungdom, hvilka därigenom vållas, låta sig icke statistiskt konstateras. Men den, som en gång själf stått under skollagens bud och som blickar tillbaka på sitt frivilliga feriearbete under skoltiden såsom en viktig insats i sin personliga utveckling, han har svårt att förstå, huru man t. ex. vid årets skolmöte i Karlstad kunde utan reservation skänka sitt gillande åt föreskrifterna om det för alla lika, obligatoriska feriearbetet.

Naturligt är, att lärarne i visst afseende skola tycka sig märka goda frukter äfven af det uniforma arbetet under ferierna. Det är ju gifvet, att då stadgan för feriearbetet nödgar lärjungen att börja sitt vanliga lexarbete en tid före skolterminens början, han skall komma till skolan på hösten så att säga bättre »tränad». Men om resultatet af hela årets arbete också i stort sedt är större nu än före ifrågavarande förordnings utfärdande — det torde ej vara lika lätt att på grund af omedelbar erfarenhet afgöra.

Och för öfrigt, den nämnda vinsten af mellantermins-arbetet skulle ej minskas, om detta arbete lämpades efter de olika individuella anlagen och behofven, utan tvärt om. Och tviflet om det totala resultatets beskaffenhet skulle då, åtminstone för mig, försvinna.

Min mening är icke att man skulle upphäfva feriearbetets obligatoriska beskaffenhet. Det vore att lämna för mycket åt den enskilda, ofta missbrukade friheten. Nej, påbudet om, att enligt regeln hvarje lärjunge under sommarferierna skall utföra ett honom ålagdt arbete, borde behållas. Men däremot vidden och beskaffenheten borde, enligt mitt förmenande, bestämmas i hvarje enskildt fall, men icke fastslås i en allmän stadga.

Vid viss tid på våren skulle hvarje lärjunge till sin klassföreståndare anmäla, att han önskade utföra det stundande sommararbetet i det eller de ämnena och att han efter samråd med resp. fackläraré med dem öfverenskommit om de och de pensa. Så skulle klassläraren tillse, att hvarje lärjunge, som ej anfört giltig grund för befrielse, verkligen åtagit sig en skälig sådan arbetsuppgift. Och till sist skulle lärarekollegiet in pleno kontrollera efter klasslärarnes föredragande studieplanerna och dispenserna.

Min mening är sålunda icke, att saken skulle öfverlämnas åt lärjungens godtycke; men han skulle hafva rätt att framställa förslag och att få detta pröfvadt efter de individuella omständigheterna. Ämnesvalet för hans ferieuppgift kunde därvid komma att bestämmas af olika motiv Den ene lärjungen kunde komma att drifva ett specialstudium inom nå

Digitized by Google

got ämne, där han redan var före sin klass, men dit hans håg och anlag afgjordt pekade. Den andre finge kanske däremot sig ålagdt att repetera ett ämne, hvari han — äfven om han ej rent af fått underbetyg däri — kunde vara i behof af förkofran. Återigen en annan kunde erhålla befrielse från särskildt eget feriearbete, enär han åtagit sig att under sommaren informera yngre kamrat: det är ock en allmän repetition så god som någon annan. Äfven af mångfaldiga andra skäl borde lindringar eller dispenser beviljas — för hälsas vårdande, för utförande i stället af praktiskt arbete, för resor o. s. v.

Men hur skulle det med en så mångskiftande karta öfver feriearbetet i en klass gå med kontrollen?

Först och främst vill jag därpå svara, att kontrollen icke vid våra skolor får göras till någon hufvudsak. Skolorna äro läroanstalter och icke polisinstitutioner.

Blir arbetet enligt det här framställda förslaget af lärjungen själf frivilligt åtaget, då kan man äfven enligt regeln förutsätta, att han godvilligt utför det samma. För öfrigt torde i de flesta fall åtminstone delvis resultatet af arbetet kunna framläggas i skriftlig form och så vara lätt att bedöma.

Den delaktighet i bestämmandet, som enligt detta förslag ämnesläraren skulle få, skulle ock öka hans intresse för saken och göra honom villig att för arbetets ledande och pröfvande anslå en eller annan timme utanför det dagliga schemat. Ja, min tro är, att i själfva verket skulle kontrollen låta sig lättare genomföra vid ett sådant delvis frivilligt feriearbete än under de nuvarande obligatoriska förhållandena.

I det hela — i samma mån som individualiteterna skaffades större utrymme i vårt skollif, i samma mån skulle ock arbetsglädjen där stiga, själfansvaret egga till stegrade ansträngningar, mera utpräglade, själfständiga personligheter gå ut ur våra skolor och så ock hela det fosterländska kulturarbetet däraf skörda dugande frukter.

Frans v. Schéele.

www.intool.com.cn

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Den kristligt-sociala rörelsen i Tyskland.

PAUL GÖHRE: *Die evangelisch-soziale Bewegung,* ihre Geschichte und ihre Ziele. Leipz. 1896.

Det finnes två andliga makter i våra dagar, som i stort förmå att sätta massorna i rörelse.

Man skall vara blind för tidens tecken om man ej inser, att *socialismen* — med rätt eller orätt — är en sådan nutida stormakt i våra samhällen och hotar att blifva det allt mer för hvarje dag som går. Måhända är dess välde öfvergående, men att den i mångt och mycket kommer att trycka sitt insegel på det snart inbrytande nya århundradets historia, lär väl knappast vara tvifvelaktigt. I stort sedt finnes det blott en social makt, som kan göra socialismen härskarplatsen stridig i de stora massornas lifsuppfattning. Den makten är ej ny, men dess inflytande öfverskyggar tiderna. De ytligt seende kunna inbilla sig att *kristendomen* är på retur i världen, och de lättsinnige orda om den såsom något föråldradt. Men alla slika teorier till trots står ännu korsets himlapekande tecken orubbadt, och så länge, som människan består ej blott af hufvud och mage, utan ock af hjärta, så länge skall ock kärlekens religion förblifva en världsmakt som ingen annan, och särskildt skall kring dess fälttecken tusenden efter tusenden åter samlas bland de ringe och små, bland dem, som trängta efter »de fattiges evangelium».

Hittills har det varit motsättningen mellan dessa båda sociala makter, som framför annat hindrat någonderas afgjorda seger i mängdens sinnen. Socialismen har aldrig blifvit rätt populär, därför att den gemenligen hittills varit ateistisk. Det jordiska paradis, hvarom dess koryféer svärmiskt profeterat, har ej varit nog ens för flertalet af dem, som trott därpå. Den punkt för hoppet, som de satt vid jordelifvets slut, har i mängdens sinnen ej kunnat utplåna det stora, ängsliga frågetecknet. — Å andra sidan, kristendomens folkvälde är i våra dagar mindre än förr framför allt just därför, att dess förfäktare ej förstått att bjuda något program för den sociala frågans lösning. De ha vanligen inskränkt sig till att för de här förtryckte peka på lönen hinsides detta lifvet. Men därför har deras kristendom så ofta förefallit mängden såsom en aristokratiens religion, såsom ett evangelium ej för de fattige, utan för *beati possidentes,* som därmed skydda sig mot de jordiskt vanlottades missnöje.

Men tänk, om en gång dessa tvenne samhällsmakter slöto allians med hvarandra! Om socialismen af kristendomen lånade evighetshoppet

Digitized by Google

och kristendomen af socialismen löftena om jordisk lycka i lika mått åt alla!

Vi undersöka ej här, om en sådan allians är riktig och berättigad. Men att den, om den inginges, skulle blifva en mäktig historisk faktor, ligger väl i öppen dag. En sådan *kristlig socialism* måste innebära en hardt när oemotståndlig lockelse — åtminstone för den okritiska mängden, som mera ser på hvad ett program lofvar, än på hvad ett parti verkligen kan hålla.

Ansatser till bildande af ett sådant kristligt socialt parti hafva ock redan, äfven utom det katolska lägret, visat sig i de stora kulturländerna. Framför allt har det vunnit en ej ringa utbredning i Tyskland.

För oss, som på vår halfö först sent nås af de stora kulturrörelsernas vågor, ligger det varsel häri. Sannolikt skall äfven vi förr eller senare stå inför en kristligt socialistisk folkrörelse. Det kan då vara af intresse och värde, att redan förut hafva något gjort oss bekanta med denna rörelses förhistoria på andra sidan Östersjön.

Därtill lämnas en förträfflig ledning i ofvan anförda, nyutkomna arbete. Dess författare, pastor Göhre i Frankfurt a. O. står själf midt uppe i den rörelse, hvars mål och historia han tecknar; han är själf en af de i viss mån representative männen inom partiet. Men hans arbete är dock icke en ensidig agitationsskrift, utan tyckes med historisk objektivitet skildra händelser och personligheter. Det var samme författare, som för några år sedan för att rätt lära känna arbetarnes ställning under tre månader själf tog anställning såsom fabriksarbetare och handtverkslärling och genom den bok, hvari han framlade sina erfarenheter från denna tid, väckte allmänt uppseende. Äfven i sitt nyaste arbete gör han sitt inlägg i arbetarefrågan tydligen stödd på egen personlig erfarenhet.

I.

Det första uppslaget till den kristligt-sociala rörelsen i Tyskland plägar man föra tillbaka till det stora orosåret 1848. Det var J. H. Wickern (d. 1881), grundläggaren af den s. k. inre missionen, som på kyrkodagen i Wittenberg nämnda år först framkastade dess grundtanke, i det att han fordrade en praktiskt verksam kristendom, som i upphjälpande af de fattige och förkomne från nöd och elände förverkligade kärlekens religion. Så blef han upphofsmannen till en »kristlig kärleksverksamhet» i stor skala. Han grundlade det ryktbara Rauhes Haus vid Hamburg, Johannisstift i Berlin och gaf uppslaget till nästan otaliga barnkrubbor, barnträdgårdar och barnhem öfver hela Tyskland, asyler för fallna och drinkare, anstalter för epileptiska och idioter, mer än fyrahundra fattigherbergen, en mängd soppkokningsanstalter och arbetarekolonier, ynglinga- och jungfruföreningar, diakon- och diakonisshem o. s. v. För närvarande finnas t. ex. ej mindre än femtio tyska diakonissanstalter,

Digitized by Google

omkring 8 tusen diakonissor med 680 sjukhus. — Men hela denna omfattande rörelse var dock ännu endast kristlig välgörenhet, icke kristlig socialism. Den riktade sig på att hjälpa enskilda, ej på att för massan förbättra de sociala förhållandena.

Ett bestämdare steg i denna riktning togs af Viktor Aime Huber, en samtida och vän till Wickern, professor i moderna språk i Rostock, sedan i Marburg och slutligen i Berlin (d. ss. privatman 1869). Han hänvisade till associationen såsom det allmänna botemedlet mot de sociala missförhållandena, — »Genossenschaften» af alla slag ville han se upprättade, produktionsföreningar och konsumtionsföreningar, kredit- och bostadsföreningar o. s. v. Och i dem alla skulle fullföljas ej blott ett ekonomiskt syfte, utan ock ett sedligt religiöst på kristendomens och broderskärlekens botten. Så till vida har Huber framställt i Tyskland det första egentligt kristligt-sociala programmet. Men heller ej han tog steget ut till verklig kristlig socialism: han lämnade vid hela sin verksamhet staten ur räkningen. Äfven för honom var självhjälpen och privathjälpen den enda utvägen.

Den förste, som verkligen framställde ett kristligt socialistiskt program, var Rudolf Todt,' superintendent i Brandenburg a. H., hvilken 1875 utgaf sitt omfattande arbete *Der radikale deutsche Sozialismus und die christliche Gesellschaft* (2 uppl. Wittenberg 1878). Han går däri punkt för punkt igenom det socialdemokratiska programmet och jämför dess innehåll med kristendomens fordringar och kommer därvid till följande hufvudresultat:

»Nästan alla socialdemokratiens anklagelser mot den nutida samhällsordningen äro berättigade. Förutom dess ateism finnes det hos socialdemokratien icke en enda grundtanke eller fordran, som strider mot evangelii innehåll; tvärt om evangelium fordrar detsamma. Blott det sätt, hvarpå socialdemokraterna vilja förverkliga sitt mål, är oevangeliskt, ändamålsvidrigt och omöjligt. Därför *måste* hvarje kristen vara socialist, ehuru icke socialdemokrat. Gent emot den ateistiska socialism, som socialdemokraterna förfäkta, bör uppställas en kristlig socialism. Denna skall icke förverkligas genom klasskamp, såsom socialdemokratien vill, utan genom reformer, hvilka den kristna och monarkiska staten har att genomföra, understödd af rika och fattiga och af kyrkan. I detta statens ingripande ligger den enda hjälpen. Blott statssocialism på kristlig grund, utan förkortningar och förbehåll, är den nationalekonomiska princip, som till sist kan rädda oss.»

I samband härmed uppställer han ett detaljeradt program, hvari han af staten fordrar:

a) Införande af en lag mot ocker i detta ords vidsträcktaste bemärkelse i syfte att bestämma en begränsad ränta för det kapital, som ej ägaren själf använder;
b) reform af aktieväsendet;
c) inrättande af hypoteksbanker;
d) af lånekassor för arbetare och handtverkare;
e) järnvägarnas, bostäders, bank- och försäkringsväsendets största möjliga öfverflyttande till statens hand;

Digitized by Google

f) alla statsanstalters utveckling till mönsteranstalter;
g) införande af normalarbetsdag;
h) obligatoriskt upprättande af associationer för alla yrken;
i) upprättande af yrkesdomstolar och förlikningsnämnder;
k) grundläggande af försäkringskassor mot sjukdom, olyckshändelser och ålderdom;
l) jordarbetarnes förvandlande till jordägare.

Af kyrkan fordrade han:

a) Socialorienterande, rättvis och orädd predikan (och för den skull nationalekonomiska förstudier för de blifvande prästerna);
b) effektivt kärleksarbete i alla församlingar (efter mönstret af den dittills blott i enskilda föreningar organiserade inre missionen).

Därmed hade för första gången en författare framträdt, som från kristlig utgångspunkt fullt satte sig in i socialismen. Men härvid gick denne dock, äfven enligt de nutida representanterna för den riktning, hvars förste afgjorde förkämpe han var, för långt i eftergifter åt socialdemokratien. Han opponerade sig visserligen mot dess religiösa och moraliska uppfattning, men i alla ekonomiska frågor skref han kritiklöst under det socialdemokratiska programmet — till och med i frågor, där icke ens de nutida socialdemokraterna längre äro rättrogna. Likaså förhåller sig Todt i viss mån okritiskt vid sin tillämpning af kristendomen på de nutida sociala förhållandena. Han lämnade därvid ut den oundgängliga historiskt-kritiska undersökningen af de samhällsförhållanden, under hvilka kristendomen först framträdde, och tillämpade utan vidare bibelordet dogmatiskt på ett samhällsskick, hvarom detta icke omedelbart gäller. Hans metod att efter en framställning af socialdemokratiens enskilda programpunkter anställa en yttre jämförelse med evangeliets utsagor och så blott draga såsom konsekvens: detta strider icke mot kristendomen — är vilseledande. På det sättet kan man nästan försvara hvilken politik som helst, enär Kristus icke i en enda fråga omedelbart tagit politiskt parti (om icke möjligen mot anarkismen). Äfven Manchesterskolans doktriner kunde enligt denna metod bevisas vara »icke stridande mot kristendomen».

Men Todt nöjde sig icke med att framställa blott en teori, han sökte ock att föra den ut i praktiken. Redan samma år, som hans bok utkom, grundade han tillsamman med sin sedan så ryktbare ämbetsbroder Adolf Stöcker samt nationalekonomerna Adolf Wagner och Rudolf Meyer *Centralföreningen för socialreform på religiös och konstitutionellt monarkisk grundval.* Därmed gaf han det första uppslaget äfven till organisationen af den kristligt-sociala tankens anhängare.

Denna förenings syfte var emellertid icke att direkt ingripa i de politiska partistriderna. Todt ansåg, att prästerna ej borde blanda sig i dessa, och den förening, som han själf tillhörde, fick därför endast befatta sig med ett påverkande af den allmänna meningen, utanför den egentligt politiska agitationen. I detta syfte utgaf föreningen från början af 1878 en särskild facktidning *Der Staatssozialist,* som satte till sitt be-

www.libook.com.cn

Digitized by Google

stämda mål att motverka socialdemokratien och förbereda den allmänna opinionen för ett framtida kristligt socialistiskt partis bildande. Grundlynnet i föreningen och dess tidning var trots de socialistiska tendenserna afgjordt konservativt. Socialreformer skulle genomföras för folket, men ej af folket, sålunda komma uppifrån, ej nedifrån. Todt ansåg ej tiden mogen för någon propaganda bland arbetarne och allra minst ansåg han en sådan vara prästernas sak. Däremot gjorde centralföreningen och dess organ gemensam sak med Bismarck i dennes efter attentaterna i den »praktiska kristendomens» namn utvecklade socialpolitik. Ja, på föreningens generalförsamling 1880 förklarade man rent af dess sociala syfte uppnådt genom Bismarcks statssocialism och diskuterade för den skull ett förslag om föreningens upplösning. Denna kom dock ej nu till stånd, emedan man ansåg, att den kristliga sidan i programmet ännu ej var förverkligad, och att man ännu ej nått fram till »den kristna kyrkans omgestaltning till en social folkkyrka». För detta återstående mål inskränkte sig emellertid föreningen under den följande tiden väsentligen till en med den inre missionen likartad verksamhet. Föreningen, hvars medlemsantal aldrig öfverskridit tusentalet, öfvergick redan under 1887 i den större och starkare rörelse, hvars ledare var Stöcker.

II.

Adolf Stöcker är född 1835 i Halberstadt och son till en underofficer. Under universitetstiden var han corps-student. Sedan tillbragte han tre år i Ryssland, innehade på olika ställen prästerliga befattningar, till dess att han 1874 af kejsar Wilhelm I kallades till Berlin såsom »Hof- und Domprediger». Allt sedan 1870 hade han sysselsatt sig med sociala frågor och, såsom redan nämndt, deltog han 1877 tillsamman med Todt i grundläggandet af centralföreningen för socialreform. Men redan fyra veckor därefter grep han självständigt in i den kristligt-sociala rörelsen och bildade vid sidan af Todts mera teoretiska centralförening dess praktiska motsvarighet i det *kristligt-sociala arbetarepartiet.*

Det var den 3 Januari 1878, som blef det nya partiets födelsedag. Genom stora plakat rundt om i Berlin sammankallades denna dag i »Eiskeller» en »folkförsamling för grundläggande af ett kristligt-socialt arbetareparti». Most och hans socialdemokrater infunno sig i pluralitet till detta möte. De tillåto dock Stöcker att under ljudlös tystnad få utveckla sina åsikter i ett tal, som han slutade med orden: »Jag menar det ärligt, troget och godt med arbetareklassen, så sant mig Gud hjälpe!» Men de bifallsyttringar, som här och där under föredraget ville skaffa sig ljud, nedtystades af den socialdemokratiske ordföranden och motvägdes för öfrigt af hvisslingar. Och omedelbart efter Stöcker sprang Most upp

Digitized by Google

i talarestolen och höll ett af de glödande demagogtal, hvilka förskaffat honom ryktet för en »furchtbare Beredsamkeit». Med sin etsande dialektik kritiserade han Stöckers anförande punkt för punkt och slutade i ett formligt raseri mot »die Pfaffen», mot Luther och Kalvin. »Till och med om prästväsendet förmörkar solen och stormar an som en gräshoppssvärm», slutade han i extas, »så skola ej de socialdemokratiska arbetarne låta locka sig från sina mål och vägar. Kristendomens dagar äro räknade, och prästerna tillropa vi: gör upp er räkning med himlen, er tid är ute!» Detta utbrott mottogs med stormande bifall, och de närvarande fattade en resolution *mot* bildandet af ett kristligt-socialt arbetareparti.

Men senare samma dag sammanträdde inom slutna dörrar de, som Stöcker lyckats vinna för sina idéer. Hans första anhängare voro dock blott ett femtio-tal. Men efter fjorton dagar hade det vuxit till 400, och i slutet af året räknade partiet mer är 3 tusen medlemmar i Berlin samt hade systerföreningar på många andra orter inom riket. Naturligen försiggick icke denna partibildning utan strid med de energiska socialdemokraterna. Härvid stod Stöcker så godt som ensam; vid hans sida kämpade blott missionsdirektören Wangemann med ihärdighet och mod. Vid det mera teoretiska arbetet hade Stöcker däremot en ovärderlig bundsförvant i nationalekonomen Adolf Wagner, som till hans förfogande ställde sin vetenskapliga rustkammare och visserligen ofta riktade sin kritik äfven mot Stöcker, men dock alltid, då det gällde, i sista hand principiellt stod troget vid hans sida. Med Wagners biträde utarbetades partiets program, och då detta fortfarande äfven af »die Jungen» inom den kristligt-sociala rörelsen erkännes såsom den lyckligaste formuleringen af partiets sträfvanden, så anse vi oss här böra anföra det i dess helhet, sådant det fastställdes 1878:

Allmänna grundsatser.

1. Det kristligt-sociala arbetarepartiet står på grundvalen af den kristna tron och af kärleken till konung och fädernesland.
2. Det förkastar den nuvarande socialdemokratien såsom opraktisk, okristlig och opatriotisk.
3. Det sträfvar efter en fredlig organisation af arbetarne, för att i samband med statslifvets öfriga faktorer bereda väg för de nödvändiga praktiska reformerna.
4. Det uppställer såsom mål minskande af klyftan mellan rik och fattig och åvägabringandet af större ekonomisk säkerhet.

Enskilda fordringar.

I. *Af staten.*

A. Arbetareorganisation.

1. Införande af obligatoriska, för hela riket gemensamma fackföreningar för de olika yrkena och i förbindelse därmed ordnande af lärlingsväsendet.
2. Upprättande af obligatoriska skiljedomstolar.

Digitized by Google

3. Upprättande af obligatoriska änke- ock pupillkassor, invalid- och ålderdomsförsörjningskassor.
4. Auktoriserande af fackföreningarna att representera arbetarnas intressen gent emot deras arbetsgifvare.
5. Förpliktigande för fackföreningarne att svara för af arbetarne åtagna kontraktsmässiga förbindelser.
6. Statskontroll öfver fackföreningarnes kassor.

B. Arbetareskydd.

1. Förbud för söndagsarbete. Afskaffande af barns och hustrurs arbete i fabriker.
2. Normalarbetsdag, olika för olika yrken.
3. Energisk sträfvan för, att detta arbetareskydd blir internationellt; men tills så kan ske, tillfyllestgörande skydd för det nationella arbetet.
4. Skydd för arbetarebefolkningen mot hälsoskadliga förhållanden i arbetslokaler och bostäder.
5. Återinförande af lag mot ocker.

C. Statsarbete.

— Arbetarevänligt sätt att sköta den nuvarande stats- och kommunalegendomen och utsträckande däraf, så långt som det visar sig ekonomiskt rådligt och tekniskt lämpligt.

D. Beskattning.

1. Progressiv inkomstskatt såsom utjämnande motvikt mot bestående eller blifvande indirekt beskattning.
2. Progressiv arfsskatt vid större förmögenheter och aflägsnare släktskap.
3. Börsskatt.
4. Höga lyxskatter.

II. *Af kyrkan.*

— Kärleksfullt och kraftigt deltagande i alla sträfvanden, hvilka gå ut på ett höjande af hela folkets andliga och kroppsliga väl och sedligt-religiösa hållning.

III. *Af de förmögna klasserna.*

— Ett beredvilligt tillmötesgående gent emot de obemedlades berättigade fordringar, särskildt genom inverkande på lagstiftningen, genom största möjliga ökande af arbetslönerna och förkortande af arbetstiden.

IV. *Af själfhjälpen.*

1. Villigt understödjande af fackförenings-organisationen såsom ersättning för hvad som var godt och ändamålsenligt i skråväsendet.
2. Iakttagande af den personliga och yrkesmässiga ärans fordringar, familjelifvets utveckling i kristlig anda samt undvikande af all råhet i nöjet.

Stöcker gjorde ingen hemlighet af, att flera punkter i detta program voro direkt lånade från socialdemokraterna; tvärt om framhöll han, huru han ville bekämpa dessa på deras egen mark. Däremot öfvergaf han Todts falska metod att vilja härleda programmet ur Bibelns utsagor, ehuru

Digitized by Google

han visserligen betonade den kristna broderskärleken såsom den enda möjliga moraliska botten, hvarpå det nya arbetet kunde finna fotfäste. Stöcker framhåller uttryckligen, att Nya Testamentet icke innehåller någon social lagstiftning för vår tid, utan endast de sedligt-religiösa principerna för så väl den enskildes som samhällets lif. Enligt hans åsikt har därför heller icke kyrkan att taga parti i de politiska striderna; men detta hindrar icke, att den enskilde prästen har samma rättighet och skyldighet, som andra medborgare att göra det, blott han ej glömmer, att klasshatet aldrig kan vara jordmånen för ett kristligt utsäde. — Ty värr hafva Stöcker och hans anhängare ej alltid konsekvent tillämpat dessa sunda principer utan mången gång ock svept sina social-politiska sträfvanden i en förment biblisk rättrogenhets mantel; och försåvidt som de liksom Stöcker själf varit präster har deras personliga partiställning ofta ställt dem såsom kyrkans tjänare i en falsk position, i det de kommit att bekämpa sträfvanden, som från religiös synpunkt haft lika stort berättigande som deras egna syften.

Framför Todts program har Stöckers och Wagners vidare dess afgjordt demokratiska prägel; det är ett verkligt arbetareprogram och för äfven inför de högre klasserna afgjordt det fjärde ståndets talan. Och gör det icke genom utopier såsom socialdemokraterna, utan genom nyktra, praktiska reformförslag. Man observere i detta hänseende särskildt den moderation, hvarmed programmet talar ej om att upphäfva klasskillnaderna, utan endast om att »minska klyftan» mellan klasserna; och likaledes ej om att upphäfva privategendomen, utan endast om att så långt det visar sig praktiskt lämpligt öka statens kollektivegendom. Väl var det därför ej utan skäl, som Stöcker kunde påstå: »skenbart bjuder socialdemokratien mera än vi, men i verkligheten bjuda vi vida mera, ty vi bjuda eder sådant, *som kan ernås*».

I Maj kommo de första svåra dagarna för det nya partiet. Hödel lossade den 11 Maj sitt olyckliga skott mot den gamle kejsaren. Och det kristligt-sociala partiets motståndare försummade icke att låta skuggan af detta brott falla öfver detta arbetareparti. Det var nämligen faktiskt, att Hödel under de sista dagarna före attentatet blifvit medlem af det kristligt-sociala partiet och delvis förtjänade sitt uppehälle genom att sälja dess flygskrifter. Men helt visst var det endast denna sistnämnda ekonomiska sida af saken, som förband honom med partiet; han var samtidigt fortfarande medlem af socialdemokratiska föreningar och hade ock funnit tid att fabricera artiklar för det liberala Leipziger Tageblatt.

Så kom Nobilings attentat. Kronprinsen öfvertog regeringen, riksdagen upplöstes och ett lagförslag utarbetades för undertryckande af socialdemokratien. Nu kastade sig äfven det nya partiet in i valrörelsen, visserligen utan annan framgång än ett väsentligt försvagande af socialdemokraternas resultat. Men valstriderna ledde till splittring och affall inom partiet. Så sammanträdde riksdagen och antog socialistlagen. Den 21 Oktober proklamerades den och tillämpades redan samma dag med

Digitized by Google

stränghet. Åtminstone i det yttre upphörde så godt som socialdemokratiens verksamhet. Dess föreningar upplöstes; dess tidningar nedlades med några få undantag, hvilka med tamare innehåll sökte vegetera. Med socialdemokratiens offentliga agitation upphörde ock det kristligt-sociala partiets öppna motagitation.

www.libtool.com.cn

Den demokratiska prägel, som Stöckers verksamhet under 1878 bar, slog snart om i en mera konservativ. De motiv, som ledde härtill, voro flera och olikartade.

Under inflytandet af socialistlagen grodde och utvecklades hos de lägre folklagren i Berlin ett tyst och bundet, men därför icke mindre djupt hat mot den öfverklass, som beröfvat dem den politiska yttranderätten. Misstänksamheten mot allt, som bjöds af medlemmar af denna öfverklass, blef allt större och större. Så gick den ene efter den andre af de förut socialdemokratiska arbetare, hvilka Stöcker vunnit för sitt parti, ut ur detsamma. Men samtidigt rekryterades dess led i stället ur handtverkarnes, småköpmännens och de lägre tjänstemännens kretsar. Snart vunno dessa nykomlingar i partiet öfvervikt, och så blef detta ej längre en sammanslutning af storindustriens arbetare utan förnämligast af småborgare. Sommaren 1880 hade denna förvandling fullständigt försiggått och tog sig äfven uttryck i förändring af partiets namn. Det kallade sig hädanefter ej för det kristligt-sociala arbetarepartiet, utan blott det *kristligt-sociala partiet*. Men därmed blefvo ock småborgarnes intressen de dominerande. De, hvilka dessa ansågo såsom sina närmaste fiender, voro hvarken kapitalismen eller socialdemokratien utan innehafvarne af de bazarer och storbutiker, hvilka med sin konkurrens för hvarje dag allt mer och mer tryckte ned handtverket och den lilla handeln — d. v. s. framför allt judarne. Och så vardt af det kristligt-sociala partiet ett *antisemitiskt* parti.

Stöckers egna sympatier och antipatier fördes ock af andra motiv åt samma håll. Såsom socialist hade han från början sett sin farligaste motståndare i Manchester-skolans män. Mot dess falska liberalism hade hans kamp ytterst och djupast varit riktad, äfven då förhållandena närmast kom att ställa honom i förpostfäktningarna mot socialdemokraterna. Och denna frihandelsdoktrin, af hvilka tillämpades och predikades den med sådan hänsynslöshet som af de judiska köpmännen och den i deras händer varande Berlin-pressen! Såsom kristen såg han ock i samma press sin hätskaste motståndare. Och såsom varm tysk patriot — en egenskap, som det är orättvist att frånkänna Stöcker — måste han ock känna sig i opposition mot de kosmopolitiska judarne. Kom så därtill partimedlemmarnas allt starkare påträngande, och man bör väl kunna förstå, huru Stöcker kom till att blifva antisemitisk agitator.

Det var den 19 September 1879 som han såsom sådan uppträdde på partiförsamlingen och för första gången sammanhängande och principiellt behandlade judefrågan under rubriken: »Våra fordringar gent emot

Digitized by Google

den moderna judendomen». — Dessa hans fordringar voro ej så synnerligen himlastormande. Gent emot de judiska idealisternas påstående, att deras kultur rätt och slätt innehölle all mänsklighetens sanningsinnehåll, fordrade han: mera anspråkslöshet. Gent emot de direkte angreppen mot kristendomen inom den judiska pressen kräfde han: mera tolerans. Så visade han genom statistiska utredningar, huru judarna i i Tyskland allt mera slå under sig de mest inkomstbringande, men minst arbete kräfvande platserna i samhället, men däremot draga sig tillbaka på det mera produktiva, anspråkslösa arbetets område. »Devisen *Billig und schlecht* kommer till en stor del på deras räkning. Öfverallt äro de framme, där det gäller att göra sig till godo nöd och spekulationslystnad. Svindel och ocker äro yrken, som de onekligen drifva med förkärlek. De skörda gärna där, hvarest de intet hafva sått.» Gent emot dessa sträfvanden ropade han: något mera jämlikhet.

Naturligen blef den judiska pressen honom icke svaret skyldig. Åtta dagar däreſter höll Stöcker i ännu skarpare ton vid ett stort offentligt möte ett nytt tal öfver »Nödvärnet mot den moderna judendomen». Och så var det antisemitiska kriget i full låga. Allt bittrare blef striden å ömse sidor, passionerna släpptes lösa. Stöcker nådde höjdpunkten af antisemitisk fanatism i sitt 1882 offentliggjorda tal: »Judendomen i det offentliga lifvet, en fara för det tyska riket». I sak äro dock hans fordringar vida mindre hänsynslösa än många andra antisemiters. Det är mot judarnes öfvermakt, icke mot judendomens existens i Tyskland, som han riktar sina angrepp. De radikala antisemiterna säga: den sociala frågan är väsentligen judefråga. Stöcker däremot: judefrågan är *en* social fråga.

Stöckers antisemitism vände sig icke mot den judiska religionen; den ville icke heller vara en rasstrid. På judarnes emancipation i det tyska riket ville han icke göra något intrång, utan räkna därmed såsom ett historiskt faktum, som icke kunde göras om. Hans sträfvande gent emot judendomen bestämde han själf i motsats härtill såsom social-etiskt och social-politiskt. I etiskt hänseende ville han väcka kristendomen hos sitt folk till en ny andlig makt gent emot judisk och halfkristen egoism och mammonsdyrkan, ville låta tysk ärlighet och tro tränga ut procentaremoralen. I socialt hänseende var hans sträfvan att genom en klok lagstiftning hålla det judiska kapitalet i tyglar. Därför ville han upphäfva hypoteksväsendet och göra jorden osäljbar och obelånbar, införa ändringar i kreditsystemet, som befriade affärsmannen från storkapitalets godtycke, ändra börs- och aktieväsendet, inskränka anställandet af judiska jurister i proportion till judarnes procent af folkmängden, utesluta judiska lärare från folkskolorna o. s. v.

Dessa antisemitiska sträfvanden blefvo nu det Stöckerska partiets hufvudsak, den kristliga socialismen vid dess sida mera en bisak.

Digitized by Google

Samtidigt gick ock partiet allt mera öfver i konservativ riktning. Bryggan öfver bildade antisemitismen, den yttre häfstången återigen blef den s. k. Berlin-rörelsen, som hösten 1880 började sitt lopp.

En af Berlins gamla konservativa borgareföreningar, »der Bürgerverein in der Luisenstadt», som vid denna tid förde ett tynande lif, inkallade Stöcker att hålla inledningsföredraget vid ett offentligt folkmöte. Stöcker framställde sina kristligt-sociala, antisemitiska åsikter med den formfulländning och värme, att han ryckte sina åhörare med sig. Gnistan tände, föreningen vaknade åter upp och var vunnen för de Stöckerska idéerna. Andra föreningar följde efter och nya bildades. Våren 1881 uppstod den ena efter den andra konservativa borgareföreningen. En liknande tysk studentförening hade redan bildats i Januari. Inom ett år räknade rörelsen mellan 40 och 50 föreningar i Berlin. Högsta ledningen af dem utöfvades af en kommitté, den mycket omtalade *C. C. C.*, d. v. s. »der Conservative Central-Comitee», i hvilken såväl Adolf Wagner som Adolf Stöcker invaldes. Inom pressen fick rörelsen sitt eget organ redan i slutet af 1881 uti »Deutsche Tageblatt» och längre fram i »Vorwärts», samtidigt med att den i det hela hade bundsförvanter inom den konservativa pressen, i »Reichsboten», »Kreuzzeitung» m. fl.

Dessa föreningars närmaste syfte var att genom en stor folkrörelse bryta de liberales och socialdemokraternas välde i Berlin och så insätta konservativa representanter för hufvudstaden i tyska riksdagen och Preussens »Abgeordnetenhaus». Redan hösten 1881 uppträdde dessa föreningar i valstriden för riksdagen. Visserligen lyckades de icke drifva någon af sina kandidater igenom, men de samlade dock kring dem 40 tusen röster, och 1884 hade deras rösttal stigit till 53 tusen. På samma sätt spelade de en viktig roll vid de preussiska representantvalen. Och vid valen till Berlins egen representation lyckades de t. o. m. sätta in sina egna kandidater och inom »Stadtverordnetenversammlung» bilda ett nytt »tyskt borgareparti». Störst framgång hade man dock vid de kyrkliga valen. Här lyckades man helt och hållet förskjuta maktförhållandena inom Berlins stadssynod, så att i stället för den förut härskande liberala majoriteten nu trädde en »positiv riktning».

År 1884 stod denna Berlin-rörelse på sin höjdpunkt. Och i dess konservativa led voro Stöcker och hans kristligt-sociala öfver allt kärntruppen. Allt sedan 1878 hade det kristligt-sociala partiet afstått från att uppställa egna kandidater vid de politiska valen, och när Stöcker 1881 erhöll säte i riksdagen tog han plats bland högern och betecknade sig själf uttryckligen i riksdagsförteckningen såsom »tysk-konservativ»; blott inom parentes tillfogade han: kristligt-social.

För Stöcker var detta Berlin-parti blott ett medel för ännu mera omfattande syften. Han ville nu utsträcka sin verksamhet öfver hela riket. På samma sätt som han gjort i hufvudstaden, hoppades han i hela

Digitized by Google

Tyskland kunna sammansluta och organisera alla konservativa, alla moderata antiselmiter, alla allvarligt kristliga element, alla sansadt socialt tänkande under en enda gemensam fana med inskriften: kristendom, monarki, social reform. Ej klasskamp skulle härvid vara medlet, utan alla klassers inbördes solidaritet. På så sätt skulle »das deutsche Vaterland» socialt enas, liksom det skett i nationellt hänseende 1870.

För detta mål insatte han nu alla sina krafter i preussiska representanthuset, i riksdagen och under otaliga agitationsresor. Han gjorde t. o. m. ett misslyckadt försök att för sina idéer vinna prins Wilhelm, den nuvarande kejsaren. Med män af centern och det katolska sociala partiet sökte han förbindelser; till och med de radikala antisemiterna sökte han närma sig. En tid tycktes verkligen gynnande vindar fylla hans segel. Allt närmare syntes han vara förverkligandet af sina högtflygande planer.

Men så kom en mäktigare och gjorde dessa om intet.

Bismarck började 1885—87 sin kartellpolitik, och med den sköts rikskansleren-hofpredikanten åt sidan. När kejsar Wilhelm II bestigit tronen, mötte Stöcker äfven från det hållet nya hinder. Först förbjöds han att blanda sig i den offentliga striden och tvangs att inskränka sina föredrag till religiösa och patriotiska ämnen. Och så 1890 erhöll han afsked från sitt ämbete såsom hofpredikant.

Sedan han därigenom återfått sin politiska handlingsfrihet och Bismarck motvillig dragit sig tillbaka, började Stöcker åter en energisk verksamhet, grundade den evangelisk-sociala kongressen, bildade en s. k. socialmonarkisk förening och sammanslöt i December 1892 partiet omkring ett nytt utförligt program, hvari hans förnämsta kristligt-sociala, kyrkopolitiska och antisemistiska idéer fastslogos såsom konservativa fordringar.

Men alla dessa framgångar voro endast skenbara. De makter, Stöcker frambesvurit, växte honom själf öfver hufvudet. Han förmådde ej sammanhålla det gigantiska socialt-konservativa parti, på hvars bildande han så energiskt arbetat. Den evangelisk-sociala kongressen uppträdde självständigt. Den socialmonarkiska föreningen stannade vid ansatsen. Antisemiterna skilde sig i hat och bitterhet från de konservativa. Och inom hans egen kristligt-sociala kärntrupp uppträdde en yngre fraktion med allt bestämdare fordringar.

I Februari i år beröfvades han sin plats bland de konservativa. Förgäfves har han försökt åter sluta de kristligt-sociala närmare till sig. Och nu helt nyligen har han ej blott uteslutits ur den evangelisk-sociala kongressens aktionskommitté, utan äfven utträdt ur kongressen själf.

Det var själfva hans politiska princip, som var outförbar: föreningen af kristlig-socialism och konservatism. De konservative, jorddrottarne och deras partifränder, stötte ut socialisten. De kristligt-sociala, småfolket, proletärvännerna ha nu till sist ock afskuddat oket af den konservative ledaren. Och så jagas medelvägsmannen bort under en stört-

Digitized by Google

skur af förebråelser för politiskt vingleri, för tvetungadt hyckleri och opålitlighet af alla arter.

www.libtool.com.cn

III.

En i vissa afseenden motsatt utvecklingsgång till den Stöckerska rörelsen ha de evangeliska arbetareföreningarne haft, hvilka ursprungligen uppstodo i Rhenländerna och Westfalen, men sedan utbredt sig öfver hela det tyska riket och för närvarande tyckas innebära de största möjligheterna för den kristliga socialismens framtid. Uppslaget till dessa föreningar har icke tagits af män ur de högre klasserna, utan spontant ha de uppstått ur arbetarnes egna led. Härmed sammanhänger, att de ej ursprungligen bildats i ett afgjordt, klart fattadt socialt syfte, som de sedan fullföljt, utan först så småningom växt ut öfver mera privata kamratförbindelser till en socialpolitisk organisation.

Det var våren 1882, som den första grunden i anspråkslösaste form lades till denna nu så omfattande rörelse. En enkel, men intelligent grufarbetare i Gelsenkirchen, Ludwig Fischer hade med oro iakttagit, huru från de katolska arbetareföreningarne en romersk propaganda allt mer bredde ut sig bland hans hemtrakts arbetare. För att sätta en damm häremot var han betänkt på att bilda en evangelisk arbetareförening. Förgäfves sökte han intressera församlingens lutherske präst för sin plan; däremot fann han i skolläraren Bischof en meningsfrände. Tillsamman med denne utarbetade han ett stadgeförslag, och den 29 Maj framlades detta på ett offentligt möte. Den första »evangeliska arbetareföreningen» stiftades därvid af 57 bergsmän och andra arbetare. Småningom följdes exemplet rundtom i Rhenländerna och Westfalen. Så hade 1885 föreningarnes antal stigit till 25 med 11,700 medlemmar och 1887 funnos 44 föreningar af detta slag med ej mindre än 17,000 medlemmar.

Samtliga hade gemensamma stadgar i följande enkla af Fischer och hans kamrater utarbetade form:

Den evangeliska arbetareföreningen står på den evangeliska bekännelsens grund och har följande ändamål:

a) att bland trosförvanter väcka och befordra det evangeliska medvetandet;
b) att eftersträfva sina medlemmars sedliga lyftning och allmänna bildning;
c) att värna och vårda ett fredligt förhållande mellan arbetsgifvare och arbetstagare;
d) att vid sjukdom och dödsfall lämna sina medlemmar understöd;
e) att bevara troheten mot kejsaren och fosterlandet.

För detta syfte hade föreningarne möten en eller par gånger i månaden, hvarvid föredrag höllos, merändels af religiöst eller fosterländskt innehåll. Föredragshållarne voro vanligen präster eller andra personer ur de högre samhällsklasserna, som intresserats för föreningarnes klassförsonande sträfvande. Dessa skänkte dem äfven ofta ekonomiskt under-

Digitized by Google

stöd. Delvis med sådant biträde byggde en del föreningar egna hus, och understöds- och konsumtionskassor af olika arter grundlades.

Många af föreningarne hade eget bibliotek. Inom pressen erhöllo de ett organ i »Evangelische Arbeiterboten», som ännu utgifves i Hattingen. Deras förnämsta ledande personlighet blef snart teol. licentiaten L. Weber, kyrkoherde i M.-Gladbach.

Föreningarnes hufvudmål var i början alls icke social-politiskt, utan förnämligast kyrkligt-religiöst samt moraliskt i arbetarebildningens tjänst. I politiskt hänseende uppträdde föreningarne icke såsom sådana, men af sina gynnare drogos deras medlemmar vanligen in i den stora konservativa strömfåran eller gåfvo de på sin höjd sina röster åt nationalliberala.

I det hela representerade dessa föreningar »de stilla i landena», hvilka i dem ville finna en tillflykt och ett skydd mot tidens samhällsstormar och klasstrider.

Men från 1888 har denna föreningsrörelse ej blott bredt ut sig öfver hela Tyskland, utan äfven allt afgjordare öfvergått till ett social-politiskt, så småningom allt mera demokratiskt parti. Pastor Weber och föreningarnes förste grundläggare Fischer, hvilken blifvit aflönad föreningsagent, hafva bedrifvit en energisk agitation för bildande af allt flera föreningar af denna art. Framgången af deras sträfvanden synes af följande siffror:

1889	funnos	70	föreningar med i rundt tal	20,000	medlemmar.
1890	»	140	»	40,000	»
1891	»	220	»	63,000	»
1893	»	230	»	73,000	»
1896	»	350	»	80,000	»

Sex tidningar föra föreningarnas talan, och två af dem utgifva småskriftssamlingar, »Göttinger Arbeiterbibliothek» och »Rheinisch-Westfalische Arbeiterbibliothek».

Då flertalet af de yngre föreningarne uppstått i lutherska länder, där ingen påträngande katolsk propaganda uppkallade till motvärn, så medförde deras införlifvande den redan antydda förändringen i rörelsens hufvudsyfte. Från att förut hafva varit riktad mot katolicismen, fick den nu till hufvudtendens: motstånd mot socialdemokratien; — ja, på flera ställen ha därför katoliker upptagits i föreningarne. Från en konfessionellt-religiös rörelse, har denna föreningsrörelse sålunda blifvit ett led i den kristligt-sociala rörelsen. I det gemensamma program, som 1892 framgick såsom en kompromiss mellan föreningarnes äldre, konservativare element och »die Jungen», betonas uttryckligen denna kristligt-sociala hufvudkarakter. Programmet upptager för öfrigt hufvudpunkterna ur såväl det Stöckerska programmet af 1878 som Fischers ursprungliga föreningsstatuter. Det egentliga framsteget utöfver 1878 års program ligger i det kraftigare betonandet af den mera privata föreningsverksamhet, hvarigenom arbetarne medelst självhjälp kan föra sin klass framåt, genom

Digitized by Google

låne- och understödskassor, sjuk- och begrafningskassor, försäkring mot arbetslöshet, arbetsbyråar o. s. v.

Den splittring mellan en höger och en vänster inom föreningarne, som nyss antyddes, har icke aftagit, utan snarare skärpts på senare tiden. I spetsen för de äldre och mera högersinnade står fortfarande pastor Weber. Den yngre, radikalare fraktionen ledes däremot af pastor Fr. Naumann i Frankfurt a. M., — en kraftfull och förståndig man, hvars anseende dag för dag allt mer tyckes växa de öfriga ledarne inom den kristliga socialismen öfver hufvudet. Kanske blir det han, som kommer att fullfölja den partiorganisation i stort, hvars ledning nu tyckes alldeles hafva fallit ur Stöckers händer.

En sammanfattning af alla de hittills skildrade kristligt-sociala strömningarne söker den evangelisk-sociala kongressen bilda.

Första tanken på en sådan kongress förskrifver sig från Stöcker och daterar sig från 1890. Han meddelade pastor Weber och några andra vänner sin plan. Weber utvidgade denna därhän, att icke blott de, som redan tillhörde det kristliga-sociala partiet, skulle inbjudas till kongressen, utan öfver hufvud alla, som hade intresse för ett socialt reformarbete på evangelisk basis. För den skull anknötos förhandlingar med ledarne af alla olika kyrkliga partier. Och snart visade sig en oväntad anslutning. Den 27—29 Maj 1890 sammanträdde så omkring 800 deltagare i den första evangelisk-sociala kongressen uti det kristligt-sociala partiets föreningshus i Berlin. Nästan alla de olika kyrkopolitiska fraktionerna voro därvid representerade af framstående personligheter. Här hade alla samhällsklasser stämt möte. Adliga godsägare och storfabrikanter, handtverkare och fabriksarbetare, köpmän och ämbetsmän, präster, professorer och studenter sutto här sida vid sida. Helt naturligt ägde dock det teologiska och prästerliga elementet en synbar öfvervikt.

Programmet upptog sex föredrag med åtföljande diskussion. Ämnena voro följande: församlingen i dess sociala betydelse; arbetareskyddslagstiftningen; arbetareklassens bostadsbrist och medlen till dess afhjälpande; de evangeliska arbetareföreningarne, deras betydelse och vidare utbildning; de nutida sträfvandena på socialpolitikens område; vår ställning till socialdemokratien.

Den grundstämning, som genomgick alla meningsbytena, var glädjen öfver att hafva funnit en föreningspunkt, i hvilken alla olika kyrkliga fraktioner kunde mötas i verksamheten till samhällsförhållandenas reformerande på en evangelisk världsåskådnings basis. På en direkt politisk verksamhet eller partibildning kunde däremot helt naturligt kongressen ej inlåta sig; därför afveko inbördes deltagarnes åsikter allt för mycket från hvarandra. I det hela fingo därför förhandlingarne en mera akademisk prägel. De gingo ut på att klargöra sakförhållanden och bibringa

Digitized by Google

åsikter. Och i detta hänseende hafva de evangelisk-sociala kongresserna fått en synnerligt stor betydelse för den kristligt-sociala rörelsen, i det de lämnat ett annars förgäfves sökt tillfälle att på rörelsens sträfvanden fästa den stora allmänhetens uppmärksamhet och så drifva propaganda för dess idéer äfven bland sådana, som annars för dem skulle förblifvit främmande. — Sitt program formulerade kongressen på följande sätt:

Utgående från, att det är en plikt för den evangeliska kristenheten att göra de hos henne lefvande trons och kärlekens krafter fruktbringande till bekämpande af de sociala missförhållandena och farorna i nutiden, och anseende, att det för detta mål är nödvändigt att skaffa en fast medelpunkt för behandling af hithörande frågor, uppdrager den evangelisk-sociala kongressen åt en kommitté att i vidsträcktare omfång vända sig till lämpliga evangeliske män af alla stånd och yrken i det tyska fäderneslandet med uppfordran att bilda ett utskott, som leder förverkligandet af detta mål på ändamålsenliga vägar.

Ursprungligen utsågos åtta medlemmar af denna aktionskommitté; sedan har deras antal ökats till tolf, så att kommittéen till sista tiden bestått af följande medlemmar: pastor Burckhardt (konservativ och kristl. social), professor Hans Delbrück (frikonservativ), professor Kaftan (konservativ, kyrkligt moderat), kommerseråd Metzenthin (konservativ o. kristl. social), landsekonomiråd Nobbe (frikonservativ, kyrkl. moderat), friherre v. Soden (likaledes), Stöcker, predikanten dr Arndt (liberal, tillh. protestantfören.), professor Gierke (konservativ), »Oberverwaltungsgerichtsrat» Hahn (konservativ, kyrkl. positiv), professor Harnack (liberal) och professor Adolf Wagner (konservativ, kristl. social).

Redan sommaren 1890 grep aktionskommittéen verket an och sammanslöt med sig 71 män och kvinnor af olika stånd och riktningar till det s. k. vidsträcktare utskottet af den evangelisk sociala kongressen. Detta utskott erhöll till uppgift:

a) hållande af sammanträden efter behof, dock minst två gånger årligen;
b) bestämmande af ort, tid och dagordning för den årligen sammanträdande kongressen;
c) anskaffande af inledningsföredrag för kongressens sammanträden;
d) diskuterande af sociala frågor och fattande af beslut rörande organisation och agitation;
e) uppställande af årsbudget och öfvervakande af ekonomien.

De löpande ärendena handläggas af den mindre kommittéen, som enligt regeln sammanträder en gång i månaden. En särskildt aflönad generalsekreterare har ock tillsatts, hvilken bl. a. har att inför aktionskommittéen och kongressen ingifva berättelser om viktigare företeelser på det sociala området på grunden af vetenskapliga litteraturstudier och lektyr af dagspressen och flygskrifter. Därjämte har han att lämna begärda upplysningar i evangelisk-sociala frågor och har i detta hänseende utöfvat en omfattande verksamhet.

Organ inom litteraturen har kongressen haft i professor Baumgartens broschyrserie »Evangelisch-sociale Zeitfragen», hvilken dock upphört efter utgifvandet af 19 häften, som fortfarande läsas i vida kretsar, samt i den sedan 1892 utkommande månadsskriften »Mitteilungen des evangelisch

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

socialen Kongresses», hvilken under korsband tillsändes kongressens medlemmar och vänner.

Af större betydelse har en annan sida i kongressens verksamhet blifvit. Från hösten 1893 hafva anordnats populärt-vetenskapliga kurser af i viss mån samma art, som de akademiska sommarkurser, hvilka på senare år hållits vid våra universitet, men med uttryckligt inskränkande af ämnena till endast det sociala och nationalekonomiska området. Den första »evangelisk-sociala kursen» af denna art hölls i Berlin sagda år och räckte elfva dagar, under hvilka på förmiddagen höllos fyra timmars föreläsning, på eftermiddagarne samtal under föreläsarens ledning och på kvällarne fria sammanträden. Schemat upptog följande föreläsningar:

1. Nationalekonomiens element (8 timmar), prof. *A. Wagner*, Berlin;
2. Nationalekonomiens system (4 t.), prof. *Elster*, Breslau;
3. Agrarpolitik (8 t.), prof. *Max Weber*, Freiburg;
4. Yrkespolitik (8 t.), prof. *Stieda*, Rostock;
5. Handel (4 t.), prof. *Rathgen*, Marburg;
6. Den tyska arbetarerörelsen (4 t.), dr *Oldenburg*, Berlin;
7. Den tyska sociallagstiftningen (4 t.), Landgerichtsrat *Kulemann*, Braunschweig.

Kursen var oväntadt talrikt besökt. Man hade beräknat ett 50-tal åhörare, men fick 500. Majoriteten utgjordes af teologer, omkr. 350, från studenten till superintendenten; ett 40-tal tillhörde lärarståndet, ungefär lika många voro juristerna; återstoden tillhörde de mest olika stånd och yrken; äfven några kvinnliga åhörare följde kursen från början till slut.

Sedan hafva liknande kurser hållits på flera andra ställen inom riket: i Halle tre gånger, i Rhenländerna likaledes, i Limburg två gånger, i Karlsruhe och Stuttgart hvardera en gång. Dessutom har föreningen för socialpolitik följt exemplet och sistlidne vår ock upprättat en dylik kurs i Berlin. Då emellertid till denna infunnit sig en helt annan åhörarekrets än till kongressens kurs, hafva nämnda socialpolitiska förening och den evangelisk-sociala kongressen beslutat att hädanefter omväxlande hvartannat år hålla sådana kurser i Berlin med ömsesidigt understöd. Nu i höst skall dock åter kongressen anordna en kurs af denna art.

Ett annat betydelsefullt företag, som kongressen lyckligt genomfört, är en omfattande undersökning af landtbruks-arbetarnes ställning i Tyskland. Denna enquête föranstaltades 1893—94. Ett tusen omfattande frågeböcker återkommo, till största delen mönstergiltigt ifyllda. Och i sommar väntar man publikationen öfver dess förut ej bearbetade värdefulla material.

Störst betydelse hafva dock inom kongressens arbetsområde utan tvifvel dess egna årliga sammankomster haft. En hel följd af väckande och lärorika föredrag hafva därvid hållits och framkallat mycket värdefulla meningsbyten. Inom det *social-kyrkliga* området har särskildt Dresdener-pastorns dr Sulze's församlingsidéer väckt mycket uppseende, inom pressen förfäktade af »Christliche Welt». Hans åsikter gå väsent-

Digitized by Google

ligen därpå ut, att organisera massorna i storstäderna uti lifaktiga kristliga församlingar, hvilka aldrig omfatta mer än 5 tusen medlemmar, och inom hvilka det kyrkliga lifvet befrias från ballasten af gamla stelnade inrättningar och bruk, ekonomiskt och liturgiskt reformeras och fylles med nutidens sociala åskådningar. — Åt *social-etiska* frågor har kongressen ägnat den största uppmärksamhet; bland de femton föredrag inom detta område, som vid kongressens årsmöten förekommit, må t. ex. nämnas: prof. Herrmann's öfver »Religion och socialdemokrati» (1890), prof. Cremer's öfver »Den sociala frågan och predikan» och prof. Harnack's öfver »Den evangelisk-sociala uppgiften i belysning af kyrkans historia» (1894) samt prof. Furrer's om »Den moderna naturvetenskapen och nutidens sociala rörelse» (1895). — På det *social-politiska* området har samma motsats mellan de konservativare äldre och de radikalare yngre, som vi gjort bekantskap med inom alla andra former af den kristligt-sociala rörelsen, naturligen ock trädt i dagen. Å ena sidan har Stöcker framställt sina konservativa, å andra sidan Naumann och hans liktänkande sina mera demokratiska, men fortfarande monarkiska och patriotiska, åsikter.

Särskildt anmärkningsvärd är den inbördes tolerans, hvarmed härvid motsatta uppfattningar kommit till tals, hvilket naturligen i hög grad måste främja hvardera åsiktens kommande till klarhet med sig själf och rörande sitt förhållande till de konkurrerande meningarne. Äfven de partistrider, som annars mest upprört de kretsar, till hvilka kongressens medlemmar höra, hafva icke förmått rubba detta goda samförstånd inom kongressen och det inbördes förtroendet till alla dess medlemmar, att de mena ärligt med sina sociala intressen, trots all meningsskillnad på andra områden. Ett särskildt eklatant exempel härpå hade man, då 1892 den bekanta striden om apostolicum utbröt, hvarvid å ena sidan Harnack, å den andra Stöcker stodo såsom de med ytterlig skärpa motsatta partiernas ledare och dock fredligt träffades i kongressens styrelse och där samverkade för gemensamma syften. Blott en enda medlem utträdde ur kongressen under förklaring, att han icke kunde tillhöra en organisation, bland hvars ledare funnos personer, som icke ens ryggade tillbaka för angrepp på kyrkans symboler. Annars lämnade denna strid, som hvirflat upp så mycket damm, kongressen alldeles oberörd.

* *
*

Den nuvarande situationen inom den kristligt-sociala rörelsen utmärkes framför allt af den schism, som utbrutit mellan de redan omnämnda i mångt och mycket hvarandra principiellt motsatta grupperna, »die Alten», som ännu följa Stöckers och Webers ledning, och »die Jungen», hvilka flockat sig omkring Naumann.

Men tendenser visa sig ock redan till en sammanslutning. Särskildt är det de gemensamma farorna och fienderna, som förr eller senare väl skola tvinga fram en sådan. Ifrån att i början på många håll hafva rönt

Digitized by Google

sympatier, ha de kristligt-sociala så småningom blifvit allt mer ensamma, allt mer förkättrade af alla andra både politiska och kyrkliga partier.

Huru Stöcker utstötts ur de konservatives led, har redan omnämnts. Liknande ostracism har ock så väl det frikonservativa (gent emot prof. Delbrück) som det nationalliberala partiet (emot landgerichtsrat Kulemann) begagnat mot hvarje tendens åt det kristligt-sociala hållet.

De kyrkliga myndigheterna hafva också vändt sig emot rörelsen. Skarpast har denna opposition framträdt i det preussiska evangeliska öfverkyrkorådets dekret af den 15 December 1895. Vid fara af disciplinstraff förbjudas däri prästerna hvarje deltagande i »socialpolitisk agiation». Flera enskilda prästmän ha också nogsamt fått erfara allvaret af denna de kyrkliga styrelsernas afsikt att göra ett slut på »prästsocialismen».

Att detta gemensamma motstånd skall bidraga att förena fraktionerna inom de förföljdes parti, ligger ju i sakens natur. Likaså är det naturligt, att under denna kamp för tillvaron det skall blifva de mera avancerade inom partiet, som få vinden i seglen, under det att däremot de äldre och försiktigare trängas tillbaka till eftertruppen eller reserven. Och det behöfves nog därför mycket litet förutseende för att inse, att »de unge» inom partiet ha största utsikterna att gå segrande ur den schism, som nu uppstått mellan dem och »de gamle».

Af särskild betydelse äro därför för närvarande de åsikter och planer, som röra sig bland dessa yngre kristligt-sociala. Och då Paul Göhre själf tillhör deras fraktion och nog är en bland dess redigaste hufvuden och mest energiska viljor, så har hans bok för visso ej sitt minsta intresse genom den redogörelse för framtidsförhoppningarne, hvaråt han ägnar dess sista kapitel.

Såsom ett hufvudresultat af hela rörelsens förlopp hittills slår han fast nödvändigheten af en gränsreglering mellan kristendomen och hvarje social eller nationalekonomisk partisträfvan. Den kristna religionen — så framhöll med största skärpa professor Kaftan redan vid kongressen 1893 — har till mål det eviga lifvet i Gud; däremot afser de sociala sträfvandena närmast blott ett ändamålsenligt tillfredsställande af de timliga behofven. »Kristendomen är oberoende af den ekonomiska samhällsordningen och förenlig med hvarje form af det nationalekonomiska lifvet; å andra sidan har ock detta sina egna lagar, genom hvilka det står självständigt gent emot kristendomen.» *

Göhre går därför så långt, att han gillar deras mening, som se en motsägelse i partinamnet *kristligt-social.*

* Jmfr de åsikter, som af oss förfäktats i den uppsats om ***Kristendom och socialism,*** hvilken infördes i Svensk Tidskrift 1893 (sid. 556—564), och som sedan försvarades i polemiken mot lektor L. Bergström i tidskriftens följande årgång (sid. 59—63). Af den historik, som Göhre lämnar, framgår ju, att vår dåvarande motståndare intog i stridsfrågan en ståndpunkt, som redan då kunde anses såsom föråldrad bland själfva anhängarne af den kristliga socialismen i Tyskland: redan Stöcker hade ju principiellt brutit med densamma.

Digitized by Google

I nära samband härmed står Göhres åsikt, att prästerna böra uteslutas från direkt andel i den socialpolitiska partistriden.* Kyrkans sociala uppgift är klassförsoningen, ej klasskampen. Och den förra uppgiften är hvarken mindre maktpåliggande eller lättare än den senare. Men den kan ej i hela dess vidd utföras af samma personer.

Därför vill Göhre och hans liktänkande en klar skillnad mellan den *kristliga* samhällsverksamheten, som är kyrkans och prästernas sak, och å andra sidan den *social-politiska* striden, hvari blott lekmän böra taga parti. Visserligen hafva de beröringspunkter dessa två olika sidor af det nutida samhällslifvet — framför allt genom det sedliga lif, som för bådas framgång utgör pä en gång förutsättning och följd. Men af samma organer kunna dock ej deras skilda funktioner utföras. Särskildt skulle prästens hela verksamhet förvridas, om han ryckes in i partistriderna. Detta motiveras på det mest öfvertygande sätt af författaren; men då det skulle blifva för långt att här referera hans hithörande argumenter, anbefalles hans eget arbete till äfven svenska vederbörandes synnerliga uppmärksamhet och behjärtande (sid. 192—200). Äfven antyder Göhre, huru prästen genom verksamhet på den »inre missionens» och de mångfaldiga olika icke politiska föreningarnes område kan bereda marken äfven för de stora samhällsreformerna. Till så väl Stöckers som Baumanns exempel kan han hänvisa, då han påstår, att i hvad fall som helst en fullt energisk politisk partiverksamhet slutligen i praktiken skall visa sig oförenlig med det prästerliga ämbetet: från det ha de ju båda af förhållandenas makt nödgats draga sig tillbaka.

Förutom denna boskillnad mellan det kristliga och sociala i partiets verksamhet yrkar Göhre på ett klargörande af dess ställning till motsatsen mellan aristokratisk konservatism och proletärisk reformvänlighet. Och därvid äro hans egna sympatier afgjordt på den sistnämnda riktningens sida.

Ett stort *småfolkets parti* är det därför, som han väntar skola utveckla sig ur de kristligt-sociales sträfvanden. Och däri tror han också sig se framtidens hopp för sitt fädernesland, det förmedlande element, som kan åter bringa det stagnerande statslifvet i gång, hvilket i sina rörelser förlamas genom de båda hvarandra nu neutraliserande ytterligheterna: å ena sidan det ytterligt konservativa parti, som bildas af de stora godsägarne (de tysk-konservativa), de stora fabriksägarne och köpmännen (hufvudsakl. bildande det frikonservativa nationalliberala partiet)

* I princip ansluter sig sålunda Göhre nästan till samma uppfattning som den, åt hvilken kejsar Wilhelm gaf ett så drastiskt uttryck i sitt mångdebatterade telegram af den 18 sistlidne februari:

"Stöcker har slutat såsom jag för länge sedan förutsagt. Politiska präster äro ett oting. Den, som är kristen, är också "social", kristligt-social är omening och leder till självförhäfvelse och oförd ragsamhet, bådadera rakt motsatta mot kristendomen. Prästerna skola bekymra sig om själarna i sina församlingar och öfva människokärlek, men lämna politiken å sido, emedan den icke angår dem. *Wilhelm, I. R.*"

Digitized by Google

samt de stora börsmännen (de frisinnade), hvilka med alla medel vilja bevara *status quo,* och å andra sidan de samhällsupplösande socialdemokraterna, som först vilja göra *tabula rasa,* innan det tjänar något till att tänka på det nya samhällsskickets uppbyggande.

Midt emellan dessa reaktionära och revolutionära partier hoppas han att ur de kristligt sociales led skall växa fram ett reform-parti, som ensamt skall kunna föra den sociala frågan fram mot sin lösning.

Om detta hans hopp skall gå i uppfyllelse, därom kan endast framtiden döma. Men skall det så göra, så måste nog hans partivänner äfven taga hänsyn till den ytterligare särskillnad, som han åtminstone antydningsvis kräfver: ett mera kritiskt pröfvande af själfva de *socialistiska* principer, till hvilka rörelsen från början anslutit sig. Härvid hänvisar han med rätta till sitt lands nationalekonomiska vetenskap såsom vägledande; men en annan fråga är, om han ej öfverskattar den tyska nationalekonomiens frihet från allt hvad abstrakt konstruktion heter.

Att i den finnes mycket, som kommer att korrigeras af erfarenheten, skola nog äfven Göhre och hans meningsfränder få erfara — i det politiska lifvets hårda skola.

S.—e.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Svensk lyrik.

VERNER VON HEIDENSTAM: *Dikter*, 1895.
TOR HEDBERG: *Dikter*, 1896.
AXEL LUNDEGÅRD: *Dikter*, 1896.

Samma intresse, med hvilket vi läsa en utländings resebeskrifning från vårt eget land, har det ock att höra en främlings omdöme om vår litteratur. Vanan har ej för honom nivellerat intrycken, tvärt om förlänar den främmande synpunkt, hvarifrån han ser våra litterära företeelser, en ny relief åt dem. De ord, som hvardagsbruket för oss liksom nött ut, hafva ännu för honom omedelbarhetens behag. Och så är han mera oberoende än vi själfva af förutfattade meningar och kan därför i mångt och mycket kanske döma rättvisare i stort, om ock kanske ej i detalj så inträngande.

Vi hoppas därför bereda våra läsare ett särskildt nöje, då vi nu tack vare författarens vänliga beredvillighet äro i tillfälle att låta dem taga del af följande norska omdömen om några af de mera representativa företeelserna inom vår nutida svenska lyrik. Kristofer Randers bör på området i fråga anses mer än vanligt omdömesgill, då han ju själf är en lyriker af rang. Hans förmåga äfven såsom vitter kritiker ar för denna tidskrifts äldre läsare nogsamt bekant från den tid, då han till Ny Svensk Tidskrift lämnade sina förträffligt orienterande norska litteraturbref.

Red.

Der raader i Norge meget overdrevne Forestillinger om vor moderne Skjønliteraturs ubetingede Overlegenhed, navnlig i Forhold til den svenske, — Forestillinger, der dels skriver sig fra det paafaldende og nedslaaende Ubekjendtskab til Broderlandets Literatur, som bl. a. yttrer sig deri, at denne saagodtsom ikke læses uden gjennem Oversættelser, dels næres af de stærkt chauvinistisk farvede Fremstillinger af Emnet, som hos os har seet Lyset lige til den sidste Tid. — Hvad Dramaet angaar, kan nu Tingen ogsaa have sin Rigtighed, — mod Forfattere som Ibsen og Bjørnson, delvis ogsaa Gunnar Heiberg, har Sverige for Tiden ingen jævnbyrdige Skribenter at stille op. Paa det novellistiske Omraade er vi kanske ogsaa endnu de overlegne, skjønt den nyeste svenske Li-

Digitized by Google

teratur — endog bortseet fra et altomfattende Geni af den nylig afdøde Victor Rydbergs Rang — mod Lie, Kielland, Garborg, Hamsun kan stille Navne som Strindberg, Lundegård, Ola Hansson, Selma Lagerlöf. Men for *Lyrikkens* Vedkommende er det i ethvert Fald uimodsigeligt, at Sverige gaar i Spidsen. Der er — efter den lange Törkeperiode i 80-Aarene — i den sidste Tid udkommet et rent Utal af »Digtsamlinger» herhjemme. Men fraregnet ganske enkelte Ting — som Arne Garborgs mærkelige »Haugtussa» og nogle af Collett Vogts sydlansk-glødende Poesier, der tildels minder om Snoilsky, — er der ikke noget deraf, som i Tankens Flugt og Sprogets straalende Pragt kan stilles ved Siden af, hvad de ovenfor nævnte Digtere har frembragt, — navnlig da den førstnævnte, hvis ifjor udkomne Digtsamling enhver Literatur kunde være stolt af at eie.

*

Verner von Heidenstam indtager en eiendommelig Stilling baade inden sit Hjemlands og overhovedet inden Nutidens Literatur. I en Tid, som har Hoved og Hænder fulde af politiske og sociale Problemer, som sværmer for Folketalere, Komitéindstillinger og parlamentariske Debatter og har frembragt Totalister, Kvindesagsforeninger og Stemmeretstog, — midt i Dampens og Elektricitetens stakaandede og skeptiske Aarhundrede sværmer han for Antikken, Renæssansen og Østerland — for Hvilen i Skjønheden, Glæden ved Livet, Eventyrets Fantasiverden og det drømmende dolce far niente. Heidenstam er den hellenistiske Skjønhedsdyrker i vort materialistiske og praktiske Samfund og i Dekadensens og Pessimismens udmarvede Tid Livsglædens begeistrede Sanger. Det er disse Følelser, hvoraf hans tidligere Digte, Reiseskildringer og Romaner er udgaaede; og de danner ogsaa Grundstemningen i hans sidste Værk, — en Samling Poesier, hvoraf de bedste er baarne af en saa svulmende Stemningsfylde og bedaarende Velklang, at de neppe overgaaes i noget Lands Literatur.

Lyrik er først og fremst Ordenes Musik — udsøgte Klangvirkninger og vuggende Rytmer. Men ligesaalidt som de skjønneste Toner kan frembringe nogen dyb og varig Virkning, naar de mangler Sjæl, ligesaalidt kan tom Klingklang, selv om den er formet til fuldendte Vers, frembringe nogen virkelig ægte og gribende Poesi. — Hos Heidenstam gaar et tanketungt Sjælsindhold og en rik Stemningsfylde Haand i Haand med et sjeldent Herredømme over Sproget, og Indhold og Form smelter i hans Digte sammen til en Helhed af betagende Virkning. Den Verden, han fører os ind i, er ikke den dagligdagse og brutale Virkeligheds, men Drømmenes og Fantasiens, — de Billeder, han fremtryller, har noget af Eventyrenes Farvepragt, og der hviler over dem et eiendommeligt fremmedartet Skjær, som i sin vemodige Skjønhed og stemningsmættede Symbolik minder om Bøcklins Malerier. Og til dette Indhold, der er saa udsøgt og selvstændigt, svarer en ligesaa selvstændig og

Digitized by Google

udsøgt Form, — en Form, der helt igjemmen er Forfatterens egen og hæver ham til en Sprogkunstner af høj Rang. Sammenlignet med de to største af Skandinaviens øvrige nulevende Lyrikere, Snoilsky og Drachmann, er Heidenstams Rytmer mindre bløde, musikalske och dithyrambiske, men mere plastiske, slebne og faste, — den ene Verslinje slutter sig til den anden som Staalringe i en Panserbrynje, og Rimene falder — tilsyneladende uden Søgen eller Anstrengelse — vidunderlig pragtfulde, taktfaste og sikkre, skarpe som Sværdhugg og fuldtonende som Klokkeslag.

www.tibook.com.cn

Hvad synger han om? Om Hellas's Skjønhed, som er sunken i Grus, og om Livsglæden, som ikke mere vender tilbage; om ensomme Drømme af en Sjæl, som har sværmet og lidt, og om Fantasiens Syner, som forgylder Virkelighedens Armod; om tanketunge Timer, som fødtes af det flygtende Nu, og om Lykke, som giver Livet sin Vigsel. Han synger om »Tiveden» med de mørke Skove og ensomme Heier, hvor »Søndag» som en forklædt Satyr vandrer omkring og skjænker de fortrykte Mennesker en kortvarig Hvile efter Ugens Trælleliv; om Kirkeklokkerne, som for Proletaren ringer ind Hevnens Dag, men for hans Hustru præker Fredens og Menneskekjærlighedens Evangelium (i »Sånger i kyrktornet»); om »Minnens gård», som han vemodig gjæster om Natten, og om Livet, som han endnu tror paa og bestandig vil prise, selv om Stormene hyler og Bladene falder (i »Höstsång»); om Vandreren, der har gjæstet »Skyggernes Skjønhedsrige», saa han nu ikke mere kan finde Ro og Tilfredsstillelse i det Hverdagsliv, som larmer omkring ham (»Pilgrimens julsång»), og om Dionysos, hvis høie Gudevæsen Menneskene ikke fatter (i »Tvillingbröderna»).

Det er ikke altid saa let at følge den Heidenstamske Muse paa hendes Fantasis Flugt, — han er en i udpræget Grad aristokratisk og oppositionel Aand, som aldrig skeler til Publikum eller skriver noget henad Landeveien, men hvis Valgsprog ofte synes at være det Almquistske: »Så målar jag, ty så roar det mig att måla». Saaledes er der ogsaa i denne Samling Digte, hvis Symbolik det ikke er saa ligetil at forstaa og at nyde, — jeg skal exempelvis nævne: »Sommarnatten», »Djäfvulens frestelse», »Önskedagen», »Myrstacken», »Decembersaga» og »Malatestas morgonsång». Men saa er der til Gengjeld Digte, der ikke blot udmerker sig ved sin fuldendte Form, men ogsaa ved sin klare, umiddelbart gribende Tanke og ved den svulmende Stemning, der gjennemstrømmer dem. Som saadanne skal jeg af de ovenfor allerede nævnte særlig fremhæve »Sånger i kyrktornet», — et ved sit dybe Indhold og sin smeltende Velklang klassisk Digt, der inden den svenske Literatur bør erobre sig en lignende Rang, som Schillers »Lied von der Glocke» indtager i den tyske; den glimrende Skildring af Bakkustoget i »Tvillingbröderna», optaget fra Forfatterens mærkelige Roman »Hans Alienus»; det ligeledes fra »Hans Alienus» optagne »Pilgrimens julsång» med sit i höi Grad originale, pragtfuldt bølgende Metrum:

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Genomvandrat har jag allen
skuggornas land, de öde.
Långt i öknen bland tistlar och ben
talade jag med de döde.
Sund och lefvande
gick jag dem nära,
log och snyftade samman med dem.
Följde dem bäfvande,
fick dem kära,
sökte i skuggornas hem ett hem.

Skuggorna rörde min panna — och skönt
steg en fornvärld ur grafven.
Ninives döttrar virade grönt
rundt kring pilgrimsstafven.
Stjärnorna blossade
bibliskt klara.
Sakta susade strängaspel.
Skuggornas krossade
underbara
skönhetsrike betog min själ.

og den kjække, for Forfatterens Livsanskuelse saa karakteristiske »Höstsång», hvori han gjør Front mod Samtidens blasse og gustne Pessimisme:

Låt gå att lifvet gömmer
ett uns af skratt, ett pund af gråt;
den starke ler med stolthet åt
det bittra gift han tömmer.
De gamles undanstuckna
och glömda lyra stränga vi
och spela deras melodi,
den stundom glädjedruckna.

— — —

Om stormen plötsligt vänder
vårt bord och allt, som bordet bär,
låt oss, som hålla stormen kär,
stå upp och klappa händer.
Som formade i drifvet
och blårödt guld stå land och stad;
jag vill bland höstens döda blad
bedårad prisa lifvet.

Blandt de övrige skal jeg nævne »Önskan», hvor Forf. i ømme Ord henvender sig til sin Ungdoms elskede, »Vid Brasan», hvor han stolt tilraaber sin Muse:

Kom, sätt dig i skymningens timmar
vid brasan och räck mig din hand!
Där muras vårt slott, som glimmar
med hallar af glöd och af brand.

»Barndomsvännerna» med sine skarpe Udfald mod Kjærlighedens Svig og »Barrikadsång» med sine kraftigt klingende, hevn- og hadfyldte Rytmer, der slutter med disse truende Ord:

Digitized by Google

Jag svindlar. Fram! Se hviftningar från husen!
Ett tak af lågor öfver staden hvälf
och stryp i rök, ni trasbanérets tusen,
en tid, som dör föraktad af sig själf!

www.libtool.com.cn

Videre de yndefulde »Gullebarns vaggsånger» — maaske Samlingens allersmukkeste Digtcyklus, hvor allerede de første bløde melodiske Linjer anslaar Stemningen:

Spörj östan, spörj vestan om tankarnas gång.
Gullebarn, Gullebarn lilla!

og hvor Vuggevisetonen senere er beundringsværdig holdt gjennem Rytmer af en underlig skjær og fantasifuld Poesi. Endelig skal jeg anføre dette lille Tankesprog, hvor en dyb og sand Livsvisdom klinger gjennem de rene og simple Linjer:

Vi otacksamma.

Otacksamma mot allt
skåda vi lifvet kallt
redan med ungdomens öga.
Allt, som är ljufvast och störst,
skattas för stunden så föga,
vinner som minne sitt värde först.

Dagarna synas grå.
Först när de unga stå,
böjde af ålderns börda,
framför sin väntande bår,
prisa, med saknad de, rörda,
korta lifvets försvunna år.

Det sidste Digt i Samlingen har til Titel »Den sofvande systern». Det er sit Fædreland, Forfatteren sørgmodigt benævner saa.

Hon ligger kväfd af rökverk som vi bränt,
af rökverk, som vår kärlek tändt
kring hennes bädd som kring ett helgons graf —

og han fortsætter:

I sorgehuset sitta vi som gäster,
och graföl äro våra minnesfester,
hon sofver döf med hakan mot sitt bröst,
då Norge, systern, som satt bo i väster,
står upp med solen. Hör ni hennes röst?
Hon hälsar dagen, diktar och beundras,
från hundras mun går hennes ord till hundras
kring vida trakter som ett återskall.
Men den vi älska sofver kall.

En saadan Hilsen fra den anden Side af Kjølen kan vi norske ikke modtage med andet end med Glæde og med Tak. Men vi ved ogsaa, at en Literatur, der — blandt mange andre — eier Digtere som Heidenstam, den bærer Livsspiren i sig, og at der ikke er nogen Fare for, at det ikke vil opfyldes, hvad han siger i de vakre, mandige Linjer, hvormed Digtet slutter:

Digitized by Google

Vi kasta undan hennes lånta dräkt.
Vi trampa rökelsen till döds med ånger.
Vi bära henne under glada sånger
ur husets kvalmiga alkover
till dörrens tröskelsten, där dagens vind
och första ljusning färgar hennes kind.
Den jungfrun är ej död, hon sofver.

www.libtool.com.cn

Hvis vor Søster endnu sover, kan vi ialfald lykønske hende med, at hun sover under smukke Drømme.

*

Er saaledes Heidenstam den skjønhedsfyldte og skjønhedshungrende Livsglædes Tolk, er Tor Hedberg i lige saa utpræget Grad Tungsindets. Det er et Tungsind, som hos ham mindre synes at være fremkaldt af ydre Begivender og skuffede Illusioner end at være selve hans Væsens inderste Grundtone, — det er ikke Fortvivlelsens eller Blaserthedens weltschmertz-sukkende Følelse, men den mandige Resignations og det grublende Alvors. Derfor gaar der gjennem hans Digte en saa eiendomlig dyster og dæmpet Klang, — de er mere Tankens og Forstandens Børn end Stemningens og Fantasiens.

Der er i Hedbergs Samling et meget originalt og meget karakteristisk Digt, betitlet »Melancolia», skrevet som Tekst til en Radering af Albrecht Dürer. Dig anraaber jeg ikke — siger Digteren — du rødkindede Glæde, som leger paa Barndommens Blomsterenge; ei heller dig, frygtsomme Kjærlighed, som digtede Evighedsdrømme om glødende Kinder; dig anraaber jeg heller ikke, forfængelige Kundskab, som intet har at byde, naar Døden kommer og den store Facit skal skrives; ei heller dig, trodsige Vilje, som ufortrødent bygger paa din stedse ramlende Bygning; nei, hvad jeg anraaber, er dig, du barmhjertige Sorg:

Men du, grymma,
eljes hatade,
eljes undflydda,
som ej är bortskämd
med gladt välkommen,
men kommer objuden,
hälsad med fruktan,
hör, jag ropar dig!
Har du en plåga
ännu till öfverlopps,
har du en smärta,
som ej förslöats,
har du ett kval,
som ej förtröttats,
så var barmhärtig,
skänk mig en almosa
ur ditt lidandes
ymnighetshorn!

I mere veltalende ord kan Sorgens Evangelium ikke forkyndes.

Digitized by Google

Af alt drager Digteren Næring for denne sin Sjæls Grundstemning. Ved Synet af de gulnende Agre tænker han med Vemod paa den nedhugne Skov og Vaarens vilde Blomster (»Odlarns visor«); ved Sagnet om Tornerose mindes han »de slagnes Hær«, — alle de tusinder, som irrede omkring og ikke fandt Veien til den slumrende Prinsesses Leie (»Prinsessan i den sofvande skogen«); i »Hafvets barn« skildrer han den utilfredsstillede Længsel hos dem, som drages mod Uendeligheden og aldrig kan finde Fred paa Jorden; i »Murgrön« finder han Billedet paa sine egne syge lysskye Tanker. I Skovens Ensomhed (»I skogen«). i Vinternattens Stilhed (»Vinternatt«), hos det sovende Barn (»En vaggsång«), — allesteds er det Alvoret og Vemoden, han fortrinsvis opsøger og giver Udtryk. Ja selv i Vaaren ser han

ej den lekfullt gröna våren,
ej den svekfullt sköna våren,
men den hafvets vår, som bringar
storm på sina breda vingar.

Og denne sin eiendommelige, af drønende Aprilsveir gjennemsusede »Vårsång« sluttér han saa med disse malmfulde, trodsigt klingende vers:

Icke sjunger jag om våren,
som har blom och grönt i håren,
som gör starka ekar veka,
röda jungfrukinder bleka,
och har lika lätt för tåren
som att jollra och att leka.

Stridsvår, stormvår, dig jag prisar,
du, som bryter tunga isar,
Lockar ut den lätta slupen
på de obekanta djupen
och till hemmens trygga stränder
dina vilda fåglar sänder,
skapade att hungra, strida,
stiga högt och flyga vida!

Enkeltvis træffer man vistnok ogsaa paa Digte i Samlingen, hvori en noget lysere og blødere Stemning er raadende — i »Sånger på hafvet« f. Eks. med sit Drachmannske Udtryk for trodsigt Livsmod og i det underlige, humoristisk formede Vaardigt »Rivalerna«. Men selv her er det mere den grublende Tanke end den umiddelbare Hengivelse, som bærer Rytmerne. Og ægtest og mest eiendommelig synes Digteren mig gjennemgaaende at fremtræde, hvor han — mere eller mindre polemisk — vender sig mod alt det, der vil drage hans Sind ned i den lokkende Sanseverden, og lader sin intellektuellt kjølige, af mandig Stolthed prægede Livsanskuelse komma til Orde. Prægnant i saa Henseende er et Digt som »Vid snögränsen«, hvor han stiller Tanken op mod Følelsen og udbryder:

Då det sista kärleksbandet
faller brustet till din fot,

Digitized by Google

skall i fjärran framtidslandet
härligt hägra dig emot.

www.libtool.com.cn

Då du mäktat att betvinga
sista drömmen i ditt sinn,
skall den rena rymden ringa
helgens ljusa morgon in, —

og »Höstsång», der danner et saa slaaende Modstykke til Heidenstams foranciterede, af frodig Livslyst og overmodig Trods struttende Digt med samme Titel. For ham er Hösttiden Fienden, som dræber Livet og skal beseires. For Hedberg er den Vennen, der kommer med Fred, og hvis kjølige Klarhed han priser fremfor Sommerens vage og daarende Drømme.

Mildt lyser solen,
hög er himmelen,
högre än förr
under sommarens dagar,
ren er luften,
underbart ren,
och breder sig fritt
mellan glesare grenar,
kring vidare rymder.
Allt synes klarare,
ljusare, friare,
allt synes större
än förr det var.

Og — slutter han — kan jeg blot faa aande Tankernes frie, styrkende Luft, da maa de gjerne falde som Høstens Blade de fagre Drømme og svage Glæder, —

då vill jag hälsa,
som nu jag hälsar
med luttrad glädje
och härdad styrka
vinterns gryende
första dag.

Er saaledes Tilværelsens Smerte og det resignerede Tungsind Hedbergs Muse, saa er den trodsige Tanke hans Gud, — Menneskeaandens evige Grubler over Livets Gaader og dets Sisyfus-Strid for at naa til Klarhed og Fred. Og intetsteds har han derfor naaet høiere end i det Digt, hvori hans eiendommelige gjennemreflekterede Livsfilosofi giver sig det kraftigste og fyldigste Udtryk, — det mægtige, dybt tænkte og overdaadigt pragtfuldt formede »Babels tornet». Vækket af sine tankeløse Ungdomsdrømme og forvirret af Menneskevrimmelens Larm, lader Digteren her Ator, »det sidste Sekels voksne Søn», stige op gjennem de svundne Aarhundreders Vindeltrappe, hvor alt, hvad Menneskeaanden har tænkt og virket og de vekslende Slægter har længtet og drømt, har taarnet sig som et vældigt Bygværk mod Himmelen:

Han såg mot höjden. Som ett sagans under
steg tornet upp emot den mörka rymd,

Digitized by Google

i jorden sänkte sig dess fasta grunder,
dess topp af töcken och af moln var skymd.
Igenom fönstren, stigande i vindel,
på mur och poster föll en dager blek,
och ögat skönjde en fantastisk lek
af former och gestalter som gaf svindel.

Kolonner buro, svällande af möda,
och som af vällust spändes bågars bugt;
från kapitälens korgar syntes flöda
i ymnig rikdom fantasiens frukt.
Där skälfde ångestrop i stenens tystnad,
och njutning suckade i hvalfvens skygd.
Af kufvad styrka och af kufvad lystnad
var Babelstornets fasta stomme byggd.

Og stedse høiere stiger han indtil det Sted, hvor Menneskehedens Guder ligger, nedsænkede i Dödssøvn:

Där syntes djurgestalter, barn af drifter,
som stirrade med hemsk och gåtfull makt,
och slumrande i svala marmorgrifter
låg skönhetsdrömmens gudavärld på vakt.
Där syntes känslans gud, med korset väpnad,
hvars milda löje döden själf förlät,
och kärlekens med blick af sorgsen häpnad,
och Mammon i sitt gyllne majestät.

Men endnu höres nede fra Jorden Menneskenes Raab: Nye Guder! Da kaster Ator sig paa knæ og strækker sine Hænder mod Himlen, oppepaa Taarnets Spids, hvor Morgensolen endnu finder ham hensunken i Bøn.

På himlafältet ljusa fåror plöjdes,
och solen steg och såg en välkänd syn:
en människa, hvars knän mot jorden böjdes,
och hvilkens händer lyftes emot skyn. —

Det er et Digt, som ikke let lader sig forstaa og nyde efter en enkelt Gjennemlæsning, men som man beundrer og faar kjært, naar man først har tilegnet sig det dybe Tankeindhold i dets rige Billedssprog og pompøse Rytme.

Af lignende filosofisk Indhold, men tungere og mindre poetisk beaandet, er den underlige Allegori »Narren», hvori Mennesketanken i Skikkelse af Hofnar tiltaler Kong Lin, som sidder taus med et Afgudsbilledes stive Holdning, og af ham forgjæves søger Løsningen paa Livets Gaader. — Derimod gaar der en varm Strøm af ægte Menneskelighed og dyb Følelse gjennem det vemodigt skjælvende, forunderligt gribende »Joconda», et af Samlingens smukkeste Digte, hvor den ældede, i Livets Skole prøvede Mand i ømme, bevægede Ord henvender sig til sin døende Elskerinde og ved Luthens Toner synger en sidste, smeltende Sang til Kjærlighedens Pris:

Min Joconda, du var kvinna!
Än på mina läppar brinna

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

kyssarne, som du mig skänkte;
ännu blomma i mitt sinnes
sena höst de barn af våren,
du med morgondagg bestänkte.
— — — — — — — — — —
Helig, helig är mig natten,
sen Jocondas natt jag delat,
sen i mörkret vid din sida
evigheters fröjd jag smakat,
evigheters kval fått lida!
Hvad är åldern mig och döden?
Lugn jag möter skumma öden;
lifvets högsta spel jag spelat
lifvets ångest har mig skakat,
mig dess vällust genombäfvat,
jag har älskat, jag har lefvat!

Og samlingen afsluttes med et Digt »I gryningen», hvori Digteren efter en Fest, hvori man har

druckit sol, som svällt i rankans bukter
och lefvat blommans korta kärleksvår,
som samlat glöd och kraft i klasens frukter
och mognat dem i ensamhetens år,
en sol, som skummats ifrån ljusets flöden
och undfått skönhetslifvets dop i döden, —

før Laget bryder op, i varme, halvt begeistrede, halvt vemodige Ord udbringer en Skaal for livet:

Dig, som oss lockar städs och städs bedrager,
hvars kalla drag af sköna masker höljs,
som trampar på hvar dröm, om än så fager,
och dock af drömmens åtrå städs förföljs,
som tog, förklädd, hvar kärleksed, vi svurit.
som har vår längtans alla dräkter burit,
vårt hemligt älskade, vårt äkta vif,
dig, du förrädiska och sköna lif
vi hälsa! — Te salutant morituri!

I disse to sidstnævnte Digte — og navnlig i det citerede Slutningsvers er der en Stemning, som minder om Heidenstam, og hvori Livsglædens og Tungsindets Sangere mødes.

I rent formel Henseende staar Hedbergs samling ikke i sin Helhed paa Høide med Heidenstams, hvis beundringsværdige Virtuositet i Versebyggning og Rimslyngning han mangler. Han har ikke den Variation i Rytmerne och det musikalsk indsmigrende Tonefald, som udmærker f. Eks. »Gullebarns vaggsånger», — det hyper-reflekterede Tankeindhold har undertiden lagt en vis Tørhed og Stivhed over hans Vers, og det hænder, at hans Øre for det rytmisk virkningsfulde har svigtet, saa Formen er bleven mere kunstlet og kunstfærdig, saaledes i det 2:det Stykke af »Sånger på hafvet», hvis Rytme ser saaden ud:

www.libtool.com.cn
Digitized by Google

Vinden somnar, vågen domnar,
båten vaggar tung och trött,
solens klot är halft begrafvet, hafvet glänser purpurrödt.

www.libtool.com.cn

Her hører man straks, at Dobbeltrimet inde i sidste Linje, — der forøvrigt heller ikke, ligesaalidt som Rimet i første Linje, holdes hele Digtet igjennem, — alene virker overflødigt og forstyrrende under Læsningen. Men forøvrigt behøver jeg blot at henvise til de ovenfor indtagne Prøver for at gjøre det klart, hvor høit denne Digter ogsaa i formelt Mesterskab kan naa, hvor han har været heldigst. Der er baade Fasthed og Fylde i Versene i »Vårsång», »Babelstornet» og »Joconda»; og hvor der er benyttet friere, rimløse Rytmer som i »Melancolia» og »Höstsång», har han med simple Midler opnaanet en lignende Virkning som den, vi beundrer i Heines berømde Nordsø-Billeder.

*

Den tredie af de Forfattere, hvis Navne staar over denne Artikkel, Axel Lundegård, kan som Lyriker ikke stilles ved Siden af de to andre, om der end ogsaa i hans Samling findes ypperlige Ting. Men saa er ogsaa Lundegård i høire Grad end Heidenstam og Hedberg tillige og væsentlig Prosaforfatter og har paa det fortællende Omraade frembragt en Række Værker, som hører til de bedste inden den nye svenske Literatur (»Tannhäuser», »Titania», »Prometheus», »Faster Ulla» m. fl.). Betegnende er det ogsaa, at de Digte i Samlingen, der staar høiest, ubetinget er de, som er hentede fra disse Bøger, saaledes »Två ballader» og »Eric Lindenows sånger» (af »Titania»), »Chateau en Espagne» (af »Faster Ulla») m. fl. Navnlig er »Titania», der i billedlig Klædning gjengiver Grundtanken i Romanen af samme Navn, et baade velformet og fra Indholdets Side dybtænkt og gribende Digt, — denne halvt vemodige, halvt ironiske Klage over Kjærlighedens lunefulde Blindhed, personificeret i den Skakespeare'ske Alfedronning, der forlader Oberon for at kaste sig i Armene paa det første det bedste langørede Æsel, som Skjæbnen kaster i hendes Vei.

Kärlekens villkor bestämmas vid lottning!
Eros är grym och hård och blind! —
Känner du sagan om älfvornas drottning,
diktad af midsommarnattens vind?

Saaledes begynder Digteren Gjenfortællingen af Skakespeares luftige og dybsindige Kjærlighedseventyr. Og han slutter med at lade den fingerede Elsker gjøre Anvendelsen paa sig selv i disse smukke og rørende Vers:

Hon var Titania. Och hon
som, raglande, gräset nötte,
när aftonstjärnan på fästet brann, —
den man, hennes ögon mötte
med känslans eld just i den stund,
då hjärtat väckts ur sin blund.

Digitized by Google

Han var den lysmask, som tände först
en längtan, som aldrig brunnit.
Han stillade hennes ömhets törst, —
han var den man, hon funnit,
när lifvet sin bindel sönderref,
när barnet till kvinna blef.
— — — — — — — — — — —

Hon var Titania ... och jag
var Oberon, månskenskungen,
en stackars hjälte med bleka drag
och rustningen genomstungen.
Den längtan, från hans läppar sprang,
var silfverhornets klang.

www.libool.com.cn

Blandt Samlingens øvrige Digte er der flere ganske tiltalende og smukke, uden at noget dog kommer op mod de ovenfor nævnte. Bedst er maaske »Ett möte» (mellem Grubleren og Bakkantinden) og »En by», hvori en Stormbyges pludselige Kommen og Forsvinden er søgt udtrykt gjennem selve den stigende och faldende Rytme — noget i Lighed med et af Viktor Hugos noget kunstlede Virtuosnummere i »Les orientales». Derimod er det Forsøg, Lundegård i Cyklus'en »Hertig Magnus» har gjort i historisk Romancedigtning, ikke faldt rigtigt heldigt ud, ligesaalidt som de Heine'ske Efterdigtninger (i »La Mouche») forekommer mig at eie tilstrækkeligt selvstændigt Værd.

Imidlertid giver Samlingen, — netop ved det noget ujævne og famlende Præg, som hviler over den, — et Indtryk af, at Lundegård som Lyriker endnu befinder sig i fuld Udvikling, og at man ogsaa paa dette Omraade vil kunne vente sig interessante og fuldmodne Frembringelser fra hans Haand.

*

Alt i alt: naar man studerer Digtere som de her omtalte, faar man en stærk Følelse af, at det Folk, som har frembragt en Bellman, en Tegnér, en Runeberg, en Snoilsky, endnu i eminent Forstand er *Sangens* Folk i Norden — ikke blot den Sangs, der toner fra Læberne, men ogsaa dens, der strømmer gjennem det skrevne Ord. Og man er fristet til at misunde dets Forfattere, at de i sit Sprog — med dets aabne, fuldtonende Endevokaler og dets virtuosmæssige Udvikling gjennem Generationer — eier et Instrument at spille paa, som navnlig i bunden Stil er bøieligt og velklingende som faa, og hvortil i ethvert Fald intet andet af de skandinaviske Folk kan opvise Magen.

Kristiania i juni 1896.

Kristofer Randers.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Bokanmälningar och litterära notiser.

AXEL KARLFELDT: *Vildmarks- och kärleksvisor.* — Stockh. 1895. Jos. Seligmann.

Vi ha sällan genomläst en diktsamling, som lämnat ett så enhetligt intryck, som den, hvarmed nu Axel Karlfeldt gjort sin egentliga debut såsom lyriker. Grundtonen är alltigenom den samma som den, han redan för fem år sedan anslog i de fyra dikter, som då infördes i denna tidskrift och nu äfven återfinnas i dikthäftet, ehuru delvis i förbättrad form (så t. ex. gifver en jämförelse mellan de båda olika versionerna af »Villgräset» ett vackert vittnesbörd om den konstnärliga utveckling, som förf:s formtalang genomgått sedan 1891).

Det är svensk skog och ås, hed och mosse, som utgöra denne förf:s milieu; det är naturstämningarna där och en ung kärleks trängtan och fröjd, som fylla hans sångarhjärta. Öfver det hela något af vildmark och vagabondlif. Spelmannen och tattaren, jägaren och nybyggaren äro därför hans folk. Och så innerst in dock en vördnad för det enkla, regelbundna arbetet, hvilken står i en oss tilltalande kontrast mot vildmarkssvärmeriet.

Man har ej utan skäl sammanställt dessa vildmarks- och kärleksvisor med Frödings dikter. Beröringspunkter finnas oförnekligen både i den lyriska stämningen och i lifsuppfattningen. Men det mästerliga närmande till folkvisans omedelbarhet och melodifasthet, som man beundrar hos Fröding, har ingen verklig motsvarighet i Axel Karlfeldts diktning. Trots att hans häfte i sin titel betecknas såsom en samling visor, är den egentliga vistonen knappast träffad i en enda af dem, — icke ens i »Fiskarvisa» och »Spelmansvisor». I den förra är t. ex. redan ordet »*solskensbjärt*» i första raden tillräckligt att jaga visstämningen på flykten.

Går man kritiskt igenom diktsamlingen är det icke svårt att här och där leta rätt på sådana uttryck, som störa stämningen eller ock icke låta tanken bli nog klar. Men i det hela är det i hr Karlfeldts skaldskap något af sund natur, som tilltalar. De känslor, för hvilka han funnit det rätta ordet, äro väl icke hjärtats högsta; och än mindre röja de något egentligt djupsinne. Men de gifva sig ju heller ej ut därför, och inom sin sfär synes oss äfven detta innehåll berättigadt, — med den andliga hälsans rätt. Och formen är merendels fulltonig, om ock emellanåt ej nog genomskinlig.

Vi skulle vilja bekräfta dessa omdömen genom några prof ur samlingen, men förbjudas att göra det af det knappa utrymmet, som blott tillåter oss att här tillägga ett uttryck af vår glädje öfver, att vår vitterhet riktats med en så dugande kraft, som förf. till denna diktsamling dokumenterat sig vara och än mer kunna blifva. *S—c.*

GEORGE EGERTON: *Grundtoner.* Bemyndigad öfversättning från engelskan. — Stockholm 1895. Adolf Bonnier.

Mrs Clairmont var för ett år sedan alldeles obekant, och ej heller hennes pseudonym George Egerton hade framträdt förr än å titelbladet till *Keynotes* — så är den ofvannämnda bokens engelska titel —, men nu är hon en europeisk ryktbarhet: icke genom sitt senaste arbete *Discords,* hvilket i sin mån lär hafva varit en missräkning för hennes vänner, utan genom debutboken: återigen ett exempel på, huru mycket lättare det är att väcka uppseende genom ett första uppträdande, än att vidmakthålla intresset, sedan ej längre nyhetens behag skapar succes.

Digitized by Google

George Egerton har nog för sin ryktbarhet i ej ringa mån att tacka den tyska författarinnan Laura Marholm — *alias* Frau Ola Hansson —, hvilken åt henne ägnat ett entusiastiskt kapitel i sin till flera språk öfversatta »Buch der Frauen». Hon nämner där, att *Keynotes* blifvit såld i tretusen exemplar under loppet af några månader, och vill däri samt i de talrika bref, som mrs Clairmont fått mottaga från sympatiserande medsystrar, se bevis för att George Egerton anslagit grundtoner, som väckt djup och vid genklang.

Oss förefalla emellertid icke dessa siffror bevisande. Att en bok om olyckliga äktenskap med förhärligande af den oförstådda hustrun kan framkalla hundratals kvinnliga brefbekännelser, är ty värr icke alls något förvånande, om ock kvinnopsykologien i boken vore än aldrig så ytlig. Och att en bok sådan som *Keynotes* lockat äfven talrika manliga läsare, ligger ock i sakens natur, då om den kunnat sägas, att den »icke är en bok för männen, utan tvärt om en bok mot männen, en bok *oss kvinnor emellan*». Kan någon rekommendation vara bättre äfven inför den manliga nyfikenheten, helst om det kan tilläggas, att bokens skildringar äro på en gång ytterst intima och ovanligt hänsynslösa? Om en sådan bok under sina första månader ej sålts i mer än 3,000 exemplar, då dess språkområde är det vidsträckta anglikanska på ömse sidor om Atlanten, så är snarare spridningen ett bevis mot än för det uppseende, den förments hafva väckt i vida kretsar; och fru Marholms erkännande tillägg, att boken var för god att blifva så hastigt berömd, kunde synas öfverflödigt, åtminstone med hänsyn till afsättningen.

Att *Grundtoner* är en ganska ovanlig bok, det vilja vi visst icke förneka. Ännu åtminstone hör ett sådant *jenseits von gut und böse,* som man här möter, ej till det hvardagliga — dess bättre. Men det är vidare onekligen en intelligent bok; dess författarinna saknar icke öra för lifvets disharmonier och har ett högljudt instrument att återgifva dem på. Men oss tyckes, att hon har en ytlig blick för lifvet och människorna. Hon är för uteslutande estetiskt bildad för att förstå det djupare hos dem, och hennes skildringar af både män och kvinnor blifva därföre genom sin ensidighet falska.

Fru Marholm påstår i sin nyss citerade essay, att kvinnorna i allmänhet finna männen, äfven då de älska dem, så öfvervägande *komiska,* och att George Egerton tecknat dem så i detta dussin af äktenskapshistorier, däri ser hon en särskild förtjänst. Huruvida de Egerton'ska manliga typerna verkligen äro komiska, vill jag låta vara oafgjordt: det kan vara mitt fel, att de snarare förefalla mig sorgligt jämmerliga. Men det säkra är, att skildringen af dem liksom af kvinnorna, saknar hvarje gnista af den försonande *humor,* hvarefter man längtar inför en verklighet sådan som den här tecknade. Detta ersättes för visso icke genom det ofrivilligt komiska intryck, som författarinnans stilöfverdrifter gång efter annan göra (särskildt i den första skizzen).

»Grundtoners» närmaste motsvarighet inom den svenska vitterheten torde vara *Giftas.* Hvad Strindbergs bok är såsom uttrycket för en rå manlig uppfattning af förhållandet mellan man och kvinna, det är George Egertons för ett ganska troget motsvarande, men specifikt kvinnligt åskådningssätt. Visserligen är det mera estetisk förfining i George Egertons sätt att se lifvet och att återgifva det, men är icke innerst hennes njutningslära till principen den samma som tendensen i »Giftas»? Åtminstone är skillnaden ej större än mellan de förfinade Epikuréerna och de robusta Cyrenaiker, som sannolikt trifdes rätt väl i Cynikernas lag.

Med August Strindberg har för öfrigt författarinnan ock gemensam den partiskhet, hvarmed båda döma mellan man och kvinna, — blott att hvardera är partisk för *sitt* kön. Kanske vill någon till försvar i detta afseende för George Egerton hänvisa till, att hon heller ej målar sina medsystrar med så synnerligen tilltalande färger. Men däremot kan ju genmälas, att äfven Strindberg nästan karrikerar karlarna, ehuru han anser, att det är kvinnorna som

Digitized by Google

fördärfvat dem; men framför allt får ej förgätas, att mycket af hvad vi hos damerna i »Grundtoner» finna stötande, nog är rent af idealiskt i författarinnans ögon.

www.libtool.com.cn

Kvinnan tecknas af George Egerton såsom en till kropp och själ lika smidig och eterisk varelse med de mest förfinade instinkter, med en viljestyrka, hvilken i själfva verket är åtminstone den vanliga mannens vida öfverlägsen, och med en intelligens af helt annan, ja af högre art än den grofve, animaliskt starke, i grunden alltid barnslige mannens. Innerst inne finnes hos kvinnan, om vi få tro mrs Clairmont, »den eviga vildenaturen», som dold sitter kvar äfven hos den mildaste och bästa kvinna; den kan döljas — det bedrägeriet ha männen lärt kvinnorna — men den kan aldrig utrotas af kulturen. Det draget »är grundtonen till all kvinnlig trollkraft och kvinnlig styrka» — så säger George Egerton. Är det *den* grundtonen, som Laura Marholm-Hansson prisar henne för att hafva upptäckt och vid ljudet hvaraf hon säger hundratals kvinnor hafva känt sig träffade? . . . Nå, den konventionella lögnaktighet, hvarmed kvinnorna dolt denna sin sanna styrka, den vill nu George Egerton göra ett slut uppå — åtminstone »kvinnor emellan». Vore de blott kvitt sin enda stora svaghet: kärleken till männen, tillgifvenheten, så skulle kvinnorna behärska världen! Männen skulle icke kunna mäta sig med dem. I sina hjärtan bry de sig litet om lagar och system. Alla männens omsorgsfullt utarbetade lagparagrafer om människors moral betyda icke ett jota för kvinnorna mot en känsla, en instinkt. »Det där» (morallagarna och sådant) »få vi lära af er, ni tama och beskedliga djur, det ligger icke för oss», utbrister en af hjältinnorna i Grundtoner.

Som man ser, Nietzches *öfvermänniska,* men af genus femininum. — Nå ja, den som förut har trott på den maskulina öfvermänniskan, kan just lika gärna adoptera teorien om den kvinnliga motsvarigheten. I själfva verket är nog George Egerton blott Nietzches konsekventa lärjunge. Äfven han talar ju om kvinnans gåta, som han säger ha en enda lösning: och den heter »die Schwangerschaft».

Men vi andre, som icke låtit imponera oss af storhetsvansinnet satt i system af det tyska snillet, hafva svårt att afhålla oss från ett leende inför den engelska »öfverkvinnan», äfven om hennes konterfej af hennes tyska adept tecknas aldrig »så fint, smalt, trött och lidande, kvinnligt, desillusioneradt och längtande.»

Vi se i kärleken mellan man och kvinna, då den är frisk och naturlig och adlad af sedliga syften, en af lifvets stora makter, som höjer både mannens och kvinnans styrka i kampen för mänsklig tillvaro och samvaro. Och den kvinnliga makt, som försvagas i stället för att stärkas af ömheten för make och barn, den är i våra ögon blott vanmakt. Innerst är *den* ingenting annat än egoism och njutningslystnad, och de äro icke och blifva aldrig lifvets verkligt stora makter.

Och i den uppfattningen tro vi oss verkligen ha de sanna kvinnorna på vår sida. Misstaga vi oss däri och förefalla vi därför komiska, så finnes det misstag, som äro mera aktningsvärda än en viss illusionsfrihet.

— Ja, svara *the Egertons,* där ha vi åter ett exempel på männens oförmåga att följa kvinnopsykens höga flykt, och på huru en maskulin kritiker dömer allt efter abstrakta teorier och konstruerade paragrafer . . .

Nej, den domen är våra hjärtans, lika väl som våra hufvudens. Och förstå vissa esteticerande damer ej sådana känslor, så mycket sorgligare för — de damerna!

S—e.

Digitized by Google

ALFRED JENSEN: *Ur Slavernas Diktvärld* Potiska tolkningar. Göteborg 1896. Wettergren & Kerber.

HERMAN A. RING, *Främmande toner.* Dikter från skilda länder, samlade och på svenska tolkade. Stockholm 1895. Fröléen & Comp.

GÖRAN BJÖRKMAN, *Ur Portugals samtida diktning.* Poetiska öfversättningar. Andra samlingen. Upsala 1895. Lundequitska bokhandeln.

Genljud från Hesperien. Poetiska öfversättningar. Andra samlingen. Upsala 1895. (Samma förlag.)

Med en berättigad stolthet säger författaren till den första af dessa öfversättnings-samlingar, att »den svenska litteraturen relativt äger en rikare och bättre poetisk öfversättningslitteratur än något annat land». Bland nutida yngre författare har ingen mera bidragit till sanningen af dessa ord än han själf. Huru väl Alfred Jensen gjort sig förtjänt af det resestipendium, hvarmed Svenska Akademien understödt hans sträfvanden på detta område, därom aflägger hans senaste publikation det mest talande vittnesbörd.

Större delen af denna eleganta volym upptages af tolkningen af *Mickiewicz's* ballader och romaner. Med all respekt för den slaviska diktkonstens erkändt störste klassiker kunna vi dock ej neka, att detta hans ungdomsarbete — från år 1822 — i och för sig gör föga intryck på den nutida läsaren. En bland de mest tilltalande af dessa något långtrådiga och väl naivt fantastiska romanser är nog den bland dem, »Switez-älfvan», som förut stått införd i denna tidskrift och af hvilken våra läsare kunna göra sig en föreställning om tonen äfven i flertalet af de öfriga sexton. Det är nog så, som öfversättaren själf medgifver, att det litteraturhistoriska, ej det estetiska intresset är det vid dessa dikter öfvervägande. Till sin rätta betydelse komma de därför först, om de ses i sammanhang med skaldens öfriga diktning och personliga utveckling. Så mycket mera glädjande är det därför, att vi hafva anledning att blott betrakta dem såsom en början till ett fullständigare införlifvande af Mickiewicz's arbeten med vår svenska bokskatt. Såsom ett önskningsmål för denna fortsatta publikation vilja vi framhålla, att den måtte åtföljas äfven af en utförlig biografisk-estetisk studie öfver den polske nationalskalden. Den polska litteraturen är så litet känd äfven för de litterärt intresserade i Sverige, att utan en sådan sakkunnig vägledning Mickiewicz's alster icke kunna rätt hos oss blifva tillgodogjorda. Endast om hr Jensen, vår utan tvifvel främste kännare inom den slaviska litteraturhistorien, åtager sig äfven denna uppgift, kan han fullt göra till sanning bland oss sina högstämda ord i inledningen om, att »ännu Polen ej gått under».

Mera omedelbart njutbara förefalla oss de egendomliga dikter, som upptaga häftets senare del. Redan i sin föregående samling »Ur Böhmens moderna diktning» hade hr Jensen lämnat några prof på *Jan Nerudas* i sitt land så högt uppburna skaldskap. Nu har han i en mästerlig svensk tolkning skänkt oss dennes originellaste alster, den lyriska diktcykeln »Kosmiska sånger».

Neruda intager i den böhmiska litteraturen nästan samma plats som Mickiewicz inom den polska. Äfven han är sitt lands förnämsta nyromantiker. Men han uppträdde dock ett fjärdedels århundrade senare, och hans diktning bär därför ock en vida modernare prägel än Mickiewicz's ungdomskväden. Särskildt göra hans »Kosmiska sånger» ett helt och hållet modernt intryck. De erinra kanske mest om Heine, men utan dennes brustna grundstämning.

Öfversättaren säger i inledningen, att Neruda ej kunnat behärska sitt ämne, och att hans framställning lider af ojämnheter både i formellt och reellt hänseende. Äfven om någon sanning ligger häri, så förefaller oss dock detta omdöme väl strängt. Och månne ej detta beror därpå, att hr Jensen mätt originalet med en för hög måttstock? Det är väl sant, Neruda har icke i denna fragmentariska, lyriska diktcykel förmått »omfatta och konstnärligt återgifva hela mänsklighetens och världsalltets utveckling och slut». Men har det verkligen varit skaldens syfte? Tager man dikterna för hvad de äro, en samling

Digitized by Google

dels rent centrallyriska, dels nästan hymnartade, dels mera reflekterade kväden, hvilka till ett helt endast sammanhållas genom den gemensamma bakgrunden, tanken på de tindrande stjärnorna på himlahvalfvet eller på den oändliga mängden himlakroppar i den omätliga rymden — ja, då förefalla de oss hart när såsom »ett fulländadt mästerverk». Den nämnda »kosmiska» bakgrunden är ett snillegrepp, ungefärligen af samma art som det, då Pontus Wikner framställde sina tankar och frågor »inför Människones Son»; men af lika mycket större betydelse i Nerudas dikt, som stämningen har större betydelse i en lyrisk dikt än i en filosofisk undersökning. — Öfversättaren räknar såsom diktcykelns yppersta stycken särskildt de med allvarligt, sublimt ämne; vi vilja visst icke förneka, att åtminstone ett par af dem verkligen »kunna i höghet och kraft täfla med världslitteraturens bästa», men vi ha känt oss lika mycket tilltalade af flera bland de enklare, anspråkslösare dikter, i hvilka Neruda låter sin skalkaktiga, vänliga humor halft satiriskt leka med stämningen.

I hvad fall som helst, vår litteratur står i tacksamhetsskuld till den flitige och skicklige öfversättaren för de nya skatter, han hemsändt från sina vittra upptäckarefärder. Med stora förväntningar motse vi nya sändningar. Må det särskildt förunnas honom att verkligen, »innan århundradet lupit till ända», fullfölja införlifvandet af »Pan Tadeusz's» skald med vår bokskatt. *S—e.*

Hr H. A. Ring, som redan för ett årtionde tillbaka gjorde sig känd såsom en ganska lycklig Heinetolkare, har ånyo framträdt med en samling poetiska öfversättningar och denna gång hämtat sina förebilder ur skilda litteraturer. Vår bokvärld saknar förut icke antologier af denna art: vi behöfva blott fästa uppmärksamheten på C. R. Nybloms »Dikter från främmande länder», en lika mycket om kritisk värderingsförmåga som om eminent öfversättarebegåfning vittnande samling, på Edvard Fredins »Skilda stämmor», där den tidigt skördade sångaren låtit grundackorden i de stora kulturländernas samtida lyrik fulltonigt återklinga, och till sist på det af Rich. Bergström utgifna verket »Främmande lyror», frukten af en lika boksynt som poetisk litteraturväns samlarenit.

Frågar man, om hr Rings nya arbete i allo mäter sig med sina nyssnämnda föregångare, synes oss svaret härpå icke kunna utfalla jakande. Hans samling innehåller visserligen diktprof från vidt skilda tider och länder och saknar sålunda icke mångsidighet, men det rika stoff, som öfversättaren betjänat sig af, har icke med tillräcklig omsikt sofrats. Många af de främmande sånger, som han skrudat i svensk dräkt, äro nämligen af ett allt för sekundärt värde för att böra införlifvas med vår vitterhet. Främst gäller detta en mängd från japanske skalder lånade distika, som i innehållstomhet och banalitet näppeligen kunna öfverträffas.

Hvad själfva återgifvandet af de »främmande tonerna» angår, måste det rättvisligen erkännas, att detta stundom är mycket förtjänstfullt. Försvenskningen af »Andarnes sånger» ur Byrons »Manfred» vittnar om, att hr Ring mäktar gå i land äfven med synnerligen fordrande öfversättareuppgifter. Bäst lyckas han dock med mindre stycken af kärnlyrisk eller reflekterande art. Af de öfriga engelska diktprofven äga de båda visorna af Thomas Moore, »Farväl, Bessy» och »Min Mary», något af originalens okonstlade behag, och vissa bland tolkningarne af Longfellows blida lyrik äro känsligt och vackert gifna. Inom den franska afdelningen sätta vi största värdet på de sånger som tagits från äldre skalder. Både Charles d'Orleans och François Villon presenteras på ett sätt, som ger lefvande föreställning om deras egendomliga sångarkynne, och Philippe Desportes' »Visa», som med sitt förhärligande af landtlifvets stilla lycka osökt erinrar om Höltys »Das Landleben», är förtjusande i sin svenska form. Det enda stycke, hvarmed den italienska lyriken fått bidraga, Guido Marcoaldis erotiska visa »Den färg jag älskar», utmärker sig likaledes för en blid fäg-

Digitized by Google

ring. — Ur den guldgrufva, som århundradets tyska skaldekonst erbjuder en öfversättare, har hr Ring hämtat mycket, men icke alltid lyckats att vid omsmältningen bevara den ursprungliga metallens renhet. Äfven bland dessa efterbildningar finnas dock flera, som synas oss mycket erkännansvärda, såsom t. ex. Franz Hirschs »Vagantsånger» samt Theodor Storms och Julius Sturms smådikter. Huruvida den sistnämndes innerliga »Gott grüsse dich!» är fullt exakt återgifven, kan emellertid ifrågasättas.

Hr Rings meterbehandling lämnar understundom åtskilligt öfrigt att önska. Guy de Maupassants dramatiska skiss »Gamla minnen», ett lika vemodigt som fängslande motiv, är tämligen onjutbar i sin svenska form, tack vare öfversättarens förfuskning af alexandrinen och hans ovana att förlägga rimmet till ord, som ej ur innehållets synpunkt äga tonvikt. Äfven mot de efterbildningar från Horatius, som afsluta arbetet, kunna anmärkningar rörande meterns riktighet framställas. Redan första raden i den latinska afdelningen är ägnad att stöta örat:

"Stolt och kunglig till börd, lysande Mäcenas."

Ett rätt stort antal af hr Rings öfversättningar omfattar dikter, som förut finnas återgifna på svenska. Härom är intet att säga, så framt nämligen de nya tolkningarne mäta sig med eller öfvergå de äldre. Stundom är detta ock förhållandet med hr Rings efterbildningar: hans öfversättning ur Byrons »Manfred» kan jämnställas med den, som J. H. Thomander gaf redan för sjuttio år tillbaka, hans texttrogna försvenskning af Longfellows »The slaves dream» öfvergår delvis både Theodor Lindhs och C. W. Törnegrens, och hans återgifvande af Nicolaus Hermannis latinska Birgittahymn försvarar väl sin plats bredvid A. Th. Strömbergs formsköna parafras däraf. Ofta synes oss dock hr Ring underlägsen de äldre tolkare, hvilkas försök han känt sig manad att förnya. Hans efterbildningar från Horatius gå möjligen upp mot en och annan nyare öfverflyttning till vårt språk af den romerske lyrikern, men uthärda ej jämförelse med Adlerbeths. Återgifningen af Goethes »Erlkönig» kan visserligen fullt mäta sig med S. J. Hedborns, men står afgjordt under Snoilskys, och den lilla sången ur Heines »Harzresa» försvenskades för några år sedan väl så lyckligt och delvis nästan ordagrant lika af Ida Nilsson. Hvad slutligen de från Longfellow hämtade dikterna beträffar, af hvilka vi redan framhållit vissa som förtjänstfullt tolkade, så ha tillförene både Theodor Lindh och Hjalmar Edgren gifvit den djuptänkta sången »Excelsior!» en skönare omklädnad, och Lindhs öfversättning af »The village blacksmith» förefaller oss, om också ej alltigenom verbalt riktig, likväl mera tilltalande än hr Rings. Mellan de båda tolkningarne af den sista dikten råder dock här och där en viss frändskap, och särskildt påtaglig framträder denna vid en jämförelse mellan de sätt, hvarpå den andra strofen återgifvits:

Lindh	Ring
Hans hår är krusigt, svart och långt,	Hans hår är sträft och svart och långt,
hans hy är barkad, minsann;	hans hy är barkad, försann,
hans panna är våt af ärlig svett,	hans panna är våt af ärlig svett,
han arbetar hvad han kan;	han knogar, så godt han kan
käckt blickar han alla i ögat in,	och ser all världen i ögat käckt;
han är en ärlig man.	han är sin egen man.

Hr Rings samling framträder i en mycket prydlig, af Jenny Nyström illustrerad elzevierupplaga och tillägnas h. m:t konungen med en versifierad hyllning, hvilken dess värre icke blifvit lika lyckad som den är lojal och välment.

Från tvenne länder, som icke finnas företrädda i hr Rings antologi, äro de poetiska tolkningar hämtade, hvarmed d:r Göran Björkman senast riktat vår vitterhet. Denne framstående öfversättare har förut i flera voly-

Digitized by Google

mer skänkt oss prof på den pyreneiska halföns samtida diktning, och den aktningsbjudande förmåga, han därvid lagt i dagen, framträder ännu mer fullkomnad i hans senaste samlingar. Anmälaren mäktar visserligen icke bedöma de meddelade diktprofvens yttre likhet med originalen, men af den friskhet och omedelbarhet, hvarmed de i sin svenska dräkt verka, kan man med tämligen stor visshet sluta sig till återgifningens äkthet. Det låter sig nog icke förnekas, att vissa af hr Björkmans tolkningar bära väl starka spår af de svårigheter, öfversättningen vållat, men de flesta röja dock otvetydigt en förfaren konstnärs hand.

Bland de femtio sånger, som rymmas i den lilla antologien »Ur Portugals samtida diktning», sätta vi dem främst, som signerats med det i nämnda lands moderna vitterhet frejdade namnet Anthero de Quental. Deras djupa melankoli, deras sorgbundna resignation och deras starka evighetslängtan erinra med gripande vemod om den rike ande, hvarur de framsprungit, en ande, som kämpat sig trött och i förtid bröt sitt jordiska hölje. Ett nära frändetycke med Quental röjer Manoel Duarte d'Almeida, i hvars dikt »På pilgrimsfärd mot fullkomligheten» en själ talar, som

— — — — — — — — längtar att få öfvergifva
sin skumma trånga skrud — — —.

Till det bästa i samlingen räkna vi ock åtskilliga dikter af Antonio Feijó, såsom bekant Portugals nuvarande sändebud i vårt land. Hr Björkman öfverflyttade redan 1893 en erotisk diktcykel af Feijó till vårt språk, och det äktlyriska temperament, som i denna uppenbarade sig, framträder äfven i de nya profven på den poetiske diplomatens skaldskap.

Medan det genom de flesta af de portugisiska dikterna går en ton af hopplöshet och skepsis, ljuder däremot en klang af lefnadsmod och friskhet ur många bland de sånger från Cervantes' och Calderons hemland, hvilka öfversättaren samlat i sina »Genljud från Hesperien». Inom denna antologi, som vi icke tveka att räkna till vår litteraturs bästa vinningar under de senare åren, rymmes en rätt omfångsrik skala af stämningar och tankar. Där finnas religiösa meditationer af verkligt djup, elegier, som äro fria från sentimental förkonstling, kärleksvisor af en skär och kysk fägring, och tidsdikter, som äga både kraft och hänförelse. Att ingå på ett närmare omnämnande af enskilda stycken tillåter oss icke utrymmet, men vi vilja åtminstone fästa uppmärksamheten på samlingens pärla, Eusebio Blascos dikt »Smedjorna». Härligare apoteos öfver fredens välsignelser än detta kväde torde knappast något annat lands litteratur kunna uppvisa. Skalden mötes under en kvällsvandring af skenet från en smedja, och han fyller detta med tusende bilder: han manar fram för minnet alla de tidsåldrar, då smedens konst skänkt våldet och tyranniet maktmedel, men han låter ock tanken glida hän mot det fridsrike, som är målet för de ädlastes längtan:

"Smiden de blanka lurar, som genom rymden skalla
Och bjuda folken täfla i verk af fredlig id;
byggen de ljusa hallar, där ära ägnas alla,
den svage som den starke, för gagnrikt nyttjad tid!

Smiden den hvassa yxan, som väg i vildmark banar,
spaden, som sänker träsken och skapar bördig jord,
plogen, som ogräsöknar till väna åkrar danar,
lien, som mejar skörden till bröd på odlarns bord!

Sjungen med manlig stämma hymner till lifvets ära,
medan er slägga smider vapen för fredens dåd!
Må städets klang förkunna, att lyckans tid är nära,
då mänskligheten lyder blott broderskänslans råd!"

Digitized by Google

En diktning, som på slikt sätt låter tidens bästa tankar komma till orda, är väl värdig att tränga djupt och vida, och lika mycket ur denna synpunkt som ur litterär tillönska vi hr Björkmans öfversättningar den framgång, de så väl förtjäna. *E. N. S.*

www.libtool.com.cn

EMIL KLÉEN: *Vildvin och Vallmo.* Stockholm 1895. Gustaf Lindströms förlag.
Mogen Sommar. Stockholm 1896. Samma förlag.

De allvarliga anmärkningar, som detta dikthäfte är ägnadt att framkalla, kunna ej hindra oss erkänna, att det mångenstädes vittnar om en lyrisk ingifvelse af obestridlig äkthet. För naturens skönhetsvärld äger författaren ett känsligt och förstående sinne, vare sig han tolkar vårlifvets jubel eller höstens vemod, vare sig han besjunger sommarens varma färgglöd eller vinterns kyliga ro. Allra lyckligast synes oss hans skaldegåfva framträda i de stycken, där anslaget närmar sig folkvisans tongångar, såsom i de intagande och melodiska sångerna »En jungfru vandrar öfver ängen» och »En gammal pingstvisa».

Det måste emellertid beklagas, att hr Kléens lyra allt för ofta står i tjänst hos en lifsuppfattning af den vulgäraste och osundaste art. I de kärlekssånger, som fylla större delen af häftet, är Eros vanligen en polygamernas och skökornas gudom, men sällan den hulda makt, som länkar hjärtan samman i osvikliga lifsförbund. Författaren visar sig jämväl lida af den etiska begreppsförvirring, som tillstädjer mannen ett lif i utsväfningar, men icke förty anser sig kunna af kvinnan fordra obrottslig trohet. Sällan, om ens någonsin, ha vi sett denna förvända åskådning så ohöljdt förfäktas som i den cyniska »Bikt», hvarmed samlingen afslutas.

Den krassa och för lifvets allvarskraf främmande hädonism, som är det centrala i hr Kléens diktning, paras ofta med en tvifvelsjuk lefnadströtthet, och författaren själf synes stundom vara medveten om tomheten i det njutningslif, som han hyllar. Genom hans lofsånger öfver sinnenas lust skorrar likt ett missljud den bittra besvikelse, som han bekänner vara slutsumman af sina lifserfarenheter:

> Mig världen syns en öken, gränslöst stor,
> ty i mitt hjärta ledans tomhet bor.

Från ett strängaspel, hvars grundackord har en sådan klang af hopplöshet, väntar man sig knappast nya och friskare toner. Här och där i hr Kléens diktsamling kunna dock spåras ansatser till en utvecklingsmöjlighet för hans skaldskap i ljusare och sundare riktning än dess nuvarande. Man ryckes med af det käcka lefnadsmod, som klingar fram ur en bland hans vackraste höstvisor:

> Mitt bröst sig spänner,
> min tanke fjädrar sig som spänstigt stål,
> och i mitt väsens djup en kraft jag känner,
> som nya vägar tvår till nya mål.

Kanske skola dessa mål beteckna en lyftning till renhet och idealitet. Man kan ännu hoppas härpå, om nämligen hr Kléen fattar sin diktaruppgift på allvar och om sålunda hans poesi vill vara något mera än en ljudande malm och en klingande bjällra. *E. N. S.*

Att detta önskvärda framsteg uti hans utveckling ännu icke är gjordt, därom vittnar på ett nedslående sätt hans senaste publikation, novellsamlingen *Mogen Sommar;* och man kan till och med efter dess lektyr frestas att tvifla på hans utvecklingsmöjlighet i högre bemärkelse.

Det är nämligen ej blott förhållandet, att denna bok vittnar om allt utom en »*mogen* sommar». De däri framlagda frukterna af författarens träd på godt och ondt äro ej blott kart utan, hvad värre är, maskstungen sådan.

Digitized by Google

De, som ej själfva gjort någon intimare bekantskap med det mycket beryktade, men desto bättre för de flesta väl skäligen obekanta moderna varietélifvet, de hafva i hr Kléens sista bok erforderliga *documents humains* för att döma om den andliga atmosfär, som denna afart af nöjen låtit en del af den nutida ungdomen växa upp uti. Denna varieté-luft strömmar en till mötes nästan från hvar och en af dessa fintryckta 180 sidor — mättad af punschångor och gammal cigarrök, fylld af odeuren från svettiga armar och halfnakna barmar och genljudande af ett intetsägande, lascivt prat samt plumpa flatskratt då och då. Man kan undra, huru unge män kunna kväll efter kväll trifvas i denna förskämda luft, men äfven härtill lämnar »Mogen sommar» en antydan af förklaring. Detta enerverande kafé-chantantlif tyckes att döma efter denna bok hos sina dyrkare kvarlämna en andefattigdom, som ej känner några som helst ideal, och en stupid kritiklöshet, för hvilken ingen skillnad finnes mellan godt och ondt, mellan det ädla och det simpla.

Flertalet af hr Kléens novellskizzer hämta sitt ämne från detta andefattiga värdshuslif och utgöras af ungkarlshistorier, som möjligen kunna finna intresserade åhörare kring punschbordet under någon paus mellan varietéföreställningarne, men som på samma sätt som varietéerna själfva sannolikt kunna beröfvas hvarje lockelse genom — ett spritförbud.

Att därjämte här och där röjes en berättartalang, som vore värd bättre användning, må icke förnekas. Och där författaren höjt sig öfver samlingens vanliga ämnessfär, såsom i skizzerna »I landsvägsdiket» och »Jaktstämning», har han ock skänkt oss ansatser till något verkligt läsvärdt.

Men skall hans penna hafva någon framtid i vår litteratur, så måste dess ägare åtminstone tillägna sig något af själfkritikens svåra konst och lära sig något af det allvar, som finnes både i lifvet och konsten. Kommer han en gång därhän, då skall han ock själf skänka ett medlidsamt löje åt den öfvermaga lefnadströtthet, hvari han nu tyckes se höjden af förfining, men som i våra dagar väl förefaller intressant knappast för kammarjungfrur och helt unga bodbetjänter.

S—e.

HARALD BORG: ***Moderna engelska samhällsförhållanden.*** Kortfattad handbok jämte uppslagsregister. — Stockholm 1896. Hugo Geber.

Denna lilla ovanligt innehållsrika bok är väl närmast afsedd till tjänst för de studerande vid våra skolor och universitet, men den bör vara lika välkommen för den stora bildade allmänheten, som gång på gång t. ex. vid sin tidningslektyr träffar på uttryck, syftande på för läsaren obekanta engelska förhållanden. Äfven den, som är väl hemma i engelska språket och läst rätt mycket engelsk litteratur, kommer på detta sätt mången gång i trångmål. Ofta lämna hvarken våra vanliga lexika, realencyklopedier eller resehandböcker i sådana fall någon ledning. Men då är lektor Borgs lilla handbok förträfflig att hafva till hands.

Det är märkvärdigt, hvad han lyckats inrymma på detta hundratal små sidor. Uppslagsregistret innehåller ej mindre än inemot 2,500 hänvisningar! Och huru omfattande ämnesområdet är, därom kunna hufvudrubrikerna i innehållsförteckningen gifva någon föreställning. Dessa äro: *adeln; parlamentet; ministären; förvaltningen; fattigvården; lagskipningen; skolväsendet; universiteten; kvinnobildningen; militärskolorna; kyrkan; de civila lefnadsbanorna,* som förutsätta högre boklig bildning; *arméen; flottan; hemmen; sport och andra förströelser; det sociala anseendet, ordens- och rangväsendet* samt *mynt, mått, mål och vikt.* Om allt detta lämnas helt korta, men ändå ganska detaljerade upplysningar.

Visserligen kunde man hafva önskat ännu en eller annan upplysning; så t. ex. är det intressanta engelska fattigvårdsväsendet väl knapphändigt behand-

Digitized by Google

ladt, och arbetareförhållandena i världsindustriens hufvudland hade ock förtjänt en redogörelse. På ett och annat ställe, — särskildt t. ex. rörande parlamentet och lagskipningen — saknar man de historiska antydningar, hvarförutan mycket i det nutida England måste för främlingen förblifva obegripligt. Och hänvisningar vid hvarje kapitel till litteratur, där närmare upplysningar kunna sökas, skulle väsentligen hafva ökat arbetets värde. Men väl förstå vi, huru det knappt tillmätta utrymmet gång efter annan ställt sig hindrande i vägen. Men skulle icke förläggaren med det nuvarande bokhandelspriset (2 kr.) kunnat lämna förf. något större utrymme? Vi framställa denna fråga med hänsyn till den nya upplaga, som vi hoppas snart måtte blifva af behofvet framkallad. — Att ett och annat misstag ej helt och hållet kunnat undvikas, ligger i sakens natur. Men äfven af engelsmän har arbetet vitsordats såsom i allt hufvudsakligt pålitligt.

Önskvärdt är, att det ej måtte dröja allt för länge, innan vår litteratur riktas med liknande arbeten om de moderna samhällsförhållandena i andra kulturländer. Vi tänka härvid närmast på Amerika och Frankrike. Skulle icke, hvad det sistnämnda landet vidkommer, initiativ kunna tagas inom någon af de lifskraftiga föreningar, som på senare tider hos oss uppstått under namnet *Alliance française?* Med det förträffliga mönster, som d:r Borgs arbete lämnar, vore nog uppgiften för ett sådant företag väsentligen underlättad.

* *

* * *

Andra litterära nyheter nödgar oss det knappa utrymmet att endast på detta sätt omnämna. — Det yppersta, som vi på senare tider läst af svensk berättande litteratur, är den lilla skiss ur Carl XII:s historia, som Verner von Heidenstam under titeln *Det befästa huset* offentliggjort i Ord och Bild (3:dje häftet). Får denna mästerliga situationsbild fattas såsom ett prof på den genialiske författarens tilltänkta karolinska roman, så måste hvarje vän af vår litteratur motse denna med största spänning. Ett intressant debutarbete är Alma Cleves nutidsberättelse *Eva Sten* (Stockh. 1896, Geber). Den röjer en mogen och tänkande författarepersonlighet, men har i stilistiskt hänseende vissa nybörjarefel. Alldeles motsatta förtjänster och brister har signaturen Mark Sterns *Fyra berättelser* (Stockh. 1896, Wahlström & Widstrand). Denna unga förf. ser kanske ännu ej så synnerligt djupt i lifvet, men ger sig heller ej ut därför, och det lifsinnehåll, som fallit inom hennes erfarenhet, vet hon att återgifva i en synnerligt talangfull form. Ellen Idströms mera omfattande berättelse *M:lle Blanche* (Göteb. 1896, Wettergren & Kerber) skänker en rätt underhållande lektyr samt betecknar i moralisk hållning ett afgjordt framsteg utöfver förf:s föregående novellsamling "Vinddrifne". Gustaf af Geijerstam har i "sommarboken" *Mina pojkar* (Stockh. 1896, Fahlcrantz & Co.) gjort ett originellt uppslag till realistiska skildringar ur barnlifvet, — en sund, enkel och naturlig bok, som vi tillönska talrika läsare särskildt bland den publik, för hvilken man med rätta sagt "endast det bästa vara godt nog". Axel Wallengrens *Mannen med två hufvuden* (Stockh. 1895, G. Lindström) är en novellsamling af ungefär samma art som Emil Kléens "Mogen Sommar" och röjer liksom denna en omogen talang med något vilsekommen smak. — Ett par arbeten vilja vi omnämna, ehuru vi icke haft tid att läsa dem: Laura Fitinghoffs *Det gamla näset* (Stockh. 1895, Geber), som trots den delvis misslyckade dialogen fått lifligt beröm såsom trogen skildring af äkta svenskt landtlif; och signaturen Märta Bolles berättelser i två delar *När Riddar Ulf suckar* (Stockh. 1895, Wahlström & Widstrand), hvilken väl säges vara skrifven med oförneklig talang, men lär ha en väsentlig svaghet däri, att den ger en alltför romantisk och anspråksfull iscensättning åt ett litet enkelt borgerligt ämne.

Af professorerna Henrik Schücks och Karl Warburgs *Illustrerad svensk litteraturhistoria* (Stockh. 1895—96, Geber) hafva hittills utkommit 8 häften, fyra af förra och likaledes fyra af den senare afdelningen. De stora förväntningar, med hvilka detta arbete från början motsågs, hafva tillfullo motsvarats, både rörande innehållet och den rika utstyrseln med illustrationer. Äfven för dem, som läst professor Schücks förut utgifna större svenska litteraturhistoria, innehålla de af honom i denna nya publikation utgifna häftena åtskilligt nytt på grund så väl af förf:s fortsatta forskningar som andras vetenskapliga upptäckter under det decennium, som förflutit, sedan han förra gången behandlade samma litteraturperiod. Likaså har förf:s historiska stil märkbart utvecklats till större både jämnmått och äskådlighet. Professor Warburg, som fortsätter arbetet från och med frihetstiden, visar sig på sitt område

Digitized by Google

sin medarbetare fullt jämbördig; så t. ex. förefaller oss den korta, men rikhaltiga skildringen af Bellman synnerligen väl genomförd. Resultatet af detta samarbete bör därför blifva ett verkligt klassiskt verk i vår litteratur. Om ock i afseende på omfång och utstyrsel P. Hansens danska och Henrik Jægers norska illustrerade litteraturhistorier varit mönstergifvande, så kommer dock helt visst det svenska verket att i gedigenhet vida öfverträffa dem. — Ett annat svenskt litteraturhistoriskt arbete, som ock utkommit häftesvis, är redan afslutadt, nämligen docenten Ewert Wrangels *"Frihetstidens odlingshistoria ur litteraturens häfder 1718—1733* (Lund, 1895—96. Gleerup). Det är ett på flitiga källforskningar stödt arbete, som lämnar värdefulla bidrag till kännedomen om frihetstidens äldsta, förut föga studerade skede. Boken har emellertid mera intresse för den vetenskaplige specialisten, än för den större allmänheten. — Till denna vänder sig däremot mera direkt den monografi öfver *Fredrika Bremer*, hvarmed Esselde (S. L—d Adlersparre) var sysselsatt, då hon rycktes bort, och som sedan fullföljts af hennes kompetente medarbetare fil. kand. Sigrid Leijonhufvud. De af detta arbete hittills utkomna 6 häftena (Stockholm 1895—96, Norstedt & Söner) lämna intressanta inblickar ej blott i Fredrika Bremers personlighet och utveckling, utan ock i hela det litterära lifvet hos oss under detta århundrades förra hälft. Särskildt göra vi en värdefull bekantskap med Fredrikas ädle och tänkande vän rektor P. J. Böklin. En ny sida af Fredrika Bremers talang lär man känna genom de här väl återgifna penntecknings, i hvilka hon porträtterade en mängd bland sina samtida.

Bland de biografiska studier, som Viktor Rydbergs frånfälle framkallade, förtjänar särskildt att hugfästas den utförliga teckning af *Viktor Rydbergs lefnad*, som Karl Warburg publicerat i Sveriges författareförenings värdefulla årsbok "Vintergatan" (Stockh. 1895, Norstedt & Söner). Förf. kallar den anspråklöst "utkast till en minnesteckning", men den skulle rättfärdiga vida större anspråk. Nogsamt visar denna sympatiska uppsats, att professor Warburg är rätte mannen att öfver "Den siste Athenarens" skald skrifva den ännu utförligare monografi, som våra litteraturvänner med intresse motse. Ingen bland Rydbergs litterära vänner har väl så inträngt i hans ädla personlighet, som denne, och har såsom han erforderlig mångsidighet för att rätt kunna uppskatta åtminstone de flesta sidorna i den mångfrestande mästarens lifsgärning. En lefnadsteckning öfver Rydberg af denna kompetenta hand utlofvas ock såsom sista delen af den upplaga af Viktor Rydbergs Skrifter, som dennes mångårige förläggare, Albert Bonnier, skyndat att utgifva och hvaraf redan flera häften föreligga. Med skäl kallar förläggaren denna edition för godtköpsupplaga; 10 öre arket för *denna* utstyrsel är verkligen förvånande billigt. Men borde icke samtidigt hafva utgifvits en ännu billigare upplaga på anspråkslösare papper? Huru många tusen äro ej de bokvänner i vårt land (och grannlanden), hvilka skulle skatta sig lyckliga att äga Rydbergs skrifter, men för hvilka ännu denna upplagas pris, 25 à 30 kr., utgör ett oöfverstigligt hinder! Hr Bonnier skulle göra sig ytterligare förtjänt om vår svenska bildning, om han efterkomme denna maning, — särskildt om man ej därpå finge vänta allt för länge.

Huru Cohrs *Atlas öfver Sverige* (Stockh. Nordin & Josephson) fyllde ett verkligt behof, därom ha de tätt på hvarandra följande upplagorna aflagt talande vittnesbörd. Men öfver andra länder saknade vi en liknande bekväm handbok, tills samme skicklige kartograf tillsammans med Nils Torpson nu på ett förträffligt sätt fyllt äfven detta behof genom en på Alb. Bonniers förlag utgifven *Geografisk Handatlas öfver jorden* i lätthandterligt oktavformat. Den inrymmer äfven i svart tryck utförda talrika geografisk-statistiska kartor, delvis utarbetade med stöd af k. landtbruksstyrelsens rikhaltiga material. För följande upplagor skulle vi vilja föreslå, att arbetet ytterligare riktades genom jämförande statistiska diagram efter mönstret af Hickmanns populära geografisk-statistiska fick-atlas.

Ett monument öfver vår tids svenskar af enastående värde blir det stora porträttverk, som hr Hasse W. Tullberg börjat utgifva under titeln *Svenskt Porträttgalleri*. De två utkomna delarna däraf, *Kungliga familjen* och *Svenska Riksdagen*, visa nogsamt, att utgifvaren både kan och vill fylla de lysande löften, som hans prospekt gaf. Det är en verklig triumf för nutidens illustrationskonst, att sådana porträtter kunna utgifvas till ett pris af 1 1/2 öre hvardera. Måtte allmänhetens intresse möjliggöra verkets utgifvande i hela dess tilltänkta omfattning.

Svensk Tidskrift började för fem år sedan sin litteraturkritiska verksamhet med några anmärkningar mot den då senast utkomna delen af *Nordisk familjebok*. Vi vilja nu sluta den med en varm rekommendation för detta svenska nationalverk. Vi ha häfte för häfte med mycken uppmärksamhet följt publikationen och tro oss kunna påstå, att de följande delarna ej skulle kunnat lämna rum för sådana anmärkningar som dem, vi då riktade mot en enskild afdelning. Och sedan verket nu afslutats, fortgår för närvarande publikationen af ett supplement, hvari med yttersta omsorg luckor fyllas och misstag rättas i den ursprungliga formen. I stort sedt är nog "Nordsk familjebok" ej blott det största arbete, hvarmed vår litteratur under de sista fem åren riktats, utan äfven det för vår svenska bildning mest nyttiga.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Svensk Tidskrift 1891—1895.

Allmän innehållsöfversikt.

Årgångarna äro betecknade med romerska siffror:

I betecknar årgången 1891.
II „ „ 1892.
III „ „ 1893.
IV „ „ 1894.
V „ „ 1895.

Ämnena äro ordnade i bokstafsföljd, och inom hvarje grupp äro uppsatserna ordnade efter författarenamnens bokstafsföljd.

Etik.

J. A. Eklund: Några tankar om nervlifvet och det sedliga. I 515. Modern moralsofistik. II 399. Om "Hedda Gabler" och esteticismen. II 606. Om karakterslöshet. IV 321. Om öfversitteri. V 7.

Eva Fryxell: Repliker och reflexioner föranledda af Ellen Keys uppsats: "En förklaring". III 522.

Seved Ribbing: Om nykterhetsetik och nykterhetspolitik. III 500.

W. Moderna moralteorier. I 46.

Filosofi.

F. v. Schéele: Svensk filosofi. (L. H. Åberg.) I. 366. Blad ur en anteckningsbok. II 41.

L. H. Åberg: Viktor Rydbergs filosofi. I 13. Olika världsåskådningar. I 498 o. 558. Om människans ställning i naturen. I 604.

Försvarsväsendet.

G. Jublin-Dannfelt: Något om fästningar. I 577.

C. O. Nordensvan: Moderna vapen. I 3. Ett fälttåg. I 33. Något om krigföring. I 97. Marscher och andra truppförflyttningar. I 197. En här i fält. I 325. Bakom hären. I 417. Mobilisering. II 148. Härordningarnas grunddrag. II 265. Europas härar. II 329. Vårt försvar. II 361. Ytterligare om vårt försvar. II 457. Om kriget. Dess betydelse och uppgift. III 33. Feja vapnen. III 545. De nittio dagarne. V 462.

H. W—l. Några ord om nutidens sjöförsvar. II 521.

Historia.

S. J. Boëthius: Vid fosterländska studentförbundets Gustaf-Adolfsfest i Upsala 1891. I 481.

C. H. H. Hjältedikt eller historia? II 349.

C. H. Hallendorff: Ur årets svenska historieskrifning. III 530.

Harald Hjärne: Minnestal på Gustaf-Adolfsdagen 1892. II 473. Rysslands äldsta tsardöme. IV 1. Englands parlamentarism. IV 257.

Seved Ribbing: En idyll från l'ancien regime. IV 129.

Lydia Wahlström: General Gordon. V 193 o. 257.

** De senaste forskningarna rörande Jeanne d' Arc. III 621.

Digitized by Google

Konst.

Edv. Alkman: De anonymes utställningar. II 57. Albert Edelfelt. II 88. Erik Werenskiold. II 227. Anekdot eller konst? IV 97.
E. G. F.: Två konsutställningar. I 52.
Georg Nordensvan: Romerska dagar på 1840-talet. I 275.
F. v. Schéele: Några ord om symbolismen i konsten. III 187.
F. U. Wrangel: Från konstutställningen i Göteborg 1891. I 207 o. 293. De nyaste konstföreteelserna på Stockholm horisont 1891. I 550.

Litteratur-historia.

A. Ahm: En tysk framställning af Sveriges litteraturhistoria. II 53.
Edv. Alkman: Anne-Charlotte Leffler. Ett eftermäle. II 497.
L. Dietrichson: Til erindring om Camilla Collett. V 385.
Nils Erdmann: August Blanche såsom författare. I 145. Octave Feuillet. En porträttstudie. I 353 o. 437.
A. H. Spansk nutidslitteratur. Några anteckningar. IV 485 o. 624. V 21, 232, 413 o. 533.
Tor Hedberg: Sonja Kovalevsky. Några biografiska konturer. I 71.
Alfred Jensen: En bulgarisk frihetsskald. I 80. Dekabristerna. I ryska vitterheten. III 513.
Lenn. Kjellberg: En återuppstånden författare. (Herondas.) II 591.
Hans Larsson: Henrik Ibsens "Peer Gynt". III 300.
Oscar Levertin: "Gustaf Adolf och Ebba Brahe" af Gustaf III. II 369.
Fritz Mauthner: "Byggmester Solness". Öfvers. II 616.
Johan Mortensen: Edgar Allan Poe. IV 160.
Joh. Paulson: Tvenne ekloger af Vergilius. III 181.
F. v. Schéele: Kinesisk poesi. Efter Hans Emil Larsson. IV 566.
Fredrik Vetterlund: Från Viktor Rydbergs ungdomsperiod. II 183. Romantisk mystik. IV 461. Atterbom före Upsala-tiden. V 347. Ett nyromantiskt skaldeideal och idékretsen i Atterboms "Fågel Blå". V 558.

Litteratur-kritik.

Edv. Alkman: Oscar Levertins dikter. I 472. Ny lyrik. I 563. (H. Tigerschiöld, E. Beckman, K. Fåhræus, I. Damm, E. Schiött, Charlotte Lindholm, Hallonlöf.) Viktor Rydbergs nya arbeten. II 16. Ola Hansson. II 290. Ibsen och hans nyaste arbete, "Byggmäster Solness". III 138.
Eva Fryxell: Kvinnliga författaretyper för den naturalistiska riktningen på 1880-talet. III 366. Svenskt hvardagslif (Sigurd o. Snorre). V 32.
K. af Geijerstam: Leo Tolstoys nyaste arbete: Le salut et en vous. IV 39.
Cecilia Bååth-Holmberg: Emil von Quanten. En lefnadsteckning. III 161, 207 o. 279.
Hellen Lindgren: Sommarstudier i svensk poesi. (Heidenstam.) V 479.
Helena Nyblom: Den nya författarinnan. (Selma Lagerlöf.) I 42. "Gösta Berlings Saga" af Selma Lagerlöf. II 26.
Johannes Paulson: En romersk lyriker i svensk dräkt. (Catullus, öfvers. af Elias Janzon.) II 47.
Kristofer Randers: Svensk lyrik. (Heidenstam, Tor Hedberg, Lundegård.) V 622.
Bernhard Risberg: Några ord om språkriktighet i poesien, med anknytning till O. Levertins dikter. II 118.
Robinson: Om K. af Geijerstams psykologiska studie: Leo Tolstoy. III 193.
Richard Steffen: Ny lyrik. (G. Fröding o. P. Hallström.) I 213.

Musik.

Helena Nyblom: Lady Wilma Neruda-Hallé. I 466. "Musiken och dess mästare" af Anton Rubinstein. II 112.

Nationalekonomi.

A. C.: Utlandets spannmålstullar och deras inverkan på den svenska spannmålsmarknaden. Genmäle. IV 376.
Ahl: I arbetareförsäkringsfrågan. V 449 o. 513.
Edmondo de Amicis: Den sociala frågan. Öfvers. III 390.
I. Flodström: En socialkapitalistisk samhällsordning. IV 337. Utlandets spannmålstullar och deras inverkan på den svenska spannmålsmarknaden. IV 212 o. 379 .En brist i vår exportstatistik. IV 401. De hårda tiderna. V 470. Om statens ingripande i näringslifvet, betraktadt med hänsyn till svenska förhållanden. V 65.
Emil Metzger: Framtidskampen mellan den hvita och gula rasen. V 129.
Hj. Palmstierna: Om arbetareförsäkring. IV 65.
F. v. Schéele: Den kristligt-sociala rörelsen i Tyskland. V 602.

Digitized by Google

Naturvetenskap.

Th. M. Fries: Om växtbolag. II 277.
P. Hedenius: Om organismens skydds- och läkekrafter. III 481.
N. V. E. Nordenmark: De nyaste upptäckterna rörande planeten Mars. III 14.

Politik.

E. B.: Demokratisk och byråkratisk reaktion mot representationssystemet. I 106.
Björnstjerne Björnson: I unionsfrågan. Brefväxling med Harald Hjärne. III 71, 79, 153 o. 192. Et eneste punkt. III 245.
C. H. Hallendorff: Behöfves en revision af riksdagsordningen? III 417.
Harald Hjärne: Lärdomar från Finland. I 65. Frågor till en norsk unionsvän. II 201. Norska högerns realpolitik. II 242. Afskedsord till prof. B. Morgenstierne. II 348. Anmärkningar till belysning af d:r R. Kjellén's landtvärnskritik. II 506. I unionsfrågan. Brefväxling med Björnstjerne Björnson. III 68, 74, 81 o. 155. Norska frågans nuvarande läge. IV 577. Unionskrisen. V 172.
Rudolf Kjellén: Den norska landtvärnskausulen. II 462.
Bredo Morgenstierne: Unionsspörsmaalet fra norsk synspunkt. II 137. Svar til en kjölig svensk unionsven. II 233. Nogle sidste ord til selvforsvar. II 346.
Orvar Svenske: Unionsfrågan från svensk synpunkt II 1 o. 37.
Otto Varenius: Nyare unionell litteratur. II 214 o. 414. Olika unionella rättsåskådningar. III 41 o. 119.

Psykologi.

A. Backman: Några försök med somnambuler. I 386.
Max Hirsch: Om hypnotism och suggestion. V 103.
F. v. Schéele: Om drömmarna. Psykologisk skiss. IV 49. Olika karaktersbildning. IV 334. Om förhållandet mellan själ och kropp. IV 366. Ur själslifvet. Några psykiska kuriositeter och psykologiska tvistefrågor. V 245.

Religiösa och kyrkliga frågor.

L. Bergström: Om kristendom och socialism. IV 59.
Dixi: Upsala mötes beslut och det nya kyrkolagsförslaget. III 324.
J. A. Eklund: Kyrkan och den stora bildade allmänheten. III 353. Karrikatyrer af Kristusbilden. IV 286.
Teodor Frid: Vår kyrkliga indifferentism. III 257. Genmäle till J. A. Eklund. IV 79.
S. A. Fries: Symbolstriden i Tyskland och dess betydelse. II 543. Betydelsen af kyrkomötets beslut den 30 sept. 1893. III 428.
D. H.: Kristendom och kultur. I 608.
Theodor Holmberg: Kristna ideal. IV 21.
Ellen Key: En förklaring. III 435. Slutord. IV 181.
H. O. Müller: Predikanter i New-York. Öfvers. I 533 o. 612.
L. N.: Annie Besant och hennes föredrag i Stockholm våren 1894. IV 429.
Carl Norrby: Evolutionsläran och kristendomen. Med anledning af Drummonds nya arbete. V. 83 o. 147.
John Personne: Kulturen och kristendomen. III 609.
Robinson: Religionsmötet i Chicago. V 268.
F. v. Schéele: Kristendom och socialism. III 556 En engelsk fritänkare och hans åsikter om religionens framtid (Alfred Momerie). IV 225. Den moderna bibelkritiken. Efter O. Pfleiderer. IV 449. Den lutherska försoningsläran. Efter F. A. Johansson. V 300.
Nathan Söderblom: Kristendomen och den moderna tidsandan. II 105 o. 157.
Leo Tolstoy: Gifves det en moral utan religion? Öfvers. V 338 o. 424.
L. H. Åberg: Några ord om religionen och den mänskliga samfundsordningen. II 602.

Reseskildringar.

Cecilia Bååth-Holmberg: I Thüringerwald. V 43.
Sven Hedin: En resa från Teheran till Kaschgar. I 163.
Robert Mörner: Ett och annat från Norge. V 305 o. 363.
Cecilia Wærn: Det moderna Italien, sådant det ter sig för turisten. I 84. Hvardagslifvet i de italienska städerna. I 137. Italienskt familjelif. I 267.

Teater.

Wilh. Brand: Londons Teatrar Öfvers. I 455.
E. G.: Teaterrevyer. I 56, 117, 185, 340 o. 622. II 97.
Helena Nyblom: Francesco d'Andrade. I 378.

Digitized by Google

Uppfostrings- och skolfrågor.

Cecilia Bååth-Holmberg: Ernst Trier. En den nordiska folkhögskolans märkesman. IV 201.
H. D.: Ett bidrag till skolfrågan. (Om afslutningsklass på skolans mellanstadium.) IV 513.
Hjalmar Edgren: De nyare språkens studium vid våra läroverk. I 488.
Reinhold Geijer: Om Pestalozzi. III 1 o. 89.
Theodor Holmberg: Huru skall undervisningen i historia göras fruktbärande för lifvet. V 321.
F. v. Schéele: Också en sida af läroverksfrågan. I 428. Kristendomsundervisningen. I 321. Samundervisningen och de allmänna läroverken. II 7. En preussisk flickskolereform. IV 307. Öfveransträngningen i våra skolor. IV 457. Arbetareupplysning och kvinnobildning. Några reflexioner. IV 500. Några pedagodiska reformtankar på psykologisk grundval. IV 556. Individualisering inom skolväsendet. V 593.
P. O. W.: Hvad är arbetsresultatet vid våra läroverk. V 115.
L. H. Åberg: Några ord i latinfrågan. I 225. Några tankar om skolferier. II 342. Gamla Testamentet såsom barnalära. II 393.

Andra ämnen.

Cecilia Bååth-Holmberg: Carl XV och Louis De Geer. II 489. En diskussion om samarbete mellan universitet och folkhögskola. IV 494. Landsbygdsinteriörer. V 216.
J. A. Eklund: Om vetenskap. Ovetenskapliga frågor och svar. III 461. Person och sak. III 565.
Eva Fryxell: Minnen från Värmland. II 128. Tillkomsten och utveckligen af Stockholms Läsesalong. IV 419.
Max Hirsch: Om hypnotismen i läkekonstens tjänst. V 158.
Harald Hjärne: Universitetet såsom samfundsmakt. III 339.
Edv. Laurent: Om våra dagars medicinska protestantism. IV 434.
Edvard Lidfors: Theodor Wisén. Minnesord. II 69.
R. Lindgren: Några drag ur penningens historia. IV 385.
Hulda Lundin: Hvad jag såg i Amerika. IV 30.
Carl Nissen: Solens barn. Skisser från gamla Peru. V 493.
Adolf Noreen: Fornnordisk religion, mytologi och teologi. II 172.
O.: Öfverfyllnaden på läkarebanan. IV 107.
Karl Piehl: Om hieroglyfer. IV 144.
Robinson: Renan och Pasteur. II 577.
H. C. S.: Louis de Geer såsom statsman II 553.
F. v. Schéele: Det förflutnas och framtidens betydelse för nutiden. I 601. Filippik mot mot vår tid. Af Thomas Otrygg. I 257. En fosterländsk angelägenhet. I 545. Universitetens folkbildningsarbete. III 348. Nutidssamhällenas framtid. IV 297.
Emil Svensén: Mytologiska spörsmål. IV 535.
N. Söderblom: Universitet och studenter i Amerika. I 17.
H. Tambs Lyche: En amerikansk bildningsrörelse. Öfvers. V 433.
Per Trygg: Apologi för vår tid. Opportunitetsbetraktelser. I 129. Öppet sändebref till Thomas Otrygg. I 405.
U.: Nordiskt idrottslif i forntiden. V 528.
Upsaliensis: Om Stockholms högskola. II 76.
Fredrik Wulff: Svenska Akademiens ordbok. III 591.
L. H. Åberg: Ett lif i strid för folkens frihet. I 247. Några tankar om vårt nuvarande läge. I 264. Några ord i judefrågan. I 334. Ytterligare i judefrågan. I 410. Ur vår senaste kulturhistoria. I 449. Några tankar om arfsrätt för utom äktenskapet födda barn. II 83. Moderna utopier och framtidstankar. III 374.
(Anonymt.) En juridisk högskola i Stockholm. V 1.

Dikter och berättelser.

Alfaro: Före stormen. V 186.
A. U. Bååth: Kritikern. V 444.
Svatopluk Cheek: Himlanycklarna. Öfvers. af Alfred Jensen. IV 220.
Alfred Jensen: Klosterringning i Cettinje. I 338.
Axel Karlfeldt: Dikter. I 158.
Selma Lagerlöf: Till mörkret. I 41. Mors porträtt. Skiss. I 538.
Sigrid Leijonhufvud: Vid Vettern. II 34. Beundran. II 35. Skogsdoft. II 387.
A. Mickiewicz: Switez-älfvan. V 552.
Helena Nyblom: För sent. I 12.
E. A. Poe: Tystnaden. En saga. Öfvers. af Ivar Damm. II 436.
Bernhard Risberg: Sånger i vintern. I 23 o. 29.
Rust Roest: Kritik. Skiss. I 24.
Mathilda Roos: Genom skuggor. I 231.
Viktor Rydberg: Visor. I 193.
Emil Schiött: Skogslif. I 125.
E. N. Söderberg: Fädrens minne. II 440. Vid jubelfesten 1893. III 321.
Fredrik Vetterlund: Stolthet. IV 310.
W—r: Pace. III 405.

Bokanmälningar och litterära notiser.

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

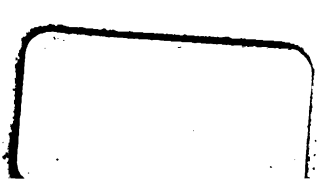
www.libtool.com.cn

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

www.libtool.com.cn

Digitized by Google

Widener Library
3 2044 105 201 131

www.libtool.com.cn

Digitized by Google